المجلد، ۳۹

بازار کتاب

علامه مجلسی

العربية

فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

الفهرس ----- ۵

بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار المجلد ۴۹ : تاریخ امام رضا علیه السلام ----- ۲۷

اشاره ----- ۲۷

کتاب تاریخ علی بن موسی الرضا و محمد بن علی الجواد و علی بن محمد الهادی و الحسن بن علی العسکری علیه السلام ----- ۲۹

مقدمه المؤلف رحمه اللّه ----- ۲۹

أبواب تاریخ الإمام المرتجی و السید المرتضی ثامن أئمه الهدی أبی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات الله علیه و علی آبائه و أولاده أعلام الوری ----- ۳۰

باب ۱ ولادته و ألقابه و کناه و نقش خاتمه و أحوال أمّه صلوات الله علیه ----- ۳۰

الأخبار ----- ۳۰

«۱» ----- ۳۰

«۲» ----- ۳۰

«۳» ----- ۳۱

«۴» ----- ۳۲

«۵» ----- ۳۴

«۶» ----- ۳۵

«۷» ----- ۳۵

بیان ----- ۳۸

«۸» ----- ۴۰

«۹» ----- ۴۱

«۱۰» ----- ۴۱

«۱۱» ----- ۴۱

«۱۲» ----- ۴۳

«۱۳» ----- ۴۵

أقول ----- ۴۵

«۱۴» ----- ۴۵

«۱۵» ۴۶
«۱۶» ۴۶
«۱۷» ۴۷
«۱۸» ۴۷
«۱۹» ۴۷
«۲۰» ۴۷
«۲۱» ۴۸
بيان ۵۰
باب ۲ النصوص على الخصوص عليه صلوات الله عليه ۵۰
الأخبار ۵۰
«۱» ۵۰
«۲» ۵۳
«۳» ۵۳
«۴» ۵۳
«۵» ۵۵
«۶» ۵۵
بيان ۵۶
«۷» ۵۶
«۸» ۵۷
«۹» ۵۷
«۱۰» ۵۷
«۱۱» ۵۸
«۱۲» ۵۹
بيان ۵۹
«۱۳» ۶۰
«۱۴» ۶۰

«۱۵» ---------- ۶۱
«۱۶» ---------- ۶۱
«۱۷» ---------- ۶۲
«۱۸» ---------- ۶۳
«۱۹» ---------- ۶۳
«۲۰» ---------- ۶۴
«۲۱» ---------- ۶۴
«۲۲» ---------- ۶۵
«۲۳» ---------- ۶۵
«۲۴» ---------- ۶۷
«۲۵» ---------- ۶۷
«۲۶» ---------- ۶۸
«۲۷» ---------- ۶۹
«۲۸» ---------- ۷۰
«۲۹» ---------- ۷۱
«۳۰» ---------- ۷۲
«۳۱» ---------- ۷۲
«۳۲» ---------- ۷۲
«۳۳» ---------- ۷۳
«۳۴» ---------- ۷۳
«۳۵» ---------- ۷۴
«۳۶» ---------- ۷۴
«۳۷» ---------- ۷۵
«۳۸» ---------- ۷۵
«۳۹» ---------- ۷۶
«۴۰» ---------- ۷۶

«۴۱» ---- ۷۷
«۴۲» ---- ۷۸
«۴۳» ---- ۷۸
«۴۴» ---- ۷۹
«۴۵» ---- ۷۹
بیان ---- ۸۰
«۴۶» ---- ۸۱
«۴۷» ---- ۸۱
«۴۸» ---- ۸۲
باب ۳ معجزاته و غرائب شأنه صلوات الله علیه ---- ۸۳
الأخبار ---- ۸۳
«۱» ---- ۸۳
بیان ---- ۸۳
«۲» ---- ۸۴
بیان ---- ۸۶
«۳» ---- ۸۶
«۴» ---- ۸۷
«۵» ---- ۸۷
«۶» ---- ۸۸
بیان ---- ۸۹
«۷» ---- ۸۹
«۸» ---- ۹۰
«۹» ---- ۹۱
«۱۰» ---- ۹۲
«۱۱» ---- ۹۲
«۱۲» ---- ۹۳

«۱۳» ---------- ۹۳
«۱۴» ---------- ۹۴
«۱۵» ---------- ۹۵
«۱۶» ---------- ۹۶
«۱۷» ---------- ۹۷
«۱۸» ---------- ۹۸
«۱۹» ---------- ۹۹
«۲۰» ---------- ۱۰۰
«۲۱» ---------- ۱۰۱
«۲۲» ---------- ۱۰۱
«۲۳» ---------- ۱۰۲
«۲۴» ---------- ۱۰۳
«۲۵» ---------- ۱۰۵
«۲۶» ---------- ۱۰۵
«۲۷» ---------- ۱۰۶
«۲۸» ---------- ۱۰۶
«۲۹» ---------- ۱۰۸
«۳۰» ---------- ۱۱۰
«۳۱» ---------- ۱۱۰
بیان ---------- ۱۱۱
«۳۲» ---------- ۱۱۱
«۳۳» ---------- ۱۱۲
«۳۴» ---------- ۱۱۲
«۳۵» ---------- ۱۱۳
«۳۶» ---------- ۱۱۴
«۳۷» ---------- ۱۱۴

«۳۸» ---------- ۱۱۵
«۳۹» ---------- ۱۱۶
«۴۰» ---------- ۱۱۶
بیان ---------- ۱۱۷
«۴۱» ---------- ۱۱۸
«۴۲» ---------- ۱۱۸
بیان ---------- ۱۱۹
«۴۳» ---------- ۱۲۰
«۴۴» ---------- ۱۲۰
«۴۵» ---------- ۱۲۱
«۴۶» ---------- ۱۲۲
«۴۷» ---------- ۱۲۳
«۴۸» ---------- ۱۲۳
«۴۹» ---------- ۱۲۴
«۵۰» ---------- ۱۲۶
بیان ---------- ۱۲۶
«۵۱» ---------- ۱۲۷
«۵۲» ---------- ۱۲۷
«۵۳» ---------- ۱۲۸
«۵۴» ---------- ۱۲۸
«۵۵» ---------- ۱۳۰
«۵۶» ---------- ۱۳۰
«۵۷» ---------- ۱۳۱
«۵۸» ---------- ۱۳۱
«۵۹» ---------- ۱۳۲
«۶۰» ---------- ۱۳۲

«۶۱» ۱۳۳
«۶۲» ۱۳۴
«۶۳» ۱۳۵
«۶۴» ۱۳۵
«۶۵» ۱۳۶
«۶۶» ۱۳۷
«۶۷» ۱۳۷
«۶۸» ۱۳۹
«۶۹» ۱۴۰
«۷۰» ۱۴۰
بیان ۱۴۱
«۷۱» ۱۴۱
«۷۲» ۱۴۱
«۷۳» ۱۴۲
«۷۴» ۱۴۲
«۷۵» ۱۴۵
«۷۶» ۱۴۵
«۷۷» ۱۴۸
«۷۸» ۱۴۸
«۷۹» ۱۴۸
«۸۰» ۱۵۲
«۸۱» ۱۵۴
بیان ۱۵۶
«۸۲» ۱۵۷
«۸۳» ۱۵۷
بیان ۱۵۸

«۸۴» ۱۵۸
«۸۵» ۱۵۹
«۸۶» ۱۵۹
«۸۷» ۱۶۰
بیان ۱۶۱
«۸۸» ۱۶۱
«۸۹» ۱۶۳
«۹۰» ۱۶۴
«۹۱» ۱۶۵
«۹۲» ۱۶۵
«۹۳» ۱۶۶
بیان ۱۶۸
«۹۴» ۱۶۹
«۹۵» ۱۶۹
«۹۶» ۱۷۱
باب ۴ وروده علیه السلام البصره و الکوفه و ما ظهر منه علیه السلام فیهما من الاحتجاجات و المعجزات ۱۷۳
الأخبار ۱۷۳
«۱» ۱۷۳
باب ۵ استجابه دعواته علیه السلام ۱۸۷
الأخبار ۱۸۷
«۱» ۱۸۷
«۲» ۱۸۹
«۳» ۱۹۲
بیان ۱۹۲
«۴» ۱۹۳
«۵» ۱۹۴

«۶» ----- ۱۹۴
باب ۶ معرفته صلوات الله علیه بجمیع اللغات و کلام الطیر و البهائم و بعض غرائب أحواله ----- ۱۹۶
الأخبار ----- ۱۹۶
«۱» ----- ۱۹۶
«۲» ----- ۱۹۷
«۳» ----- ۱۹۷
«۴» ----- ۱۹۸
«۵» ----- ۱۹۸
«۶» ----- ۱۹۸
«۷» ----- ۲۰۰
«۸» ----- ۲۰۰
بیان ----- ۲۰۱
«۹» ----- ۲۰۱
«۱۰» ----- ۲۰۲
باب ۷ عبادته علیه السلام و مکارم أخلاقه و معالی أموره و إقرار أهل زمانه بفضله ----- ۲۰۲
الأخبار ----- ۲۰۲
«۱» ----- ۲۰۲
«۲» ----- ۲۰۲
«۳» ----- ۲۰۴
«۴» ----- ۲۰۵
«۵» ----- ۲۰۶
«۶» ----- ۲۰۷
«۷» ----- ۲۰۷
«۸» ----- ۲۱۴
«۹» ----- ۲۱۴
بیان ----- ۲۱۵

«۱۰» ۲۱۷
«۱۱» ۲۱۷
«۱۲» ۲۱۷
«۱۳» ۲۲۰
«۱۴» ۲۲۱
«۱۵» ۲۲۱
«۱۶» ۲۲۲
«۱۷» ۲۲۳
«۱۸» ۲۲۵
«۱۹» ۲۲۵
«۲۰» ۲۲۷
«۲۱» ۲۲۸
«۲۲» ۲۲۸
«۲۳» ۲۲۸
«۲۴» ۲۳۰
«۲۵» ۲۳۰
«۲۶» ۲۳۱
بیان ۲۳۲
«۲۷» ۲۳۲
«۲۸» ۲۳۲
«۲۹» ۲۳۲
بیان ۲۳۳
«۳۰» ۲۳۳
«۳۱» ۲۳۳
«۳۲» ۲۳۵
«۳۳» ۲۳۵

«۳۴» ۲۳۷
توضیح ۲۳۷
باب ۸ ما أنشد علیه السلام من الشعر فی الحکم ۲۳۹
الأخبار ۲۳۹
«۱» ۲۳۹
«۲» ۲۴۰
بیان ۲۴۳
«۳» ۲۴۴
بیان ۲۴۷
«۴» ۲۴۷
«۵» ۲۴۸
«۶» ۲۴۹
«۷» ۲۴۹
«۸» ۲۵۰
«۹» ۲۵۰
«۱۰» ۲۵۲
بیان ۲۵۲
«۱۱» ۲۵۳
باب ۹ ما کان بینه علیه السلام و بین هارون لعنه الله و ولاته و أتباعه ۲۵۴
الأخبار ۲۵۴
«۱» ۲۵۴
«۲» ۲۵۴
«۳» ۲۵۶
«۴» ۲۵۶
«۵» ۲۵۷
بیان ۲۵۸

«۶» ---------- ۲۵۹
«۷» ---------- ۲۵۹
«۸» ---------- ۲۶۰
باب ۱۰ طلب المأمون الرضا صلوات الله علیه من المدینه و ما کان عند خروجه منها و فی الطریق إلی نیسابور ---------- ۲۶۱
الأخبار ---------- ۲۶۱
«۱» ---------- ۲۶۱
«۲» ---------- ۲۶۲
«۳» ---------- ۲۶۳
«۴» ---------- ۲۶۳
«۵» ---------- ۲۶۵
«۶» ---------- ۲۶۷
باب ۱۱ وروده علیه السلام بنیسابور و ما ظهر فیه من المعجزات ---------- ۲۶۸
الأخبار ---------- ۲۶۸
«۱» ---------- ۲۶۸
«۲» ---------- ۲۶۹
بیان ---------- ۲۷۱
«۳» ---------- ۲۷۱
«۴» ---------- ۲۷۲
«۵» ---------- ۲۷۳
«۶» ---------- ۲۷۴
بیان ---------- ۲۷۵
باب ۱۲ خروجه علیه السلام من نیسابور إلی طوس و منها إلی مرو ---------- ۲۷۶
الأخبار ---------- ۲۷۶
«۱» ---------- ۲۷۶
«۲» ---------- ۲۷۷
«۳» ---------- ۲۷۸

بیان ---------- ۲۸۰
باب ۱۳ ولایه العهد و العله فی قبوله علیه السلام لها و عدم رضاه علیه السلام بها و سائر ما یتعلق بذلک ---------- ۲۸۱
الأخبار ---------- ۲۸۱
«۱» ---------- ۲۸۱
«۲» ---------- ۲۸۱
«۳» ---------- ۲۸۲
«۴» ---------- ۲۸۵
«۵» ---------- ۲۸۵
«۶» ---------- ۲۸۶
«۷» ---------- ۲۸۷
«۸» ---------- ۲۸۸
بیان ---------- ۲۹۱
«۹» ---------- ۲۹۱
بیان ---------- ۲۹۵
«۱۰» ---------- ۲۹۵
«۱۱» ---------- ۲۹۶
«۱۲» ---------- ۲۹۷
«۱۳» ---------- ۳۰۲
«۱۴» ---------- ۳۰۲
بیان ---------- ۳۰۲
«۱۵» ---------- ۳۰۳
«۱۶» ---------- ۳۰۳
«۱۷» ---------- ۳۰۴
بیان ---------- ۳۰۵
«۱۸» ---------- ۳۰۶
بیان ---------- ۳۰۶

«۱۹» ۳۰۷
بیان ۳۰۹
«۲۰» ۳۱۱
«۲۱» ۳۱۱
«۲۲» ۳۱۳
بیان ۳۱۴
«۲۳» ۳۱۴
بیان ۳۱۸
«۲۴» ۳۱۹
«۲۵» ۳۲۰
بیان ۳۲۹
«۲۶» ۳۳۰
«۲۷» ۳۳۲
«۲۸» ۳۳۳
تذییل ۳۳۳
باب ۱۴ سائر ما جری بینه علیه السلام و بین المأمون و أمرائه ۳۳۵
الأخبار ۳۳۵
«۱» ۳۳۵
إیضاح ۳۴۵
«۲» ۳۴۶
«۳» ۳۴۷
«۴» ۳۴۸
بیان ۳۴۹
«۵» ۳۵۰
«۶» ۳۵۹
بیان ۳۶۰

«۷» ---- ۳۶۰
«۸» ---- ۳۶۱
بیان ---- ۳۶۲
«۹» ---- ۳۶۲
بیان ---- ۳۶۴
«۱۰» ---- ۳۶۴
«۱۱» ---- ۳۶۵
«۱۲» ---- ۳۶۶
«۱۳» ---- ۳۷۳
«۱۴» ---- ۳۷۶
«۱۵» ---- ۳۷۶
«۱۶» ---- ۳۷۹
بیان ---- ۳۸۷
«۱۷» ---- ۳۸۸
«۱۸» ---- ۳۸۹
«۱۹» ---- ۳۹۱
«۲۰» ---- ۳۹۲
باب ۱۵ ما كان يتقرب به المأمون إلى الرضا عليه السلام فى الاحتجاج على المخالفين ---- ۳۹۳
الأخبار ---- ۳۹۳
«۱» ---- ۳۹۳
«۲» ---- ۳۹۴
بیان ---- ۴۲۷
«۳» ---- ۴۲۷
بیان ---- ۴۳۹
باب ۱۶ أحوال أزواجه و أولاده و إخوانه عليه السلام و عشائره و ما جرى بينه و بينهم صلوات الله عليه ---- ۴۴۱
الأخبار ---- ۴۴۱

«۱» ---- ۴۴۱
«۲» ---- ۴۴۴
«۳» ---- ۴۴۵
«۴» ---- ۴۴۷
«۵» ---- ۴۴۸
«۶» ---- ۴۴۸
«۷» ---- ۴۵۰
«۸» ---- ۴۵۱
«۹» ---- ۴۵۲
«۱۰» ---- ۴۵۲
«۱۱» ---- ۴۵۳
«۱۲» ---- ۴۵۴
«۱۳» ---- ۴۵۴
«۱۴» ---- ۴۵۵
«۱۵» ---- ۴۵۵
«۱۶» ---- ۴۵۷
«۱۷» ---- ۴۵۹
بیان ---- ۴۶۶
«۱۸» ---- ۴۷۳
«۱۹» ---- ۴۷۳
«۲۰» ---- ۴۷۴
«۲۱» ---- ۴۷۵
«۲۲» ---- ۴۷۵
باب ۱۷ مداحیه و ما قالوا فیه صلوات الله علیه ---- ۴۷۷
الأخبار ---- ۴۷۷
«۱» ---- ۴۷۷

بیان ----- ۴۷۸
«۲» ----- ۴۷۸
«۳» ----- ۴۸۰
«۴» ----- ۴۸۳
«۵» ----- ۴۸۳
«۶» ----- ۴۸۶
«۷» ----- ۴۸۷
«۸» ----- ۴۸۸
بیان ----- ۴۸۹
«۹» ----- ۴۸۹
«۱۰» ----- ۴۹۴
«۱۱» ----- ۴۹۵
«۱۲» ----- ۴۹۶
بیان ----- ۵۰۲
«۱۳» ----- ۵۰۳
بیان ----- ۵۲۳
«۱۴» ----- ۵۳۶
«۱۵» ----- ۵۳۷
باب ۱۸ أحوال أصحابه و أهل زمانه و مناظراتهم و نوادر أخباره و مناظراته علیه السلام ----- ۵۳۹
الأخبار ----- ۵۳۹
«۱» ----- ۵۳۹
«۲» ----- ۵۴۰
«۳» ----- ۵۴۰
«۴» ----- ۵۴۱
«۵» ----- ۵۴۲
«۶» ----- ۵۴۳

«۷» ---- ۵۴۳
بیان ---- ۵۴۶
«۸» ---- ۵۴۷
بیان ---- ۵۵۲
«۹» ---- ۵۵۳
«۱۰» ---- ۵۵۴
«۱۱» ---- ۵۵۵
بیان ---- ۵۵۵
«۱۲» ---- ۵۵۵
«۱۳» ---- ۵۵۶
بیان ---- ۵۵۶
«۱۴» ---- ۵۵۷
«۱۵» ---- ۵۵۸
«۱۶» ---- ۵۵۸
«۱۷» ---- ۵۵۹
«۱۸» ---- ۵۶۰
«۱۹» ---- ۵۶۲
«۲۰» ---- ۵۶۳
«۲۱» ---- ۵۶۳
«۲۲» ---- ۵۶۴
«۲۳» ---- ۵۶۴
«۲۴» ---- ۵۶۶
«۲۵» ---- ۵۶۷
«۲۶» ---- ۵۶۷
«۲۷» ---- ۵۶۸
«۲۸» ---- ۵۶۸

«۲۹» ۵۷۲
«۳۰» ۵۷۲
«۳۱» ۵۷۳
«۳۲» ۵۷۳
«۳۳» ۵۷۳
«۳۴» ۵۷۵
«۳۵» ۵۷۵
بیان ۵۸۰
«۳۶» ۵۸۱
أقول ۵۸۱
باب ۱۹ إخباره و إخبار آبائه علیهم السلام بشهادته ۵۸۳
الأخبار ۵۸۳
«۱» ۵۸۳
بیان ۵۸۳
«۲» ۵۸۴
بیان ۵۸۵
«۳» ۵۸۵
«۴» ۵۸۶
«۵» ۵۸۷
توضیح ۵۸۷
«۶» ۵۸۸
«۷» ۵۸۸
«۸» ۵۸۹
«۹» ۵۸۹
«۱۰» ۵۹۰
«۱۱» ۵۹۰

باب ۲۰ أسباب شهادته صلوات الله علیه ---------- ۵۹۲
الأخبار ---------- ۵۹۲
«۱» ---------- ۵۹۲
بیان ---------- ۵۹۵
«۲» ---------- ۵۹۵
«۳» ---------- ۵۹۶
باب ۲۱ شهادته و تغسیله و دفنه و مبلغ سنه صلوات الله علیه و لعنه الله علی من ظلمه ---------- ۵۹۸
الأخبار ---------- ۵۹۸
«۱» ---------- ۵۹۸
«۲» ---------- ۵۹۸
«۳» ---------- ۵۹۹
«۴» ---------- ۶۰۰
«۵» ---------- ۶۰۰
«۶» ---------- ۶۰۰
«۷» ---------- ۶۰۰
«۸» ---------- ۶۰۱
بیان ---------- ۶۱۰
«۹» ---------- ۶۱۱
«۱۰» ---------- ۶۱۲
بیان ---------- ۶۱۸
«۱۱» ---------- ۶۱۸
«۱۲» ---------- ۶۲۰
«۱۳» ---------- ۶۲۰
«۱۴» ---------- ۶۲۲
بیان ---------- ۶۲۳
«۱۵» ---------- ۶۲۴

بیان ---------- ۶۲۴
«۱۶» ---------- ۶۲۴
«۱۷» ---------- ۶۲۷
«۱۸» ---------- ۶۲۸
بیان ---------- ۶۳۱
«۱۹» ---------- ۶۳۱
«۲۰» ---------- ۶۳۳
«۲۱» ---------- ۶۳۴
تذییل ---------- ۶۳۵
باب ۲۲ ما أنشد من المراثی فیه علیه السلام ---------- ۶۴۰
الأخبار ---------- ۶۴۰
«۱» ---------- ۶۴۰
بیان ---------- ۶۴۳
«۲» ---------- ۶۴۵
بیان ---------- ۶۴۷
«۳» ---------- ۶۴۸
«۴» ---------- ۶۴۹
توضیح ---------- ۶۵۹
«۵» ---------- ۶۶۲
إیضاح ---------- ۶۶۶
«۶» ---------- ۶۶۷
«۷» ---------- ۶۶۸
بیان ---------- ۶۶۹
باب ۲۳ ما ظهر من برکات الروضه الرضویه علی مشرفها ألف تحیه و معجزاته علیه السلام عندها علی الناس ---------- ۶۷۰
الأخبار ---------- ۶۷۰
«۱» ---------- ۶۷۰

«۲» ---------- ۶۷۱

«۳» ---------- ۶۷۲

«۴» ---------- ۶۷۳

بیان ---------- ۶۷۵

«۵» ---------- ۶۷۵

«۶» ---------- ۶۷۶

«۷» ---------- ۶۷۸

«۸» ---------- ۶۷۹

«۱۰» ---------- ۶۸۰

«۱۱» ---------- ۶۸۰

«۱۲» ---------- ۶۸۳

«۱۳» ---------- ۶۸۴

«۱۴» ---------- ۶۸۷

«۱۵» ---------- ۶۸۹

«۱۶» ---------- ۶۹۰

«۱۷» ---------- ۶۹۱

لفت نظر: [للمکتبه الإسلامیه] ---------- ۶۹۵

کلمه المصحّح: ---------- ۶۹۷

فهرس ما فی هذا الجزء من الأبواب ---------- ۶۹۸

تعریف مرکز ---------- ۷۰۴

بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار المجلد ۴۹ : تاریخ امام رضا علیه السلام

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج - نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴، ۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.-

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۱۶:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۱۷:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۱۹:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۲۰:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۲۲:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۲۳:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

کتاب تاریخ علی بن موسی الرضا و محمد بن علی الجواد و علی بن محمد الهادی و الحسن بن علی العسکری علیه السلام

مقدمه المؤلف رحمه اللّه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذی زیّن سماء الدین بالشمس و القمر محمد و علیّ خیر البشر و بالنجوم الباهره من آلهما أحد عشر صلوات الله علیهم ما لاح نجم و ظهر و لعنه الله علی من تولی عنهم و کفر أما بعد فهذا هو المجلد الثانی عشر من کتاب بحار الأنوار مما ألّفه الخاطئ الخاسر محمد المدعوّ بباقر ابن النحریر الماهر محمد التقی حشرهما الله مع موالیهما فی الیوم الآخر.

**[ترجمه]بسم الله الرحمن الرحيم

ستایش خداوندی راست که آسمان دین را با خورشید فروزان نبوت محمّد مصطفی و ماه تابان ولایت، علی مرتضی و یازده ستاره درخشان از نژاد این دو زینت بخشیده. درود بی پایان بر این خاندان تا در افق آسمان ستارگان چشمک زنند و لعنت خدا بر کسی که از آنها رو برگرداند و کفر ورزد.

اما بعد، این دوازدهمین جلد بحار الأنوار است که به دست بنده خطاپیشه زیانکار، معروف به باقر فرزند استاد ماهر محمّد تقی نوشته شده؛ خداوند هر دو را با سروران آنها محمّد و آلش علیهم السّلام در روز قیامت محشور فرماید .

**[ترجمه]

أبواب تاريخ الإمام المرتجى و السيد المرتضى ثامن أئمه الهدى أبى الحسن على بن موسى الرضا صلوات الله عليه و على آبائه و أولاده أعلام الورى

باب ۱ ولادته و ألقابه و كناه و نقش خاتمه و أحوال أمّه صلوات الله عليه

الأخبار

«۱»

كا، [الكافى] عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الرِّضَا عليه السلام قَالَ قَالَ: نَقْشُ خَاتَمِی ما شاءَ اللَّهُ لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ.

سهل عن محمد بن عيسى عن الحسين بن خالد عنه عليه السلام: مثله (۱).

**[ترجمه]کافی: حضرت رضا علیه السّلام فرمود: نقش انگشتر من «ما شاءَ اللَّهُ لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ» - . کهف / ۳۹[۱] - است، یعنی هرچه خدا بخواهد و قوتی نیست جز به سبب خداوند.

در همین کتاب این حدیث به سند دیگر نیز منقول است. - . کافی ۶ : ۴۷۳ -

**[ترجمه]

«۲»

كا، [الكافى]: وُلِدَ عليه السلام سَنَةَ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِينَ وَ مِائَةٍ وَ قُبِضَ عليه السلام فِی صَفَرٍ مِنْ سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَيْنِ وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِينَ سَنَةً وَ قَدِ اخْتُلِفَ فِی تَارِيخِهِ إِلَّا أَنَّ هَذَا التَّارِيخَ هُوَ الْأَقْصَدُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ يُقَالُ لَهَا أُمُّ الْبَنِينَ (۲).

**[ترجمه]کافی: حضرت رضا علیه السّلام در سال ۱۴۸ متولد شد و در سن پنجاه و پنج سالگی در ماه صفر سال ۲۰۳ شهید گردید. در تاریخ فوت آن جناب اختلاف است که آنچه ذکر شد ان شاء الله به صحت نزدیک تر است. مادرش کنیز صاحب

فرزندی به نام ام البنین بود. - . کافی ۱ : ۴۸۶ -

**[ترجمه]

«۳»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ کَمَالُ الدِّینِ بْنُ طَلْحَهَ: أَمَّا وِلَادَتُهُ علیه السلام فَفِی حَادِیَ عَشَرَ ذِی الْحِجَّهِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِینَ وَ مِائَهٍ لِلْهِجْرَهِ بَعْدَ وَفَاهِ جَدِّهِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِخَمْسِ

ص: ۲

۱- ۱. الکافی ج ۶ ص ۴۷۳.

۲- ۲. الکافی ج ۱ ص ۴۸۶.

سِنِينَ وَ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ تُسَمَّى الْخَيْزُرَانَ الْمَرْسِيَّةَ وَ قِيلَ شَقْرَاءَ النُّوبِيَّةَ وَ اسْمُهَا أَرْوَى وَ شَقْرَاءُ لَقَبٌ لَهَا وَ كُنْيَتُهُ أَبُو الْحَسَنِ وَ أَلْقَابُهُ الرِّضَا وَ الصَّابِرُ وَ الرَّضِيُّ وَ الْوَفِيُّ وَ أَشْهَرُهَا الرِّضَا (۱) وَ أَمَّا عُمُرُهُ فَإِنَّهُ مَاتَ فِي سَنَةِ مِائَتَيْنِ وَ ثَلَاثٍ وَ قِيلَ مِائَتَيْنِ وَ سَنَتَيْنِ مِنَ الْهِجْرَةِ فِي خِلَافَةِ الْمَأْمُونِ فَيَكُونُ عُمُرُهُ تِسْعاً وَ أَرْبَعِينَ سَنَةً وَ قَبْرُهُ بِطُوسَ مِنْ خُرَاسَانَ بِالْمَشْهَدِ الْمَعْرُوفِ بِهِ عليه السلام وَ كَانَ مُدَّةُ بَقَائِهِ مَعَ أَبِيهِ مُوسَى عليه السلام أَرْبَعاً وَ عِشْرِينَ سَنَةً وَ أَشْهُراً وَ بَقَائِهِ بَعْدَ أَبِيهِ خَمْساً وَ عِشْرِينَ سَنَةً وَ قَالَ الْحَافِظُ عَبْدُ الْعَزِيزِ مَوْلِدُهُ عليه السلام سَنَةَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِينَ وَ مِائَةٍ وَ تُوُفِّيَ فِي خِلَافَةِ الْمَأْمُونِ بِطُوسَ وَ قَبْرُهُ هُنَاكَ سَنَةَ مِائَتَيْنِ وَ سِتَّةٍ أُمُّهُ سُكَيْنَةُ النُّوبِيَّةُ وَ يُقَالُ وُلِدَ بِالْمَدِينَةِ سَنَةَ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِينَ وَ مِائَةٍ وَ قُبِضَ بِطُوسَ فِي سَنَةِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَيْنِ وَ هُوَ يَوْمَئِذٍ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِينَ سَنَةً وَ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ اسْمُهَا أُمُّ الْبَنِينَ (۲).

**[ترجمه]کشف الغمه: ابن طلحه می گوید: ولادت حضرت رضا علیه السّلام در یازدهم ذیحجه سال ۱۵۳ هجری پنج سال پس از درگذشت جدش حضرت صادق علیه السّلام واقع شد مادرش کنیزی به نام خیزران مرسیه بود. بعضی گفته اند شقراء نوبیه که اسمش اروی و لقبش شقراء بود. کنیه حضرت رضا علیه السّلام ابوالحسن است و لقب هایش: رضا، صابر، رضی، وفی که از همه مشهورتر همان رضا است. - . کشف الغمه ۳ : ۷۰ -

اما مدت عمر امام علیه السّلام چون در سال ۲۰۳ و بعضی ۲۰۲ گفته اند در خلافت مأمون پس عمر شریف حضرت ۴۹ سال می شود و آرامگاهش در طوس خراسان و در محلی که معروف به مشهد است قرار دارد .

بیست و چهار سال و چند ماه با پدرش موسی بن جعفر علیهما السّلام بود و پس از پدر، بیست و پنج سال زندگی کرد.

حافظ عبدالعزیز گفته است که آن حضرت در سال ۱۵۳ متولد شد و در سال ۳۰۶ و زمان خلافت مأمون، در طوس از دنیا رفت و در همان جا مدفون است. مادرش سکینه نوبیه بود. بعضی گفته اند که ایشان در سال ۱۴۸ در مدینه متولد شد و در سال ۲۰۳ در طوس از دنیا رفت و در زمان وفات پنجاه و پنج سال داشت. مادرش کنیزی به نام ام البنین بود. - . کشف الغمه ۱ : ۹۰ -

**[ترجمه]

«۴»

عم، [إعلام الورى]: وُلِدَ عليه السلام بِالْمَدِينَةِ سَنَةَ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِينَ وَ مِائَةٍ مِنَ الْهِجْرَةِ وَ يُقَالُ إِنَّهُ وُلِدَ لِإِحْدَى عَشَرَةَ لَيْلَةً خَلَتْ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِينَ وَ مِائَةٍ بَعْدَ وَفَاةِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام بِخَمْسِ سِنِينَ وَ قِيلَ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ يُقَالُ لَهَا أُمُّ الْبَنِينَ وَ اسْمُهَا نَجْمَةُ وَ يُقَالُ سَكَنُ النُّوبِيَّةُ وَ يُقَالُ تُكْتَمُ وَ قُبِضَ عليه السلام بِطُوسَ مِنْ خُرَاسَانَ فِي قَرْيَةٍ يُقَالُ لَهَا سَنَابَادَ فِي آخِرِ صَفَرٍ وَ قِيلَ إِنَّهُ تُوُفِّيَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِسَبْعٍ بَقِينَ مِنْهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَيْنِ وَ لَهُ يَوْمَئِذٍ خَمْسٌ وَ خَمْسُونَ سَنَةً وَ كَانَتْ مُدَّةُ إِمَامَتِهِ وَ خِلَافَتِهِ لِأَبِيهِ عِشْرِينَ سَنَةً وَ كَانَتْ فِي أَيَّامِ إِمَامَتِهِ بَقِيَّةُ مُلْكِ الرَّشِيدِ وَ مَلِكَ مُحَمَّدٌ الْأَمِينُ بَعْدَهُ ثَلَاثَ سِنِينَ وَ خَمْسَةً وَ عِشْرِينَ يَوْماً ثُمَّ خُلِعَ الْأَمِينُ وَ أُجْلِسَ عَمُّهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمَهْدِيِّ الْمَعْرُوفُ بِابْنِ شَكْلَةَ أَرْبَعَةَ عَشَرَ يَوْماً ثُمَّ أُخْرِجَ مُحَمَّدٌ ثَانِيَةً وَ بُويِعَ لَهُ وَ بَقِيَ بَعْدَ

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۷۰.

۲- ۲. المصدر ج ۳ ص ۹۰.

ذَلِکَ سَنَةً وَ سَبْعَهَ أَشْهُرٍ وَ قَتَلَهُ طَاهِرُ بْنُ الْحُسَيْنِ ثُمَّ مَلِکَ الْمَأْمُونُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَارُونَ بَعْدَهُ عِشْرِينَ سَنَةً وَ اسْتُشْهِدَ علیه السلام فِی أَيَّامِ مُلْكِهِ.

**[ترجمه]اعلام الوری: حضرت رضا علیه السّلام به سال ۱۴۸ هجری در مدینه متولد شد. بعضی گفته اند که آن حضرت روز جمعه یازدهم ذی قعده سال ۱۵۳ و پنج سال پس از فوت حضرت صادق علیه السّلام متولد شد. گفته شده که ایشان روز پنج شنبه متولد شده است. مادرش کنیز فرزندداری به نام ام البنین بود که او را نجمه می گفتند. بعضی نام او را سکن نوبیه و برخی تکتم نیز گفته اند. و گفته شده که در روز آخر صفر، در طوس خراسان و در قریه سناباد از دنیا رفته است. بعضی گفته اند که هفت روز به آخر ماه رمضان سال ۲۰۲ از دنیا رفته و در آن زمان پنجاه و پنج سال داشته و مدت امامت و خلافتش بیست سال بوده است.

مدت امامت ایشان مصادف با اواخر سلطنت هارون الرشید و خلافت محمّد امین به مدت سه سال و بیست و پنج روز بوده است. سپس او را خلع کردند و عمویش ابراهیم بن مهدی معروف به ابن شکله چهارده روز به جای او نشست و باز دوباره محمّد را آوردند و با او بیعت کردند. وی بار دوم یک سال و هفت ماه خلیفه بود تا اینکه به وسیله طاهر بن حسین کشته شد. سپس مأمون به خلافت رسید که او را عبداللَّه بن هارون می گفتند و بیست سال خلافت کرد. حضرت رضا علیه السّلام در زمان خلافت او شهید شد. - . اعلام الوری: ۳۱۳ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عيون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی وَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ وَ مَاجِيلَوَيْهِ وَ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَ ابْنُ نَاتَانَهَ وَ الْهَمَدَانِيُّ وَ الْمُكَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ جَمِيعاً عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْبَزَنْطِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى علیهما السلام إِنَّ قَوْماً مِنْ مُخَالِفِيكُمْ يَزْعُمُونَ أَنَّ أَبَاكَ إِنَّمَا سَمَّاهُ الْمَأْمُونُ الرِّضَا لِمَا رَضِيَهُ لِوِلَايَهِ عَهْدِهِ فَقَالَ علیه السلام كَذَبُوا وَ اللَّهِ وَ فَجَرُوا بَلِ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى سَمَّاهُ بِالرِّضَا علیه السلام لِأَنَّهُ كَانَ رَضِيَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِی سَمَائِهِ وَ رَضِيَ لِرَسُولِهِ وَ الْأَئِمَّهِ بَعْدَهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ فِی أَرْضِهِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ أَ لَمْ يَكُنْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ آبَائِكَ الْمَاضِينَ علیهم السلام رَضِيَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لِرَسُولِهِ وَ الْأَئِمَّهِ بَعْدَهُ علیه السلام فَقَالَ بَلَى فَقُلْتُ فَلِمَ سُمِّيَ أَبُوكَ علیه السلام مِنْ بَيْنِهِمُ الرِّضَا قَالَ لِأَنَّهُ رَضِيَ بِهِ الْمُخَالِفُونَ مِنْ أَعْدَائِهِ كَمَا رَضِيَ بِهِ الْمُوَافِقُونَ مِنْ أَوْلِيَائِهِ وَ لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ لِأَحَدٍ مِنْ آبَائِهِ علیهم السلام فَلِذَلِكَ سُمِّيَ مِنْ بَيْنِهِمُ الرِّضَا علیه السلام (۱).

ع، [علل الشرائع] أحمد بن علی بن إبراهيم عن أبيه عن جده: مثله (۲)- مع، [معانی الأخبار] مرسلا: مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: بزنطی می گوید: به حضرت جواد علیه السّلام عرض کردم: گروهی از مخالفین شما معتقدند که لقب رضا را مأمون به پدر شما داد، چون راضی شد که ولی عهد او باشد! فرمود: به خدا دروغ گفته اند و کار نابجایی کرده اند. خداوند بزرگ او را رضا نامیده، زیرا او در آسمان ها مورد رضایت خدا بود و در زمین مورد پسند پیامبر اکرم و ائمه طاهرین علیهم السّلام.

عرض کردم: مگر تمام آباء و اجداد شما از ائمه طاهرین علیهم السّلام مورد پسند خدا و پیامبر و ائمه نبودند؟ فرمود: چرا. عرض کردم: پس چرا پدرت را بین آنها رضا لقب داده اند؟ فرمود: چون مخالفین نیز او را چنان پسندیدند که دوستان و موافقین نیز پسندیده بودند، ولی این موفقیت برای هیچ کدام از آباء گرامش علیهم السّلام دست نداد. به همین جهت در میان ائمه به رضا ملقب شد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۳ -

در علل الشرائع - . علل الشرائع ۱ : ۲۲۶ - و معانی الاخبار - . معانی الاخبار: ۶۵ - نیز مثل این حدیث نقل شده است.

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنْ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الْعَظِیمِ الْحَسَنِیِّ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ حَفْصٍ قَالَ: کَانَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام یُسَمِّی وَلَدَهُ عَلِیّاً علیه السلام الرِّضَا وَ کَانَ یَقُولُ ادْعُوا لِی وَلَدِیَ الرِّضَا وَ قُلْتُ لِوَلَدِیَ الرِّضَا وَ قَالَ لِی وَلَدِیَ الرِّضَا وَ إِذَا خَاطَبَهُ قَالَ یَا أَبَا الْحَسَنِ (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: سلیمان بن حفص می گوید: موسی بن جعفر علیه السّلام فرزندش علی را رضا لقب داده بود و می فرمود: فرزند من را رضا صدا بزنید! می فرمود: به رضا چنین گفتم! رضا به من چنین گفت! و وقتی او را مخاطب قرار می داد می فرمود: یا ابا الحسن! - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۴ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصَّوْلِیِّ عَنْ عَوْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکِنْدِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِیَّ بْنَ مِیثَمٍ یَقُولُ: مَا رَأَیْتُ أَحَداً قَطُّ أَعْرَفَ بِأَمْرِ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام وَ أَخْبَارِهِمْ

ص: ۴

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۱۳.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۲۶.

۳- ۳. معانی الأخبار ص ۶۵.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۱۴.

وَ مَنَاكِحِهِمْ مِنْهُ قَالَ اشْتَرَتْ حَمِيدَةُ الْمُصَفَّاةُ وَ هِيَ أُمُّ أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ وَ كَانَتْ مِنْ أَشْرَافِ الْعَجَمِ جَارِيَةً مُوَلَّدَةً وَ اسْمُهَا تُكْتَمُ وَ كَانَتْ مِنْ أَفْضَلِ النِّسَاءِ فِي عَقْلِهَا وَ دِينِهَا وَ إِعْظَامِهَا لِمَوْلَاتِهَا حَمِيدَةَ الْمُصَفَّاةِ حَتَّى أَنَّهَا مَا جَلَسَتْ بَيْنَ يَدَيْهَا مُنْذُ مَلَكَتْهَا إِجْلَالًا لَهَا فَقَالَتْ لِابْنِهَا مُوسَى عليه السلام يَا بُنَيَّ إِنَّ تُكْتَمَ جَارِيَةٌ مَا رَأَيْتُ جَارِيَةً قَطُّ أَفْضَلَ مِنْهَا وَ لَسْتُ أَشُكُّ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَيُطَهِّرُ نَسْلَهَا إِنْ كَانَ لَهَا نَسْلٌ وَ قَدْ وَهَبْتُهَا لَكَ فَاسْتَوْصِ بِهَا خَيْراً فَلَمَّا وَلَدَتْ لَهُ الرِّضَا عليه السلام سَمَّاهَا الطَّاهِرَةَ قَالَ فَكَانَ الرِّضَا عليه السلام يَرْتَضِعُ كَثِيراً وَ كَانَ تَامَّ الْخَلْقِ فَقَالَتْ أَعِينُونِي بِمُرْضِعَةٍ فَقِيلَ لَهَا أَ نَقَصَ الدَّرُّ فَقَالَتْ لَا أَكْذِبُ وَ اللَّهِ مَا نَقَصَ وَ لَكِنْ عَلَيَّ وِرْدٌ مِنْ صَلَاتِي وَ تَسْبِيحِي وَ قَدْ نَقَصَ مُنْذُ وَلَدْتُ قَالَ الْحَاكِمُ أَبُو عَلِيٍّ قَالَ الصَّوْلِيُّ وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ اسْمَهَا تُكْتَمُ قَوْلُ الشَّاعِرِ يَمْدَحُ الرِّضَا عليه السلام:

أَلَا إِنَّ خَيْرَ النَّاسِ نَفْساً وَ وَالِداً***وَ رَهْطاً وَ أَجْدَاداً عَلِيُّ الْمُعَظَّمُ

أَتَتْنَا بِهِ لِلْعِلْمِ وَ الْحِلْمِ ثَامِناً***إِمَاماً يُؤَدِّي حُجَّةَ اللَّهِ تُكْتَمُ

وَ قَدْ نَسَبَ قَوْمٌ هَذَا الشِّعْرَ إِلَى عَمِّ أَبِي إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْعَبَّاسِ وَ لَمْ أَرْوِهِ لَهُ وَ مَا لَمْ يَقَعْ لِي رِوَايَةً وَ سَمَاعاً فَإِنِّي لَا أُحَقِّقُهُ وَ لَا أُبْطِلُهُ بَلِ الَّذِي لَا أَشُكُّ فِيهِ أَنَّهُ لِعَمِّ أَبِي إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْعَبَّاسِ:

كَفَى بِفِعَالِ امْرِئٍ عَالِمٍ***عَلَى أَهْلِهِ عَادِلًا شَاهِداً

أَرَى لَهُمْ طَارِفاً مُونِقاً***وَ لَا يُشْبِهُ الطَّارِفُ التَّالِدَا

يُمَنُّ عَلَيْكُمْ بِأَمْوَالِكُمْ***وَ تُعْطَوْنَ مِنْ مِائَةٍ وَاحِداً

فَلَا يَحْمَدُ اللَّهَ مُسْتَبْصِرٌ***يَكُونُ لِأَعْدَائِكُمْ حَامِداً

فَضَلْتَ قَسِيمَكَ فِي قُعْدُدٍ***كَمَا فَضَلَ الْوَالِدُ الْوَالِدَا

قَالَ الصَّوْلِيُّ وَجَدْتُ هَذِهِ الْأَبْيَاتَ بِخَطِّ أَبِي عَلَى ظَهْرِ دَفْتَرٍ لَهُ يَقُولُ فِيهِ أَنْشَدَنِي أَخِي لِعَمِّهِ فِي عَلِيٍّ يَعْنِي الرِّضَا عليه السلام تَعْلِيقٌ مُتَوَقٍّ فَنَظَرْتُ فَإِذَا هُوَ بِقَسِيمِهِ فِي الْقُعْدُدِ الْمَأْمُونَ لِأَنَّ عَبْدَ الْمُطَّلِبِ هُوَ الثَّامِنُ مِنْ آبَائِهِمَا جَمِيعاً وَ تُكْتَمُ مِنْ أَسْمَاءِ نِسَاءِ الْعَرَبِ قَدْ جَاءَتْ فِي الْأَشْعَارِ كَثِيراً مِنْهَا فِي شِعْرٍ:

طَافَ

الْخَيَالانِ فَهَاجَا سَقَماً***خَيَالُ تُكْنَى وَ خَيَالُ تُكْتَمَا

قَالَ الصَّوْلِيُّ وَ كَانَتْ لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ الْعَبَّاسِ الصَّوْلِيِّ عَمِّ أَبِي فِي الرِّضَا عليه السلام مَدَائِحُ كَثِيرَةٌ أَظْهَرَهَا ثُمَّ اضْطُرَّ إِلَى أَنْ سَتَرَهَا وَ تَتَبَّعَهَا فَأَخَذَهَا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَ قَدْ رَوَى قَوْمٌ أَنَّ أُمَّ الرِّضَا عليه السلام تُسَمَّى سَكَنَ النُّوبِيَّهَ وَ سُمِّيَتْ نَجْمَهَ وَ سُمِّيَتْ سِمَانَ وَ تُكْنَى أُمَّ الْبَنِينَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عون بن محمّد کندی می گوید: ابوالحسن علی بن میثم که کسی هرگز به احوال ائمه علیهم السّلام و زندگی و ازدواج آنها واردتر از او نبود گفت: حمیده مصفاه که مادر حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام و از بزرگ زادگان عجم بود، کنیزی زایمان کرده به نام تکتم خرید که از نظر دینی و عقل و احترام نسبت به سرور خود حمیده مصفاه، از شایسته ترین زنان محسوب می شد، به طوری که به احترام بانوی خود، در تمام مدتی که در ملک او بود، در مقابلش ننشست .

آن حضرت روزی به فرزندش حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کرد: تکتم زنی است که تاکنون از او بهتر ندیده ام. یقین دارم اگر صاحب فرزند شود، نسل پاکی خواهد داشت. او را به تو بخشیدم؛ قدرش را بدان!

وقتی حضرت رضا علیه السّلام از او متولد شد، امام کاظم علیه السّلام لقب طاهره به او داد. ابن میثم می گوید: حضرت رضا علیه السّلام خیلی شیر می خورد و فرزندی سالم و فربه بود. تکتم گفت: یک زن شیرده برایم پیدا کنید! گفتند: شیرت کم شده؟ گفت: دروغ نمی گویم، کم نشده، ولی دعاها و نمازهایی می خواندم که از هنگام ولادت او ادعیه ام کم شده است.

حاکم ابو علی گفت: صولی می گفت: دلیل اینکه نام مادر حضرت رضا علیه السّلام تکتم بوده، این شعر شاعر است که آن جناب را مدح می کند:

آگاه باشید بهترین مردم از حیث پاکی نفس و پدر و قوم و اجداد، علیّ بن موسی الرضاست که بسیار با عظمت است

مادر او تکتم، برای علم و حلم هشتمین امام را که حجت های خدا را ادا می کند آورده است

بعضی این شعر را به عموی او ابو ابراهیم بن عباس نسبت داده اند، ولی چنین روایتی به من نرسیده. آنچه که ندیده و نشنیده باشم برایم ثابت نمی شود و آن را رد هم نمی کنم، ولی شعری که شک ندارم متعلق به عموی ابو ابراهیم بن عباس است، این شعر است:

اعمال شخص عالم، کافی است که برای اهلش شاهدی عادل باشد

می بینم که مالی نو و تازه و قابل توجّه دارند و این مال تازه شباهتی به آن مال قدیمی ندارد

بر شما (ای اهل بیت پیامبر) با اموال خودتان منّت می گذارند و فقط یک صدم از اموالتان را به شما می پردازند

آن کسی که (یا آن شیعه ای که) دشمنان شما را مدیحه سرایی کند، خداوند را حمد و سپاس نگفته است تو بر مأمون (که هر دو نسل هشتم از عبدالمطّلب هستید) برتری داری، همان طور که پدرانت بر پدران او برتری داشتند

صولی گوید: این ابیات را با خطّ پدرم، پشت دفتری که مال او بود یافتم. پدرم درباره این اشعار می گفت: «رادرم این اشعار را برایم خوانده و گفته مربوط به عمویمان است که درباره علیّ، یعنی «رضا» علیه السّلام سروده است و در آن دفتر حاشیه ناخوانایی با این مضمون به چشم می خورد: «مراد از «قسیمه فی القعدد»، مأمون است.» زیرا حضرت رضا علیه السّلام و مأمون هر دو با هشت پشت به جناب عبدالمطلب می رسیدند.» و تکتم اسمی است عربی که در اشعار، زیاد به چشم می خورد، از جمله:

دو خیال به طواف آمدند و در اثر بیماری پژمرده شدند؛ خیال زنی تکنی نام و زنی تکتم نام

صولی می گوید: ابراهیم بن عباس عموی پدرم، درباره حضرت رضا علیه السّلام اشعار زیادی داشت که آشکارا آنها را می خواند. اما بعد مجبور شد که آنها را پنهان کند و از هر گوشه و کنار آنها را جمع می کرد. بعضی گفته اند که نام مادر حضرت رضا علیه السّلام، سکن نوبیه بود و نجمه نیز نامیده می شد. نام او را سمان هم گفته اند و کنیه اش ام البنین بود. -. عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۴ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث شریح إن رجلا اشتری جاریه و شرطوا أنها مولده فوجدها تلیده المولده التی ولدت بین العرب و نشأت مع أولادهم و تأدبت بآدابهم و التلیده التی ولدت ببلاد العجم و حملت و نشأت ببلاد العرب انتهی.

قوله و کان تامّ الخلق لعل المراد به هنا عظم الجثه و قوله تکتم فاعل أتتنا و الطارف المستحدث خلاف التالد و المراد بالطارف الرضا علیه السلام و بالتالد المأمون.

قوله یمنّ علیکم علی البناء للمجهول و الخطاب للرضا و کذا قوله تعطون علی بناء المجهول أی یمن المخالفون علیکم من أموالکم التی فی أیدیهم من مائه واحدا أی قلیلا من کثیر و قال الجوهری رجل قُعْدُدٌ و قُعْدَدٌ إذا کان قریب الآباء إلی الجد الأکبر و کان یقال لعبد الصمد بن علی بن عبد الله بن عباس قعدد بنی هاشم و قال الفیروزآبادی قعید النسب و قعدد و قعدد و أقعد و قعدود قریب الآباء من الجد الأکبر و القعدد البعید الآباء منه ضد(۲)

أی فضلت المأمون الذی هو قسیمک فی قرب الانتساب إلی عبد المطلب و شریکک فیه کما فضل والدک والده أی کل من آبائک آباءه.

قوله تعليق متوق من التوقی أی وجدت فی تلک الورقه تعليقا أی حاشيه علقها عليها مغشوشه لم يوضحها نقيه ففسر فيها قسيمه فی القعدد بالمأمون

۱- ۱. المصدر ص ۱۴- ۱۶.

۲- ۲. الصحاح ص ۵۲۳، القاموس ج ۱ ص ۳۲۸.

و الأصوب فقسيمه کما فی بعض النسخ و علی ما فی أکثر النسخ الحمل علی المجاز و صحح الفیروزآبادی تکنی و تکتم علی بناء المجهول و قال کل منهما اسم لامرأه(۱).

**[ترجمه]جزری در شرح حدیث شریح می گوید: مردی کنیزی خرید و شرط کردند که عرب باشد، ولی دیدند عجم است. «مولده» کنیزی است که بین عرب متولد شده و با اولاد عرب بزرگ شده و متأدب به آداب آنان است و «تلیده» کنیزی است که در بلاد عجم متولد شده و در بلاد عجم حامله شده و رشد کرده است. (پایان کلام جزری)

عبارت «و کان تامّ الخلق» شاید مراد از آن در اینجا بزرگی جثه باشد و کلمه «تکتم»، فاعل «اتتنا» است و «طارف» چیز جدید را گویند، بر خلاف «تالد» که چیز قدیمی را گویند. و منظور از «طارف» حضرت رضا علیه السّلام و مراد از تالد، مأمون لعنه الله است.

عبارت «یُمنّ علیکم» مبنی بر مجهول است و خطاب شاعر به حضرت رضا علیه السّلام است. همچنین عبارت «تُعطون» مبنی بر مجهول است، یعنی مخالفان شما با اموالی که در دست دارند بر شما منت می گذارند که از صد سهم، یکی را به شما بدهند، یعنی کمی از اموال زیاد را. جوهری می گوید: «رجل قُعدُدٌ و قُعدَدٌ کسی را گویند که پدرانش از حیث سن، به جد اکبرش نزدیک باشند و به این عبدالصمد بن علی بن عبدالله بن عباس، قعدد بنی هاشم گفته می شد. و فیروزآبادی می گوید: «قعید النسب» و قعدد و قعدد و اقعد و قعدود کسی را می گویند که پدرانش از حیث سن به جد بزرگ تر نزدیک باشند و «قعدد» به معنای کسی که از حیث سن از اجدادش دور است نیز گفته می شود، و این از واژگان ضد است. و معنا این می شود: ای امام رضا! شما بر مأمون فضیلت داری، با اینکه مأمون از حیث نزدیکی نسب به عبدالمطلب با تو شریک است، همان طور که پدرت موسی بن جعفر علیهما السّلام نیز بر هارون پدر مأمون فضیلت دارد و همه پدران شما، بر همه پدران او برتری دارند.

کلمه «تعلیق مُتوّق» از ریشه «توقّی» است، یعنی در آن ورقه حاشیه ناخوانایی دیدم که به طور پاکیزه و منقّی نبود و در آن قسیم حضرت در قعدد تفسیر به مأمون شده بود و صحیح تر نیز همین است، چنان چه در بعضی نسخ وارد شده، و طبق آنچه در اکثر نسخ آمده، باید حمل بر مجاز شود و فیروزآبادی «تکنی» و «تکتم» را مبنی بر مجهول صحیح دانسته و گفته: در این شعر هر دو اسم زنی هستند.

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ الْأَنْصَارِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مِیثَمٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: لَمَّا اشْتَرَتْ حَمِیدَةُ أُمُّ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام أُمَّ الرِّضَا علیه السلام نَجْمَهَ ذَکَرَتْ حَمِیدَهُ أَنَّهَا رَأَتْ فِی الْمَنَامِ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لَهَا یَا حَمِیدَهُ هِیَ [هَبِی] نَجْمَهَ لِابْنِکَ مُوسَی فَإِنَّهُ سَیُولَدُ لَهُ مِنْهَا خَیْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ فَوَهَبَتْهَا لَهُ فَلَمَّا وَلَدَتْ لَهُ الرِّضَا علیه السلام سَمَّاهَا الطَّاهِرَهَ وَ کَانَتْ لَهَا أَسْمَاءٌ مِنْهَا نَجْمَهُ وَ أَرْوَی وَ سَکَنُ وَ سِمَانُ وَ تُکْتَمُ وَ هُوَ آخِرُ أَسَامِیهَا.

قَالَ عَلِیُّ بْنُ مِیثَمٍ سَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ: سَمِعْتُ أُمِّی تَقُولُ کَانَتْ نَجْمَهُ بِکْراً لَمَّا اشْتَرَتْهَا حَمِیدَهُ(۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضـا: على بن ميثم از پـدر خود نقل كرد كه وقتى حميـده مادر موسـى بن جعفر عليهما السّـلام، نجمه، مادر حضرت رضا عليه السّلام را خريد گفت: در خواب پيغمبر اكرم صلى اللّٰه عليه و آله و سلم را ديدم كه فرمود: حميده! اين نجمه متعلق به فرزند تو موسـى است، زيرا برايش از او فرزندى كه بهترين فرد روى زمين است متولد خواهد شد. حميده نجمه را به موسـى بن جعفر عليهمـا السّـلام بخشـيد. پس از تولـد حضـرت رضا او را طاهره ناميـد و چنـد اسم داشت از جمله: نجمه، اروى، سكن، سمان، تكتم. آخرين اسمش نيز همين تكتم بود.

على بن ميثم مى گويـد: از پـدرم شـنيدم كه مى گفت: مـادرم گفت: وقـتى حميـده نجمه را خريـد، دختر و بكر بود. - . عيون اخبارالرضا ۱ : ۱۶ -

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الصَّوْلِيِّ: قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام هُوَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَـيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عليه السلام وَ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ تُسَمَّى تُكْتَمُ عَلَيْهِ اسْتَقَرَّ اسْمُهَا حِينَ مَلَكَهَا أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى عليه السلام (۳).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: صولى گفت: ابوالحسن على بن موسـى الرضا عليهما السّلام نسبش چنين است: على بن موسى بن جعفر بن محمّد بن على بن حسـين بن على بن ابى طالب عليهم السـلام. مادرش كه كنيزى صاحب فرزند بود، تكتم نام داشت. اين نام از وقتى كه حضرت موسى بن جعفر عليهما السّلام مالك او شد، روى او ماند. - . عيون اخبارالرضا ۱ : ۱۴ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام]: نَقْشُ خَاتَمِهِ عليه السلام وَلِيُّ اللَّهِ.

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: نقش انگشترى حضرت رضا عليه السّلام «ولى اللّٰه» بود.

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السـلام] أَبِى عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِى زَكَرِيَّا الْوَاسِطِيِّ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَحْمَـدَ وَ حَـدَّثَنِى مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْكُوفِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِـدٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَحْمَـدَ قَالَ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْأَوَّلُ عليه السـلام: هَلْ عَلِمْتَ أَحَـداً مِنْ أَهْلِ الْمَغْرِبِ قَـدِمَ قُلْتُ لَا قَالَ بَلَى قَـدْ قَدِمَ رَجُلٌ فَانْطَلِقْ بِنَا إِلَيْهِ فَرَكِبَ وَ رَكِبْنَا مَعَهُ حَتَّى انْتَهَيْنَا

إِلَى الرَّجُلِ فَإِذَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَغْرِبِ مَعَهُ رَقِيقٌ فَقَالَ لَهُ اعْرِضْ عَلَيْنَا فَعَرَضَ عَلَيْنَا تِسْعَ جَوَارٍ كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام لَا حَاجَةَ لِي فِيهَا ثُمَّ قَالَ لَهُ اعْرِضْ عَلَيْنَا قَالَ مَا عِنْدِي شَيْ ءٌ

۱- ۱. القاموس ج ۴ ص ۱۶۹ و ص ۳۸۴.

۲- ۲. المصدر ص ۱۶ و ۱۷.

۳- ۳. عيون أخبار الرضا ج ۱ ص ۱۴.

فَقَالَ بَلَى اعْرِضْ عَلَيْنَا قَالَ لَا وَ اللَّهِ مَا عِنْدِي إِلَّا جَارِيَةٌ مَرِيضَةٌ فَقَالَ لَهُ مَا عَلَيْكَ أَنْ تَعْرِضَهَا فَأَبَى عَلَيْهِ ثُمَّ انْصَرَفَ ثُمَّ إِنَّهُ أَرْسَلَنِي مِنَ الْغَدِ إِلَيْهِ فَقَالَ لِي قُلْ لَهُ كَمْ غَايَتُكَ فِيهَا فَإِذَا قَالَ كَذَا وَ كَذَا فَقُلْ قَدْ أَخَذْتُهَا فَأَتَيْتُهُ فَقَالَ مَا أُرِيدُ أَنْ أَنْقُصَهَا مِنْ كَذَا وَ كَذَا قُلْتُ قَدْ أَخَذْتُهَا وَ هُوَ لَكَ فَقَالَ هِيَ لَكَ وَ لَكِنْ مَنِ الرَّجُلُ الَّذِي كَانَ مَعَكَ بِالْأَمْسِ فَقُلْتُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ فَقَالَ مِنْ أَيِّ بَنِي هَاشِمٍ (۱) فَقُلْتُ مَا عِنْدِي أَكْثَرُ مِنْ هَذَا فَقَالَ أُخْبِرُكَ عَنْ هَذِهِ الْوَصِيفَةِ إِنِّي اشْتَرَيْتُهَا مِنْ أَقْصَى الْمَغْرِبِ فَلَقِيَتْنِي امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَقَالَتْ مَا هَذِهِ الْوَصِيفَةُ مَعَكَ فَقُلْتُ اشْتَرَيْتُهَا لِنَفْسِي فَقَالَتْ مَا يَنْبَغِي أَنْ تَكُونَ هَذِهِ الْوَصِيفَةُ عِنْدَ مِثْلِكَ إِنَّ هَذِهِ الْجَارِيَةَ يَنْبَغِي أَنْ تَكُونَ عِنْدَ خَيْرِ أَهْلِ الْأَرْضِ فَلَا تَلْبَثُ عِنْدَهُ إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى تَلِدَ مِنْهُ غُلَاماً يَدِينُ لَهُ شَرْقُ الْأَرْضِ وَ غَرْبُهَا قَالَ فَأَتَيْتُهُ بِهَا فَلَمْ تَلْبَثْ عِنْدَهُ إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى وَلَدَتْ عَلِيّاً علیه السلام (۲).

یج، [الخرائج و الجرائح] عن هشام بن الأحمر: مثله (۳)- شا، [الإرشاد] ابن قولويه عن الكليني عن محمد بن يحيى عن أحمد بن محمد عن ابن محبوب عن هشام بن أحمر: مثله (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هشام بن احمد گفت: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام فرمود: آیا نشنیدی برده فروشی از مغرب آمده باشد؟ گفتم: نه. فرمود: چرا یک نفر آمده، حرکت کن با هم برویم پیش او! هر دو سوار بر مرکب شده و رفتیم. دیدم مردی با چند برده از طرف مغرب آمده است. فرمود کنیزهای خود را نشان بده. نُه کنیز نشان داد؛ هر کدام را که موسی بن جعفر علیه السّلام مشاهده می کرد می فرمود: این را نمی خواهم. باز هم فرمود: بیاورا! گفت: دیگر کنیزی نمانده؟ فرمود: چرا هنوز هست. گفت: نه به خدا. فقط کنیز مریضی دارم. فرمود: چه می شود؟ همان را هم نشان بده! او از نشان دادن امتناع نمود. امام علیه السّلام برگشت. فردا صبح مرا پیش او فرستاد. فرمود: به او بگو آن کنیز را به چند می خواهی بفروشی؟ او خواهد گفت: به فلان مبلغ! بگو خریدم.

من نزد آن مرد برده فروش آمدم و پیغام را رساندم. گفت: از فلان مبلغ کمتر نمی دهم! گفتم: من به همان مبلغ از تو خریدم. او هم قبول کرد و گفت: آن مردی که دیروز با تو بود که بود؟ گفتم: مردی از بنی هاشم است. پرسید: کدام بنی هاشم؟ گفتم: بیشتر از این نمی دانم. گفت: من داستان این کنیز را برایت نقل می کنم؛ او را از دوردست های مغرب خریدم. زنی از اهل کتاب مرا دید و گفت: این کنیز همراه تو چه می کند؟ گفتم: او را برای خودم خریده ام. گفت: چنین کنیزی شایسته نیست نزد چون تو باشد. او باید نزد بهترین فرد روی زمین باشد. به زودی فرزندی از او متولد خواهد شد که شرق و غرب تابع او می شوند. راوی می گوید: کنیز را برای حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام آوردم. چیزی نگذشت که حضرت رضا علیه السّلام از آن کنیز متولد شد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۷ -

در خرائج و جرائح - . خرائج و جرائح: ۲۳۵ - و در ارشاد مفید - . ارشاد: ۲۸۷ - نیز این روایت نقل شده است.

**[ترجمه]

«۱۲»

کشف، [كشف الغمه] قَالَ ابْنُ الْخَشَّابِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ: تُوُفِّيَ علیه السلام وَ لَهُ تِسْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَةً وَ أَشْهُرٌ فِي

سَنَهِ مِائَتَیْ سَـنَهٍ وَ سِتَّهٍ مِنَ الْهِجْرَهِ فَكَانَ مَوْلِدُهُ سَنَهَ مِائَهٍ وَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِینَ مِنَ الْهِجْرَهِ بَعْدَ مُضِیِّ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ بِخَمْسِ سِنِینَ وَ أَقَامَ مَعَ أَبِیهِ خَمْساً وَ عِشْرِینَ سَنَهً إِلَّا شَهْرَیْنِ وَ كَانَ عُمُرُهُ تِسْعاً وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ أَشْهُراً قَبْرُهُ بِطُوسَ بِمَدِینَهِ خُرَاسَانَ أُمُّهُ الْخَیْزُرَانُ الْمَرْسِیَّهُ أُمُّ وَلَدٍ وَ یُقَالُ شَقْرَاءُ النُّوبِیَّهُ وَ تُسَمَّی أَرْوَی أُمَّ الْبَنِینَ یُكْنَی بِأَبِی الْحَسَنِ وَ لَقَبُهُ الرِّضَا وَ الصَّابِرُ وَ الرَّضِیُّ وَ الْوَفِیُ (۵).

۱- ۱. زاد فی المصدر: فقلت من نقبائهم، فقال: أرید أكثر من ذلک. الخ.

۲- ۲. المصدر ص ۱۷.

۳- ۳. الخرائج و الجرائح ص ۲۳۵.

۴- ۴. الإرشاد ص ۲۸۷ و ۲۸۸.

۵- ۵. كشف الغمّه ج ۳ ص ۱۱۳.

**[ترجمه]کشف الغمه: محمّد بن سنان می گوید: حضرت رضا علیه السّلام در سال ۲۰۶ هجری چهل و نه سال و چند ماهگی از دنیا رفت. آن حضرت در سال ۱۵۳ پنج سال و پس از فوت حضرت صادق علیه السّلام به دنیا آمد. او بیست و پنج سال، دو ماه کم با پدرش زندگی کرد و در زمان فوت، چهل و نه سال و چند ماه داشت. قبر مطهرش در طوس که یکی از شهرهای خراسان است قرار دارد. مادرش خیزران مرسیه کنیزی بود که بعضی نامش را شقراء نوبیه گفته اند. نام او را اروی و ام البنین نیز گفته اند. کنیه حضرت رضا ابوالحسن و لقبش رضا و صابر و رضی و وفی بود. - . کشف الغمه ۳ : ۱۱۳ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام]: كَانَ يُقَالُ لَهُ علیه السلام الرِّضَا وَ الصَّادِقُ وَ الصَّابِرُ وَ الْفَاضِلُ وَ قُرَّهُ أَعْيُنِ الْمُؤْمِنِينَ وَ غَيْظُ الْمُلْحِدِينَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حضرت علی بن موسی الرضا علیهما السّلام را رضا، صادق، صابر، فاضل، قره عین المؤمنین و غیظ ملحدین لقب داده بودند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۰ -

**[ترجمه]

أقول

قاله فی آخر خبر هرثمه بن أعین فی وفاته علیه السلام و الظاهر أنه من كلام الصدوق رحمه الله و قد مضی فی نقش خاتم أبیه علیه السلام أنه كان یتختم بخاتم أبیه و أنه كان نقشه حَسْبِيَ اللَّهُ.

**[ترجمه]در آخر خبر هرثمه بن اعین در مورد وفات حضرت رضا علیه السّلام، جملاتی نقل شده که احتمال دارد از گفتار صدوق باشد. وی می نویسد: قبلا ذکر شد که نقش انگشتری آن جناب، همان نقش انگشتری پدرش بود که انگشتر او را به دست می کرد و نقش انگشتر پدرش «حسبی اللّه» بود .

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِيمٌ الْقُرَشِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مِيثَمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أُمِّي تَقُولُ: سَمِعْتُ نَجْمَةَ أُمَّ الرِّضَا علیه السلام تَقُولُ لَمَّا حَمَلْتُ بِابْنِي عَلِيٍّ لَمْ أَشْعَرْ بِثِقْلِ الْحَمْلِ وَ كُنْتُ أَسْمَعُ فِي مَنَامِي تَسْبِيحاً وَ تَهْلِيلًا وَ تَمْجِيداً مِنْ بَطْنِي فَيُفْزِعُنِي ذَلِكَ وَ يَهُولُنِي فَإِذَا انْتَبَهْتُ لَمْ أَسْمَعْ شَيْئاً فَلَمَّا وَضَعْتُهُ وَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ وَاضِعاً يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ رَافِعاً رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ كَأَنَّهُ يَتَكَلَّمُ فَدَخَلَ إِلَيَّ أَبُوهُ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام فَقَالَ لِي هَنِيئاً لَكِ يَا نَجْمَةُ كَرَامَةُ رَبِّكِ فَنَاوَلْتُهُ إِيَّاهُ فِي خِرْقَةٍ بَيْضَاءَ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى وَ أَقَامَ فِي الْيُسْرَى وَ دَعَا بِمَاءِ الْفُرَاتِ فَحَنَّكَهُ بِهِ ثُمَّ رَدَّهُ إِلَيَّ وَ قَالَ خُذِيهِ

فَإِنَّهُ بَقِیَّهُ اللَّهِ تَعَالَی فِی أَرْضِهِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: علی بن میثم از پدرش نقل کرد که گفت: از مادرم شنیدم که می گفت: از نجمه مادر حضرت رضا شنیدم که می گفت وقتی به حضرت رضا علیه السّلام حامله شده بودم، سنگینی حمل را احساس نمی کردم و در خواب صدای تسبیح و تهلیل و تمجید از شکم خود می شنیدم که باعث هول و هراس من می شد. همین که بیدار می شدم چیزی نمی شنیدم. همین که متولد شد و روی زمین افتاد، دست بر زمین گذاشت و سر به آسمان بلند کرده؛ لب هایش را حرکت می داد، مثل اینکه چیزی می گوید. پدرش موسی بن جعفر علیهما السّلام وارد شد و فرمود: ای نجمه! گوارا باد تو را این لطفی که خدا به تو فرمود! او را در پارچه ای سفید پیچیدم و به آن جناب دادم. ایشان در گوش راستش اذان گفت و در گوش چپش اقامه. آنگاه آب فرات خواست و کامش را با آب فرات برداشت. بعد به منش برگرداند و فرمود: این طفل را بگیر! این در روی زمین بقیه اللّه است. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۰ -

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلِیلَانَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَتَّابِ بْنِ أَسِیدٍ قَالَ سَمِعْتُ جَمَاعَهً مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ یَقُولُونَ: وُلِدَ الرِّضَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی علیهما السلام بِالْمَدِینَهِ یَوْمَ الْخَمِیسِ لِإِحْدَی عَشْرَهَ لَیْلَهً خَلَتْ مِنْ رَبِیعٍ الْأَوَّلِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِینَ وَ مِائَهٍ مِنَ الْهِجْرَهِ بَعْدَ وَفَاهِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِخَمْسِ سِنِینَ الْخَبَرَ(۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عتاب بن اسید می گوید: گروهی از اهل مدینه می گفتند: حضرت رضا علیه السّلام در روز پنجشنبه یازدهم ربیع الأول سال ۱۵۳، پنج سال پس از وفات حضرت صادق علیه السّلام به دنیا آمد؛ تا آخر حدیث. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۸ -

**[ترجمه]

«۱۶»

کف، [المصباح للکفعمی]: وُلِدَ علیه السلام بِالْمَدِینَهِ یَوْمَ الْخَمِیسِ حَادِیَ عَشَرَ ذِی الْقَعْدَهِ سَنَهَ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِینَ وَ مِائَهٍ.

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۰.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۰.

۳- ۳. المصدر ج ۱ ص ۱۸.

**[ترجمه]مصباح کفعمی: حضرت رضا علیه السّلام روز پنجشنبه یازدهم ذی قعده سال ۱۴۸ در مدینه متولد شد.

**[ترجمه]

«۱۷»

ضه، [روضه الواعظین]: کَانَ مَوْلِدُهُ یَوْمَ الْجُمُعَهِ وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی یَوْمَ الْخَمِیسِ لِإِحْدَی عَشَرَهَ لَیْلَهً خَلَتْ مِنْ ذِی الْقَعْدَهِ سَنَهَ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِینَ وَ مِائَهٍ.

**[ترجمه]روضه الواعظین: ولادت حضرت رضا علیه السّلام روز جمعه و در روایت دیگر روز پنجشنبه یازدهم ذی قعده سال ۱۴۸ بود. - . روضه الواعظین ۱ : ۲۳۶ -

**[ترجمه]

«۱۸»

الدُّرُوسُ،: وُلِدَ بِالْمَدِینَهِ سَنَهَ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِینَ وَ مِائَهٍ وَ قِیلَ یَوْمَ الْخَمِیسِ حَادِیَ عَشَرَ ذِی الْقَعْدَهِ.

**[ترجمه]دروس: آن حضرت روز پنجشنبه یازدهم ذی قعده سال ۱۴۸ در مدینه متولد شد.

**[ترجمه]

«۱۹»

تَارِیخُ الْغِفَارِیِّ،: وُلِدَ علیه السلام یَوْمَ الْجُمُعَهِ الْحَادِیَ عَشَرَ مِنْ شَهْرِ ذِی الْقَعْدَهِ.

**[ترجمه]تاریخ غفاری: ولادت آن حضرت روز جمعه ۱۱ ذی قعده بوده است.

**[ترجمه]

«۲۰»

شا، [الإرشاد]: کَانَ مَوْلِدُ الرِّضَا علیه السلام بِالْمَدِینَهِ سَنَهَ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِینَ وَ مِائَهٍ(۱).

**[ترجمه]ارشاد: حضرت رضا علیه السّلام در سال ۱۴۸ و در مدینه متولد شد. - . ارشاد: ۲۸۵ -

**[ترجمه]

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: عَلِيُّ بْنُ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام يُكْنَى أبو [أَبَا] الْحَسَنِ وَ الْخَاصُّ أَبُو عَلِيٍّ وَ أَلْقَابُهُ سِرَاجُ اللَّهِ وَ نُورُ الْهُدَى وَ قُرَّةُ عَيْنِ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَكِيدَةُ الْمُلْحِدِينَ كُفْوُ الْمَلِكِ وَ كَافِي الْخَلْقِ وَ رَبُّ السَّرِيرِ وَ رِئَابُ التَّدْبِيرِ وَ الْفَاضِلُ وَ الصَّابِرُ وَ الْوَفِيُّ وَ الصِّدِّيقُ وَ الرَّضِيُّ قَالَ أَحْمَدُ الْبَزَنْطِيُّ وَ إِنَّمَا سُمِّيَ الرِّضَا لِأَنَّهُ كَانَ رَضِيّاً لِلَّهِ تَعَالَى فِي سَمَائِهِ وَ رَضِيَ لِرَسُولِهِ وَ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام بَعْدَهُ فِي أَرْضِهِ وَ قِيلَ لِأَنَّهُ رَضِيَ بِهِ الْمُخَالِفُ وَ الْمُؤَالِفُ وَ قِيلَ لِأَنَّهُ

رَضِيَ بِهِ الْمَأْمُونُ وَ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ يُقَالُ لَهَا سَكَنُ النُّوبِيَّهُ وَ يُقَالُ خَيْزُرَانُ الْمَرْسِيَّهُ وَ يُقَالُ نَجْمَهُ رَوَاهُ مِيثَمٌ وَ يُقَالُ صَقْرٌ وَ تُسَمَّى أَرْوَى أُمَّ الْبَنِينَ وَ لَمَّا وَلَدَتِ الرِّضَا سَمَّاهَا الطَّاهِرَهَ وُلِدَ يَوْمَ الْجُمُعَهِ بِالْمَدِينَهِ وَ قِيلَ يَوْمَ الْخَمِيسِ لِإِحْدَى عَشْرَهَ لَيْلَهً خَلَتْ مِنْ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِينَ وَ مِائَهٍ بَعْدَ وَفَاهِ الصَّادِقِ علیه السلام بِخَمْسِ سِنِينَ رَوَاهُ ابْنُ بَابَوَيْهِ وَ قِيلَ سَنَهَ إِحْدَى وَ خَمْسِينَ وَ مِائَهٍ فَكَانَ فِي سِنِي إِمَامَتِهِ بَقِيَّهُ مُلْكِ الرَّشِيدِ ثُمَّ مَلَكَ الْأَمِينُ ثَلَاثَ سِنِينَ وَ ثَمَانِيَهَ عَشَرَ يَوْماً وَ مَلَكَ الْمَأْمُونُ عِشْرِينَ سَنَهً وَ ثَلَاثَهً وَ عِشْرِينَ يَوْماً وَ أَخَذَ الْبَيْعَهَ فِي مُلْكِهِ

ص: ۱۰

۱- ۱. إرشاد المفيد ص ۲۸۵.

لِلرِّضَا علیه السلام بِعَهْدِ الْمُسْلِمِینَ مِنْ غَیْرِ رِضًا فِی الْخَامِسِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ إِحْدَی وَ مِائَتَیْنِ وَ زَوَّجَهُ ابْنَتَهُ أُمَّ حَبِیبٍ فِی أَوَّلِ سَنَهِ اثْنَیْنِ وَ مِائَتَیْنِ وَ قِیلَ سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِینَ سَنَهً وَ ذَکَرَ ابْنُ هَمَّام تِسْعاً وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ سِتَّهَ أَشْهُرٍ وَ قِیلَ وَ أَرْبَعَهَ أَشْهُرٍ وَ قَامَ بِالْأَمْرِ وَ لَهُ تِسْعٌ وَ عِشْرُونَ سَنَهً وَ شَهْرَانِ وَ عَاشَ مَعَ أَبِیهِ تسع [تِسْعاً] وَ عِشْرِینَ سَنَهً وَ أَشْهُراً وَ بَعْدَ أَبِیهِ أَیَّامَ إِمَامَتِهِ عِشْرِینَ سَنَهً وَ وَلَدُهُ مُحَمَّدٌ الْإِمَامُ فَقَطْ وَ مَشْهَدُهُ بِطُوسَ وَ خُرَاسَانَ فِی الْقُبَّهِ الَّتِی فِیهَا هَارُونُ إِلَی جَانِبِهِ مِمَّا یَلِی الْقِبْلَهَ وَ هِیَ دَارُ حُمَیْدِ بْنِ قَحْطَبَهَ الطَّائِیِّ فِی قَرْیَهٍ یُقَالُ لَهَا سَنَابَادُ مِنْ رُسْتَاقِ نُوقَانَ (۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام، کنیه حضرت رضا ابوالحسن و خواص، آن جناب را ابو علی می گفتند.

لقب های ایشان سراج اللَّه، نور الهدی، قره عین المؤمنین، مکیده الملحدین، کفو الملک، کافی الخلق، رب السریر، مصلحت اندیش، فاضل، صابر، وفی، صدیق، رضی بود.

احمد بزنطی می گوید: حضرت را رضا می نامیدند، زیرا مورد رضایت خدا در آسمان و مورد رضایت پیامبر و ائمه علیهم السلام در زمین بود. و گفته شده علت آن بود که مخالف و موافق حضرت، از او راضی بودند. و گفته شده علت این بود که مأمون از ایشان راضی شد. مادر ایشان کنیز ام ولدی بود که سکن نوبیه نام داشت و او را خیزران مرسیه و نجمه نیز گفته اند. این نام ها را میثم روایت کرده. به ایشان صقر نیز گفته شده و اروی ام البنین نیز نامیده شده بود و وقتی حضرت رضا علیه السّلام متولد شد، امام کاظم علیه السّلام او را طاهره نامید.

حضرت روز جمعه در مدینه متولد شد و گفته شده که روز پنج شنبه یازدهم ربیع الاول سال ۱۵۳ و پنج سال بعد از وفات امام صادق علیه السّلام متولد شد و این مطلب را ابن بابویه روایت کرده و گفته شده تاریخ ولادت آن حضرت سال ۱۵۱ بوده است.

دوران امامت آن جناب مصادف با اواخر سلطنت هارون الرشید بود که بعد از او پسرش محمّد امین سه سال و هجده روز خلیفه بود، و مأمون بیست سال و سیزده روز حکومت کرد و در زمان فرمانروایی اش، در پنجم رمضان سال ۲۰۱ بدون رضایت آن جناب برای ولایتعهدی حضرت رضا علیه السّلام بیعت گرفت و دختر خود ام حبیب را در اویل سال ۲۰۲ به ازدواج او در آورد. بعضی سال ۲۰۳ گفته اند که در آن زمان ایشان پنجاه و پنج سال داشت. ابن همام چهل و نه سال و شش ماه گفته و چهل و نه سال و چهار ماه نیز گفته شده. موقعی که حضرت به امامت رسید، بیست و نه سال و دو ماه داشت .

ایشان بیست و نه سال و چند ماه با پدرش زندگی کرد و بعد از پدر، امامتش بیست سال طول کشید. آن حضرت فقط یک فرزند داشت که همان امام محمّد تقی علیه السّلام ملقب به امین باشد. آرامگاه ایشان در طوس خراسان و در قبه ای قرار دارد که هارون آنجا به طرف قبله دفن شده. آن قبه، خانه حمید ابن قحطبه طایی بود که در قریه سناباد قرار داشت و از روستاهای نوقان به شمار می رفت. -. مناقب ۴ : ۳۶۶ -

**[ترجمه]

بیان

الرئاب كشداد المصلح و سيأتی بعض أخبار ولادته فی باب شهادته عليه السلام.

**[ترجمه]«رءّاب» بر وزن شداد، مصلح را گويند و برخی اخبار ولادت آن جناب در باب شهادت ايشان خواهد آمد .

**[ترجمه]

باب ۲ النصوص على الخصوص عليه صلوات الله عليه

الأخبار

«۱»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِيدِ وَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ وَ الْعَطَّارُ وَ مَاجِيلَوَيْهِ جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الشَّامِيِّ عَنِ الْخَشَّابِ عَنِ ابْنِ أَسْبَاطٍ عَنِ الْحُسَيْنِ مَوْلَى أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِی الْحَكَمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْجَعْفَرِيِّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلِيطٍ الزَّيْدِيِّ قَالَ: لَقِيتُ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام فَقُلْتُ أَخْبِرْنِی عَنِ الْإِمَامِ بَعْدَكَ بِمِثْلِ مَا أَخْبَرَ بِهِ أَبُوكَ قَالَ فَقَالَ كَانَ أَبِی فِی زَمَنٍ لَيْسَ هَذَا مِثْلَهُ قَالَ يَزِيدُ فَقُلْتُ مَنْ يَرْضَ مِنْكَ بِهَذَا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ قَالَ فَضَحِكَ ثُمَّ قَالَ أُخْبِرُكَ يَا أَبَا عُمَارَةَ أَنِّی خَرَجْتُ مِنْ مَنْزِلِی فَأَوْصَيْتُ فِی الظَّاهِرِ إِلَى بَنِيَّ وَ أَشْرَكْتُهُمْ مَعَ عَلِيٍّ ابْنِی وَ أَفْرَدْتُهُ بِوَصِيَّتِی فِی الْبَاطِنِ.

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۶ و ۳۶۷.

وَ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي الْمَنَامِ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مَعَهُ وَ مَعَهُ خَاتَمٌ وَ سَيْفٌ وَ عَصًا وَ كِتَابٌ وَ عِمَامَةٌ فَقُلْتُ لَهُ مَا هَذَا فَقَالَ أَمَّا الْعِمَامَةُ فَسُلْطَانُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَمَّا السَّيْفُ فَعِزَّةُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَمَّا الْكِتَابُ فَنُورُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَمَّا الْعَصَا فَقُوَّةُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَمَّا الْخَاتَمُ فَجَامِعُ هَذِهِ الْأُمُورِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الْأَمْرُ يَخْرُجُ إِلَى عَلِيٍّ ابْنِكَ قَالَ ثُمَّ قَالَ يَا يَزِيدُ إِنَّهَا وَدِيعَةٌ عِنْدَكَ فَلَا تُخْبِرْ بِهَا إِلَّا عَاقِلًا أَوْ عَبْداً امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ أَوْ صَادِقاً وَ لَا تَكْفُرْ نِعَمَ اللَّهِ تَعَالَى وَ إِنْ سُئِلْتَ عَنِ الشَّهَادَةِ فَأَدِّهَا فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلى أَهْلِها(١) وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ (٢) فَقُلْتُ وَ اللَّهِ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ هَذَا أَبَداً قَالَ ثُمَّ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام ثُمَّ وَصَفَهُ لِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ عَلِيٌّ ابْنُكَ الَّذِي يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ وَ يَسْمَعُ بِتَفْهِيمِهِ وَ يَنْطِقُ بِحِكْمَتِهِ يُصِيبُ وَ لَا يُخْطِئُ وَ يَعْلَمُ وَ لَا يَجْهَلُ قَدْ مُلِئَ حِلْماً وَ عِلْماً وَ مَا أَقَلَّ مُقَامَكَ مَعَهُ إِنَّمَا هُوَ شَيْ ءٌ كَأَنْ لَمْ يَكُنْ فَإِذَا رَجَعْتَ مِنْ سَفَرِكَ فَأَصْلِحْ أَمْرَكَ وَ افْرُغْ مِمَّا أَرَدْتَ فَإِنَّكَ مُنْتَقِلٌ عَنْهُ وَ مُجَاوِرٌ غَيْرَهُ فَاجْمَعْ وُلْدَكَ وَ أَشْهِدِ اللَّهَ عَلَيْهِمْ جَمِيعاً وَ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً ثُمَّ قَالَ يَا يَزِيدُ إِنِّي أُوخَذُ فِي هَذِهِ السَّنَةِ وَ عَلِيٌّ ابْنِي سَمِيُّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَ سَمِيُّ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام أُعْطِيَ فَهْمَ الْأَوَّلِ وَ عِلْمَهُ وَ بَصَرَهُ وَ رِدَاءَهُ وَ لَيْسَ لَهُ أَنْ يَتَكَلَّمَ إِلَّا بَعْدَ هَارُونَ بِأَرْبَعِ سِنِينَ فَإِذَا مَضَتْ أَرْبَعُ سِنِينَ فَسَلْهُ عَمَّا شِئْتَ يُجِبْكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى (٣).

عم، [إعلام الورى] الكلينى عن محمد بن على عن أبى الحكم: مثله (۴)

ص: ۱۲

۱- ۱. النساء: ۵۸.

۲- ۲. البقره: ۱۴۰.

۳- ۳. عيون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۳- ۲۶.

۴- ۴. تراه فى الكافى ج ۱ ص ۳۱۱- ۳۱۶ فى حديث و صدر السند: أحمد بن مهران، عن محمّد بن على، عن أبى الحكم الارمنى.

كتاب الإمامه و التبصره لعلی بن بابويه عن محمد بن يحيی عن محمد بن أحمد عن عبد الله بن محمد الشامی: مثله بيان سيأتی تمام الخبر فی باب النصوص علی الجواد عليه السلام قوله فهم الأول أی أمير المؤمنين عليه السلام و لعل المراد بالرداء الأخلاق الحسنه لاشتمالها علی صاحبها كما قال تعالی الكبرياء ردائی.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یزید بن سلیط زیدی می گوید: موسی بن جعفر علیهما السّلام را دیدم و عرض کردم: امام بعد از شما کیست، همان طوری که پدرتان امام پس از خود را معین کرد؟ فرمود: پدرم در زمانی زندگی می کرد که حالا مثل آن زمان نیست. عرض کردم: هر کسی با همین سخن شما قانع شود لعنت خدا بر او باد! خنده اش گرفت و سپس فرمود: ای ابا عماره! به تو می گویم. من از منزل که خارج شدم، در ظاهر به تمام فرزندانم وصیت کردم و آنها را با علی پسرم شریک قرار دادم، ولی به تنهایی در باطن، فرزندم علی را وصی قرار دادم.

پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلّم را در خواب دیدم که امیرالمؤمنین علیه السّلام نیز با ایشان بود و در دست، انگشتر و شمشیر و عصا و کتاب و عمامه ای داشت. عرض کردم: اینها چیست؟ فرمود: عمامه، اقتدار خدای عزوجل است؛ شمشیر، عزت خداست؛ کتاب، نور خداست و عصا، نیروی خداست. اما انگشتر جامع تمام اینها است. بعد پیغمبر اکرم فرمود: پس از تو، امامت متعلق به فرزندت علی است.

سپس فرمود: یزید! آنچه برایت توضیح دادم به امانت به تو سپردم. مبادا جز به مؤمن عاقل و بنده ای که خداوند قلبش را به ایمان آزمایش نموده یا مرد راستگو و درست کردار اطلاع دهی. مبادا نعمت خدا را کفران کنی! اگر تو را به شهادت خواستند، امتناع مکن که خداوند می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلی أَهْلِها» - . نساء / ۵۸ - ، {خدا به شما فرمان می دهد که سپرده ها را به صاحبان آنها ردّ کنید.} و نیز می فرماید: «وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ کَتَمَ شَهادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ، - . بقره / ۱۴۰ - ، {و کیست ستمکارتر از آن کس که شهادتی از خدا را در نزد خویش پوشیده دارد؟} عرض کردم: هرگز چنین کاری (امتناع از شهادت دادن) نخواهم کرد.

سپس موسی بن جعفر علیهما السّلام فرمود: پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم او (علی) را برایم توصیف نمود و فرمود: پسرت علی کسی است که به نور خدا می بیند و با فهماندن او می شنود و به حکمت خدا سخن می گوید؛ هرگز اشتباه نمی کند؛ دانا است و نادانی ندارد؛ گنجینه ای از علم و حلم است. به زودی از او جدا خواهی شد. توقف شما با هم خیلی کم است. وقتی از این سفر برگشتی، کارهای خود را بکن. هر چه مایلی انجام ده که از او جدا می شوی و جای دیگر خواهی رفت. تمام فرزندانت را جمع کن و خدا را بر آنها گواه بگیر که خداوند در گواهی کافی است.

بعد فرمود: ای یزید! مرا همین امسال خواهند گرفت! پسرم علی همنام با علی بن ابی طالب علیه السّلام و علی بن الحسین علیهما السّلام است. به او فهم علی بن ابی طالب علیه السّلام و علم و بینایی و اخلاقش را داده اند. او اجازه ندارد آشکارا صحبت کند، مگر چهار سال پس از هارون الرشید. بعد از گذشتن این چهار سال هر چه می خواهی از او بپرس. ان شاء اللّٰه جوابت را می دهد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۳ -

در اعلام الوری - . اعلام الوری: ۳۱۷ - و کتاب الامامه و التبصره علی بن بابویه نیز مثل این حدیث منقول است.

مؤلف: تمام حدیث در باب نصوص بر امام جواد علیه السّلام خواهد آمد. عبارت «فهم الاول» منظور از اول امیرالمؤمنین علیه السّلام است و شاید منظور از اعطای ردا به حضرت، اخلاق حسنه باشد، زیرا فرد خوش خلق را در بر می گیرد، همان طور که خدای تعالی فرمود: «کبریا و بزرگی ردای من است.»

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَصْبَغِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِیثَمِیِّ وَ كَانَ وَاقِفِیّاً قَالَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِیُّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام وَ قَدِ اشْتَكَی شِكَایَةً شَدِیدَةً وَ قُلْتُ لَهُ إِنْ كَانَ مَا أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ لَا یُرِیَنَاهُ فَإِلَی مَنْ قَالَ إِلَی عَلِیٍّ ابْنِی وَ كِتَابُهُ كِتَابِی وَ هُوَ وَصِیِّی وَ خَلِیفَتِی مِنْ بَعْدِی (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن حسن میثمی که واقفی بود می گوید: محمّد بن اسماعیل بن فضل هاشمی گفت: خدمت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام رسیدم، خیلی ناراحت بود (از بیماری). عرض کردم: اگر اتفاقی بیفتد - که از خدا می خواهم آن اتفاق(فوت شما) نیفتد - چه کسی جانشین شما است؟ فرمود: پسرم علی ؛ نوشته او نوشته من است؛ او وصی و بعد از درگذشتم جانشین من است. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۰ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ وَ سَعْدٍ مَعاً عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ یَقْطِینٍ عَنْ أَخِیهِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَبِیهِ عَلِیِّ بْنِ یَقْطِینٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام وَ عِنْدَهُ عَلِیٌّ ابْنُهُ علیه السلام وَ قَالَ یَا عَلِیُّ هَذَا ابْنِی سَیِّدُ وُلْدِی وَ قَدْ نَحَلْتُهُ كُنْیَتِی قَالَ فَضَرَبَ هِشَامٌ یَعْنِی ابْنَ سَالِمٍ یَدَهُ عَلَی جَبْهَتِهِ فَقَالَ إِنَّا لِلَّهِ نَعَی وَ اللَّهِ إِلَیْكَ نَفْسَهُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: علی بن یقطین می گوید: خدمت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام بودم و پسرش علی نیز حضور داشت. به من فرمود علی! این پسرم سرور فرزندان من است؛ من کنیه خود را به او بخشیدم. در این موقع هشام بن سالم با دست بر پیشانی خود زد و گفت: انا لله! به خدا خبر مرگ خویش را می دهد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۱ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ وَ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی

عَنْ حُسَيْنِ بْنِ نُعَيْمٍ الصَّحَّافِ قَالَ: كُنْتُ أَنَا وَ هِشَامُ بْنُ الْحَكَمِ وَ عَلِيُّ بْنُ يَقْطِينٍ بِبَغْدَادَ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ يَقْطِينٍ كُنْتُ عِنْدَ الْعَبْدِ

الصَّالِحِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام جَالِساً فَدَخَلَ عَلَيْهِ ابْنُهُ الرِّضَا عليه السلام فَقَالَ يَا عَلِيُّ هَذَا سَيِّدُ وُلْدِي وَ قَدْ نَحَلْتُهُ كُنْيَتِي فَضَرَبَ هِشَامٌ بِرَاحَتِهِ جَبْهَتَهُ ثُمَّ قَالَ وَيْحَكَ كَيْفَ قُلْتَ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ يَقْطِينٍ سَمِعْتُ وَ اللَّهِ مِنْهُ كَمَا قُلْتُ لَكَ فَقَالَ هِشَامٌ أَخْبَرَكَ وَ اللَّهِ أَنَّ الْأَمْرَ فِيهِ مِنْ بَعْدِهِ (۳).

ص: ۱۳

۱- ۱. عيون الأخبار ج ۱ ص ۲۰.

۲- ۲. المصدر ج ۱ ص ۲۱.

۳- ۳. المصدر ص ۲۱.

غط، [الغيبه] للشيخ الطوسی الكلينی عن محمد بن يحيی عن ابن عيسی عن ابن محبوب عن الحسين بن نعيم: مثله (۱)- شا، [الإرشاد] ابن قولويه عن الكلينی: مثله- عم، [إعلام الوری] عن الكلينی: مثله (۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: حسين بن نعيم صحاف می گويد: من و هشام بن حكم و علی بن يقطين در بغداد بوديم. علی بن يقطين گفت: من خدمت موسی بن جعفر عليهما السّلام نشسته بودم كه پسرش حضرت رضا عليه السّلام وارد شد. حضرت كاظم عليه السّلام به من فرمود: ای علی! اين پسرم سرور فرزندان من است كه كنيه خود را به او بخشيدم. در اين موقع هشام با كف دست بر پيشانی خود زد! حسين بن نعيم صحاف گفت: وای بر تو! چه می گويی؟ علی بن يقطين می گويد: من گفتم: به خدا من اين حرف را همان طور كه نقل كردم، از امام شنيدم. هشام گفت: به خدا قسم به تو گوشزد كرده كه امامت پس از او متعلق به اين فرزندش است. - . عيون اخبارالرضا ۱ : ۲۱ -

در غيبت طوسی - . غيبت طوسی: ۲۷ - و ارشاد مفيد - . ارشاد: ۲۸۵ - و اعلام الوری نيز مثل اين خبر منقول است.

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنِ السَّعْدَآبَادِيِّ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ زُرْبِيٍّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَقْطِينٍ قَالَ قَالَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام: ابْتِدَاءً مِنْهُ هَذَا أَفْقَهُ وُلْدِی وَ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَی الرِّضَا عليه السلام وَ قَدْ نَحَلْتُهُ كُنْيَتِی (۳).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: علی بن يقطين می گويد: موسی بن جعفر عليهما السّلام قبل از اين كه سؤالی بكنم فرمود: اين فقيه ترين فرزندان من است. آنگاه به حضرت رضا عليه السّلام اشاره كرد و فرمود: كنيه خود را به او بخشيده ام. - . عيون اخبارالرضا ۱ : ۲۲ -

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] أَبِی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَی عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَصْبَغِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ غَنَّامِ بْنِ الْقَاسِمِ قَالَ قَالَ لِی مَنْصُورُ بْنُ يُونُسَ بُزُرْجَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ يَعْنِی مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام يَوْماً فَقَالَ لِی يَا مَنْصُورُ أَ مَا عَلِمْتَ مَا أَحْدَثْتُ فِی يَوْمِی هَذَا قُلْتُ لَا قَالَ قَدْ صَيَّرْتُ عَلِيّاً ابْنِی وَصِيِّی وَ الْخَلَفَ مِنْ بَعْدِی فَادْخُلْ عَلَيْهِ وَ هَنِّئْهُ بِذَلِكَ وَ أَعْلِمْهُ أَنِّی أَمَرْتُكَ بِهَذَا قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَهَنَّأْتُهُ بِذَلِكَ وَ أَعْلَمْتُهُ أَنَّ أَبَاهُ أَمَرَنِی بِذَلِكَ ثُمَّ جَحَدَ مَنْصُورٌ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَخَذَ الْأَمْوَالَ الَّتِی كَانَتْ فِی يَدِهِ وَ كَسَرَهَا(۴).

كش، [رجال الكشی] حمدويه عن الخشاب: مثله (۵)

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: منصور بن یونس بزرج می گوید: روزی خدمت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام رسیدم. فرمود: ای منصور! می دانی امروز چه کرده ام؟ عرض کردم: نه. فرمود: پسرم علی را وصی و جانشین بعد از خود کرده ام. پیش او برو، به او تهنیت بگو و به او اعلام کن که من تو را به این کار مأمور نموده ام.

منصور گفت: خدمت آن جناب رسیدم، تهنیت عرض کردم و اعلام نمودم که پدرش مرا مأمور به این کار کرده است. منصور بعد از نقل این خبر و فوت موسی بن جعفر علیهما السّلام، امامت حضرت رضا علیه السّلام را انکار کرد و اموالی را که در اختیار داشت، صاحب شد و از بین برد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۲ -

در رجال کشی نیز مثل این حدیث منقول است. - . رجال کشی: ۳۹۸ -

**[ترجمه]

بیان

کسر الأموال کنایه عن التصرف فیها و بذلها من غیر مبالاه قال الفیروزآبادی کسر الرجل قل تعاهده لماله.

**[ترجمه]«کسر اموال» کنایه از تصرف در آن و بذل و بخشش بدون مبالات آن است. فیروزآبادی می گوید: عبارت «کسر الرجل» یعنی مبالات و التزام شخص به مال کم شد.

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ

ص: ۱۴

۱- ۱. غیبه الشیخ الطوسیّ ص ۲۷. الکافی ج ۱ ص ۳۱۱ و فیه محمّد بن یحیی، عن أحمد بن محمّد، عن ابن محبوب.
۲- ۲. الإرشاد ص ۲۸۵.
۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۲.
۴- ۴. المصدر ج ۱ ص ۲۲.
۵- ۵. رجال الکشّیّ ص ۳۹۸- طبعه الاعلمی بکربلاء.

دَاوُدَ الرَّقِّیِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی إِبْرَاهِیمَ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ قَدْ کَبِرَ سِنِّی فَحَدِّثْنِی مَنِ الْإِمَامُ بَعْدَکَ قَالَ فَأَشَارَ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ قَالَ هَذَا صَاحِبُکُمْ مِنْ بَعْدِی (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: داود رقی می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: فدایت شوم! سن من زیاد شده؛ به من خبر بده که امام بعد از شما کیست؟ امام کاظم علیه السّلام به حضرت رضا علیه السّلام اشاره کرد و فرمود: امام شما بعد از من، اوست. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۳ -

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْحَجَّالِ وَ الْبَزَنْطِیِّ مَعاً عَنْ أَبِی عَلِیٍّ الْخَزَّازِ عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّیِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی إِبْرَاهِیمَ علیه السلام إِنِّی قَدْ کَبِرْتُ وَ خِفْتُ أَنْ یَحْدُثَ بِی حَدَثٌ وَ لَا أَلْقَاکَ فَأَخْبِرْنِی مَنِ الْإِمَامُ مِنْ بَعْدِکَ فَقَالَ ابْنِی عَلِیٌّ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: داود رقی می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: سن من زیاد شده و می ترسم بمیرم و دیگر شما را نبینم! به من خبر بده که امام بعد از شما کیست؟ امام کاظم علیه السّلام فرمود: پسرم علی . - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۳ -

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِیِّ عَنْ سُلَیْمَانَ الْمَرْوَزِیِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ علیهما السلام وَ أَنَا أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْحُجَّةِ عَلَی النَّاسِ بَعْدَهُ فَابْتَدَأَنِی وَ قَالَ یَا سُلَیْمَانُ إِنَّ عَلِیّاً ابْنِی وَ وَصِیِّی وَ الْحُجَّةُ عَلَی النَّاسِ بَعْدِی وَ هُوَ أَفْضَلُ وُلْدِی فَإِنْ بَقِیتَ بَعْدِی فَاشْهَدْ لَهُ بِذَلِکَ عِنْدَ شِیعَتِی وَ أَهْلِ وَلَایَتِی وَ الْمُسْتَخْبِرِینَ عَنْ خَلِیفَتِی مِنْ بَعْدِی (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: سلیمان مروزی می گوید: خدمت موسی بن جعفر علیهما السّلام رسیدم و تصمیم داشتم بپرسم که امام بعد از ایشان کیست. ایشان قبل از سؤال من فرمود: ای سلیمان! علی پسر من و جانشین من و حجت خدا بر مردم است. پس از من او بهترین فرزند من است. اگر بعد از من زنده بودی، این مطلب را پیش شیعیان و دوستانم و کسانی که جویای امام بعد از من هستند گواهی بده. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَی عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِيِّ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ الْقَبْرِ نَحْوَ سِتِّينَ رَجُلًا مِنَّا وَ مِنْ مَوَالِينَا إِذْ أَقْبَلَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام وَ يَدُ عَلِيٍّ ابْنِهِ عليه السلام فِی يَدِهِ فَقَالَ أَ تَدْرُونَ مَنْ أَنَا قُلْنَا أَنْتَ سَيِّدُنَا وَ كَبِيرُنَا قَالَ سَمُّونِی وَ انْسُبُونِی فَقُلْنَا أَنْتَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ فَقَالَ مَنْ هَذَا مَعِی قُلْنَا هُوَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ فَاشْهَدُوا أَنَّهُ وَكِيلِی فِی حَيَاتِی وَ وَصِيِّی بَعْدَ مَوْتِی (۴).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: على بن عبداللّه هاشمى مى گويد: ما در حدود شصت نفر با غلامانمان كنار قبر پيغمبر صلى اللّه عليه و آله و سلم جمع بوديم كه موسى بن جعفر عليهما السّلام در حالى كه دست فرزندش على را در دست داشت آمد. پس فرمود: مرا مى شناسيد؟ عرض كرديم: آرى، شما آقا و بزرگ ما هستيد! فرمود: نام ببريد و نسب مرا معين كنيد. گفتيم: شما موسى بن جعفر هستيد! فرمود: اين كيست؟ عرض كرديم: او پسر شما على بن موسى است. فرمود: شاهد باشيد كه او وكيل من در حيات و وصى من پس از فوت من است. - . عيون اخبارالرضا ۱ : ۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْحُومٍ قَالَ: خَرَجْتُ مِنَ الْبَصْرَهِ أُرِيدُ الْمَدِينَهَ فَلَمَّا صِرْتُ فِی بَعْضِ الطَّرِيقِ لَقِيتُ أَبَا

۱- ۱. عيون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۳. و مثله فی الإرشاد ص ۲۸۵، و الكافی ج ۱ ص ۳۱۲.

۲- ۲. المصدر ص ۲۳.

۳- ۳. المصدر ص ۲۶.

۴- ۴. المصدر نفسه.

إِبْرَاهِيمَ علیه السلام وَ هُوَ يُذْهَبُ بِهِ إِلَى الْبَصْرَةِ فَأَرْسَلَ إِلَيَّ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَدَفَعَ إِلَيَّ كُتُباً وَ أَمَرَنِي أَنْ أُوصِلَهَا بِالْمَدِينَةِ فَقُلْتُ إِلَى مَنْ أَدْفَعُهَا جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ إِلَى ابْنِي عَلِيٍّ فَإِنَّهُ وَصِيِّي وَ الْقَيِّمُ بِأَمْرِي وَ خَيْرُ بَنِيَّ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عبداللّه بن مرحوم گفت: از بصره بیرون آمدم و تصمیم مدینه را داشتم. در بین راه حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام را ملاقات کردم که ایشان را به طرف بصره می بردند. پس حضرت به دنبال من فرستاد و من بر ایشان وارد شدم. ایشان چند نامه به من داد و فرمود که آنها را به مدینه برسانم! عرض کردم: فدایت شوم! نامه ها را به چه کسی بدهم؟ فرمود: به پسرم علی که وصی و متعهد کارهای من و بهترین فرزندان من است. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۲»

ن، [عيون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ وَ أُمُّهُ مِنْ وُلْدِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: بَعَثَ إِلَيْنَا أَبُو إِبْرَاهِيمَ علیه السلام فَجَمَعَنَا ثُمَّ قَالَ أَ تَدْرُونَ لِمَ جَمَعْتُكُمْ قُلْنَا لَا قَالَ اشْهَدُوا

أَنَّ عَلِيّاً ابْنِي هَذَا وَصِيِّي وَ الْقَيِّمُ بِأَمْرِي وَ خَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدِي دَيْنٌ فَلْيَأْخُذْهُ مِنِ ابْنِي هَذَا وَ مَنْ كَانَتْ لَهُ عِنْدِي عِدَةٌ فَلْيَسْتَنْجِزْهَا مِنْهُ وَ مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بُدٌّ مِنْ لِقَائِي فَلَا يَلْقَنِي إِلَّا بِكِتَابِهِ (۲).

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الورى] غط، [الغيبة] للشيخ الطوسى الكلينى عن أحمد بن مهران عن محمد بن على عن محمد بن الفضيل عن المخزومى و كانت أمه من ولد جعفر بن أبى طالب: مثله (۳)

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عبداللّه بن حارث که مادرش از نسل جعفر بن ابی طالب بود، می گوید: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام از پی ما فرستاد و ما را جمع کرد و فرمود: می دانید برای چه شما را جمع کرده ام؟ گفتیم: نه، فرمود: گواه باشید که پسرم علی، جانشین و وصی من پس از فوتم و عهده دار کارهای من است. هر کس از من طلبی دارد، از این پسرم بگیرد و هر کس به من مقروض است، باید به او بپردازد و هر کس چاره ای برای دیدن من ندارد، می تواند از طریق نامه فرزندم با من در ارتباط باشد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۷ -

در ارشاد - . ارشاد: ۲۸۶ - و اعلام الوری - . اعلام الوری: ۳۱۶ - و غیبت طوسی - . غیبت طوسی: ۳۷ - نیز مثل این حدیث منقول است.

**[ترجمه]

بيان

الضمير فى قوله بكتابه راجع إلى على علیه السلام و يحتمل رجوعه إلى الموصول.

**[ترجمه]ضـمیر در کلمه «بکتابه»، به حضرت رضا علیه السّلام راجع است و ممکن است به «من» موصول، یعنی هر کس که از ملاقات حضرت ناگزیر است، برگردد.

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِیُّ عَنِ ابْنِ الْعَیَّاشِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ یُوسُفَ بْنِ السُّخْتِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْقَاسِمِ الْعُرَیْضِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنْ حَیْدَرِ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَیْدٍ الْهَاشِمِیِّ أَنَّهُ قَالَ: الْآنَ یَتَّخِذُ الشِّیعَهُ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی علیهما السلام إِمَاماً قُلْتُ وَ کَیْفَ ذَاکَ قَالَ دَعَاهُ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام فَأَوْصَی إِلَیْهِ (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حیـدر بن ایوب می گویـد: محمّـد بن زیـد هاشـمی گفت: اکنون شـیعیان علی بن موسـی علیهما السّلام را به عنوان امام خواهند شناخت! گفتم: به چه دلیل؟ گفت: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام او را خواست و به او وصیت کرد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ حَیْدَرِ بْنِ أَیُّوبَ قَالَ: کُنَّا بِالْمَدِینَهِ فِی مَوْضِعٍ یُعْرَفُ بِالْقُبَاءِ(۵) فِیهِ مُحَمَّدُ بْنُ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ فَجَاءَ بَعْدَ الْوَقْتِ الَّذِی کَانَ یَجِیئُنَا فِیهِ فَقُلْنَا لَهُ جُعِلْنَا فِدَاکَ مَا حَبَسَکَ قَالَ دَعَانَا

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۷.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۷.

۳- ۳. الکافی ج ۱ ص ۳۱۲، الإرشاد ص ۲۸۶.

۴- ۴. عیون الأخبار ج ۱ ص ۲۷ و ۲۸.

۵- ۵. لعله یرید« قباء» فأدخل علیه الالف و اللام.

أَبُو إِبْرَاهِيمَ عليه السلام الْيَوْمَ سَبْعَةَ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ وُلْدِ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا فَأَشْهَدَنَا لِعَلِيٍّ ابْنِهِ بِالْوَصِيَّةِ وَ الْوَكَالَةِ فِی حَيَاتِهِ وَ بَعْدَ مَوْتِهِ وَ أَنَّ أَمْرَهُ جَائِزٌ عَلَيْهِ وَ لَهُ ثُمَّ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ وَ اللَّهِ يَا حَيْدَرُ لَقَدْ عَقَدَ لَهُ الْإِمَامَةَ الْيَوْمَ وَ لَيَقُولَنَّ الشِّيعَةُ بِهِ مِنْ بَعْدِهِ قَالَ حَيْدَرٌ قُلْتُ بَلْ يُبْقِيهِ اللَّهُ وَ أَيُّ شَيْ ءٍ هَذَا قَالَ يَا حَيْدَرُ إِذَا أَوْصَى إِلَيْهِ فَقَدْ عَقَدَ لَهُ الْإِمَامَةَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ مَاتَ حَيْدَرٌ وَ هُوَ شَاكٌّ (۱).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: حيدر بن ايوب مى گويد: ما در مدينه در محلى به نام قبا بوديم. محمّد بن زيد ابن على نيز آنجا بود، ولى كمى ديرتر از موقع معين آمد. عرض كرديم: فدايت شويم! چه چيز باعث تأخير شده؟ گفت: موسى بن جعفر عليهما السّلام ما را كه هفده نفر از اولاد على و فاطمه عليهما السّلام بوديم، خواست و ما را گواه به جانشينى فرزندش على گرفت كه وكيل در حيات و جانشين پس از مرگش باشد. هر چه به سود يا زيان موسى بن جعفر عليهما السّلام باشد، حواله به او گشت.

سپس محمّد بن زيد گفت: اى حيدر! به خدا قسم مقام امامت را به او سپرد. امروز شيعه پس از فوت موسى بن جعفر عليهما السّلام او را امام خواهند دانست. من گفتم: ان شاء اللّه امام كاظم عليه السّلام زنده خواهد ماند، اين چه حرفى است؟ گفت: حيدر! وقتى به او وصيت كرد، يعنى امامت را به او سپرده. على بن حكم گفت: حيدر از دنيا رفت در حالى كه به امامت حضرت رضا عليه السّلام شک داشت. - . عيون اخبارالرضا ۱ : ۲۸ -

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْكُوفِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلَفٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ أَسَدِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِيرٍ وَ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ: أَوْصَى أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام إِلَى ابْنِهِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ كَتَبَ لَهُ كِتَاباً أَشْهَدَ فِيهِ سِتِّينَ رَجُلًا مِنْ وُجُوهِ أَهْلِ الْمَدِينَه(۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: عبدالرحمن بن حجاج مى گويد: حضرت موسى بن جعفر عليهما السّلام به پسرش على عليه السّلام وصيت كرد و نامه اى نوشت كه شصت نفر از بزرگان مدينه آن را گواهى كردند. - . عيون اخبارالرضا ۱ : ۲۸ -

**[ترجمه]

«۱۶»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَرَّارٍ وَ صَالِحِ بْنِ السِّنْدِيِّ عَنْ يُونُسَ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: أَقَامَ لَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام ابْنَهُ عَلِيّاً عليه السلام كَمَا أَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلِيّاً عليه السلام يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْمَدِينَهِ أَوْ قَالَ يَا أَهْلَ الْمَسْجِدِ هَذَا وَصِيِّي مِنْ بَعْدِي (۳).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: حسين بن بشير مى گويد: حضرت موسى بن جعفر عليهما السّلام، پسرش على بن موسى عليهما

السّـلام را به امـامت برای مـا تعیین کرد؛ همـان طوری که پیغمـبر اکرم صـلی اللّه علیه و آله و سـلم، علی بن ابی طـالب علیهما السّـلام را در غـدیر خم تعیین کرد و فرمود: ای اهل مـدینه! (یا فرمود: ای اهل مسـجد!) این پسـرم وصـی بعـد از من است. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۸ -

**[ترجمه]

«۱۷»

ن، [عیون أخبـار الرضـا علیه السـلام] ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَـی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْخَزَّازِ قَـالَ: خَرَجْنَـا إِلَی مَكَّهَ وَ مَعَنَـا عَلِیُّ بْنُ أَبِی حَمْزَهَ وَ مَعَهُ مَـالٌ وَ مَتَاعٌ فَقُلْنَا مَا هَـذَا قَالَ لِلْعَبْـدِ الصَّالِـحِ علیه السـلام أَمَرَنِی أَنْ أَحْمِلَهُ إِلَی عَلِیٍّ ابْنِهِ علیه السـلام وَ قَـدْ أَوْصَـی إِلَیْهِ قَـالَ الصَّدُوقُ رَحِمَهُ اللَّهُ إِنَّ عَلِیَّ بْنَ أَبِی حَمْزَهَ أَنْكَرَ ذَلِكَ بَعْـدَ وَفَاهِ مُوسَـی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السـلام وَ حَبَسَ الْمَالَ عَنِ الرِّضَا علیه السلام (۴).

ص: ۱۷

۱- ۱. المصدر ص ۲۸.

۲- ۲. المصدر ص ۲۸.

۳- ۳. نفس المصدر ص ۲۸ و ۲۹.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۹.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن علی خزاز می گوید: ما همراه علی بن ابی حمزه که با خود مال و اثاثی داشت، به طرف مکه رفتیم. گفتیم اینها چیست؟ گفت: متعلق به موسی بن جعفر علیهما السّلام عبد صالح است. به من دستور داده بدهم به فرزندش علی که او را وصی خود قرار داده است.

صدوق رحمه الله می گوید: علی بن ابی حمزه پس از وفات موسی بن جعفر علیهما السّلام، منکر امامت حضرت رضا علیه السّلام شد و اموال را به امام رضا علیه السّلام نداد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۹ -

**[ترجمه]

«۱۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْوَرَّاقُ عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ یُونُسَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنْ أَبِی أَیُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ سَلَمَهَ بْنِ مُحْرِزٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ رَجُلًا مِنَ الْعِجْلِیَّهِ(۱) قَالَ لِی کَمْ عَسَی أَنْ یَبْقَی لَکُمْ هَذَا الشَّیْخُ إِنَّمَا هُوَ سَنَهً أَوْ سَنَتَیْنِ حَتَّی یَهْلِکَ ثُمَّ تَصِیرُونَ لَیْسَ لَکُمْ أَحَدٌ تَنْظُرُونَ إِلَیْهِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَلَّا قُلْتَ لَهُ هَذَا مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ قَدْ أَدْرَکَ مَا یُدْرِکُ الرِّجَالُ وَ قَدِ اشْتَرَیْنَا لَهُ جَارِیَهً تُبَاحُ لَهُ فَکَأَنَّکَ بِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ قَدْ وُلِدَ لَهُ فَقِیهٌ خَلَفٌ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: سلمه بن محرز می گوید: به حضرت صادق علیه السّلام گفتم: مردی از عجلی ها (از فرقه های منحرف) به من گفت: چقدر ممکن است این پیرمرد برای شما باقی بماند؟ یک سال یا دو سال باقی است و بالاخره خواهد مرد! بعد شما دیگر کسی نخواهید داشت که به او مراجعه کنید! حضرت صادق علیه السّلام فرمود: آیا به او نگفتی اینک موسی بن جعفر علیهما السّلام به حد بلوغ رسیده و برای او کنیزی خریده ایم که با او همبستر شود. به زودی ان شاء اللّه خواهی دید که فرزندی برایش متولد خواهد شد که فقیهی شایسته و جانشین پدرش خواهد بود. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۹ -

**[ترجمه]

«۱۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِیُّ عَنِ ابْنِ الْعَیَّاشِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ یُوسُفَ بْنِ السُّخْتِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ خَلَفٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: کَانَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام یَبْتَدِئُ بِالثَّنَاءِ عَلَی ابْنِهِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ یُطْرِیهِ وَ یَذْکُرُ مِنْ فَضْلِهِ وَ بِرِّهِ مَا لَا یَذْکُرُ مِنْ غَیْرِهِ کَأَنَّهُ یُرِیدُ أَنْ یَدُلَّ عَلَیْهِ (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: اسماعیل بن خطاب می گوید: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام خیلی از پسرش علی علیه السّلام تعریف می کرد و او را بالا می برد و از مناقب و فضائل او چیزهایی می گفت که درباره دیگر فرزندانش چنین نمی گفت؛ گویا منظورش این بود که او را به عنوان امام معرفی کند. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۰ -

**[ترجمه]

«۲۰»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ یُونُسَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ خَلَفٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام یَقُولُ: سَعِدَ امْرُؤٌ لَمْ یَمُتْ حَتَّی یَرَی مِنْهُ خَلَفاً وَ قَدْ أَرَانِیَ اللَّهُ مِنِ ابْنِی هَذَا خَلَفاً وَ أَشَارَ إِلَیْهِ یَعْنِی إِلَی الرِّضَا علیه السلام (۴).

کش، [رجال الکشی] جعفر بن أحمد عن یونس: مثله (۵).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: جعفر بن خلف می گوید: از حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام شنیدم که می فرمود: مردی که هنوز نمرده جانشین خود را ببیند، سعادتمند باد! خداوند این فرزندم را به عنوان جانشین به من نشان داد. و به حضرت رضا علیه السّلام اشاره کرد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۰ -

در رجال کشی نیز مثل این حدیث منقول است. - . رجال کشی: ۴۰۴ -

**[ترجمه]

«۲۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْحَجَّالِ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ قَالَ: خَرَجَتْ إِلَیْنَا أَلْوَاحٌ

۱- ۱. قیل: العجیله فرقتان: الأولی: المغیریه أصحاب المغیره بن سعید العجلیّ، قالوا: اللّه عزّ شأنه علی صوره رجل من نور علی رأسه تاج و یقولون: الامام المنتظر زکریا بن محمّد بن علیّ بن الحسین بن علی علیهم السلام و هو حی مقیم فی جبل حاجز و الثانیه: المنصوریه أصحاب أبی منصور العجلیّ عزی نفسه الی الباقر علیه السلام فتبرأ منه و طرده فادعی الإمامه، و قد زعم أصحابه أنّه عرج الی السماء. قلت: و سیجیء تحت الرقم ۴۳ انه هارون بن سعید العجلیّ کان من الزیدیه.

۲- ۲. المصدر ص ۲۹ و ۳۰.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۰.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۰.

۵- ۵. رجال الکشّیّ ص ۴۰۴.

مِنْ أَبِی إِبْرَاهِیمَ مُوسَی علیه السلام وَ هُوَ فِی الْحَبْسِ فَإِذَا فِیهَا مَکْتُوبٌ عَهْدِی إِلَی أَکْبَرِ وُلْدِی (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسین بن مختار می گوید: وقتی که موسی بن جعفر علیهما السّلام در زندان بود، نوشته هایی از طرف او به ما رسید که در آنها نوشته بود: پیمان امامت و جانشینی خود را به فرزند بزرگ ترم واگذاردم. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۰ -

**[ترجمه]

«۲۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ یُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ قَالَ: لَمَّا مَرَّ بِنَا أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام بِالْبَصْرَهِ خَرَجَتْ إِلَیْنَا مِنْهُ أَلْوَاحٌ مَکْتُوبٌ فِیهَا بِالْعَرْضِ عَهْدِی إِلَی أَکْبَرِ وُلْدِی (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسین بن مختار می گوید: وقتی حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام وارد بصره شد، چند لوح و نوشته از ایشان به ما رسید که در آنها به کنایه نوشته شده بود: وصی و جانشین من فرزند بزرگ ترم است. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۰ -

**[ترجمه]

«۲۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِالْإِسْنَادِ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ زِیَادِ بْنِ مَرْوَانَ الْقَنْدِیِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی إِبْرَاهِیمَ علیه السلام وَ عِنْدَهُ عَلِیٌّ ابْنُهُ فَقَالَ لِی یَا زِیَادُ هَذَا کِتَابُهُ کِتَابِی وَ کَلَامُهُ کَلَامِی وَ رَسُولُهُ رَسُولِی وَ مَا قَالَ فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ (۳).

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی الکلینی عن أحمد بن مهران عن محمد بن علی عن زیاد: مثله:(۴)

قال الصدوق رحمه الله: إن زیاد بن مروان روی هذا الحدیث ثم أنکره بعد مضی موسی علیه السلام و قال بالوقف و حبس ما کان عنده من مال موسی بن جعفر علیه السلام (۵).

۱- ۱. عیون الأخبار ج ۱ ص ۳۰.

۲- ۲. عیون الأخبار ج ۱ ص ۳۰.

۳- ۳. المصدر نفسه.

۴- ۴. الکافی ج ۱ ص ۳۲۱. إرشاد المفید ص ۲۸۶.

۵- ۵. زیاد بن مروان أبو الفضل و قیل أبو عبد اللّه الأنباری القندی مولی بنی هاشم روی عن أبی عبد اللّه و أبی الحسن علیهما

السلام و وقف فى الرضا، روى الكشّيّ ص ۳۹۶ و ۴۱۶ بإسناده عن يونس بن عبد الرحمن قال: مات أبو الحسن عليه السلام و ليس عنده من قوامه أحد الا و عنده المال الكثير، و كان ذلك سبب وقفهم و جحدهم موته، و كان عند زياد القندى سبعون ألف دينار و عند علىّ بن أبى حمزه ثلاثون ألف دينار، قال رأيت ذلك و تبين لى الحق و عرفت من أمر أبى الحسن الرضا عليه السلام ما عملت فكلمت و دعوت الناس إليه. قال: فبعثا الى و قالا لى: لا تدع الى هذا ان كنت تريد المال فنحن نغنيك، و ضمنا لى عشره آلاف دينار، و قالا لى: كف. و قال الخطيب: و اما مسجد الانباريين فينسب اليهم لكثره من سكنه منهم، و أقدم من سكنه منهم زياد القندى و كان يتصرف أيّام الرشيد و كان الرشيد ولى أبا وكيع الجراح بن مليح بيت المال فاستخلف زيادا و كان زياد شيعيا من الغاليه، فاختان هو و جماعه من الكتاب و اقتطعوا من بيت المال، و صح ذلك عند الرشيد فأمر يقطع يد زياد، فقال: يا أمير المؤمنين لا يجب على قطع اليد، انما أنا مؤتمن و انما أنا خنت، فكف عن قطع يده.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: زیاد بن مروان قندی می گوید: خدمت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام رسیدم و پسرش علی علیه السّلام حضور داشت. ایشان به من فرمود: ای زیاد! این پسرم نوشته اش نوشته من و سخنش سخن من و پیغامش پیغام من است. هر چه بگوید، مثل این است که من گفته ام. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۰ -

در ارشاد - . ارشاد: ۲۸۶ - و اعلام الوری - . اعلام الوری: ۳۱۶ - و غیبت طوسی - . غیبت طوسی: ۳۷ - نیز مثل این حدیث منقول است .

شیخ صدوق رحمه الله می گوید: زیاد بن مروان این حدیث را نقل کرد و بعد از وفات امام کاظم علیه السّلام آن را منکر شد و واقفی شد و اموال موسی بن جعفر علیهما السّلام را حبس کرد و به حضرت نداد.

**[ترجمه]

«۲۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِالْإِسْنَادِ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ سَعِیدِ بْنِ أَبِی الْجَهْمِ عَنْ نَصْرِ بْنِ قَابُوسَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی إِبْرَاهِیمَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام إِنِّی سَأَلْتُ أَبَاکَ علیه السلام مَنِ الَّذِی یَکُونُ بَعْدَکَ فَأَخْبَرَنِی أَنَّکَ أَنْتَ هُوَ فَلَمَّا تُوُفِّیَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام ذَهَبَ النَّاسُ یَمِیناً وَ شِمَالًا وَ قُلْتُ أَنَا وَ أَصْحَابِی بِکَ فَأَخْبِرْنِی مَنِ الَّذِی یَکُونُ بَعْدَکَ قَالَ ابْنِی عَلِیٌّ علیه السلام (۱).

کش، [رجال الکشی] حمدویه عن الحسن بن موسی عن البزنطی عن سعید: مثله (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: نصر بن قابوس می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: من از پدرت پرسیدم چه کسی جانشین شماست، او شما را به من معرفی کرد. پس از درگذشت حضرت صادق علیه السّلام مردم به طرف راست و چپ رفتند من و دوستانم معتقد به امامت شما شدیم. اکنون بفرمایید چه کسی جانشین شماست؟ فرمود: فرزندم علی . - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۱ -

در رجال کشی نیز مثل این حدیث منقول است. - . رجال کشی: ۳۸۳ -

**[ترجمه]

«۲۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ نُعَیْمِ بْنِ قَابُوسَ قَالَ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام: عَلِیٌّ ابْنِی أَکْبَرُ وُلْدِی وَ أَسْمَعُهُمْ لِقَوْلِی وَ أَطْوَعُهُمْ لِأَمْرِی یَنْظُرُ مَعِی فِی کِتَابِ الْجَفْرِ وَ الْجَامِعَهِ وَ لَیْسَ یَنْظُرُ فِیهِ إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍ (۳).

یر، [بصائر الدرجات] عبد الله بن محمد عن الخشاب: مثله (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: نعیم بن قابوس می گوید: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام فرمود: پسرم علی بزرگ ترین فرزندم و شنواترین آنها نسبت به گفتار من است؛ از همه بیشتر مطیع دستور من است؛ با من در نگاه کردن به کتاب جفر و جامعه شریک است و کسی در آن کتاب نگاه نمی کند مگر اینکه پیغمبر یا وصی پیغمبر باشد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۱ -

در بصائر الدرجات نیز مثل این حدیث منقول است. - . بصائر الدرجات: ۱۵۸ -

**[ترجمه]

«۲۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام وَ عَلِیٌّ ابْنُهُ علیه السلام فِی حَجْرِهِ وَ هُوَ یُقَبِّلُهُ وَ یَمَصُّ لِسَانَهُ وَ یَضَعُهُ عَلَی عَاتِقِهِ وَ یَضُمُّهُ إِلَیْهِ وَ یَقُولُ بِأَبِی أَنْتَ مَا أَطْیَبَ رِیحَکَ وَ أَطْهَرَ خَلْقَکَ وَ أَبْیَنَ فَضْلَکَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ لَقَدْ وَقَعَ فِی قَلْبِی لِهَذَا الْغُلَامِ مِنَ الْمَوَدَّهِ مَا لَمْ یَقَعْ لِأَحَدٍ إِلَّا لَکَ فَقَالَ لِی:

ص: ۲۰

۱- ۱. المصدر ص ۳۱.

۲- ۲. رجال الکشّیّ ص ۳۸۳.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۱.

۴- ۴. بصائر الدرجات الجزء ۳ ب ۱۴ ح ۲۴.

يَا مُفَضَّلُ هُوَ مِنِّی بِمَنْزِلَتِی مِنْ أَبِی علیه السلام ذُرِّيَّةً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ قَالَ قُلْتُ هُوَ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ مِنْ بَعْدِکَ قَالَ نَعَمْ مَنْ أَطَاعَهُ رَشَدَ وَ مَنْ عَصَاهُ كَفَرَ(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: مفضل بن عمر می گوید: خدمت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام رسیدم، علی پسرش روی دامنش بود، او را می بوسید و زبانش را می مکید، او را روی شانه خود می گذاشت و درآغوش می گرفت و می فرمود: پدرم فدایت! چقدر خوش بو و پاک نهاد و با شخصیتی؟ عرض کردم: فدایت شوم! محبت این پسر در قلب من چنان قرار گرفت که هیچ کس جز شما چنین محبتی در دل من ندارد. فرمود: مفضل! او نسبت به من، چون من نسبت به پدرم است. «ذُرِّيَّةً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيم» - . آل عمران / ۳۴[۱] - ، {فرزندانی که بعضی ازآنان از [نسل] بعضی دیگرند، و خداوند شنوای داناست.} عرض کردم: آقا! این پسر شما امام است بعد از شما؟ فرمود: آری، هر که او را اطاعت کند رستگار است و کسی که با او مخالفت کند، کافر می شود. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۲ -

**[ترجمه]

«۲۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قَبْلَ أَنْ يُحْمَلَ إِلَى الْعِرَاقِ بِسَنَةٍ وَ عَلِيٌّ ابْنُهُ علیه السلام بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ لِی يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّيْکَ قَالَ إِنَّهُ سَيَكُونُ فِی هَذِهِ السَّنَةِ حَرَكَةٌ فَلَا تَجْزَعْ مِنْهَا ثُمَّ أَطْرَقَ وَ نَكَتَ بِيَدِهِ فِی الْأَرْضِ وَ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيَّ وَ هُوَ يَقُولُ يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَ يَفْعَلُ اللَّهُ ما يَشاءُ قُلْتُ وَ مَا ذَاکَ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ مَنْ ظَلَمَ ابْنِی هَذَا حَقَّهُ وَ جَحَدَ إِمَامَتَهُ مِنْ بَعْدِی كَانَ كَمَنْ ظَلَمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام حَقَّهُ وَ جَحَدَ إِمَامَتَهُ مِنْ بَعْدِ مُحَمَّدٍ صلى الله علیه و آله فَعَلِمْتُ أَنَّهُ قَدْ نَعَى إِلَيَّ نَفْسَهُ وَ دَلَّ عَلَى ابْنِهِ فَقُلْتُ وَ اللَّهِ لَئِنْ مَدَّ اللَّهُ فِی عُمُرِی لَأُسَلِّمَنَّ إِلَيْهِ حَقَّهُ وَ لَأُقِرَّنَّ لَهُ بِالْإِمَامَةِ وَ أَشْهَدُ أَنَّهُ مِنْ بَعْدِکَ حُجَّةُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَ الدَّاعِی إِلَى دِينِهِ فَقَالَ لِی يَا مُحَمَّدُ يَمُدُّ اللَّهُ فِی عُمُرِکَ وَ تَدْعُو إِلَى إِمَامَتِهِ وَ إِمَامَةِ مَنْ يَقُومُ مَقَامَهُ مِنْ بَعْدِهِ قُلْتُ مَنْ ذَاکَ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ مُحَمَّدٌ ابْنُهُ قَالَ قُلْتُ فَالرِّضَا وَ التَّسْلِيمَ قَالَ نَعَمْ كَذَلِکَ وَجَدْتُکَ فِی كِتَابِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام أَمَا إِنَّکَ فِی شِيعَتِنَا أَبْيَنُ مِنَ الْبَرْقِ فِی اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْمُفَضَّلَ كَانَ أُنْسِی وَ مُسْتَرَاحِی وَ أَنْتَ أُنْسُهُمَا وَ مُسْتَرَاحُهُمَا حَرَامٌ عَلَى النَّارِ أَنْ تَمَسَّکَ أَبَداً(۲).

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی الْكُلَيْنِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ: مِثْلَهُ إِلَى قَوْلِهِ وَ التَّسْلِيمَ (۳).

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۲.

۲- ۲. المصدر ص ۳۲ و ۳۳.

۳- ۳. غیبه الشیخ ص ۲۷.

شا، [الإرشاد] ابْنُ قُولَوَيْهِ عَنِ الْكُلَيْنِيِّ: مِثْلَهُ (۱)- عم، [إعلام الورى] عَنِ الْكُلَيْنِيِّ: مِثْلَهُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن سنان می گوید: یک سال پیش از آنکه موسی بن جعفر علیهما السّلام را به عراق ببرند، خدمت ایشان رسیدم. پسرش علی علیه السّلام مقابلش نشسته بود. فرمود: ای محمّد! عرض کردم: بلی آقا! فرمود: امسال برای من سفری پیش می آید و تو از آن ناراحت نباشو بعد سر به زیر انداخت و با دست روی زمین خط می کشید. آنگاه سر به سوی من بلند کرد و فرمود: «يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَ يَفْعَلُ اللَّهُ ما يَشاءُ» - . ابراهیم / ۲۷[۳] - ، {خدا ستمکاران را گمراه می کند و خدا هر چه بخواهد می کند.} گفتم: چه اتفاقی خواهد افتاد؟ فرمود: هر کس حق این فرزندم را مراعات نکند و امامتش را بعد از من انکار نماید، مثل کسی است که به علی بن ابی طالب علیهما السّلام ستم نموده و پس از حضرت محمّد صلی اللّه علیه و آله و سلم منکر امامتش شده. فهمیدم که خبر از مرگ خود را می دهد و فرزندش را معرفی می کند!

عرض کردم: به خدا اگر عمرم طولانی شود، حقش را ادا خواهم کرد، به امامتش اعتراف می نمایم و گواهی می دهم که او بعد از تو حجت خدا است و راهنمای دین او است. فرمود: محمّد! عمرت طولانی خواهد شد و مردم را دعوت به امامت او و امام جانشین او پس از مرگش می کنی. عرض کردم: آقا! امام بعد از او کیست؟ فرمود: پسرش محمّد. عرض کردم: راضی هستم و فرمانبردارم. فرمود: درست است. در کتاب امیرالمؤمنین علیه السّلام چنین دیده ام تو در میان شیعیان ما آشکارتر از برق در شب تار می درخشی.

سپس فرمود: ای محمّد! مفضل وسیله انس و آرامش من بود. تو نیز وسیله انس و آرامش آن دو خواهی بود. بر آتش حرام است که تو را لمس کند. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۲ -

در غیبت شیخ طوسی - . غیبت طوسی: ۲۷ - نیز مثل این حدیث تا عبارت «فالرضا و التسلیم» و در ارشاد - . ارشاد: ۲۸۷ - و اعلام الوری نیز مثل آن آمده است.

**[ترجمه]

«۲۸»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِيُّ عَنِ ابْنِ الْعَيَّاشِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يُوسُفَ بْنِ السُّخْتِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْقَاسِمِ الْعُرَيْضِيِّ الْحُسَيْنِيِّ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ إِسْحَاقَ وَ عَلِيٍّ ابْنَيْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام: أَنَّهُمَا دَخَلَا عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَسْلَمَ بِمَكَّةَ فِي السَّنَةِ الَّتِي أُخِذَ فِيهَا مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام وَ مَعَهُمَا كِتَابُ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام بِخَطِّهِ فِيهِ حَوَائِجُ قَدْ أَمَرَ بِهَا فَقَالا إِنَّهُ قَدْ أَمَرَ بِهَذِهِ الْحَوَائِجِ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ فَإِنْ كَانَ مِنْ أَمْرِهِ شَيْ ءٌ فَادْفَعْهُ إِلَى ابْنِهِ عَلِيٍّ عليه السلام فَإِنَّهُ خَلِيفَتُهُ وَ الْقَيِّمُ بِأَمْرِهِ وَ كَانَ هَذَا بَعْدَ النَّفْرِ بِيَوْمٍ بَعْدَ مَا أُخِذَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام بِنَحْوٍ مِنْ خَمْسِينَ يَوْماً وَ أَشْهَدَ إِسْحَاقُ وَ عَلِيٌّ ابْنَا أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام الْحُسَيْنَ بْنَ أَحْمَدَ الْمِنْقَرِيَّ وَ إِسْمَاعِيلَ بْنَ عُمَرَ وَ حَسَّانَ بْنَ مُعَاوِيَةَ وَ الْحُسَيْنَ بْنَ مُحَمَّدٍ صَاحِبَ الْخَتْمِ عَلَى شَهَادَتِهِمَا أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى عليهما السلام وَصِيُّ أَبِيهِ عليه السلام وَ خَلِيفَتُهُ فَشَهِدَ اثْنَانِ بِهَذِهِ الشَّهَادَةِ وَ اثْنَانِ قَالا خَلِيفَتُهُ وَ وَكِيلُهُ فَقُبِلَتْ شَهَادَتُهُمْ عِنْدَ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ (۳)

الْقَاضِی (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عبدالرحمن بن حجاج می گوید: اسحاق و علی دو فرزند حضرت صادق علیه السّلام، در همان سالی که موسی بن جعفر علیهما السّلام را گرفتند، پیش عبدالرحمن بن اسلم به مکه رفتند. آن دو نامه ای به ابن اسلم دادند که به خط خود موسی بن جعفر علیهما السّلام بود و در آن دستوراتی داده بود. آن دو گفتند: این دستورات را داده تا با این پول به آن عمل شود؛پس اگر اتفاقی افتاد، در اختیار پسرش علی علیه السّلام بگذار ،چون او جانشین و کفیل کارهای اوست. این جریان یک روز پس از کوچ کردن حاجیان و پنجاه روز پس از دستگیر شدن موسی بن جعفر علیهما السّلام بود.

اسحاق و علی فرزندان حضرت صادق علیه السّلام، حسین بن احمد منقری و اسماعیل بن عمر و حسان بن معاویه و حسین بن محمّد را که صاحب انگشتر بود به شهادت گرفتند که حضرت رضا علیه السّلام وصی و جانشین پدرش موسی بن جعفر علیهما السّلام است. دو نفر آنها این گواهی را دادند دو نفر دیگر گفتند: جانشین و وکیل اوست و حفص بن غیاث قاضی شهادت آنها را قبول کرد. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۹ -

**[ترجمه]

«۲۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ بَکْرِ بْنِ صَالِحٍ قَالَ: قُلْتُ

ص: ۲۲

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۸۷.

۲- ۲. الکافی ج ۱ ص ۳۱۹.

۳- ۳. هو أبو عمر حفص بن غیاث ابن طلق بن معاویه النخعیّ قاضی الکوفه، کان عامیا من أصحاب الباقر و الصادق علیهما السلام، ولی القضاء ببغداد الشرقیه لهارون، ثمّ ولاه قضاء الکوفه و مات بها سنه ۱۹۴، قال النجاشیّ ص ۱۰۳: له کتاب و هو ۱۷۰ حدیث او نحوها. و الذی ینص علی عامیته أنّه قال فی قاموس الرجال ص ۳۶۴ ج ۳: عنونه الخطیب و روی أنّه إذا وامروه فی یتیمه قال لقیّمها سل عنه فان کان رافضیا لم یزوجه.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۹.

لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام مَا قَوْلُکَ فِی أَبِیکَ قَالَ هُوَ حَیٌّ قُلْتُ فَمَا قَوْلُکَ فِی أَخِیکَ أَبِی الْحَسَنِ قَالَ ثِقَهٌ صَدُوقٌ قُلْتُ فَإِنَّهُ یَقُولُ إِنَّ أَبَاکَ قَدْ مَضَی قَالَ هُوَ أَعْلَمُ وَ مَا یَقُولُ فَأَعَدْتُ عَلَیْهِ فَأَعَادَ عَلَیَّ قُلْتُ فَأَوْصَی أَبُوکَ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ إِلَی مَنْ أَوْصَی قَالَ إِلَی خَمْسَهٍ مِنَّا وَ جَعَلَ عَلِیّاً علیه السلام الْمُقَدَّمَ عَلَیْنَا(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: بکر بن صالح می گوید: به ابراهیم پسر موسی بن جعفر علیهما السّلام گفتم: نظر تو درباره پدرت چیست؟ گفت: زنده است. گفتم درباره برادرت حضرت رضا علیه السّلام چه عقیده داری؟ گفت: او مورد اعتماد و راستگو است! گفتم: او می گوید که پدرت از دنیا رفته! گفت: او بهتر می داند چه می گوید. باز سخن خود را تکرار کردم، همان جواب را داد. گفتم: پدرت وصیت کرده؟ گفت: بلی. پرسیدم: به چه کس وصیت کرد؟ گفت: به پنج نفر از ما، ولی علی علیه السّلام را بر همه ما مقدم داشته. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۷ -

**[ترجمه]

«۳۰»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ دَاوُدَ بْنِ زُرْبِیٍّ قَالَ: کَانَ لِأَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام عِنْدِی مَالٌ فَبَعَثَ فَأَخَذَ بَعْضَهُ وَ تَرَکَ عِنْدِی بَعْضَهُ وَ قَالَ مَنْ جَاءَکَ بَعْدِی یَطْلُبُ مَا بَقِیَ عِنْدَکَ فَإِنَّهُ صَاحِبُکَ فَلَمَّا مَضَی علیه السلام أَرْسَلَ إِلَیَّ عَلِیٌّ ابْنُهُ علیه السلام ابْعَثْ إِلَیَّ بِالَّذِی عِنْدَکَ وَ هُوَ کَذَا وَ کَذَا فَبَعَثْتُ إِلَیْهِ مَا کَانَ لَهُ عِنْدِی (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: داود بن زربی می گوید: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام نزد من مقداری پول داشت. کسی را فرستاد مبلغی را گرفت و بقیه را پیش من باقی گذاشت و فرمود: هر کس پس از من بقیه مال را از تو مطالبه کرد، او وصی من و امام بر تو است. پس از درگذشت موسی بن جعفر علیهما السّلام، حضرت رضا علیه السّلام کسی را فرستاد و فرمود: آن مال را که فلان مبلغ است بفرست! هر چه پیش من بود برایش فرستادم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۹ -

**[ترجمه]

«۳۱»

یر، [بصائر الدرجات] إِبْرَاهِیمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیِّ عَنْ خَالِدِ بْنِ حَمَّادٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ نُعَیْمٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ یَقْطِینٍ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام یَا عَلِیُّ هَذَا أَفْقَهُ وُلْدِی وَ قَدْ نَحَلْتُهُ کُنْیَتِی وَ أَشَارَ بِیَدِهِ إِلَی عَلِیٍّ ابْنِهِ.

**[ترجمه]بصائر الرجات: علی بن یقطین می گوید: امام کاظم علیه السّلام به من فرمود: ای علی! این فقیه ترین فرزندان من است و من کنیه ام را به او بخشیده ام و با دستش به فرزندش علی علیه السّلام اشاره فرمود. - . بصائر الدرجات: ۱۶۴ -

**[ترجمه]

«۳۲»

یر، [بصائر الدرجات] مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى عَنْ أَنَسِ بْنِ مُحْرِزٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَقْطِينٍ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ ابْنِي عَلِيّاً سَيِّدُ وُلْدِي وَ قَدْ نَحَلْتُهُ كُنْيَتِي.

**[ترجمه]بصائر الرجات: علی بن یقطین می گوید: شنیدم که امام کاظم علیه السّلام فرمود: علی پسرم آقای فرزندان من است و من کنیه ام را به او بخشیده ام. - . بصائر الدرجات: ۱۶۴ -

**[ترجمه]

«۳۳»

یر، [بصائر الدرجات] مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ وَ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ نُعَيْمٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَقْطِينٍ قَالَ: كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه السلام فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَلِيٌّ ابْنُهُ فَقَالَ هَذَا سَيِّدُ وُلْدِي وَ قَدْ نَحَلْتُهُ كُنْيَتِي.

**[ترجمه]بصائر الرجات: علی بن یقطین می گوید: نزد امام کاظم علیه السّلام نشسته بودم که پسرش علی علیه السّلام داخل شد. حضرت فرمود: این آقای فرزندان من است و من کنیه ام را به او بخشیده ام. - ۱. بصائر الدرجات: ۱۶۴ -

**[ترجمه]

«۳۴»

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغيبه] للشيخ الطوسی (۳) الْكُلَيْنِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبَّادٍ مَعاً عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه السلام جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنِّي قَدْ كَبِرَتْ سِنِّي فَخُذْ بِيَدِي وَ أَنْقِذْنِي مِنَ النَّارِ مَنْ

۱- ۱. عیون الأخبار ج ۱ ص ۳۹ و ۴۰.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۱۹.

۳- ۳. کتاب الغیبه ص ۲۷.

صَاحِبُنَا بَعْدَکَ فَأَشَارَ إِلَی ابْنِهِ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام فَقَالَ هَذَا صَاحِبُکُمْ مِنْ بَعْدِی (۱).

**[ترجمه]ارشاد و اعلام الوری و غیبت شیخ طوسی: داود رقی می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: فدایت شوم! سن من زیاد شده. پس دست مرا بگیر و مرا از آتش دوزخ نجات ده! امام ما بعد از شما کیست؟ امام کاظم علیه السّلام به پسرش امام رضا علیه السّلام اشاره نمود و فرمود: این امام شما پس از من است. - . ارشاد: ۲۸۵ ، اعلام الوری: ۳۱۵ ، غیبت طوسی: ۲۷ -

**[ترجمه]

«۳۵»

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی (۲)

الْکُلَیْنِیُّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام أَ لَا تَدُلُّنِی عَلَی مَنْ

آخُذُ مِنْهُ دِینِی فَقَالَ هَذَا ابْنِی عَلِیٌّ إِنَّ أَبِی أَخَذَ بِیَدِی فَأَدْخَلَنِی إِلَی قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ یَا بُنَیَّ إِنَّ اللَّهَ قَالَ إِنِّی جَاعِلُکَ خَلِیفَهً فِی الْأَرْضِ وَ إِنَّ اللَّهَ إِذَا قَالَ قَوْلًا وَفَی بِهِ (۳).

**[ترجمه]ارشاد و اعلام الوری و غیبت شیخ طوسی: محمّد بن اسحاق بن عمار می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: مرا راهنمایی نمی فرمایید که از چه کس دستورات دینم را بگیرم؟ فرمود: از این پسرم علی. پدرم دست مرا گرفت و برد کنار قبر پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم و فرمود: پسرم! خداوند می فرماید: من تو را خلیفه در روی زمین قرار داده ام و هر گاه خداوند چیزی بگوید، بدان وفا خواهد کرد. - . ارشاد: ۲۸۵ ، اعلام الوری: ۳۱۵ ، غیبت طوسی: ۲۷ -

**[ترجمه]

«۳۶»

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی (۴) الْکُلَیْنِیُّ عَنْ عِدَّهٍ مِنْ أَصْحَابِهِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ حُکَیْمٍ عَنْ نُعَیْمٍ الْقَابُوسِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی علیه السلام قَالَ: ابْنِی عَلِیٌّ أَکْبَرُ وُلْدِی وَ أَبَرُّهُمْ عِنْدِی وَ أَحَبُّهُمْ إِلَیَّ هُوَ یَنْظُرُ مَعِی فِی الْجَفْرِ وَ لَمْ یَنْظُرْ فِیهِ إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍّ (۵).

**[ترجمه]ارشاد و اعلام الوری و غیبت شیخ طوسی: نعیم قابوسی می گوید: امام کاظم علیه السّلام فرمود: پسرم علی بزرگ ترین فرزندان من است و نزد من از همه نیکوتر است و محبوب ترین آنان پیش من است و با من در کتاب جفر نظر می کند و کسی جز پیامبر یا جانشین پیامبر در این کتاب نظر نمی کند! - . ارشاد: ۲۸۵ ، اعلام الوری: ۳۱۵ ، غیبت طوسی: ۲۸ -

**[ترجمه]

«۳۷»

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی (۶) الْكُلَيْنِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ مَعاً عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ قَالَ: خَرَجَتْ إِلَيْنَا أَلْوَاحٌ مِنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی علیه السلام وَ هُوَ فِی الْحَبْسِ عَهْدِی إِلَی أَكْبَرِ وُلْدِی أَنْ يَفْعَلَ كَذَا وَ فُلَانٌ لَا تُنِلْهُ شَيْئاً حَتَّی أَلْقَاكَ أَوْ يَقْضِيَ اللَّهُ عَلَيَّ الْمَوْتَ (۷).

**[ترجمه]ارشاد و اعلام الوری و غیبت شیخ طوسی: حسین بن مختار می گوید: از طرف موسی بن جعفر علیهما السّلام موقعی که زندانی بود، نوشته هایی رسید که در آنها نوشته بود: «پیمان امامت را با فرزند بزرگ ترم بسته ام که فلان کار را بکند و به فلان کس چیزی مده تا تو را ببینم و یا خدا مرگ را برایم مقدر فرماید.» - . ارشاد: ۲۸۶ ، اعلام الوری: ۳۱۶ ، غیبت طوسی: ۲۸ -

**[ترجمه]

«۳۸»

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی (۸) بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِی عَلِيٍّ الْخَزَّازِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی إِبْرَاهِيمَ علیه السلام إِنِّی أَخَافُ أَنْ يَحْدُثَ حَدَثٌ

۱- ۱. إرشاد المفید ص ۲۸۵، الكافی ج ۱ ص ۳۱۲.

۲- ۲. غیبه الشیخ ص ۲۷.

۳- ۳. الكافی ج ۱ ص ۳۱۲، إرشاد المفید ص ۲۸۵.

۴- ۴. الغیبه ص ۲۸.

۵- ۵. الكافی ج ۱ ص ۳۱۲، إرشاد المفید ص ۲۸۵.

۶- ۶. غیبه الشیخ ص ۲۸.

۷- ۷. الإرشاد ص ۲۸۶، الكافی ج ۱ ص ۳۱۳.

۸- ۸. غیبه الشیخ ص ۲۹.

وَ لَا أَلْقَاکَ فَأَخْبِرْنِی عَنِ الْإِمَامِ بَعْدَکَ فَقَالَ ابْنِی فُلَانٌ یَعْنِی أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]ارشاد و اعلام الوری و غیبت شیخ طوسی: داود بن سلیمان می گوید: به حضرت کاظم علیه السّلام عرض کردم: من می ترسم اتفاقی بیفتد و دیگر شما را نبینم! امام پس از شما کیست؟ فرمود: فلان پسرم، یعنی امام رضا علیه السّلام. - . ارشاد: ۲۸۶ ، اعلام الوری: ۳۱۶ ، غیبت طوسی: ۲۸ -

**[ترجمه]

«۳۹»

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ سَعِیدِ بْنِ أَبِی الْجَهْمِ عَنْ نَصْرِ بْنِ قَابُوسَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی إِبْرَاهِیمَ علیه السلام إِنِّی سَأَلْتُ أَبَاکَ مَنِ الَّذِی یَکُونُ بَعْدَکَ فَأَخْبَرَنِی أَنَّکَ أَنْتَ هُوَ فَلَمَّا تُوُفِّیَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ذَهَبَ النَّاسُ یَمِیناً وَ شِمَالًا وَ قُلْتُ بِکَ أَنَا وَ أَصْحَابِی فَأَخْبِرْنِی مَنِ الَّذِی یَکُونُ مِنْ بَعْدِکَ مِنْ وُلْدِکَ قَالَ ابْنِی فُلَانٌ (۲).

**[ترجمه]ارشاد و اعلام الوری و غیبت شیخ طوسی: نصر بن قابوس می گوید: به حضرت کاظم علیه السّلام عرض کردم: من از پدر شما پرسیدم: امام پس از شما کیست؟ فرمود: شما (امام کاظم علیه السّلام) هستید. وقتی امام صادق علیه السّلام از دنیا رفت، مردم به چپ و راست رفتند (عقاید متفاوتی در باب امامت پیدا کردند)، ولی من و اصحابم به امامت شما قائل شدیم! شما به من خبر بده که پس از شما، از بین فرزندانت چه کسی امام خواهد بود؟ فرمود: پسرم فلانی! - . ارشاد: ۲۸۶ ، اعلام الوری: ۳۱۶، غیبت طوسی: ۲۹ -

**[ترجمه]

«۴۰»

شا، [الإرشاد] عم، [إعلام الوری] غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ الضَّحَّاکِ بْنِ الْأَشْعَثِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ زُرْبِیٍّ قَالَ: جِئْتُ إِلَی أَبِی إِبْرَاهِیمَ بِمَالٍ قَالَ فَأَخَذَ بَعْضَهُ وَ تَرَکَ بَعْضَهُ فَقُلْتُ أَصْلَحَکَ اللَّهُ لِأَیِّ شَیْ ءٍ تَرَکْتَهُ عِنْدِی فَقَالَ إِنَّ صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ یَطْلُبُهُ مِنْکَ فَلَمَّا جَاءَ نَعْیُهُ بَعَثَ إِلَیَّ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَسَأَلَنِی ذَلِکَ الْمَالَ فَدَفَعْتُهُ إِلَیْهِ (۳).

کش، [رجال الکشی] حمدویه عن الحسن بن موسی عن أحمد بن محمد عن بعض أصحابه عن علی بن عقبه أو غیره عن الضحاک: مثله (۴).

**[ترجمه]ارشاد و اعلام الوری و غیبت شیخ طوسی: داود بن زربی می گوید: مقداری مال نزد امام کاظم علیه السّلام بردم، حضرت بخشی از آن را گرفتند و بخشی را نگرفتند! عرض کردم: خدا خیرتان دهد! چرا بخشی از اموال را نگرفتی و نزد من گذاشتی؟ فرمود: صاحب امر امامت آن را از تو خواهد گرفت. وقتی امام کاظم علیه السّلام از دنیا رفت، امام رضا علیه السّلام کسی را به نزد من فرستاد و آن مال را مطالبه نمود و من آن مال را به او دادم! - . ارشاد: ۲۸۶ ، اعلام الوری: ۳۱۷ ، غیبت

طوسی: ۲۹ –

در رجال کشی نیز مثل این حدیث منقول است. –. رجال کشی: ۲۶۵ –

**[ترجمه]

«۴۱»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی رَوَی أَبُو الْحُسَیْنِ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْأَسَدِیُّ عَنْ سَعْدٍ عَنْ جَمَاعَهٍ مِنْ أَصْحَابِنَا مِنْهُمُ ابْنُ أَبِی الْخَطَّابِ وَ الْخَشَّابُ وَ الْیَقْطِینِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَسَنِ فِی حَدِیثٍ لَهُ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی الْحَسَنِ مُوسَی علیه السلام أَسْأَلُکَ فَقَالَ سَلْ إِمَامَکَ فَقُلْتُ مَنْ تَعْنِی فَإِنِّی لَا أَعْرِفُ إِمَاماً غَیْرَکَ قَالَ هُوَ عَلِیٌّ ابْنِی قَدْ نَحَلْتُهُ کُنْیَتِی قُلْتُ سَیِّدِی أَنْقِذْنِی مِنَ النَّارِ فَإِنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ قَالَ إِنَّکَ الْقَائِمُ بِهَذَا الْأَمْرِ قَالَ أَ وَ لَمْ أَکُنْ قَائِماً ثُمَّ قَالَ یَا حَسَنُ مَا مِنْ إِمَامٍ یَکُونُ قَائِماً فِی أُمَّهٍ إِلَّا وَ هُوَ قَائِمُهُمْ فَإِذَا مَضَی عَنْهُمْ فَالَّذِی یَلِیهِ هُوَ الْقَائِمُ وَ الْحُجَّهُ حَتَّی یَغِیبَ عَنْهُمْ فَکُلُّنَا قَائِمٌ فَاصْرِفْ جَمِیعَ مَا کُنْتَ تُعَامِلُنِی بِهِ إِلَی ابْنِی عَلِیٍّ وَ اللَّهِ وَ اللَّهِ مَا أَنَا

ص: ۲۵

۱- ۱. الکافی ج ۱ ص ۳۱۳، الإرشاد ص ۲۸۶ غیبه الشیخ ص ۲۹.

۲- ۲. الکافی ج ۱ ص ۳۱۳، الإرشاد ص ۲۸۶ غیبه الشیخ ص ۲۹.

۳- ۳. الکافی ج ۱ ص ۳۱۳، الإرشاد ص ۲۸۶ غیبه الشیخ ص ۲۹.

۴- ۴. رجال الکشّیّ ص ۲۶۵.

فَعَلْتُ ذَاکَ بِهِ بَلِ اللَّهُ فَعَلَ بِهِ ذَاکَ حُبّاً(۱).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: حسن بن حسن در ضمن حدیثی می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: سؤالی از شما دارم! فرمود: از امامت بپرس. عرض کردم: منظور شما کیست؟ من جز شما امامی نمی شناسم! فرمود: پسرم علی امام تو است که کنیه خود را به او بخشیده. عرض کردم: آقا! مرا از آتش نجات بخش، زیرا حضرت صادق علیه السّلام فرمود که تو قائم به امر امامت هستی. فرمود: مگر من قائم نیستم؟ بعد فرمود: ای حسن! هر امامی که در میان مردم باشد قائم آنهاست. پس از فوت شدن او کسی که جانشین او است، قائم و حجت خدا است تا از میان ایشان برود. پس همه ما قائم هستیم هر معامله ای که با من می کردی، با فرزندم علی کن! به خدا قسم! به خدا قسم! من این کار را نکرده ام؛ این کار را خدا به واسطه محبتی که به او داشته کرده است. - . غیبت طوسی: ۲۹ -

**[ترجمه]

«۴۲»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِیسَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ قُتَیْبَهَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ صَفْوَانَ وَ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ مُوسَی بْنِ بَکْرٍ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی إِبْرَاهِیمَ علیه السلام فَقَالَ لِی إِنَّ جَعْفَراً علیه السلام کَانَ یَقُولُ سَعِدَ امْرُؤٌ لَمْ یَمُتْ حَتَّی یَرَی خَلَفَهُ مِنْ نَفْسِهِ ثُمَّ أَوْمَأَ بِیَدِهِ إِلَی ابْنِهِ عَلِیٍّ فَقَالَ هَذَا وَ قَدْ أَرَانِیَ اللَّهُ خَلَفِی مِنْ نَفْسِی (۲).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: موسی بن بکر می گوید: نزد امام کاظم علیه السّلام بودم که به من فرمود: امام صادق علیه السّلام می فرمود: هر کس که قبل از مرگش جانشینش را ببیند، سعادت مند می شود. سپس با دست به فرزندش علی علیه السّلام اشاره کرد و فرمود: این فرزند را خدا به عنوان جانشین و خلف من به من نشان داده است. - . غیبت طوسی: ۳۰ -

**[ترجمه]

«۴۳»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی الْکُلَیْنِیُّ عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ وَ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَهَ قَالَ قَالَ لِی هَارُونُ بْنُ سَعْدٍ الْعِجْلِیُّ: قَدْ مَاتَ إِسْمَاعِیلُ الَّذِی کُنْتُمْ تَمُدُّونَ إِلَیْهِ أَعْنَاقَکُمْ وَ جَعْفَرٌ شَیْخٌ کَبِیرٌ یَمُوتُ غَداً أَوْ بَعْدَ غَدٍ فَتَبْقَوْنَ بِلَا إِمَامٍ فَلَمْ أَدْرِ مَا أَقُولُ فَأَخْبَرْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِمَقَالَتِهِ فَقَالَ هَیْهَاتَ هَیْهَاتَ أَبَی اللَّهُ وَ اللَّهِ أَنْ یَنْقَطِعَ هَذَا الْأَمْرُ حَتَّی یَنْقَطِعَ اللَّیْلُ وَ النَّهَارُ فَإِذَا رَأَیْتَهُ فَقُلْ لَهُ هَذَا مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ یَکْبَرُ وَ نُزَوِّجُهُ وَ یُولَدُ لَهُ فَیَکُونُ خَلَفاً إِنْ شَاءَ اللَّهُ (۳).

ک، [إکمال الدین] أبی عن سعد: مثله.

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: هارون بن خارجه می گوید: هارون بن سعد عجلی به من گفت: اسماعیل که چشم به او داشتید و گردن به سوی او می کشیدید از دنیا رفت. جعفر بن محمّد نیز پیرمردی است که امروز و فردا می میرد و آن وقت دیگر امام

نخواهید داشت؛ من نتوانستم جواب او را بگویم! به حضرت صادق علیه السّلام جریان را گفتم. فرمود: اشتباه کرده، چنین نیست. خدا امتناع دارد از اینکه تا وقتی که شب و روز باشد، امامت منقرض شود. وقتی او را دیدی بگو اکنون موسی بن جعفر علیهما السّلام بزرگ شده و او را همسری خواهیم داد و فرزندی که شایسته امامت است از او متولد می شود ان شاء اللّٰه. - . غیبت طوسی: ۳۰ -

در کمال الدین نیز مانند این خبر منقول است.

**[ترجمه]

«۴۴»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی فِی خَبَرٍ آخَرَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ: یَظْهَرُ صَاحِبُنَا وَ هُوَ مِنْ صُلْبِ هَذَا وَ أَوْمَأَ بِیَدِهِ إِلَی مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام فَیَمْلَؤُهَا عَدْلًا کَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَ ظُلْماً وَ یَصْفُو لَهُ الدُّنْیا(۴).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: صاحب ما از صلب این مرد ظهور خواهد کرد (و با دست به موسی بن جعفر علیهما السّلام اشاره کرد) پس زمین را پر از عدل و داد می کند، همان طوری که مملو از ظلم و ستم شده باشد، و دنیا به وسیله او پاک می شود. - . غیبت طوسی: ۳۱ -

**[ترجمه]

«۴۵»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی أَیُّوبُ بْنُ نُوحٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِیَّ بْنَ جَعْفَرٍ یَقُولُ: کُنْتُ عِنْدَ أَخِی مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ فَکَانَ وَ اللَّهِ حُجَّهً فِی الْأَرْضِ بَعْدَ أَبِی علیه السلام إِذْ طَلَعَ ابْنُهُ عَلِیٌّ فَقَالَ لِی یَا عَلِیُّ هَذَا صَاحِبُکَ وَ هُوَ مِنِّی بِمَنْزِلَتِی مِنْ أَبِی

۱- ۱. غیبه الشیخ الطوسیّ ص ۲۹ و ۳۰.

۲- ۲. غیبه الشیخ ص ۳۰.

۳- ۳. کتاب الغیبه ص ۳۰.

۴- ۴. المصدر ص ۳۱.

فَثَبَّتَکَ اللَّهُ عَلَی دِینِهِ فَبَکَیْتُ وَ قُلْتُ فِی نَفْسِی نَعَی وَ اللَّهِ إِلَیَّ نَفْسَهُ فَقَالَ یَا عَلِیُّ لَا بُدَّ مِنْ أَنْ یَمْضِیَ مَقَادِیرُ اللَّهِ فِیَّ وَ لِی بِرَسُولِ اللَّهِ أُسْوَهٌ وَ بِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ کَانَ هَذَا قَبْلَ أَنْ یَحْمِلَهُ هَارُونُ الرَّشِیدُ فِی الْمَرَّهِ الثَّانِیَهِ بِثَلَاثَهِ أَیَّامٍ تَمَامَ الْخَبَرِ (۱).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: ابن فضال می گوید: از علی بن جعفر شنیدم که می گفت: خدمت برادرم موسی بن جعفر علیهما السّلام رسیدم. به خدا قسم او حجت خدا روی زمین بعد از پدرم بود. در این موقع پسرش علی وارد شد. امام کاظم علیه السّلام رو به من کرد و فرمود: ای علی! این امام تو است؛ او نسبت به من، مثل من است نسبت به پدرم. خداوند تو را بر عقیده به امامت او پایدار بدارد. من شروع به گریه کرده و با خود گفتم که برادرم خبر مرگ خود را می دهد. فرمود: علی جان! چاره ای نیست. باید مقدرات خدا درباره من انجام شود و من از پیامبر اکرم و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین علیهم السّلام پیروی می کنم. این جریان سه روز قبل از آن بود که هارون الرشید موسی بن جعفر علیه السّلام را برای مرتبه دوم ببرد... تا آخر خبر. - . غیبت طوسی: ۳۱ -

**[ترجمه]

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی الْحَسَنِ علیه السلام إِنَّ أَبَاکَ أَخْبَرَنَا بِالْخَلَفِ مِنْ بَعْدِهِ فَلَوْ خَبَّرْتَنَا بِهِ قَالَ فَأَخَذَ بِیَدِی فَهَزَّهَا ثُمَّ قَالَ ما کانَ اللَّهُ لِیُضِلَّ قَوْماً بَعْدَ إِذْ هَداهُمْ حَتَّی یُبَیِّنَ لَهُمْ ما یَتَّقُونَ (۲) قَالَ فَخَفَقْتُ (۳) فَقَالَ لِی مَهْ لَا تُعَوِّدْ عَیْنَیْکَ کَثْرَهَ النَّوْمِ فَإِنَّهَا أَقَلُّ شَیْ ءٍ فِی الْجَسَدِ شُکْراً(۴).

**[ترجمه] - . در متن عربی بحار دو حدیث پیاپی با شماره ۴۵ آمده است. (مترجم) - تفسیر عیاشی: علی بن ابی حمزه می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: پدرت جانشین خود را به ما معرفی کرد. اگر شما نیز جانشین خود را معرفی کنی خوب است! گفت: حضرت دست مرا گرفت و کشید. سپس فرمود: «وَ ما کانَ اللَّهُ لِیُضِلَّ قَوْماً بَعْدَ إِذْ هَداهُمْحَتَّی یُبَیِّنَ لَهُمْ ما یَتَّقُونَ» - . توبه / ۱۱۵ - ، {و خدا بر آن نیست که گروهی را پس از آنکه هدایتشان نمود بی راه بگذارد، مگر آنکه چیزی را که باید از آن پروا کنند برایشان بیان کرده باشد.} در این موقع من چرتم گرفت. فرمود خوددار باش! چشمت را این قدر به خواب عادت مده! چشم از همه اعضای بدن کمتر شکرگزار است. - . تفسیر عیاشی ۲ : ۱۱۵ -

**[ترجمه]

بیان

لعله علیه السلام بین له أن الله سیظهر لکم الإمام بعدی و یبین و لا یدعکم فی ضلاله.

**[ترجمه]شاید منظور امام از استشهاد به آیه، این باشد که به زودی خداوند جانشین مرا به شما معرفی خواهد کرد و در گمراهی نخواهید ماند.

**[ترجمه]

«۴۶»

کش، [رجال الکشی] حَمْدَوَیْهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُوسَی عَنْ سُلَیْمَانَ الصَّیْدِیِّ عَنْ نَصْرِ بْنِ قَابُوسَ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی الْحَسَنِ فِی مَنْزِلِهِ فَأَخَذَ بِیَدِی فَوَقَفَنِی عَلَی بَیْتٍ مِنَ الدَّارِ فَدَفَعَ الْبَابَ فَإِذَا عَلِیٌّ ابْنُهُ علیه السلام وَ فِی یَدِهِ کِتَابٌ یَنْظُرُ فِیهِ فَقَالَ لِی یَا نَصْرُ تَعْرِفُ هَذَا قُلْتُ نَعَمْ هَذَا عَلِیٌّ ابْنُکَ قَالَ یَا نَصْرُ أَ تَدْرِی مَا هَذَا الْکِتَابُ الَّذِی فِی یَدِهِ یَنْظُرُ فِیهِ فَقُلْتُ لَا قَالَ هَذَا الْجَفْرُ الَّذِی لَا یَنْظُرُ فِیهِ إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍّ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ مُوسَی فَلَعَمْرِی مَا شَکَّ نَصْرٌ وَ لَا ارْتَابَ حَتَّی أَتَاهُ وَفَاةُ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام (۵).

**[ترجمه]رجال کشی: نصر بن قابوس می گوید: خدمت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام در منزلش بودم. دست مرا گرفت و در مقابل یکی از اطاق ها نگه داشت و درب را باز کرد. چشمم به فرزندش علی افتاد که در دست کتابی داشت و به آن نگاه می کرد! فرمود: ای نصر! این را می شناسی؟ عرض کردم: بلی، پسر شما علی است. فرمود: نصر! می دانی چه کتابی است در دستش که در آن نگاه می کند؟ گفتم: نه. فرمود این جفر است که در آن جز پیامبر یا وصی پیامبر نگاه نمی کند.

حسن بن موسی راوی خبر گفت به جان خودم نصر بن قابوس هرگز در امامت شک نداشت و پس از فوت موسی بن جعفر علیه السّلام تردیدی برایش پیدا نشد. - . رجال کشی: ۳۸۲ -

**[ترجمه]

«۴۷»

کش، [رجال الکشی] حَمْدَوَیْهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَی قَالَ: کَانَ نَشِیطٌ وَ خَالِدٌ یَخْدُمَانِ

ص: ۲۷

۱- ۱. غیبه الشیخ ص ۳۱.

۲- ۲. براءه: ۱۱۵.

۳- ۳. الخفقه النعسه من النوم، و فی طبعه الکمبانیّ« فحققت» و هکذا« لا تعوذ» کلاهما مصحفان.

۴- ۴. تفسیر العیّاشیّ ج ۲ ص ۱۱۵.

۵- ۵. رجال الکشّیّ ص ۳۸۲.

أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ فَذَكَرَ الْحَسَنُ عَنْ يَحْيَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ- عَنْ نَشِيطٍ عَنْ خَالِدٍ الْجَوَّانِ (۱) قَالَ لَمَّا اخْتَلَفَ النَّاسُ فِی أَمْرِ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قُلْتُ لِخَالِدٍ أَ مَا تَرَی مَا قَدْ وَقَعْنَا فِيهِ مِنِ اخْتِلَافِ النَّاسِ فَقَالَ لِی خَالِدٌ قَالَ لِی أَبُو الْحَسَنِ عَهْدِی إِلَی ابْنِی عَلِیٍّ أَكْبَرِ وُلْدِی وَ خَيْرِهِمْ وَ أَفْضَلِهِمْ (۲).

**[ترجمه]رجال کشی: حسن بن موسی گفت: نشیط و خالد هر دو خدمتگزار موسی بن جعفر علیهما السّلام بودند. حسن از یحیی بن ابراهیم نقل کرد که وقتی مردم درباره امامت حضرت رضا علیه السّلام اختلاف کردند، نشیط به خالد گفت: نمی بینی در چه وضعی قرار گرفتیم که مردم در امامت حضرت رضا علیه السّلام اختلاف کردند؟ خالد به او گفت: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام به من فرمود: پیمان امامت را به پسرم علی سپردم که از همه بزرگ تر و بهتر و بافضیلت تر است. - . رجال کشی: ۳۸۴ -

**[ترجمه]

«۴۸»

ضه، [روضه الواعظين] أَبُو الْمُفَضَّلِ الشَّيْبَانِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی إِبْرَاهِيمَ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاكَ قَدْ كَبِرَ سِنِّی فَحَدِّثْنِی عَنِ الْبَابِ فَأَشَارَ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام وَ قَالَ هَذَا صَاحِبُكُمْ مِنْ بَعْدِی.

أقول: قد سبق بعض النصوص فی باب النص علی الكاظم علیه السلام و بعضها فی باب وصيته علیه السلام.

۱- ۱. هو خالد بن نجيح الجوان بيان الجون و هو سفط مغطی بجلد، ظرف لطيب العطّار و قد يهمز و ربما صحفت الكلمه فی نسخ الرجال- كما فی رجال الكشّیّ- بالجواز أو بالحوار و هو غلط صرّح بذلك ابن داود فی رجاله ص ۱۳۹. و كيف كان، الرجل- اعنی خالد الجوان- من أهل الارتفاع كما صرّح بذلك الكشّیّ ص ۲۷۶، روی البصائر بإسناده، عن خالد بن نجيح الجوان قال: دخلت علی أبی عبد اللّه علیه السلام فقنعت رأسی و جلست فی ناحيه و قلت فی نفسی: ويحكم ما أغفلكم عنه تتكلمون عند رب العالمين؟ فنادانی: ويحك: يا خالد! انی و اللّه عبد مخلوق. لی ربّ أعبده، ان لم أعبده و اللّه عذبنی بالنار، فقلت فی نفسی لا و اللّه لا أقول أبدا الا قولك فی نفسك. راجع البصائر الجزء الخامس ب ۱۰ ح ۲۵.

۲- ۲. رجال الكشّیّ ص ۳۸۴.

**[ترجمه]روضه الواعظین: داود بن فرقد می گوید: به حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام عرض کردم: پیر شده ام، مرا راهنمایی کن که امام بعد از شما کیست؟ اشاره به حضرت رضا علیه السّلام کرد و فرمود: این بعد از من امام شماست.

مولف: بعضی از روایات قبلا در باب نص بر امام کاظم علیه السلام و نیز در باب وصیت آن امام ذکر شد .

**[ترجمه]

باب ۳ معجزاته و غرائب شأنه صلوات الله علیه

الأخبار

«۱»

ب، [قرب الإسناد] الرَّيَّانُ بْنُ الصَّلْتِ قَالَ: كُنْتُ بِبَابِ الرِّضَا علیه السلام بِخُرَاسَانَ فَقُلْتُ لِمُعَمَّرٍ إِنْ رَأَيْتَ أَنْ تَسْأَلَ سَيِّدِي أَنْ يَكْسُوَنِي ثَوْباً مِنْ ثِيَابِهِ وَ يَهَبَ لِي مِنَ الدَّرَاهِمِ الَّتِي ضُرِبَتْ بِاسْمِهِ فَأَخْبَرَنِي مُعَمَّرٌ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام مِنْ فَوْرِهِ ذَلِكَ قَالَ فَابْتَدَأَنِي أَبُو الْحَسَنِ فَقَالَ يَا مُعَمَّرُ لَا يُرِيدُ الرَّيَّانُ أَنْ نَكْسُوَهُ مِنْ ثِيَابِنَا أَوْ نَهَبَ لَهُ مِنْ دَرَاهِمِنَا قَالَ فَقُلْتُ لَهُ سُبْحَانَ اللَّهِ هَذَا كَانَ قَوْلَهُ لِيَ السَّاعَةَ بِالْبَابِ قَالَ فَضَحِكَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ مُوَفَّقٌ قُلْ لَهُ فَلْيَجِئْنِي فَأَدْخَلَنِي عَلَيْهِ فَسَلَّمْتُ فَرَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ وَ دَعَا لِي بِثَوْبَيْنِ مِنْ ثِيَابِهِ فَدَفَعَهُمَا إِلَيَّ فَلَمَّا قُمْتُ وَضَعَ فِي يَدِي ثَلَاثِينَ دِرْهَماً(۱).

کشف، [کشف الغمه] من دلائل الحمیری عن معمر بن خلاد: مثله (۲)- کش، [رجال الکشی] محمد بن مسعود عن علی بن الحسن عن معمر: مثله (۳)

**[ترجمه]قرب الاسناد: ریان بن صلت می گوید: من دربان حضرت رضا علیه السّلام در خراسان بودم. روزی به معمر گفتم: اگر صلاح می دانی به امام رضا علیه السّلام پیشنهاد کن از لباس هایی که پوشیده، جامه ای به من ببخشد و مقداری از درهم هایی که به نام ایشان سکه زده اند را به من لطف فرماید. معمر به من گفت: بدون درنگ خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و قبل از اینکه چیزی بگویم، آن جناب فرمود: معمر! ریان میل ندارد که از لباس های خود و از درهم هایی که به نام ما سکه زده شد به او بدهیم؟ عرض کردم: سبحان اللّه! هم اکنون درب خانه از من همین تقاضا را می کرد! امام علیه السّلام خندید و فرمود: مؤمن را خدا توفیق می دهد و وسیله بر آوردن حاجتش را فراهم می کند! بگو به نزد من بیاید. معمر مرا وارد کرد؛ سلام کردم، جواب داد و جامه برای من خواست و به من ارزانی داشت. همین که از جای حرکت کردم، سی درهم نیز در دست من گذاشت. - . قرب الاسناد: ۱۹۸ -

در کشف الغمه - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۲ - و رجال کشی - . رجال کشی: ۴۵۷ - نیز مثل این حدیث منقول است.

**[ترجمه]

بیان

المؤمن موفق أى يسر الله لريان بأن ألهمنى حاجته أو وفقنى الله لقضاء حاجته بذلك.

**[ترجمه]عبارت «المؤمن موفق» كه حضرت فرمود، به اين معناست كه خدا امر عرض حاجت ريان بر من را آسان نمود يا اينكه من توفيق يافتم حاجت او را بدهم.

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الْمَأْمُونِ يَوْماً فَأَجْلَسَنِي وَ أَخْرَجَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ ثُمَّ دَعَا بِالطَّعَامِ فَطَعِمْنَا ثُمَّ طَيَّبْنَا ثُمَّ أَمَرَ بِسِتَارَةٍ فَضُرِبَتْ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى بَعْضِ مَنْ كَانَ فِي السِّتَارَةِ فَقَالَ بِاللَّهِ

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۱۹۸.

۲- ۲. كشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۲.

۳- ۳. رجال الكشّیّ ص ۴۵۷ تحت الرقم ۴۲۱.

لَمَّا رَثَيْتِ لَنَا مَنْ بِطُوسَ فَأَخَذَتْ تَقُولُ:

سُقْيَا لِطُوسَ وَ مَنْ أَضْحَى بِهَا قَطَناً ***مِنْ عِتْرَهِ الْمُصْطَفَى أَبْقَى لَنَا حَزَناً

قَالَ ثُمَّ بَكَى فَقَالَ لِي يَا عَبْدَ اللَّهِ أَ يَلُومُنِي أَهْلُ بَيْتِي وَ أَهْلُ بَيْتِكَ أَنْ نَصَبْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام عَلَماً فَوَ اللَّهِ لَأُحَدِّثَنَّكَ بِحَدِيثٍ تَتَعَجَّبُ مِنْهُ جِئْتُهُ يَوْماً فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّ آبَاءَكَ مُوسَى وَ جَعْفَراً وَ مُحَمَّداً وَ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عليهم السلام كَانَ عِنْدَهُمْ عِلْمُ مَا كَانَ وَ مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ أَنْتَ وَصِيُّ الْقَوْمِ وَ وَارِثُهُمْ وَ عِنْدَكَ عِلْمُهُمْ وَ قَدْ بَدَتْ لِي إِلَيْكَ حَاجَهٌ قَالَ هَاتِهَا فَقُلْتُ هَذِهِ الزَّاهِرِيَّهُ حَظِيَّتِي وَ لَا أُقَدِّمُ عَلَيْهَا أَحَداً مِنْ جَوَارِيَّ وَ قَدْ حَمَلَتْ غَيْرَ مَرَّهٍ وَ أَسْقَطَتْ وَ هِيَ الْآنَ حَامِلٌ فَدُلَّنِي عَلَى مَا تَتَعَالَجُ بِهِ فَتَسْلَمُ فَقَالَ لَا تَخَفْ مِنْ إِسْقَاطِهَا فَإِنَّهَا تَسْلَمُ وَ تَلِدُ غُلَاماً أَشْبَهَ النَّاسِ بِأُمِّهِ وَ تَكُونُ لَهُ خِنْصِرٌ زَائِدَهٌ فِي يَدِهِ الْيُمْنَى لَيْسَتْ بِالْمُدَلَّاهِ وَ فِي رِجْلِهِ الْيُسْرَى خِنْصِرٌ زَائِدَهٌ لَيْسَتْ بِالْمُدَلَّاهِ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ فَوَلَدَتِ الزَّاهِرِيَّهُ غُلَاماً أَشْبَهَ النَّاسِ بِأُمِّهِ فِي يَدِهِ الْيُمْنَى خِنْصِرٌ زَائِدَهٌ لَيْسَتْ بِالْمُدَلَّاهِ وَ فِي رِجْلِهِ الْيُسْرَى خِنْصِرٌ زَائِدَهٌ لَيْسَتْ بِالْمُدَلَّاهِ عَلَى مَا كَانَ وَصَفَهُ لِيَ الرِّضَا عليه السلام فَمَنْ يَلُومُنِي عَلَى نَصْبِي إِيَّاهُ عَلَماً وَ الْحَدِيثُ فِيهِ زِيَادَهٌ حَذَفْنَاهَا وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ .(۱)

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عبدالله بن محمد هاشمی می گوید: روزی پیش مأمون رفتم. مرا نشاند و هر کس که در آنجا بود را خارج کرد. سپس غذا خواست و با هم خوردیم و بعد عطر خواست و عطر استعمال کردیم. آنگاه دستور داد پرده بزنند و پرده ای زدند. سپس رو به جانب کسانی که پشت پرده بودند کرد و گفت: شما را به خدا قسم بر آن کسی که در طوس دفن شده مرثیه بخوانند! کسی شروع کرد به خواندن این اشعار:

گوارا باد از برای طوس و کسانی که روز کردند در حالی که در طوس ساکنند

از جهت عترت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و از برای ما اندوه باقی گذاشته شده است

در این موقع مأمون شروع به گریه کرد و به من گفت: قوم و خویش های تو و من مرا سرزنش می کردند که حضرت ابوالحسن علیه السّلام را امتیاز دادم و او را به عنوان ولایت عهد برگزیدم! اکنون برایت جریانی نقل کنم که تعجب کنی: روزی خدمت ایشان رسیدم و گفتم: فدایت شوم! آباء گرامت موسی بن جعفر و حضرت صادق و حضرت باقر و علی بن الحسین علیهم السلام از گذشته و آینده تا روز قیامت اطلاع داشتند. شما نیز وصی و وارث علم آنهایی و قطعا علم ایشان نزد شما هست. من از خدمت شما درخواستی دارم! فرمود: بگو چیست؟ گفتم: این کنیز زاهریه خیلی مورد علاقه من است، او را بسیار دوست می دارم و هیچ کدام از کنیزانم را بر او مقدم نمی دارم. او چندین مرتبه حامله شده و سقط جنین کرده. اکنون نیز حامله است. مرا راهنمایی بفرمایید علاجی بکنم تا فرزند او سالم بماند. فرمود: از سقط جنین او نترس، بچه اش سالم می ماند. پسر بچه ای می زاید که خیلی شبیه به مادرش است. در دست راستش یک انگشت کوچک اضافه دارد که چسبیده است و آویزان نیست. همچنین در پای چپ نیز یک انگشت کوچک اضافه دارد که آویزان نیست و چسبیده است. با خود گفتم گواهی می دهم که خدا بر هر چیزی قادر است.

آن کنیز فرزندی زایید کاملا شبیه به مادرش که در دست راست و پای چپش همان طور که حضرت رضا فرموده بود، انگشت کوچکی اضافه داشت و چسبیده بود. با این مقام چه کسی مرا ملامت می کند که چرا او را امتیاز بخشیدم؟ حدیث مقداری اضافه داشت که آن را حذف کردیم «لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ العلی العظیم». - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۴ -

**[ترجمه]

بیان

قطنا أی مقیما و قال الجوهری حظیت المرأه عند زوجها حظوه و حظوه بالکسر و الضم و حظه أیضا و هی حظیتی و إحدی حظایای.

**[ترجمه]کلمه «قطنا» به معنای مقیم و ساکن است. و جوهری می گوید: عبارت «حظیت المرأه عند زوجها»، «حظوه» به کسر و ضم حاء و مصدر آن «حظه» هم می باشد و آن زن حظیّه من و یکی از حظایای من است، یعنی نزد من قرب و منزلت دارد.

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عُمَیْرِ بْنِ بُرَیْدٍ(۲) قَالَ: کُنْتُ

ص: ۳۰

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۴، و تراه فی مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۳ نقلا عن الجلاء و الشفاء عن محمّد بن عبد اللّه بن الحسن. و العجب من الصدوق قدّس سرّه- حیث استغرب علمه علیه السلام بما فی بطون الامهات فقال بعد هذا الحدیث: انما علم الرضا(ع) ذلک ممّا وصل إلیه عن آبائه عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و ذلک ان جبرئیل علیه السلام قد کان نزل علیه بأخبار الخلفاء و أولادهم من بنی أمیّه و ولد العباس و بالحوادث التی تکون فی أیامهم و ما یجری علی أیدیهم، و لا قوه الا باللّه.

۲- ۲. یزید خ ل، زیاد، خ ل.

عِنْدَ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا فَذُكِرَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ فَقَالَ إِنِّی جَعَلْتُ عَلَى نَفْسِی أَنْ لَا يُظِلَّنِی وَ إِيَّاهُ سَقْفُ بَيْتٍ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی هَذَا يَأْمُرُنَا بِالْبِرِّ وَ الصِّلَهِ وَ يَقُولُ هَذَا لِعَمِّهِ فَنَظَرَ إِلَيَّ فَقَالَ هَذَا مِنَ الْبِرِّ وَ الصِّلَهِ إِنَّهُ مَتَى يَأْتِينِی وَ يَدْخُلُ عَلَيَّ وَ يَقُولُ فِيَّ فَيُصَدِّقُهُ النَّاسُ وَ إِذَا لَمْ يَدْخُلْ عَلَيَّ وَ لَمْ أَدْخُلْ عَلَيْهِ لَمْ يُقْبَلْ قَوْلُهُ إِذَا قَالَ (۱).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: عمير بن بريد می گويد: خدمت حضرت رضا عليه السّلام بودم كه صحبت از محمّد بن جعفر شد. حضرت فرمود: من بر خود واجب كردم كه با او در زير سقف يک خانه نباشم. من با خود گفتم كه اين آقا، ما را امر به نيكى و صله رحم می كند، ولى خودش در مورد عمويش چنين می گويد. حضرت نگاهى به من كرد و فرمود: همين كار من صله رحم و نيكى به اوست. وقتى او پيش من بيايد و رفت و آمد داشته باشد، هر چه درباره من بگويد مردم از او قبول می كنند. وقتى پيش من نيايد و من هم پيش او نروم، چيزى كه بگويد قبول نخواهند كرد. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ قَالَ: إِنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الطَّاهِرِيَّ كَتَبَ إِلَى الرِّضَا عليه السلام يَشْكُو عَمَّهُ بِعَمَلِ السُّلْطَانِ وَ التَّلَبُّسِ بِهِ وَ أَمْرَ وَصِيَّتِهِ فِی يَدَيْهِ فَكَتَبَ عليه السلام أَمَّا الْوَصِيَّهُ فَقَدْ كُفِيتَ أَمْرَهَا فَاغْتَمَّ الرَّجُلُ فَظَنَّ أَنَّهَا تُؤْخَذُ مِنْهُ فَمَاتَ بَعْدَ ذَلِكَ بِعِشْرِينَ يَوْماً(۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: يقطينى می گويد: محمّد بن عبداللّه طاهرى نامه اى به حضرت رضا عليه السّلام نوشت و در آن نامه شكايت از عمويش كرد كه اشتغال به خدمت به سلطان دارد و خود را آلوده به اين كار كرده و امر وصيت او نيز در اختيار عمويش می باشد. امام عليه السّلام در جواب نوشت: مسأله وصيت كه براى تو حل شده. آن مرد غمگين شد و خيال كرد خدمه سلطان از او خواهند گرفت، ولى پس از بيست روز درگذشت. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ زَعْلَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ الْقُمِّيِّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ الرِّضَا عليه السلام وَ فِيَّ عَطَشٌ شَدِيدٌ فَكَرِهْتُ أَنْ أَسْتَسْقِيَ فَدَعَا بِمَاءٍ وَ ذَاقَهُ وَ نَاوَلَنِی فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ اشْرَبْ فَإِنَّهُ بَارِدٌ فَشَرِبْتُ (۳).

ير، [بصائر الدرجات] ابن عيسى: مثله (۴).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: محمّد بن عبيداللّه قمى می گويد: خدمت حضرت رضا عليه السّلام بودم. بسيار تشنه شدم، اما دوست نداشتم تقاضا كنم آب بياورند. پس خود امام آب خواست، مقدارى ميل نمود و آنگاه آب را به من داد و فرمود:

محمّد! بیاشام که آب سردی است! پس من آشامیدم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۴ -

در بصائر الدرجات نیز مثل این خبر منقول است.

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ الرَّازِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْکُوفِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ هَارُونَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ دَاوُدَ قَالَ: کُنْتُ أَنَا وَ أَخِی عِنْدَ الرِّضَا علیه السلام فَأَتَاهُ مَنْ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَدْ رَبَطَ ذَقَنَ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ فَمَضَی أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام وَ مَضَیْنَا مَعَهُ وَ إِذَا لَحْیَاهُ قَدْ رُبِطَا وَ إِذَا إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ وَ وُلْدُهُ وَ جَمَاعَهُ آلِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام یَبْکُونَ فَجَلَسَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام عِنْدَ رَأْسِهِ وَ نَظَرَ فِی وَجْهِهِ فَتَبَسَّمَ فَنَقَمَ مَنْ کَانَ فِی الْمَجْلِسِ عَلَیْهِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّمَا تَبَسَّمَ شَامِتاً بِعَمِّهِ قَالَ وَ خَرَجَ لِیُصَلِّیَ فِی الْمَسْجِدِ فَقُلْنَا لَهُ جُعِلْنَا فِدَاکَ قَدْ سَمِعْنَا فِیکَ مِنْ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۴.

۲- ۲. نفس المصدر و أخرجه فی البصائر الجزء ۵ ب ۱۰ تحت الرقم ۲۵.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۴.

۴- ۴. بصائر الدرجات الجزء الخامس ب ۱۰ ح ۱۶.

هَؤُلَاءِ مَا نَكْرَهُ حِينَ تَبَسَّمْتَ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِنَّمَا تَعَجَّبْتُ مِنْ بُكَاءِ إِسْحَاقَ وَ هُوَ وَ اللَّهِ يَمُوتُ قَبْلَهُ وَ يَبْكِيهِ مُحَمَّدٌ قَالَ فَبَرَأَ مُحَمَّدٌ وَ مَاتَ إِسْحَاقُ (۱).

نجم، [كتاب النجوم] بإسنادنا إلى محمد بن جرير الطبرى بإسناده إلى أبى الحسن بن موسى عليه السلام: مثله

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: محمّد بن داود مى گويد: من و برادرم خدمت حضرت رضا عليه السّلام بوديم كه يک نفر آمد و خبر آورد كه محمّد بن جعفر به حالت احتضار درآمده و چانه اش بند شده. حضرت رضا عليه السّلام حركت كرد و ما هم در خدمت ايشان رفتيم و ديديم چانه اش قفل شده. اسحاق بن جعفر و فرزندش با گروهى از آل ابى طالب گريه مى كردند. حضرت رضا عليه السّلام بالاى سرش نشست، نگاهى به چهره او افكنده و لبخندى زد. كسانى كه حضور داشتند از لبخند حضرت رضا عليه السّلام ناراحت شدند. بعضى گفتند كه خنده او از سر سرزنش عمويش است. سپس امام عليه السّلام خارج شد تا در مسجد نماز بخواند. پس ما به حضرت عرض كرديم: آقا فدايت شويم! ما شنيديم كسانى كه حضور داشتند، موقعى كه شما تبسم فرموديد، بدشان آمد. حضرت رضا عليه السّلام فرمود: من تعجب كردم از گريه اسحاق! به خدا قسم او قبل از محمّد از دنيا خواهد رفت و محمّد بر جنازه او گريه خواهد كرد! راوى گفت: محمّد خوب شد، ولى اسحاق از دنيا رفت. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۶ -

در كتاب النجوم نيز مثل اين حديث منقول است.

**[ترجمه]

بيان

فنقم أى كره و عاب.

**[ترجمه]عبارت «فنقم» يعنى بدش آمد و عيب دانست.

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْحَذَّاءِ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: مَرِضَ أَبِى مَرَضاً شَدِيداً فَأَتَاهُ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام يَعُودُهُ وَ عَمِّى إِسْحَاقُ جَالِسٌ يَبْكِى قَدْ جَزِعَ عَلَيْهِ جَزَعاً شَدِيداً قَالَ يَحْيَى فَالْتَفَتَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام فَقَالَ مَا يُبْكِى عَمَّكَ قُلْتُ يَخَافُ عَلَيْهِ مَا تَرَى قَالَ فَالْتَفَتَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام فَقَالَ لَا تَغُمَّنَّ فَإِنَّ إِسْحَاقَ سَيَمُوتُ قَبْلَهُ قَالَ يَحْيَى فَبَرَأَ أَبِى مُحَمَّدٌ وَ مَاتَ إِسْحَاقُ (۲).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب مرسلا: مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یحیی بن محمّد بن جعفر می گوید: پدرم سخت مریض شد و حضرت رضا علیه السّلام برای عیادت او آمد. عمویم اسحاق نشسته بود و به شدت گریه می کرد! حضرت فرمود: چرا عمویت گریه می کند؟ گفتم: می ترسد پدرم از دنیا برود. در این موقع حضرت روی به جانب ما کرد و فرمود: ناراحت نباش، اسحاق قبل از او می میرد! یحیی گفت: پدرم خوب شد، ولی اسحاق مرد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۶ -

در کتاب مناقب ابن شهرآشوب نیز مثل این حدیث منقول است. - . مناقب ۴ : ۳۴۰ -

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْوَرَّاقُ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُوسَی قَالَ: لَمَّا خَرَجَ عَمِّی مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ بِمَكَّهَ وَ دَعَا إِلَی نَفْسِهِ وَ دُعِیَ بِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ بُویعَ لَهُ بِالْخِلَافَهِ دَخَلَ عَلَیْهِ الرِّضَا علیه السلام وَ أَنَا مَعَهُ فَقَالَ لَهُ یَا عَمِّ لَا تُكَذِّبْ أَبَاكَ وَ لَا أَخَاكَ فَإِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَا یَتِمُّ ثُمَّ خَرَجَ وَ خَرَجْتُ مَعَهُ إِلَی الْمَدِینَهِ فَلَمْ یَلْبَثْ إِلَّا قَلِیلًا حَتَّی قَدِمَ الْجَلُودِیُّ فَلَقِیَهُ فَهَزَمَهُ ثُمَّ اسْتَأْمَنَ إِلَیْهِ فَلَبِسَ السَّوَادَ وَ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَلَعَ نَفْسَهُ وَ قَالَ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لِلْمَأْمُونِ وَ لَیْسَ لِی فِیهِ حَقٌّ ثُمَّ أُخْرِجَ إِلَی خُرَاسَانَ فَمَاتَ بِجُرْجَانَ (۴).

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۶.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۰۶.

۳- ۳. المناقب ج ۴ ص ۳۴۰.

۴- ۴. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۰۷.

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ مُرْسَلًا: مِثْلَهُ وَ فِيهِ فَمَاتَ بِمَرْوَ(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: اسحاق بن موسی می گوید: وقتی عمویم محمّد بن جعفر در مکه قیام کرد، مردم را به سوی خود دعوت نمود، او را امیرالمؤمنین نامیدند و به خلافت با او بیعت کردند، حضرت رضا علیه السّلام در حالی که من هم حضور داشتم، پیش او رفت. حضرت فرمود: عمو جان! نسبت دروغ به پدر و برادرت مده که این کار تو عاقبت ندارد. آنگاه از جای حرکت کرد و رفت. من هم با ایشان به مدینه رفتم؛ طولی نکشید که جلودی با سپاهی به جانب او رفت و شکست خورد و از جلودی امان خواست. جلودی او را امان داد و او لباس سیاه که شعار بنی عباس بود پوشید و بالای منبر رفت، خود را خلع نمود و گفت: خلافت متعلق به مأمون است و مرا حقی در آن نیست! بعد او را به خراسان آوردند و در گرگان از دنیا رفت. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۷ -

کشف الغمه همین روایت را نقل می کند و می نویسد: «در مرو از دنیا رفت.» - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۴ -

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ قَالَ: قَالَ لِيَ الرَّيَّانُ بْنُ الصَّلْتِ بِمَرْوَ وَ قَدْ كَانَ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ بَعَثَهُ إِلَى بَعْضِ كُوَرِ خُرَاسَانَ فَقَالَ لِي أُحِبُّ أَنْ تَسْتَأْذِنَ لِي عَلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام فَأُسَلِّمَ عَلَيْهِ وَ أُحِبُّ أَنْ يَكْسُوَنِي مِنْ ثِيَابِهِ وَ أَنْ يَهَبَ لِي مِنَ الدَّرَاهِمِ الَّتِي ضُرِبَتْ بِاسْمِهِ فَدَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا عليه السلام فَقَالَ لِي مُبْتَدِئاً إِنَّ الرَّيَّانَ بْنَ الصَّلْتِ يُرِيدُ الدُّخُولَ عَلَيْنَا وَ الْكِسْوَةَ مِنْ ثِيَابِنَا وَ الْعَطِيَّةَ مِنْ دَرَاهِمِنَا فَأَذِنْتُ لَهُ فَدَخَلَ وَ سَلَّمَ فَأَعْطَاهُ ثَوْبَيْنِ وَ ثَلَاثِينَ دِرْهَماً مِنَ الدَّرَاهِمِ الْمَضْرُوبَهِ بِاسْمِهِ (۲).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عن معمر: مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: معمر بن خلاد می گوید: ریان بن صلت که فضل بن سهل به او مأموریت داده بود که به اطراف خراسان برود، روزی در مرو به من گفت: مایلم برای من از حضرت رضا علیه السّلام اجازه بگیری که خدمتش برسم و سلامی عرض کنم! مایلم از لباس های خود به من لطف کند و از درهم هایی که به نامش سکه زدند، به من عنایت فرماید. من خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم، اما قبل از اینکه چیزی بگویم فرمود: ریان بن صلت علاقه دارد پیش ما بیاید و از لباس ها و درهم هایی که به نام من سکه زده شد به او بدهم. به او اجازه دادم! ریّان داخل شد و سلام کرد. بعد حضرت دو جامه و سی درهم که به نام آن جناب سکه زده شده بود، به او داد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۸ -

مناقب ابن شهر آشوب - . مناقب ۴ : ۳۴۰ -

**[ترجمه]

«۱۰»

کش، [رجال الکشی] طَاهِرُ بْنُ عِیسَی عَنْ جَبْرَئِیلَ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ شُجَاعٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ: مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]رجال کشی - رجال کشی ۴۵۸ - نیز همین روایت را نقل می کنند .

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیُّ عَنْ أَبِیهِ وَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ مَاجِیلَوَیْهِ مَعاً عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: کُنَّا حَوْلَ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا وَ نَحْنُ شُبَّانٌ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ إِذْ مَرَّ عَلَیْنَا جَعْفَرُ بْنُ عُمَرَ الْعَلَوِیُّ وَ هُوَ رَثُّ الْهَیْئَهِ فَنَظَرَ بَعْضُنَا إِلَی بَعْضٍ وَ ضَحِکْنَا مِنْ هَیْئَهِ جَعْفَرِ بْنِ عُمَرَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام لَتَرَوْنَهُ عَنْ قَرِیبٍ کَثِیرَ الْمَالِ کَثِیرَ التَّبع فَمَا مَضَی إِلَّا شَهْرٌ أَوْ نَحْوُهُ حَتَّی وُلِّیَ الْمَدِینَهَ وَ حَسُنَتْ حَالُهُ فَکَانَ یَمُرُّ بِنَا وَ مَعَهُ الْخِصْیَانُ وَ الْحَشَمُ وَ جَعْفَرٌ هَذَا هُوَ جَعْفَرُ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهم السلام (۵).

ص: ۳۳

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۴.

۲- ۲. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۰۸.

۳- ۳. المناقب ج ۴ ص ۳۴۰.

۴- ۴. رجال الکشّیّ ص ۴۵۸.

۵- ۵. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۸.

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عن الحسين: مثله (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسین بن موسی بن جعفر بن محمّد می گوید: ما چند نفر از جوانان بنی هاشم خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودیم که جعفر بن عمر علوی که لباس های کهنه و پاره ای داشت از جلوی ما رد شد. ما به یکدیگر نگاه کردیم و به لباس های پاره او خندیدیم! حضرت رضا علیه السّلام فرمود: به زودی او را ثروتمند و با قدرت خواهید دید که اطرافش را غلامان گرفته اند! یک ماه بیشتر نگذشت که او فرماندار مدینه شد و اوضاعش رو به راه گردید. از ما می گذشت در حالی که اطرافش را خواجه سرایان و غلامان و چاکران گرفته بودند. این جعفر همان جعفر بن عمر بن حسین بن علی بن عمر بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۸ -

مناقب ابن شهرآشوب نیز همین روایت را نقل می کند. - . مناقب ۴ : ۳۳۵ -

**[ترجمه]

«۱۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ بَشَّارٍ قَالَ قَالَ الرِّضَا علیه السلام: إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ یَقْتُلُ مُحَمَّداً فَقُلْتُ لَهُ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَارُونَ یَقْتُلُ مُحَمَّدَ بْنَ هَارُونَ فَقَالَ لِی نَعَمْ عَبْدُ اللَّهِ الَّذِی بِخُرَاسَانَ یَقْتُلُ مُحَمَّدَ ابْنَ زُبَیْدَهَ الَّذِی هُوَ بِبَغْدَادَ فَقَتَلَهُ (۲).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عَنِ الْحُسَیْنِ: مِثْلَهُ وَ ذَکَرَ بَعْدَهُ وَ کَانَ علیه السلام یَتَمَثَّلُ:

وَ إِنَّ الضِّغْنَ بَعْدَ الضِّغْنِ یَغْشُو ***عَلَیْکَ وَ یُخْرِجُ الدَّاءَ الدَّفِینَا(۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسین بن بشار می گوید: حضرت رضا علیه السّلام فرمود: عبداللّه مأمون، محمّد امین را خواهد کشت! عرض کردم: عبداللّه پسر هارون محمّد پسر هارون را می کشد؟! فرمود: آری، همان عبداللّه مأمون که در خراسان است، محمّد امین پسر زبیده را که در بغداد است می کشد. پس او را کشت و همین هم شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۹ -

در مناقب ابن شهرآشوب این را روایت کرده و این شعر را نیز نقل کرده که حضرت علیه السّلام به عنوان مثل خواند:

و کینه پس از کینه بر تو ازدحام می کند و درد به صورت دفن شده بیرون می آید - . مناقب ۴ : ۳۳۵ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَمْزَهُ الْعَلَوِیُّ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ وَ صَفْوَانَ قَالا: حَدَّثَنَا الْحُسَیْنُ بْنُ قِیَامَا وَ کَانَ

مِنْ رُؤَسَاءِ الْوَاقِفَهِ فَسَأَلَنَا أَنْ نَسْتَأْذِنَ لَهُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام فَفَعَلْنَا فَلَمَّا صَارَ بَيْنَ يَدَيْهِ قَالَ لَهُ أَنْتَ إِمَامٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ إِنِّی أَشْهَدُ اللَّهَ أَنَّکَ لَسْتَ بِإِمَامٍ قَالَ فَنَکَتَ طَوِيلًا فِی الْأَرْضِ مُنَکِّسَ الرَّأْسِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ مَا عِلْمُکَ أَنِّی لَسْتُ بِإِمَامٍ قَالَ لِأَنَّا رُوِّينَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ الْإِمَامَ لَا يَکُونُ عَقِيماً وَ أَنْتَ قَدْ بَلَغْتَ هَذَا السِّنَّ وَ لَيسَ لَکَ وَلَدٌ قَالَ فَنَکَسَ رَأْسَهُ أَطْوَلَ مِنَ الْمَرَّهِ الْأُولَى ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ أُشْهِدُ اللَّهَ أَنَّهُ لَا تَمْضِی الْأَيَّامُ وَ اللَّيَالِی حَتَّى يَرْزُقَنِیَ اللَّهُ وَلَداً مِنِّی قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِی نَجْرَانَ فَعَدَدْنَا الشُّهُورَ مِنَ الْوَقْتِ الَّذِی قَالَ فَوَهَبَ اللَّهُ لَهُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام فِی أَقَلَّ مِنْ سَنَهٍ قَالَ وَ کَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ قِيَامَا هَذَا وَاقِفاً فِی الطَّوَافِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ أَبُو الْحَسَنِ الْأَوَّلُ علیه السلام فَقَالَ لَهُ مَا لَکَ حَيَّرَکَ اللَّهُ فَوَقَفَ عَلَيْهِ بَعْدَ الدَّعْوَه(۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابن ابی نجران و صفوان می گویند: حسین بن قیاما که از سران مذهب واقفه بود، از ما در خواست کرد که از حضرت رضا علیه السّلام برایش اجازه دیدار بخواهیم. ما اجازه گرفتیم و همین که وارد شد گفت: تو امام هستی؟ فرمود: آری. گفت: من خدا را شاهد می گیرم که تو امام نیستی. حضرت رضا علیه السّلام سر به زیر انداخت و مدتی زمین را نگاه کرد. آنگاه سر برداشت و فرمود: از کجا فهمیدی که من امام نیستم؟ گفت چون از حضرت صادق علیه السّلام روایت داریم که امام هرگز عقیم و بدون فرزند نیست! تو به این سن رسیده ای و هنوز فرزندی نداری. این مرتبه بیش از دفعه پیش امام سر به زمین انداخت. سپس سر برداشت و فرمود: خدا را گواه می گیرم که طولی نخواهد کشید که دارای فرزندی خواهم شد. عبدالرحمن بن ابی نجران می گوید: از وقتی که حضرت رضا علیه السّلام این فرمایش را فرمود، تاریخ گرفتیم، یک سال طول نکشید که خداوند حضرت جواد علیه السّلام را به او عنایت کرد. راوی می گوید: همین حسین بن قیاما در طواف ایستاده بود که حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام به او توجه کرده و فرمود: چرا ایستاده ای؟ خدا سرگردانت کند! پس از این نفرین او جزء واقفیان قرار گرفت. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۹ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی يَعْقُوبَ عَنْ مُوسَى بْنِ هَارُونَ قَالَ: رَأَيْتُ الرِّضَا علیه السلام وَ قَدْ نَظَرَ إِلَى هَرْثَمَهَ بِالْمَدِينَهِ فَقَالَ کَأَنِّی بِهِ وَ قَدْ حُمِلَ إِلَى هَارُونَ فَضُرِبَتْ عُنُقُهُ فَکَانَ کَمَا قَالَ (۵).

ص: ۳۴

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۵.

۲- ۲. عيون الأخبار ج ۲ ص ۲۰۹.

۳- ۳. المناقب ج ۴ ص ۳۳۵.

۴- ۴. عيون الأخبار ج ۲ ص ۲۰۹ و ۲۱۰.

۵- ۵. عيون الأخبار ج ۲ ص ۲۰۹ و ۲۱۰.

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عن موسى: مثله (۱)

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ مُوسَى: مِثْلَهُ وَ فِيهِ وَ قَدْ حُمِلَ إِلَى مَرْوَ(۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: موسی بن هارون می گوید: حضرت رضا علیه السّلام را دیدم که در مدینه به هرثمه نگاه می کرد و فرمود: گویی او را می بینم که پیش هارون می برند و گردنش زده می شود! پس همان طور که حضرت فرموده بود هم شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۹ -

در مناقب ابن شهرآشوب مثل این حدیث نقل شده - . مناقب ۴ : ۳۳۵ - و در کشف الغمه - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۹ - نیز همین روایت را نقل می کند، با این تفاوت که می نویسد: «او را به طرف مرو بردند.»

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنْ أَبِي حَبِيبٍ النِّبَاجِيِ (۳) أَنَّهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي الْمَنَامِ وَ قَدْ وَافَى النِّبَاجَ وَ نَزَلَ بِهَا فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يَنْزِلُهُ الْحَاجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ كَأَنِّي مَضَيْتُ إِلَيْهِ وَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ وَقَفْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ وَجَدْتُ عِنْدَهُ طَبَقاً مِنْ خُوصِ نَخْلِ الْمَدِينَهِ فِيهِ تَمْرٌ صَيْحَانِيٌّ فَكَأَنَّهُ قَبَضَ قَبْضَةً مِنْ ذَلِكَ التَّمْرِ فَنَاوَلَنِي فَعَدَدْتُهُ فَكَانَ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ تَمْرَةً فَتَأَوَّلْتُ أَنِّي أَعِيشُ بِعَدَدِ كُلِّ تَمْرَةٍ سَنَةً فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ عِشْرِينَ يَوْماً كُنْتُ فِي أَرْضٍ بَيْنَ يَدَيَّ تُعْمَرُ لِلزِّرَاعَهِ حَتَّى جَاءَنِي مَنْ أَخْبَرَنِي بِقُدُومِ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام مِنَ الْمَدِينَهِ وَ نُزُولِهِ ذَلِكَ الْمَسْجِدَ وَ رَأَيْتُ النَّاسَ يَسْعَوْنَ إِلَيْهِ فَمَضَيْتُ نَحْوَهُ فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي كُنْتُ رَأَيْتُ فِيهِ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله وَ تَحْتَهُ حَصِيرٌ مِثْلُ مَا كَانَ تَحْتَهُ وَ بَيْنَ يَدَيْهِ طَبَقُ خُوصٍ فِيهِ تَمْرٌ صَيْحَانِيٌّ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ السَّلَامَ عَلَيَّ وَ اسْتَدْنَانِي فَنَاوَلَنِي قَبْضَةً مِنْ ذَلِكَ التَّمْرِ فَعَدَدْتُهُ فَإِذَا عَدَدُهُ مِثْلُ ذَلِكَ الْعَدَدِ الَّذِي نَاوَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقُلْتُ لَهُ زِدْنِي مِنْهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ لَوْ زَادَكَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَزِدْنَاكَ (۴).

عم، [إعلام الوری] مما روت العامه ما رواه أبو عبد الله الحافظ بإسناده عن محمد بن عیسی عن أبی حبیب النباجی و ذکر: مثله.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابی حبیب نباجی می گوید: در خواب پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم را دیدم که به نباج آمد و وارد همان مسجدی شد که حاجیان هر سال در آن مسجد وارد می شوند! من در خواب دیدم که خدمت ایشان رفتم و سلام کرده و ایستادم. در مقابل ایشان طبقی از خوشه های خرمای معروف به صیحانی مدینه بود. گویی می دیدم که پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم دست دراز کردند و یک مشت خرما به من دادند. من هم گرفتم و آنها را شمردم؛ دیدم هجده عدد خرما بود! با خود چنین تعبیر کردم که به تعداد هر خرما، یک سال زنده خواهم بود .

بیست روز گذشت تا اینکه من در مزرعه ای که داشتم مشغول کار بودم. یک نفر آمد و خبر آورد که حضرت رضا علیه السّلام از مدینه آمده و در همان مسجد وارد شده است. دیدم مردم با عجله به آن طرف می روند. من هم رفتم. دیدم امام علیه

السّلام در همان جایی که پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم نشسته بود نشسته و زیر آن جناب حصیری فرش است، همان طور که در خواب پیغمبر را روی حصیر دیدم. مقابل حضرت رضا نیز طبق خرمایی از نوع صیحانی قرار داشت. سلام کردم و جواب مرا داد و مرا نزدیک خود خواست! یک مشت خرما به من داد؛ شمردم. مطابق با همان تعدادی بود که پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم به من داده بود! عرض کردم: بیشتر لطف فرمایید یا بن رسول اللّٰه! فرمود: اگر پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم بیشتر داده بود، ما هم به تو بیشتر می دادیم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۰ -

مثل این حدیث در اعلام الوری نیز نقل شده است. - . اعلام الوری: ۳۲۱ -

**[ترجمه]

«۱۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الرَّيَّانِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ: لَمَّا أَرَدْتُ الْخُرُوجَ إِلَى الْعِرَاقِ عَزَمْتُ عَلَى تَوْدِيعِ الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ فِي نَفْسِي إِذَا وَدَّعْتُهُ سَأَلْتُهُ قَمِيصاً مِنْ ثِيَابِ جَسَدِهِ لِأُكَفَّنَ بِهِ وَ دَرَاهِمَ مِنْ مَالِهِ أَصُوغُ بِهَا لِبَنَاتِي

ص: ۳۵

۱- ۱. مناقب ابن شهرآشوب ج ۴ ص ۳۳۵.

۲- ۲. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۹.

۳- ۳. النباج بتقدیم النون علی الباء ککتاب قریه فی البادیه.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۱۰.

خَوَاتِيمَ فَلَمَّا وَدَّعْتُهُ شَغَلَنِي الْبُكَاءُ وَ الْأَسَى عَلَى فِرَاقِهِ عَنْ مَسْأَلَتِهِ ذَلِكَ فَلَمَّا خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ صَاحَ بِي يَا رَيَّانُ ارْجِعْ فَرَجَعْتُ فَقَالَ لِي أَ مَا تُحِبُّ أَنْ أَدْفَعَ إِلَيْكَ قَمِيصاً مِنْ ثِيَابِ جَسَدِي تُكَفَّنُ فِيهِ إِذَا فَنِيَ أَجَلُكَ أَ وَ مَا تُحِبُّ أَنْ أَدْفَعَ إِلَيْكَ دَرَاهِمَ تَصُوغُ بِهَا لِبَنَاتِكَ خَوَاتِيمَ فَقُلْتُ يَا سَيِّدِي قَدْ كَانَ فِي نَفْسِي أَنْ أَسْأَلَكَ ذَلِكَ فَمَنَعَنِي الْغَمُّ بِفِرَاقِكَ فَرَفَعَ عليه السلام الْوِسَادَةَ وَ أَخْرَجَ قَمِيصاً فَدَفَعَهُ إِلَيَّ وَ رَفَعَ جَانِبَ الْمُصَلَّى فَأَخْرَجَ دَرَاهِمَ فَدَفَعَهَا إِلَيَّ فَعَدَدْتُهَا فَكَانَتْ ثَلَاثِينَ دِرْهَماً(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ریان بن صلت می گوید: وقتی تصمیم گرفتم به عراق بروم، میل داشتم بروم با حضرت رضا علیه السّلام وداع و خداحافظی کنم. با خود گفتم: پس از خداحافظی، از ایشان تقاضا خواهم کرد که یکی از لباس های تنش را به من عنایت کند تا آن را جزو کفن خود قرار دهم و چند درهم از مال خود امام بخواهم تا با آنها برای دخترانم انگشتر بسازم؛ همین که خداحافظی کردم، چنان گریه مرا گرفت که از غصه جدایی آن جناب فراموش کردم چیزی بخواهم و از خدمتش خارج شدم. ناگاه مرا صدا زده فرمود: ریان، برگرد! برگشتم؛ فرمود: نمی خواهی یکی از پیراهن هایی که پوشیده ام به تو بدهم تا پس از مردن جزو کفن خود قرار دهی؟ نمی خواهی چند درهم به تو بدهم تا با آنها انگشتر برای دخترانت بسازی؟ عرض کردم: آقا! تمام این آرزوها و تصمیم هارا در دل داشتم، اما اندوه جدایی شما مرا مانع شد از اینکه تقاضا کنم. پس حضرت رضا علیه السّلام متکا را بلند کرد و پیراهنی بیرون آورد و به من داد و یک طرف جانماز را کنار زد و مقداری پول در اختیارم گذاشت؛ وقتی شمردم سی درهم بود! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۱ -

**[ترجمه]

«۱۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْبَزَنْطِيِّ قَالَ: كُنْتُ شَاكّاً فِي أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا صَلَوَاتُ اللَّهِ وَ سَلَامُهُ عَلَيْهِ فَكَتَبْتُ إِلَيْهِ كِتَاباً أَسْأَلُهُ فِيهِ الْإِذْنَ عَلَيْهِ وَ قَدْ أَضْمَرْتُ فِي نَفْسِي أَنْ أَسْأَلَهُ إِذَا دَخَلْتُ عَلَيْهِ عَنْ ثَلَاثِ آيَاتٍ قَدْ عَقَدْتُ قَلْبِي عَلَيْهَا قَالَ فَأَتَانِي جَوَابُ مَا كَتَبْتُ بِهِ إِلَيْهِ عَافَانَا اللَّهُ وَ إِيَّاكَ أَمَّا مَا طَلَبْتَ مِنَ الْإِذْنِ عَلَيَّ فَإِنَّ الدُّخُولَ عَلَيَّ صَعْبٌ وَ هَؤُلَاءِ قَدْ ضَيَّقُوا عَلَيَّ ذَلِكَ فَلَسْتَ تَقْدِرُ عَلَيْهِ الْآنَ وَ سَيَكُونُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ كَتَبَ علیه السلام بِجَوَابِ مَا أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْآيَاتِ الثَّلَاثِ فِي الْكِتَابِ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا ذَكَرْتُ لَهُ مِنْهُنَّ شَيْئاً وَ لَقَدْ بَقِيتُ مُتَعَجِّباً لَمَّا ذَكَرَ مَا فِي الْكِتَابِ وَ لَمْ أَدْرِ أَنَّهُ جَوَابِي إِلَّا بَعْدَ ذَلِكَ فَوَقَفْتُ عَلَى مَعْنَى مَا كَتَبَ بِهِ علیه السلام (۲).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب البزنطی: مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: بزنطی می گوید: من در امامت حضرت رضا تردید داشتم! پس نامه ای برای آن جناب نوشتم و اجازه خواستم خدمتش برسم. در دل تصمیم داشتم وقتی خدمتش رسیدم، از سه آیه که در دل آنها را انتخاب کرده بودم، سؤال کنم. جواب نامه اش چنین رسید: خدا ما و شما را عافیت دهد. در مورد اجازه آمدن پیش ما، آنچه تقاضا نموده بودی، وارد شدن بر من دشوار است و اینها بسیار در این مورد بر من سخت گرفته اند و اکنون نمی توانی پیش من بیایی و در آینده خواهی آمد. حضرت جواب آن چند آیه ای که در دل تصمیم سؤالش را داشتم نیز برای من نوشته بود، با اینکه به خدا هیچ کدام را در نامه ننوشته بودم. لذا خیلی تعجب کردم از آنچه در نامه نوشته بود! نمی دانستم که همین نامه جواب من است، تا

اینکه متوجه جواب سه آیه شدم. آنگاه منظور از آنچه را که حضرت رضا علیه السّلام نوشته بود فهمیدم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۲ -

مثل این حدیث در مناقب ابن شهرآشوب نیز نقل شده است. - . مناقب ۴ : ۳۳۶ -

**[ترجمه]

«۱۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ أَبِی عِیسَی عَنِ الْبَزَنْطِیِّ قَالَ: بَعَثَ الرِّضَا علیه السلام إِلَیَّ بِحِمَارٍ فَرَکِبْتُهُ وَ أَتَیْتُهُ وَ أَقَمْتُ عِنْدَهُ بِاللَّیْلِ إِلَی أَنْ مَضَی مِنْهُ مَا شَاءَ اللَّهُ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ یَنْهَضَ قَالَ لَا أَرَاکَ أَنْ تَقْدِرَ عَلَی الرُّجُوعِ إِلَی الْمَدِینَهِ قُلْتُ أَجَلْ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ فَبِتْ عِنْدَنَا اللَّیْلَهَ وَ اغْدُ عَلَی بَرَکَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قُلْتُ أَفْعَلُ جُعِلْتُ فِدَاکَ فَقَالَ یَا جَارِیَهُ افْرُشِی لَهُ فِرَاشِی وَ اطْرَحِی عَلَیْهِ مِلْحَفَتِیَ الَّتِی

ص: ۳۶

۱- ۱. المصدر ص ۲۱۱.

۲- ۲. نفس المصدر ج ۲ ص ۲۱۲.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۶.

أَنَامُ فِيهَا وَ ضَعِي تَحْتَ رَأْسِهِ مَخَادِّي قَالَ قُلْتُ فِي نَفْسِي مَنْ أَصَابَ مَا أَصَبْتُ فِي لَيْلَتِي هَذِهِ لَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِي مِنَ الْمَنْزِلَهِ عِنْدَهُ وَ أَعْطَانِي مِنَ الْفَخْرِ مَا لَمْ يُعْطِهِ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِنَا بَعَثَ إِلَيَّ بِحِمَارِهِ فَرَكِبْتُهُ وَ فَرَشَ لِي فِرَاشَهُ وَ بِتُّ فِي مِلْحَفَتِهِ وَ وُضِعَتْ لِي مَخَادُّهُ مَا أَصَابَ مِثْلَ هَذَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِنَا قَالَ وَ هُوَ قَاعِدٌ مَعِي وَ أَنَا أُحَدِّثُ فِي نَفْسِي فَقَالَ علیه السلام يَا أَحْمَدُ إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَتَى زَيْدَ بْنَ

صُوحَانَ فِي مَرَضِهِ يَعُودُهُ فَافْتَخَرَ عَلَى النَّاسِ بِذَلِكَ فَلَا تَذْهَبَنَّ نَفْسُكَ إِلَى الْفَخْرِ وَ تَذَلَّلْ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اعْتَمَدَ عَلَى يَدِهِ فَقَامَ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: بزنطی می گوید: حضرت رضا علیه السّلام الاغی برایم فرستاد. من سوار شدم و خدمتش رسیدم و تا مدتی از شب در خدمتش بودم. وقتی حضرت علیه السّلام خواست برخیزد، فرمود: خیال نمی کنم بتوانی به شهر برگردی. گفتم: صحیح است فدایت شوم! فرمود: شب را اینجا پهلوی ما باش و فردا صبح به برکت خدای عزوجل برو. عرض کردم: فدایت شوم! همین کار را می کنم. بعد حضرت به کنیزی فرمود: رختخوابی را که خودم در آن می خوابم برایش بینداز و بالش خودم را زیر سر او بگذار. من در دل با خود گفتم: کیست که بتواند نائل به مقامی شود که من امشب نائل شدم؟! چنان خداوند مرا مقرب امام علیه السّلام گردانید و آنقدر به من لطف فرمود که احدی از اصحاب را چنین مورد لطف قرار نداده است: الاغ خود را فرستاد که سوار آن شوم و رختخواب خود را برایم انداخت که در آن بخوابم و سر بر بالش امام بگذارم! هرگز کسی از اصحاب چنین امتیازی را نیافته! من همین خیال ها را در سر می پروراندم و امام علیه السّلام نیز پهلویم نشسته بود. پس فرمود: ای احمد! حضرت امیرالمؤمنین علیه السّلام به عیادت زید بن صوحان رفت و زید از این موفقیت بر مردم افتخار می کرد. مبادا با خود فخرفروشی کنی! برای خدای عزوجل خوار و کوچک باش. آنگاه به دست خود تکیه کرد و از جای بلند شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۲ -

**[ترجمه]

«۱۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُكَتِّبُ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يَحْيَى بْنِ بَشَّارٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام بَعْدَ مُضِيِّ أَبِيهِ علیه السلام فَجَعَلْتُ أَسْتَفْهِمُهُ بَعْضَ مَا كَلَّمَنِي بِهِ فَقَالَ لِي نَعَمْ يَا سَمَاعُ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ كُنْتُ وَ اللَّهِ أُلَقَّبُ بِهَذَا فِي صَبَايَ وَ أَنَا فِي الْكُتَّابِ قَالَ فَتَبَسَّمَ فِي وَجْهِي (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یحیی بن بشار می گوید: پس از درگذشت امام کاظم علیه السّلام، خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و شروع کردم به پرسیدن چیزهایی که قبلا امام کاظم علیه السّلام به من فرموده بود. پس حضرت به من فرمود: درست است ای سماع! عرض کردم: فدایت شوم! این لقب را در کودکی وقتی به مکتب می رفتم بچه ها به من داده بودند! حضرت تبسمی در صورت من نمود. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۴ -

**[ترجمه]

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] جَعْفَرُ بْنُ نُعَیْمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَفْصٍ قَالَ حَدَّثَنِی مَوْلَی الْعَبْدِ الصَّالِحِ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام قَالَ: کُنْتُ وَ جَمَاعَةً مَعَ الرِّضَا علیه السلام فِی مَفَازَةٍ فَأَصَابَنَا عَطَشٌ شَدِیدٌ وَ دَوَابَّنَا حَتَّی خِفْنَا عَلَی أَنْفُسِنَا فَقَالَ لَنَا الرِّضَا علیه السلام ائْتُوا مَوْضِعاً وَصَفَهُ لَنَا فَإِنَّکُمْ تُصِیبُونَ الْمَاءَ فِیهِ قَالَ فَأَتَیْنَا الْمَوْضِعَ فَأَصَبْنَا الْمَاءَ وَ سَقَیْنَا دَوَابَّنَا حَتَّی رَوِیَتْ وَ رَوِینَا وَ مَنْ مَعَنَا مِنَ الْقَافِلَهِ ثُمَّ رَحَلْنَا فَأَمَرَنَا علیه السلام بِطَلَبِ الْعَیْنِ فَطَلَبْنَاهَا فَمَا أَصَبْنَا إِلَّا بَعْرَ الْإِبِلِ وَ لَمْ نَجِدْ لِلْعَیْنِ أَثَراً فَذَکَرْتُ ذَلِکَ لِرَجُلٍ مِنْ وُلْدِ قَنْبَرٍ کَانَ یَزْعُمُ أَنَّ لَهُ مِائَةً وَ عِشْرِینَ سَنَةً فَأَخْبَرَنِی الْقَنْبَرِیُّ بِمِثْلِ هَذَا الْحَدِیثِ سَوَاءً قَالَ کُنْتُ أَنَا أَیْضاً مَعَهُ فِی خِدْمَتِهِ وَ أَخْبَرَنِی الْقَنْبَرِیُّ أَنَّهُ کَانَ فِی ذَلِکَ مُصْعِداً إِلَی خُرَاسَانَ (۳).

ص: ۳۷

۱- ۱. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۱۲ و ۲۱۳.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۱۴.

۳- ۳. نفس المصدر ج ۲ ص ۲۱۷.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن حفص می گوید: غلام موسی بن جعفر علیه السّلام برایم نقل کرد که با چند نفر دیگر در یک بیابان، در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودیم. تشنگی شدیدی بر ما و چارپایان مستولی شد که ترس از تلف شدن داشتیم. حضرت رضا علیه السّلام محلی را برای ما توصیف نمود و فرمود: به آنجا بروید که در آنجا آب خواهید یافت. به آن محل رفتیم؛ آب را یافتیم و خودمان و چارپایان سیراب شدیم و هر که در قافله بود سیراب شد. بعد که کوچ کردیم، فرمود: بروید همان چشمه را پیدا کنید! هر چه جستجو کردیم اثری از چشمه نبود و جز فضله شتران چیزی نیافتیم! همین جریان را برای مردی از اولاد قنبر که مدعی بود که صد و بیست سال دارد نقل کردم؛ آن مرد جریان را برایم بدون کم و کاست نقل کرد و گفت: من نیز در خدمت حضرت رضا بودم. او می گفت که در آن سفر با حضرت به خراسان می رفتند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۷ -

**[ترجمه]

«۲۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ السِّنَانِیُّ وَ غَیْرُ وَاحِدٍ مِنَ الْمَشَایِخِ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِکٍ عَنْ أَبِی حَمْزَةَ عَنِ ابْنِ أَبِی کَثِیرٍ قَالَ: لَمَّا تُوُفِّیَ مُوسَی علیه السلام وَقَفَ النَّاسُ فِی أَمْرِهِ فَحَجَجْتُ فِی تِلْکَ السَّنَةِ فَإِذَا أَنَا بِالرِّضَا علیه السلام فَأَضْمَرْتُ فِی قَلْبِی أَمْراً فَقُلْتُ أَ بَشَراً مِنَّا واحِداً نَتَّبِعُهُ (۱) الْآیَةَ فَمَرَّ علیه السلام کَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ عَلَیَّ فَقَالَ أَنَا وَ اللَّهِ الْبَشَرُ الَّذِی یَجِبُ عَلَیْکَ أَنْ تَتَّبِعَنِی فَقُلْتُ مَعْذِرَةً إِلَی اللَّهِ وَ إِلَیْکَ فَقَالَ مَغْفُورٌ لَکَ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابن ابی کثیر می گوید: پس از درگذشت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام، مردم درباره جانشین او متوقف شدند. من در همان سال به مکه رفتم. ناگهان حضرت رضا علیه السّلام را دیدم در دل فکری به خاطرم رسید. گفتم: «أَ بَشَراً مِنَّا واحِداً نَتَّبِعُهُ» - . قمر / ۲۴ - ، {آیا تنها بشری از خودمان را پیروی کنیم.} در این موقع امام علیه السّلام مثل برق از جلوی من رد شد و فرمود: به خدا قسم من همان بشری هستم که بر تو واجب است از من پیروی کنی! عرض کردم: از خدا و از شما پوزش می خواهم! فرمود: اشکالی ندارد، گناهت بخشیده است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۷ -

**[ترجمه]

«۲۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْوَرَّاقُ عَنِ ابْنِ بُطَّةَ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْهَمْدَانِیُّ قَالَ حَدَّثَنِی أَبُو مُحَمَّدٍ الْغِفَارِیُّ قَالَ: لَزِمَنِی دَیْنٌ ثَقِیلٌ فَقُلْتُ مَا لِلْقَضَاءِ غَیْرُ سَیِّدِی وَ مَوْلَایَ أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَتَیْتُ مَنْزِلَهُ فَاسْتَأْذَنْتُ فَأَذِنَ لِی فَلَمَّا دَخَلْتُ قَالَ لِیَ ابْتِدَاءً یَا بَا مُحَمَّدٍ قَدْ عَرَفْنَا حَاجَتَکَ وَ عَلَیْنَا قَضَاءُ دَیْنِکَ فَلَمَّا أَمْسَیْنَا أَتَی بِطَعَامٍ لِلْإِفْطَارِ فَأَکَلْنَا فَقَالَ یَا بَا مُحَمَّدٍ تَبِیتُ أَوْ تَنْصَرِفُ فَقُلْتُ یَا سَیِّدِی إِنْ قَضَیْتَ حَاجَتِی فَالانْصِرَافُ أَحَبُّ إِلَیَّ قَالَ فَتَنَاوَلَ علیه السلام مِنْ تَحْتِ الْبِسَاطِ قَبْضَةً فَدَفَعَهَا إِلَیَّ فَخَرَجْتُ فَدَنَوْتُ مِنَ السِّرَاجِ فَإِذَا هِیَ دَنَانِیرُ حُمْرٌ وَ صُفْرٌ فَأَوَّلُ دِینَارٍ وَقَعَ بِیَدِی وَ رَأَیْتُ نَقْشَهُ

كَانَ عَلَيْهِ يَا بَا مُحَمَّدٍ الدَّنَانِيرُ خَمْسُونَ سِتَّةٌ وَ عِشْرُونَ مِنْهَا لِقَضَاءِ دَيْنِكَ وَ أَرْبَعَةٌ وَ عِشْرُونَ لِنَفَقَهِ عِيَالِكَ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ فَتَّشْتُ الدَّنَانِيرَ فَلَمْ أَجِدْ ذَلِكَ الدِّينَارَ وَ إِذَا هِيَ لَا يَنْقُصُ شَيْئاً(۳).

يج، [الخرائج و الجرائح] محمد بن عبد الرحمن: مثله (۴).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: ابو محمّد غفارى مى گويد: مبتلا به قرض سنگينى شدم و با خود گفتم راه چاره اى براى پرداخت قرضم نيست، مگر اينكه به مولايم على بن موسى الرضا عليهما السّلام پناه ببرم. پس سحرگاه به منزل آن جناب رفتم و اجازه خواستم. حضرت عليه السّلام به من اجازه داد. همين كه وارد شدم، قبل از اينكه چيزى بگويم فرمود: اى ابا محمّد! مى دانيم حاجت تو چيست و ما قرضت را ادا خواهيم كرد. وقتى شب شد، حضرت رضا عليه السّلام براى افطار غذا آورد و با هم خورديم. بعد فرمود: امشب اينجا مى خوابى يا مى روى؟عرض كردم: آقا! اگر حاجت مرا روا سازى رفتن برايم بهتر است. حضرت دست زير فرش برد و مقدارى پول به من داد. پول را گرفتم و خارج شدم، نزديک چراغ رفتم و ديدم كه تمام طلاى ناب قرمز و زرد است. اول دينارى كه به دستم رسيد، چنان به چشمم خورد كه گويى روى آن نوشته بود: «اى ابا محمّد! اينها پنجاه دينار است كه بيست و شش دينار آن براى قرضت و بيست و چهار دينار ديگر براى مخارج خانواده ات مى باشد.» صبحگاه هر چه جستجو كردم، آن دينار را نيافتم و ديدم همان پنجاه دينار درست است و چيزى كم نيست. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۸ -

مانند اين حديث در الخرائج و الجرائح نيز منقول است. - . خرائج و جرائح: ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۲۳»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْفَامِيُّ عَنِ ابْنِ بُطَّهَ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى بْنِ عُمَرَ بْنِ بَزِيعٍ قَالَ: كَانَ عِنْدِي جَارِيَتَانِ حَامِلَتَانِ فَكَتَبْتُ إِلَى الرِّضَا

۱- ۱. القمر: ۲۴.

۲ - ۲. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۱۷ و بعده: و حدّثنى بهذا الحديث غير واحد من المشايخ عن محمّد بن أبى عبد اللّه الكوفيّ بهذا الاسناد.

۳- ۳. عيون الأخبار ج ۲ ص ۲۱۸.

۴- ۴. الخرائج و الجرائح ص ۲۰۴ و فيه« خمسمائه» بدل« خمسين».

عليه السلام أَعْلِمُهُ ذَلِكَ وَ أَسْأَلُهُ أَنْ يَدْعُوَ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ مَا فِي بُطُونِهِمَا ذَكَرَيْنِ وَ أَنْ يَهَبَ لِي ذَلِكَ قَالَ فَوَقَّعَ عليه السلام أَفْعَلُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ ابْتَدَأَنِي عليه السلام بِكِتَابٍ مُفْرَدٍ نُسْخَتُهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ عَافَانَا اللَّهُ وَ إِيَّاكَ بِأَحْسَنِ عَافِيَةٍ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ بِرَحْمَتِهِ الْأُمُورُ بِيَدِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يُمْضِي فِيهَا مَقَادِيرَهُ عَلَى مَا يُحِبُّ يُولَدُ لَكَ غُلَامٌ وَ جَارِيَةٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَسَمِّ الْغُلَامَ مُحَمَّداً وَ الْجَارِيَةَ فَاطِمَةَ عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ فَوُلِدَ لِي غُلَامٌ وَ جَارِيَةٌ عَلَى مَا قَالَ عليه السلام (١).

نجم، [كتاب النجوم] بإسنادنا إلى الحميرى و فى كتاب الدلائل الحميرى بإسناده إلى عمر بن بزيع: مثله.

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: عمر بن بزيع گفت: من دو كنيز داشتم كه هر دو حامله بودند. نامه اى براى حضرت رضا عليه السّلام نوشتم كه به ايشان اطلاع دهم و تقاضا كردم دعا فرمايد آن دو نوزاد پسر باشند و خداوند آنها را به من ببخشد. حضرت در جواب نوشت: ان شاء اللَّه چنين خواهم كرد. بعد حضرت نامه اى جداگانه برايم فرستاد بدين مضمون: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. خداوند ما و تو را در دنيا و آخرت به رحمت خود به بهترين وجه عافيت و سلامت بخشد ، كارها در دست خداست كه طبق تقدير او انجام مى شود. ان شاء اللَّه براى تو يك پسر و يک دختر متولد خواهد شد. به بركت خداى عزوجل پسر را محمّد و دختر را فاطمه نام بگذار.» راوى مى گويد: همان طور كه امام فرموده بود، يک پسر و يک دختر برايم متولد شد. - . عيون اخبارالرضا ٢ : ٢١٨ -

مانند اين حديث در كتاب النجوم نيز منقول است.

**[ترجمه]

«٢۴»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ شَاذَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالٍ قَالَ: قَالَ لَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُغِيرَةِ كُنْتُ وَاقِفِيّاً وَ حَجَجْتُ عَلَى ذَلِكَ فَلَمَّا صِرْتُ بِمَكَّةَ اخْتَلَجَ فِي صَدْرِي شَيْ ءٌ فَتَعَلَّقْتُ بِالْمُلْتَزَمِ ثُمَّ قُلْتُ اللَّهُمَّ قَدْ عَلِمْتَ طَلِبَتِي وَ إِرَادَتِي فَأَرْشِدْنِي إِلَى خَيْرِ الْأَدْيَانِ فَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنْ آتِيَ الرِّضَا عليه السلام فَأَتَيْتُ الْمَدِينَةَ فَوَقَفْتُ بِبَابِهِ فَقُلْتُ لِلْغُلَامِ قُلْ لِمَوْلَاكَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ بِالْبَابِ فَسَمِعْتُ نِدَاءَهُ عليه السلام وَ هُوَ يَقُولُ ادْخُلْ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُغِيرَةِ فَدَخَلْتُ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ قَالَ قَدْ أَجَابَ اللَّهُ دَعْوَتَكَ وَ هَدَاكَ لِدِينِهِ فَقُلْتُ أَشْهَدُ أَنَّكَ حُجَّةُ اللَّهِ وَ أَمِينُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ (٢).

يج، [الخرائج و الجرائح] ابن فضال عن ابن المغيرة: مثله (٣)- كشف، [كشف الغمه] من دلائل الحميرى عن ابن المغيرة: مثله (۴)- ختص، [الإختصاص] ابن الوليد عن الصفار عن أحمد بن محمد عن ابن فضال:

مثله:(۵).

۱- ۱. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۱۸ و ۲۱۹.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۱۹.

۳- ۳. الخرائج و الجرائح ص ۲۰۷.

۴- ۴. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۵.

۵- ۵. الاختصاص للمفید ص ۸۴.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضـا: حسن بن علی بن فضـال می گویـد: عبـدالله بن المغیره گفت: من واقفی مـذهب بودم و بـا همین عقیـده به مکه رفتم. وارد مکه که شـدم در دلم فکری پیـدا شـد! پس به ملـتزم چنـگ زدم و گفتم: خـدایا! تـو می دانی نظر و تصـمیم من چیست! مرا به بهترین راه های دین هدایت فرما! چنین به دلم گذشت که بروم خدمت حضرت رضا علیه السّلام. به مدینه آمدم و درب خانه ایسـتادم و به غلام گفتم: از آقایت برایم اجازه بگیر و بگو مردی از اهالی عراق درب خانه است. پس صـدای امام علیه السّـلام را شـنیدم که می فرمود: عبداللّٰه بن مغیره! داخل شو. وارد شدم. همین که چشـمش به من افتاد فرمود: خداونـد دعای تو را مستجاب کرد و به دین خود هـدایتت نمود. گفتم: شـهادت می دهم که تو حجت خدا و امین او در میان خلقی. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۹ -

در خرایـج - . خرائج و جرائح: ۲۰۷ - و کشـف الغمه - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۵ - و اختصاص - . اختصاص: ۸۴ - نیز مثل این حدیث منقول است .

**[ترجمه]

«۲۵»

ن، [عیـون أخبـار الرضـا علیه السـلام] ابْنُ الْوَلِیـدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: سَـأَلَنِی الْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْـعَثِ أَنْ أَسْأَلَ الرِّضَا علیه السـلام أَنْ یَخْرِقَ کُتُبَهُ إِذَا قَرَأَهَا مَخَافَهَ أَنْ یَقَعَ فِی یَـدِ غَیْرِهِ قَالَ الْوَشَّاءُ فَابْتَدَأَنِی علیه السـلام بِکِتَابٍ قَبْلَ أَنْ أَسْأَلَهُ أَنْ یَخْرِقَ کُتُبَهُ فِیهِ أَعْلِمْ صَاحِبَکَ أَنِّی إِذَا قَرَأْتُ کُتُبَهُ إِلَیَّ خَرَقْتُهَا(۱).

کشف، [کشف الغمه] من دلائل الحمیری عن الوشاء: مثله (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: وشاء می گویـد: عباس بن جعفر بن محمّد بن اشـعث از من درخواست کرد که از حضـرت رضـا علیه السّـلام بخواهم هر وقت عبـاس نـامه ای برای حضـرتش فرسـتاد، پس از خوانـدن نـامه آن را پاره کنـد که مبادا به دست دیگری بیافتد. هنوز من تقاضای عباس را که نامه هایش را پاره کند عرض نکرده بودم که حضـرت رضا علیه السّـلام شروع به نوشـتن نـامه ای کرد. امـام علیـه السّـلام نـوشت: «بـه دوسـتت بگـو وقـتی مـن نـامه اش را می خـوانم پـاره می کنم». - . عیـون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۹ -

مثل این حدیث در کشف الغمه نیز منقول است. - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۶ -

**[ترجمه]

«۲۶»

ن، [عیون أخبـار الرضـا علیه السـلام] أَبِی عَنْ سَـعْدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ قَالَ: هَوِیتُ فِی نَفْسِـی إِذَا دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَـا علیه السـلام أَنْ أَسْـأَلَهُ کَمْ أَتَی عَلَیْـکَ مِنَ السِّنِّ فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَیْهِ وَ جَلَسْتُ بَیْنَ یَـدَیْهِ جَعَـلَ یَنْظُرُ إِلَیَّ وَ یَتَفَرَّسُ فِی

وَجْهِی ثُمَّ قَالَ کَمْ أَتَی لَکَ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ کَذَا وَ کَذَا قَالَ فَأَنَا أَکْبَرُ مِنْکَ قَدْ أَتَی عَلَیَّ اثْنَتَانِ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَدْ وَ اللَّهِ أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْ هَذَا فَقَالَ قَدْ أَخْبَرْتُکَ (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: بزنطی می گوید: تصمیم داشتم خدمت حضرت رضا علیه السّلام که رسیدم، بپرسم چند سال دارد. وقتی وارد شدم و مقابلش نشستم، با دقت به صورت من نگاه کرده و فرمود: چند سال داری؟ گفتم: فدایت شوم! فلان قدر سن دارم! فرمود: من از تو بزرگ ترم. مرا چهل و دو سال است. عرض کردم: فدایت شوم! به خدا قسم تصمیم داشتم همین سؤال را از شما بکنم! فرمود: جوابت را دادم. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۰ -

**[ترجمه]

«۲۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ فَیْضِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ: حَدَّثَنِی زروان الْمَدَائِنِیُّ بِأَنَّهُ دَخَلَ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام یُرِیدُ أَنْ یَسْأَلَهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ فَأَخَذَ بِیَدِی فَوَضَعَهَا عَلَی صَدْرِهِ قَبْلَ أَنْ أَذْکُرَ لَهُ شَیْئاً مِمَّا أَرَدْتُ ثُمَّ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدَ بْنَ آدَمَ إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لَمْ یَکُنْ إِمَاماً فَأَخْبَرَنِی بِمَا أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَهُ قَبْلَ أَنْ أَسْأَلَهُ (۴).

کشف، [کشف الغمه] من دلائل الحمیری عن زروان: مثله (۵).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: فیض بن مالک می گوید: زوران مدائنی نقل کرد که خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و تصمیم داشتم راجع به عبداللّه بن جعفر از او سؤال کنم. قبل از اینکه چیزی بگویم، امام دست مرا گرفت و روی سینه خود گذاشت و فرمود: ای محمّد بن آدم! عبداللّه امام نبود! پس چیزی که تصمیم سؤالش را داشتم، قبل از پرسش به من خبر داد. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۰ -

مثل این حدیث در کشف الغمه نیز منقول است. -. کشف الغمه ۳ : ۱۳۶ -

**[ترجمه]

«۲۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ قَالَ سَمِعْتُ هِشَامَ الْعَبَّاسِیِّ یَقُولُ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ أَنَا أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَهُ أَنْ یُعَوِّذَنِی لِصُدَاعٍ أَصَابَنِی وَ أَنْ یَهَبَ لِی ثَوْبَیْنِ مِنْ ثِیَابِهِ أُحْرِمُ فِیهِمَا فَلَمَّا دَخَلْتُ سَأَلْتُ عَنْ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۱۹.

۲- ۲. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۶.

۳- ۳. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۲۰.

۴- ۴. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۲۰.

۵- ۵. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۶.

مَسَائِلَ فَأَجَابَنِي وَ نَسِيتُ حَوَائِجِي فَلَمَّا قُمْتُ لِأَخْرُجَ وَ أَرَدْتُ أَنْ أَوَدِّعَهُ قَالَ لِيَ اجْلِسْ فَجَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِي وَ عَوَّذَنِي ثُمَّ دَعَا بِثَوْبَيْنِ مِنْ ثِيَابِهِ فَدَفَعَهُمَا إِلَيَّ وَ قَالَ لِي أَحْرِمْ فِيهِمَا قَالَ الْعَبَّاسِيُّ وَ طَلَبْتُ بِمَكَّةَ ثَوْبَيْنِ سَعِيدِيَّيْنِ أُهْدِيهِمَا لِابْنِي فَلَمْ أُصِبْ بِمَكَّةَ فِيهَا شَيْئاً عَلَى مَا أَرَدْتُ فَمَرَرْتُ بِالْمَدِينَةِ فِي مُنْصَرَفِي فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَلَمَّا وَدَّعْتُهُ وَ أَرَدْتُ الْخُرُوجَ دَعَا بِثَوْبَيْنِ سَعِيدِيَّيْنِ-(۱) عَلَى عَمَلِ الْوَشْيِ الَّذِي كُنْتُ طَلَبْتُهُ فَدَفَعَهُمَا إِلَيَّ (۲).

یج، [الخرائج و الجرائح] الیقطینی: مثله (۳)

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنِ الْعَبَّاسِيِّ قَالَ: طَلَبْتُ بِمَكَّةَ وَ ذَكَرَ مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یقطینی می گوید: شنیدم که هشام عباسی می گفت: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و تصمیم داشتم درخواست کنم که برای دردسری که عارضم می شد تعویذی در حقم لطف فرماید و دو جامه از لباس های خود را به من عنایت فرماید که در آن احرام ببندم. همین که وارد شدم و چند مسأله سؤال کردم و حضرت علیه السّلام جوابم را داد، حاجت خود را فراموش کردم. از جای حرکت کردم تا خارج شوم. خواستم خداحافظی کنم که حضرت علیه السّلام فرمود: بنشین! رو به رویش نشستم؛ دست روی سرم گذاشت و دعا خواند، بعد دو جامه از جامه های خود را خواست و به من عنایت کرد و فرمود: با این دو جامه احرام ببند!

عباسی گفت: در مکه دو جامه سعیدی - . قریه ای است در مصر که پارچه های آن معروف است. - جستجو کردم تا به پسرم هدیه کنم! هر چه تفحص کردم در مکه نیافتم! در بازگشت به مدینه آمدم و خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم، پس از خداحافظی دو جامه سعیدی رنگارنگ به همان کیفیتی که من می خواستم به من لطف فرمود. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۰ -

مثل این حدیث در خرائج و جرائح نیز آمده است - . خرائج و جرائح: ۲۰۶ - و در کشف الغمه عبارت «طلبت بمکه» نقل شده است. - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۸ -

**[ترجمه]

«۲۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُوسَى قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام إِلَى بَعْضِ أَمْلَاكِهِ فِي يَوْمٍ لَا سَحَابَ فِيهِ فَلَمَّا بَرَزْنَا قَالَ حَمَلْتُمْ مَعَكُمُ الْمَمَاطِرَ قُلْنَا لَا وَ مَا حَاجَتُنَا إِلَى الْمِمْطَرِ وَ لَيْسَ سَحَابٌ وَ لَا نَتَخَوَّفُ الْمَطَرَ فَقَالَ لَكِنِّي حَمَلْتُهُ وَ سَتُمْطَرُونَ قَالَ فَمَا مَضَيْنَا إِلَّا يَسِيراً حَتَّى ارْتَفَعَتْ سَحَابَةٌ وَ مُطِرْنَا حَتَّى أَهَمَّتْنَا أَنْفُسُنَا مِنْهَا فَمَا بَقِيَ مِنَّا أَحَدٌ إِلَّا ابْتَلَ (۵).

یج، [الخرائج و الجرائح] محمد البرقی عن الحسین بن موسی: مثله (۶)- کشف، [کشف الغمه] من دلائل الحمیری عن الحسن بن موسی: مثله (۷).

۱- ۱. السعیدیه قریه بمصر، و ضرب من برود الیمن، قاله الفیروزآبادی.

۲- ۲. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۲۰.

۳- ۳. الخرائج و الجرائح ص ۲۰۶.

۴- ۴. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۸.

۵- ۵. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۲۱.

۶- ۶. لم نجده فی الخرائج و الجرائح المطبوع.

۷- ۷. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۸.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسین بن موسی می گوید: در خدمت حضرت رضا علیه السّلام از مدینه به سمت یکی از ملک هایش خارج شدیم. آن روز در آسمان ابری وجود نداشت! وقتی از شهر خارج شدیم فرمود: با خود بارانی برداشته اید؟ عرض کردیم: احتیاج به بارانی نیست، ابری وجود ندارد و ما از باران باکی نداریم! فرمود: ولی من برداشته ام و امروز بر شما باران خواهد آمد. چیزی از راه را نپیموده بودیم که ابری آسمان را پوشاند و شروع به باریدن کرد! چنان بارانی بارید که بر جان خود ترسیدیم! از ما کسی باقی نمانده بود مگر اینکه خیس شده بود. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۱ -

در خرائج و جرائح و کشف الغمه - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۸ - نیز مانند این حدیث نقل شده است.

**[ترجمه]

«۳۰»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْعَطَّارُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ مُوسَی بْنِ مِهْرَانَ أَنَّهُ: کَتَبَ إِلَی الرِّضَا علیه السلام یَسْأَلُهُ أَنْ یَدْعُوَ اللَّهَ لِابْنٍ لَهُ فَکَتَبَ علیه السلام إِلَیْهِ وَهَبَ اللَّهُ لَکَ ذَکَراً صَالِحاً فَمَاتَ ابْنُهُ ذَلِکَ وَ وُلِدَ لَهُ ابْنٌ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: موسی بن مهران نامه ای به حضرت رضا علیه السّلام نوشت و تقاضا کرد تا برای پسرش دعا کند. حضرت علیه السّلام در جواب او نوشت: «خداوند به تو پسری صالح عنایت کرد.» آن پسرش از دنیا رفت و خدا پسر دیگری به او داد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۱ -

**[ترجمه]

«۳۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْوَرَّاقُ عَنْ سَعْدٍ عَنِ النَّهْدِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ قَالَ: نَزَلْتُ بِبَطْنِ مَرٍّ فَأَصَابَنِی الْعِرْقُ الْمَدِینِیُّ فِی جَنْبِی وَ فِی رِجْلِی فَدَخَلْتُ عَلَی الرِّضَا علیه السلام بِالْمَدِینَهِ فَقَالَ مَا لِی أَرَاکَ مُتَوَجِّعاً فَقُلْتُ إِنِّی لَمَّا أَتَیْتُ بَطْنَ مَرٍّ أَصَابَنِی الْعِرْقُ الْمَدِینِیُّ فِی جَنْبِی وَ فِی رِجْلِی فَأَشَارَ علیه السلام إِلَی الَّذِی فِی جَنْبِی تَحْتَ الْإِبْطِ فَتَکَلَّمَ بِکَلَامٍ وَ تَفَلَ عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ علیه السلام لَیْسَ

عَلَیْکَ بَأْسٌ مِنْ هَذَا وَ نَظَرَ إِلَی الَّذِی فِی رِجْلِی فَقَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام مَنْ بُلِیَ مِنْ شِیعَتِنَا بِبَلَاءٍ فَصَبَرَ کَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ مِثْلَ أَجْرِ أَلْفِ شَهِیدٍ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی لَا أَبْرَأُ وَ اللَّهِ مِنْ رِجْلِی أَبَداً قَالَ الْهَیْثَمُ فَمَا زَالَ یَعْرَجُ مِنْهَا حَتَّی مَاتَ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن فضیل می گوید: وارد بطن مرّ شدم و در پهلو و پایم مبتلا به درد معروف به عرق مدینی گردیدم. در مدینه خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. فرمود: چرا ناراحتی؟ عرض کردم: وقتی وارد بطن مرّ شدم از پهلو و پا مبتلا به عرق مدینی گردیدم. حضرت به جایی از پهلویم و زیر شانه ام که درد می کرد اشاره کرد، چیزی خواند، آب دهان بر آن مالید و فرمود: این ناراحتی تو برطرف شد. آنگاه نگاهی نیز به پایم کرد و فرمود: حضرت باقر علیه السّلام

فرموده است: هر یک از شیعیان ما مبتلا به دردی شود و شکیبا باشد، خداوند برای او ثواب هزار شهید را می نویسد. با خود گفتم: پس به خدا قسم هیچ وقت درد پایم خوب نخواهد شد. هیثم گفت: تا وقتی که زنده بود، می لنگید. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۱ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری عرج إذا أصابه شی ء فی رجله فخمع (۳) و مشی مشیه العرجان و لیس بخلقه فإذا کان ذلک خلقه قلت عرج بالکسر.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «عرج» یعنی وقتی مرضی به پایش برسد و لنگ شود که عبارت «خمع» نیز به کار برده می شود و گفته می شود مانند لنگ ها گام برداشت و باید این عیب مادرزادی نباشد که اگر لنگی پا مادرزادی باشد، گفته می شود: عرج با کسر راء.

**[ترجمه]

«۳۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ قَالَ: قَدِمَتْ عَلَیَّ أَحْمَالٌ فَأَتَانِی رَسُولُ الرِّضَا علیه السلام قَبْلَ أَنْ أَنْظُرَ فِی الْکُتُبِ أَوْ أُوَجِّهَ بِهَا إِلَیْهِ فَقَالَ لِی یَقُولُ الرِّضَا علیه السلام سَرِّحْ إِلَیَّ بِدَفْتَرٍ وَ لَمْ یَکُنْ لِی فِی مَنْزِلِی دَفْتَرٌ أَصْلًا قَالَ فَقُلْتُ وَ أَطْلُبُ مَا لَا أَعْرِفُ بِالتَّصْدِیقِ لَهُ فَلَمْ أَجِدْ شَیْئاً وَ لَمْ أَقَعْ عَلَی شَیْ ءٍ فَلَمَّا وَلَّی الرَّسُولُ قُلْتُ مَکَانَکَ فَحَلَلْتُ بَعْضَ الْأَحْمَالِ فَتَلَقَّانِی دَفْتَرٌ لَمْ أَکُنْ عَلِمْتُ بِهِ إِلَّا أَنِّی عَلِمْتُ أَنَّهُ لَمْ یَطْلُبْ إِلَّا الْحَقَّ فَوَجَّهْتُ بِهِ إِلَیْهِ (۴).

۱- ۱. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۲۱.

۲- ۲. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۲۱.

۳- ۳. راجع الصحاح ص ۳۲۸، و فی الکمبانیّ فجمع، و هو تصحیف و الخموع الغمز بالرجل عند المشی کما یمشی الأعرج.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۱ و ۲۲۲.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن راشد می گوید: مقداری اسباب و نامه آوردم. فرستاده ای از طرف حضرت رضا علیه السّلام قبل از آنکه من در نامه نگاه کنم و چیزی به نزد او بفرستم، آمد و گفت: حضرت رضا علیه السّلام می فرماید: دفتری پیش تو است برای ما بفرست. من در منزل دفتری نداشتم. گفتم: بایدجستجو کنم، با اینکه چنین چیزی نداریم، چون او بی جهت نمی گوید! هر چه جستم چیزی نیافتم. وقتی پیک تصمیم به بازگشت گرفت، گفتم: بایست! یکی از بارها را باز کردم و دفتری به چشمم خورد که قبلا ندیده بودم، جز اینکه می دانستم حضرت رضا علیه السّلام چیزی را که حقیقت نداشته باشد نمی خواهد. پس دفتر را برایش فرستادم. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۱ -

**[ترجمه]

«۳۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مَهْزِیَارَ عَنْ أَخِیهِ عَلِیٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ بْنِ یَزِیدَ الْكِرْمَانِیِّ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ الْمِصْرِیِّ قَالَ: قَدِمَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَكَتَبْتُ إِلَیْهِ أَسْأَلُهُ الْإِذْنَ فِی الْخُرُوجِ إِلَی مِصْرَ أَتَّجِرُ إِلَیْهَا فَكَتَبَ إِلَیَّ أَقِمْ مَا شَاءَ اللَّهُ فَأَقَمْتُ سَنَتَیْنِ ثُمَّ قَدِمَ الثَّالِثَهَ فَكَتَبْتُ إِلَیْهِ أَسْتَأْذِنُهُ فَكَتَبَ إِلَیَّ اخْرُجْ مُبَارَكاً لَكَ صَنَعَ اللَّهُ لَكَ فَإِنَّ الْأَمْرَ یَتَغَیَّرُ قَالَ فَخَرَجْتُ فَأَصَبْتُ بِهَا خَیْراً وَ وَقَعَ الْهَرْجُ بِبَغْدَادَ فَسَلِمْتُ عَنْ تِلْكَ الْفِتْنَه(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو محمّد مصری می گوید: حضرت رضا علیه السّلام تشریف آوردند. من نامه ای خدمت ایشان نوشتم و تقاضا کردم اجازه دهد برای تجارت به جانب مصر بروم. در جواب نوشت: تا وقتی خدا بخواهد همین جا بمان! دو سال ماندم، تا اینکه سال سوم رسید. باز نامه نوشته و اجازه خواستم؛ در جواب نوشت: برو با برکت، خداوند تو را حفظ می فرماید، وضع تغییر خواهد کرد. من به قصد این سفر خارج شدم و سود فراوان بردم. ضمنا در بغداد اغتشاش و هرج و مرجی اتفاق افتاد که من از این آشوب به سلامت بودم. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۲ -

**[ترجمه]

«۳۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْعَطَّارُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ الْكُوفِیِّ عَنْ عَمِّهِ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَارِثَهَ الْكَرْخِیِّ قَالَ: كَانَ لَا یَعِیشُ لِی وَلَدٌ وَ تُوُفِّیَ لِی بَضْعَهَ عَشَرَ مِنَ الْوُلْدِ فَحَجَجْتُ وَ دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَخَرَجَ إِلَیَّ وَ هُوَ مُتَأَزِّرٌ بِإِزَارٍ مُوَرَّدٍ فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ وَ قَبَّلْتُ یَدَهُ وَ سَأَلْتُهُ عَنْ مَسَائِلَ ثُمَّ شَكَوْتُ إِلَیْهِ بَعْدَ ذَلِكَ مَا أَلْقَی مِنْ قِلَّهِ بَقَاءِ الْوَلَدِ فَأَطْرَقَ طَوِیلًا وَ دَعَا مَلِیّاً ثُمَّ قَالَ لِی إِنِّی لَأَرْجُو أَنْ تَنْصَرِفَ وَ لَكَ حَمْلٌ وَ أَنْ یُولَدَ لَكَ وَلَدٌ بَعْدَ وَلَدٍ وَ تَمَتَّعَ بِهِمَا أَیَّامَ حَیَاتِكَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی إِذَا أَرَادَ أَنْ یَسْتَجِیبَ الدُّعَاءَ فَعَلَ وَ هُوَ علی كُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ قَالَ فَانْصَرَفْتُ مِنَ الْحَجِّ إِلَی مَنْزِلِی فَأَصَبْتُ أَهْلِی ابْنَهَ خَالِی حَامِلًا فَوَلَدَتْ لِی غُلَاماً سَمَّیْتُهُ إِبْرَاهِیمَ ثُمَّ حَمَلَتْ بَعْدَ ذَلِكَ فَوَلَدَتْ غُلَاماً سَمَّیْتُهُ مُحَمَّداً وَ كَنَّیْتُهُ بِأَبِی الْحَسَنِ فَعَاشَ إِبْرَاهِیمُ نَیِّفاً وَ ثَلَاثِینَ سَنَهً وَ عَاشَ أَبُو الْحَسَنِ أَرْبَعاً وَ عِشْرِینَ سَنَهً ثُمَّ إِنَّهُمَا اعْتَلَّا جَمِیعاً وَ خَرَجْتُ حَاجّاً وَ انْصَرَفْتُ وَ هُمَا عَلِیلَانِ فَمَكَثَا بَعْدَ قُدُومِی شَهْرَیْنِ ثُمَّ تُوُفِّیَ إِبْرَاهِیمُ فِی أَوَّلِ الشَّهْرِ وَ تُوُفِّیَ مُحَمَّدٌ فِی آخِرِ الشَّهْرِ ثُمَّ مَاتَ بَعْدَهُمَا بِسَنَهٍ وَ نِصْفٍ وَ لَمْ یَكُنْ یَعِیشُ لَهُ

قَبْلَ ذَلِکَ وَلَدٌ إِلَّا شَهْراً(۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمـد بن عبـداللّه بن حارثه کرخی می گوید: برای من بچه نمی ماند و در حدود سیزده چهارده بچه از من فوت شده بود. پس برای انجام حج به مکه رفتم و خدمت حضـرت رضا علیه السّـلام رسیدم. امام به طرف من آمد، در حالی که پیراهنی گلرنگ در تن داشت! سـلام کردم و دسـتش را بوسیدم و چند مسأله از ایشان سؤال کردم. سپس از زنده نماندن فرزند شـکایت کردم. آن حضـرت مدتی سـر به زیر انداخت. آنگاه شـروع به دعا کرد و فرمود: امیدوارم در بازگشـت فرزندی در حمل داشته باشی و بعد از یک فرزند، فرزندی دیگر برایت متولد شود و در طول زندگی از وجود آن دو بهره مند شوی! خدا وقتی بخواهد دعایی را مسـتجاب نماید، مستجاب می کند و «وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیر» - . مائده / ۱۲۰[۲] - ، {او بر هر چیزی قادر است.}

راوی می گویـد: وقـتی از مکه بازگشـتم، دیـدم زنم که دختر خـاله ام بود حـامله است. او پسـری زاییـد که اسـمش را ابراهیم گذاشـتم. بعد باز حامله شد و پسـر دیگری زایید که نامش را محمّد گذاشـتم و کنیه او را ابوالحسن نهادم. ابراهیم سـی و چند سال زنـده بود و ابوالحسن نیز بیست و چهار سال. تا اینکه هر دو با هم مریض شدند و من به مکه رفتم. پس از بازگشـتم هنوز خوب نشـده بودنـد! بعـد از برگشـتن من، ابراهیم دو مـاه دیگر زنـده بود و بعـد در اول مـاه ابراهیم از دنیـا رفت و در آخر مـاه محمّـد. راوی می گوید: یک سال و نیم بعد خود کرخی از دنیا رفت و برای او قبل از این فرزندی نمی ماند مگر یک ماه! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۲ -

**[ترجمه]

«۳۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السـلام] ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنِ ابْنِ عِیسَـی عَنْ سَـعْدِ بْنِ سَـعْدٍ عَنِ الرِّضَـا علیه السلام: أَنَّهُ نَظَرَ إِلَی رَجُلٍ فَقَالَ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَوْصِ بِمَا تُرِیدُ وَ اسْتَعِدَّ لِمَا لَا بُدَّ مِنْهُ فَکَانَ مَا قَدْ قَالَ فَمَاتَ بَعْدَهُ بِثَلَاثَهِ أَیَّامٍ (۳).

۱- ۱. المصدر ص ۲۲۲.

۲- ۲. المصدر ص ۲۲۲.

۳- ۳. نفس المصدر ص ۲۲۳.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: سعد بن سعد از حضرت رضا علیه السّلام نقل کرد که ایشان نگاه به مردی کرد و فرمود: بنده خدا! وصیت خود را بکن و آماده سفری باش که چاره ای از آن نیست. پس همان طور شد و او سه روز بعد از دنیا رفت. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۳ -

**[ترجمه]

«۳۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ مُسَافِرٍ قَالَ: کُنْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام بِمِنًی فَمَرَّ یَحْیَی بْنُ خَالِدٍ مَعَ قَوْمٍ مِنْ آلِ بَرْمَکَ فَقَالَ مَسَاکِینُ هَؤُلَاءِ لَا یَدْرُونَ مَا یَحُلُّ بِهِمْ فِی هَذِهِ السَّنَهِ ثُمَّ قَالَ هَاهْ وَ أَعْجَبُ مِنْ هَذَا هَارُونُ وَ أَنَا کَهَاتَیْنِ وَ ضَمَّ بِإِصْبَعَیْهِ قَالَ مُسَافِرٌ فَوَ اللَّهِ مَا عَرَفْتُ مَعْنَی حَدِیثِهِ حَتَّی دَفَنَّاهُ مَعَهُ (۱).

یر، [بصائر الدرجات] ابن یزید عن الوشاء عن مسافر: مثله (۲)- شا، [الإرشاد] ابن قولویه عن الکلینی عن الحسین بن محمد عن المعلی عن مسافر: مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: مسافر می گوید: در منی خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم که یحیی بن خالد با گروهی از آل برمک رد شدند. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: چقدر بیچاره اند اینها! نمی دانند امسال چه بر سر آنها خواهد آمد! سپس فرمود از همه عجیب تر داستان من و هارون است که مانند این دو انگشت من است. و انگشتان خود را به هم چسبانید. مسافر گفت: معنی این جمله امام را نفهمیدیم تا آن جناب را پهلوی هارون دفن کردیم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۵ -

در بصائر الدرجات و ارشاد - . ارشاد: ۲۸۹ - نیز مثل این حدیث منقول است.

**[ترجمه]

«۳۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِی حَمَّادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْوَشَّاءِ قَالَ: کُنْتُ کَتَبْتُ مَعِی مَسَائِلَ کَثِیرَهً قَبْلَ أَنْ أَقْطَعَ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام وَ جَمَعْتُهَا فِی کِتَابٍ مِمَّا رُوِیَ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام وَ غَیْرِ ذَلِکَ وَ أَحْبَبْتُ أَنْ أَتَثَبَّتَ فِی أَمْرِهِ وَ أَخْتَبِرَهُ فَحَمَلْتُ الْکِتَابَ فِی کُمِّی وَ صِرْتُ إِلَی مَنْزِلِهِ وَ أَرَدْتُ أَنْ آخُذَ مِنْهُ خَلْوَهً فَأُنَاوِلَهُ الْکِتَابَ فَجَلَسْتُ نَاحِیَهً وَ أَنَا مُتَفَکِّرٌ فِی طَلَبِ الْإِذْنِ عَلَیْهِ وَ بِالْبَابِ جَمَاعَهٌ جُلُوسٌ یَتَحَدَّثُونَ فَبَیْنَا أَنَا کَذَلِکَ فِی الْفِکْرَهِ وَ الِاحْتِیَالِ فِی الدُّخُولِ عَلَیْهِ إِذَا أَنَا بِغُلَامٍ قَدْ خَرَجَ مِنَ الدَّارِ فِی یَدِهِ کِتَابٌ فَنَادَی أَیُّکُمُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ الْوَشَّاءُ ابْنُ ابْنَهِ إِلْیَاسَ الْبَغْدَادِیِّ فَقُمْتُ إِلَیْهِ وَ قُلْتُ أَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ الْوَشَّاءُ فَمَا حَاجَتُکَ قَالَ هَذَا الْکِتَابُ أُمِرْتُ بِدَفْعِهِ إِلَیْکَ فَهَاکَ خُذْهُ فَأَخَذْتُهُ وَ تَنَحَّیْتُ نَاحِیَهً فَقَرَأْتُهُ فَإِذَا وَ اللَّهِ فِیهِ جَوَابُ مَسْأَلَهٍ مَسْأَلَهٍ فَعِنْدَ ذَلِکَ قَطَعْتُ عَلَیْهِ وَ تَرَکْتُ الْوَقْفَ (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن علی وشاء می گوید: مسائل زیادی را قبل از یقین به امامت حضرت رضا علیه السّلام

نوشته بودم. آن مسائل را در نامه ای که روایات آباء گرامش علیهم السّلام و چیزهای دیگر را در آن نوشته بود گذاشتم و میل داشتم در مورد امامت ایشان یقین پیدا کنم و آزمایش نمایم. نامه را در آستین پنهان کردم و به منزل ایشان رفتم. تصمیم داشتم موقعیت خلوتی پیدا کنم و نامه را تقدیمش کنم. گوشه ای نشستم و به فکر اجازه گرفتن و وارد شدن خدمت ایشان بودم. جلوی درب خانه عده ای نشسته بودند و صحبت می کردند. در همان بین که من فکر می کردم چگونه وارد شوم، غلامی از خانه خارج شد و در دست نامه ای داشت. غلام صدا زد: کدام یک از شما حسن بن علی وشاء پسر دختر الیاس بغدادی است؟ من از جای حرکت کردم و گفتم: من حسن بن علی وشاء هستم؛ چه کار داری؟ گفت دستور داده اند این نامه را به تو بدهم. بگیر! نامه را گرفته، به گوشه ای رفتم و شروع به خواندن آن کردم. به خدا قسم دیدم تمام مسائلی که می خواستم بپرسم را یک یک جواب داده بود. در این موقع قطع به امامت ایشان پیدا کردم و مذهب واقفه را ترک کردم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۰ -

**[ترجمه]

«۳۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام غُلَامَهُ وَ مَعَهُ رُقْعَةٌ فِيهَا ابْعَثْ إِلَيَّ بِثَوْبٍ مِنْ ثِيَابِ مَوْضِعِ كَذَا وَ كَذَا مِنْ ضَرْبِ كَذَا

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۵.

۲- ۲. بصائر الدرجات الجزء ۱۰ ب ۹ ح ۱۴.

۳- ۳. إرشاد المفید ص ۲۸۹ و ۲۹۰.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۰.

فَكَتَبْتُ إِلَيْهِ وَ قُلْتُ لِلرَّسُولِ لَيسَ عِنْدِی ثَوْبٌ بِهَذِهِ الصِّفَهِ وَ مَا أَعْرِفُ هَذَا الضَّرْبَ مِنَ الثِّيَابِ فَأَعَادَ الرَّسُولَ إِلَيَّ بَلْ فَاطْلُبْهُ فَأَعَدْتُ إِلَيْهِ الرَّسُولَ وَ قُلْتُ لَيْسَ عِنْدِی مِنْ هَذَا الضَّرْبِ شَیْ ءٌ فَأَعَادَ إِلَيَّ الرَّسُولَ اطْلُبْ فَإِنَّ عِنْدَكَ مِنْهُ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ

الْوَشَّاءُ وَ قَدْ كَانَ أَبْضَعَ مَعِی رَجُلٌ ثَوْباً مِنْهَا وَ أَمَرَنِی بِبَيْعِهِ وَ كُنْتُ قَدْ نَسِيتُهُ فَطَلَبْتُ كُلَّ شَیْ ءٍ كَانَ مَعِی فَوَجَدْتُهُ فِی سَفَطٍ تَحْتَ الثِّيَابِ كُلِّهَا فَحَمَلْتُهُ إِلَيْهِ (۱).

كشف، [كشف الغمه] من دلائل الحميری عن الوشاء: مثله (۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: و شاء می گويد: حضرت رضا عليه السّلام غلام خود را با نامه ای فرستاد و در نامه نوشته بود جامه ای از جامه های فلان محل و از فلان نوع را برايم بفرست. در جواب نامه نوشتم و به غلام نيز گفتم جامه ای با اين مشخصات ندارم و چنين نوع جامه ای نديده ام. غلام دوباره برگشت و گفت: حضرت فرموده است تو جستجو كن! غلام را فرستادم و گفتم: من از اين نوع جامه ندارم. برای مرتبه سوم او را برگردانده و فرموده بود: تو جستجو كن، از آن نوع در پيش تو هست! حسن بن علی وشاء گفت: مردی از آن نوع جامه يكی پيش من امانت گذاشته بود كه بفروشم، ولی من فراموش كرده بودم. هر چه داشتم جستجو كردم تا بالاخره در جامه دانی كه زير لباس،ها بود آن را پيدا كردم و برايش بردم. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۰ -

اين حديث در كشف الغمه نيز منقول است. - . كشف الغمه ۳ : ۱۳۵ -

**[ترجمه]

«۳۹»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام فَدَخَلَ عَلَيْهِ الْحُسَيْنُ بْنُ خَالِدٍ الصَّيْرَفِيُّ فَقَالَ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنِّی أُرِيدُ الْخُرُوجَ إِلَى الْأَعْوَضِ-(۳) فَقَالَ حَيْثُمَا ظَفِرْتَ بِالْعَافِيَهِ فَالْزَمْهُ فَلَمْ يُقْنِعْهُ ذَلِكَ فَخَرَجَ يُرِيدُ الْأَعْوَضَ فَقُطِعَ عَلَيْهِ الطَّرِيقُ وَ أُخِذَ كُلُّ شَیْ ءٍ كَانَ مَعَهُ مِنَ الْمَالِ (۴).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: صفوان بن يحيی می گويد: خدمت حضرت رضا عليه السّلام بودم. حسين بن خالد صيرفی خدمتش رسيد و عرض كرد: فدايت شوم! من تصميم دارم به اعوض (موضعی در مدينه) بروم. فرمود: هر جا سلامتی را يافتی از دست مده! اين فرمايش امام او را قانع نكرد و به جانب اعوض رفت. در بين راه دزدان تمام اموالش را گرفتند. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۰ -

**[ترجمه]

«۴۰»

ب، [قرب الإسناد] مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ الْجَهْمِ قَالَ: كَتَبَ الرِّضَا عليه السلام إِلَيَّ بَعْدَ مَا انْصَرَفْتُ مِنْ مَكَّهَ

فِی صَـفَرٍ یَحْدُثُ إِلَی أَرْبَعَهِ أَشْـهُرٍ قِبَلَکُمْ حَدَثٌ فَکَانَ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ وَ أَمْرِ أَهْلِ بَغْدَادَ وَ قَتْلِ أَصْحَابِ زُهَیْرٍ وَ هَزِیمَتِهِمْ قَالَ وَ حَـدَّثَنِی إِبْرَاهِیمُ بْنُ أَبِی إِسْـرَائِیلَ قَالَ قَالَ لِی أَبُو الْحَسَنِ أَنَا رَأَیْتُ فِی الْمَنَامِ فَقِیلَ لِی لَا یُولَـدُ لَکَ وَلَـدٌ حَتَّی تَجُوزَ الْأَرْبَعِینَ فَإِذَا جُزْتَ الْأَرْبَعِینَ وُلِدَ لَکَ مِنْ حَائِلَهِ اللَّوْنِ خَفِیفَهِ الثَّمَنِ (۵).

**[ترجمه]قرب الاسناد: ابن جهم می گوید: حضرت رضا علیه السّلام پس از بازگشت من از مکه، نامه ای برایم نوشت به این مضـمون: «پس از چهار ماه در محل شما حادثه به وقوع می پیوندد.» پس حادثه محمّد ابن ابراهیم و جریان بغداد و کشته شدن یاران زبیر و فرار آنها به وقوع پیوست. ابن جهم می گوید: ابراهیم بن اسرائیل نقل کرد که حضرت رضا علیه السّلام فرمود: من در خواب دیـده ام که به من گفته شـده برایت فرزنـدی متولـد نخواهـد شـد، مگر پس از گذشت چهل سال از عمرت. پس از چهـل سـال، از زنی که دارای این نشـانه است و رنگش تغییر یـافته و او را به قیمت ارزان خریـداری کرده ای، فرزنـدی برایت متولد خواهد شد. - . قرب الاسناد: ۲۳۱ -

**[ترجمه]

بیان

أمر محمـد بن إبراهیم إشـاره إلی محـاربه جنود المـأمون و الأـمین و خلع الأمین و قتله و محمـد بن إبراهیم بن الأغلب الإفریقی کان من أصحاب الأمین

ص: ۴۵

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۰.

۲- ۲. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۵.

۳- ۳. الاعوض: موضع بالمدینه.

۴- ۴. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۳۰.

۵- ۵. قرب الإسناد ص ۲۳۱ و ۲۳۲.

و زهیر بن المسیب من أصحاب المأمون و هذا إشاره إلی ما کان فی أول الأمر من غلبه الأمین.

**[ترجمه]جریان محمّد بن ابراهیم اشاره است به جنگی که بین مأمون و امین اتفاق افتاد که منجر به کشته شدن امین گردید. محمّد بن ابراهیم آفریقایی از یاران امین بود و زهیر بن مسیب از فرزندان مأمون. این فرمایش امام اشاره به پیروز شدن امین است در ابتدای کار.

**[ترجمه]

«۴۱»

یر، [بصائر الدرجات] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی نَصْرٍ قَالَ: اسْتَقْبَلْتُ الرِّضَا علیه السلام إِلَی الْقَادِسِیَّهِ فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ فَقَالَ لِی اکْتَرِ لِی حُجْرَهً لَهَا بَابَانِ بَابٌ إِلَی خَانٍ وَ بَابٌ إِلَی خَارِجٍ فَإِنَّهُ أَسْتَرُ عَلَیْکَ قَالَ وَ بَعَثَ إِلَیَّ بِزِنْفِیلَجَهٍ فِیهَا دَنَانِیرُ صَالِحَهٌ وَ مُصْحَفٌ وَ کَانَ یَأْتِینِی رَسُولُهُ فِی حَوَائِجِهِ فَأَشْتَرِی لَهُ وَ کُنْتُ یَوْماً وَحْدِی فَفَتَحْتُ الْمُصْحَفَ لِأَقْرَأَ فِیهِ فَلَمَّا نَشَرْتُهُ نَظَرْتُ فِی «لَمْ یَکُنْ» فَإِذَا فِیهَا أَکْثَرُ مِمَّا فِی أَیْدِینَا أَضْعَافَهُ فَقَدِمْتُ عَلَی قِرَاءَتِهَا فَلَمْ أَعْرِفْ شَیْئاً فَأَخَذْتُ الدَّوَاهَ وَ الْقِرْطَاسَ فَأَرَدْتُ أَنْ أَکْتُبَهَا لِکَیْ أَسْأَلَ عَنْهَا فَأَتَانِی مُسَافِرٌ قَبْلَ أَنْ أَکْتُبَ مِنْهَا شَیْئاً مَعَهُ مِنْدِیلٌ وَ خَیْطٌ وَ خَاتَمُهُ فَقَالَ مَوْلَایَ یَأْمُرُکَ أَنْ تَضَعَ الْمُصْحَفَ فِی مِنْدِیلٍ وَ تَخْتِمَهُ وَ تَبْعَثَ إِلَیْهِ بِالْخَاتَمِ قَالَ فَفَعَلْتُ (۱).

**[ترجمه]بصائرالدرجات: ابن ابی نصر می گوید: به استقبال حضرت رضا علیه السّلام تا قادسیه رفتم و خدمتش رسیده سلام کردم. حضرت فرمود: برایم یک خانه اجاره کن که دارای دو درب باشد؛ یک درب به مهمانخانه و یک درب به خارج. اگر این طور باشد، برای تو محفوظ تر است. ابن ابی نصر می گوید: حضرت برایم کیسه ای فرستاد که مقداری دینار داشت و یک قرآن. ایشان مرتب کسی را می فرستاد و هر چه می خواست من از بازار تهیه می کردم. یک روز که تنها بودم قرآن را گشودم تا بخوانم. همین که باز کردم چشمم به سوره «لم یکن» افتاد. مشاهده کردم در این سوره چند برابر آنچه در قرآن های معمولی وجود دارد، هست.

شروع کردم به خواندن، چیزی نفهمیدم! کاغذ و قلم برداشتم و خواستم بنویسم و از مولایم سؤال کنم. مسافری قبل از نوشتن من وارد شد که به همراه خود یک حواله با مقداری نخ و انگشتر امام را آورده بود. گفت: امام علیه السّلام فرموده: قرآن را در این پارچه ببند، آن را مهر بزن و با انگشتر برایش بفرست. ابن ابی نصر گفت: این دستور را انجام دادم. - . بصائر الدرجات: ۲۴۶ -

**[ترجمه]

«۴۲»

یر، [بصائر الدرجات] مُعَاوِیَهُ بْنُ حُکَیْمٍ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ الْجَعْفَرِیِّ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی الْحَسَنِ بِالْحَمْرَاءِ فِی مَشْرَبَهٍ مُشْرِفَهٍ عَلَی الْبُرِّ وَ الْمَائِدَهُ بَیْنَ أَیْدِینَا إِذْ رَفَعَ رَأْسَهُ فَرَأَی رَجُلًا مُسْرِعاً فَرَفَعَ یَدَهُ مِنَ الطَّعَامِ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ فَصَعِدَ إِلَیْهِ فَقَالَ الْبُشْرَی جُعِلْتُ

فِدَاکَ مَاتَ الزُّبَیْرِیُّ فَأَطْرَقَ إِلَی الْأَرْضِ وَ تَغَیَّرَ لَوْنُهُ وَ اصْفَرَّ وَجْهُهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ إِنِّی أَصَبْتُهُ قَدِ ارْتَکَبَ فِی لَیْلَتِهِ هَذِهِ ذَنْباً لَیْسَ بِأَکْبَرِ ذُنُوبِهِ قَالَ وَ اللَّهِ مِمَّا خَطِیئاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا ناراً ثُمَّ مَدَّ یَدَهُ فَأَکَلَ فَلَمْ یَلْبَثْ أَنْ جَاءَ رَجُلٌ مَوْلًی لَهُ فَقَالَ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ مَاتَ الزُّبَیْرِیُّ فَقَالَ وَ مَا کَانَ سَبَبُ مَوْتِهِ فَقَالَ شَرِبَ الْخَمْرَ الْبَارِحَهَ فَغَرِقَ فِیهِ فَمَاتَ (۲).

**[ترجمه]بصائرالـدرجات: سلیمان بن جعفر جعفری می گوید: در حمراء کنار چشمه ای که مشرف به بیابان بود، خدمت حضرت رضا علیه السّلام نشسته بودم. غذا حاضر بود. در این موقع سر بلند کرد و مشاهده نمود مردی به سرعت می آید. حضرت دست از غذا کشید. آن مرد رسید و از جا حرکت نموده گفت: آقا بشارت! زبیری از دنیا رفت! امام علیه السّلام سر به زیر انداخت، رنگش تغییر کرد و صورتش زرد شد. آنگاه سر برداشت و فرمود:

این مرد دیشب گناهی انجام داد که بزرگ ترین گناهش نبود! بعد فرمود: «مِمَّا خَطِیئاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نارا» - . نوح / ۲۵ - ، {[تا] به سبب گناهانشان غرقه گشتند و [پس از مرگ] در آتشی درآورده شدند}. سپس دست دراز کرد و شروع به غذا خوردن نمود. هنوز مدتی نگذشته بود که غلامش آمد و عرض کرد: فدایت شوم، زبیری مرد! فرمود: سبب مرگش چه بود؟ عرض کرد: آنقدر شراب خورده بود که از کثرت شرب خمر مرد. - . بصائر الدرجات: ۲۴۷ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث وحشی أنه مات غرقا فی الخمر أی متناهیا فی شربها و الإکثار منه مستعار من الغرق.

۱- ۱. بصائر الدرجات الجزء ۵ باب ۱۱ ح ۸.

۲- ۲. المصدر ح ۱۲ و مثله فی الخرائج ص ۲۴۳.

**[ترجمه]جزری در داستان وحشی می گوید: عبارت «فلان مات غرقا فی الخمر»، یعنی در اثر زیاد نوشیدن از خمر مرد، و غرق شدن در خمر، استعاره از زیاد نوشیدن آن است.

**[ترجمه]

«۴۳»

یر، [بصائر الدرجات] الْهَيْثَمُ النَّهْدِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ الصَّيْرَفِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَسَأَلْتُهُ عَنْ أَشْيَاءَ وَ أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ السِّلَاحِ فَأَغْفَلْتُهُ فَخَرَجْتُ وَ دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحُسَيْنِ بْنِ بَشِيرٍ فَإِذَا غُلَامُهُ وَ مَعَهُ رُقْعَتُهُ وَ فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ أَنَا بِمَنْزِلَةِ أَبِي وَ وَارِثُهُ وَ عِنْدِي مَا كَانَ عِنْدَهُ (۱).

يج، [الخرائج و الجرائح] محمد بن الفضيل: مثله (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: محمّد بن فیض صیرفی می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و چند سؤال کردم. تصمیم داشتم از سلاح نیز سؤال کنم که فراموشم شد؛ از خدمتش خارج شدم و پیش ابوالحسین بن بشیر رفتم. در این موقع دیدم غلام امام علیه السّلام آمد و نامه ای آورده بود که در آن نوشته بود: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. من مانند پدرم هستم و هر چه نزد پدرم بود، نزد من نیز هست (یعنی سلاح تیز نزد من است). - . بصائر الدرجات: ۲۵۲ -

در خرائج و جرائح نیز مثل این حدیث منقول است. - . خرائج و جرائح: ۲۳۷ -

**[ترجمه]

«۴۴»

یر، [بصائر الدرجات] مُوسَى بْنُ عُمَرَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْحَلَّالِ قَالَ: سَمِعْتُ الْأَخْرَسَ بِمَكَّةَ يَذْكُرُ الرِّضَا علیه السلام فَنَالَ مِنْهُ قَالَ فَدَخَلْتُ مَكَّةَ فَاشْتَرَيْتُ سِكِّيناً فَرَأَيْتُهُ فَقُلْتُ وَ اللَّهِ لَأَقْتُلَنَّهُ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَأَقَمْتُ عَلَى ذَلِكَ فَمَا شَعَرْتُ إِلَّا بِرُقْعَةِ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ بِحَقِّي عَلَيْكَ لَمَّا كَفَفْتَ عَنِ الْأَخْرَسِ فَإِنَّ اللَّهَ ثِقَتِي وَ هُوَ حَسْبِي (۳).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: احمد بن عمر حلّال می گوید: روزی اخرس در مکه نسبت به حضرت رضا علیه السّلام بدزبانی کرد و نسبت های ناشایست داد. وارد مکه شدم و کاردی خریدم. همین که چشمم به او افتاد، به خدا قسم یاد کردم که او را وقتی از مسجد خارج شد بکشم. جلو درب مسجد ایستادم. ناگهان نامه حضرت رضا علیه السّلام رسید به این مضمون: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. تو را به حق خودم بر تو قسم می دهم که دست از اخرس برداری! خدا پشتیبان و کفیل من است. - . بصائر الدرجات: ۲۵۲ -

**[ترجمه]

«۴۵»

ختص،(۴) [الإختصاص] یر، [بصائر الدرجات] مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْزَهَ بْنِ الْقَاسِمِ عَمَّنْ أَخْبَرَهُ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُوسَی قَالَ: أَلْحَحْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فِی شَیْ ءٍ أَطْلُبُهُ مِنْهُ وَ کَانَ یَعِدُنِی فَخَرَجَ ذَاتَ یَوْمٍ یَسْتَقْبِلُ وَالِیَ الْمَدِینَهِ وَ کُنْتُ مَعَهُ فَجَاءَ إِلَی قُرْبِ قَصْرِ فُلَانٍ فَنَزَلَ فِی مَوْضِعٍ تَحْتَ شَجَرَاتٍ وَ نَزَلْتُ مَعَهُ أَنَا وَ لَیْسَ مَعَنَا ثَالِثٌ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ هَذَا الْعِیدُ قَدْ أَظَلَّنَا وَ لَا وَ اللَّهِ مَا أَمْلِکُ دِرْهَماً فَمَا سِوَاهُ فَحَکَّ بِسَوْطِهِ الْأَرْضَ حَکّاً شَدِیداً ثُمَّ ضَرَبَ بِیَدِهِ فَتَنَاوَلَ بِیَدِهِ سَبِیکَهَ ذَهَبٍ فَقَالَ انْتَفِعْ بِهَا وَ اکْتُمْ مَا رَأَیْتَ (۵).

ص: ۴۷

۱- ۱. بصائر الدرجات الجزء ۵ ب ۱۲ ح ۵.

۲- ۲. الخرائج و الجرائح ص ۲۳۷.

۳- ۳. بصائر الدرجات الجزء ۵ ب ۱۲ ح ۶.

۴- ۴. بصائر الدرجات الجزء ۸ ب ۲ ح ۲. الاختصاص: ۲۷۰.

۵- ۵. و رواه الراوندیّ فی الخرائج و الجرائح ص ۲۰۳، و زاد بعده: قال: فبورک فیها حتّی اشتریت بخراسان ما کانت قیمته سبعین ألف دینار، فصرت أغنی الناس من أمثالی هناک کما سیجی ء.

شا، [الإرشاد] ابن قولويه عن الكلينی عن أحمد بن محمد عن محمد بن الحسن عن محمد بن عيسی: مثله (۱).

**[ترجمه]اختصاص و بصائر الدرجات: ابراهيم بن موسی می گويد: در مورد درخواستی كه از حضرت رضا عليه السّلام داشتم خيلی اصرار كردم و حضرت عليه السّلام مرتب مرا وعده می داد. روزی به استقبال فرماندار مدينه بيرون آمد و من نيز در خدمتش بودم. حضرت به نزديك قصر فلان رسيد و زير چند درخت فرود آمد. من نيز پايين شدم و كس ديگری با ما نبود. عرض كردم: آقا! عيد نزديک است و من يک هم درهم ندارم. با شلاق خطی روی زمين كشيد. بعد دست به زمين زد و از داخل آن شمش طلايی بيرون آورد و فرمود: از اين بهره ببر، ولی آنچه مشاهده كردی را پنهان كن. - . اختصاص: ۲۷۰ ، بصائر الدرجات: ۳۷۴ -

مثل اين حديث در ارشاد شيخ مفيد نيز منقول است. - . ارشاد: ۲۸۹ -

**[ترجمه]

«۴۶»

غط، [الغيبه] للشيخ الطوسی جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ وَ هُوَ مِنْ آلِ مِهْرَانَ: وَ كَانُوا يَقُولُونَ بِالْوَقْفِ وَ كَانَ عَلَی رَأْيِهِمْ فَكَاتَبَ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام وَ تَعَنَّتَ فِی الْمَسَائِلِ فَقَالَ كَتَبْتُ إِلَيْهِ كِتَاباً وَ أَضْمَرْتُ فِی نَفْسِی أَنِّی مَتَی دَخَلْتُ عَلَيْهِ أَسْأَلُهُ عَنْ ثَلَاثِ مَسَائِلَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ هِیَ قَوْلُهُ أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِی الْعُمْیَ وَ قَوْلُهُ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ وَ قَوْلُهُ إِنَّكَ لا تَهْدِی مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لكِنَّ اللَّهَ يَهْدِی مَنْ يَشاءُ(۲) قَالَ أَحْمَدُ فَأَجَابَنِی عَنْ كِتَابِی وَ كَتَبَ فِی آخِرِهِ الْآيَاتِ الَّتِی أَضْمَرْتُهَا فِی نَفْسِی أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْهَا وَ لَمْ أَذْكُرْهَا فِی كِتَابِی إِلَيْهِ فَلَمَّا وَصَلَ الْجَوَابُ نَسِيتُ مَا كُنْتُ أَضْمَرْتُهُ فَقُلْتُ أَيُّ شَيْ ءٍ هَذَا مِنْ جَوَابِی ثُمَّ ذَكَرْتُ أَنَّهُ مَا أَضْمَرْتُهُ (۳).

يج، [الخرائج و الجرائح] البزنطی: مثله (۴).

**[ترجمه]غيبت شيخ طوسی: احمد بن محمد بن ابی نصر از آل مهران است و آنها معتقد به وقف بودند و احمد نيز همين عقيده را داشت. او نامه ای برای حضرت رضا عليه السّلام نوشت و خيلی در سؤال های خويش سخت گرفت. گفت نامه ای نوشتم و تصميم گرفتم وقتی خدمت ايشان رسيدم، سه سؤال از قرآن بكنم: يكی درباره اين آيه: «أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِی الْعُمْیَ» - . زخرف / ۴۰ - ، {پس آيا تو می توانی كران را شنوا كنی، يا نابينايان و كسی را كه همواره در گمراهی آشكاری است راهنمايی؟} دوم آيه «فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ» - . انعام / ۱۲۵ - ، {پس كسی را كه خدا بخواهد هدايت نمايد، دلش را به پذيرش اسلام می گشايد.} و اين آيه «إِنَّكَ لا تَهْدِی مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لكِنَّ اللَّهَ يَهْدِی مَنْ يَشاءُ» - . قصص / ۵۶ - ، {در حقيقت، تو هر كه را دوست داری نمی توانی راهنمايی كنی، ليكن خداست كه هر كه را بخواهد راهنمايی می كند.} احمد می گويد: حضرت جواب نامه مرا داد و در آخر نامه، همان آياتی را كه در دل تصميم داشتم بپرسم نوشته بود. من آن وقت تصميم قبلی خود را فراموش كرده بودم! پس از خواندن نامه با خود گفتم كه اين قسمت مربوط به جواب نامه من نيست. بعد يادم آمد آنچه را در دل تصميم داشتم. - . غيبت طوسی: ۵۱ -

مثل این روایت در خرائج و جرائح نیز منقول است.

**[ترجمه]

«۴۷»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ أَبِی هَاشِمٍ الْجَعْفَرِیِّ قَالَ: کُنْتُ فِی مَجْلِسِ الرِّضَا علیه السلام فَعَطِشْتُ عَطَشاً شَدِیداً وَ تَهَیَّبْتُهُ أَنْ أَسْتَسْقِیَ فِی مَجْلِسِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَشَرِبَ مِنْهُ جُرْعَهً ثُمَّ قَالَ یَا أَبَا هَاشِمٍ اشْرَبْ فَإِنَّهُ بَرْدٌ طَیِّبٌ فَشَرِبْتُ ثُمَّ عَطِشْتُ عَطْشَهً أُخْرَی فَنَظَرَ إِلَی الْخَادِمِ وَ قَالَ شَرْبَهً مِنْ مَاءِ سَوِیقِ سُکَّرٍ قَالَ لَهُ بَلِّ السَّوِیقَ وَ انْثُرْ عَلَیْهِ السُّکَّرَ بَعْدَ بَلِّهِ وَ قَالَ اشْرَبْ یَا أَبَا هَاشِمٍ فَإِنَّهُ یَقْطَعُ الْعَطَشَ (۵).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: ابو هاشم جعفری می گوید: در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم. خیلی تشنه شدم. هیبت و جلال امام چنان مرا تحت تأثیر قرار داده بود که نخواستم در حضورش آب طلب کنم. در این موقع امام آب خواست و جرعه ای نوشید. آنگاه فرمود: ابو هاشم! میل کن! آب سرد خوبی است. من نوشیدم. باز دو مرتبه سخت تشنه شدم. حضرت نگاهی به خادم کرد و فرمود: مقداری آرد با آب و شکر بیاور. غلام آنها را آورد، آرد را در آب ریخت و مقداری شکر نیز روی آن پاشید و بعد از مخلوط کردن آرد با آب فرمود: ابو هاشم! این شربت را بخور که عطش را از بین می برد.

**[ترجمه]

«۴۸»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ قَالَ: إِنِّی کُنْتُ مِنَ الْوَاقِفَهِ عَلَی مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ وَ أَشُکُّ فِی الرِّضَا علیه السلام فَکَتَبْتُ أَسْأَلُهُ عَنْ مَسَائِلَ وَ نَسِیتُ مَا کَانَ أَهَمَّ الْمَسَائِلِ إِلَیَّ فَجَاءَ الْجَوَابُ مِنْ جَمِیعِهَا ثُمَّ قَالَ وَ قَدْ نَسِیتَ مَا کَانَ أَهَمَّ الْمَسَائِلِ عِنْدَکَ

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۸۹، و رواه الکلینی فی الکافی ج ۱ ص ۴۸۸.

۲- ۲. الزخرف: ۴۰، الانعام: ۱۲۵، القصص: ۵۶.

۳- ۳. غیبه الشیخ الطوسیّ ص ۵۱ و ۵۲.

۴- ۴. لم نجده الخرائج و الجرائح المطبوع.

۵- ۵. لم نجده المصدر.

فَاسْتَبْصَرْتُ ثُمَّ قُلْتُ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهُ أَشْتَهِی أَنْ تَدْعُوَنِی إِلَی دَارِکَ فِی أَوْقَاتٍ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَا مَفْسَدَهَ لَنَا مِنَ الدُّخُولِ عَلَیْکُمْ مِنْ أَیْدِی الْأَعْدَاءِ قَالَ ثُمَّ إِنَّهُ بَعَثَ إِلَیَّ مَرْکُوباً فِی آخِرِ یَوْمٍ فَخَرَجْتُ وَ صَلَّیْتُ مَعَهُ الْعِشَاءَیْنِ وَ قَعَدَ یُمْلِی عَلَیَّ الْعُلُومَ ابْتِدَاءً وَ أَسْأَلُهُ فَیُجِیبُنِی إِلَی أَنْ مَضَی کَثِیرٌ مِنَ اللَّیْلِ ثُمَّ قَالَ لِلْغُلَام هَاتِ الثِّیَابَ الَّتِی أَنَامُ فِیهَا لِیَنَامَ أَحْمَدُ الْبَزَنْطِیُّ فِیهَا قَالَ فَخَطَر بِبَالِی لَیْسَ فِی الدُّنْیَا مَنْ هُوَ أَحْسَنُ حَالًا مِنِّی بَعَثَ الْإِمَامُ مَرْکُوبَهُ إِلَیَّ وَ جَاءَ وَ قَعَدَ إِلَیَّ ثُمَّ أَمَرَ لِی بِهَذَا الْإِکْرَام وَ کَانَ قَدِ اتَّکَأَ عَلَی یَدَیْهِ لِیَنْهَضَ فَجَلَسَ وَ قَالَ یَا أَحْمَدُ لَا تَفْخَرْ عَلَی أَصْحَابِکَ بِذَلِکَ فَإِنَّ صَعْصَعَهَ بْنَ صُوحَانَ مَرِضَ فَعَادَهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ أَکْرَمَهُ وَ وَضَعَ

یَدَهُ عَلَی جَبْهَتِهِ وَ جَعَلَ یُلَاطِفُهُ فَلَمَّا أَرَادَ النُّهُوضَ قَالَ یَا صَعْصَعَهُ لَا تَفْخَرْ عَلَی إِخْوَانِکَ بِمَا فَعَلْتُ فَإِنِّی إِنَّمَا فَعَلْتُ جَمِیعَ ذَلِکَ لِأَنَّهُ کَانَ تَکْلِیفاً لِی (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: بزنطی می گوید: من از واقفی مذهبان بودم و در امامت حضرت رضا علیه السّلام شک داشتم. یک بار نامه ای نوشتم و چند سؤال کردم، ولی فراموش کردم مهم ترین سؤالی را که داشتم بنویسم. جواب نامه ام رسید. حضرت علیه السّلام جواب همه سؤالاتم را نوشته بود و بعد فرموده بود: مهم ترین سؤال خود را فراموش کردی بنویسی. من به امامت ایشان یقین کردم. بعد عرض کردم: یابن رسول الله! مایلم وقتی که دشمنان برای من و شما ایجاد ناراحتی نکنند، خدمتتان برسم. یک روز نزدیک غروب حضرت مرکبی برای من فرستاد و من خدمتش رسیدم و نماز مغرب و عشا را با حضرت خواندم. پس حضرت شروع کرد به توضیح دادن مسائل علمی برای من، بدون اینکه من بپرسم. من هم می نوشتم! گاهی نیز من سؤالی می کردم و امام جواب آن را می داد، تا اینکه مقدار زیادی از شب گذشت. حضرت به غلام فرمود: رختخوابی که خودم در آن می خوابم را بیاور تا احمد بزنطی در آن بخوابد .

بزنطی می گوید: به دلم گذشت که کسی در دنیا بهتر از من نیست؛ امام وسیله سواری خود را برایم فرستاد و آمد و با من نشست. بعد چنین لطفی را درباره من نمود! در این موقع امام علیه السّلام تکیه بر دو دست خویش کرد تا از جا حرکت کند. پس نشست و آنگاه فرمود: احمد! مبادا بر دوستانت به واسطه این مقام فخر کنی! صعصعه بن صوحان مریض شد. امیرالمؤمنین علیه السّلام به عیادتش رفت و خیلی به او عنایت فرمود و دست خود را روی پیشانی اش گذاشت و شروع به ملاطفت او نمود. موقعی که خواست از جا حرکت کند، فرمود: ای صعصعه! مبادا بر برادران خود راجع به آنچه نسبت به تو روا داشتم فخر کنی! من تمام این کارها را که کردم، به واسطه این بود که وظیفه داشتم. - . خرائج و جرائح: ۲۳۷ -

**[ترجمه]

«۴۹»

یج، [الخرائج و الجرائح] عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُوسَی الْقَزَّازِ: وَ کَانَ یَؤُمُّ فِی مَسْجِدِ الرِّضَا بِخُرَاسَانَ قَالَ أَلْحَحْتُ عَلَی الرِّضَا علیه السلام فِی شَیْ ءٍ طَلَبْتُهُ مِنْهُ فَخَرَجَ یَسْتَقْبِلُ بَعْضَ الطَّالِبِیِّینَ وَ جَاءَ وَقْتُ الصَّلَاهِ فَمَالَ إِلَی قَصْرٍ هُنَاکَ فَنَزَلَ تَحْتَ صَخْرَهٍ بِقُرْبِ الْقَصْرِ وَ أَنَا مَعَهُ وَ لَیْسَ مَعَنَا ثَالِثٌ فَقَالَ أَذِّنْ فَقُلْتُ تَنْتَظِرُ یَلْحَقُ بِنَا أَصْحَابُنَا فَقَالَ غَفَرَ اللَّهُ لَکَ لَا تُؤَخِّرَنَّ صَلَاهً عَنْ أَوَّلِ وَقْتِهَا إِلَی آخِرِ وَقْتِهَا مِنْ غَیْرِ عِلَّهٍ عَلَیْکَ ابْدَأْ بِأَوَّلِ الْوَقْتِ فَأَذَّنْتُ وَ صَلَّیْنَا.

فَقُلْتُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ طَالَتِ الْمُدَّهُ فِی الْعِدَهِ الَّتِی وَعَدْتَنِیهَا وَ أَنَا مُحْتَاجٌ وَ أَنْتَ کَثِیرُ الشُّغُلِ وَ لَا أَظْفَرُ بِمَسْأَلَتِکَ کُلَّ وَقْتٍ قَالَ فَحَکَّ بِسَوْطِهِ الْأَرْضَ حَکّاً شَدِیداً ثُمَّ ضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی مَوْضِعِ الْحَکِّ فَأَخْرَجَ سَبِیکَهَ ذَهَبٍ فَقَالَ خُذْهَا بَارَکَ اللَّهُ لَکَ فِیهَا وَ انْتَفِعْ بِهَا وَ اکْتُمْ مَا رَأَیْتَ قَالَ فَبُورِکَ لِی فِیهَا حَتَّی اشْتَرَیْتُ بِخُرَاسَانَ مَا کَانَتْ قِیمَتُهُ سَبْعِینَ أَلْفَ دِینَارٍ فَصِرْتُ أَغْنَی النَّاسِ مِنْ أَمْثَالِی هُنَاکَ (۲).

ص: ۴۹

۱- ۱. الخرائج و الجرائح ص ۲۳۷.

۲- ۲. الخرائج و الجرائح ص ۲۳۰، و تراه فی الکافی ج ۱ ص ۴۸۸.

**[ترجمه]خرائج و جرائح: ابراهیم بن موسی القزاز که امام جماعت مسجد حضرت رضا علیه السّلام در خراسان بود می گوید: در چیزی که از حضرت رضا علیه السّلام طلب نموده بودم، پافشاری کردم. حضرت به استقبال بعضی از طالبیّین خارج شدند. وقت نماز رسید و حضرت به قصری که آنجا بود رفتند و زیر صخره ای در نزدیکی قصر پیاده شدند. من هم با ایشان بودم و شخص ثالثی با نبود. حضرت فرمود: اذان بگو! من عرض کردم: آیا منتظر می مانی اصحاب ما به ما ملحق شوند؟ حضرت فرمود: خدا تو را بیامرزد! هرگز بدون سببی که متوجه تو شده، نمازی را از اول وقت به آخر وقت موکول مکن و ابتدا به اول وقت کن. پس من اذان دادم و نماز خواندیم.

بعد گفتم: یابن رسول الله! زمانی طولانی از وعده ای که به من دادی گذشته است. من نیازمندم و شما سرتان شلوغ است و من موفق نمی شوم هر وقت که بخواهم خدمت برسم. قزاز راوی می گوید: حضرت با تازیانه اش زمین را به شدت کندند و با دستشان به موضع کندن زدند و شمش طلایی بیرون آوردند و فرمودند: این را بگیر! خدا در آن به تو برکت بدهد و از آن بهره مند شو و آنچه را که دیدی کتمان مکن. قزاز می گوید: آن مال برای من برکت کرد، تا جایی که در خراسان چیزی را که قیمتش هفتاد هزار دینار بود می خریدم و از اقران خود در آنجا ثروت مندتر شدم. - . خرائج و جرائح: ۲۳۷ -

**[ترجمه]

«۵۰»

یج، [الخرائج و الجرائح] رَوَى إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي الْحَسَنِ قَالَ: كُنْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام وَ قَدْ مَالَ بِيَدِهِ إِلَى الْأَرْضِ كَأَنَّهُ يَكْشِفُ شَيْئاً فَظَهَرَتْ سَبَائِكُ ذَهَبٍ ثُمَّ مَسَحَ بِيَدِهِ عَلَى الْأَرْضِ فَغَابَتْ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي لَوْ أَعْطَانِي وَاحِدَةً مِنْهَا قَالَ لَا إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَمْ يَأْتِ وَقْتُهُ (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: اسماعیل بن ابی الحسن می گوید: در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم که حضرت دست به جانب زمین برد، مثل اینکه چیزی را می گشاید. در این موقع چند شمش طلا نمودار شدو باز دست به زمین کشید و طلاها پنهان گردید! با خود گفتم: اگر یک شمش به من بدهد خیلی خوب است. فرمود: نه، وقت آن هنوز نرسیده است. - . خرائج و جرائح: ۲۰۴ -

**[ترجمه]

بیان

یعنی خروج خزائن الأرض و تصرفنا فیها إنما هو فی زمن القائم علیه السلام.

**[ترجمه]یعنی بیرون آوردن خزائن زمین و تصرف ما در آنها، مربوط به زمان قائم علیه السّلام است.

**[ترجمه]

«۵۱»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ أَبِی إِسْمَاعِیلَ السِّنْدِیِّ قَالَ: سَمِعْتُ بِالْهِنْدِ أَنَّ لِلَّهِ فِی الْعَرَبِ حُجَّةً فَخَرَجْتُ مِنْهَا فِی الطَّلَبِ فَدُلِلْتُ عَلَی الرِّضَا علیه السلام فَقَصَدْتُهُ فَدَخَلْتُ عَلَیْهِ وَ أَنَا لَا أُحْسِنُ مِنَ الْعَرَبِیَّهِ کَلِمَهً فَسَلَّمْتُ بِالسِّنْدِیَّهِ فَرَدَّ عَلَیَّ بِلُغَتِی فَجَعَلْتُ أُکَلِّمُهُ بِالسِّنْدِیَّهِ وَ هُوَ یُجِیبُنِی بِالسِّنْدِیَّهِ فَقُلْتُ لَهُ إِنِّی سَمِعْتُ بِالسِّنْدِ أَنَّ لِلَّهِ حُجَّهً فِی الْعَرَبِ فَخَرَجْتُ فِی الطَّلَبِ فَقَالَ بِلُغَتِی نَعَمْ أَنَا هُوَ ثُمَّ قَالَ فَسَلْ عَمَّا تُرِیدُ فَسَأَلْتُهُ عَمَّا أَرَدْتُهُ فَلَمَّا أَرَدْتُ الْقِیَامَ مِنْ عِنْدِهِ قُلْتُ إِنِّی لَا أُحْسِنُ الْعَرَبِیَّهَ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ یُلْهِمَنِیهَا لِأَتَکَلَّمَ بِهَا مَعَ أَهْلِهَا فَمَسَحَ یَدَهُ عَلَی شَفَتِی فَتَکَلَّمْتُ بِالْعَرَبِیَّهِ مِنْ وَقْتِی (۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: ابو اسماعیل سندی گفت: در هند بودم و شنیدم خداوند در بین عرب ها حجتی دارد. در جستجوی او بر آمدم تا مرا راهنمایی به حضرت رضا علیه السّلام کردند. با اینکه یک کلمه عربی نمی دانستم خدمت آن جناب رسیدم و به زبان هندی سلام کردم. ایشان با همان لهجه خودم جواب داد. من به زبان هندی با ایشان صحبت می کردم و آن جناب نیز به همان زبان جوابم را می داد. عرض کردم: من در هند شنیدم که خداوند در میان عرب حجتی قرار داده، پس در جستجوی او بر آمدم. به زبان هندی فرمود: آری، من همان حجت هستم. بعد فرمود: هر چه مایلی بپرس. هر سؤالی داشتم پرسیدم. وقتی خواستم از جای حرکت کنم عرض کردم: من عربی یاد ندارم، از خدا بخواه مرا به این زبان مطلع گرداند تا بتوانم صحبت کنم. دست مبارک خود را بر روی لب های من مالید و از همان دم شروع کردم به عربی صحبت کردن. - . خرائج و جرائح: ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۵۲»

یج، [الخرائج و الجرائح] رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ یَحْیَی قَالَ: زَوَّدَتْنِی جَارِیَهٌ لِی ثَوْبَیْنِ مُلْحَمَیْنِ وَ سَأَلَتْنِی أَنْ أُحْرِمَ فِیهِمَا فَأَمَرْتُ الْغُلَامَ فَوَضَعَهُمَا فِی الْعَیْبَهِ فَلَمَّا انْتَهَیْتُ إِلَی الْوَقْتِ الَّذِی یَنْبَغِی أَنْ أُحْرِمَ فِیهِ دَعَوْتُ بِالثَّوْبَیْنِ لِأَلْبَسَهُمَا ثُمَّ اخْتَلَجَ فِی صَدْرِی فَقُلْتُ مَا أَظُنُّهُ یَنْبَغِی لِی أَنْ أَلْبَسَ مُلْحَماً وَ أَنَا مُحْرِمٌ فَتَرَکْتُهَا وَ لَبِسْتُ غَیْرَهُمَا فَلَمَّا صِرْتُ بِمَکَّهَ کَتَبْتُ کِتَاباً إِلَی أَبِی الْحَسَنِ وَ بَعَثْتُ إِلَیْهِ بِأَشْیَاءَ کَانَتْ عِنْدِی وَ نَسِیتُ أَنْ أَکْتُبَ إِلَیْهِ أَسْأَلُهُ عَنِ الْمُحْرِمِ هَلْ یَجُوزُ لَهُ لُبْسُ الْمُلْحَمِ فَلَمْ أَلْبَثْ أَنْ جَاءَ الْجَوَابُ بِکُلِّ مَا سَأَلْتُهُ عَنْهُ وَ فِی أَسْفَلِ الْکِتَابِ لَا بَأْسَ (۳) بِالْمُلْحَمِ

ص: ۵۰

۱- ۱. المصدر ص ۲۰۴.

۲- ۲. المصدر ص ۲۰۴ فلیراجع.

۳- ۳. الملحم: جنس من الثیاب و هو ما کان سداه أبریسم و لحمته غیر أبریسم.

أَنْ يَلْبَسَهُ الْمُحْرِمُ (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: حسن بن علی بن یحیی می گوید: کنیزم دو جامه ابریشم بافت و در سفر مکه برایم گذاشت و تقاضا کرد در همان دو احرام ببندم. به غلام خود دستور دادم آن دو جامه را داخل چمدانم بگذارد. وقتی به محلی که باید احرام بست رسیدم، آن دو پارچه را برای احرام خواستم. بعد در دلم گذشت که گمان نمی کنم صحیح باشد در چنین پارچه ای احرام ببندم. به همین جهت با پارچه دیگری احرام بستم. به مکه که رسیدم نامه ای برای حضرت رضا علیه السّلام نوشتم و چیزهایی نیز تقدیم کردم، ولی فراموشم شد که راجع به جامه ابریشمی بپرسم که آیا جایز است با آن احرام ببندند یا نه. طولی نکشید که هر چه سؤال کرده بودم جوابش آمد و در آخر نامه نوشته بود اشکالی ندارد که با پارچه ابریشم بافت احرام ببندند.
- . خرائج و جرائح: ۳۵۶ -

**[ترجمه]

«۵۳»

یج، [الخرائج و الجرائح] قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ يَحْيَى: كَانَ لَنَا أَخٌ يَرَى رَأْيَ الْإِرْجَاءِ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ وَ كَانَ يَطْعَنُ عَلَيْنَا فَكَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام أَشْكُوهُ إِلَيْهِ وَ أَسْأَلُهُ الدُّعَاءَ فَكَتَبَ إِلَيَّ سَيَرْجِعُ حَالُهُ إِلَى مَا تُحِبُّ وَ إِنَّهُ لَنْ يَمُوتَ إِلَّا عَلَى دِينِ اللَّهِ وَ سَيُولَدُ مِنْ أُمِّ وَلَدٍ لَهُ غُلَامٌ قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ يَحْيَى فَمَا مَكَثْنَا إِلَّا أَقَلَّ مِنْ سَنَةٍ حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْحَقِّ فَهُوَ الْيَوْمَ خَيْرُ أَهْلِ بَيْتِي وَ وُلِدَ لَهُ بَعْدَ [كِتَابِ] أَبِي الْحَسَنِ مِنْ أُمِّ وَلَدٍ تِلْكَ غُلَامٌ (۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: علی بن حسین بن یحیی می گوید: برادری به نام عبداللّه داشتم که مذهب مرجئه داشت و همیشه بر ما خرده می گرفت. نامه ای برای حضرت رضا علیه السّلام نوشتم و شکایت او را کرده و تقاضا نمودم برایش دعا فرماید. در جواب نوشت به زودی به مذهبی که تو دوست داری برمی گردد و او از دنیا نخواهد رفت، مگر با دین خدا که به زودی از کنیزی که دارد برایش پسری متولد می شود.

علی بن الحسین گفت: کمتر از یک سال طول کشید که او به مذهب حق برگشت. او امروز از بهترین فامیل و خانواده ما است و پس از فرمایش امام، برایش همین پسر بچه از کنیزی متولد شد.

**[ترجمه]

«۵۴»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِيَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الْمِصْرِيِّ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الرَّقِّيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَأَقْبَلَ يُحَدِّثُنِي وَ يَسْأَلُنِي إِذْ قَالَ لِي يَا أَبَا مُحَمَّدٍ مَا ابْتَلَى اللَّهُ عَبْداً مُؤْمِناً بِبَلِيَّةٍ فَصَبَرَ عَلَيْهَا إِلَّا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ شَهِيدٍ قَالَ وَ لَمْ يَكُنْ قَبْلَ ذَلِكَ فِيَّ شَيْ ءٌ مِنْ ذِكْرِ الْعِلَلِ وَ الْمَرَضِ وَ الْوَجَعِ فَأَنْكَرْتُ ذَلِكَ مِنْ قَوْلِهِ وَ قُلْتُ مَا أَخْجَلَ هَذَا فِيمَا بَيْنِي وَ بَيْنَ نَفْسِي رَجُلٌ أَنَا مَعَهُ فِي حَدِيثٍ قَدْ عَنَيْتُ بِهِ إِذْ حَدَّثَنِي بِالْوَجَعِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ فَوَدَّعْتُهُ وَ خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ فَلَحِقْتُ بِأَصْحَابِي وَ قَدْ رَحَلُوا

فَاشْتَكَيْتُ رِجْلِی مِنْ لَيْلَتِی فَقُلْتُ هَذَا مِمَّا عِبْتُ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ تَوَرَّمَتْ ثُمَّ أَصْبَحْتُ وَ قَدِ اشْتَدَّ الْوَرَمُ فَذَكَرْتُ قَوْلَهُ علیه السلام فَلَمَّا وَصَلْتُ إِلَی الْمَدِينَهِ جَرَی فِيهَا الْقَيْحُ وَ صَارَ جُرْحاً عَظِيماً لَا أَنَامُ وَ لَا أنتم [أُنِيمُ](۳) فَعَلِمْتُ أَنَّهُ حَدَّثَ بِهَذَا الْحَدِيثِ لِهَذَا الْمَعْنَی وَ بَقِيتُ بَضْعَهَ عَشَرَ شَهْراً صَاحِبَ فِرَاشٍ قَالَ الرَّاوِی ثُمَّ أَفَاقَ ثُمَّ نَكَسَ مِنْهُمَا وَ مَاتَ (۴).

۱- ۱. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

۲- ۲. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

۳- ۳. کذا، و لعله« أفتعل» من النوم، و أصله« أنتوم» حذفت واوه، و الأظهر أنه« انیم» من باب الافعال ای لا أنام أنا نفسی و لا أجعل رفقتی ینامون.

۴- ۴. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

**[ترجمه]خرائج و جرائح: ابو محمّد رقی می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و سلام کردم. شروع کرد با من به صحبت و سؤال کردن. در بین کلام به من فرمود: ای ابا محمّد! خداوند بنده مؤمنی را به بلایی گرفتار نمی کند که در آن بلا صبر کند، مگر اینکه به اندازه شهیدی به او پاداش خواهد داد. گفت: قبل از فرمایش امام صحبتی از بیماری و مرض در کار نبود. این سخن امام را بی مناسبت دانستم و با خود حرفی زدم که شرمنده ام. گفتم: با مردی که به او احترام می گذارم صحبت می کنم، ولی در بین سخن از بیماری به میان می آورد، با اینکه جای این حرف نیست.

امام را وداع کردم، از خدمتش مرخص شدم و به دوستان خود رسیدم که حرکت کرده بودند. از همان شب پایم درد گرفت. با خود گفتم: این به واسطه عیبجویی است که کردم. فردا صبح پایم ورم کرد و پیوسته ورمش شدید می شد. به یاد فرمایش امام علیه السّلام در مدینه افتادم. وقتی به مدینه رسیدم پایم چرک کرد و جراحت بزرگی شد که از شدت درد خوابم نمی برد و دوستانم را از خواب انداخته بودم. فهمیدم آن فرمایشی که سخن از بیماری به میان آورد به واسطه همین پیشامد بوده و بیش از پانزده ماه بستری بودم. راوی گفت: او خوب شد. اما بعدها در هر دو پا گرفتار این بیماری شد و از دنیا برفت. - . خرائج و جرائح: ۳۶۰ -

**[ترجمه]

«۵۵»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَمْرَةَ قَالَ: خَرَجْتُ إِلَی الرِّضَا وَ امْرَأَتِی حُبْلَی فَقُلْتُ لَهُ إِنِّی قَدْ خَلَّفْتُ أَهْلِی وَ هِیَ حَامِلٌ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ یَجْعَلَهُ ذَکَراً فَقَالَ لِی وَ هُوَ ذَکَرٌ فَسَمِّهِ عُمَرَ فَقُلْتُ نَوَیْتُ أَنْ أُسَمِّیَهُ عَلِیّاً وَ أَمَرْتُ الْأَهْلَ بِهِ قَالَ علیه السلام سَمِّهِ

عُمَرَ فَوَرَدْتُ الْکُوفَةَ وَ قَدْ وُلِدَ ابْنٌ لِی وَ سُمِّیَ عَلِیّاً فَسَمَّیْتُهُ عُمَرَ فَقَالَ لِی جِیرَانِی لَا نُصَدِّقُ بَعْدَهَا بِشَیْ ءٍ مِمَّا کَانَ یُحْکَی عَنْکَ فَعَلِمْتُ أَنَّهُ کَانَ أَنْظَرَ إِلَیَّ مِنْ نَفْسِی (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: احمد بن عمره می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رفتم. زنم حامله بود. عرض کردم: یا بن رسول اللّٰه! وقتی می آمدم زنم حامله بود. دعا بفرمایید خداوند پسری به من عنایت کند. فرمود: او پسر است، ولی اسمش را عمر بگذار! عرض کردم: من تصمیم دارم اسمش را علی بگذارم و به خانواده ام نیز سفارش همین اسم را کرده ام. فرمود: نه، عمر بگذار. وقتی وارد کوفه شدم، فرزندی برایم متولد شده بود که نامش را علی گذاشته بودند، ولی نام او را عوض کردم و عمر گذاشتم. همسایگانم (که سنی بودند) گفتند: دیگر هر چه درباره (تشیع) تو بگویند قبول نمی کنیم. فهمیدم که امام علیه السّلام صلاح مرا از خودم بهتر متوجه بود. - . خرائج و جرائح: ۳۶۰ -

**[ترجمه]

«۵۶»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ بَکْرِ بْنِ صَالِحٍ قَالَ: أَتَیْتُ الرِّضَا علیه السلام وَ قُلْتُ امْرَأَتِی أُخْتُ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ بِهَا حَمْلٌ

فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَهُ ذَكَراً قَالَ هُمَا اثْنَانِ قُلْتُ فِي نَفْسِي هُمَا مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ بَعْدَ انْصِرَافِي فَدَعَانِي وَ قَالَ سَمِّ وَاحِداً عَلِيّاً وَ الْأُخْرَى أُمَّ عُمَرَ فَقَدِمْتُ الْكُوفَةَ وَ قَدْ وُلِدَ لِي غُلَامٌ وَ جَارِيَةٌ فِي بَطْنٍ فَسَمَّيْتُ كَمَا أَمَرَنِي فَقُلْتُ لِأُمِّي مَا مَعْنَى أُمِّ عُمَرَ فَقَالَتْ إِنَّ أُمِّي كَانَتْ تُدْعَى أُمَّ عُمَرَ(۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: بکر بن صالح می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و عرض کردم: زنم خواهر محمّد بن سنان است که حامله است. دعا بفرمایید که خداوند پسری به من ارزانی فرماید. فرمود: زنت دوقلو می زاید. هنگام خارج شدن با خود تصمیم گرفتم که اسم آن دو را محمّد و علی بگذارم. حضرت مرا صدا زد و فرمود: نام یکی را علی نام بگذار و دیگری را ام عمر. وارد کوفه که شدم، دیدم که خداوند به من یک پسر و یک دختر داده بود. همان طوری که امام دستور داده بود آنها را نامگذاری کردم. از مادرم پرسیدم: ام عمرچیست؟ گفت: مادر من نامش ام عمر بوده. - . خرائج و جرائح: ۳۶۰ -

**[ترجمه]

«۵۷»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِيَ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ مُسَافِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام رَأَيْتُ فِي النَّوْمِ كَأَنَّ وَجْهَ قَفَصٍ وُضِعَ عَلَى الْأَرْضِ فِيهِ أَرْبَعُونَ فَرْخاً قَالَ علیه السلام إِنْ كُنْتَ صَادِقاً خَرَجَ مِنَّا رَجُلٌ فَعَاشَ أَرْبَعُونَ يَوْماً فَخَرَجَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ طَبَا طَبَا فَعَاشَ أَرْبَعِينَ يَوْماً(۳).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: مسافر می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: در خواب صورت قفسی را روی زمین دیدم که چهل جوجه داخل آن بود. فرمود: اگر راست بگویی، از ما خانواده شخصی خروج خواهد کرد که چهل روز بیشتر زندگی نمی کند. پس ابراهیم طباطبا قیام کرد و چهل روز قیام او طول کشید. - . خرائج و جرائح: ۳۶۳ -

**[ترجمه]

«۵۸»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِيَ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام أَنَّهُ قَالَ بِخُرَاسَانَ: إِنِّي حَيْثُ أَرَادُوا بِيَ الْخُرُوجَ جَمَعْتُ عِيَالِي فَأَمَرْتُهُمْ أَنْ يَبْكُوا عَلَيَّ حَتَّى أَسْمَعَ ثُمَّ فَرَّقْتُ فِيهِمُ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفَ دِينَارٍ ثُمَّ قُلْتُ أَمَا إِنِّي لَا أَرْجِعُ إِلَى عِيَالِي أَبَداً(۴).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: وشاء از حضرت رضا علیه السّلام نقل کرد که در خراسان فرمود: وقتی خواستند مرا از مدینه خارج کنند، خانواده ام را جمع کردم و به آنها گفتم برایم گریه کنند تا صدای گریه آنها را بشنوم. بعد دوازده هزار دینار به آنها دادم و گفتم که من دیگر از این سفر بر نمی گردم. - . خرائج و جرائح: ۳۶۳ -

**[ترجمه]

«۵۹»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: لَدَغَتْنِی عَقْرَبٌ فَأَقْبَلْتُ أَقُولُ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَنْکَرَ السَّامِعُ وَ تَعَجَّبَ مِنْ ذَلِکَ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام فَوَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَی رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَ قَدْ کُنْتُ رَأَیْتُ فِی النَّوْمِ رَسُولَ اللَّهِ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا کُنْتُ أَخْبَرْتُ بِهِ أَحداً(۵).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: وشاء می گوید: مرا عقربی گزید! شروع کردم به گفتن یا رسول اللّٰه! کسی که صدای مرا می شنید این فریاد را بیجا می دانست و تعجب می کرد. حضرت رضا علیه السّلام به او فرمود: به خدا پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم را دیده است. گفت: من در خواب پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم را دیده بودم، ولی به هیچ کس نگفته بودم. -. خرائج و جرائح: ۳۶۴ -

**[ترجمه]

«۶۰»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شُبْرُمَةَ قَالَ: مَرَّ بِنَا الرِّضَا علیه السلام فَاخْتَصَمْنَا فِی إِمَامَتِهِ فَلَمَّا خَرَجَ خَرَجْتُ أَنَا وَ تَمِیمُ بْنُ یَعْقُوبَ السَّرَّاجُ مِنْ أَهْلِ بِرْمَةَ وَ نَحْنُ

۱- ۱. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

۲- ۲. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

۳- ۳. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

۴- ۴. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

۵- ۵. لم نعثر علیه فی الخرائج المطبوع.

مُخَالِفُونَ لَهُ نَرَى رَأْيَ الزَّيْدِيَّهِ فَلَمَّا صِرْنَا فِي الصَّحْرَاءِ وَ إِذَا نَحْنُ بِظِبَاءٍ فَأَوْمَأَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِلَى خِشْفٍ مِنْهَا فَإِذَا هُوَ قَدْ جَاءَ حَتَّى وَقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَأَخَذَ أَبُو الْحَسَنِ يَمْسَحُ رَأْسَهُ وَ رَفَعَهُ إِلَى غُلَامِهِ فَجَعَلَ الْخِشْفُ يَضْطَرِبُ لِكَيْ يَرْجِعَ إِلَى مَرْعَاهُ فَكَلَّمَهُ الرِّضَا بِكَلَامٍ لَا نَفْهَمُهُ فَسَكَنَ ثُمَّ قَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَ وَ لَمْ تُؤْمِنْ قُلْتُ بَلَى يَا سَيِّدِي أَنْتَ حُجَّهُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَ أَنَا تَائِبٌ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ قَالَ لِلظَّبْيِ اذْهَبْ فَجَاءَ الظَّبْيُ وَ عَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ فَتَمَسَّحَ بِأَبِي الْحَسَنِ علیه السلام وَ رَغَى فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام تَدْرِي مَا تَقُولُ قُلْنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ ابْنُ رَسُولِهِ أَعْلَمُ قَالَ تَقُولُ دَعَوْتَنِي فَرَجَوْتُ أَنْ تَأْكُلَ مِنْ لَحْمِي فَأَجَبْتُكَ وَ أَحْزَنْتَنِي حِينَ أَمَرْتَنِي بِالذَّهَابِ (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: عبداللَّه بن شبرمه می گوید: حضرت رضا علیه السّلام از کنار ما رد شد، در حالی که ما در مورد امامت آن حضرت بحث می کردیم. پس از اینکه خارج شد، من و تیم بن یعقوب سراج که از اهالی برمه بود، در خدمت آن جناب بودیم، ولی هر دو زیدی مذهب و مخالف امامت ایشان بودیم. وقتی میان بیابان رسیدیم، ناگهان گله ای آهو پیدا شد. حضرت رضا به یک بره آهو اشاره کرد. آهو آمد تا رو به روی امام علیه السّلام ایستاد. حضرت رضا جلو رفت، سر او را با دست مالید و او را بلند کرد و به دست غلام خود داد. بره آهو دست و پا می زد که پیش همراهان خود برگردد. امام علیه السّلام با او سخنی گفت که آرام شد و ما نفهمیدیم.

بعد فرمود: ای عبداللَّه! ایمان نمی آوری؟ عرض کردم: چرا آقا! شما امام و حجت خدا بر خلقی. من از مذهبی که داشتم توبه کردم. بعد به آهو فرمود که برگرد.آهو در حالی که از چشمانش اشک جاری بود، خود را به امام علیه السّلام مالید و صدایی کرد و رفت. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: می دانی چه می گوید؟ عرض کردم: خدا و پیغمبر و فرزند پیامبر می دانند. فرمود: می گوید مرا خواستی، امیدوار شدم که از گوشتم خواهی خورد. وقتی دستور دادی برگردم محزون شدم. - . خرائج و جرائح: ۲۰۷ -

**[ترجمه]

«۶۱»

یج، [الخرائج و الجرائح] رَوَى إِسْمَاعِيلُ بْنُ مِهْرَانَ قَالَ: أَتَيْتُ الرِّضَا علیه السلام يَوْماً أَنَا وَ أَحْمَدُ الْبَزَنْطِيُّ بِالصَّرْيَاءِ وَ كُنَّا تَشَاجَرْنَا فِي سِنِّهِ فَقَالَ أَحْمَدُ إِذَا دَخَلْنَا عَلَيْهِ فَاذْكُرْنِي حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْ سِنِّهِ فَإِنِّي قَدْ أَرَدْتُ ذَلِكَ غَيْرَ مَرَّهٍ فَأَنْسَى فَلَمَّا دَخَلْنَا عَلَيْهِ وَ سَلَّمْنَا وَ جَلَسْنَا أَقْبَلَ عَلَى أَحْمَدَ فَكَانَ أَوَّلُ مَا قَالَ يَا أَحْمَدُ كَمْ أَتَى عَلَيْكَ مِنَ السِّنِينَ قَالَ تِسْعٌ وَ ثَلَاثُونَ فَقَالَ وَ لَكِنْ أَنَا قَدْ أَتَتْ عَلَيَّ ثَلَاثٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً(۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: اسماعیل بن مهران می گوید: روزی من و احمد بزنطی در صریاء با هم درباره سن حضرت رضا علیه السّلام بحث کردیم. احمد گفت: وقتی خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدیم، یادم بیاور در این مورد از خود آن جناب سؤال کنیم. من بارها تصمیم داشته ام بپرسم، ولی فراموشم شده. خدمت آن جناب رسیدیم و سلام کردیم. اولین حرفی که فرمود این بود که از احمد پرسید: چند سال داری؟ عرض کرد: سی و نه سال! فرمود: اما من چهل و چهار سال دارم. - . خرائج و جرائح: ۲۰۷ -

**[ترجمه]

«۶۲»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْوَشَّاءِ قَالَ: کُنَّا عِنْدَ رَجُلٍ بِمَرْوَ وَ کَانَ مَعَنَا رَجُلٌ وَاقِفِیٌّ فَقُلْتُ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ قَدْ کُنْتُ مِثْلَکَ ثُمَّ نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبِی فَصُمِ الْأَرْبِعَاءَ وَ الْخَمِیسَ وَ الْجُمُعَهَ وَ اغْتَسِلْ وَ صَلِّ رَکْعَتَیْنِ وَ سَلِ اللَّهَ أَنْ یُرِیَکَ فِی مَنَامِکَ مَا تَسْتَدِلُّ عَلَی هَذَا الْأَمْرِ فَرَجَعْتُ إِلَی الْبَیْتِ وَ قَدْ سَبَقَنِی کِتَابُ أَبِی الْحَسَنِ یَأْمُرُنِی فِیهِ أَنْ أَدْعُوَ إِلَی هَذَا الْأَمْرِ ذَلِکَ الرَّجُلَ فَانْطَلَقْتُ إِلَیْهِ وَ أَخْبَرْتُهُ وَ قُلْتُ احْمَدِ اللَّهَ وَ اسْتَخِرْ مِائَهَ مَرَّهٍ وَ قُلْتُ لَهُ إِنِّی وَجَدْتُ کِتَابَ أَبِی الْحَسَنِ قَدْ سَبَقَنِی إِلَی الدَّارِ أَنْ أَقُولَ لَکَ مَا کُنَّا فِیهِ وَ إِنِّی لَأَرْجُو أَنْ یُنَوِّرَ اللَّهُ قَلْبَکَ فَافْعَلْ مَا قُلْتُ لَکَ مِنَ الصَّوْمِ وَ الدُّعَاءِ فَأَتَانِی یَوْمَ السَّبْتِ فِی السَّحَرِ فَقَالَ لِی أَشْهَدُ أَنَّهُ الْإِمَامُ الْمُفْتَرَضُ

ص: ۵۳

۱- ۱. الخرائج و الجرائح ص ۲۰۷.

۲- ۲. المصدر نفسه ص ۲۰۷.

الطَّاعَهِ قُلْتُ وَ كَیْفَ ذَلِکَ قَالَ أَتَانِی أَبُو الْحَسَنِ الْبَارِحَهَ فِی النَّوْمِ فَقَالَ یَا إِبْرَاهِیمُ وَ اللَّهِ لَتَرْجِعَنَّ إِلَی الْحَقِّ وَ زَعَمَ أَنَّهُ لَمْ یَطَّلِعْ عَلَیْهِ إِلَّا اللَّهُ (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: حسن بن علی وشاء می گوید: در مرو پیش مردی بودم و به همراه ما مردی واقفی مذهب نیز بود. به او گفتم: از خدا بترس! من هم مثل تو بودم، بعد خداوند دلم را به نور ولایت روشن کرد. روز چهارشنبه و پنجشنبه و جمعه را روزه بگیر و غسل کن و دو رکعت نماز بخوان و از خدا بخواه که در خواب تو را راهنمایی کند که امام را بشناسی. وقتی به خانه آمدم، نامه حضرت رضا علیه السّلام جلوتر رسیده بود که در آن مرا امر می کرد که آن مرد را دعوت به امامت ایشان نمایم. من پیش او رفتم و گفتم: خدا را ستایش کن و از او بخواه که راهنمایی ات کند. جریان نامه حضرت رضا علیه السّلام را برایش توضیح داده و گفتم: همان کاری که توصیه کردم راجع به روزه و دعا فراموش نکن. آن مرد روز شنبه سحرگاه پیش من آمد و گفت: گواهی می دهم که او امامی است که اطاعتش واجب است. پرسیدم: از کجا فهمیدی؟ گفت: دیشب حضرت رضا علیه السّلام در خوابم آمد و فرمود: ابراهیم! به خدا قسم تو به حقیقت (امامت من) بر می گردی! راوی خیال می کرد احدی جز خدا از این امر مطلع نیست. -. خرائج و جرائح: ۲۰۷ -

**[ترجمه]

«۶۳»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ مُسَافِرٍ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام یَوْماً قُمْ فَانْظُرْ فِی تِلْکَ الْعَیْنِ حِیتَانٌ فَنَظَرْتُ فَإِذَا فِیهَا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ إِنِّی رَأَیْتُ ذَلِکَ فِی النَّوْمِ وَ رَسُولُ اللَّهِ یَقُولُ لِی یَا عَلِیُّ مَا عِنْدَنَا خَیْرٌ لَکَ فَقُبِضَ بَعْدَ أَیَّامٍ (۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: از مسافر نقل شده که گفت: روزی حضرت رضا علیه السّلام به من فرمود: حرکت کن و ببین آیا در این چشمه دو مار است؟ نگاه کردم و دیدم دو مار در چشمه است. عرض کردم: آری. فرمود: من این وضع را در خواب دیدم. پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم به من فرمود: آنچه نزد ما برای تو آماده گردیده برایت بهتر است . و پس از چند روز حضرت علیه السّلام از دنیا رفت. -. خرائج و جرائح: ۳۶۶ -

**[ترجمه]

«۶۴»

یج، [الخرائج و الجرائح] رَوَی الْحَسَنُ بْنُ سَعِیدٍ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ یُونُسَ قَالَ: خَرَجْنَا نُرِیدُ مَکَّهَ فَنَزَلْنَا الْمَدِینَهَ وَ بِهَا هَارُونُ الرَّشِیدُ یُرِیدُ الْحَجَّ فَأَتَانِی الرِّضَا وَ عِنْدِی قَوْمٌ مِنْ أَصْحَابِنَا وَ قَدْ حَضَرَ الْغَدَاءُ فَدَخَلَ الْغُلَامُ فَقَالَ بِالْبَابِ رَجُلٌ یُکَنَّی أَبَا الْحَسَنِ یَسْتَأْذِنُ عَلَیْکَ فَقُلْتُ إِنْ کَانَ الَّذِی أَعْرِفُ فَأَنْتَ حُرٌّ فَخَرَجْتُ فَإِذَا أَنَا بِالرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ انْزِلْ فَنَزَلَ وَ دَخَلَ ثُمَّ قَالَ علیه السلام بَعْدَ الطَّعَامِ یَا فَضْلُ إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ کَتَبَ لِلْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدٍ بِعَشَرَهِ آلَافِ دِینَارٍ وَ کَتَبَ بِهَا إِلَیْکَ فَادْفَعْهَا إِلَی الْحُسَیْنِ قَالَ قُلْتُ وَ اللَّهِ مَا لَهُمْ

عِنْدِی قَلِیلٌ وَ لَا کَثِیرٌ فَإِنْ أَخْرَجْتَهَا عِنْدِی ذَهَبْتُ فَإِنْ کَانَ لَکَ فِی ذَلِکَ رَأْیٌ فَعَلْتُ فَقَالَ یَا فَضْلُ ادْفَعْهَا إِلَیْهِ فَإِنَّهُ سَیَرْجِعُ إِلَیْکَ قَبْلَ أَنْ تَصِیرَ إِلَی مَنْزِلِکَ فَدَفَعْتُهَا إِلَیْهِ قَالَ فَرَجَعَتْ إِلَیَّ کَمَا قَالَ (۳).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: فضل بن یونس می گوید: ما به قصد مکه خارج شدیم. به مدینه که رسیدیم، هارون الرشید در آنجا بود و تصمیم حج داشت. حضرت رضا علیه السّلام به دیدن من آمد. در موقعی که گروهی از دوستان حضور داشتند و سفره گسترده بود، غلامی آمد و گفت: مردی به نام ابوالحسن اجازه می خواهد. گفتم: اگر همان ابوالحسن باشد که من می شناسم، تو آزادی! از اطاق بیرون شدم و دیدم که حضرت رضا علیه السّلام است. عرض کردم: بفرمایید! حضرت داخل شد و پس از غذا فرمود: امیرالمؤمنین برای حسین بن زید ده هزار دینار به تو حواله داده. این پول را به او بده! عرض کردم: قسم به خدا چنین پولی پیش من ندارد اگر این پول را بدهم از دستم خواهد رفت اگر شما صلاح بدانید هر چه بفرمایید انجام می دهم. فرمود: این پول را به او بده، قبل از اینکه به وطن خود برسی به تو برگشت خواهد کرد. آن پول را دادم و همان طوری که فرموده بود، آن پول به من برگشت کرد. - . خرائج و جرائح: ۲۰۷ -

**[ترجمه]

«۶۵»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْحَلَّالِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی الْحَسَنِ الثَّانِی علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنِّی أَخَافُ عَلَیْکَ مِنْ هَذَا صَاحِبِ الرَّقَّهِ قَالَ لَیْسَ عَلَیَّ مِنْهُ بَأْسٌ إِنَّ لِلَّهِ بِلَاداً تُنْبِتُ الذَّهَبَ قَدْ حَمَاهَا بِأَضْعَفِ خَلْقِهِ بِالذَّرِّ فَلَوْ أَرَادَتْهَا الْفِیَلَهُ مَا وَصَلَتْ إِلَیْهَا قَالَ الْوَشَّاءُ إِنِّی سَأَلْتُهُ عَنْ هَذِهِ الْبِلَادِ وَ قَدْ سَمِعْتُ الْحَدِیثَ قَبْلَ مَسْأَلَتِی فَأُخْبِرْتُ أَنَّهُ بَیْنَ بَلْخٍ وَ التُّبَّتِ وَ أَنَّهَا تُنْبِتُ الذَّهَبَ وَ فِیهَا نَمْلٌ کِبَارٌ أَشْبَاهُ الْکِلَابِ عَلَی خَلْقِهَا فَلَیْسَ لَا یَمُرُّ بِهَا الطَّیْرُ فَضْلًا عَنْ غَیْرِهِ تَکْمُنُ بِاللَّیْلِ فِی جُحْرِهَا

ص: ۵۴

۱- ۱. نفس المصدر ص ۲۰۷.

۲- ۲. لم نعثر علیه فی المصدر.

۳- ۳. المصدر ص ۲۰۷.

وَ تَظْهَرُ بِالنَّهَارِ فَرُبَّمَا غَزَوْا الْمَوْضِعَ عَلَى الدَّوَابِّ الَّتِی تَقْطَعُ ثَلَاثِینَ فَرْسَخاً فِی لَیْلِهٍ لَا یُعْرَفُ شَیْ ءٌ مِنَ الدَّوَابِّ یَصْبِرُ صَبْرَهَا فَیُوقِرُونَ أَحْمَالَهُمْ وَ یَخْرُجُونَ فَإِذَا النَّمْلُ خَرَجَتْ فِی الطَّلَبِ فَلَا تَلْحَقُ شَیْئاً إِلَّا قَطَعَتْهُ تُشْبِهُ بِالرِّیحِ مِنْ سُرْعَتِهَا وَ رُبَّمَا شَغَلُوهُمْ بِاللَّحْمِ تُتَّخَذُ لَهَا إِذَا لَحِقَتْهُمْ یُطْرَحُ لَهَا فِی الطَّرِیقِ وَ إِلَّا إِنْ لَحِقَتْهُمْ قَطَعَتْهُمْ وَ دَوَابَّهُمْ (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: احمد بن عمر حلال می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: فدایت شوم! من از این شخص بر شما بیم دارم (منظورش هارون بود). فرمود: مرا از طرف او هیچ ناراحتی نخواهد رسید. خداوند سرزمین هایی دارد که در آنجا طلا می روید. خداوند این سرزمین را به وسیله ضعیف ترین موجودات نگهداری می کند. پس اگر فیل هم بخواهد از آنجا عبور کند، نمی تواند. وشاء گفت: من از امام سؤال کردم: آن سرزمین کجاست؟ چون قبل از این سؤال، حدیث را شنیده بودم. به من خبر داده شد که آن سرزمین بین بلخ و تبت است که در آنجا طلا می روید. در آن سرزمین مورچه های بزرگی شبیه سگ وجود دارد که طوقی در گردن دارند و پرنده از آنجا عبور نمی کند، چه رسد به دیگران. آنها شب در لانه خود مخفی می شوند و روز بیرون می آیند و گاهی به وسیله مرکب های سواری که سی فرسخ را در یک شب طی می کنند، از این محل عبور می نمایند و بدون اینکه به آنها آب و علفی بدهند، بارشان را سنگین می کنند و از این سرزمین خارج می گردند. مورچه ها قافله را تعقیب می کنند به هر چه برسند آن را پاره پاره می کنند و مثل باد در راه رفتن سرعت دارند! گاهی به وسیله گوشتی که قبلا آماده کرده اند این مورچه ها را سرگرم می کنند و در سر راه برای آنها می ریزند، وگرنه در صورتی که به آنها برسند، خود و مرکب های آنها را پاره پاره می کنند. - . خرائج و جرائح: ۲۰۷ -

**[ترجمه]

«۶۶»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی قَالَ: کُنْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام بِالْمَدِینَهِ فَمَرَّ مَعَ قَوْمٍ بِقَاعِدٍ فَقَالَ هَذَا إِمَامُ الرَّافِضَهِ فَقُلْتُ لَهُ علیه السلام أَ مَا سَمِعْتَ مَا قَالَ هَذَا الْقَاعِدُ قَالَ نَعَمْ إِنَّهُ مُؤْمِنٌ مُسْتَکْمِلُ الْإِیمَانِ فَلَمَّا کَانَ بِاللَّیْلِ دَعَا عَلَیْهِ فَاحْتَرَقَ دُکَّانُهُ وَ نَهَبَ السُّرَّاقُ مَا بَقِیَ مِنْ مَتَاعِهِ فَرَأَیْتُ مِنَ الْغَدِ بَیْنَ یَدَیْ أَبِی الْحَسَنِ خَاضِعاً مُسْتَکِیناً فَأَمَرَ لَهُ بِشَیْ ءٍ ثُمَّ قَالَ یَا صَفْوَانُ أَمَا إِنَّهُ مُؤْمِنٌ مُسْتَکْمِلُ الْإِیمَانِ وَ مَا یُصْلِحُهُ غَیْرُ مَا رَأَیْتَ (۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: صفوان بن یحیی می گوید: در مدینه با چند نفر خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم و از کنار شخصی که نشسته بود رد شدیم. آن شخص گفت: این امام رافضیان است. عرض کردم: شنیدید آن مرد چه گفت؟ فرمود: چرا، او مؤمنی است که در راه تکمیل ایمان است. وقتی شب شد، حضرت برایش دعا کرد. پس دکانش آتش گرفت و دزدها بقیه سرمایه اش را بردند. فردا صبح او را خدمت حضرت رضا علیه السّلام دیدم که با خضوع نشسته بود و امام علیه السّلام دستور داد به او کمک کردند. بعد فرمود: صفوان! این مؤمنی است که در راه تکمیل ایمان است و جز آنچه که دیدی، چیزی به صلاح او نبود. - . خرائج و جرائح: ۳۶۹ -

**[ترجمه]

«۶۷»

يج، [الخرائج و الجرائح] رُوِيَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ الرَّازِيِّ قَالَ: كُنْتُ فِي خِدْمَةِ الرِّضَا عليه السلام لَمَّا جَعَلَهُ الْمَأْمُونُ وَلِيَّ عَهْدِهِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنَ الْخَوَارِجِ فِي كَفِّهِ مُدْيَةٌ مَسْمُومَةٌ وَ قَدْ قَالَ لِأَصْحَابِهِ وَ اللَّهِ لَآتِيَنَّ هَذَا الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّهُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ وَ قَدْ دَخَلَ لِهَذَا الطَّاغِيَةِ فِيمَا دَخَلَ فَأَسْأَلُهُ عَنْ حُجَّتِهِ فَإِنْ كَانَ لَهُ حُجَّةٌ وَ إِلَّا أَرَحْتُ النَّاسَ مِنْهُ فَأَتَاهُ وَ اسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ فَأَذِنَ لَهُ فَقَالَ لَهُ أَبُو الْحَسَنِ أُجِيبُكَ عَنْ مَسْأَلَتِكَ عَلَى شَرِيطَةٍ تَفِي لِي بِهَا فَقَالَ وَ مَا هَذِهِ الشَّرِيطَةُ قَالَ إِنْ أَجَبْتُكَ بِجَوَابٍ يُقْنِعُكَ وَ تَرْضَاهُ تَكْسِرُ الَّذِي فِي كُمِّكَ وَ تَرْمِي بِهِ فَبَقِيَ الْخَارِجِيُّ مُتَحَيِّراً وَ أَخْرَجَ الْمُدْيَةَ وَ كَسَّرَهَا ثُمَّ قَالَ أَخْبِرْنِي عَنْ دُخُولِكَ لِهَذَا الطَّاغِيَةِ فِيمَا دَخَلْتَ لَهُ وَ هُمْ عِنْدَكَ كُفَّارٌ وَ أَنْتَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ مَا حَمَلَكَ عَلَى هَذَا فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ أَ رَأَيْتَكَ هَؤُلَاءِ أَكْفَرُ عِنْدَكَ أَمْ عَزِيزُ مِصْرَ وَ أَهْلُ مَمْلَكَتِهِ أَ لَيْسَ هَؤُلَاءِ عَلَى حَالٍ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ مُوَحِّدُونَ وَ أُولَئِكَ لَمْ يُوَحِّدُوا اللَّهَ وَ لَمْ يَعْرِفُوهُ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ نَبِيٌّ ابْنُ نَبِيٍّ قَالَ لِلْعَزِيزِ

ص: ۵۵

۱- ۱. الخرائج و الجرائح ص ۲۰۷.

۲- ۲. لم نجده فی المصدر المطبوع.

وَ هُوَ كَافِرٌ اجْعَلْنِي عَلى خَزائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ وَ كَانَ يُجَالِسُ الْفَرَاعِنَهَ وَ أَنَا رَجُلٌ مِنْ وُلْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَجْبَرَنِي عَلَى هَـذَا الْـأَمْرِ وَ أَكْرَهَنِي عَلَيْهِ فَمَـا الَّذِي أَنْكَرْتَ وَ نَقَمْتَ عَلَيَّ فَقَالَ لَا عَتْبَ عَلَيْكَ إِنِّي أَشْـهَدُ أَنَّكَ ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ وَ أَنَّكَ صَادِقٌ (۱).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: محمّـد بن زیـد می گویـد: در آن زمانی که حضـرت رضا ولیعهـد مأمون بود، روزی در خدمت ایشـان بـودم. مردی از خـوارج که در دست کـاردی مسـموم داشت وارد شـد. او به دوسـتان خود گفته بود: می روم پیش این کسـی که مـدعی است پسـر پیغمبر صـلی اللَّه علیه و آله و سـلم است و ولایتعهد مأمون شده ببینم چه دلیلی برای این کار خود دارد. اگر دلیل قانع کننده ای داشت قبول می کنم، وگرنه مردم را از دستش آسوده می نمایم.

آن مرد وارد شـد. حضـرت رضـا علیه السّـلام به او فرمود: جواب سؤالت را می دهم، مشـروط بر اینکه یک شـرط را بپـذیری. گفت: چه شـرطی؟ فرمـود: به شـرط اینکه اگر جواب سؤالت را دادم و قـانع شـدی، کـاردی را که در آسـتین پنهـان کرده ای بشکنی و دور بیندازی. مرد خارجی مذهب متحیر ماند و کارد را خارج نموده و دسته اش را شکست .

آنگاه پرسـید: چرا ولایتعهدی این سـتمگر را پذیرفتی با اینکه آنها را کافر می دانی؟ شـما پسـر پیامبری! چه چیز شـما را بر این کار واداشت؟ فرمود: بگو ببینم؛ اینها در نظر تو کافرنـد یا عزیز مصـر و اطرافیانش؟ مگر اینها به وحـدانیت خدا قائل نیسـتند، با اینکه آنها نه خدا را می شـناختند و نه موحد بودند؟ یوسف پسـر یعقوب پیغمبر که پدرش نیز پیامبر بود، به عزیز مصر که کافر بود گفت: مرا وزیر دارایی خود قرار ده که مردی وارد و امین هسـتم و بـا فرعون هـا نشـست و برخـاست می کرد. من از اولاد پیامبر صـلی اللَّه علیه و آله و سـلم هسـتم. مرا به این کار مجبور کرد و به زور مرا وادار کرد. چرا کار مرا نمی پسـندی و از من خوشت نمی آید؟ مرد خارجی گفت: ایرادی بر شـما نیست. من گواهی می دهم که شـما پسر پیامبری و راست می گویی. - . خرائج و جرائح: ۲۴۵ -

**[ترجمه]

«۶۸»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِيَ عَنْ رَيَّانَ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا علیه السـلام بِخُرَاسَانَ وَ قُلْتُ فِي نَفْسِي أَسْأَلُهُ عَنْ هَذِهِ الدَّنَانِيرِ الْمَضْـرُوبَهِ بِاسْمِهِ فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ قَالَ لِغُلَامِهِ إِنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ يَشْتَهِي مِنْ هَذِهِ الدَّنَانِيرِ الَّتِي عَلَيْهَا اسْمِي فَهَلُمَّ بِثَلَاثِينَ مِنْهَا فَجَاءَ بِهَـا الْغُلَـامُ فَأَخَـذْتُهَا ثُمَّ قُلْتُ فِي نَفْسِـي لَيْتَهُ كَسَـانِي مِنْ بَعْضِ مَا عَلَيْهِ فَالْتَفَتَ إِلَى غُلَامِهِ وَ قَالَ قُلْ لَهُمْ لَا تَغْسِـلُوا ثِيَابِي وَ تَأْتُونَ بِهَا كَمَا هِيَ فَأَتَوْا بِقَمِيصٍ وَ سِرْوَالٍ وَ نَعْلٍ فَدَفَعُوهَا إِلَيَّ (۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: ریان بن صـلت می گوید: خدمت حضـرت رضا علیه السّلام در خراسان وارد شدم و با خود گفتم: سؤالی راجع به دینارهـایی که به نـام خودش سـکه زده شـده، می کنم. همین که وارد شـدم به غلامش فرمود: ابو محمّـد مایل است از دینارهایی که نام من بر آن نقش شده داشـته باشد. سـی دینار بیاور! غلام آنها را آورد و من گرفتم. بعد با خود گفتم: ای کـاش از لبـاس های خود جامه ای به من می داد. در این موقع رو به غلام خود نمود و فرمود: بگو لباس های مرا نشوینـد و

همان طور اینجا بیاورند. بعد یک پیراهن با شلوار و یک جفت نعلین آوردند و به من دادند. -. خرائج و جرائح: ۲۴۵ -

**[ترجمه]

«۶۹»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ: أَنَّهُ أَنْشَدَ دِعْبِلٌ الْخُزَاعِیُّ قَصِیدَتَهُ فَبَعَثَ إِلَیْهِ بِدَرَاهِمَ رَضَوِیَّهٍ فَرَدَّهَا فَقَالَ خُذْهَا فَإِنَّکَ تَحْتَاجُ إِلَیْهَا قَالَ فَانْصَرَفْتُ إِلَی الْبَیْتِ وَ قَدْ سُرِقَ جَمِیعُ مَالِی فَکَانَ النَّاسُ یَأْخُذُونَ دِرْهَماً مِنْهَا وَ یُعْطُونِّی دَنَانِیرَ فَغَنِیتُ بِهَا(۳).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: روایت شده که دعبل خزاعی قصیده ای سرود. حضرت درهم هایی رضوی برایش فرستاد، ولی دعبل آنها را رد کرد. حضرت فرمود: درهم ها را بگیر که به آن محتاج می شوی! دعبل می گوید: به خانه رفتم و دیدم تمام مالم به سرقت رفته و مردم یک درهم رضوی از من می گرفتند و یک دینار عوض آن به من می دادند و من با آن درهم ها بی نیاز شدم. -. خرائج و جرائح: ۲۴۵ -

**[ترجمه]

«۷۰»

شا، [الإرشاد] ابْنُ قُولَوَیْهِ عَنِ الْکُلَیْنِیِّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام: أَنَّهُ خَرَجَ مِنَ الْمَدِینَهِ فِی السَّنَهِ الَّتِی حَجَّ فِیهَا هَارُونُ یُرِیدُ الْحَجَّ فَانْتَهَی إِلَی جَبَلٍ عَنْ یَسَارِ الطَّرِیقِ یُقَالُ لَهُ فَارِعٌ فَنَظَرَ إِلَیْهِ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام ثُمَّ قَالَ بَانِی فَارِعٍ وَ هَادِمُهُ یُقْطَعُ إِرْباً إِرْباً فَلَمْ نَدْرِ مَا مَعْنَی ذَلِکَ فَلَمَّا بَلَغَ هَارُونُ ذَلِکَ الْمَوْضِعَ نَزَلَهُ وَ صَعِدَ یَحْیَی بْنُ جَعْفَرٍ الْجَبَلَ وَ أَمَرَ أَنْ یُبْنَی لَهُ فِیهِ مَجْلِساً فَلَمَّا رَجَعَ مِنْ مَکَّهَ صَعِدَ إِلَیْهِ وَ أَمَرَ بِهَدْمِهِ فَلَمَّا انْصَرَفَ إِلَی الْعِرَاقِ قُطِعَ جَعْفَرُ بْنُ یَحْیَی إِرْباً إِرْباً(۴).

۱- ۱. الخرائج و الجرائح ص ۲۴۵.

۲- ۲. المصدر ص ۲۴۵.

۳- ۳. الخرائج و الجرائح ص ۲۴۵.

۴- ۴. الإرشاد ص ۲۸۹. و تراه فی الکافی ج ۱ ص ۴۸۸. المناقب ج ۴ ص ۳۴۰.

**[ترجمه]ارشاد: در همان سالی که هارون برای حج آمده بود، حضرت رضا علیه السّلام از مدینه خارج شد تا در طرف چپ راه به کوهی به نام فارع رسید. امام علیه السّلام نگاهی کرد و فرمود: سازنده فارع و خراب کننده آن را قطعه قطعه می کنند. ما نفهمیدیم معنی فرمایش ایشان چیست.

وقتی هارون به این محل رسید، در آنجا فرود آمد. یحیی بن جعفر برمکی بالای کوه رفت و دستور داد در آنجا برایش کوشکی بسازند. پس از مراجعت از مکه به همان محل رفت و دستور داد آن را ویران کنند. وقتی به عراق رسید، جعفر را کشتند و پاره پاره کردند. - . ارشاد: ۲۸۹ -

**[ترجمه]

بیان

الإرب بکسر الهمزه و سکون الراء العضو.

**[ترجمه]«ارب» به کسر همزه و سکون راء عضو را می گویند.

**[ترجمه]

«۷۱»

شا، [الإرشاد] ابْنُ قُولَوَيْهِ عَنِ الْكُلَيْنِيِّ عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُسَافِرٍ قَالَ: لَمَّا أَرَادَ هَارُونُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنْ يُوَاقِعَ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام اذْهَبْ إِلَيْهِ وَ قُلْ لَا تَخْرُجْ غَداً فَإِنَّكَ إِنْ خَرَجْتَ غَداً هُزِمْتَ وَ قُتِلَ أَصْحَابُكَ وَ إِنْ قَالَ لَكَ مِنْ أَيْنَ عَلِمْتَ هَذَا فَقُلْ رَأَيْتُ فِي النَّوْمِ قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ لَا تَخْرُجْ غَداً فَإِنَّكَ إِنْ خَرَجْتَ هُزِمْتَ وَ قُتِلَ أَصْحَابُكَ فَقَالَ لِي مِنْ أَيْنَ عَلِمْتَ هَذَا قُلْتُ رَأَيْتُ فِي النَّوْمِ قَالَ نَامَ الْعَبْدُ فَلَمْ يَغْسِلِ اسْتَهُ ثُمَّ خَرَجَ فَانْهَزَمَ وَ قُتِلَ أَصْحَابُهُ (۱).

**[ترجمه]ارشاد: مسافر می گوید: وقتی هارون بن مسیب تصمیم جنگ با محمّد بن جعفر را گرفت، حضرت رضا علیه السّلام فرمود: برو به او بگو فردا به جنگ نرو که اگر فردا بروی، شکست خواهی خورد و سربازانت کشته می شوند. اگر گفت این مطلب را از کجا فهمیده ای، بگو در خواب دیدم. گفت: من پیش هارون بن مسیب رفتم و گفتم فدایت شوم! مبادا فردا بروی که شکست می خوری و همراهانت کشته می شوند. گفت: از کجا دانستی؟ گفتم: در خواب دیدم گفت: آدم می خوابد و مقعدش را نمی شوید. فردا به جنگ رفت، شکست خورد و یارانش کشته شدند. - . ارشاد: ۲۹۵ -

**[ترجمه]

«۷۲»

قب، [المناقب لابن شهرآشوب] هَارُونُ بْنُ مُوسَى فِي خَبَرٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام فِي مَفَازَةٍ فَحَمْحَمَ فَرَسُهُ فَخَلَّى

عَنْهُ عِنَانَهُ فَمَرَّ الْفَرَسُ يَتَخَطَّى إِلَى أَنْ بَالَ وَ رَاثَ وَ رَجَعَ فَنَظَرَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ وَ قَالَ إِنَّهُ لَمْ يُعْطَ دَاوُدُ شَيْئاً إِلَّا وَ أُعْطِيَ مُحَمَّدٌ وَ آلُ مُحَمَّدٍ أَكْثَرَ مِنْهُ (۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: هارون بن موسی در خبری نقل کرد که با حضرت رضا علیه السّلام در بیابانی بودم. اسبش شیهه ای کشید و امام مهار او را رها کرد. اسب رفت تا به یک کناری ادرار کرد و فضله انداخت، بعد برگشت. حضرت رضا علیه السّلام نگاهی کرد و فرمود: به خاندان داود هر چه داده اند، به محمّد و آل محمّد صلی اللّه علیه و آله و سلم بیشتر از آن داده اند. - . مناقب ۴ : ۳۳۴ -

**[ترجمه]

«۷۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب سُلَيْمَانُ الْجَعْفَرِيُّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ الْبَيْتُ مَمْلُوءٌ مِنَ النَّاسِ يَسْأَلُونَهُ وَ هُوَ يُجِيبُهُمْ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي يَنْبَغِي أَنْ يَكُونُوا أَنْبِيَاءَ فَتَرَكَ النَّاسَ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ يَا سُلَيْمَانُ إِنَّ الْأَئِمَّةَ حُلَمَاءُ عُلَمَاءُ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَنْبِيَاءَ وَ لَيْسُوا أَنْبِيَاءَ(۳).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: سلیمان جعفری می گوید: من در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم. خانه پر از جمعیت بود و پیوسته از ایشان سؤال می کردند و جواب آنها را می داد. من با خود گفتم: اینها شایسته مقام پیامبری نیستند. در این موقع امام روی از مردم برتافت و به من توجه نمود و فرمود: سلیمان! امامان بردبار و دانا هستند. نادانان آنها را با اینکه پیامبر نیستند انبیا می شمارند. - . مناقب ۴ : ۳۳۴ -

**[ترجمه]

«۷۴»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَفْطَسِ: دَخَلْتُ عَلَى الْمَأْمُونِ فَقَرَّبَنِي وَ حَيَّانِي ثُمَّ قَالَ رَحِمَ اللَّهُ الرِّضَا مَا كَانَ أَعْلَمَهُ لَقَدْ أَخْبَرَنِي بِعَجَبٍ سَأَلْتُهُ لَيْلَةً وَ قَدْ بَايَعَ لَهُ النَّاسُ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أَرَى لَكَ أَنْ تَمْضِيَ إِلَى الْعِرَاقِ وَ أَكُونَ خَلِيفَتَكَ بِخُرَاسَانَ فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قَالَ لَا لَعَمْرِي وَ لَكِنَّهُ مِنْ دُونِ خُرَاسَانَ قَدْ جَاءَتْ أَنَّ لَنَا هَاهُنَا مَسْكَناً وَ لَسْتُ بِبَارِحٍ حَتَّى يَأْتِيَنِي الْمَوْتُ وَ مِنْهَا الْمَحْشَرُ لَا مَحَالَهَ

ص: ۵۷

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۹۵، و تراه فی الکافی ج ۱ ص ۴۹۱. و أخرجه فی المناقب ج ۴ ص ۳۳۹.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۴.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۴.

فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ وَ مَا عِلْمُکَ بِذَلِکَ قَالَ عِلْمِی بِمَکَانِی کَعِلْمِی بِمَکَانِکَ قُلْتُ وَ أَیْنَ مَکَانِی أَصْلَحَکَ اللَّهُ فَقَالَ لَقَدْ بَعُدَتِ الشُّقَّهُ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ أَمُوتُ بِالْمَشْرِقِ وَ تَمُوتُ بِالْمَغْرِبِ فَجَهَدْتُ الْجَهْدَ کُلَّهُ وَ أَطْمَعْتُهُ فِی الْخِلَافَهِ فَأَبَی.

الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ الْوَشَّاءُ قَالَ: دَعَانِی سَیِّدِی الرِّضَا علیه السلام بِمَرْوَ فَقَالَ یَا حَسَنُ مَاتَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی حَمْزَهَ الْبَطَائِنِیُّ فِی هَذَا الْیَوْمِ وَ أُدْخِلَ فِی قَبْرِهِ السَّاعَهَ وَ دَخَلَا عَلَیْهِ مَلَکَا الْقَبْرِ فَسَأَلَاهُ مَنْ رَبُّکَ فَقَالَ اللَّهُ ثُمَّ قَالا مَنْ نَبِیُّکَ فَقَالَ مُحَمَّدٌ فَقَالا مَنْ وَلِیُّکَ فَقَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَالا ثُمَّ مَنْ قَالَ الْحَسَنُ قَالا ثُمَّ مَنْ قَالَ الْحُسَیْنُ قَالا ثُمَّ مَنْ قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ قَالا ثُمَّ مَنْ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ قَالا ثُمَّ مَنْ قَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالا ثُمَّ مَنْ قَالَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ قَالا ثُمَّ مَنْ فَلَجْلَجَ فَزَجَرَاهُ وَ قَالا ثُمَّ مَنْ فَسَکَتَ فَقَالا لَهُ أَ فَمُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ أَمَرَکَ بِهَذَا ثُمَّ ضَرَبَاهُ بمقعمه [بِمِقْمَعَهٍ] مِنْ نَارٍ فَأَلْهَبَا عَلَیْهِ قَبْرَهُ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ قَالَ فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِ سَیِّدِی فَوَرَّخْتُ ذَلِکَ الْیَوْمَ فَمَا مَضَتِ الْأَیَّامُ حَتَّی وَرَدَتْ کُتُبُ الْکُوفِیِّینَ بِمَوْتِ الْبَطَائِنِیِّ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ وَ أَنَّهُ أُدْخِلَ قَبْرَهُ فِی تِلْکَ السَّاعَهِ.

وَ فِی الرَّوْضَهِ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الْغِفَارِیُّ فِی خَبَرٍ طَوِیلٍ: أَنَّهُ أَلَحَّ عَلَیَّ غَرِیمٌ لِی وَ آذَانِی فَلَمَّا مَضَی عَنِّی مَرَرْتُ مِنْ وَجْهِی إِلَی صِرْیَا(۱) لِیُکَلِّمَهُ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام فِی أَمْرِی فَدَخَلْتُ عَلَیْهِ فَإِذَا الْمَائِدَهُ بَیْنَ یَدَیْهِ فَقَالَ لِی کُلْ فَأَکَلْتُ فَلَمَّا رُفِعَتِ الْمَائِدَهُ أَقْبَلَ یُحَادِثُنِی ثُمَّ قَالَ ارْفَعْ مَا تَحْتَ ذَاکَ الْمُصَلَّی فَإِذَا هِیَ ثَلَاثُمِائَهِ دِینَارٍ وَ تَزِیدُ فَإِذَا فِیهَا دِینَارٌ مَکْتُوبٌ عَلَیْهِ ثَابِتٌ فِیهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ عَلِیٌّ أَهْلُ بَیْتِهِ مِنْ جَانِبٍ وَ فِی الْجَانِبِ الْآخَرِ إِنَّا لَمْ نَنْسَکَ فَخُذْ هَذِهِ الدَّنَانِیرَ فَاقْضِ بِهَا دَیْنَکَ وَ أَنْفِقْ مَا بَقِیَ عَلَی عِیَالِکَ (۲).

۱- ۱. هی قریه أسسها موسی بن جعفر علیه السلام علی ثلاثه أمیال من المدینه. راجع مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۸۲.

۲- ۲. المصدر ص ۳۳۸.

مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ: قِيلَ لِلرِّضَا عليه السلام إِنَّكَ قَدْ شَهَرْتَ نَفْسَكَ بِهَذَا الْأَمْرِ وَ جَلَسْتَ مَجْلِسَ أَبِيكَ وَ سَيْفُ هَارُونَ يُقَطِّرُ الدَّمَ فَقَالَ جَوَابِي هَذَا مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنْ أَخَذَ أَبُو جَهْلٍ مِنْ رَأْسِي شَعْرَةً فَاشْهَدُوا أَنَّنِي لَسْتُ بِنَبِيٍّ وَ أَنَا أَقُولُ لَكُمْ إِنْ أَخَذَ هَارُونُ مِنْ رَأْسِي شَعْرَةً فَاشْهَدُوا أَنَّنِي لَسْتُ بِإِمَامٍ.

مُسَافِرٌ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ الرِّضَا عليه السلام بِمِنًى فَمَرَّ يَحْيَى بْنُ خَالِدٍ فَغَطَّى أَنْفَهُ مِنَ الْغُبَارِ فَقَالَ عليه السلام مَسَاكِينُ لَا يَدْرُونَ مَا يَحُلُّ بِهِمْ فِي هَذِهِ السَّنَةِ ثُمَّ قَالَ وَ أَعْجَبُ مِنْ هَذَا هَارُونُ وَ أَنَا كَهَاتَيْنِ وَ ضَمَّ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ (۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: محمّد بن عبداللَّه بن افطس می گوید: روزی پیش مأمون رفتم. مرا نزدیک خود جای داد و تهنیت گفت. سپس گفت: خدا حضرت رضا علیه السّلام را رحمت کند، چقدر دانا بود! او از یک جریان شگفت انگیز به من خبر داد. پس از آنکه مردم با او بیعت کردند، شبی به او گفتم خوب است شما به عراق تشریف ببرید و من جانشین شما در خراسان باشم. لبخندی زد و فرمود: نه به جان خود قسم نرسیده به خراسان محل سکنای من است. از این سرزمین نخواهم رفت تا مرگ گریبانم را بگیرد، به ناچار از همین جا به محشر وارد خواهم شد. عرض کردم: فدایت شوم! از کجا فهمیدی؟ فرمود: جای خود را می دانم، همان طوری که جایگاه تو را می دانم. گفتم: محل من کجا خواهد بود؟ فرمود: فاصله بین من و تو زیاد است؛ من در مشرق از دنیا می روم و تو در مغرب! خیلی کوشش کردم و او را به طمع خلافت انداختم، ولی نپذیرفت.

حسن بن علی وشاء گفت: حضرت رضا علیه السّلام مرا از مرو خواست و فرمود: امروز علی بن ابی حمزه بطائنی مرد و همین ساعت او را در قبر گذاشتند و دو ملک وارد قبر او شدند و از خدایش سؤال کردند گفت: اللَّه. بعد پرسیدند پیغمبرت کیست؟ گفت: محمّد. گفتند امام تو کیست؟ گفت: علی بن ابی طالب. پرسیدند بعد از او چه؟ گفت: حسن بن علی. از امام بعد پرسیدند. گفت: حسین بن علی. بعد از آن جناب را علی بن حسین تعیین کرد. پس از زین العابدین گفت محمّد بن علی و بعد از ایشان جعفر بن محمّد و پس از او موسی بن جعفر. بعد پرسید: پس از موسی بن جعفر کیست؟ زبانش بند شد. او را شکنجه کردند و پرسیدند: بعد از موسی بن جعفر کیست؟ ساکت شد. به او گفتند: موسی بن جعفر به تو چنین دستوری را داد؟ بعد او را با حربه ای از آتش چنان زدند که قبرش آتش گرفت و تا روز قیامت می سوزد. گفت: من از خدمت حضرت رضا علیه السّلام خارج شدم و تاریخ فوتی را که امام فرموده بود یادداشت کردم. طولی نکشید که نامه کوفیان رسید که خبر از فوت بطائنی در همان روز می دادند و نوشته بودند که در همان ساعت او را به قبر سپرده اند.

در روضه می نویسد: عبداللَّه بن ابراهیم غفاری در یک خبر طولانی گفت: شخصی که از من طلبکار بود، خیلی برای طلب خود سخت گرفت و مرا آزرد. همین که مرا رها کرد فوری به طرف صریا (دهی نزدیک مدینه) رفتم تا حضرت رضا علیه السّلام درباره بدهکاری من با آن طلبکار صحبت کند. خدمت ایشان رسیدم. سفره گسترده بود و فرمود: غذا بخور. غذا خوردم و سفره برچیده شد. امام علیه السّلام با من شروع به صحبت کرد. بعد فرمود: این جانماز را بلند کن! وقتی بلند کردم زیر آن سیصد و چند دینار بود. در روی یک دینار نوشته بود: «لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ و علی اهل خاندان او است.» در طرف دیگر نوشته بود: «ما از تو فراموش نکرده ایم این پول ها را بردار و قرض خود را بپرداز و بقیه را صرف در مخارج خانواده خود بکن.» - . مناقب ۴ : ۳۳۸ -

محمّد بن سنان گفت: به حضرت رضا علیه السّلام گفتند: تو خود را با این کار مشهور کردی وجانشین پدر شدی، با اینکه از

دم شمشیر هارون خون می چکد. فرمود: جواب من همان جوابی است که پیامبر اکرم فرمود که اگر ابو جهل یک مو از سر من کم کرد، بدانید که من پیامبر نیستم. من نیز می گویم که اگر هارون یک مو از سرم کم کرد، بدانید که امام نیستم.

مسافر گفت: خدمت حضرت رضا علیه السّلام در منی بودم. یحیی بن خالد از آنجا عبور کرد و دماغش از غبار خاک آلوده شده بود. امام علیه السّلام فرمود: چقدر بیچاره هستند اینها! نمی دانند امسال چه بر سر آنها خواهد آمد. از اینها عجیب تر جریان هارون و من است که با او مثل این دو انگشت خواهم بود. بعد دو انگشت خود را به هم چسبانید. - . مناقب ۴ : ۳۴۰ -

**[ترجمه]

«۷۵»

عم، [إعلام الوری] قب، [المناقب] لابن شهرآشوب وَ مِمَّا رَوَتْهُ الْعَامَّةُ مِمَّا ذَکَرَهُ الْحَاکِمُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّهُ قَالَ: نَظَرَ الرِّضَا علیه السلام إِلَی رَجُلٍ فَقَالَ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَوْصِ بِمَا تُرِیدُ وَ اسْتَعِدَّ لِمَا لَا بُدَّ مِنْهُ فَمَاتَ الرَّجُلُ بَعْدَ ذَلِکَ بِثَلَاثَةِ أَیَّامٍ (۲).

**[ترجمه]اعلام الوری و مناقب ابن شهر آشوب: از آنچه اهل سنت در معجزات حضرت رضا صلوات الله علیه نقل کرده اند، این روایت است که حاکم ابو عبداللّه حافظ به اسناد خود از سعد بن سعد نقل کرده که او گفت: حضرت رضا علیه السّلام به مردی نگاه کرده و فرمود: بنده خدا! هر وصیت داری بکن و آماده باش برای سفری که چاره پذیر نیست. آن مرد پس از سه روز از دنیا رفت. - . اعلام الوری: ۳۲۲ ، مناقب ۴ : ۳۴۵ -

**[ترجمه]

«۷۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الْغِفَارِیُّ قَالَ: کَانَ لِرَجُلٍ مِنْ آلِ أَبِی رَافِعٍ مَوْلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَیَّ حَقٌّ فَأَلَحَّ عَلَیَّ فَأَتَیْتُ الرِّضَا علیه السلام وَ قُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ لِمَوْلَاکَ فُلَانٍ عَلَیَّ حَقّاً وَ قَدْ شَهَّرَنِی فَأَمَرَنِی بِالْجُلُوسِ عَلَی الْوِسَادَةِ فَلَمَّا أَکَلْنَا وَ فَرَغْنَا قَالَ ارْفَعِ الْوِسَادَةَ وَ خُذْ مَا تَحْتَهَا فَرَفَعْتُهَا فَإِذَا دَنَانِیرُ فَأَخَذْتُهَا فَلَمَّا أَتَیْتُ الْمَنْزِلَ نَظَرْتُ إِلَی الدَّنَانِیرِ فَإِذَا هِیَ ثَمَانِیَةٌ وَ أَرْبَعُونَ دِینَاراً وَ فِیهَا دِینَارٌ یَلُوحُ مَنْقُوشٌ عَلَیْهِ حَقُّ الرَّجُلِ عَلَیْکَ ثَمَانِیَةٌ وَ عِشْرُونَ دِینَاراً وَ مَا بَقِیَ فَهُوَ لَکَ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا کُنْتُ عَرَّفْتُ مَا لَهُ عَلَیَّ عَلَی التَّحْدِیدِ-(۳)

أَتَی رَجُلٌ مِنْ وُلْدِ الْأَنْصَارِ بِحُقَّةِ فِضَّةٍ مُقَفَّلٍ عَلَیْهَا وَ قَالَ لَمْ یُتْحِفْکَ أَحَدٌ بِمِثْلِهَا فَفَتَحَهَا وَ أَخْرَجَ مِنْهَا سَبْعَ شَعَرَاتٍ وَ قَالَ هَذَا شَعْرُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَمَیَّزَ الرِّضَا علیه السلام أَرْبَعَ طَاقَاتٍ مِنْهَا وَ قَالَ هَذَا شَعْرُهُ فَقَبِلَ فِی ظَاهِرِهِ دُونَ بَاطِنِهِ ثُمَّ إِنَّ الرِّضَا علیه السلام أَخْرَجَهُ مِنَ الشُّبْهَةِ بِأَنْ وَضَعَ الثَّلَاثَةَ عَلَی النَّارِ فَاحْتَرَقَتْ ثُمَّ وَضَعَ

۱- ۱. المصدر ص ۳۴۰، و ترى حديث المسافر فى الكافى ج ۱ ص ۴۹۱.

۲- ۲. المصدر ص ۳۴۱.

۳- ۳. مناقب آل أبى طالب ج ۴ ص ۳۴۵.

الْأَرْبَعَهَ فَصَارَتْ كَالذَّهَبِ (۱)

وَ لَمَّا نَزَلَ الرِّضَا علیه السلام فِی نَیْسَابُورَ بِمَحَلَّهٍ فَوْزَا أَمَرَ بِبِنَاءِ حَمَّامٍ وَ حَفْرِ قَنَاهٍ وَ صَنْعِهِ حَوْضٍ فَوْقَهُ مُصَلًّی فَاغْتَسَلَ مِنَ الْحَوْضِ وَ صَلَّی فِی الْمَسْجِدِ فَصَارَ ذَلِکَ سُنَّهً فَیُقَالُ گرمابه رضا وَ آب رضا وَ حوض کاهلان وَ مَعْنَی ذَلِکَ أَنَّ رَجُلًا وَضَعَ هِمْیَاناً عَلَی طَاقِهِ وَ اغْتَسَلَ مِنْهُ وَ قَصَدَ إِلَی مَکَّهَ نَاسِیاً فَلَمَّا انْصَرَفَ مِنَ الْحَجِّ أَتَی الْحَوْضَ لِلْغُسْلِ فَرَآهُ مَشْدُوداً فَسَأَلَ النَّاسَ عَنْ ذَلِکَ فَقَالُوا قَدْ أَوَی فِیهِ ثُعْبَانٌ وَ قَامَ عَلَی طَاقِهِ فَفَتَحَهُ الرَّجُلُ وَ دَخَلَ فِی الْحَوْضِ وَ أَخْرَجَ هِمْیَانَهُ وَ هُوَ یَقُولُ هَذَا مِنْ مُعْجِزِ الْإِمَامِ فَنَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَی بَعْضٍ وَ قَالَ أی کاهلان أَنْ لَا یَأْخُذُوهَا فَسُمِّیَ بِذَلِکَ حوض کاهلان وَ سُمِّیَ الْمَحَلَّهُ فَوْزَ لِأَنَّهُ فُتِحَ أَوَّلًا فَصَحَّفُوهَا وَ قَالُوا فَوْزَا(۲).

عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ أَخِیهِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی الرِّضَا علیه السلام فِی بَیْتٍ دَاخِلٍ فِی جَوْفِ بَیْتٍ لَیْلًا فَرَفَعَ یَدَهُ فَکَانَتْ کَأَنَّ فِی الْبَیْتِ عَشَرَهَ مَصَابِیحَ فَاسْتَأْذَنَ عَلَیْهِ رَجُلٌ فَخَلَّا یَدَهُ ثُمَّ أَذِنَ لَهُ (۳).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: قفاری می گوید: مردی از آل ابو رافع غلام رسول خدا صلی اللّه علیه و آله و سلم بر گردن من طلبی داشت و بر من اصرار می کرد. من به نزد حضرت رضا علیه السّلام آمدم و عرض کردم: یا بن رسول الله! فلان غلام شما بر گردن من حقی دارد و مرا شهره عام و خاص کرده! حضرت امر فرمودند که من بر متکا بنشینم. وقتی غذا خوردیم و فارغ شدیم، فرمود: متکا را بالا بزن و آنچه زیر آن است را بردار! وقتی آن را بلند کردم دیدم زیر آن دینارهایی است. آنها را برداشتم و به منزل آوردم و دیدم چهل و هشت دینار است. در یک دینار این جمله نقش بسته بود: «حق آن مرد بر تو بیست و هشت دینار است و مابقی آن برای توست.» به خدا قسم دقیقا نمی دانستم او چقدر از من طلب دارد! - . مناقب ۴ : ۳۴۸ -

مردی از اولاد انصار یک جعبه نقره ای که قفل داشت خدمت حضرت رضا علیه السّلام آورده گفت: کسی مثل چنین هدیه ای برای شما نیاورده. درب آن را گشود و هفت دانه مو بیرون آورد و گفت: این موی پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم است. حضرت رضا علیه السّلام چهار دانه آن را جدا کرده فرمود: اینها موی پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم است. آن مرد به ظاهر قبول کرد، ولی در باطن قبول نداشت. حضرت رضا علیه السّلام او را از این تردید خارج کرد. سه دانه موی باقیمانده را که روی آتش گذاشت، آتش گرفت و سوخت، ولی آن چهار دانه موی دیگر را که بر آتش گذاشت، مثل طلا درخشید. - . مناقب ۴ : ۳۴۸ -

وقتی حضرت رضا در نیشابور به محله فوزا وارد شد، دستور داد حمامی در آنجا بسازند و قناتی حفر کنند و حوضی بسازند که بالایش مسجد و محل نماز باشد. امام علیه السّلام در همان حوض شستشو کرد و در مسجد نماز خواند. به همین جهت آنها را به نام حضرت رضا علیه السّلام خواندند «گرمابه رضا» و «آب رضا» و حوض «کاهلان». و نام کاهلان برای آن است که مردی همیان خود را روی طاق حوض گذاشت و در آن حوض خود را شستشو کرد و به جانب مکه رفت و همیان را فراموش کرد. پس از بازگشت از مکه برای شستشو به نزدیک حوض آمد. دید همیان همان طور سر جایش است.

از مردم پرسید: جریان این همیان چیست که اینجا باقی مانده؟ گفتند یک مار بزرگ اینجا خانه کرده. آن مرد بالای طاق رفت و همیان خود را برداشت و در حوض غسل کرد. وی می گفت: این از اعجاز امام است. بعضی از آنها به یکدیگر نگاه کرده گفتند: ای کاهل مردم! سستی کردید و همیان را قبلا برنداشتید؛ به همین جهت معروف به حوض کاهلان شد و آن محله را

فوز گفتند، چون اول فتح شد، بعد تصحیف کرده آن را فوزا گفتند.

حسین بن منصور از برادر خود نقل کرد که گفت: در یک صندوق خانه خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. حضرت علیه السّلام در شب دست خود را بلند کرد گویی در اطاق ده چراغ روشن است. در این موقع مردی اجازه ورود خواست. پس حضرت دست را پایین آورد و اجازه داد وارد شود. - . مناقب ۴ : ۳۴۸ -

**[ترجمه]

«۷۷»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْیَرِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مَنْصُورٍ: مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]مانند این حدیث اخیر در کشف الغمه نیز مرویّ است. - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۸ -

**[ترجمه]

«۷۸»

کِتَابُ النُّجُومِ، بِإِسْنَادِنَا إِلَی مُحَمَّدِ بْنِ جَرِیرٍ الطَّبَرِیِّ یَرْفَعُهُ بِإِسْنَادِهِ إِلَی مُفِیدِ بْنِ جُنَیْدٍ الشَّامِیِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ لَهُ قَدْ کَثُرَ الْخَوْضُ فِیکَ وَ فِی عَجَائِبِکَ فَلَوْ شِئْتَ أَتَیْتَ بِشَیْ ءٍ وَ حَدَّثْتُهُ عَنْکَ فَقَالَ وَ مَا تَشَاءُ قَالَ تُحْیِی لِی أَبِی وَ أُمِّی فَقَالَ انْصَرِفْ إِلَی مَنْزِلِکَ فَقَدْ أَحْیَیْتُهُمَا فَانْصَرَفْتُ وَ اللَّهِ وَ هُمَا فِی الْبَیْتِ أَحْیَاءُ فَأَقَامَا عِنْدِی عَشَرَةَ أَیَّامٍ ثُمَّ قَبَضَهُمَا اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی.

**[ترجمه]النجوم: محمّد بن جریر طبری از مفید بن جنید شامی نقل می کند که گفت: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و عرض کردم: مردم خیلی از کارهای شگفت انگیز شما صحبت می کنند. اگر یکی از آنها را به من هم نشان بدهی، آن را تعریف می کنم. فرمود: چه می خواهی؟ عرض کرد: اینکه پدر و مادرم را برایم زنده کنی. فرمود: برو به خانه ات هر دو را زنده کرده ام! گفت: به خدا قسم وارد خانه شدم هر دو در خانه نشسته بودند و مدت ده روز با من بودند و باز خداوند جان آن دو را گرفت.

**[ترجمه]

«۷۹»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَهَ مِنْ مَنَاقِبِهِ علیه السلام: أَنَّهُ لَمَّا جَعَلَ الْمَأْمُونُ الرِّضَا علیه السلام وَلِیَّ عَهْدِهِ وَ أَقَامَهُ خَلِیفَهً مِنْ بَعْدِهِ کَانَ فِی حَاشِیَهِ الْمَأْمُونِ أُنَاسٌ کَرِهُوا

۱- ۱. المناقب ج ۴ ص ۳۴۸.

۲- ۲. المناقب ج ۴ ص ۳۴۸.

۳- ۳. المصدر ص ۳۴۸.

۴- ۴. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۸، و تراه فی الکافی ج ۱ ص ۴۸۷.

ذلِکَ وَ خَافُوا خُرُوجَ الْخِلَافَهِ عَنْ بَنِی الْعَبَّاسِ وَ رَدَّهَا إِلَی بَنِی فَاطِمَهَ عَلَی الْجَمِیعِ السَّلَامُ فَحَصَلَ عِنْدَهُمْ مِنَ الرِّضَا علیه السلام نُفُورٌ وَ کَانَ عَادَهُ الرِّضَا علیه السلام إِذَا جَاءَ إِلَی دَارِ الْمَأْمُونِ لِیَدْخُلَ عَلَیْهِ یُبَادِرُ مَنْ بِالدِّهْلِیزِ مِنَ الْحَاشِیَهِ إِلَی السَّلَامِ عَلَیْهِ وَ رَفْعِ السِّتْرِ بَیْنَ یَدَیْهِ لِیَدْخُلَ فَلَمَّا حَصَلَتْ لَهُمُ النَّفْرَهُ عَنْهُ تَوَاصَوْا فِیمَا بَیْنَهُمْ وَ قَالُوا إِذَا جَاءَ لِیَدْخُلَ عَلَی الْخَلِیفَهِ أَعْرِضُوا عَنْهُ وَ لَا تَرْفَعُوا السِّتْرَ لَهُ فَاتَّفَقُوا عَلَی ذَلِکَ.

فَبَیْنَا هُمْ قُعُودٌ إِذْ جَاءَ الرِّضَا علیه السلام عَلَی عَادَتِهِ فَلَمْ یَمْلِکُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ سَلَّمُوا عَلَیْهِ وَ رَفَعُوا السِّتْرَ عَلَی عَادَتِهِمْ فَلَمَّا دَخَلَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَی بَعْضٍ یَتَلَاوَمُونَ کَوْنَهُمْ مَا وَقَفُوا عَلَی مَا اتَّفَقُوا عَلَیْهِ وَ قَالُوا النَّوْبَهُ الْآتِیَهُ إِذَا جَاءَ لَا نَرْفَعُهُ لَهُ فَلَمَّا کَانَ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ جَاءَ فَقَامُوا وَ سَلَّمُوا عَلَیْهِ وَ وَقَفُوا وَ لَمْ یَبْتَدِرُوا إِلَی رَفْعِ السِّتْرِ فَأَرْسَلَ اللَّهُ رِیحاً شَدِیدَهً دَخَلَتْ فِی السِّتْرِ فَرَفَعَتْهُ أَکْثَرَ مِمَّا کَانُوا یَرْفَعُونَهُ ثُمَّ دَخَلَ فَسَکَنَتِ الرِّیحُ فَعَادَ إِلَی مَا کَانَ فَلَمَّا خَرَجَ عَادَتِ الرِّیحُ دَخَلَتْ فِی السِّتْرِ رَفَعَتْهُ حَتَّی خَرَجَ ثُمَّ سَکَنَتْ فَعَادَ السِّتْرُ.

فَلَمَّا ذَهَبَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَی بَعْضٍ وَ قَالُوا هَلْ رَأَیْتُمْ قَالُوا نَعَمْ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ یَا قَوْمِ هَذَا رَجُلٌ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَهٌ وَ لِلَّهِ بِهِ عِنَایَهٌ أَ لَمْ تَرَوْا أَنَّکُمْ لَمَّا لَمْ تَرْفَعُوا لَهُ السِّتْرَ أَرْسَلَ اللَّهُ الرِّیحَ وَ سَخَّرَهَا لَهُ لِرَفْعِ السِّتْرِ کَمَا سَخَّرَهَا لِسُلَیْمَانَ فَارْجِعُوا إِلَی خِدْمَتِهِ فَهُوَ خَیْرٌ لَکُمْ فَعَادُوا إِلَی مَا کَانُوا عَلَیْهِ وَ زَادَتْ عَقِیدَتُهُمْ فِیهِ وَ مِنْهَا أَنَّهُ کَانَ بِخُرَاسَانَ امْرَأَهٌ تُسَمَّی زَیْنَبَ فَادَّعَتْ أَنَّهَا عَلَوِیَّهٌ مِنْ سُلَالَهِ فَاطِمَهَ علیها السلام وَ صَارَتْ تَصُولُ عَلَی أَهْلِ خُرَاسَانَ بِنَسَبِهَا فَسَمِعَ بِهَا عَلِیٌّ الرِّضَا علیه السلام فَلَمْ یَعْرِفْ نَسَبَهَا فَأُحْضِرَتْ إِلَیْهِ فَرَدَّ نَسَبَهَا وَ قَالَ هَذِهِ کَذَّابَهٌ فَسَفِهَتْ عَلَیْهِ وَ قَالَتْ کَمَا قَدَحْتَ فِی نَسَبِی فَأَنَا أَقْدَحُ فِی نَسَبِکَ فَأَخَذَتْهُ الْغَیْرَهُ الْعَلَوِیَّهُ فَقَالَ علیه السلام لِسُلْطَانِ خُرَاسَانَ وَ کَانَ لِذَلِکَ السُّلْطَانِ بِخُرَاسَانَ مَوْضِعٌ وَاسِعٌ فِیهِ سِبَاعٌ مُسَلْسَلَهٌ لِلِانْتِقَامِ مِنَ الْمُفْسِدِینَ یُسَمَّی ذَلِکَ الْمَوْضِعُ بِرْکَهَ السِّبَاعِ فَأَخَذَ الرِّضَا علیه السلام بِیَدِ تِلْکَ الْمَرْأَهِ وَ أَحْضَرَهَا عِنْدَ ذَلِکَ السُّلْطَانِ وَ قَالَ هَذِهِ کَذَّابَهٌ عَلَی عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ علیهما السلام وَ لَیْسَتْ مِنْ نَسْلِهِمَا فَإِنَّ مَنْ کَانَ حَقّاً

بَضْعَةٌ مِنْ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ فَإِنَّ لَحْمَهُ حَرَامٌ عَلَى السِّبَاعِ فَأَلْقُوهَا فِي بِرْكَةِ السِّبَاعِ فَإِنْ كَانَتْ صَادِقَةً فَإِنَّ السِّبَاعَ لَا تَقْرَبُهَا وَ إِنْ كَانَتْ كَاذِبَةً فَتَفْتَرِسُهَا السِّبَاعُ.

فَلَمَّا سَمِعَتْ ذَلِكَ مِنْهُ قَالَتْ فَانْزِلْ أَنْتَ إِلَى السِّبَاعِ فَإِنْ كُنْتَ صَادِقاً فَإِنَّهَا لَا تَقْرَبُكَ وَ لَا تَفْتَرِسُكَ فَلَمْ يُكَلِّمْهَا وَ قَامَ فَقَالَ لَهُ ذَلِكَ السُّلْطَانُ إِلَى أَيْنَ قَالَ إِلَى بِرْكَةِ السِّبَاعِ وَ اللَّهِ لَأَنْزِلَنَّ إِلَيْهَا فَقَامَ السُّلْطَانُ وَ النَّاسُ وَ الْحَاشِيَةُ وَ جَاءُوا وَ فَتَحُوا بَابَ الْبِرْكَةِ فَنَزَلَ الرِّضَا عليه السلام وَ النَّاسُ يَنْظُرُونَ مِنْ أَعْلَى الْبِرْكَةِ فَلَمَّا حَصَلَ بَيْنَ السِّبَاعِ أَقْعَتْ جَمِيعُهَا إِلَى الْأَرْضِ عَلَى أَذْنَابِهَا وَ صَارَ يَأْتِي إِلَى وَاحِدٍ وَاحِدٍ يَمْسَحُ وَجْهَهُ وَ رَأْسَهُ وَ ظَهْرَهُ وَ السَّبُعُ يُبَصْبِصُ لَهُ هَكَذَا إِلَى أَنْ أَتَى عَلَى الْجَمِيعِ ثُمَّ طَلَعَ وَ النَّاسُ يُبْصِرُونَهُ فَقَالَ لِذَلِكَ السُّلْطَانِ أَنْزِلْ هَذِهِ الْكَذَّابَةَ عَلَى عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ لِيَتَبَيَّنَ لَكَ فَامْتَنَعَتْ فَأَلْزَمَهَا ذَلِكَ السُّلْطَانُ وَ أَمَرَ أَعْوَانَهُ بِإِلْقَائِهَا فَمُذْ رَآهَا السِّبَاعُ وَثَبُوا إِلَيْهَا وَ افْتَرَسُوهَا فَاشْتَهَرَ اسْمُهَا بِخُرَاسَانَ بِزَيْنَبَ الْكَذَّابَةِ وَ حَدِيثُهَا هُنَاكَ مَشْهُورٌ(۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: محمّد بن طلحه می گوید: وقتی مأمون حضرت رضا علیه السّلام را ولایت عهد و جانشین خود قرار داد، بعضی از اطرافیان مأمون ناراضی بودند و می ترسیدند که خلافت از خاندان بنی عباس خارج شود و به خاندان فاطمی علیهم السّلام منتقل گردد. به همین جهت از حضرت رضا خوششان نمی آمد. عادت حضرت رضا این بود که هر وقت می آمد، پیش از مأمون کسانی که در اطاق جلو بودند از جای حرکت می کردند و سلام کرده، پرده را بالا می گرفتند تا داخل شود. وقتی این ناراحتی را نسبت به آن جناب پیدا کردند، با هم قرار گذاشتند که وقتی امام آمد و خواست پیش مأمون برود، به او توجه نکنند و پرده را برندارند.

در همان بین که نشسته بودند حضرت رضا علیه السّلام وارد شد. آنها بدون اختیار سلام کردند و پرده را طبق عادت قبلی برداشتند. وقتی امام داخل شد، یکدیگر را سرزنش کردند که چرا بر خلاف قرارداد عمل کرده اند و گفتند: مرتبه دیگر که آمد، پرده را برنمی داریم. باز در آن روز وقتی امام علیه السّلام وارد شد، از جای حرکت کرده سلام کردند و ایستادند و پرده را برنداشتند. خداوند باد شدیدی فرستاد و پرده را بیشتر از مقداری که آنها برمی داشتند بلند کرد. وقتی وارد شد باد از وزش ایستاد و پرده به جای خود برگشت. در موقع برگشتن باد دو مرتبه وزید و زیر پرده زد و آن را بالا برد تا امام خارج گردید. بعد دو مرتبه باد ایستاد و پرده سر جایش برگشت.

پس از رفتن امام علیه السّلام رو به یکدیگر کردند و گفتند: دیدید؟! بعضی از آنها گفتند: این مرد را نزد خدا منزلتی است و خداوند به او توجه دارد. مگر ندیدید که وقتی پرده را برنداشتید بادی وزید و پرده بالا رفت؟ خداوند باد را برای بلند کردن پرده در اختیار او گذاشت، چنان چه در اختیار سلیمان بود! باز گردید و او را خدمتگزاری کنید. پس به خدمتگزاری قبل برگشتند و عقیده آنها درباره حضرت رضا علیه السّلام زیادتر ازپیش شد.

از آن جمله نقل شده که در خراسان زنی به نام زینب بود که ادعا می کرد من علوی هستم و از نژاد فاطمه زهرایم و نسب خود را برای اهل خراسان به آنها وصل می کرد. حضرت رضا علیه السّلام این سخن را شنید. امام علیه السّلام نسب او را صحیح نمی دانست و از پی او فرستاد و نسبش را رد کرد و فرمود که او دروغگو است. آن زن نادانی کرد و گفت: همان طوری که نژاد مرا رد کردی، من نیز نسب تو را رد می کنم. استاندار خراسان محلی داشت که حیوانات درنده را برای انتقام گرفتن از خرابکاران در آنجا نگهداری می کردند و آن محل را برکه السباع می نامیدند. پس غیرت علوی در آن جناب به

جوش آمد و او را پیش استاندار برد و فرمود: این زن بر علی و فاطمه علیهما السّلام دروغ می بندد و از نژاد آن دو نیست. اگر واقعا پاره تن علی و فاطمه باشد، گوشت او بر درندگان حرام است. او را میان درندگان بیندازید، در صورتی که راستگو باشد، درندگان با وی کاری ندارند و اگر دروغگو باشد، پاره پاره اش می کنند.

زن که این پیشنهاد را شنید گفت: اگر راست می گویی و با تو کاری ندارند، خودت اول برو پیش درندگان! امام علیه السّلام در جواب او چیزی نفرمود و از جای حرکت کرد. استاندار گفت: کجا می روید؟ فرمود: پیش درندگان! به خدا قسم پایین می روم و داخل آنها می شوم. استاندار و اطرافیان از جای حرکت کرده آمدند و درب برکه السباع را باز کردند. حضرت رضا علیه السّلام پایین رفت. مردم از بالای «برکه السباع» گودال درندگان را تماشا می کردند. همین که امام به حیوانات رسید، همه بر روی دو پا و دم بر زمین نشستند. امام علیه السّلام پیش یکی یکی آنها می رفت و بر صورت و سرشان دست می کشید و آن درنده با حالتی تضرع آمیز، صدا می داد. وقتی که امام تمام آنها را مورد ملاطفت قرار داد، از آنجا خارج شد، در حالی که مردم تماشا می کردند.

سپس فرمود: این دروغگو را نیز بفرست تا راست و دروغ او بر تو کشف بشود. زن از پایین رفتن امتناع ورزید. استاندار او را مجبور کرد و به مأمورین دستور داد که او را به زور در گودال درندگان بیندازند. همین که چشم درندگان به او افتاد، حمله کرده و او را پاره پاره کردند. نام این زن در خراسان به زینب کذابه شهرت یافت و داستان او در این ناحیه مشهور است. - . کشف الغمه ۳ : ۷۱ -

**[ترجمه]

«۸۰»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ سُلَيْمَانَ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ: قَالَ لِيَ الرِّضَا علیه السلام اشْتَرِ لِی جَارِيَةً مِنْ صِفَتِهَا كَذَا وَ كَذَا فَأَصَبْتُ لَهُ جَارِيَةً عِنْدَ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَهِ كَمَا وَصَفَ فَاشْتَرَيْتُهَا وَ دَفَعْتُ الثَّمَنَ إِلَى مَوْلَاهَا وَ جِئْتُ بِهَا إِلَيْهِ فَأَعْجَبَتْهُ وَ وَقَعَتْ مِنْهُ فَمَكَثْتُ أَيَّاماً ثُمَّ لَقِيَنِی مَوْلَاهَا وَ هُوَ يَبْكِی فَقَالَ اللَّهَ اللَّهَ فِيَّ لَسْتُ أَتَهَنَّأُ الْعَيْشَ وَ لَيْسَ لِی قَرَارٌ وَ لَا نَوْمٌ فَكَلِّمْ أَبَا الْحَسَنِ يَرُدَّ عَلَيَّ الْجَارِيَهَ وَ يَأْخُذِ الثَّمَنَ فَقُلْتُ أَ مَجْنُونٌ أَنْتَ أَنَا أَجْتَرِئُ أَنْ أَقُولَ لَهُ يَرُدُّهَا عَلَيْكَ فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام فَقَالَ لِی مُبْتَدِئاً يَا سُلَيْمَانُ صَاحِبُ الْجَارِيَهِ يُرِيدُ أَنْ أَرُدَّهَا عَلَيْهِ قُلْتُ إِی وَ اللَّهِ قَدْ سَأَلَنِی أَنْ أَسْأَلَكَ قَالَ فَرُدَّهَا عَلَيْهِ وَ خُذِ الثَّمَنَ فَفَعَلْتُ وَ مَكَثْنَا أَيَّاماً ثُمَّ لَقِيَنِی مَوْلَاهَا فَقَالَ جُعِلْتُ فِدَاكَ سَلْ أَبَا الْحَسَنِ يَقْبَلِ الْجَارِيَهَ فَإِنِّی لَا أَنْتَفِعُ بِهَا وَ لَا أَقْدِرُ أَدْنُو مِنْهَا قُلْتُ لَا أَقْدِرُ أَبْتَدِئُهُ بِهَذَا قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِی الْحَسَنِ فَقَالَ يَا سُلَيْمَانُ صَاحِبُ الْجَارِيَهِ يُرِيدُ أَنْ أَقْبِضَهَا مِنْهُ وَ أَرُدَّ عَلَيْهِ الثَّمَنَ قُلْتُ قَدْ سَأَلَنِی

ص: ۶۲

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۷۱- ۷۴.

ذَلِکَ قَالَ فَرُدَّ عَلَيَّ الْجَارِيَهَ وَ خُذِ الثَّمَنَ (۱).

وَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ قَالَ قَالَ فُلَانُ بْنُ مُحْرِزٍ: بَلَغَنَا أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُعَاوِدَ أَهْلَهُ لِلْجِمَاعِ تَوَضَّأَ وُضُوءَ الصَّلَاهِ فَأُحِبُّ أَنْ تَسْأَلَ أَبَا الْحَسَنِ الثَّانِيَ عَنْ ذَلِکَ قَالَ الْوَشَّاءُ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَابْتَدَأَنِي مِنْ غَيْرِ أَنْ أَسْأَلَهُ فَقَالَ كَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ إِذَا جَامَعَ وَ أَرَادَ أَنْ يُعَاوِدَ تَوَضَّأَ لِلصَّلَاهِ وَ إِذَا أَرَادَ أَيْضاً تَوَضَّأَ لِلصَّلَاهِ فَخَرَجْتُ إِلَى الرَّجُلِ فَقُلْتُ قَدْ أَجَابَنِي عَنْ مَسْأَلَتِکَ مِنْ غَيْرِ أَنْ أَسْأَلَهُ (۲).

وَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: قَالَ لِيَ ابْتِدَاءً إِنَّ أَبِي كَانَ عِنْدِيَ الْبَارِحَهَ قُلْتُ أَبُوکَ قَالَ أَبِي قُلْتُ أَبُوکَ قَالَ أَبِي فِي الْمَنَامِ إِنَّ جَعْفَراً كَانَ يَجِي ءُ إِلَى أَبِي فَيَقُولُ يَا بُنَيَّ افْعَلْ كَذَا يَا بُنَيَّ افْعَلْ كَذَا يَا بُنَيَّ افْعَلْ كَذَا قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِکَ فَقَالَ يَا حَسَنُ إِنَّ مَنَامَنَا وَ يَقَظَتَنَا وَاحِدٌ.

وَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَاشَانِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا أَنَّهُ حَمَلَ إِلَى الرِّضَا علیه السلام مَالًا لَهُ خَطَرٌ فَلَمْ أَرَهُ سُرَّ بِهِ فَاغْتَمَمْتُ لِذَلِکَ وَ قُلْتُ فِي نَفْسِي قَدْ حَمَلْتُ مِثْلَ هَذَا الْمَالِ وَ مَا سُرَّ بِهِ فَقَالَ يَا غُلَامُ الطَّشْتَ وَ الْمَاءَ وَ قَعَدَ عَلَى كُرْسِيٍّ وَ قَالَ لِلْغُلَامِ صُبَّ عَلَيَّ الْمَاءَ فَجَعَلَ يَسِيلُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ فِي الطَّشْتِ ذَهَبٌ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ وَ قَالَ مَنْ كَانَ هَكَذَا لَا يُبَالِي بِالَّذِي حُمِلَ إِلَيْهِ (۳).

وَ عَنْ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَهِ وَ هَارُونُ يَخْطُبُ قَالَ تَرَوْنِي وَ إِيَّاهُ نُدْفَنُ فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ(۴).

**[ترجمه]كشف الغمه: سليمان جعفری می گويد: حضرت رضا علیه السّلام به من فرمود: برای من كنيزی با اين مشخصات خريداری كن. كنيزی با آن مشخصات را پيش يكی از اهالی مدينه پيدا كردم، او را خريدم و پولش را به صاحبش رد كردم و او را پيش حضرت رضا علیه السّلام آوردم. امام از آن كنيز خوشش آمد و با او همبستر شد. پس از چند روز صاحب كنيز را ديدم كه گريه می كند. می گفت: به خدا ديگر زندگی بر من ناگوار است، قرار و آرام و خواب از سرم رفته! با حضرت رضا علیه السّلام صحبت كن تا آن كنيز را به من پس بدهد و پولش را دريافت كند. گفتم: تو ديوانه هستی؟ من جرأت دارم بگويم كنيز را رد كند؟ بعد خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسيدم و قبل از اينكه چيزی بگويم فرمود: صاحب كنيز علاقه دارد كنيزش را رد كنم؟ عرض كردم: آری به خدا از من خواهش كرده كه به شما عرض كنم. فرمود: كنيز را پيش او برگردان و پولش را بگير. اين كار را كردم. پس از چند روز صاحب كنيز گفت از حضرت رضا درخواست كن كنيز را قبول كند كه نمی توانم از او بهره بگيرم و نزديكش شوم. گفتم من نمی توانم به ايشان چنين پيشنهادی بكنم. بعد خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسيدم. فرمود: مايل است كنيز را پس بگيرم و پول را به او بدهم؟ عرض كردم: از من خواهش كرد كه چنين درخواستی از شما بكنم. فرمود: بگو كنيز را بياورد و پول را بگيرد. - . كشف الغمه ۳ : ۱۳۳ -

ماجرای ديگر اينكه حسن بن علی وشاء می گويد: فلان بن محرز گفت شنيده بوديم كه حضرت صادق علیه السّلام هر وقت برای مرتبه دوم قصد آميزش داشت، وضو می گرفت، مثل وضوی نماز. دلم می خواست در اين مورد از حضرت رضا علیه السّلام سؤال بكنم. وشاء گفت:خدمت آن جناب رسيدم و قبل از اينكه چيزی بگويم، فرمود: حضرت صادق هر وقت با خانواده خود آميزش می كرد، بعد كه برای مرتبه دوم چنين قصدی داشت وضو می گرفت، مثل وضوی نماز. من پيش آن مرد رفتم و گفتم كه امام جواب سؤال مرا قبل از اينكه بپرسم داد. - . كشف الغمه ۳ : ۱۳۶ -

ماجرای دیگر اینکه حسن بن علی وشاء از حضرت رضا علیه السّلام نقل کرد که قبل از اینکه چیزی به من بگویم فرمود: پدرم دیشب پیش من بود. عرض کردم: پدرت؟ فرمود: بلی، پدرم. باز پرسیدم: پدرت؟ فرمود: آری، پدرم. در خواب حضرت صادق علیه السّلام می آمد پیش پدرم و می فرمود: پسر جان! چنین و چنان کن و فلان کار را انجام ده! پسر جان آن کار را بکن! گفت پس از چند روز خدمت آن جناب رسیدم و فرمود: حسن! خواب و بیداری ما یکی است.

علی بن محمّد کاشانی گفت: یکی از اصحاب گفت: مال زیادی را خدمت حضرت رضا علیه السّلام بردند. ایشان از آوردن آن مال شاد نشد. از این وضع غمگین شدم و با خود گفتم چنین پولی را برای امام آوردم ولی خوشحال نشد. فرمود: غلام طشت با آب بیاور! بعد روی صندلی نشست و به غلام دستور داد که آب روی دستش بریزد و دیدم که از بین انگشتانش طلا می ریخت. بعد رو به من کرد و فرمود: کسی که چنین باشد، به آنچه برایش می آورند اهمیت نمی دهد. - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۷ -

موسی بن عمران گفت: در مسجد مدینه در کنار حضرت رضا علیه السّلام بودم و هارون مشغول سخنرانی بود. امام فرمود: خواهید دید که من و او را در یک محل دفن می کنند. - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۸ -

**[ترجمه]

«۸۱»

کش، [رجال الکشی] حَمْدَوَیْهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ خَطَّابٍ: وَ کَانَ

ص: ۶۳

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۳- ۱۳۴.

۲- ۲. المصدر ج ۳ ص ۱۳۶.

۳- ۳. نفس المصدر ج ۳ ص ۱۳۷.

۴- ۴. نفس المصدر ج ۳ ص ۱۳۸.

وَاقِفِيّاً قَالَ كُنْتُ فِي الْمَوْقِفِ يَوْمَ عَرَفَهَ فَجَاءَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ مَعَهُ بَعْضُ بَنِي عَمِّهِ فَوَقَفَ أَمَامِي وَ كُنْتُ مَحْمُوماً شَدِيدَ الْحُمَّى وَ قَدْ أَصَابَنِي عَطَشٌ شَدِيدٌ قَالَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام لِغُلَامٍ لَهُ شَيْئاً لَمْ أَعْرِفْهُ فَنَزَلَ الْغُلَامُ فَجَاءَ بِمَاءٍ فِي مَشْرَبَةٍ فَنَاوَلَهُ فَشَرِبَ وَ صَبَّ الْفَضْلَهَ عَلَى رَأْسِهِ مِنَ الْحَرِّ ثُمَّ قَالَ امْلَأْ فَمَلَأَ الشربه [الْمَشْرَبَهَ] ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَاسْقِ ذَلِكَ الشَّيْخَ قَالَ فَجَاءَنِي بِالْمَاءِ فَقَالَ لِي أَنْتَ مَوْعُوكٌ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ اشْرَبْ قَالَ فَشَرِبْتُ قَالَ فَذَهَبَتْ وَ اللَّهِ الْحُمَّى فَقَالَ لِي يَزِيدُ بْنُ إِسْحَاقَ وَيْحَكَ يَا عَلِيُّ فَمَا تُرِيدُ بَعْدَ هَذَا مَا تَنْتَظِرُ قَالَ يَا أَخِي دَعْنَا قَالَ لَهُ يَزِيدُ فَحَدَّثْتُ بِحَدِيثِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ شُعَيْبٍ وَ كَانَ وَاقِفِيّاً مِثْلَهُ قَالَ كُنْتُ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ إِلَى جَنْبِي إِنْسَانٌ ضَخْمٌ آدَمُ فَقُلْتُ لَهُ مِمَّنِ الرَّجُلُ فَقَالَ لِي مَوْلًى لِبَنِي هَاشِمٍ قُلْتُ فَمَنْ أَعْلَمُ بَنِي هَاشِمٍ قَالَ الرِّضَا علیه السلام قُلْتُ فَمَا

بَالُهُ لَا يَجِيءُ عَنْهُ كَمَا جَاءَ عَنْ آبَائِهِ قَالَ فَقَالَ لِي مَا أَدْرِي مَا تَقُولُ وَ نَهَضَ وَ تَرَكَنِي فَلَمْ أَلْبَثْ إِلَّا يَسِيراً حَتَّى جَاءَنِي بِكِتَابٍ فَدَفَعَهُ إِلَيَّ فَقَرَأْتُهُ فَإِذَا خَطٌّ لَيْسَ بِجَيِّدٍ فَإِذَا فِيهِ يَا إِبْرَاهِيمُ إِنَّكَ تَحْكِي (۱)

مِنْ آبَائِكَ وَ إِنَّ لَكَ مِنَ الْوَلَدِ كَذَا وَ كَذَا مِنَ الذُّكُورِ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ حَتَّى عَدَّهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَ لَكَ مِنَ الْبَنَاتِ فُلَانَهُ وَ فُلَانَهُ حَتَّى عَدَّ جَمِيعَ الْبَنَاتِ بِأَسْمَائِهِنَّ قَالَ فَكَانَتْ لَهُ بِنْتٌ تُلَقَّبُ بِالْجَعْفَرِيَّهِ قَالَ فَخَطَّ عَلَى اسْمِهَا فَلَمَّا قَرَأْتُ الْكِتَابَ قَالَ لِي هَاتِهِ قُلْتُ دَعْهُ قَالَ لَا أُمِرْتُ أَنْ آخُذَهُ مِنْكَ قَالَ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْهِ قَالَ الْحَسَنُ فَأَجِدُهُمَا مَاتَا عَلَى شَكِّهِمَا(۲).

**[ترجمه]رجال کشی: علی بن خطاب که واقفی مذهب بود گفت: روز عرفه در موقف بودم. حضرت رضا علیه السّلام با چند نفر از پسر عموهایش آمد و مقابل من ایستاد. من در تب شدیدی می سوختم و خیلی تشنه بودم. حضرت رضا علیه السّلام به غلامی که همراهش بود چیزی فرمود که من نفهمیدم. غلام رفت و ظرف آبی را آورد تقدیم امام کرد. ایشان مقداری را آشامید و بقیه را برای رفع حرارت و گرما بر روی سر خود ریخت و باز فرمود: ظرف را پر آب کن! آنگاه فرمود: برو به این پیرمرد بده! غلام آب را آورد و گفت: تو تب داری؟ گفتم: بلی. گفت: این آب را بیاشام. گفت: همین که آشامیدم به خدا قسم تب از من برطرف شد. یزید بن اسحاق گفت: وای بر تو یا علی! چه می خواهی و انتظار چه چیزی را می کشی؟ گفت: برادر، مرا رها کن!

یزید جریان ابراهیم بن شعیب را که مثل او واقفی بود برایش نقل کرد. گفت: در مسجد پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم بودم. مردی قوی هیکل و گندمگون پهلوی من بود. پرسیدم: از کدام فامیل هستی؟ گفت: من غلام بنی هاشم هستم. پرسیدم: کدام یک از بنی هاشم امروز از همه داناتر است؟ گفت: حضرت رضا علیه السّلام .

گفتم: پس چرا کارهایی که پدرانش انجام می دادند از او چیزی صادر نمی شود؟ گفت: نمی دانم تو چه می گویی! آنگاه از جای حرکت کرد و رفت. چیزی نگذشت که نامه ای برای من آورد و به من داد. نامه را که خط خوبی نداشت خواندم. نوشته بود: ابراهیم! تو شبیه آباء خود هستی و چند فرزند داری که چند نفر آنها پسر و چند نفر دخترند و آنها و تمام دخترانش را یکی یکی نام برده بود.

گفت: دختری داشت که به او جعفریه می گفتند! روی نام او خط کشیده بود. نامه را که خواندم، گفت: نامه را برگردان. گفتم: نه، باشد. غلام گفت: به من دستور داده اند نامه را از تو بگیرم. گفت: پس نامه را به او رد کردم. حسن بن وشاء

گفت: هر دوی آنها در حال شک و تردید در مورد امامت حضرت رضا علیه السّلام از دنیا رفتند. - . رجال کشی: ۳۹۸ -

**[ترجمه]

بیان

تحکی من آبائک أی تشبههم فی الخلقه أو عدد الأولاد أو أنک تحکی عن آبائک فلا أخبرک بأسمائهم و لکن أخبرک بأسماء أولادک لخفائها و لا یبعد أن یکون تصحیف آبائی أی تحکی عن آبائی أنه کان یظهر منهم المعجزات فها أنا أیضا أظهرها.

ص: ۶۴

۱- ۱. فی المصدر: نجل.

۲- ۲. رجال الکشّیّ ص ۳۹۸ الرقم ۳۴۱.

**[ترجمه]عبارت «تحکی من آبائهم» یعنی تو شبیه پـدرانت در خلقت یا تعـداد فرزندان هستی، یا اینکه تو اسم پدرانت را می دانی و من نام آنان را به تو نمی گویم، ولی تو را از نام اولادت خبر می دهم که مخفی است. و بعیـد نیست «آبائک تصـحیف آبائی» باشـد، یعنی از پـدران من حکایت می کند که معجزات از آنان ظاهر می شد؛ من نیز مانند آنها معجزات را آشکار می کنم.

**[ترجمه]

«۸۲»

کش، [رجال الکشی] نَصْرُ بْنُ الصَّبَّاحِ قَالَ حَدَّثَنِی إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَطَرٍ وَ زَکَرِیَّا اللُّؤْلُؤِیِّ قَالَ إِبْرَاهِیمُ بْنُ شُعَیْبٍ: کُنْتُ جَالِساً فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ إِلَی جَانِبِی رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ فَحَادَثْتُهُ مَلِیّاً وَ سَأَلَنِی مِنْ أَیْنَ أَنْتَ فَأَخْبَرْتُهُ أَنِّی رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ قُلْتُ لَهُ فَمَنْ أَنْتَ قَالَ مَوْلًی لِأَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ لَهُ لِی إِلَیْکَ حَاجَهٌ قَالَ وَ مَا هِیَ قُلْتُ تُوصِلُ إِلَیْهِ رُقْعَهً قَالَ نَعَمْ إِذَا شِئْتَ فَخَرَجْتُ وَ أَخَذْتُ قِرْطَاساً وَ کَتَبْتُ فِیهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ إِنَّ مَنْ کَانَ قَبْلَکَ مِنْ آبَائِکَ کَانَ یُخْبِرُنَا بِأَشْیَاءَ فِیهَا دَلَالاتٌ وَ بَرَاهِینُ وَ قَدْ أَحْبَبْتُ أَنْ تُخْبِرَنِی بِاسْمِی وَ اسْمِ أَبِی وَ وُلْدِی قَالَ ثُمَّ خَتَمْتُ الْکِتَابَ وَ دَفَعْتُهُ إِلَیْهِ فَلَمَّا کَانَ مِنَ الْغَدِ أَتَانِی بِکِتَابٍ مَخْتُومٍ فَفَضَضْتُهُ وَ قَرَأْتُهُ فَإِذَا فِی أَسْفَلَ مِنَ الْکِتَابِ بِخَطٍّ رَدِیٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ یَا إِبْرَاهِیمُ إِنَّ مِنْ آبَائِکَ شُعَیْباً وَ صَالِحاً وَ إِنَّ مِنْ أَبْنَائِکَ مُحَمَّداً وَ عَلِیّاً وَ فُلَانَهَ وَ فُلَانَهَ غَیْرَ أَنَّهُ زَادَ أَسْمَاءَ لَا نَعْرِفُهَا قَالَ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ أَهْلِ الْمَجْلِسِ اعْلَمْ أَنَّهُ کَمَا صَدَقَکَ فِی غَیْرِهَا فَقَدْ صَدَقَکَ فِیهَا فَابْحَثْ عَنْهَا(۱).

**[ترجمه]رجال کشی: ابراهیم بن شعیب می گویـد: در مسجد پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم نشسته بودم. پهلوی من مردی از اهـالی مـدینه بود. مـدتی با هم مشغول صحبت شـدیم. وی از من پرسیـد اهل کجایی؟ گفتم: مردی از اهالی عراقم. پرسیدم: تو که هستی؟ گفت: یکی از غلامان حضرت رضایم. گفتم من از تو تقاضایی دارم. گفت: چه تقاضایی؟ گفتم: نامه ای دارم. نـامه را به آن جناب می رسانی؟ گفت: آری، هر وقت بخواهی. پس بیرون رفتم، کاغـذی تهیه کردم و چنین نوشـتم: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ. آباء گرام و اجـدادت قبلا به ما خبرهایی از غیب می دادنـد که دلیل بر امامت آنها بود. مایلم اسم من و پـدر و فرزنـدانم را برایـم بنویسی. بعـد نـامه را مهر زدم و بـه او دادم. فردا نـامه ای سـر به مهر برایم آورد. آن را گشـودم و خوانـدم. در پـایین نـامه به خطی که خوب نبود چنین نوشته بود: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ ای ابراهیم! پـدرانت شـعیب و صالح هسـتند و فرزنـدانت محمّـد و علی و فلاـن دختـر و فلاـن دختـر، و چنـد اسم دیگر را هم اضـافه کرده بـود که من آنهـا را نمی شناختم. یکی از حاضـرین مجلس گفت: همان طور که سـخن ایشان در مورد آنها درست است، در مورد ناشناسان نیز صحیح است. تو جستجو کن ببین چگونه است. – . کشف الغمه ۳ : ۱۳۸ –

**[ترجمه]

«۸۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عَنْ إِبْرَاهِیمَ: مِثْلَهُ وَ فِی آخِرِهِ فَقَالَ النَّاسُ لَهُ اسْمُ جِنْثٍ (۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: از ابراهیم مثل این روایت را نقل کرده و در آخر آن آورده: «مردم به او گفتند: اسم حنث و اولاد زنا است.» - . مناقب ۴ : ۳۷۱ -

**[ترجمه]

بيان

لعل المعنى أنها اسم أولاد الزنا الذين لا تعرفهم فإنه يقال لولد الزنا ولد الحنث لأنه حصل بالإثم.

**[ترجمه]شاید معنا این باشد که آن اسم اولاد زنا باشد که تو آنان را نمی شناسی، زیرا به ولد زنا، ولد حنث گفته می شود، چرا که با گناه درست شده است.

**[ترجمه]

«۸۴»

كش، [رجال الكشی] حَمْدَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۳)

۱- ۱. المصدر ص ۳۹۹ و ۴۰۰.

۲- ۲. مناقب ابن شهرآشوب ج ۴ ص ۳۷۱، و فيه: اسم حنث أنبأك، و قال المحشی فی الذيل: كذا فی النسخ المتقنه الموجوده عندی، و اما النسخه المطبوعه بالغری فقد أبدلها بما فی نسخه الكشّیّ سواء.

۳- ۳. فی المصدر المطبوع جديدا بالنجف و كان عليه معولنا« علی بن الحسين بن عبد ربّه» و قال المحشی فی الذيل: فی النسخه المطبوعه« عبد اللّه» بدل« عبد ربه» و التصحيح من كتب الرجال» أقول: عنونه الأردبيلیّ فی جامع الرواه مرتين باللفظين و حكم بانهما. شخص واحد. و فيه نقلا عن رجال الأسترآبادی بعد ذكر الخبر الآتی عن محمّد بن نصير عن محمّد بن عيسى:« و هذا ربما نبه على ان علیّ بن الحسين بن عبد ربه، هو علیّ بن الحسين بن عبد اللّه و هو غير بعيد، و عندی انه على وجه ليس بغلط فی النسخ، بل لانه كان يقال عليه الاسمان، و لو لقبا و كنايه، و اللّه اعلم» انتهى.

قَالَ: سَأَلْتُهُ أَنْ يُنْسِئَ فِی أَجَلِی فَقَالَ إِنْ تَلْقَی رَبَّکَ لِیَغْفِرَ لَکَ خَیْرٌ لَکَ فَحَدَّثَ بِذَلِکَ إِخْوَانَهُ بِمَکَّهَ ثُمَّ مَاتَ بِالْخُزَیْمِیَّهِ بِالْمُنْصَرَفِ مِنْ سَنَتِهِ وَ هَذِهِ فِی سَنَهِ تِسْعٍ وَ عِشْرِینَ وَ مِائَتَیْنِ رَحِمَهُ اللَّهُ فَقَالَ فَقَدْ نَعَی إِلَیَّ نَفْسِی (۱).

**[ترجمه]رجال کشی: علی بن حسین بن عبداللَّه می گوید: از آن جناب درخواست کردم که مرگم به تأخیر افتد. فرمود: اگر پروردگارت را ملاقات کنی و از گناه تو گذشته باشد، برایت بهتر است. راوی این جریان را به دوستان خود در مکه نقل کرد. سپس همان سال هنگام بازگشت از سفر حج، در خزیمیه از دنیا رفت، این جریان در سال ۲۲۹ بود. - . اگر این تاریخ صحیح باشد، درخواست از حضرت رضا علیه السّلام نکرده است، چون حضرت رضا در سال ۲۰۳ از دنیا رفت. - راوی گفت: خبر از مرگم داد. - . رجال کشی: ۴۳۰ -

**[ترجمه]

«۸۵»

کش، [رجال الکشی] مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَیْرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی قَالَ: کَتَبَ إِلَیْهِ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ یَسْأَلُهُ الدُّعَاءَ فِی زِیَادَهِ عُمُرِهِ حَتَّی یَرَی مَا یُحِبُّ فَکَتَبَ إِلَیْهِ فِی جَوَابِهِ تَصِیرُ إِلَی رَحْمَهِ اللَّهِ خَیْرٌ لَکَ فَتُوُفِّیَ الرَّجُلُ بِالْخُزَیْمِیَّهِ(۲).

**[ترجمه]رجال کشی: احمد بن محمّد بن عیسی می گوید: علی بن حسین بن عبداللَّه نامه ای برای ایشان نوشت و در آن نامه تقاضا کرد که عمرش افزون شود تا خوشحال گردد. در جوابش نوشت: «اگر به جانب رحمت خدای رهسپار شوی برایت بهتر است.» آن مرد در خزیمیه از دنیا رفت. - . رجال کشی: ۴۳۰ -

**[ترجمه]

«۸۶»

کش، [رجال الکشی] وَجَدْتُ فِی کِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ بُنْدَارَ بِخَطِّهِ حَدَّثَنِی الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَالِکِیُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام إِنَّ یَحْیَی بْنَ خَالِدٍ سَمَّ أَبَاکَ مُوسَی بْنَ جَعْفَرٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا قَالَ نَعَمْ سَمَّهُ فِی ثَلَاثِینَ رُطَبَهً قُلْتُ لَهُ فَمَا کَانَ یَعْلَمُ أَنَّهَا مَسْمُومَهٌ قَالَ غَابَ عَنْهُ الْمُحَدِّثُ قُلْتُ وَ مَنِ الْمُحَدِّثُ قَالَ مَلَکٌ أَعْظَمُ مِنْ جَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ کَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ مَعَ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام وَ لَیْسَ کُلُّ مَا طُلِبَ وُجِدَ ثُمَّ قَالَ إِنَّکَ سَتُعَمَّرُ فَعَاشَ مِائَهَ سَنَهٍ(۳).

**[ترجمه]رجال کشی: عبداللَّه بن طاوس می گوید: از حضرت رضا علیه السّلام پرسیدم: آیا یحیی بن خالد پدرت موسی بن جعفر علیهما السّلام را مسموم کرد؟ فرمود: آری، به وسیله سی دانه خرمای زهرآلود. عرض کردم: نمی دانست که خرماها مسموم است؟ فرمود: آنکه به او خبر می داد (محدث) از پیش آن جناب رفته بود. پرسیدم محدث کیست؟ فرمود: فرشته ای است بزرگ تر از جبرئیل و میکائیل که با پیغمبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم بود و او با ائمه علیهم السّلام است، ولی آن طور نیست که هر وقت بخواهد دسترسی به او داشته باشد. سپس فرمود: تو عمری طولانی خواهی داشت. پس او صد سال زندگی

کرد. - . رجال کشی: ۵۰۳ -

**[ترجمه]

«۸۷»

کش، [رجال الکشی] حَمْدَوَیْهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَی عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْقَاسِمِ (۴)

ص: ۶۶

۱- ۱. رجال الکشّیّ ص ۴۳۰.

۲- ۲. رجال الکشّیّ ص ۴۳۰، و الخزیمیه منزله من منازل الحاجّ بین الاجفر و الثعلبیه، قاله الفیروزآبادی.

۳- ۳. رجال الکشّیّ ص ۵۰۳ فی حدیث.

۴- ۴. کذا فی نسخه الکمبانیّ. و فی المصدر المطبوع و هکذا جامع الرواه و غیر ذلک نقلا عن الکشّیّ« الحسن بن القاسم»، و قال الممقانی: ان الشیخ عد الحسین بن قاسم فی رجاله من أصحاب الرضا علیه السلام و استظهر بعضهم کونه مصحف الحسن لیکون موافقا. لهذا الذی فی کش، و قال صاحب قاموس الرجال: قلت بعد کون نسخه الکشّیّ کثیره التحریف فلیستظهر أن الحسن هذا مصحف الحسین لیکون موافقا لما فی رجال الشیخ، مع أن نسخ الکشّیّ فی هذا مختلفه بین الحسن و الحسین، و لذا عنونه القهبائی هنا، و قال: سیجی ء فی الحسین، و عنونه فی الحسین أیضا و نقل الخبر مع اختلاف فیه، راجع قاموس الرجال ج ۳ ص ۲۲۵.

قَالَ: حَضَرَ بَعْضَ وُلْدِ جَعْفَرٍ علیه السلام الْمَوْتُ فَأَبْطَأَ عَلَيْهِ الرِّضَا علیه السلام فَغَمَّنِی ذَلِکَ لِإِبْطَائِهِ عَنْ عَمِّهِ قَالَ ثُمَّ جَاءَ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ قَامَ قَالَ الْحُسَيْنُ فَقُمْتُ مَعَهُ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ عَمُّکَ فِی الْحَالِ الَّتِی هُوَ فِيهَا تَقُومُ وَ تَدَعُهُ فَقَالَ عَمِّی يَدْفِنُ فُلَاناً يَعْنِی الَّذِی هُوَ عِنْدَهُمْ قَالَ فَوَ اللَّهِ مَا لَبِثْنَا أَنْ تَمَاثَلَ الْمَرِيضُ وَ دَفَنَ أَخَاهُ الَّذِی کَانَ عِنْدَهُمْ صَحِيحاً قَالَ الْحَسَنُ الْخَشَّابُ وَ کَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْقَاسِمِ يَعْرِفُ الْحَقَّ بَعْدَ ذَلِکَ وَ يَقُولُ بِهِ (۱).

**[ترجمه]رجال کشی: حسین بن قاسم می گوید: یکی از فرزندان حضرت صادق علیه السّلام به حالت احتضار رسید و حضرت رضا به دیدن او نیامد. من از تأخیر حضرت غمگین شدم که دیر بر بالین عمویش آمد. بعد تشریف آورد، ولی مختصری نشست و سپس از جای حرکت کرد. حسین گفت: من هم حرکت کردم و به آن جناب گفتم: فدایت شوم! عمویت در حالی است که مشاهده می کنی؛ او را می گذاری و می روی؟ فرمود: عمویم فلان کس (یکی از همان کسانی که در بالینش بود) را دفن خواهد کرد. گفت: به خدا چیزی نگذشت که بیمار خوب شد و برادرش را دفن کرد که آن وقت سالم بود. حسن خشاب گفت: حسین بن قاسم بعد از این جریان عارف به حق شد و به مقام امام آشنا گردید. - . رجال کشی: ۵۱۰ -

**[ترجمه]

بیان

تماثل العلیل قارب البرء.

**[ترجمه]عبارت «تماثل المریض» یعنی نزدیک شد که بیماری اش خوب شود.

**[ترجمه]

«۸۸»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ غَيْرِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام وَ أَنَا يَوْمَئِذٍ وَاقِفٌ وَ قَدْ کَانَ أَبِی سَأَلَ أَبَاهُ عَنْ سَبْعِ مَسَائِلَ فَأَجَابَهُ فِی سِتٍّ وَ أَمْسَکَ عَنِ السَّابِعَةِ فَقُلْتُ وَ اللَّهِ لَأَسْأَلَنَّهُ عَمَّا سَأَلَ أَبِی أَبَاهُ فَإِنْ أَجَابَ بِمِثْلِ جَوَابِ أَبِيهِ فَکَانَتْ دَلَالَةً فَسَأَلْتُهُ فَأَجَابَ بِمِثْلِ جَوَابِ أَبِيهِ أَبِی فِی الْمَسَائِلِ السِّتِّ فَلَمْ يَزِدْ فِی الْجَوَابِ وَاواً وَ لَا يَاءً وَ أَمْسَکَ عَنِ السَّابِعَةِ وَ قَدْ کَانَ أَبِی قَالَ لِأَبِيهِ إِنِّی أَحْتَجُّ عَلَيْکَ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّکَ زَعَمْتَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ لَمْ يَکُنْ إِمَاماً فَوَضَعَ يَدَهُ إِلَى عُنُقِهِ ثُمَّ قَالَ نَعَمْ احْتَجَّ عَلَيَّ بِذَلِکَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَمَا کَانَ فِيهِ مِنْ إِثْمٍ فَهُوَ فِی رَقَبَتِی فَلَمَّا وَدَّعْتُهُ قَالَ إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنْ شِيعَتِنَا يُبْتَلَى بِبَلِيَّةٍ أَوْ يَشْتَکِی فَيَصْبِرُ عَلَى ذَلِکَ إِلَّا کَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَجْرَ أَلْفِ شَهِيدٍ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی وَ اللَّهِ مَا کَانَ لِهَذَا ذِکْرٌ

١- ١. رجال الكشّيّ ص ٥١٠.

فَلَمَّا مَضَيْتُ وَ كُنْتُ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ خَرَجَ بِي عِرْقُ الْمَدَنِي (۱) فَلَقِيتُ مِنْهُ شِدَّةً فَلَمَّا كَانَ مِنْ قَابِلٍ حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَ قَدْ بَقِيَ مِنْ وَجَعِي بَقِيَّةٌ فَشَكَوْتُ إِلَيْهِ وَ قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ عَوِّذْ رِجْلِي وَ بَسَطْتُهَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ لِي لَيْسَ عَلَى رِجْلِكَ هَذِهِ بَأْسٌ وَ لَكِنْ أَرِنِي رِجْلَكَ الصَّحِيحَةَ فَبَسَطْتُهَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَعَوَّذَهَا فَلَمَّا خَرَجْتُ لَمْ أَلْبَثْ إِلَّا يَسِيراً حَتَّى خَرَجَ بِيَ الْعِرْقُ وَ كَانَ وَجَعُهُ يَسِيراً (۲).

**[ترجمه]کافی: حسین بن عمر بن یزید می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. من آن موقع واقفی مذهب بودم. پدرم از پدرش حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام هفت سؤال کرده بود که شش سؤال او را آن جناب جواب داده بود و سؤال هفتم را جواب نداده بود. با خود گفتم از همان مسائلی که پدرم از پدرش پرسیده بود، خواهم پرسید. اگر همان جواب پدرش را داد، دلیل بر امامت او است. پس سؤال کردم و در مورد آن شش مسأله، همان جواب را داد و یک واو و یا را کم و زیاد نکرد، ولی جواب هفتم را نداد. پدرم به پدرش گفته بود که من روز قیامت پیش خدا با تو احتجاج خواهم کرد که می گویی عبداللّه امام نیست. حضرت رضا علیه السّلام دست خود را روی گردن گذاشت و فرمود: بسیار خوب، پیش خداوند احتجاج کن؛ هر گناهی داشت به گردن من!

همین که از آن جناب جدا شدم فرمود: هر یک از شیعیان ما مبتلا به گرفتاری شود یا بیمار گردد و صبر نماید، خداوند به او پاداش هزار شهید را می دهد. با خود گفتم: به خدا قسم! جای این صحبت اینجا نبود.

وقتی به راه افتادم، در بین راه مبتلا به عرق مدینی شدم (رشته نخی است که به تدریج از پا خارج می شود و خیلی درد دارد). این درد بسیار مرا آزار داد. سال بعد که به حج رفتم خدمت آن جناب رسیدم. هنوز مختصری از ناراحتی ام باقی بود. من شکایت کرده و گفتم: فدایت شوم! برای پایم دعایی بکن! و پایم را مقابل آن جناب گشودم. فرمود: این پایت هیچ ناراحتی ندارد، ولی آن پای سالمت را نشان بده. پایم را گشودم. دعایی به آن خواند و من از خدمت آن جناب که مرخص شدم، طولی نکشید که آن پایم نیز مبتلا به عرق مدینی شد، ولی دردش کم بود. - . کافی ۱ : ۳۵۴ -

**[ترجمه]

«۸۹»

کا، [الکافی] أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ ابْنِ قِيَامَا الْوَاسِطِيِّ وَ كَانَ مِنَ الْوَاقِفَةِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ لَهُ يَكُونُ إِمَامَانِ قَالَ لَا إِلَّا وَ أَحَدُهُمَا صَامِتٌ فَقُلْتُ لَهُ هُوَ ذَا أَنْتَ لَيْسَ لَكَ صَامِتٌ وَ لَمْ يَكُنْ وُلِدَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام بَعْدُ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَيَجْعَلَنَّ اللَّهُ مِنِّي مَا يُثْبِتُ بِهِ الْحَقَّ وَ أَهْلَهُ وَ يَمْحَقُ بِهِ الْبَاطِلَ وَ أَهْلَهُ فَوُلِدَ لَهُ بَعْدَ سَنَةٍ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام فَقِيلَ لِابْنِ قِيَامَا أَ لَا تُقْنِعُكَ هَذِهِ الْآيَةُ فَقَالَ أَمَا وَ اللَّهِ إِنَّهَا لَآيَةٌ عَظِيمَةٌ وَ لَكِنْ كَيْفَ أَصْنَعُ بِمَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي ابْنِهِ (۳).

**[ترجمه]کافی: ابن قیاما که واقفی مذهب بود، گفت: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و گفتم: آیا ممکن است دو امام وجود داشته باشد؟ فرمود: نه، مگر اینکه یکی از آنها ساکت باشد. گفتم: شما اکنون همان طور هستی که امام ساکتی

برایت نیست (یعنی فرزند نداری). هنوز حضرت جواد علیه السّلام متولد نشده بود. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: به خدا قسم خداوند به من فرزندی خواهد داد که به وسیله او حق را ثابت می کند و باطل را از میان می برد. پس از یک سال حضرت جواد علیه السّلام برایش متولد شد. از ابن قیاما پرسیدند: همین دلیل تو را قانع نمی کند؟ گفت: به خدا قسم این دلیل بزرگی است، ولی با که آنچه حضرت صادق علیه السّلام درباره فرزندش فرموده چه کنم؟ - . کافی ۱ : ۳۲۱ -

**[ترجمه]

«۹۰»

کا، [الکافی] الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: أَتَيْتُ خُرَاسَانَ وَ أَنَا وَاقِفٌ فَحَمَلْتُ مَعِی مَتَاعاً وَ كَانَ مَعِی ثَوْبُ وَشْيٍ (۴) فِی بَعْضِ الرِّزَمِ وَ لَمْ أَشْعُرْ بِهِ وَ لَمْ أَعْرِفْ مَكَانَهُ فَلَمَّا قَدِمْتُ مَرْوَ وَ نَزَلْتُ فِی بَعْضِ مَنَازِلِهَا لَمْ أَشْعُرْ إِلَّا وَ رَجُلٌ مَدَنِيٌّ مِنْ بَعْضِ مُوَلَّدِيهَا فَقَالَ لِی إِنَّ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام يَقُولُ لَكَ:

ص: ۶۸

---

۱ - ۱. عرق المدینی أو المدنیّ مرکب اضافی، و هو خیط یخرج من الرجل تدریجا و یشتد وجعه، منه رحمه اللّه فی مرآه العقول.

۲- ۲. الکافی ج ۱ ص ۳۵۴.

۳- ۳. الکافی ج ۱ ص ۳۲۱ و ۳۵۴.

۴ - ۴. یقال: وشی الثوب یشیه و شیا: نمنمه و نقشه و حسنه، فهو واش و الثوب موشی فالوشی مصدر- یقال علی نقش الثوب و یکون من کل نوع من الثیاب الموشیه تسمیه بالمصدر و الوشاء کشداد مبالغه فی الواشی، و الذی یبیع ثیاب الابریسم. و أمّا الرزم فهو جمع رزمه ما شد فی ثوب واحد.

ابْعَثْ إِلَيَّ الثَّوْبَ الْوَشْيِ الَّذِی عِنْدَکَ قَالَ فَقُلْتُ وَ مَنْ أَخْبَرَ أَبَا الْحَسَنِ بِقُدُومِی وَ أَنَا قَدِمْتُ آنِفاً وَ مَا عِنْدِی ثَوْبُ وَشْیٍ فَرَجَعَ إِلَیْهِ وَ عَادَ إِلَیَّ فَقَالَ یَقُولُ لَکَ بَلَی هُوَ فِی مَوْضِعِ کَذَا وَ کَذَا وَ رِزْمَهِ کَذَا وَ کَذَا فَطَلَبْتُهُ حَیْثُ قَالَ فَوَجَدْتُهُ فِی أَسْفَلِ الرِّزْمَهِ فَبَعَثْتُ بِهِ إِلَیْهِ (۱).

**[ترجمه]کافی: وشاء می گوید: در روزگاری که واقفی مذهب بودم، وارد خراسان شدم. با خود مقداری جنس داشتم که پیراهن خوش رنگی هم جزو آنها بود. آن را در بسته ای داشتم، ولی متوجه آن نبودم و نمی دانستم کجاست. وارد مرو که شدم و ساکن یکی از منازل گردیدم، مردی از اهالی مدینه به من گفت: حضرت رضا علیه السّلام به تو پیغام داده که آن جامه رنگین را برایش بفرستی. گفتم چه کسی به حضرت رضا علیه السّلام از آمدن من خبر داده، من که هم اکنون وارد شده ام؟ ولی جامه رنگین ندارم. آن مرد خدمت حضرت رضا رفت و برگشت و گفت: حضرت می فرماید: آن جامه در فلان جا است و داخل فلان بسته است. در جستجوی پیراهن شدم و آن را در همان جا که فرموده بود، در ته بسته یافتم و برایش فرستادم. - . کافی ۱ : ۳۳۵ -

**[ترجمه]

«۹۱»

کا، [الکافی] عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِیَادٍ عَمَّنْ ذَکَرَهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَحْرَشٍ قَالَ حَدَّثَتْنِی حَکِیمَهُ بِنْتُ مُوسَی قَالَتْ: رَأَیْتُ الرِّضَا علیه السلام وَاقِفاً عَلَی بَابِ بَیْتِ الْحَطَبِ وَ هُوَ یُنَاجِی وَ لَسْتُ أَرَی أَحَداً فَقُلْتُ یَا سَیِّدِی لِمَنْ تُنَاجِی فَقَالَ هَذَا عَامِرٌ الزَّهْرَائِیُّ أَتَانِی یَسْأَلُنِی وَ یَشْکُو إِلَیَّ فَقُلْتُ یَا سَیِّدِی أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَ کَلَامَهُ فَقَالَ لِی إِنَّکِ إِنْ سَمِعْتِ بِهِ حُمِمْتِ سَنَهً فَقُلْتُ یَا سَیِّدِی أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ فَقَالَ لِیَ اسْمَعِی فَاسْتَمَعْتُ فَسَمِعْتُ شِبْهَ الصَّفِیرِ وَ رَکِبَتْنِی الْحُمَّی فَحُمِمْتُ سَنَهً(۲).

**[ترجمه]کافی: محمّد بن جحرش می گوید: حکیمه دختر موسی بن جعفر علیهما السّلام به من گفت: دیدم که حضرت رضا علیه السّلام جلو درب هیزم خانه ایستاده و آرام با شخصی صحبت می کند. با اینکه کسی آنجا حضور نداشت عرض کردم: آقای من! با که حرف می زنید؟ فرمود: این شخص عامر زهرایی است که آمده تقاضای دعا می کند و از درد خود شکایت دارد. عرض کردم: آقا! میل دارم سخن او را بشنوم. فرمود: اگر بشنوی یک سال بیمار خواهی شد، عرض کردم: مایلم بشنوم. فرمود: گوش کن! صدایی شبیه صفیر شنیدم. پس همان دم تب عارض من شد و به مدت یک سال تب داشتم. - . کافی ۱ : ۳۹۵ -

**[ترجمه]

«۹۲»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب مُرْسَلًا: مِثْلَهُ (۳).

**[ترجمه]مثل این روایت در مناقب ابن شهرآشوب آمده است. - . مناقب ۴ : ۳۴۴ -

**[ترجمه]

«۹۳»

عُيُونُ الْمُعْجِزَاتِ، رُوِيَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ قَالَ: شَخَصْتُ إِلَى خُرَاسَانَ وَ مَعِي حُلَلُ وَشْيٍ لِلتِّجَارَهِ فَوَرَدْتُ مَدِينَهَ مَرْوَ لَيْلًا وَ كُنْتُ أَقُولُ بِالْوَقْفِ عَلَى مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام فَوَافَقَ مَوْضِعَ نُزُولِي غُلَامٌ أَسْوَدُ كَأَنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَهِ فَقَالَ لِي يَقُولُ لَكَ سَيِّدِي وَجِّهْ إِلَيَّ بِالْحِبَرَهِ الَّتِي مَعَكَ لِأُكَفِّنَ بِهَا مَوْلًى لَنَا قَدْ تُوُفِّيَ فَقُلْتُ لَهُ وَ مَنْ سَيِّدُكَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام فَقُلْتُ مَا مَعِي حِبَرَهٌ وَ لَا حُلَّهٌ إِلَّا وَ قَدْ بِعْتُهَا فِي الطَّرِيقِ فَمَضَى ثُمَّ عَادَ إِلَيَّ فَقَالَ لِي بَلَى قَدْ بَقِيَتِ الْحِبَرَهُ قِبَلَكَ فَقُلْتُ لَهُ إِنِّي مَا أَعْلَمُهَا مَعِي فَمَضَى وَ عَادَ الثَّالِثَهَ فَقَالَ هِيَ فِي عَرْضِ السَّفَطِ الْفُلَانِيِّ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي إِنْ صَحَّ قَوْلُهُ فَهِيَ دَلَالَهٌ وَ كَانَتِ ابْنَتِي قَدْ دَفَعَتْ إِلَيَّ حِبَرَهً وَ قال [قَالَتْ] ابْتَعْ لِي بِثَمَنِهَا شَيْئاً مِنَ الْفَيْرُوزَجِ وَ السَّبَجِ مِنْ خُرَاسَانَ وَ نَسِيتُهَا

ص: ۶۹

۱- ۱. الكافی ج ۱ ص ۳۳۵.

۲- ۲. الكافی ج ۱ ص ۳۹۵.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۴۴، و فیه عامر الدهرائی.

فَقُلْتُ لِغُلَامِی هَاتِ هَذَا السَّفَطَ الَّذِی ذَکَرَهُ فَأَخْرَجَهُ إِلَیَّ وَ فَتَحَهُ فَوَجَدْتُ الْحِبَرَهَ فِی عَرْضِ ثِیَابٍ فِیهِ فَدَفَعْتُهَا إِلَیْهِ وَ قُلْتَ لَا آخُذُ لَهَا ثَمَناً فَعَادَ إِلَیَّ وَ قَالَ تُهْدِی مَا لَیْسَ لَکَ دَفَعَتْهَا إِلَیْکَ ابْنَتُکَ فُلَانَهُ وَ سَأَلَتْکَ بَیْعَهَا وَ أَنْ تَبْتَاعَ لَهَا بِثَمَنِهَا فَیْرُوزَجاً وَ سَبَجاً-(۱)

فَابْتَعْ لَهَا بِهَذَا مَا سَأَلَتْ وَ وَجَّهَ مَعَ الْغُلَامِ الثَّمَنَ الَّذِی یُسَاوِی الْحِبَرَهَ بِخُرَاسَانَ فَعَجِبْتُ مِمَّا وَرَدَ عَلَیَّ وَ قُلْتُ وَ اللَّهِ لَأَکْتُبَنَّ لَهُ مَسَائِلَ أَنَا شَاکٌّ فِیهَا وَ لَأَمْتَحِنَنَّهُ بِمَسَائِلَ سُئِلَ أَبُوهُ علیه السلام عَنْهَا فَأَثْبَتُّ تِلْکَ الْمَسَائِلَ فِی دَرْجٍ وَ عُدْتُ إِلَی بَابِهِ وَ الْمَسَائِلُ فِی کُمِّی وَ مَعِی صَدِیقٌ لِی مُخَالِفٌ لَا یَعْلَمُ شَرْحَ هَذَا الْأَمْرِ فَلَمَّا وَافَیْتُ بَابَهُ رَأَیْتُ الْعَرَبَ وَ الْقُوَّادَ وَ الْجُنْدَ یَدْخُلُونَ إِلَیْهِ فَجَلَسْتُ نَاحِیَهَ دَارِهِ وَ قُلْتُ فِی نَفْسِی مَتَی أَنَا أَصِلُ إِلَی هَذَا وَ أَنَا مُتَفَکِّرٌ وَ قَدْ طَالَ قُعُودِی وَ هَمَمْتُ بِالانْصِرَافِ إِذْ خَرَجَ خَادِمٌ یَتَصَفَّحُ الْوُجُوهَ وَ یَقُولُ أَیْنَ ابْنُ ابْنَهِ إِلْیَاسَ فَقُلْتُ هَا أَنَا ذَا فَأَخْرَجَ مِنْ کُمِّهِ دَرَجاً وَ قَالَ هَذَا جَوَابُ مَسَائِلِکَ وَ تَفْسِیرُهَا فَفَتَحْتُهُ وَ إِذَا فِیهِ الْمَسَائِلُ الَّتِی فِی کُمِّی وَ جَوَابُهَا وَ تَفْسِیرُهَا فَقُلْتُ أُشْهِدُ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ عَلَی نَفْسِی أَنَّکَ حُجَّهُ اللَّهِ وَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ وَ قُمْتُ فَقَالَ لِی رَفِیقِی إِلَی أَیْنَ تُسْرِعُ فَقُلْتُ قَدْ قَضَیْتُ حَاجَتِی فِی هَذَا الْوَقْتِ وَ أَنَا أَعُودُ لِلِقَائِهِ بَعْدَ هَذَا.

عم، [إعلام الوری] قب، [المناقب] لابن شهرآشوب مما روته العامه من معجزاته روی الحسن بن محمد بن أحمد السمرقندی المحدث بالإسناد عن الحسن بن علی الوشاء: مثله (۲)

ص: ۷۰

۱- ۱. الفیروزج: حجر کریم معروف و فتح فائه أشهر من کسرها، و السبج معرب« شبه» محرکه خرز أسود شدید السواد قال فی البرهان: هو حجر أسود له بریق یشبه الکهرباء فی اللطافه و الخفه طبیعته بارد یابس و له خواص عدیده یصنع منه الخاتم، و غیر ذلک، اه، و أمّا قراءه المصنّف« السیح» و هو ضرب من البرود و العباء المخطط، فلا یناسب ذکر الفیروزج، مع أن البرد أیضا نوع من الحبره فقد رغبت ابنته عنها لتبتاع بثمنها ما ترغب فیه النساء من الحلی و الحلل، لا أن تستبدل حبرتها بعباءه.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۶.

**[ترجمه]عیون المعجزات: حسن بن علی وشاء می گوید: در حالی که با خود مقداری جنس برای فروش داشتم، به طرف خراسان رفتم و شب وارد مرو شدم. آن زمان هنوز واقفی مذهب بودم. غلام سیاهی که شباهت به اهل مدینه داشت، پیش من آمد و گفت: مولایم می فرماید: آن پارچه سیاهی که همراه داری برایم بفرست. می خواهم به وسیله آن، غلام خود را که از دنیا رفته کفن کنم. گفتم آقای تو کیست؟ گفت: حضرت رضا علیه السّلام. گفتم: با من پارچه و لباسی نیست، هر چه داشتم در راه فروختم. رفت و دو مرتبه برگشت و گفت: آن پارچه پیش تو مانده است، هنوز آن را نفروخته ای. گفتم: من خبر ندارم. رفت و برای مرتبه سوم آمد و گفت: آن پارچه در فلان بسته است. با خود گفتم اگر حرفش درست باشد، دلیلی است بر امامت او.

دخترم یک پارچه سیاه به من داده بود که آن را بفروشم و با پولش انگشتری فیروزه و چادری خط خطی برایش از خراسان بخرم، ولی من آن را فراموش کرده بودم. به غلام خود گفتم تا فلان بسته را بیاورد. وقتی آورد گشودم، داخل آن همان پارچه را یافتم و به غلام تسلیم کردم و گفتم: بهایش را نمی خواهم. برگشت و گفت: حضرت فرموده است: چیزی را که از تو نیست می بخشی؟ این پارچه را فلان دخترت به تو داده که از بهایش برای او فیروزه و چادر خط خطی به وسیله پول آن بخری. آنچه را که او خواسته خریداری کن. ایشان بهای پارچه را که در خراسان به آن قیمت خرید و فروش می شد، توسط غلام فرستاده بود.

از آنچه که دیدم خیلی تعجب کردم. با خود گفتم: به خدا قسم مسائلی را که درآن مشکوک هستم برایش می نویسم و او را به وسیله همان مسائلی که از پدرش می پرسیدم، آزمایش خواهم کرد. پس آن مسائل را در کاغذی نوشتم و آن را در آستین خود نهادم و به درب خانه امام رفتم. دوستی داشتم که به همراه من بود، ولی از نظر مذهب با من مخالف بود او از این جریان اطلاعی نداشت.

به درب خانه که رسیدم، دیدم مردم و سپاهیان و سربازان خدمتش می رسند. در یک طرف حیاط نشستم و با خود گفتم: یعنی چه وقت من می توانم خدمتش برسم؟ در اندیشه بودم و مدتی طول کشید. تصمیم گرفتم برگردم که در همان موقع غلامی خارج شده و در حالی که در چهره مردم دقیق می شد می پرسید: پسر دختر الیاس کیست؟ گفتم: من هستم. از داخل آستین نامه ای خارج کرد و گفت: این جواب سؤال ها و تفسیر آنها است. گفتم: خدا و پیامبرش را گواه می گیرم بر خود که تو حجت خدایی و استغفار و توبه می نمایم! در این موقع از جای حرکت کردم. رفیقم گفت: با این عجله کجا می روی؟ گفتم: حاجت من برآورده شده؛ برای دیدن امام بعد خواهم آمد .

در اعلام الوری و مناقب ابن شهر آشوب - . مناقب ۴ : ۳۳۶ - نیز از روایاتی که عامه آن را در باب معجزات حضرت نقل نموده اند، مثل این حدیث را از وشاء نقل کرده است.

**[ترجمه]

بیان

السيح ضرب من البرود و عباءه مخططه(۱).

**[ترجمه]کلمه «سیح» نوعی از برد و عبای راه راه است.

**[ترجمه]

«۹۴»

يج، [الخرائج و الجرائح] رَوَى مُسَافِرٌ قَالَ: أَمَرَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ عليه السلام حِينَ أُخْرِجَ بِهِ أَبَا الْحَسَنِ عليه السلام أَنْ يَنَامَ عَلَى بَابِهِ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ أَبَداً مَا دَامَ حَيّاً إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُ خَبَرُهُ قَالَ فَكُنَّا نَفْرُشُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ لِأَبِي الْحَسَنِ فِي الدِّهْلِيزِ ثُمَّ يَأْتِي بَعْدَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ فَيَنَامُ فَإِذَا أَصْبَحَ انْصَرَفَ إِلَى مَنْزِلِهِ وَ كُنَّا رُبَّمَا خَبَأْنَا الشَّيْ ءَ مِنْهُ مِمَّا يُؤْكَلُ فَيَجِي ءُ وَ يُخْرِجُهُ وَ يُعْلِمُنَا أَنَّهُ عَلِمَ بِهِ مَا كَانَ يَنْبَغِي أَنْ يُخْبَأُ مِنْهُ فَلَمَّا كَانَ لَيْلَهٌ أَبْطَأَ عَنَّا وَ اسْتَوْحَشَ الْعِيَالُ وَ ذُعِرُوا وَ دَخَلَنَا مِنْ ذَلِكَ مَدْخَلٌ عَظِيمٌ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أَتَى الدَّارَ وَ دَخَلَ عَلَى الْعِيَالِ وَ قَصَدَ إِلَى أُمِّ أَحْمَدَ وَ قَالَ لَهَا هَاتِي الَّذِي أَوْدَعَكِ أَبِي فَصَرَخَتْ وَ لَطَمَتْ وَ شَقَّتْ وَ قَالَتْ مَاتَ سَيِّدِي فَكَفَّهَا وَ قَالَ لَا تَتَكَلَّمِي حَتَّى يَجِي ءَ الْخَبَرُ فَدَفَعَتْ إِلَيْهِ سَفَطاً(۲).

أقول: سنورد كثيرا من معجزاته عليه السلام فی الأبواب الآتيه لكونها أنسب بها.

**[ترجمه]خرائج و جرائح: مسافر می گوید: وقتی خواستند حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام را به بغداد ببرند، به حضرت رضا علیه السّلام دستور داد که تا وقتی زنده است در اطاقش بخوابد تا خبر فوت او به آن جناب برسد. مسافر می گوید: ما هر شب رختخواب حضرت رضا علیه السّلام را در اطاق موسی بن جعفر علیهما السّلام می انداختیم. حضرت پس از نماز عشا می آمد و آنجا می خوابید و صبح که می شد، به منزل خود می رفت. گاهی خوردنی پنهان می کردیم، وقتی می آمد می رفت و خوردنی را برمی داشت و به ما می فرمود: من می دانم چه پنهان کرده اید، شایسته نیست آن را از من پنهان کنید.

یک شب تأخیر کرد. خانواده موسی بن جعفر علیهما السّلام از تأخیر ایشان نگران شدند. من خیلی ناراحت شدم. فردا صبح وارد خانه شد و پیش خانواده موسی بن جعفر علیهما السّلام رفت. ام احمد را خواست و به او فرمود: آن امانت ها که پدرم به تو سپرده بیاور.ام احمد ناله ای کرد و گریبان چاک زد و گفت: مولایم از دنیا رفت! حضرت علیه السّلام او را از این کار بازداشت و فرمود: چیزی نگو تا خبر رسمی برسد. ام احمد هم بسته ای را به ایشان تقدیم کرد. - . خرائج و جرائح: ۳۶۹ -

مؤلف: بسیاری از معجزات حضرت را در باب های آینده خواهیم آورد، زیرا آن معجزات با باب های آینده تناسب بیشتری دارند.

**[ترجمه]

«۹۵»

وَ رَوَی الْبُرْسِیُّ فِی مَشَارِقِ الْأَنْوَارِ: أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْوَاقِفَهِ جَمَعَ مَسَائِلَ مُشْکِلَهً فِی طُومَارٍ وَ قَالَ فِی نَفْسِهِ إِنْ عَرَفَ الرِّضَا علیه السلام مَعْنَاهُ فَهُوَ وَلِیُّ الْأَمْرِ فَلَمَّا أَتَی الْبَابَ وَقَفَ لِیَخِفَّ الْمَجْلِسُ فَخَرَجَ إِلَیْهِ الْخَادِمُ وَ بِیَدِهِ رُقْعَهٌ فِیهَا جَوَابُ مَسَائِلِهِ بِخَطِّ الْإِمَامِ علیه السلام فَقَالَ لَهُ الْخَادِمُ أَیْنَ الطُّومَارُ فَأَخْرَجَهُ فَقَالَ لَهُ یَقُولُ لَکَ وَلِیُّ اللَّهِ هَذَا جَوَابُ مَا فِیهِ فَأَخَذَهُ وَ مَضَی.

قَالَ وَ رُوِیَ أَنَّهُ علیه السلام قَالَ یَوْماً فِی مَجْلِسِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَاتَ فُلَانٌ فَصَبَرَ هُنَیْئَهً وَ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ غُسِّلَ وَ کُفِّنَ وَ حُمِلَ إِلَی حُفْرَتِهِ ثُمَّ صَبَرَ هُنَیْئَهً وَ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وُضِعَ فِی قَبْرِهِ وَ سُئِلَ عَنْ رَبِّهِ فَأَجَابَ ثُمَّ سُئِلَ عَنْ نَبِیِّهِ فَأَقَرَّ ثُمَّ سُئِلَ عَنْ إِمَامِهِ فَعَدَّهُمْ حَتَّی وَقَفَ عِنْدِی فَمَا بَالُهُ وَقَفَ وَ کَانَ الرَّجُلُ وَاقِفِیّاً

۱- ۱. الصحاح ص ۳۷۷.

۲- ۲. لم نجده فی الخرائج و الجرائح و رواه الکلینی فی الکافی ج ۱ ص ۳۸۱.

وَ قَالَ إِنَّ الرِّضَا علیه السلام لَمَّا قَدِمَ مِنْ خُرَاسَانَ تَوَجَّهَتْ إِلَيْهِ الشِّيعَةُ مِنَ الْأَطْرَافِ وَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَسْبَاطٍ قَدْ تَوَجَّهَ إِلَيْهِ بِهَدَايَا وَ تُحَفٍ فَأُخِذَتِ الْقَافِلَةُ وَ أُخِذَ مَالُهُ وَ هَدَايَاهُ وَ ضُرِبَ عَلَى فِيهِ فَانْتَثَرَتْ نَوَاجِذُهُ فَرَجَعَ إِلَى قَرْيَةٍ هُنَاكَ فَنَامَ فَرَأَى الرِّضَا علیه السلام فِي مَنَامِهِ وَ هُوَ يَقُولُ لَا تَحْزَنْ إِنَّ هَدَايَاكَ وَ مَالَكَ وَصَلَتْ إِلَيْنَا وَ أَمَّا هَمُّكَ بِثَنَايَاكَ فَخُذْ مِنَ السُّعْدِ الْمَسْحُوقِ وَ احْشُ بِهِ فَاكَ قَالَ فَانْتَبَهَ مَسْرُوراً وَ أَخَذَ مِنَ السُّعْدِ وَ حَشَا بِهِ فَاهُ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِ نَوَاجِذَهُ قَالَ فَلَمَّا وَصَلَ إِلَى الرِّضَا علیه السلام وَ دَخَلَ عَلَيْهِ قَالَ قَدْ وَجَدْتَ مَا قُلْنَاهُ لَكَ فِي السُّعْدِ حَقّاً فَادْخُلْ هَذِهِ الْخِزَانَةَ فَانْظُرْ فَدَخَلَ فَإِذَا مَالُهُ وَ هَدَايَاهُ كُلُّهَا عَلَى حِدَتِهِ.

**[ترجمه]مشارق الانوار برسی: مردی از واقفی مذهبان مسائلی مشکل را در طوماری نوشت و با خود گفت: اگر جواب این مسائل را حضرت رضا علیه السّلام بداند، پس او امام است. همین که به درب خانه رسید، ایستاد تا مجلس خلوت شود. در همین هنگام خادم به همراه نامه ای بیرون آمد که جواب تمام مسائل، به خط خود امام علیه السّلام در آن نوشته شده بود. خادم گفت: آن طومار را چه کردی؟ مرد واقفی طومار را خارج کرد. غلام گفت: ولیّ خدا می فرماید: در این نامه جواب مسائلی که در طومار نوشته ای، داده شده. آن مرد طومار را گرفت و رفت.

و نیز روایت شده که حضرت رضا علیه السّلام روزی در مجلس خود فرمود: لا اله الا اللّه، فلان کس از دنیا رفت! پس از مدتی فرمود: لا اله الا اللّه، او را غسل دادند، کفن کردند و به جانب قبرش بردند. بعد کمی صبر کرد و فرمود: لا اله الا اللّه، او را در قبرش نهادند. از پروردگارش سؤال کردند و او جواب داد. بعد از پیامبرش پرسیدند، اقرار کرد. بعد از امامش پرسیدند، یک یک را شمرد، اما به من که رسید توقف کرد. آن مرد واقفی مذهب بود.

نیز می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام وارد خراسان شد، شیعیان از اطراف به جانب او روی آوردند، از آن جمله علی بن اسباط با مقداری هدیه و پیشکش به همین تصمیم عازم خراسان شد. دزدان، قافله را ربودند، اموال و هدیه های او را بردند و ضربتی به دهانش زدند که دندان های عقب دهانش افتاد. وی به دهی که در آن نزدیکی بود برگشت و در آنجا خوابید. حضرت رضا علیه السّلام را در خواب دید که حضرت به او فرمود: محزون مباش! هدایا و اموالت به من رسید. اما گوش کن درباره دندان های پیشین خود؛ سعد (ماده ای که برای دندان نافع است) کوبیده را در دهان بگیر. علی بن اسباط می گوید: وقتی از خواب بیدار شد، مقداری سعد کوبیده را در دهان گرفت و خداوند دندان های عقب دهانش را به او برگردانید. وقتی خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید، حضرت علیه السّلام فرمود: آنچه درباره سعد به تو سفارش کرده بودم نتیجه اش را مشاهده کردی. اینک داخل این انبار برو! علی بن اسباط داخل شد و دید تمام مال ها و هدیه هایش به تفکیک در آنجاست.

**[ترجمه]

«۹۶»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام قَالَ: مَرِضَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ الرِّضَا علیه السلام فَعَادَهُ فَقَالَ كَيْفَ تَجِدُكَ قَالَ لَقِيتُ الْمَوْتَ بَعْدَكَ يُرِيدُ مَا لَقِيَهُ مِنْ شِدَّةِ مَرَضِهِ فَقَالَ كَيْفَ لَقِيتَهُ قَالَ شَدِيداً أَلِيماً قَالَ مَا لَقِيتَهُ إِنَّمَا لَقِيتَ مَا يَبْدَؤُكَ بِهِ وَ يُعَرِّفُكَ بَعْضَ حَالِهِ إِنَّمَا النَّاسُ رَجُلَانِ مُسْتَرِيحٌ بِالْمَوْتِ وَ مُسْتَرَاحٌ مِنْهُ فَجَدِّدِ الْإِيمَانَ بِاللَّهِ وَ بِالْوَلَايَةِ تَكُنْ مُسْتَرِيحاً فَفَعَلَ الرَّجُلُ ذَلِكَ ثُمَّ قَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ هَذِهِ مَلَائِكَةُ رَبِّي بِالتَّحِيَّاتِ وَ التُّحَفِ يُسَلِّمُونَ عَلَيْكَ وَ هُمْ قِيَامٌ بَيْنَ يَدَيْكَ فَأْذَنْ لَهُمْ فِي الْجُلُوسِ

فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام اجْلِسُوا مَلَائِكَةَ رَبِّی ثُمَّ قَالَ لِلْمَرِیضِ سَلْهُمْ أُمِرُوا بِالْقِیَامِ بِحَضْرَتِی فَقَالَ الْمَرِیضُ سَأَلْتُهُمْ فَذَكَرُوا أَنَّهُ لَوْ حَضَرَكَ كُلُّ مَنْ خَلَقَهُ اللَّهُ مِنْ مَلَائِكَتِهِ لَقَامُوا لَكَ وَ لَمْ یَجْلِسُوا حَتَّی تَأْذَنَ لَهُمْ هَكَذَا أَمَرَهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ غَمَّضَ الرَّجُلُ عَیْنَیْهِ وَ قَالَ السَّلَامُ عَلَیْكَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ هَذَا شَخْصُكَ مَاثِلٌ لِی مَعَ أَشْخَاصِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ مَنْ بَعْدَهُ مِنَ الْأَئِمَّهِ وَ قَضَی الرَّجُلُ.

**[ترجمه]دعوات راوندی: حضرت جواد علیه السّلام فرمود: یکی از اصحاب حضرت رضا علیه السّلام مریض شد. امام علیه السّلام به عیادت او رفت و به او فرمود: چه می بینی؟ عرض کرد: مرگ را بعد از شما دیدم! منظورش شدت ناراحتی بود که در اثر مرض می دید. فرمود: چگونه یافتی مرگ را؟ گفت: سخت و دردناک! فرمود: هنوز مرگ را ندیده ای! آنچه دیدی مقدمه مرگ بود که نشانه ای از آن را به تو نشان دادند. مردم دو نوع هستند: بعضی به وسیله مرگ آسوده می شوند و گروهی به وسیله مرگشان، دیگران از شرشان خلاص می شوند. ایمان خود را به خدا و ولایت تجدید کن تا به وسیله مرگ آسوده شوی! آن مرد نیز همین کار را کرد. در این موقع عرض کرد: یا بن رسول اللّٰه! فرشته های خدا با تهنیت و تحفه آمده اند، سلام می کنند و در مقابل شما ایستاده اند! اجازه بفرمایید بنشینند. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: بنشینید ملائکه خدا! آنگاه به مریض فرمود: بپرس به آنها دستور داده اند که مقابل من بایستند؟ مرد مریض می گوید: من پرسیدم و آنها گفتند: اگر تمام ملائکه در خدمت شما بیایند همه می ایستند و نمی نشینند، مگر به آنها اجازه دهی! خداوند این چنین به آنها امر کرده. در این موقع آن مرد چشم فرو بست و عرض کرد: السّلام علیک یا بن رسول اللّٰه! اینک شما را در مقابل خود می یابم، با حضرت محمّد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم و پیشوایان بعد از او. و در این موقع از دنیا رفت. - . دعوات راوندی: ۲۴۸ -

**[ترجمه]

باب ۴ وروده علیه السلام البصره و الکوفه و ما ظهر منه علیه السلام فیهما من الاحتجاجات و المعجزات

الأخبار

«۱»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِیِّ قَالَ: لَمَّا تُوُفِّیَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام أَتَیْتُ الْمَدِینَهَ فَدَخَلْتُ عَلَی الرِّضَا علیه السلام فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ بِالْأَمْرِ وَ أَوْصَلْتُ إِلَیْهِ مَا کَانَ مَعِی وَ قُلْتُ إِنِّی سَائِرٌ إِلَی الْبَصْرَهِ وَ عَرَفْتُ کَثْرَهَ خِلَافِ النَّاسِ وَ قَدْ نُعِیَ إِلَیْهِمْ مُوسَی علیه السلام وَ مَا أَشُکُّ أَنَّهُمْ سَیَسْأَلُونِّی عَنْ بَرَاهِینِ الْإِمَامِ وَ لَوْ أَرَیْتَنِی شَیْئاً مِنْ ذَلِکَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام لَمْ یَخْفَ عَلَیَّ هَذَا فَأَبْلِغْ أَوْلِیَاءَنَا بِالْبَصْرَهِ وَ غَیْرِهَا أَنِّی قَادِمٌ عَلَیْهِمْ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ ثُمَّ أَخْرَجَ إِلَیَّ جَمِیعَ مَا کَانَ لِلنَّبِیِّ عِنْدَ الْأَئِمَّهِ مِنْ بُرْدَتِهِ وَ قَضِیبِهِ وَ سِلَاحِهِ وَ غَیْرِ ذَلِکَ فَقُلْتُ وَ مَتَی تَقْدَمُ عَلَیْهِمْ قَالَ بَعْدَ ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ مِنْ وُصُولِکَ وَ دُخُولِکَ الْبَصْرَهَ فَلَمَّا قَدِمْتُهَا سَأَلُونِی عَنِ الْحَالِ فَقُلْتُ لَهُمْ إِنِّی أَتَیْتُ مُوسَی بْنَ جَعْفَرٍ قَبْلَ وَفَاتِهِ بِیَوْمٍ وَاحِدٍ فَقَالَ إِنِّی مَیِّتٌ لَا مَحَالَهَ فَإِذَا وَارَیْتَنِی فِی لَحْدِی فَلَا تُقِیمَنَّ وَ تَوَجَّهْ إِلَی الْمَدِینَهِ بِوَدَائِعِی هَذِهِ وَ أَوْصِلْهَا إِلَی ابْنِی عَلِیِّ بْنِ مُوسَی فَهُوَ وَصِیِّی وَ صَاحِبُ الْأَمْرِ بَعْدِی فَفَعَلْتُ مَا أَمَرَنِی بِهِ وَ أَوْصَلْتُ الْوَدَائِعَ إِلَیْهِ وَ هُوَ یُوَافِیکُمْ إِلَی ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ مِنْ یَوْمِی هَذَا فَاسْأَلُوهُ عَمَّا شِئْتُمْ فَابْتَدَرَ الْکَلَامَ عَمْرُو بْنُ هَدَّابٍ (۱) عَنِ الْقَوْمِ وَ کَانَ نَاصِبِیّاً یَنْحُو نَحْوَ التَّزَیُّدِ وَ الِاعْتِزَالِ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْحَسَنَ بْنَ مُحَمَّدٍ رَجُلٌ مِنْ أَفَاضِلِ أَهْلِ هَذَا الْبَیْتِ فِی وَرَعِهِ وَ زُهْدِهِ وَ عِلْمِهِ وَ سِنِّهِ وَ لَیْسَ هُوَ کَشَابٍّ مِثْلِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی وَ لَعَلَّهُ لَوْ سُئِلَ عَنْ شَیْ ءٍ مِنْ مُعْضِلَاتِ الْأَحْکَامِ لَحَارَ فِی ذَلِکَ فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ کَانَ حَاضِراً

١- ١. قال الفيروزآبادي: و هدبه بن خالد- و يعرف بهداب ككتان- محدث.

فِی الْمَجْلِسِ لَا تَقُلْ یَا عَمْرُو ذَلِکَ فَإِنَّ عَلِیّاً عَلَی مَا وَصَفَ مِنَ الْفَضْلِ وَ هَذَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ یَقُولُ إِنَّهُ یَقْدَمُ إِلَی ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ فَکَفَاکَ بِهِ دَلِیلًا وَ تَفَرَّقُوا.

فَلَمَّا کَانَ فِی الْیَوْمِ الثَّالِثِ مِنْ دُخُولِی الْبَصْرَهَ إِذَا الرِّضَا علیه السلام قَدْ وَافَی فَقَصَدَ مَنْزِلَ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ دَاخِلًا لَهُ دَارَهُ وَ قَامَ بَیْنَ یَدَیْهِ یَتَصَرَّفُ بَیْنَ أَمْرِهِ وَ نَهْیِهِ فَقَالَ یَا حَسَنَ بْنَ مُحَمَّدٍ أَحْضِرْ جَمِیعَ الْقَوْمِ الَّذِینَ حَضَرُوا عِنْدَ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ وَ غَیْرَهُمْ مِنْ شِیعَتِنَا وَ أَحْضِرْ جَاثَلِیقَ النَّصَارَی وَ رَأْسَ الْجَالُوتِ وَ مُرِ الْقَوْمَ یَسْأَلُوا عَمَّا بَدَا لَهُمْ فَجَمَعَهُمْ کُلَّهُمْ وَ الزَّیْدِیَّهَ وَ الْمُعْتَزِلَهَ وَ هُمْ لَا یَعْلَمُونَ لِمَا یَدْعُوهُمُ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ فَلَمَّا تَکَامَلُوا ثُنِیَ لِلرِّضَا علیه السلام وِسَادَهٌ فَجَلَسَ عَلَیْهَا ثُمَّ قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ هَلْ تَدْرُونَ لِمَ بَدَأْتُکُمْ بِالسَّلَامِ قَالُوا لَا قَالَ لِتَطْمَئِنَّ أَنْفُسُکُمْ قَالُوا مَنْ أَنْتَ یَرْحَمُکَ اللَّهُ قَالَ أَنَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَّیْتُ الْیَوْمَ صَلَاهَ الْفَجْرِ فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَعَ وَالِی الْمَدِینَهِ وَ أَقْرَأَنِی بَعْدَ أَنْ صَلَّیْنَا کِتَابَ صَاحِبِهِ إِلَیْهِ وَ اسْتَشَارَنِی فِی کَثِیرٍ مِنْ أُمُورِهِ فَأَشَرْتُ عَلَیْهِ بِمَا فِیهِ الْحَظُّ لَهُ وَ وَعَدْتُهُ أَنْ یَصِیرَ إِلَیَّ بِالْعَشِیِّ بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ هَذَا الْیَوْمِ لِیَکْتُبَ عِنْدِی جَوَابَ کِتَابِ صَاحِبِهِ وَ أَنَا وَافٍ لَهُ بِمَا وَعَدْتُهُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ.

فَقَالَتِ الْجَمَاعَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا نُرِیدُ مَعَ هَذَا الدَّلِیلِ بُرْهَاناً وَ أَنْتَ عِنْدَنَا الصَّادِقُ الْقَوْلِ وَ قَامُوا لِیَنْصَرِفُوا فَقَالَ لَهُمُ الرِّضَا علیه السلام لَا تَتَفَرَّقُوا فَإِنِّی إِنَّمَا جَمَعْتُکُمْ لِتَسْأَلُوا عَمَّا شِئْتُمْ مِنْ آثَارِ النُّبُوَّهِ وَ عَلَامَاتِ الْإِمَامَهِ الَّتِی لَا تَجِدُونَهَا إِلَّا عِنْدَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ فَهَلُمُّوا مَسَائِلَکُمْ فَابْتَدَأَ عَمْرُو بْنُ هَدَّابٍ فَقَالَ إِنَّ مُحَمَّدَ بْنَ الْفَضْلِ الْهَاشِمِیَّ ذَکَرَ عَنْکَ أَشْیَاءَ لَا تَقْبَلُهَا الْقُلُوبُ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام وَ مَا تِلْکَ قَالَ أَخْبَرَنَا عَنْکَ أَنَّکَ تَعْرِفُ کُلَّ مَا أَنْزَلَهُ اللَّهُ وَ أَنَّکَ تَعْرِفُ کُلَّ لِسَانٍ وَ لُغَهٍ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام صَدَقَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ فَأَنَا أَخْبَرْتُهُ بِذَلِکَ فَهَلُمُّوا فَاسْأَلُوا قَالَ فَإِنَّا نَخْتَبِرُکَ قَبْلَ کُلِّ شَیْ ءٍ بِالْأَلْسُنِ وَ اللُّغَاتِ

وَ هَـذَا رُومِیٌّ وَ هَـذَا هِنْدِیٌّ وَ فَارِسِـیٌّ وَ تُرْکِیٌّ فَأَحْضَـرْنَاهُمْ فَقَالَ علیه السلام فَلْیَتَکَلَّمُوا بِمَا أَحَبُّوا أَجِبْ کُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِلِسَانِهِ إِنْ شَـاءَ اللَّهُ فَسَأَلَ کُلُّ وَاحِـدٍ مِنْهُمْ مَسْأَلَهً بِلِسَانِهِ وَ لُغَتِهِ فَأَجَابَهُمْ عَمَّا سَأَلُوا بِأَلْسِـنَتِهِمْ وَ لُغَاتِهِمْ فَتَحَیَّرَ النَّاسُ وَ تَعَجَّبُوا وَ أَقَرُّوا جَمِیعاً بِأَنَّهُ أَفْصَـحُ مِنْهُمْ بِلُغَاتِهِمْ ثُمَّ نَظَرَ الرِّضَا علیه السلام إِلَی ابْنِ هَـذَّابٍ فَقَالَ إِنْ أَنَا أَخْبَرْتُکَ أَنَّکَ سَـتُبْتَلَی فِی هَـذِهِ الْأَیَّامِ بِـدَمِ ذِی رَحِمٍ لَـکَ کُنْتَ مُصَـدِّقاً لِی قَالَ لَا فَإِنَّ الْغَیْبَ لَا یَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَی قَالَ علیه السلام أَ وَ لَیْسَ اللَّهُ یَقُولُ عالِمُ الْغَیْبِ فَلا یُظْهِرُ عَلی غَیْبِهِ أَحَداً إِلَّا مَنِ ارْتَضی مِنْ

رَسُولٍ (۱) فَرَسُولُ اللَّهِ عِنْدَ اللَّهِ مُرْتَضًـی وَ نَحْنُ وَرَثَهُ ذَلِکَ الرَّسُولِ الَّذِی أَطْلَعَهُ اللَّهُ عَلَی مَا شَاءَ مِنْ غَیْبِهِ فَعَلِمْنَا مَا کَانَ وَ مَا یَکُونُ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ إِنَّ الَّذِی أَخْبَرْتُکَ بِهِ یَا ابْنَ هَـذَّابٍ لَکَائِنٌ إِلَی خَمْسَهِ أَیَّامٍ فَإِنْ لَمْ یَصِـحَّ مَا قُلْتُ فِی هَـذِهِ الْمُدَّهِ(۲) فَإِنِّی کَذَّابٌ مُفْتَرٍ وَ إِنْ صَحَّ فَتَعْلَمُ أَنَّکَ الرَّادُّ عَلَی اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ ذَلِکَ دَلَالَهٌ أُخْرَی أَمَا إِنَّکَ سَـتُصَابُ بِبَصَرِکَ وَ تَصِیرُ مَکْفُوفاً فَلَا تُبْصِرُ سَهْلًا وَ لَا جَبَلًا وَ هَـذَا کَائِنٌ بَعْـدَ أَیَّامٍ وَ لَکَ عِنْدِی دَلَالَهٌ أُخْرَی إِنَّکَ سَـتَحْلِفُ یَمِیناً کَاذِبَهً فَتُضْـرَبُ بِالْبَرَصِ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ تَاللَّهِ لَقَـدْ نَزَلَ ذَلِکَ کُلُّهُ بِابْنِ هَذَّابٍ فَقِیلَ لَهُ صَدَقَ الرِّضَا أَمْ کَذَبَ قَالَ وَ اللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ فِی الْوَقْتِ الَّذِی أَخْبَرَنِی بِهِ أَنَّهُ کَائِنٌ وَ لَکِنَّنِی کُنْتُ أَتَجَلَّدُ ثُمَّ إِنَّ الرِّضَـا الْتَفَتَ إِلَی الْجَـاثَلِیقِ فَقَالَ هَلْ دَلَّ الْإِنْجِیلُ عَلَی نُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صـلی الله علیه و آله قَالَ لَوْ دَلَّ الْإِنْجِیلُ عَلَی ذَلِکَ مَا جَحَدْنَاهُ فَقَالَ علیه السلام أَخْبِرْنِی عَنِ السَّکْتَهِ الَّتِی لَکُمْ فِی السِّفْرِ الثَّالِثِ فَقَالَ الْجَاثَلِیقُ اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَی لَا یَجُوزُ لَنَا أَنْ نُظْهِرَهُ قَالَ الرِّضَا علیه السلام فَإِنْ قَرَّرْتُکَ أَنَّهُ اسْمُ مُحَمَّدٍ وَ ذِکْرُهُ وَ أَقَرَّ عِیسَی بِهِ

۱- ۱. الجن: ۲۷.

۲- ۲. فی المصدر و هکذا نسخه الکمبانیّ زیاده« إلّا» و هو سهو.

وَ أَنَّهُ بَشَّرَ بَنِی إِسْرَائِیلَ بِمُحَمَّدٍ لِتُقِرَّ بِهِ وَ لَا تُنْکِرُهُ قَالَ الْجَاثَلِیقُ إِنْ فَعَلْتَ أَقْرَرْتُ فَإِنِّی لَا أَرُدُّ الْإِنْجِیلَ وَ لَا أَجْحَدُ قَالَ الرِّضَا علیه السلام فَخُذْ عَلَی السِّفْرِ الثَّالِثِ الَّذِی فِیهِ ذِکْرُ مُحَمَّدٍ وَ بِشَارَهُ عِیسَی بِمُحَمَّدٍ قَالَ الْجَاثَلِیقُ هَاتِ فَأَقْبَلَ الرِّضَا علیه السلام یَتْلُو ذَلِکَ السِّفْرَ مِنَ الْإِنْجِیلِ حَتَّی بَلَغَ ذِکْرَ مُحَمَّدٍ فَقَالَ یَا جَاثَلِیقُ مَنْ هَذَا الْمَوْصُوفُ قَالَ الْجَاثَلِیقُ صِفْهُ قَالَ لَا أَصِفُهُ إِلَّا بِمَا وَصَفَهُ اللَّهُ هُوَ صَاحِبُ النَّاقَهِ وَ الْعَصَا وَ الْکِسَاءِ النَّبِیُّ الْأُمِّیُّ الَّذِی یَجِدُونَهُ مَکْتُوباً عِنْدَهُمْ فِی التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ یَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ یَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْکَرِ وَ یُحِلُّ لَهُمُ الطَّیِّبَاتِ وَ یُحَرِّمُ عَلَیْهِمُ الْخَبَائِثَ وَ یَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْلَالَ الَّتِی کَانَتْ عَلَیْهِمْ یَهْدِی إِلَی الطَّرِیقِ الْأَقْصَدِ وَ الْمِنْهَاجِ الْأَعْدَلِ وَ الصِّرَاطِ الْأَقْوَمِ سَأَلْتُکَ یَا جَاثَلِیقُ بِحَقِّ عِیسَی رُوحِ اللَّهِ وَ کَلِمَتِهِ هَلْ تَجِدُونَ هَذِهِ الصِّفَهَ فِی الْإِنْجِیلِ لِهَذَا النَّبِیِّ فَأَطْرَقَ الْجَاثَلِیقُ مَلِیّاً وَ عَلِمَ أَنَّهُ إِنْ جَحَدَ الْإِنْجِیلَ کَفَرَ فَقَالَ نَعَمْ هَذِهِ الصِّفَهُ مِنَ الْإِنْجِیلِ وَ قَدْ ذَکَرَ عِیسَی فِی الْإِنْجِیلِ هَذَا النَّبِیَّ وَ لَمْ یَصِحَّ عِنْدَ النَّصَارَی أَنَّهُ صَاحِبُکُمْ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام أَمَّا إِذَا لَمْ تَکْفُرْ بِجُحُودِ الْإِنْجِیلِ وَ أَقْرَرْتَ بِمَا فِیهِ مِنْ صِفَهِ مُحَمَّدٍ فَخُذْ عَلَیَّ فِی السِّفْرِ الثَّانِی فَإِنِّی أُوجِدُکَ ذِکْرَهُ وَ ذِکْرَ وَصِیِّهِ وَ ذِکْرَ ابْنَتِهِ فَاطِمَهَ وَ ذِکْرَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ فَلَمَّا سَمِعَ الْجَاثَلِیقُ وَ رَأْسُ الْجَالُوتِ ذَلِکَ عَلِمَا أَنَّ الرِّضَا علیه السلام عَالِمٌ بِالتَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ فَقَالا وَ اللَّهِ قَدْ أَتَی بِمَا لَا یُمْکِنُنَا رَدُّهُ وَ لَا دَفْعُهُ إِلَّا بِجُحُودِ التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ وَ لَقَدْ بَشَّرَ بِهِ مُوسَی وَ عِیسَی جَمِیعاً وَ لَکِنْ لَمْ یَتَقَرَّرْ عِنْدَنَا بِالصِّحَّهِ أَنَّهُ مُحَمَّدٌ هَذَا فَأَمَّا اسْمُهُ فَمُحَمَّدٌ فَلَا یَجُوزُ لَنَا أَنْ نُقِرَّ لَکُمْ بِنُبُوَّتِهِ وَ نَحْنُ شَاکُّونَ أَنَّهُ مُحَمَّدُکُمْ أَوْ غَیْرُهُ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام احْتَجَجْتُمْ بِالشَّکِّ فَهَلْ بَعَثَ اللَّهُ قَبْلُ أَوْ بَعْدُ مِنْ وُلْدِ آدَمَ إِلَی یَوْمِنَا هَذَا نَبِیّاً اسْمُهُ مُحَمَّدٌ أَوْ تَجِدُونَهُ فِی شَیْ ءٍ مِنَ الْکُتُبِ الَّذِی أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَی جَمِیعِ الْأَنْبِیَاءِ غَیْرَ مُحَمَّدٍ فَأَحْجَمُوا عَنْ جَوَابِهِ وَ قَالُوا لَا یَجُوزُ لَنَا أَنْ نُقِرَّ لَکَ بِأَنْ مُحَمَّداً هُوَ مُحَمَّدُکُمْ لِأَنَّا إِنْ أَقْرَرْنَا لَکَ بِمُحَمَّدٍ وَ وَصِیِّهِ وَ ابْنَتِهِ وَ ابْنَیْهَا عَلَی مَا ذَکَرْتُمْ أَدْخَلْتُمُونَا فِی الْإِسْلَامِ کَرْهاً

فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام أَنْتَ یَا جَاثَلِیقُ آمِنٌ فِی ذِمَّهِ اللَّهِ وَ ذِمَّهِ رَسُولِهِ إِنَّهُ لَا یَبْدَؤُکَ مِنَّا شَیْ ءٌ تَکْرَهُ مِمَّا تَخَافُهُ وَ تَحْذَرُهُ قَالَ أَمَّا إِذْ قَدْ آمَنْتَنِی فَإِنَّ هَذَا النَّبِیُّ الَّذِی اسْمُهُ مُحَمَّدٌ وَ هَذَا الْوَصِیُّ الَّذِی اسْمُهُ عَلِیٌّ وَ هَذِهِ الْبِنْتُ الَّتِی اسْمُهَا فَاطِمَهُ وَ هَذَانِ السِّبْطَانِ اللَّذَانِ اسْمُهُمَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ فِی التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ قَالَ الرِّضَا علیه السلام فَهَذَا الَّذِی ذَکَرْتَهُ فِی التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ(۱) مِنِ اسْمِ هَذَا النَّبِیِّ وَ هَذَا الْوَصِیِّ وَ هَذِهِ الْبِنْتِ وَ هَذَیْنِ السِّبْطَیْنِ صِدْقٌ وَ عَدْلٌ أَمْ کِذْبٌ وَ زُورٌ قَالَ بَلْ صِدْقٌ وَ عَدْلٌ مَا قَالَ إِلَّا الْحَقَّ فَلَمَّا أَخَذَ الرِّضَا علیه السلام إِقْرَارَ الْجَاثَلِیقِ بِذَلِکَ قَالَ لِرَأْسِ الْجَالُوتِ فَاسْمَعِ الْآنَ یَا رَأْسَ الْجَالُوتِ السِّفْرَ الْفُلَانِیَّ مِنْ زَبُورِ دَاوُدَ قَالَ هَاتِ بَارَکَ اللَّهُ عَلَیْکَ وَ عَلَی مَنْ وَلَدَکَ فَتَلَا الرِّضَا علیه السلام السِّفْرَ الْأَوَّلَ مِنَ الزَّبُورِ حَتَّی انْتَهَی إِلَی ذِکْرِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ فَقَالَ سَأَلْتُکَ یَا رَأْسَ الْجَالُوتِ بِحَقِّ اللَّهِ هَذَا فِی زَبُورِ دَاوُدَ وَ لَکَ مِنَ الْأَمَانِ وَ الذِّمَّهِ وَ الْعَهْدِ مَا قَدْ أَعْطَیْتُهُ الْجَاثَلِیقَ فَقَالَ رَأْسُ الْجَالُوتِ نَعَمْ هَذَا بِعَیْنِهِ فِی الزَّبُورِ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ الرِّضَا علیه السلام بِحَقِّ الْعَشْرِ الْآیَاتِ الَّتِی أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَی مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ فِی التَّوْرَاهِ هَلْ تَجِدُ صِفَهَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ فِی التَّوْرَاهِ مَنْسُوبِینَ إِلَی الْعَدْلِ وَ الْفَضْلِ قَالَ نَعَمْ وَ مَنْ جَحَدَهَا کَافِرٌ بِرَبِّهِ وَ أَنْبِیَائِهِ.

قَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام فَخُذِ الْآنَ فِی سِفْرِ کَذَا مِنَ التَّوْرَاهِ فَأَقْبَلَ الرِّضَا علیه السلام یَتْلُو التَّوْرَاهَ وَ رَأْسُ الْجَالُوتِ یَتَعَجَّبُ مِنْ تِلَاوَتِهِ وَ بَیَانِهِ وَ فَصَاحَتِهِ وَ لِسَانِهِ حَتَّی إِذَا بَلَغَ ذِکْرَ مُحَمَّدٍ قَالَ رَأْسُ الْجَالُوتِ نَعَمْ هَذَا أَحْمَادُ وَ إِلْیَا وَ بِنْتُ أَحْمَادٍ وَ شَبَّرُ وَ شَبِیرٌ وَ تَفْسِیرُهُ بِالْعَرَبِیَّهِ مُحَمَّدٌ وَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ فَتَلَا الرِّضَا علیه السلام إِلَی تَمَامِهِ.

فَقَالَ رَأْسُ الْجَالُوتِ لَمَّا فَرَغَ مِنْ تِلَاوَتِهِ وَ اللَّهِ یَا ابْنَ مُحَمَّدٍ لَوْ لَا الرِّئَاسَهُ الَّتِی

۱- ۱. ما بین العلامتین ساقط من نسخه الکمبانیّ، فراجع.

حصَلَتْ لِی عَلَی جَمِیعِ الْیَهُودِ لَآمَنْتُ بِأَحْمَدَ وَ اتَّبَعْتُ أَمْرَکَ فَوَ اللَّهِ الَّذِی أَنْزَلَ التَّوْرَاهَ عَلَی مُوسَی وَ الزَّبُورَ عَلَی دَاوُدَ مَا رَأَیْتُ أَقْرَأَ لِلتَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ مِنْکَ وَ لَا رَأَیْتُ أَحْسَنَ تَفْسِیراً وَ فَصَاحَهً لِهَذِهِ الْکُتُبِ مِنْکَ فَلَمْ یَزَلِ الرِّضَا علیه السلام مَعَهُمْ فِی ذَلِکَ إِلَی وَقْتِ الزَّوَالِ فَقَالَ لَهُمْ حِینَ حَضَرَ وَقْتُ الزَّوَالِ أَنَا أُصَلِّی وَ أَصِیرُ إِلَی الْمَدِینَهِ لِلْوَعْدِ الَّذِی وَعَدْتُ وَالِیَ الْمَدِینَهِ لِیَکْتُبَ جَوَابَ کِتَابِهِ وَ أَعُودُ إِلَیْکُمْ بُکْرَهً إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ فَأَذَّنَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَیْمَانَ وَ أَقَامَ وَ تَقَدَّمَ الرِّضَا علیه السلام فَصَلَّی بِالنَّاسِ وَ خَفَّفَ الْقِرَاءَهَ وَ رَکَعَ تَمَامَ السُّنَّهِ وَ انْصَرَفَ فَلَمَّا کَانَ مِنَ الْغَدِ عَادَ إِلَی مَجْلِسِهِ ذَلِکَ فَأَتَوْهُ بِجَارِیَهٍ رُومِیَّهٍ فَکَلَّمَهَا بِالرُّومِیَّهِ وَ الْجَاثَلِیقُ یَسْمَعُ وَ کَانَ فَهِماً بِالرُّومِیَّهِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام بِالرُّومِیَّهِ أَیُّمَا أَحَبُّ إِلَیْکِ مُحَمَّدٌ أَمْ عِیسَی فَقَالَتْ کَانَ فِیمَا مَضَی عِیسَی أَحَبَّ إِلَیَّ حِینَ لَمْ أَکُنْ عَرَفْتُ مُحَمَّداً فَأَمَّا بَعْدَ أَنْ عَرَفْتُ مُحَمَّداً فَمُحَمَّدٌ الْآنَ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ عِیسَی وَ مِنْ کُلِّ نَبِیٍّ فَقَالَ لَهَا الْجَاثَلِیقُ فَإِذَا کُنْتِ دَخَلْتِ فِی دِینِ مُحَمَّدٍ فَتُبْغِضِینَ عِیسَی قَالَتْ مَعَاذَ اللَّهِ بَلْ أُحِبُّ عِیسَی وَ أُومِنُ بِهِ وَ لَکِنَّ مُحَمَّداً أَحَبُّ إِلَیَّ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام لِلْجَاثَلِیقِ فَسِّرْ لِلْجَمَاعَهِ مَا تَکَلَّمَتْ بِهِ الْجَارِیَهُ وَ مَا قُلْتَ أَنْتَ لَهَا وَ مَا أَجَابَتْکَ بِهِ فَفَسَّرَ لَهُمُ الْجَاثَلِیقُ ذَلِکَ کُلَّهُ ثُمَّ قَالَ الْجَاثَلِیقُ یَا ابْنَ مُحَمَّدٍ هَاهُنَا رَجُلٌ سِنْدِیٌّ وَ هُوَ نَصْرَانِیٌّ صَاحِبُ احْتِجَاجٍ وَ کَلَامٍ بِالسِّنْدِیَّهِ فَقَالَ لَهُ أَحْضِرْنِیهِ فَأَحْضَرَهُ فَتَکَلَّمَ مَعَهُ بِالسِّنْدِیَّهِ ثُمَّ أَقْبَلَ یُحَاجُّهُ وَ یَنْقُلُهُ مِنْ شَیْ ءٍ إِلَی شَیْ ءٍ بِالسِّنْدِیَّهِ فِی النَّصْرَانِیَّهِ فَسَمِعْنَا السِّنْدِیَّ یَقُولُ ثبطی ثبطی ثبطله فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام قَدْ وَحَّدَ اللَّهَ بِالسِّنْدِیَّهِ ثُمَّ کَلَّمَهُ فِی عِیسَی وَ مَرْیَمَ فَلَمْ یَزَلْ یُدْرِجُهُ مِنْ حَالٍ إِلَی حَالٍ إِلَی أَنْ قَالَ بِالسِّنْدِیَّهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ ثُمَّ رَفَعَ مِنْطَقَهً کَانَتْ عَلَیْهِ فَظَهَرَ مِنْ تَحْتِهَا زُنَّارٌ فِی وَسَطِهِ فَقَالَ اقْطَعْهُ أَنْتَ بِیَدِکَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَدَعَا الرِّضَا علیه السلام بِسِکِّینٍ فَقَطَعَهُ ثُمَّ قَالَ لِمُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِیِّ خُذِ السِّنْدِیَّ إِلَی الْحَمَّامِ وَ طَهِّرْهُ وَ اکْسُهُ وَ عِیَالَهُ وَ احْمِلْهُمْ جَمِیعاً إِلَی الْمَدِینَهِ

فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ مُخَاطَبَهِ الْقَوْمِ قَالَ قَدْ صَحَّ عِنْدَكُمْ صِدْقُ مَا كَانَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ يُلْقِی عَلَيْكُمْ عَنِّی قَالُوا نَعَمْ وَ اللَّهِ لَقَدْ بَانَ لَنَا مِنْكَ فَوْقَ ذَلِكَ أَضْعَافاً مُضَاعَفَهً وَ قَدْ ذَكَرَ لَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ أَنَّكَ تُحْمَلُ إِلَی خُرَاسَانَ فَقَالَ صَدَقَ مُحَمَّدٌ إِلَّا(۱) أَنِّی أُحْمَلُ مُكَرَّماً مُعَظَّماً مُبَجَّلًا: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ: فَشَهِدَ لَهُ الْجَمَاعَهُ بِالْإِمَامَهِ وَ بَاتَ عِنْدَنَا تِلْكَ اللَّيْلَهَ فَلَمَّا أَصْبَحَ وَدَّعَ الْجَمَاعَهَ وَ أَوْصَانِی بِمَا أَرَادَ وَ مَضَی وَ تَبِعْتُهُ حَتَّی إِذَا صِرْنَا فِی وَسَطِ الْقَرْيَهِ عَدَلَ عَنِ الطَّرِيقِ فَصَلَّی أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ انْصَرِفْ فِی حِفْظِ اللَّهِ غَمِّضْ طَرْفَكَ فَغَمَّضْتُهُ ثُمَّ قَالَ افْتَحْ عَيْنَيْكَ فَفَتَحْتُهُمَا فَإِذَا أَنَا عَلَی بَابِ مَنْزِلِی بِالْبَصْرَهِ وَ لَمْ أَرَی الرِّضَا عليه السلام قَالَ وَ حَمَلْتُ السِّنْدِیَّ وَ عِيَالَهُ إِلَی الْمَدِينَهِ فِی وَقْتِ الْمَوْسِمِ: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ: كَانَ فِيمَا أَوْصَانِی بِهِ الرِّضَا عليه السلام فِی وَقْتِ مُنْصَرَفِهِ مِنَ الْبَصْرَهِ أَنْ قَالَ لِی صِرْ إِلَی الْكُوفَهِ فَاجْمَعِ الشِّيعَهَ هُنَاكَ وَ أَعْلِمْهُمْ أَنِّی قَادِمٌ عَلَيْهِمْ وَ أَمَرَنِی أَنْ أَنْزِلَ فِی دَارِ حَفْصِ بْنِ عُمَيْرٍ الْيَشْكُرِیِّ فَصِرْتُ إِلَی الْكُوفَهِ فَأَعْلَمْتُ الشِّيعَهَ أَنَّ الرِّضَا عليه السلام قَادِمٌ عَلَيْكُمْ فَأَنَا يَوْماً عِنْدَ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ إِذْ مَرَّ بِی سَلَامٌ خَادِمُ الرِّضَا فَعَلِمْتُ أَنَّ الرِّضَا عليه السلام قَدْ قَدِمَ فَبَادَرْتُ إِلَی دَارِ حَفْصِ بْنِ عُمَيْرٍ فَإِذَا هُوَ فِی الدَّارِ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لِی احْتَشِدْ مِنْ طَعَامٍ تُصْلِحُهُ لِلشِّيعَهِ فَقُلْتُ قَدِ احْتَشَدْتُ وَ فَرَغْتُ مِمَّا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَی تَوْفِيقِكَ فَجَمَعْنَا الشِّيعَهَ فَلَمَّا أَكَلُوا قَالَ يَا مُحَمَّدُ انْظُرْ مَنْ بِالْكُوفَهِ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ وَ الْعُلَمَاءِ فَأَحْضِرْهُمْ فَأَحْضَرْنَاهُمْ فَقَالَ لَهُمُ الرِّضَا عليه السلام إِنِّی أُرِيدُ أَنْ أَجْعَلَ لَكُمْ حَظّاً مِنْ نَفْسِی كَمَا جَعَلْتُ لِأَهْلِ الْبَصْرَهِ وَ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْلَمَنِی كُلَّ كِتَابٍ أَنْزَلَهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی جَاثَلِيقَ وَ كَانَ مَعْرُوفاً بِالْجَدَلِ وَ الْعِلْمِ وَ الْإِنْجِيلِ فَقَالَ يَا جَاثَلِيقُ هَلْ تَعْرِفُ لِعِيسَی صَحِيفَهً فِيهَا خَمْسَهُ أَسْمَاءٍ يُعَلِّقُهَا فِی عُنُقِهِ إِذَا كَانَ بِالْمَغْرِبِ فَأَرَادَ الْمَشْرِقَ فَتَحَهَا فَأَقْسَمَ عَلَی اللَّهِ بِاسْمٍ وَاحِدٍ مِنْ خَمْسَهِ الْأَسْمَاءِ أَنْ تَنْطَوِیَ لَهُ الْأَرْضُ فَيَصِيرَ مِنَ الْمَغْرِبِ إِلَی الْمَشْرِقِ وَ مِنَ الْمَشْرِقِ إِلَی الْمَغْرِبِ فِی لَحْظَهٍ فَقَالَ الْجَاثَلِيقُ لَا عِلْمَ

۱- ۱. فی طبعه الكمبانیّ« علی أنی» و هو سهو.

لِی بِهَا وَ أَمَّا الْأَسْمَاءُ الْخَمْسَهُ فَقَدْ کَانَتْ مَعَهُ یَسْأَلُ اللَّهَ بِهَا أَوْ بِوَاحِدٍ مِنْهَا یُعْطِیهِ اللَّهُ جَمِیعَ مَا یَسْأَلُهُ قَالَ اللَّهُ أَکْبَرُ إِذَا لَمْ تُنْکِرِ الْأَسْمَاءَ فَأَمَّا الصَّحِیفَهُ فَلَا یَضُرُّ أَقْرَرْتَ بِهَا أَمْ أَنْکَرْتَهَا اشْهَدُوا عَلَی قَوْلِهِ ثُمَّ قَالَ یَا مَعَاشِرَ النَّاسِ أَ لَیْسَ أَنْصَفُ النَّاسِ مَنْ حَاجَّ خَصْمَهُ بِمِلَّتِهِ وَ بِکِتَابِهِ وَ بِنَبِیِّهِ وَ شَرِیعَتِهِ قَالُوا نَعَمْ قَالَ الرِّضَا علیه السلام فَاعْلَمُوا أَنَّهُ لَیْسَ بِإِمَامٍ بَعْدَ مُحَمَّدٍ إِلَّا مَنْ قَامَ بِمَا قَامَ بِهِ مُحَمَّدٌ حِینَ یُفْضَی الْأَمْرُ إِلَیْهِ وَ لَا یَصْلُحُ لِلْإِمَامَهِ إِلَّا مَنْ حَاجَّ الْأُمَمَ بِالْبَرَاهِینِ لِلْإِمَامَهِ فَقَالَ رَأْسُ الْجَالُوتِ وَ مَا هَذَا الدَّلِیلُ عَلَی الْإِمَامِ قَالَ أَنْ یَکُونَ عَالِماً بِالتَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ وَ الْقُرْآنِ الْحَکِیمِ فَیُحَاجَّ أَهْلَ التَّوْرَاهِ بِتَوْرَاتِهِمْ وَ أَهْلَ الْإِنْجِیلِ بِإِنْجِیلِهِمْ وَ أَهْلَ الْقُرْآنِ بِقُرْآنِهِمْ وَ أَنْ یَکُونَ عَالِماً بِجَمِیعِ اللُّغَاتِ حَتَّی لَا یَخْفَی عَلَیْهِ لِسَانٌ وَاحِدٌ فَیُحَاجَّ کُلَّ قَوْمٍ بِلُغَتِهِمْ ثُمَّ یَکُونَ مَعَ هَذِهِ الْخِصَالِ تَقِیّاً نَقِیّاً مِنْ کُلِّ دَنَسٍ طَاهِراً مِنْ کُلِّ عَیْبٍ عَادِلًا مُنْصِفاً حَکِیماً رَءُوفاً رَحِیماً غَفُوراً عَطُوفاً صَادِقاً مُشْفِقاً بَارّاً أَمِیناً مَأْمُوناً رَاتِقاً فَاتِقاً فَقَامَ إِلَیْهِ نَصْرُ بْنُ مُزَاحِمٍ فَقَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا تَقُولُ فِی جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ مَا أَقُولُ فِی إِمَامٍ شَهِدَتْ أُمَّهُ مُحَمَّدٍ قَاطِبَهً

بِأَنَّهُ کَانَ أَعْلَمَ أَهْلِ زَمَانِهِ قَالَ فَمَا تَقُولُ فِی مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ کَانَ مِثْلَهُ قَالَ فَإِنَّ النَّاسَ قَدْ تَحَیَّرُوا فِی أَمْرِهِ قَالَ إِنَّ مُوسَی بْنَ جَعْفَرٍ عَمَرَ بُرْهَهً مِنَ الزَّمَانِ فَکَانَ یُکَلِّمُ الْأَنْبَاطَ بِلِسَانِهِمْ وَ یُکَلِّمُ أَهْلَ خُرَاسَانَ بِالدَّرِیَّهِ وَ أَهْلَ رُومٍ بِالرُّومِیَّهِ وَ یُکَلِّمُ الْعَجَمَ بِأَلْسِنَتِهِمْ وَ کَانَ یَرِدُ عَلَیْهِ مِنَ الْآفَاقِ عُلَمَاءُ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی فَیُحَاجُّهُمْ بِکُتُبِهِمْ وَ أَلْسِنَتِهِمْ فَلَمَّا نَفِدَتْ مُدَّتُهُ وَ کَانَ وَقْتُ وَفَاتِهِ أَتَانِی مَوْلًی بِرِسَالَتِهِ یَقُولُ یَا بُنَیَّ إِنَّ الْأَجَلَ قَدْ نَفِدَ وَ الْمُدَّهَ قَدِ انْقَضَتْ وَ أَنْتَ وَصِیُّ أَبِیکَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا کَانَ وَقْتُ وَفَاتِهِ دَعَا عَلِیّاً وَ أَوْصَاهُ وَ دَفَعَ إِلَیْهِ الصَّحِیفَهَ الَّتِی کَانَ فِیهَا الْأَسْمَاءُ الَّتِی خَصَّ اللَّهُ بِهَا الْأَنْبِیَاءَ وَ الْأَوْصِیَاءَ ثُمَّ قَالَ یَا عَلِیُّ ادْنُ مِنِّی فَغَطَّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَأْسَ عَلِیٍّ علیه السلام بِمُلَاءَهٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ أَخْرِجْ لِسَانَکَ فَأَخْرَجَهُ

فَخَتَمَهُ بِخَاتَمِهِ ثُمَّ قَالَ يَا عَلِيُّ اجْعَلْ لِسَانِي فِي فِيكَ فَمُصَّهُ وَ ابْلَعْ عَنِّي (۱) كُلَّ مَا تَجِدُ فِي فِيكَ فَفَعَلَ عَلِيٌّ ذَلِكَ فَقَالَ لَهُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ فَهَّمَكَ مَا فَهَّمَنِي وَ بَصَّرَكَ مَا بَصَّرَنِي وَ أَعْطَاكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا أَعْطَانِي إِلَّا النُّبُوَّةَ فَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي ثُمَّ كَذَلِكَ إِمَامٌ بَعْدَ إِمَامٍ فَلَمَّا مَضَى مُوسَى عَلِمْتُ كُلَّ لِسَانٍ وَ كُلَّ كِتَابٍ (۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: محمّد بن فضل هاشمی می گوید: بعد از درگذشت موسی بن جعفر علیهما السّلام، وارد مدینه شدم و خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و به امامت بر آن جناب سلام نمودم، ودایعی که به همراه من بود به حضرتش تقدیم کردم و عرض کردم: من عازم بصره هستم. می دانم که مردم در مورد امامت اختلاف دارند. خبر شهادت موسی بن جعفر علیهما السّلام به آنها رسیده و قطعا آنها از من سؤال هایی راجع به امامت می نمایند. چنان چه صلاح بدانید، از دلائل امامت مقداری برایم اظهار فرمایید تا به وسیله آنها جواب بگویم. فرمود: این امر بر من مخفی نیست. پس به دوستان ما در بصره بگو که من به قدرت و نیروی پروردگار، آنجا خواهم آمد.

در این هنگام ودایع امامت و آنچه در نزد امام وقت باید باشد، از برد و چوبدستی و سلاح پیغمبر و سایر ودایع را به من نشان داد. عرض کردم: چه وقت به بصره تشریف می آورید؟ فرمود: سه روز بعد از رسیدن تو به آنجا، خواهم آمد. وقتی وارد بصره شدم، مردم از من از اوضاع و احوال امامت جویا شدند. گفتم: من یک روز قبل از شهادت موسی بن جعفر علیهما السّلام خدمت آن جناب رسیدم. فرمود: من از دنیا خواهم رفت. وقتی مرا به خاک سپردید، اینجا نمان. به مدینه برو و این امانت ها را برسان به فرزندم علی بن موسی الرضا علیهما السّلام. او جانشین و امام بعد از من است.آنچه دستور داد انجام دادم، ودایع را رسانیدم و گفتم که آن جناب، تا سه روز دیگر وارد بصره خواهد شد. هر سؤالی که داشتید از خودشان بپرسید .

در این موقع عمرو بن هدّاب که مردی ناصبی بود و تمایل به زیدیه و معتزله داشت، گفت: حسن بن محمّد یکی از شخصیت های برجسته خاندان بنی هاشم از نظر عقل و پرهیزکاری و علم و سن است. او مانند جوانی چون علی بن موسی الرضا علیهما السّلام کم تجربه نیست. ممکن است علی بن موسی الرضا اگر سؤال های مشکل دینی از او شود، سرگردان بماند. حسن بن محمّد که در مجلس حضور داشت، رو به عمرو بن هداب کرد و گفت: این سخن را نگو! علی بن موسی الرضا علیهما السّلام همان طوری که محمّد بن فضل می گوید، دارای مقامی بس شامخ و جلالت قدر است و به طوری که او می گوید، تا سه روز دیگر خواهد آمد و تو با خودش گفتگو خواهی کرد و دلایل کافی را خواهی شنید. مردم پس از این سخنان متفرق شدند.

روز سوم پس از ورود من به بصره که فرا رسید، حضرت رضا علیه السّلام وارد منزل حسن بن محمّد شد. حسن بن محمّد با احترام تمام مقدم حضرتش را گرامی داشت و خودش در مقابل آن جناب به پای ایستاد و دستوراتش را اجرا می کرد.

علی بن موسی الرضا علیهما السّلام فرمود: همه آن اشخاصی که پیش محمّد بن فضل سه روز قبل جمع شده بودند و سایر دوستان ما را جمع کن. جاثلیق نصارا و رأس الجالوت یهود را نیز احضار نما و به مردم امر کن که هر چه می خواهند، سؤال کنند. حسن بن محمّد همه را احضار نمود و زیدی مذهبان و معتزلیان نیز حضور یافتند. کسی نمی دانست علت احضار آنها چیست. وقتی که جمع شدند، برای حضرت رضا علیه السّلام جایگاه مخصوصی با پشتی ترتیب داد. آن جناب بر روی تشک نشست و بر آنها سلام کرد و فرمود: می دانید چرا من ابتدا به شما سلام کردم؟ عرض کردند: نه. فرمود: تا دل های شما

مطمئن گردد. پرسیدند: شما کیستید؟ فرمود: من علی بن موسی بن جعفر بن محمّد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام و پسر پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم هستم. نماز صبح را در مدینه در مسجد پیغمبر و با فرماندار مدینه خواندم. نامه ای که از دوستش رسیده بود برایم خواند و درباره مسائل زیادی با من مشورت نمود. پس من آنچه صلاحش بود راهنمایی کردم و به او وعده دادم که پس از نماز عصر همین امروز به منزل ما بیاید تا جواب نامه دوستش را در آنجا بنویسد. من هم به این وعده وفا خواهم کرد و حول و قوه ای جز به سبب خدا نیست .

مردم عرض کردند: یا ابن رسول اللّه! با این دلیل دیگر ما را احتیاج به برهانی نیست. تو در نزد ما راستگو هستی. سپس از جای حرکت کردند تا بروند. آن جناب فرمود: متفرق نشوید! من شما را جمع کردم تا هر سؤالی که از آثار نبوت و علامت های امامت و آن چیزهایی که جز نزد ما پیدا نخواهید کرد دارید بنمایید. اینک سؤال کنید!

باز عمرو بن هداب شروع به صحبت کرد و گفت: محمّد بن فضل هاشمی از شما چیزهایی نقل کرد که انسان نمی تواند بپذیرد.

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: چه حرف هایی؟ عمرو جواب داد: می گفت: شما به هر چه خدا نازل نموده عالم هستی و تمام زبان ها و لغات را می دانی! فرمود: درست گفته. من حاضرم، هر چه می خواهی بپرس. عمرو گفت: ما پیش از هر چیز شما را با زبان ها و لغات آزمایش می کنیم؛ این شخص رومی است، آن دیگری هندی و این شخص ترک زبان است و قبلا آنها را آورده ام. شما با آنها به زبانشان صحبت کنید! فرمود: هر چه مایلند به زبان خود بپرسند تا ان شاء الله جواب بدهم.

هر کدام سؤالی به زبان خود کردند و حضرت رضا علیه السّلام به زبان خودشان جواب آنها را داد، به طوری که در شگفت شدند و تعجب کردند و اعتراف کردند که آن جناب، از خودشان به زبان آنها گویاتر و واردتر است.

سپس حضرت رو به جانب عمرو بن هداب کرد و فرمود: اگر من به تو خبر دهم که در همین روزها مبتلا به خون خویشاوندی خواهی شد، سخن مرا تصدیق خواهی کرد؟ جواب داد: نه، زیرا غیب را جز خدا کسی نمی داند. حضرت فرمود: مگر خداوند نمی فرماید: «عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلى غَيْبِهِ أَحَداً إِلَّا مَنِ ارْتَضى مِنْ رَسُولٍ». - . جن / ۲۷ - ، {دانای نهان است، و کسی را بر غیب خود آگاه نمی کند، جز پیامبری را که از او خشنود باشد.} پیغمبر مورد پسند خداوند است و ما ورثه او هستیم. او همان پیغمبری است که خداوند بر رازهای نهانش آگاه نموده و ما نیز آنچه را که پیش از این بوده و آنچه را که تا روز قیامت خواهد شد، می دانیم. آنچه به تو گفتم از مبتلا شدن به خون خویشاوند، تا سه روز دیگر واقع می شود. اگر تا سه روز نشد من دروغگو و بهتان زننده ام، ولی چنان چه انجام شد، بدان که تو مخالف خدا و پیغمبری! اینک دلیل دیگری؛ تو از چشم نابینا خواهی شد، آن گونه که کوه و بیابان را نخواهی دید. این جریان نیز چند روز دیگر واقع می شود.

پیشامد دیگری نیز هست: قسم به دروغ خواهی خورد و بر اثر آن قسم دروغ، مبتلا به مرض برص می شوی.

محمّد بن فضل گفت: به خدا سوگند آنچه که حضرت رضا علیه السّلام فرموده بود واقع شد. به او می گفتند: حالا بگو حضرت رضا علیه السّلام راست گفت یا دروغ؟ جواب داد: من همان وقت می دانستم که راست می گوید، ولی نمی توانستم

قبول کنم!

در این موقع حضرت رو به طرف جاثلیق رهبر نصرانیان کرد و فرمود: آیا انجیل دلالت بر نبوت پیغمبر اسلام محمّد بن عبداللَّه دارد یا نه؟ جاثلیق گفت: اگر دلالت می داشت ما انکار نمی کردیم! حضرت فرمود: سکته ای [جای خالی] که در سفر سوم است چیست؟ جاثلیق جواب داد: یکی از اسماء خدا است که جایز نیست اظهار کنیم. حضرت فرمود: اگر من برایت ثابت کنم که اسم حضرت محمّد صلی اللَّه علیه و آله و سلم و اوصاف اوست و اینکه عیسی به او اقرار داشته و بنی اسرائیل را به ظهورش بشارت داده، قبول خواهی کرد؟ جاثلیق گفت: اگر این کار را بکنی قبول می کنم، زیرا من انجیل را رد نمی کنم و اهل انکار نیز نیستم. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: اینک توجه کن به سفر سوم که در آن بشارت حضرت عیسی به ظهور حضرت محمّد صلی اللَّه علیه و آله و سلم است. جاثلیق گفت: بخوان! حضرت شروع کرد به خواندن سفر سوم از انجیل، تا به اوصاف حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله و سلم رسید. حضرت پرسید: این شخص را که توصیف می کند کیست؟ جاثلیق گفت: او را وصف کن! حضرت فرمود: جز آنچه خدا توصیف کرده نمی گویم. صاحب شتر و عصا و رداء است؛ پیغمبر درس نخوانده ای است که نامش در تورات و انجیل ذکر شده؛ امر به معروف و نهی از منکر می نماید؛ آنچه را که پاکیزه است، حلال می داند و هر چه را که ناپاک است، حرام می نماید؛ گرفتاری و بندهای گران آنها را بر می دارد و آنها را به راه راست تر و منهاج عادل تر و طریق استوارتر هدایت می کند .

حضرت ادامه داد: ای جاثلیق! تو را به حق عیسی روح اللَّه و کلمه خدا قسم می دهم؛ آیا این صفات را در انجیل راجع به پیغمبر ما نمی خوانید؟ در این هنگام جاثلیق سر به زیر انداخت و در فکر فرو رفت و متوجه شد که اگر انجیل را انکار کند، کافر می شود. پس گفت: صحیح است، این اوصاف در انجیل هست و عیسی چنین بشارتی را داده، ولی در نزد نصرانیان ثابت نشده که همان شخصِ پیغمبر شما است! حضرت فرمود: اینک که انجیل را انکار نکردی و اقرار به این اوصاف نمودی، به سفر دوم توجه کن که در آن از محمّد و جانشین او و دخترش فاطمه و حسن و حسین فرزندانش یاد نموده است.

جاثلیق و رأس الجالوت که این سخن را شنیدند، متوجه شدند که حضرت رضا علیه السّلام به تورات و انجیل کاملا وارد است. پس با خود گفتند: از راهی بر ما استدلال می نماید که امکان رد آن نیست، مگر منکر تورات و انجیل و زبور شویم. گفتند: صحیح است، موسی و عیسی بشارت به ظهور چنین پیغمبری داده اند، ولی برای ما ثابت نشده که همان محمّد شما است یا دیگری است. حضرت رضا فرمود: اکنون که در شک افتادید، بگویید که آیا خداوند، پیغمبری را جز پیغمبر ما قبل یا بعد از فرزندان آدم تاکنون به نام محمّد مبعوث نموده است؟ یا چنین اوصافی را در کتاب پیغمبری جز حضرت محمّد می یابید؟ آنها از جواب دادن به سؤال حضرت عاجز شدند و گفتند: بر ما جایز نیست که اقرار کنیم آن محمّد، همین محمّد شما است، زیرا چنان چه اقرار به محمّد و وصی او و دختر و فرزندانش حسن و حسین بنماییم، ما را مجبور به داخل شدن در اسلام می کنید.

حضرت رضا علیه السّلام به جاثلیق فرمود: خدا و پیغمبر را گواه می گیرم که در امانی! از طرف ما آنچه که مخالف طبع تو است، متوجه تو نشود. جاثلیق گفت: اکنون که امان دادی، این پیغمبری که اسم او محمّد است و این وصی که نامش علی است و دخترش که فاطمه نامیده می شود و آن دو فرزندی که موسوم به حسن و حسین هستند، نامشان در تورات و انجیل و

زبور ثبت است. علی بن موسی الرضا علیهما السّلام پرسید: آنچه من از پیغمبر و جانشین او و دخترش و دو فرزندانش در تورات و انجیل و زبور گفتم، صدق و عدل است یا کذب و باطل؟ عرض کرد: صدق و عدل است و جز حق چیزی نگفته اند!

در این موقع که جاثلیق اقرار صریح نمود، حضرت به رأس الجالوت فرمود: اکنون فلان سفر از زبور داود را گوش کن! عرض کرد: بفرمایید. آن جناب سفر اول را تلاوت نمود تا رسید به نام محمّد و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السّلام. فرمود تو را به خدا قسم می دهم، آیا این نام ها در زبور نیست؟ تو نیز دارای همان امانی هستی که به جاثلیق دادم. جواب داد: صحیح است، آنچه فرمودید، با نام هایشان عینا در زبور وجود دارد. حضرت فرمود: تو را به آن ده آیه ای که خداوند بر موسی بن عمران نازل کرد قسم می دهم، آیا اوصاف حضرت محمّد و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السّلام در تورات وجود دارد که عدالت و فضیلت از صفات برجسته آنها است؟ جواب داد: آری، هر کسی منکر آن باشد، به خدا و انبیای او کافر شده است.

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: اکنون به فلان سفر از تورات توجه کن. آن جناب شروع به خواندن تورات کرد. رأس الجالوت از تلاوت حضرت در شگفت بود. همین که به نام محمّد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم رسید، رأس الجالوت گفت: راست است. این احماد و أليا و بنت احماد و شبر و شبیر است (تفسیر این اسامی محمّد و علی و فاطمه و حسن و حسین می شود). حضرت رضا علیه السّلام تا آخر آن قرائت نمود.

پس از تمام شدن تلاوت، رأس الجالوت گفت: به خدا قسم ای پسر محمّد! اگر ریاستی که بر تمام یهود پیدا کرده ام مانع نمی شد، دستور تو را پیروی می کردم. به خدایی که تورات را بر موسی و زبور را بر داود نازل کرده کسی را ندیده ام که تورات و انجیل و زبور را بهتر از شما تلاوت کند و بهتر و شیرین تر از شما تفسیر نماید.

تا هنگام ظهر، حضرت رضا علیه السّلام پیوسته با آنها مناظره می کرد. در این موقع فرمود: من نماز ظهر را می خوانم و سپس به مدینه خواهم رفت، به جهت همان وعده ای که به فرماندار داده ام تا جواب نامه رفیقش را بنویسد. فردا صبح زود خواهم آمد ان شاء اللّٰه. عبداللّٰه بن سلیمان اذان گفت و اقامه نیز خواند. حضرت علی بن موسی الرضا علیهما السّلام پیش ایستاد و نماز خواند. قرائت را مختصر و رکوع و سجود را کامل انجام داد و بعد از نماز، از بصره خارج شد و فردا صبح به همان مجلس بازگشت. دختری رومی را خدمت ایشان آوردند که به زبان رومی با او صحبت نمود. جاثلیق سخنان آن جناب را می شنید و به زبان رومی کاملا آشنا بود. حضرت رضا به آن دختر فرمود: کدام یک از این دو نفر را بیشتر دوست می داری؛ عیسی یا حضرت محمّد را؟ دختر در جواب گفت: قبلا عیسی را بیشتر دوست می داشتم، تا زمانی که حضرت محمّد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم را نشناخته بودم، ولی اکنون محمّد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم را از هر پیغمبری بیشتر دوست می دارم. جاثلیق گفت: حالا که داخل اسلام شده ای، به عیسی بغض داری؟ گفت: هرگز چنین نیست، عیسی را هم دوست می دارم و به او ایمان دارم، ولی محمّد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم بیشتر مورد علاقه من است.

حضرت رضا علیه السّلام رو به جاثلیق کرد و فرمود: آنچه را که این دختر گفت، برای مردم تفسیر کن. جاثلیق تمام گفته های او را تفسیر کرد و سپس گفت: ای پسر محمّد! مردی هندی اینجا است که نصرانی است و قدرت بحث و مناظره هم دارد. فرمود او را بیاورید. آن مرد را حاضر کردند. حضرت با زبان هندی سخن گفت و سپس شروع کرد به استدلال نمودن و

پیوسته او را با همان زبان هندی به مطلب نزدیک تر می کرد. تا جایی که شنیدند مرد هندی می گوید: ثبطی ثبطله! علی بن موسی الرضا علیهما السّلام فرمود: به زبان سندیّ به وحدانیت خدا اقرار می کند. پس از آن در مورد عیسی و مریم با او صحبت فرمود. کم کم آن مرد چنان تحت تأثیر استدلال آن جناب قرار گرفت که به زبان هندی گفت: «اشهد ان لا اله الا اللّٰه و اشهد ان محمّدا رسول اللّٰه.» آنگاه کمربند خود را بالا زد و در زیر آن زناری هویدا شد. عرض کرد: تقاضا دارم این زنار را به دست خود قطع فرمایی! حضرت رضا علیه السّلام کاردی خواست و آن را قطع کرد. سپس به محمّد بن فضل هاشمی فرمود: این مرد هندی را به حمام ببر و تطهیر کن و لباسی برای او و خانواده اش تهیه نما و همه آنها را به مدینه بفرست.

پس از تمام شدن این جریان، رو به مردم کرد و فرمود: اینک ثابت شد راستی گفتار محمّد بن فضل که از من برای شما نقل می کرد؟ همه تصدیق کردند و عرض نمودند که برای ما، بیشتر از آنچه که او گفته بود ثابت شد. محمّد بن فضل به ما گفته بود که شما را به خراسان خواهند برد. فرمود: صحیح است، ولی با احترام و کمال تعظیم می برند.

محمّد بن فضل گفت: مردم به امامت آن جناب اعتراف کردند و شب را حضرت رضا علیه السّلام در بصره ماند. صبحگاه با مردم وداع کرد و سفارش هایی به من فرمود. پس از آن تشریف برد. من از پی آن جناب رفتم تا به وسط راه رسیدم. حضرت از جاده منحرف شد و چهار رکعت نماز خواند. پس از آن فرمود: محمّد برگرد! در پناه خدا، چشم خویش را ببند! همین که بستم فرمود: باز کن! باز کردم و در مقابل در خانه خودمان بودم. دیگر حضرت را ندیدم و آن مرد هندی را با خانواده اش، در هنگام حج به مدینه فرستادم.

محمّد بن فضل گفت: از جمله سفارش هایی که حضرت رضا علیه السّلام در هنگام رفتن از بصره به من فرمود، این بود که به کوفه برو و دوستان ما را جمع کن و به آنها خبر ده که من به آنجا خواهم آمد. دستور داد به خانه حفص بن عمیر یشکری وارد شوم. من به کوفه رفتم و جریان را به شیعیان اطلاع دادم. روزی در خانه نصر بن مزاحم بودم که سلّام، غلام حضرت رضا علیه السّلام آمد. فهمیدم آن جناب تشریف آورده و فوری به خانه حفص بن عمیر رفتم. دیدم امام علیه السّلام آنجا تشریف دارند. سلام کردم. ایشان بعد از جواب سلام فرمود: غذایی که شایسته دوستان ما باشد برای آنها تهیه کن. عرض کردم: تهیه کرده ام و آنچه لازم بود، آماده شده است. فرمود: ستایش خدای را که به تو توفیق عنایت فرموده.

شیعیان را جمع کردم و حضرت پس از صرف غذا به من فرمود: ای محمد! ببین در کوفه از دانشمندان هر کس که هست حاضر نما. آنگاه فرمود: من مایلم همان طوری که مردم بصره از وجودم استفاده برده اند، شما نیز بهره مند شوید. خداوند به من هر کتابی را که بر پیغمبران نازل فرموده، آموخته است. سپس رو به جاثلیق که مردی دانشمند و مطلع از انجیل و اهل استدلال بود کرد و فرمود: آیا از نوشته ای که حضرت عیسی پیوسته به گردن خویش آویخته بود اطلاع داری؟ می دانی که در آن پنج اسم وجود داشت که اگر در مغرب بود و می خواست به مشرق رود، آن صحیفه را می گشود و خدا را به یکی از آن پنج اسم قسم می داد که زمین برایش پیچیده شود و این فاصله از مغرب به مشرق و از مشرق به مغرب را در لحظه ای می پیمود؟ جاثلیق گفت: نه، ولی اسماء پنجگانه ای که خداوند را به وسیله آنها قسم می داد و آنچه که می خواست برآورده می شد، می دانم. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: اللّٰه اکبر! حالا که منکر پنج اسم نیستی، مهم نیست که نوشته را قبول داشته باشی یا نداشته باشی. مردم! شاهد سخن او باشید!

سپس رو به طرف مردم کرد و فرمود: آیا منصف ترین شخص کسی نیست که در استدلال با خصم، از روی کتاب و دین و ملت و شریعت خود او بحث کند؟ جواب دادند: آری. پس فرمود: امام کسی است که هنگامی که متصدی امامت شده، قیام کند به آنچه پیامبر قیام کرده، و شایسته امامت فقط کسی است که درباره امامت، با تمام ملل با براهین استدلال کند. رأس الجالوت پرسید: آن استدلال برای امامت چیست؟ فرمود: به این طور که عالم به تورات و انجیل و زبور و قرآن کریم باشد؛ تمام لغات را بداند، به طوری که هیچ زبانی نباشد که از آن اطلاع نداشته باشد؛ و با هر دسته به زبان خودشان صحبت کند. با تمام این اوصاف باید پرهیزگار و پاکیزه از هر ناپاکی و مبرا از هر عیب باشد؛ عادل و منصف و حکیم و رؤوف، مهربان و بخشنده و عطوف، راستگو و خیرخواه و نیکوکار، امین و مورد اعتماد، کاربر و توانا در رتق و فتق امور باشد.

نصر بن مزاحم از جای حرکت کرد و گفت: درباره جعفر بن محمّد علیه السّلام چه می فرمایی؟ فرمود: چه بگویم درباره پیشوایی که تمام امت محمّد گواهند بر اینکه دانشمندترین مردم زمان خود بود! پرسید: درباره موسی بن جعفر علیهما السّلام چه می گویی؟

در جواب فرمود: آن جناب نیز مانند حضرت صادق علیه السّلام بود. مردم درباره او در شگفت بودند. موسی بن جعفر علیهما السّلام مدتی زندگی کرد، با هر ملتی به زبان خودشان صحبت می کرد؛ با خراسانیان به لغت محلی خودشان و با رومیان به زبان رومی و با سایر مردم به زبان خودشان. دانشمندان جهان از یهود و نصارا خدمتش می رسیدند و او با آنها به وسیله کتاب و زبان خودشان احتجاج می کرد.

پس از انقضای مدت عمرش، پیکی از طرف آن جناب پیش من آمد و پیغامی به این مضمون آورد: پسرم! اجل من سر آمده و عمرم تمام شده. تو وصی و جانشین پدرت هستی. پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم هنگام وفات، علی علیه السّلام را خواست و سفارش هایی به ایشان کرد و صحیفه ای را که در آن اسمایی است که به انبیا و اوصیا اختصاص دارد، به او واگذارد. سپس فرمود: نزدیک من بیا! آنگاه سر خویش را در لحاف پیچید و فرمود: زبانت را بیرون بیاور! بعد با انگشترش زبان علی را مهر کرد، سپس فرمود: علی زبانت را در دهان من قرار ده و بمک و آنچه در دهان خود یافتی ببلع!

علی علیه السّلام دستور پیغمبر را اجرا کرد. آنگاه فرمود: خداوند به تو فهمانید آنچه به من فهمانیده، و بینش تو را به اندازه من قرار داده و دانش تو را نیز به همان مقدار که به من داده عنایت کرد، جز اینکه پیغمبری بعد از من نخواهد بود. هر یک از امامان نیز همین طورند. بعد از درگذشت موسی بن جعفر علیهما السّلام، من به هر زبانی آشنا شدم و از تمام کتاب ها اطلاع پیدا کردم. -. خرائج و جرائح: ۲۰۴ -

**[ترجمه]

باب ۵ استجابه دعواته علیه السلام

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِیدِ مَعاً عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ وَ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ مَعاً عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّهْدِیِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا قَالَ: دَخَلَ ابْنُ أَبِی سَعِیدٍ الْمُکَارِی عَلَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لَهُ أَبْلَغَ اللَّهُ مِنْ قَدْرِکَ أَنْ تَدَّعِیَ مَا ادَّعَی أَبُوکَ فَقَالَ لَهُ مَا لَکَ أَطْفَأَ اللَّهُ نُورَکَ وَ أَدْخَلَ الْفَقْرَ بَیْتَکَ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَوْحَی إِلَی عِمْرَانَ علیه السلام أَنِّی وَاهِبٌ لَکَ ذَکَراً فَوَهَبَ لَهُ مَرْیَمَ وَ وَهَبَ لِمَرْیَمَ عِیسَی علیه السلام فَعِیسَی مِنْ مَرْیَمَ وَ مَرْیَمُ مِنْ عِیسَی وَ عِیسَی وَ مَرْیَمُ علیهما السلام شَیْ ءٌ وَاحِدٌ وَ أَنَا مِنْ أَبِی وَ أَبِی مِنِّی وَ أَنَا وَ أَبِی شَیْ ءٌ وَاحِدٌ فَقَالَ لَهُ ابْنُ أَبِی سَعِیدٍ فَأَسْأَلُکَ عَنْ مَسْأَلَةٍ فَقَالَ لَا إِخَالُکَ تَقْبَلُ مِنِّی وَ لَسْتَ مِنْ غَنَمِی وَ لَکِنْ هَلُمَّهَا فَقَالَ رَجُلٌ قَالَ عِنْدَ مَوْتِهِ کُلُّ مَمْلُوکٍ لِی قَدِیم فَهُوَ حُرٌّ لِوَجْهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَقُولُ فِی کِتَابِهِ حَتَّی عادَ کَالْعُرْجُونِ الْقَدِیم (۳) فَمَا کَانَ مِنْ مَمَالِیکِهِ أَتَی لَهُ سِتَّهُ أَشْهُرٍ فَهُوَ قَدِیمٌ حُرٌّ قَالَ فَخَرَجَ الرَّجُلُ فَافْتَقَرَ حَتَّی مَاتَ وَ لَمْ یَکُنْ عِنْدَهُ مَبِیتُ لَیْلَهٍ لَعَنَهُ اللَّهُ (۴).

۱- ۱. فی طبعه الکمبانیّ« و ابلغ عنی ذلک» و هو تصحیف.

۲- ۲. الخرائج و الجرائح ص ۲۰۴- ۲۰۶.

۳- ۳. یس: ۳۹.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا علیه السلام ج ۱ ص ۳۰۸.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضـا: داود بن محمّـد نهـدی از یکی از اصـحاب نقـل کرد که گفت: پسـر ابی سـعید مکـاری خـدمت حضـرت رضا علیه السّـلام رسـید و گفت: خـدا شـما را به جایی رسانیـده که ادعای مقام پدرت را می کنی؟! فرمود: تو را چه شـده؟ خـدا چراغت را خاموش کنـد و فقیر شوی! مگر نمی دانی خداوند به عمران وحی کرد که من به تو پسـری خواهم داد، ولی بعد مریم را به او عنایت کرد، اما به مریم عیسـی را بخشـید؟ پس عیسـی از مریم و مریم از عیسی است. این دو با هم یکی هستند. من از پدرم و پدرم از من است؛ ما هر دو یکی هستیم. پسر ابو سعید گفت: اکنون یک سؤال از تو می کنم. فرمود: من گمان نمی کنم جوابم را بپذیری. تو از پیروان ما نیستی، ولی بسیار خوب، بگو!

گفت: مردی موقع مرگ گفته هر غلام و کنیزی که از قـدیم دارم، در راه خـدا آزاد است. فرمود: جواب این است که خداوند در قرآن کریم می فرمایـد: «حَتَّی عادَ کَالْعُرْجُونِ الْقَدِیمِ» - . یس / ۳۹ - ، {تـا چون شاخکِ خشکِ خوشه خرما برگردد.} هر کدام از غلام و کنیزانش که شش ماه مالك آنها بوده، او قدیمی و آزاد است. آن مرد رفت، ولی فقیر شد و تا زنده بود با فقر زندگی می کرد، به طوری که هزینه گذران یک شب خود را نداشت. خدا لعنتش کند. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۰۸ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبـار الرضا علیه السـلام] الْوَرَّاقُ وَ الْمُکَتِّبُ وَ حَمْزَهُ الْعَلَوِیُّ وَ الْهَمَـدَانِیُّ جَمِیعاً عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْهَرَوِیِّ وَ حَـدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ نُعَیْمِ بْنِ شَـاذَانَ عَنْ أَحْمَـدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ هَـاشِمٍ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَـالَ: رُفِعَ إِلَی الْمَـأْمُونِ أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ عَلِیَّ بْنَ مُوسَـی الرِّضَـا علیه السـلام یَعْقِدُ مَجَالِسَ الْکَلَامِ وَ النَّاسُ یَفْتَتِنُونَ بِعِلْمِهِ فَأَمَرَ مُحَمَّدَ بْنَ عَمْرٍو الطُّوسِـیَّ حَاجِبَ الْمَأْمُونِ فَطَرَدَ النَّاسَ عَنْ مَجْلِسِهِ وَ أَحْضَـرَهُ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیْهِ زَبَرَهُ وَ اسْـتَخَفَّ بِهِ فَخَرَجَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَـا علیه السلام مِنْ عِنْدِهِ مُغْضَباً وَ هُوَ یُدَمْدِمُ بِشَفَتَیْهِ وَ یَقُولُ وَ حَقِّ الْمُصْـطَفَی وَ الْمُرْتَضَـی وَ سَیِّدَهِ النِّسَاءِ لَأَسْـتَنْزِلَنَّ مِنْ حَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِدُعَائِی عَلَیْهِ مَا یَکُونُ سَـبَباً لِطَرْدِ کِلَابِ أَهْلِ هَذِهِ الْکُورَهِ إِیَّاهُ وَ اسْتِخْفَافِهِمْ بِهِ وَ بِخَاصَّتِهِ وَ عَامَّتِهِ.

ثُمَّ إِنَّهُ علیه السلام انْصَرَفَ إِلَی مَرْکَزِهِ وَ اسْتَحْضَرَ الْمِیضَاهَ وَ تَوَضَّأَ وَ صَلَّی رَکْعَتَیْنِ وَ قَنَتَ فِی الثَّانِیَهِ فَقَالَ:

اللَّهُمَّ یَـا ذَا الْقُـدْرَهِ الْجَـامِعَهِ وَ الرَّحْمَهِ الْوَاسِـعَهِ وَ الْمِنَنِ الْمُتَتَـابِعَهِ وَ الْآلَـاءِ الْمُتَوَالِیَهِ وَ الْأَیَـادِی الْجَمِیلَهِ وَ الْمَوَاهِبِ الْجَزِیلَهِ یَـا مَنْ لَا یُوصَفُ بِتَمْثِیلٍ وَ لَا یُمَثَّلُ بِنَظِیرٍ وَ لَا یُغْلَبُ بِظَهِیرٍ یَا مَنْ خَلَقَ فَرَزَقَ وَ أَلْهَمَ فَأَنْطَقَ وَ ابْتَدَعَ فَشَـرَعَ وَ عَلَا فَارْتَفَعَ وَ قَدَّرَ فَأَحْسَنَ وَ صَوَّرَ فَأَتْقَنَ وَ احْتَجَّ فَأَبْلَغَ وَ أَنْعَمَ فَأَسْـبَغَ وَ أَعْطَی فَأَجْزَلَ یَا مَنْ سَمَا فِی الْعِزِّ فَفَاتَ خَوَاطِرَ الْأَبْصَارِ وَ دَنَا فِی اللُّطْفِ فَجَازَ هَوَاجِسَ الْأَفْکَارِ یَـا مَنْ تَفَرَّدَ بِالْمُلْـکِ فَلَـا نِـدَّ لَهُ فِی مَلَکُوتِ سُـلْطَانِهِ وَ تَوَحَّدَ بِالْکِبْرِیَـاءِ فَلَا ضِـدَّ لَهُ فِی جَبَرُوتِ شَأْنِهِ یَا مَنْ حَارَتْ فِی کِبْرِیَاءِ هَیْبَتِهِ دَقَائِقُ لَطَائِفِ الْأَوْهَامِ وَ حَسَرَتْ دُونَ إِدْرَاکِ عَظَمَتِهِ

ص: ۸۲

خَطَائِفُ أَبْصَارِ الْأَنَامِ يَا عَالِمَ خَطَرَاتِ قُلُوبِ الْعَالَمِينَ وَ يَا شَاهِدَ لَحَظَاتِ أَبْصَارِ النَّاظِرِينَ يَا مَنْ عَنَتِ الْوُجُوهُ لِهَيْبَتِهِ وَ خَضَعَتِ الرِّقَابُ لِجَلَالَتِهِ وَ وَجِلَتِ الْقُلُوبُ مِنْ خِيفَتِهِ وَ ارْتَعَدَتِ الْفَرَائِصُ مِنْ فَرَقِهِ يَا بَدِيءُ يَا بَدِيعُ يَا قَوِيُّ يَا مَنِيعُ يَا عَلِيُّ يَا رَفِيعُ صَلِّ عَلَى مَنْ شَرَّفْتَ الصَّلَاةَ بِالصَّلَاةِ عَلَيْهِ وَ انْتَقِمْ لِي مِمَّنْ ظَلَمَنِي وَ اسْتَخَفَّ بِي وَ طَرَدَ الشِّيعَةَ عَنْ بَابِي وَ أَذِقْهُ مَرَارَةَ الذُّلِّ وَ الْهَوَانِ كَمَا أَذَاقَنِيهَا وَ اجْعَلْهُ طَرِيدَ الْأَرْجَاسِ وَ شَرِيدَ الْأَنْجَاسِ.

قَالَ أَبُو الصَّلْتِ عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ صَالِحٍ الْهَرَوِيُّ: فَمَا اسْتَتَمَّ مَوْلَايَ عليه السلام دُعَاءَهُ حَتَّى وَقَعَتِ الرَّجْفَةُ فِي الْمَدِينَةِ وَ ارْتَجَّ الْبَلَدُ وَ ارْتَفَعَتِ الزَّعْقَةُ وَ الصَّيْحَةُ وَ اسْتَفْحَلَتِ النَّعْرَةُ وَ ثَارَتِ الْغَبَرَةُ وَ هَاجَتِ الْقَاعَةُ فَلَمْ أُزَايِلْ مَكَانِي إِلَى أَنْ سَلَّمَ مَوْلَايَ عليه السلام فَقَالَ لِي يَا أَبَا الصَّلْتِ اصْعَدِ السَّطْحَ فَإِنَّكَ سَتَرَى امْرَأَةً بَغِيَّةً عُثَّةً رِثَّةً مُهَيِّجَةَ الْأَشْرَارِ مُتَّسِخَةَ الْأَطْمَارِ يُسَمِّيهَا أَهْلُ هَذِهِ الْكُورَةِ سُمَانَةَ لِغَبَاوَتِهَا وَ تَهَتُّكِهَا قَدْ أَسْنَدَتْ مَكَانَ الرُّمْحِ إِلَى نَحْرِهَا قَصَباً وَ قَدْ شَدَّتْ وِقَايَةً لَهَا حَمْرَاءَ إِلَى طَرَفِهِ مَكَانَ اللِّوَاءِ فَهِيَ تَقُودُ جُيُوشَ الْقَاعَةِ وَ تَسُوقُ عَسَاكِرَ الطَّغَامِ إِلَى قَصْرِ الْمَأْمُونِ وَ مَنَازِلِ قُوَّادِهِ فَصَعِدْتُ السَّطْحَ فَلَمْ أَرَ إِلَّا نُفُوساً تَنْتَزِعُ بِالْعَصَا وَ هَامَاتٍ تُرْضَخُ بِالْأَحْجَارِ وَ لَقَدْ رَأَيْتُ الْمَأْمُونَ مُتَدَرِّعاً قَدْ بَرَزَ مِنْ قَصْرِ الشَّاهْجَانِ مُتَوَجِّهاً لِلْهَرَبِ فَمَا شَعَرْتُ إِلَّا بِشَاجِرْدِ الْحَجَّامِ قَدْ رَمَى مِنْ بَعْضِ أَعَالِي السُّطُوحِ بِلَبِنَةٍ ثَقِيلَةٍ فَضَرَبَ بِهَا رَأْسَ الْمَأْمُونِ فَأَسْقَطَتْ بَيْضَتَهُ بَعْدَ أَنْ شَقَّتْ جِلْدَةَ هَامَتِهِ فَقَالَ لِقَاذِفِ اللَّبِنَةِ بَعْضُ مَنْ عَرَفَ الْمَأْمُونَ وَيْلَكَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَسَمِعْتُ سُمَانَةَ

تَقُولُ اشْكَتْ لَما أَمَّ لَكَ لَيْسَ هَـذَا يَوْمَ التَّمَيُّزِ وَ الْمُحَابَاهِ وَ لَا يَوْمَ إِنْزَالِ النَّاسِ عَلَى طَبَقَاتِهِمْ فَلَوْ كَانَ هَـذَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَمَا سَلَّطَ ذُكُورَ الْفُجَّارِ عَلَى فُرُوجِ الْأَبْكَارِ وَ طُرِدَ الْمَأْمُونُ وَ جُنُودُهُ أَسْوَأَ طَرْدٍ بَعْدَ إِذْلَالٍ وَ اسْتِخْفَافٍ شَدِيدٍ(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابراهیم بن هاشم از هروی نقل می کند که گفت: به مأمون خبر دادند که حضرت رضا علیه السّلام مجالسی تشکیل داده و در آنها درباره اعتقادات مذهبی مناظره می کند و مردم شیفته دانش او شده اند. مأمون به محمّد بن عمرو طوسی حاجب خود دستور داد تا مردم را متفرق کند و امام علیه السّلام را حاضر نماید. همین که چشم مأمون به آن جناب افتاد، خیلی خشم گرفت و او را سبک شمرد. حضرت رضا علیه السّلام با خشم تمام از پیش او خارج شد، در حالی که زیر لب آرام چنین می گفت: به حق مصطفی صلی اللّٰه علیه و آله و سلم و علی مرتضی و فاطمه زهرا صلوات الله علیهما؛ به نیروی خدا به وسیله دعای خود چنان او و یارانش را در این سرزمین خوار کنم که سگ های این آب و خاک او را طرد کنند!

سپس امام علیه السّلام به منزل خود رفت، آب خواست، وضو گرفت و دو رکعت نماز خواند. آنگاه در رکعت دوم در قنوت چنین گفت:

خداوندا! ای که دارای قدرت جامع و رحمت واسع و منت های پیاپی و نعمت های متوالی و زیبا و بخشش های فراوان هستی! ای که به تمثیل وصف نمی شوی و با نظیر متمثل نمی شوی و با یاور مورد غلبه واقع نمی شوی! ای کسی که آفریدی و روزی دادی، الهام کردی و به سخن آوردی، نوآوری کردی و آغاز نمودی، بلند مرتبه شدی و رفیع گشتی، تقدیر کردی و نیکوکار کردی، تصویرگری کردی و متقن عمل کردی، احتجاج کردی و رساندی، نعمت دادی و آن نعمت را فرو ریختی، و عطا کردی و زیاد بخشیدی! ای خدایی که در عزت مندی بلندمرتبه شدی و از خطور دیده ها را میراندی و در لطف نزدیک شدی و از یاد افکار عبور نمودی! ای کسی که متفرد در سلطنتی و در ملکوت سلطنت تو شریکی نیست! و ای کسی که با کبریائت متوحدی و در جبروت شأن و منزلتت معارضی نیست! ای کسی که در بزرگی هیبتت اوهام ریزبین و لطیف متحیرند و دیدگان سریع مردم از ادراک عظمتت در حسرتند! ای کسی که به آنچه به دل جهانیان خطور می کند عالم هستی! ای کسی که شاهد لحظات چشم های بینندگان هستی! ای کسی که صورت ها برای هیبتش خاضع می شوند و گردن ها برای جلالتش خاضع می شوند و مفاصل از خوف او به لرزه می افتند! ای ازلی، ای ایجاد کننده، ای قوی، ای بلند مرتبه! از کسی که به من ستم کرد و مرا خوار کرد و شیعیان را از در خانه ام راند، از طرف من انتقام بگیر و تلخی ذلت را همان طور که به من چشاند، به او بچشان و او را مطرود پلیدی ها و پراکنده نجاسات قرار بده! عبدالسّلام ابوالصلت بن صالح هروی گفت: هنوز دعای امام تمام نشده بود که در شهر شور و شری به پا خاست و داد و فریاد بلند شد و انقلابی بزرگ بر پا گردید و شهرشلوغ شد. من از جای خود تکان نخوردم، تا امام علیه السّلام نمازش را سلام داد.

فرمود: ابا صلت! برو بالای پشت بام. خواهی دید که زنی تبهکار و بدکاره، شری به پا کرده. او را اهل این شهر سمانه به واسطه بی حیایی و گمراهی اش می نامند. خواهی دید که او به جای نیزه، یک نی بلندی برداشته و پارچه قرمزی به جای پرچم به آن آویخته و رهبری این انقلاب را می کند و سپاه ستم پیشه را جلوی قصر مأمون و سپهدارانش می برد.

من بالا رفتم و جز انبوه جمعیت که با چوبدستی حمله می کردند و سنگ بر سر دیگران می زدند چیزی ندیدم. مأمون زره پوشیده بود و از قصر شاهجان برای جنگ خارج شده بود. در همین موقع یک شاگرد خون گیری از بالای یکی از پشت بام

ها پارچه آجری بزرگی بر فرق مأمون زد. کلاهخود او چنان از سرش افتاد که فرقش را مجروح کرد.

یک نفر به آن کسی که سنگ زده بود گفت: وای بر تو! این امیرالمؤمنین است. سمانه حرف او را شنیده گفت: ساکت باش بی مادر! امروز روز تشخیص نیست که هر کس را در مقام خودش قرار دهند. اگر این امیرالمؤمنین بود، مردهای زناکار را بر دختران پشت پرده مسلط نمی کرد. آنان بعد از اینکه کمال خواری و مذلت را به آنها چشاندند، مأمون و سپاهش را راندند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۳ -

**[ترجمه]

«۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الْهَرَوِيُّ: مِثْلَهُ وَ زَادَ فِی آخِرِهِ وَ نَهَبُوا أَمْوَالَهُ فَصَلَبَ الْمَأْمُونُ أَرْبَعِینَ غُلَاماً وَ أَسْلَی دِهْقَانَ مَرْوَ وَ أَمَرَ أَنْ یُطَوَّلَ جُدْرَانُهُمْ وَ عَلِمَ أَنَّ ذَلِکَ مِنِ اسْتِخْفَافِ الرِّضَا فَانْصَرَفَ وَ دَخَلَ عَلَیْهِ وَ حَلَّفَهُ أَنْ لَا یَقُومَ وَ قَبَّلَ رَأْسَهُ وَ

جَلَسَ بَیْنَ یَدَیْهِ وَ قَالَ لَمْ تَطِبْ نَفْسِی بَعْدُ مَعَ هَؤُلَاءِ فَمَا تَرَی فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام اتَّقِ اللَّهَ فِی أُمَّهِ مُحَمَّدٍ وَ مَا وَلَّاکَ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ وَ خَصَّکَ بِهِ فَإِنَّکَ قَدْ ضَیَّعْتَ أُمُورَ الْمُسْلِمِینَ وَ فَوَّضْتَ ذَلِکَ إِلَی غَیْرِکَ إِلَی آخِرِ مَا أَوْرَدْنَاهُ فِی بَابِ مَا جَرَی بَیْنَهُ علیه السلام وَ بَیْنَ الْمَأْمُونِ (۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: همین روایت را از هروی نقل کرده در آخر اضافه نموده که: «اموال مأمون را به غارت بردند. پس مأمون چهل غلام را زندانی کرد، کدخدای مرو را راضی نمود و دستور داد دیوارهای زندان آنها را بلند کنند و فهمید که این پیشامد، به واسطه استخفاف حضرت رضا علیه السّلام به وجود آمد. پس به جانب آن جناب رفت و وارد خانه ایشان شد و حضرت را قسم داد که از جای حرکت نکند. آنگاه سر مبارک امام را بوسید و در مقابل حضرت رضا نشست و گفت: دلم از این گروه راضی نمی شود. پس از این جریان شما چه صلاح می دانید؟ حضرت رضا علیه السّلام فرمود: از خدا بترس در مورد امت محمّد و در مورد این وظیفه ای که به عهده گرفته ای و خدا تو را به آن مختص کرده! تو اوضاع مسلمانان را درهم ریخته ای و کارها را به دیگران سپرده ای» تا آخر روایت که در باب جریانهای امام با مأمون ذکر خواهد شد. - . مناقب ۴ : ۳۴۵ -

**[ترجمه]

بیان

الزبر الزجر و المنع و الانتهار و یقال دمدم علیه إذا کلمه مغضبا و الزعق الصیاح و استفحل الأمر أی تفاقم و عظم و قاعه الدار ساحتها و لعل المراد أهل المیدان من الأجامره و العثه العجوز و المرأه البذیه و الحمقاء و الرثه بالکسر المرأه الحمقاء و فلان رث الهیئه أی سیئ الحال و فی مناسبه لفظ السمانه للغباوه و التهتک خفاء إلا أن یقال سمی به لتسمنه من الشر و لعله کان سمامه من السم و الطغام کسحاب أوغاد الناس و أسلی دهقان مرو(۳)

أی أرضاه و کشف همه.

**[ترجمه]کلمه «الزبر» به معنای نهی و منع و بازداشتن از کلام است. عبارت «دمدم علیه» وقتی به کار برده می شود که کسی با غضب با دیگری صحبت نماید. و کلمه «زعق» به معنای فریاد است. عبارت «استفحل الامر» یعنی کار را بزرگ شمرد و «قاعه الدار» عرصه منزل را گویند و شاید مراد اهل میدان از آتش زنان باشد. و «عثه» پیرزن را گویند و به زن بدکار و نادان نیز گفته می شود، و کلمه «رثّه» به کسر راء، زن احمق را گویند و فلانی «رثّ الهیئه» است، یعنی بد حال است. و در مناسبت داشتن لفظ سمانه با کودنی و پرده دری خفایی وجود دارد، مگر این گونه توجیه شود که آن زن را سمانه می گفتند، زیرا «واسعه الشر» بوده و شاید نام او سمامه باشد که از سم مأخوذ باشد. و «طغام» بر وزن سحاب، مردم ضعیف را گویند و عبارت «اسلا دهقان مرو»، یعنی کشاورز مروزی را راضی کرد و غمش را از بین برد.

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ الْخُرَاسَانِیِّ قَالَ سَمِعْتُ عَلِیَّ بْنَ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِیَّ یَقُولُ: اسْتَحْلَفَ الزُّبَیْرَ بْنَ بَکَّارٍ رَجُلٌ مِنَ الطَّالِبِیِّینَ عَلَی شَیْ ءٍ بَیْنَ الْقَبْرِ وَ الْمِنْبَرِ فَحَلَفَ فَبَرَصَ وَ أَنَا رَأَیْتُهُ وَ بِسَاقَیْهِ وَ قَدَمَیْهِ بَرَصٌ کَثِیرٌ وَ کَانَ أَبُوهُ بَکَّارٌ قَدْ ظَلَمَ الرِّضَا علیه السلام فِی شَیْ ءٍ فَدَعَا عَلَیْهِ فَسَقَطَ فِی وَقْتِ دُعَائِهِ علیه السلام عَلَیْهِ حَجَرٌ مِنْ قَصْرٍ فَانْدَقَّتْ عُنُقُهُ

ص: ۸۴

۱- ۱. عیون أخبار الرضا علیه السلام ج ۲ ص ۱۷۳ و ۱۷۴.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۴۵ و ۳۴۶.

۳- ۳. و لعلّ الأظهر کون« اسلا» أو« أسلاء» کما فی نسخه المناقب علما لدهقان مرو.

وَ أَمّا أَبُوهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُصْعَبٍ فَإِنَّهُ مَزَّقَ عَهْدَ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ وَ أَمَانَهُ بَيْنَ يَدَيِ الرَّشِيدِ وَ قَالَ اقْتُلْهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُ لَا أَمَانَ لَهُ فَقَالَ يَحْيَى لِلرَّشِيدِ إِنَّهُ خَرَجَ مَعَ أَخِي بِالْأَمْسِ وَ أَنْشَدَهُ أَشْعَاراً لَهُ فَأَنْكَرَهَا فَحَلَّفَهُ يَحْيَى بِالْبَرَاءَةِ وَ تَعْجِيلِ الْعُقُوبَةِ فَحُمَّ مِنْ وَقْتِهِ وَ مَاتَ بَعْدَ ثَلَاثَةٍ وَ انْخَسَفَ قَبْرُهُ مَرَّاتٍ كَثِيرَةً وَ ذَكَرَ خَبَراً طَوِيلًا اخْتَصَرْتُ مِنْهُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن محمّد بن اسحاق خراسانی می گوید: از علی بن محمّد نوفلی شنیدم که می گفت: مردی از اولاد ابی طالب، زبیر بن بکار را در مورد جریانی بین منبر و قبر پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم به قسم واداشت. زبیر قسم یاد کرد و مبتلا به برص شد. من خودم او را دیدم که در دو ساق و قدمش برص زیادی داشت. پدر او بکار نیز به حضرت رضا علیه السّلام در موردی ستم نمود و امام علیه السّلام او را نفرین کرد. در همان موقع سنگی از قصر سرازیر شد و گردنش را شکست.

اما پدرش عبداللّه بن مصعب، عهد نامه یحیی بن عبداللّه بن حسن و امانی را که به او داده بودند در مقابل هارون الرشید پاره پاره کرد و به هارون گفت: این مرد را بکش که امان از برای چنین کسی نیست! یحیی به هارون گفت: او دیروز با برادرم خروج کرد، و برای شاهد شعرهایی که گفته بود برای هارون خواند، ولی عبداللّه منکر شد. یحیی او را به قسم واداشت که بگوید از نیرو و قدرت پروردگار بیزارم و در صورتی که دروغ بگوید، در عقوبتش عجله شود. پس همان دم سیاه شد و پس از سه روز از دنیا رفت و قبرش چندین مرتبه او را بیرون انداخت. این جریان را مفصل نقل نموده که من مختصر کردم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۴ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِیدِ مَعاً عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ قَالَ: لَمَّا کَانَ فِی السَّنَهِ الَّتِی بَطَشَ هَارُونُ بِآلِ بَرْمَکَ بَدَأَ بِجَعْفَرِ بْنِ یَحْیَی وَ حَبَسَ یَحْیَی بْنَ خَالِدٍ وَ نَزَلَ بِالْبَرَامِکَهِ مَا نَزَلَ کَانَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام وَاقِفاً بِعَرَفَهَ یَدْعُو ثُمَّ طَأْطَأَ رَأْسَهُ فَسُئِلَ عَنْ ذَلِکَ فَقَالَ إِنِّی کُنْتُ أَدْعُو اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَی الْبَرَامِکَهِ بِمَا فَعَلُوا بِأَبِی علیه السلام فَاسْتَجَابَ اللَّهُ لِیَ الْیَوْمَ فِیهِمْ فَلَمَّا انْصَرَفَ لَمْ یَلْبَثْ إِلَّا یَسِیراً حَتَّی بُطِشَ بِجَعْفَرٍ وَ یَحْیَی وَ تَغَیَّرَتْ أَحْوَالُهُمْ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن فضیل می گوید: در همان سال که هارون بر برامکه خشم گرفت، ابتدا جعفر بن یحیی را کیفر کرد و یحیی بن خالد را زندانی نمود. آنگاه روزگار برامکه سیاه شد. همان سال حضرت رضا علیه السّلام در عرفات دعا می کرد. آنگاه سر خود را تکان داد. دلیل این کار امام را از او جویا شدند. فرمود: من از خدا در خواست می کردم که جزای برامکه را بدهد که با پدرم آن کارها را کردند. امروز دعایم درباره آنها مستجاب شد. پس از رفتن حضرت رضا علیه السّلام، چیزی نگذشت که هارون بر جعفر و یحیی خشم گرفت و اوضاع برامکه از هم پاشید. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۵ -

**[ترجمه]

«۶»

كشف، [كشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ: مِثْلَهُ.(۳)

ص: ۸۵

۱- ۱. عيون أخبار الرضا عليه السلام ج ۲ ص ۲۲۴.

۲- ۲. المصدر ص ۲۲۵.

۳- ۳. كشف الغمّه ج ۳ ص ۱۳۷.

**[ترجمه]کشف الغمه: این کتاب نیز مثل این حدیث را نقل کرده است. - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۷ -

**[ترجمه]

باب ۶ معرفته صلوات الله علیه بجمیع اللغات و کلام الطیر و البهائم و بعض غرائب أحواله

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَزَّكٍ (۱)

عَنْ یَاسِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: كَانَ غِلْمَانٌ لِأَبِی الْحَسَنِ علیه السلام فِی الْبَیْتِ صَقَالِبَهٌ وَ رُومٌ وَ كَانَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام قَرِیباً مِنْهُمْ فَسَمِعَهُمْ بِاللَّیْلِ یَتَرَاطَنُونَ بِالصَّقْلَبِیَّهِ(۲)

وَ الرُّومِیَّهِ وَ یَقُولُونَ إِنَّا كُنَّا نَفْتَصِدُ فِی كُلِّ سَنَهٍ فِی بِلَادِنَا ثُمَّ لَیْسَ نُفْصَدُ هَاهُنَا فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ وَجَّهَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِلَی بَعْضِ الْأَطِبَّاءِ فَقَالَ لَهُ افْصِدْ فُلَاناً عِرْقَ كَذَا وَ افْصِدْ فُلَاناً عِرْقَ كَذَا وَ افْصِدْ فُلَاناً عِرْقَ كَذَا ثُمَّ قَالَ یَا یَاسِرُ لَا تَفْتَصِدْ أَنْتَ قَالَ فَافْتَصَدْتُ فَوَرِمَتْ یَدِی وَ احْمَرَّتْ فَقَالَ لِی یَا یَاسِرُ مَا لَكَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ أَ لَمْ أَنْهَكَ عَنْ ذَلِكَ هَلُمَّ یَدَكَ فَمَسَحَ یَدَهُ عَلَیْهَا وَ تَفَلَ فِیهَا ثُمَّ أَوْصَانِی أَنْ لَا أَتَعَشَّی فَكُنْتُ بَعْدَ ذَلِكَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا أَتَعَشَّی ثُمَّ أُغَافَلُ فَأَتَعَشَّی فَتَضْرِبُ عَلَیَ (۳).

یر، [بصائر الدرجات] محمد بن جزك: مثله (۴)- قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عن یاسر: مثله (۵).

ص: ۸۶

۱- ۱. محمّد بن جزك الجمال من أصحاب الهادی علیه السلام و فی المناقب محمّد ابن جندل.

۲- ۲. الصقالبه جیل كانت تتاخم بلادهم بلاد الخزر بین بلغار و قسطنطینیه و التراطن و الرطانه الكلام بالاعجمیه، و فی طبعه الكمبانیّ« یتواطئون» و هو تصحیف.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۷.

۴- ۴. بصائر الدرجات الجزء ۷ ب ۱۲ ح ۴.

۵- ۵. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۴۴.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یاسر خادم می گوید: حضرت رضا علیه السّلام چند غلام رومی و صقلبی (سرزمینی بین بلغار و قسطنطنیه) داشت. روزی آن جناب نزدیک ایشان بود که شنید به زبان مادری خود و رومی با هم صحبت می کنند و می گویند: ما هر سال یک مرتبه در مملکت خود فصد می کنیم و خون می گیریم. اما اینجا نمی بینیم کسی فصد کند. فردا صبح حضرت رضا علیه السّلام پی یکی از پزشکان فرستاد و به او دستور داد که فلان کس را از فلان رگ فصد کن و فلان کس را از فلان رگ. سپس به یاسر فرمود: ای یاسر! تو فصد نکن. یاسر گفت: من فصد کردم، دستم ورم کرد و قرمز شد. فرمود: تو را چه شده؟ من جریان را به ایشان عرض کردم. فرمود: مگر من تو را از این کار نهی نکردم؟ دستت را بیاور! آنگاه دست خود را روی آن کشید و آب دهان مالید و سفارش کرد که شب شام نخوردم. تا مدت ها پس از سفارش ایشان شام نمی خوردم. بعضی از اوقات که غافل می شدم و شام می خوردم، حالم را بر هم می زد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۷ -

در بصائر - . بصائر الدرجات: ۳۳۸ - و مناقب ابن شهرآشوب - . مناقب ۴ : ۳۴۴ - نیز مثل این حدیث منقول است.

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِی هَاشِمٍ الْجَعْفَرِیِّ قَالَ: كُنْتُ أَتَغَدَّى مَعَ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام فَیَدْعُو بَعْضَ غِلْمَانِهِ بِالصَّقْلَبِیَّهِ وَ الْفَارِسِیَّهِ وَ رُبَّمَا بَعَثْتُ غُلَامِی هَذَا بِشَیْ ءٍ مِنَ الْفَارِسِیَّهِ فَیُعَلِّمُهُ وَ رُبَّمَا كَانَ یَنْغَلِقُ الْكَلَامُ عَلَى غُلَامِهِ بِالْفَارِسِیَّهِ فَیَفْتَحُ هُوَ عَلَى غُلَامِهِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو هاشم جعفری می گوید: روزی من با حضرت رضا علیه السّلام غذا می خوردم. ایشان بعضی وقت ها غلام خود را به زبان صقلبی و فارسی صدا می زد و بعضی از اوقات من غلام خود را از پی کاری می فرستادم و به فارسی به او چیزی می گفتم و امام علیه السّلام متوجه می شد. گاهی نیز صحبتی که به فارسی می کرد، به طور مبهم می گفت که فهم آن بر غلام مشکل می شد. آنگاه خود حضرت به غلامش توضیح می داد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۸ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَذَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: كَانَ الرِّضَا علیه السلام یُكَلِّمُ النَّاسَ بِلُغَاتِهِمْ وَ كَانَ وَ اللَّهِ أَفْصَحَ النَّاسِ وَ أَعْلَمَهُمْ بِكُلِّ لِسَانٍ وَ لُغَهٍ فَقُلْتُ لَهُ یَوْماً یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّی لَأَعْجَبُ مِنْ مَعْرِفَتِكَ بِهَذِهِ اللُّغَاتِ عَلَى اخْتِلَافِهَا فَقَالَ یَا أَبَا الصَّلْتِ أَنَا حُجَّهُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِیَتَّخِذَ حُجَّهً عَلَى قَوْمٍ وَ هُوَ لَا یَعْرِفُ لُغَاتِهِمْ أَ وَ مَا بَلَغَكَ قَوْلُ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام أُوتِینَا فَصْلَ الْخِطَابِ فَهَلْ فَصْلُ الْخِطَابِ إِلَّا مَعْرِفَهُ اللُّغَاتِ (۲).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الهروی: مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هروی می گوید: حضـرت رضا علیه السّلام با مردم به زبان مادری خودشان صـحبت می کرد! به خدا سوگند نسبت به هر زبان و لغت، فصیح ترین و شیرین گفتارترین مردم بود. روزی به ایشان عرض کردم: من در تعجبم از اینکه شـما تمام این زبان ها را، با وجود اختلافی که با هم دارند می دانید! فرمود: ابا صـلت! من حجت خدا بر مردمم. خداوند کسـی را حجت خویش بر مردم قرار نمی دهـد که زبان آنها را نداند. مگر فرمایش امیرالمؤمنین علیه السّلام را نشـنیده ای که فرمود: به مـا فصـل خطـاب داده انـد. آیـا فصل خطاب جز دانسـتن زبان های مردم چیز دیگری است؟ - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۸ -

در مناقب ابن شهرآشوب نیز مثل این حدیث منقول است. - . مناقب ۴ : ۳۳۳ -

**[ترجمه]

«۴»

ب، [قرب الإسـناد] مُعَاوِیَهُ بْنُ حُکَیْمٍ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: قَالَ لِیَ الرِّضَا علیه السلام ابْتِدَاءً إِنَّ أَبِی کَانَ عِنْدِیَ الْبَارِحَهَ قُلْتُ أَبُوکَ قَالَ أَبِی قُلْتُ أَبُوکَ قَالَ أَبِی قُلْتُ أَبُوکَ قَالَ فِی الْمَنَامِ إِنَّ جَعْفَراً کَانَ یَجِی ءُ إِلَی أَبِی فَیَقُولُ یَا بُنَیَّ افْعَلْ کَذَا یَا بُنَیَّ افْعَلْ کَذَا یَا بُنَیَّ افْعَلْ کَذَا قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَیْهِ بَعْدَ ذَلِکَ فَقَالَ لِی یَا حَسَنُ إِنَّ مَنَامَنَا وَ یَقَظَتَنَا وَاحِدَهٌ(۴).

**[ترجمـه]قرب الاسـناد: وشـاء می گویـد: حضـرت رضـا علیه السّلام بـدون مقـدمه به من فرمـود: پـدرم دیشب نزد من بـود! پرسیدم: پدرت؟ فرمود: پدرم! پرسیدم: پدرت؟ فرمود: پدرم! پرسیدم: پدرت؟ فرمود: در خواب امام صادق علیه السّلام به نزد پدرم می آمد و می فرمود: ای پسرکم! چنین و چنان کن. وشاء می گوید: بعد از این جریان بر حضـرت رضا علیه السّلام وارد شدم، به من فرمود: ای حسن! خواب و بیداری ما یکسان است. - . قرب الاسناد: ۲۰۲ -

**[ترجمه]

«۵»

ب، [قرب الإسـناد] مُعَاوِیَهُ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: قَالَ لِیَ الرِّضَا علیه السلام بِخُرَاسَانَ رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَاهُنَا وَ الْتَزَمْتُهُ (۵).

**[ترجمه]قرب الاسناد: وشاء می گوید: حضرت رضا علیه السّلام در خراسان به من فرمود: رسول خدا صلی اللَّه علیه و آله و سلم را اینجا در عالم رؤیا دیدم و همراه و ملتزم ایشان شدم! - . قرب الاسناد: ۲۰۳ -

**[ترجمه]

«۶»

ير، [بصائر الدرجات] مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى عَنْ أَبِی هَاشِمٍ قَالَ: كُنْتُ أَتَغَدَّى مَعَهُ فَيَدْعُو بَعْضَ

١- ١. عيون أخبار الرضا ج ٢ ص ٢٢٨.

٢- ٢. المصدر نفسه.

٣- ٣. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ٣٣٣.

۴- ۴. قرب الإسناد ص ٢٠٢.

۵- ۵. نفس المصدر ص ٢٠٣.

غِلْمَانِهِ بِالصِّقْلَابِيَّهِ وَ الْفَارِسِيَّهِ وَ رُبَّمَا يَقُولُ غُلَامِي هَذَا يَكْتُبُ شَيْئاً مِنَ الْفَارِسِيَّهِ فَكَنْتُ أَقُولُ لَهُ اكْتُبْ فَكَانَ يَكْتُبُ فَيَفْتَحُ هُوَ عَلَى غُلَامِهِ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: ابو هاشم جعفری می گوید: روزی با حضرت رضا علیه السّلام غذا می خوردم. بعضی وقت ها غلام خود را به زبان صقلبی و فارسی صدا می زد و بسیاری از اوقات می فرمود: این غلامم چیزی به فارسی بنویسد، و من به او می گفتم: بنویس و غلام می نوشت. آنگاه امام علیه السّلام به غلامش در نوشتن کمک می کرد. - . بصائر الدرجات: ۳۳۶ -

**[ترجمه]

«۷»

یر، [بصائر الدرجات] عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام فَقَالَ يَا بَا هَاشِمٍ كَلِّمْ هَذَا الْخَادِمَ بِالْفَارِسِيَّهِ فَإِنَّهُ يَزْعُمُ أَنَّهُ يُحْسِنُهَا فَقُلْتُ لِلْخَادِمِ زانویت چیست فَلَمْ يُجِبْنِي فَقَالَ علیه السلام يَقُولُ رُكْبَتُكَ ثُمَّ قُلْتُ نافت چیست فَلَمْ يُجِبْنِي فَقَالَ علیه السلام سُرَّتُكَ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: ابو هاشم جعفری می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. فرمود: با این غلام به فارسی صحبت کن! او خیال می کند فارسی می داند. من به خادم گفتم: «زانویت» یعنی چه؟» جوابم را نداد! حضرت رضا علیه السّلام فرمود: می گوید: «رُکبتک.» باز از او پرسیدم: «نافت» یعنی چه؟ جوابم را نداد! حضرت فرمود: «سرتک»، یعنی ناف تو. - . بصائر الدرجات: ۳۳۸ -

**[ترجمه]

«۸»

یر، [بصائر الدرجات] أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَعْرُوفِ بِغَزَّالٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ سُلَيْمَانَ مِنْ وُلْدِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فِي حَائِطٍ لَهُ إِذْ جَاءَ عُصْفُورٌ فَوَقَعَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ أَخَذَ يَصِيحُ وَ يُكْثِرُ الصِّيَاحَ وَ يَضْطَرِبُ فَقَالَ لِي يَا فُلَانُ أَ تَدْرِي مَا تَقُولُ هَذَا الْعُصْفُورُ قُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ ابْنُ رَسُولِهِ أَعْلَمُ قَالَ إِنَّهَا تَقُولُ إِنَّ حَيَّةً تُرِيدُ أَكْلَ

فِرَاخِي فِي الْبَيْتِ فَقُمْ فَخُذْ تِيكَ النَّبْعَهَ وَ ادْخُلِ الْبَيْتَ وَ اقْتُلِ الْحَيَّهَ قَالَ فَأَخَذْتُ النَّبْعَهَ وَ هِيَ الْعَصَا وَ دَخَلْتُ الْبَيْتَ وَ إِذَا حَيَّةٌ تَجُولُ فِي الْبَيْتِ فَقَتَلْتُهَا(۳).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب یج، [الخرائج و الجرائح] عن سلیمان الجعفری: مثله (۴)

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از سلیمان که یکی از اولاد ابی طالب است، نقل می کند که گفت: در در باغ آن جناب، خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم. در این موقع گنجشکی آمد و جلوی آن جناب نشست و پشت سر هم شروع کرد به سر و صدا

کردن و آشکارا حالت اضطراب در او دیده می شد. فرمود: فلانی! می دانی این گنجشک چه می گوید؟ عرض کردم: خدا و پیامبر و فرزند پیامبر داناترند! فرمود: می گوید ماری در خانه است و می خواهد جوجه های مرا بخورد. برخیز و این چوب را بردار و داخل خانه شو و آن مار را بکش. گفت چوب را برداشتم و وارد خانه شدم. دیدم ماری در خانه راه می رود. پس او را کشتم. - . بصائر الدرجات: ۳۴۵ -

مثل این حدیث در مناقب ابن شهرآشوب - . مناقب ۴ : ۳۳۴ - و خرائج و جرائح - . خرائج و جرائح: ۲۰۶ - نیز مندرج است.

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری النبع شجر تتخذ منه القسی الواحده نبعه و تتخذ من أغصانها السهام.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «نبع» درختی است که از آن چسب گرفته می شود و مفردش «نبعه» است و از شاخه های آن تیر گرفته می شود .

**[ترجمه]

«۹»

یر، [بصائر الدرجات] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: رَأَیْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا وَ هُوَ یَنْظُرُ إِلَی السَّمَاءِ وَ یَتَکَلَّمُ بِکَلَامٍ کَأَنَّهُ کَلَامُ الْخَطَاطِیفِ مَا فَهِمْتُ مِنْهُ شَیْئاً سَاعَهً بَعْدَ سَاعَهٍ ثُمَّ سَکَتَ (۵).

۱- ۱. بصائر الدرجات الجزء السابع ب ۱۱ ح ۱۳.

۲- ۲. بصائر الدرجات الجزء السابع ب ۱۲ ح ۲.

۳- ۳. بصائر الدرجات الجزء السابع ب ۱۴ ح ۱۹.

۴- ۴. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۴ و تراه فی الخرائج و الجرائح ص ۲۰۶ و ۲۰۷.

۵- ۵. بصائر الدرجات الجزء العاشر ب ۱۷ ح ۲۲.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: وشاء می گوید: دیدم حضرت رضا علیه السّلام سر بر آسمان دارد و طوری سخن می گوید مانند صدای چلچله. یک ساعت بود که هیچ نمی فهمیدم. بعد از ساعتی ساکت شد. - . بصائر الدرجات: ۵۱۱ -

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مِهْرَانَ: أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام أَمَرَهُ أَنْ یَعْمَلَ لَهُ مِقْدَارَ السَّاعَاتِ فَحَمَلْنَاهُ إِلَیْهِ فَلَمَّا وَصَلْنَا إِلَیْهِ نَالَنَا مِنَ الْعَطَشِ أَمْرٌ عَظِیمٌ فَمَا قَعَدْنَا حَتَّی خَرَجَ إِلَیْنَا بَعْضُ الْخَدَمِ وَ مَعَهُ قِلَالٌ مِنْ مَاءٍ أَبْرَدِ مَا یَکُونُ فَشَرِبْنَا فَجَلَسَ علیه السلام عَلَی کُرْسِیٍّ فَسَقَطَتْ حَصَاةٌ فَقَالَ مَسْرُورٌ هشت أَیْ ثَمَانِیَهٌ ثُمَّ قَالَ لِمَسْرُورٍ در ببند أَیْ أَغْلِقِ الْبَابَ.

(۱)

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: در یک خبر طولانی از علی بن مهران نقل می کند که گفت: حضرت رضا علیه السّلام به او دستور داد که برایش وسیله ای که ساعت ها را تعیین می نماید بسازم. وقتی آن را درست کردم و برایش بردیم، در بین راه خیلی خسته شدیم. هنوز ننشسته بودیم که یکی از خادمان خارج شد و کوزه ای که آبی بسیار سرد داشت برای ما آورد و ما نوشیدیم. حضرت رضا علیه السّلام روی یک صندلی نشست، چند ریگ افتاد! مسرور گفت: «هشت!» بعد حضرت رضا علیه السّلام به زبان فارسی به مسرور فرمود: «در ببند». - . مناقب ۴ : ۳۳۴ -

**[ترجمه]

باب ۷ عبادته علیه السلام و مکارم أخلاقه و معالی أموره و إقرار أهل زمانه بفضله

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ عَوْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی عَبَّادٍ قَالَ: کَانَ جُلُوسُ الرِّضَا علیه السلام فِی الصَّیْفِ عَلَی حَصِیرٍ وَ فِی الشِّتَاءِ عَلَی مِسْحٍ وَ لُبْسُهُ الْغَلِیظَ مِنَ الثِّیَابِ حَتَّی إِذَا بَرَزَ لِلنَّاسِ تَزَیَّنَ لَهُمْ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو عباد می گوید: حضرت رضا علیه السّلام در تابستان روی بوریا و در زمستان روی پلاس می نشست و لباس خشن می پوشید، مگر موقعی که میان جمعیت می رفت که خود را برای آنها می آراست. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۸ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ قَالَ: حَدَّثَتْنِی جَدَّتِی أُمُّ أَبِی وَ اسْمُهَا عُذْرٌ قَالَتِ اشْتُرِیتُ مَعَ عِدَّهِ جَوَارٍ مِنَ الْکُوفَهِ وَ کُنْتُ مِنْ مُوَلَّدَاتِهَا قَالَتْ فَحُمِلْنَا إِلَی الْمَأْمُونِ فَکُنَّا فِی دَارِهِ فِی جَنَّهٍ مِنَ الْأَکْلِ وَ الشُّرْبِ وَ الطِّیبِ وَ کَثْرَهِ الدَّنَانِیرِ فَوَهَبَنِی الْمَأْمُونُ لِلرِّضَا علیه السلام فَلَمَّا صِرْتُ فِی دَارِهِ فَقَدْتُ جَمِیعَ مَا کُنْتُ فِیهِ مِنَ النَّعِیمِ وَ کَانَتْ عَلَیْنَا قَیِّمَهٌ تُنَبِّهُنَا مِنَ اللَّیْلِ وَ تَأْخُذُنَا بِالصَّلَاهِ وَ کَانَ ذَلِکَ مِنْ أَشَدِّ مَا عَلَیْنَا فَکُنْتُ أَتَمَنَّی الْخُرُوجَ مِنْ دَارِهِ إِلَی أَنْ وَهَبَنِی لِجَدِّکَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَی مَنْزِلِهِ کَأَنِّی قَدْ أُدْخِلْتُ الْجَنَّهَ

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۴.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا علیه السلام ج ۲ ص ۱۷۸، و المسح- بالکسر- البلاس یقعد علیه- و الکساء من شعر کثوب الرهبان.

قَالَ الصُّولِيُّ وَ مَا رَأَيْتُ امْرَأَةً قَطُّ أَتَمَّ مِنْ جَدَّتِي هَذِهِ عَقْلًا وَ لَا أَسْخَى كَفّاً وَ تُوُفِّيَتْ فِي سَنَةِ سَبْعِينَ وَ مِائَتَيْنِ وَ لَهَا نَحْوُ مِائَةِ سَنَةٍ فَكَانَتْ تَسْأَلُ عَنْ أَمْرِ الرِّضَا علیه السلام كَثِيراً فَتَقُولُ مَا أَذْكُرُ مِنْهُ شَيْئاً إِلَّا أَنِّي كُنْتُ أَرَاهُ يَتَبَخَّرُ بِالْعُودِ الْهِنْدِيِّ النِّيءِ (۱) وَ يَسْتَعْمِلُ بَعْدَهُ مَاءَ وَرْدٍ وَ مِسْكاً وَ كَانَ علیه السلام إِذَا صَلَّى الْغَدَاةَ وَ كَانَ يُصَلِّيهَا فِي أَوَّلِ وَقْتٍ ثُمَّ يَسْجُدُ فَلَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ إِلَى أَنْ تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَجْلِسُ لِلنَّاسِ أَوْ يَرْكَبُ وَ لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ يَقْدِرُ أَنْ يَرْفَعَ صَوْتَهُ فِي دَارِهِ كَائِناً مَنْ كَانَ إِنَّمَا كَانَ يَتَكَلَّمُ النَّاسَ قَلِيلًا وَ كَانَ جَدِّي عَبْدُ اللَّهِ يَتَبَرَّكُ بِجَدَّتِي هَذِهِ فَدَبَّرَهَا يَوْمَ وُهِبَتْ لَهُ فَدَخَلَ عَلَيْهِ خَالُهُ الْعَبَّاسُ بْنُ الْأَحْنَفِ الْحَنَفِيُّ الشَّاعِرُ فَأَعْجَبَتْهُ فَقَالَ لِجَدِّي هَبْ لِي هَذِهِ الْجَارِيَةَ فَقَالَ هِيَ مُدَبَّرَةٌ فَقَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ الْأَحْنَفِ:

يَا عُذْرُ زُيِّنَ بِاسْمِكِ الْعُذْرُ**وَ أَسَاءَ لَمْ يُحْسِنْ بِكِ الدَّهْرُ

.(۲)

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: صولی می گوید: مادرِ پدرم که عذر نام داشت، گفت: مرا با صد کنیز دیگر از کوفه خریدند. من کنیزی زایمان کرده بودم. ما را برای مأمون بردند. حرمسرای او بهشتی بود از خوراکی و سایر چیزهای خوب و پول فراوان. مأمون مرا به حضرت رضا علیه السّلام بخشید. وقتی وارد خانه حضرت رضا علیه السّلام شدم، آنچه نعمت را که در خانه مأمون بود، از دست دادم. یک کنیز سرپرست ما بود که ما را شب ها بیدار می کرد و به نماز وامی داشت. این جریان از همه برای ما سخت تر بود. من آرزو داشتم از خانه آن جناب خارج شوم. تا بالاخره مرا به جد تو عبداللّٰه بن عباس بخشید. وقتی به منزل او رفتم مثل اینکه داخل بهشت شده ام.

صولی گفت: زنی را عاقل تر و سخاوتمندتر از جده خود ندیدم. در سال ۲۷۰ از دنیا رفت که در آن وقت صد سال داشت. خیلی از اوقات راجع به حضرت رضا علیه السّلام از او می پرسیدند و او در جواب می گفت: چیزی از آن جناب به خاطر ندارم، جز اینکه عود هندی بخور می کرد و پس از آن گلاب و مشک به کار می برد. وقتی نماز صبح را می خواند، در اول وقت نماز صبح را به جای می آورد. پس از آن به سجده می رفت و سر از سجده بر نمی داشت تا خورشید بالا می آمد. بعد حرکت می کرد و می نشست برای رفع نیازمندی های مردم یا سوار می شد و می رفت.

هیچ کس نمی توانست صدایش را در خانه آن جناب بلند کند - هر کس می خواست باشد - مردم آرام صحبت می کردند. جدم عبداللّٰه از این جده ام تبرک می جست. همان روز که او را به جدم بخشیدند، با او قرارداد بست که پس از فوت جدم، آزاد باشد. روزی عباس بن احنف حنفی دایی جدم، به منزل او وارد شد و از این کنیز خوشش آمد و گفت: این کنیز را به من ببخش! جدم در جواب او گفت: این کنیز مدبره است، یعنی قرارداد آزادی پس از مرگ من دارد. نمی توانم او را ببخشم. او هم این شعر را او درباره جده ام سرود:

ای عذرا! با نامت که عذر است مزین باش و روزگار به تو بد کرد و نیکی ننمود! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۹ -

**[ترجمه]

لی، [الأمالی] للصدوق ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ أَبِی ذَکْوَانَ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِیمَ بْنَ الْعَبَّاسِ یَقُولُ: مَا رَأَیْتُ الرِّضَا علیه السلام سُئِلَ عَنْ شَیْ ءٍ قَطُّ إِلَّا عَلِمَهُ وَ لَا رَأَیْتُ أَعْلَمَ مِنْهُ بِمَا کَانَ فِی الزَّمَانِ إِلَی وَقْتِهِ وَ عَصْرِهِ وَ کَانَ الْمَأْمُونُ یَمْتَحِنُهُ بِالسُّؤَالِ عَنْ کُلِّ شَیْ ءٍ فَیُجِیبُ فِیهِ وَ کَانَ کَلَامُهُ کُلُّهُ وَ جَوَابُهُ وَ تَمَثُّلُهُ انْتِزَاعَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ وَ کَانَ یَخْتِمُهُ فِی کُلِّ ثَلَاثٍ وَ یَقُولُ لَوْ أَرَدْتُ أَنْ أَخْتِمَهُ فِی أَقْرَبَ مِنْ ثَلَاثَهٍ لَخَتَمْتُ وَ لَکِنِّی مَا مَرَرْتُ بِآیَهٍ قَطُّ إِلَّا فَکَّرْتُ فِیهَا وَ فِی أَیِّ شَیْ ءٍ أُنْزِلَتْ وَ فِی أَیِّ وَقْتٍ فَلِذَلِکَ صِرْتُ أَخْتِمُ فِی کُلِّ ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ (۳).

**[ترجمه]امالی صدوق و عیون اخبارالرضا: ابو ذکوان می گوید: از ابراهیم بن عباس شنیدم که می گفت: هر چه از حضرت رضا علیه السّلام می پرسیدند، می دانست. کسی راجع به تاریخ گذشته تا آن روز، از حضرت رضا علیه السّلام واردتر نبود. مأمون او را با سؤال هایی در هر مورد آزمایش می کرد. حضرت جواب آنها را می داد و در تمام سخن ها و جواب ها و مثال هایی که می آورد، از قرآن استفاده می کرد. هر سه روز یک مرتبه قرآن را ختم می کرد و می فرمود: اگر بخواهم در کمتر از سه روز ختم کنم می توانم، ولی به هر آیه ای که می رسم، در آن دقت می کنم که درباره چه چیز و چه زمانی نازل شده. به همین جهت در هر سه روز یک مرتبه ختم می کنم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۸۰ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] جَعْفَرُ بْنُ نُعَیْمِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ: مَا رَأَیْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام جَفَا أَحَداً بِکَلَامِهِ قَطُّ وَ مَا رَأَیْتُ قَطَعَ عَلَی أَحَدٍ کَلَامَهُ حَتَّی یَفْرُغَ مِنْهُ وَ مَا رَدَّ أَحَداً عَنْ حَاجَهٍ

ص: ۹۰

۱- ۱. الزیاده من هامش المصدر، و النّی ء الذی لم ینضج بعد.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۹.

۳- ۳. المصدر ج ۲ ص ۱۸۰.

يَقْدِرُ عَلَيْهَا وَ لَا مَدَّ رِجْلَيْهِ بَيْنَ يَدَيْ جَلِيسٍ لَهُ قَطُّ وَ لَا اتَّكَأَ بَيْنَ يَدَيْ جَلِيسٍ لَهُ قَطُّ وَ لَا رَأَيْتُهُ شَتَمَ أَحَداً مِنْ مَوَالِيهِ وَ مَمَالِيكِهِ قَطُّ وَ لَا رَأَيْتُهُ تَفَلَ قَطُّ وَ لَا رَأَيْتُهُ يُقَهْقِهُ فِي ضَحِكِهِ قَطُّ بَلْ كَانَ ضَحِكُهُ التَّبَسُّمَ وَ كَانَ إِذَا خَلَا وَ نُصِبَتْ مَائِدَتُهُ أَجْلَسَ مَعَهُ عَلَى مَائِدَتِهِ مَمَالِيكَهُ حَتَّى الْبَوَّابِ وَ السَّائِسِ وَ كَانَ عليه السلام قَلِيلَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ كَثِيرَ السَّهَرِ يُحْيِي أَكْثَرَ لَيَالِيهِ مِنْ أَوَّلِهَا إِلَى الصُّبْحِ وَ كَانَ كَثِيرَ الصِّيَامِ فَلَا يَفُوتُهُ صِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الشَّهْرِ وَ يَقُولُ ذَلِكَ صَوْمُ الدَّهْرِ وَ كَانَ عليه السلام كَثِيرَ الْمَعْرُوفِ وَ الصَّدَقَةِ فِي السِّرِّ وَ أَكْثَرُ ذَلِكَ يَكُونُ مِنْهُ فِي اللَّيَالِي الْمُظْلِمَةِ فَمَنْ زَعَمَ أَنَّهُ رَأَى مِثْلَهُ فِي فَضْلِهِ فَلَا تُصَدِّقُوهُ (۱).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: ابراهيم بن عباس مى گويد: هرگز نديدم حضرت رضا عليه السّلام با سخن خود كسى را برنجاند و هرگز نديدم سخن كسى را قطع كند تا او صحبت خود را تمام مى كرد و هرگز محتاجى را كه قدرت رفع حاجتش را داشت، رد نكرد. هرگز پاهاى خود را مقابل كسى كه نشسته بود دراز نمى كرد و در مقابل كسى كه نشسته بود، تكيه نمى كرد و هرگز غلامان خود را ناسزا نمى گفت و نديدم كه آب دهان به زمين بيندازد، و هرگز در موقع خنده قهقهه نمى زد، بلكه خنده آن جناب تبسم بود.

در خلوت سفره اش را كه مى گستردند، غلامان خود و حتى دربان ها و مهتر چهارپايان را بر سفره خويش مى نشاند. شب ها كم مى خوابيد و بسيار بيدار بود. بيشتر شب ها از ابتداى شب تا صبح، شب زنده دار بود. بسيار روزه مى گرفت. روزه سه روز در ماه از او فوت نمى شد و مى فرمود: اين سه روز، روزه تمام عمر است. بسيار كار خير مى كرد و در پنهانى صدقه مى داد. بيشتر در شب هاى تاريك چنين كارى را مى كرد. هر كس بگويد كه چون او كسى را از نظر مقام و شخصيت ديده است، باور نكنيد. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۱۸۴ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: جِئْتُ إِلَى بَابِ الدَّارِ الَّتِي حُبِسَ فِيهَا الرِّضَا عليه السلام بِسَرَخْسَ وَ قَدْ قُيِّدَ فَاسْتَأْذَنْتُ عَلَيْهِ السَّجَّانَ فَقَالَ لَا سَبِيلَ لَكُمْ إِلَيْهِ فَقُلْتُ وَ لِمَ قَالَ لِأَنَّهُ رُبَّمَا صَلَّى فِي يَوْمِهِ وَ لَيْلَتِهِ أَلْفَ رَكْعَةٍ وَ إِنَّمَا يَنْفَتِلُ مِنْ صَلَاتِهِ سَاعَةً فِي صَدْرِ النَّهَارِ وَ قَبْلَ الزَّوَالِ وَ عِنْدَ اصْفِرَارِ الشَّمْسِ فَهُوَ فِي هَذِهِ الْأَوْقَاتِ قَاعِدٌ فِي مُصَلَّاهُ يُنَاجِي رَبَّهُ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ فَاطْلُبْ لِي فِي هَذِهِ الْأَوْقَاتِ إِذْناً عَلَيْهِ فَاسْتَأْذَنَ لِي عَلَيْهِ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَ هُوَ قَاعِدٌ فِي مُصَلَّاهُ مُتَفَكِّرٌ الْخَبَرَ(۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: هروى مى گويد: موقعى كه حضرت رضا عليه السّلام در داخل زندان بود و او را در بند كرده بودند، از زندانبان اجازه خواستم به خدمت آن جناب برسم. گفت: نمى توانى خدمتش برسى! پرسيدم: براى چه؟ گفت: چون او در شبانه روز هزار ركعت نماز مى خواند. فقط اول صبح يك ساعت و قبل از ظهر نيز ساعتى فراغت دارد و يكى هم موقع زرد شدن آفتاب كه در اين موقع، در محراب خود نشسته و مشغول مناجات با خدا است. گفتم: در همين موقع براى من اجازه بگير. اجازه گرفت و خدمتش رسيدم. ديدم در محراب خود نشسته و در انديشه است... تا آخر خبر. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۱۸۴ -

**[ترجمه]

«۶»

التَّهْذِيبُ، الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام يُصَلِّي فِي جُبَّهِ خَزٍّ.

**[ترجمه]تهذیب: سلیمان جعفری می گوید: حضرت رضا علیه السّلام را دیدم که در جبه خزی نماز می خواند. - . تهذیب ۲ : ۲۱۲ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ (۳)

عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ سَمِعْتُ رَجَاءَ بْنَ أَبِي الضَّحَّاكِ يَقُولُ: بَعَثَنِي الْمَأْمُونُ فِي إِشْخَاصِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام مِنَ الْمَدِينَهِ وَ أَمَرَنِي أَنْ آخُذَ بِهِ عَلَى طَرِيقِ الْبَصْرَهِ وَ الْأَهْوَازِ وَ فَارِسَ وَ لَا آخُذَ بِهِ

۱- ۱. نفس المصدر ج ۲ ص ۱۸۴.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۸۴.

۳- ۳. هذا هو الصحیح بقرینه سائر الأسانید. و مطابقته للمصدر، و فی نسخه الکمبانیّ: « الهمدانیّ، عن أحمد بن علی الأنصاریّ» و هو سهو و تخلیط.

عَلَی طَرِیقٍ قُمَّ وَ أَمَرَنِی أَنْ أَحْفَظَهُ بِنَفْسِی بِاللَّیْلِ وَ النَّهَارِ حَتَّی أَقْدَمَ بِهِ عَلَیْهِ فَکُنْتُ مَعَهُ مِنَ الْمَدِینَهِ إِلَی مَرْوَ فَوَ اللَّهِ مَا رَأَیْتُ رَجُلًا کَانَ أَتْقَی لِلَّهِ مِنْهُ وَ لَا أَکْثَرَ ذِکْراً لَهُ فِی جَمِیعِ أَوْقَاتِهِ مِنْهُ وَ لَا أَشَدَّ خَوْفاً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ.

کَانَ إِذَا أَصْبَحَ صَلَّی الْغَدَاهَ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِی مُصَلَّاهُ یُسَبِّحُ اللَّهَ وَ یُحَمِّدُهُ وَ یُکَبِّرُهُ وَ یُهَلِّلُهُ وَ یُصَلِّی عَلَی النَّبِیِّ وَ آلِهِ ص حَتَّی تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ یَسْجُدُ سَجْدَهً یَبْقَی فِیهَا حَتَّی یَتَعَالَی النَّهَارُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی النَّاسِ یُحَدِّثُهُمْ وَ یَعِظُهُمْ إِلَی قُرْبِ الزَّوَالِ ثُمَّ جَدَّدَ وُضُوءَهُ وَ عَادَ إِلَی مُصَلَّاهُ- فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ قَامَ وَ صَلَّی سِتَّ رَکَعَاتٍ یَقْرَأُ فِی الرَّکْعَهِ الْأُولَی الْحَمْدَ وَ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ یَقْرَأُ فِی الْأَرْبَعِ فِی کُلِّ رَکْعَهٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ یُسَلِّمُ فِی کُلِّ رَکْعَتَیْنِ وَ یَقْنُتُ فِیهِمَا فِی الثَّانِیَهِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ ثُمَّ یُؤَذِّنُ ثُمَّ یُصَلِّی رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ یُقِیمُ وَ یُصَلِّی الظُّهْرَ فَإِذَا سَلَّمَ سَبَّحَ اللَّهَ وَ حَمَّدَهُ وَ کَبَّرَهُ وَ هَلَّلَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَهَ الشُّکْرِ یَقُولُ فِیهَا مِائَهَ مَرَّهٍ شُکْراً لِلَّهِ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَامَ فَصَلَّی سِتَّ رَکَعَاتٍ یَقْرَأُ فِی کُلِّ رَکْعَهٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ یُسَلِّمُ فِی کُلِّ رَکْعَتَیْنِ وَ یَقْنُتُ فِی ثَانِیَهِ کُلِّ رَکْعَتَیْنِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ ثُمَّ یُؤَذِّنُ ثُمَّ یُصَلِّی رَکْعَتَیْنِ وَ یَقْنُتُ فِی الثَّانِیَهِ فَإِذَا سَلَّمَ أَقَامَ وَ صَلَّی الْعَصْرَ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِی مُصَلَّاهُ یُسَبِّحُ اللَّهَ وَ یُحَمِّدُهُ وَ یُکَبِّرُهُ وَ یُهَلِّلُهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَهً یَقُولُ فِیهَا

مِائَهَ مَرَّهٍ حَمْداً لِلَّهِ فَإِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ تَوَضَّأَ وَ صَلَّی الْمَغْرِبَ ثَلَاثاً بِأَذَانٍ وَ إِقَامَهٍ وَ قَنَتَ فِی الثَّانِیَهِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِی مُصَلَّاهُ یُسَبِّحُ اللَّهَ وَ یُحَمِّدُهُ وَ یُکَبِّرُهُ وَ یُهَلِّلُهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ یَسْجُدُ سَجْدَهَ الشُّکْرِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ لَمْ یَتَکَلَّمْ حَتَّی یَقُومَ وَ یُصَلِّیَ أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ بِتَسْلِیمَتَیْنِ یَقْنُتُ فِی کُلِّ رَکْعَتَیْنِ فِی الثَّانِیَهِ قَبْلَ الرُّکُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَهِ وَ کَانَ یَقْرَأُ فِی الْأُولَی مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعِ الْحَمْدَ وَ قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثُمَّ یَجْلِسُ بَعْدَ التَّسْلِیمِ فِی التَّعْقِیبِ مَا شَاءَ اللَّهُ حَتَّی یُمْسِیَ ثُمَّ یُفْطِرُ.

ثُمَّ يَلْبَثُ حَتَّى يَمْضِيَ مِنَ اللَّيْلِ قَرِيبٌ مِنَ الثُّلُثِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَ يَقْنُتُ فِي الثَّانِيَةِ قَبْلَ الرُّكُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَةِ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِي مُصَلَّاهُ يَذْكُرُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ يُسَبِّحُهُ وَ يُحَمِّدُهُ وَ يُكَبِّرُهُ وَ يُهَلِّلُهُ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ يَسْجُدُ بَعْدَ التَّعْقِيبِ سَجْدَةَ الشُّكْرِ ثُمَّ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ فَإِذَا كَانَ الثُّلُثُ الْأَخِيرُ مِنَ اللَّيْلِ قَامَ مِنْ فِرَاشِهِ بِالتَّسْبِيحِ وَ التَّحْمِيدِ وَ التَّكْبِيرِ وَ التَّهْلِيلِ وَ الِاسْتِغْفَارِ فَاسْتَاكَ ثُمَّ تَوَضَّأَ ثُمَّ قَامَ إِلَى صَلَاةِ اللَّيْلِ فَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ وَ يُسَلِّمُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَيَيْنِ مِنْهَا فِي كُلِّ رَكْعَةٍ الْحَمْدَ مَرَّةً وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثِينَ مَرَّةً وَ يُصَلِّي صَلَاةَ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يُسَلِّمُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ يَقْنُتُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي الثَّانِيَةِ قَبْلَ الرُّكُوعِ وَ بَعْدَ التَّسْبِيحِ وَ يَحْتَسِبُ بِهَا مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ ثُمَّ يُصَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ الْبَاقِيَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى الْحَمْدَ وَ سُورَةَ الْمُلْكِ وَ فِي الثَّانِيَةِ الْحَمْدَ وَ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيِ الشَّفْعِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ مِنْهَا الْحَمْدَ مَرَّةً وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ يَقْنُتُ فِي الثَّانِيَةِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي الْوَتْرَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِيهَا الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مَرَّةً وَاحِدَةً وَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَرَّةً وَاحِدَةً وَ يَقْنُتُ فِيهَا قَبْلَ الرُّكُوعِ وَ بَعْدَ الْقِرَاءَةِ وَ يَقُولُ فِي قُنُوتِهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ اهْدِنَا فِيمَنْ هَدَيْتَ وَ عَافِنَا فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنَا فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَ بَارِكْ لَنَا فِيمَا أَعْطَيْتَ وَ قِنَا شَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ تَقْضِي وَ لَا يُقْضَى عَلَيْكَ إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَ لَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَ تَعَالَيْتَ ثُمَّ يَقُولُ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ سَبْعِينَ مَرَّةً فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِي التَّعْقِيبِ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ إِذَا قَرُبَ الْفَجْرُ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى الْحَمْدَ وَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَ فِي الثَّانِيَةِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ أَذَّنَ وَ أَقَامَ وَ صَلَّى الْغَدَاةَ رَكْعَتَيْنِ فَإِذَا سَلَّمَ جَلَسَ فِي التَّعْقِيبِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيِ الشُّكْرِ حَتَّى يَتَعَالَى النَّهَارُ

وَ كَانَتْ قِرَاءَتُهُ فِی جَمِیعِ الْمَفْرُوضَاتِ فِی الْأُولَی الْحَمْدَ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِلَّا فِی صَلَاهِ الْغَدَاهِ وَ الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ یَوْمَ الْجُمُعَهِ فَإِنَّهُ کَانَ یَقْرَأُ فِیهَا بِالْحَمْدِ وَ سُورَهِ الْجُمُعَهِ وَ الْمُنَافِقِینَ وَ کَانَ یَقْرَأُ فِی صَلَاهِ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ لَیْلَهَ الْجُمُعَهِ فِی الْأُولَی الْحَمْدَ وَ سُورَهَ الْجُمُعَهِ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ سَبِّحْ وَ کَانَ یَقْرَأُ فِی صَلَاهِ الْغَدَاهِ یَوْمَ الْإِثْنَیْنِ وَ الْخَمِیسِ فِی الْأُولَی الْحَمْدَ وَ هَلْ أَتَی عَلَی الْإِنْسَانِ وَ فِی الثَّانِیَهِ الْحَمْدَ وَ هَلْ أَتَاکَ حَدِیثُ الْغَاشِیَهِ وَ کَانَ یَجْهَرُ بِالْقِرَاءَهِ فِی الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ وَ صَلَاهِ اللَّیْلِ وَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ وَ الْغَدَاهِ وَ یُخْفِی الْقِرَاءَهَ فِی الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ وَ کَانَ یُسَبِّحُ فِی الْأُخْرَاوَیْنِ یَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ کَانَ قُنُوتُهُ فِی جَمِیعِ صَلَوَاتِهِ رَبِّ اغْفِرْ وَ ارْحَمْ وَ تَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّکَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَجَلُّ الْأَکْرَمُ وَ کَانَ إِذَا أَقَامَ فِی بَلْدَهٍ عَشَرَهَ أَیَّامٍ صَائِماً لَا یُفْطِرُ فَإِذَا جَنَّ اللَّیْلُ بَدَأَ بِالصَّلَاهِ قَبْلَ الْإِفْطَارِ وَ کَانَ فِی الطَّرِیقِ یُصَلِّی فَرَائِضَهُ رَکْعَتَیْنِ رَکْعَتَیْنِ إِلَّا الْمَغْرِبَ فَإِنَّهُ کَانَ یُصَلِّیهَا ثَلَاثاً وَ لَا یَدَعُ نَافِلَتَهَا وَ لَا یَدَعُ صَلَاهَ اللَّیْلِ وَ الشَّفْعَ وَ الْوَتْرَ وَ رَکْعَتَیِ الْفَجْرِ فِی سَفَرٍ وَ لَا

حَضَرٍ وَ کَانَ لَا یُصَلِّی مِنْ نَوَافِلِ النَّهَارِ فِی السَّفَرِ شَیْئاً وَ کَانَ یَقُولُ بَعْدَ کُلِّ صَلَاهٍ یَقْصُرُهَا سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ ثَلَاثِینَ مَرَّهً وَ یَقُولُ هَذَا لِتَمَامِ الصَّلَاهِ وَ مَا رَأَیْتُهُ صَلَّی صَلَاهَ الضُّحَی فِی سَفَرٍ وَ لَا حَضَرٍ وَ کَانَ لَا یَصُومُ فِی السَّفَرِ شَیْئاً وَ کَانَ علیه السلام یَبْدَأُ فِی دُعَائِهِ بِالصَّلَاهِ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ یُکْثِرُ مِنْ ذَلِکَ فِی الصَّلَاهِ وَ غَیْرِهَا وَ کَانَ یُکْثِرُ بِاللَّیْلِ فِی فِرَاشِهِ مِنْ تِلَاوَهِ الْقُرْآنِ فَإِذَا مَرَّ بِآیَهٍ فِیهَا ذِکْرُ جَنَّهٍ أَوْ نَارٍ بَکَی وَ سَأَلَ اللَّهَ الْجَنَّهَ وَ تَعَوَّذَ بِهِ مِنَ النَّارِ وَ کَانَ علیه السلام یَجْهَرُ بِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ فِی جَمِیعِ صَلَوَاتِهِ بِاللَّیْلِ وَ النَّهَارِ وَ کَانَ إِذَا قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ قَالَ سِرّاً اللَّهُ أَحَدٌ فَإِذَا فَرَغَ مِنْهَا قَالَ کَذَلِکَ اللَّهُ رَبُّنَا ثَلَاثاً وَ کَانَ إِذَا قَرَأَ سُورَهَ الْجَحْدِ قَالَ فِی نَفْسِهِ سِرّاً یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ فَإِذَا فَرَغَ مِنْهَا قَالَ رَبِّیَ اللَّهُ

وَ دِينِيَ الْإِسْلَامُ ثَلَاثاً وَ كَانَ إِذَا قَرَأَ وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ قَالَ عِنْدَ الْفَرَاغِ مِنْهَا بَلَى وَ أَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ وَ كَانَ إِذَا قَرَأَ لا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيامَهِ قَالَ عِنْدَ الْفَرَاغِ مِنْهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ بَلَى وَ كَانَ يَقْرَأُ فِي سُورَهِ الْجُمُعَهِ قُلْ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجارَهِ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا وَ اللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ وَ كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنَ الْفَاتِحَهِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ وَ إِذَا قَرَأَ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَالَ سِرّاً سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ إِذَا قَرَأَ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَالَ لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ سِرّاً وَ كَانَ لَا يَنْزِلُ بَلَداً إِلَّا قَصَدَهُ النَّاسُ يَسْتَفْتُونَهُ فِي مَعَالِمِ دِينِهِمْ فَيُجِيبُهُمْ وَ يُحَدِّثُهُمُ الْكَثِيرَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا وَرَدْتُ بِهِ عَلَى الْمَأْمُونِ سَأَلَنِي عَنْ حَالِهِ فِي طَرِيقِهِ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا شَاهَدْتُ مِنْهُ فِي لَيْلِهِ وَ نَهَارِهِ وَ ظَعْنِهِ وَ إِقَامَتِهِ فَقَالَ بَلَى يَا ابْنَ أَبِي الضَّحَّاكِ هَذَا خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ وَ أَعْلَمُهُمْ وَ أَعْبَدُهُمْ فَلَا تُخْبِرْ أَحَداً بِمَا شَهِدْتَ مِنْهُ لِئَلَّا يَظْهَرَ فَضْلُهُ إِلَّا عَلَى لِسَانِي وَ بِاللَّهِ أَسْتَعِينُ عَلَى مَا أَقْوَى مِنَ الرَّفْعِ مِنْهُ وَ الْإِسَاءَهِ بِهِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: رجاء بن ابی ضحاک می گوید: مأمون مرا از پی حضرت رضا علیه السّلام فرستاد تا او را از مدینه بیاورم و دستور داد که او را از راه بصره و اهواز و فارس بیاورم، نه راه قم. او سفارش کرد که شبانه روز خودم مواظب او باشم تا وقتی که حضرت را بر مأمون وارد سازم! من از مدینه تا مرو در خدمت آن جناب بودم. به خدا کسی را از او پرهیزکارتر و ذکرگوتر در تمام اوقاتش ندیدم. همچنین کسی را ندیده ام که بیشتر از او، از خدای عزوجل خوف داشته باشد.

سحرگاه نماز صبحش را می خواند. پس از نماز در محراب خود به تسبیح و حمد و تکبیر و تهلیل مشغول بود و صلوات بر پیامبر و آلش می فرستاد تا خورشید طلوع می کرد. بعد سر به سجده می گذاشت و آن سجده را چنان طولانی می کرد تا آفتاب بلند شود. بعد رو به مردم می کرد و با آنها به گفتگو می پرداخت یا ایشان را موعظه می کرد تا نزدیک ظهر. بعد باز وضوی خود را تازه می کرد و به طرف محراب خویش می رفت. همین که اذان ظهر می شد، از جای حرکت می کرد و شش رکعت نماز می خواند. در رکعت اول حمد و «قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ» و در رکعت دوم، حمد و قل هو اللَّه و در چهار رکعت دیگر، حمد و قل هو اللَّه می خواند. در هر دو رکعت سلام می داد و در رکعت دوم قبل از رکوع، پس از خواندن قرائت، قنوت می خواند. بعد اذان می گفت و باز دو رکعت دیگر می خواند. پس از آن شش رکعت، نماز ظهرش را می خواند.

بعد از سلام نماز، مشغول تسبیح و تکبیر و تهلیل می شد تا وقتی خدا می خواست، بعد به سجده شکر می رفت و صد مرتبه در سجده شکر می گفت: «شکرا للّه.» سر که بر می داشت، باز شش رکعت نماز می خواند. در هر رکعت حمد و «قل هو اللَّه» می خواند و در دو رکعتی سلام می داد و در رکعت دوم، بعد از قرائت در هر نماز قنوت می خواند. باز اذان می گفت و دو رکعت دیگر را شروع می کرد و در رکعت دوم قنوت می خواند. پس از تمام شدن شش رکعت، نماز عصر را می خواند. بعد از تمام شدن نماز عصر، در محراب می نشست و به ذکر خدا از حمد و سپاس و تکبیر مشغول بود، تا وقتی که بخواهد. پس از آن به سجده می رفت و در سجده صد مرتبه می گفت: «حمدا للّه.»

پس از اینکه خورشید غروب کرد، وضو می گرفت و نماز مغرب را سه رکعت می خواند، با اذان و اقامه. و در رکعت دوم قبل از رکوع و پس از قرائت، قنوت می خواند. پس از سلام در محل نماز می نشست و تسبیح و حمد و تکبیر می گفت و هر چه مایل بود تهلیل می نمود. بعد به سجده شکر می رفت. سپس سر بر می داشت و حرفی نمی زد و برای چهار رکعت دوم قبل از رکوع، قنوت می خواند. در رکعت اول از این چهار رکعت، سوره حمد و «قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ» و در دومی حمد و «قُلْ

هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» می خواند. پس از سلام دادن مشغول تعقیب می شد، تا وقتی که می خواست. آنگاه افطار می کرد.

بعد صبر می کرد تا نزدیک یک ثلث از شب بگذرد. آنگاه چهار رکعت نماز عشاء را می خواند. در رکعت دوم قبل از رکوع و پس از قرائت، قنوت می خواند. پس از سلام در مصلای خود می نشست و تا وقتی که می خواست، به ذکر و تسبیح و حمد و تکبیر و تهلیل مشغول می شد. آنگاه پس از تعقیب، سجده شکر می کرد. بعد برای استراحت به رختخواب خویش می رفت.

در ثلث آخر شب با تسبیح و حمد و تکبیر و تهلیل و استغفار از رختخواب خارج می شد. اول مسواک می کرد، بعد وضو می گرفت و بعد مشغول نماز شب می شد. هشت رکعت نماز می خواند و در هر دو رکعت، سلام می داد. در رکعت های اول در همه این نماز، حمد را یک مرتبه و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را سی مرتبه می خواند. و نماز جعفر طیار را چهار رکعت می خواند. در رکعت دوم از آنها سلام می داد و در هر رکعت دومی پس از قرائت و قبل از رکوع، قنوت می خواند. این چهار رکعت نماز جعفر بن ابی طالب را جزو نماز شب محسوب می کرد و بعد دو رکعت باقیمانده را می خواند، در اولی حمد و سوره الملک و در دومی حمد و سوره هل أتی را.

سپس بر می خاست و دو رکعت نماز شفع را می خواند. در هر رکعت از آن دو حمد را یک مرتبه و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را سه مرتبه و در رکعت دوم قنوت می خواند. بعد حرکت می کرد و نماز وتر را یک رکعت می خواند، حمد را یک بار و قل هو اللَّه را سه بار قرائت می کرد و «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» را یک مرتبه و «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» را یک مرتبه. در این یک رکعت نیز قبل از رکوع و پس از قرائت، قنوت می خواند و در قنوت خود می گفت: خداوندا! بر محمد و آل محمد درود فرست. خدایا! ما را در زمره کسانی که هدایت کردی، هدایت کن و در زمره کسانی که عافیت دادی، عافیت ده و در زمره کسانی که سرپرستی فرمودی، سرپرستی کن و در آنچه دادی، بر ما برکت ده و ما را از شر آنچه مقدر کردی، محفوظ بدار که تویی که حکم می کنی و کسی بر تو حکم نمی کند و کسی را که تو سرپرست باشی، خوار نمی گردد و کسی را که تو با او دشمنی کنی، عزیز نمی شود. پروردگارا! تو مبارک و متعالی هستی!

بعد هفتاد مرتبه می گفت: از خدا پوزش می طلبم و از او توبه می خواهم. و پس از سلام تا جایی که خدا می خواست، مشغول تعقیب می شد.

نزدیک طلوع فجر که می شد، از جای حرکت می کرد و دو رکعت نماز فجر را می خواند. در رکعت اول حمد و «قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ» و در دومی حمد و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را می خواند. پس از طلوع فجر، اذان و اقامه می گفت و نماز صبح را دو رکعت می خواند. بعد از سلام مشغول تعقیب می شد، تا خورشید طلوع می کرد. بعد به سجده شکر می رفت تا خورشید برآید.

در تمام نمازهای واجب، در رکعت اول حمد و «انا انزلناه» را می خواند و در رکعت دوم، حمد و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»، جز در نماز صبح و ظهر و عصر روز جمعه که در آن روز، حمد و سوره جمعه و سوره منافقین را می خواند. در نماز عشای شب جمعه، در رکعت اول حمد و سوره جمعه را می خواند و در رکعت دوم حمد و سوره سبح. در نماز صبح روز دوشنبه و پنجشنبه، رکعت اول حمد و «هَلْ أَتى عَلَى الْإِنْسانِ» را می خواند و در رکعت دوم، حمد و «هَلْ أَتاكَ حَدِيثُ الْغاشِيَةِ» را قرائت

می کرد.

در نماز مغرب و عشاء و نماز شب و شفع و وتر و نماز صبح، قرائت را بلند می خواند و در نماز ظهر و عصر کوتاه. در دو رکعت آخر تسبیح می خواند و سه مرتبه می گفت: «سبحان اللَّه و الحمد للَّه و لا اله الا اللَّه و اللَّه اکبر.» نیز قنوت آن جناب در تمام نمازهایش چنین بود: «رب اغفر و ارحم و تجاوز عما تعلم انک انت الاعز الاجل الاکرم»، (یعنی خدایا! ببخش و رحم کن و از آنچه می دانی بگذر که تو اعز و اجل و اکرم هستی!)

هر وقت ده روز در شهری می ماند، روزه می گرفت. همین که شب می شد، اول نماز می خواند، سپس افطار می کرد. و در سفر نمازهای واجب خود را دو رکعتی می خواند، به جز نماز مغرب که آن را سه رکعت می خواند و نماز نافله و نماز شب، شفع و وتر و دو رکعت فجر را در سفر و غیر سفر ترک نمی کرد .

ولی نوافل نمازهای روزانه را در سفر نمی خواند. پس از هر نمازی که قصر می خواند، سی مرتبه می گفت: «سبحان اللَّه و الحمد للَّه و لا اله الا اللَّه و اللَّه اکبر» و می فرمود: این به جای بقیه نماز است. ندیدم که ایشان نماز ضحی را در سفر و غیر سفر بخواند. و در سفر روزه نمی گرفت. در دعا ابتدا صلوات بر محمّد و آلش می فرستاد و پیوسته این صلوات را در نماز و غیر نماز می فرستاد.

شب در رختخواب قرآن زیاد می خواند. وقتی به آیه ای می رسید که اسم بهشت یا جهنم در آن بود، گریه می کرد و از خدا بهشت را درخواست می کرد و از جهنم به او پناه می برد. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ را در شب و روز و در تمام نمازهایش بلند می خواند. وقتی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را می خواند، با صدای آهسته ای می گفت: «اللَّه احد.» وقتی سوره تمام می شد، سه مرتبه می گفت: «کذلک اللَّه ربنا.» وقتی سوره جحد را می خواند، در دل می گفت: «یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ.» وقتی نماز می خواند می گفت: «ربی اللَّه و دینی الاسلام»، {پروردگار من الله و دینم اسلام است.} پس از خواندن سوره تین و زیتون می گفت: «بلی و انا علی ذلک من الشاهدین»، {بله و من بر این امر از گواهانم.} وقتی سوره «لا أُقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِیامَهِ» را می خواند، پس از تمام شدن آن می گفت: «سبحانک اللهم بلی»، {خدایا تو منزهی، بلی.} در سوره جمعه می گفت: «قُلْ ما عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجارَهِ للذین اتقوا وَ اللَّهُ خَیْرُ الرَّازِقِینَ» – . جمعه / ۱۱[۱] – ، {بگو: «آنچه نزد خداست از سرگرمی و از داد و ستد بهتر است، و خدا بهترین روزی دهندگان است.»} وقتی سوره فاتحه را تمام می کرد، می گفت: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ.» بعد از خواندن سوره «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الْأَعْلَی»، آهسته می گفت: «سبحان ربی الاعلی.» وقتی به آیه «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا» می رسید، آهسته می گفت: «لبیک اللهم لبیک.»

در هر شهری که وارد می شد، مردم گردش اجتماع می کردند و مطالب دینی و سؤالات مذهبی خود را از ایشان می پرسیدند و حضرت به آنها جواب می داد. بیشتر اوقات از پدرش و از آباء گرامی خود، علی بن ابی طالب و پیامبر اکرم صلوات الله علیهم برای آنها حدیث نقل می کرد. وقتی آن جناب را پیش مأمون آوردم، از حالش پرسید. من هر چه را که در طول سفر، در شب و روز و هنگام کوچ یا اقامت دیده بودم، برایش نقل کردم. گفت: صحیح است! پسر ابی ضحاک! این شخص بهترین فرد روی زمین است و از همه داناتر و عابدتر است. مبادا آنچه را که دیده ای به کسی اظهار کنی تا فضل و مقام او فقط از زبان من منتشر شود. در مورد تصمیمی که راجع به مقامی که به او می خواهم بدهم و او را بلند کنم و به او بد کنم، از

خداوند کمک می خواهم! - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۸۰ -

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَی بْنِ نَصْرٍ الرَّازِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ: قَالَ رَجُلٌ لِلرِّضَا علیه السلام وَ اللَّهِ مَا عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ أَشْرَفُ مِنْکَ أَباً فَقَالَ التَّقْوَی شَرَّفَتْهُمْ وَ طَاعَهُ اللَّهِ أَحْظَتْهُمْ فَقَالَ لَهُ آخَرُ أَنْتَ وَ اللَّهِ خَیْرُ النَّاسِ فَقَالَ لَهُ لَا تَحْلِفْ یَا هَذَا خَیْرٌ مِنِّی مَنْ کَانَ أَتْقَی لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَطْوَعَ لَهُ وَ اللَّهِ مَا نُسِخَتْ هَذِهِ الْآیَهُ وَ جَعَلْناکُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاکُمْ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن موسی بن نصر رازی می گوید: از پدرم شنیدم که می گفت: مردی به حضرت رضا علیه السّلام عرض کرد: به خدا قسم که روی زمین، کسی از نظر نژاد بهتر از شما نیست. فرمود: تقوا و پرهیزکاری آنها را به این مقام رسانده و اطاعت و بندگی، موجب مقام آنها شده. دیگری عرض کرد: به خدا تو از تمام مردم بهتری. فرمود: این قسم را نخور. بهتر از من کسی است که پرهیزکارتر از من باشد و بیشتر از خدا اطاعت کند. به خدا قسم که این آیه نسخ نشده: «وَ جَعَلْناکُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاکُمْ» - . حجرات / ۱۳ - ، {و شما را ملّت ملّت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید. در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست.} - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۶ -

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنِ ابْنِ ذَکْوَانَ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِیمَ بْنَ الْعَبَّاسِ یَقُولُ سَمِعْتُ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ: حَلَفْتُ بِالْعِتْقِ وَ لَا أَحْلِفُ

۱- ۱. علی ما أنوی به من الرفع منه و الاشاده به خ ل، راجع عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۸۰- ۱۸۳.

۲- ۲. عیون الأخبار ج ۲ ص ۲۳۶.

بِالْعِتْقِ إِلَّا أَعْتَقْتُ رَقَبَةً وَ أَعْتَقْتُ بَعْدَهَا جَمِيعَ مَا أَمْلِكُ إِنْ كَانَ يَرَى أَنَّهُ خَيْرٌ مِنْ هَذَا وَ أَوْمَأَ إِلَى عَبْدٍ أَسْوَدَ مِنْ غِلْمَانِهِ بِقَرَابَتِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَّا أَنْ يَكُونَ لِي عَمَلٌ صَالِحٌ فَأَكُونَ أَفْضَلَ بِهِ مِنْهُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابن ذکوان می گوید: از ابراهیم بن عباس شنیدم که می گفت: از حضرت رضا علیه السّلام شنیدم که می فرمود: قسم به آزادی بندگان خوردم و هر وقت چنین قسمی بخورم، یک بنده آزاد می کنم و بعد هر چه دارم آزاد می نمایم. اگر من خیال کنم که به واسطه خویشاوندی با پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم از این غلام سیاهم بهترم (اشتباه است)، مگر اینکه عمل صالحی داشته باشم که به واسطه عمل صالحم از او بهتر باشم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۷ -

**[ترجمه]

بیان

فی بعض النسخ و لا أحلف بالعتق فالجمله حالیه معترضه بین الحلف و المحلوف علیه و هو قوله إن کان یری أی إن کنت أری و هکذا قاله علیه السلام فغیره الراوی فرواه علی الغیبه لئلا یتوهم تعلق حکم الحلف بنفسه کما فی قوله تعالی أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كانَ مِنَ الْكاذِبِينَ و حاصل المعنی أنه علیه السلام حلف بالعتق إن کان یعتقد أن فضله علی عبده الأسود بمحض قرابه الرسول صلی الله علیه و آله بدون انضمام الاعتقادات الحسنه و الأعمال الصالحه و ذلک لا ینافی کونها مع تلک الأمور سببا لأعلی درجات الشرف و معنی المعترضه و الحال أن دأبی و شأنی أنی إذا حلفت بالعتق و وقع الحنث أعتقت رقبه ثم أعتقت جمیع الرقاب التی فی ملکی تبرعا أو للحلف بالعتق و مرجوحیته أو المعنی أنی هکذا أنوی الحلف بالعتق.

و یحتمل أن یکون غرضه علیه السلام کراهه الحلف بالعتق و یکون المعنی أنی کلما حلفت بالعتق صادقا أیضا أعتق جمیع ممالیکی کفاره لذلک.

و علی التقادیر الغرض بیان غلظه هذا الیمین إظهارا لغایه الاعتناء بإثبات المحلوف علیه و لا یبعد أن یکون غرضه أنی کلما أحلف بالعتق تقیه لا أنوی الحلف بل أنوی تنجیز العتق فلذا أعتق رقبه.

و یحتمل أن یکون و أعتقت معطوفا علی قوله حلفت فیکون قسما ثانیا أو عتقا معلقا بالشرط المذکور فیکون ما قبله فقط معترضا.

و فی بعض النسخ ألا أحلف فیتضاعف انغلاق الخبر و إشکاله و یمکن أن یتکلف بأن المعنی أنی حلفت سابقا أو أحلف الآن أن لا أحلف بالعتق لأمر من الأمور إلا حلفا واحدا و هو قوله أعتقت رقبه فیکون الکلام متضمنا لحلفین

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۲۳۷.

الأول ترک الحلف بالعتق مطلقا و الثانی الحلف بأنه إن کان یری أنه أفضل بالقرابه یعتق رقبه و یعتق بعدها جمیع ما یملک فیکون الغرض إبداء عذر لترک الحلف بالعتق بعد ذلک و بیان الاعتناء بشأن هذا الحلف و ابتداء الحلف الثانی قوله إلا أعتقت رقبه و علی التقادیر فی الخبر تقیه لذکر الحلف بالعتق الذی هو موافق للعامه فیه هذا غایه ما یمکن أن یتکلف فی حل هذا الخبر و الله یعلم و حججه علیه السلام معانی کلامهم.

**[ترجمه]در بعضی نسخه ها عبارت «و لا احلف بالعتق» دارد که با این حساب، جمله حالیه و معترضه بین قسم و محلوف علیه که عبارت «ان کان یری» باشد، شده و معنا این می شود که اگر من ببینم که ... و حضرت نیز این گونه فرموده اند و راوی آن را تغییر داده و به ضمیر غایب «یری» برگردانده است تا کسی توهم نکند که حکم حلف به خود حضرت تعلق دارد، مانند این آیه که «أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كانَ مِنَ الْكاذِبِينَ» - . نور / ۷ - ، { پنجم این است که [شوهربگوید:] لعنت خدا بر او باد اگر از دروغگویان باشد.}

حاصل معنا اینکه حضرت سوگند به «عتق» خورده است. اگر معتقد باشد فضلش بر غلام سیاهش فقط به صرف خویشاوندی با پیامبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم باشد، بدون انضمام اعتقادات صحیح و اعمال صالح و این منافاتی ندارد که حضرت علیه السّلام با وجود اعتقادات صحیح و اعمال صالح، درجات بالای شرافت را احراز فرموده باشد. و معنای جمله معترض و حالیه مذکور این است که دأب و شأن من این است که وقتی سوگند به عتق بخورم و حنث قسم کنم، بنده ای آزاد کنم و بعد تمام بندگانم را که در ملک من هستند، از باب استحباب آزاد کنم یا از باب قسم به آزاد کردن و مرجوحیت آزاد کردن بقیه باشد، یا معنای کلام حضرت این است که من این گونه به آزاد کردن بنده قسم یاد می کنم.

و ممکن است مقصود حضرت این باشد که قسم خوردن برای آزاد کردن، مکروه است و معنا این باشد که وقتی من قسم راستی به آزاد کردن می خورم نیز به خاطر کفاره قسمم، تمام ممالیک خود را آزاد می کنم. و بنا بر هر یک از این تقدیرها، غرض بیان سنگینی این قسم و اظهار نهایت اعتنای حضرت به اثبات محلوف علیه است، و بعید نیست منظور این باشد که من هرگاه از روی تقیه قسم می خورم نیت قسم ندارم، بلکه تنجیز عتق را در نیت دارم، به همین سبب بنده ای را آزاد می کنم .

ممکن است عبارت «و اعتقت» عطف به عبارت «حلفت» باشد که قسم دومی باشد، یا منظور عتقی باشد که معلق بر آن شرط مذکور است و در نتیجه جمله ما قبل آن فقط معترضه می باشد.

در برخی نسخه ها عبارت «الّا احلف» دارد که در این صورت، مجمل بودن و مبهم بودن حدیث دو برابر می شود. و ممکن است با تکلف توجیه شود، به این نحو که معنی این است که من سابقا سوگند یاد کردم یا الآن سوگند می خورم که به خاطر امری از امور، تنها یک بار سوگند بر آزاد کردن بخورم که همان عبارت «اعتقت رقبه» باشد. در نتیجه کلام دارای دو قسم است: قسم اول ترک قسم خوردن به عتق به نحو مطلق است، و قسم دوم سوگند به اینکه نظر مبارک حضرت این بوده، از حیث قرابت به رسول خدا صلی اللَّه علیه و آله و سلم، افضل این است که یک بنده را آزاد کند و بعد از آن تمام عبید خود را آزاد کند که در نتیجه منظور، عذرتراشی برای ترک قسم به آزاد کردن بندگان و بیان اعتنا و اهمیت دادن به جایگاه این قسم باشد و ابتدای قسم دوم عبارت الّا اعتقت رقبه باشد، و بر همه تقدیرها در حدیث تقیه ای برای ذکر قسم به آزادی موجود است و آن موافقت با عامه در این امر است. این نهایت چیزی است که می توان برای رفع تکلف در این خبر بیان نمود و خدا

و حجت های او علیهم السّلام معانی کلامشان را می دانند.

**[ترجمه]

«۱۰»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی الْحِمْیَرِیُّ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ قَالَ: لَمَّا اخْتَلَفَ النَّاسُ فِی أَمْرِ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام جَمَعْتُ مِنْ مَسَائِلِهِ مِمَّا سُئِلَ عَنْهُ وَ أَجَابَ عَنْهُ خَمْسَ عَشَرَهَ أَلْفَ مَسْأَلَهٍ(۱).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: یقطینی می گوید: وقتی مردم درباره حضرت رضا علیه السّلام اختلاف کردند من پانزده هزار مسأله از مسائلی را که از آن جناب سؤال شده بود و جواب داده بود، جمع آوری کردم. -. غیبت طوسی: ۵۲ -

**[ترجمه]

«۱۱»

سن، [المحاسن] أَبِی عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ قَالَ: کَانَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام إِذَا أَکَلَ أُتِیَ بِصَحْفَهٍ فَتُوضَعُ قُرْبَ مَائِدَتِهِ فَیَعْمِدُ إِلَی أَطْیَبِ الطَّعَامِ مِمَّا یُؤْتَی بِهِ فَیَأْخُذُ مِنْ کُلِّ شَیْ ءٍ شَیْئاً فَیُوضَعُ فِی تِلْکَ الصَّحْفَهِ ثُمَّ یَأْمُرُ بِهَا لِلْمَسَاکِینِ ثُمَّ یَتْلُو هَذِهِ الْآیَهَ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَهَ ثُمَّ یَقُولُ عَلِمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ لَیْسَ کُلُّ إِنْسَانٍ یَقْدِرُ عَلَی عِتْقِ رَقَبَهٍ فَجَعَلَ لَهُمُ السَّبِیلَ إِلَی الْجَنَّهِ بِإِطْعَامِ الطَّعَامِ (۲).

کا، [الکافی] العده عن أحمد بن محمد عن أبیه عن معمر: مثله (۳).

**[ترجمه]محاسن برقی: معمر بن خلاد می گوید: هر وقت برای حضرت رضا سفره می گستردند، قدحی نزدیک آن جناب می گذاشتند. ایشان از هر غذایی به قدری برمی داشت و در آن قدح می ریخت. بعد دستور می داد آن را به فقرا بدهند. بعد این آیه را می خواند: «فَلا اقتَحَمَ العَقَبَهَ» -. بلد / ۱۱ -، {و[لی] نخواست از گردنه [عاقبت نگری] بالا رَوَد!} سپس می فرمود: خداوند می داند که همه مردم قدرت بنده آزاد کردن ندارند. لذا با غذا دادن به فقرا، برای آنها راهی به بهشت گشوده است. -. محاسن: ۳۹۲ -

در کافی نیز مثل این حدیث منقول است. -. کافی ۴ : ۵۲ -

**[ترجمه]

«۱۲»

شا، [الإرشاد] ابْنُ قُولَوَیْهِ عَنِ الْکُلَیْنِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ جُمْهُورٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ عَنِ الْغِفَارِیِّ قَالَ: کَانَ لِرَجُلٍ مِنْ آلِ أَبِی رَافِعٍ مَوْلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُقَالُ لَهُ فُلَانٌ عَلَیَّ حَقٌّ فَتَقَاضَانِی وَ أَلَحَّ عَلَیَّ فَلَمَّا

رَأَیْتُ ذَلِکَ صَلَّیْتُ الصُّبْحَ فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ تَوَجَّهْتُ نَحْوَ الرِّضَا علیه السلام وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ بِالْعُرَیْضِ فَلَمَّا قَرُبْتُ مِنْ بَابِهِ فَإِذَا هُوَ قَدْ طَلَعَ عَلَی حِمَارٍ وَ عَلَیْهِ قَمِیصٌ وَ رِدَاءٌ فَلَمَّا نَظَرْتُ إِلَیْهِ اسْتَحْیَیْتُ مِنْهُ فَلَمَّا لَحِقَنِی وَقَفَ فَنَظَرَ إِلَیَّ فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ وَ کَانَ

ص: ۹۷

۱- ۱. کتاب الغیبه للشیخ الطوسیّ ص ۵۲.

۲- ۲. کتاب المحاسن ص ۳۹۲.

۳- ۳. الکافی ج ۴ ص ۵۲.

شَهْرُ رَمَضَانَ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ لِمَوْلَاكَ فُلَانٍ عَلَيَّ حَقٌّ وَ قَدْ وَ اللَّهِ شَهَرَنِي وَ أَنَا أَظُنُّ فِي نَفْسِي أَنَّهُ يَأْمُرُهُ بِالْكَفِّ عَنِّي وَ اللَّهِ مَا قُلْتُ لَهُ كَمْ لَهُ عَلَيَّ وَ لَا سَمَّيْتُ لَهُ شَيْئاً فَأَمَرَنِي بِالْجُلُوسِ إِلَى رُجُوعِهِ فَلَمْ أَزَلْ حَتَّى صَلَّيْتُ الْمَغْرِبَ وَ أَنَا صَائِمٌ فَضَاقَ صَدْرِي وَ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَرِفَ فَإِذَا هُوَ قَدْ طَلَعَ عَلَيَّ وَ حَوْلَهُ النَّاسُ وَ قَدْ قَعَدَ لَهُ السُّؤَّالُ وَ هُوَ يَتَصَدَّقُ عَلَيْهِمْ فَمَضَى فَدَخَلَ بَيْتَهُ ثُمَّ خَرَجَ فَدَعَانِي فَقُمْتُ إِلَيْهِ فَدَخَلْتُ مَعَهُ فَجَلَسَ وَ جَلَسْتُ مَعَهُ فَجَعَلْتُ أُحَدِّثُهُ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ وَ كَانَ أَمِيرَ الْمَدِينَةِ وَ كَانَ كَثِيراً مَا أُحَدِّثُهُ عَنْهُ فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ مَا أَظُنُّكَ أَفْطَرْتَ بَعْدُ قُلْتُ لَا فَدَعَا لِي بِطَعَامٍ فَوُضِعَ بَيْنَ يَدَيَّ وَ أَمَرَ الْغُلَامَ أَنْ يَأْكُلَ مَعِي فَأَصَبْتُ وَ الْغُلَامَ مِنَ الطَّعَامِ فَلَمَّا فَرَغْنَا قَالَ ارْفَعِ الْوِسَادَةَ وَ خُذْ مَا تَحْتَهَا فَرَفَعْتُهَا فَإِذَا دَنَانِيرُ فَأَخَذْتُهَا وَ وَضَعْتُهَا فِي كُمِّي وَ أَمَرَ أَرْبَعَةً مِنْ عَبِيدِهِ أَنْ يَكُونُوا مَعِي حَتَّى يَبْلُغُوا بِي مَنْزِلِي فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّ طَائِفَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ يَدُورُ وَ أَكْرَهُ أَنْ يَلْقَانِي وَ مَعِي عَبِيدُكَ قَالَ أَصَبْتَ أَصَابَ اللَّهُ بِكَ الرَّشَادَ وَ أَمَرَهُمْ أَنْ يَنْصَرِفُوا إِذَا رَدَدْتُهُمْ فَلَمَّا دَنَوْتُ مِنْ مَنْزِلِي وَ آنَسْتُ رَدَدْتُهُمْ وَ صِرْتُ إِلَى مَنْزِلِي وَ دَعَوْتُ السِّرَاجَ وَ نَظَرْتُ إِلَى الدَّنَانِيرِ فَإِذَا هِيَ ثَمَانِيَةٌ وَ أَرْبَعُونَ دِينَاراً وَ كَانَ حَقُّ الرَّجُلِ عَلَيَّ ثَمَانِيَةً وَ عِشْرِينَ دِينَاراً وَ كَانَ فِيهَا دِينَارٌ يَلُوحُ فَأَعْجَبَنِي حُسْنُهُ فَأَخَذْتُهُ وَ قَرَّبْتُهُ مِنَ السِّرَاجِ فَإِذَا عَلَيْهِ نَقْشٌ وَاضِحٌ حَقُّ الرَّجُلِ عَلَيْكَ ثَمَانِيَةٌ وَ عِشْرُونَ دِينَاراً وَ مَا بَقِيَ فَهُوَ لَكَ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا كُنْتُ عَرَّفْتُ مَا لَهُ عَلَيَّ عَلَى التَّحْدِيدِ(۱).

**[ترجمه]ارشاد: غفاری می گوید: مردی از آل ابی رافع، آزادشده پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم که فلان نامش بود، از من طلبکار بود و طلبش را از من مطالبه کرد و بسیار سخت گرفت. وقتی سخت گیری او را دیدم، نماز صبح را در مسجد پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم خواندم. آنگاه خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. آن وقت امام در عریض بود. همین که به در خانه اش رسیدم، دیدم که آن جناب سوار الاغی است و می آمد و پیراهنی با ردایی بر تن داشت. همین که چشم من به آن جناب افتاد خجالت کشیدم. به من که رسید ایستاد و نگاهی به من کرد. من سلام دادم و ماه رمضان بود. عرض کردم: آقا، فدایت شوم! غلام شما فلانی از من طلبکار است و آبرویم را برده است. من با خود خیال می کردم دستور خواهد داد که فعلا از من دست بردارد. به خدا نگفتم چقدر طلب او است و نه چیزی در این مورد تعیین کردم. حضرت دستور داد بنشینم تا بر گردد.

همان جا بودم تا نماز مغرب را خواندم و من در حال روزه بودم. دلم گرفت و تصمیم به باز گشت گرفتم. در همین موقع دیدم که امام علیه السّلام می آید و مردم اطرافش را گرفته اند و گداها سر راهش نشسته اند و امام به آنها کمک می کرد. بعد به خانه اش رفت. سپس خارج شد و مرا خواست. خدمتش رسیدم و با آن جناب وارد شدم. شروع کردم به صحبت کردن از پسر مسیب که فرماندار مدینه بود. خیلی وقت ها من از او با امام صحبت می کردم. حرفم که تمام شد فرمود: خیال نمی کنم که افطار کرده باشی. عرض کردم: نه. برایم غذا آوردند. ایشان غذا را جلوی من گذاشت و به غلام خود دستور داد با من غذا بخورد و من با غلام غذا خوردم.

غذا که تمام شد فرمود: بالش را بلند کن و هر چه زیر آن هست، برای خود بردار! بالش را که یک طرف کردم، دیدم زیر آن مقداری دینار طلا است. آنها را برداشتم و در جیب نهادم. به چهار نفر از غلامانش دستور داد که به همراه من بیایند تا به منزل برسم؛ عرض کردم: فدایت شوم! شبگرد امیر مدینه در حال گردش است، دلم نمی خواهد مرا با غلامان شما ببیند. فرمود: صحیح است، خدا تو را رهبری کند. بعد به غلامانش فرمود هر وقت که او گفت، بر گردند.

نزدیک منزل خود که رسیدم و ترس از من زائل شد، آنها را برگرداندم. وارد منزل که شدم چراغ خواستم و نگاهی به پول ها کردم. در میان آنها یک دینار بود که می درخشید. از زیبایی آن خوشم آمد. آن را برداشتم و نزدیک چراغ بردم. دیدم به خطی روشن نوشته است: «حق آن مرد بر تو بیست و هشت دینار است و باقیمانده پول ها از آن تو است.» به خدا قسم من کاملا و به طور یقین نمی دانستم که مقدار قرض او را چقدر است! - . ارشاد: ۲۸۸ -

**[ترجمه]

«۱۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب مُوسَی بْنُ سَیَّارٍ قَالَ: کُنْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام وَ قَدْ أَشْرَفَ عَلَی حِیطَانِ طُوسَ وَ سَمِعْتُ وَاعِیَةً فَاتَّبَعْتُهَا فَإِذَا نَحْنُ بِجَنَازَةٍ فَلَمَّا بَصُرْتُ بِهَا رَأَیْتُ سَیِّدِی وَ قَدْ ثَنَی رِجْلَهُ عَنْ فَرَسِهِ ثُمَّ أَقْبَلَ نَحْوَ الْجَنَازَةِ فَرَفَعَهَا ثُمَّ أَقْبَلَ یَلُوذُ بِهَا

کَمَا تَلُوذُ السَّخْلَةُ بِأُمِّهَا ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَیَّ وَ قَالَ یَا مُوسَی بْنَ سَیَّارٍ مَنْ شَیَّعَ جَنَازَةَ وَلِیٍّ مِنْ أَوْلِیَائِنَا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ کَیَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ لَا ذَنْبَ عَلَیْهِ حَتَّی إِذَا وُضِعَ الرَّجُلُ عَلَی

ص: ۹۸

۱- ۱. کتاب الإرشاد ص ۲۸۸.

شَفِیرِ قَبْرِهِ رَأَیْتُ سَیِّدِی قَدْ أَقْبَلَ فَأَخْرَجَ النَّاسَ عَنِ الْجَنَازَهِ حَتَّی بَدَا لَهُ الْمَیِّتُ فَوَضَعَ یَدَهُ عَلَی صَدْرِهِ ثُمَّ قَالَ یَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ أَبْشِرْ بِالْجَنَّهِ فَلَا خَوْفَ عَلَیْکَ بَعْدَ هَذِهِ السَّاعَهِ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ هَلْ تَعْرِفُ الرَّجُلَ فَوَ اللَّهِ إِنَّهَا بُقْعَهٌ لَمْ تَطَأْهَا قَبْلَ یَوْمِکَ هَذَا فَقَالَ لِی یَا مُوسَی بْنَ سَیَّارٍ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّا مَعَاشِرَ الْأَئِمَّهِ تُعْرَضُ عَلَیْنَا أَعْمَالُ شِیعَتِنَا صَبَاحاً وَ مَسَاءً فَمَا کَانَ مِنَ التَّقْصِیرِ فِی أَعْمَالِهِمْ سَأَلْنَا اللَّهَ تَعَالَی الصَّفْحَ لِصَاحِبِهِ وَ مَا کَانَ مِنَ الْعُلُوِّ سَأَلْنَا اللَّهَ الشُّکْرَ لِصَاحِبِهِ (۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: موسی بن سیار می گوید: من در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم و وارد کوچه های طوس شدیم. ناگاه سر و صدایی شنیدم و از پی آن صدا رفتم. دیدم جنازه ای است. همین که چشمم به جنازه افتاد، دیدم که حضرت رضا علیه السّلام پای از رکاب خارج کرد، پیاده شد، به طرف جنازه رفت و جنازه را بلند کرد! آن حضرت مثل بره ای که به مادرش بچسبد به آن جنازه چسبیده بود. بعد به من فرمود: ای موسی بن سیار! هر کس جنازه یکی از دوستان ما را تشییع کند، آنچنان گناهانش می ریزد که گویی تازه از مادر متولد شده و گناهی برایش نمی ماند. سپس همان طور رفت تا آن جنازه را کنار قبر گذاشتند. در این موقع امام علیه السّلام جلو رفت و مردم را از اطراف جنازه دور کرد تا میت را مشاهده کرد. پس دست روی سینه اش گذاشت و فرمود: ای فلانی پسر فلان کس! تو را به بهشت بشارت می دهم! پس از این ساعت دیگر ترسی بر تو نیست.

عرض کردم: فدایت شوم! آیا این مرد را می شناسی؟ به خدا قسم تا امروز به این سرزمین پا نگذاشته ای! فرمود: موسی! مگر نمی دانی اعمال شیعیان هر صبح و شام بر ما ائمه عرضه می شود؛ هر کوتاهی که داشته باشند از خدا درخواست می کنیم از آن چشم پوشی نماید و هر کار نیک که داشته باشند، از پروردگار تقاضا می کنیم پاداش آنها را بدهد. - . مناقب ۴ : ۳۴۱ -

**[ترجمه]

«۱۴»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الْجِلَاءُ وَ الشِّفَاءُ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی الْیَقْطِینِیُّ: لَمَّا اخْتَلَفَ النَّاسُ فِی أَمْرِ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام جَمَعْتُ مِنْ مَسَائِلِهِ مِمَّا سُئِلَ عَنْهُ وَ أَجَابَ فِیهِ ثَمَانِیَهَ عَشَرَ أَلْفَ مَسْأَلَهٍ وَ قَدْ رَوَی عَنْهُ جَمَاعَهٌ مِنَ الْمُصَنِّفِینَ مِنْهُمْ أَبُو بَکْرٍ الْخَطِیبُ فِی تَارِیخِهِ وَ الثَّعْلَبِیُّ فِی تَفْسِیرِهِ وَ السَّمْعَانِیُّ فِی رِسَالَتِهِ وَ ابْنُ الْمُعْتَزِّ فِی کِتَابِهِ وَ غَیْرُهُمْ (۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: یقطینی می گوید: وقتی مردم درباره حضرت رضا علیه السّلام اختلاف کردند، من هجده هزار مسأله از مسائلی که از آن جناب سؤال شده بود و جواب داده بود جمع کردم و جماعتی از مصنفین مثل ابوبکر خطیب در تاریخش، ثعلبی در تفسیرش، سمعانی در رساله اش و ابن معتز در کتابش و غیر اینها نیز از حضرت روایت نقل کرده اند. - . مناقب ۴ : ۳۵۰ -

**[ترجمه]

«۱۵»

قب، [المنـاقب] لابـن شـهرآشوب: سُـئِلَ الرِّضَـا عليه السـلام عَنْ طَعْمِ الْخُبْزِ وَ الْمَاءِ فَقَالَ طَعْمُ الْمَاءِ طَعْمُ الْحَيَاهِ وَ طَعْمُ الْخُبْزِ طَعْمُ الْعَيْشِ (٣)

يَاسِرٌ الْخَادِمُ قَالَ قُلْتُ لِلرِّضَا عليه السـلام رَأَيْتُ فِي النَّوْمِ كَأَنَّ قَفَصاً فِيهِ سَـبْعَ عَشْرَهَ قَارُورَهً إِذْ وَقَعَ الْقَفَصُ فَتَكَسَّرَتِ الْقَوَارِيرُ فَقَالَ إِنْ صُـدِقَتْ رُؤْيَاكَ يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَمْلِكُ سَـبْعَهَ عَشَرَ يَوْماً ثُمَّ يَمُوتُ فَخَرَجَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بِالْكُوفَهِ مَعَ أَبِي السَّرَايَا فَمَكَثَ سَبْعَهَ عَشَرَ يَوْماً ثُمَّ مَاتَ (۴).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: از حضرت رضا علیه السّلام راجع به مزه نان و آب پرسیدند: فرمود: آب مزه حیات می دهد و نان مزه عیش. - . مناقب ۴ : ۳۵۳ -

یاسر خادم می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: در خواب دیدم قفسی است که در آن هفده شیشه وجود دارد. ناگاه قفس افتاد و شیشه ها شکست. فرمود: اگر خوابت راست باشد، یکی از خانواده ما خروج خواهد کرد و هفده روز حکومت می کند، بعد خواهد مرد. محمّد بن ابراهیم در کوفه با ابو السرایا قیام کرد و هفده روز دوران حکومتش طول کشید، بعد از دنیا رفت. - . مناقب ۴ : ۳۵۲ -

**[ترجمه]

«۱۶»

قب، [المناقب] لابن شـهرآشوب: دَخَلَ الرِّضَا عليه السـلام الْحَمَّامَ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ النَّاسِ دَلِّكْنِي فَجَعَلَ يُـدَلِّكُهُ فَعَرَّفُوهُ فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَسْتَعْذِرُ مِنْهُ وَ هُوَ يُطَيِّبُ قَلْبَهُ وَ يُدَلِّكُهُ.

ص: ۹۹

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۴۱.

۲- ۲. المناقب ج ۴ ص ۳۵۰.

۳- ۳. المصدر ج ۴ ص ۳۵۳.

۴- ۴. نفس المصدر ج ۴ ص ۳۵۲. و رواه الکلینی فی الروضه ص ۲۵۷.

وَ فِی الْمُحَاضِرَاتِ أَنَّهُ لَیْسَ فِی الْأَرْضِ سَبْعَهُ أَشْرَافٍ عِنْدَ الْخَاصِّ وَ الْعَامِّ كُتِبَ عَنْهُمُ الْحَدِیثُ إِلَّا عَلِیَّ بْنَ مُوسَی بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهم السلام (۱).

یَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ النَّوْبَخْتِیُّ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ بِأَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لَهُ أَعْطِنِی عَلَی قَدْرِ مُرُوَّتِکَ قَالَ لَا یَسَعُنِی ذَلِکَ فَقَالَ عَلَی قَدْرِ مُرُوَّتِی قَالَ أَمَّا إِذاً فَنَعَمْ ثُمَّ قَالَ یَا غُلَامُ أَعْطِهِ مِائَتَیْ دِینَارٍ وَ فَرَّقَ علیه السلام بِخُرَاسَانَ مَالَهُ كُلَّهُ فِی یَوْمِ عَرَفَهَ فَقَالَ لَهُ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ إِنَّ هَذَا لَمَغْرَمٌ فَقَالَ بَلْ هُوَ الْمَغْنَمُ لَا تَعُدَّنَّ مَغْرَماً مَا ابْتَعْتَ بِهِ أَجْراً وَ كَرَماً(۲).

**[ترجمه]مناقب: حضرت رضا علیه السّلام وارد حمام شد. شخصی گفت: مرا دلاکی کن! حضرت شروع کرد به کیسه کشیدن. در این بین مرد، آن جناب را شناخت و بنای عذرخواهی کرد، ولی امام علیه السّلام در ضمن اینکه او را دلخوش می کرد، همچنان او را کیسه می کشید!

در محاضرات می نویسد: در روی زمین شخصی وجود ندارد که از هفت پشت پیش خاص و عام دارای شخصیت باشد و از آنها حدیث نقل کند، جز علی بن موسی بن جعفر بن محمّد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب صلوات الله علیهم. - . مناقب ۴ : ۳۶۲ -

یعقوب بن اسحاق نوبختی می گوید: مردی گذارش به حضرت رضا علیه السّلام افتاد. عرض کرد: آقا! به اندازه جوانمردی خود به من ببخش! حضرت فرمود: آنقدر برایم مقدور نیست. عرض کرد: پس به قدر جوانمردی من به من ببخش! فرمود: این کار اشکالی ندارد. و امر کرد: ای غلام! به این مرد دویست دینار بده!

دیگر اینکه حضرت رضا علیه السّلام در روزه عرفه، تمام اموال خود را در خراسان بین فقرا تقسیم کرد. فضل بن سهل عرض کرد: این کار موجب زیان است! فرمود: نه، موجب سود است. هرگز کاری که موجب اجر و پاداش شود، نباید زیان به حساب آوری. - . مناقب ۴ : ۳۶۰ -

**[ترجمه]

«۱۷»

عم، [إعلام الوری] رَوَی الْحَاكِمُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِی الصَّلْتِ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ صَالِحٍ الْهَرَوِیِّ قَالَ: مَا رَأَیْتُ أَعْلَمَ مِنْ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام وَ لَا رَآهُ عَالِمٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ بِمِثْلِ شَهَادَتِی وَ لَقَدْ جَمَعَ الْمَأْمُونُ فِی مَجَالِسَ لَهُ ذَوَاتِ عَدَدٍ عُلَمَاءَ الْأَدْیَانِ وَ فُقَهَاءَ الشَّرِیعَهِ وَ الْمُتَكَلِّمِینَ فَغَلَبَهُمْ عَنْ آخِرِهِمْ حَتَّی مَا بَقِیَ أَحَدٌ مِنْهُمْ إِلَّا أَقَرَّ لَهُ بِالْفَضْلِ وَ أَقَرَّ عَلَی نَفْسِهِ بِالْقُصُورِ وَ لَقَدْ سَمِعْتُ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ كُنْتُ أَجْلِسُ فِی الرَّوْضَهِ وَ الْعُلَمَاءُ بِالْمَدِینَهِ مُتَوَافِرُونَ فَإِذَا أَعْیَا الْوَاحِدُ مِنْهُمْ عَنْ مَسْأَلَهٍ أَشَارُوا إِلَیَّ بِأَجْمَعِهِمْ وَ بَعَثُوا إِلَیَّ بِالْمَسَائِلِ فَأُجِیبُ عَنْهَا.

قَالَ أَبُو الصَّلْتِ وَ لَقَدْ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ: أَنَّ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام كَانَ یَقُولُ لِبَنِیهِ هَذَا أَخُوكُمْ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی عَالِمُ آلِ مُحَمَّدٍ فَاسْأَلُوهُ عَنْ أَدْیَانِكُمْ وَ احْفَظُوا مَا یَقُولُ لَكُمْ فَإِنِّی سَمِعْتُ أَبِی جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ علیهما

السلام غَيْرَ مَرَّهٍ يَقُولُ لِی إِنَّ عَالِمَ آلِ مُحَمَّدٍ لَفِی صُلْبِکَ وَ لَیْتَنِی أَدْرَکْتُهُ فَإِنَّهُ سَمِیُّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٍّ.

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۲.

۲- ۲. کتاب المناقب ج ۴ ص ۳۶۰ و ص ۳۶۱.

**[ترجمه]اعلام الوری: ابوالصلت هروی می گوید: من کسی را از حضرت رضا علیه السّلام داناتر ندیدم. هر دانشمندی خدمتش رسید همین سخن مرا گفت. مأمون در مجلسی دانشمندان بزرگ ادیان و فقها و متکلمین را جمع کرد. حضرت رضا علیه السّلام بر همه پیروز شد و کسی میان آنها باقی نماند که به مقام آن جناب اعتراف نکند و خود را در مقابلش کوچک نشمارد.

از حضرت رضا علیه السّلام شنیدم که می فرمود: در حرم پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم می نشستم. دانشمندان مدینه اجتماع می کردند و هر کدام در مسأله ای فرو می ماندند، همگی به من اشاره می کردند و آنها را پیش من می فرستادند و من جواب آنها را می دادم.

ابا صلت گفت: محمّد بن اسحاق بن موسی بن جعفر علیهما السّلام برایم نقل کرد که حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام به فرزندان خود می فرمود: این برادر شما علی بن موسی الرضا علیهما السّلام، عالم آل محمّد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم است. در مسائل دینی به او مراجعه کنید و هر چه گفت، قبول نمایید. من از پدرم جعفر بن محمّد علیهما السّلام شنیدم که چندین مرتبه فرمود عالم آل محمّد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم در صلب تو است، کاش او را درک می کردم. او هم نام امیرالمؤمنین علی علیه السّلام است. - . اعلام الوری: ۳۲۸ -

**[ترجمه]

«۱۸»

کا، [الکافی] عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ بَلْخ قَالَ: کُنْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام فِی سَفَرِهِ إِلَی خُرَاسَانَ فَدَعَا یَوْماً بِمَائِدَةٍ لَهُ فَجَمَعَ عَلَیْهَا مَوَالِیَهُ مِنَ السُّودَانِ وَ غَیْرِهِمْ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ لَوْ عَزَلْتَ لِهَؤُلَاءِ مَائِدَةً فَقَالَ مَهْ إِنَّ الرَّبَّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَاحِدٌ وَ الْأُمَّ وَاحِدَةٌ وَ الْأَبَ وَاحِدٌ وَ الْجَزَاءَ بِالْأَعْمَالِ.

**[ترجمه]کافی: عبداللّٰه بن صلت از مردی بلخی نقل کرد که گفت: من در سفر خراسان در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم. روزی غذا خواست و تمام غلامان خود را از سیاه و غیر سیاه در سر سفره جمع کرد. عرض کردم: فدایت شوم! خوب است برای آنها سفره جداگانه می انداختند! فرمود: نه، خدای ما یکی است و مادر و پدرمان نیز یکی است و جزا و پاداش، به عمل اشخاص بستگی دارد. - . کافی ۸ : ۲۳۰ -

**[ترجمه]

«۱۹»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَنْدَلٍ عَنْ یَاسِرٍ عَنِ الْیَسَعِ بْنِ حَمْزَةَ قَالَ: کُنْتُ أَنَا فِی مَجْلِسِ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام أُحَدِّثُهُ وَ قَدِ اجْتَمَعَ إِلَیْهِ خَلْقٌ کَثِیرٌ یَسْأَلُونَهُ عَنِ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ إِذْ دَخَلَ عَلَیْهِ رَجُلٌ طُوَالٌ آدَمُ فَقَالَ لَهُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ رَجُلٌ مِنْ مُحِبِّیکَ وَ مُحِبِّی آبَائِکَ وَ أَجْدَادِکَ علیهم السلام مَصْدَرِی مِنَ الْحَجِّ وَ قَدِ افْتَقَدْتُ نَفَقَتِی وَ مَا مَعِی مَا أَبْلُغُ

بِهِ مَرْحَلَهً فَإِنْ رَأَیْتَ أَنْ تُنْهِضَنِی إِلَی بَلَدِی وَ لِلَّهِ عَلَیَّ نِعْمَهٌ فَإِذَا بَلَغْتُ بَلَدِی تَصَدَّقْتُ بِالَّذِی تُولِینِی عَنْکَ فَلَسْتُ مَوْضِعَ صَدَقَهٍ فَقَالَ لَهُ اجْلِسْ رَحِمَکَ اللَّهُ وَ أَقْبَلَ عَلَی النَّاسِ یُحَدِّثُهُمْ حَتَّی تَفَرَّقُوا وَ بَقِیَ هُوَ وَ سُلَیْمَانُ الْجَعْفَرِیُّ وَ خَیْثَمَهُ وَ أَنَا فَقَالَ أَ تَأْذَنُونَ لِی فِی الدُّخُولِ فَقَالَ لَهُ سُلَیْمَانُ قَدَّمَ اللَّهُ أَمْرَکَ فَقَامَ فَدَخَلَ الْحُجْرَهَ وَ بَقِیَ سَاعَهً ثُمَّ خَرَجَ وَ رَدَّ الْبَابَ وَ أَخْرَجَ یَدَهُ مِنْ أَعْلَی الْبَابِ وَ قَالَ أَیْنَ الْخُرَاسَانِیُّ فَقَالَ هَا أَنَا ذَا فَقَالَ خُذْ هَذِهِ الْمِائَتَیْ دِینَارٍ وَ اسْتَعِنْ بِهَا فِی مُئُونَتِکَ وَ نَفَقَتِکَ وَ تَبَرَّکْ بِهَا وَ لَا تَصَدَّقْ بِهَا عَنِّی وَ اخْرُجْ فَلَا أَرَاکَ وَ لَا تَرَانِی ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ سُلَیْمَانُ جُعِلْتُ فِدَاکَ لَقَدْ أَجْزَلْتَ وَ رَحِمْتَ فَلِمَا ذَا سَتَرْتَ وَجْهَکَ عَنْهُ فَقَالَ

مَخَافَهَ أَنْ أَرَی ذُلَّ السُّؤَالِ فِی وَجْهِهِ لِقَضَائِی حَاجَتَهُ أَ مَا سَمِعْتَ حَدِیثَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمُسْتَتِرُ بِالْحَسَنَهِ تَعْدِلُ سَبْعِینَ حِجَّهً وَ الْمُذِیعُ بِالسَّیِّئَهِ مَخْذُولٌ وَ الْمُسْتَتِرُ بِهَا مَغْفُورٌ لَهُ أَ مَا سَمِعْتَ قَوْلَ الْأُوَلِ:

مَتَی آتِهِ یَوْماً لِأَطْلُبَ حَاجَهً***رَجَعْتُ إِلَی أَهْلِی وَ وَجْهِی بِمَائِهِ

(۱).

۱- ۱. الکافی ج ۴ ص ۲۳ و ۲۴.

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عن اليسع: مثله (۱).

**[ترجمه]کافی: یسع بن حمزه می گوید: در مجلس حضرت رضا علیه السّلام بودم و با هم صحبت می کردیم. عده زیادی نیز در خدمتش بودند که از مسائل حلال و حرام می پرسیدند. در این موقع مردی بلند قد و گندمگون وارد شد و عرض کرد: یابن رسول اللّه! سلام علیکم، من مردی از دوستان و ارادتمندان شما خانواده هستم از مکه می آیم و پول خود را گم کردم و آن قدر که مرا به وطنم برساند ندارم. اگر صلاح بدانید به من کمک فرمایید تا به شهر خود برسم. من در آنجا دارای ثروت هستم و خدا مرا از نعمت خویش بهره مند کرده. وقتی به شهر خود رسیدم، آنچه به من عنایت کرده ای از طرف شما صدقه می دهم. من خود نمی توانم از صدقه استفاده کنم! فرمود: خدا رحمتت کند، بنشین! بعد شروع کرد به صحبت کردن با مردم، تا اینکه همه متفرق شدند و آن مرد با سلیمان جعفری و جثیمه و من باقی ماندیم. حضرت فرمود: اجازه می دهید من وارد اندرون شوم؟ سلیمان عرض کرد: خدا امر شما را جلو بیندازد. امام علیه السّلام وارد اطاق شد و ساعتی در آنجا بود. بعد درب را باز کرد و همان پشت درب ایستاد، دست خود را از بالای درب خارج نمود و فرمود: خراسانی کجا است؟ عرض کردم: من اینجا هستم. فرمود این دویست دینار را بگیر و از آن برای مخارج خویش استفاده کن و به آن تبرک بجو. نمی خواهد از طرف من صدقه بدهی. برو که مرا نبینی و من تو را نبینم.

سپس حضرت علیه السّلام بیرون آمد. سلیمان عرض کرد: خیلی به او لطف کردید و مورد شفقت خویش قرارش دادید. چرا صورت خود را از او پوشانیدی؟ فرمود: ترسیدم خواری سؤال را در چهره اش مشاهده کنم. کسی که کار بد را شیوع دهد خوار است و هر که پنهان نماید، خدایش او را می آمرزد. مگر نشنیده ای این شعر شاعر را؟

هر وقت روزی به نزد او می روم تا حاجتی بخواهم، به نزد اهل خود بر می گردم در حالی که صورتم پر آب(خجالت) است.
- . کافی ۴ : ۲۳ -

مثل این روایت در مناقب ابن شهرآشوب نیز منقول است. - . مناقب ۴ : ۳۶۱ -

**[ترجمه]

«۲۰»

کا، [الکافی] الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ السَّيَّارِيِّ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَغْدَادِيِّ عَمَّنْ أَخْبَرَهُ قَالَ: نَزَلَ بِأَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام ضَيْفٌ وَ كَانَ جَالِساً عِنْدَهُ يُحَدِّثُهُ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ فَتَغَيَّرَ السِّرَاجُ فَمَدَّ الرَّجُلُ يَدَهُ لِيُصْلِحَهُ فَزَبَرَهُ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام ثُمَّ بَادَرَهُ بِنَفْسِهِ فَأَصْلَحَهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّا قَوْمٌ لَا نَسْتَخْدِمُ أَضْيَافَنَا(۲).

**[ترجمه]کافی: ابو عبداللّه بغدادی از شخصی نقل کرد که گفت: مهمانی برای حضرت رضا علیه السّلام آمد. آن جناب با او نشسته بود و صحبت می کردند. شب بود و چراغ کم نور شد. مهمان دست دراز کرد تا درستش کند، ولی حضرت رضا علیه السّلام مانع شد و خود مشغول اصلاح چراغ گردید تا درست شد. آنگاه فرمود: ما خانواده ای هستیم که مهمان خود را به خدمت نمی گماریم. - . کافی ۶ : ۲۸۳ -

**[ترجمه]

«۲۱»

کـا، [الکـافی] عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بُنْدَارَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ نُوحِ بْنِ شُعَیْبٍ عَنْ یَاسِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: أَکَلَ الْغِلْمَانُ یَوْماً فَاکِهَةً فَلَمْ یَسْتَقْصُوا أَکْلَهَا وَ رَمَوْا بِهَا فَقَالَ لَهُمْ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام سُبْحَانَ اللَّهِ إِنْ کُنْتُمُ اسْتَغْنَیْتُمْ فَإِنَّ أُنَاساً لَمْ یَسْتَغْنُوا أَطْعِمُوهُ مَنْ یَحْتَاجُ إِلَیْهِ (۳).

**[ترجمه]کافی: یاسر خادم می گوید: غلامان حضرت رضا علیه السّلام مشغول میوه خوردن بودند و نیم خورده میوه را می انداختند. حضرت رضا علیه السّلام به آنها فرمود: سبحان اللّه! اگر شما بی نیاز هستید، گروهی هستند که به این میوه احتیاج دارند، بدهید به کسانی که احتیاج دارند. - . کافی ۶ : ۲۹۷ -

**[ترجمه]

«۲۲»

کـا، [الکـافی] عَنْهُ عَنْ نُوحِ بْنِ شُعَیْبٍ عَنْ یَاسِرٍ الْخَادِمِ وَ نَادِرٍ جَمِیعاً قَالا: قَالَ لَنَا أَبُو الْحَسَنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ إِنْ قُمْتُ عَلَی رُءُوسِکُمْ وَ أَنْتُمْ تَأْکُلُونَ فَلَا تَقُومُوا حَتَّی تَفْرُغُوا وَ لَرُبَّمَا دَعَا بَعْضَنَا فَیُقَالُ هُمْ یَأْکُلُونَ فَیَقُولُ دَعُوهُمْ حَتَّی یَفْرُغُوا.

وَ رُوِیَ عَنْ نَادِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: کَانَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِذَا أَکَلَ أَحَدُنَا لَا یَسْتَخْدِمُهُ حَتَّی یَفْرُغَ مِنْ طَعَامِهِ.

وَ رَوَی نَادِرٌ الْخَادِمُ قَالَ: کَانَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام یَضَعُ جَوْزِینَجَةً عَلَی الْأُخْرَی وَ یُنَاوِلُنِی (۴).

**[ترجمه]کافی: یاسر خادم و نادر هر دو گفتند: حضرت رضا علیه السّلام به ما می فرمود که اگر من در موقعی که غذا می خورید بالای سر شما ایستادم، از جای حرکت نکنید تا غذایتان را بخورید. ایشان گاهی اوقات یکی از ما را صدا می زد. عرض می کردند: غذا می خورد! می فرمود: بگذارید غذایش تمام شود.

از نادر خادم روایت شده که حضرت رضا هر وقت یکی از ماها غذا می خورد، از او کاری نمی خواست تا غذایش تمام شود .

نادر خادم می گوید: حضرت رضا علیه السّلام دو تا جوز قند را روی هم می گذاشت و به من می داد که بخورم. - . کافی ۶ : ۲۹۸ -

**[ترجمه]

«۲۳»

كا، [الكافى] الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الرَّازِيِّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ إِلَى أَبِى الْحَسَنِ الرِّضَا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ بَيْنَ يَدَيْهِ تَمْرٌ بَرْنِيٌّ وَ هُوَ مُجِدٌّ فِى أَكْلِهِ يَأْكُلُهُ بِشَهْوَهٍ فَقَالَ يَا سُلَيْمَانُ ادْنُ فَكُلْ قَالَ فَدَنَوْتُ فَأَكَلْتُ مَعَهُ

۱- ۱. مناقب ابن شهرآشوب ج ۴ ص ۳۶۱.

۲- ۲. الكافى ج ۶ ص ۲۸۳.

۳- ۳. الكافى ج ۶ ص ۲۹۷.

۴- ۴. المصدر ج ۶ ص ۲۹۸. و جوزينجه معرب جوزينه، و هى ما يعمل من السكر و الجوز، منه رحمه اللّه فى المرآه.

وَ أَنَا أَقُولُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنِّی أَرَاکَ تَأْکُلُ هَذَا التَّمْرَ بِشَهْوَةٍ فَقَالَ نَعَمْ إِنِّی لَأُحِبُّهُ.

قَالَ قُلْتُ وَ لِمَ ذَاکَ قَالَ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ تَمْرِیّاً وَ کَانَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام تَمْرِیّاً وَ کَانَ الْحَسَنُ علیه السلام تَمْرِیّاً وَ کَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَیْنُ علیه السلام تَمْرِیّاً وَ کَانَ سَیِّدُ الْعَابِدِینَ علیه السلام تَمْرِیّاً وَ کَانَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام تَمْرِیّاً وَ کَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام تَمْرِیّاً وَ کَانَ أَبِی تَمْرِیّاً وَ أَنَا تَمْرِیٌّ وَ شِیعَتُنَا یُحِبُّونَ التَّمْرَ لِأَنَّهُمْ خُلِقُوا مِنْ طِینَتِنَا وَ أَعْدَاؤُنَا یَا سُلَیْمَانُ یُحِبُّونَ الْمُسْکِرَ لِأَنَّهُمْ خُلِقُوا مِنْ مارِجٍ مِنْ نارٍ(۱).

**[ترجمه]کافی: سلیمان جعفری گفت: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. مقداری خرمای برنی جلوی آن جناب بود که با کمال اشتها مشغول خوردن بود. فرمود: سلیمان، بیا بخور! من جلو رفتم و خوردم. آنگاه عرض کردم: فدایت شوم! چنین می بینم که خیلی با علاقه از این خرما می خوری! فرمود: آری، خرما را دوست دارم. عرض کردم چرا؟ فرمود: زیرا پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم خرما دوست داشت. امیرالمؤمنین صلی اللّه علیه و آله و سلم نیز به خرما علاقه داشت. امام حسن علیه السّلام و همچنین حضرت حسین علیه السّلام نیز همان طور بودند. حضرت زین العابدین علیه السّلام و حضرت باقر علیه السّلام هم به خرما علاقه داشتند. حضرت صادق علیه السّلام نیز چنین بود. پدرم موسی بن جعفر علیهما السّلام هم خرما دوست داشت. من هم به خرما علاقه دارم. شیعیان ما نیز خرما را دوست می دارند، چون آنها از سرشت ما آفریده شده اند، ولی دشمنان ما به شراب علاقه دارند، زیرا آنها را از شعله آتش آفریده اند. -. کافی ۶ : ۳۴۵ -

**[ترجمه]

«۲۴»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام وَ قَدِ اخْتَضَبَ بِالسَّوَادِ(۲).

**[ترجمه]کافی: حسن بن جهم می گوید: خدمت ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیهما السّلام رسیدم و حضرت با رنگ سیاه خضاب کرده بود. -. کافی ۶ : ۴۸۰ -

**[ترجمه]

«۲۵»

کا، [الکافی] الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ الْکُوفِیِّ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ الْکِرْمَانِیِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی جَعْفَرٍ الثَّانِی علیه السلام مَا تَقُولُ فِی الْمِسْکِ فَقَالَ إِنَّ أَبِی أَمَرَ فَعُمِلَ لَهُ مِسْکٌ فِی بَانٍ بِسَبْعِمِائَةِ دِرْهَمٍ فَکَتَبَ إِلَیْهِ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ یُخْبِرُهُ أَنَّ النَّاسَ یَعِیبُونَ ذَلِکَ فَکَتَبَ إِلَیْهِ یَا فَضْلُ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ یُوسُفَ ص وَ هُوَ نَبِیٌّ کَانَ یَلْبَسُ الدِّیبَاجَ مُزَرَّداً بِالذَّهَبِ وَ یَجْلِسُ عَلَی کَرَاسِیِّ الذَّهَبِ فَلَمْ یَنْقُصْ ذَلِکَ مِنْ حِکْمَتِهِ شَیْئاً قَالَ ثُمَّ أَمَرَ فَعُمِلَتْ لَهُ غَالِیَةٌ بِأَرْبَعَةِ آلَافِ دِرْهَمٍ (۳).

**[ترجمه]کافی: محمّد بن ولید کرمانی می گوید: به حضرت جواد علیه السّلام عرض کردم: درباره مشک چه می فرمایید؟ فرمود: پدرم دستور داده بود که از مشک با برگ درخت بان (که درخت معطری است و از برگش برای بوی خوش استفاده می کنند)، مشکی به هفتصد درهم بسازند. فضل بن سهل برایش نوشت که مردم این کار را عیب می دانند. در جوابش نوشت: «مگر تو نمی دانی که یوسف با اینکه پیامبر بود، لباس دیبا که آمیخته با طلا بود می پوشید و روی صندلی طلا می نشست؟ این کار از مقام علم و دانش او را نکاست.» بعد دستور داد عطردانی به چهار هزار درهم برایش بسازند. - . کافی ۶ : ۵۱۶ -

**[ترجمه]

«۲۶»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ قَالَ: أَمَرَنِی أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَعَمِلْتُ لَهُ دُهْناً فِیهِ مِسْکٌ وَ عَنْبَرٌ فَأَمَرَنِی أَنْ أَکْتُبَ فِی قِرْطَاسٍ آیَةَ الْکُرْسِیِّ وَ أُمَّ الْکِتَابِ وَ الْمُعَوِّذَتَیْنِ وَ قَوَارِعَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ أَجْعَلَهُ بَیْنَ الْغِلَافِ وَ الْقَارُورَهِ فَفَعَلْتُ ثُمَّ أَتَیْتُهُ فَتَغَلَّفَ بِهِ وَ أَنَا أَنْظُرُ إِلَیْهِ (۴).

ص: ۱۰۳

۱- ۱. الکافی ج ۶ ص ۳۴۵ و ۳۴۶.

۲- ۲. الکافی ج ۶ ص ۴۸۰ و هو صدر حدیث.

۳- ۳. المصدر ج ۶ ص ۵۱۶ و ۵۱۷.

۴- ۴. نفس المصدر ج ۶ ص ۵۱۶.

**[ترجمه]کافی: معمر بن خلاد می گوید: حضرت رضا علیه السّلام به من دستور داد برایش روغنی تهیه کنم که در آن مشک و عنبر باشد. و به من فرمود که آیه الکرسی و سوره ام الکتاب و دو قل اعوذ و آیاتی که برای حفظ از شیطان خوب است، در کاغذی بنویسم و آن را بین شیشه و جعبه آن قرار دهم. این کار را کردم و بعد که خدمتش رسیدم، محاسن خود را عطرآگین می کرد و من تماشا می کردم. -. کافی ۶ : ۵۱۶ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی قوارع القرآن الآیات التی من قرأها أمن من شیاطین الإنس و الجن کأنها تقرع الشیطان.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «قوارع القرآن» آیاتی را گویند که هرکس بخواند، از شیاطین انس و جن ایمنی می یابد و گویی این آیات، شیاطین را می کوبد.

**[ترجمه]

«۲۷»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ مُوسَی بْنِ الْقَاسِمِ عَنِ ابْنِ أَسْبَاطٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ: خَرَجَ إِلَیَّ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام فَوَجَدْتُ مِنْهُ رَائِحَهَ التَّجْمِیرِ(۱).

**[ترجمه]کافی: حسن بن جهم می گوید: حضرت رضا علیه السّلام از منزل خارج شد، در حالی که بوی خوش بخور از آن جناب ساطع بود. -. کافی ۶ : ۵۱۸ -

**[ترجمه]

«۲۸»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ وَ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ: رَأَیْتُ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام یَدَّهِنُ بِالْخِیرِیِ (۲).

**[ترجمه]کافی: حسن بن جهم می گوید: دیدم حضرت رضا علیه السّلام با خیری (یک نوع گل که نوعی از آن گل همیشه بهار است) سر و صورت خود را روغن می زد. -. کافی ۶ : ۵۲۲ -

**[ترجمه]

«۲۹»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام: أَنَّهُ کَانَ یُتَرِّبُ الْکِتَابَ (۳).

**[ترجمه]کافی: از بزنطی نقل شده که می گفت: حضرت رضا علیه السّلام پس از اینکه نامه ای می نوشت، آن را خاک می زد تا خشک شود. - . کافی ۲ : ۶۷۳ -

**[ترجمه]

بیان

أی یـذر علی مکتوبه بعد تمامه التراب و قیل کنایه عن التواضع فیه و قیل المعنی جعله علی الأرض عند تسـلیمه إلی الحامل و لا یخفی بعدهما.

**[ترجمه]یعنی بعد از پایان نامه، بر روی مکتوبات خاک می پاشید، و گفته شده کنایه از تواضع در نامه نگاری بوده، و گفته شده که وقتی می خواست آن را به حامل نامه بدهد، آن را روی زمین می نهاد و بُعد این احتمال آشکار است.

**[ترجمه]

«۳۰»

کا، [الکافی] عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ الْأَحْمَرِ عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی الرِّضَا علیه السلام وَ بَیْنَ یَدَیْهِ إِبْرِیقٌ یُرِیدُ أَنْ یَتَهَیَّأَ مِنْهُ لِلصَّلَاهِ فَدَنَوْتُ لِأَصُبَّ عَلَیْهِ فَأَبَی ذَلِکَ وَ قَالَ مَهْ یَا حَسَنُ فَقُلْتُ لَهُ لِمَ تَنْهَانِی أَنْ أَصُبَّ عَلَی یَدِکَ تَکْرَهُ أَنْ أُوجَرَ قَالَ تُؤْجَرُ أَنْتَ وَ أُوزَرُ أَنَا فَقُلْتُ لَهُ وَ کَیْفَ ذَلِکَ فَقَالَ أَ مَا سَمِعْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ فَمَنْ کانَ یَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ فَلْیَعْمَلْ عَمَلًا صالِحاً وَ لا یُشْرِکْ بِعِبادَهِ رَبِّهِ أَحَداً وَ هَا أَنَا ذَا أَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاهِ وَ هِیَ الْعِبَادَهُ فَأَکْرَهُ أَنْ یَشْرَکَنِی فِیهَا أَحَدٌ(۴).

**[ترجمه]کافی: وشاء می گویـد: خدمت حضـرت رضا علیه السّـلام رسـیدم، در مقابلش آفتابه ای بود که می خواست وضـو بگیرد. جلو رفتم تـا آب بریزم. مـانع شـد و فرمود: صـبر کن حسن! عرض کردم: آقـا! چرا نمی گـذاری آب روی دست شـما بریزم؟ نمی خـواهی بـه ثـواب برسـم؟ فرمـود: تـو اجر می بری، ولی مـن گنـاه. عرض کردم: برای چه؟ فرمـود: مگر این آیه را نشنیده ای که خداوند می فرماید: «فَمَنْ کانَ یَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ فَلْیَعْمَلْ عَمَلًا صالِحاً وَ لا یُشْرِکْ بِعِبادَهِ رَبِّهِ أَحَداً» - . کهف / ۱۱۰ - ، {پس هر کس به لقای پروردگار خود امید دارد باید به کار شایسـته بپردازد، و هیچ کس را در پرستش پروردگارش شریک نسـازد.} اکنون من می خواهم وضو برای نمـاز بگیرم که خودش عبـادتی است. نمی خواهم کسـی را در عبادت خود شـریک گردانم. - . کافی ۳ : ۶۹ -

**[ترجمه]

«۳۱»

كا، [الكافی] الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا مِنْ وَرَاءِ نَهَرِ بَلْخَ قَالَ إِنِّی أَسْأَلُکَ عَنْ مَسْأَلَهٍ فَإِنْ أَجَبْتَنِی فِیهَا بِمَا عِنْدِی قُلْتُ بِإِمَامَتِکَ

۱- ۱. الکافی کتاب الزی و التجمل باب البخور ح ۳، راجع ج ۶ ص ۵۱۸.

۲- ۲. المصدر ج ۶ ص ۵۲۲، و هو صدر حدیث.

۳- ۳. المصدر ج ۲ ص ۶۷۳.

۴- ۴. الکافی ج ۳ ص ۶۹.

فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام سَلْ عَمَّا شِئْتَ فَقَالَ أَخْبِرْنِی عَنْ رَبِّکَ مَتَی کَانَ وَ کَیْفَ کَانَ وَ عَلَی أَیِّ شَیْ ءٍ کَانَ اعْتِمَادُهُ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَیَّنَ الْأَیْنَ بِلَا أَیْنٍ وَ کَیَّفَ الْکَیْفَ بِلَا کَیْفٍ وَ کَانَ اعْتِمَادُهُ عَلَی قُدْرَتِهِ فَقَامَ إِلَیْهِ الرَّجُلُ فَقَبَّلَ رَأْسَهُ وَ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ عَلِیّاً وَصِیُّ رَسُولِ اللَّهِ وَ الْقَیِّمُ بَعْدَهُ بِمَا أَقَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَّکُمُ الْأَئِمَّهُ الصَّادِقُونَ وَ أَنَّکَ الْخَلَفُ مِنْ بَعْدِهِمْ (۱).

**[ترجمه]کافی: بزنطی می گوید: مردی از پشت نهر بلخ خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید و گفت: من یک سؤال از شما می کنم؛ اگر جوابش را آن طور که من می دانم دادی، قائل به امامت شما می شوم. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: هر چه مایلی سؤال کن! عرض کردم: بفرمایید خدا از کِی بوده و چگونه است و بر چه چیز تکیه دارد؟ حضرت رضا علیه السّلام فرمود: خداوند جا و مکان را آفریده، بدون اینکه احتیاجی به جا و مکان داشته باشد، و چگونگی و کیفیت را او به وجود آورده، بدون اینکه خود کیفیتی داشته باشد. اعتماد او بر قدرت خویش است. آن مرد از جای حرکت کرد، پیشانی امام را بوسیده و گفت: اشهد ان لا اله الا اللّه و أن محمّدا رسول اللّه و گواهی می دهم که علی علیه السّلام جانشین پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم است و نگهبان آنچه پیامبر به یادگار گذاشت اوست و شما پیشوایان واقعی و جانشینان بعد از او هستید. - . کافی ۱ : ۸۸ -

**[ترجمه]

«۳۲»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْبَزَنْطِیِّ قَالَ: ذَکَرْتُ لِلرِّضَا علیه السلام شَیْئاً فَقَالَ اصْبِرْ فَإِنِّی أَرْجُو أَنْ یَصْنَعَ اللَّهُ لَکَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ فَوَ اللَّهِ مَا ادَّخَرَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ هَذِهِ الدُّنْیَا خَیْرٌ لَهُ مِمَّا عَجَّلَ لَهُ فِیهَا ثُمَّ صَغَّرَ الدُّنْیَا وَ قَالَ أَیُّ شَیْ ءٍ هِیَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ صَاحِبَ النِّعْمَهِ عَلَی خَطَرٍ إِنَّهُ یَجِبُ عَلَیْهِ حُقُوقُ اللَّهِ فِیهَا وَ اللَّهِ إِنَّهُ لَیَکُونُ عَلَیَّ النِّعَمُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَمَا أَزَالُ مِنْهَا عَلَی وَجَلٍ وَ حَرَّکَ یَدَهُ حَتَّی أَخْرُجَ مِنَ الْحُقُوقِ الَّتِی تَجِبُ لِلَّهِ عَلَیَّ فِیهَا قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ أَنْتَ فِی قَدْرِکَ تَخَافُ هَذَا قَالَ نَعَمْ فَأَحْمَدُ رَبِّی عَلَی مَا مَنَّ بِهِ عَلَیَ (۲).

**[ترجمه]کافی: بزنطی می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام چیزی را عرض کردم. فرمود: صبر کن، من امیدوارم خداوند برای تو درست کند. آنگاه فرمود: آنچه خداوند در آخرت برای مؤمنین ذخیره کرده، بسیار بهتر است از آنچه در این دنیا به آنها می دهد. بعد دنیا را کوچک شمرده و فرمود: دنیا چیست؟! کسی که ثروتمند است، پیوسته خطر او را تهدید می کند، و حقوق خدا بر او واجب است. به خدا خداوند مرا نعمت هایی داده که پیوسته از جانب آنها بیمناکم، تا وقتی حقوقی را که خدا واجب کرده خارج کنم. عرض کردم: فدایت شوم! شما با این مقامی که دارید باز می ترسید؟ فرمود: آری، خدا را ستایش می کنم بر این نعمتی که به من ارزانی داشته است. - . کافی ۳ : ۵۰۲ -

**[ترجمه]

«۳۳»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْجَعْفَرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: قَالَ لِبَعْضِ مَوَالِیهِ یَوْمَ الْفِطْرِ وَ هُوَ یَدْعُو لَهُ یَا فُلَانُ تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْکَ وَ مِنَّا ثُمَّ أَقَامَ حَتَّی إِذَا کَانَ یَوْمُ الْأَضْحَی فَقَالَ لَهُ یَا فُلَانُ تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنَّا وَ مِنْکَ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قُلْتَ فِی الْفِطْرِ شَیْئاً وَ تَقُولُ فِی الْأَضْحَی غَیْرَهُ قَالَ فَقَالَ نَعَمْ إِنِّی قُلْتُ لَهُ فِی الْفِطْرِ تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْکَ وَ مِنَّا لِأَنَّهُ فَعَلَ مِثْلَ فِعْلِی وَ نَاسَبْتُ أَنَا وَ هُوَ فِی الْفِعْلِ وَ قُلْتُ لَهُ فِی الْأَضْحَی تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنَّا وَ مِنْکَ لِأَنَّا یُمْکِنُنَا أَنْ نُضَحِّیَ وَ لَا یُمْکِنُهُ أَنْ یُضَحِّیَ فَقَدْ فَعَلْنَا نَحْنُ غَیْرَ فِعْلِهِ (۳).

۱- ۱. الکافی ج ۱ ص ۸۸.

۲- ۲. المصدر ج ۳ ص ۵۰۲.

۳- ۳. الکافی ج ۴ ص ۱۸۱.

**[ترجمه]کافی: محمّد بن فضل از حضرت رضا علیه السّلام نقل کرد که برای یکی از غلامان خود در روز عید فطر دعا کرد و فرمود: فلانی! خدا از تو و از ما قبول فرماید. بعد باز در روز عید قربان به همان غلام فرمود: خداوند از ما و از تو قبول فرماید. عرض کردم: یا بن رسول اللّه! در روز عید فطر سخنی فرمودی که در عید قربان آن را نفرمودی. فرمود: صحیح است، من در روز عید فطر به او گفتم: خدا از تو و از ما قبول فرماید، چون او کاری کرد شبیه کار من و ما هر دو در انجام کار با هم شبیه شدیم، ولی در عید قربان گفتم خدا قبول فرماید از ما و از تو چون برای ما ممکن است قربانی کردن، ولی برای او امکان این کار نیست، ما کاری غیر کار او را انجام دادیم. - . کافی ۴ : ۱۸۱ -

**[ترجمه]

«۳۴»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ الْجَعْفَرِیِّ قَالَ: کُنْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام فِی بَعْضِ الْحَاجَهِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَنْصَرِفَ إِلَی مَنْزِلِی فَقَالَ لِیَ انْصَرِفْ مَعِی فَبِتْ عِنْدِیَ اللَّیْلَهَ فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فَدَخَلَ إِلَی دَارِهِ مَعَ الْمَغِیبِ فَنَظَرَ إِلَی غِلْمَانِهِ یَعْمَلُونَ بِالطِّینِ أَوَارِیَ الدَّوَابِّ أَوْ غَیْرِ ذَلِکَ وَ إِذَا مَعَهُمْ أَسْوَدُ لَیْسَ مِنْهُمْ فَقَالَ مَا هَذَا الرَّجُلُ مَعَکُمْ قَالُوا یُعَاوِنُنَا وَ نُعْطِیهِ شَیْئاً قَالَ قَاطَعْتُمُوهُ عَلَی أُجْرَتِهِ فَقَالُوا لَا هُوَ یَرْضَی مِنَّا بِمَا نُعْطِیهِ فَأَقْبَلَ عَلَیْهِمْ یَضْرِبُهُمْ بِالسَّوْطِ وَ غَضِبَ لِذَلِکَ غَضَباً شَدِیداً فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ لِمَ تُدْخِلُ عَلَی نَفْسِکَ فَقَالَ إِنِّی قَدْ نَهَیْتُهُمْ عَنْ مِثْلِ هَذَا غَیْرَ مَرَّهٍ أَنْ یَعْمَلَ مَعَهُمْ أَحَدٌ حَتَّی یُقَاطِعُوهُ أُجْرَتَهُ وَ اعْلَمْ أَنَّهُ مَا مِنْ أَحَدٍ یَعْمَلُ لَکَ شَیْئاً بِغَیْرِ مُقَاطَعَهٍ ثُمَّ زِدْتَهُ لِذَاکَ الشَّیْءِ ثَلَاثَهَ أَضْعَافٍ عَلَی أُجْرَتِهِ إِلَّا ظَنَّ أَنَّکَ قَدْ نَقَصْتَهُ أُجْرَتَهُ وَ إِذَا قَاطَعْتَهُ ثُمَّ أَعْطَیْتَهُ أُجْرَتَهُ حَمِدَکَ عَلَی الْوَفَاءِ فَإِنْ زِدْتَهُ حَبَّهً عَرَفَ ذَلِکَ لَکَ وَ رَأَی أَنَّکَ قَدْ زِدْتَهُ (۱).

**[ترجمه]کافی: سلیمان بن جعفر جعفری می گوید: برای کاری خدمت حضرت رضا علیه السّلام رفته بودم. تصمیم به بازگشت به منزل خود گرفتم. حضرت به من فرمود: بیا با من امشب را پیش ما باش. پس در خدمت ایشان به راه افتادم و حضرت با مغیب وارد منزل خود شد. چشمش به غلامان افتاد که برای چهارپایان آخور درست می کردند. در بین آنها غلام سیاهی را دید که از غلامان آن جناب نبود.

فرمود این مرد کیست که به شما کمک می کند؟ عرض کردند: کمک می کند و ما به او مبلغی خواهیم داد. فرمود: مزدش را معین کرده اید؟ عرض کردند: نه، هر چه ما بدهیم او راضی خواهد شد. امام علیه السّلام با شلاق غلامان را تنبیه کرد و بسیار خشمگین شد. عرض کردم: آقا، ناراحت نشوید! فرمود: من چند مرتبه آنها را از این کار نهی کرده ام که کسی را به کاری که وامی دارند، اجرتش را تعیین کنند. هر کسی که برای تو کاری انجام دهد، بدون اینکه با او طی کنی، اگر سه برابر هم به او بدهی خیال خواهد کرد که اجرتش را کم داده ای، اما اگر با او قطع نمایی، وقتی اجرتش را دادی از تو خوشحال خواهد شد که به گفته خود وفا کردی. اگر یک ذرّه هم زیادی بدهی، سپاس آن را خواهد داشت و متوجه است که اضافه به او داده ای. - . کافی ۵ : ۲۸۸ -

**[ترجمه]

توضیح

قال الجوهری و مما یضعه الناس فی غیر موضعه قولهم للمعلف آری و إنما الآری محبس الدابه و قد تسمی الأخیه أیضا آریا و هو حبل تشد به الدابه فی محبسها و الجمع الأواری یخفف و یشدد.

کِتَابُ الْإِمَامَهِ وَ التَّبْصِرَهِ لِعَلِیِّ بْنِ بَابَوَیْهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ النَّجَاشِیِّ الْأَسَدِیِّ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام أَنْتَ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ قَالَ إِی وَ اللَّهِ عَلَی الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ.

ص: ۱۰۶

۱- ۱. الکافی ج ۵ ص ۲۸۸.

**[ترجمه]جوهری می گوید: از جمله عبارات غلط بین مردم آن است که به آخور چارپایان «ارّی» می گویند. ارّی فقط محل بستن دابه است و «اخیه» را اریّ هم نام می کنند و آن ریسمانی است که با آن چارپا را در آخورش می بندند و جمع آن «اواریّ» به تشدید و تخفیف یاء است.

در کتاب امامت و تبصره ابن بابویه، از عباس بن نجاشی اسدی نقل می کند که به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: آیا شما امام هستید؟ فرمود: آری، به خدا قسم بر انس و جن .

**[ترجمه]

باب ۸ ما أنشد علیه السلام من الشعر فی الحکم

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصَّوْلِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی بْنِ أَبِی عَبَّادٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ: سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام یَوْماً یُنْشِدُ شِعْراً وَ قَلِیلًا مَا کَانَ یُنْشِدُ شِعْراً:

کُلُّنَا نَأْمُلُ مَدّاً فِی الْأَجَلِ**وَ الْمَنَایَا هُنَّ آفَاتُ الْأَمَلِ

لَا تَغُرَّنْکَ أَبَاطِیلُ الْمُنَی**وَ الْزَمِ الْقَصْدَ وَ دَعْ عَنْکَ الْعِلَلَ

إِنَّمَا الدُّنْیَا کَظِلٍّ زَائِلٍ**حَلَّ فِیهِ رَاکِبٌ ثُمَّ رَحَلَ

فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا أَعَزَّ اللَّهُ الْأَمِیرَ فَقَالَ لِعِرَاقِیٍّ لَکُمْ قُلْتُ أَنْشَدَنِیهِ أَبُو الْعَتَاهِیَهِ لِنَفْسِهِ فَقَالَ هَاتِ اسْمَهُ وَ دَعْ عَنْکَ هَذَا إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَی یَقُولُ وَ لا تَنابَزُوا بِالْأَلْقابِ (۱) وَ لَعَلَّ الرَّجُلَ یَکْرَهُ هَذَا(۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن یحیی بن ابی عباد از عموی خود نقل کرد که گفت: روزی از حضرت رضا علیه السّلام شنیدم که این اشعار را می خواند، با اینکه آن جناب کم شعر می خواند:

همه ما درازی اجل و عمر را آرزو داریم و مرگ ها آفت عمل است

اباطیل آرزو تو را نفریبد و ملتزم به نیت خود باش و عذرها را از خود جدا کن!

همانا دنیا مانند سایه ای است که از بین می رود که سواری در آن می آید و سپس کوچ می کند

عرض کردم: آقا این اشعار از کیست؟ فرمود: متعلق به شخصی از عراق شما است. عرض کردم: ابو العتاهیه این شعر را برای ما خواند و گفت: از من است. فرمود: اسم او را بگو، از ذکر این لقب های ناپسند پرهیز کن. خداوند می فرماید: «وَ لاـ تَنابَزُوا

بِالْأَلْقابِ» - . حجرات / ۱۱ - ، {و به همدیگر لقب های زشت مدهید.} شاید آن مرد از این لقب (ابو العتاهیه یعنی احمق) خوشش نیاید. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۷ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ وَ ابْنُ عِصَامٍ وَ الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُؤَدِّبُ وَ الْوَرَّاقُ وَ الدَّقَّاقُ جَمِيعاً عَنِ الْكُلَيْنِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْعَلَوِيِّ الْجَوَّانِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيِّ عَنْ رَجُلٍ ذَكَرَ اسْمَهُ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام: أَنَّ الْمَأْمُونَ قَالَ هَلْ رَوَيْتَ مِنَ الشِّعْرِ شَيْئاً فَقَالَ قَدْ رَوَيْتُ مِنْهُ الْكَثِيرَ فَقَالَ أَنْشِدْنِي أَحْسَنَ مَا رَوَيْتَهُ فِي الْحِلْمِ فَقَالَ علیه السلام:

إِذَا كَانَ دُونِي مَنْ بُلِيتُ بِجَهْلِهِ***أَبَيْتُ لِنَفْسِي أَنْ تُقَابِلَ بِالْجَهْلِ

وَ إِنْ كَانَ مِثْلِي فِي مَحَلِّي مِنَ النُّهَى***أَخَذْتُ بِحِلْمِي كَيْ أُجَلَّ عَنِ الْمِثْلِ

ص: ۱۰۷

۱- ۱. الحجرات: ۱۱، و مراده علیه السلام أن سم الرجل و لا تكنه بأبی العتاهیه فان العتاهیه، ضلال الناس من التجنن و الدهش، و یقال أیضا للرجل الاحمق فتكنیته بذلك من تنابز الألقاب، و قد نهی اللّه عنه. قال الفیروزآبادی: و أبو العتاهیه ككراهیه لقب أبی إسحاق إسماعیل بن[أبی] القاسم بن سوید، لا كنیته.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۷ ۱۷۸.

وَ إِنْ كُنْتُ أَدْنَى مِنْهُ فِی الْفَضْلِ وَ الْحِجَی***عَرَفْتُ لَهُ حَقَّ التَّقَدُّمِ وَ الْفَضْلِ

قَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ مَا أَحْسَنَ هَـذَا هَذَا مَنْ قَالَهُ فَقَالَ بَعْضُ فِتْیانِنَا قَالَ فَأَنْشِدْنِی أَحْسَنَ مَا رَوَیْتَهُ فِی السُّکُوتِ عَنِ الْجَاهِلِ وَ تَرْكِ عِتَابِ الصَّدِیقِ فَقَالَ علیه السلام

إِنِّی لَیَهْجُرُنِی الصَّدِیقُ تَجَنُّباً***فَأُرِیهِ أَنَّ لِهَجْرِهِ أَسْبَاباً

وَ أَرَاهُ إِنْ عَاتَبْتُهُ أَغْرَیْتُهُ***فَأَرَی لَهُ تَرْکَ الْعِتَابِ عِتَاباً

وَ إِذَا بُلِیتُ بِجَاهِلٍ مُتَحَکِّمٍ***یَجِدُ الْمُحَالَ مِنَ الْأُمُورِ صَوَاباً

أَوْلَیْتُهُ مِنِّی السُّکُوتَ وَ رُبَّمَا***کَانَ السُّکُوتُ عَنِ الْجَوَابِ جَوَاباً

فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ مَا أَحْسَنَ هَـذَا هَذَا مَنْ قَالَهُ فَقَالَ علیه السلام بَعْضُ فِتْیَانِنَا قَالَ فَأَنْشِدْنِی أَحْسَنَ مَا رَوَیْتَهُ فِی اسْتِجْلَابِ الْعَدُوِّ حَتَّی یَکُونَ صَدِیقاً فَقَالَ علیه السلام:

وَ ذِی غِلَّةٍ سَالَمْتُهُ فَقَهَرْتُهُ***فَأَوْقَرْتُهُ مِنِّی لِعَفْوِ التَّجَمُّلِ

وَ مَنْ لَا یُدَافِعْ سَیِّئَاتِ عَدُوِّهِ***بِإِحْسَانِهِ لَمْ یَأْخُذِ الطَّوْلَ مِنْ عَلِ

وَ لَمْ أَرَ فِی الْأَشْیَاءِ أَسْرَعَ مَهْلَکاً***لِغِمْرٍ قَدِیمٍ مِنْ وِدَادٍ مُعَجَّلٍ

فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ مَا أَحْسَنَ هَذَا هَذَا مَنْ قَالَهُ فَقَالَ بَعْضُ فِتْیَانِنَا فَقَالَ فَأَنْشِدْنِی أَحْسَنَ مَا رَوَیْتَهُ فِی کِتْمَانِ السِّرِّ فَقَالَ علیه السلام:

وَ إِنِّی لَأَنْسَی السِّرَّ کَیْلَا أُذِیعَهُ***فَیَا مَنْ رَأَی سِرّاً یُصَانُ بِأَنْ یُنْسَی

مَخَافَةَ أَنْ یَجْرِیَ بِبَالِی ذِکْرُهُ***فَیَنْبِذَهُ قَلْبِی إِلَی مُلْتَوَی حَشًا

فَیُوشِکُ مَنْ لَمْ یُفْشِ سِرّاً وَ جَالَ فِی***خَوَاطِرِهِ أَنْ لَا یُطِیقَ لَهُ حَبْساً

فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ إِذَا أَمَرْتَ أَنْ تترب [یُتَرَّبَ] الْکِتَابُ کَیْفَ تَقُولُ قَالَ تَرِّبْ قَالَ فَمِنَ السَّحَا قَالَ سَحِّ قَالَ فَمِنَ الطِّینِ قَالَ طَیِّنْ فَقَالَ یَا غُلَامُ تَرِّبْ هَذَا الْکِتَابَ وَ سَحِّهِ وَ طَیِّنْهُ وَ امْضِ بِهِ إِلَی الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ وَ خُذْ لِأَبِی الْحَسَنِ ثَلَاثَمِائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ (۱).

**[ترجمه]عیون: موسی بن محمّـد محاربی از مردی که نامش را برد، از حضـرت رضا علیه السّـلام نقل کرد که مأمون به آن جناب عرض کرد: آیا شعر هم از حفـظ داری؟ فرمود: خیلی زیاد! عرض کرد بهترین شعری که درباره حلم و شکیبایی می دانی برایم بخوان. حضـرت این اشعار را خوانـد: وقتی کسـی که من به جهـل او مبتلاـیم از من پست تر است، از نفس خود ابا کردم که با جهل دست و پنجه نرم کند

و وقتی مانند من در جایگاهی برابر از نظر عقلی با من باشد، به حلمم چنگ می زنم تا از مثل خودم برتری یابم

و اگر من در فضیلت و خرد از او پایین تر باشم، برای او حق تقدم و فضل می شناسم

مأمون گفت: چقدر شعر زیبایی است! چه کسی این شعر را سروده؟ فرمود: یکی از جوانان ما. عرض کرد: بهترین شعری که درباره سکوت از کار نادان و سرزنش نکردن دوست می دانی برایم بخوان! حضرت این اشعار را خواند:

من وقتی دوستم از من اجتناب و دوری می ورزد، به او نشان می دهم که دوری از او اسباب و علت هایی دارد

و به او نشان می دهم که اگر او را مورد عتاب قرار دهم، او را تحریک کرده ام و ترک عتاب را برای او عتابی می دانم

و وقتی به شخص جاهل و زورگویی مبتلا ـ می شوم که امور محال را صواب می بیند، از خود در برابر او پیمان سکوت می گیرم و چه بسا سکوت از جواب، خود جواب باشد!

مأمون گفت: چقدر شعر زیبایی است! چه کسی سروده؟ فرمود: یکی از جوانان ما. عرض کرد: بهترین شعری که درباره برگرداندن دشمن، به طوری که دوست انسان شود برایم بخوان! فرمود:

بسا شده است که با شخص شرور و نیرنگ بازی از راه صلح و دوستی در آمده و بر وی غالب شده ام، و او را زیر بار عفو و بخشش برده و گرانبار کرده ام

و هر کس اعمال زشت دشمن خویش را با عفو و احسان و نیکی از خود دفع نکند، او انعام و بخشش یا بردباری را از مقام بالاتری فرانگرفته و نیاموخته است

و من برای برطرف کردن ماجرای بگو مگو و کشمکش و اختلاف میان دو تن، راهی سریع تر و نتیجه بخش تر از مودت و مهربانی با شتاب ندیده ام مأمون گفت: چقدر عالی بود، گوینده شعر کیست؟ فرمود: یکی از جوانان ما! عرض کرد: بهترین شعری که درباره پنهان داشتن سرّ می دانی بخوان! فرمود:

مرا رسم این است که سرّ دیگری را فراموش کنم تا مبادا شایع گردد، پس اگر از کسی سرّی داری، آن را به فراموشی بسپار، (نتیجتا) آن (سرّ) محفوظ خواهد ماند

این به فراموشی سپردن از آن جهت است که مبادا آن سرّ به یاد من آید و دلم آن را بر اطراف خود افکند

و خیلی قریب و شدنی است که شخصی سرّی را فاش ننموده و در خاطره و ذهنش مرتّب می گذرد و او را بی طاقت می کند و نمی تواند آن را بپوشاند، و بی اختیار آن را فاش می سازد

مأمون عرض کرد: وقتی بخواهی نامه را خشک کنی چه می گویی؟ فرمود: می گویم با خاک خشک کن! عرض کرد: برای پیچیدن نامه چه می فرمایی؟ فرمود: می گویم آن را بپیچ و داخل پاکت کن! عرض کرد: برای مهر زدن چه می فرمایی؟

فرمود: می گویم با گل آن را مهر کن! مأمون رو به غلام کرد و گفت: این نامه را بپیچ و داخل پاکت کن و بر آن مهر بزن و پیش فضل بن سهل ببر و برای حضرت رضا علیه السّلام سیصد هزار درهم بگیر! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۴ -

**[ترجمه]

بیان

الغل بالکسر الحقد و الضغن و یقال أتیته من عل أی من موضع عال و الغمر بالکسر الحقد و الغل قوله علیه السلام فیا من رأی کلام علی التعجب

ص: ۱۰۸

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۴ و ۱۷۵.

أی من رأی سرا یکون صیانته بنسیانه و الحال أن النسیان ظاهرا ینافی الصیانه و قوله مخافه متعلق بالمصرع الأولی قوله إلی ملتوی حشا أی من یکون لوی و زحیر فی أحشائه و فی بعض النسخ حسا بکسر الحاء المهمله و تشدید السین المهمله و هو وجع یأخذ النفساء بعد الولاده و علی التقدیرین کنایه عن عدم الصبر علی ضبط السر و منازعه النفس إلی إفشائه.

و قال الجوهری سحاه کل شی ء قشره و سحاء الکتاب مکسور ممدود و سحوت القرطاس و سحیته أسحاه إذا قشرته و سحوت الکتاب و سحیته إذا شددته بالسحاء.

و قال الصدوق رحمه الله بعد إیراد هذا الخبر کان سبیل ما یقبله الرضا علیه السلام عن المأمون سبیل ما کان یقبله النبی صلی الله علیه و آله من الملوک و سبیل ما کان یقبله الحسن بن علی علیهما السلام من معاویه و سبیل ما کان یقبله الأئمه علیهم السلام من آبائه من الخلفاء و من کانت الدنیا کله له فغلب علیها ثم أعطی بعضها فجائز له أن یأخذه.

**[ترجمه]«غل» به کسر غین، حقد و کینه را گویند. و عبارت «اتیته من عل» یعنی از موضع بلندی آمدم، و «غمر» به کسر غین، کینه و دشمنی را گویند. و عبارت «فیا من رأی» کلامی بر پایه تعجب است، یعنی چه کسی دیده حفظ رازی با فراموش کردن آن باشد، حال اینکه نسیان ظاهرا با صیانت منافات دارد. و عبارت «مخافه» متعلق به مصرع نخست است و عبارت «الی ملتوی حشا» یعنی کسی که در امعاء و احشایش درد و بیماری منجر به خونریزی دارد، و در بعضی نسخ «حسّا» دارد به کسر حاء و تشدید سین که عبارت است از دردی که بعد از زاییدن، زن نفساء (تازه زاییده) را فرا می گیرد و بر هر دو تقدیر کنایه از عدم صبر بر رازداری و جنگ با نفس برای افشای راز است .

جوهری می گوید: «سحاه» در هر چیزی پوست آن را گویند و «سحاء الکتاب» به کسر سین و با الف ممدوده است. و عبارت «سحوت القرطاس» یا سحیته و اسحاه، یعنی کتاب را جلد کردم و «سحوت الکتاب و سحیته» یعنی کتاب را با جلد محکمش نمودم.

شیخ صدوق بعد از ذکر این خبر می نویسد: اینکه حضرت رضا علیه السّلام پیشکش مأمون را می پذیرد، شبیه پذیرفتن پیشکشی های پادشاهان توسط پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم و مانند پذیرفتن امام حسن علیه السّلام است از معاویه و مانند قبول کردن سایر اجداد آن جناب است از خلفای زمان خود. کسی که تمام دنیا متعلق به او باشد وآن را از دستش بگیرند، اگر مقداری را دادند، جایز است که آن مقدار را بگیرد.

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنْ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الْعَظِیمِ الْحَسَنِیِّ عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ وَ جَمَاعَهٍ قَالُوا: دَخَلْنَا عَلَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لَهُ بَعْضُنَا جَعَلَنِیَ اللَّهُ فِدَاکَ مَا لِی أَرَاکَ مُتَغَیِّرَ الْوَجْهِ فَقَالَ علیه السلام إِنِّی بَقِیتُ لَیْلَتِی سَاهِراً مُفَکِّراً فِی قَوْلِ مَرْوَانَ بْنِ أَبِی حَفْصَهَ-(۱)

۱ – ۱. روی الأغـانی عن محمّـد بن یحیی بن أبی مره التغلـبی قـال: مررت بجعفر بن عثمـان الطـائی یومـا و هو علی بـاب منزله، فسـلمت علیه فقـال لی: مرحبـا یـا أخا تغلب اجلس فجلست فقال لی: أ ما تعجب من ابن أبی حفصه- لعنه اللّه- حیث یقول: أنی یکـون و لیس ذاک بکـائن***لبنی البنـات وراثه الاعمـام فقلت: بلی و اللّه انی لاـ تعجب منه و أکـثر اللعن علیه، فهـل قلت فی ذلـک شیئا؟ فقـال: نعم قلت: لم لا یکون و ان ذاک لکائن***لبنی البنات وراثه الاعمام للبنت نصف کامل من ماله***و العم متروک بغیر سهام ما للطلیق و للتراث و انما***صلی الطلیق مخافه الصمصام فراجع.

أَنَّی یَکونُ وَ لَیسَ ذَاکَ بِکَائِنٍ***لِبَنِی الْبَنَاتِ وِرَاثَهُ الْأَعْمَامِ

ثُمَّ نِمْتُ فَإِذَا أَنَا بِقَائِلٍ قَدْ أَخَذَ بِعِضَادَتَیِ الْبَابِ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَنَّی یَکُونُ وَ لَیسَ ذَاکَ بِکَائِنٍ***لِلْمُشْرِکِینَ دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ

لِبَنِی الْبَنَاتِ نَصِیبُهُمْ مِنْ جَدِّهِمْ***وَ الْعَمُّ مَتْرُوکٌ بِغَیْرِ سِهَامٍ

مَا لِلطَّلِیقِ وَ لِلتُّرَاثِ وَ إِنَّمَا***سَجَدَ الطَّلِیقُ مَخَافَهَ الصَّمْصَامِ

قَدْ کَانَ أَخْبَرَکَ الْقُرْآنُ بِفَضْلِهِ***فَمَضَی الْقَضَاءُ بِهِ مِنَ الْحُکَّامِ

إِنَّ ابْنَ فَاطِمَهَ الْمُنَوَّهَ بِاسْمِهِ***حَازَ الْوِرَاثَهَ عَنْ بَنِی الْأَعْمَامِ

وَ بَقِیَ ابْنُ نَثْلَهَ وَاقِفاً مُتَرَدِّداً***یَرْثِی وَ یُسْعِدُهُ ذَوُو الْأَرْحَامِ

.(۱)

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: معمر بن خلاد با چند نفر گفتند: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدیم. یکی از ما عرض کرد: آقا! چرا رنگ چهرتان تغییر کرده؟ فرمود: دیشب پیوسته بیدار بودم و درباره این شعر مروان بن ابی حفصه فکر می کردم:

از کجا می شود و این شدنی نخواهد بود که دخترزاده ها ارث به جای عموها ببرند؟

بعد خوابم برد در خواب شنیدم شخصی چارچوب در را گرفته بود، این شعر را خواند:

از چه رو و برای چه - و این شدنی نخواهد بود - که مشرکین پرچمداران اسلام باشند

دخترزادگان نصیب ارث خود را از جدّشان می برند، در حالی که عمو بدون سهم الارث کنار می رود

آنکه در لشکر کفر بوده و اسیر مسلمین شده و با فدیه آزاد گشته،

چگونه ارث نبوّت برد؟ چه بسا آزاده شده که از ترس شمشیر اظهار اسلام کرده

و قرآن از پیش، تو را به فضل و مقام آنکه ارث بر بود (به آیه مباهله و آیه تطهیر و آیه خاتم بخشی و...) خبر داده است و آنچه از احکام درباره او بود، گفته است آن فردی که فرزند فاطمه (بنت اسد)، که مشهور و زبانزد همگان است؛ او ارث نبوّت را می برد از عموزاده ها

امّا فرزند نتیله (بنت جناب، مادر عبّاس بن مطّلب) متحیّر کناری می ایستد و می گرید و خویشانش با وی همدمی می کنند - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۵ -

**[ترجمه]

بیان

المراد بالطلیق العباس حیث أسر یوم بدر فأطلق بالفداء و الصمصام السیف الصارم الذی لا ینثنی و الضمیر فی قوله بفضله راجع إلی أمیر المؤمنین علیه السلام بمعونه المقام و قرینه ما سیذکر بعده إذ هو المراد بابن فاطمه و المراد بابن نثله العباس فإن اسم أمه کانت نثله و قد مر بیان حالها فی باب أحوال العباس و المراد بقضاء الحکام ما قضی به أبو بکر بینهما کما هو المشهور و قد مضی منازعه أخری أیضا بین الصادق علیه السلام و بین داود بن علی العباسی و أنه قضی هشام للصادق علیه السلام.

**[ترجمه]منظور از «طلیق» عباس است که جنگ بدر اسیر شد و با فدیه آزاد گردید. و «صمصام» به شمشیر برانی گویند که کج نمی شود، و ضمیر در عبارت «بفضله»، به قرینه مقام و قرینه ای که خواهد آمد، به امیرالمؤمنین علیه السّلام راجع است، زیرا منظور از ابن فاطمه، حضرت امیر علیه السّلام و مراد از ابن نثله، عباس است که نام مادرش نثله بود و احوال او در بیان احوالات عباس گذشت. و منظور از قضای حکام، قضاوت ابوبکر بین آن دو است که مشهور است، و منازعه دیگری که بین حضرت صادق و داود بن علی عباسی نیز در گرفت و هشام به نفع حضرت صادق علیه السّلام حکم کرد.

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ الْمُغِیرَهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ:

إِنَّکَ فِی دَارٍ لَهَا مُدَّهٌ**یُقْبَلُ فِیهَا عَمَلُ الْعَامِلِ

أَ لَا تَرَی الْمَوْتَ مُحِیطاً بِهَا**یَکْذِبُ فِیهَا أَمَلُ الْآمِلِ

تُعَجِّلُ الذَّنْبَ لِمَا تَشْتَهِی**وَ تَأْمُلُ التَّوْبَهَ فِی قَابِلٍ

وَ الْمَوْتُ یَأْتِی أَهْلَهُ بَغْتَهً**مَا ذَاکَ فِعْلَ الْحَازِمِ الْعَاقِلِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ریان بن صلت می گوید حضرت رضا این شعر را می خواند و آن را به عبدالمطلب نسبت می داد:

تو اکنون در خانه و سرایی هستی که مدّت ماندنت محدود است و در همین مدّت کوتاه، عمل هر عاملی مورد قبول است

آیا نمی بینی که مرگ از هر سو این سرا را فرا گرفته، و آرزوها را مرتّب بر باد فنا می دهد؟!

و در این مدّت کم و کوتاه سراسر می کوشی و شتاب داری که امیال نفسانی و شهوات خود را سیر کنی، و توبه و بازگشت به سوی حق را به عقب انداخته و وعده می دهی

با اینکه مرگ بدون خبر و ناگهان فرا می رسد! اکنون ببین شخص با فکر و اندیشه چه باید کند - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۶ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِیدٍ الْعَسْكَرِیُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَحْمَدَ الْكَاتِبِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ كَاتِبِ أَبِی الْفَیَّاضِ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۵ و ۱۷۶.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۱۷۶.

عَنْ أَبِيهِ قَالَ: حَضَرْنَا مَجْلِسَ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام فَشَكَا رَجُلٌ أَخَاهُ فَأَنْشَأَ يَقُولُ:

أَعْذِرْ أَخَاكَ عَلَى ذُنُوبِهِ***وَ اسْتُرْ وَ غَطِّ عَلَى عُيُوبِهِ

وَ اصْبِرْ عَلَى بُهْتِ السَّفِيهِ***وَ لِلزَّمَانِ عَلَى خُطُوبِهِ

وَ دَعِ الْجَوَابَ تَفَضُّلًا***وَ كِلِ الظَّلُومَ إِلَى حَسِيبِهِ

(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن حسین کاتب ابی فیاض از قول پدرش می گوید: ما در مجلس امام رضا علیه السّلام حاضر بودیم و مردی از برادرش شکایت می کرد. حضرت چنین خواندند:

برادرت را به خاطر گناهانش معذور دار و عیوبش را بپوشان

و بر بهتان های سفیه صبر کن و بر گرفتاری های زمانه بردباری نما

و جواب را از باب تفضل رها کن و ظالم را به حسابگرش واگذار - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۶ -

**[ترجمه]

«۶»

کشف، [کشف الغمه] عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْأَخْضَرِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ كَاتِبِ الْفَرَائِضِ عَنْ أَبِيهِ: مِثْلَهُ (۲).

**[ترجمه]کشف الغمه: مثل این حدیث در این کتاب منقول است. - . کشف الغمه ۳ : ۹۳ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الطَّالَقَانِيُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْعَدَوِيِّ عَنِ الْهَيْثَمِ بْنِ عَبْدِ الرُّمَّانِيِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام يَقُولُ:

خَلَقْتَ الْخَلَائِقَ فِي قُدْرَةٍ***فَمِنْهُمْ سَخِيٌّ وَ مِنْهُمْ بَخِيلٌ

فَأَمَّا السَّخِيُّ فَفِي رَاحَةٍ***وَ أَمَّا الْبَخِيلُ فَشُؤْمٌ طَوِيلٌ (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: امام رضا علیه السّلام از پدرانشان علیهم السّلام نقل فرمود که امیرالمؤمنین علیه السّلام می فرمود:

خداوندا! مردم را بر یک فطرت آفریدی، ولی بعضی دست و دلباز و بخشنده و پاره ای خسیس و تنگ نظرند

و امّا آنکه سخی است، پس در کمال راحتی و سعه صدر و خوشی به سر می برد، ولی آنکه بخیل است نهایت شومی و بدبختی را داراست – . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۷ –

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الرَّيَّانِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ: أَنْشَدَنِی الرِّضَا علیه السلام لِعَبْدِ الْمُطَّلِبِ:

يَعِيبُ النَّاسُ كُلُّهُمْ زَمَاناً**وَ مَا لِزَمَانِنَا عَيْبٌ سِوَانَا

نَعِيبُ زَمَانَنَا وَ الْعَيْبُ فِينَا**وَ لَوْ نَطَقَ الزَّمَانُ بِنَا هَجَانَا

وَ إِنَّ الذِّئْبَ يَتْرُكُ لَحْمَ ذِئْبٍ**وَ يَأْكُلُ بَعْضُنَا بَعْضاً عِيَاناً

لَبِسْنَا لِلْخِدَاعِ مُسُوكَ طِيبٍ**فَوَيْلٌ لِلْغَرِيبِ إِذَا أَتَانَا(۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ریان بن صلت می گوید: حضرت رضا علیه السّلام برای من این شعر را از عبدالمطلب خواندند:

مردم همگی زمان را عیب می کنند و عیبی جز ما برای زمانه ما نیست

ما زمان خود را عیبب می کنیم، در حالی که عیب از خود ماست و اگر زمان درباره ما سخن بگوید، ما را مذمت می کند

و گرگ گوشت گرگ را رها می کند و نمی خورد، ولی بعضی از ما آشکارا برخی دیگر را می خورد

ما برای نیرنگ مشك هایی خوشبو پوشیدیم؛ پس وای به حال غریب وقتی به نزد ما آید! – . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۷ –

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الصُّولِيِّ عَنِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ: كَانَ الرِّضَا علیه السلام يُنْشِدُ كَثِيراً:

إِذَا كُنْتَ فِی خَیْرٍ فَلَا تَغْتَرِرْ بِهِ***وَ لَکِنْ قُلِ اللَّهُمَّ سَلِّمْ وَ تَمِّمْ (۵).

ص: ۱۱۱

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۶.

۲- ۲. کشف الغمّه ج ۳ ص ۹۳.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۷.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۷.

۵- ۵. المصدر ج ۲ ص ۱۷۸.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابراهیم بن عباس می گوید: امام رضا علیه السّلام این شعر را بسیار می خواندند:

وقتی در خیری بودی به آن مغرور مشو و لکن بگو خداوندا! ما را سالم بدار و کمال عطا کن! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۸ -

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب لَهُ علیه السلام:

لَبِسْتُ بِالْعِفَّهِ ثَوْبَ الْغِنَی***وَ صِرْتُ أَمْشِی شَامِخَ الرَّأْسِ

لَسْتُ إِلَی النَّسْنَاسِ مُسْتَأْنِساً***لَکِنَّنِی آنَسُ بِالنَّاسِ

إِذَا رَأَیْتُ التِّیهَ مِنْ ذِی الْغِنَی***تِهْتُ عَلَی التَّائِهِ بِالْیَأْسِ

مَا إِنْ تَفَاخَرْتُ عَلَی مُعْدِمٍ***وَ لَا تَضَعْضَعْتُ لِإِفْلَاسٍ (۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: این شعرها منتسب به حضرت رضا علیه السّلام است:

با حیا لباس بی نیازی پوشیدم و سربلند راه می روم

انسی به نسناس ندارم و به مردم انس دارم

وقتی کبر را از فرد دارایی دیدی، بر فرد سرگردان لگد می زند و او را لگد مال می کند

بر فرد ندار تفاخر نمی کنی و برای نداری خود را ذلیل نمی کنی - . مناقب ۴ : ۳۶۱ -

**[ترجمه]

بیان

التیه بالکسر الکبر قوله بالیأس أی عما فی أیدی الناس و التوکل علی الله (۲).

**[ترجمه]«تیه» به کسر تـاء به معنای کبر است و عبارت «بالیأس»، یعنی با نومیـدی از آنچه در دست مردم است و با توکل بر خدا.

**[ترجمه]

«۱۱»

ختص، [الإختصاص]: كَتَبَ الْمَأْمُونُ إِلَى الرِّضَا عليه السلام فَقَالَ عِظْنِی فَكَتَبَ علیه السلام:

إِنَّكَ فِی دُنْيَا لَهَا مُدَّةٌ***يُقْبَلُ فِيهَا عَمَلُ الْعَامِلِ

أَ مَا تَرَى الْمَوْتَ مُحِيطاً بِهَا***يُسْلَبُ مِنْهَا أَمَلُ الْآمِلِ

تُعَجِّلُ الذَّنْبَ بِمَا تَشْتَهِی***وَ تَأْمُلُ التَّوْبَهَ مِنْ قَابِلٍ

وَ الْمَوْتُ يَأْتِی أَهْلَهُ بَغْتَهً***مَا ذَاكَ فِعْلُ الْحَازِمِ الْعَاقِلِ.

(۳)

ص: ۱۱۲

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۱.

۲- ۲. قال أمير المؤمنين عليه السلام: ما أحسن تواضع الأغنياء للفقراء و أحسن منه تيه الفقراء على الأغنياء اتكالا على اللّه.

۳- ۳. الاختصاص ص ۹۸.

**[ترجمه]اختصاص: مأمون برای حضرت رضا علیه السّلام نوشت که مرا پندی ده. آن جناب در جوابش این اشعار را نوشت:

تو مدتی در این دنیا هستی که عمل عامل در آن قبول می شود

آیا مرگ را محیط به دنیا نمی بینی که آرزوی آرزومند را از او می گیرد؟

گناهی را که هوای نفست می طلبد، جلو می اندازی و آرزوی توبه در آینده داری!

و مرگ ناگهان بر اهلش وارد می شود و این تسویف توبه، کار شخص دوراندیش و عاقل نیست - . اختصاص: ۹۸ -

**[ترجمه]

باب ۹ ما کان بینه علیه السلام و بین هارون لعنه الله و ولاته و أتباعه

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ عُبْدُوسٍ عَنِ ابْنِ قُتَیْبَهَ عَنِ الْفَضْلِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی یَعْقُوبَ الْبَلْخِیِّ عَنْ مُوسَی بْنِ مِهْرَانَ قَالَ سَمِعْتُ جَعْفَرَ بْنَ یَحْیَی یَقُولُ: سَمِعْتُ عِیسَی بْنَ جَعْفَرٍ یَقُولُ لِهَارُونَ حَیْثُ تَوَجَّهَ مِنَ الرَّقَّهِ إِلَی مَکَّهَ اذْکُرْ یَمِینَکَ الَّتِی حَلَفْتَ بِهَا فِی آلِ أَبِی طَالِبٍ فَإِنَّکَ حَلَفْتَ إِنِ ادَّعَی أَحَدٌ بَعْدَ مُوسَی الْإِمَامَهَ ضَرَبْتَ عُنُقَهُ صَبْراً وَ هَذَا عَلِیٌّ ابْنُهُ یَدَّعِی هَذَا الْأَمْرَ وَ یُقَالُ فِیهِ مَا یُقَالُ فِی أَبِیهِ فَنَظَرَ إِلَیْهِ مُغْضَباً فَقَالَ وَ مَا تَرَی تُرِیدُ أَنْ أَقْتُلَهُمْ کُلَّهُمْ قَالَ مُوسَی فَلَمَّا سَمِعْتُ ذَلِکَ صِرْتُ إِلَیْهِ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ علیه السلام مَا لِی وَ لَهُمْ وَ اللَّهِ لَا یَقْدِرُونَ إِلَیَّ عَلَی شَیْ ءٍ(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: موسی بن مهران می گوید: از جعفر بن یحیی شنیدم که می گفت: وقتی هارون الرشید از رقه متوجه مکه بود، عیسی بن جعفر به او گفت: یادت می آید از قسمی که درباره اولاد ابی طالب خوردی که اگر کسی بعد از موسی بن جعفر علیهما السّلام ادعای امامت کند، گردن او را بزنی؟ اکنون پسرش علی بن موسی علیهما السّلام مدعی مقام امامت است و مردم به آنچه که درباره پدرش معتقد بودند، درباره او نیز معتقدند. هارون با قیافه ای پر از خشم به او نگاه کرد و گفت: منظورت چیست؟ می خواهی همه آنها را بکشم؟ موسی گفت: همین که این سخن را از او شنیدم، خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و جریان را عرض کردم. فرمود: مرا با آنها چه کار؟ به خدا هیچ کاری نمی تواند نسبت به من انجام دهد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۶ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَذَانِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی قَالَ: لَمَّا مَضَی أَبُو الْحَسَنِ

مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ علیه السلام وَ تَكَلَّمَ الرِّضَا علیه السلام خِفْنَا عَلَيْهِ مِنْ ذَلِكَ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّكَ قَدْ أَظْهَرْتَ أَمْراً عَظِيماً وَ إِنَّمَا نَخَافُ عَلَيْكَ هَذَا الطَّاغِيَ فَقَالَ لِيَجْهَدْ جَهْدَهُ فَلَا سَبِيلَ لَهُ عَلَيَّ قَالَ صَفْوَانُ فَأَخْبَرَنَا الثِّقَةُ أَنَّ يَحْيَى بْنَ خَالِدٍ قَالَ لِلطَّاغِي هَذَا عَلِيٌّ ابْنُهُ قَدْ قَعَدَ وَ

ادَّعَى الْأَمْرَ لِنَفْسِهِ فَقَالَ مَا يَكْفِينَا مَا صَنَعْنَا بِأَبِيهِ تُرِيدُ أَنْ نَقْتُلَهُمْ جَمِيعاً وَ لَقَدْ كَانَتِ الْبَرَامِكَةُ مُبْغِضِينَ لِأَهْلِ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُظْهِرِينَ الْعَدَاوَةَ لَهُمْ (۲).

ص: ۱۱۳

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۶.

۲- ۲. المصدر نفسه.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: صفوان بن یحیی می گوید: پس از درگذشت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام، حضرت رضا علیه السّلام اظهار امامت کرد و ما از این کار ترسیدیم. عرض کردم: آقا! شما کار بزرگی کردید. من از این ستمگر می ترسم! فرمود: هر چه کوشش می تواند بکند؛ او نمی تواند نسبت به من عملی انجام دهد.

صفوان گفت: شخص مورد اعتمادی برایم نقل کرد که یحیی بن خالد به هارون ستمگر گفت: پسر موسی بن جعفر علیهما السّلام مدعی امامت است و خود را جانشین پدر می داند. هارون گفت: بس نیست برای تو آنچه که نسبت به پدرش انجام دادیم؟ می خواهی همه اینها را بکشم؟ و برمکیان نسبت به اهل بیت رسول خدا صلی اللّه علیه و آله و سلم کینه داشتند و با ایشان اظهار دشمنی می کردند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۶ -

**[ترجمه]

«۳»

شا، [الإرشاد] ابْنُ قُولَوَیْهِ عَنِ الْکُلَیْنِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ إِلَی قَوْلِهِ: فَلَا سَبِیلَ لَهُ عَلَیَ (۱).

**[ترجمه]ارشاد: این روایت را تا عبارت «فلا سبیل له علی» نقل کرده است. - . ارشاد: ۲۸۸ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُوسَی عَنْ أَبِی الْحَسَنِ دَاوُدَ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّهْدِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الطَّبِیبِ قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ: لَمَّا تُوُفِّیَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام دَخَلَ أَبُو الْحَسَنِ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام السُّوقَ فَاشْتَرَی کَلْباً وَ کَبْشاً وَ دِیکاً فَلَمَّا کَتَبَ صَاحِبُ الْخَبَرِ إِلَی هَارُونَ بِذَلِکَ قَالَ قَدْ أَمِنَّا جَانِبَهُ وَ کَتَبَ الزُّبَیْرِیُّ أَنَّ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی علیهما السلام قَدْ فَتَحَ بَابَهُ وَ دَعَا إِلَی نَفْسِهِ فَقَالَ هَارُونُ وَا عَجَبَا مِنْ هَذَا یَکْتُبُ أَنَّ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی قَدِ اشْتَرَی کَلْباً وَ دِیکاً وَ کَبْشاً وَ یَکْتُبُ فِیهِ مَا یَکْتُبُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالحسن طبیب می گوید: شنیدم که علی بن جعفر می گفت: پس از درگذشت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام، حضرت رضا علیه السّلام به بازار رفت و یک سگ و یک قوچ با یک خروس خرید. جاسوس هارون وقتی این گزارش را به هارون نوشت، گفت: از دست او راحت شدیم! بعد فرماندار مدینه به نام زبیری گزارش داد که علی بن موسی الرضا علیهما السّلام درب خانه اش را گشوده و مردم را به جانب خویش دعوت می کند. هارون گفت: واقعا از این جریان جای تعجب است! آن فرد می نویسد علی بن موسی الرضا سگ و خروس و قوچ خریده و می نویسد آنچه را می خواهد! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۵ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنْ جَرِیرِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِی مَسْرُوقٍ قَالَ: دَخَلَ عَلَی الرِّضَا علیه السلام جَمَاعَهٌ مِنَ الْوَاقِفَهِ فِیهِمْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی حَمْزَهَ الْبَطَائِنِیُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ عِمْرَانَ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ أَبِی سَعِیدٍ الْمُکَارِی فَقَالَ لَهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی حَمْزَهَ جُعِلْتُ فِدَاکَ أَخْبِرْنَا عَنْ أَبِیکَ علیه السلام مَا حَالُهُ فَقَالَ قَدْ مَضَی علیه السلام فَقَالَ لَهُ فَإِلَی مَنْ عَهِدَ فَقَالَ إِلَیَّ فَقَالَ لَهُ إِنَّکَ لَتَقُولُ قَوْلًا مَا قَالَهُ أَحَدٌ مِنْ آبَائِکَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَمَنْ دُونَهُ قَالَ لَکِنْ قَدْ قَالَهُ خَیْرُ آبَائِی وَ أَفْضَلُهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ أَ مَا تَخَافُ هَؤُلَاءِ عَلَی نَفْسِکَ فَقَالَ لَوْ خِفْتُ عَلَیْهَا کُنْتُ عَلَیْهَا مُعِیناً إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَاهُ أَبُو لَهَبٍ فَتَهَدَّدَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنْ خُدِشْتُ مِنْ قِبَلِکَ خَدْشَهً فَأَنَا کَذَّابٌ فَکَانَتْ أَوَّلَ آیَهٍ نَزَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هِیَ أَوَّلُ آیَهٍ أَنْزِعُ بِهَا لَکُمْ إِنْ خُدِشْتُ خَدْشاً مِنْ قِبَلِ هَارُونَ فَأَنَا کَذَّابٌ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ بْنُ مِهْرَانَ قَدْ أَتَانَا مَا نَطْلُبُ إِنْ أَظْهَرْتَ هَذَا الْقَوْلَ قَالَ فَتُرِیدُ مَا ذَا أَ تُرِیدُ أَنْ أَذْهَبَ إِلَی هَارُونَ فَأَقُولَ لَهُ إِنِّی إِمَامٌ وَ أَنْتَ لَسْتَ فِی شَیْ ءٍ

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۸۸ الکافی ج ۱ ص ۴۸۷.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۵.

لَيْسَ هَكَذَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي أَوَّلِ أَمْرِهِ إِنَّمَا قَالَ ذَلِکَ لِأَهْلِهِ وَ مَوَالِيهِ وَ مَنْ يَثِقُ بِهِ فَقَدْ خَصَّهُمْ بِهِ دُونَ النَّاسِ وَ أَنْتُمْ تَعْتَقِدُونَ الْإِمَامَةَ لِمَنْ كَانَ قَبْلِي مِنْ آبَائِي وَ تَقُولُونَ إِنَّهُ إِنَّمَا يَمْنَعُ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى أَنْ يُخْبِرَ أَنَّ أَبَاهُ حَيٌّ تَقِيَّةٌ فَإِنِّي لَا أَتَّقِيكُمْ فِي أَنْ أَقُولَ إِنِّي إِمَامٌ فَكَيْفَ أَتَّقِيكُمْ فِي أَنْ أَدَّعِيَ أَنَّهُ حَيٌّ لَوْ كَانَ حَيّاً(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو مسروق می گوید: گروهی از واقفی مذهبان از جمله علی بن ابی حمزه بطائنی، محمّد بن اسحاق بن عمار، حسین بن عمران و حسین بن ابی سعید مکاری خدمت حضرت رسیدند. علی بن ابی حمزه گفت: فدایت شوم! ما را از وضع پدر خود آگاه کن. فرمود: از دنیا رفت. عرض کرد: جانشین او کیست؟ فرمود: من. گفت: شما سخنی را می گویی که هیچ کدام از آباء گرامت، از علی بن ابی طالب علیه السّلام گرفته تا دیگران چنین آشکارا نگفتند. فرمود: بهترین جد و پدر گرامم، رسول خدا صلی اللّٰه علیه و آله و سلم چنین حرفی را فرموده! علی بن ابی حمزه گفت: از اینها بر جان خود نمی ترسی؟ فرمود: اگر بترسم در خون خود شرکت کرده ام! یک روز ابولهب خدمت پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم رسید و آن جناب را تهدید کرد. پیغمبر اکرم به او فرمود: اگر از جانب تو به من خدشه ای وارد شد، من دروغگو هستم. این اولین معجزه ای بود که پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم اظهار کرد. اینک من نیز اول نشانه امامت را اظهار می کنم؛ اگر از جانب هارون به من خدشه ای وارد شد، من دروغگو هستم!

حسین بن مهران به حضرت عرضه داشت: بسیار خوب، اگر آشکارا این سخن را اظهار کنی، آنچه که ما در جستجویش بودیم تمام است. فرمود: بالاتر از این چه می خواهی؟ مایلی بروم پیش هارون و به او بگویم که من امام هستم و تو هیچ کاره هستی؟ پیغمبر اکرم در ابتدای رسالت خود چنین نکرد. این حرف را به خانواده و غلامان و خویشاوندانی که به آنها اعتماد داشت می گفت و به آنها این امتیاز را داد. شما به امامت پدرانم که قبل از من بوده اند معتقد هستید و می گویید حضرت رضا علیه السّلام از روی تقیه اظهار نمی کند که پدرش زنده است. من در اینکه آشکارا می گویم امام هستم از شما تقیه نمی کنم. اگر پدرم زنده باشد، چطور در اظهار زنده بودن ایشان تقیه می کنم؟ - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۳ -

**[ترجمه]

بیان

نزع بها أی نزع الشک بها و لعله کان برع أی فاق قوله قد أتانا ما نطلب أی من الدلاله و المعجزه و لما علقوا ذلک علی الإظهار قال علیه السلام قد أظهرت ذلک الآن و لیس الإظهار بأن أذهب إلی هارون و أقول له ذلک و یحتمل أن یکون المعنی قد أتانا ما نطلب من القدح فی إمامتک لترک التقیه فالجواب أنی لم أترک ما یلزم من التقیه فی ذلک و الأول أظهر.

**[ترجمه]عبارت «نزع بها» یعنی شک را با آن از بین برد، و عبارت «برع» یعنی چیره شد، و عبارت «قد اتانا ما نطلب» یعنی دلالات و معجزاتی که می طلبیم و وقتی بر اظهار معجزه اصرار کردند، حضرت علیه السّلام فرمود: الآن معجزه را آشکار کردم و اظهار معجزه به این نیست که بروم پیش هارون و آن را به او بگویم، و ممکن است معنا این باشد که طعن هایی که به جهت ترک تقیه ات بر تو داریم، به ما رسیده و جواب حضرت این است که من ترک تقیه لازم در این خصوص نکرده ام و احتمال اول ظاهر تر است.

**[ترجمه]

«۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب صَفْوَانُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: لَمَّا مَضَى أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى علیه السلام وَ تَكَلَّمَ الرِّضَا خِفْنَا عَلَيْهِ مِنْ ذَلِكَ وَ قُلْنَا لَهُ إِنَّكَ قَدْ أَظْهَرْتَ أَمْراً عَظِيماً وَ إِنَّا نَخَافُ عَلَيْكَ مِنْ هَذَا الطَّاغِي فَقَالَ علیه السلام يَجْهَدُ جَهْدَهُ فَلَا سَبِيلَ لَهُ عَلَيَّ. حَمْزَةُ بْنُ جَعْفَرٍ الْأَرَّجَانِيُّ قَالَ: خَرَجَ هَارُونُ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ مَرَّتَانِ وَ خَرَجَ الرِّضَا علیه السلام مَرَّتَانِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام مَا أَبْعَدَ الدَّارَ وَ أَقْرَبَ اللِّقَاءَ يَا طُوسُ سَتَجْمَعُنِي وَ إِيَّاهُ (۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: صفوان بن یحیی می گوید: پس از درگذشت موسی بن جعفر علیهما السّلام، حضرت رضا علیه السّلام اظهار امامت کرد، به طوری که ما از جانب هارون نسبت به ایشان ترسیدیم. عرض کردیم: آقا! شما کار بزرگی کردید و ما از این ستمگر وحشت داریم. فرمود: هر کار می خواهد بکند، نمی تواند ضرری به من برساند .

حمزه بن جعفر ارجانی می گوید: هارون از مسجدالحرام دو مرتبه خارج شد، حضرت رضا علیه السّلام نیز دو مرتبه. علی بن موسی الرضا علیهما السّلام فرمود: چقدر فاصله ما زیاد است و به زودی از نزدیک یکدیگر را ملاقات خواهیم کرد. ای طوس! تو من و هارون را با هم جمع خواهی کرد! - . مناقب ۴ : ۳۴۰ -

**[ترجمه]

«۷»

کا، [الکافی] الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فِي أَيَّامِ هَارُونَ إِنَّكَ قَدْ شَهَرْتَ نَفْسَكَ بِهَذَا الْأَمْرِ وَ جَلَسْتَ مَجْلِسَ أَبِيكَ وَ سَيْفُ هَارُونَ يُقَطِّرُ الدَّمَ قَالَ جَرَّأَنِي عَلَى هَذَا مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنْ أَخَذَ أَبُو جَهْلٍ مِنْ رَأْسِي شَعْرَةً فَاشْهَدُوا أَنِّي لَسْتُ بِنَبِيٍّ وَ أَنَا أَقُولُ لَكُمْ إِنْ أَخَذَ هَارُونُ مِنْ رَأْسِي شَعْرَةً فَاشْهَدُوا أَنِّي لَسْتُ بِإِمَامٍ (۳).

ص: ۱۱۵

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۱۳.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۴۰.

۳- ۳. روضه الکافی ص ۲۵۷.

مُهَجُ الدَّعَوَاتِ، عَنْ أَبِی الصَّلْتِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: کَانَ الرِّضَا علیه السلام ذَاتَ یَوْمٍ جَالِساً فِی مَنْزِلِهِ إِذْ دَخَلَ عَلَیْهِ رَسُولُ هَارُونَ الرَّشِیدِ فَقَالَ أَجِبْ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَامَ علیه السلام فَقَالَ لِی یَا أَبَا الصَّلْتِ إِنَّهُ لَا یَدْعُونِی فِی هَذَا الْوَقْتِ إِلَّا لِدَاهِیَةٍ فَوَ اللَّهِ لَا یُمْکِنُهُ أَنْ یَعْمَلَ بِی شَیْئاً أَکْرَهُهُ لِکَلِمَاتٍ وَقَعَتْ إِلَیَّ مِنْ جَدِّی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَهُ حَتَّی دَخَلْنَا عَلَی هَارُونَ الرَّشِیدِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیْهِ الرِّضَا علیه السلام قَرَأَ هَذَا الْحِرْزَ إِلَی آخِرِهِ فَلَمَّا وَقَفَ بَیْنَ یَدَیْهِ نَظَرَ إِلَیْهِ هَارُونُ الرَّشِیدُ وَ قَالَ یَا أَبَا الْحَسَنِ قَدْ أَمَرْنَا لَکَ بِمِائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَ اکْتُبْ حَوَائِجَ أَهْلِکَ فَلَمَّا وَلَّی عَنْهُ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی علیهما السلام وَ هَارُونُ یَنْظُرُ إِلَیْهِ فِی قَفَاهُ قَالَ أَرَدْتَ وَ أَرَادَ اللَّهُ وَ مَا أَرَادَ اللَّهُ خَیْرٌ.

**[ترجمه]کافی: محمّد بن سنان می گوید: در زمان هارون به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: خودت را در مورد امامت مشهور کرده ای و به جای پدر خویش نشسته ای، با اینکه از دم شمشیر هارون خون می چکد. فرمود: فرمایش پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم که فرمود اگر ابوجهل یک سر مو از من کم کند بدانید که من پیغمبر نیستم، به من جرات داده. من نیز می گویم اگر هارون یک سر مو از من کم کرد، بدانید من امام نیستم. - . کافی ۸ : ۲۵۷ -

مهج الدعوات: ابوالصلت هروی می گوید: یک روز حضرت رضا علیه السّلام در خانه نشسته بود که پیک هارون وارد شد و گفت: حرکت کن بیا که هارون شما را می خواهد! امام علیه السّلام از جای حرکت کرد و به من فرمود: هارون در این موقع مرا نمی خواهد مگر برای یک پیشامد بزرگ، ولی به خدا قسم به واسطه کلمات و حرزی که از جدم پیامبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم به من رسیده، نمی تواند مرا ذره ای ناراحت کند.

ابا صلت گفت: در خدمت آن جناب رفتم. همین که وارد بر هارون شد و چشمش به او افتاد، این حرز را تا آخر خواند. مقابل هارون که ایستاد هارون گفت: برای شما صد هزار درهم نوشته ام که بدهند. نیازها و احتیاجات خانواده و فامیل خود را بنویس تا برآورم.

پس از رفتن حضرت رضا، هارون مرتب به آن جناب چشم دوخته بود و از پشت ایشان را تماشا می کرد و گفت: من تصمیمی گرفته بودم، خدا اراده دیگری داشت. آنچه خدا اراده کرده بهتر است .

**[ترجمه]

«۸»

کا، [الکافی] عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ یُونُسَ عَمَّنْ ذَکَرَهُ قَالَ: قِیلَ لِلرِّضَا علیه السلام إِنَّکَ مُتَکَلِّمٌ بِهَذَا الْکَلَامِ وَ السَّیْفُ یُقَطِّرُ الدَّمَ فَقَالَ إِنَّ لِلَّهِ وَادِیاً مِنْ ذَهَبٍ حَمَاهُ بِأَضْعَفِ خَلْقِهِ النَّمْلِ فَلَوْ رَامَتْهُ الْبَخَاتِیُّ لَمْ تَصِلْ إِلَیْهِ.

**[ترجمه]کافی: یونس از قول مردی نقل می کند که به امام رضا علیه السّلام گفته شد: شما چطور ادعای امامت داری، در حالی که از شمشیر هارون خون می چکد؟ حضرت فرمود: خدا بیابانی دارد از طلا که آن را با ضعیف ترین مخلوقش یعنی مورچه حفظ می کند و اگر شتران خراسانی قصد آن سرزمین را بکنند، دستشان به آن نمی رسد. - . کافی ۲ : ۵۹ -

**[ترجمه]

باب ۱۰ طلب المأمون الرضا صلوات الله علیه من المدینه و ما کان عند خروجه منها و فی الطریق إلی نیسابور

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْوَرَّاقُ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ یَزِیدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ وَ أَبِی مُحَمَّدٍ النِّیلِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ شَاهَوَیْهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الصَّائِغِ عَنْ عَمِّهِ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام إِلَی خُرَاسَانَ أُؤَامِرُهُ فِی قَتْلِ رَجَاءِ بْنِ أَبِی الضَّحَّاکِ الَّذِی حَمَلَهُ إِلَی خُرَاسَانَ فَنَهَانِی عَنْ ذَلِکَ فَقَالَ تُرِیدُ أَنْ تَقْتُلَ نَفْساً مُؤْمِنَةً بِنَفْسٍ کَافِرَةٍ قَالَ

فَلَمَّا صَارَ إِلَی الْأَهْوَازِ قَالَ لِأَهْلِ الْأَهْوَازِ اطْلُبُوا لِی قَصَبَ سُکَّرٍ فَقَالَ بَعْضُ أَهْلِ الْأَهْوَازِ مِمَّنْ لَا یَعْقِلُ أَعْرَابِیٌّ لَا یَعْلَمُ أَنَّ الْقَصَبَ لَا یُوجَدُ فِی الصَّیْفِ

فَقَالُوا يَا سَيِّدَنَا الْقَصَبُ لَا يَكُونُ فِي هَذَا الْوَقْتِ إِنَّمَا يَكُونُ فِي الشِّتَاءِ فَقَالَ بَلَى اطْلُبُوهُ فَإِنَّكُمْ سَتَجِدُونَهُ فَقَالَ إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ اللَّهِ مَا طَلَبَ سَيِّدِي إِلَّا مَوْجُوداً فَأَرْسَلُوا إِلَى جَمِيعِ النَّوَاحِي فَجَاءَ أَكَرَةُ إِسْحَاقَ فَقَالُوا عِنْدَنَا شَيْ ءٌ ادَّخَرْنَاهُ لِلْبَذْرِ نَزْرَعُهُ وَ كَانَتْ هَذِهِ إِحْدَى بَرَاهِينِهِ فَلَمَّا صَارَ إِلَى قَرْيَةٍ سَمِعْتُهُ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ لَكَ الْحَمْدُ إِنْ أَطَعْتُكَ وَ لَا حُجَّةَ لِي إِنْ عَصَيْتُكَ وَ لَا صُنْعَ لِي وَ لَا لِغَيْرِي فِي إِحْسَانِكَ وَ لَا عُذْرَ لِي إِنْ أَسَأْتُ مَا أَصَابَنِي مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْكَ يَا كَرِيمُ اغْفِرْ لِمَنْ فِي مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبِهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ قَالَ صَلَّيْنَا خَلْفَهُ أَشْهُراً فَمَا زَادَ فِي الْفَرَائِضِ عَلَى الْحَمْدِ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي الْأُولَى وَ الْحَمْدِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِي الثَّانِيَهِ(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالحسن صائغ از عموی خود نقل کرد که گفت: من در خدمت حضرت رضا علیه السّلام به خراسان رفتم و درباره کشتن رجاء بن ابی ضحاک که از طرف مأمون مأموریت داشت حضرت رضا علیه السّلام را ببرد، اجازه خواستم. مرا از این کار نهی کرد و فرمود: می خواهی یک نفر مؤمن را به واسطه یک کافر بکشی؟ وقتی به اهواز رسید، از اهالی آنجا خواست که برایش نیشکر بیاورند. یکی از نادانان اهواز گفت: این مرد عرب نمی داند که نیشکر در تابستان یافت نمی شود. عرض کردند: آقای ما! در این وقت نیشکر پیدا نمی شود. فصل آن زمستان است! فرمود: می دانم، ولی شما جستجو کنید، خواهید یافت. اسحاق بن محمّد گفت: به خدا قسم مولای من چیزی را که نباشد، نخواهد خواست. پس به اطراف فرستادند و زارعین اسحاق گفتند: ما مقداری نیشکر برای بذر نگه داشته بودیم. این یکی از معجزات آن جناب بود.

وقتی به دهی رسید، شنیدم که در سجده می گوید: اگر تو را اطاعت کنم، حمد برای توست و اگر تو را معصیت کنم، عذری ندارم و من و غیر من در باب احسان تو کاره ای نیستیم و اگر من بد کنم ،عذری ندارم؛ آنچه از حسنات به من می رسد، از توست ای کریم! مؤمنین و مؤمنات را در شرق و غرب زمین بیامرز! گفت: چند ماه پشت سر آن جناب نماز خواندیم در نمازهای واجب رکعت اول، جز حمد و «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» و در رکعت دوم، جز حمد و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» چیز دیگر نخواند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۵ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَذَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُخَوَّلٍ السِّجِسْتَانِيِّ قَالَ: لَمَّا وَرَدَ الْبَرِيدُ بِإِشْخَاصِ الرِّضَا علیه السلام إِلَى خُرَاسَانَ كُنْتُ أَنَا بِالْمَدِينَهِ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ لِيُوَدِّعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَوَدَّعَهُ مِرَاراً كُلَّ ذَلِكَ يَرْجِعُ إِلَى الْقَبْرِ وَ يَعْلُو صَوْتُهُ بِالْبُكَاءِ وَ النَّحِيبِ فَتَقَدَّمْتُ إِلَيْهِ وَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ السَّلَامَ وَ هَنَّأْتُهُ فَقَالَ زُرْنِي فَإِنِّي أَخْرُجُ مِنْ جِوَارِ جَدِّي ص فَأَمُوتُ فِي غُرْبَهٍ وَ أُدْفَنُ فِي جَنْبِ هَارُونَ قَالَ فَخَرَجْتُ مُتَّبِعاً لِطَرِيقِهِ حَتَّى مَاتَ بِطُوسَ وَ دُفِنَ إِلَى جَنْبِ هَارُونَ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: سجستانی می گوید: وقتی پیک برای بردن حضرت رضا به خراسان وارد شد، من در مدینه بودم. آن جناب برای وداع با پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم وارد مسجد شد و چندین مرتبه وداع کرد. هر بار که به طرف قبر پیامبر اکرم برمی گشت، صدایش به گریه بلند می شد. جلو رفتم و سلام کردم. جواب سلامم را داد. من تهنیت عرض کردم. فرمود: مرا خوب ببین و زیارت کن که از جوار قبر جدم خارج می شوم و در بلاد غربت از دنیا خواهم رفت و در کنار هارون

دفن می شوم. راوی گفت: من نیز از پی آن جناب رفتم، تا در طوس از دنیا رفت و کنار هارون دفن شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۷ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] جَعْفَرُ بْنُ نُعَيْمٍ الشَّاذَانِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنِ الْوَشَّاءِ: قَالَ لِیَ الرِّضَا علیه السلام إِنِّی حَيْثُ أَرَادُوا الْخُرُوجَ بِی مِنَ الْمَدِينَهِ جَمَعْتُ عِيَالِی فَأَمَرْتُهُمْ أَنْ يَبْكُوا عَلَيَّ حَتَّى أَسْمَعَ ثُمَّ فَرَّقْتُ فِيهِمُ اثْنَیْ عَشَرَ أَلْفَ دِينَارٍ ثُمَّ قُلْتُ أَمَا إِنِّی لَا أَرْجِعُ إِلَى عِيَالِی أَبَداً(۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: وشاء می گوید: حضرت رضا علیه السّلام به من فرمود: وقتی خواستند مرا از مدینه خارج کنند، زن و فرزندم را جمع کردم و گفتم بر من گریه کنند تا بشنوم. بعد دوازده هزار دینار بین آنها تقسیم کردم. سپس گفتم که من دیگر به سوی اهل و عیالم بازگشت ندارم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۸ -

**[ترجمه]

«۴»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ أَبِی هَاشِمٍ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ: لَمَّا بَعَثَ الْمَأْمُونُ رَجَاءَ(۴)

بْنَ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۵ و ۲۰۶.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۱۷.

۳- ۳. نفس المصدر ج ۲ ص ۲۱۸.

۴- ۴. فی الطبعه الکمبانیّ« جابر بن أبی الضحّاک» و هو سهو.

أَبِی الضَّحَّاکِ لِحَمْلِ أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا عَلَی طَرِیقِ الْأَهْوَازِ لَمْ یَمُرَّ عَلَی طَرِیقِ الْکُوفَهِ فَبَقِیَ بِهِ أَهْلُهَا وَ کُنْتُ بِالشَّرْقِیِّ مِنْ آبِیدَجَ مَوْضِعٌ فَلَمَّا سَمِعْتُ بِهِ سِرْتُ إِلَیْهِ بِالْأَهْوَازِ وَ انْتَسَبْتُ لَهُ وَ کَانَ أَوَّلَ لِقَائِی لَهُ وَ کَانَ مَرِیضاً وَ کَانَ زَمَنَ الْقَیْظِ فَقَالَ ابْغِنِی طَبِیباً فَأَتَیْتُهُ بِطَبِیبٍ فَنَعَتَ لَهُ بَقْلَهً فَقَالَ الطَّبِیبُ لَا أَعْرِفُ أَحَداً عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ یَعْرِفُ اسْمَهَا غَیْرَکَ فَمِنْ أَیْنَ عَرَفْتَهَا

أَلَا إِنَّهَا لَیْسَتْ فِی هَذَا الْأَوَانِ وَ لَا هَذَا الزَّمَانِ قَالَ لَهُ فَابْغِ لِی قَصَبَ السُّکَّرِ فَقَالَ الطَّبِیبُ وَ هَذِهِ أَدْهَی مِنَ الْأُولَی مَا هَذَا بِزَمَانِ قَصَبِ السُّکَّرِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام هُمَا فِی أَرْضِکُمْ هَذِهِ وَ زَمَانِکُمْ هَذَا وَ هَذَا مَعَکَ فَامْضِیَا إِلَی شَاذَرْوَانِ الْمَاءِ وَ اعْبَرَاهُ فَیُرْفَعُ لَکُمْ جَوْخَانٌ أَیْ بَیْدَرٌ(۱)

فَاقْصِدَاهُ فَسَتَجِدَانِ رَجُلًا هُنَاکَ أَسْوَدَ فِی جَوْخَانِهِ فَقُولَا لَهُ أَیْنَ مَنْبِتُ الْقَصَبِ السُّکَّرِ وَ أَیْنَ مَنَابِتُ الْحَشِیشَهِ الْفُلَانِیَّهِ ذَهَبَ عَلَی أَبِی هَاشِمٍ اسْمُهَا فَقَالَ یَا أَبَا هَاشِمٍ دُونَکَ الْقَوْمُ فَقُمْتُ وَ إِذَا الْجَوْخَانُ وَ الرَّجُلُ الْأَسْوَدُ قَالَ فَسَأَلْنَاهُ فَأَوْمَأَ إِلَی ظَهْرِهِ فَإِذَا قَصَبُ السُّکَّرِ فَأَخَذْنَا مِنْهُ حَاجَتَنَا وَ رَجَعْنَا إِلَی الْجَوْخَانِ فَلَمْ نَرَ صَاحِبَهُ فِیهِ فَرَجَعْنَا إِلَی الرِّضَا علیه السلام فَحَمِدَ اللَّهَ فَقَالَ لِیَ الطَّبِیبُ ابْنُ مَنْ هَذَا قُلْتُ ابْنُ سَیِّدِ الْأَنْبِیَاءِ قَالَ فَعِنْدَهُ مِنْ أَقَالِیدِ النُّبُوَّهِ شَیْ ءٌ قُلْتُ نَعَمْ وَ قَدْ شَهِدْتُ بَعْضَهَا وَ لَیْسَ بِنَبِیٍّ قَالَ وَصِیُّ نَبِیٍّ قُلْتُ أَمَّا هَذَا فَنَعَمْ فَبَلَغَ ذَلِکَ رَجَاءَ بْنَ أَبِی الضَّحَّاکِ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ لَئِنْ أَقَامَ بَعْدَ هَذَا لَیَمُدَّنَّ إِلَیْهِ الرِّقَابَ فَارْتَحَلَ بِهِ (۲).

**[ترجمه]خرائج و جرائح: ابو هاشم جعفری می گوید: وقتی مأمون، رجاء بن ابی ضحاک را مأمور آوردن حضرت رضا علیه السّلام از راه اهواز کرد، رجاء از راه کوفه نیامد! اهالی کوفه انتظار آن جناب را داشتند. من در قسمت شرقی محلی به نام آبیدج بودم. همین که شنیدم آن جناب را به طرف مرو می برند، خود را به اهواز رساندم، خدمتش رسیدم و خود را معرفی کردم. اولین مرتبه ای بود که ایشان را می دیدم. امام علیه السّلام کسالت داشت، هوا هم گرم بود. به من فرمود: برایم طبیبی بیاور.

پزشکی آوردم. حضرت رضا علیه السّلام یک نوع گیاهی را برایش نام برد که طبیب گفت کسی را روی زمین ندیده ام که اسم این گیاه را بداند، جز شما. از کجا اطلاع پیدا کرده ای؟! ولی این گیاه در چنین وقتی یافت نمی شود و از گیاهان دوران گذشته است. حضرت به او فرمود: برایم مقداری نیشکر تهیه کن. پزشک عرض کرد: این سخت تر از اولی است، زیرا حالا وقت نیشکر نیست. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: این دو چیز در همین سرزمین و هم اکنون وجود دارد. این شخص (به من اشاره کرد) با تو خواهد آمد. به طرف آب شاذروان می روید و از آب رد می شوید. آسیابی خواهید دید. به طرف آسیاب می روید. در آنجا مردی سیاه را در آسیاب خواهید دید. به او بگویید نیشکر و فلان گیاه کجا می روید (اسم آن گیاه را راوی فراموش کرده). آنگاه فرمود: حرکت کن! من با آن پزشک رفتم. به آسیاب رسیدیم و آن مرد سیاه را دیدیم. از او پرسیدیم و به پشت سر خود اشاره کرد. دیدیم نیشکر است. هر چه لازم بود برداشتیم. به آسیاب برگشتیم، اما آسیابان را ندیدیم. پس خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدیم و حضرت خدا را ستایش کرد.

طبیب به من گفت: این مرد پسر کیست؟ گفتم: پسر پیغمبر ما است. گفت: از امتیازات نبوت چیزی دارد؟ گفتم: آری، من خودم مقداری از آنها را دیده ام، ولی پیغمبر نیست. پرسید: جانشین پیامبر است؟ گفتم: آری. رجاء بن ابی ضحاک وقتی این جریان را شنید، به همراهان خود گفت: اگر بیشتر در این محل اقامت کند، مردم فریفته او می شوند. باید حرکت کنیم. پس از آنجا کوچ کرد. - . خرائج و جرائح: ۲۳۶ -

**[ترجمه]

«۵»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب رَوَى الْحَاكِمُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِی حَبِيبٍ النِّبَاجِيِّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْمَنَامِ وَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّرَخْسِيُّ بِالْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ قَالَ كُنْتُ فِی جُحْفَةَ نَائِماً فَرَأَيْتُ رَسُولَ

ص: ۱۱۸

۱- ۱. البيدر: الموضع الذی يداس فيه الطعام، و لعل« جوخان» مركب ای موضع الشعير.

۲- ۲. الخرائج و الجرائح ص ۲۳۶.

اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْمَنَامِ فَأَتَیْتُهُ فَقَالَ لِی یَا فُلَانُ سُرِرْتُ بِمَا تَصْنَعُ مَعَ أَوْلَادِی فِی الدُّنْیَا فَقُلْتُ لَوْ تَرَکْتُهُمْ فَبِمَنْ أَصْنَعُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله فَلَا جَرَمَ تُجْزَی مِنِّی فِی الْعُقْبَی فَکَانَ بَیْنَ یَدَیْهِ طَبَقٌ فِیهِ تَمْرٌ صَیْحَانِیٌّ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِکَ فَأَعْطَانِی قَبْضَهً فِیهَا ثَمَانِی عَشْرَهَ تَمْرَهً فَتَأَوَّلْتُ ذَلِکَ أَنِّی أَعِیشُ ثَمَانِیَ عَشْرَهَ سَنَهً فَنَسِیتُ ذَلِکَ فَرَأَیْتُ یَوْماً ازْدِحَامَ النَّاسِ فَسَأَلْتُهُمْ عَنْ ذَلِکَ فَقَالُوا أَتَی عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فَرَأَیْتُهُ جَالِساً فِی ذَلِکَ الْمَوْضِعِ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ طَبَقٌ فِیهِ تَمْرٌ صَیْحَانِیٌّ (۱)

فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِکَ فَنَاوَلَنِی قَبْضَهً فِیهَا ثَمَانِیَ عَشْرَهَ تَمْرَهً فَقُلْتُ لَهُ زِدْنِی مِنْهُ فَقَالَ لَوْ زَادَکَ جَدِّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَزِدْنَاکَ ذَکَرَهُ عُمَرُ الْمُلَّا الْمَوْصِلِیُّ فِی الْوَسِیلَهِ إِلَّا أَنَّهُ رَوَی أَنَّ ابْنَ عُلْوَانَ قَالَ رَأَیْتُ فِی مَنَامِی کَأَنَّ قَائِلًا یَقُولُ قَدْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی الْبَصْرَهِ قُلْتُ وَ أَیْنَ نَزَلَ فَقِیلَ فِی حَائِطِ بَنِی فُلَانٍ قَالَ فَجِئْتُ الْحَائِطَ فَوَجَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَالِساً وَ مَعَهُ أَصْحَابُهُ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ أَطْبَاقٌ فِیهَا رُطَبٌ بَرْنِیٌّ -(۲) فَقَبَضَ بِیَدِهِ کَفّاً مِنْ رُطَبٍ وَ أَعْطَانِی فَعَدَدْتُهَا فَإِذَا هِیَ ثَمَانِیَ عَشَرَهَ رُطَبَهً ثُمَّ انْتَبَهْتُ فَتَوَضَّأْتُ وَ صَلَّیْتُ وَ جِئْتُ إِلَی الْحَائِطِ فَعَرَفْتُ الْمَکَانَ الَّذِی فِیهِ رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَبَعْدَ ذَلِکَ سَمِعْتُ النَّاسَ یَقُولُونَ قَدْ جَاءَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ أَیْنَ نَزَلَ فَقِیلَ فِی حَائِطِ بَنِی فُلَانٍ فَمَضَیْتُ فَوَجَدْتُهُ فِی الْمَوْضِعِ الَّذِی رَأَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فِیهِ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ أَطْبَاقٌ فِیهَا رُطَبٌ وَ نَاوَلَنِی ثَمَانِیَ عَشَرَهَ رُطَبَهً فَقُلْتُ یَا ابْنَ

رَسُولِ اللَّهِ زِدْنِی فَقَالَ لَوْ زَادَکَ جَدِّی لَزِدْتُکَ ثُمَّ بَعَثَ إِلَیَّ بَعْدَ أَیَّامٍ یَطْلُبُ مِنِّی رِدَاءً وَ ذَکَرَ طُولَهُ وَ عَرْضَهُ فَقُلْتُ لَیْسَ هَذَا عِنْدِی فَقَالَ بَلَی هُوَ فِی السَّفَطِ الْفُلَانِیِّ بَعَثَتْ بِهِ امْرَأَتُکَ مَعَکَ قَالَ فَذَکَرْتُ فَأَتَیْتُ السَّفَطَ فَوَجَدْتُ الرِّدَاءَ فِیهِ کَمَا قَالَ (۳).

۱- ۱. قال الفیروزآبادی: الصیحانی: من تمر المدینه، نسب الی صیحان لکبش کان یربط إلیها، أو اسم الکبش الصیاح، و هو من تغییرات النسب کصنعانی.

۲- ۲. قال الفیروزآبادی: البرنی تمر معروف معرب اصله« برنیک» أی الحمل الجید.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۴۲.

**[ترجمه]مناقب: ابو حبیب نباجی می گوید: پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم را در خواب دیدم و محمّد بن منصور سرخسی، از محمّد بن کعب قرظی نقل کرد و گفت: در جحفه پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم را در خواب دیدم که به من فرمود: با آن خوبی که نسبت به اولاد من نمودی مرا شاد کردی ! عرض کردم: اگر به آنها نکنم، پس به چه کس خوبی بکنم؟ فرمود: بالاخره در آخرت جزایش را خواهی دید. جلوی آن حضرت ظرفی پر از خرمای صیحانی بود. تقاضای خرما کردم. یک مشت به من داد که هجده دانه بود. با خود تأویل کردم که هجده سال دیگر زندگی می کنم و این خواب را فراموش کردم. بعدها یک روز دیدم که مردم جمع شده اند! پرسیدم چه خبر است؟ گفتند: علی بن موسی الرضا علیهما السّلام آمده است. دیدم آن جناب در همان محل نشسته و جلویش ظرفی پر از خرمای صیحانی است! تقاضا کردم مقداری به من لطف فرماید. حضرت یک مشت به من داد که هجده دانه بود. عرض کردم: بیشتر لطف فرمایید. فرمود: اگر جدم بیشتر می داد، من هم بیشتر می دادم!

این روایت را عمر ملّای موصلی، در کتاب «وسیله» خود نقل می کند، جز اینکه او می نویسد: ابن علوان گفت: در خواب دیدم مثل اینکه کسی گفت: پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم به بصره آمده! پرسیدم: کجا وارد شده؟ گفتند: در باغ فلانی! به آن باغ رفتم و دیدم پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم نشسته و اصحاب در خدمتش حضور دارند. جلوی آن حضرت ظرفی پر از خرمای برنی بود. یک مشت خرما به من داد. شمردم؛ هجده دانه بود. من از خواب بیدار شدم، وضو گرفتم و نماز خواندم و به آن باغ رفتم و همان محلی که پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم نشسته بود، نشانه گذاشتم.

بعدها شنیدم که مردم می گویند: علی بن موسی الرضا علیهما السّلام آمده. پرسیدم: کجا وارد شده؟ گفتند: در باغ فلان کس. به آن باغ رفتم و دیدم در همان محل که پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم نشسته بود، نشسته است و یک ظرف خرما جلوی اوست. هجده دانه خرما به من داد. عرض کردم بیشتر بدهید. فرمود: اگر جدم بیشتر می داد، من هم می دادم. پس از چند روز کسی را پیش من فرستاد و از من ردایی را با تعیین طول و عرض آن خواست! گفتم: چنین ردایی پیش من نیست. فرمود: چرا در فلان جامه دان است که زنت به همراه تو کرده. گفت: یادم آمد! مراجعه که کردم دیدم همان ردا در جامه دان است. - . مناقب ۴ : ۳۴۲ -

**[ترجمه]

«۶»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ أُمَیَّهَ بْنِ عَلِیٍّ قَالَ: کُنْتُ مَعَ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام بِمَکَّهَ فِی السَّنَهِ الَّتِی حَجَّ فِیهَا ثُمَّ صَارَ إِلَی خُرَاسَانَ وَ مَعَهُ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام وَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام یُوَدِّعُ الْبَیْتَ فَلَمَّا قَضَی طَوَافَهُ عَدَلَ إِلَی الْمَقَامِ فَصَلَّی عِنْدَهُ فَصَارَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَی عُنُقِ مُوَفَّقٍ یُطُوفُ بِهِ فَصَارَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِلَی الْحِجْرِ فَجَلَسَ فِیهِ فَأَطَالَ فَقَالَ لَهُ مُوَفَّقٌ قُمْ جُعِلْتُ فِدَاکَ فَقَالَ مَا أُرِیدُ أَنْ أَبْرَحَ مِنْ مَکَانِی هَذَا إِلَّا أَنْ یَشَاءَ اللَّهُ وَ اسْتَبَانَ فِی وَجْهِهِ الْغَمُّ فَأَتَی مُوَفَّقٌ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام فَقَالَ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَدْ جَلَسَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام فِی الْحِجْرِ وَ هُوَ یَأْبَی أَنْ یَقُومَ فَقَامَ أَبُو الْحَسَنِ فَأَتَی أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام فَقَالَ لَهُ قُمْ یَا حَبِیبِی فَقَالَ مَا أُرِیدُ أَنْ أَبْرَحَ مِنْ مَکَانِی هَذَا قَالَ بَلَی یَا حَبِیبِی ثُمَّ قَالَ کَیْفَ أَقُومُ وَ قَدْ وَدَّعْتَ الْبَیْتَ وَدَاعاً لَا تَرْجِعُ إِلَیْهِ فَقَالَ

قُمْ يَا حَبِيبِی فَقَامَ مَعَهُ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: امیه بن علی می گوید: در آن سال که حضرت رضا علیه السّلام به حج رفته بود و بعد به خراسان رفت، من در مکه بودم. فرزندش امام جواد علیه السّلام نیز همراه او بود. حضرت رضا علیه السّلام مشغول طواف و وداع خانه خدا بود. پس از اینکه طوافش تمام شد به طرف مقام ابراهیم رفت و نماز خواند. ابو جعفر حضرت جواد علیه السّلام نیز روی شانه موفق بود و طواف می کرد. حضرت جواد علیه السّلام در کنار حجرالاسود نشست، موفق عرض کرد: آقا! فدایت شوم حرکت کن! فرمود: دلم نمی خواهد از این محل حرکت کنم، تا وقتی که خدا بخواهد. آشکارا اندوه از چهره اش هویدا بود. موفق خدمت حضرت رضا رفت و عرض کرد: آقا! حضرت جواد علیه السّلام در کنار حجرالاسود است و حرکت نمی کند. حضرت رضا علیه السّلام از جای حرکت کرد، پیش فرزند خود آمد و فرمود: عزیزم، حرکت کن! عرض کرد: پدر جان نمی خواهم از این مکان حرکت کنم. فرمود: نه عزیزم، حرکت کن! عرض کرد: پدر جان! چگونه حرکت کنم با توجه به اینکه چنان خانه خدا را وداع کردید که مثل اینکه دو مرتبه برنمی گردید. فرمود: پسرم حرکت کن! پس امام جواد علیه السّلام از جای حرکت کرد. - . کشف الغمه ۳ : ۲۱۵ -

**[ترجمه]

باب ۱۱ وروده علیه السلام بنیسابور و ما ظهر فیه من المعجزات

الأخبار

«۱»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنِ اللَّیْثِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَنْبَرِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ خَالِهِ أَبِی الصَّلْتِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: کُنْتُ مَعَ الرِّضَا علیه السلام لَمَّا دَخَلَ نَیْسَابُورَ وَ هُوَ رَاکِبٌ بَغْلَهً شَهْبَاءَ وَ قَدْ خَرَجَ عُلَمَاءُ نَیْسَابُورَ فِی اسْتِقْبَالِهِ فَلَمَّا صَارَ إِلَی الْمُرَبَّعَهِ تَعَلَّقُوا بِلِجَامِ بَغْلَتِهِ وَ قَالُوا یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ حَدِّثْنَا بِحَقِّ آبَائِکَ الطَّاهِرِینَ حَدِیثاً عَنْ آبَائِکَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ أَجْمَعِینَ فَأَخْرَجَ رَأْسَهُ مِنَ الْهَوْدَجِ وَ عَلَیْهِ مِطْرَفُ خَزٍّ فَقَالَ حَدَّثَنِی أَبِی مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَبِیهِ الْحُسَیْنِ سَیِّدِ شَبَابِ

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۲۱۵. باب أحوال أبی جعفر الثانی علیه السلام.

أَهْلِ الْجَنَّةِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ أَخْبَرَنِی جَبْرَئِيلُ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَنِ اللَّهِ تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ وَ جَلَّ وَجْهُهُ إِنِّی أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِی عِبَادِی فَاعْبُدُونِی وَ لْيَعْلَمْ مَنْ لَقِيَنِی مِنْكُمْ بِشَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصاً بِهَا أَنَّهُ قَدْ دَخَلَ حِصْنِی وَ مَنْ دَخَلَ حِصْنِی أَمِنَ مِنْ عَذَابِی قَالُوا يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ مَا إِخْلَاصُ الشَّهَادَةِ لِلَّهِ قَالَ علیه السلام طَاعَةُ اللَّهِ وَ طَاعَةُ رَسُولِ اللَّهِ وَ وَلَايَةُ أَهْلِ بَيْتِهِ علیهم السلام.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: ابو صلت هروی می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام وارد نیشابور شد، من در خدمتش بودم. ایشان سوار بر قاطری خاکستری رنگ بود و دانشمندان نیشابور به استقبال آمده بودند. همین که به خانه رسید، آنها لجام قاطر را گرفتند و عرض کردند: یا ابن رسول اللّه! تو را به حق آباء طاهرینت قسم می دهیم حدیثی برای ما از اجداد خود نقل کن. حضرت که ردای خزی بر تن داشت، سر از محمل بیرون کرد و فرمود: پدرم موسی بن جعفر از پدر خود جعفر بن محمّد، از پدرش محمّد بن علی، از پدر خود علی بن الحسین، از پدرش حسین بن علی سرور جوانان بهشت از امیرالمؤمنین علیهم السّلام، از پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم نقل کرد که فرمود: جبرئیل امین از خداوند عزیز نقل کرد که فرمود: من خدای یکتایم که جز من خدایی نیست. بندگانم! مرا بپرستید و توجه داشته باشید که هر کس با شهادت لا اله الا اللّه مرا ملاقات کند، با اخلاص داخل حصن و دژ محکم من شده و هر کس داخل حصار من شود، از عذابم ایمن است. عرض کردند: یا بن رسول اللّه! اخلاص در مورد شهادت به لا اله الا اللّه چیست؟ فرمود: اطاعت خدا و پیامبر و ولایت اهل بیت پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم. - . امالی طوسی: ۵۸۸ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبُو وَاسِعٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ النَّيْسَابُورِیُّ قَالَ سَمِعْتُ جَدَّتِی خَدِيجَةَ بِنْتَ حَمْدَانَ بْنِ پسنده قَالَتْ: لَمَّا دَخَلَ الرِّضَا علیه السلام نَيْسَابُورَ نَزَلَ مَحَلَّةَ الْغَرْبِیِّ نَاحِيَةً تُعْرَفُ بلاش آباد فِی دَارِ جَدِّتِی پسنده وَ إِنَّمَا سُمِّیَ پسنده لِأَنَّ الرِّضَا علیه السلام ارْتَضَاهُ مِنْ بَيْنِ النَّاسِ وَ پسنده هِیَ كَلِمَةٌ فَارِسِيَّةٌ مَعْنَاهَا مَرْضِیٌّ فَلَمَّا نَزَلَ علیه السلام دَارَنَا زَرَعَ لَوْزَةً فِی جَانِبٍ مِنْ جَوَانِبِ الدَّارِ فَنَبَتَتْ وَ صَارَتْ شَجَرَةً وَ أَثْمَرَتْ فِی سَنَةٍ فَعَلِمَ النَّاسُ بِذَلِكَ فَكَانُوا يَسْتَشْفُونَ بِلَوْزِ تِلْكَ الشَّجَرَةِ فَمَنْ أَصَابَتْهُ عِلَّةٌ تَبَرَّكَ بِالتَّنَاوُلِ مِنْ ذَلِكَ اللَّوْزِ مُسْتَشْفِياً بِهِ فَعُوفِیَ وَ مَنْ أَصَابَهُ رَمَدٌ جَعَلَ ذَلِكَ اللَّوْزَ عَلَى عَيْنِهِ فَعُوفِیَ وَ كَانَتِ الْحَامِلُ إِذَا عَسُرَ عَلَيْهَا وِلَادَتُهَا تَنَاوَلَتْ مِنْ ذَلِكَ اللَّوْزِ فَتَخِفُّ عَلَيْهَا الْوِلَادَةُ وَ تَضَعُ مِنْ سَاعَتِهَا وَ كَانَ إِذَا أَخَذَ دَابَّةً مِنَ الدَّوَابِّ الْقُولَنْجُ أُخِذَ مِنْ قُضْبَانِ تِلْكَ الشَّجَرَةِ فَأُمِرَّ عَلَى بَطْنِهَا فَتَعَافَى وَ يَذْهَبُ عَنْهَا رِيحُ الْقُولَنْجِ بِبَرَكَةِ الرِّضَا علیه السلام فَمَضَتِ الْأَيَّامُ عَلَى تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَ يَبِسَتْ فَجَاءَ جَدِّی حَمْدَانُ وَ قَطَعَ أَغْصَانَهَا فَعَمِیَ وَ جَاءَ ابْنٌ لِحَمْدَانَ يُقَالُ لَهُ أَبُو عَمْرٍو فَقَطَعَ تِلْكَ الشَّجَرَةَ مِنْ وَجْهِ الْأَرْضِ فَذَهَبَ مَالُهُ كُلُّهُ بِبَابِ فَارِسٍ وَ كَانَ مَبْلَغُهُ سَبْعِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ إِلَى ثَمَانِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَ لَمْ يَبْقَ لَهُ شَیْ ءٌ.

وَ كَانَ لِأَبِی عَمْرٍو هَذَا ابْنَانِ كَاتِبَانِ وَ كَانَا يَكْتُبَانِ لِأَبِی الْحَسَنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ سمجور يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا أَبُو الْقَاسِمِ وَ لِلْآخَرِ أَبُو صَادِقٍ فَأَرَادَا عِمَارَةَ تِلْكَ الدَّارِ وَ أَنْفَقَا عَلَيْهَا عِشْرِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَ قَلَعَا الْبَاقِیَ مِنْ أَصْلِ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَ هُمَا لَا يَعْلَمَانِ مَا يَتَوَلَّدُ

عَلَيْهِمَا مِنْ ذَلِکَ فَوَلَّى أَحَدُهُمَا ضِيَاعاً لِأَمِيرِ خُرَاسَانَ فَرُدَّ إِلَى نَيْسَابُورَ فِي مَحْمِلٍ قَدِ اسْوَدَّتْ رِجْلُهُ الْيُمْنَى فَشُرِحَتْ رِجْلُهُ فَمَاتَ مِنْ تِلْکَ الْعِلَّهِ بَعْدَ شَهْرٍ وَ أَمَّا الْآخَرُ وَ هُوَ الْأَكْبَرُ فَإِنَّهُ كَانَ فِي دِيوَانِ السُّلْطَانِ بِنَيْسَابُورَ يَكْتُبُ كِتَاباً وَ عَلَى رَأْسِهِ قَوْمٌ مِنَ الْكُتَّابِ وُقُوفٌ فَقَالَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ دَفَعَ اللَّهُ عَيْنَ السَّوْءِ عَنْ كَاتِبِ هَذَا الْخَطِّ فَارْتَعَشَتْ يَدُهُ مِنْ سَاعَتِهِ وَ سَقَطَ الْقَلَمُ مِنْ يَدِهِ وَ خَرَجَتْ بِيَدِهِ بَثْرَهٌ وَ رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ فَدَخَلَ إِلَيْهِ أَبُو الْعَبَّاسِ الْكَاتِبُ مَعَ جَمَاعَهٍ فَقَالُوا لَهُ هَذَا الَّذِي أَصَابَکَ مِنَ الْحَرَارَهِ فَيَجِبُ أَنْ تَفْتَصِدَ فَافْتَصَدَ ذَلِکَ الْيَوْمَ فَعَادُوا إِلَيْهِ مِنَ الْغَدِ وَ قَالُوا لَهُ يَجِبُ أَنْ تَفْتَصِدَ الْيَوْمَ أَيْضاً فَفَعَلَ فَاسْوَدَّتْ يَدُهُ فَشُرِحَتْ وَ مَاتَ مِنْ ذَلِکَ وَ كَانَ مَوْتُهُمَا جَمِيعاً فِي أَقَلَّ مِنْ سَنَهٍ(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو واسع محمّد پسر احمد بن محمّد بن اسحاق نیشابوری می گوید: از مادر بزرگم که خدیجه دختر حمدان بن پسنده بود شنیدم که می گفت وقتی حضرت رضا علیه السّلام وارد نیشابور شد، وارد خانه مادر بزرگم که مشهور به «پسنده» بود و خانه اش در محله «بلاش آباد» در قسمت غربی شهر قرار داشت گردید. این لقب را از آن جهت به او دادند که او مورد پسند حضرت رضا علیه السّلام قرار گرفت. او می گفت وقتی حضرت وارد خانه ما شد، در یک قسمت از خانه دانه بادامی را کاشت که رویید و درختی شد و همان سال میوه داد. مردم متوجه این اعجاز شدند و از آن درخت شفا می جستند و هر کس ناراحتی پیدا می کرد، تبرک می جست و از بادام آن درخت شفا می یافت. هر که مبتلا به چشم درد می شد، از همان بادام روی چشم خود می گذاشت و خوب می شد. اگر وضع حمل بر زنی دشوار می گردید، از بادام آن درخت که می خورد و زایمان او ساده می شد و فوری وضع حمل می کرد. اگر حیوانی مبتلا به دل درد می گردید، از شاخه آن درخت می گرفتند و روی شکمش می کشیدند و خوب می شد و به برکت حضرت رضا علیه السّلام، باد قلنج از او برطرف می گردید.

مدت ها گذشت تا اینکه بالاخره این درخت خشک شد. جدم حمدان شاخه های آن را قطع کرد و کور شد. یک پسر حمدان به نام ابو عمر این درخت را از بیخ و بن برکند و تمام ثروتش در باب فارس که معادل هفتاد تا هشتاد هزار درهم بود، از بین رفت و چیزی برایش نماند.

این ابو عمر دو پسر داشت که نویسنده ابوالحسن محمّد بن ابراهیم سمجور بودند و یکی ابوالقاسم و دیگری ابو صادق نام داشتند. آنها تصمیم گرفتند این خانه را بسازند و مبلغ بیست هزار درهم خرج ساختمان آن کردند و بقیه درخت را از ریشه بیرون آوردند، بی آنکه بدانند چه بر سر آنها خواهد آمد. به خاطر این کارشان، یکی از آنها متصدی املاک امیر خراسان شد و به نیشابور برگشت و یک پایش سیاه شد که آن را قطع کردند. یک ماه بعد هم به واسطه این بیماری از دنیا رفت.

برادر دیگر که بزرگ تر و متصدی دیوان فرمانروای نیشابور بود، مشغول نوشتن نامه ای شد. چند نفر از نویسندگان نیز بالای سرش حضور داشتند. یکی از آنها گفت: خدا چشم بد را از نویسنده این نامه دور کند! همان دم دستش چنان لرزید که قلم از دستش افتاد، دانه ای در دستش پیدا شد و به منزل خود رفت. ابوالعباس کاتب با چند نفر به دیدن او رفتند و گفتند: این ناراحتی که پیدا کرده ای از گرمی است، باید رگ بزنی. آن روز رگ زد، فردا دوباره به دیدنش رفتند و گفتند: امروز هم باید فصد کنی.آن روز هم رگ زد، اما دستش سیاه شد و آن را قطع کردند و به واسطه همین بیماری از دنیا رفت. هر دو برادر در فاصله کمتر از یک سال مردند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۲ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفيروزآبادی شرح كمنع كشف و قطع و الشرحه القطعه من اللحم.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «شرح» بر وزن منع به معنای باز کردن و بریدن است و شرحه، تکه ای از گوشت را گویند.

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ الْمُذَكِّرِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْخَزْرَجِيِّ عَنِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام حِينَ رَحَلَ مِنْ نَيْسَابُورَ وَ هُوَ رَاكِبٌ بَغْلَةً شَهْبَاءَ فَإِذَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَ أَحْمَدُ بْنُ الْحَارِثِ وَ يَحْيَى بْنُ يَحْيَى وَ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهِ وَ عِدَّةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ قَدْ تَعَلَّقُوا بِلِجَامِ بَغْلَتِهِ بِالْمُرَبَّعَهِ فَقَالُوا بِحَقِّ آبَائِكَ الطَّاهِرِينَ حَدِّثْنَا بِحَدِيثٍ سَمِعْتَهُ مِنْ أَبِيكَ فَأَخْرَجَ رَأْسَهُ مِنَ الْعَمَّارِيَّهِ وَ عَلَيْهِ مِطْرَفُ خَزٍّ ذُو وَجْهَيْنِ: وَ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِیَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِیَ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بَاقِرُ عِلْمِ الْأَنْبِيَاءِ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ سَيِّدُ الْعَابِدِينَ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی سَيِّدُ شَبَابِ الْجَنَّهِ الْحُسَيْنُ قَالَ حَدَّثَنِی عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله يَقُولُ سَمِعْتُ جَبْرَئِيلَ عليه السلام يَقُولُ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ إِنِّی أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِی مَنْ جَاءَ مِنْكُمْ بِشَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِالْإِخْلَاصِ دَخَلَ فِی حِصْنِی وَ مَنْ دَخَلَ حِصْنِی أَمِنَ مِنْ عَذَابِی (۲).

۱- ۱. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۳۲ و ۱۳۳.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۱۳۴.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو صلت هروی می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام خواست از نیشابور برود، سوار بر قاطر خاکستری رنگی بود. ناگهان محمد بن رافع و احمد بن حارث و یحیی بن یحیی و اسحاق بن راهویه و عده ای از دانشمندان نیشابور در مربعه به لجام قاطر آویختند و عرض کردند: یا ابن رسول اللَّه! تو را به حق آباء طاهرینت قسم می دهیم که حدیثی برای ما نقل کنی که از پدرت شنیده باشی! حضرت که ردای خزی دو روی در تن داشت، سر از محمل بیرون کرد و فرمود: پدرم عبد صالح موسی بن جعفر از پدر خود صادق جعفر بن محمّد، از پدرش محمّد بن علی شکافنده علم انبیا، از پدر خود علی بن الحسین سید عبادت کنندگان، از پدرش حسین بن علی سرور جوانان بهشت، از امیرالمؤمنین علیهم السّلام نقل کرد که فرمود: از پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: جبرئیل علیه السّلام از خداوند عزیز نقل کرد که فرمود: من خدای یکتایم که جز من خدایی نیست. بندگانم! مرا بپرستید و توجه داشته باشید که هر کس با شهادت لا اله الا اللَّه مرا ملاقات کند، با اخلاص داخل حصن و دژ محکم من شده و هر کس داخل حصار من شود، از عذابم ایمن است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۴ -

**[ترجمه]

«۴»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يُوسُفَ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ رَاهَوَيْهِ قَالَ: لَمَّا وَافَى أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام نَيْسَابُورَ وَ أَرَادَ أَنْ يَرْحَلَ مِنْهَا إِلَى الْمَأْمُونِ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ أَصْحَابُ الْحَدِيثِ فَقَالُوا لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ تَرْحَلُ عَنَّا وَ لَا تُحَدِّثُنَا بِحَدِيثٍ فَنَسْتَفِيدَهُ مِنْكَ وَ قَدْ كَانَ قَعَدَ فِي الْعَمَّارِيَّةِ فَأَطْلَعَ رَأْسَهُ وَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبِي جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبِي مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبِي عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبِي الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ سَمِعْتُ جَبْرَئِيلَ علیه السلام يَقُولُ سَمِعْتُ اللَّهَ جَلَّ وَ عَزَّ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي فَلَمَّا مَرَّتِ الرَّاحِلَةُ نَادَانَا بِشُرُوطِهَا وَ أَنَا مِنْ شُرُوطِهَا.

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابن المتوكل عن الأسدی عن محمد بن الحسين الصوفی عن يوسف بن عقيل: مثله (۱).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: اسحاق بن راهویه می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام به نیشابور رسید و خواست از آنجا به جانب مأمون کوچ کند، دانشمندان حدیث پیرامونش را گرفتند و گفتند: یا ابن رسول اللَّه! می خواهی از میان ما بروی، بی آنکه حدیثی از شما بشنویم؟ آن وقت حضرت که داخل عماری شده بود، سر از عماری خارج کرد و فرمود: از پدرم موسی بن جعفر شنیدم که فرمود از پدرم جعفر بن محمّد شنیدم که می گفت از پدرم محمّد ابن علی شنیدم که می گفت از پدرم علی بن الحسین شنیدم که آن جناب از پدرش حسین بن علی می گفت از پدرم امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب شنیدم که می فرمود از پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم شنیدم که آن جناب فرمود: از جبرئیل شنیدم که می گفت: از خداوند عزیز شنیدم که فرمود: لاـ اله الاـ اللَّه حصن و دژ محکم من است و هر کس داخل حصن من شود، از عذابم ایمن است. همین که مرکب آن جناب به راه افتاد، ایشان با صدای بلند فریاد زد: گفتن این کلمه دارای شرط هایی است که من یکی از شرایط آن

هستم.

در کتاب عیون اخبارالرضا این روایت به سند دیگری نیز منقول است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۵ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] یُقَالُ: إِنَّ الرِّضَا علیه السلام لَمَّا دَخَلَ نَیْسَابُورَ نَزَلَ فِی مَحَلَّهٍ یُقَالُ لَهُ الفروینی (۲) فِیهَا حَمَّامٌ وَ هُوَ الْحَمَّامُ الْمَعْرُوفُ الْیَوْمَ بِحَمَّامِ الرِّضَا وَ کَانَتْ هُنَاکَ عَیْنٌ قَدْ قَلَّ مَاؤُهَا فَأَقَامَ عَلَیْهَا مَنْ أَخْرَجَ مَاءَهَا حَتَّی تَوَفَّرَ وَ کَثُرَ وَ اتَّخَذَ خَارِجَ الدَّرْبِ حَوْضاً یُنْزَلُ إِلَیْهِ بِالْمَرَاقِی إِلَی هَذِهِ الْعَیْنِ فَدَخَلَهُ الرِّضَا علیه السلام وَ اغْتَسَلَ فِیهِ ثُمَّ خَرَجَ مِنْهُ فَصَلَّی عَلَی ظَهْرِهِ وَ النَّاسُ یَنْتَابُونَ (۳)

ذَلِکَ الْحَوْضَ وَ یَغْتَسِلُونَ فِیهِ وَ یَشْرَبُونَ مِنْهُ الْتِمَاساً لِلْبَرَکَهِ وَ یُصَلُّونَ عَلَی ظَهْرِهِ وَ یَدْعُونَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی حَوَائِجِهِمْ فَتُقْضَی لَهُمْ وَ هِیَ الْعَیْنُ الْمَعْرُوفَهُ بِعَیْنِ کهلان یَقْصِدُهَا النَّاسُ إِلَی یَوْمِنَا هَذَا(۴).

ص: ۱۲۳

۱- ۱. نفس المصدر ج ۲ ص ۱۳۵.

۲- ۲. الغربی فلیتحرر خ ل.

۳- ۳. فی النسخ یتناوبون، و هو تصحیف. و الانتیاب: الإتیان مره بعد اخری و التناوب: اتیان هذا ثمّ اتیان ذاک علی التقاسم.

۴- ۴. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۳۵ و ۱۳۶.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: وقتی حضرت رضا علیه السّلام وارد نیشابور شد، به محله غربی رفت که در آنجا حمامی بود که حالا معروف به گرمابه رضا است. در آنجا چشمه ای بود که آبش کم شده بود. ایشان کسی را گماشت که روی چشمه کار کرد و آبش زیاد شد و خارج درب حمام، حوضی ترتیب داد که به وسیله پلکان از آن پایین می رفتند تا به آن چشمه می رسیدند. حضرت رضا علیه السّلام در آن حوض شستشو کرد و بعد خارج شد و بالای آن نماز خواند. مردم برای شستشو در آن حوض بر یک دیگر سبقت می گرفتند و یکی پس از دیگری در حوض پیکر خود را می شستند و از آب آن به عنوان تبرک می نوشیدند و بالای حوض نماز می خواندند و از خداوند درخواست حاجات خود می کردند و حاجتشان برآورده می شد. آن چشمه معروف به کهلان است که هنوز مردم از آن استفاده می کنند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۵ -

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ الثَّعَالِبِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَعْرُوفِ بِالصَّفْوَانِيِّ قَالَ: خَرَجَتْ قَافِلَةٌ مِنْ خُرَاسَانَ إِلَى كِرْمَانَ فَقَطَعَ اللُّصُوصُ عَلَيْهِمُ الطَّرِيقَ وَ أَخَذُوا مِنْهُمْ رَجُلًا اتَّهَمُوهُ بِكَثْرَةِ الْمَالِ فَبَقِيَ فِي أَيْدِيهِمْ مُدَّةً يُعَذِّبُونَهُ لِيَفْتَدِيَ مِنْهُمْ نَفْسَهُ وَ أَقَامُوهُ فِي الثَّلْجِ فَشَدُّوهُ وَ مَلَئُوا فَاهُ مِنْ ذَلِكَ الثَّلْجِ فَرَحِمَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ نِسَائِهِمْ فَأَطْلَقَتْهُ وَ هَرَبَ فَانْفَسَدَ فَمُهُ وَ لِسَانُهُ حَتَّى لَمْ يَقْدِرْ عَلَى الْكَلَامِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى خُرَاسَانَ وَ سَمِعَ بِخَبَرِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام وَ أَنَّهُ بِنَيْسَابُورَ فَرَأَى فِيمَا رَأَى النَّائِمُ كَأَنَّ قَائِلًا يَقُولُ لَهُ إِنَّ ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ وَرَدَ خُرَاسَانَ فَسَلْهُ عَنْ عِلَّتِكَ فَرُبَّمَا يُعَلِّمُكَ دَوَاءً مَا تَنْتَفِعُ بِهِ قَالَ فَرَأَيْتُ كَأَنِّي قَدْ قَصَدْتُهُ علیه السلام وَ شَكَوْتُ إِلَيْهِ مَا كُنْتُ دُفِعْتُ إِلَيْهِ وَ أَخْبَرْتُهُ بِعِلَّتِي فَقَالَ خُذِ الْكَمُّونَ وَ السَّعْتَرَ وَ الْمِلْحَ وَ دُقَّهُ وَ خُذْ مِنْهُ فِي فَمِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثاً فَإِنَّكَ تُعَافَى فَانْتَبَهَ الرَّجُلُ مِنْ مَنَامِهِ وَ لَمْ يُفَكِّرْ فِيمَا كَانَ رَأَى فِي مَنَامِهِ وَ لَا اعْتَدَّ بِهِ حَتَّى وَرَدَ بَابَ نَيْسَابُورَ فَقِيلَ إِنَّ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام قَدِ ارْتَحَلَ مِنْ نَيْسَابُورَ وَ هُوَ بِرِبَاطِ سَعْدٍ فَوَقَعَ فِي نَفْسِ الرَّجُلِ أَنْ يَقْصِدَهُ وَ يَصِفَ لَهُ أَمْرَهُ لِيَصِفَ لَهُ مَا يَنْتَفِعُ بِهِ مِنَ الدَّوَاءِ فَقَصَدَهُ إِلَى رِبَاطِ سَعْدٍ فَدَخَلَ إِلَيْهِ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ كَانَ مِنْ أَمْرِي كَيْتَ وَ كَيْتَ وَ قَدِ انْفَسَدَ عَلَيَّ فَمِي وَ لِسَانِي حَتَّى لَا أَقْدِرُ عَلَى الْكَلَامِ إِلَّا بِجُهْدٍ فَعَلِّمْنِي دَوَاءً أَنْتَفِعُ بِهِ فَقَالَ علیه السلام أَ لَمْ أُعَلِّمْكَ اذْهَبْ فَاسْتَعْمِلْ مَا وَصَفْتُهُ لَكَ فِي مَنَامِكَ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنْ رَأَيْتَ أَنْ تُعِيدَهُ عَلَيَّ فَقَالَ علیه السلام لِي خُذْ مِنَ الْكَمُّونِ وَ السَّعْتَرِ وَ الْمِلْحِ فَدُقَّهُ وَ خُذْ مِنْهُ فِي فَمِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثاً فَإِنَّكَ سَتُعَافَى قَالَ الرَّجُلُ فَاسْتَعْمَلْتُ مَا وَصَفَهُ لِي فَعُوفِيتُ.

قال أبو حامد أحمد بن علی بن الحسین الثعالبی سمعت أبا أحمد عبد الله بن عبد الرحمن المعروف بالصفوانی یقول: رأیت هذا الرجل و سمعت منه هذه الحکایات (۱)

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۱۱.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عبداللّه بن عبدالرحمن معروف به صفوانی می گوید: قافله ای از خراسان به جانب کرمان می رفت و دزدها سر راه بر آن قافله را گرفتند و مردی را که گمان می کردند ثروت سرشاری دارد گرفتند. آن شخص مدتی در دست آنها بود که پیوسته آزارش می کردند تا پول بدهد و خود را خلاص کند. او را میان برف نگه داشته و بستند و دهانش را پر از برف کردند. یکی از زنان دزدها دلش به حال او سوخت و بازش کرد و آن مرد از دست آنها فرار کرد، ولی زبان و دهانش به خاطر سرمای برف معیوب شد، به طوری که دیگر قدرت حرف زدن نداشت .

سپس آن مرد به جانب خراسان رفت و شنید که حضرت رضا علیه السّلام به این ناحیه آمده و در نیشابور است. در خواب دید کسی به او گفت: حضرت رضا علیه السّلام وارد خراسان شده؛ از او درخواست کن. ممکن است دوایی به تو بیاموزد که ناراحتی تو رفع شود. در همان خواب دید که خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیده و از رنجی که برده بود، شکایت کرد و درد خود را اظهار نمود. حضرت به او فرمود: زیره را با مرزه و نمک خوب بکوب و دو یا سه مرتبه در دهان بگیر، خوب خواهی شد. از خواب بیدار شد، ولی توجهی به خواب خود نکرد تا وارد نیشابور شد. به او گفتند: حضرت رضا علیه السّلام از نیشابور خارج شده و در رباط سعد است.

تصمیم گرفت خدمت امام علیه السّلام برسد و جریان خود را به عرض آن جناب برساند تا شاید دوایی بدهد و خوب شود. پس به جانب رباط سعد رفت و خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید، جریان خود را عرض کرد و گفت: اکنون قادر بر سخن گفتن نیستم، مگر با زحمت زیاد. مرا دوایی بده که شفا یابم! فرمود: مگر به تو دوا را نیاموختم؟ برو هر چه در خواب به تو گفتم بکار بند! عرض کرد: اگر ممکن است دو مرتبه برایم بفرمایید. فرمود: زیره و مرزه را با نمک بکوب و دو مرتبه یا سه مرتبه در دهان بگیر، خوب خواهی شد. آن مرد گفت همین کار را کردم، خوب شدم.

ابو حامد احمد بن علی بن حسین ثعالبی گفت: از ابو احمد عبداللّه بن عبدالرحمن معروف به صفوانی شنیدم که می گفت خودم آن مرد را دیدم و از او تمام این جریان را شنیدم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۱ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی الکمون کتنور حب معروف مدر مجش هاضم طارد للریاح و ابتلاع ممضوغه بالملح یقطع اللعاب و الکمون الحلو الأنیسون و الحبشی شبیه بالشونیز و الأرمنی الکراویا و البری الأسود.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «کمّون» بر وزن تنّور، دانه ای معروف و گرد و ضد نفخ است و هضم کننده غذا و برنده نفخ است و بلعیدن جویده آن، لعاب را از بین می برد، و کمّون حلوای انیسون و حبشی است که شبیه سیاه دانه است و ارمنی آن کروی خشک آن سیاه است .

**[ترجمه]

باب ۱۲ خروجه علیه السلام من نیسابور إلی طوس و منها إلی مرو

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ الْأَنْصَارِیِّ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: لَمَّا خَرَجَ الرِّضَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی علیهما السلام مِنْ نَیْسَابُورَ إِلَی الْمَأْمُونِ فَبَلَغَ قُرْبَ الْقَرْیَهِ الْحَمْرَاءِ قِیلَ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ زَالَتِ الشَّمْسُ أَ فَلَا تُصَلِّی فَنَزَلَ علیه السلام فَقَالَ ائْتُونِی بِمَاءٍ فَقِیلَ مَا مَعَنَا مَاءٌ فَبَحَثَ علیه السلام بِیَدِهِ الْأَرْضَ فَنَبَعَ مِنَ الْمَاءِ مَا تَوَضَّأَ بِهِ هُوَ وَ مَنْ مَعَهُ وَ أَثَرُهُ بَاقٍ إِلَی الْیَوْمِ فَلَمَّا دَخَلَ سَنَابَادَ أسند [اسْتَنَدَ] إِلَی الْجَبَلِ الَّذِی یُنْحَتُ مِنْهُ الْقُدُورُ فَقَالَ اللَّهُمَّ انْفَعْ بِهِ وَ بَارِکْ فِیمَا یُجْعَلُ فِیمَا یُنْحَتُ مِنْهُ ثُمَّ أَمَرَ علیه السلام فَنُحِتَ لَهُ قُدُورٌ مِنَ الْجَبَلِ وَ قَالَ لَا یُطْبَخُ مَا آکُلُهُ إِلَّا فِیهَا وَ کَانَ علیه السلام خَفِیفَ الْأَکْلِ قَلِیلَ الطَّعْمِ فَاهْتَدَی النَّاسُ إِلَیْهِ مِنْ ذَلِکَ الْیَوْمِ وَ ظَهَرَتْ بَرَکَهُ دُعَائِهِ علیه السلام فِیهِ ثُمَّ دَخَلَ دَارَ حُمَیْدِ بْنِ قَحْطَبَهَ الطَّائِیِّ وَ دَخَلَ الْقُبَّهَ الَّتِی فِیهَا قَبْرُ هَارُونَ الرَّشِیدِ ثُمَّ خَطَّ بِیَدِهِ إِلَی جَانِبِهِ ثُمَّ قَالَ هَذِهِ تُرْبَتِی وَ فِیهَا أُدْفَنُ وَ سَیَجْعَلُ اللَّهُ هَذَا الْمَکَانَ مُخْتَلَفَ شِیعَتِی وَ أَهْلِ مَحَبَّتِی وَ اللَّهِ مَا یَزُورُنِی مِنْهُمْ زَائِرٌ وَ لَا یُسَلِّمُ عَلَیَّ مِنْهُمْ مُسَلِّمٌ إِلَّا وَجَبَ لَهُ غُفْرَانُ اللَّهِ وَ رَحْمَتُهُ بِشَفَاعَتِنَا أَهْلَ الْبَیْتِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَهَ وَ صَلَّی رَکَعَاتٍ وَ دَعَا بِدَعَوَاتٍ فَلَمَّا فَرَغَ سَجَدَ سَجْدَهً طَالَ مَکْثُهُ فَأَحْصَیْتُ لَهُ فِیهَا خَمْسَمِائَهَ تَسْبِیحَهٍ ثُمَّ انْصَرَفَ (۱).

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۱۳۶.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالصلت هروی می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام از نیشابور به جانب مرو رهسپار شد، به ده سرخ رسید. عرض کردند: یا بن رسول الله! ظهر شده، نماز نمی خوانید؟ حضرت پایین آمد و فرمود: آب بیاورید! عرض کردند: آب همراه نداریم! با دست زمین را کاوید، چشمه آبی ظاهر شد و آن جناب و همراهان وضو گرفتند و هنوز اثر آن چشمه تا امروز باقی است. وقتی حضرت وارد سناباد شد، به کوهی که از آن ظرف های خوراک پزی (هر کاوه) می سازند تکیه نمود و چنین دعا کرد: بار خدایا! از سنگ این کوه به مردم نفع برسان و هر چه در ظرف های آن می گذارند، در آن برکت عنایت فرما! و دستور داد برایش چند دیگ غذاپزی از سنگ آن کوه بسازند و فرمود غذای مرا فقط در این دیگ ها بپزید. حضرت رضا علیه السّلام کم خوراک و کم اشتها بود. از آن روز مردم متوجه این کار شدند و اثر دعای حضرت رضا علیه السّلام درباره آن کوه آشکار شد.

بعد وارد خانه حمید بن قحطبه طایی شد و داخل قبه ای که هارون آنجا دفن شده بود گردید، با دست مبارک خطی در یک طرف قبر هارون کشید و فرمود: این آرامگاه من است که در آن دفن می شوم. خداوند اینجا را محل آمد و رفت شیعیان و دوستداران من قرار می دهد. به خدا قسم هر کدام از آنها که مرا زیارت کنند یا به من سلام کنند، به واسطه شفاعت ما خاندان پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم، آمرزش و رحمت خداوند برای آنها لازم می شود .

بعد رو به قبله ایستاد و چند رکعت نماز گزارد و دعاهایی خواند. پس از تمام شدن دعا، سجده ای طولانی کرد که من شمردم پانصد تسبیح در آن سجده گفت. بعد از آنجا خارج شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۶ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبُو نَصْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَیْنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عُبَیْدٍ الضَّبِّیُّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ سَمِعْتُ جَدَّتِی یَقُولُ سَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ: لَمَّا قَدِمَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا بِنَیْسَابُورَ أَیَّامَ الْمَأْمُونِ قُمْتُ فِی حَوَائِجِهِ وَ التَّصَرُّفِ فِی أَمْرِهِ مَا دَامَ بِهَا فَلَمَّا خَرَجَ إِلَی مَرْوَ شَیَّعْتُهُ إِلَی سَرَخْسَ فَلَمَّا خَرَجَ مِنْ سَرَخْسَ أَرَدْتُ أَنْ أُشَیِّعَهُ إِلَی مَرْوَ فَلَمَّا سَارَ مَرْحَلَةً أَخْرَجَ رَأْسَهُ مِنَ الْعَمَّارِیَّهِ وَ قَالَ لِی یَا بَا عَبْدِ اللَّهِ انْصَرِفْ رَاشِداً فَقَدْ قُمْتَ بِالْوَاجِبِ وَ لَیْسَ لِلتَّشْیِیعِ غَایَهٌ قَالَ قُلْتُ بِحَقِّ الْمُصْطَفَی وَ الْمُرْتَضَی وَ الزَّهْرَاءِ لَمَّا حَدَّثْتَنِی بِحَدِیثٍ تَشْفِینِی بِهِ حَتَّی أَرْجِعَ فَقَالَ تَسْأَلُنِی الْحَدِیثَ وَ قَدْ أُخْرِجْتُ مِنْ جِوَارِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا أَدْرِی إِلَی مَا یَصِیرُ أَمْرِی قَالَ قُلْتُ بِحَقِّ الْمُصْطَفَی وَ الْمُرْتَضَی وَ الزَّهْرَاءِ لَمَّا حَدَّثْتَنِی بِحَدِیثٍ تَشْفِینِی بِهِ حَتَّی أَرْجِعَ فَقَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ جَدِّی أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ یَذْکُرُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ یَقُولُ سَمِعْتُ أَبِی عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام یَذْکُرُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَقُولُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اسْمِی مَنْ قَالَهُ مُخْلِصاً مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ حِصْنِی وَ مَنْ دَخَلَ حِصْنِی أَمِنَ عَذَابِی.

قال الصدوق رحمه الله الإخلاص أن یحجزه هذا القول عما حرم الله عز و جل (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو نصر احمد بن حسین بن احمد بن عبید ضبی از پدر خود نقل کرد که گفت: از مادربزرگم شنیدم که از پدر خود نقل می کرد که وقتی حضرت رضا علیه السّلام وارد نیشابور شد، در زمان مأمون من کمر به خدمت آن

آقا بستم و تا وقتی در نیشابور تشریف داشت، کارهایش را انجام می دادم. موقعی که خواست به طرف مرو برود، من تا سرخس آن جناب را مشایعت کردم. از سرخس که خارج شد، تصمیم داشتم تا مرو ایشان را مشایعت کنم. یک منزل که رفت، سر از محمل بیرون آورد و فرمود: بنده خدا! برو به سلامت، تو وظیفه خود را انجام دادی. مشایعت حد و اندازه ای ندارد.

عرض کردم: تو را به حق محمّد مصطفی و علی مرتضی و فاطمه زهرا علیهم السلام که حدیثی برایم نقل کن تا باعث شفای دلم شود، آنگاه برگردم. حضرت فرمود: از من حدیث می پرسی با اینکه مرا از جوار پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم خارج کرده اند و نمی دانم بالاخره چه خواهند کرد؟ باز عرض کردم: شما را به حق محمّد مصطفی و علی مرتضی و فاطمه زهرا علیهم السّلام برایم حدیثی نقل فرمایید تا موجب شفای دلم گردد، آنگاه مراجعت کنم. فرمود: پدرم از جد خود نقل کرد که از پدرش شنیده است که آن جناب نقل کرد که از پدرش شنیده که می فرمود: علی بن ابی طالب علیه السّلام می فرمود: از پیامبر اکرم شنیده که فرموده است: خداوند فرموده: لا اله الا اللّٰه اسم من است؛ هر که این کلمه را با اخلاص بگوید، وارد حصن و دژ محکم من می شود و هر که وارد حصن من گردید، از عذابم ایمن است.

صدوق رحمه اللّٰه علیه می گوید: اخلاص درباره گفتن این جمله، این است که تلفظ به این کلام، او را از چیزی که بر او حرام است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۷ -

**[ترجمه]

«۳»

کشف، [کشف الغمه] نَقَلْتُ مِنْ كِتَابٍ لَمْ يَحْضُرْنِی الْآنَ اسْمُهُ مَا صُورَتُهُ حَدَّثَ الْمَوْلَی السَّعِیدُ إِمَامُ الدُّنْیَا عِمَادُ الدِّینِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی سَعِیدِ بْنِ عَبْدِ الْكَرِیمِ الْوَزَّانُ فِی مُحَرَّمِ سَنَةَ سِتٍّ وَ تِسْعِینَ وَ خَمْسِمِائَةٍ قَالَ: أَوْرَدَ صَاحِبُ كِتَابِ تَارِیخِ نَیْسَابُورَ فِی كِتَابِهِ أَنَّ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیهما السلام لَمَّا دَخَلَ إِلَی نَیْسَابُورَ فِی السَّفَرَهِ الَّتِی فَازَ(۲) فِیهَا بِفَضِیلَهِ الشَّهَادَهِ كَانَ فِی مَهْدٍ عَلَی بَغْلَهٍ شَهْبَاءَ عَلَیْهَا مَرْكَبٌ مِنْ فِضَّهٍ خَالِصَهٍ فَعَرَضَ لَهُ فِی السُّوقِ الْإِمَامَانِ الْحَافِظَانِ لِلْأَحَادِیثِ النَّبَوِیَّهِ أَبُو زُرْعَهَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَسْلَمَ الطُّوسِیُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَقَالا أَیُّهَا السَّیِّدُ ابْنَ السَّادَهِ أَیُّهَا الْإِمَامُ وَ ابْنَ الْأَئِمَّهِ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۳۷.

۲- ۲. فی الکمبانیّ« خص» و هو تصحیف.

أَیُّهَا السُّلَالَهُ الطَّاهِرَهُ الرَّضِیَّهُ أَیُّهَا الْخُلَاصَهُ الزَّاکِیَهُ النَّبَوِیَّهُ بِحَقِّ آبَائِکَ الْأَطْهَرِینَ وَ أَسْلَافِکَ الْأَکْرَمِینَ إِلَّا أَرَیْتَنَا وَجْهَکَ الْمُبَارَکَ الْمَیْمُونَ وَ رَوَیْتَ لَنَا حَدِیثاً عَنْ آبَائِکَ عَنْ جَدِّکَ نَذْکُرُکَ بِهِ فَاسْتَوْقَفَ الْبَغْلَهَ وَ رَفَعَ الْمِظَلَّهَ وَ أَقَرَّ عُیُونَ الْمُسْلِمِینَ بِطَلْعَتِهِ الْمُبَارَکَهِ الْمَیْمُونَهِ فَکَانَتْ ذُؤَابَتَاهُ کَذُؤَابَتَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ النَّاسُ عَلَی طَبَقَاتِهِمْ قِیَامٌ کُلُّهُمْ وَ کَانُوا بَیْنَ صَارِخٍ وَ بَاکٍ وَ مُمَزِّقٍ ثَوْبَهُ وَ مُتَمَرِّغٍ فِی التُّرَابِ وَ مُقَبِّلٍ حِزَامَ بَغْلَتِهِ وَ مُطَوِّلٍ عُنُقَهُ إِلَی مِظَلَّهِ الْمَهْدِ إِلَی أَنِ انْتَصَفَ النَّهَارُ وَ جَرَتِ الدُّمُوعُ کَالْأَنْهَارِ وَ سَکَنَتِ الْأَصْوَاتُ وَ صَاحَتِ الْأَئِمَّهُ وَ الْقُضَاهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ اسْمَعُوا وَ عُوا وَ لَا تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی عِتْرَتِهِ وَ أَنْصِتُوا فَأَمْلَی صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ هَذَا الْحَدِیثَ وَ عُدَّ مِنَ الْمَحَابِرِ أَرْبَعٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفاً سِوَی الدُّوِیِّ وَ الْمُسْتَمْلِی أَبُو زُرْعَهَ الرَّازِیُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَسْلَمَ الطُّوسِیُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَقَالَ علیه السلام حَدَّثَنِی أَبِی مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ الْکَاظِمُ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّادِقُ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ الْبَاقِرُ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ زَیْنُ الْعَابِدِینَ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ شَهِیدُ أَرْضِ کَرْبَلَاءَ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ شَهِیدُ أَرْضِ الْکُوفَهِ قَالَ حَدَّثَنِی أَخِی وَ ابْنُ عَمِّی مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ حَدَّثَنِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُ رَبَّ الْعِزَّهِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَی یَقُولُ کَلِمَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِی فَمَنْ قَالَهَا دَخَلَ حِصْنِی وَ مَنْ دَخَلَ حِصْنِی أَمِنَ مِنْ عَذَابِی صَدَقَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَ صَدَقَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ وَ الْأَئِمَّهُ علیهم السلام قَالَ الْأُسْتَاذُ أَبُو الْقَاسِمِ الْقُشَیْرِیُّ إِنَّ هَذَا الْحَدِیثَ بِهَذَا السَّنَدِ بَلَغَ بَعْضَ أُمَرَاءِ السَّامَانِیَّهِ فَکَتَبَهُ بِالذَّهَبِ وَ أَوْصَی أَنْ یُدْفَنَ مَعَهُ فَلَمَّا مَاتَ رُئِیَ فِی الْمَنَامِ فَقِیلَ مَا فَعَلَ اللَّهُ بِکَ فَقَالَ غَفَرَ اللَّهُ لِی بِتَلَفُّظِی بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ تَصْدِیقِی مُحَمَّداً رَسُولَ اللَّهِ مُخْلِصاً وَ إِنِّی کَتَبْتُ هَذَا الْحَدِیثَ بِالذَّهَبِ تَعْظِیماً وَ احْتِرَاماً(۱).

ص: ۱۲۷

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۴۴ و ۱۴۵.

**[ترجمه]کشف الغمه: صاحب تاریخ نیشابور در کتاب خود می نویسد: وقتی حضرت رضا علیه السّلام، در همان سفری که به درجه شهادت نائل گردید وارد نیشابور شد، سوار بر قاطری خاکستری رنگ بود که بر روی آن مهدی آراسته به نقره خالص قرار داشت. در بین راه دو پیشوای حافظ حدیث پیامبر، ابو زرعه و محمّد بن اسلم طوسی مهار استر آن جناب را گرفتند و عرض کردند: آقای ما! ای پیشوایی که فرزند ائمه طاهرینی! ای بازمانده نژاد پسندیده! تو را به حق اجداد ارجمندت قسم می دهیم سایبان مهد را یک طرف بزن تا جمال مبارک شما را ببینیم و حدیثی از اجداد خود بیان کن که یادبودی برای ما باشد!

امام علیه السّلام استر را نگه داشت و سایبان را کناری زد. چشم جمعیت به جمال انورش روشن گردید و گیسوان مبارکش شبیه گیسوان پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم بود. تمام طبقات ایستاده و محو در تماشای رخسار مبارکش بودند. بعضی با مشاهده آن جناب فریادی از شادی کشیدند. عده ای با شیفتگی از این موهبت اشک شوق می ریختند. هر کدام به طریقی قدردانی می کردند. بعضی از شوق گریبان چاک می زدند و خویش را در خاک می انداختند و لجام استر را می بوسیدند و گردن برمی افراشتند تا آن جناب را مشاهده کنند. تا اینکه ظهر شد. در این موقع نویسندگان و قضات فریاد کشیدند:

ای مردم! گوش کنید و به خاطر بسپارید پیامبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم را در مورد عترتش نیازارید! ساکت باشید! بیست و چهار هزار قلمدان خارج شد، غیر از کسانی که دوات به کار بردند. تقاضاکننده ابو زرعه و محمّد بن اسلم طوسی بودند.

امام فرمود: پدرم موسی بن جعفر از پدرش حضرت صادق نقل کرد، ایشان از محمّد بن علی و آن سرور از علی بن الحسین و آن جناب از حسین بن علی شهید کربلا و حسین بن علی از امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب و علی از پیامبر اکرم صلوات الله علیهم و آن جناب از جبرئیل و او گفت: از خدای متعال شنیدم که فرمود: کلمه لا اله الا الله دژ محکم من است؛ هرکس آن را بگوید داخل دژ من شده و هر کس داخل دژ من شد، از عذاب من در امان است. راست گفته اند خدا و جبرئیل و پیامبر اکرم و ائمه طاهرین علیهم السّلام .

استاد ابوالقاسم قشیری گفت: این حدیث را با همین سند یکی از امرای سامانی با طلا نوشت و وصیت کرد که آن را با او دفن کنند. پس از اینکه از دنیا رفت، در خواب او را دیدند و گفتند: خدا با تو چه کرد؟ گفت: به واسطه تلفظ به لا اله الا اللَّه و تصدیق پیامبری محمّد مصطفی با اخلاص و به واسطه اینکه آن حدیث را از جهت احترام و عظمت با طلا نوشتم، مرا بخشید.
- . کشف الغمه ۳ : ۱۴۴ -

**[ترجمه]

بیان

الدَّوَاةُ بالفتح ما یکتب منه و الجمع دَوًى مثل نَوَاه و نَوًى و دُوِیٌّ أیضا علی فعول جمع الجمع مثل صَفَاه و صَفًا و صُفِیٌّ.

**[ترجمه]«دواه» به فتح دال، چیزی است که از جوهر آن می نویسند و جمع آن «دویّ» است، مثل «نواه» که جمع آن «نویّ» است و همچنین «دُویٌّ» بر وزن فعول جمع الجمع آن است، مثل صفاه و صفاً و صفیّ .

**[ترجمه]

باب ۱۳ ولایه العهد و العله فی قبوله علیه السلام لها و عدم رضاه علیه السلام بها و سائر ما یتعلق بذلک

الأخبار

«۱»

کشف، [کشف الغمه]: فِی أَوَّلِ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ إِحْدَی وَ مِائَتَیْنِ کَانَتِ الْبَیْعَهُ لِلرِّضَا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: اول ماه رمضان سال ۲۰۱ با حضرت رضا علیه السّلام در مورد ولایت عهدی بیعت گردید. - . کشف الغمه ۳ : ۱۷۱ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِیَادٍ الْقُلْزُمِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی زِیَادٍ الْجَدِّیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِیِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَیُّوبَ الْعَلَوِیِّ: أَنَّ الْمَأْمُونَ لَمَّا أَرَادَ أَنْ یَسْتَعْمِلَ الرِّضَا علیه السلام جَمَعَ بَنِی هَاشِمٍ فَقَالَ إِنِّی أُرِیدُ أَنْ أَسْتَعْمِلَ الرِّضَا علیه السلام عَلَی هَذَا الْأَمْرِ مِنْ بَعْدِی فَحَسَدَهُ بَنُو هَاشِمٍ وَ قَالُوا أَ تُوَلِّی رَجُلًا جَاهِلًا لَیْسَ لَهُ بَصَرٌ بِتَدْبِیرِ الْخِلَافَهِ فَابْعَثْ إِلَیْهِ یَأْتِنَا فَتَرَی مِنْ جَهْلِهِ مَا نَسْتَدِلُّ بِهِ عَلَیْهِ فَبَعَثَ إِلَیْهِ فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ بَنُو هَاشِمٍ یَا أَبَا الْحَسَنِ اصْعَدِ الْمِنْبَرَ وَ انْصِبْ لَنَا عَلَماً نَعْبُدُ اللَّهَ عَلَیْهِ فَصَعِدَ علیه السلام الْمِنْبَرَ فَقَعَدَ مَلِیّاً لَا یَتَکَلَّمُ مُطْرِقاً ثُمَّ انْتَفَضَ انْتِفَاضَهً وَ اسْتَوَی قَائِماً وَ حَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ وَ صَلَّی عَلَی نَبِیِّهِ وَ أَهْلِ بَیْتِهِ ثُمَّ قَالَ أَوَّلُ عِبَادَهِ اللَّهِ مَعْرِفَتُهُ إِلَی آخِرِ مَا أَوْرَدْتُهُ فِی کِتَابِ التَّوْحِیدِ(۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: قاسم بن ایوب علوی گفت: مأمون وقتی تصمیم گرفت حضرت رضا علیه السّلام را ولیعهد خود کند، بنی هاشم را جمع کرد و گفت: من تصمیم دارم حضرت رضا علیه السّلام را به ولایت عهدی خود برگزینم. بنی هاشم بر او رشک برده و گفتند: می خواهی شخصی که اطلاعی ندارد و وارد به سیاست اداره مملکت نیست به این مقام برسانی؟ از پی او بفرست بیاید تا نادانی او کشف شود و سخن ما ثابت گردد!

پس از پی حضرت رضا علیه السّلام فرستاد و حضرت آمد. بنی هاشم تقاضا کردند: ای ابا الحسن! به منبر برو و راه و روش پرستش خدا را بیان فرما!

امام علیه السّلام بر منبر رفت و مدتی روی منبر ساکت سر به زیر انداخته بود. یک مرتبه سر برداشت و راست نشست و خدا را ستایش نمود و درود بر پیامبر و آلش فرستاد و آنگاه فرمود: اول پرستش خدا شناختن اوست... تا آخر فرمایش آن جناب که در کتاب توحید ذکر کرده ام. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۴۹ -

**[ترجمه]

«۳»

ع، [علل الشرائع] ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] لی، [الأمالی] للصدوق الْحُسَیْنُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ بْنِ تَاتَانَه عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی الصَّلْتِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: إِنَّ الْمَأْمُونَ قَالَ لِلرِّضَا عَلِیِّ بْنِ مُوسَی علیه السلام

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۷۱.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۱۴۹- ۱۵۳.

يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ عَرَفْتُ فَضْلَكَ وَ عِلْمَكَ وَ زُهْدَكَ وَ وَرَعَكَ وَ عِبَادَتَكَ وَ أَرَاكَ أَحَقَّ بِالْخِلَافَهِ مِنِّی فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام بِالْعُبُودِیَّهِ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَفْتَخِرُ وَ بِالزُّهْدِ فِی الدُّنْیَا أَرْجُو النَّجَاهَ مِنْ شَرِّ الدُّنْیَا وَ بِالْوَرَعِ عَنِ الْمَحَارِمِ أَرْجُو الْفَوْزَ بِالْمَغَانِمِ وَ بِالتَّوَاضُعِ فِی الدُّنْیَا أَرْجُو الرِّفْعَهَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ فَإِنِّی قَدْ رَأَیْتُ أَنْ أَعْزِلَ نَفْسِی عَنِ الْخِلَافَهِ وَ أَجْعَلَهَا لَکَ وَ أُبَایِعَکَ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام إِنْ کَانَتْ هَذِهِ الْخِلَافَهُ لَکَ وَ جَعَلَهَا اللَّهُ لَکَ فَلَا یَجُوزُ أَنْ تَخْلَعَ لِبَاساً أَلْبَسَکَهُ اللَّهُ وَ تَجْعَلَهُ لِغَیْرِکَ وَ إِنْ کَانَتِ الْخِلَافَهُ لَیْسَتْ لَکَ فَلَا یَجُوزُ لَکَ أَنْ تَجْعَلَ لِی مَا لَیْسَ لَکَ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لَا بُدَّ لَکَ مِنْ قَبُولِ هَذَا الْأَمْرِ فَقَالَ لَسْتُ أَفْعَلُ ذَلِکَ طَائِعاً أَبَداً فَمَا زَالَ یُجْهِدُ بِهِ أَیَّاماً حَتَّی یَئِسَ مِنْ قَبُولِهِ فَقَالَ لَهُ فَإِنْ لَمْ تَقْبَلِ الْخِلَافَهَ وَ لَمْ تُحِبَّ مُبَایَعَتِی لَکَ فَکُنْ وَلِیَّ عَهْدِی لِتَکُونَ لَکَ الْخِلَافَهُ بَعْدِی.

فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام وَ اللَّهِ لَقَدْ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنِّی أَخْرُجُ مِنَ الدُّنْیَا قَبْلَکَ مَقْتُولًا بِالسَّمِّ مَظْلُوماً تَبْکِی عَلَیَّ مَلَائِکَهُ السَّمَاءِ وَ مَلَائِکَهُ الْأَرْضِ وَ أُدْفَنُ فِی أَرْضِ غُرْبَهٍ إِلَی جَنْبِ هَارُونَ الرَّشِیدِ فَبَکَی الْمَأْمُونُ ثُمَّ قَالَ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ مَنِ الَّذِی یَقْتُلُکَ أَوْ یَقْدِرُ عَلَی الْإِسَاءَهِ إِلَیْکَ وَ أَنَا حَیٌّ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام أَمَا إِنِّی لَوْ أَشَاءُ أَنْ أَقُولَ مَنِ الَّذِی یَقْتُلُنِی لَقُلْتُ فَقَالَ الْمَأْمُونُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّمَا تُرِیدُ بِقَوْلِکَ هَذَا التَّخْفِیفَ عَنْ نَفْسِکَ وَ دَفْعَ هَذَا الْأَمْرِ عَنْکَ لِیَقُولَ النَّاسُ أَنَّکَ زَاهِدٌ فِی الدُّنْیَا فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام وَ اللَّهِ مَا کَذَبْتُ مُنْذُ خَلَقَنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَا زَهِدْتُ فِی الدُّنْیَا لِلدُّنْیَا وَ إِنِّی لَأَعْلَمُ مَا تُرِیدُ فَقَالَ الْمَأْمُونُ وَ مَا أُرِیدُ قَالَ الْأَمَانُ عَلَی الصِّدْقِ قَالَ لَکَ الْأَمَانُ قَالَ تُرِیدُ بِذَلِکَ أَنْ یَقُولَ النَّاسُ إِنَّ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی لَمْ یَزْهَدْ فِی الدُّنْیَا بَلْ زَهِدَتِ الدُّنْیَا فِیهِ أَ لَا تَرَوْنَ کَیْفَ قَبِلَ وِلَایَهَ الْعَهْدِ طَمَعاً فِی الْخِلَافَهِ فَغَضِبَ الْمَأْمُونُ ثُمَّ قَالَ إِنَّکَ تَتَلَقَّانِی أَبَداً بِمَا أَکْرَهُهُ وَ قَدْ أَمِنْتَ سَطْوَتِی فَبِاللَّهِ أُقْسِمُ لَئِنْ قَبِلْتَ وِلَایَهَ الْعَهْدِ وَ إِلَّا أَجْبَرْتُکَ عَلَی ذَلِکَ فَإِنْ فَعَلْتَ وَ إِلَّا ضَرَبْتُ عُنُقَکَ

فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام قَدْ نَهَانِيَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ أُلْقِيَ بِيَدِي إِلَى التَّهْلُكَهِ فَإِنْ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى هَذَا فَافْعَلْ مَا بَدَا لَكَ وَ أَنَا أَقْبَلُ ذَلِكَ عَلَى أَنِّي لَا أُوَلِّي أَحَداً وَ لَا أَعْزِلُ أَحَداً وَ لَا أَنْقُضُ رَسْماً وَ لَا سُنَّهً وَ أَكُونُ فِي الْأَمْرِ مِنْ بَعِيدٍ مُشِيراً فَرَضِيَ مِنْهُ بِذَلِكَ وَ جَعَلَهُ وَلِيَّ عَهْدِهِ عَلَى كَرَاهَهٍ مِنْهُ علیه السلام لِذَلِكَ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع و عیون اخبارالرضا و امالی صدوق: ابوالصلت هروی گفت: مأمون به حضرت رضا علیه السّلام گفت: یا ابن رسول اللّٰه! مقام علم و دانش و زهد و پارسایی و عبادت شما را می دانم. شما از من به خلافت شایسته تر هستید. امام علیه السّلام در جواب او فرمود: به پرستش خدا افتخار می کنم و با زهد و پارسایی امیدوارم از شر دنیا آسوده شوم و با خودداری و پرهیزگاری نسبت به کارهای حرام، امید رستگاری و مزایای آخرت را دارم و با تواضع در دنیا، انتظار مقام بلند را در آخرت نزد خدا دارم.

مأمون گفت: من تصمیم دارم خود را از خلافت خلع کنم و شما را به جای خود برگزینم و با شما بیعت کنم! حضرت رضا علیه السّلام فرمود: اگر این خلافت مال تو است و خدا به تو داده، جایز نیست خود را خلع کنی و جامه ای که خداوند بر تن تو آراسته، به دیگری بدهی. و اگر مال تو نیست، نمی توانی چیزی که مال خودت نیست به من بدهی. مأمون گفت: یا ابن رسول اللّٰه! بالاخره چاره ای نداری، باید قبول کنی. حضرت فرمود: هرگز من به اراده خود و آزادانه قبول نخواهم کرد. چند روز پی در پی مأمون اصرار داشت و حضرت رضا علیه السّلام نمی پذیرفت، تا دیگر از قبول کردن مأیوس شد. مأمون گفت: حالا که خلافت را نمی پذیری و مایل نیستی با تو بیعت کنم، ولیّ عهدی را بپذیر که بعد از من به خلافت برسی.

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: به خدا قسم پدرم از آباء گرامی خود، از امیرالمؤمنین علیهم السّلام و آن جناب از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم برایم نقل کرد که فرموده: من قبل از تو به وسیله زهر ستم از دنیا می روم، آن گونه که ملائکه آسمان و زمین بر من گریه می کنند و در بلاد غربت کنار هارون الرشید دفن خواهم شد. مأمون گریه کرد و سپس عرض کرد: یا ابن رسول اللّٰه! چه کسی قدرت دارد با زنده بودن من تو را بکشد یا بی ادبی نسبت به شما روا دارد؟ فرمود: اگر بخواهم بگویم چه کسی قاتل من است، می گویم. گفت: شما با این حرف خود می خواهید سر از ولایت عهدی باز زنید و کناره بگیرید تا مردم بگویند شما زاهد و پارسا هستید!

فرمود: به خدا قسم از وقتی پروردگار مرا آفریده، دروغ نگفته ام و در دنیا برای رسیدن به دنیا زهد پیشه نکرده ام. من می دانم منظور تو چیست. مأمون گفت: چه نظر دارم؟ فرمود: اگر امان بدهی حقیقت را می گویم. گفت: شما دارای امان هستید. فرمود: می خواهی مردم بگویند: علی بن موسی الرضا علیهما السّلام زاهد و پارسا نیست؛ دنیا از او برگشته بود. آیا دیدید چگونه ولیعهدی را به طمع خلافت قبول کرد؟ مأمون خشمگین شد و گفت: پیوسته حرف هایی می زنی که مرا ناراحت می کنی و از قدرت من خود را در امان می بینی! به خدا قسم! اگر ولایت عهدی را پذیرفتی که هیچ، وگرنه به اجبار وادارت می کنم و در صورتی که نپذیری گردنت را می زنم.

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: خداوند مرا نهی نموده از اینکه به دست خود خویشتن را به هلاکت اندازم. حال که چنین است، هر کار که مایلی بکن، ولی قبول می کنم مشروط بر اینکه در عزل و نصب امراء و فرمانداران دخالت نداشته باشم و رسم و راه و روشی را که مردم دارند، تغییر ندهم و از دور طرف مشورت تو باشم. مأمون به همین مقدار راضی شد و با

نارضایتی و اکراهی که حضرت نسبت به قبول این امر داشت، او را به ولایت عهدی خود منصوب نمود. - . علل الشرائع ۱ : ۲۲۶ ، عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۹ ، امالی صدوق: ۶۸ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] لی، [الأمالی] للصدوق الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الرَّیَّانِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ النَّاسَ یَقُولُونَ إِنَّکَ قَبِلْتَ وِلَایَةَ الْعَهْدِ مَعَ إِظْهَارِکَ الزُّهْدَ فِی الدُّنْیَا فَقَالَ علیه السلام قَدْ عَلِمَ اللَّهُ کَرَاهَتِی لِذَلِکَ فَلَمَّا خُیِّرْتُ بَیْنَ قَبُولِ ذَلِکَ وَ بَیْنَ الْقَتْلِ اخْتَرْتُ الْقَبُولَ عَلَی الْقَتْلِ وَیْحَهُمْ أَ مَا عَلِمُوا أَنَّ یُوسُفَ علیه السلام کَانَ نَبِیّاً رَسُولًا فَلَمَّا دَفَعَتْهُ الضَّرُورَةُ إِلَی تَوَلِّی خَزَائِنِ الْعَزِیزِ قَالَ لَهُ اجْعَلْنِی عَلی خَزائِنِ الْأَرْضِ إِنِّی حَفِیظٌ عَلِیمٌ وَ دَفَعَتْنِی الضَّرُورَةُ إِلَی قَبُولِ ذَلِکَ عَلَی إِکْرَاهٍ وَ إِجْبَارٍ بَعْدَ الْإِشْرَافِ عَلَی الْهَلَاکِ عَلَی أَنِّی مَا دَخَلْتُ فِی هَذَا الْأَمْرِ إِلَّا دُخُولَ خَارِجٍ مِنْهُ فَإِلَی اللَّهِ الْمُشْتَکَی وَ هُوَ الْمُسْتَعَانُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا، امالی صدوق: ریان می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و عرض کردم: یا ابن رسول اللَّه! مردم می گویند شما ولایت عهدی مأمون را چگونه پذیرفتی، با اینکه زاهد و پارسا در دنیا هستی؟ فرمود: خدا می داند که من به میل خود نپذیرفتم. وقتی بین کشته شدن و قبول ولایت عهدی مخیر شدم، پذیرفتم تا کشته نشوم. وای بر آنها! مگر نمی دانند یوسف با اینکه پیامبر بود، مجبور شد که متصدی خزائن عزیز مصر شود؟ به او گفت: «اجْعَلْنِی عَلی خَزائِنِ الْأَرْضِ إِنِّی حَفِیظٌ عَلِیمٌ» - . یوسف / ۵۵ - ، {مرا بر خزانه های این سرزمین بگمار، که من نگهبانی دانا هستم.} من با نارضایتی و اجبار، پس از اینکه نزدیک بود کشته شوم، به قبول این کار مجبور شدم. با اینکه من این امر را پذیرفتم، اما عملا از آن کناره دارم، درد دل خود را به خدا می کنم و او محل مددخواهی است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۹ ، امالی صدوق: ۷۲ -

**[ترجمه]

«۵»

لی، [الأمالی] للصدوق عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ یَاسِرٍ قَالَ: لَمَّا وُلِّیَ الرِّضَا علیه السلام الْعَهْدَ سَمِعْتُهُ وَ قَدْ رَفَعَ یَدَیْهِ إِلَی السَّمَاءِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّکَ تَعْلَمُ أَنِّی مُکْرَهٌ مُضْطَرٌّ فَلَا تُؤَاخِذْنِی کَمَا لَمْ تُؤَاخِذْ عَبْدَکَ وَ نَبِیَّکَ یُوسُفَ حِینَ وَقَعَ إِلَی وِلَایَةِ مِصْرَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: یاسر خادم می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام ولیعهد شد، دیدم دست های خود را به آسمان بلند کرده و می گوید: خدایا! تو می دانی که به زور و اجبار پذیرفتم. پس مرا مؤاخذه نفرما، همان طوری که یوسف پیامبر را وقتی عهده دار فرمانروایی مصر شد، مؤاخذه نکردی. - . امالی صدوق: ۶۵۹ -

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] لی، [الأمالی] للصدوق الْحُسَیْنُ بْنُ أَحْمَدَ الْبَیْهَقِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الصُّولِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: صَعِدَ الْمَأْمُونُ الْمِنْبَرَ لِیُبَایِعَ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ جَاءَتْکُمْ بَیْعَهُ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ اللَّهِ لَوْ قَرَأْتُ هَذِهِ الْأَسْمَاءَ عَلَی الصُّمِّ وَ الْبُکْمِ لَبَرَءُوا بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۳).

ص: ۱۳۰

۱- ۱. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۲۶، عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۳۹ أمالی الصدوق ص ۶۸.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۳۹، أمالی الصدوق ص ۷۲، و هکذا أخرجه فی علل الشرائع ج ۲ ص ۲۲۷ و ۲۲۸.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۷.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا و امالی صدوق: حسن بن جهم از پدر خود نقل کرد که گفت: مأمون بر منبر رفت تا با حضرت رضا علیه السّلام به ولایت عهدی بیعت کند. پس رو به جمعیت کرده و گفت: مردم! اینک باید با علی بن موسی بن جعفر بن محمّد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام بیعت کنید! به خدا سوگند اگر این نام ها را بر کور و کر بخوانم، به خواست و اجازه خدا شفا می یابد! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۷ ، امالی صدوق: ۶۶۰ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلِیلَانَ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَتَّابِ بْنِ أَسِیدٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَمَاعَهً مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ یَقُولُونَ وُلِدَ الرِّضَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی علیهما السلام بِالْمَدِینَهِ یَوْمَ الْخَمِیسِ لِإِحْدَی عَشَرَهَ لَیْلَهً خَلَتْ مِنْ رَبِیعٍ الْأَوَّلِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِینَ وَ مِائَهٍ مِنَ الْهِجْرَهِ بَعْدَ وَفَاهِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِخَمْسِ سِنِینَ وَ تُوُفِّیَ بِطُوسَ فِی قَرْیَهٍ یُقَالُ لَهَا سَنَابَادُ مِنْ رُسْتَاقِ نُوقَانَ وَ دُفِنَ فِی دَارِ حُمَیْدِ بْنِ قَحْطَبَهَ الطَّائِیِّ فِی الْقُبَّهِ الَّتِی فِیهَا هَارُونُ الرَّشِیدُ إِلَی جَانِبِهِ مِمَّا یَلِی الْقِبْلَهَ وَ ذَلِکَ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ لِتِسْعٍ بَقِینَ مِنْهُ یَوْمَ الْجُمُعَهِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ وَ قَدْ تَمَّ عُمُرُهُ تِسْعاً وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ سِتَّهَ أَشْهُرٍ مِنْهَا مَعَ أَبِیهِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام تِسْعاً وَ عِشْرِینَ سَنَهً وَ شَهْرَیْنِ وَ بَعْدَ أَبِیهِ أَیَّامَ إِمَامَتِهِ عِشْرِینَ سَنَهً وَ أَرْبَعَهَ أَشْهُرٍ وَ قَامَ علیه السلام بِالْأَمْرِ وَ لَهُ تِسْعٌ وَ عِشْرُونَ سَنَهً وَ شَهْرَانِ وَ کَانَ فِی أَیَّامِ إِمَامَتِهِ علیه السلام بَقِیَّهُ مُلْکِ الرَّشِیدِ ثُمَّ مَلِکَ بَعْدَ الرَّشِیدِ مُحَمَّدٌ الْمَعْرُوفُ بِالْأَمِینِ وَ هُوَ ابْنُ زُبَیْدَهَ ثَلَاثَ سِنِینَ وَ خَمْسَهً وَ عِشْرِینَ یَوْماً ثُمَّ خُلِعَ الْأَمِینُ وَ أُجْلِسَ عَمُّهُ إِبْرَاهِیمُ بْنُ شَکْلَهَ أَرْبَعَهَ عَشَرَ یَوْماً ثُمَّ أُخْرِجَ مُحَمَّدُ ابْنُ زُبَیْدَهَ مِنَ الْحَبْسِ وَ بُویِعَ لَهُ ثَانِیَهً وَ جَلَسَ فِی الْمُلْکِ سَنَهً وَ سِتَّهَ أَشْهُرٍ وَ ثَلَاثٍ وَ عِشْرِینَ ثُمَّ مَلِکَ عَبْدُ اللَّهِ الْمَأْمُونُ عِشْرِینَ سَنَهً وَ ثَلَاثَهً وَ عِشْرِینَ یَوْماً فَأَخَذَ الْبَیْعَهَ فِی مُلْکِهِ- لِعَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام بِعَهْدِ الْمُسْلِمِینَ مِنْ غَیْرِ رِضَاهُ وَ ذَلِکَ بَعْدَ أَنْ تَهَدَّدَهُ بِالْقَتْلِ وَ أَلَحَّ عَلَیْهِ مَرَّهً بَعْدَ أُخْرَی فِی کُلِّهَا یَأْبَی عَلَیْهِ حَتَّی أَشْرَفَ مِنْ تَأَبِّیهِ عَلَی الْهَلَاکِ فَقَالَ علیه السلام اللَّهُمَّ إِنَّکَ قَدْ نَهَیْتَنِی عَنِ الْإِلْقَاءِ بِیَدِی إِلَی التَّهْلُکَهِ وَ قَدْ أَشْرَفْتُ مِنْ قِبَلِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَأْمُونِ عَلَی الْقَتْلِ مَتَی لَا أَقْبَلُ وِلَایَهَ عَهْدِهِ وَ قَدْ أُکْرِهْتُ وَ اضْطُرِرْتُ کَمَا اضْطُرَّ یُوسُفُ وَ دَانِیَالُ علیه السلام إِذْ قَبِلَ کُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْوِلَایَهَ مِنْ طَاغِیَهِ زَمَانِهِ اللَّهُمَّ لَا عَهْدَ إِلَّا عَهْدُکَ وَ لَا وِلَایَهَ إِلَّا مِنْ قِبَلِکَ فَوَفِّقْنِی لِإِقَامَهِ دِینِکَ وَ إِحْیَاءِ سُنَّهِ نَبِیِّکَ فَإِنَّکَ أَنْتَ الْمَوْلَی وَ النَّصِیرُ وَ نِعْمَ الْمَوْلَی أَنْتَ وَ نِعْمَ النَّصِیرُ ثُمَّ قَبِلَ علیه السلام وِلَایَهَ الْعَهْدِ مِنَ الْمَأْمُونِ وَ هُوَ بَاکٍ حَزِینٌ عَلَی أَنْ لَا یُوَلِّیَ أَحَداً وَ لَا یَعْزِلَ أَحَداً وَ لَا یُغَیِّرَ رَسْماً وَ لَا سُنَّهً وَ أَنْ یَکُونَ فِی الْأَمْرِ مُشِیراً مِنْ بَعِیدٍ فَأَخَذَ

الْمَأْمُونُ لَهُ الْبَيْعَهَ عَلَى النَّاسِ الْخَاصِّ مِنْهُمْ وَ الْعَامِّ فَكَانَ مَتَى مَا ظَهَرَ لِلْمَأْمُونِ مِنَ الرِّضَا علیه السلام فَضْلٌ وَ عِلْمٌ وَ حُسْنُ تَدْبِيرٍ حَسَدَهُ عَلَى ذَلِكَ وَ حَقِدَهُ عَلَيْهِ حَتَّى ضَاقَ صَدْرُهُ مِنْهُ فَغَدَرَ بِهِ فَقَتَلَهُ بِالسَّمِّ وَ مَضَى إِلَى رِضْوَانِ اللَّهِ وَ كَرَامَتِهِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عتاب بن اسید می گوید: از گروهی از اهل مدینه شنیدم که می گفتند: حضرت رضا علیه السّلام روز پنجشنبه یازدهم ربیع الاول سال ۱۵۳ هجری، پنج سال پس از وفات حضرت صادق علیه السّلام متولد شد و در طوس در دهی به نام سناباد که از اطراف نوقان بود، از دنیا رفت و در خانه حمید بن قحطبه طایی در همان قبه ای که هارون الرشید دفن شده بود، در قسمت قبله قبر او دفن شد. وفات وی در سال ۲۰۳ و در حالی که نه روز از ماه رمضان باقی مانده بود و عمر شریفش چهل و نه سال و شش ماه بود، رخ داد.

ایشان بیست و نه سال با پدرش موسی بن جعفر علیهما السّلام زندگی کرد و بعد از پدر، مدت امامتش بیست سال و چهار ماه بود. موقعی که به امامت رسید، بیست و نه سال و دو ماه سن داشت. مدت امامت آن سرور مصادف بود با اواخر سلطنت هارون الرشید و پس از او محمّد، معروف به امین پسر زبیده سه سال و بیست و پنج روز حکومت کرد و بعد که امین خلع شد، عمویش ابراهیم بن شکله چهارده روز حکومت کرد. بعد محمّد امین را از زندان بیرون آوردند و برای مرتبه دوم با او بیعت کردند که یک سال و شش ماه و بیست و سه روز حکومت کرد.

بعد از او عبداللَّه مأمون به حکومت رسید که بیست سال و بیست و سه روز حکومت کرد. او در زمان فرمانروایی خود برای حضرت رضا علیه السّلام به ولایت عهدی بیعت گرفت، با اینکه آن سرور راضی نبود و او را تهدید به قتل کرد و آن قدر اصرار ورزید و با اینکه پیوسته حضرت رضا علیه السّلام امتناع داشت، بالاخره جان خویش را در خطر دید و پذیرفت. حضرت فرمود: خدایا! تو نهی کرده ای از اینکه انسان به دست خود خویشتن را به هلاکت برساند. اینک از طرف مأمون نزدیک به کشتن رسیده ام. اگر ولایت عهدی او را نپذیرم، مجبور و مضطرم، همان طوری که یوسف و دانیال هر کدام از طرف ستمگر زمان خود مجبور شدند. خدایا! عهدی جز از طرف تو و فرمانروایی جز از جانب تو نیست! مرا توفیق ده برای انجام وظایف دینی و احیای سنت پیامبرت، تو نگهبان و یاری کننده هستی!

آنگاه در حالی که اشک می ریخت و محزون بود ولایت عهدی را پذیرفت، به شرط اینکه کسی را به مقام فرمانروایی نصب نکند و عزل ننماید و رسم و سنتی را تغییر ندهد و از دور اظهار نظر کند. مأمون بیعت آن جناب را از عموم مردم گرفت و هر گاه از حضرت رضا علیه السّلام فضیلت و دانش و حسن تدبیری آشکار می گشت، مأمون بر آن جناب رشک می برد و کینه او را به دل می گرفت. تا اینکه بالاخره سخت ناراحت شد و با مکر و حیله، او را با زهر کشت و آن جناب رهسپار رضوان و رحمت خدا گردید. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۸ -

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الصُّولِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاهِرٍ قَالَ: أَشَارَ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ عَلَى

الْمَأْمُونِ أَنْ يَتَقَرَّبَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِلَى رَسُولِهِ صلى الله عليه و آله بِصِلَةِ رَحِمِهِ بِالْبَيْعَةِ لِعَلِيِّ بْنِ مُوسَى عليهما السلام لِيَمْحُوَ بِذَلِكَ مَا كَانَ مِنْ أَمْرِ الرَّشِيدِ فِيهِمْ وَ مَا كَانَ يَقْدِرُ عَلَى خِلَافِهِ فِي شَيْ ءٍ فَوَجَّهَ مِنْ خُرَاسَانَ بِرَجَاءِ بْنِ أَبِي الضَّحَّاكِ وَ يَاسِرٍ الْخَادِمِ لِيُشْخِصَا إِلَيْهِ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام وَ ذَلِكَ فِي سَنَةِ مِائَتَيْنِ فَلَمَّا وَصَلَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى عليهما السلام إِلَى الْمَأْمُونِ وَ هُوَ بِمَرْوَ وَلَّاهُ الْعَهْدَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَمَرَ لِلْجُنْدِ بِرِزْقِ سَنَةٍ وَ كَتَبَ إِلَى الْآفَاقِ بِذَلِكَ وَ سَمَّاهُ الرِّضَا عليه السلام وَ ضَرَبَ الدَّرَاهِمَ بِاسْمِهِ وَ أَمَرَ النَّاسَ بِلُبْسِ الْخُضْرَةِ وَ تَرْكِ السَّوَادِ وَ زَوَّجَهُ ابْنَتَهُ أُمَّ حَبِيبَةَ وَ زَوَّجَ ابْنَهُ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام ابْنَتَهُ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْمَأْمُونِ وَ تَزَوَّجَ هُوَ بِتُورَانَ بِنْتِ الْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ زَوَّجَهُ بِهَا عَمُّهُ الْفَضْلُ وَ كُلُّ هَذَا فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ وَ مَا كَانَ يُحِبُّ أَنْ يُتِمَّ الْعَهْدَ لِلرِّضَا عليه السلام بَعْدَهُ قَالَ الصُّولِيُّ وَ قَدْ صَحَّ عِنْدِي مَا حَدَّثَنِي بِهِ عُبَيْدُ اللَّهِ مِنْ جِهَاتٍ مِنْهَا أَنَّ عَوْنَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنِي عَنِ الْفَضْلِ بْنِ أَبِي سَهْلٍ النَّوْبَخْتِيِّ أَوْ عَنْ أَخٍ لَهُ قَالَ لَمَّا عَزَمَ الْمَأْمُونُ عَلَى الْعَقْدِ لِلرِّضَا عليه السلام بِالْعَهْدِ قُلْتُ وَ اللَّهِ لَأَعْتَبِرَنَّ مَا فِي نَفْسِ الْمَأْمُونِ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ أَ يُحِبُّ تَمَامَهُ أَوْ هُوَ يَتَصَنَّعُ بِهِ فَكَتَبْتُ إِلَيْهِ عَلَى يَدِ خَادِمٍ لَهُ كَانَ يُكَاتِبُنِي بِأَسْرَارِهِ عَلَى يَدِهِ قَدْ عَزَمَ ذُو الرِّئَاسَتَيْنِ عَلَى عَقْدِ الْعَهْدِ وَ الطَّالِعُ السَّرَطَانُ وَ فِيهِ الْمُشْتَرِي وَ السَّرَطَانُ وَ إِنْ كَانَ شَرَفُ الْمُشْتَرِي فَهُوَ بُرْجٌ مُنْقَلِبٌ لَا يَتِمُّ أَمْرٌ يُعْقَدُ فِيهِ وَ مَعَ هَذَا

۱- ۱. عيون أخبار الرضا ج ۱ ص ۸- ۲۰.

فَإِنَّ الْمِرِّيخَ فِي الْمِيزَانِ (۱) فِي بَيْتِ الْعَاقِبَهِ وَ هَذَا يَدُلُّ عَلَى نَكْبَهِ الْمَعْقُودِ لَهُ وَ عَرَّفْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ذَلِكَ لِئَلَّا يُعَتِّبَ عَلَيَّ إِذَا وَقَفَ عَلَى هَذَا مِنْ غَيْرِي فَكَتَبَ إِلَيَّ إِذَا قَرَأْتَ جَوَابِي إِلَيْكَ فَارْدُدْهُ إِلَيَّ مَعَ الْخَادِمِ وَ نَفْسَكَ أَنْ يَقِفَ أَحَدٌ عَلَى مَا عَرَّفْتَنِيهِ وَ أَنْ يَرْجِعَ ذُو الرِّئَاسَتَيْنِ عَنْ عَزْمِهِ لِأَنَّهُ إِنْ فَعَلَ ذَلِكَ أَلْحَقْتُ الذَّنْبَ بِكَ وَ عَلِمْتُ أَنَّكَ سَبَبُهُ قَالَ فَضَاقَتْ عَلَيَّ الدُّنْيَا وَ تَمَنَّيْتُ أَنِّي مَا كُنْتُ كَتَبْتُ إِلَيْهِ ثُمَّ بَلَغَنِي أَنَّ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ ذَا الرِّئَاسَتَيْنِ قَدْ تَنَبَّهَ عَلَى الْأَمْرِ وَ رَجَعَ عَنْ عَزْمِهِ وَ كَانَ حَسَنَ الْعِلْمِ بِالنُّجُومِ فَخِفْتُ وَ اللَّهِ عَلَى نَفْسِي وَ رَكِبْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُ أَ تَعْلَمُ فِي السَّمَاءِ نَجْماً أَسْعَدَ مِنَ الْمُشْتَرِي قَالَ لَا قُلْتُ أَ فَتَعْلَمُ أَنَّ فِي الْكَوَاكِبِ نَجْماً يَكُونُ فِي حَالٍ أَسْعَدَ مِنْهَا فِي شَرَفِهَا قَالَ لَا فَقُلْتُ فَأَمْضِ الْعَزْمَ عَلَى رَأْيِكَ إِذْ كُنْتَ تَعْقِدُهُ وَ سَعْدُ الْفَلَكِ فِي أَسْعَدِ حَالاتِهِ فَأَمْضَى الْأَمْرَ عَلَى ذَلِكَ فَمَا عَلِمْتُ أَنِّي مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا حَتَّى وَقَعَ الْعَقْدُ فَزَعاً مِنَ الْمَأْمُونِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عبیداللّه بن عبداللّه بن طاهر می گوید: فضل بن سهل به مأمون پیشنهاد کرد که با صله رحم و بیعت گرفتن به ولایت عهد برای حضرت رضا علیه السّلام، به خدای عزوجل و رسول او صلی اللّه علیه و آله و سلم تقرب جوید تا بدین وسیله بر ستمی که هارون نسبت به این خانواده روا داشت، سرپوش نهاده شود. مأمون قدرت مخالفت با فضل را در هیچ کاری نداشت. پس رجاء بن ابی ضحاک و یاسر خادم را از خراسان فرستاد تا در سال ۲۰۰ محمّد بن جعفر بن محمّد و حضرت رضا علیه السّلام را بیاورند.

وقتی حضرت رضا علیه السّلام در مرو پیش مأمون آمد، او را ولیعهد خویش قرار داد و حقوق یک سال سپاهیان را پرداخت. این جریان را برای تمام مناطق مسلمان نشین نوشت و آن جناب را به رضا ملقب گرداند، درهم به نام ایشان سکه زد و دستور داد مردم لباس سبز بپوشند و پوشیدن لباس سیاه را ترک کنند. دختر خود ام حبیبه را به ازدواج او و دختر دیگرش ام الفضل را به ازدواج پسرش محمّد بن علی علیهما السّلام درآورد و خود با توران، دختر حسن بن سهل به صلاحدید عمویش فضل بن سهل ازدواج کرد. تمام این جریان ها در یک روز انجام شد، اما مایل نبود که مسأله ولایت عهدی برای حضرت رضا علیه السّلام صورت واقع پیدا کند.

صولی گفت: آنچه عبیداللّه برایم نقل کرد، از چند جهت برای من ثابت شد:

از آن جمله عون بن محمّد از فضل بن ابی سهل نوبختی یا برادرش مرا حدیث کرد که گفت: وقتی مأمون تصمیم به ولایت عهدی حضرت رضا علیه السّلام گرفت، با خود گفتم: من باید آزمایش کنم که آیا مأمون واقعا می خواهد حضرت رضا علیه السّلام ولیعهدش باشد یا تظاهر می کند؟ پس نامه ای نوشتم و به وسیله خادمی که همیشه نامه های محرمانه خود را توسط او برایم می فرستاد، برایش فرستادم، بدین مضمون:

«ذوالریاستین تصمیم ولایت عهد را گرفته، با اینکه طالع سرطان است و در این طالع مشتری و سرطان است، گرچه مشتری شرف دارد، ولی برجی قابل تغییر است که هیچ کار در آن به اتمام نمی رسد، با اینکه مریخ نیز در میزان است در خانه عاقبت که این خود دلیل بر نکبت کاری است که تصمیم به آن گرفته می شود.» این جریان را به امیرالمؤمنین گزارش دادم تا اگر بر این اوضاع به وسیله دیگری اطلاع حاصل کرد، مرا سرزنش نکند.

در جواب من نوشت: «وقتی نامه مرا خواندی، آن را به وسیله خادم برگردان، مبادا کسی مطلع شود از آنچه به من خبر دادی

که جانت در خطر است و مبادا ذوالریاستین از تصـمیم خود برگردد، زیرا اگر او منصـرف شود، تقصـیر تو است و می دانم که تو موجب آن شده ای.»

راوی می گوید: این خیلی بر من گران آمد و آرزو می کردم که کاش این جریان را ننوشـته بودم. بعد مطلع شدم که فضل بن سهل ذوالریاستین، متوجه اوضاع شـده و از تصـمیم خود منصـرف گردیده. او به علم نجوم وارد بود و من بر جان خود بیمناک شدم. پس سوار شده پیش فضل رفتم و به او گفتم: در آسـمان سـتاره ای مسعودتر از مشتری سراغ داری؟ گفت: نه. گفتم: آیا در میان سـتارگان، سـتاره ای پیدا می شود که در موقع شرف مشتری از مشتری مبارک تر باشد؟ گفت: نه. گفتم: تصمیم خود را اجرا کن که فلک در مسـعودترین حالات است. او تصمیم را اجرا کرد و تا وقتی جریان ولایت عهد تمام نشده بود، من نمی دانستم از ترس مأمون زنده خواهم ماند یا کشته می شوم! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۷ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علی خلافه أی خلاف الفضل قوله و نفسک أی احذر نفسک و احفظها.

**[ترجمه]عبارت «علی خلافه» یعنی خلاف فضل و عبارت «و نفسک» یعنی از جان خود بر حذر باش و آن را حفظ نما.

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السـلام] الْهَمَـدَانِیُّ وَ الْمُکَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ جَمِیعاً عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ قَالَ حَـدَّثَنِی یَاسِـرٌ الْخَادِمُ لَمَّا رَجَعَ مِنْ خُرَاسَانَ بَعْـدَ وَفَاهِ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السـلام بِطُوسَ بِأَخْبَارِهِ کُلِّهَا قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ وَ حَـدَّثَنِی الرَّیَّانُ بْنُ الصَّلْتِ وَ کَانَ مِنْ رِجَالِ الْحَسَنِ بْنِ سَـهْلٍ وَ حَـدَّثَنِی أَبِی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَرَفَهَ وَ صَالِحِ بْنِ سَـعِیدٍ الرَّاشِدِیَّیْنِ کُلُّ هَؤُلَاءِ حَدَّثُوا بِأَخْبَارِ أَبِی الْحَسَـنِ علیه السـلام وَ قَالُوا: لَمَّا انْقَضَـی أَمْرُ الْمَخْلُوعِ وَ اسْتَوَی أَمْرُ الْمَأْمُونِ کَتَبَ إِلَی الرِّضَا علیه السلام یَسْتَقْدِمُهُ إِلَی خُرَاسَانَ فَاعْتَلَّ عَلَیْهِ الرِّضَا علیه السلام بِعِلَلٍ کَثِیرَهٍ فَمَا زَالَ الْمَأْمُونُ یُکَاتِبُهُ وَ یَسْأَلُهُ حَتَّی عَلِمَ الرِّضَا علیه السلام أَنَّهُ لَا یَکُفُّ عَنْهُ

۱- ۱. زاد فی بعض نسخ المصدر[الذی هو الرابع، و وتد الأرض].

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۷ و ۱۴۸.

فَخَرَجَ وَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام لَهُ سَبْعُ سِنِینَ فَکَتَبَ إِلَیْهِ الْمَأْمُونُ لَا تَأْخُذْ عَلَى طَرِیقِ الْکُوفَهِ وَ قُمْ فَحَمَلَ عَلَى طَرِیقِ الْبَصْرَهِ وَ الْأَهْوَازِ وَ فَارِسَ حَتَّى وَافَى مَرْوَ فَلَمَّا وَافَى مَرْوَ عَرَضَ عَلَیْهِ الْمَأْمُونُ أَنْ یَتَقَلَّدَ الْإِمْرَهَ وَ الْخِلَافَهَ فَأَبَى الرِّضَا علیه السلام فِی ذَلِکَ وَ جَرَتْ فِی هَذَا مُخَاطَبَاتٌ کَثِیرَهٌ وَ بَقُوا فِی ذَلِکَ نَحْواً مِنْ شَهْرَیْنِ کُلُّ ذَلِکَ یَأْبَى عَلَیْهِ أَبُو الْحَسَنِ عَلِیُّ بْنُ مُوسَى علیهما السلام أَنْ یَقْبَلَ مَا یَعْرِضُ عَلَیْهِ فَلَمَّا أَکْثَرَ الْکَلَامَ وَ الْخِطَابَ فِی هَذَا قَالَ الْمَأْمُونُ فَوِلَایَهُ الْعَهْدِ فَأَجَابَهُ إِلَى ذَلِکَ وَ قَالَ لَهُ عَلَى شُرُوطٍ أَسْأَلُکَهَا فَقَالَ الْمَأْمُونُ سَلْ مَا شِئْتَ قَالُوا فَکَتَبَ الرِّضَا علیه السلام إِنِّی أُدْخِلَ فِی وِلَایَهِ الْعَهْدِ عَلَى أَنْ لَا آمُرَ وَ لَا أَنْهَى وَ لَا أَقْضِیَ وَ لَا أُغَیِّرَ شَیْئاً مِمَّا هُوَ قَائِمٌ وَ تُعْفِیَنِی عَنْ ذَلِکَ کُلِّهِ فَأَجَابَهُ الْمَأْمُونُ إِلَى ذَلِکَ وَ قَبِلَهَا عَلَى کُلِّ هَذِهِ الشُّرُوطِ وَ دَعَا الْمَأْمُونُ الْقُوَّادَ وَ الْقُضَاهَ وَ الشَّاکِرِیَّهِ(۱)

وَ وُلْدَ الْعَبَّاسِ إِلَى ذَلِکَ فَاضْطَرَبُوا عَلَیْهِ فَأَخْرَجَ أَمْوَالًا کَثِیرَهً وَ أَعْطَى الْقُوَّادَ وَ أَرْضَاهُمْ إِلَّا ثَلَاثَهَ نَفَرٍ مِنْ قُوَّادِهِ أَبَوْا ذَلِکَ أَحَدُهُمُ

الْجَلُودِیُّ وَ عَلِیُّ بْنُ عِمْرَانَ وَ ابْنُ مویس (۲) فَإِنَّهُمْ أَبَوْا أَنْ یَدْخُلُوا فِی بَیْعَهِ الرِّضَا علیه السلام فَحَبَسَهُمْ وَ بُویِعَ لِلرِّضَا علیه السلام وَ کَتَبَ بِذَلِکَ إِلَى الْبُلْدَانِ وَ ضُرِبَتِ الدَّنَانِیرُ وَ الدَّرَاهِمُ بِاسْمِهِ وَ خُطِبَ لَهُ عَلَى الْمَنَابِرِ وَ أَنْفَقَ الْمَأْمُونُ عَلَى ذَلِکَ أَمْوَالًا کَثِیرَهً فَلَمَّا حَضَرَ الْعِیدُ بَعَثَ الْمَأْمُونُ إِلَى الرِّضَا علیه السلام یَسْأَلُهُ أَنْ یَرْکَبَ وَ یَحْضُرَ الْعِیدَ وَ یَخْطُبَ لِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُ النَّاسِ وَ یَعْرِفُوا فَضْلَهُ وَ تَقِرَّ قُلُوبُهُمْ عَلَى هَذِهِ الدَّوْلَهِ الْمُبَارَکَهِ فَبَعَثَ إِلَیْهِ الرِّضَا علیه السلام وَ قَالَ قَدْ عَلِمْتَ مَا کَانَ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ مِنَ الشُّرُوطِ فِی دُخُولِی فِی هَذَا الْأَمْرِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ إِنَّمَا أُرِیدُ بِهَذَا أَنْ یَرْسَخَ فِی قُلُوبِ الْعَامَّهِ وَ الْجُنْدِ وَ الشَّاکِرِیَّهِ هَذَا الْأَمْرُ فَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُهُمْ وَ یُقِرُّوا بِمَا فَضَّلَکَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ فَلَمْ یَزَلْ یُرَادُّهُ الْکَلَامَ فِی ذَلِکَ

۱- ۱. الشاکریه جمع الشاکری معرب« چاکر» بالفارسیه، و هو الاجیر و المستخدم.

۲- ۲. أبو یونس خ، أبو مونس خ.

فَلَمَّا أَلَحَّ عَلَيْهِ قَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنْ أَعْفَيْتَنِي مِنْ ذَلِكَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ وَ إِنْ لَمْ تُعْفِنِي خَرَجْتُ كَمَا كَانَ يَخْرُجُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ كَمَا خَرَجَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَالَ الْمَأْمُونُ اخْرُجْ كَمَا تُحِبُّ وَ أَمَرَ الْمَأْمُونُ الْقُوَّادَ وَ النَّاسَ أَنْ يُبَكِّرُوا إِلَى بَابِ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام فَقَعَدَ النَّاسُ لِأَبِي الْحَسَنِ عليه السلام فِي الطُّرُقَاتِ وَ السُّطُوحِ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ وَ اجْتَمَعَ الْقُوَّادُ عَلَى بَابِ الرِّضَا عليه السلام فَلَمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ قَامَ الرِّضَا عليه السلام فَاغْتَسَلَ وَ تَعَمَّمَ بِعِمَامَةٍ بَيْضَاءَ مِنْ قُطْنٍ وَ أَلْقَى طَرَفاً مِنْهَا عَلَى صَدْرِهِ وَ طَرَفاً بَيْنَ كَتِفَيْهِ وَ تَشَمَّرَ ثُمَّ قَالَ لِجَمِيعِ مَوَالِيهِ افْعَلُوا مِثْلَ مَا فَعَلْتُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ عُكَّازَةً وَ خَرَجَ وَ نَحْنُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ هُوَ حَافٍ قَدْ شَمَّرَ سَرَاوِيلَهُ إِلَى نِصْفِ السَّاقِ وَ عَلَيْهِ ثِيَابٌ مُشَمَّرَةٌ فَلَمَّا قَامَ وَ مَشَيْنَا بَيْنَ يَدَيْهِ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ وَ كَبَّرَ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ فَخُيِّلَ إِلَيْنَا أَنَّ الْهَوَاءَ وَ الْحِيطَانَ تُجَاوِبُهُ وَ الْقُوَّادُ وَ النَّاسُ عَلَى الْبَابِ قَدْ تَزَيَّنُوا وَ لَبِسُوا السِّلَاحَ وَ تَهَيَّئُوا بِأَحْسَنِ هَيْئَةٍ فَلَمَّا طَلَعْنَا عَلَيْهِمْ بِهَذِهِ الصُّورَهِ حُفَاةً قَدْ تَشَمَّرْنَا وَ طَلَعَ الرِّضَا وَقَفَ وَقْفَةً عَلَى الْبَابِ وَ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا رَزَقَنَا مِنْ بَهِيمَهِ الْأَنْعَامِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَبْلَانَا وَ رَفَعَ بِذَلِكَ صَوْتَهُ وَ رَفَعْنَا أَصْوَاتَنَا فَتَزَعْزَعَتْ مَرْوُ مِنَ الْبُكَاءِ وَ الصِّيَاحِ فَقَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَسَقَطَ الْقُوَّادُ عَنْ دَوَابِّهِمْ وَ رَمَوْا بِخِفَافِهِمْ لَمَّا نَظَرُوا إِلَى أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام وَ صَارَتْ مَرْوُ ضَجَّةً وَاحِدَةً وَ لَمْ يَتَمَالَكِ النَّاسُ مِنَ الْبُكَاءِ وَ الضَّجَّةِ فَكَانَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام يَمْشِي وَ يَقِفُ فِي كُلِّ عَشَرَهِ خُطُوَاتٍ وَقْفَةً يُكَبِّرُ اللَّهَ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ فَيُتَخَيَّلُ إِلَيْنَا أَنَّ السَّمَاءَ وَ الْأَرْضَ وَ الْحِيطَانَ تُجَاوِبُهُ وَ بَلَغَ الْمَأْمُونَ ذَلِكَ فَقَالَ لَهُ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ ذُو الرِّئَاسَتَيْنِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنْ بَلَغَ الرِّضَا الْمُصَلَّى عَلَى هَذَا السَّبِيلِ افْتَتَنَ بِهِ النَّاسُ فَالرَّأْيُ أَنْ تَسْأَلَهُ أَنْ يَرْجِعَ فَبَعَثَ إِلَيْهِ الْمَأْمُونُ فَسَأَلَهُ الرُّجُوعَ فَدَعَا أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام بِخُفِّهِ فَلَبِسَهُ وَ رَجَعَ (1).

ص: ۱۳۵

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۹- ۱۵۱.

شا، [الإرشاد] عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ يَاسِرٍ وَ الرَّيَّانُ قَالَ: لَمَّا حَضَرَ الْعِيدُ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى آخِرِهِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: علی بن ابراهیم می گوید: یاسر خادم پس از فوت حضرت رضا علیه السّلام و بازگشت از خراسان، تمام جریان ها را برایم تعریف کرد. ریان بن صلت که از طرفداران حسن بن سهل بود نیز نقل کرد و پدرم از عرفه و صالح دو پسر سعید نیز نقل کرد و تمام اینها، وقایع حضرت رضا علیه السّلام را برایم تشریح کردند و گفتند: وقتی کار رقیب مأمون (محمّد امین) تمام شد و مأمون بر حکومت مسلط گردید، نامه ای به حضرت رضا علیه السّلام نوشت و درخواست کرد که به خراسان بیاید. حضرت رضا علیه السّلام به چند دلیل عذر خواست، ولی مأمون مرتب در این مورد نامه می نوشت و تقاضا می کرد، تا اینکه حضرت رضا علیه السّلام فهمید که از او دست برنمی دارد! پس حضرت به همراه فرزندش حضرت جواد علیه السّلام که در آن وقت هفت سال داشت، خارج شد و مأمون نوشت که از راه کوفه و قم نیاید! آن جناب را از راه بصره و اهواز و فارس آوردند تا بالاخره به مرو رسید. وقتی وارد شد، مأمون خلافت را به ایشان عرضه داشت، اما آن جناب نپذیرفت. در این مورد مدت دو ماه با یکدیگر گفتگو داشتند که حضرت رضا علیه السّلام نمی پذیرفت.

بعد که گفتگو به طول انجامید، مأمون گفت: پس ولیعهدی مرا بپذیر! حضرت قبول کرد، ولی با چند شرط. مأمون گفت هر شرطی مایلی بکن! فرمود: من ولایت عهدی را می پذیرم، به شرط اینکه امر و نهی نکنم و قضاوت ننمایم و هیچ چیز را تغییر ندهم و مرا از تمام این کارها معاف داری. مأمون پذیرفت. آنگاه جریان را بر فرماندهان لشکر و قضات و خدمتکاران عرضه داشت و آنها ناراحت شدند. پس مقداری پول بین سپاهیان تقسیم کرد، آنها خوشحال شدند و رضایت دادند، جز سه نفر از فرماندهان که نپذیرفتند. یکی جلوی، دومی علی بن عمران و نفر سوم ابن مونس بود. آنها بیعت حضرت رضا علیه السّلام را نپذیرفتند. مأمون ایشان را زندانی کرد. آنگاه ازآنها برای حضرت رضا علیه السّلام بیعت گرفت و به تمام نقاط نوشت و درهم و دینار به اسم ایشان سکه زد و روی منبرها به نامش خطبه خواند. مأمون برای برگزاری این جشن خرج ها کرد.

وقتی عید فرا رسید، مأمون از حضرت رضا خواست که سوار شود و در مجلس عید حاضر گردد و خطبه بخواند تا دل مردم مطمئن شود و مقام آن جناب را دریابند و به واسطه این دولت مبارک، خوشحال شوند. حضرت رضا در جواب فرمود: تو می دانی که ما با هم چه قراری داریم. مأمون پیغام داد: من می خواهم با این کار، موضوع ولیعهدی پیش سپاهیان و فرماندهان و سربازان ثابت شود و مطمئن شوند و خوشحال بگردند و در این باره پیوسته چند مرتبه پیغام فرستاد.

وقتی خیلی اصرار کرد، حضرت رضا علیه السّلام فرمود: یا امیرالمؤمنین! اگر مرا معاف داری بهتر است و در صورتی که معذورم نداری، همان طوری که پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم و علی مرتضی خارج می شدند، خارج خواهم شد. مأمون گفت: هر طور مایلی خارج شو! مأمون به فرماندهان و مردم دستور داد که صبح زود در خانه حضرت رضا علیه السّلام جمع شوند. مردم از زن و مرد و بچه سر راه حضرت رضا نشستند و حتی روی پشت بام ها رفتند. سرلشکران نیز درب خانه ایستادند.

خورشید که طلوع کرد، حضرت رضا علیه السّلام غسل کرد و عمامه ای سفید از پنبه به سر بست و یک سر آن را روی سینه انداخت و یک سرش را بین دو شانه و دامن به کمر زد. بعد به غلامان خود دستور داد که مثل من بکنید! حضرت عصایی به دست گرفت و خارج شد. ما جلوی آن جناب بودیم؛ پاهایش برهنه بود و شلوار خود را تا نصف ساق پا بالا زده بود و لباسی

بلند داشت.

همین که از جای حرکت کرد و ما در مقابلش راه می رفتیم، صورت به طرف آسمان بلند کرد و چهار مرتبه گفت: اللّه اکبر! چنین به نظر ما آمد که در و دیوار و آسمان با او هم صدا شدند. سپاهیان و سپهداران بر در خانه خود را در لباس زمین آراسته و غرق در سلاح، به زیباترین صورت آماده بودند. همین که ما پای برهنه با دامن و شلوار بالا ـ زده از منزل خارج شدیم، حضرت رضا بر در خانه ایستاد و فرمود: خدا بزرگ تر است! خدا بزرگ تر است که ما را هدایت فرمود! خدا بزرگ تر است که ما را از چارپایان ورزی داد! و حمد بر اوست که بر ما کرم فراوان کرد! حضرت صدا به این تکبیرها بلند کرد و ما نیز با صدای بلند با ایشان هم آهنگ شدیم.

مرو از گریه و ناله به لرزه آمد. حضرت سه مرتبه این تکبیر را گفت. تمام فرماندهان از اسب ها به زیر آمدند و چکمه های خویش را از پا درآوردند. وقتی چشمشان به حضرت رضا علیه السّلام افتاد، مرو یک پارچه گریه شد و مردم نمی توانستند از گریه و ناله خودداری کنند.

حضرت رضا علیه السّلام در هر ده قدم می ایستاد و چهار تکبیر می گفت؛ مثل اینکه در و دیوار و آسمان با او هم صدا شده باشند. این خبر به مأمون رسید. فضل بن سهل ذوالریاستین به او گفت: اگر حضرت رضا علیه السّلام با این وضع تا مصلی برود، مردم فریفته او می شوند. صلاح این است که تقاضا کنی برگردد. مأمون کسی را فرستاد و تقاضا کرد که برگردد. حضرت رضا علیه السّلام کفش های خود را خواست، آنها را پوشید و برگشت. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۹ -

در ارشاد مفید نیز این حدیث از عبارت «لما حضر العید» به بعد منقول است. - . ارشاد: **۲۹۳** -

**[ترجمه]

بیان

العکازه بضم العین و تشدید الکاف عصا فی أسفلها حدیده و التزعزع التحرک الشدید.

**[ترجمه]«عکّازه» به ضم عین و تشدید کاف، عصایی است که در پایین آن آهن است و «تزعزع» عبارت است از تحرک شدید.

**[ترجمه]

«۱۰»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِیُّ عَنِ ابْنِ الْعَیَّاشِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَیْرٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَی قَالَ رَوَی أَصْحَابُنَا عَنِ الرِّضَا علیه السلام: أَنَّهُ قَالَ لَهُ رَجُلٌ أَصْلَحَکَ اللَّهُ کَیْفَ صِرْتَ إِلَی مَا صِرْتَ إِلَیْهِ مِنَ الْمَأْمُونِ وَ کَأَنَّهُ أَنْکَرَ ذَلِکَ عَلَیْهِ فَقَالَ لَهُ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام یَا هَذَا أَیُّهُمَا أَفْضَلُ النَّبِیُّ أَوِ الْوَصِیُّ قَالَ لَا بَلِ النَّبِیُّ قَالَ فَأَیُّهُمَا أَفْضَلُ مُسْلِمٌ أَوْ مُشْرِکٌ قَالَ لَا

بَلْ مُسْلِمٌ قَالَ فَإِنَّ الْعَزِيزَ عَزِيزَ مِصْرَ كَانَ مُشْرِكاً وَ كَانَ يُوسُفُ نَبِيّاً وَ إِنَّ الْمَأْمُونَ مُسْلِمٌ وَ أَنَا وَصِيٌّ وَ يُوسُفُ سَأَلَ الْعَزِيزَ أَنْ يُوَلِّيَهُ حِينَ قَالَ اجْعَلْنِي عَلى خَزائِنِ الْأَرْضِ إِنِّی حَفِيظٌ عَلِيمٌ وَ أَنَا أُجْبِرْتُ عَلَى ذَلِكَ (۲).

شی، [تفسیر العیاشی] عن الحسن بن موسی: مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن موسی می گوید: اصحاب ما از حضرت رضا نقل کرده اند که مردی به آن جناب عرض کرد: چگونه ولایت عهدی مأمون را پذیرفتی؟ آن مرد، این کار را عیب می دانست. امام علیه السّلام به او فرمود: بگو ببینم پیغمبر بالاتر است یا وصی؟ گفت: پیامبر. پرسید: مسلمان بهتر است یا مشرک؟ گفت: مسلمان. فرمود: عزیز مصر مشرک بود و یوسف، پیامبر! مأمون مسلمان است و من وصی هستم. یوسف از عزیز خواست که او را متصدی دارایی اش کند و گفت: {مرا مسؤول گنجینه های زمین کن که من حافظ و دانایم.} ولی مرا مجبور به این کار کردند. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۳۸ -

مثل این روایت در تفسیر عیاشی نیز مرویّ است. -. تفسیر عیاشی ۲ : ۱۸۰ -

**[ترجمه]

«۱۱»

شا، [الإرشاد] ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَلَوِيُّ عَنْ جَدِّهِ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُوسَى بْنِ سَلَمَةَ قَالَ: كُنْتُ بِخُرَاسَانَ مَعَ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ فَسَمِعْتُ أَنَّ ذَا الرِّئَاسَتَيْنِ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ خَرَجَ ذَاتَ يَوْمٍ وَ هُوَ يَقُولُ وَا عَجَبَا لَقَدْ رَأَيْتُ عَجَباً سَلُونِي مَا رَأَيْتُ فَقَالُوا مَا رَأَيْتَ أَصْلَحَكَ اللَّهُ قَالَ رَأَيْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَقُولُ لِعَلِيِّ بْنِ مُوسَى علیهما السلام قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أُقَلِّدَكَ أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ وَ أَفْسَخَ مَا فِي رَقَبَتِي وَ أَجْعَلَهُ فِي رَقَبَتِكَ وَ رَأَيْتُ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى علیهما السلام يَقُولُ لَهُ اللَّهَ اللَّهَ لَا طَاقَةَ لِي بِذَلِكَ وَ لَا قُوَّةَ فَمَا رَأَيْتُ خِلَافَةً قَطُّ كَانَتْ أَضْيَعَ مِنْهَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ يَتَفَصَّى مِنْهَا وَ يَعْرِضُهَا عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى وَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى يَرْفُضُهَا وَ يَأْبَى (۴).

۱- ۱. إرشاد المفيد ص ۲۹۳ و ۲۹۴.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۳۸.

۳- ۳. تفسير العيّاشيّ ج ۲ ص ۱۸۰، و الآيه فی سوره يوسف: ۵۵.

۴- ۴. الإرشاد ص ۲۹۰، عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۱.

**[ترجمه]ارشاد و عیون اخبارالرضا: موسی بن سلمه می گوید: من در خراسان با محمّد بن جعفر بودم. یک روز شنیدم که فضل بن سهل ذوالریاستین خارج شده و می گوید: مردم! چیز عجیبی دیده ام! از من بپرسید چه دیده ای؟ گفتند: چه دیده ای؟ گفت: دیدم امیرالمؤمنین به علی بن موسی علیهما السّلام می گوید: من تصمیم دارم تو را خلیفه کنم و فرمانروای مسلمانان شوی. علی بن موسی علیهما السّلام می گوید: مبادا، مبادا! که من طاقت این کار را ندارم و قادر نیستم! من خلافتی را ندیدم که از این ضایع تر شود! امیرالمؤمنین شانه از زیر بار آن خالی می کند و به حضرت رضا علیه السّلام عرضه می دارد و ایشان هم امتناع می ورزد و قبول نمی کند! - . ارشاد: ۲۹۰ ، عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۱ -

**[ترجمه]

«۱۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الرَّیَّانِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ: أَكْثَرَ النَّاسُ فِی بَیْعَهِ الرِّضَا علیه السلام مِنَ الْقُوَّادِ وَ الْعَامَّهِ وَ مَنْ لَا یُحِبُّ ذَلِکَ وَ قَالُوا إِنَّ هَذَا مِنْ تَدْبِیرِ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ ذِی الرِّئَاسَتَیْنِ فَبَلَغَ الْمَأْمُونَ ذَلِکَ فَبَعَثَ إِلَیَّ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ فَصِرْتُ إِلَیْهِ فَقَالَ یَا رَیَّانُ بَلَغَنِی أَنَّ النَّاسَ یَقُولُونَ إِنَّ بَیْعَهَ الرِّضَا علیه السلام كَانَتْ مِنْ تَدْبِیرِ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ فَقُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ یَقُولُونَ هَذَا قَالَ وَیْحَکَ یَا رَیَّانُ أَ یَجْسُرُ أَحَدٌ أَنْ یَجِی ءَ إِلَی خَلِیفَهٍ قَدِ اسْتَقَامَتْ لَهُ الرَّعِیَّهُ وَ الْقُوَّادُ وَ اسْتَوَتْ لَهُ الْخِلَافَهُ فَیَقُولَ لَهُ ادْفَعِ الْخِلَافَهَ مِنْ یَدِکَ إِلَی غَیْرِکَ أَ یَجُوزُ هَذَا فِی الْعَقْلِ قُلْتُ لَهُ لَا وَ اللَّهِ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَا یَجْسُرُ عَلَی هَذَا أَحَدٌ قَالَ لَا وَ اللَّهِ مَا كَانَ كَمَا یَقُولُونَ وَ لَكِنْ سَأُخْبِرُکَ بِسَبَبِ ذَلِکَ أَنَّهُ لَمَّا كَتَبَ إِلَیَّ مُحَمَّدٌ أَخِی یَأْمُرُنِی بِالْقُدُومِ عَلَیْهِ فَأَبَیْتُ عَلَیْهِ عَقَدَ لِعَلِیِّ بْنِ عِیسَی بْنِ مَاهَانَ وَ أَمَرَهُ أَنْ یُقَیِّدَنِی بِقَیْدٍ وَ یَجْعَلَ الْجَامِعَهَ فِی عُنُقِی فَوَرَدَ عَلَیَّ بِذَلِکَ الْخَبَرُ وَ بَعَثْتُ هَرْثَمَهَ بْنَ أَعْیَنَ إِلَی سِجِسْتَانَ وَ كِرْمَانَ وَ مَا وَالاهُمَا فَأَفْسَدَ عَلَیَّ أَمْرِی وَ انْهَزَمَ هَرْثَمَهُ وَ خَرَجَ صَاحِبُ السَّرِیرِ وَ غَلَبَ عَلَی كُوَرِ خُرَاسَانَ مِنْ نَاحِیَتِهِ فَوَرَدَ عَلَیَّ هَذَا كُلُّهُ فِی أُسْبُوعٍ فَلَمَّا وَرَدَ ذَلِکَ عَلَیَّ لَمْ یَكُنْ لِی قُوَّهٌ بِذَلِکَ وَ لَا كَانَ لِی مَالٌ أَتَقَوَّی بِهِ وَ رَأَیْتُ مِنْ قُوَّادِی وَ رِجَالِیَ الْفَشَلَ وَ الْجُبْنَ أَرَدْتُ أَنْ أَلْحَقَ بِمَلِکِ كَابُلَ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی مَلِکُ كَابُلَ رَجُلٌ كَافِرٌ وَ یَبْذُلُ مُحَمَّدٌ لَهُ الْأَمْوَالَ فَیَدْفَعُنِی إِلَی یَدِهِ فَلَمْ أَجِدْ وَجْهاً أَفْضَلَ مِنْ أَنْ أَتُوبَ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ ذُنُوبِی وَ أَسْتَعِینَ بِهِ عَلَی هَذِهِ الْأُمُورِ وَ أَسْتَجِیرَ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَأَمَرْتُ بِهَذَا الْبَیْتِ وَ أَشَارَ إِلَی بَیْتٍ تُكْنَسُ وَ صَبَبْتُ عَلَیَّ الْمَاءَ وَ لَبِسْتُ ثَوْبَیْنِ أَبْیَضَیْنِ وَ صَلَّیْتُ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَرَأْتُ فِیهَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا حَضَرَنِی وَ دَعَوْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اسْتَجَرْتُ بِهِ وَ عَاهَدْتُهُ عَهْداً وَثِیقاً بِنِیَّهٍ صَادِقَهٍ إِنْ أَفْضَی اللَّهُ بِهَذَا الْأَمْرِ إِلَیَّ وَ كَفَانِی عَادِیَتَهُ وَ هَذِهِ الْأُمُورَ الْغَلِیظَهَ أَنْ أَضَعَ هَذَا الْأَمْرَ فِی مَوْضِعِهِ الَّذِی وَضَعَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِیهِ

ثُمَّ قَوِیَ فِیهِ قَلْبِی فَبَعَثْتُ طَاهِراً إِلَی عَلِیِّ بْنِ عِیسَی بْنِ هامان [مَاهَانَ] فَكَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ وَ رَدَدْتُ هَرْثَمَهَ إِلَی رَافِعِ بْنِ أَعْیَنَ فَظَفِرَ بِهِ وَ قَتَلَهُ وَ بَعَثْتُ إِلَی صَاحِبِ السَّرِیرِ فَهَادَنْتُهُ وَ بَذَلْتُ لَهُ شَیْئاً حَتَّی رَجَعَ فَلَمْ یَزَلْ أَمْرِی یَقْوَی حَتَّی كَانَ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ مَا كَانَ وَ أَفْضَی اللَّهُ إِلَیَّ بِهَذَا الْأَمْرِ وَ اسْتَوَی لِی فَلَمَّا وَافَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِی بِمَا عَاهَدْتُهُ عَلَیْهِ أَحْبَبْتُ أَنْ أَفِیَ لِلَّهِ تَعَالَی بِمَا عَاهَدْتُهُ فَلَمْ أَرَ أَحداً أَحَقَّ بِهَذَا الْأَمْرِ مِنْ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَوَضَعْتُهَا فِیهِ فَلَمْ یَقْبَلْهَا إِلَّا عَلَی مَا قَدْ عَلِمْتَ فَهَذَا كَانَ سَبَبَهَا فَقُلْتُ وَفَّقَ اللَّهُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ یَا رَیَّانُ إِذَا كَانَ غَداً وَ حَضَرَ النَّاسُ فَاقْعُدْ بَیْنَ هَؤُلَاءِ الْقُوَّادِ وَ حَدِّثْهُمْ بِفَضْلِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَقُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَا أُحْسِنُ مِنَ الْحَدِیثِ شَیْئاً إِلَّا مَا سَمِعْتُهُ مِنْكَ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ مَا أَجِدُ أَحَداً یُعِینُنِی عَلَی هَذَا الْأَمْرِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَجْعَلَ أَهْلَ قُمَّ شِعَارِی وَ دِثَارِی فَقُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَنَا أُحَدِّثُ عَنْكَ بِمَا سَمِعْتُهُ مِنْكَ مِنَ الْأَخْبَارِ فَقَالَ نَعَمْ حَدِّثْ عَنِّی بِمَا سَمِعْتَهُ مِنِّی مِنَ الْفَضَائِلِ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ قَعَدْتُ بَیْنَ الْقُوَّادِ فِی الدَّارِ: فَقُلْتُ حَدَّثَنِی أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ: حَدَّثَنِی أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: عَلِیٌّ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی وَ كُنْتُ أُخَلِّطُ الْحَدِیثَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ لَا أَحْفَظُهُ عَلَی وَجْهِهِ وَ حَدَّثْتُ بِحَدِیثِ خَیْبَرَ وَ بِهَذِهِ الْأَحَادِیثِ الْمَشْهُورَهِ فَقَالَ لِی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَالِكٍ الْخُزَاعِیُّ رَحِمَ اللَّهُ عَلِیّاً كَانَ رَجُلًا صَالِحاً وَ كَانَ الْمَأْمُونُ قَدْ بَعَثَ غُلَاماً إِلَی الْمَجْلِسِ یَسْمَعُ الْكَلَامَ فَیُؤَدِّیهِ إِلَیْهِ قَالَ الرَّیَّانُ فَبَعَثَ إِلَیَّ الْمَأْمُونُ فَدَخَلْتُ إِلَیْهِ فَلَمَّا رَآنِی قَالَ یَا رَیَّانُ مَا أَرْوَاكَ لِلْأَحَادِیثِ وَ أَحْفَظَكَ لَهَا ثُمَّ قَالَ قَدْ بَلَغَنِی مَا قَالَ الْیَهُودِیُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَالِكٍ فِی قَوْلِهِ رَحِمَ اللَّهُ عَلِیّاً كَانَ رَجُلًا صَالِحاً وَ اللَّهِ لَأَقْتُلَنَّهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

وَ کَانَ هِشَامُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الرَّاشِدِیُّ الْهَمْدَانِیُّ مِنْ أَخَصِّ النَّاسِ عِنْدَ الرِّضَا علیه السلام مِنْ قَبْلِ أَنْ یُحْمَلَ وَ کَانَ عَالِماً أَدِیباً لَبِیباً وَ کَانَتْ أُمُورُ الرِّضَا علیه السلام تَجْرِی مِنْ عِنْدِهِ وَ عَلَی یَدِهِ وَ یَصِیرُ الْأَمْوَالُ مِنَ النَّوَاحِی کُلِّهَا إِلَیْهِ قَبْلَ حَمْلِ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام فَلَمَّا حُمِلَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام اتَّصَلَ هِشَامُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ بِذِی الرِّئَاسَتَیْنِ فَقَرَّبَهُ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ وَ أَدْنَاهُ فَکَانَ یَنْقُلُ أَخْبَارَ الرِّضَا علیه السلام إِلَی ذِی الرِّئَاسَتَیْنِ وَ الْمَأْمُونِ فَحَظِیَ بِذَلِکَ عِنْدَهُمَا وَ کَانَ لَا یُخْفِی عَلَیْهِمَا مِنْ أَخْبَارِهِ شَیْئاً فَوَلَّاهُ الْمَأْمُونُ حِجَابَةَ الرِّضَا علیه السلام وَ کَانَ لَا یَصِلُ إِلَی الرِّضَا علیه السلام إِلَّا مَنْ أَحَبَّ وَ ضَیَّقَ عَلَی الرِّضَا علیه السلام فَکَانَ مَنْ یَقْصِدُهُ مِنْ مَوَالِیهِ لَا یَصِلُ إِلَیْهِ وَ کَانَ لَا یَتَکَلَّمُ الرِّضَا علیه السلام فِی دَارِهِ بِشَیْ ءٍ إِلَّا أَوْرَدَهُ هِشَامٌ عَلَی الْمَأْمُونِ وَ ذِی الرِّئَاسَتَیْنِ وَ جَعَلَ الْمَأْمُونُ الْعَبَّاسَ ابْنَهُ فِی حَجْرِ هِشَامٍ وَ قَالَ أَدِّبْهُ فَسُمِّیَ هِشَامَ الْعَبَّاسِیِّ لِذَلِکَ قَالَ وَ أَظْهَرَ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ عَدَاوَةً شَدِیدَةً لِأَبِی الْحَسَنِ علیه السلام وَ حَسَدَهُ عَلَی مَا کَانَ الْمَأْمُونُ یُفَضِّلُهُ بِهِ فَأَوَّلُ مَا ظَهَرَ لِذِی الرِّئَاسَتَیْنِ مِنْ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام أَنَّ ابْنَةَ عَمِّ الْمَأْمُونِ کَانَتْ تُحِبُّهُ وَ کَانَ یُحِبُّهَا وَ کَانَ مَفْتَحُ بَابِ حُجْرَتِهَا إِلَی مَجْلِسِ الْمَأْمُونِ وَ کَانَتْ تَمِیلُ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام وَ تُحِبُّهُ وَ تَذْکُرُ ذَا الرِّئَاسَتَیْنِ وَ تَقَعُ فِیهِ فَقَالَ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ حِینَ بَلَغَهُ ذِکْرُهَا لَهُ لَا یَنْبَغِی أَنْ یَکُونَ بَابُ دَارِ النِّسَاءِ مُشْرَعاً إِلَی مَجْلِسِکَ فَأَمَرَ الْمَأْمُونُ بِسَدِّهِ وَ کَانَ الْمَأْمُونُ یَأْتِی الرِّضَا علیه السلام یَوْماً وَ الرِّضَا علیه السلام یَأْتِی الْمَأْمُونَ یَوْماً.

وَ کَانَ مَنْزِلُ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام بِجَنْبِ مَنْزِلِ الْمَأْمُونِ فَلَمَّا دَخَلَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِلَی الْمَأْمُونِ وَ نَظَرَ إِلَی الْبَابِ مَسْدُوداً قَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَا هَذَا الْبَابُ الَّذِی سَدَدْتَهُ فَقَالَ رَأَی الْفَضْلُ ذَلِکَ وَ کَرِهَهُ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ مَا لِلْفَضْلِ وَ الدُّخُولِ بَیْنَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ حَرَمِهِ قَالَ فَمَا تَرَی قَالَ فَتْحَهُ وَ الدُّخُولَ عَلَی ابْنَةِ عَمِّکَ وَ لَا تَقْبَلْ قَوْلَ الْفَضْلِ فِیمَا لَا یَحِلُّ وَ لَا یَسَعُ فَأَمَرَ

الْمَأْمُونُ بِهَدْمِهِ وَ دَخَلَ عَلَى ابْنَهِ عَمِّهِ فَبَلَغَ الْفَضْلَ ذَلِکَ فَغَمَّهُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ریان بن صلت می گوید: مردم از سپهداران و سایرین، درباره ولایت عهد حضرت رضا علیه السّلام خیلی حرف می زدند. آنهایی که این پیشامد را دوست نداشتند، معتقد بودند که این کار را فضل بن سهل ذوالریاستین پیشنهاد کرده. این خبر به مأمون رسید و در دل شب از پی من فرستاد. من هم پیش او رفتم. گفت: ای ریان! شنیده ام که مردم می گویند بیعت حضرت رضا علیه السّلام از تدبیر فضل بن سهل بوده. گفتم: مردم این عقیده را دارند. گفت: مگر چنین چیزی امکان دارد؟ کسی جرأت دارد به خلیفه ای که بر کارها مسلط شده و لشکری و کشوری در تحت فرمان او هستند، پیشنهاد کند که خلافت را رها کن و به دیگری تسلیم نما؟ آیا عقل باور می کند؟ گفتم: نه به خدا قسم یا امیرالمؤمنین! کسی چنین جراتی نمی کند. گفت: به خدا آن طور که می گویند نیست، ولی من علت آن را برایت می گویم .

وقتی برادرم محمّد نامه نوشت که پیش او بروم و من امتناع کردم، عیسی بن ماهان را امیر لشکر نمود و دستور داد مرا دست بسته با غل جامعه - . زنجیری که با آن دست و گردن را با هم می بندند.(مترجم) - پیش او ببرد! من این خبر را شنیدم. در همان موقع هرثمه بن اعین را به جانب کرمان و سیستان فرستاده بودم و کاری از پیش نبرده بود و فرار کرد. صاحب سریر نیز قیام کرد و بر استان خراسان پیروز شد. تمام این وقایع در یک هفته اتفاق افتاد.

در این موقع دیگر من نه از نظر مالی و نه از لحاظ سپاه نیروی مدافعه نداشتم و آشکارا سستی و ضعف را در فرماندهان و سپاهیان می دیدم. تصمیم گرفتم پیش پادشاه کابل بروم و با خود گفتم: فرمانروای کابل مردی کافر است. محمّد به او پول خواهد داد و او مرا به محمد تسلیم می نماید. راهی بهتر از این نیافتم که از گناهان خود توبه کنم و از خدا کمک بخواهم و به او پناه برم! دستور دادم این خانه را جاروب کنند (اشاره به اطاقی کرد) غسل کردم و دو جامه سفید پوشیدم و چهار رکعت نماز خواندم. هر چه قرآن از حفظ بودم در آن چهار رکعت خواندم و دعا کردم و از خدا پناه خواستم و با نیت پاک با او عهد کردم که اگر حکومت به من رسید و از دست ستم محمّد برادرم آسوده شدم و مشکلات من حل شد، خلافت را به محلی که خداوند قرار داده برگردانم.

دلم آرام شد. طاهر را به جانب علی بن عیسی بن ماهان فرستادم و آن وقایع اتفاق افتاد و هرثمه را پیش رافع برگرداندم و بر او پیروز شد و او را کشت. به صاحب سریر پیغام دادم و با او صلح کردم و مقداری پول در اختیارش گذاشتم تا اینکه برگشت. پیوسته کار من بالا می گرفت تا بالاخره محمّد کشته شد و خداوند خلافت را به من سپرد و بر کارها مسلط شدم.

وقتی خداوند را که آنچه خواسته بودم به من داد. من نیز خواستم به عهد خود وفا کنم و کسی را شایسته تر به خلافت از حضرت رضا علیه السّلام نیافتم! به او پیشنهاد کردم، ولی نپذیرفت، مگر به همان وضع که خود خبر داری. این بود علت ولایت عهدی ایشان .

گفتم: خدا به امیرالمؤمنین توفیق دهد. گفت: ریان! فردا برو میان مردم و سرهنگان بنشین و برای آنها از فضائل امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام نقل کن. گفتم: من حدیثی درباره فضیلت ایشان یاد ندارم، جز آنچه خودتان نقل کرده اید! گفت: سبحان اللّه! یک نفر را پیدا نمی کنم که به من کمک کند! دلم می خواست در این راه اطرافیان من از اهالی قم می

بودند.

گفتم: یا امیرالمؤمنین! من هر چه از خود شما شنیده ام نقل کنم؟ گفت: بسیار خوب، هر چه از من شنیده ای از قول من نقل کن. فردا صبح میان سرهنگان نشستم و گفتم: امیرالمؤمنین از پدر خود، از آباء گرام خویش، از پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم نقل کرد که فرمود: هر کس من مولای اویم، پس علی مولای اوست. امیرالمؤمنین از پدر خود، از آباء گرام خویش نقل کرد که پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم فرمود: منزلت علی پیش من، مانند منزلت هارون نسبت به موسی است. من حدیث ها را با هم مخلوط می کردم و آن طور که باید حفظ نبودم.

حدیث خیبر و از این قبیل احادیث مشهور را برای آنها نقل کردم. پس عبداللَّه بن مالک خزاعی گفت: خدا علی را رحمت کند، مردی صالح بود. مأمون غلامی را مأمور کرده بود آنچه را که می شنود به او گزارش دهد. ریان گفت: روزی مأمون از پی من فرستاد. من پیش او رفتم. همین که چشمش به من افتاد گفت: چه خوب حدیث نقل می کنی و حفظ کرده ای! بعد گفت: شنیدم چه گفت آن یهودی عبداللَّه بن مالک (خدا رحمت کند علی را مردی صالح بود) اگر خدا بخواهد، قسم به ذات پاکش که او را خواهم کشت.

هشام بن ابراهیم راشدی همدانی، از نزدیک ترین اصحاب حضرت رضا علیه السّلام قبل از اینکه از مدینه به مرو بیاید بود. وی مردی دانشمند و بافهم بود و کارهای حضرت رضا علیه السّلام به وسیله و در دست او اجرا می شد. هر چه از اطراف پول می آوردند، به دست او می رسید. بعد از اینکه حضرت رضا علیه السّلام را به مرو آوردند، هشام بن ابراهیم پیش ذوالریاستین آمد و او هشام را مقرب گردانید و بسیار به خود نزدیک کرد. هشام اسرار حضرت رضا علیه السّلام را به ذوالریاستین و مأمون گزارش می داد و با این کار، نزد آن دو مقامی کسب کرد و هر جریانی که بود، از آن دو مخفی نمی کرد.

مأمون او را دربان حضرت رضا علیه السّلام کرد و کسی که او اجازه می داد، می توانست خدمت حضرت رضا علیه السّلام برسد. و بر آن جناب سخت گرفت، به طوری که بعضی از غلامان حضرت نمی توانستند خدمتش برسند. هر حرفی که حضرت رضا علیه السّلام در خانه خود می زد، هشام به مأمون و ذوالریاستین گزارش می داد. مأمون پسر خود عباس را برای تعلیم و تربیت در اختیار هشام گذاشت و به او دستور داد که پسرش را تربیت کند. به همین جهت او را هشام عباسی لقب دادند. وی گفت:

ذوالریاستین خیلی نسبت به حضرت رضا علیه السّلام کینه داشت. چون مأمون آن جناب را زیاد احترام می کرد و بر ذوالریاستین مقدم می داشت. اول جریانی که عداوت او را نسبت به حضرت رضا علیه السّلام آشکار کرد، این بود که مأمون دختر عمویش را خیلی دوست داشت و او نیز مأمون را دوست می داشت. این علاقه به اندازه ای بود که دری از خانه او به مجلس مأمون باز می شد. آن زن نسبت به حضرت رضا علیه السّلام ارادت می ورزید و از ذوالریاستین متنفر بود و بدگویی می کرد. وقتی ذوالریاستین فهمید که از او بدگویی می کند، به مأمون گفت: صحیح نیست که درب خانه زن خود را از میان مجلس خویش قرار دهی! پس مأمون دستور داد که آن درب را بستند.

یک روز مأمون خدمت حضرت رضا علیه السّلام می رسید و یک روز حضرت رضا علیه السّلام پیش مأمون می آمد. خانه

حضـرت رضـا پهلوی خانه مأمون قرار داشت. آن روز همین که حضـرت رضا علیه السّـلام وارد شـد و مشاهـده کرد که درب بسته شده، فرمود: یا امیرالمؤمنین! چرا درب را بسـته ای؟ مأمون گفت: فضل بن سـهل صـلاح دانست. فرمود: «إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ.» فضـل را چه که در کـار امیرالمؤمنین و خـانواده اش دخالت کنـد؟ مأمون گفت: شـما چه صـلاح می دانیـد؟ فرمود: درب را بگشـا و هر وقت خواسـتی پیش دخـتر عمویت برو. سـخن فضـل را در موردی که برای او روا و شایسـته نیست نپـذیر. مأمون دسـتور داد دیوار را خراب کنند و پیش دختر عموی خود رفت. این خبر که به فضل رسـید، خیلی افسرده شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۵۱ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبـار الرضـا علیه السـلام] الْهَمَـدَانِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ یَاسِـرٍ الْخَـادِمِ قَالَ: کَانَ الرِّضَا علیه السـلام إِذَا رَجَعَ یَوْمَ الْجُمُعَهِ مِنَ الْجَامِعِ وَ قَـدْ أَصَابَهُ الْعَرَقُ وَ الْغُبَارُ رَفَعَ یَـدَیْهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنْ کَانَ فَرَجِی مِمَّا أَنَا فِیهِ بِالْمَوْتِ فَعَجِّلْ لِیَ السَّاعَهَ وَ لَمْ یَزَلْ مَغْمُوماً مَکْرُوباً إِلَی أَنْ قُبِضَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یاسـر خادم می گوید: هر وقت حضـرت رضا علیه السّـلام روز جمعه از مسجد جامع مراجعت می کرد، در حـالی که عرق می ریخت و گرد و غبار بر چهره اش بود، دست هایش را بلنـد می کرد و می فرمود: خـدایا! اگر فرج من از این گرفتاری با مرگ است، هم اکنون مرگ مرا برسان. ایشان پیوسـته غمگین و افسـرده بود تا از دنیا رفت، صلوات اللّه علیه. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۵ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، [عیون أخبـار الرضـا علیه السـلام] الـدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَـدِیِّ عَنِ الْبَرْمَکِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَرَفَهَ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَـا علیه السـلام یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا حَمَلَکَ عَلَی الدُّخُولِ فِی وِلَایَهِ الْعَهْدِ فَقَالَ مَا حَمَلَ جَدِّی أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام عَلَی الدُّخُولِ فِی الشُّورَی (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّـد بن عرفه می گوید: به حضـرت رضا علیه السّـلام عرض کردم: چه موجب شد که این کار را پذیرفتی؟ فرمود: آنچه جدم امیرالمؤمنین را وادار نمود که در شورا وارد شود. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۰ -

**[ترجمه]

بیان

أی لئلا ییأس الناس من خلافتنا و یعلموا بإقرار المخالف أن لنا فی هذا الأمر نصـیبا و یحتمل أن یکون التشبیه فی أصل الاشتمال علی المصالح الخفیه.

**[ترجمه]یعنی تا مردم از خلافت ما مأیوس نشونـد و بفهمنـد که مخالفین هم اعتراف دارنـد که ما را در خلافت حقی است، ممکن است این تشبیه در اصل شمول خود، از جهت اسراری مخفی باشد.

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْوَرَّاقُ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: وَ اللَّهِ مَا دَخَلَ الرِّضَا علیه السلام فِی هَذَا الْأَمْرِ طَائِعاً وَ قَدْ حُمِلَ إِلَی الْکُوفَهِ مُکْرَهاً ثُمَّ أُشْخِصَ مِنْهَا عَلَی طَرِیقِ الْبَصْرَهِ وَ فَارِسَ إِلَی مَرْوَ(۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابا صلت هروی می گوید: به خدا قسم حضرت رضا علیه السّلام به میل خوداین کار را نپذیرفت. او را به اجبار به کوفه و از آنجا از راه بصره و فارس، به مرو بردند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۱ -

**[ترجمه]

«۱۶»

ن، [عیون أخبـار الرضـا علیه السـلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَزِیـدَ النَّحْوِیِّ عَنِ ابْنِ أَبِی عُبْدُونٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: لَمَّا بَایَعَ الْمَأْمُونُ الرِّضَا علیه السلام بِالْعَهْدِ أَجْلَسَهُ إِلَی جَانِبِهِ فَقَامَ الْعَبَّاسُ الْخَطِیبُ فَتَکَلَّمَ فَأَحْسَنَ ثُمَّ خَتَمَ ذَلِکَ بِأَنْ أَنْشَدَ:

لَا بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ شَمْسٍ وَ مِنْ قَمَرٍ**فَأَنْتَ شَمْسٌ وَ هَذَا ذَلِکَ الْقَمَرُ

(۴).

ص: ۱۴۰

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۵۱ ۱۵۴.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۱۴۰.

۳- ۳. نفس المصدر ج ۲ ص ۱۴۱.

۴- ۴. نفس المصدر ج ۲ ص ۱۴۶.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابن ابی عبدون می گوید: وقتی مأمون با حضرت رضا علیه السّلام بیعت کرد و او را ولیعهد خویش قرار داد، حضرت رضا را پهلوی خود نشانید. عباس خطیب از جای حرکت کرد و سخنرانی بسیار خوبی کرد. سپس در آخر گفتار خود این شعر را خواند:

مردم باید شمس و قمری داشته باشند، پس تو خورشیدی و این ماه است - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۶ -

**[ترجمه]

«۱۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: لَمَّا بُویِعَ الرِّضَا علیه السلام بِالْعَهْدِ اجْتَمَعَ النَّاسُ إِلَیْهِ یُهَنِّئُونَهُ فَأَوْمَأَ إِلَیْهِمْ فَأَنْصَتُوا ثُمَّ قَالَ بَعْدَ أَنِ اسْتَمَعَ کَلَامَهُمْ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْفَعَّالِ لِمَا یَشَاءُ لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ وَ لَا رَادَّ لِقَضَائِهِ یَعْلَمُ خائِنَةَ الْأَعْیُنِ وَ ما تُخْفِی الصُّدُورُ وَ صَلَّی اللَّهُ عَلَی مُحَمَّدٍ فِی الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ وَ عَلَی آلِهِ الطَّیِّبِینَ أَقُولُ وَ أَنَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَضَدَهُ اللَّهُ بِالسَّدَادِ وَ وَفَّقَهُ لِلرَّشَادِ عَرَفَ مِنْ حَقِّنَا مَا جَهِلَهُ غَیْرُهُ فَوَصَلَ أَرْحَاماً قُطِعَتْ وَ آمَنَ أَنْفُساً فَزِعَتْ بَلْ أَحْیَاهَا وَ قَدْ تَلِفَتْ وَ أَغْنَاهَا إِذَا افْتَقَرَتْ مُبْتَغِیاً رِضَا رَبِّ الْعَالَمِینَ لَا یُرِیدُ جَزَاءً مِنْ غَیْرِهِ وَ سَیَجْزِی اللَّهُ الشَّاکِرِینَ وَ لا یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ وَ إِنَّهُ جَعَلَ إِلَیَّ عَهْدَهُ وَ الْإِمْرَةَ الْکُبْرَی إِنْ بَقِیتُ بَعْدَهُ فَمَنْ حَلَّ عُقْدَةً أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَی بِشَدِّهَا وَ فَصَمَ عُرْوَةً أَحَبَّ اللَّهُ إِیثَاقَهَا فَقَدْ أَبَاحَ حَرِیمَهُ وَ أَحَلَّ حُرَمَهُ إِذْ کَانَ بِذَلِکَ زَارِیاً عَلَی الْإِمَامِ مُنْهَتِکاً حُرْمَةَ الْإِسْلَامِ بِذَلِکَ جَرَی السَّالِفُ فَصَبَرَ مِنْهُ عَلَی الْفَلَتَاتِ وَ لَمْ یَتَعَرَّضْ بَعْدَهَا عَلَی الْعَزَمَاتِ خَوْفاً مِنْ شَتَاتِ الدِّینِ وَ اضْطِرَابِ حَبْلِ الْمُسْلِمِینَ وَ لِقُرْبِ أَمْرِ الْجَاهِلِیَّةِ وَ رَصَدِ الْمُنَافِقِینَ فُرْصَةً تُنْتَهَزُ وَ بَائِقَةً تَبْتَدِرُ وَ ما أَدْرِی ما یُفْعَلُ بِی وَ لا بِکُمْ إِنِ الْحُکْمُ إِلَّا لِلَّهِ یَقُصُّ الْحَقَّ وَ هُوَ خَیْرُ الْفاصِلِینَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن محمّد بن اسحاق از پدر خود نقل کرد که گفت: وقتی با حضرت رضا علیه السّلام به ولایت عهدی بیعت شد، اطرافش را گرفتند و تهنیت گفتند. آن جناب اشاره کرد که ساکت شوند و همگی سکوت کردند. سپس بعد از استماع کلامشان فرمود:

بسم الله الرحمن الرحیم. حمد برای خدایی است که هر چه بخواهد می کند و «لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِه» - . رعد / ۴۱[۱] - ، {چیزی حکم او را باز نمی دارد} و قضای او را رد نمی کند و «یَعْلَمُ خائِنَةَ الْأَعْیُنِ وَ ما تُخْفِی الصُّدُور» - . غافر / ۱۹[۲] - ، {نگاه های دزدانه و آنچه دل ها پنهان می دارند را می داند.} و صلوات خدا بر محمد در اولین و آخرین و بر آل پاکش. من علی پسر موسی بن جعفر علیهما السّلام می گویم: امیرالمؤمنین که خدا او را ثابت قدم بدارد و در راه ارشاد و هدایت موفقش فرماید، متوجه حق ما که مردم رعایت نمی کردند شد، خویشاوندی قطع شده را وصل کرد، دل های وحشت زده را ایمن گردانید و آنها را که مشرف به مرگ بودند، زندگی بخشید و در هنگام تنگدستی ایشان را کمک کرد و در حالی که منظورش خدا بود، از کسی اجر و پاداش نخواست. «سَیَجْزِی اللَّهُ الشَّاکِرِینَ وَ لا یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِین» - . هود / ۱۱۵[۳] - ، {خداوند پاداش سپاسگزاران را می دهد و هرگز پاداش نیکوکاران را ضایع نمی کند.}

مأمون مرا ولیعهـد خویش گردانید و خلافت را پس از خود به من سپرد. اگر زنده بمانم، بعد از او هر کس گرهی که خداوند دسـتور داد باز کنـد و دسـتاویزی را که خدا محکم کرده بگشاید، خون خانواده خود را ریخته و ناموس خود را از دست داده، زیرا بـا این کـار به امـام توهین نموده و احترام اسـلام را از میـان برداشـته است. سـرور ما امیرالمؤمنین علیه السّـلام نیز در چنین موقعیتی قرار داشت و بر کارهای بی فکری آنها صبر کرد و متعرض تصـمیم های ناپسـند ایشان نشد تا رخنه در دین پیدا نشود و اختلاف بین مسـلمانان نیفتـد. زیرا مسـلمانان تازه دوران جاهلیت را پشت سـر گذاشـته بودنـد و منافقین انتظار فرصتی را می کشـیدند تا اسـلام را دچار خطر نماینـد. «وَ ما أَدْرِی ما یُفْعَلُ بِی وَ لا بِکُمْ إِنِ الْحُکْمُ إِلَّا لِلَّهِ یَقُصُّ الْحَقَّ وَ هُوَ خَیْرُ الْفاصِـلِین» - . انعام / ۵۷[۱] - ، {و من نمی دانم با من و شما چگونه عمل می شود.فرمان جز به دست خدا نیست، که حق را بیان می کند، و او بهترین داوران است.} - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۶ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السـلام زاریـا أی عاتبا ساخطا غیر راض و السالف أبو بکر أی جری بنقض العهـد و یحتمل أمیر المؤمنین علیه السـلام أی وقع علیه نقض بیعته و إنکـار حقه فصـبر أی أمیر المؤمنین علیه السـلام و یمکن أن یقرأ علی المجهول و قـال الجزری و منه حـدیث عمر إن بیعه أبی بکر فلته وقی الله شـرها أراد بـالفلته الفجـأه و الفلته کل شـی ء فعل من غیر رویه و إنما بودر بها خوف انتشار الأمر انتهی.

و الضمیر فی بعدها راجع إلی الفلتات و العزمات الحقوق الواجبه اللازمه له علیه السلام أو ما عزموا علیه بعد تلک الفلته.

ص: ۱۴۱

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۱۴۶- ۱۴۷.

**[ترجمه]کلمه «زاریا» یعنی عتاب کننده و خشم گیرنده و ناراضی، و منظور از «سالف»، ابوبکر است، یعنی پیمان شکست. و ممکن است مقصود امیرالمؤمنین علیه السّلام باشد، یعنی نقض بیعت و انکار حقش بر او واقع شد. عبارت «صبر» یعنی امیر علیه السّلام صبر کرد و ممکن است مجهول نیز خوانده شود و جزری می گوید: سخن عمر نیز از این باب است که بیعت ابوبکر، امری ناگهانی بود که خدا شر آن را حفظ کرد. و منظور از «فلته» امر ناگهانی است و هر امری را گویند که بدون اندیشه انجام شود، و از ترس انتشار امر وصایت امیر علیه السّلام مبادرت به این بیعت شد. (پایان سخن جزری) و ضمیر در «بعدها» به «فلتات» راجع است، و «عزمات» حقوق لازمه و واجبه حضرت علیه السّلام را گویند یا آن چیزی را که بعد از آن بیعت ناگهانی تصمیم به انجامش گرفتند.

**[ترجمه]

«۱۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ قَالَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی الْمَوْجِ (۱) أَبُو الْحُسَیْنِ الرَّازِیُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ حَدَّثَنِی مَنْ سَمِعَ الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی حَفِظَ مِنَّا مَا ضَیَّعَ النَّاسُ وَ رَفَعَ مِنَّا مَا وَضَعُوهُ حَتَّی قَدْ لُعِنَّا عَلَی مَنَابِرِ الْکُفْرِ ثَمَانِینَ عَاماً وَ کُتِمَتْ فَضَائِلُنَا وَ بُذِلَتِ الْأَمْوَالُ فِی الْکَذِبِ عَلَیْنَا وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَأْبَی لَنَا إِلَّا أَنْ یُعْلِیَ ذِکْرَنَا وَ یُبَیِّنَ فَضْلَنَا وَ اللَّهِ مَا هَذَا بِنَا وَ إِنَّمَا هُوَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَرَابَتِنَا مِنْهُ حَتَّی صَارَ أَمْرُنَا وَ مَا نَرْوِی عَنْهُ أَنَّهُ سَیَکُونُ بَعْدَنَا مِنْ أَعْظَمِ آیَاتِهِ وَ دَلَالاتِ نُبُوَّتِهِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالحسین رازی می گوید: از پدرم شنیدم که نقل می کرد از کسی که او از حضرت رضا علیه السّلام شنیده بود که می فرمود: خدا را سپاسگزارم که موقعیت و مقام ما را حفظ فرمود، با اینکه مردم آن را زیر پا گذاشتند، و آنچه ایشان ندیده گرفتند، خداوند بالاتر برد، به طوری که هشتاد سال روی منبرهای کفر ما را لعنت کردند و فضائل و مناقب ما را پنهان می نمودند و پول ها خرج کردند تا بر ما دروغ ببندند، ولی بر خلاف میل آنها، خداوند پیوسته مقام ما را بالا می برد و شخصیت ما را بیشتر منتشر می کرد. به خدا قسم این موقعیت به واسطه ما نبود، بلکه به واسطه پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم بود که با او خویشاوندیم، به طوری که حال ما بعد از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم، آنچه ما نقل می کنیم که بعدا چه خواهد شد، از بزرگ ترین دلائل نبوت آن حضرت بود (که قبلاً اطلاع داده بود چنین می شود). - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۴ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام ما هذا بنا أی استخفافهم أو رفعه تعالی أو هما معا.

**[ترجمه]عبارت «ما هذا بنا» یعنی استخفاف دشمنان ما نسبت به ما کارگر نشد، یا بالا بردن ما توسط خدا، بالا بردن رسول

خدا صلی اللّٰه علیه و آله و سلم است و ممکن است هر دو معنا مقصود باشد.

**[ترجمه]

«۱۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام]: قَدْ ذَکَرَ قَوْمٌ أَنَّ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ أَشَارَ عَلَی الْمَأْمُونِ بِأَنْ یَجْعَلَ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام وَلِیَّ عَهْدِهِ مِنْهُمْ أَبُو عَلِیٍّ الْحُسَیْنُ بْنُ أَحْمَدَ السَّلَامِیُّ فَإِنَّهُ ذَکَرَ ذَلِکَ فِی کِتَابِهِ الَّذِی صَنَّفَهُ فِی أَخْبَارِ خُرَاسَانَ قَالَ فَکَانَ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ وَزِیرَ الْمَأْمُونِ وَ مُدَبِّرَ أُمُورِهِ وَ کَانَ مَجُوسِیّاً فَأَسْلَمَ عَلَی یَدَیْ یَحْیَی بْنِ خَالِدٍ الْبَرْمَکِیِّ وَ صَحِبَهُ وَ قِیلَ بَلْ أَسْلَمَ سَهْلٌ وَالِدُ الْفَضْلِ عَلَی یَدَیِ الْمَهْدِیِّ وَ إِنَّ الْفَضْلَ اخْتَارَهُ یَحْیَی بْنُ خَالِدٍ الْبَرْمَکِیُّ لِخِدْمَهِ الْمَأْمُونِ وَ ضَمَّهُ إِلَیْهِ فَتَغَلَّبَ عَلَیْهِ وَ اسْتَبَدَّ بِالْأَمْرِ دُونَهُ وَ إِنَّمَا لُقِّبَ بِذِی الرِّئَاسَتَیْنِ لِأَنَّهُ تَقَلَّدَ الْوِزَارَهَ وَ رِئَاسَهَ الْجُنْدِ فَقَالَ الْفَضْلُ حِینَ اسْتَخْلَفَ الْمَأْمُونُ یَوْماً لِبَعْضِ مَنْ کَانَ یُعَاشِرُهُ أَیْنَ یَقَعُ فِعْلِی فِیمَا أَتَیْتُهُ مِنْ فِعْلِ أَبِی مُسْلِمٍ فِیمَا أَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ أَبَا مُسْلِمٍ حَوَّلَهَا مِنْ قَبِیلَهٍ إِلَی قَبِیلَهٍ وَ أَنْتَ حَوَّلْتَهَا مِنْ أَخٍ إِلَی أَخٍ وَ بَیْنَ الْحَالَتَیْنِ مَا تَعْلَمُهُ قَالَ الْفَضْلُ فَإِنِّی أُحَوِّلُهَا مِنْ قَبِیلَهٍ إِلَی قَبِیلَهٍ ثُمَّ أَشَارَ عَلَی الْمَأْمُونِ بِأَنْ یَجْعَلَ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام وَلِیَّ عَهْدِهِ فَبَایَعَهُ وَ أَسْقَطَ بَیْعَهَ الْمُؤْتَمَنِ أَخِیهِ وَ کَانَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام وَرَدَ عَلَی الْمَأْمُونِ وَ هُوَ بِخُرَاسَانَ سَنَهَ مِائَتَیْنِ عَلَی طَرِیقِ الْبَصْرَهِ وَ فَارِسَ مَعَ رَجَاءِ بْنِ أَبِی الضَّحَّاکِ وَ کَانَ الرِّضَا علیه السلام مُتَزَوِّجاً

ص: ۱۴۲

۱- ۱. أبی الملوح، خ ل.

۲- ۲. نفس المصدر ص ۱۶۴ و ۱۶۵.

بِابْنِهِ الْمَأْمُونِ فَلَمَّا بَلَغَ خَبَرُهُ الْعَبَّاسِيِّينَ بِبَغْدَادَ سَاءَهُمْ ذَلِكَ فَأَخْرَجُوا إِبْرَاهِيمَ بْنَ الْمَهْدِيِّ وَ بَايَعُوهُ بِالْخِلَافَهِ فَفِيهِ يَقُولُ دِعْبِلٌ الْخُزَاعِيُ:

يَا مَعْشَرَ الْأَجْنَادِ لَا تَقْنَطُوا***خُذُوا عَطَايَاكُمْ وَ لَا تَسْخَطُوا

فَسَوْفَ يُعْطِيكُمْ حَنِينِيَّهً***يَلَذُّهَا الْأَمْرَدُ وَ الْأَشْمَطُ

وَ الْمَعْبَدِيَّاتِ لِقُوَّادِكُمْ***لَا تَدْخُلُ الْكِيسَ وَ لَا تُرْبَطُ

وَ هَكَذَا يَرْزُقُ أَصْحَابَهُ***خَلِيفَهٌ مُصْحَفُهُ الْبَرْبَطُ

وَ ذَلِكَ أَنَّ إِبْرَاهِيمَ الْمَهْدِيَّ كَانَ مُولَعاً بِضَرْبِ الْعُودِ مُنْهَمِكاً بِالشَّرَابِ فَلَمَّا بَلَغَ الْمَأْمُونَ خَبَرُ إِبْرَاهِيمَ عَلِمَ أَنَّ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ أَخْطَأَ عَلَيْهِ وَ أَشَارَ بِغَيْرِ الصَّوَابِ فَخَرَجَ مِنْ مَرْوَ مُنْصَرِفاً إِلَى الْعِرَاقِ وَ احْتَالَ عَلَى الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ حَتَّى قَتَلَهُ غَالِبٌ خَالُ الْمَأْمُونِ فِي الْحَمَّامِ بِسَرَخْسَ مُغَافَصَهً فِي شَعْبَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَيْنِ وَ احْتَالَ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام حَتَّى سُمَّ فِي عِلَّهٍ كَانَتْ أَصَابَتْهُ فَمَاتَ وَ أَمَرَ بِدَفْنِهِ بِسَنَابَادَ مِنْ طُوسَ بِجَنْبِ قَبْرِ الرَّشِيدِ وَ ذَلِكَ فِي صَفَرٍ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَيْنِ وَ كَانَ ابْنَ اثْنَتَيْنِ وَ خَمْسِينَ سَنَهً وَ قِيلَ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِينَ سَنَهً هَذَا مَا حَكَاهُ أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ السَّلَامِيُّ فِي كِتَابِهِ وَ الصَّحِيحُ عِنْدِي أَنَّ الْمَأْمُونَ إِنَّمَا وَلَّاهُ الْعَهْدَ وَ بَايَعَ لَهُ لِلنَّذْرِ الَّذِي قَدْ تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ وَ أَنَّ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ لَمْ يَزَلْ مُعَادِياً وَ مُبْغِضاً لَهُ وَ كَارِهاً لِأَمْرِهِ لِأَنَّهُ كَانَ مِنْ صَنَائِعِ آلِ بَرْمَكَ وَ مَبْلَغُ سِنِّ الرِّضَا عليه السلام تِسْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً وَ سِتَّهُ أَشْهُرٍ وَ كَانَتْ وَفَاتُهُ فِي سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَيْنِ كَمَا قَدْ أَسْنَدْتُهُ فِي هَذَا الْكِتَابِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: بعضی معتقد بودند که فضل بن سهل، مأمون را وادار کرد که علی بن موسی الرضا علیهما السّلام را ولیعهد خویش کند، از آن جمله ابو علی حسین بن احمد سلامی در کتاب خود به نام اخبار خراسان همین مطلب را گوشزد می کند. وی می نویسد: فضل بن سهل ذوالریاستین، وزیر و مشاور مأمون بود که قبلا دین مجوس داشت و به دست یحیی بن خالد برمکی مسلمان شد. بعضی گفته اند پدر فضل، یعنی سهل به دست مهدی خلیفه عباسی مسلمان شد و فضل را یحیی بن خالد برمکی برای خدمتکاری مأمون انتخاب کرد و جزو اطرافیان مأمون قرار داد، ولی بعد فضل خیلی پیشرفت کرد، به طوری که بدون مراجعه به مأمون، کارها را انجام می داد.

او را بدین جهت ذوالریاستین گفتند که هم وزیر کشور و هم وزیر لشکر بود! روزی فضل پس از رسیدن مأمون به خلافت، رو به اطرافیان خود کرد وگفت: اگر کار من با کار ابو مسلم خراسانی مقایسه شود، چگونه است؟ یک نفر گفت: ابو مسلم خلافت را از یک قبیله به قبیله ای دیگری منتقل کرد، ولی تو از برادری به برادر دیگر منتقل کردی و خودت می دانی که چقدر با هم فرق دارد.

فضل گفت: من هم از یک قبیله به قبیله ای دیگری انتقال خواهم داد. بعد مأمون را واداشت تا علی بن موسی الرضا علیهما السّلام را ولیعهد خود کند. به همین جهت مأمون بیعت برادر خود مؤتمن را از بین برد و با حضرت رضا علیه السّلام بیعت نمود.

حضرت رضا علیه السّلام در سال ۲۰۰ هجری از راه بصره و فارس به همراه رجاء بن ابی ضحاک پیش مأمون آمد و با دختر او ازدواج کرد. این خبر که در بغداد به بنی عباس رسید، خیلی ناراحت شدند به همین جهت با ابراهیم بن مهدی به خلافت بیعت کردند. در این مورد دعبل بن علی خزاعی این شعر را سرود:

ای سپاهیان! ناراحت نباشید، شما حقوق و جیره خود را بگیرید!

به زودی این خلیفه نغمه شورانگیز حنین را برای شما می نوازد که پیر و جوان را سرمست کند!

ولی نغمه معروف معبدی را اختصاص به سپه داران می دهد و داخل کیسه نمی کنند و در مکانی نمی بندند

چنین حقوق و جیره می دهد به یاران خود خلیفه ای که کتاب دینی او بربط باشد

اشاره او به ابراهیم بن مهدی است که خیلی به نواختن عود علاقه داشت و شراب خوار عجیبی بود. وقتی جریان خلیفه شدن ابراهیم به مأمون رسید، فهمید که فضل بن سهل در این پیشنهاد او را گول زده و صلاحدیدش به ضرر اوست. به همین جهت از مرو خارج شد و به جانب عراق حرکت کرد. او در ماه شعبان سال ۲۰۳ فضل بن سهل را به وسیله دایی خود «غالب»، در حمام سرخس کشت و همواره فرصتی می جست که حضرت رضا علیه السّلام را هم از بین ببرد. تا اینکه آن جناب مریض شد. او از بیماری امام استفاده کرد و سمی ترتیب داد و آن جناب را به وسیله سمّ شهید کرد و دستور داد که او را در سناباد، پهلوی قبر هارون الرشید دفن کنند. وفات آن حضرت در صفر سال ۲۰۳ رخ داد که در آن زمان، پنجاه و دو سال داشت و بعضی پنجاه و پنج سال گفته اند.

این نظریه ابو علی حسین بن احمد سلامی است که در کتاب خود نقل می کند. ولی عقیده من این است که مأمون، حضرت رضا علیه السّلام را به واسطه نذری که کرده بود و قبلا ذکر شد، ولیعهد خود کرد. فضل بن سهل همیشه با حضرت رضا علیه السّلام دشمنی می ورزید و نمی توانست او را ببیند، چون فضل از کسانی بود که برمکیان او را روی کار آورده بودند. حضرت رضا علیه السّلام چهل و نه سال و شش ماه داشت و در سال ۲۰۳ شهید شد، چنان چه در همین کتاب ذکر کردم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۵ -

**[ترجمه]

بیان

قوله حنینیه أی نغمه حنینیه من الحنین بمعنی الشوق و الطرب.

و فی بعض النسخ حبیبیه بالباءین الموحدتین و علی التقدیرین إشاره إلی نغمه من النغمات و الأظهر أنه حسینیه کما فی بعض النسخ و هی نغمه معروفه و الشمط بیاض الرأس یخالطه سواد.

و المعبدیات نغمه معروفه و غافصه فاجأه و أخذه علی غره.

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۶۵ و ۱۶۶.

**[ترجمه]کلمه «حنینیه» یعنی نغمه. حنینیه که از «حنین» به معنای شوق و طرب می آید و در بعضی نسخه ها «حبیبیه» دارد و بر هر دو تقدیر، اشاره به آهنگی از آهنگ هاست و اظهر آن است که «حسینیه» باشد، چنان چه در بعضی نسخ آمده و آن نغمه ای معروف است. و «شمط» سفیدی سر است که با سیاهی مخلوط شود. و «معبدیات» نغمه معروفی است. و عبارت «غافصه» یعنی ناگهانی و با نیرنگ او را گرفت.

**[ترجمه]

«۲۰»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ حُکَیْمٍ عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ لِیَ الْمَأْمُونُ یَا أَبَا الْحَسَنِ انْظُرْ بَعْضَ مَنْ تَثِقُ بِهِ تُوَلِّیهِ هَذِهِ الْبُلْدَانَ الَّتِی قَدْ فَسَدَتْ عَلَیْنَا فَقُلْتُ لَهُ تَفِی لِی وَ أَفِی لَکَ فَإِنِّی إِنَّمَا دَخَلْتُ فِیمَا دَخَلْتُ عَلَی أَنْ لَا آمُرَ فِیهِ وَ لَا أَنْهَی وَ لَا أَعْزِلَ وَ لَا أُوَلِّیَ وَ لَا أُسَیِّرَ حَتَّی یُقَدِّمَنِیَ اللَّهُ قَبْلَکَ فَوَ اللَّهِ إِنَّ الْخِلَافَهَ لَشَیْ ءٌ مَا حَدَّثَتْ بِهِ نَفْسِی وَ لَقَدْ کُنْتُ بِالْمَدِینَهِ أَتَرَدَّدُ فِی طُرُقِهَا عَلَی دَابَّتِی وَ إِنَّ أَهْلَهَا وَ غَیْرَهُمْ یَسْأَلُونِّیَ الْحَوَائِجَ فَأَقْضِیهَا لَهُمْ فَیَصِیرُونَ کَالْأَعْمَامِ لِی وَ إِنَّ کُتُبِی لَنَافِذَهٌ فِی الْأَمْصَارِ وَ مَا زِدْتَنِی فِی نِعْمَهٍ هِیَ عَلَیَّ مِنْ رَبِّی فَقَالَ أَفِی لَکَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: معمر بن خلاد می گوید: حضرت رضا علیه السّلام فرمود: مأمون به من گفت: یا ابا الحسن! خوب است یک نفر از کسانی که به آنها اعتماد داری را معرفی کنی تا فرماندار فلان شهر کنم که وضع آنجا درهم پاشیده است. من گفتم: اگر تو به شرط من وفا کنی، من هم شرط تو را وفا می کنم. من ولایت عهدی را پذیرفتم، به شرط اینکه امر و نهی نکنم و عزل و نصب ننمایم و کسی را فرماندار و کسی را برکنار ننمایم، تا بالاخره خداوند مرا قبل از تو از این دنیا ببرد. به خدا قسم خلافت چیزی است که هرگز خود را به آن وعده نداده ام. وقتی در مدینه بودم سوار بر مال سواری خود می شدم و میان کوچه و بازار رفت و آمد می کردم. اهالی مدینه و دیگران حاجات و نیازهای خود را از من درخواست می کردند و من برآورده می نمودم. آنها مثل عمو و خویشاوند من بودند، نامه های مرا در شهرها می پذیرفتند و سفارش های مرا رد نمی کردند. تو بر نعمتی که خداوند به من عنایت فرموده بود اضافه نکردی. مأمون گفت: قبول دارم! شرط شما را وفا می کنم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۶ -

**[ترجمه]

«۲۱»

ع، [علل الشرائع] ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْحُسَیْنُ بْنُ أَحْمَدَ الرَّازِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ مَاجِیلَوَیْهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: أَخْبَرَنِی الرَّیَّانُ بْنُ شَبِیبٍ خَالُ الْمُعْتَصِمِ أَخُو مَارِدَهَ أَنَّ الْمَأْمُونَ لَمَّا أَرَادَ أَنْ یَأْخُذَ الْبَیْعَهَ لِنَفْسِهِ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ وَ لِلرِّضَا علیه السلام بِوِلَایَهِ الْعَهْدِ وَ لِلْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ بِالْوِزَارَهِ أَمَرَ بِثَلَاثِ کَرَاسِیَّ فَنُصِبَتْ لَهُمْ فَلَمَّا قَعَدُوا عَلَیْهَا أَذِنَ لِلنَّاسِ فَدَخَلُوا یُبَایِعُونَ فَکَانُوا یُصَفِّقُونَ بِأَیْمَانِهِمْ عَلَی أَیْمَانِ الثَّلَاثَهِ مِنْ أَعْلَی الْإِبْهَامِ إِلَی الْخِنْصِرِ وَ یَخْرُجُونَ حَتَّی بَایَعَ فِی آخِرِ النَّاسِ فَتًی مِنَ الْأَنْصَارِ فَصَفَّقَ

بِيَمِينِهِ مِنَ الْخِنْصِرِ إِلَى أَعْلَى الْإِبْهَامِ فَتَبَسَّمَ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام ثُمَّ قَالَ كُلُّ مَنْ بَايَعَنَا بَايَعَ بِفَسْخِ الْبَيْعَهِ غَيْرَ هَذَا الْفَتَى فَإِنَّهُ بَايَعَنَا بِعَقْدِهَا فَقَالَ الْمَأْمُونُ وَ مَا فَسْخُ الْبَيْعَهِ مِنْ عَقْدِهَا قَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام عَقْدُ الْبَيْعَهِ هُوَ مِنْ أَعْلَى الْخِنْصِرِ إِلَى أَعْلَى الْإِبْهَامِ وَ فَسْخُهَا مِنْ أَعْلَى الْإِبْهَامِ إِلَى أَعْلَى الْخِنْصِرِ قَالَ فَمَاجَ النَّاسُ فِي ذَلِكَ وَ أَمَرَ الْمَأْمُونُ بِإِعَادَهِ النَّاسِ إِلَى الْبَيْعَهِ عَلَى مَا وَصَفَهُ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام وَ قَالَ النَّاسُ كَيْفَ يَسْتَحِقُّ الْإِمَامَهَ مَنْ لَا يَعْرِفُ عَقْدَ الْبَيْعَهِ إِنَّ مَنْ عَلِمَ لَأَوْلَى بِهَا مِمَّنْ لَا يَعْلَمُ قَالَ فَحَمَلَهُ ذَلِكَ عَلَى مَا فَعَلَهُ مِنْ سَمِّهِ (۲).

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۱۶۶ و ۱۶۷.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۲۸، عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۳۸.

**[ترجمه]علل الشرائع و عیون اخبارالرضا: ریان بن شبیب دایی معتصم و برادر مارده می گوید: وقتی مأمون خواست برای خود بیعت به خلافت و برای حضرت رضا علیه السّلام به ولایت عهد و برای فضل بن سهل به وزارت بگیرد، دستور داد سه کرسی گذاشتند. وقتی هر کدام بر کرسی خود قرار گرفتند، به مردم اجازه ورود داد. مردم وارد شدند و شروع به بیعت کردند و با دست راست، از بالای انگشت شست تا انگشت کوچک بر دست راست هر یک از این سه نفر می گذاشتند و خارج می شدند. تا بالاخره جوانی از انصار در آخر بیعت کرد و دست راست خود را از انگشت کوچک تا بالای شست بر دست آنها گذاشت. حضرت رضا علیه السّلام تبسم کرد و آنگاه فرمود: هر کس با ما بیعت کرد، بیعتی کرد که آن را بشکند، جز این جوان که بیعت محکم و پایدار کرد. مأمون گفت: شکستن و پایداری بیعت از کجا معلوم شد؟ حضرت رضا علیه السّلام فرمود: پایداری بیعت از بالای انگشت کوچک تا بالای انگشت شست است و فسخ بیعت از بالای شست تا بالای انگشت کوچک است. مردم با شنیدن این جریان با یکدیگر به صحبت پرداختند. مأمون دستور داد برگردند و آن طوری که حضرت رضا علیه السّلام دستور می دهد بیعت کنند. مردم می گفتند: از کجا لیاقت امامت دارد کسی که شیوه بیعت کردن را نمی داند؟ کسی که می داند از او شایسته تر است. این سخنان باعث شد که مأمون، حضرت رضا علیه السّلام را مسموم کند. - . علل الشرائع ۱ : ۲۲۸ ، عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۸ -

**[ترجمه]

«۲۲»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَفْطَسُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی الْمَأْمُونِ فَقَرَّبَنِی وَ حَیَّانِی ثُمَّ قَالَ رَحِمَ اللَّهُ الرِّضَا علیه السلام مَا کَانَ أَعْلَمَهُ لَقَدْ أَخْبَرَنِی بِعَجَبٍ سَأَلْتُهُ لَیْلَهً وَ قَدْ بَایَعَ لَهُ النَّاسُ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ أَرَی لَکَ أَنْ تَمْضِیَ إِلَی الْعِرَاقِ وَ أَکُونَ خَلِیفَتَکَ بِخُرَاسَانَ فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قَالَ لَا لَعَمْرِی وَ لَکِنَّهُ مِنْ دُونِ خُرَاسَانَ تَدَرُّجَاتٌ إِنَّ لَنَا هُنَا مَکْثاً وَ لَسْتُ بِبَارِحٍ حَتَّی یَأْتِیَنِی الْمَوْتُ وَ مِنْهَا الْمَحْشَرُ لَا مَحَالَهَ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ وَ مَا عِلْمُکَ بِذَلِکَ فَقَالَ عِلْمِی بِمَکَانِی کَعِلْمِی بِمَکَانِکَ قُلْتُ وَ أَیْنَ مَکَانِی أَصْلَحَکَ اللَّهُ فَقَالَ لَقَدْ بَعُدَتِ الشُّقَّهُ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ أَمُوتُ فِی الْمَشْرِقِ وَ تَمُوتُ بِالْمَغْرِبِ فَقُلْتُ صَدَقْتَ وَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ وَ آلُ مُحَمَّدٍ فَجَهَدْتُ الْجُهْدَ کُلَّهُ وَ أَطْمَعْتُهُ فِی الْخِلَافَهِ وَ مَا سِوَاهَا فَمَا أَطْمَعَنِی فِی نَفْسِهِ (۱).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: محمّد بن عبداللّه افطس می گوید: پیش مأمون رفتم؛ مرا احترام کرد و تهنیت گفت. سپس گفت: خدا رحمت کند حضرت رضا علیه السّلام را، چقدر دانا بود! شبی که مردم با او بیعت کرده بودند، مرا از امر عجیبی خبر داد. به او گفتم: خوب است شما به عراق تشریف ببرید و من جانشین شما در خراسان باشم! لبخندی زد و فرمود: نه، قسم به جان خودم که من باید همین نزدیکی های خراسان باشم و در این سرزمین بمانم تا مرگ گریبانم را بگیرد و بالاخره از همین سرزمین محشور خواهم شد.

عرض کردم: فدایت شوم! از کجا این مطلب را می دانی؟ فرمود: همان طور که محل دفن خود را می دانم، مکان دفن تو را نیز می دانم! پرسیدم: محل دفن من کجا است؟ فرمود: بین من و تو فاصله زیاد است؛ من در مشرق از دنیا می روم و تو در مغرب. گفتم: صحیح می فرمایید؛ خدا و پیامبر و اهل بیت او بهتر می دانند. و خیلی کوشش کردم تا او را در مورد خلافت و چیزهای

دیگر به طمع اندازم، ولی قبول نکرد. - . غیبت طوسی: ۵۲ -

**[ترجمه]

بیان

لعل التدرجات من قولهم أدرجه فی أکفانه و قد مضی فی باب المعجزات (۲).

**[ترجمه]شاید «تدرجات» از عبارت «ادرجه فی اکفانه» گرفته شده باشد که در باب معجزات گذشت.

**[ترجمه]

«۲۳»

شا، [الإرشاد]: ذَکَرَ جَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِ الْأَخْبَارِ وَ رُوَاهِ السِّیَرِ مِنْ أَیَّامِ الْخُلَفَاءِ أَنَّ الْمَأْمُونَ لَمَّا أَرَادَ الْعَقْدَ لِلرِّضَا عَلِیِّ بْنِ مُوسَی علیهما السلام وَ حَدَّثَ نَفْسَهُ بِذَلِکَ أَحْضَرَ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ وَ أَعْلَمَهُ بِمَا قَدْ عَزَمَ عَلَیْهِ مِنْ ذَلِکَ وَ أَمَرَهُ بِالاجْتِمَاعِ مَعَ أَخِیهِ الْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ عَلَی ذَلِکَ فَفَعَلَ وَ اجْتَمَعَا بِحَضْرَتِهِ فَجَعَلَ الْحَسَنُ یُعَظِّمُ ذَلِکَ عَلَیْهِ وَ یُعَرِّفُهُ مَا فِی إِخْرَاجِ الْأَمْرِ مِنْ أَهْلِهِ عَلَیْهِ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ إِنِّی عَاهَدْتُ اللَّهَ أَنَّنِی إِنْ ظَفِرْتُ بِالْمَخْلُوعِ أَخْرَجْتُ الْخِلَافَهَ إِلَی أَفْضَلِ آلِ أَبِی طَالِبٍ وَ مَا أَعْلَمُ أَحَداً أَفْضَلَ مِنْ هَذَا الرَّجُلِ عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ فَلَمَّا رَأَی الْفَضْلُ وَ الْحَسَنُ عَزِیمَتَهُ عَلَی ذَلِکَ أَمْسَکَا عَنْ مُعَارَضَتِهِ فَأَرْسَلَهُمَا إِلَی الرِّضَا علیه السلام فَعَرَضَا عَلَیْهِ ذَلِکَ فَامْتَنَعَ مِنْهُ فَلَمْ یَزَالا بِهِ حَتَّی أَجَابَ فَرَجَعَا إِلَی الْمَأْمُونِ فَعَرَّفَاهُ إِجَابَتَهُ فَسُرَّ بِذَلِکَ وَ جَلَسَ لِلْخَاصَّهِ فِی یَوْمِ خَمِیسٍ وَ خَرَجَ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ وَ أَعْلَمَ النَّاسَ بِرَأْیِ الْمَأْمُونِ فِی عَلِیِّ بْنِ مُوسَی وَ أَنَّهُ قَدْ وَلَّاهُ

۱- ۱. غیبه الشیخ ص ۵۲ و ۵۳.

۲- ۲. راجع ص ۵۷ تحت الرقم ۷۴.

عَهْدَهُ وَ سَمَّاهُ الرِّضَا وَ أَمَرَهُمْ بِلُبْسِ الْخُضْرَهِ وَ الْعَوْدِ لِبَيْعَتِهِ فِي الْخَمِيسِ عَلَى أَنْ يَأْخُذُوا رِزْقَ سَنَهٍ.

فَلَمَّا كَانَ ذَلِكَ الْيَوْمُ رَكِبَ النَّاسُ عَلَى طَبَقَاتِهِمْ مِنَ الْقُوَّادِ وَ الْحُجَّابِ وَ الْقُضَاهِ وَ غَيْرِهِمْ فِي الْخُضْرَهِ وَ جَلَسَ الْمَأْمُونُ وَ وَضَعَ لِلرِّضَا عليه السلام وِسَادَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ حَتَّى لَحِقَ بِمَجْلِسِهِ وَ فَرْشِهِ وَ أَجْلَسَ الرِّضَا عليه السلام عَلَيْهِمَا فِي الْخُضْرَهِ وَ عَلَيْهِ عِمَامَهٌ وَ سَيْفٌ ثُمَّ أَمَرَ ابْنَهُ الْعَبَّاسَ بْنَ الْمَأْمُونِ أَنْ يُبَايِعَ لَهُ أَوَّلَ النَّاسِ فَرَفَعَ الرِّضَا يَدَهُ فَتَلَقَّى بِظَهْرِهَا وَجْهَ نَفْسِهِ وَ بِبَطْنِهَا وُجُوهَهُمْ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ ابْسُطْ يَدَكَ لِلْبَيْعَهِ وَ قَالَ لَهُ الرِّضَا عليه السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَكَذَا كَانَ يُبَايِعُ فَبَايَعَهُ النَّاسُ وَ يَدُهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ وَ وُضِعَتِ الْبِدَرُ وَ قَامَتِ الْخُطَبَاءُ وَ الشُّعَرَاءُ فَجَعَلُوا يَذْكُرُونَ فَضْلَ الرِّضَا عليه السلام وَ مَا كَانَ مَعَ الْمَأْمُونِ فِي أَمْرِهِ ثُمَّ دَعَا أَبُو عَبَّادٍ بِالْعَبَّاسِ بْنِ الْمَأْمُونِ فَوَثَبَ فَدَنَا مِنْ أَبِيهِ فَقَبَّلَ يَدَهُ وَ أَمَرَهُ بِالْجُلُوسِ ثُمَّ نُودِيَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ فَقَالَ لَهُ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ قُمْ فَقَامَ وَ مَشَى حَتَّى قَرُبَ مِنَ الْمَأْمُونِ وَ وَقَفَ وَ لَمْ يُقَبِّلْ يَدَهُ فَقِيلَ لَهُ امْضِ فَخُذْ جَائِزَتَكَ وَ نَادَاهُ الْمَأْمُونُ ارْجِعْ يَا أَبَا جَعْفَرٍ إِلَى مَجْلِسِكَ فَرَجَعَ ثُمَّ جَعَلَ أَبُو عَبَّادٍ يَدْعُو بِعَلَوِيٍّ وَ عَبَّاسِيٍّ فَيَقْبِضَانِ جَوَائِزَهُمَا حَتَّى نَفِدَتِ الْأَمْوَالُ ثُمَّ قَالَ الْمَأْمُونُ لِلرِّضَا عليه السلام اخْطُبِ النَّاسَ وَ تَكَلَّمْ فِيهِمْ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ قَالَ لَنَا عَلَيْكُمْ حَقٌّ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَكُمْ عَلَيْنَا حَقٌّ بِهِ فَإِذَا أَنْتُمْ أَدَّيْتُمْ إِلَيْنَا ذَلِكَ وَجَبَ عَلَيْنَا الْحَقُّ لَكُمْ وَ لَا يُذْكَرُ عَنْهُ غَيْرُ هَذَا فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ وَ أَمَرَ الْمَأْمُونُ فَضُرِبَتِ الدَّرَاهِمُ فَطُبِعَ عَلَيْهَا اسْمُ الرِّضَا وَ زَوَّجَ إِسْحَاقَ بْنَ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ بِنْتَ عَمِّهِ إِسْحَاقَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ أَمَرَهُ فَحَجَّ بِالنَّاسِ وَ خَطَبَ لِلرِّضَا عليه السلام فِي بَلَدِهِ بِوَلَايَهِ الْعَهْدِ.

وَ رَوَى أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ الْعَلَوِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ عَبْدَ الْحَمِيدِ بْنَ سَعِيدٍ يَخْطُبُ فِي تِلْكَ السَّنَهِ عَلَى مِنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِالْمَدِينَهِ

فَقَالَ لَهُ فِی الدُّعَاءِ لَهُ وَلِیُّ عَهْدِ الْمُسْلِمِینَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام:

سِتَّهٌ آبَاؤُهُمْ مَنْ هُمْ***أَفْضَلُ مَنْ یَشْرَبُ صَوْبَ الْغَمَامِ

وَ ذَکَرَ الْمَدَائِنِیُّ عَنْ رِجَالِهِ قَالَ لَمَّا جَلَسَ الرِّضَا علیه السلام فِی الْخِلَعِ بِوِلَایَهِ الْعَهْدِ فَأَقَامَ بَیْنَ یَدَیْهِ الْخُطَبَاءُ وَ الشُّعَرَاءُ وَ خَفَقَتِ الْأَلْوِیَهُ عَلَی رَأْسِهِ فَذُکِرَ عَنْ بَعْضِ مَنْ حَضَرَ مِمَّنْ کَانَ یَخْتَصُّ بِالرِّضَا علیه السلام أَنَّهُ قَالَ کُنْتُ بَیْنَ یَدَیْهِ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ فَنَظَرَ إِلَیَّ وَ أَنَا مُسْتَبْشِرٌ بِمَا جَرَی فَأَوْمَأَ إِلَیَّ أَنِ ادْنُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَقَالَ لِی مِنْ حَیْثُ لَا یَسْمَعُهُ غَیْرِی لَا تَشْغَلْ قَلْبَکَ بِهَذَا الْأَمْرِ وَ لَا تَسْتَبْشِرْ لَهُ فَإِنَّهُ شَیْ ءٌ لَا یَتِمُّ وَ کَانَ فِیمَنْ وَرَدَ عَلَیْهِ مِنَ الشُّعَرَاءِ دِعْبِلُ بْنُ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیُّ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَیْهِ قَالَ إِنِّی قَدْ قُلْتُ قَصِیدَهً فَجَعَلْتُ عَلَی نَفْسِی أَنْ لَا أَنْشُدَهَا عَلَی أَحَدٍ قَبْلَکَ فَأَمَرَهُ بِالْجُلُوسِ حَتَّی خَفَّ مَجْلِسُهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ هَاتِهَا قَالَ فَأَنْشَدَهُ قَصِیدَتَهُ الَّتِی أَوَّلُهَا:

مَدَارِسُ آیَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَهٍ***وَ مَنْزِلُ وَحْیٍ مُقْفِرُ الْعَرَصَاتِ

حَتَّی أَتَی عَلَی آخِرِهَا فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ إِنْشَادِهَا قَامَ الرِّضَا علیه السلام فَدَخَلَ إِلَی حُجْرَتِهِ وَ بَعَثَ إِلَیْهِ خَادِماً بِخِرْقَهِ خَزٍّ فِیهَا سِتُّمِائَهِ دِینَارٍ وَ قَالَ لِخَادِمِهِ قُلْ لَهُ اسْتَعِنْ بِهَذِهِ فِی سَفَرِکَ وَ أَعْذِرْنَا فَقَالَ لَهُ دِعْبِلٌ لَا وَ اللَّهِ مَا هَذَا أَرَدْتُ وَ لَا لَهُ خَرَجْتُ وَ لَکِنْ قُلْ لَهُ اکْسُنِی ثَوْباً مِنْ أَثْوَابِکَ وَ رُدَّهَا عَلَیْهِ فَرَدَّهَا الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لَهُ خُذْهَا وَ بَعَثَ إِلَیْهِ بِجُبَّهٍ مِنْ ثِیَابِهِ فَخَرَجَ دِعْبِلٌ حَتَّی وَرَدَ قُمَّ فَلَمَّا رَأَوُا الْجُبَّهَ مَعَهُ أَعْطَوْهُ فِیهَا أَلْفَ دِینَارٍ فَأَبَی عَلَیْهِمْ فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ وَ لَا خِرْقَهً مِنْهَا بِأَلْفِ دِینَارٍ ثُمَّ خَرَجَ مِنْ قُمَّ فَاتَّبَعُوهُ فَقَطَعُوا عَلَیْهِ الطَّرِیقَ وَ أَخَذُوا الْجُبَّهَ وَ رَجَعَ إِلَی قُمَّ فَکَلَّمَهُمْ فِیهَا فَقَالُوا لَیْسَ إِلَیْهَا سَبِیلٌ وَ لَکِنْ إِنْ شِئْتَ فَهَذِهِ أَلْفُ دِینَارٍ وَ قَالَ لَهُمْ وَ خِرْقَهً مِنْهَا فَأَعْطَوْهُ أَلْفَ دِینَارٍ وَ خِرْقَهً مِنْهَا(۱).

**[ترجمه]ارشاد: گروهی از تاریخ نویسان و وقایع نگاران که درباره زندگی خلفا تحقیق دارند، نوشته اند که وقتی مأمون تصمیم گرفت حضرت رضا علیه السّلام را ولیعهد خود کند، فضل بن سهل را خواست و جریان را با او در میان گذاشت و به او گفت: در این مورد با برادرت حسن بن سهل نیز مشورت کن. وی این کار را کرد و هر دو پیش مأمون آمدند. حسن بن سهل پیوسته اظهار می کرد که این کار مشکلی است و خلافت از این خاندان خارج می شود! مأمون گفت: من با خدا پیمان بسته ام که اگر بر برادر خود پیروز شوم، خلافت را به شایسته ترین اولاد علی بسپارم! امروز کسی را روی زمین از علی بن موسی الرضا علیهما السّلام شایسته تر نمی دانم.

فضل و حسن که دیدند مأمون تصمیم جدی دارد مخالفت نکردند. مأمون آن دو را پیش حضرت رضا علیه السّلام فرستاد و ولایت عهدی را به آن جناب عرضه داشت، ولی ایشان امتناع ورزیدند و آنها آن قدر اصرار کردند تا پذیرفت. پس پیش مأمون برگشتند و مأمون را از قبول کردن آن جناب مطلع کردند! مأمون خیلی خوشحال شد و روز پنجشنبه مجلسی برای خواص تشکیل داد و فضل بن سهل به مردم اطلاع داد که نظر مأمون درباره حضرت رضا علیه السّلام چیست و او را ولیعهد خویش کرده و لقب رضا را به او بخشیده است. او دستور داد که آنها لباس سبز بپوشند و روز پنجشنبه با او بیعت کنند و مواجب و حقوق یک سال خود را دریافت نمایند.

آن روز تمام طبقات از سپهداران و وزیران و قاضیان سوار شده و در آن مجلس حاضر شدند. مأمون نشست و برای حضرت رضا علیه السّلام دو پشتی بزرگ نزدیک خود قرار داده بود. آن جناب با لباس سبز در جایگاه خود نشست، در حالی که عمامه ای بر سر داشت و شمشیری بر کمر آویخته بود. خود مأمون دستور داد اولین کس پسرش عباس بن مأمون با حضرت بیعت کند. امام علیه السّلام دست خود را به طوری بلند کرد که پشت دست آن جناب مقابل صورت خودش و کف دستش رو به مردم قرار گرفت. مأمون گفت: دست خود را برای بیعت بگشایید! حضرت فرمود: پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم این چنین بیعت می کرد. مردم بیعت کردند و دست حضرت رضا علیه السّلام بالای دست آنها بود. آنها کیسه های زر برای جایزه نهادند و گویندگان و شعرا به پا خاستند و شروع به ذکر فضل و منقبت حضرت رضا علیه السّلام کردند و شرح همبستگی آن جناب را با مأمون دادند.

سپس ابو عباد، عباس پسر مأمون را صدا زد. وی از جای حرکت کرد، جلوی پدر خود مأمون رفت و دست او را بوسید و او دستور داد که بنشیند! بعد محمّد بن جعفر بن محمّد را صدا زدند. فضل بن سهل به او گفت: از جای حرکت کن! برخاست و آمد تا نزدیک مأمون ایستاد، ولی دست او را نبوسید. به او گفتند: برو جایزه ات را بگیر! ولی مأمون گفت: برگرد سر جایت بنشین! و او برگشت. ابو عباد هر یک از علوی ها و عباسیان را صدا می زد و آنها جایزه خود را دریافت می کردند تا پول ها تمام شد.

بعد مأمون به حضرت رضا علیه السّلام پیشنهاد کرد که سخنرانی کند. امام علیه السّلام پس از حمد پروردگار فرمود: ما را به واسطه قرابت با پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم حقی است بر شما، و شما را نیز به واسطه آن جناب بر ما حقی است. وقتی شما حق ما را ادا کردید، بر ما نیز واجب می شود که حق شما را ادا کنیم. جز همین جملات دیگر چیزی نقل نشده که امام در این مجلس فرموده باشد. مأمون دستور داد درهم به نام حضرت رضا علیه السّلام سکه بزنند و دختر اسحاق ابن جعفر بن محمّد را به ازدواج پسر عمویش اسحاق بن موسی بن جعفر در آورد و آن سال او را امیرالحاج کرد و خطبه به نام حضرت رضا علیه السّلام به ولایت عهدی خواندند.

یحیی بن حسن علوی گفت: کسی که از عبدالحمید بن سعید شنیده بود، نقل کرد که او در مدینه روی منبر پیغمبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم در دعای خود گفت: ولیعهد مسلمانان علی بن موسی بن جعفر بن محمّد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام است. پدران آنها شش نفرند و با فضیلت ترین اشخاصی هستند که از باران ابرها می آشامند .

مدائنی در رجال می نویسد: وقتی حضرت رضا علیه السّلام بر کرسی ولایت عهدی نشست، خطبا و شاعران جمع شدند و پرچم ها بر روی سر آن جناب به اهتزاز درآمد. شخصی از حاضرین که جزو اصحاب خاص حضرت رضا علیه السّلام بود گفت: من آن روز رو به روی حضرت رضا علیه السّلام بودم و چشم آن جناب به من افتاد که از این پیشامد خوشحالم! ایشان اشاره کرد که نزدیک شوم. نزدیک آن جناب رفتم و او به طوری که کسی نمی شنید به من فرمود: دل به این کار مبند و خوشحال نباش! این وضع عاقبت ندارد و به انجام نمی رسد.

و از شعرایی که بر حضرت وارد شد، دعبل بن علی خزاعی بود که وقتی بر حضرت وارد شد گفت: من قصیده ای سروده ام و با خود عهد کرده ام که قبل از شما، آن را بر احدی نخوانم. حضرت امر به جلوسش کرد، به گونه ای که محل نشستنش

خفیف بود. بعد به او امر به خواندن کرد. دعبل قصیده ای را که اول آن این بیت است خواند:

مدارس آیاتی که از تلاوت خالی است و منزل وحی که حیاطش را خاک گرفته است

تا به آخر رسید. وقتی از خواندن شعر فارغ شد، حضرت رضا علیه السّلام برخاست و داخل حجره شد و خرقه ای از پوست خز که در آن ششصد دینار بود، آورد و به خادمش فرمود: به دعبل بگو در سفر خود از این پول کمک بگیر و ما را معذور کن. دعبل به او گفت: به خدا قسم من اراده گرفتن صله از شما نداشتم و به این هدف هم به اینجا نیامدم! ولی به آقا بگو لباسی از البسه اش را به من صله دهد و آن لباس خز را برگرداند. حضرت رضا علیه السّلام نیز لباس خز را به دعبل برگرداند و به او فرمود: این را بگیر، و علاوه بر آن لباسی از البسه خود را به او بخشید. دعبل خارج شد و رفت تا اینکه به قم رسید. وقتی مردم لباس حضرت را دیدند، خواستند با هزار دینار آن را از او بگیرند، ولی او قبول نکرد و گفت: نه، به خدا قسم یک نخ آن را به هزار دینار نمی دهم!

سپس دعبل از قم خارج شد و مردم او را تعقیب کردند و راه رفتن او را بریدند و لباس را گرفتند. دعبل به قم برگشت و لباس را از آنان مطالبه کرد. گفتند: راهی برای به دست آوردن آن نداری! ولی اگر می خواهی این هزار دینار را بگیر. گفت: هزار دینار را با یک نخ آن بدهید! آنها نیز هزار دینار را با یک تکه لباس به او دادند! - . ارشاد: ۲۹۱ -

**[ترجمه]

بیان

الخلع بکسر الخاء و فتح اللام جمع الخلعه و خفق الألویه تحرکها و اضطرابها.

ص: ۱۴۷

۱- ۱. إرشاد المفید ص ۲۹۱- ۲۹۳.

**[ترجمه]«خلع» به کسر خاء و فتح لام جمع خلعت است و «خفق الالویه» به معنای تحرک و اضطراب لواءها و پرچم هاست.

**[ترجمه]

«۲۴»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: ذَکَرَ أَخْبَارَ الْبَیْعَهِ نَحْواً مِمَّا مَرَّ وَ ذَکَرَ صُورَهَ خَطِّ الرِّضَا علیه السلام عَلَی کِتَابِ الْعَهْدِ نَحْواً مِمَّا سَیَأْتِی ثُمَّ قَالَ وَ قَالَ ابْنُ الْمُعْتَزِّ:

وَ أَعْطَاکُمُ الْمَأْمُونُ حَقَّ خِلَافَهٍ**لَنَا حَقُّهَا لَکِنَّهُ جَادَ بِالدُّنْیَا

فَمَاتَ الرِّضَا مِنْ بَعْدِ مَا قَدْ عَلِمْتُمْ**وَ لَاذَتْ بِنَا مِنْ بَعْدِهِ مَرَّهً أُخْرَی

وَ کَانَ دَخَلَ عَلَیْهِ الشُّعَرَاءُ فَأَنْشَدَ دِعْبِلٌ:

مَدَارِسُ آیَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَه**وَ مَنْزِلُ وَحْیٍ مُقْفِرُ الْعَرَصَاتِ

وَ أَنْشَدَ إِبْرَاهِیمُ بْنُ الْعَبَّاسِ:

أَزَالَتْ عَزَاءَ الْقَلْبِ بَعْدَ التَّجَلُّدِ**مَصَارِعُ أَوْلَادِ النَّبِیِّ مُحَمَّدٍ

وَ أَنْشَدَ أَبُو نُوَاسٍ

مُطَهَّرُونَ نَقِیَّاتٌ جُیُوبُهُمْ **تُتْلَی الصَّلَاهُ عَلَیْهِمْ أَیْنَمَا ذُکِرُوا

مَنْ لَمْ یَکُنْ عَلَوِیّاً حِینَ تَنْسُبُهُ**فَمَا لَهُ فِی قَدِیمِ الدَّهْرِ مُفْتَخَرٌ

وَ اللَّهُ لَمَّا بَرَأَ خَلْقاً فَأَتْقَنَهُ**صَفَّاکُمْ وَ اصْطَفَاکُمْ أَیُّهَا الْبَشَرُ

فَأَنْتُمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَی وَ عِنْدَکُمْ**عِلْمُ الْکِتَابِ وَ مَا جَاءَتْ بِهِ السُّوَرُ

فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام قَدْ جِئْتَنَا بِأَبْیَاتٍ مَا سَبَقَکَ أَحَدٌ إِلَیْهَا یَا غُلَامُ هَلْ مَعَکَ مِنْ نَفَقَتِنَا شَیْ ءٌ فَقَالَ ثَلَاثُمِائَهِ دِینَارٍ فَقَالَ أَعْطِهَا إِیَّاهُ ثُمَّ قَالَ یَا غُلَامُ سُقْ إِلَیْهِ الْبَغْلَهَ(۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: جریان بیعت را چنان چه قبلا نقل شد ذکر کرده و صورت خط حضرت رضا علیه السّلام را در مورد نامه ولایت عهدی، همان طوری بعدا نقل می شود، نقل می کند و آنگاه می نویسد: ابن المعتز این شعر را سرود:

و مأمون خلافتی را به شما سپرد که حق ما بود، ولی او به دنیا جود کرد

پس حضرت رضا علیه السّلام بعد از آنکه شما فهمیدید از دار دنیا رفت و خلافت پس از او بار دیگر به ما پناه آورد!

در بین شاعرانی که برای مدح خدمت آن جناب رسیدند، یکی دعبل ابن علی خزاعی بود که این قصیده را سرود:

مدارس آیاتی که از تلاوت خالی است و منزل وحی که حیاطش را خاک گرفته است

ابراهیم بن عباس این شعر را خواند:

ماتم قلب بعد از کشمکش ها و به خاک افتادن اولاد پیامبر حضرت محمد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم از بین رفت

ابو نواس این شعر را سرود:

آنان پاکانی هستند که گریبان هایشان پاکیزه است و هر جا نامشان برده می شود، بر آنان صلوات فرستاده می شود

کسی که هنگام معرفی نسب علوی نباشد، افتخاری از روزگار قدیم نخواهد داشت

وقتی خدا خلقش را آفرید و آن را متقن خلق کرد، ای انسان ها (امامان!) شما را پاکیزه نمود و برگزید شما انبوه پاکان عالم بالایید و علم قرآن و آنچه سوره های قرآن آورده اند، با شماست

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: شعری سروده ای که کسی تاکنون چنین نسروده است! ای غلام! چقدر پول از مخارج ما باقیمانده؟ گفت: سیصد دینار. فرمود: آن را بده به ابو نواس! سپس فرمود: غلام! همین قاطر سواری مرا نیز به او بده! - . مناقب ۴ : ۳۶۲ -

**[ترجمه]

«۲۵»

کشف، [کشف الغمه]: قَالَ الْفَقِیرُ إِلَی اللَّهِ تَعَالَی عَلِیُّ بْنُ عِیسَی أَثَابَهُ اللَّهُ وَ فِی سَنَهِ سَبْعِینَ وَ سِتِّمِائَهٍ وَصَلَ مِنْ مَشْهَدِهِ الشَّرِیفِ أَحَدُ قُوَّامِهِ وَ مَعَهُ الْعَهْدُ الَّذِی کَتَبَهُ لَهُ الْمَأْمُونُ بِخَطِّ یَدِهِ وَ بَیْنَ سُطُورِهِ وَ فِی ظَهْرِهِ بِخَطِّ الْإِمَامِ علیه السلام مَا هُوَ مَسْطُورٌ فَقَبَّلْتُ مَوَاقِعَ أَقْلَامِهِ وَ سَرَّحْتُ طَرْفِی فِی رِیَاضِ کَلَامِهِ وَ عَدَّدْتُ الْوُقُوفَ عَلَیْهِ مِنْ مِنَنِ اللَّهِ وَ إِنْعَامِهِ وَ نَقَلْتُهُ حَرْفاً فَحَرْفاً وَ هُوَ بِخَطِّ الْمَأْمُونِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ هَذَا کِتَابٌ کَتَبَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَارُونَ الرَّشِیدِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ لِعَلِیِّ بْنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ وَلِیِّ عَهْدِهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ اصْطَفَی الْإِسْلَامَ

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۲- ۳۶۶.

دِيناً وَ اصْطَفَى لَهُ مِنْ عِبَادِهِ رُسُلًا دَالِّينَ وَ هَادِينَ إِلَيْهِ يُبَشِّرُ أَوَّلُهُمْ بِآخِرِهِمْ وَ يُصَدِّقُ تَالِيهِمْ مَاضِيَهُمْ حَتَّى انْتَهَتْ نُبُوَّهُ اللَّهِ إِلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله عَلَى فَتْرَهٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ دُرُوسٍ مِنَ الْعِلْمِ وَ انْقِطَاعٍ مِنَ الْوَحْيِ وَ اقْتِرَابٍ مِنَ السَّاعَهِ فَخَتَمَ اللَّهُ بِهِ النَّبِيِّينَ وَ جَعَلَهُ شَاهِداً لَهُمْ وَ مُهَيْمِناً عَلَيْهِمْ وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَابَهُ الْعَزِيزَ الَّذِى لا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ بِمَا أَحِلَّ وَ حَرَّمَ وَ وَعَدَ وَ أَوْعَدَ وَ حَذَّرَ وَ أَنْذَرَ وَ أَمَرَ بِهِ وَ نَهَى عَنْهُ لِيَكُونَ لَهُ الْحُجَّهُ الْبَالِغَهُ عَلَى خَلْقِهِ لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَهٍ وَ يَحْيى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَهٍ وَ إِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ فَبَلَّغَ عَنِ اللَّهِ رِسَالَتَهُ وَ دَعَا إِلَى سَبِيلِهِ بِمَا أَمَرَهُ بِهِ مِنَ الْحِكْمَهِ وَ الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ وَ الْمُجَادَلَهِ بِالَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ثُمَّ بِالْجِهَادِ وَ الْغِلْظَهِ حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَ اخْتَارَ لَهُ مَا عِنْدَهُ فَلَمَّا انْقَضَتِ النُّبُوَّهُ وَ خَتَمَ اللَّهُ بِمُحَمَّدٍ ص الْوَحْىَ وَ الرِّسَالَهَ جَعَلَ قِوَامَ الدِّينِ وَ نِظَامَ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ بِالْخِلَافَهِ وَ إِتْمَامَهَا وَ عِزَّهَا وَ الْقِيَامَ بِحَقِّ اللَّهِ تَعَالَى فِيهَا بِالطَّاعَهِ الَّتِى بِهَا يُقَامُ فَرَائِضُ اللَّهِ وَ حُدُودُهُ وَ شَرَائِعُ الْإِسْلَامِ وَ سُنَنُهُ وَ يُجَاهَدُ لَهَا عَدُوُّهُ فَعَلَى خُلَفَاءِ اللَّهِ طَاعَتُهُ فِيمَا اسْتَحْفَظَهُمْ وَ اسْتَرْعَاهُمْ مِنْ دِينِهِ وَ عِبَادِهِ وَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَاعَهُ خُلَفَائِهِمْ وَ مُعَاوَنَتُهُمْ عَلَى إِقَامَهِ حَقِّ اللَّهِ وَ عَدْلِهِ وَ أَمْنِ السَّبِيلِ وَ حَقْنِ الدِّمَاءِ وَ صَلَاحِ ذَاتِ الْبَيْنِ وَ جَمْعِ الْأُلْفَهِ وَ فِى خِلَافِ ذَلِكَ اضْطِرَابُ حَبْلِ الْمُسْلِمِينَ وَ اخْتِلَالُهُمْ وَ اخْتِلَافُ مِلَّتِهِمْ وَ قَهْرُ دِينِهِمْ وَ اسْتِعْلَاءُ عَدُوِّهِمْ وَ تَفَرُّقُ الْكَلِمَهِ وَ خُسْرَانُ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ فَحَقٌّ عَلَى مَنِ اسْتَخْلَفَهُ اللَّهُ فِى أَرْضِهِ وَ ائْتَمَنَهُ عَلَى خَلْقِهِ أَنْ يُجْهِدَ لِلَّهِ نَفْسَهُ وَ يُؤْثِرَ مَا فِيهِ رِضَا اللَّهِ وَ طَاعَتُهُ وَ يَعْتَدَّ لِمَا اللَّهُ مُوَافِقُهُ عَلَيْهِ وَ مُسَائِلُهُ عَنْهُ وَ يَحْكُمَ بِالْحَقِّ وَ يَعْمَلَ بِالْعَدْلِ فِيمَا حَمَلَهُ اللَّهُ وَ قَلَّدَهُ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لِنَبِيِّهِ دَاوُدَ عليه السلام يا داوُدُ إِنَّا جَعَلْناكَ خَلِيفَهً فِى الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَ لا تَتَّبِعِ الْهَوى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذابٌ شَدِيدٌ بِما نَسُوا

يَوْمَ الْحِسابِ (۱) وَ قالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ فَوَ رَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كانُوا يَعْمَلُونَ (۲) وَ بَلَغَنا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قالَ لَوْ ضاعَتْ سَخْلَةٌ بِشاطِئِ الْفُرَاتِ لَتَخَوَّفْتُ أَنْ يَسْأَلَنِيَ اللَّهُ عَنْها وَ ايْمُ اللَّهِ إِنَّ الْمَسْئُولَ عَنْ خاصَّهِ نَفْسِهِ الْمَوْقُوفَ عَلَى عَمَلِهِ فِيمَا بَيْنَ اللَّهِ وَ

بَيْنَهُ لَيُعْرَضُ عَلَى أَمْرٍ كَبِيرٍ وَ عَلَى خَطَرٍ عَظِيمٍ فَكَيْفَ بِالْمَسْئُولِ عَنْ رِعَايَهِ الْأُمَّهِ وَ بِاللَّهِ الثِّقَهُ وَ إِلَيْهِ الْمَفْزَعُ وَ الرَّغْبَهُ فِي التَّوْفِيقِ وَ الْعِصْمَهِ وَ التَّسْدِيدِ وَ الْهِدَايَهِ إِلَى مَا فِيهِ ثُبُوتُ الْحُجَّهِ وَ الْفَوْزُ مِنَ اللَّهِ بِالرِّضْوَانِ وَ الرَّحْمَهِ وَ أَنْظَرُ الْأُمَّهِ لِنَفْسِهِ وَ أَنْصَحُهُمْ لِلَّهِ فِي دِينِهِ وَ عِبَادِهِ مِنْ خَلَائِقِهِ فِي أَرْضِهِ مَنْ عَمِلَ بِطَاعَهِ اللَّهِ وَ كِتَابِهِ وَ سُنَّهِ نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله فِي مُدَّهِ أَيَّامِهِ وَ بَعْدَهَا وَ أَجْهَدَ رَأْيَهُ وَ نَظَرَهُ فِيمَنْ يُوَلِّيهِ عَهْدَهُ وَ يَخْتَارُهُ لِإِمَامَهِ الْمُسْلِمِينَ وَ رِعَايَتِهِمْ بَعْدَهُ وَ يَنْصِبُهُ عَلَماً لَهُمْ وَ مَفْزَعاً فِي جَمْعِ أُلْفَتِهِمْ وَ لَمِّ شَعَثِهِمْ وَ حَقْنِ دِمَائِهِمْ وَ الْأَمْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ مِنْ فُرْقَتِهِمْ وَ فَسَادِ ذَاتِ بَيْنِهِمْ وَ اخْتِلَافِهِمْ وَ رَفْعِ نَزْغِ الشَّيْطَانِ وَ كَيْدِهِ عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ الْعَهْدَ بَعْدَ الْخِلَافَهِ مِنْ تَمَامِ أَمْرِ الْإِسْلَامِ وَ كَمَالِهِ وَ عِزِّهِ وَ صَلَاحِ أَهْلِهِ وَ أَلْهَمَ خُلَفَاءَهُ مِنْ تَوْكِيدِهِ لِمَنْ يَخْتَارُونَهُ لَهُ مِنْ بَعْدِهِمْ مَا عَظُمَتْ بِهِ النِّعْمَهُ وَ شَمِلَتْ فِيهِ الْعَافِيَهُ وَ نَقَضَ اللَّهُ بِذَلِكَ مَكْرَ أَهْلِ الشِّقَاقِ وَ الْعَدَاوَهِ وَ السَّعْيِ فِي الْفُرْقَهِ وَ التَّرَبُّصِ لِلْفِتْنَهِ وَ لَمْ يَزَلْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ مُنْذُ أَفَضَتْ إِلَيْهِ الْخِلَافَهُ فَاخْتَبَرَ بَشَاعَهَ مَذَاقِهَا وَ ثِقْلَ مَحْمِلِهَا وَ شِدَّهَ مَئُونَتِهَا وَ مَا يَجِبُ عَلَى مَنْ تَقَلَّدَهَا مِنِ ارْتِبَاطِ طَاعَهِ اللَّهِ وَ مُرَاقَبَتِهِ فِيمَا حَمَّلَهُ مِنْهَا فَأَنْصَبَ بَدَنَهُ وَ أَسْهَرَ عَيْنَهُ وَ أَطَالَ فِكْرَهُ فِيمَا فِيهِ عِزُّ الدِّينِ وَ قَمْعُ الْمُشْرِكِينَ وَ صَلَاحُ الْأُمَّهِ وَ نَشْرُ الْعَدْلِ وَ إِقَامَهُ الْكِتَابِ وَ السُّنَّهِ وَ مَنَعَهُ ذَلِكَ مِنَ الْخَفْضِ وَ الدَّعَهِ وَ مَهْنَإِ الْعَيْشِ عِلْماً بِمَا اللَّهُ سَائِلُهُ عَنْهُ وَ مَحَبَّهً أَنْ يَلْقَى اللَّهَ مُنَاصِحاً لَهُ فِي دِينِهِ وَ عِبَادِهِ وَ مُخْتَاراً لِوِلَايَهِ عَهْدِهِ وَ رِعَايَهِ الْأُمَّهِ مِنْ بَعْدِهِ أَفْضَلَ مَنْ

۱- ۱. ص: ۲۶.

۲- ۲. الحجر: ۹۲.

یَقْدِرُ عَلَیْهِ فِی دِینِهِ وَ وَرَعِهِ وَ عِلْمِهِ وَ أَرْجَاهُمْ لِلْقِیَامِ فِی أَمْرِ اللَّهِ وَ حَقِّهِ مُنَاجِیاً اللَّهَ بِالاسْتِخَارَهِ فِی ذَلِکَ وَ مَسْأَلَتِهِ الْهَامَّهِ مَا فِیهِ رِضَاهُ وَ طَاعَتُهُ فِی آنَاءِ لَیْلِهِ وَ نَهَارِهِ مُعْمِلًا فِی طَلَبِهِ وَ الْتِمَاسِهِ فِی أَهْلِ بَیْتِهِ مِنْ وُلْدِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ وَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فِکْرَهُ وَ نَظَرَهُ مُقْتَصِراً مِمَّنْ عَلِمَ حَالَهُ وَ مَذْهَبَهُ مِنْهُمْ عَلَی عِلْمِهِ وَ بَالِغاً فِی الْمَسْأَلَهِ عَمَّنْ خَفِیَ عَلَیْهِ أَمْرُهُ جُهْدَهُ وَ طَاقَتَهُ حَتَّی اسْتَقْصَی أُمُورَهُمْ مَعْرِفَهً وَ ابْتَلَی أَخْبَارَهُمْ مُشَاهَدَهً وَ اسْتَبْرَأَ أَحْوَالَهُمْ مُعَایَنَهً وَ کَشَفَ مَا عِنْدَهُمْ مُسَاءَلَهً فَکَانَتْ خِیَرَتُهُ بَعْدَ اسْتِخَارَتِهِ لِلَّهِ وَ إِجْهَادِهِ نَفْسَهُ فِی قَضَاءِ حَقِّهِ فِی عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ فِی الْبَیْتَیْنِ جَمِیعاً عَلِیَّ بْنَ مُوسَی بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ لِمَا رَأَی مِنْ فَضْلِهِ الْبَارِعِ وَ عِلْمِهِ النَّافِعِ وَ وَرَعِهِ الظَّاهِرِ وَ زُهْدِهِ الْخَالِصِ وَ تَخَلِّیهِ مِنَ الدُّنْیَا وَ تَسَلُّمِهِ مِنَ النَّاسِ وَ قَدِ اسْتَبَانَ لَهُ مَا لَمْ تَزَلِ الْأَخْبَارُ عَلَیْهِ مُتَوَاطِئَهً وَ الْأَلْسُنُ عَلَیْهِ مُتَّفِقَهً وَ الْکَلِمَهُ فِیهِ جَامِعَهً وَ لَمَّا لَمْ یَزَلْ یَعْرِفُهُ بِهِ مِنَ الْفَضْلِ یَافِعاً وَ نَاشِئاً وَ حَدَثاً وَ مُکْتَهِلًا فَعَقَدَ لَهُ بِالْعَقْدِ وَ الْخِلَافَهِ مِنْ بَعْدِهِ وَاثِقاً بِخِیَرَهِ اللَّهِ فِی ذَلِکَ إِذْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّهُ فَعَلَهُ إِیثَاراً لَهُ وَ لِلدِّینِ وَ نَظَراً لِلْإِسْلَامِ وَ الْمُسْلِمِینَ وَ طَلَباً لِلسَّلَامَهِ وَ ثَبَاتِ الْحُجَّهِ وَ النَّجَاهِ فِی الْیَوْمِ الَّذِی یَقُومُ النَّاسُ فِیهِ لِرَبِّ الْعَالَمِینَ وَ دَعَا أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وُلْدَهُ وَ أَهْلَ بَیْتِهِ وَ خَاصَّتَهُ وَ قُوَّادَهُ وَ خَدَمَهُ فَبَایَعُوا مُسَارِعِینَ مَسْرُورِینَ عَالِمِینَ بِإِیثَارِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ طَاعَهَ اللَّهِ عَلَی الْهَوَی فِی وُلْدِهِ وَ غَیْرِهِمْ مِمَّنْ هُوَ أَشْبَکُ مِنْهُ رَحِماً وَ أَقْرَبُ قَرَابَهً وَ سَمَّاهُ الرِّضَا إِذْ کَانَ رِضًا عِنْدَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَبَایِعُوا مَعْشَرَ أَهْلِ بَیْتِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ مَنْ بِالْمَدِینَهِ الْمَحْرُوسَهِ مِنْ قُوَّادِهِ وَ جُنْدِهِ وَ عَامَّهِ الْمُسْلِمِینَ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ لِلرِّضَا مِنْ بَعْدِهِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی عَلَی اسْمِ اللَّهِ وَ بَرَکَتِهِ وَ حُسْنِ قَضَائِهِ لِدِینِهِ وَ عِبَادِهِ بَیْعَهً مَبْسُوطَهً إِلَیْهَا أَیْدِیکُمْ مُنْشَرِحَهً لَهَا صُدُورُکُمْ عَالِمِینَ بِمَا

أَرَادَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ بِهَا وَ آثَرَ طَاعَهَ اللَّهِ وَ النَّظَرَ لِنَفْسِهِ وَ لَکُمْ فِیهَا شَاکِرِینَ لِلَّهِ عَلَی مَا أَلْهَمَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ قَضَاءِ حَقِّهِ فِی رِعَایَتِکُمْ وَ حِرْصِهِ عَلَی رُشْدِکُمْ وَ صَلَاحِکُمْ رَاجِینَ عَائِدَهَ ذَلِکَ فِی جَمْعِ أُلْفَتِکُمْ وَ حَقْنِ دِمَائِکُمْ وَ لَمِّ

شَعَثِکَمْ وَ سَدِّ ثُغُورِکُمْ وَ قُوَّهِ دِینِکَمْ وَ وَقْمِ عَدُوِّکُمْ وَ اسْتِقَامَهِ أَمُورِکُمْ وَ سَارِعُوا إِلَی طَاعَهِ اللَّهِ وَ طَاعَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَإِنَّهُ الْأَمْنُ إِنْ سَارَعْتُمْ إِلَیْهِ وَ حَمِدْتُمُ اللَّهَ عَلَیْهِ وَ عَرَفْتُمُ الْحَظَّ فِیهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ کَتَبَ بِیَدِهِ فِی یَوْمِ الْإِثْنَیْنِ لِسَبْعٍ خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ إِحْدَی وَ مِائَتَیْنِ صُورَهُ مَا کَانَ عَلَی ظَهْرِ الْعَهْدِ بِخَطِّ الْإِمَامِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیهما السلام.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْفَعَّالِ لِمَا یَشَاءُ لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ وَ لَا رَادَّ لِقَضَائِهِ یَعْلَمُ خَائِنَهَ الْأَعْیُنِ وَ ما تُخْفِی الصُّدُورُ وَ صَلَّی اللَّهُ عَلَی نَبِیِّهِ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِیِّینَ وَ آلِهِ الطَّیِّبِینَ الطَّاهِرِینَ أَقُولُ وَ أَنَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَضَّدَهُ اللَّهُ بِالسَّدَادِ وَ وَفَّقَهُ لِلرَّشَادِ عَرَفَ مِنْ حَقِّنَا مَا جهِلَهُ غَیْرُهُ فَوَصَلَ أَرْحَاماً قُطِعَتْ وَ آمَنَ نُفُوساً فَزِعَتْ بَلْ أَحْیَاهَا وَ قَدْ تَلِفَتْ وَ أَغْنَاهَا إِذِ افْتَقَرَتْ مُبْتَغِیاً رِضَا رَبِّ الْعَالَمِینَ لَا یُرِیدُ جَزَاءً مِنْ غَیْرِهِ وَ سَیَجْزِی اللَّهُ الشَّاکِرِینَ وَ لا یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ وَ إِنَّهُ جَعَلَ إِلَیَّ عَهْدَهُ وَ الْإِمْرَهَ الْکُبْرَی إِنْ بَقِیتُ بَعْدَهُ فَمَنْ حَلَّ عُقْدَهً أَمَرَ اللَّهُ بِشَدِّهَا وَ قَصَمَ عُرْوَهً أَحَبَّ اللَّهُ إِیثَاقَهَا فَقَدْ أَبَاحَ حَرِیمَهُ وَ أَحَلَّ مُحَرَّمَهُ إِذْ کَانَ بِذَلِکَ زَارِیاً عَلَی الْإِمَامِ مُنْتَهِکاً حُرْمَهَ الْإِسْلَامِ بِذَلِکَ جَرَی السَّالِفُ فَصَبَرَ مِنْهُ عَلَی الْفَلَتَاتِ وَ لَمْ یَعْتَرِضْ بَعْدَهَا عَلَی الْعَزَمَاتِ خَوْفاً عَلَی شَتَاتِ الدِّینِ وَ اضْطِرَابِ حَبْلِ الْمُسْلِمِینَ وَ لِقُرْبِ أَمْرِ الْجَاهِلِیَّهِ وَ رَصَدِ فُرْصَهٍ تُنْتَهَزُ وَ بَائِقَهٍ تَبْتَدِرُ وَ قَدْ جَعَلْتُ لِلَّهِ عَلَی نَفْسِی إِنِ اسْتَرْعَانِی أَمْرَ الْمُسْلِمِینَ وَ قَلَّدَنِی خِلَافَتَهُ الْعَمَلَ فِیهِمْ عَامَّهً وَ فِی بَنِی الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ خَاصَّهً بِطَاعَتِهِ وَ طَاعَهِ رَسُولِهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنْ لَا أَسْفِکَ دَماً حَرَاماً وَ لَا أُبِیحَ فَرْجاً وَ لَا مَالًا إِلَّا مَا سَفَکَتْهُ حُدُودُهُ وَ أَبَاحَتْهُ فَرَائِضُهُ وَ أَنْ أَتَخَیَّرَ الْکُفَاهَ جُهْدِی وَ طَاقَتِی وَ جَعَلْتُ بِذَلِکَ عَلَی نَفْسِی عَهْداً مُؤَکَّداً یَسْأَلُنِی اللَّهُ عَنْهُ فَإِنَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ وَ أَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ کانَ مَسْؤُلًا-(۱)

ص: ۱۵۲

۱- ۱. الإسراء: ۳۴.

وَ إِنْ أَحْدَثْتُ أَوْ غَيَّرْتُ أَوْ بَدَّلْتُ كُنْتُ لِلْغِيَرِ مُسْتَحِقّاً وَ لِلنَّكَالِ مُتَعَرِّضاً وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ سَخَطِهِ وَ إِلَيْهِ أَرْغَبُ فِي التَّوْفِيقِ لِطَاعَتِهِ وَ الْحَوْلِ بَيْنِي وَ بَيْنَ مَعْصِيَتِهِ فِي عَافِيَةٍ لِي وَ لِلْمُسْلِمِينَ وَ الْجَامِعَةُ وَ الْجَفْرُ يَدُلَّانِ عَلَى ضِدِّ ذَلِكَ وَ ما أَدْرِي ما يُفْعَلُ بِي وَ لا بِكُمْ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضِي بِالْحَقِ وَ هُوَ خَيْرُ الْفاصِلِينَ لَكِنِّي امْتَثَلْتُ أَمْرَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ آثَرْتُ رِضَاهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُنِي وَ إِيَّاهُ وَ أَشْهَدْتُ اللَّهَ عَلَى نَفْسِي بِذَلِكَ وَ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً وَ كَتَبْتُ بِخَطِّي بِحَضْرَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ أَطَالَ اللَّهُ بَقَاءَهُ وَ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ وَ سَهْلِ بْنِ الْفَضْلِ وَ يَحْيَى بْنِ أَكْثَمَ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاهِرٍ وَ ثُمَامَةَ بْنِ أَشْرَسَ وَ بِشْرِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ وَ حَمَّادِ بْنِ النُّعْمَانِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَةَ إِحْدَى وَ مِائَتَيْنِ الشُّهُودُ عَلَى الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ شَهِدَ يَحْيَى بْنُ أَكْثَمَ عَلَى مَضْمُونِ هَذَا الْمَكْتُوبِ ظَهْرِهِ وَ بَطْنِهِ وَ هُوَ يَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يُعَرِّفَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ كَافَّةَ الْمُسْلِمِينَ بَرَكَةَ هَذَا الْعَهْدِ وَ الْمِيثَاقِ وَ كَتَبَ بِخَطِّهِ فِي التَّارِيخِ الْمُبَيَّنِ فِيهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ طَاهِرِ بْنِ الْحُسَيْنِ أَثْبَتَ شَهَادَتَهُ فِيهِ بِتَارِيخِهِ شَهِدَ حَمَّادُ بْنُ النُّعْمَانِ بِمَضْمُونِهِ ظَهْرِهِ وَ بَطْنِهِ وَ كَتَبَ بِيَدِهِ فِي تَارِيخِهِ بِشْرُ بْنُ الْمُعْتَمِرِ يَشْهَدُ بِمِثْلِ ذَلِكَ الشُّهُودُ عَلَى الْجَانِبِ الْأَيْسَرِ رَسَمَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَطَالَ اللَّهُ بَقَاءَهُ قِرَاءَةَ هَذِهِ الصَّحِيفَةِ الَّتِي هِيَ صَحِيفَةُ الْمِيثَاقِ نَرْجُو أَنْ نَجُوزَ بِهَا الصِّرَاطَ ظَهْرَهَا وَ بَطْنَهَا بِحَرَمِ سَيِّدِنَا رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَيْنَ الرَّوْضَةِ وَ الْمِنْبَرِ عَلَى رُءُوسِ الْأَشْهَادِ بِمَرْأًى وَ مَسْمَعٍ مِنْ وُجُوهِ بَنِي هَاشِمٍ وَ سَائِرِ الْأَوْلِيَاءِ وَ الْأَحْفَادِ بَعْدَ اسْتِيفَاءِ شُرُوطِ الْبَيْعَةِ عَلَيْهِ بِمَا أَوْجَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ الْحُجَّةَ بِهِ عَلَى جَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ وَ لْتَبْطُلِ الشُّبْهَةُ الَّتِي كَانَتِ اعْتَرَضَتْ آرَاءَ الْجَاهِلِينَ وَ ما كانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلى ما أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَ كَتَبَ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ بِأَمْرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ بِالتَّارِيخِ فِيهِ (١).

ص: ١٥٣

١- ١. كشف الغمّه ج ٣ ص ١٧٢- ١٧٩.

**[ترجمه]کشف الغمه: علی بن عیسی اربلی می نویسد: در سال ۶۷۷ یکی از خدمتگزاران حرم حضرت رضا علیه السّلام آمد و به همراه او عهدنامه مأمون بود که درباره ولایت عهدی حضرت رضا علیه السّلام به خط خود نوشته بود. در بین خطوط و در پشت عهدنامه، جملاتی از امام علیه السّلام به خط خودش بود که من روی خط ها را بوسیدم و این موفقیت را که زیارت خط حضرت رضا است، از الطاف و نعمت های خدا می دانم! عهدنامه را به طور کامل و بدون افتادن یک حرف نقل کردم که این است:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ. این نامه ای است که عبداللَّه مأمون پسر هارون الرشید امیرالمؤمنین، برای علی بن موسی بن جعفر علیهم السلام ولیعهد خود نوشته است.

اما بعد، خداوند اسلام را به عنوان دین برگزید و از میان بندگان خود گروهی را به منصب رسالت اختصاص داد که راهنما و هادی به سوی او باشند. اولین پیامبر بشارت آمدن آخرین پیغمبر را می داد و پیامبر بعد، پیامبر قبل را تصدیق می کرد تا بالاخره مقام نبوت منتهی به محمّد مصطفی صلی اللَّه علیه و آله و سلم شد. بعد از آنکه مدتی بود که پیامبری نیامده بود و علم دین به دست فراموشی می رفت و وحی قطع شده بود و قیامت نزدیک می گردید، سلسله پیامبران به وسیله او ختم شد و آن جناب را شاهد و گواه بر پیامبران قرار داد و قرآن کریم را - که اشتباه بردار نیست و از جانب خدای عزیز است - بر او فرو فرستاد که دارای حلال و حرام و بیم و امید و امر و نهی است تا حجت رسای او بر خلق باشد و هر کس منحرف شد، واقعا کوتاهی از خود او باشد و هر کس که حیات و زندگی جاوید یافت که با دلیل و برهان پذیرفته باشد و خدا شنوا و دانا است .

پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم رسالت خویش را انجام داد و مردم را به وسیله حکمت و پند و اندرز و بحث و مناظره نیکو، بعد به وسیله جنگ و جهاد و سختگیری، با همان وضعی که به او دستور داده بود، به دین خدا دعوت کرد، تا بالاخره آن جناب مأموریت خویش را انجام داد و از دنیا رفت و خدا آنچه نزد خودش بود را برای او اختیار کرد. وقتی نبوت پایان پذیرفت و وحی و رسالت تمام شد، خداوند پایداری و قوام دین و رهبری مسلمانان را به خلافت و جانشینی پیامبر واگذاشت و تکمیل شدن مقام خلافت و انجام وظایف، به اطاعت و فرمانبرداری مردم بستگی دارد تا بتوان حدود خدا و فرایض را انجام داد و دستورات اسلام و سنت پیغمبر را اجرا کرد و با دشمنان دین به پیکار برخاست.

خلفا باید در مورد چیزی که حفظ و حراست آن را از ایشان خواسته، از قبیل مسائل دینی و امور بندگان، مطیع خدا باشند و مسلمانان لازم است از خلفا اطاعت نمایند و آنها را بر انجام حق خدا و عدالت و امنیت و جلوگیری از خونریزی و اصلاح بین مردم و ایجاد اتحاد کمک کنند که در غیر این صورت، اختلاف در بین مردم و ملت پدید می آید و دین شکست می خورد و دشمن پیروز می شود و هماهنگی از میان می رود و موجب زیان دنیا و آخرت می گردد.

واقعا لازم است کسی که نماینده خداست، بین مردم کوشش کند و آنچه را که موجب رضای خداست، بر هر کاری مقدم دارد؛ در مورد اموری که خدا از او بازخواست می کند، اهمیت بدهد و در فرمانروایی خویش عدالت و دادگری کند، چنان چه خداوند به پیامبر خود داود چنین می فرماید: «یا داوُدُ إِنَّا جَعَلْناکَ خَلِیفَةً فِی الْأَرْضِ فَاحْکُمْ بَیْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَ لا تَتَّبِعِ الْهَوی فَیُضِلَّکَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِینَ یَضِلُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذابٌ شَدِیدٌ بِما نَسُوا یَوْمَ الْحِسابِ» - . ص / ۲۶ - ، {ای داوود، ما تو را در زمین خلیفه [و جانشین] گردانیدیم پس میان مردم به حقّ داوری کن، و زنهار از هوس پیروی مکن که تو را از راه

خدا به در کند. در حقیقت کسانی که از راه خدا به در می روند، به [سزای] آنکه روز حساب را فراموش کرده اند عذابی سخت خواهند داشت.} و نیز فرموده: «فَوَ رَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كانُوا يَعْمَلُونَ» - . حجر / ۹۲ - ، {پس سوگند به پروردگارت که از همه آنان خواهیم پرسید، از آنچه انجام می دادند.}

شنیده ایم که عمر بن خطاب گفته است: اگر یک گوساله در کنار شط فرات گم شود، می ترسم خداوند از من بازخواست کند. به خدا قسم کسی که فقط از او بازخواست راجع به عمل خودش می کنند و در مقابل خدا می ایستد تا رسیدگی به کارهای شخصی او شود، در یک موقعیت بس خطرناک قرار دارد، چه رسد به کسی که جوابگوی مسئولیت رهبری مردم را دارد. به خدا پناهنده می شوم و در توفیق و نگهداری و کمک و هدایت به راه راست و نائل شدن به رضا و رحمت پروردگار، امید به او دارم.

داناترین مردم نسبت به خود و خیرخواه ترین آنها در راه دین از میان مردم، کسی است که به دستور خدا و سنت پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم از زمان حکومت او و بعد از آن عمل کند و تمام کوشش خود را درباره انتخاب کسی که او را ولیعهد خویش و پیشوای مسلمانان و فرمانروای آنها بعد از خویش قرار می دهد، به کار ببرد و او را پناه آنها و مدافع حقوق ایشان و مانع اختلاف و موجب امنیت و برطرف کننده کشمکش و نزاع های مردم و جلوگیر از وسوسه های شیطان و حیله بازی قرار می دهد. خداوند عزیز جانشین تعیین کردن را پس از خلافت، سبب کمال و تکمیل شدن دین قرار داده و به خلفا دستور داده که در مورد انتخاب کسی که او را پس از خود حافظ و نگهبان مسلمانان قرار می دهند، بسیار توجه داشته باشند. خداوند حیله بازی گمراهان و اختلاف اندازی دشمنان را از میان برمی دارد و کسانی را که سعی در ایجاد اختلاف و فتنه انگیزی دارند، سرکوب می کند.

از وقتی خلافت به امیرالمؤمنین رسیده، پیوسته با دقت نظر خود و سنگینی مسئولیت و رنج فراوان، در اندیشه آن بوده که آن را به چه کس بسپارد که مطیع خدا باشد و مراقب وظیفه سنگین رهبری باشد. او خیلی در این مورد زحمت کشیده و بیدار خوابی دیده و فکر کرده که کاری کند که موجب عزت دین و ریشه کن کردن مشرکین و نفع مردم و نشر عدل و داد و به پا داشتن دستورات قرآن و سنت پیامبرشود. این مسئولیت، او را از آسایش و راحتی و خوشگذرانی بازداشته، چون متوجه است که خداوند از او بازخواست خواهد کرد. و بسیار مایل است کسی را انتخاب کند که صلاح دین و مردم باشد و شخصی را ولیعهد و فرمانروای مردم پس از خود بنماید که از تمام آنها در دین و دانش و تقوا و پرهیزکاری برتر باشد، و از همه بیشتر متوجه وظیفه خویش باشد، پیوسته و در شب و روز از خدا تقاضا داشته که یک نفر از خاندان خویش، از میان فرزندان عباس و علی بن ابی طالب علیه السّلام پیدا کند؛ از آنها که می شناسد که دارای علم و دین و مذهب هستند.

تمام کوشش را در این راه به کار برده تا بالاخره پس از بررسی کامل و مشاهدات احوال و اخبار و وضع آنها و تقاضای راهنمایی کردن از خدا در مورد انجام وظیفه از میان دو فامیل (عباسی و ابو طالب)، علی بن موسی بن جعفر بن محمّد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام را انتخاب کرده، چون دارای فضل و کمال بی نظیر و دانش فراوان و پرهیزگاری و پارسایی و بی اعتنایی به دنیا بوده و مورد توجه تمام مردم است. مقام او برای خلیفه آشکار گردید، زیرا همه در فضل و شخصیت و عظمت او اتفاق داشتند. او را از کودکی تا جوانی و بزرگی به فضل و دانش می شناخت. به همین جهت او را

ولیعهـد خویش قرار داد تا بعد از او خلیفه باشد، با اطمینان به اینکه برگزیده خدا همین است، زیرا خدا می داند که این کار را برای دین کرده و از جهت مصلحت اسلام و مسلمین انجام داده تا آسایش و رستگاری خود را در روز رستاخیز تأمین کند.

امیرالمؤمنین فرزنـد خود و بستگان و نزدیکان و سپهبدان و خـدمتکاران را خواست. همه با آغوش باز بیعت کردند، چون می دانسـتند اطاعت خـدا را برخواسـته نفس خویش در مورد فرزندان و خویشاوندان نزدیک خود مقدم داشـته است. و او را رضـا لقب داد، زیرا در نزد امیرالمؤمنین پسـندیده است. اینـک ای خانواده امیرالمؤمنین و سـپهداران و ساکنین این مرز و بوم و تمام مسـلمانان! با امیرالمؤمنین و با حضـرت رضا به ولایت عهـدی بیعت کنید. و غنیمت شـمارید این نعمت و برکت را که خداوند مقرر فرمود؛ بیعتی با دست گشاده و آغوش باز، و خدا را سپاسگزار باشید در مورد این تصمیم امیرالمؤمنین که اطاعت خدا را بر خواسـته خود مقدم داشت که مراعات شـما را کرد و خدا او را به راه راست و طریق اسـتوار راهنمایی کرد. امیدوار است که این کـار موجب همبسـتگی شـما گردد و از خونریزی جلوگیری کنـد و بـاعث اتحـاد و دفـاع از مرز و تقویت دین و سـرکوبی دشـمنان و انتظام امور شـما گردد. سـبقت بگیریـد بر یکـدیگر در راه اطاعت خـدا و امیرالمؤمنین که این موجب آسایش شـما است، اگر قدر بدانید. خدا را سپاسگزار باشید و خواهید فهمید چه نعمتی به شما داده است، ان شاء اللَّه.

این عهدنامه را در روز دوشنبه هفتم ماه رمضان سال ۲۰۱ هجری با دست خود نوشت.

اما آنچه که پشت عهدنامه به خط حضرت رضا علیه السّلام بود این است:

بسم اللَّه الرحمن الرحیم. حمد برای خدایی است که هر چه بخواهد می کند و چیزی حکم او را باز نمی دارد و قضای او را رد نمی کنـد و نگـاه هـای دزدانه و آنچه دل ها پنهان می دارنـد، می دانـد. و صـلوات خـدا بر محمـد در اولین و آخرین و بر آل پاکش. من علی بن موسـی بن جعفر می گویم: امیرالمؤمنین که خدایش استوار دارد و توفیقش دهد، متوجه حق ما که دیگران توجه نداشتند شد، رعایت خویشاوندی را که دیگران قطع کرده بودند کرده، بلکه او آن را زنده کرد، با اینکه از بین رفته بود، و خویشاونـدان خود را بی نیـاز کرد، با اینکه فقیر شـده بودنـد، به جهت رضـای خـدا که جز او از دیگری پاداش و اجری نمی خواهد. «وَ سَیَجْزِی اللَّهُ الشَّاکِرِینَ وَ لا یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِین» - . هود / ۱۱۵[۱] - ، {به زودی خـدا جزای سپاسـگزاران را می دهد و پاداش نیکوکاران را ضایع نخواهد کرد.}

او مرا ولیعهد خود نمود و فرمانروایی بزرگ را به من واگذار کرد، در صورتی که پس از او زنده بمانم، هر کس گرهی را که خـدا دسـتور داده بسـته شود بگشایـد و دسـتاویزی را که خـدا خواسـته محکم باشد، بشـکند، خون خود و خانواده اش را مباح نمـوده، زیرا بـا این کـار سـوء قصـد نسـبت به امـام نموده و هتـک حرمت اسـلام کرده است. همین روش را جـد بزرگوارم در گذشـته در پیش گرفت و بر کارهای بی مطالعه آنها صبر کرد و اعتراضـی بر تصمیم های ایشان ننمود تا مبادا اختلاف در دین به وجود آید و اتحاد مسـلمانان از بین برود، چون آنها تازه زمان جاهلیت را پشت سـر گذاشـته بودند و منافقین انتظار فرصـت می کشیدند و چشم به آتش فتنه داشتند.

با خـدای خود پیمان بسـته ام که اگر به خلافت رسـیدم و قرار شد در میان مردم حکومت کنم، در میان تمام مردم، مخصوصـا بنی عباس اطاعت از خـدا و پیامبرش را کنم و خونریزی نکنم و بی احترامی به ناموس مردم ننمایم، مگر در مواردی که حدود

و مقررات خدا، اجازه و الزام چنین عملی را نموده باشد. تمام سعی و کوششم را به کار برم در انتخاب کسانی که لیاقت فرمانروایی دارند، پیمانی محکم بسته ام که خداوند از من بازخواست نماید. او می فرماید: «أَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كانَ مَسْؤُلًا» -. اسراء / ۳۴ -، {و به پیمان [خود] وفا کنید، زیرا که از پیمان پرسش خواهد شد.}

اگر تغییر و تبدیل بیجا دادم، مستوجب کیفر و آماده عقوبت باشم. به خدا پناه می برم از خشم او. امیدوارم او خود در راه بندگی و اطاعتش توفیق عنایت فرماید و در صورتی که صلاح و سلامتی من و مسلمانان در آن باشد، فاصله شود بین من و نافرمانی خودش.

اما جامعه و جفر بر خلاف این دلالت دارند. «وَ ما أَدْرِي ما يُفْعَلُ بِي وَ لا بِكُمْ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّه» -. انعام / ۵۷[۲] -، {و من نمی دانم به من و شما چه خواهد شد. و حکم تنها از آن خداست} که به حق حکم می کند و او بهترین داوران است.

اما من فرمان امیرالمؤمنین را پذیرفتم و خواسته او را قبول کردم. خداوند من و او را نگه دارد خدا را گواه می گیرم و در آنچه گفتم که او خوب گواهی است.

به خط خود در حضور امیرالمؤمنین و فضل بن سهل و سهل بن فضل و یحیی بن اکثم و عبداللّه بن طاهر و ثمامه بن اشرس و بشر بن معتمر و حماد ابن نعمان در ماه رمضان سال ۲۰۱ هجری نوشتم .

شهود در جانب راست: یحیی بن اکثم گواه است بر پشت و روی این نامه و او از خداخواهان است که برکت این عهد و پیمان، نصیب تمام مسلمانان و امیرالمؤمنین شود. با خط خود در تاریخ تعیین شده نوشت.

عبداللّه بن طاهر نیز در همان تاریخ گواهی کرد.

حماد بن نعمان گواه است بر مضمون این عهدنامه پشت و روی آن در همان تاریخ.

بشیر بن معتمر نیز شاهد این عهدنامه است.

شهود طرف چپ: دستور داد امیرالمؤمنین این پیمان نامه را که امیدواریم به وسیله آن از صراط بگذریم. پشت و رویش را در حرم پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم، بین قبر مبارک و منبر آن جناب در مقابل تمام مردم از بنی هاشم و سایر ارادتمندان و خانواده ها پس از اینکه شرایط بیعت انجام شد و حجت بر مسلمانان تمام گردید بخوانند تا دیگر شبهه و برای اعتراض نادانان شکی باقی نماند. «ما كانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلى ما أَنْتُمْ عَلَيْه» -. آل عمران / ۱۷۹[۱] -، {خدا بر آن نیست که مؤمنان را به این [حالی] که شما بر آن هستید، واگذارد.} و فضل بن سهل به دستور امیرالمؤمنین علیه السّلام در همان تاریخ نوشت. -. کشف الغمه ۳ : ۱۷۲ -

**[ترجمه]

بیان

أقول أخذنا أخبار كشف الغمه من نسخه قديمه مصححه كانت عليها إجازات العلماء الكرام و كان مكتوبا عليها فی هذا الموضع علی الهامش أشياء نذكرها و هی هذه و كتب بقلمه الشريف تحت قوله و الخلافه من بعده جعلت فداك و كتب تحت ذكر اسمه عليه السلام وصلتك رحم و جزيت خيرا و كتب عند تسميته بالرضا رضی الله عنك و أرضاك و أحسن فی الدارين جزاك و كتب بقلمه الشريف تحت الثناء عليه أثنی الله عليك فأجمل و أجزل لديك الثواب فأكمل.

ثم كان علی الهامش بعد ذلك العبد الفقير إلی الله تعالی الفضل بن يحيی عفا الله عنه قابلت المكتوب الذی كتبه الإمام علی بن موسی الرضا صلوات الله عليه و علی آله الطاهرين مقابله بالذی كتبه الإمام المذكور عليه السلام حرفا فحرفا و ألحقت ما فات منه و ذكرت أنه من خطه عليه السلام و ذلك فی يوم الثلاثاء مستهل المحرم من سنه تسع و تسعين و ستمائه الهلاليه بواسط و الحمد لله علی ذلك و له المنه انتهی.

قوله عليه السلام أن أتخير الكفاه أی أختار لكفايه أمور الخلق و إمارتهم من يصلح لذلك قوله للغير هو بكسر الغين و فتح الياء اسم للتغيير قوله رسم أی كتب و أمر أن يقرأ هذه الصحيفه فی حرم الرسول صلی الله عليه و آله.

**[ترجمه]ما روايات كتاب كشف الغمه را از نسخه ای قديمی و تصحيح شده كه اجازات علمای كرام بر آن مندرج است گرفتيم و در موضع نقل اين خبر اخير، در حاشيه چيزهايی نوشته شده بود كه نقل می كنيم: و به قلم شريفش زير عبارت «و الخلافه من بعده» نوشته: فدايت شوم. و زير نامش نوشته است: صله رحم نمودی و جزای خير دادی. و زير نام رضا نوشته بود: خدا از تو راضی شود و تو را راضی نمايد و در دو دنيا جزايت دهد. و با قلم شريفش زير مدح و ثنايش نوشته بود: خدا تو را ثنا گويد و ثوابت را زيبا و فراوان و كامل فرمايد.

سپس در حاشيه، بعد از ذكر اين مطلب نوشته بود: بنده فقير پروردگار فضل بن يحيی كه خدا از او درگذرد. من مكتوبی را كه امام علی بن موسی الرضا عليهما السّلام نوشته بود، با آنچه امام مذكور نوشته بود، حرف به حرف مقابله كردم و قسمت های فوت شده را ملحق نمودم و تذكر دادم كه اين خط امام عليه السّلام است و اين در روز سه شنبه اول محرم ۶۹۹ قمری در واسط اتفاق افتاد. و حمد برای خداست به خاطر اين امر و منت نيز او راست. پايان.

عبارت «ان اتخير الكفاه» يعنی برای كفايت امور خلق و فرمانروايی آنها، كسی را انتخاب می كنم كه برای اين كار صلاحيت دارد. كلمه «للغير» به كسر غين و فتح ياء، اسم است برای تغيير، و عبارت «رسم» يعنی كتب و امر نمود كه اين صحيفه را در حرم رسول خدا صلی اللّه عليه و آله و سلم بخوانند.

**[ترجمه]

«۲۶»

كشف، [كشف الغمه]: رَأَيْتُ خَطَّهُ عليه السلام فِی وَاسِطٍ سَنَهَ سَبْعٍ وَ سَبْعِينَ وَ سِتِّمِائَهٍ جَوَاباً عَمَّا كَتَبَهُ إِلَيْهِ الْمَأْمُونُ وَ هُوَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ وَصَلَ كِتَابُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ أَطَالَ اللَّهُ بَقَاءَهُ يَذْكُرُ مَا ثَبَتَ مِنَ الرِّوَايَاتِ وَ رَسَمَ أَنْ أَكْتُبَ لَهُ مَا صَحَّ عِنْدِی مِنْ حَالِ هَذِهِ الشَّعْرَهِ الْوَاحِدَهِ وَ الْخَشَبَهِ الَّتِی لِرَحَی الْيَدِ(۱) لِفَاطِمَهَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهَا وَ عَلَی أَبِيهَا وَ زَوْجِهَا وَ بَنِيهَا فَهَذِهِ الشَّعْرَهُ

الْوَاحِدَهُ شَعْرَهٌ مِنْ شَعْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا شُبْهَهَ وَ لَا شَکَّ وَ هَذِهِ الْخَشَبَهُ الْمَذْکُورَهُ لِفَاطِمَهَ علیها السلام لَا رَیْبَ وَ لَا شُبْهَهَ وَ أَنَا قَدْ تَفَحَّصْتُ وَ تَحَدَّیْتُ وَ کَتَبْتُ إِلَیْکَ فَاقْبَلْ قَوْلِی فَقَدْ أَعْظَمَ اللَّهُ لَکَ فِی هَذَا الْفَحْصِ أَجْراً عَظِیماً وَ بِاللَّهِ التَّوْفِیقُ وَ کَتَبَ

۱- ۱. و هی الطاحونه التی تدحرج بالید، و قد صحفت الکلمه فی النسخه الکمبانیّ« المد» و فی نسخه المصدر المطبوع ج ۳ ص ۱۷۹« المسد».

عَلِیُّ بْنُ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ وَ عَلَیَّ سَنَهَ إِحْدَی وَ مِائَتَیْنِ مِنْ هِجْرَهِ صَاحِبِ التَّنْزِیلِ جَدِّی صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: خط حضرت رضا علیه السّلام را در سال ۶۷۷ در واسط دیدم که جواب نامه مأمون را به این مضمون داده بود:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیم. نامه امیرالمؤمنین که خداوند او را عمر طولانی دهد رسید. چند روایت در آن ذکر کرده بود و نوشته بود که من توضیح دهم این یک مو از موهای پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم است و آن چوب مربوط به آسیاب دستی فاطمه زهرا سلام الله علیها دختر پیامبر اکرم است. درود خدا بر او و پدر و شوهر و فرزندانش باد!

این یک مو از موی های پیامبر اکرم است، بدون شک و شبهه و این چوب همان چوب آسیاب فاطمه علیها السّلام است. من بدون تردید و با اطلاع و یقین برای تو نوشتم. سخنم را بپذیر. خداوند در این کنجکاوی به تو اجر زیاد خواهد داد. از خداخواهان توفیقم. این نامه را علی بن موسی بن جعفر علیهم السلام در سال ۲۰۱ از هجرت صاحب قرآن، جد خود صلی اللّه علیه و آله و سلم نوشت. - . کشف الغمه ۳ : ۱۷۹ -

**[ترجمه]

«۲۷»

کا، [الکافی] عِدَّهٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ لِیَ الْمَأْمُونُ یَا أَبَا الْحَسَنِ لَوْ کَتَبْتَ إِلَی بَعْضِ مَنْ یُطِیعُکَ فِی هَذِهِ النَّوَاحِی الَّتِی قَدْ فَسَدَتْ عَلَیْنَا قَالَ قُلْتُ لَهُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنْ وَفَیْتَ لِی وَفَیْتُ لَکَ إِنَّمَا دَخَلْتُ فِی هَذَا الْأَمْرِ الَّذِی دَخَلْتُ فِیهِ عَلَی أَنْ لَا آمُرَ وَ لَا أَنْهَی وَ لَا أُوَلِّیَ وَ لَا أَعْزِلَ وَ مَا زَادَنِی هَذَا الْأَمْرُ الَّذِی دَخَلْتُ فِیهِ فِی النِّعْمَهِ عِنْدِی شَیْئاً وَ لَقَدْ کُنْتُ بِالْمَدِینَهِ وَ کِتَابِی یَنْفُذُ فِی الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لَقَدْ کُنْتُ أَرْکَبُ حِمَارِی وَ أَمُرُّ فِی سِکَکِ الْمَدِینَهِ وَ مَا بِهَا أَعَزُّ مِنِّی وَ مَا کَانَ بِهَا أَحَدٌ یَسْأَلُنِی حَاجَهً یُمْکِنُنِی قَضَاؤُهَا لَهُ إِلَّا قَضَیْتُهَا لَهُ فَقَالَ لِی أَفِی بِذَلِکَ (۲).

**[ترجمه]کافی: معمر بن خلاد می گوید: حضرت رضا علیه السّلام به من فرمود: مأمون به من گفت: یا ابا الحسن! خوب است به یک نفر از کسانی که در این اطراف هستند و کار ما را خراب می کنند، چیزی بنویسی (و آنان را از این کار بازداری)! من گفتم: ای امیر مؤمنان! اگر تو به شرط من وفا کنی، من هم شرط تو را وفا می کنم. من ولایت عهدی را پذیرفتم، به شرط اینکه امر و نهی نکنم و نصب و عزل و ننمایم. و این امری که در آن داخل شدم، چیزی از نعمت ها را برای من زیاد ننمود.من در مدینه بودم در حالی که نامه ام در شرق و غرب نفوذ داشت و سوار بر الاغ خود می شدم و میان کوچه و بازار مدینه رفت و آمد می کردم و جایی از آنجا برای من عزیزتر نبود و اهالی مدینه حاجات و نیازهای خود را از من درخواست نمی کردند، مگر اینکه من برآورده می نمودم. پس مأمون به من گفت: من به شرط خود پایبندم. - . کافی ۸ : ۱۵۱ -

**[ترجمه]

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الصُّولِيِّ عَنِ الْمُغِيرَهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ هَارُونَ الْقَزْوِينِيِّ قَالَ: لَمَّا جَاءَتْنَا بَيْعَهُ الْمَأْمُونِ لِلرِّضَا عليه السلام بِالْعَهْدِ إِلَى الْمَدِينَهِ خَطَبَ بِهَا النَّاسَ عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ سَعِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الْمُسَاحِقِيُّ فَقَالَ فِي آخِرِ خُطْبَتِهِ أَ تَدْرُونَ مَنْ وَلِيُّ عَهْدِكُمْ هَذَا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهم السلام:

سَبْعَهٌ آبَاؤُهُمْ مَنْ هُمْ ***أَخْيَرُ مَنْ يَشْرَبُ صَوْبَ الْغَمَامِ

.(۳)

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: هارون قزوينى مى گويد: وقتى خبر بيعت مأمون با حضرت رضا عليه السّلام به عنوان وليعهدى به مدينه رسيد، عبدالجبار بن سعيد بن سليمان بن مساحقى سخنرانى كرد و در آخر سخنان خود گفت: مى دانيد وليعهد شما كيست؟ على بن موسى بن جعفر بن محمّد بن على بن على بن حسين بن على بن ابى طالب صلوات الله عليهم است. هفت تن پدران آنهايند كه بهترين كسانى هستند كه از باران ابرها مى آشامند. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۵ -

**[ترجمه]

تذييل

قال السيد المرتضى رضى الله عنه فى كتاب تنزيه الأنبياء.

فإن قيل كيف تولى عليه السلام العهد للمأمون و تلك جهه لا يستحق الإمامه منها أ و ليس هذا إيهاما فيما يتعلق بالدين.

قلنا قد مضى من الكلام فى سبب دخول أمير المؤمنين صلوات الله عليه فى الشورى ما هو أصل لهذا الباب و جملته أن ذا الحق له أن يتوصل إليه من كل

ص: ۱۵۵

۱- ۱. كشف الغمّه ج ۳ ص ۱۷۹ و ۱۸۰.

۲- ۲. الكافى ج ۸ ص ۱۵۱.

۳- ۳. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۵.

جهه و سبب لا سيما إذا كان يتعلق بذلك الحق تكليف عليه فإنه يصير واجبا عليه التوصل و التمحل بالتصرف فالإمامه يستحقه الرضا عليه السلام بالنص من آبائه عليهم السلام عليه فإذا دفع عن ذلك و جعل إليه من وجه آخر أن يتصرف وجب عليه أن يجيب إلى ذلك الوجه ليصل منه إلى حقه.

و ليس فی هذا إيهاما لأن الأدله الداله على استحقاقه عليه السلام للإمامه بنفسه يمنع من دخول الشبهه بذلك و إن كان فيه بعض الإيهام يحسنه دفع الضروره إليه كما حملته و آباءه عليهم السلام على إظهار مبايعه الظالمين و القول بإمامتهم و لعله عليه السلام أجاب إلى ولايه العهد للتقيه و الخوف لأنه لم يؤثر الامتناع على من ألزمه ذلك و حمله عليه فيفضى الأمر إلى المجاهره و المباينه و الحال لا يقتضيها و هذا بين.

**[ترجمه]سید مرتضی در کتاب تنزیه الأنبیاء می نویسد: اگر اشکال شود که چگونه حضرت رضا علیه السّلام ولایت عهدی مأمون را پذیرفت، مگر نه این است که قبول ولایت عهد اشاره است به اینکه شایسته مقام رهبری و امامت نیست و این خود اشکال است در دین؟

در جواب می گوییم که قبلا یادآور شدیم در وارد شدن امیرالمؤمنین صلوات اللّه علیه در شورا که اصل اشکال در آنجا است. خلاصه جواب این است: حق مال اوست و می تواند به هر وسیله ای که ممکن است به حق خود برسد، مخصوصا موقعی که مکلف نیز بشود که از این راه وارد گردد که در این صورت بر او واجب می شود اقدام و توصل با هر وسیله ای که امکان رسیدن به مقصود را موجب می شود.

امامت با تصریح آباء گرام و نص آنها، حق حضرت رضا علیه السّلام است. وقتی حقش را بگیرند ولی راه دیگری برایش باز کنند، لازم است از آن راه برود تا به حق خود برسد .

این کار نیز موجب شک و تردید نمی شود، زیرا دلایلی که امامت آن جناب را ثابت می کند، مانع از شک و شبهه است، گرچه مختصر ایهامی وجود داشته باشد که الزام و اجبار آن جناب بر این کار، آن ایهام را نیز رفع می کند. چنان چه همین مطلب آن جناب و آباء گرامش را وادار کرد که با ظالمین بیعت کنند و آنها را به نام امام بخوانند. شاید حضرت رضا علیه السّلام از روی ترس و تقیه ولایت عهدی را پذیرفت، زیرا قبول نکردن در مأمون اثر نداشت و به زور ایشان را وادار به این کار کرد و باید از در مخالفت علنی وارد می شد و آن زمان چنین کاری صحیح نبود .

**[ترجمه]

باب ۱۴ سائر ما جری بینه علیه السلام و بین المأمون و أمرائه

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام]: وَجَدْتُ فِی بَعْضِ الْكُتُبِ نُسْخَةَ كِتَابِ الْحِبَاءِ وَ الشَّرْطِ مِنَ الرِّضَا عَلِیِّ بْنِ مُوسَی علیه السلام إِلَی الْعُمَّالِ فِی شَأْنِ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ وَ أَخِیهِ وَ لَمْ أَرْوِ ذَلِكَ عَنْ أَحَدٍ أَمَّا بَعْدُ فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْبَدِی ءِ الْبَدِیعِ الْقَادِرِ الْقَاهِرِ الرَّقِیبِ عَلَی عِبَادِهِ الْمُقِیتِ عَلَی خَلْقِهِ الَّذِی خَضَعَ كُلُّ شَیْ ءٍ لِمُلْكِهِ وَ ذَلَّ كُلُّ شَیْ ءٍ لِعِزَّتِهِ وَ اسْتَسْلَمَ كُلُّ شَیْ ءٍ لِقُدْرَتِهِ وَ تَوَاضَعَ كُلُّ شَیْ ءٍ لِسُلْطَانِهِ وَ عَظَمَتِهِ وَ أَحَاطَ بِكُلِّ شَیْ ءٍ عِلْمُهُ وَ أَحْصَاهُ عَدَدَهُ فَلَا یَئُودُهُ كَبِیرٌ وَ لَا یَعْزُبُ عَنْهُ صَغِیرٌ الَّذِی لَا تُدْرِكُهُ أَبْصَارُ النَّاظِرِینَ وَ لَا تُحِیطُ بِهِ صِفَةُ الْوَاصِفِینَ لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ وَ الْمَثَلُ الْأَعْلَی فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِیزُ الْحَكِیمُ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی شَرَعَ الْإِسْلَامَ دِیناً فَفَضَّلَهُ وَ عَظَّمَهُ وَ شَرَّفَهُ وَ كَرَّمَهُ وَ جَعَلَهُ الدِّینَ الْقَیِّمَ الَّذِی لَا یَقْبَلُ غَیْرَهُ وَ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیمَ الَّذِی لَا یَضِلُّ مَنْ لَزِمَهُ وَ لَا یَهْتَدِی مَنْ صَدَفَ عَنْهُ وَ جَعَلَ فِیهِ النُّورَ وَ الْبُرْهَانَ وَ الشِّفَاءَ وَ الْبَیَانَ وَ بَعَثَ بِهِ مَنِ اصْطَفَی مِنْ مَلَائِكَتِهِ إِلَی مَنِ اجْتَبَی مِنْ رُسُلِهِ فِی الْأُمَمِ الْخَالِیَةِ وَ الْقُرُونِ الْمَاضِیَةِ حَتَّی انْتَهَتْ رِسَالَتُهُ إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَخَتَمَ بِهِ النَّبِیِّینَ وَ قَفَّی بِهِ عَلَی آثَارِ الْمُرْسَلِینَ وَ بَعَثَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِینَ وَ بَشِیراً لِلْمُؤْمِنِینَ الْمُصَدِّقِینَ وَ نَذِیراً لِلْكَافِرِینَ الْمُكَذِّبِینَ لِتَكُونَ لَهُ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ وَ لِیَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَیِّنَةٍ

وَ یَحْیی مَنْ حَیَّ عَنْ بَیِّنَهٍ وَ إِنَّ اللَّهَ لَسَمِیعٌ عَلِیمٌ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَوْرَثَ أَهْلَ بَیْتِهِ مَوَارِیثَ النُّبُوَّهِ وَ اسْتَوْدَعَهُمُ الْعِلْمَ وَ الْحِکْمَهَ

وَ جَعَلَهُمْ مَعْدِنَ الْإِمَامَهِ وَ الْخِلَافَهِ وَ أَوْجَبَ وَلَايَتَهُمْ وَ شَرَّفَ مَنْزِلَتَهُمْ فَأَمَرَ رَسُولَهُ بِمَسْأَلَهِ أُمَّتِهِ مَوَدَّتَهُمْ إِذْ يَقُولُ قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی (۱) وَ مَا وَصَفَهُمْ بِهِ مِنْ إِذْهَابِ الرِّجْسِ عَنْهُمْ وَ تَطْهِیرِهِ إِیَّاهُمْ فِی قَوْلِهِ إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً(۲) ثُمَّ إِنَّ الْمَأْمُونَ بَرَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی عِتْرَتِهِ وَ وَصَلَ أَرْحَامَ أَهْلِ بَیْتِهِ فَرَدَّ أُلْفَتَهُمْ وَ جَمَعَ فُرْقَتَهُمْ وَ رَأَبَ صَدْعَهُمْ وَ رَتَقَ فَتْقَهُمْ وَ أَذْهَبَ اللَّهُ بِهِ الضَّغَائِنَ وَ الْإِحَنَ بَیْنَهُمْ وَ أَسْکَنَ التَّنَاصُرَ وَ التَّوَاصُلَ وَ الْمَحَبَّهَ وَ الْمَوَدَّهَ قُلُوبَهُمْ فَأَصْبَحَتْ بِیُمْنِهِ وَ حِفْظِهِ وَ بَرَکَتِهِ وَ بِرِّهِ وَ صِلَتِهِ أَیْدِیهُمْ وَاحِدَهً وَ کَلِمَتُهُمْ جَامِعَهً وَ أَهْوَاؤُهُمْ مُتَّفِقَهً وَ رَعَی الْحُقُوقَ لِأَهْلِهَا وَ

وَضَعَ الْمَوَارِیثَ مَوَاضِعَهَا وَ کَافَأَ إِحْسَانَ الْمُحْسِنِینَ وَ حَفِظَ بَلَاءَ الْمُبْلِینَ وَ قَرَّبَ وَ بَاعَدَ عَلَی الدِّینِ- ثُمَّ اخْتَصَّ بِالتَّفْضِیلِ وَ التَّقْدِیمِ وَ التَّشْرِیفِ مَنْ قَدَّمَتْهُ مَسَاعِیهِ فَکَانَ ذَلِکَ ذَا الرِّئَاسَتَیْنِ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ إِذْ رَآهُ لَهُ مُؤَازِراً وَ بِحَقِّهِ قَائِماً وَ بِحُجَّتِهِ نَاطِقاً وَ لِنُقَبَائِهِ نَقِیباً وَ لِخُیُولِهِ قَائِداً وَ لِحُرُوبِهِ مُدَبِّراً وَ لِرَعِیَّتِهِ سَائِساً وَ إِلَیْهِ دَاعِیاً وَ لِمَنْ أَجَابَ إِلَی طَاعَتِهِ مُکَافِئاً وَ لِمَنْ عَنَدَ(۳) عَنْهَا مُبَایِناً وَ بِنُصْرَتِهِ مُنْفَرِداً وَ لِمَرَضِ الْقُلُوبِ وَ النِّیَّاتِ مُدَاوِیاً لَمْ یَنْهَهُ عَنْ ذَلِکَ قِلَّهُ مَالٍ وَ لَا عَوَزُ رِجَالٍ وَ لَمْ یَمِلْ بِهِ طَمَعٌ وَ لَمْ یَلْفِتْهُ عَنْ نِیَّتِهِ وَ بَصِیرَتِهِ وَجَلٌ بَلْ عِنْدَ مَا یُهَوِّلُهُ الْمُهَوِّلُونَ وَ یُرْعِدُ وَ یُبْرِقُ بِهِ الْمُبْرِقُونَ الْمُرْعِدُونَ وَ کَثْرَهُ الْمُخَالِفِینَ وَ الْمُعَانِدِینَ مِنَ الْمُجَاهِدِینَ وَ الْمُخَاتِلِینَ أَثْبَتُ مَا یَکُونُ عَزِیمَهً وَ أَجْرَأُ جَنَاناً وَ أَنْفَذُ مَکِیدَهً وَ أَحْسَنُ تَدْبِیراً وَ أَقْوَی تَثَبُّتاً فِی حَقِّ الْمَأْمُونِ وَ الدُّعَاءِ إِلَیْهِ حَتَّی قَصَمَ أَنْیَابَ الضَّلَالَهِ وَ فَلَّ حَدَّهُمْ وَ قَلَّمَ أَظْفَارَهُمْ وَ حَصَدَ شَوْکَتَهُمْ وَ صَرَعَهُمْ مَصَارِعَ الْمُلْحِدِینَ فِی دِینِهِ النَّاکِثِینَ لِعَهْدِهِ الْوَانِینَ فِی أَمْرِهِ الْمُسْتَخِفِّینَ بِحَقِّهِ الْآمِنِینَ لِمَا حَذَّرَ مِنْ سَطْوَتِهِ وَ بَأْسِهِ مَعَ آثَارِ ذِی الرِّئَاسَتَیْنِ فِی صُنُوفِ الْأُمَمِ

۱- ۱. الشوری: ۲۳.

۲- ۲. الأحزاب: ۳۳.

۳- ۳. فی المصدر: و لمن عدل.

مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ مَا زَادَ اللَّهُ بِهِ فِی حُدُودِ دَارِ الْمُسْلِمِینَ مِمَّا قَدْ وَرَدَتْ أَنْبَاؤُهُ عَلَیْکُمْ وَ قُرِئَتْ بِهِ الْکُتُبُ عَلَی مَنَابِرِکُمْ وَ حَمَلَتْ أَهْلُ الْآفَاقِ عَنْکُمْ إِلَی غَیْرِکُمْ فَانْتَهَی شُکْرُ ذِی الرِّئَاسَتَیْنِ بَلَاءَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عِنْدَهُ وَ قِیَامَهُ بِحَقِّهِ وَ ابْتِذَالَهُ مُهْجَتَهُ وَ مُهْجَهَ أَخِیهِ أَبِی مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ الْمَیْمُونِ النَّقِیبَهِ الْمَحْمُودِ السِّیَاسَهِ إِلَی غَایَهٍ تَجَاوَزَ فِیهَا الْمَاضِینَ وَ فَاقَ بِهَا الْفَائِزِینَ وَ انْتَهَتْ مُکَافَاهُ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ إِیَّاهُ إِلَی مَا جَعَلَ لَهُ مِنَ الْأَمْوَالِ وَ الْقَطَائِعِ وَ الْجَوَاهِرِ وَ إِنْ کَانَ ذَلِکَ لَا یَفِی بِیَوْمٍ مِنْ أَیَّامِهِ وَ لَا مَقَامٍ مِنْ مَقَامَاتِهِ فَتَرَکَهُ زُهْداً فِیهِ وَ ارْتِفَاعاً مِنْ هِمَّتِهِ عَنْهُ وَ تَوْفِیراً لَهُ عَلَی الْمُسْلِمِینَ وَ إِطْرَاحاً لِلدُّنْیَا وَ اسْتِصْغَاراً لَهَا وَ إِیثَاراً لِلْآخِرَهِ وَ مُنَافَسَهً فِیهَا وَ سَأَلَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَا لَمْ یَزَلْ لَهُ سَائِلًا وَ إِلَیْهِ رَاغِباً مِنَ التَّخَلِّی وَ التَّزَهُّدِ فَعَظُمَ ذَلِکَ عِنْدَهُ وَ عِنْدَنَا لِمَعْرِفَتِنَا بِمَا جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی مَکَانِهِ الَّذِی هُوَ بِهِ مِنَ الْعِزِّ لِلدِّینِ وَ السُّلْطَانِ وَ الْقُوَّهِ عَلَی صَلَاحِ الْمُسْلِمِینَ وَ جِهَادِ الْمُشْرِکِینَ وَ مَا أَرَی اللَّهُ بِهِ مِنْ تَصْدِیقِ نِیَّتِهِ وَ یُمْنِ نَقِیبَتِهِ وَ صِحَّهِ تَدْبِیرِهِ وَ قُوَّهِ رَأْیِهِ وَ نُجْحِ طَلِبَتِهِ وَ مُعَاوَنَتِهِ عَلَی الْحَقِّ وَ الْهُدَی وَ الْبِرِّ وَ التَّقْوَی فَلَمَّا وَثِقَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَثِقْنَا مِنْهُ بِالنَّظَرِ لِلدِّینِ وَ إِیثَارِ مَا فِیهِ صَلَاحُهُ وَ أَعْطَیْنَاهُ سُؤْلَهُ الَّذِی یُشْبِهُ قَدْرَهُ وَ کَتَبْنَا لَهُ کِتَابَ حِبَاءٍ وَ شَرْطٍ قَدْ نَسَخَ فِی أَسْفَلِ کِتَابِی هَذَا وَ أَشْهَدْنَا اللَّهَ عَلَیْهِ وَ مَنْ حَضَرَنَا مِنْ أَهْلِ بَیْتِنَا وَ الْقُوَّادِ وَ الصَّحَابَهِ وَ الْقُضَاهِ وَ الْفُقَهَاءِ وَ الْخَاصَّهِ وَ الْعَامَّهِ وَ رَأَی أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ الْکِتَابَ بِهِ إِلَی الْآفَاقِ لِیَذِیعَ وَ یَشِیعَ فِی أَهْلِهَا وَ یُقْرَأَ عَلَی مَنَابِرِهَا وَ یَثْبُتَ عِنْدَ وُلَاتِهَا وَ قُضَاتِهَا فَسَأَلَنِی أَنْ أَکْتُبَ بِذَلِکَ وَ أَشْرَحَ مَعَانِیَهُ وَ هِیَ عَلَی ثَلَاثَهِ أَبْوَابٍ فَفِی الْبَابِ الْأَوَّلِ الْبَیَانُ عَنْ کُلِّ آثَارِهِ الَّتِی أَوْجَبَ اللَّهُ بِهَا حَقَّهُ عَلَیْنَا وَ عَلَی الْمُسْلِمِینَ وَ الْبَابُ الثَّانِی الْبَیَانُ عَنْ مَرْتَبَتِهِ فِی إِزَاحَهِ عِلَّتِهِ فِی کُلِّ مَا دَبَّرَ وَ دَخَلَ فِیهِ وَ لَا سَبِیلَ عَلَیْهِ فِیمَا تَرَکَ وَ کَرِهَ وَ ذَلِکَ مَا لَیْسَ لِخَلْقٍ مِمَّنْ فِی عُنُقِهِ بَیْعَهٌ إِلَّا لَهُ وَحْدَهُ

وَ لِأَخِيهِ وَ مِنْ إِزَاحَهِ الْعِلَّهِ تَحْكِيمُهُمَا فِى كُلِّ مَنْ بَغِىَ عَلَيْهِمَا وَ سَعَى بِفَسَادٍ عَلَيْنَا وَ عَلَيْهِمَا وَ عَلَى أَوْلِيَائِنَا لِئَلَّا يَطْمَعَ طَامِعٌ فِى خِلَافٍ عَلَيْهِمَا وَ لَا مَعْصِيَهٍ لَهُمَا وَ لَا احْتِيَالٍ فِى مَدْخَلٍ بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُمَا وَ الْبَابُ الثَّالِثُ الْبَيَانُ فِى إِعْطَائِنَا إِيَّاهُ مَا أَحَبَّ مِنْ مِلْكِ التَّخَلِّى وَ حِلْيَهِ الزُّهْدِ وَ حُجَّهِ التَّحْقِيقِ لِمَا سَعَى فِيهِ مِنْ ثَوَابِ الْآخِرَهِ بِمَا يَتَقَرَّرُ فِى قَلْبِ مَنْ كَانَ فِى ذَلِكَ مِنْهُ وَ مَا يَلْزَمُنَا لَهُ مِنَ الْكَرَامَهِ وَ الْعِزِّ وَ الْحِبَاءِ الَّذِى بَذَلْنَاهُ لَهُ وَ لِأَخِيهِ مِنْ مَنْعِهِمَا مَا نَمْنَعُ مِنْهُ أَنْفُسَنَا وَ ذَلِكَ مُحِيطٌ بِكُلِّ مَا يَحْتَاطُ فِيهِ مُحْتَاطٌ فِى أَمْرِ دِينٍ وَ دُنْيَا وَ هَذِهِ نُسْخَهُ الْكِتَابِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ هَذَا كِتَابٌ وَ شَرْطٌ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ الْمَأْمُونِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ وَلِيِّ عَهْدِهِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى لِذِى الرِّئَاسَتَيْنِ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ فِى يَوْمِ الْإِثْنَيْنِ لِسَبْعٍ خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ مِنْ سَنَهِ إِحْدَى وَ مِائَتَيْنِ وَ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِى تَمَّمَ اللَّهُ فِيهِ دَوْلَهَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ عَقَدَ لِوَلِيِّ عَهْدِهِ وَ أَلْبَسَ النَّاسَ اللِّبَاسَ الْأَخْضَرَ وَ بَلَغَ أَمَلَهُ فِى صَلَاحِ وَلِيِّهِ وَ الظَّفَرِ بِعَدُوِّهِ إِنَّا دَعَوْنَاكَ إِلَى مَا فِيهِ بَعْضُ مُكَافَاتِكَ عَلَى مَا قُمْتَ بِهِ مِنْ حَقِّ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ حَقِّ رَسُولِهِ وَ حَقِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ وَلِيِّ عَهْدِهِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى وَ حَقِّ هَاشِمٍ الَّتِى بِهَا يُرْجَى صَلَاحُ الدِّينِ وَ سَلَامَهُ ذَاتِ الْبَيْنِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَى أَنْ ثَبَتَتِ النِّعْمَهُ عَلَيْنَا وَ عَلَى الْعَامَّهِ بِذَلِكَ وَ بِمَا عَاوَنْتَ عَلَيْهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ إِقَامَهِ الدِّينِ وَ السُّنَّهِ وَ إِظْهَارِ الدَّعْوَهِ الثَّانِيَهِ وَ إِيْثَارِ الْأَوْلَى مَعَ قَمْعِ الشِّرْكِ وَ كَسْرِ الْأَصْنَامِ وَ قَتْلِ الْعُتَاهِ وَ سَائِرِ آثَارِكَ الْمُمَثَّلَهِ لِلْأَمْصَارِ فِى الْمَخْلُوعِ وَ فِى الْمُتَسَمَّى بِالْأَصْفَرِ الْمُكَنَّى بِأَبِى السَّرَايَا وَ فِى الْمُتَسَمَّى بِالْمَهْدِيِّ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الطَّالِبِيِّ وَ التُّرْكِ الخزلجيه وَ فِى طَبَرِسْتَانَ وَ مُلُوكِهَا إِلَى بُنْدَارَ هُرْمُزَ بْنِ شروين وَ فِى الدَّيْلَمِ وَ مَلِكِهَا وَ فِى كَابُلَ وَ مَلِكِهَا المهوزين ثُمَّ مَلِكِهَا الْأَصْفَهْبُدِ وَ فِى ابْنِ الْمُبْرَمِ وَ جِبَالِ بداربنده وَ غرشستان وَ الغور وَ أَصْنَافِهَا وَ فِى خُرَاسَانَ خَاقَانَ وَ ملون صَاحِبِ جَبَلِ التُّبَّتِ وَ فِى كيمان وَ التغرغر وَ فِى إِرْمِينِيَّهَ وَ الْحِجَازِ وَ صَاحِبِ السَّرِيرِ وَ صَاحِبِ

الْخَزَرِ وَ فِی الْمَغْرِبِ وَ حُرُوبِهِ.

وَ تَفْسِیرُ ذَلِکَ فِی دِیوَانِ السِّیرَهِ وَ کَانَ مَا دَعَوْنَاکَ إِلَیْهِ وَ هُوَ مَعُونَهٌ لَکَ مِائَهَ أَلْفِ أَلْفِ دِرْهَم وَ غَلَّهَ عَشَرَهِ أَلْفِ أَلْفِ دِرْهَم جَوْهَراً سِوَی مَا أَقْطَعَکَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ قَبْلَ ذَلِکَ وَ قِیمَهُ مِائَهِ أَلْفِ أَلْفِ دِرْهَم جَوْهَراً یَسِیرُ عِنْدَ مَا أَنْتَ لَهُ مُسْتَحِقٌّ فَقَدْ تَرَکْتَ مِثْلَ ذَلِکَ حِینَ بَذَلَهُ لَکَ الْمَخْلُوعُ وَ آثَرْتَ اللَّهَ وَ دِینَهُ وَ أَنَّکَ شَکَرْتَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ وَلِیَّ عَهْدِهِ وَ آثَرْتَ تَوْفِیرَ ذَلِکَ کُلِّهِ عَلَی الْمُسْلِمِینَ وَ جُدْتَ لَهُمْ بِهِ وَ سَأَلْتَنَا أَنْ تَبْلُغَکَ الْخَصْلَهُ الَّتِی لَمْ تَزَلْ إِلَیْهَا تَائِقاً مِنَ الزُّهْدِ وَ التَّخَلِّی لِیَصِحَّ عِنْدَ مَنْ شَکَّ فِی سَعْیِکَ لِلْآخِرَهِ دُونَ الدُّنْیَا تَرْکُکَ الدُّنْیَا وَ مَا عَنْ مِثْلِکَ یُسْتَغْنَی فِی حَالٍ وَ لَا مِثْلُکَ رُدَّ عَنْ طَلِبَتِهِ وَ لَوْ أَخْرَجَتْنَا طَلِبَتُکَ عَنْ شَطْرِ النِّعَمِ عَلَیْنَا فَکَیْفَ بِأَمْرٍ رُفِعَتْ فِیهِ الْمَئُونَهُ وَ أُوجِبَتْ بِهِ الْحُجَّهُ عَلَی مَنْ کَانَ یَزْعُمُ أَنَّ دُعَاءَکَ إِلَیْنَا لِلدُّنْیَا لَا لِلْآخِرَهِ وَ قَدْ أَجَبْنَاکَ إِلَی مَا سَأَلْتَ وَ جَعَلْنَا ذَلِکَ لَکَ مُؤَکَّداً بِعَهْدِ اللَّهِ وَ مِیثَاقِهِ الَّذِی لَا تَبْدِیلَ لَهُ وَ لَا تَغْیِیرَ وَ فَوَّضْنَا الْأَمْرَ فِی وَقْتِ ذَلِکَ إِلَیْکَ فَمَا أَقَمْتَ فَعَزِیزٌ مُزَاحُ الْعِلَّهِ مَدْفُوعٌ عَنْکَ الدُّخُولُ فِیمَا تَکْرَهُ مِنَ الْأَعْمَالِ کَائِناً مَا کَانَ نَمْنَعُکَ مِمَّا نَمْنَعُ مِنْهُ أَنْفُسَنَا فِی الْحَالاتِ کُلِّهَا وَ أنا [إِذَا] أَرَدْتَ التَّخَلِّیَ فَمُکَرَّمٌ مُزَاحُ الْبَدَنِ وَ حَقٌّ لِبَدَنِکَ الرَّاحَهُ وَ الْکَرَامَهُ ثُمَّ نُعْطِیکَ مَا تَتَنَاوَلُهُ مِمَّا بَذَلْنَاهُ لَکَ فِی هَذَا الْکِتَابِ فَتَرَکْتُهُ الْیَوْمَ وَ جَعَلْنَا لِلْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ مِثْلَ مَا جَعَلْنَاهُ لَکَ وَ نِصْفُ مَا بَذَلْنَاهُ مِنَ الْعَطِیَّهِ وَ أَهْلُ ذَلِکَ هُوَ لَکَ وَ بِمَا بَذَلَ مِنْ نَفْسِهِ فِی جِهَادِ الْعُتَاهِ وَ فَتْحِ الْعِرَاقِ مَرَّتَیْنِ وَ تَفْرِیقِ جُمُوعِ الشَّیْطَانِ بِیَدَیْهِ حَتَّی قَوَّی الدِّینَ وَ خَاضَ نِیرَانَ الْحُرُوبِ وَفَاءً وَ شُکْراً(۱) بِنَفْسِهِ وَ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ مَنْ سَاسَ مِنْ أَوْلِیَاءِ الْحَقِّ وَ أَشْهَدْنَا اللَّهَ وَ مَلَائِکَتَهُ وَ خِیَارَ خَلْقِهِ وَ کُلَّ مَنْ أَعْطَانَا بَیْعَتَهُ وَ صَفْقَهَ یَمِینِهِ فِی هَذَا الْیَوْمِ وَ بَعْدَهُ عَلَی مَا فِی هَذَا الْکِتَابِ وَ جَعَلْنَا اللَّهَ عَلَیْنَا کَفِیلًا وَ أَوْجَبْنَا عَلَی أَنْفُسِنَا

۱- ۱. فی المصدر: و وقانا عذاب السموم بنفسه.

الْوَفَاءَ بِمَا شَرَطْنَا مِنْ غَيْرِ اسْتِثْنَاءٍ بِشَيْ ءٍ يَنْقُضُهُ فِي سِرٍّ وَ عَلَانِيَةٍ وَ الْمُؤْمِنُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ وَ الْعَهْدُ فَرْضٌ مَسْئُولٌ وَ أَوْلَى النَّاسِ بِالْوَفَاءِ مَنْ طَلَبَ مِنَ النَّاسِ الْوَفَاءَ وَ كَانَ مَوْضِعاً لِلْقُدْرَةِ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ وَ أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذا عاهَدْتُمْ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ (۱) وَ كَتَبَ الْحَسَنُ بْنُ سَهْلٍ تَوْقِيعَ الْمَأْمُونِ فِيهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ قَدْ أَوْجَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى نَفْسِهِ جَمِيعَ مَا فِي هَذَا الْكِتَابِ وَ أَشْهَدَ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ جَعَلَهُ عَلَيْهِ دَاعِياً وَ كَفِيلًا وَ كَتَبَ بِخَطِّهِ فِي صَفَرٍ سَنَةَ اثْنَتَيْنِ وَ مِائَتَيْنِ تَشْرِيفاً لِلْحِبَاءِ وَ تَوْكِيداً لِلشَّرِيطَةِ تَوْقِيعُ الرِّضَا عليه السلام بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ قَدْ أَلْزَمَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى نَفْسَهُ جَمِيعَ مَا فِي الْكِتَابِ عَلَى مَا وُكِّدَ فِيهِ مِنْ يَوْمِهِ وَ غَدِهِ مَا دَامَ حَيّاً وَ جَعَلَ اللَّهَ عَلَيْهِ رَاعِياً وَ كَفِيلًا وَ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً وَ كَتَبَ بِخَطِّهِ فِي هَذَا الشَّهْرِ مِنْ هَذِهِ السَّنَةِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: در بعضـی از کتاب ها، نسـخه کتاب حباء و شرط حضرت رضا علیه السّلام را که درباره فضل بن سهل و برادرش به عمال و فرمانروایان نوشته دیدم، ولی تاکنون از کسی روایتش را نشنیده ام:

اما بعـد، حمد برای خدای ازلی و ابداع گر است که قادر و قاهر است و بر بندگانش رقیب است و بر خلقش تواناست؛ خدایی که همه چیز برای فرمانروایی او خضوع کرده، همه چیز برای عزت او خوار گشـته، همه چیز تسـلیم قدرت او گشـته و همه چیز برای سـلطنت و عظمت او تواضع نموده، و علمش به همه چیز احاطه دارد و عدد اشـیا را احصا کرده و هیچ بزرگی او را خسته نمی کنـد و هیچ کوچکی از او مخفی نمی ماند؛ خدایی که چشم های بینندگان او را نمی بیند و توصـیف وصف کنندگان او را احـاطه نمی کنـد. «لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ وَ الْمَثَلُ الْأَعْلی فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيم» - . روم / ۲۷[۱] - ، {خلق و امر و مثل اعلی در آسمان ها و زمین برای اوست و او عزیز و حکیم است.}

حمد برای خدایی است که اسـلام را دین قرار داد، پس آن را فضـیلت بخشـید و بزرگ نمود و شرافت داد و تکریم کرد و آن را دین قیمی قرار داد که غیر آن پـذیرفته نیست، و آن را راه راسـتی قرار داد که هر که همراه آن باشـد، گم نشـود و هر که از آن روی گرداند، هدایت نشد .

و در اسلام نور و برهان و شفا و بیان قرار داد و به سبب آن ملائکه برگزیده اش را برای رسولان منتخبش در امت های گذشته و قرن های گذشـته برانگیخت، تا اینکه امر رسالتش به محمد صلی اللّه علیه و آله و سلم رسید. پس انبیا را به او ختم کرد و او را در پی آثار رسولان آورد و او را مایه رحمت عالمیان و بشارتگر مؤمنان مصـدق و انـذار دهنده کافران مکذب برانگیخت تا حجت بـالغه داشـته باشـد. «لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَ يَحْيى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَ إِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيم» - . انفال / ۴۲[۱] - ، {و کسی که هلاک شود، از روی دلیل هلاک شود و کسی که زنده است، از روی دلیل زنده بماند. و خدا شنوای داناست.}

و حمـد برای خـدایی است که میراث هـای نبوت را در اختیـار اهـل بیت پیـامبر قرار داد و علم و حکمت را در آنـان به امـانت گذاشت و آنها را معدن امامت و خلافت قرار داد و ولایتشان را واجب و منزلتشان را بلند نمود. پس به رسول خود دسـتور داد که از امت خود مودت آنهـا را بخواهـد و فرمود: «قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبى» - . شوری / ۲۳ - ، {بگو: «به ازای آن [رسالت] پاداشـی از شـما خواسـتار نیستم، مگر دوستی درباره خویشاوندان.»} و آنچه با آن وصفشان کرد که عبارت است از بردن پلیدی از آنان و تطهیرشان توسط خدا در آیه: «إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً»

-. احزاب / ۳۳ -، {خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند.}

مأمون نسبت به پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم در مورد خانواده اش اظهار محبت کرد و ارتباط خویشاوندی برقرار نمود و آنها را گرد هم آورد و از تفرق ایشان جلوگیری کرد، ناراحتی آنها را برطرف نمود و شکافی را که بین ایشان بود، ترمیم کرد. خداوند به وسیله او کینه و دشمنی های این خانواده را از بین برد و همبستگی و همکاری و محبت و دوستی بین ایشان به وجود آورد و به برکت و لطف و رعایتی که او نموده، با یکدیگر متحد و همداستان شدند. مأمون حق را به صاحبش سپرد و میراث پیامبر را به وارث او واگذاشت و به نیکوکاران پاداش داد و به فعالیت خدمتگزاران دین توجه کرد و قرب و منزلت و فاصله را بر اساس دین نهاد. آنگاه کسی را مقدم داشت و به مقام رسانید که سعی و کوشش بیشتری در راه دین داشت و آن کس فضل بن سهل ذوالریاستین بود که وزیری لایق و شایسته و سپهداری باتدبیر و رعیت نواز و تبلیغ کننده برای مأمون بود. هر کس را که مطیع دستگاه خلافت بود، بی پاداش نمی گذاشت و از آن کس آنکه مخالفت می ورزید، فاصله می گرفت و تنها یاور و شفابخش ناراحتی های قلب ها بود.

نه دست تهی او را از کار باز می داشت و نه بی یاوری و نداشتن همکار، مانع از پیشرفت او بود. طمع در او رخنه نکرد و بیم و ترس او را از ارادت باز نداشت. در مواردی که هر پر جراتی به لرزه در می آمد، با آن مخالفین فراوان و جنگجویان دلاور، باز محکم ترین تصمیم ها را داشت. و از همه پرجرأت تر بود و تدبیر و صلاح اندیشی او از همه نیکوتر و از همه نسبت به مأمون و تبلیغ درباره او پایدارتر بود. تا بالاخره پنجه های گمراهی را درهم شکست و ناخن از آنها گرفت و قدرت ایشان را درهم کوبید و به خاک هلاک افکند. آنها که از راه دین منحرف شدند یا پیمان را شکستند یا در اطاعت از امر او کوتاهی کردند و حق مأمون را رعایت ننمودند و اعتنایی به کیفر و قدرت او نکردند، با خدمت های دیگری که ذوالریاستین در مورد سایر ملت ها کرد که به وسیله او کشور اسلام گسترش یافت، چنان چه جریان آن را شنیده اید و فتح نامه ها روی منبرهای شما خوانده شده و آنها که دیده اید، برای دیگران نقل کرده اند.

بالاخره فعالیت و کوشش ذوالریاستین و انجام وظیفه و از جان گذشتگی او و برادرش ابی محمّد حسن بن سهل، به حدی رسید که بی سابقه بود و کسی چنان وفاداری نکرده بود. در مقابل امیرالمؤمنین او را پاداش داد، ثروت ها بخشید و املاکی به او واگذار کرد و جواهراتی در اختیارش نهاد، گرچه تمام آنها پاداش یک روز فعالیت او نیست. اما ذوالریاستین به واسطه پارسایی و همت بلند و بخشش به مسلمانان و بی اعتنایی به دنیا و بی ارزشی آن در نظرش و توجه و گذشت وعلاقه به عالم آخرت، آنها را نپذیرفت .

پیوسته تقاضا داشت و مکرر درخواست می کرد که کناره گیری کند، ولی این کار در نظر مأمون و ما خیلی دشوار می نمود. چون می دانستیم وجود او چقدر در مورد کمک به دین مفید است و چقدر نیرو و قدرت است برای مسلمانان و پیکار با مشرکان و صدق و صفایی که دارد، با حسن تدبیر و نیک اندیشی و شدت کمک و پشتیبانی او از حق و حقیقت و تقوا و نیکوکاری.

امیرالمؤمنین به او اطمینان کرد، ما نیز اطمینان نمودیم که خیرخواه دین است و صلاح دین را بر هر چیز مقدم می دارد. و خواسته او را پذیرفتیم و نامه حبا و شرط را که در آخر همین نامه است، برای او نوشتیم. و خدا و هر کس از خانواده ما و

سرهنگان و سپهداران و صحابه و قاضیان و فقها که حضور دارند، از خاص و عام بر آن نامه گواه گرفتیم. امیرالمؤمنین صلاح دید که این نامه به تمام شهرهایی که تحت حکومت اسلام است نوشته شود تا بین مردم منتشر گردد و روی منبرها بخوانند و فرمانداران و قاضیان به آن توجه کنند. به همین جهت از من خواست که این نامه را بنویسم و آن را توضیح دهم و مشتمل بر سه باب است:

باب اول: توضیح خدمات و فعالیت های او است که موجب حقی برای او می شود پیش ما و مسلمانان.

باب دوم: توضیح مقام او و اختیاراتی که به او داده شده در مواردی که خودش مایل بوده، اما آنچه نپذیرفته جای بحث و ایراد نیست. ضمنا این اختیارات به هیچ یک از مسلمانان جز او و برادرش داده نشده، از جمله این اختیارات آن است که به خود ایشان واگذار شده حکومت درباره کسی که به آن دو ستم روا دارد و سعی کند بین ما و آنها و دوستانمان را به هم بزند تا مبادا کسی درباره مخالفت با آنها طمع پیدا کند، در حالی که ایشان خطایی نکرده اند و راهی نیست برای دخالت کردن بین آنها و ما.

باب سوم: شرح بخشش ما است به او که عبارت است از اختیار کناره گیری از مقام و زهد و پارسایی در دنیا که این خود ثابت می کند کوشش آنها در راه برقراری امور خلافت، برای دین و آخرت بوده و شک و تردید کسانی را که در این باره داشتند، از میان می برد، و شرح آنچه بر خود لازم شمرده ایم از احترام و عزت نسبت به آنها و عطایا و جوایزی که به او و برادرش اختصاص داده ایم، به این معنی که از هر گزندی که خود را حفظ می کنیم، آن دو را نیز حفظ نماییم و این شامل تمام مواردی که باید احتیاط نمود در امور دینی و دنیایی می شود.

این است نسخه آن نامه: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیم. این نوشته و شرط از عبداللّه مأمون امیرالمؤمنین و ولیعهدش علی بن موسی الرضا علیهما السّلام است برای ذوالریاستین فضل بن سهل که در روز دوشنبه هفتم ماه رمضان سال ۲۰۱ هجری نوشته شد؛ همان روزی که خداوند دولت امیرالمؤمنین مأمون را تکمیل نمود و بیعت برای ولیعهدش گرفته شد و به مردم لباس سبز پوشانید و به آرزوی خود درباره دوست و پیروزی بر دشمن رسید.

ما تو را دعوت می کنیم به پذیرش مختصری از پاداش اعمالی که در راه خدا و پیامبر و جانشین او امیرالمؤمنین و ولیعهدش علی بن موسی الرضا و حق هاشم انجام داده ای، که مایه برقراری دین و اصلاح بین مسلمین می شود، که این اعمال موجب نعمت بر ما و تمام مسلمانان است. و کمکی که مخصوصا به امیرالمؤمنین کرده ای، از اقامه دین و سنت پیامبر و بیعت دوم و انتخاب بیعت اولی، با فعالیتی که در راه نابودی شرک و بت پرستی و ریشه کن کردن ستمگران و سایر فعالیت ها که درباره منکوب نمودن و سرکوب کردن و برکنار کردن خلیفه مخلوع (محمّد امین) در شهرها کرده ای.

و خدمتی که درباره شورش ابو السرایا و شورش شخصی که ملقب به مهدی بود به نام محمّد بن جعفر طالبی و آن مرد ترک خزلجی در طبرستان و فرمانروایان آن ناحیه، تا بعد او هرمز بن شروین کردی و کارهایی که در دیلم و فرمانروای آن و کابل و پادشاه آن مهوزین و بعد از او پادشاه دیگر اسپهبد نمودی و در مورد ابن مبرم و جبال بدار بنده و غرشستان و غور و سایر جاها کرده ای و در مورد خاقان خراسان و فرمانروای تبت و کیمان تغرغر و ارمینه و حجاز و صاحب السریر و فرمانروای خزر و

کارهایی که در جنگ های مغرب نموده ای. تفسیر این جریان ها در دیوان تاریخ ثبت شده. آنچه که ما تو را به پذیرش آن دعوت می کنیم، کمکی است برای تو که عبارت است از صد ملیون درهم و معادل ده ملیون درهم غله به غیر آنچه قبلا امیرالمؤمنین به تو بخشیده، و بهای صد ملیون درهم که هر وقت خواستی به تو پرداخت می شود، با اینکه تو چنین پولی را وقتی خلیفه مخلوع (محمّد امین) به تو می پرداخت رها کردی و قبول نکردی و خدا و دین را مقدم داشتی، و تو سپاس مقام امیرالمؤمنین و ولیعهدش را داشتی و بیش از اینها نسبت به مسلمانان خدمت کردی و بر آنها لطف نمودی.

از ما پیوسته تقاضا می کردی که در مورد کناره گیری و زهد، به آرزوی خود برسی تا آنها که تردید دارند که آیا خدمات تو برای رسیدن به مقام دنیوی است یا منظورت خدا بود، ببینند تو نظری به دنیا نداری و از مقام کناره گیری کردی، با اینکه در هر حال نمی توان از مثل تو بی نیاز بود و نه می توان خواسته ات را قبول نکرد، گرچه تقاضای تو ما را از نعمت های بزرگی محروم نماید، چه رسد به کاری که خرج ها برداشته و موجب اثبات این مطلب می شود برای کسانی که مشکوک هستند که خدمات تو برای آخرت بوده نه دنیا.

آنچه درخواست کرده ای پذیرفتیم و آن را با عهد و پیمان خدایی مؤکد نمودیم که قابل تغییر و تبدیل نباشد و موقع آن را به خودت واگذار نمودیم. هر وقت خواستی چنان کن. تا وقتی در شغل خود بمانی، همه نوع اختیار خواهی داشت و هرگز به کاری که بر خلاف میل تو است، هر چه باشد، وادار نخواهی شد، و از هر ناراحتی که خود را نگه داریم، تو را نیز نگه خواهیم داشت. هر وقت نیز که خواستی کناره گیری کنی، آسایش سزاوارتر است و باید استراحت نمایی.

سپس آنچه مایل باشی از مبالغی که در این نامه قید شده که امروز نمی گیری، به تو خواهیم داد و برای حسن بن سهل نیز تمام امتیازات تو را قرار دادیم و نصف جایزه ای که به او بخشیده ایم، زیرا او با تو همکاری کرده و جان خویش را در پیکار با ستمکاران به خطر انداخته، از جمله دو بار فتح عراق و متفرق نمودن سپاهیان شیطان تا بالاخره دین را تقویت نمود، و به واسطه وفاداری و سپاسگزاری که نسبت به ما داشت، در شعله آتش جنگ، خود و خانواده و سربازانی که در اختیار داشت را در آتش افکند.

خداوند و ملائکه و تمام مسلمانانی که امروز بیعت کرده اند و بعد می نمایند را گواه می گیرم بر آنچه در این عهدنامه نوشته شده، و خدا را کفیل قرار می دهم و بر خود واجب می کنم وفای به این عهد را بدون استثنایی که موجب نقض عهد شود، چه پنهان و چه آشکارا. مؤمنین باید به عهد خود وفادار باشند و از پیمان بازخواست می شود، و شایسته ترین افراد به وفاکردن نسبت به پیمان، همان کسی است که از مردم تقاضای وفای به عهد می نماید و قدرت این کار را دارد. خداوند در این آیه می فرماید: «و أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذا عاهَدْتُمْ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ» - . نحل / ۹۱ - ، {و چون با خدا پیمان بستید، به پیمان خود وفا کنید و سوگندهای [خود را] پس از استوار کردن آنها مشکنید، با اینکه خدا را بر خود ضامن [و گواه] قرار داده اید، زیرا خدا آنچه را که انجام می دهید می داند.}

حسن بن سهل فرمان مأمون را نوشت که در آن چنین بود:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. امیرالمؤمنین بر خویشتن واجب نمود عمل کردن به آنچه در این عهدنامه قید شده و خدا را بر خود

شاهـد و ناظر قرارداد در ماه صـفر سال ۲۰۲ از جهت اهمیت این عطـا و بخشـش و تأكیـد راجع به این پیمـان نامه به خط خود نوشت.

حضـرت رضـا علیه السّـلام نیز چنین نـوشت: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ علی بن موسـی بر خـود لاـزم و واجب كـرد آنچه در این عهـدنامه نوشـته بـا تمام تأكیـدهای آن از امروز تا فردا و تا هر وقت زنـده بود و خـدا را شاهـد و كفیل خود قرار داد كه او در شهادت و گواهی كافی است ، به خط خود نوشت در همان صـفر سال ۲۰۲. الحمد للَّه رب العالمین و صـلی اللَّه علی محمّد و آله و سلم و حسبنا اللَّه و نعم الوكیل. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۵۴ -

**[ترجمه]

إيضاح

رأبت الإناء أصلحته و منه قولهم اللهم ارأب بینهم أی أصلح و الإحن بكسر الهمزه و فتح الحاء جمع الإحنه بالكسر و هی الحقد قوله و حفظ بلاء المبلین البلاء النعمه و منه قول سید الساجدین علیه السلام و أبلوا البلاء الحسن فی نصره و العوز القله و الفقر و یقال لفته عن رأیه أی صرفه و یقال أرعد الرجل و أبرق إذا تهدد و أوعد و القصم بالقاف و الفاء الكسر.

و قـال الجوهری قـال أبو عبیـد النقیبه النفس یقـال فلاـن میمون النقیبه إذا كـان مبارك النفس قال ابن السـكیت إذا كان میمون المشوره قوله فی إزاحه علته أی فی إزاله موانعه فی كل ما دبر و الغرض تمكینه التام قوله و ذلك ما لیس أی هـذا التمكین التام مختص به من بین كـل من فی عنقه بیعه لا یشـركه فیه أحـد و فی بعض النسـخ لما أی ذلك التمكین لسوابق لم تحصل إلا له و لأخیه.

ص: ۱۶۲

۱- ۱. النحل: ۹۱.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۵۴- ۱۵۹.

قوله من ملك التخلی أی له أن یختار التخلی و یزهد فیما فیه من الإماره و ذلک حجه یتحقق بها فی قلوب الناس أنه إنما سعی فی تمکین الخلیفه للآخره لا للدنیا و یزول شک من کان فی ذلک شاکا و قوله ما یلزمنا معطوف علی قوله و ذلک محیط أی منعهما ما نمنع به أنفسنا یشتمل علی کل ما یحتاط فیه محتاط فی دین أو دنیا فیدل علی أنا نراعی فیهما کل ما نراعی فی أنفسنا من الحفظ من شرور الدنیا و الآخره.

قوله و إظهار الدعوه الثانیه لعلها إشاره إلی البیعه الثانیه مع ولایه العهد قوله تائقا من تاقت نفسه إلی الشی ء أی اشتاقت.

**[ترجمه]«رأبت الاناء» یعنی ظرف را اصلاح کردم و عبارت «اللهم ارأب بینهم» یعنی خدایا بینشان اصلاح فرما از همین باب است، و «إحن» به کسر همزه و فتح حاء، جمع «إحنه» است و معنای آن کینه است. در عبارت «حفظ بلاء المبلین»، «بلاء» نعمت است و قول امام سجاد علیه السّلام که فرمود: «ابلؤا البلاء الحسن فی نصره» یعنی در یاری او و به نعمت نیکویی رسیدند. و «عوز» به معنای قلت و فقر است و عبارت «لفته عن رأیه»، یعنی او را از نظرش منصرف کرد و عبارت «ارعد الرجل و ابرق» یعنی مرد تهدید کرد و وعده داد، و کلمه «قصم» با قاف و فاء، به معنای شکستن است .

جوهری می گوید: ابوعبید گفته: «النقیبه النفس» یعنی گفته می شود فلانی میمون النقیبه است، زمانی که نفسش مبارک باشد. ابن سکیت می گوید: وقت میمون النقیبه وقتی است که مشورت با او خوش یمن باشد. عبارت «فی ازاحه علته» یعنی در از بین بردن موانعش، در هر چیزی که تدبیر نموده و مقصود تمکین و طاعت تامّ اوست. عبارت «و ذلم ما لیس» یعنی این تمکین تامّ در بین همه کسانی که در گردنشان بیعت است، مخصوص اوست و احدی در آن با او شریک نمی شود. و در بعضی نسخه ها «لما» دارد، یعنی آن تمکین به خاطر سوابقی است که جز برای او و برادرش حاصل نشده است.

عبارت «من ملک التخلی» یعنی می تواند تخلی را اختیار کند و از امارتی که در آن است چشم بپوشد، و آن حجتی است که با آن در دل مردم محقق می شود که او برای آخرتش سعی در تمکین خلیفه نموده و نه برای دنیا، و شک صاحبان تردید در این زمینه زائل می شود. و عبارت «ما یلزمنا» عطف است بر عبارت «و ذلک محیط»، یعنی منع آن دو همان چیزی است که ما با آن خودمان را باز می داریم و شامل همه اموری می شود که انسان اهل احتیاط در آن احتیاط می کند، در امور دین باشد یا دنیا، پس دلالت می کند بر اینکه ما در خصوص آن دو رعایت می کنیم تمام آن چیزی را که در مورد خودمان مراعات می کنیم، از قبیل حفظ از شرور دنیا و آخرت.

عبارت «و اظهار الدعوه الثانیه» شاید اشاره باشد به بیعت دوم همراه با ولایت عهد حضرت. «گکلمه تائقا» از «تاقت نفسه الی الشیء» می آید، یعنی نفس او به فلان چیز اشتیاق پیدا کرد.

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْحُسَیْنُ بْنُ أَحْمَدَ الْبَیْهَقِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الصُّولِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَزِیدَ الْمُبَرَّدِ قَالَ حَدَّثَنِی الْحَافِظُ عَنْ ثُمَامَهَ بْنِ أَشْرَسَ قَالَ: عَرَضَ الْمَأْمُونُ یَوْماً لِلرِّضَا علیه السلام بِالامْتِنَانِ عَلَیْهِ بِأَنْ وَلَّاهُ الْعَهْدَ فَقَالَ لَهُ إِنَّ مَنْ أَخَذَ بِرَسُولِ

اللَّهِ لَخَلِيقٌ أَنْ يُعْطِيَ بِهِ.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ثمامه بن اشرس می گوید: روزی مأمون راجع به مقام ولایت عهدی که به او داده بود، به حضرت رضا علیه السّلام منت نهاد! حضرت رضا علیه السّلام فرمود: کسی که به واسطه پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم به موقعیت و مقامی رسیده، لازم است به خاطر همان پیغمبر نیز بخشش نماید. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۴ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] رُوِیَ: أَنَّهُ قَصَدَ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ مَعَ هِشَامِ بْنِ عَمْرٍو الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ جِئْتُکَ فِی سِرٍّ فَأَخْلِ لِیَ الْمَجْلِسَ فَأَخْرَجَ الْفَضْلُ یَمِیناً مَکْتُوبَهً بِالْعِتْقِ وَ الطَّلَاقِ وَ مَالًا کَفَّارَهً لَهُ وَ قَالا لَهُ إِنَّا جِئْنَاکَ لِنَقُولَ کَلِمَهَ حَقٍّ وَ صِدْقٍ وَ قَدْ عَلِمْنَا أَنَّ الْإِمْرَهَ إِمْرَتُکُمْ وَ الْحَقَّ حَقُّکُمْ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ الَّذِی نَقُولُ بِأَلْسِنَتِنَا عَلَیْهِ ضَمَائِرُنَا وَ إِلَّا نُعْتِقْ مَا نَمْلِکُ وَ النِّسَاءُ طَوَالِقُ وَ عَلَیَّ ثَلَاثُونَ حِجَّهً رَاجِلًا إِنَّا عَلَی أَنْ نَقْتُلَ الْمَأْمُونَ وَ نُخَلِّصَ لَکَ الْأَمْرَ حَتَّی یَرْجِعَ الْحَقُّ إِلَیْکَ فَلَمْ یَسْمَعْ مِنْهُمَا وَ شَتَمَهُمَا وَ لَعَنَهُمَا وَ قَالَ لَهُمَا کَفَرْتُمَا النِّعْمَهَ فَلَا تَکُونُ لَکُمَا سَلَامَهٌ وَ لَا لِی إِنْ رَضِیتُ بِمَا قُلْتُمَا فَلَمَّا سَمِعَ الْفَضْلُ ذَلِکَ مِنْهُ مَعَ هِشَامٍ عَلِمَا أَنَّهُمَا أَخْطَئَا فَقَصَدَا الْمَأْمُونَ بَعْدَ أَنْ قَالا لِلرِّضَا علیه السلام أَرَدْنَا بِمَا فَعَلْنَا أَنْ نُجَرِّبَکَ فَقَالَ لَهُمَا الرِّضَا علیه السلام کَذَبْتُمَا فَإِنَّ قُلُوبَکُمَا عَلَی مَا أَخْبَرْتُمَانِی إِلَّا أَنَّکُمَا لَمْ تَجِدَانِی نَحْوَ مَا أَرَدْتُمَا

ص: ۱۶۳

فَلَمَّا دَخَلَا عَلَى الْمَأْمُونِ قَالا- يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّا قَصَدْنَا الرِّضَا وَ جَرَّبْنَاهُ وَ أَرَدْنَا أَنْ نَقِفَ عَلَى مَا يُضْمِرُهُ لَکَ فَقُلْنَا وَ قَالَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ وُفِّقْتُمَا فَلَمَّا خَرَجَا مِنْ عِنْدِ الْمَأْمُونِ قَصَدَهُ الرِّضَا علیه السلام وَ أَخْلَيَا الْمَجْلِسَ وَ أَعْلَمَهُ مَا قَالا وَ أَمَرَهُ أَنْ يَحْفَظَ نَفْسَهُ مِنْهُمَا فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِکَ مِنَ الرِّضَا علیه السلام عَلِمَ أَنَّ الرِّضَا علیه السلام هُوَ الصَّادِقُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: نوشته اند که روزی فضل بن سهل به همراه هشام بن عمر خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدند. فضل گفت: ما آمده ایم که سرّی را با شما در میان گذاریم، مجلس را خلوت کنید. آنگاه قسم نامه ای را بیرون آوردند که در آن قسم به آزادی بندگان و طلاق زنان و مال زیادی به عنوان کفاره قید شده بود و گفتند: ما آمده ایم که یک حقیقت و واقعیت را اقرار کنیم. ما می دانیم فرمانروایی متعلق به شما است و حق مال شما است و آنچه که اقرار می کنیم، از صمیم قلب است. در صورتی دروغ بگوییم، همه بندگان مان آزاد و زنانمان طلاق داده شوند و سی مرتبه پیاده به حج بروم اگر مأمون را نکشیم و خلافت را به تو نسپاریم تا حق به صاحبش برسد. امام علیه السّلام به حرف آمد و گوش نداد و آن دو را فحش داد و لعنت کرد و فرمود: شما کفران نعمت کردید! اگر من تن به گفته شما بدهم، نه شما سالم می مانید نه من.

فضل که گفتار حضرت رضا علیه السّلام را شنید، فهمید که اشتباه کرده. لذا به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردند: ما می خواستیم شما را آزمایش کنیم. امام فرمود: دروغ می گویید! آنچه می گفتید از ته دل بود، ولی مرا با خود موافق نیافتید.

آن دو پیش مأمون رفتند و به او گفتند: یا امیرالمؤمنین! ما خدمت حضرت رضا علیه السّلام رفتیم و او را آزمایش کردیم. خواستیم ببینیم در واقع نسبت به شما چگونه است. ما چنین گفتیم و ایشان چنان. وقتی آن دو از پیش مأمون خارج شدند، حضرت رضا علیه السّلام وارد شد و مجلس را خلوت کردند. ایشان جریان را به مأمون گوشزد فرمود و او را امر کرد که جان خویش را از این دو حفظ کند. مأمون وقتی این جریان را از حضرت رضا علیه السّلام شنید، فهمید که آن جناب راست می گوید. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۷ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَسَنِيِّ قَالَ: بَعَثَ الْمَأْمُونُ إِلَى أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام جَارِيَةً فَلَمَّا أُدْخِلَتْ إِلَيْهِ اشْمَأَزَّتْ مِنَ الشَّيْبِ فَلَمَّا رَأَى كَرَاهَتَهَا رَدَّهَا إِلَى الْمَأْمُونِ وَ كَتَبَ إِلَيْهِ بِهَذِهِ الْأَبْيَاتِ:

نَعَى نَفْسِی إِلَى نَفْسِی الْمَشِيبُ***وَ عِنْدَ الشَّيْبِ يَتَّعِظُ اللَّبِيبُ

فَقَدْ وَلَّى الشَّبَابُ إِلَى مَدَاهُ***فَلَسْتُ أَرَى مَوَاضِعَهُ تَئُوبُ

سَأَبْكِيهِ وَ أَنْدُبُهُ طَوِيلًا***وَ أَدْعُوهُ إِلَيَّ عَسَى يُجِيبُ

وَ هَيْهَاتَ الَّذِی قَدْ فَاتَ مِنْهُ***تُمَنِّينِی بِهِ النَّفْسُ الْكَذُوبُ

وَدَاعُ الْغَانِيَاتِ بَيَاضُ رَأْسِي***وَ مَنْ مُدَّ الْبَقَاءُ لَهُ يَشِيبُ

أَرَى الْبِيضَ الْحِسَانَ يَحُدْنَ عَنِّي***وَ فِي هِجْرَانِهِنَّ لَنَا نَصِيبٌ

فَإِنْ يَكُنِ الشَّبَابُ مَضَى حَبِيباً***فَإِنَّ الشَّيْبَ أَيْضاً لِي حَبِيبٌ

سَأَصْحَبُهُ بِتَقْوَى اللَّهِ حَتَّى***يُفَرِّقَ بَيْنَنَا الْأَجَلُ الْقَرِيبُ

(۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابراهیم بن محمّد حسنی می گوید: مأمون کنیزی برای حضرت رضا علیه السّلام فرستاد. کنیز که وارد شد، از دیدن آن جناب که پیری از چهره اش آشکار بود خوشش نیامد. امام علیه السّلام که متوجه نگرانی کنیز شده بود، او را پیش مأمون برگرداند و این شعرها را برایش نوشت: پیری و سپیدی مویم به من خبر مرگم را می دهد، و شخص زیرک و هشیار هنگام پیری نصیحت پذیر است

آری، ایام جوانی سپری شد و مدّتش به آخر رسید، و دیگر بازگشتنی از آن به جای خود، نخواهم دید

در فراق و دوری اش می گریم و ناله سر می دهم، و همواره او را می خوانم، باشد که بپذیرد و بازگردد

و هیهات که آنچه را که از دست داده ام، این نفس دروغ زن مرا به آرزوی بازگشت آن وا می دارد

زنان زیبا و خوش اندام از موی سفید من می هراسند، و هر کس که بودنش طول کشید، پیر خواهد گشت

نکورویان سیمین تن را می نگرم که از من گریزانند، و مفارقت و جدایی آنان ما را اکنون نصیب است

پس اگر جوانی - که اکنون گذشته است - محبوب ما بود، اینک پیری هم همچنان برای من محبوب است

من با همین پیری و سالخوردگی رفاقت کرده و دوست می شوم، با پروای از خداوند،

تا اینکه اجل که چندانی هم از آمدنش نمانده است، فرا رسد و میان من و او جدایی اندازد - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۷۸ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری الغانیه الجاریه التی غنیت بزوجها و قد تکون التی غنیت بحسنها و جمالها.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «غانیه» کنیز آوازه خوان برای همسرش را گویند و گاهی به کنیزی گفته می شود که آواز

حسن و جمالش را می خواند.

[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَمْزَةُ الْعَلَوِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ يَاسِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: كَانَ الرِّضَا علیه السلام إِذَا خَلَا جَمَعَ حَشَمَهُ كُلَّهُمْ عِنْدَهُ الصَّغِيرَ وَ الْكَبِيرَ فَيُحَدِّثُهُمْ وَ يَأْنَسُ بِهِمْ وَ يُؤْنِسُهُمْ وَ كَانَ علیه السلام إِذَا جَلَسَ عَلَى الْمَائِدَةِ لَا يَدَعُ صَغِيراً وَ لَا كَبِيراً حَتَّى السَّائِسَ وَ الْحَجَّامَ إِلَّا أَقْعَدَهُ مَعَهُ عَلَى مَائِدَتِهِ

ص: ۱۶۴

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۶۷.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۷۸.

قَالَ يَاسِرٌ فَبَيْنَا نَحْنُ عِنْدَهُ يَوْماً إِذْ سَمِعْنَا وَقْعَ الْقُفْلِ الَّذِی كَانَ عَلَى بَابِ الْمَأْمُونِ إِلَى دَارِ أَبِی الْحَسَنِ عليه السلام فَقَالَ لَنَا الرِّضَا أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام قُومُوا تَفَرَّقُوا فَقُمْنَا عَنْهُ فَجَاءَ الْمَأْمُونُ وَ مَعَهُ كِتَابٌ طَوِيلٌ فَأَرَادَ الرِّضَا عليه السلام أَنْ يَقُومَ فَأَقْسَمَ عَلَيْهِ الْمَأْمُونُ بِحَقِّ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْ لَا يَقُومَ إِلَيْهِ.

ثُمَّ جَاءَ حَتَّى انْكَبَّ عَلَى أَبِی الْحَسَنِ عليه السلام وَ قَبَّلَ وَجْهَهُ وَ قَعَدَ بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى وِسَادَةٍ فَقَرَأَ ذَلِكَ الْكِتَابَ عَلَيْهِ فَإِذَا هُوَ فَتْحٌ لِبَعْضِ قُرَى كَابُلَ فِيهِ إِنَّا فَتَحْنَا قَرْيَةَ كَذَا وَ كَذَا فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ لَهُ الرِّضَا عليه السلام وَ سَرَّكَ فَتْحُ قَرْيَةٍ مِنْ قُرَى الشِّرْكِ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ أَ وَ لَيْسَ فِی ذَلِكَ سُرُورٌ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اتَّقِ اللَّهَ فِی أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ مَا وَلَّاكَ اللَّهُ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ وَ خَصَّكَ بِهِ فَإِنَّكَ قَدْ ضَيَّعْتَ أُمُورَ الْمُسْلِمِينَ وَ فَوَّضْتَ ذَلِكَ إِلَى غَيْرِكَ يَحْكُمُ فِيهِمْ بِغَيْرِ حُكْمِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قَعَدْتَ فِی هَذِهِ الْبِلَادِ وَ تَرَكْتَ بَيْتَ الْهِجْرَةِ وَ مَهْبِطَ الْوَحْيِ وَ إِنَّ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارَ يُظْلَمُونَ دُونَكَ وَ لا يَرْقُبُونَ فِی مُؤْمِنٍ إِلًّا وَ لا ذِمَّةً وَ يَأْتِی عَلَى الْمَظْلُومِ دَهْرٌ يُتْعِبُ فِيهِ نَفْسَهُ وَ يَعْجِزُ عَنْ نَفَقَتِهِ فَلَا يَجِدُ مَنْ يَشْكُو إِلَيْهِ حَالَهُ وَ لَا يَصِلُ إِلَيْكَ فَاتَّقِ اللَّهَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فِی أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ وَ ارْجِعْ إِلَى بَيْتِ النُّبُوَّةِ وَ مَعْدِنِ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ أَ مَا عَلِمْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّ وَالِيَ الْمُسْلِمِينَ مِثْلُ الْعَمُودِ فِی وَسَطِ الْفُسْطَاطِ مَنْ أَرَادَهُ أَخَذَهُ قَالَ الْمَأْمُونُ يَا سَيِّدِی فَمَا تَرَى قَالَ أَرَى أَنْ تَخْرُجَ مِنْ هَذِهِ الْبِلَادِ وَ تَتَحَوَّلَ إِلَى مَوْضِعِ آبَائِكَ وَ أَجْدَادِكَ وَ تَنْظُرَ فِی أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ وَ لَا تَكِلَهُمْ إِلَى غَيْرِكَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ سَائِلُكَ عَمَّا وَلَّاكَ فَقَامَ الْمَأْمُونُ فَقَالَ نِعْمَ مَا قُلْتَ يَا سَيِّدِی هَذَا هُوَ الرَّأْيُ وَ خَرَجَ وَ أَمَرَ أَنْ تُقَدَّمَ النَّوَائِبُ وَ بَلَغَ ذَلِكَ ذَا الرِّئَاسَتَيْنِ فَغَمَّهُ غَمّاً شَدِيداً وَ قَدْ كَانَ غَلَبَ عَلَى الْأَمْرِ وَ لَمْ يَكُنْ لِلْمَأْمُونِ عِنْدَهُ رَأْيٌ فَلَمْ يَجْسُرْ أَنْ يُكَاشِفَهُ ثُمَّ قَوِيَ الرِّضَا عليه السلام جِدّاً فَجَاءَ ذُو الرِّئَاسَتَيْنِ إِلَى الْمَأْمُونِ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا هَذَا الرَّأْيُ الَّذِی أَمَرْتَ بِهِ فَقَالَ أَمَرَنِی سَيِّدِی أَبُو الْحَسَنِ بِذَلِكَ وَ هُوَ الصَّوَابُ

فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا هَذَا بِصَوَابٍ قَتَلْتَ بِالْأَمْسِ أَخَاكَ وَ أَزَلْتَ الْخِلَافَهَ عَنْهُ وَ بَنُو أَبِيکَ مُعَادُونَ لَکَ وَ جَمِيعُ أَهْلِ الْعِرَاقِ وَ أَهْلِ بَيْتِکَ وَ الْعَرَبِ ثُمَّ أَحْدَثْتَ هَذَا الْحَدَثَ الثَّانِیَ أَنَّکَ جَعَلْتَ وِلَايَهَ الْعَهْدِ لِأَبِی الْحَسَنِ وَ أَخْرَجْتَهَا مِنْ بَنِی أَبِيکَ وَ الْعَامَّهُ وَ الْعُلَمَاءُ وَ الْفُقَهَاءُ وَ آلُ عَبَّاسٍ لَا يَرْضَوْنَ بِذَلِکَ وَ قُلُوبُهُمْ مُتَنَافِرَهٌ عَنْکَ وَ الرَّأْیُ أَنْ تُقِيمَ بِخُرَاسَانَ حَتَّى تَسْکُنَ قُلُوبُ النَّاسِ عَلَى هَذَا وَ يَتَنَاسَوْا مَا کَانَ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ أَخِيکَ وَ هَاهُنَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَشَايِخُ قَدْ خَدَمُوا الرَّشِيدَ وَ عَرَفُوا الْأَمْرَ فَاسْتَشِرْهُمْ فِی ذَلِکَ فَإِنْ أَشَارُوا بِهِ فَأَمْضِهِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ مِثْلُ مَنْ قَالَ مِثْلُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی عِمْرَانَ وَ ابْنِ مُونِسَ وَ الْجَلُودِیِّ وَ هَؤُلَاءِ هُمُ الَّذِينَ نَقَمُوا بَيْعَهَ أَبِی الْحَسَنِ عليه السلام وَ لَمْ يَرْضَوْا بِهِ فَحَبَسَهُمُ الْمَأْمُونُ بِهَذَا السَّبَبِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ نَعَمْ فَلَمَّا کَانَ مِنَ الْغَدِ جَاءَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام فَدَخَلَ عَلَى الْمَأْمُونِ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا صَنَعْتَ فَحَکَى لَهُ مَا قَالَ ذُو الرِّئَاسَتَيْنِ وَ دَعَا الْمَأْمُونُ بِهَؤُلَاءِ النَّفَرِ فَأَخْرَجَهُمْ مِنَ الْحَبْسِ فَأَوَّلُ مَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی عِمْرَانَ فَنَظَرَ إِلَى الرِّضَا عليه السلام بِجَنْبِ الْمَأْمُونِ فَقَالَ أُعِيذُکَ بِاللَّهِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْ تُخْرِجَ هَذَا الْأَمْرَ الَّذِی جَعَلَهُ اللَّهُ لَکُمْ وَ خَصَّکُمْ بِهِ وَ تَجْعَلَهُ فِی أَيْدِی أَعْدَائِکُمْ وَ مَنْ کَانَ آبَاؤُکَ يَقْتُلُونَهُمْ وَ يُشَرِّدُونَهُمْ فِی الْبِلَادِ قَالَ الْمَأْمُونُ لَهُ يَا ابْنَ الزَّانِيَهِ وَ أَنْتَ بَعْدُ عَلَى هَذَا قَدِّمْهُ يَا حَرَسِیُّ وَ اضْرِبْ عُنُقَهُ فَضُرِبَتْ عُنُقُهُ وَ أُدْخِلَ ابْنُ مُونِسَ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى الرِّضَا عليه السلام بِجَنْبِ الْمَأْمُونِ قَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هَذَا الَّذِی بِجَنْبِکَ وَ اللَّهِ صَنَمٌ يُعْبَدُ دُونَ اللَّهِ قَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ يَا ابْنَ الزَّانِيَهِ وَ أَنْتَ بَعْدُ عَلَى هَذَا يَا حَرَسِیُّ قَدِّمْهُ وَ اضْرِبْ عُنُقَهُ فَضَرَبَ عُنُقَهُ ثُمَّ أُدْخِلَ الْجَلُودِیُّ وَ کَانَ الْجَلُودِیُّ فِی خِلَافَهِ الرَّشِيدِ لَمَّا خَرَجَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بِالْمَدِينَهِ بَعَثَهُ الرَّشِيدُ وَ أَمَرَهُ إِنْ ظَفِرَ بِهِ أَنْ يَضْرِبَ عُنُقَهُ وَ أَنْ يُغِيرَ عَلَى دُورِ آلِ أَبِی طَالِبٍ وَ أَنْ يَسْلُبَ نِسَاءَهُمْ وَ لَا يَدَعَ عَلَى وَاحِدَهٍ مِنْهُنَّ إِلَّا ثَوْباً وَاحِداً فَفَعَلَ الْجَلُودِیُّ ذَلِکَ وَ قَدْ کَانَ مَضَى أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى عليه السلام فَصَارَ الْجَلُودِیُّ إِلَى بَابِ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام فَانْهَجَمَ عَلَى دَارِهِ مَعَ خَيْلِهِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ الرِّضَا عليه السلام جَعَلَ النِّسَاءَ کُلَّهُنَّ

فِی بَیْتٍ وَ وَقَفَ عَلَی بَابِ الْبَیْتِ فَقَالَ الْجَلُودِیُّ لِأَبِی الْحَسَنِ علیه السلام لَا بُدَّ مِنْ أَنْ أَدْخُلَ الْبَیْتَ فَأَسْلُبَهُنَّ کَمَا أَمَرَنِی أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام أَنَا أَسْلُبُهُنَّ لَکَ وَ أَحْلِفُ أَنِّی لَا أَدَعُ عَلَیْهِنَّ شَیْئاً إِلَّا أَخَذْتُهُ فَلَمْ یَزَلْ یَطْلُبُ إِلَیْهِ وَ یَحْلِفُ لَهُ حَتَّی سَکَنَ فَدَخَلَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام فَلَمْ یَدَعْ عَلَیْهِنَّ شَیْئاً حَتَّی أَقْرَاطَهُنَّ وَ خَلَاخِیلَهُنَّ وَ إِزَارَهُنَّ إِلَّا أَخَذَهُ مِنْهُنَّ وَ جَمِیعَ مَا کَانَ فِی الدَّارِ مِنْ قَلِیلٍ وَ کَثِیرٍ فَلَمَّا کَانَ فِی هَذَا الْیَوْمِ وَ أُدْخِلَ الْجَلُودِیُّ عَلَی الْمَأْمُونِ قَالَ الرِّضَا علیه السلام یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ هَبْ لِی هَذَا الشَّیْخَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ یَا سَیِّدِی هَذَا الَّذِی فَعَلَ بِبَنَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا فَعَلَ مِنْ سَلْبِهِنَّ فَنَظَرَ الْجَلُودِیُّ إِلَی الرِّضَا علیه السلام وَ هُوَ یُکَلِّمُ الْمَأْمُونَ وَ یَسْأَلُهُ عَنْ أَنْ یَعْفُوَ عَنْهُ وَ یَهَبَهُ لَهُ فَظَنَّ أَنَّهُ یُعِینُ عَلَیْهِ لِمَا کَانَ الْجَلُودِیُّ فَعَلَهُ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَسْأَلُکَ بِاللَّهِ وَ بِخِدْمَتِی لِلرَّشِیدِ أَنْ لَا تَقْبَلَ قَوْلَ هَذَا فِیَّ فَقَالَ الْمَأْمُونُ یَا أَبَا الْحَسَنِ قَدِ اسْتَعْفَی وَ نَحْنُ نُبِرُّ قَسَمَهُ ثُمَّ قَالَ لَا وَ اللَّهِ لَا أَقْبَلُ فِیکَ قَوْلَهُ أَلْحِقُوهُ بِصَاحِبَیْهِ فَقُدِّمَ وَ ضُرِبَ عُنُقُهُ وَ رَجَعَ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ إِلَی أَبِیهِ سَهْلٍ وَ قَدْ کَانَ الْمَأْمُونُ أَمَرَ أَنْ تُقَدَّمَ النَّوَائِبُ فَرَدَّهَا ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ فَلَمَّا قَتَلَ الْمَأْمُونُ هَؤُلَاءِ عَلِمَ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ أَنَّهُ قَدْ عَزَمَ عَلَی الْخُرُوجِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَا صَنَعْتَ بِتَقْدِیمِ النَّوَائِبِ قَالَ الْمَأْمُونُ یَا سَیِّدِی مُرْهُمْ أَنْتَ بِذَلِکَ فَخَرَجَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام وَ صَاحَ بِالنَّاسِ قَدِّمُوا النَّوَائِبَ قَالَ فَکَأَنَّمَا وَقَعَتْ فِیهِمُ النِّیرَانُ وَ أَقْبَلَتِ النَّوَائِبُ یَتَقَدَّمُ وَ یَخْرُجُ وَ قَعَدَ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ مَنْزِلَهُ فَبَعَثَ إِلَیْهِ الْمَأْمُونُ فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ مَا لَکَ قَعَدْتَ فِی بَیْتِکَ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّ ذَنْبِی عَظِیمٌ عِنْدَ أَهْلِ بَیْتِکَ وَ عِنْدَ الْعَامَّهِ وَ النَّاسُ یَلُومُونَنِی بِقَتْلِ أَخِیکَ الْمَخْلُوعِ وَ بَیْعَهِ الرِّضَا علیه السلام وَ لَا آمَنُ السُّعَاهَ وَ الْحُسَّادَ وَ أَهْلَ الْبَغْیِ أَنْ یَسْعَوْا بِی فَدَعْنِی أَخْلُفْکَ بِخُرَاسَانَ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ لَا نَسْتَغْنِی عَنْکَ فَأَمَّا مَا قُلْتَ إِنَّهُ یُسْعَی بِکَ وَ یُبْغَی لَکَ الْغَوَائِلُ فَلَیْسَ أَنْتَ عِنْدَنَا إِلَّا الثِّقَهَ الْمَأْمُونَ النَّاصِحَ

الْمُشْفِقِ فَاكْتُبْ لِنَفْسِكَ مَا تَثِقُ بِهِ مِنَ الضَّمَانِ وَ الْأَمَانِ وَ أَكِّدْ لِنَفْسِكَ مَا تَكُونُ بِهِ مُطْمَئِنّاً فَذَهَبَ وَ كَتَبَ لِنَفْسِهِ كِتَاباً وَ جَمَعَ عَلَيْهِ الْعُلَمَاءَ وَ أَتَى بِهِ الْمَأْمُونَ فَقَرَأَهُ وَ أَعْطَاهُ الْمَأْمُونُ كُلَّ مَا أَحَبَّ وَ كَتَبَ لَهُ بِخَطِّهِ كِتَابَ الْحَبْوَهِ إِنِّی قَدْ حَبَوْتُکَ بِکَذَا وَ کَذَا مِنَ الْأَمْوَالِ وَ الضِّيَاعِ وَ السُّلْطَانِ وَ بَسَطَ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا أَمَلَهُ فَقَالَ ذُو الرِّئَاسَتَيْنِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَجِبُ أَنْ يَكُونَ خَطُّ أَبِی الْحَسَنِ فِی هَذَا الْأَمَانِ يُعْطِينَا مَا أَعْطَيْتَ فَإِنَّهُ وَلِيُّ عَهْدِكَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام قَدْ شَرَطَ عَلَيْنَا أَنْ لَا يَعْمَلَ مِنْ ذَلِکَ شَيْئاً وَ لَا يُحْدِثَ حَدَثاً فَلَا نَسْأَلُهُ مَا يَكْرَهُهُ فَاسْأَلْهُ أَنْتَ فَإِنَّهُ لَا يَأْبَى عَلَيْكَ فِی هَذَا فَجَاءَ وَ اسْتَأْذَنَ عَلَى أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ يَاسِرٌ فَقَالَ لَنَا الرِّضَا علیه السلام قُومُوا فَتَنَحَّوْا فَتَنَحَّيْنَا فَدَخَلَ فَوَقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ سَاعَةً فَرَفَعَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام رَأْسَهُ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ مَا حَاجَتُکَ يَا فَضْلُ قَالَ يَا سَيِّدِی هَذَا مَا كَتَبَهُ لِی أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ أَنْتَ أَوْلَى أَنْ تُعْطِيَنَا مِثْلَ مَا أَعْطَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ كُنْتَ وَلِيَّ عَهْدِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام اقْرَأْهُ وَ كَانَ كِتَاباً فِی أَكْبَرِ جِلْدٍ فَلَمْ يَزَلْ قَائِماً حَتَّى قَرَأَهُ فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ لَهُ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام يَا فَضْلُ لَکَ عَلَيْنَا هَذَا مَا اتَّقَيْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ يَاسِرٌ فَنَقَضَ عَلَيْهِ أَمْرَهُ فِی كَلِمَهٍ وَاحِدَهٍ فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ وَ خَرَجَ الْمَأْمُونُ وَ خَرَجْنَا مَعَ الرِّضَا علیه السلام فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذَلِکَ بِأَيَّام وَ نَحْنُ فِی بَعْضِ الْمَنَازِلِ وَرَدَ عَلَى ذِی الرِّئَاسَتَيْنِ كِتَابٌ مِنْ أَخِيهِ الْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ أَنِّی نَظَرْتُ فِی تَحْوِيلِ هَذِهِ السَّنَهِ فِی حِسَابِ النُّجُوم وَ وَجَدْتُ فِيهِ أَنَّکَ تَذُوقُ فِی شَهْرِ كَذَا يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ حَرَّ الْحَدِيدِ وَ حَرَّ النَّارِ وَ أَرَى أَنْ تَدْخُلَ أَنْتَ وَ الرِّضَا وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ الْحَمَّامَ فِی هَذَا الْيَوْم فَتَحْتَجِمَ فِيهِ وَ تَصُبَّ الدَّمَ عَلَى بَدَنِکَ لِيَزُولَ نَحْسُهُ عَنْکَ فَبَعَثَ الْفَضْلُ إِلَى الْمَأْمُونِ وَ كَتَبَ إِلَيْهِ بِذَلِکَ وَ سَأَلَهُ أَنْ يَدْخُلَ الْحَمَّامَ مَعَهُ وَ يَسْأَلَ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام أَيْضاً ذَلِکَ فَكَتَبَ الْمَأْمُونُ إِلَى الرِّضَا علیه السلام رُقْعَهً فِی ذَلِکَ وَ سَأَلَهُ فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام لَسْتُ بِدَاخِلٍ

غداً الْحَمَّامَ وَ لَا أَرَى لَکَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْ تَدْخُلَ الْحَمَّامَ غداً وَ لَا أَرَى لِلْفَضْلِ أَنْ يَدْخُلَ الْحَمَّامَ غداً فَأَعَادَ إِلَيْهِ الرُّقْعَهَ مَرَّتَيْنِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام لَسْتُ بِدَاخِلٍ غداً الْحَمَّامَ فَإِنِّی رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی النَّوْمِ فِی هَذِهِ اللَّيْلَهِ يَقُولُ لِی يَا عَلِيُّ لَا تَدْخُلِ الْحَمَّامَ غداً فَلَا أَرَى لَکَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ لَا لِلْفَضْلِ أَنْ تَدْخُلَا الْحَمَّامَ غداً فَكَتَبَ إِلَيْهِ الْمَأْمُونُ صَدَقْتَ يَا سَيِّدِی وَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ لَسْتُ بِدَاخِلٍ غداً الْحَمَّامَ وَ الْفَضْلُ فَهُوَ أَعْلَمُ وَ مَا يَفْعَلُهُ قَالَ يَاسِرٌ فَلَمَّا أَمْسَيْنَا وَ غَابَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ لَنَا الرِّضَا علیه السلام قُولُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ فِی هَذِهِ اللَّيْلَهِ فَأَقْبَلْنَا نَقُولُ كَذَلِکَ فَلَمَّا صَلَّى الرِّضَا علیه السلام الصُّبْحَ قَالَ لَنَا قُولُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ فِی هَذَا الْيَوْمِ فَمَا زِلْنَا نَقُولُ ذَلِکَ فَلَمَّا كَانَ قَرِيباً مِنْ طُلُوعِ الشَّمْسِ قَالَ الرِّضَا علیه السلام اصْعَدِ السَّطْحَ فَاسْتَمِعْ هَلْ تَسْمَعُ شَيْئاً فَلَمَّا صَعِدْتُ سَمِعْتُ الضَّجَّهَ وَ النَّحِيبَ وَ كَثُرَ ذَلِکَ فَإِذَا بِالْمَأْمُونِ قَدْ دَخَلَ مِنَ الْبَابِ الَّذِی كَانَ إِلَى دَارِهِ مِنْ دَارِ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام يَقُولُ يَا سَيِّدِی يَا أَبَا الْحَسَنِ آجَرَکَ اللَّهُ فِی الْفَضْلِ وَ كَانَ دَخَلَ الْحَمَّامَ فَدَخَلَ عَلَيْهِ قَوْمٌ بِالسُّيُوفِ فَقَتَلُوهُ وَ أُخِذَ مَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ فِی الْحَمَّامِ وَ كَانُوا ثَلَاثَهَ نَفَرٍ أَحَدُهُمُ ابْنُ خَالَهِ الْفَضْلِ ذُو الْقَلَمَيْنِ -(۱)

قَالَ وَ اجْتَمَعَ الْقُوَّادُ وَ الْجُنْدُ وَ مَنْ كَانَ مِنْ رِجَالِ ذِی الرِّئَاسَتَيْنِ عَلَى بَابِ الْمَأْمُونِ فَقَالُوا اغْتَالَهُ وَ قَتَلَهُ فَلَنَطْلُبَنَّ بِدَمِهِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ لِلرِّضَا علیه السلام يَا سَيِّدِی تَرَى أَنْ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ وَ تُفَرِّقَهُمْ قَالَ يَاسِرٌ فَرَكِبَ الرِّضَا علیه السلام وَ قَالَ لِیَ ارْكَبْ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنَ الْبَابِ نَظَرَ الرِّضَا علیه السلام إِلَيْهِمْ وَ قَدِ اجْتَمَعُوا وَ جَاءُوا بِالنِّيرَانِ لِيُحْرِقُوا الْبَابَ فَصَاحَ بِهِمْ وَ أَوْمَأَ إِلَيْهِمْ بِيَدِهِ تَفَرَّقُوا فَتَفَرَّقُوا قَالَ يَاسِرٌ فَأَقْبَلَ النَّاسُ وَ اللَّهِ يَقَعُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ مَا أَشَارَ إِلَى أَحَدٍ إِلَّا رَكَضَ وَ مَرَّ وَ لَمْ يَقِفْ لَهُ أَحَدٌ(۲).

ص: ۱۶۹

۱- ۱. ذی العلمین خ ل.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۵۹- ۱۶۴.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یاسر خادم می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام منزل را خلوت می دید، تمام غلامان و اطرافیان خود را از کوچک و بزرگ جمع می نمود و برای آنها حدیث می کرد و با ایشان انس می گرفت. آنها نیز به آن جناب مأنوس می شدند. وقتی سر سفره می نشست، تمام آنها را از صغیر و کبیر جمع می کرد و با خود می نشاند، حتی مهتر اسبان و خون گیر را.

یاسر گفت: یک روز ما در خدمت آن جناب بودیم که صدای قفل دربی که میان خانه ایشان و مأمون بود آمد. به ما فرمود: حرکت کنید! متفرق شوید! ما از جای حرکت کردیم. مأمون وارد شد و در دست نامه ای دراز داشت. حضرت رضا علیه السّلام به احترامش خواست حرکت کند، ولی مأمون او را قسم به حق پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم داد که برنخیزد.

مأمون جلو آمد و حضرت رضا را در آغوش گرفت، صورتش را بوسید و مقابل آن جناب روی تشک نشست. نامه را که فتحنامه یکی از قریه های کابل بود، برای ایشان قرائت کرد که نوشته بود: ما فلان قریه را فتح کردیم. وقتی تمام شد، حضرت به مأمون فرمود: خوشحال شدی از اینکه یکی از قریه های مشرکین فتح شد؟ مأمون گفت: مگر این کار خوشحالی ندارد؟ فرمود: یا امیرالمؤمنین! از خدا بترس در مورد امت محمّد که زمامدار آنها شده ای و این امتیاز به تو داده شد، زیرا تو کار آنها را خراب کرده ای و به دیگری واگذار نموده ای که میان آنها بر خلاف حکم خدا رفتار می کنند. تو خود در این سرزمین نشسته ای و مرکز هجرت و محل وحی را واگذاشته ای. مهاجرین و انصار مورد ستم قرار می گیرند و هیچ ملاحظه ای درباره مؤمنین ندارند. سال ها بر یک بیچاره مظلوم می گذرد که با رنج و مشقت خوراک خود را می تواند به دست آورد و کسی را نمی بیند که از حال خود به او شکایت کند و دستش به تو نیز نمی رسد.

ای امیر مؤمنان! از خدا بترس درباره امور مسلمانان! برگرد به مرکز نبوت و مسکن مهاجر و انصار! مگر نمی دانی که فرمانروای مسلمانان همچون عمود خیمه است که در وسط قرار دارد و هر کس که خواست، می تواند دستش را به او بگیرد!

مأمون عرض کرد: آقای من! شما چه صلاح می دانید؟ فرمود: من صلاح می دانم که از این سرزمین خارج شوی و به زادگاه آباء و اجداد خود منتقل گردی و به کار مسلمانان برسی و ایشان را به دیگری وانگذاری، زیرا خداوند از تو در خصوص آنچه به تو حکومتش را داده می پرسد! مأمون از جای حرکت کرد و گفت: خوب فرمایشی فرمودی! آنگاه خارج شد و دستور داد وسایل حرکت را آماده کنند. این خبر که به ذوالریاستین رسید، خیلی غمگین شد. او آن روزها سوار بر کار بود، به طوری که مأمون نمی توانست از او سرپیچی کند و نمی توانست آشکارا بگوید، ولی بعد حضرت رضا علیه السّلام خیلی نیرومند شد. بالاخره ذوالریاستین پیش مأمون آمد و گفت: یا امیرالمؤمنین! این چه کاری است که کرده ای؟ گفت: سید و سرورم ابوالحسن چنین دستوری را داده و حرف درستی است.

گفت: این حرف صحیح نیست. دیروز برادرت را کشتی و خلافت او را گرفتی. برادرانت و تمام عراقیان و خانواده ات و همه عرب با تو کینه دار شدند. باز این کار دوم را انجام دادی و ولایت عهدی را به حضرت رضا علیه السّلام سپردی و خلافت را از آل عباس خارج کردی، با اینکه عموم مردم و علما و فقها و آل عباس این کار تو را نپسندیدند و از تو متنفر هستند. صلاح این است که تو در خراسان بمانی تا این ناراحتی ها برطرف شود و جریان محمّد امین را فراموش کنند. پیرمردهایی که به پدرت هارون الرشید خدمت کرده اند، در اینجا حضور دارند و وارد هستند. با آنها مشورت کن و اگر صلاح دانستند انجام

ده.

مـأمون گفت: مثـل كه؟ فضـل گفت: از قبيل على بن ابى عمران و ابن مونس و جلودى. اينها همان كسانى بودنـد كه با ولايت عهدى حضرت رضا عليه السّلام مخالفت كردند و راضى نشدند، مأمون به همين علت ايشان را زندانى كرده بود. گفت: بسيار خوب، فردا حضرت رضا عليه السّلام پيش مأمون آمد و فرمود: چه كردى؟ وى جريان ذوالرياستين را نقل كرد. مأمون آن چند نفر را خواست و از زندان احضار كرد. اولين كسى كه وارد شد، على بن ابى عمران بود كه ديد حضرت رضا عليه السّلام كنار مأمون نشسته. او گفت:

تو را به خـدا مى سپارم يا اميرالمؤمنين! از اينكه خلافت را از خاندان خود خارج كنى و در اختيار كسانى قرار دهى كه آباء و اجدادت آنها را مى كشـتند و به اطراف جهان متوارى مى كردند. مأمون گفت: زنا زاده! تو باز هم همان عقيده سابق را دارى. جلاد گردن او را بزن! پس او را گردن زدند .

ابن مونس را وارد كردند. همين كه چشـمش به حضـرت رضا عليه السّـلام در كنار مأمون افتاد، گفت: يا اميرالمؤمنين! به خدا قسم اين كسـى كه پهلوى تو نشسـته، مثل بت پرستيـده مى شود (يعنى مردم به او علاقه شديـدى دارند). مأمون گفت: زنازاده! همان افكار سابق خود را دارى! جلاد! گردن او را بزن! پس گردنش را زدند. بعد جلودى را وارد كردند.

جلودى در زمان خلافت هارون الرشيد كه محمّد بن جعفر بن محمّد در مدينه قيام كرده بود، مأمور شد با سپاهى به مدينه رود و اگر بر محمّـد دست يافت، او را بكشد و خانه هاى اولاد على را غارت كند و هر چه زنان آنها از لباس و زينت آلات دارند، به غنيمت بگيرد و فقط يک جامه بر تن ايشان باقى بگذارد. جلودى اين كارها را كرد. آن وقت موسى بن جعفر عليهما السّلام از دنيا رفته بود. جلودى به درب خانه حضـرت رضا عليه السّـلام رفت و با سپاهش به خانه ايشان حمله كرد. حضرت رضا عليه السّـلام اين وضع را كه مشاهـده كرد، تمـام زنان را داخل يک اطاق كرد و خودش جلو درب اطاق ايسـتاد. جلودى گفت: من بايـد وارد اطـاق شوم و هر چه اين زنـان دارنـد بگيرم! دسـتور اميرالمؤمنين است! حضـرت رضا عليه السّـلام فرمود: من هر چه دارند از آنها براى تو مى گيرم و سوگند خورد كه هر چه داشـته باشـند، خواهم گرفت. پيوسته آن جناب از جلودى تقاضا مى كرد و قسم مى خورد تا بالاخره او راضى شد. حضرت رضا عليه السّلام وارد اطاق گرديد و هر چه زنان داشتند، از گوشواره و خلخـال (زينتى است كه به پـا مى بندنـد) و جـامه از آنهـا گرفت و هر چه در خانه وجود داشت، از كم و زياد برداشت و به او داد.

امروز كه جلودى را وارد كردند، حضـرت رضا عليه السّلام به مأمون گفت: يا اميرالمؤمنين! اين پيرمرد را به من ببخش. مأمون گفت: آقـا! مى شناسـيد اين مرد را؟ همان كسـى است كه نسبت به دختران پيامبر آن سـتم را روا داشت و آنها را غارت كرد! جلودى كه مى ديد حضـرت رضا عليه السّـلام با مأمون صحبت مى كند، خيال كرد به واسطه كارهايى كه در مدينه انجام داده بود، از او بـدگويى مى كنـد. لـذا رو به مأمون كرد و گفت: اى امير مؤمنان! تو را به خـدا و به خدمتى كه براى هارون الرشـيد انجـام داده ام، مبـادا سـخن اين شـخص را دربـاره من بپـذيرى. مـأمون به حضـرت رضـا عليه السّـلام عرض كرد: خودش نمى خواهـد، ما هم قسم او را مى پـذيريم. بعـد رو به جلودى كرد و گفت: نه، به خدا سـخن او را درباره تو نمى پذيرم! او را نيز به دو رفيقش ملحق كنيد! جلاد پيش آمد و گردن او را نيز زد.

ذوالریاستین پیش پدر خود سهل آمد. مأمون دستور داده بود که مقدمه سفر آماده شود و پیش قراولان خارج گردند. اما ذوالریاستین آنها را برگرداند. وقتی مأمون این سه نفر را کشت، فهمید که دیگر تصمیم قطعی گرفته است. حضرت رضا علیه السّلام از او پرسید: چه شد سپاه جلودار؟ مأمون گفت: آقا! شما بروید امر کنید حرکت کنند. حضرت رضا علیه السّلام خارج شد و فریاد زد که پیش قراولان و جلودارها بروند. مثل اینکه آتش در میان افروختند. پس مقدمه سپاه به جنبش در آمد و از شهر خارج شدند.

ذوالریاستین در خانه نشست. مأمون از پی او فرستاد. وقتی آمد گفت: چرا خانه نشین شده ای؟ گفت: من هم پیش فامیل و خانواده تو گناه بزرگی انجام داده ام و هم در نظر مردم. مرا برای کشته شدن برادرت و بیعت حضرت رضا علیه السّلام سرزنش می کنند و اطمینان ندارم که سخن چینان و حسودان از من بدگویی نکنند. اجازه بده من در خراسان نماینده تو باشم. مأمون گفت: ما به تو احتیاج داریم و اما اینکه مدعی هستی ممکن است از تو سخن چینی کنند، ما به تو اطمینان داریم و مورد اعتماد مایی. برای خود هر چه مایلی از ضمانت و امان نامه بنویس و هر چه مایلی آن را محکم کن تا اطمینان حاصل کنی.

ذوالریاستین نامه بلندبالایی نوشت و علما و دانشمندان را گواه گرفت و پیش مأمون آورد. مأمون هر چه او خواسته بود قبول کرد و با خط خود نامه ای که شامل عطا و بخشش های او بود، به ذو الریاستین نوشت: من فلان مبلغ و فلان باغ و بوستان را به تو بخشیدم و به تو این اختیارات را دادم، و هر چه دلش می خواست به او داد. ذوالریاستین گفت: ای امیر مؤمنان! باید حضرت رضا علیه السّلام نیز خطش در این نامه باشد وآنچه شما بخشیده اید، ایشان نیز امضا کنند. چون ولیعهد شما هستند. مأمون گفت: تو می دانی که حضرت رضا علیه السّلام با ما شرط کرده که دخالت در چنین کارهایی نکند. من از او تقاضا نمی کنم. ممکن است مایل نباشد. خودت از او درخواست کن که هرگز تو را رد نمی کند.

در این مورد ذوالریاستین اجازه ورود به خدمت حضرت رضا علیه السّلام را خواست. یاسر گفت: حضرت رضا علیه السّلام به ما فرمود: حرکت کنید و دور شوید! ما متفرق شدیم و او وارد شد و یک ساعت در مقابل امام ایستاد. آنگاه حضرت رضا علیه السّلام سر بلند کرده فرمود: فضل! چه می خواهی؟ عرض کرد: آقا! این عطا و بخشش امیرالمؤمنین است نسبت به من. شما شایسته ترید به این لطف و عنایت، چون ولیعهد مسلمانان هستید.

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: بخوان! نامه در یک پوست بزرگ بود. او همان طور ایستاده تمام نامه را خواند. وقتی خواندن آن را تمام کرد، حضرت رضا علیه السّلام فرمود: فضل! تمام اینها که در نامه قید کرده ای به تو ارزانی می دارم، تا وقتی که از خدا بپرهیزی. یاسر گفت: با یک کلمه تمام آن شرایط را باطل کرد. پس فضل از خدمت ایشان خارج شد. مأمون نیز حرکت کرد و ما هم با حضرت رضا علیه السّلام خارج شدیم.

چند روز گذشت. در یکی از منازل بین راه نامه ای از طرف برادرش حسن بن سهل به ذوالریاستین رسید. در آن نامه نوشته بود که من در تحویل امسال در حساب نجوم دقت کردم. چنین دیدم که تو در فلان ماه روز چهار شنبه مبتلا به حرارت آهن و آتش می شوی. من صلاح می دانم که در آن روز تو و مأمون و حضرت رضا علیه السّلام داخل حمام شوید و تو خون خواهی بگیر تا خون حجامت روی بدنت بریزد و نحسی برطرف شود. فضل برای مأمون یادداشتی فرستاد و جریان را گوشزد کرد و تقاضا نمود که با او به حمام برود و از حضرت رضا علیه السّلام نیز درخواست کند که با آنها بیاید. مأمون نامه ای برای

حضرت رضا علیه السّلام فرستاد و این تقاضا را کرد. حضرت در جواب ایشان نوشت: من فردا وارد حمام نمی شوم. صلاح تو و فضل نیست که فردا وارد حمام شوید.

باز دو مرتبه مأمون نامه نوشت. حضرت رضا علیه السّلام در جواب فرمود: من فردا به حمام نمی روم! پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم را دیشب در خواب دیدم، به من فرمود: علی جان! فردا به حمام نرو! برای شما و فضل نیز صلاح نمی دانم که فردا به حمام بروید. در جواب مأمون نوشت: پیغمبراکرم صحیح فرموده است و شما نیز صحیح می فرمایید. من فردا به حمام نمی روم! فضل خودش می داند، هر چه می خواهد انجام دهد.

یاسر گفت: شب که شد و خورشید غروب کرد، حضرت رضا علیه السّلام به ما فرمود: بگویید: پناه به خدا می بریم از شر آنچه امشب بر ما نازل می شود! ما همین کلمات را می گفتیم. حضرت رضا علیه السّلام نماز صبح را که خواند، باز فرمود: بگویید: به خدا پناه می بریم از شری که امروز پدید می آید، و ما پیوسته این سخن را تکرار می کردیم.

نزدیک طلوع آفتاب حضرت رضا به من فرمود: بالای پشت بام برو و گوش بده ببین چیزی می شنوی؟ همین که بالا رفتم، دیدم صدای ضجه و ناله بلند است و پیوسته زیاد می شود. در این موقع دیدم مأمون از دربی که از خانه او به خانه آن جناب بود وارد خانه حضرت رضا علیه السّلام شد و به ایشان می گفت: ای ابوالحسن! فضل از دنیا رفت! خدا به شما اجر بدهد. وارد حمام شده بود که گروهی با شمشیر حمله کرده و او را کشتند. کسانی که مرتکب این کار شده بودند را گرفته اند یکی از آنها پسر خاله خود فضل است به نام ذو القلمین. سپهداران و سپاهیان آنها که طرفدار فضل بودند، درب خانه مأمون اجتماع کردند و فریاد می زدند مأمون او را کشته! ما می خواهیم انتقام خون او را بگیریم!

مأمون به حضرت رضا علیه السّلام عرض کرد: اگر صلاح بدانید شما خارج شوید و اینها را متفرق کنید. یاسر گفت: حضرت رضا علیه السّلام سوار شد و به من نیز فرمود: سوار شو! همین که از خانه خارج شدیم، حضرت رضا علیه السّلام دید جمع شده اند و آتش افروخته اند تا درب خانه را آتش بزنند. فریاد زد و با دست اشاره کرد که متفرق شوند. همه متفرق شدند. یاسر گفت: مردم چنان با عجله از هم فاصله می گرفتند که روی هم می افتادند و به هر کس اشاره می کرد، می دوید و می رفت و احدی باقی نماند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۵۹ -

**[ترجمه]

«۶»

شا، [الإرشاد] ابْنُ قُولَوَیْهِ عَنِ الْکُلَیْنِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ یَاسِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: لَمَّا عَزَمَ الْمَأْمُونُ الْخُرُوجَ مِنْ خُرَاسَانَ إِلَی بَغْدَادَ خَرَجَ وَ خَرَجَ مَعَهُ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ وَ خَرَجْنَا مَعَ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَوَرَدَ عَلَی الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ کِتَابٌ مِنْ أَخِیهِ الْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ وَ نَحْنُ فِی بَعْضِ الْمَنَازِلِ فِی الطَّرِیقِ أَنِّی نَظَرْتُ فِی تَحْوِیلِ السَّنَهِ وَ ذَکَرَ مِثْلَ مَا أَوْرَدْنَا إِلَی آخِرِ الْخَبَرِ(۱).

**[ترجمه]ارشاد: یاسر خادم می گوید: وقتی مأمون تصمیم گرفت از خراسان به بغداد برود، خارج شد و ذوالریاستین فضل بن سهل نیز با او رفت و ما نیز با حضرت رضا علیه السّلام خارج شدیم. در یکی از منازل بین راه بودیم که فضل بن سهل نامه

ای از برادرش حسن بن سهل دریافت کرد. من نگاهی به وضعیت تحویل سال کردم... و مثل آنچه که آوردیم، تا آخر خبر را نقل کرد. - . ارشاد: ۲۹۴ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام یظلمون علی البناء للمجهول دونک أی قبل أن یصلوا إلیک و الإل بالکسر العهد و القرابه قوله مثل العمود أی فی ظهوره للناس و عدم مانع عن الوصول إلیه و کونه فی وسط الممالک و یمکن أن یکون المراد بالنوائب العساکر المعده للنوائب أو أسباب السفر المعده لها أو العساکر الذین ینتابون فی الخدمه أو الطبول المسماه فی عرف العجم بالنوبه السلطانیه.

**[ترجمه]عبارت «یظلمون» مبنی بر مجهول است و «دونک» یعنی قبل از اینکه به تو برسند و «الّ» با کسر همزه، به معنای پیمان و خویشی است. و عبارت «مقل العمود» یعنی در ظاهر شدنش بر مردم و عدم مانعی در رسیدن به آن، و اینکه در وسط ممالک واقع شده است و ممکن است منظور از «نوائب»، لشکرهایی باشد که مهیای مصیبت است یا اسباب سفر که مهیای آن است یا لشکرهایی که برای خدمت جانشین هم می شوند یا طبل هایی که در عرف عجم به نوبه سلطانیه شهرت دارند.

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: جِئْتُ إِلَی بَابِ الدَّارِ الَّتِی حُبِسَ فِیهِ الرِّضَا علیه السلام بِسَرَخْسَ وَ قَدْ قُیِّدَ فَاسْتَأْذَنْتُ عَلَیْهِ السَّجَّانَ فَقَالَ لَا سَبِیلَ لَکُمْ إِلَیْهِ فَقُلْتُ وَ لِمَ قَالَ لِأَنَّهُ رُبَّمَا صَلَّی فِی یَوْمِهِ وَ لَیْلَتِهِ أَلْفَ رَکْعَهٍ وَ إِنَّمَا یَنْفَتِلُ مِنْ صَلَاتِهِ سَاعَهً فِی صَدْرِ النَّهَارِ وَ قَبْلَ الزَّوَالِ وَ عِنْدَ اصْفِرَارِ الشَّمْسِ فَهُوَ فِی هَذِهِ الْأَوْقَاتِ قَاعِدٌ فِی مُصَلَّاهُ یُنَاجِی رَبَّهُ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ فَاطْلُبْ لِی فِی هَذِهِ الْأَوْقَاتِ إِذْناً عَلَیْهِ فَاسْتَأْذَنَ لِی عَلَیْهِ فَدَخَلْتُ عَلَیْهِ وَ هُوَ قَاعِدٌ فِی مُصَلَّاهُ مُتَفَکِّرٌ قَالَ أَبُو الصَّلْتِ فَقُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا شَیْ ءٌ یَحْکِیهِ عَنْکُمُ النَّاسُ قَالَ وَ مَا هُوَ قُلْتُ یَقُولُونَ إِنَّکُمْ تَدَّعُونَ أَنَّ النَّاسَ لَکُمْ عَبِیدٌ فَقَالَ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ عَالِمَ الْغَیْبِ وَ الشَّهَادَهِ أَنْتَ شَاهِدٌ بِأَنِّی لَمْ أَقُلْ ذَلِکَ قَطُّ وَ لَا سَمِعْتُ أَحَداً مِنْ آبَائِی علیهم السلام قَالَهُ قَطُّ وَ أَنْتَ الْعَالِمُ بِمَا لَنَا مِنَ الْمَظَالِمِ عِنْدَ هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ أَنَّ هَذِهِ مِنْهَا ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَیَّ فَقَالَ یَا عَبْدَ السَّلَامِ إِذَا کَانَ النَّاسُ کُلُّهُمْ عَبِیدَنَا عَلَی مَا حَکَوْهُ عَنَّا فَمِمَّنْ نَبِیعُهُمْ فَقُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَدَقْتَ

ص: ۱۷۰

۱- ۱. إرشاد المفید ص ۲۹۴ و ۲۹۵. و أخرجه فی الکافی ج ۱ ص ۴۹۰ و ۴۹۱.

ثُمَّ قَالَ یَا عَبْدَ السَّلَامِ أَ مُنْکِرٌ أَنْتَ لِمَا أَوْجَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَنَا مِنَ الْوَلَایَهِ کَمَا یُنْکِرُهُ غَیْرُکَ قُلْتُ مَعَاذَ اللَّهِ بَلْ أَنَا مُقِرٌّ بِوَلَایَتِکُمْ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابا صلت هروی می گوید: آمدم درب خانه ای که حضرت رضا علیه السّلام در سرخس در آن زندانی بود و در آنجا ایشان را در قید کرده بودند! از زندانبان اجازه خواستم. گفت: نمی توانی خدمت ایشان بروی. گفتم: چرا؟ گفت: چون ایشان در شبانه روز هزار رکعت نماز می خواند. فقط یک ساعت اول روز فارغ است و قبل از ظهر و موقع غروب آفتاب که در همین ساعات نیز در محل نماز نشسته و به مناجات مشغول است.

گفتم: در یکی از همین مواقع برای من اجازه بگیر. اجازه گرفت. دیدم در محل نماز نشسته و در اندیشه است. عرض کردم: یا بن رسول اللّه! این چه چیزی است که مردم از شما حکایت می کنند؟ پرسید: چه چیز؟ گفتم: می گویند شما مدعی هستید که مردم بنده شما هستند. دست به جانب آسمان دراز کرده گفت: «اللّهُمَّ فاطِرَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ عالِمَ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَه» - . زمر / ۴۶[۱] - ، {ای خدای آفریننده آسمان و زمین که آشکار و پنهان را می دانی!} تو خبر داری که من هرگز چنین چیزی نگفته ام و نه شنیده ام که یکی از اجدادم مدعی شده باشد. خدایا! تو می دانی که این امت چه ستم ها به ما روا داشته اند که این یکی از آنها است.

آنگاه رو به من کرد و فرمود: اگر آن طوری که می گویند مردم تمام برده و بنده ما باشند، آنها را به چه کس بفروشیم؟ عرض کردم: صحیح می فرمایید یا ابن رسول اللّه! سپس فرمود: مگر تو ولایت ما را که خدا واجب نموده، چنان چه دیگران انکار دارند، منکری؟ عرض کردم: معاذ اللّه، هرگز! من به ولایت شما اقرار دارم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۸۳ -

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ عَوْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی عُبَادَهَ قَالَ: لَمَّا کَانَ مِنْ أَمْرِ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ مَا کَانَ وَ قُتِلَ دَخَلَ الْمَأْمُونُ إِلَی الرِّضَا علیه السلام یَبْکِی وَ قَالَ لَهُ هَذَا وَقْتُ حَاجَتِی إِلَیْکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ فَتَنْظُرُ فِی الْأَمْرِ وَ تُعِینُنِی قَالَ لَهُ عَلَیْکَ التَّدْبِیرُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ عَلَیْنَا الدُّعَاءُ فَلَمَّا خَرَجَ الْمَأْمُونُ قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام لِمَ أَخَّرْتَ أَعَزَّکَ اللَّهُ مَا قَالَ لَکَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ أَبَیْتَهُ فَقَالَ وَیْحَکَ یَا بَا حَسَنٍ لَسْتُ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ فِی شَیْ ءٍ قَالَ فَرَآنِی قَدِ اغْتَمَمْتُ فَقَالَ وَ مَا لَکَ فِی هَذَا لَوْ آلَ الْأَمْرُ إِلَی مَا تَقُولُ وَ أَنْتَ مِنِّی کَمَا أَنْتَ مَا کَانَتْ نَفَقَتُکَ إِلَّا فِی کُمِّکَ وَ کُنْتَ کَوَاحِدٍ مِنَ النَّاسِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن ابی عباده می گوید: وقتی جریان کشته شدن فضل بن سهل پدید آمد، مأمون خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید و در حالی که گریه می کرد، گفت: اکنون موقع احتیاج من به شما رسیده که با دقت مرا کمک کنی! فرمود: تو باید با فکر و مصلحت بینی، نقشه خود را اجرا کنی و ما دعا کنیم. وقتی مأمون خارج شد، عرض کردم: آقا چرا قبول نکردید و به تأخیر انداختید؟ فرمود: این کارها به من ربطی ندارد. در این موقع متوجه شد که من افسرده شدم. فرمود: از این کار به تو چه نفعی می رسد؟ اگر آن طور که تو می گویی اوضاع تغییر کند و تو نسبت به من همین طور که هستی باشی؟ خرج زیادی نداری و مثل یکی از بقیه مردم خواهی بود. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۴ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام ما کانت نفقتک إلا فی کمک کنایه عن قلتها بحیث یقدر أن یحملها معه فی کمه أو عن کونها حاضره له یتعب فی تحصیلها و الأول أظهر.

**[ترجمه]عبارت «ما کانت نفقتك الا فی كمّك» کنایه از قلت کنایه آن است، به گونه ای که می تواند آن را با خود در آستینش حمل نماید، یا کنایه از این است که نفقه اش حاضر است و در تحصیل آن رنجی نمی برد و احتمال اول ظاهرتر است.

**[ترجمه]

«۹»

کشف، [کشف الغمه]: وَ مِمَّا تَلَقَّتْهُ الْأَسْمَاعُ وَ نَقَلَتْهُ الْأَلْسُنُ فِی بِقَاعِ الْأَصْقَاعِ أَنَّ الْخَلِیفَهَ الْمَأْمُونَ وَجَدَ فِی یَوْمِ عِیدٍ انْحِرَافَ مِزَاجٍ أَحْدَثَ عِنْدَهُ ثِقْلًا عَنِ الْخُرُوجِ إِلَی الصَّلَاهِ بِالنَّاسِ فَقَالَ لِأَبِی الْحَسَنِ عَلِیٍّ الرِّضَا علیه السلام یَا أَبَا الْحَسَنِ قُمْ وَ صَلِّ بِالنَّاسِ فَخَرَجَ الرِّضَا علیه السلام وَ عَلَیْهِ قَمِیصٌ قَصِیرٌ أَبْیَضُ وَ عِمَامَهٌ بَیْضَاءُ نَظِیفَهٌ وَ هُمَا مِنْ قُطْنٍ وَ فِی یَدِهِ قَضِیبٌ فَأَقْبَلَ مَاشِیاً یَؤُمُّ الْمُصَلَّی وَ هُوَ یَقُولُ السَّلَامُ عَلَی أَبَوَیَّ آدَمَ وَ نُوحٍ السَّلَامُ عَلَی أَبَوَیَّ إِبْرَاهِیمَ وَ إِسْمَاعِیلَ السَّلَامُ عَلَی أَبَوَیَّ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ السَّلَامُ عَلَی عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِینَ فَلَمَّا رَآهُ النَّاسُ أُهْرِعُوا إِلَیْهِ وَ انْثَالُوا عَلَیْهِ لِتَقْبِیلِ یَدَیْهِ.

فَأَسْرَعَ بَعْضُ الْحَاشِیَهِ إِلَی الْخَلِیفَهِ الْمَأْمُونِ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ تَدَارَكِ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۸۳ و ۱۸۴.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۶۴.

النَّاسَ وَ اخْرُجْ صَلِّ بِهِمْ وَ إِلَّا خَرَجَتِ الْخِلَافَهُ مِنْکَ الْآنَ فَحَمَلَهُ عَلَی أَنْ خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَ جَاءَ مُسْرِعاً وَ الرِّضَا علیه السلام بَعْدُ مِنْ کَثْرَهِ الزِّحَامِ عَلَیْهِ لَمْ یَخْلُصْ إِلَی الْمُصَلَّی فَتَقَدَّمَ الْمَأْمُونُ وَ صَلَّی بِالنَّاسِ (۱).

وَ قَالَ الْآبِیُّ فِی نَثْرِ الدُّرِّ: عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام سَأَلَهُ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ فِی مَجْلِسِ الْمَأْمُونِ فَقَالَ یَا أَبَا الْحَسَنِ الْخَلْقُ مُجْبَرُونَ فَقَالَ اللَّهُ أَعْدَلُ مِنْ أَنْ یُجْبِرَ ثُمَّ یُعَذِّبَ قَالَ فَمُطْلَقُونَ قَالَ اللَّهُ أَحْکَمُ مِنْ أَنْ یُهْمِلَ عَبْدَهُ وَ یَکِلَهُ إِلَی نَفْسِهِ أُتِیَ الْمَأْمُونُ بِنَصْرَانِیٍّ قَدْ فَجَرَ بِهَاشِمِیَّهٍ فَلَمَّا رَآهُ أَسْلَمَ فَغَاظَهُ ذَلِکَ وَ سَأَلَ الْفُقَهَاءَ فَقَالُوا هَدَرَ الْإِسْلَامُ مَا قَبْلَهُ فَسَأَلَ الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ اقْتُلْهُ لِأَنَّهُ أَسْلَمَ حِینَ رَأَی الْبَأْسَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنا قالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَی آخِرِ السُّورَهِ(۲).

قَالَ عَمْرُو بْنُ مَسْعَدَهَ: بَعَثَنِی الْمَأْمُونُ إِلَی عَلِیٍّ علیه السلام لِأُعْلِمَهُ بِمَا أَمَرَنِی بِهِ مِنْ کِتَابٍ فِی تَقْرِیظِهِ فَأَعْلَمْتُهُ ذَلِکَ فَأَطْرَقَ مَلِیّاً وَ قَالَ یَا عَمْرُو إِنَّ مَنْ أَخَذَ بِرَسُولِ اللَّهِ لَحَقِیقٌ أَنْ یُعْطِیَ بِهِ (۳).

**[ترجمه]کشف الغمه: از چیزهایی که گوش ها شنیده و زبان ها نقل کرده و در جایگاه های نواحی نقل است، آن است که مأمون در روز عید انحراف مزاج و قدری سنگینی پیدا کرد و نتوانست برای نماز با مردم خارج شود. پس به امام رضا علیه السّلام عرض کرد: ای ابا الحسن! شما بروید و با مردم نماز بخوانید! حضرت رضا علیه السّلام در حالی که پیراهنی کوتاه و سفید و عمامه ای سفید و پاکیزه - که هر دو از پنبه بود - پوشیده بود و عصایی در دست داشت، پیاده به راه افتاد و برای امامت مردم جلو رفت و فرمود: سلام بر دو پدرم آدم و نوح! سلام بر دو پدرم ابراهیم و اسماعیل! سلام بر دو پدرم محمد و علی! سلام بر بر بندگان صالح خدا! وقتی مردم او را دیدند، با شتاب به سمت او شتافتند و برای بوسیدن دستش هجوم آوردند.

بعضی از اطرافیان با سرعت به سمت مأمون رفتند و گفتند: ای امیر مؤمنان! مردم را دریاب و با آنان نماز بخوان، وگرنه همین الآن خلافت از دستت می رود. و او را بردند تا اینکه خودش بیرون رفت و با شتاب آمد و حضرت رضا علیه السّلام در اثر ازدحام جمعیت نتوانست به محل نماز برسد و مأمون مقدم شد و با مردم نماز خواند. - . کشف الغمه ۳ : ۸۷ -

آبی در نثر الدر نوشته است که روزی فضل بن سهل در حضور مأمون به حضرت رضا علیه السّلام عرض کرد: آقا! مردم در کارهای خود مجبورند؟ فرمود: خدا عادل تر است از اینکه مجبور کند و باز عذاب نماید. گفت: پس آزاد هستند؟ فرمود: او حکیم تر از آن است که بنده خود را رها کند و او را به خود واگذارد.

روزی مردی نصرانی را آوردند که با زنی هاشمی زنا کرده بود. همین که چشمش به مأمون افتاد مسلمان شد! مأمون عصبانی شد و از فقها پرسید: این شخص را چه باید کرد؟ گفتند: اسلام آوردن گناهان قبل او را از بین می برد! از حضرت رضا علیه السّلام پرسید، فرمود: او را بکش، زیرا او موقعی که شکنجه و کیفر را مشاهده کرد اسلام آورد. خداوند می فرماید: «فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنا قالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ» - . غافر / ۸۴ - ، {پس چون سختی [عذاب] ما را دیدند گفتند: «فقط به خدا ایمان آوردیم و بدانچه با او شریک می گردانیدیم کافریم.} تا آخر سوره.

عمرو بن مسعده می گوید: مأمون مرا نزد حضرت رضا علیه السّلام فرستاد تا امر مأمون در زمینه تقریظ کتابش را به حضرت

اعلام کنم. دستور مأمون را که به حضرت اعلام کردم، حضرت مدتی فکر کرد و فرمود: یا عمرو! کسی که به موقعیت و مقامی به واسطه پیغمبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم رسیده، لازم است به خاطر همان پیغمبر نیز بخشش کند. - . کشف الغمه ۳ - ۱۴۲ :

**[ترجمه]

بیان

التقریظ مدح الإنسان و هو حی و حاصل الجواب أنه أخذ الخلافه بسبب الانتساب برسول الله ص فهو حقیق بأن یکرم أهل بیته علیهم السلام.

**[ترجمه]«تقریظ» عبارت است از مدح انسان در زمان حیاتش و حاصل جواب حضرت به عمرو این است که حضرت، ولایت عهدی را به سبب انتساب به رسول خدا صلی اللَّه علیه و آله و سلم اخذ کرده و او خود شایسته است به اینکه اهل بیت پیغمبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم را اکرام کند.

**[ترجمه]

«۱۰»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ الْآبِیُّ: أُدْخِلَ رَجُلٌ إِلَی الْمَأْمُونِ أَرَادَ ضَرْبَ رَقَبَتِهِ وَ الرِّضَا علیه السلام حَاضِرٌ فَقَالَ الْمَأْمُونُ مَا تَقُولُ یَا أَبَا الْحَسَنِ فَقَالَ أَقُولُ إِنَّ اللَّهَ لَا یَزِیدُکَ بِحُسْنِ الْعَفْوِ إِلَّا عِزّاً فَعَفَا عَنْهُ-(۴)

وَ قَالَ الْمَأْمُونُ یَا أَبَا الْحَسَنِ أَخْبِرْنِی عَنْ جَدِّکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ بِأَیِّ وَجْهٍ

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۸۷.

۲- ۲. غافر: ۸۴.

۳- ۳. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۴۲.

۴- ۴. المصدر ج ۳ ص ۱۴۳.

هُوَ قَسِیمُ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَ لَمْ تَرْوِ عَنْ أَبِیکَ- عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ حُبُّ عَلِیٍّ إِیمَانٌ وَ بُغْضُهُ کُفْرٌ فَقَالَ بَلَی قَالَ الرِّضَا علیه السلام فَقَسَمَ الْجَنَّهَ وَ النَّارَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ لَا أَبْقَانِیَ اللَّهُ بَعْدَکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ أَشْهَدُ أَنَّکَ وَارِثُ عِلْمِ رَسُولِ اللَّهِ.

قَالَ أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِیُّ: فَلَمَّا رَجَعَ الرِّضَا إِلَی مَنْزِلِهِ أَتَیْتُهُ فَقُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا أَحْسَنَ مَا أَجَبْتَ بِهِ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ یَا أَبَا الصَّلْتِ أَنَا کَلَّمْتُهُ مِنْ حَیْثُ هُوَ وَ لَقَدْ سَمِعْتُ أَبِی یُحَدِّثُ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِی رَسُولُ اللَّهِ یَا عَلِیُّ أَنْتَ قَسِیمُ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ تَقُولُ لِلنَّارِ هَذَا لِی وَ هَذَا لَکِ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: آبی می گوید: مردی را پیش مأمون آوردند و خواست گردن او را بزند و حضرت رضا علیه السّلام حضور داشت! مأمون گفت: آقا! شما چه می فرمایید؟ فرمود: من می گویم خداوند با بخشش این مرد، تنها بر عزت خودت می افزاید. مأمون او را بخشید. - . کشف الغمه ۳ : ۱۴۳ -

مأمون به حضرت رضا علیه السّلام عرض کرد: آقا! بفرمایید که جدت علی بن ابی طالب، چگونه تقسیم کننده بهشت و جهنم است. فرمود: مگر خودت این روایت را از پدرت و ایشان از آباء خود، از عبداللّه بن عباس نقل نکردی که گفت: شنیدم که پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: محبت علی ایمان و کینه و بغض او کفر است؟ مأمون گفت: چرا. فرمود: پس بهشت و جهنم را تقسیم کرد. مأمون گفت: خدا مرا پس از شما زنده نگه ندارد! واقعا که شما وارث علم پیامبری!

ابو صلت گفت: وقتی حضرت رضا به منزل خود برگشت، من خدمتش رسیدم و عرض کردم: خوب جوابی به امیرالمؤمنین دادی! فرمود: من جواب او را به نحوی که می پسندید دادم. از پدرم شنیدم که از آباء گرامی خود از حضرت علی علیه السّلام نقل کرد که فرمود: پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم به من فرمود: علی جان! تو بهشت و جهنم را تقسیم می کنی به آتش می گویی: این شخص مال من است و این شخص از تو است! - . کشف الغمه ۳ : ۱۴۷ -

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ بْنِ شَاذَوَیْهِ وَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الرَّیَّانِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ: حَضَرَ الرِّضَا علیه السلام مَجْلِسَ الْمَأْمُونِ بِمَرْوَ وَ قَدِ اجْتَمَعَ فِی مَجْلِسِهِ جَمَاعَهٌ مِنْ عُلَمَاءِ أَهْلِ الْعِرَاقِ وَ خُرَاسَانَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ أَخْبِرُونِی عَنْ مَعْنَی هَذِهِ الْآیَهِ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْکِتابَ الَّذِینَ اصْطَفَیْنا مِنْ عِبادِنا(۲) فَقَالَتِ الْعُلَمَاءُ أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِکَ الْأُمَّهَ کُلَّهَا فَقَالَ الْمَأْمُونُ مَا تَقُولُ یَا أَبَا الْحَسَنِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام لَا أَقُولُ کَمَا قَالُوا وَ لَکِنِّی أَقُولُ أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِکَ الْعِتْرَهَ الطَّاهِرَهَ ثُمَّ اسْتَدَلَّ علیه السلام بِالْآیَاتِ وَ الرِّوَایَاتِ إِلَی أَنْ قَالَ الْمَأْمُونُ وَ الْعُلَمَاءُ جَزَاکُمُ اللَّهُ أَهْلَ بَیْتِ نَبِیِّکُمْ عَنِ الْأُمَّهِ خَیْراً فَمَا نَجِدُ الشَّرْحَ وَ الْبَیَانَ فِیمَا اشْتَبَهَ عَلَیْنَا إِلَّا عِنْدَکُمْ (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ریان بن صلت گفت: حضرت رضا علیه السّلام در مجلس مأمون در مرو حضور داشت. گروهی از دانشمندان عراق و خراسان نیز بودند. مأمون گفت: معنی این آیه را بیان کنید: «ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْکِتابَ الَّذِینَ اصْطَفَیْنا مِنْ عِبادِنا»

- . فاطر / ۳۲ - ، {سپس این کتاب را به آن بندگان خود که [آنان را] برگزیده بودیم، به میراث دادیم.} دانشمندان گفتند: منظور تمام امت مسلمان است! مأمون رو به حضرت رضا کرد و پرسید: شما چه می فرمایید؟ فرمود: من سخن آنها را نمی گویم، من می گویم منظور خداوند، عترت پاک پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم است. آنگاه امام به آیات و روایاتی استدلال فرمود تا بالاخره مأمون و علما گفتند: خداوند به شما اهل بیت پیامبر از طرف امت جزای خیر دهد. ما توضیح و تفسیر مسائل مشکل را فقط از شما می توانیم فرا گیریم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۸ -

**[ترجمه]

«۱۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] جَعْفَرُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ الْفَقِيهُ الْقُمِّيُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ الْحَسَنَ بْنَ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيَّ ثُمَّ الْهَاشِمِيَّ يَقُولُ: لَمَّا قَدِمَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام عَلَى الْمَأْمُونِ أَمَرَ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ أَنْ يَجْمَعَ لَهُ أَصْحَابَ الْمَقَالاتِ مِثْلَ الْجَاثَلِيقِ وَ رَأْسِ الْجَالُوتِ وَ رُؤَسَاءِ الصَّابِئِينَ وَ الْهِرْبِذِ الْأَكْبَرِ وَ أَصْحَابِ زَرْدَهُشْتَ وَ نِسْطَاسَ

ص: ۱۷۳

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۴۷.

۲- ۲. فاطر: ۳۲.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۸ و تمام الخبر الی ص ۲۴۰.

الرُّومِيِّ وَ الْمُتَكَلِّمِينَ لِيَسْمَعَ كَلَامَهُ وَ كَلَامَهُمْ فَجَمَعَهُمُ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ ثُمَّ أَعْلَمَ الْمَأْمُونَ بِاجْتِمَاعِهِمْ فَقَالَ أَدْخِلْهُمْ عَلَيَّ فَفَعَلَ فَرَحَّبَ بِهِمُ الْمَأْمُونُ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ إِنِّي إِنَّمَا جَمَعْتُكُمْ لِخَيْرٍ وَ أَحْبَبْتُ أَنْ تُنَاظِرُوا ابْنَ عَمِّي هَذَا الْمَدَنِيَّ الْقَادِمَ عَلَيَّ فَإِذَا كَانَ بُكْرَةً فَاغْدُوا عَلَيَّ وَ لَا يَتَخَلَّفْ مِنْكُمْ أَحَدٌ فَقَالُوا السَّمْعَ وَ الطَّاعَةَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ نَحْنُ مُبْكِرُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيُّ فَبَيْنَا نَحْنُ فِي حَدِيثٍ لَنَا عِنْدَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام إِذْ دَخَلَ عَلَيْنَا يَاسِرٌ وَ كَانَ يَتَوَلَّى أَمْرَ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام فَقَالَ يَا سَيِّدِي إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ فِدَاكَ أَخُوكَ إِنَّهُ اجْتَمَعَ إِلَيَّ أَصْحَابُ الْمَقَالاتِ وَ أَهْلُ الْأَدْيَانِ وَ الْمُتَكَلِّمُونَ مِنْ جَمِيعِ الْمِلَلِ فَرَأْيُكَ فِي الْبُكُورِ عَلَيْنَا إِنْ أَحْبَبْتَ كَلَامَهُمْ وَ إِنْ كَرِهْتَ ذَلِكَ فَلَا تَتَجَشَّمْ وَ إِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ نَصِيرَ إِلَيْكَ خَفَّ ذَلِكَ عَلَيْنَا فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام أَبْلِغْهُ السَّلَامَ وَ قُلْ لَهُ قَدْ عَلِمْتُ مَا أَرَدْتَ وَ أَنَا صَائِرٌ إِلَيْكَ بُكْرَةً إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيُّ فَلَمَّا مَضَى يَاسِرٌ الْتَفَتَ إِلَيْنَا ثُمَّ قَالَ لِي يَا نَوْفَلِيُّ أَنْتَ عِرَاقِيٌّ وَ رِقَّةُ الْعِرَاقِيِّ غَيْرُ غَلِيظَةٍ فَمَا عِنْدَكَ فِي جَمْعِ ابْنِ عَمِّكَ عَلَيْنَا أَهْلَ الشِّرْكِ وَ أَصْحَابَ الْمَقَالاتِ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ يُرِيدُ الِامْتِحَانَ وَ يُحِبُّ أَنْ يَعْرِفَ مَا عِنْدَكَ وَ لَقَدْ بَنَى عَلَى أَسَاسٍ غَيْرِ وَثِيقِ الْبُنْيَانِ وَ بِئْسَ وَ اللَّهِ مَا بَنَى فَقَالَ لِي وَ مَا بِنَاؤُهُ فِي هَذَا الْبَابِ قُلْتُ إِنَّ أَصْحَابَ الْكَلَامِ وَ الْبِدَعِ خِلَافُ الْعُلَمَاءِ وَ ذَلِكَ أَنَّ الْعَالِمَ لَا يُنْكِرُ غَيْرَ الْمُنْكَرِ وَ أَصْحَابُ الْمَقَالاتِ وَ الْمُتَكَلِّمُونَ وَ أَهْلُ الشِّرْكِ أَصْحَابُ إِنْكَارٍ وَ مُبَاهَتَةٍ إِنِ احْتَجَجْتَ عَلَيْهِمْ بِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَاحِدٌ قَالُوا صَحِّحْ وَحْدَانِيَّتَهُ وَ إِنْ قُلْتَ إِنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالُوا ثَبِّتْ رِسَالَتَهُ ثُمَّ يُبَاهِتُونَ الرَّجُلَ وَ هُوَ يُبْطِلُ عَلَيْهِمْ بِحُجَّتِهِ وَ يُغَالِطُونَهُ حَتَّى يَتْرُكَ قَوْلَهُ فَاحْذَرْهُمْ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ فَتَبَسَّمَ عليه السلام ثُمَّ قَالَ يَا نَوْفَلِيُّ أَ فَتَخَافُ أَنْ يَقْطَعُونِي عَلَى حُجَّتِي قُلْتُ لَا وَ اللَّهِ مَا خِفْتُ عَلَيْكَ قَطُّ وَ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يُظْفِرَكَ اللَّهُ بِهِمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ لِي يَا نَوْفَلِيُّ أَ تُحِبُّ أَنْ تَعْلَمَ مَتَى يَنْدَمُ الْمَأْمُونُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ إِذَا سَمِعَ

احْتِجَاجِی عَلَی أَهْلِ التَّوْرَاهِ بِتَوْرَاتِهِمْ وَ عَلَی أَهْلِ الْإِنْجِیلِ بِإِنْجِیلِهِمْ وَ عَلَی أَهْلِ الزَّبُورِ بِزَبُورِهِمْ وَ عَلَی الصَّابِئِینَ بِعِبْرَانِیَّتِهِمْ وَ عَلَی أَهْلِ الْهَرَابِذَهِ بِفَارِسِیَّتِهِمْ وَ عَلَی أَهْلِ الرُّومِ بِرُومِیَّتِهِمْ وَ عَلَی أَصْحَابِ الْمَقَالاتِ بِلُغَاتِهِمْ فَإِذَا قَطَعْتُ کُلَّ صِنْفٍ وَ دَحَضَتْ حُجَّتُهُ وَ تَرَکَ مَقَالَتَهُ وَ رَجَعَ إِلَی قَوْلِی عَلِمَ الْمَأْمُونُ أَنَّ الْمَوْضِعَ الَّذِی هُوَ بِسَبِیلِهِ لَیْسَ بِمُسْتَحِقٍّ لَهُ فَعِنْدَ ذَلِکَ تَکُونُ النَّدَامَهُ مِنْهُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا أَتَانَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ فَقَالَ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ ابْنُ عَمِّکَ یَنْتَظِرُکَ وَ قَدِ اجْتَمَعَ الْقَوْمُ فَمَا رَأْیُکَ فِی إِتْیَانِهِ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام تَقَدَّمْنِی وَ إِنِّی صَائِرٌ إِلَی نَاحِیَتِکُمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ تَوَضَّأَ علیه السلام وُضُوءَهُ لِلصَّلَاهِ وَ شَرِبَ شَرْبَهَ سَوِیقٍ وَ سَقَانَا مِنْهُ ثُمَّ خَرَجَ وَ خَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّی دَخَلْنَا عَلَی الْمَأْمُونِ فَإِذَا الْمَجْلِسُ غَاصٌّ بِأَهْلِهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ فِی جَمَاعَهِ الطَّالِبِیِّینَ وَ الْهَاشِمِیِّینَ وَ الْقُوَّادُ حُضُورٌ فَلَمَّا دَخَلَ الرِّضَا علیه السلام قَامَ الْمَأْمُونُ وَ قَامَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَ جَمِیعُ بَنِی هَاشِمٍ فَمَا زَالُوا وُقُوفاً وَ الرِّضَا علیه السلام جَالِسٌ مَعَ الْمَأْمُونِ حَتَّی أَمَرَهُمْ بِالْجُلُوسِ فَجَلَسُوا فَلَمْ یَزَلِ الْمَأْمُونُ مُقْبِلًا عَلَیْهِ یُحَدِّثُهُ سَاعَهً ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی الْجَاثَلِیقِ فَقَالَ یَا جَاثَلِیقُ هَذَا ابْنُ عَمِّی عَلِیُّ بْنُ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ وَ هُوَ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَهَ بِنْتِ نَبِیِّنَا وَ ابْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَأُحِبُّ أَنْ تُکَلِّمَهُ وَ تُحَاجَّهُ وَ تُنْصِفَهُ فَقَالَ الْجَاثَلِیقُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ کَیْفَ أُحَاجُّ رَجُلًا یَحْتَجُّ عَلَیَّ بِکِتَابٍ أَنَا مُنْکِرُهُ وَ نَبِیٍّ لَا أُومِنُ بِهِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام یَا نَصْرَانِیُّ فَإِنِ احْتَجَجْتُ عَلَیْکَ بِإِنْجِیلِکَ أَ تُقِرُّ بِهِ قَالَ الْجَاثَلِیقُ وَ هَلْ أَقْدِرُ عَلَی دَفْعِ مَا نَطَقَ بِهِ الْإِنْجِیلُ نَعَمْ وَ اللَّهِ أُقِرُّ بِهِ عَلَی رَغْمِ أَنْفِی ثُمَّ قَرَأَ الرِّضَا علیه السلام عَلَیْهِ الْإِنْجِیلَ وَ أَثْبَتَ عَلَیْهِ أَنَّ نَبِیَّنَا ص مَذْکُورٌ فِیهِ ثُمَّ أَخْبَرَهُ بِعَدَدِ حَوَارِیِّ عِیسَی علیه السلام وَ أَحْوَالِهِمْ وَ احْتَجَّ

بِحُجَجٍ کَثِیرَهٍ أَقَرَّ بِهَا ثُمَّ قَرَأَ عَلَیْهِ کِتَابَ شَعْیَا وَ غَیْرَهُ إِلَی أَنْ قَالَ الْجَاثَلِیقُ لِیَسْأَلْکَ غَیْرِی فَلَا وَ حَقِّ الْمَسِیحِ مَا ظَنَنْتُ أَنَّ فِی عُلَمَاءِ الْمُسْلِمِینَ مِثْلَکَ.

فَالْتَفَتَ الرِّضَا علیه السلام إِلَى رَأْسِ الْجَالُوتِ وَ احْتَجَّ عَلَيْهِ بِالتَّوْرَاةِ وَ الزَّبُورِ وَ كِتَابِ شَعْيَا وَ حَيْقُوقَ حَتَّى أَفْحِمَ وَ لَمْ يُحِرْ جَوَاباً ثُمَّ دَعَا علیه السلام بِالْهِرْبِذِ الْأَكْبَرِ وَ احْتَجَّ عَلَيْهِ حَتَّى انْقَطَعَ هِرْبِذُ مَكَانَهُ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ فِيكُمْ أَحَدٌ يُخَالِفُ الْإِسْلَامَ وَ أَرَادَ أَنْ يَسْأَلَ فَلْيَسْأَلْ غَيْرَ مُحْتَشِمٍ فَقَامَ إِلَيْهِ عِمْرَانُ الصَّابِي وَ كَانَ وَاحِداً فِي الْمُتَكَلِّمِينَ فَقَالَ يَا عَالِمَ النَّاسِ لَوْ لَا أَنَّكَ دَعَوْتَ إِلَى مَسْأَلَتِكَ لَمْ أُقْدِمْ عَلَيْكَ بِالْمَسَائِلِ فَلَقَدْ دَخَلْتُ الْكُوفَةَ وَ الْبَصْرَةَ وَ الشَّامَ وَ الْجَزِيرَةَ وَ لَقِيتُ الْمُتَكَلِّمِينَ فَلَمْ أَقَعْ عَلَى أَحَدٍ يُثْبِتُ لِي وَاحِداً لَيْسَ غَيْرُهُ قَائِماً بِوَحْدَانِيَّتِهِ أَ فَتَأْذَنُ أَنْ أَسْأَلَكَ قَالَ الرِّضَا علیه السلام إِنْ كَانَ فِي الْجَمَاعَةِ عِمْرَانُ الصَّابِي فَأَنْتَ هُوَ قَالَ أَنَا هُوَ قَالَ سَلْ يَا عِمْرَانُ وَ عَلَيْكَ بِالنَّصَفَةِ وَ إِيَّاكَ وَ الْخَطَلَ وَ الْجَوْرَ فَقَالَ وَ اللَّهِ يَا سَيِّدِي مَا أُرِيدُ إِلَّا أَنْ تُثْبِتَ لِي شَيْئاً أَتَعَلَّقُ بِهِ فَلَا أَجُوزُهُ قَالَ سَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ فَازْدَحَمَ النَّاسُ وَ انْضَمَّ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فَاحْتَجَّ الرِّضَا علیه السلام عَلَيْهِ وَ طَالَ الْكَلَامُ بَيْنَهُمَا إِلَى الزَّوَالِ فَالْتَفَتَ الرِّضَا علیه السلام إِلَى الْمَأْمُونِ فَقَالَ الصَّلَاةُ قَدْ حَضَرَتْ فَقَالَ عِمْرَانُ يَا سَيِّدِي لَا تَقْطَعْ عَلَيَّ مَسْأَلَتِي فَقَدْ رَقَّ قَلْبِي قَالَ الرِّضَا علیه السلام نُصَلِّي وَ نَعُودُ فَنَهَضَ وَ نَهَضَ الْمَأْمُونُ فَصَلَّى الرِّضَا علیه السلام دَاخِلًا وَ صَلَّى النَّاسُ خَارِجاً خَلْفَ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ ثُمَّ خَرَجَا فَعَادَ الرِّضَا علیه السلام إِلَى مَجْلِسِهِ وَ دَعَا بِعِمْرَانَ فَقَالَ سَلْ يَا عِمْرَانُ فَسَأَلَهُ عَنِ الصَّانِعِ تَعَالَى وَ صِفَاتِهِ وَ أُجِيبَ إِلَى أَنْ قَالَ أَ فَهِمْتَ يَا عِمْرَانُ قَالَ نَعَمْ يَا سَيِّدِي قَدْ فَهِمْتُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى مَا وَصَفْتَ وَ وَحَّدْتَ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ الْمَبْعُوثُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ ثُمَّ خَرَّ سَاجِداً نَحْوَ الْقِبْلَةِ وَ أَسْلَمَ-(۱) قَالَ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيُّ فَلَمَّا نَظَرَ الْمُتَكَلِّمُونَ إِلَى كَلَامِ عِمْرَانَ الصَّابِي وَ كَانَ جَدِلًا لَمْ يَقْطَعْهُ عَنْ حُجَّتِهِ أَحَدٌ قَطُّ لَمْ يَدْنُ مِنَ الرِّضَا علیه السلام أَحَدٌ مِنْهُمْ وَ لَمْ يَسْأَلُوهُ عَنْ شَيْءٍ وَ أَمْسَيْنَا فَنَهَضَ الْمَأْمُونُ وَ الرِّضَا علیه السلام فَدَخَلَا وَ انْصَرَفَ النَّاسُ وَ كُنْتُ مَعَ جَمَاعَةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا إِذْ بَعَثَ إِلَيَّ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ فَأَتَيْتُهُ فَقَالَ لِي يَا نَوْفَلِيُّ

۱- ۱. ان شئت تفصیل هذه المباحث فراجع المصدر ج ۱ ص ۱۵۶- ۱۷۷.

أَ مَا رَأَيْتَ مَا جَاءَ بِهِ صَدِيقُكَ لَا وَ اللَّهِ مَا ظَنَنْتُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى خَاضَ فِي شَيْ ءٍ مِنْ هَذَا قَطُّ وَ لَا عَرَفْنَاهُ بِهِ إِنَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِالْمَدِينَهِ أَوْ يَجْتَمِعُ إِلَيْهِ أَصْحَابُ الْكَلَامِ قُلْتُ قَدْ كَانَ الْحَاجُّ يَأْتُونَهُ فَيَسْأَلُونَهُ عَنْ أَشْيَاءَ مِنْ حَلَالِهِمْ وَ حَرَامِهِمْ فَيُجِيبُهُمْ وَ رُبَّمَا كَلَّمَ مَنْ يَأْتِيهِ يُحَاجُّهُ فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ يَا بَا مُحَمَّدٍ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْهِ أَنْ يَحْسُدَهُ هَذَا الرَّجُلُ فَيَسُمَّهُ أَوْ يَفْعَلَ بِهِ بَلِيَّهً فَأَشِرْ عَلَيْهِ بِالْإِمْسَاكِ عَنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ قُلْتُ إِذاً لَا يَقْبَلُ مِنِّي وَ مَا أَرَادَ الرَّجُلُ إِلَّا امْتِحَانَهُ لِيَعْلَمَ هَلْ عِنْدَهُ شَيْ ءٌ مِنْ عُلُومِ آبَائِهِ عليهم السلام فَقَالَ لِي قُلْ لَهُ إِنَّ عَمَّكَ قَدْ كَرِهَ هَذَا الْبَابَ وَ أَحَبَّ أَنْ تُمْسِكَ عَنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ لِخِصَالٍ شَتَّى فَلَمَّا انْقَلَبْتُ إِلَى مَنْزِلِ الرِّضَا عليه السلام أَخْبَرْتُهُ بِمَا كَانَ مِنْ عَمِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ فَتَبَسَّمَ عليه السلام ثُمَّ قَالَ حَفِظَ اللَّهُ عَمِّي مَا أَعْرَفَنِي بِهِ لِمَ كَرِهَ ذَلِكَ يَا غُلَامُ صِرْ إِلَى عِمْرَانَ الصَّابِي فَأْتِنِي بِهِ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أَنَا أَعْرِفُ مَوْضِعَهُ وَ هُوَ عِنْدَ بَعْضِ إِخْوَانِنَا مِنَ الشِّيعَهِ قَالَ فَلَا بَأْسَ قَرِّبُوا إِلَيْهِ دَابَّهً فَصِرْتُ إِلَى عِمْرَانَ فَأَتَيْتُهُ بِهِ فَرَحَّبَ بِهِ وَ دَعَا بِكِسْوَهٍ فَخَلَعَهَا عَلَيْهِ وَ حَمَلَهُ وَ دَعَا بِعَشَرَهِ آلَافِ دِرْهَمٍ فَوَصَلَهُ بِهَا فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ حَكَيْتَ فِعْلَ جَدِّكَ أَمِيرِالْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ هَكَذَا يَجِبُ ثُمَّ دَعَا عليه السلام بِالْعَشَاءِ فَأَجْلَسَنِي عَنْ يَمِينِهِ وَ أَجْلَسَ عِمْرَانَ عَنْ يَسَارِهِ حَتَّى إِذَا فَرَغْنَا قَالَ لِعِمْرَانَ انْصَرِفْ مُصَاحِباً وَ بَكِّرْ عَلَيْنَا نُطْعِمْكَ طَعَامَ الْمَدِينَهِ فَكَانَ عِمْرَانُ بَعْدَ ذَلِكَ يَجْتَمِعُ إِلَيْهِ الْمُتَكَلِّمُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْمَقَالَاتِ فَيُبْطِلُ أَمْرَهُمْ حَتَّى اجْتَنَبُوهُ وَ وَصَلَهُ الْمَأْمُونُ بِعَشَرَهِ آلَافِ دِرْهَمٍ وَ أَعْطَاهُ الْفَضْلُ مَالًا وَ حَمَلَهُ وَ وَلَّاهُ الرِّضَا عليه السلام صَدَقَاتِ بَلْخٍ فَأَصَابَ الرَّغَائِبَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن محمّد نوفلی هاشمی گفت: وقتی حضرت رضا علیه السّلام از مدینه تشریف آورد، مأمون به فضل بن سهل دستور داد تا دانشمندان و صاحبنظران ادیان از قبیل جاثلیق و رأس الجالوت و پیشوایان صابئین (ستاره پرستان) و بزرگ زردشتیان (هربذ اکبر) و نسطاس رومی را جمع کند تا شاهد مناظره آنها با حضرت رضا علیه السّلام باشد.

فضل تمام آنها را در مجلسی جمع کرد و به مأمون خبر داد که همه حاضر هستند! اجازه ورود به آنها داد و به دانشمندان احترام کرد و گفت: شما را برای عملی پسندیده جمع کرده ام. پسر عمویم از مدینه آمده. فردا صبح زود همه بیایید و برای مناظره حاضر باشید و کسی تخلف نجوید. همه قبول کردند.

نوفلی می گوید: من در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم که یاسر خادم وارد شد. یاسر که متصدی کارهای حضرت رضا علیه السّلام بود عرض کرد: آقای من! امیرالمؤمنین سلام می رساند و عرض می کند برادرت فدایت شود! دانشمندان مذاهب اجتماع کرده اند؛ چنان چه مایل باشید فردا صبح تشریف بیاورید. اگر ناراحت می شوید لازم نیست خود را به زحمت بیندازید. چنان چه خواسته باشید، ما خدمت شما می آییم. فرمود: سلام مرا به او برسان و بگو فهمیدم چه می گوید و ان شاء اللَّه صبح زود خواهم آمد.

پس از رفتن یاسر، حضرت رضا علیه السّلام رو به من کرد و فرمود: تو مردی عراقی و خوش قریحه هستی. می دانی منظور مأمون از جمع کردن دانشمندان و مشرکین چیست؟ عرض کردم: منظورش امتحان کردن شما است! می خواهد بفهمد اطلاعات شما چقدر است، ولی کار را بر پایه ای سست بنا نهاده.

فرمود: چطور؟ عرض کردم: متکلمین بر خلاف علما هستند، زیرا عالم آنچه را که مقبول نیست قبول نمی کند، ولی آنها پیوسته جدل می نمایند و حقایق را انکار می کنند. اگر وحدانیت خدا را اثبات کنی، می گویند یگانگی او را برای ما توجیه نما! اگر درباره نبوت پیغمبر استدلال کنی، می گویند رسالت او را ثابت کن! آنقدر ستیزه و مغالطه می کنند تا طرف سخن

خود را پس بگیرد. فدایت شوم، از آنها بر حذر باش!

حضرت رضا علیه السّلام تبسمی کرد و فرمود: می ترسی که بر من پیروز شوند و دلایل مرا رد کنند؟ عرض کردم: نه نمی ترسم. امیدوارم خداوند شما را پیروز گرداند. فرمود: می دانی مأمون چه وقت پشیمان می شود؟ وقتی من با اهل تورات به وسیله تورات خودشان و با اصحاب انجیل به وسیله انجیل و با زبوریان به وسیله زبور و با صابئین به عبرانی و با زردشتیان به زبان فارسی و با رومیان به زبان رومی و با هر یک از دانشمندان، به زبان محلی خودشان استدلال کنم. وقتی تمام فرقه ها را مغلوب کردم و رأی خود را رها کرده و گفتار مرا پذیرفتند، مأمون پشیمان می شود، و لا حول و لا قوه الا باللّه العلی العظیم.

صبحگاه فضل بن سهل آمد و عرض کرد: فدایت شوم! پسر عمویت انتظار شما را دارد. تمام دانشمندان جمع شده اند. تشریف بیاورید! فرمود: شما بروید، من هم از پی شما خواهم آمد.

سپس برای نماز وضو گرفت و مختصر غذایی میل کرد. به من نیز دستور داد در خدمتش باشم! از جای حرکت کرده و پیش مأمون رفتیم. تمام دانشمندان اجتماع کرده بودند. محمّد بن جعفر و عده ای از طالبیین و بنی هاشم و سرلشکران و سپهداران نیز حضور داشتند .

همین که حضرت رضا علیه السّلام وارد شد، مأمون از جای حرکت کرد. محمّد بن جعفر و سایر بنی هاشم نیز حرکت کردند و همان طوری که ایستاده بودند، حضرت رضا و مأمون نشستند. بعد به آنها اجازه نشستن داد و نشستند. مأمون ساعتی با حضرت رضا علیه السّلام گرم صحبت بود و آنگاه رو به جاثلیق کرد و گفت: این پسر عمویم علی بن موسی الرضا از فرزندان فاطمه زهرا دختر پیغمبر ما و پسر علی بن ابی طالب است. مایلم با او مناظره کنی، ولی انصاف را از دست ندهی.

جاثلیق گفت: یا امیرالمؤمنین! چگونه می توان با شخصی مناظره کرد که به کتابی که من منکر آن هستم و به گفتار پیغمبری که من آن را قبول ندارم، استدلال می کند؟ علی بن موسی الرضا علیهما السّلام فرمود: اگر من با انجیل خودت با تو استدلال نمایم می پذیری؟ جواب داد: چگونه ممکن است قبول نکنم کتاب خود را؟ به خدا قسم قبول می کنم، اگرچه بر خلاف میلم باشد.

در این هنگام حضرت رضا علیه السّلام شروع به خواندن انجیل نمود و اثبات کرد که پیغمبر ما صلی اللّه علیه و آله و سلم در انجیل نام برده شده. سپس تعداد حواریین عیسی علیه السّلام و احوالشان را به جاثلیق خبر داد و استدلال های زیادی نقل کرد که تمام آنها را پذیرفت. کتاب اشعیای نبی و کتاب های دیگری را برای او خواند، تا اینکه جاثلیق گفت: کس دیگری از شما سؤال کند، قسم به عیسی مسیح که خیال نمی کنم در میان دانشمندان مسلمان نظیری داشته باشی!

در این موقع حضرت متوجه رأس الجالوت شد و با تورات و زبور و کتاب اشعیا و حیقوق پیغمبر با او مناظره کرد تا مغلوب شد و نتوانست جواب بگوید.

پس از آن با هربذ اکبر، بزرگ زردشتیان مناظره نمود و او را نیز مغلوب کرد. پس از پایان بحث با هربذ اکبر، حضرت رضا علیه السّلام رو به جمعیت کرد و فرمود: اگر کسی در میان شما مخالف اسلام هست و مایل است سؤالی کند، مبادا خجالت

بکشد! هر چه مایل است بپرسد! از میان دانشمندان، عمران صابی که از متکلمین بی نظیر بود گفت: اگر شما خودتان دعوت به سؤال نمی کردید من جسارت نمی کردم؛ من کوفه و بصره و شام و جزیره را زیر پا گذاشته ام و با بسیاری از دانشمندان بحث کرده ام، اما هیچ کدام نتوانسته اند یکتایی خدا را که احتیاج به غیر ندارد اثبات کنند. اکنون اگر اجازه می دهید از شما بپرسم!

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: اگر در میان جمعیت عمران صابی باشد، تو هستی! عرض کرد: بلی من عمرانم. فرمود: بپرس، ولی متوجه باش انصاف را از دست ندهی و مبادا ستیزه و ستم روا داری. عرض کرد: به خدا قسم مایلم برایم ثابت کنی تا دستاویزی داشته باشم و برای خودم نیز ثابت شود. فرمود: بپرس.

موقعیت حساس عمران و گفتگوی او با حضرت رضا، چنان اثری گذاشت که مردم آهسته با هم اظهار نظر می کردند و به هم نزدیک شدند. سکوت تمام مجلس را فرا گرفت و همه دقت می کردند که مناظره به کجا منتهی خواهد شد.

مردم ازدحام کردند و برخی به برخی دیگر منضمّ شدند و احتجاج حضرت رضا علیه السّلام با عمران به طول انجامید، تا اذان ظهر را اعلام کردند. در این موقع امام علیه السّلام رو به مأمون کرد و فرمود: هنگام نماز است! عمران عرض کرد: آقای من! بحث را قطع نفرمایید، پرتوی از انوار هدایت بر قلبم تابیده؛ احساس می کنم دلم خیلی نرم گردیده. فرمود: نماز می خوانم و باز برمی گردیم.

حضرت رضا علیه السّلام در داخل مجلس نماز خواند. مردم هم در خارج پشت سر محمّد بن جعفر نماز خواندند. پس از نماز، مجلس برای مرتبه دوم تشکیل شد. حضرت رضا علیه السّلام عمران را پیش خواند و فرمود: سؤال کن! عمران از آفریدگار و صفاتش سؤال کرد و جواب کافی شنید. تا اینکه فرمود: فهمیدی؟ جواب داد: بلی آقای من! فهمیدم و گواهی می دهم خداوند همان طوری است که شما توصیف فرمودی و اینکه محمّد بنده و برگزیده خداوند است و دین او دین حق و حقیقت است. پس رو به جانب قبله کرد، به سجده افتاد و اسلام آورد.

نوفلی می گوید: دانشمندان همین که دیدند عمران صابی که دانشمندی توانا بود و هیچ کس در مناظره با او تاب و توان نداشت اسلام آورد، دیگر کسی جرات اشکال پیدا نکرد و چیزی سؤال نکردند. شب شد؛ مأمون و حضرت رضا علیه السّلام از جای حرکت کردند و داخل منزل شدند. سایرین نیز متفرق گردیدند. نوفلی گفت: من با جمعی از اصحابمان بودم که محمّد بن جعفر از پی من فرستاد و من پیش او رفتم! گفت: دیدی و درست توجه کردی که حضرت رضا چه کرد؟ من هیچ سابقه چنین قدرت علمی را از ایشان نداشتم. بعد سؤال کرد در مدینه هم علما با او مناظره می کردند؟ گفتم: آری، حاجیان در هنگام حج خدمتش می رسیدند و از مسائل حلال و حرام سؤال می کردند. گاهی با بعضی از دانشمندان ادیان مناظره نیز می کرد.

محمّد بن جعفر گفت: ای ابا محمد! می ترسم این مرد بر او رشک برد و مسمومش کند یا بلایی بر سرش آورد! بگو خودداری کند. گفتم: از من نمی پذیرد. مأمون می خواهد آزمایش کند که آیا از علوم و آثار اجدادش در اختیار دارد یا نه؟ گفت: بگو عمویت مایل نیست این قسمت ها تکرار شود و علاقمند است به چند دلیل، ترک مناظره نمایی.

وقتی در منزل ایشان خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و گفتار محمّد بن جعفر را عرض کردم، حضرت رضا تبسمی کرد و فرمود: خدا حفظ کند عمویم را، نمی دانم چرا به این کار علاقه ندارد! در این هنگام به غلامی فرمود که از پی عمران صابی برود. عرض کردم: من جای او را می دانم، پیش رفقایم منزل دارد. فرمود: اشکالی ندارد، وسیله سواری برایش ببر و او را بیاور. من نزد عمران رفتم و او را آوردم. حضرت رضا علیه السّلام احترامش کرد و خلعتی به او ارزانی داشت و موکبی سواری به اضافه ده هزار درهم نیز به او هدیه کرد!

من عرض کردم: فدایت شوم! از امیرالمؤمنین علیه السّلام جد بزرگوارت پیروی کردی؟ فرمود: این کار لازم است. آنگاه دستور داد غذا بیاورند، مرا طرف راست و عمران را طرف چپ نشانید و پس از صرف غذا به عمران فرمود: اکنون همراه بعضی برو و فردا صبح بیا تا از غذاهای مدینه برایت تهیه نمایم. عمران بعد از اسلام آوردن، با دانشمندان و صاحبنظران بحث می کرد و دلایل آنها را رد می کرد، به طوری که احتراز می کردند که با او مناظره کنند. مأمون نیز به او ده هزار درهم داد. فضل بن سهل به او مقداری بخشید و موکبی سواری داد. حضرت رضا علیه السّلام او را متصدی موقوفات بلخ نمود و او ثروتی انبوه به دست آورد. -. عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۵۴ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيِّ قَالَ: قَدِمَ سُلَيْمَانُ الْمَرْوَزِيُّ مُتَكَلِّمُ خُرَاسَانَ عَلَى الْمَأْمُونِ فَأَكْرَمَهُ وَ وَصَلَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ إِنَّ ابْنَ عَمِّي عَلِيَّ بْنَ مُوسَى علیه السلام قَدِمَ عَلَيَّ مِنَ الْحِجَازِ وَ هُوَ يُحِبُّ الْكَلَامَ وَ أَصْحَابَهُ فَلَا عَلَيْكَ أَنْ تَصِيرَ إِلَيْنَا يَوْمَ التَّرْوِيَةِ لِمُنَاظَرَتِهِ فَقَالَ سُلَيْمَانُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنِّي أَكْرَهُ أَنْ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۱۵۴- ۱۷۸.

أَسْأَلَ مِثْلَهُ فِی مَجْلِسِکَ فِی جَمَاعَهٍ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَیَنْتَقِصَ عِنْدَ الْقَوْمِ إِذَا کَلَّمَنِی وَ لَا یَجُوزُ الِاسْتِقْصَاءُ عَلَیْهِ قَالَ الْمَأْمُونُ إِنَّمَا وَجَّهْتُ إِلَیْکَ لِمَعْرِفَتِی بِقُوَّتِکَ وَ لَیْسَ مُرَادِی إِلَّا أَنْ تَقْطَعَهُ عَنْ حُجَّهٍ وَاحِدَهٍ فَقَطْ فَقَالَ سُلَیْمَانُ حَسْبُکَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ اجْمَعْ بَیْنَهُ وَ بَیْنِی وَ خَلِّنِی وَ الذَّمَّ-(۱)

فَوَجَّهَ الْمَأْمُونُ إِلَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ قَدِمَ عَلَیْنَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ مَرْوَ وَ هُوَ وَاحِدُ خُرَاسَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْکَلَامِ فَإِنْ خَفَّ عَلَیْکَ أَنْ تَتَجَشَّمَ الْمَصِیرَ إِلَیْنَا فَعَلْتَ فَنَهَضَ علیه السلام لِلْوُضُوءِ وَ قَالَ لَنَا تَقَدَّمُونِی وَ عِمْرَانُ الصَّابِی مَعَنَا فَصِرْنَا إِلَی الْبَابِ فَأَخَذَ یَاسِرٌ وَ خَالِدٌ بِیَدِی فَأَدْخَلَانِی عَلَی الْمَأْمُونِ فَلَمَّا سَلَّمْتُ قَالَ أَیْنَ أَخِی أَبُو الْحَسَنِ أَبْقَاهُ اللَّهُ قُلْتُ خَلَّفْتُهُ یَلْبَسُ ثِیَابَهُ وَ أَمَرَنَا أَنْ نَتَقَدَّمَ ثُمَّ قُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّ عِمْرَانَ مَوْلَاکَ مَعِی وَ هُوَ بِالْبَابِ فَقَالَ مَنْ عِمْرَانُ قُلْتُ الصَّابِی الَّذِی أَسْلَمَ عَلَی یَدَیْکَ قَالَ فَلْیَدْخُلْ فَدَخَلَ فَرَحَّبَ بِهِ الْمَأْمُونُ ثُمَّ قَالَ لَهُ یَا عِمْرَانُ لَمْ تَمُتْ حَتَّی صِرْتَ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی شَرَّفَنِی بِکُمْ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ یَا عِمْرَانُ هَذَا سُلَیْمَانُ الْمَرْوَزِیُّ مُتَکَلِّمُ خُرَاسَانَ قَالَ عِمْرَانُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّهُ یَزْعُمُ أَنَّهُ وَاحِدُ خُرَاسَانَ فِی النَّظَرِ وَ یُنْکِرُ الْبَدَاءَ قَالَ فَلِمَ لَا تُنَاظِرُهُ قَالَ عِمْرَانُ ذَاکَ إِلَیْهِ فَدَخَلَ الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ فِی أَیِّ شَیْ ءٍ کُنْتُمْ قَالَ عِمْرَانُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ هَذَا سُلَیْمَانُ الْمَرْوَزِیُّ فَقَالَ سُلَیْمَانُ أَ تَرْضَی بِأَبِی الْحَسَنِ وَ بِقَوْلِهِ فِیهِ فَقَالَ عِمْرَانُ قَدْ رَضِیتُ بِقَوْلِ أَبِی الْحَسَنِ فِی الْبَدَاءِ عَلَی أَنْ یَأْتِیَنِی فِیهِ بِحُجَّهٍ أَحْتَجُّ بِهَا عَلَی نُظَرَائِی مِنْ أَهْلِ النَّظَرِ.

فَاحْتَجَّ علیه السلام عَلَیْهِ فِی الْبَدَاءِ وَ الْإِرَادَهِ وَ غَیْرِهِمَا مِنْ مَسَائِلِ التَّوْحِیدِ حَتَّی انْقَطَعَ سُلَیْمَانُ وَ لَمْ یُحِرْ جَوَاباً فَقَالَ الْمَأْمُونُ عِنْدَ ذَلِکَ یَا سُلَیْمَانُ هَذَا أَعْلَمُ هَاشِمِیٍّ ثُمَّ تَفَرَّقَ الْقَوْمُ.

ص: ۱۷۸

۱- ۱. یقال: افعل کذا و خلاک ذم، أی زال عنک الذم.

قَالَ الصَّدُوقُ رَحِمَهُ اللَّهُ: كَانَ الْمَأْمُونُ يَجْلِبُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام مِنْ مُتَكَلِّمِي الْفِرَقِ وَ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ الْمُضِلَّةِ كُلَّ مَنْ سَمِعَ بِهِ حِرْصاً عَلَى انْقِطَاعِ الرِّضَا علیه السلام عَنِ الْحُجَّةِ مَعَ وَاحِدٍ مِنْهُمْ وَ ذَلِكَ حَسَداً مِنْهُ لَهُ وَ لِمَنْزِلَتِهِ مِنَ الْعِلْمِ فَكَانَ لَا يُكَلِّمُهُ أَحَدٌ إِلَّا أَقَرَّ لَهُ بِالْفَضْلِ وَ الْتَزَمَ الْحُجَّةَ لَهُ عَلَيْهِ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى ذِكْرُهُ يَأْبَى إِلَّا أَنْ يُعْلِيَ كَلِمَتَهُ وَ يُتِمَّ نُورَهُ وَ يَنْصُرَ حُجَّتَهُ وَ هَكَذَا وَعَدَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ فَقَالَ إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنا وَ الَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَياةِ الدُّنْيا(۱) يَعْنِي بِالَّذِينَ آمَنُوا الْأَئِمَّةَ الْهُدَاةَ علیهم السلام وَ أَتْبَاعَهُمُ الْعَارِفِينَ وَ الْآخِذِينَ عَنْهُمْ يَنْصُرُهُمْ بِالْحُجَّةِ عَلَى مُخَالِفِيهِمْ مَا دَامُوا فِي الدُّنْيَا وَ كَذَلِكَ يَفْعَلُ بِهِمْ فِي الْآخِرَةِ وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَا يُخْلِفُ وَعْدَهُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن محمّد نوفلی گفت: سلیمان مروزی که دانشمندی بی نظیر در خراسان بود، پیش مأمون آمد. خلیفه به او احترام زیاد کرد و گفت: پسر عمویم علی بن موسی الرضا از حجاز آمده و علاقه ای به مناظره دارد. چنان چه مایل باشی در روز ترویه بیا با او مناظره کن. سلیمان گفت: یا امیرالمؤمنین! می ترسم در حضور شما و بنی هاشم از او سؤال کنم و نتواند جواب بگوید. در این صورت دنبال گیری بحث صلاحیت ندارد. مأمون گفت: اتفاقا من هم از پی تو فرستادم چون می دانستم قدرت مناظره داری. نظر من هم همین است که اگر شده، او را در یک مسأله هم مغلوب کنی! سلیمان گفت: در این صورت اشکالی ندارد، مجلسی ترتیب بده، ولی دیگر بعد از مغلوب شدن ایشان بر من ایراد نکنی و سرزنش ننمایی! مأمون از پی حضرت رضا علیه السّلام فرستاده و پیغام داد مردی از اهل مرو که یگانه خراسان است آمده در صورتی که ناراحت نشوید، اینجا تشریف بیاورید. حضرت رضا علیه السّلام وضو گرفت و به من و عمران صابی فرمود: شما جلو بروید، من می آیم. ما هم رفتیم. یاسر و خالد دست مرا گرفتند و پیش مأمون بردند. پرسید: برادرم ابوالحسن کو؟ خدا او را حفظ نماید! گفتم: لباس می پوشید. به ما دستور داد زودتر خدمت شما بیاییم. گفتم: یا امیرالمؤمنین! عمران صابی اینجاست! پرسید: عمران کیست؟ گفتم: هم او که به دست شما ایمان آورد! مأمون دستور داد عمران را داخل کنند و نسبت به او احترام کرد و به عمران گفت: بالاخره نمردی و جزو بنی هاشم شدی! عمران جواب داد: یا امیرالمؤمنین! خدای را ستایش می کنم که این شرافت را به وسیله شما به من ارزانی داشت. مأمون گفت: این شخص سلیمان متکلم خراسان است، عمران در جواب گفت: خیال می کند در خراسان نظیر ندارد، با اینکه مخالف بداء است. مأمون گفت: چرا با او مناظره نمی کنی؟ عمران پاسخ داد: بسته به میل اوست! در همین موقع حضرت رضا علیه السّلام وارد شد و پرسید: درباره چه چیز صحبت می کردید؟ عمران عرض کرد: یا بن رسول الله! این شخص سلیمان مروزی است. سلیمان گفت: هر چه علی بن موسی الرضا علیه السّلام در مورد بحث ما فرمود راضی هستی؟ عمران پذیرفت و درخواست کرد امام علیه السّلام دلیلی بیاورد که او به وسیله آن دلیل، مطلب را برای اهل بحث و دقت نظر اثبات کند .

علی بن موسی الرضا علیهما السّلام در مورد بداء و اراده و سایر مسائل توحید، به طوری استدلال کرد که سلیمان نتوانست سخن بگوید. در این موقع که او از جواب عاجز شد، مأمون گفت: ای سلیمان! این شخص دانشمندترین بنی هاشم است. پس از آن مجلس خاتمه پذیرفت و متفرق شدند.

صدوق رحمه اللّه علیه می گوید: مأمون از رشک و حسدی که در علم و دانش به آن جناب می برد، دانشمندان و صاحبنظران ملت های مختلف را برای حضرت رضا علیه السّلام جمع می کرد تا شاید بتوانند علی بن موسی الرضا علیهما السّلام را مغلوب کنند و شاید در مقابل یکی از آنها فروماند. هر کس با آن جناب بحث می کرد، به فضل و دانش او اقرار می نمود و مغلوب

می گردید. زیرا خداوند پیشوایان خود را کمک می فرماید. خدا خود در قرآن می فرماید: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنا وَ الَّذِینَ آمَنُوا فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا» - . غافر / ۵۱ - ، {در حقیقت، ما فرستادگان خود و کسانی را که گرویده اند، در زندگی دنیا و روزی که گواهان بر پای می ایستند قطعاً یاری می کنیم.} منظورش از کسانی که ایمان آورده اند، ائمه علیهم السّلام و پیروان عارف آنها است و کسانی که از ایشان استفاده کرده اند که آنها را به وسیله دلیل، در دنیا و در آخرت بر مخالفین خود پیروز می گرداند. خداوند وعده خلافی نمی نماید. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۷۹ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ وَ الْمُکَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ جَمِیعاً عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَرْمَکِیِّ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: لَمَّا جَمَعَ الْمَأْمُونُ لِعَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام أَهْلَ الْمَقَالاتِ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ وَ الدِّیَانَاتِ مِنَ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی وَ الْمَجُوسِ وَ الصَّابِئِینَ وَ سَائِرِ أَهْلِ الْمَقَالاتِ فَلَمْ یَقُمْ أَحَدٌ إِلَّا وَ قَدْ أَلْزَمَهُ حُجَّتَهُ کَأَنَّهُ أُلْقِمَ حَجَراً قَامَ إِلَیْهِ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْجَهْمِ فَقَالَ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَ تَقُولُ بِعِصْمَهِ الْأَنْبِیَاءِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَمَا تَعْمَلُ فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ عَصی آدَمُ رَبَّهُ فَغَوی (۳) إِلَی آخِرِ مَا قَالَ فَأَجَابَهُ علیه السلام عَنْ جَمِیعِ ذَلِکَ حَتَّی بَکَی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْجَهْمِ وَ قَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَنَا تَائِبٌ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ أَنْ أَنْطِقَ فِی أَنْبِیَاءِ اللَّهِ علیهم السلام بَعْدَ یَوْمِی هَذَا إِلَّا بِمَا ذَکَرْتَهُ (۴).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هروی می گوید: وقتی مأمون دانشمندان و صاحبنظران مسلمان و سایر ادیان از یهود و نصارا و مجوس و صابئین را برای بحث با حضرت رضا علیه السّلام جمع کرد، هر کدام از آنها که مناظره کردند، چنان مغلوب شدند که دهان آنها قفل گردید. پس علی بن محمّد بن جهم از جای حرکت کرده گفت: یا بن رسول اللّه! شما مدعی هستید که پیمبران معصوم هستند؟ فرمود: آری. گفت: پس این آیه را چه می کنی: «وَ عَصی آدَمُ رَبَّهُ فَغَوی.» - . طه / ۱۲۱ - ، {و [این گونه] آدم به پروردگار خود عصیان ورزید و بی راهه رفت.} تا آخر اشکال هایی که گرفت. حضرت رضا علیه السّلام تمام آنها را جواب داد، به طوری که علی بن محمّد بن جهم گریه اش گرفت و گفت: یا ابن رسول اللّه! من توبه می کنم از اینکه درباره انبیا و پیمبران جز گفته شما را نگویم. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۹۱ -

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ: حَضَرْتُ مَجْلِسَ الْمَأْمُونِ وَ عِنْدَهُ الرِّضَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی علیهما السلام فَسَأَلَهُ الْمَأْمُونُ عَنِ الْأَخْبَارِ الْمُوهِمَهِ لِعَدَمِ عِصْمَهِ الْأَنْبِیَاءِ علیهم السلام فَأَجَابَ علیه السلام عَنْ کُلٍ

۱- ۱. غافر: ۵۱.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۱ ص ۱۷۹- ۱۹۱، و الحديث مختصر.

۳- ۳. طه: ۱۲۱.

۴- ۴. عيون أخبار الرضا عليه السلام ج ۱ ص ۱۹۱- ۱۹۵، و الحديث مختصر.

مِنْهَا فَكَانَ الْمَأْمُونُ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنَّكَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَقّاً وَ قَدْ كَانَ يَقُولُ لِلَّهِ دَرُّكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ قَدْ كَانَ يَقُولُ بَارَكَ اللَّهُ فِيكَ يَا أَبَا الْحَسَنِ وَ قَدْ كَانَ يَقُولُ جَزَاكَ اللَّهُ عَنْ أَنْبِيَائِهِ خَيْراً يَا أَبَا الْحَسَنِ فَلَمَّا أَجَابَ علیه السلام عَنْ كُلِّ مَا أَرَادَ أَنْ يَسْأَلَهُ قَالَ الْمَأْمُونُ لَقَدْ شَفَيْتَ صَدْرِي يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ أَوْضَحْتَ لِي مَا كَانَ مُلْتَبِساً عَلَيَّ فَجَزَاكَ اللَّهُ عَنْ أَنْبِيَائِهِ وَ عَنِ الْإِسْلَامِ خَيْراً قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ [بْنِ] الْجَهْمِ فَقَامَ الْمَأْمُونُ إِلَى الصَّلَاةِ وَ أَخَذَ بِيَدِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ وَ كَانَ حَاضِرَ الْمَجْلِسِ وَ تَبِعْتُهُمَا فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ كَيْفَ رَأَيْتَ ابْنَ أَخِيكَ فَقَالَ عَالِمٌ وَ لَمْ نَرَهُ يَخْتَلِفُ إِلَى أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ إِنَّ ابْنَ أَخِيكَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ النَّبِيِّ الَّذِينَ قَالَ فِيهِمُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله أَلَا إِنَّ أَبْرَارَ عِتْرَتِي وَ أَطَايِبَ أَرُومَتِي أَحْلَمُ النَّاسِ صِغَاراً وَ أَعْلَمُ النَّاسِ كِبَاراً لَا تُعَلِّمُوهُمْ فَإِنَّهُمْ أَعْلَمُ مِنْكُمْ لَا يُخْرِجُونَكُمْ مِنْ بَابِ هُدًى وَ لَا يُدْخِلُونَكُمْ فِي بَابِ ضَلَالٍ وَ انْصَرَفَ الرِّضَا علیه السلام إِلَى مَنْزِلِهِ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ غَدَوْتُ عَلَيْهِ وَ أَعْلَمْتُهُ مَا كَانَ مِنْ قَوْلِ الْمَأْمُونِ وَ جَوَابِ عَمِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ لَهُ فَضَحِكَ علیه السلام ثُمَّ قَالَ يَا ابْنَ الْجَهْمِ لَا يَغُرَّنَّكَ مَا سَمِعْتَهُ مِنْهُ فَإِنَّهُ سَيَغْتَالُنِي وَ اللَّهُ يَنْتَقِمُ لِي مِنْهُ.

قال الصدوق رحمه الله هذا الحديث غريب من طريق علی بن محمد بن الجهم مع نصبه و بغضه و عداوته لأهل البيت علیهم السلام (۱).

أقول: قد أوردت تلك الأخبار بتمامها فی كتاب الاحتجاجات و كتاب النبوه و إنما أوردت منها هاهنا ما يناسب المقام.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: علی بن محمّد بن جهم می گوید: در مجلس مأمون بودم و حضرت رضا علیه السّلام نیز حضور داشت. مأمون اخباری که اشاره داشت به اینکه پیمبران معصوم نیستند سؤال می کرد و حضرت رضا علیه السّلام تمام آنها را جواب داد. مأمون پیوسته می گفت: شما واقعا پسر پیامبری! گاهی نیز می گفت: خدا به شما چه نعمتی ارزانی داشته یا بن رسول الله! گاهی هم می گفت: خدا از این بیشتر به شما نعمت دهد و یک وقت هم می گفت: یا ابا الحسن! خدا از جانب انبیا به شما پاداش نیک عنایت کند!

وقتی هر چه پرسید حضرت جواب فرمود، مأمون گفت: دلم را شفا دادی یا ابن رسول اللّه! و آنچه درباره آن اشتباه داشتم واضح نمودی. خداوند از طرف انبیا و اسلام به تو خیر دهد!

علی بن محمّد بن جهم گفت: مأمون دست محمّد بن جعفر را که در مجلس حضور داشت گرفت و برای نماز حرکت کرد. من نیز از پی آن دو رفتم. مأمون به او گفت: دیدی پسر برادرت چه کرد؟! محمّد بن جعفر گفت: او دانشمندی است که ندیده ام از دانشمند دیگری استفاده کرده باشد. مأمون گفت: پسر برادرت از خاندان پیامبر است که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم درباره آنها می فرماید: خاندان من و پاک سرشتان فرزندانم، در کودکی از همه مردم بردبارترند و در بزرگی از همه داناتر؛ به آنها چیزی نیاموز که آنها از شما داناترند و هرگز شما را از راه راست منحرف نمی کنند و به گمراهی نمی کشانند. حضرت رضا علیه السّلام به خانه خود برگشت.

فردا صبح خدمت آن جناب رسیدم و سخن مأمون و جواب عمویش را عرض کردم؛ لبخندی زد و فرمود: پسر جهم! مبادا حرف او تو را گول بزند! او به زودی مرا مسموم می کند، ولی خدا از او انتقام خواهد گرفت .

شیخ صدوق رحمه الله می گوید: این حدیث از طریق علی بن محم بن الجهم عجیب است که آن را با وجود نصب و بغض و دشمنی اش با اهل بیت علیهم السّلام نقل کرده است! - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۹۵ -

مؤلف: این اخبار را به تفصیل در «کتاب احتجاجات» و «کتاب نبوت» ذکر کرده ام و آنچه در اینجا نوشته ام، همان مقداری بوده که با مقام مناسبت داشته است.

**[ترجمه]

«۱۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُفَسِّرُ بِإِسْنَادِهِ إِلَی أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیهم السلام: أَنَّ الرِّضَا عَلِیَّ بْنَ مُوسَی علیه السلام لَمَا جَعَلَهُ الْمَأْمُونُ وَلِیَّ عَهْدِهِ احْتَبَسَ الْمَطَرُ فَجَعَلَ بَعْضُ حَاشِیَهِ الْمَأْمُونِ وَ الْمُتَعَصِّبِینَ عَلَی الرِّضَا علیه السلام یَقُولُونَ انْظُرُوا لَمَّا جَاءَنَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی وَ صَارَ وَلِیَّ عَهْدِنَا فَحَبَسَ اللَّهُ تَعَالَی عَنَّا الْمَطَرَ وَ اتَّصَلَ ذَلِكَ بِالْمَأْمُونِ فَاشْتَدَّ

ص: ۱۸۰

۱- ۱. عیون أخبار الرضا علیه السلام ج ۱ ص ۱۹۵- ۲۰۴.

عَلَیْهِ فَقَالَ لِلرِّضَا علیه السلام قَدِ احْتَبَسَ الْمَطَرُ فَلَوْ دَعَوْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ یُمْطِرَ النَّاسَ قَالَ الرِّضَا علیه السلام نَعَمْ قَالَ فَمَتَی تَفْعَلُ ذَلِکَ وَ کَانَ ذَلِکَ یَوْمَ الْجُمُعَهِ قَالَ یَوْمَ الْإِثْنَیْنِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَانِی الْبَارِحَهَ فِی مَنَامِی وَ مَعَهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ قَالَ یَا بُنَیَّ انْتَظِرْ یَوْمَ الْإِثْنَیْنِ فَابْرُزْ إِلَی الصَّحْرَاءِ وَ اسْتَسْقِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ سَیَسْقِیهِمْ وَ أَخْبِرْهُمْ بِمَا یُرِیکَ اللَّهُ مِمَّا لَا یَعْلَمُونَ حَالَهُ لِیَزْدَادَ عِلْمُهُمْ بِفَضْلِکَ وَ مَکَانِکَ مِنْ رَبِّکَ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمَّا کَانَ یَوْمُ الْإِثْنَیْنِ غَدَا إِلَی الصَّحْرَاءِ وَ خَرَجَ الْخَلَائِقُ یَنْظُرُونَ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ یَا رَبِّ أَنْتَ عَظَّمْتَ حَقَّنَا أَهْلَ الْبَیْتِ فَتَوَسَّلُوا بِنَا کَمَا أَمَرْتَ وَ أَمَّلُوا فَضْلَکَ وَ رَحْمَتَکَ وَ تَوَقَّعُوا إِحْسَانَکَ وَ نِعْمَتَکَ فَاسْقِهِمْ سَقْیاً نَافِعاً عَامّاً غَیْرَ رَائِثٍ وَ لَا ضَائِرٍ وَ لْیَکُنِ ابْتِدَاءُ مَطَرِهِمْ بَعْدَ انْصِرَافِهِمْ مِنْ مَشْهَدِهِمْ هَذَا إِلَی مَنَازِلِهِمْ وَ مَقَارِّهِمْ- قَالَ فَوَ اللَّهِ الَّذِی بَعَثَ مُحَمَّداً بِالْحَقِّ نَبِیّاً لَقَدْ نَسَجَتِ الرِّیَاحُ فِی الْهَوَاءِ الْغُیُومَ وَ أَرْعَدَتْ وَ أَبْرَقَتْ وَ تَحَرَّکَ النَّاسُ کَأَنَّهُمْ یَرَوْنَ التَّنَحِّیَ عَنِ الْمَطَرِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام عَلَی رِسْلِکُمْ أَیُّهَا النَّاسُ فَلَیْسَ هَذَا الْغَیْمُ لَکُمْ إِنَّمَا هُوَ لِأَهْلِ بَلَدِ کَذَا فَمَضَتِ السَّحَابَهُ وَ عَبَرَتْ ثُمَّ جَاءَتْ سَحَابَهٌ أُخْرَی تَشْتَمِلُ عَلَی رَعْدٍ وَ بَرْقٍ فَتَحَرَّکُوا فَقَالَ عَلَی رِسْلِکُمْ فَمَا هَذِهِ لَکُمْ إِنَّمَا هِیَ لِأَهْلِ بَلَدِ کَذَا فَمَا زَالَ حَتَّی جَاءَتْ عَشْرُ سَحَابَاتٍ وَ عَبَرَتْ وَ یَقُولُ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فِی کُلِّ وَاحِدَهٍ عَلَی رِسْلِکُمْ لَیْسَتْ هَذِهِ لَکُمْ إِنَّمَا هِیَ لِأَهْلِ بَلَدِ کَذَا ثُمَّ أَقْبَلَتْ سَحَابَهٌ حَادِیَهَ عَشَرَ فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ هَذِهِ بَعَثَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَکُمْ فَاشْکُرُوا اللَّهَ تَعَالَی عَلَی تَفَضُّلِهِ عَلَیْکُمْ وَ قُومُوا إِلَی مَنَازِلِکُمْ وَ مَقَارِّکُمْ فَإِنَّهَا مُسَامِتَهٌ لَکُمْ وَ لِرُءُوسِکُمْ مُمْسِکَهٌ عَنْکُمْ إِلَی أَنْ تَدْخُلُوا مَقَارَّکُمْ ثُمَّ یَأْتِیکُمْ مِنَ الْخَیْرِ مَا یَلِیقُ بِکَرَمِ اللَّهِ تَعَالَی وَ جَلَالِهِ وَ نَزَلَ مِنَ الْمِنْبَرِ فَانْصَرَفَ النَّاسُ فَمَا زَالَتِ السَّحَابَهُ مُمْسِکَهً إِلَی أَنْ قَرُبُوا مِنْ مَنَازِلِهِمْ ثُمَّ جَاءَتْ بِوَابِلِ الْمَطَرِ فَمَلَأَتِ الْأَوْدِیَهَ وَ الْحِیَاضَ وَ الْغُدْرَانَ وَ الْفَلَوَاتِ فَجَعَلَ النَّاسُ یَقُولُونَ هَنِیئاً لِوُلْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَرَامَاتُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ.

ص: ۱۸۱

ثُمَّ بَرَزَ إِلَيْهِمُ الرِّضَا علیه السلام وَ حَضَرَتِ الْجَمَاعَةُ الْكَثِيرَةُ مِنْهُمْ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ فِی نِعَمِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ فَلَا تُنَفِّرُوهَا عَنْكُمْ بِمَعَاصِيهِ بَلِ اسْتَدِيمُوهَا بِطَاعَتِهِ وَ شُكْرِهِ عَلَى نِعَمِهِ وَ أَيَادِيهِ وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ لَا تَشْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ بِشَيْ ءٍ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَ بَعْدَ الِاعْتِرَافِ بِحُقُوقِ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنْ مُعَاوَنَتِكُمْ لِإِخْوَانِكُمُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى دُنْيَاهُمُ الَّتِی هِیَ مَعْبَرَتُهُمْ إِلَى جِنَانِ رَبِّهِمْ فَإِنَّ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ كَانَ مِنْ خَاصَّهِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی ذَلِكَ قَوْلًا مَا يَنْبَغِی لِقَائِلٍ أَنْ يَزْهَدَ فِی فَضْلِ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ إِنْ تَأَمَّلَهُ وَ عَمِلَ عَلَيْهِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكَ فُلَانٌ يَعْمَلُ مِنَ الذُّنُوبِ كَيْتَ وَ كَيْتَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَلْ قَدْ نَجَا وَ لَا يَخْتِمُ اللَّهُ تَعَالَى عَمَلَهُ إِلَّا بِالْحُسْنَى وَ سَيَمْحُو اللَّهُ عَنْهُ السَّيِّئَاتِ وَ يُبَدِّلُهَا لَهُ حَسَنَاتٍ إِنَّهُ كَانَ مَرَّةً يَمُرُّ فِی طَرِيقٍ عَرَضَ لَهُ مُؤْمِنٌ قَدِ انْكَشَفَتْ عَوْرَتُهُ وَ هُوَ لَا يَشْعُرُ فَسَتَرَهَا عَلَيْهِ وَ لَمْ يُخْبِرْهُ بِهَا مَخَافَةَ أَنْ يَخْجَلَ ثُمَّ إِنَّ ذَلِكَ الْمُؤْمِنَ عَرَفَهُ فِی مَهْوَاهٍ فَقَالَ لَهُ أَجْزَلَ اللَّهُ لَكَ الثَّوَابَ وَ أَكْرَمَ لَكَ الْمَآبَ وَ لَا نَاقَشَكَ الْحِسَابَ فَاسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ فَهَذَا الْعَبْدُ لَا يُخْتَمُ لَهُ إِلَّا بِخَيْرٍ بِدُعَاءِ ذَلِكَ الْمُؤْمِنِ فَاتَّصَلَ قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِهَذَا الرَّجُلِ فَتَابَ وَ أَنَابَ وَ أَقْبَلَ عَلَى طَاعَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمْ يَأْتِ عَلَيْهِ سَبْعَةُ أَيَّامٍ حَتَّى أُغِيرَ عَلَى سَرْحِ الْمَدِينَهِ فَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی أَثَرِهِمْ جَمَاعَةً ذَلِكَ الرَّجُلُ أَحَدُهُمْ فَاسْتُشْهِدَ فِيهِمْ قَالَ الْإِمَامُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى علیهما السلام وَ أَعْظَمَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى الْبَرَكَهَ فِی الْبِلَادِ بِدُعَاءِ الرِّضَا علیه السلام وَ قَدْ كَانَ لِلْمَأْمُونِ مَنْ يُرِيدُ أَنْ يَكُونَ هُوَ وَلِيَّ عَهْدِهِ مِنْ دُونِ الرِّضَا علیه السلام وَ حُسَّادٌ كَانُوا بِحَضْرَهِ الْمَأْمُونِ لِلرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لِلْمَأْمُونِ بَعْضُ أُولَئِكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أُعِيذُكَ بِاللَّهِ أَنْ تَكُونَ تَارِيخَ الْخُلَفَاءِ فِی إِخْرَاجِكَ هَذَا الشَّرَفَ الْعَمِيمَ وَ الْفَخْرَ الْعَظِيمَ مِنْ بَيْتِ وُلْدِ الْعَبَّاسِ إِلَى بَيْتِ وُلْدِ عَلِيٍّ وَ لَقَدْ أَعَنْتَ عَلَى نَفْسِكَ وَ أَهْلِكَ جِئْتَ بِهَذَا السَّاحِرِ وَلَدِ السَّحَرَهِ وَ قَدْ كَانَ خَامِلًا فَأَظْهَرْتَهُ وَ مُتَّضِعاً فَرَفَعْتَهُ وَ مَنْسِيّاً فَذَكَّرْتَ بِهِ وَ مُسْتَخَفّاً فَنَوَّهْتَ بِهِ قَدْ مَلَأَ الدُّنْيَا مَخْرَقَةً وَ تَشَوُّقاً بِهَذَا الْمَطَرِ الْوَارِدِ عِنْدَ دُعَائِهِ مَا أَخْوَفَنِی أَنْ يُخْرِجَ هَذَا الرَّجُلُ

هَذَا الْأَمْرَ عَنْ وُلْدِ الْعَبَّاسِ إِلَى وُلْدِ عَلِيٍّ بَلْ مَا أَخْوَفَنِي أَنْ يَتَوَصَّلَ بِسِحْرِهِ إِلَى إِزَالَهِ نِعْمَتِکَ وَ التَّوَثُّبِ عَلَى مَمْلَكَتِکَ هَلْ جَنَى أَحَدٌ عَلَى نَفْسِهِ وَ مُلْكِهِ مِثْلَ جِنَايَتِکَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ قَدْ كَانَ هَذَا الرَّجُلُ مُسْتَتِراً عَنَّا يَدْعُو إِلَى نَفْسِهِ فَأَرَدْنَا أَنْ نَجْعَلَهُ وَلِيَّ عَهْدِنَا لِيَكُونَ دُعَاؤُهُ لَنَا وَ لِيُعْرَفَ بِالْمُلْكِ وَ الْخِلَافَهِ لَنَا وَ لِيَعْتَقِدَ فِيهِ الْمَفْتُونُونَ بِهِ أَنَّهُ لَيْسَ مِمَّا ادَّعَى فِي قَلِيلٍ وَ لَا كَثِيرٍ وَ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَنَا مِنْ دُونِهِ وَ قَدْ خَشِينَا إِنْ تَرَكْنَاهُ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ أَنْ يَنْفَتِقَ عَلَيْنَا مِنْهُ مَا لَا نَسُدُّهُ وَ يَأْتِيَ عَلَيْنَا مِنْهُ مَا لَا نُطِيقُهُ وَ الْآنَ فَإِذْ قَدْ فَعَلْنَا بِهِ مَا فَعَلْنَا وَ أَخْطَأْنَا فِي أَمْرِهِ بِمَا أَخْطَأْنَا وَ أَشْرَفْنَا مِنَ الْهَلَاكِ بِالتَّنْوِيهِ بِهِ عَلَى مَا أَشْرَفْنَا فَلَيْسَ يَجُوزُ التَّهَاوُنُ فِي أَمْرِهِ وَ لَكِنَّا نَحْتَاجُ أَنْ نَضَعَ مِنْهُ قَلِيلًا قَلِيلًا حَتَّى نُصَوِّرَهُ عِنْدَ الرَّعِيَّهِ بِصُورَهِ مَنْ لَا يَسْتَحِقُّ لِهَذَا الْأَمْرِ ثُمَّ نُدَبِّرَ فِيهِ بِمَا يَحْسِمُ عَنَّا مَوَادَّ بَلَائِهِ قَالَ الرَّجُلُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَوَلِّنِي مُجَادَلَتَهُ فَإِنِّي أُفْحِمُهُ وَ أَصْحَابَهُ وَ أَضَعُ مِنْ قَدْرِهِ فَلَوْ لَا هَيْبَتُکَ فِي صَدْرِي لَأَنْزَلْتُهُ مَنْزِلَتَهُ وَ بَيَّنْتُ لِلنَّاسِ قُصُورَهُ عَمَّا رَشَّحْتَهُ لَهُ قَالَ الْمَأْمُونُ مَا شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ هَذَا قَالَ فَاجْمَعْ وُجُوهَ أَهْلِ مَمْلَكَتِکَ وَ الْقُوَّادَ وَ الْقُضَاهَ وَ خِيَارَ الْفُقَهَاءِ لِأُبَيِّنَ نَقْصَهُ بِحَضْرَتِهِمْ فَيَكُونَ أَخْذاً لَهُ عَنْ مَحَلِّهِ الَّذِي أَحْلَلْتَهُ فِيهِ عَلَى عِلْمٍ مِنْهُمْ بِصَوَابِ فِعْلِکَ قَالَ فَجَمَعَ الْخَلْقَ الْفَاضِلِينَ مِنْ رَعِيَّتِهِ فِي مَجْلِسٍ وَاسِعٍ قَعَدَ فِيهِ لَهُمْ وَ أَقْعَدَ الرِّضَا عليه السلام بَيْنَ يَدَيْهِ فِي مَرْتَبَتِهِ الَّتِي جَعَلَهَا لَهُ فَابْتَدَأَ هَذَا الْحَاجِبُ الْمُتَضَمِّنُ لِلْوَضْعِ مِنَ الرِّضَا عليه السلام وَ قَالَ لَهُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ أَكْثَرُوا عَنْکَ الْحِكَايَاتِ وَ أَسْرَفُوا فِي وَصْفِکَ بِمَا أَرَى أَنَّکَ إِنْ وَقَفْتَ عَلَيْهِ بَرِئْتَ إِلَيْهِمْ مِنْهُ فَأَوَّلُ ذَلِکَ أَنَّکَ دَعَوْتَ اللَّهَ فِي الْمَطَرِ الْمُعْتَادِ مَجِيؤُهُ فَجَاءَ فَجَعَلُوهُ آيَهً لَکَ مُعْجِزَهً أَوْجَبُوا لَکَ بِهَا أَنْ لَا نَظِيرَ لَکَ فِي الدُّنْيَا وَ هَذَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَدَامَ اللَّهُ مُلْكَهُ وَ بَقَاءَهُ لَا يُوَازَنُ بِأَحَدٍ إِلَّا رَجَحَ بِهِ وَ قَدْ أَحَلَّکَ الْمَحَلَّ الَّذِي عَرَفْتَ فَلَيْسَ مِنْ حَقِّهِ عَلَيْکَ أَنْ تُسَوِّغَ الْكَاذِبِينَ لَکَ وَ عَلَيْهِ مَا يَتَكَذَّبُونَهُ

فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام مَا أَدْفَعُ عِبَادَ اللَّهِ عَنِ التَّحَدُّثِ بِنِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ وَ إِنْ كُنْتُ لَا أَبْغِي أَشَراً وَ لَا بَطَراً وَ أَمَّا ذِكْرُكَ صَاحِبَكَ الَّذِي أَحَلَّنِي فَمَا أَحَلَّنِي إِلَّا الْمَحَلَّ الَّذِي أَحَلَّهُ مَلِكُ مِصْرَ يُوسُفَ الصِّدِّيقَ علیه السلام وَ كَانَتْ حَالُهُمَا مَا قَدْ عَلِمْتَ فَغَضِبَ الْحَاجِبُ عِنْدَ ذَلِكَ فَقَالَ يَا ابْنَ مُوسَى لَقَدْ عَدَوْتَ طَوْرَكَ وَ تَجَاوَزْتَ قَدْرَكَ أَنْ بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى بِمَطَرٍ مُقَدَّرٍ وَقْتُهُ لَا يَتَقَدَّمُ وَ لَا يَتَأَخَّرُ جَعَلْتَهُ آيَةً تَسْتَطِيلُ بِهَا وَ صَوْلَةً تَصُولُ بِهَا كَأَنَّكَ جِئْتَ بِمِثْلِ آيَةِ الْخَلِيلِ إِبْرَاهِيمَ علیه السلام لَمَّا أَخَذَ رُءُوسَ الطَّيْرِ بِيَدِهِ وَ دَعَا أَعْضَاءَهَا الَّتِي كَانَ فَرَّقَهَا عَلَى الْجِبَالِ فَأَتَيْنَهُ سَعْياً وَ تَرَكَّبْنَ عَلَى الرُّءُوسِ وَ خَفَقْنَ وَ طِرْنَ بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِنْ كُنْتَ صَادِقاً فِيمَا تَوَهَّمُ فَأَحْيِ هَذَيْنِ وَ سَلِّطْهُمَا عَلَيَّ فَإِنَّ ذَلِكَ يَكُونُ حِينَئِذٍ آيَةً مُعْجِزَةً فَأَمَّا الْمَطَرُ الْمُعْتَادُ مَجِيئُهُ فَلَسْتَ أَحَقَّ بِأَنْ يَكُونَ جَاءَ بِدُعَائِكَ مِنْ غَيْرِكَ الَّذِي دَعَا كَمَا دَعَوْتَ وَ كَانَ الْحَاجِبُ قَدْ أَشَارَ إِلَى أَسَدَيْنِ مُصَوَّرَيْنِ عَلَى مَسْنَدِ الْمَأْمُونِ الَّذِي كَانَ مُسْتَنِداً إِلَيْهِ وَ كَانَا مُتَقَابِلَيْنِ عَلَى الْمَسْنَدِ فَغَضِبَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام وَ صَاحَ بِالصُّورَتَيْنِ دُونَكُمَا الْفَاجِرَ فَافْتَرِسَاهُ وَ لَا تُبْقِيَا لَهُ عَيْناً وَ لَا أَثَراً فَوَثَبَتِ الصُّورَتَانِ وَ قَدْ عَادَتَا أَسَدَيْنِ فَتَنَاوَلَا الْحَاجِبَ وَ عَضَّاهُ وَ رَضَّاهُ وَ هَشَمَاهُ وَ أَكَلَاهُ وَ لَحَسَا دَمَهُ وَ الْقَوْمُ يَنْظُرُونَ مُتَحَيِّرِينَ مِمَّا يُبْصِرُونَ فَلَمَّا فَرَغَا مِنْهُ أَقْبَلَا عَلَى الرِّضَا علیه السلام وَ قَالا يَا وَلِيَّ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مَا ذَا تَأْمُرُنَا نَفْعَلُ بِهَذَا أَ نَفْعَلُ بِهِ فِعْلَنَا بِهَذَا يُشِيرَانِ إِلَى الْمَأْمُونِ فَغُشِيَ عَلَى الْمَأْمُونِ مِمَّا سَمِعَ مِنْهُمَا فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام قِفَا فَوَقَفَا ثُمَّ قَالَ الرِّضَا علیه السلام صُبُّوا عَلَيْهِ مَاءَ وَرْدٍ وَ طَيِّبُوهُ فَفُعِلَ ذَلِكَ بِهِ وَ عَادَ الْأَسَدَانِ يَقُولَانِ أَ تَأْذَنُ لَنَا أَنْ نُلْحِقَهُ بِصَاحِبِهِ الَّذِي أَفْنَيْنَاهُ قَالَ لَا فَإِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِيهِ تَدْبِيراً هُوَ مُمْضِيهِ فَقَالا مَا ذَا تَأْمُرُنَا فَقَالَ عُودَا إِلَى مَقَرِّكُمَا كَمَا كُنْتُمَا فَعَادَا إِلَى الْمَسْنَدِ وَ صَارَا صُورَتَيْنِ كَمَا كَانَتَا فَقَالَ الْمَأْمُونُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَفَانِي شَرَّ حُمَيْدِ بْنِ مِهْرَانَ يَعْنِي الرَّجُلَ الْمُفْتَرَسَ ثُمَّ قَالَ لِلرِّضَا علیه السلام يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذَا الْأَمْرُ لِجَدِّكُمْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ لَكُمْ فَلَوْ شِئْتَ لَنَزَلْتُ عَنْهُ لَكَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام لَوْ شِئْتُ لَمَا نَاظَرْتُكَ

وَ لَمْ أَسْأَلْکَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ أَعْطَانِی مِنْ طَاعَهِ سَائِرِ خَلْقِهِ مِثْلَ مَا رَأَیْتَ مِنْ طَاعَهِ هَاتَیْنِ الصُّورَتَیْنِ إِلَّا جُهَّالَ بَنِی آدَمَ فَإِنَّهُمْ وَ إِنْ خَسِرُوا حُظُوظَهُمْ فَلِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِیهِمْ تَدْبِیرٌ وَ قَدْ أَمَرَنِی بِتَرْکِ الِاعْتِرَاضِ عَلَیْکَ وَ إِظْهَارِ مَا أَظْهَرْتُهُ مِنَ الْعَمَلِ مِنْ تَحْتِ یَدِکَ کَمَا أَمَرَ یُوسُفَ علیه السلام بِالْعَمَلِ مِنْ تَحْتِ یَدِ فِرْعَوْنِ مِصْرَ قَالَ فَمَا زَالَ الْمَأْمُونُ ضَئِیلًا إِلَی أَنْ قَضَی فِی عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام مَا قَضَی (۱).

**[ترجمه]عیون: حضرت امام حسن عسکری علیه السّلام از پدر خود، از جد بزرگوارش نقل کرد که حضرت رضا علیه السّلام وقتی ولیعهد مأمون شد، مدتی باران نیامد. گروهی از اطرافیان مأمون و طرفداران او می گفتند: ببین! از وقتی که علی بن موسی الرضا علیهما السّلام ولیعهد شد، باران قطع گردید. این حرف به گوش مأمون رسید و ناراحت شد. به حضرت رضا علیه السّلام عرض کرد: مدتی است باران نمی بارد، اگر صلاح بدانید دعا بفرمایید، شاید خداوند باران عنایت کند. فرمود: بسیار خوب. مأمون پرسید: چه وقت برای طلب باران می روید؟ (آن روز جمعه بود). حضرت فرمود: روز دوشنبه. پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم با امیرالمؤمنین علیهما السّلام دیشب به خوابم آمدند و فرمودند: پسرم! انتظار روز دوشنبه را داشته باش، پس به صحرا برو و طلب باران کن! خداوند باران می بارد و به آنها نشان بده مقامی را که خداوند به تو اختصاص داده تا بیشتر از فضل و مقامت در نزد خدای عزوجل مطلع شوند.

روز دوشنبه به صحرا رفت و مردم تمام به تماشا آمده بودند. حضرت روی منبر رفت، حمد و سپاس خدا را بجای آورد و گفت: بار خدایا! تو مقام ما خاندان نبوت را بالا برده ای. مردم به ما توسل می جویند، همان طوری که دستور داده ای و امیدوارند که مشمول فضل و عنایت و لطف و نعمت تو شوند. خدایا! بارانی نافع و فراگیر و بدون تأخیر و بی ضرر بر آنان بفرست. این باران وقتی می بارد که آنها از اینجا رفته اند و به منزل های خود رسیده باشند .

گفت: به خدایی که محمّد صلی اللّه علیه و آله و سلم را به نبوت ارسال داشت، بادها ابرها را به یکدیگر پیوستند و رعد و برق شروع شد. مردم به واسطه باران به خود جنبیدند و تصمیم رفتن داشتند. حضرت رضا فرمود: صبر کنید مردم! این ابر مال شما نیست، مربوط به فلان شهرستان است. آن ابر رد شد و باز ابر دیگری آمد که دارای رعد و برق بود. مردم دوباره حرکت کردند. فرمود: صبر کنید! این ابر برای شما نیست، مربوط به فلان ناحیه است. همین طور تا ده ابر می آمد و رد می شد و حضرت رضا علیه السّلام می فرمود: صبر کنید! این ابر مربوط به شما نیست، برای فلان ناحیه است. تا ابر یازدهم آمد و فرمود: این یکی را خدا برای شما فرستاده، بر لطف و نعمت خدا سپاسگزاری کنید و به منزل های خود بروید، ولی او نمی بارد تا وقتی شما وارد منزل های خود شوید. بعد آن طور که شایسته کرم و لطف خداست خواهد بارید. در این موقع از منبر پایین آمد. مردم بازگشتند. ابر پیوسته در هوا بود، ولی نمی بارید تا مردم نزدیک منزل های خود رسیدند. آنگاه بارانی شدید بارید که تمام نهرها و حوض ها و گودی ها و بیابان ها پر از آب شد. مردم می گفتند: واقعا چه مقامی دارد پسر پیامبر! گوارا باد او را این مقام و لطف خدا!

بعد حضرت رضا علیه السّلام بیرون آمد. گروهی از مردم نیز اجتماع داشتند. به آنها فرمود: مردم! از خدا بپرهیزید و قدر نعمت او را بدانید. مبادا با معصیت، نعمت را از خود سلب کنید! به وسیله اطاعت و بندگی و شکر و سپاسگزاری، دوام و بقای آن نعمت ها را بخواهید. بدانید که شما سپاس و شکر چیزی را بعد از ایمان به خدا و اعتراف به حقوق اولیای خدا از آل

محمّد صلی اللَّه علیه و آله و سلم نخواهید داشت که نزد شما، از کمک به برادران دینی خود در امور دنیا که وسیله رسیدن به بهشت خدا است محبوب تر باشد. کسی که چنین کند، از مقربین درگاه خدا خواهد بود.

پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم در این مورد فرمایشی فرموده که با تأمل و اندیشه درباره فرمایش آن جناب، با این پاداش و لطفی که خدا می فرماید، کسی از کمک به برادران دینی خود کناره گیری نمی کند. عرض کردند: یا رسول اللَّه! فلانی از کثرت گناه بیچاره شد؛ چون فلان و فلان کارهای زشت را انجام می دهد! پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم فرمود: اتفاقا او رستگار است، خداوند عاقبتش را ختم به خیر می کند و تمام گناهانش از بین می برد و تبدیل به ثواب می کند. یک روز او از راهی رد می شد. مرد مؤمنی را دید که عورتش مکشوف است و خودش متوجه نیست. پس بدون اینکه مطلعش کند، عورت او را پوشاند که مبادا خجالت بکشد. بعد آن مؤمن در بازگشت به منزل، متوجه شد و به او گفت: خدا پاداش تو را بدهد و در آخرت جزای تو را عنایت کند و در حساب قیامت بر تو آسان بگیرد. خداوند هم دعای او را مستجاب کرد. این شخص به واسطه دعای آن مؤمن سعادتمند است.

فرمایش پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم به آن مرد رسید و توبه و انابه کرد و از کارهای خود دست کشید و رو به در خانه خدا آورد. هنوز یک هفته نگذشته بود که گروهی اطراف مدینه را غارت کردند. پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم مسلمانان را که این مرد نیز جزو آنها بود و شهید شد، به تعقیب ایشان فرستاد

حضرت جواد علیه السّلام فرمود: خداوند به دعای حضرت رضا علیه السّلام، در آن سرزمین برکت و نعمت را فراوان کرد. کسانی اطراف مأمون بودند که قبل از ولیعهد شدن حضرت رضا علیه السّلام، خود را نامزد ولیعهدی می دانستند و حسودانی وجود داشتند که پیوسته بدگویی می کردند. یکی از آنها به مأمون گفت: یا امیرالمؤمنین! مبادا این شرافت و عظمت را از خاندان بنی عباس خارج کنی که کاری بی سابقه در میان خلفا خواهد شد و خلافت منتقل به اولاد علی شود که خود و خانواده ات را نابود کرده ای. این جادوگر جادوگرزاده را که در گوشه ای افتاده بود و کسی او را نمی شناخت، آوردی و به این مقام رساندی و مشهورش کردی! از یاد رفته بود، او را به مردم معرفی کردی. راجع به بارانی که در موقع دعای او آمد، دنیا را از دروغ و به خود بالیدنش پر کرده! من می ترسم خلافت را از خاندان عباسی خارج کند و به اولاد علی منتقل شود. من می ترسم که تو را کنار بزند و تکیه بر مقامت کند؛ کسی مثل تو بر خود و مملکت خویش خیانت نکرده است!

مأمون گفت: او با فاصله ای که از ما داشت، مردم را به جانب خود دعوت می کرد. او را ولیعهد خود کردم تا مردم را به طرف من دعوت کند و اعتراف به خلافت و زمامداری ما بکند. در ضمن کسانی که فریفته او شده اند، متوجه شوند که غیر از آنچه آنها معتقد بوده اند نیست و خلافت حق ما است. ترسیدم که اگر او را به همان حال واگذارم، شکافی بر ضرر ما به وجود آورد که امکان جلوگیری آن نباشد و وقتی متوجه شویم که قدرت دفاع نداشته باشیم. اکنون که او را به این مقام رسانده ایم و اشتباهی که در موردش کرده ایم و با این بزرگ کردن او خود را به خطر انداخته ایم، صحیح نیست به او بی احترامی کنیم. باید کم کم از قدر مقامش بکاهیم تا مردم چنین بفهمند که او لیاقت این مقام را ندارد. سپس چاره ای بیندیشیم که به طور کلی خطر او را رفع کند.

آن مرد گفت: مجادله و جواب او را به من واگذار. من او و یارانش را مغلوب می کنم و قدر قیمتش را پایین می آورم. اگر از

شما نمی ترسیدم، او را به مقام و منزلت خودش جای می دادم و به مردم می فهماندم که شایسته این مقام نیست.

مأمون گفت: از این کار چیزی در نظرم محبوب تر نیست! گفت: پس در این صورت بزرگان کشور، از فرماندهان و قاضیان و دانشمندان را جمع کن تا من در مقابل آنها نقص او را ثابت کنم و از مرتبه ای که به او داده ای، پایین بیاورم، با اینکه آنها خیال می کنند کار خوبی کرده ای.

مأمون دستور داد برجستگان کشور را در مجلس بزرگی دعوت کنند. حضرت رضا علیه السّلام را نیز پهلوی خود در همان مقامی که به او داده بود نشاند. همان مرد که تصمیم داشت از مقام آن جناب بکاهد، ابتدا گفت مردم از شما داستان ها نقل می کنند و در تمجید و توصیف شما مبالغه می نمایند، به طوری که اگر خود شما مطلع شوید، از حرف های ایشان متنفر خواهید شد! اول موضوعی که حرف می زنند همان باران آمدن است که به موقع خودش می آمد. شما دعا کردی و پس از دعای شما که باران آمد، این پیشامد را برای شما معجزه قرار داده اند که شما را در دنیا نظیری نیست. این امیرالمؤمنین که اکنون حاضرند، اگر با هر کسی در دنیا مقایسه شوند برتری دارند. ایشان شما را به این مقام امتیاز داد، اینک صحیح نیست اجازه دهی دروغ بافان این مطالب را که به امیرالمؤمنین کنایه و گوشه دارد، منتشر کنند.

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: من نمی توانم جلوی مردم را بگیرم که از نعمت هایی که خداوند به من ارزانی داشته صحبت نکنند، گرچه تصمیم به اختلاف و شورش ندارم؛ اما آنچه توضیح دادی که دوست تو مرا به این مقام رسانیده، این مقامی که به من داده عینا شبیه مقامی است که پادشاه مصر به یوسف صدیق داد و خود از آن واقعه اطلاع داری.

حاجب در این موقع عصبانی شده گفت: ای پسر موسی! خیلی ادعای بزرگی می کنی و از حد خود پا را فراتر گذاشته ای! بارانی که خداوند به موقع و بدون تقدیم و تأخیر می فرستد، تو آن را برای خود معجزه گرفته ای و این قدر بزرگ کرده ای، مثل اینکه معجزه ابراهیم خلیل را انجام داده ای که سر مرغان را به دست گرفت و اعضای کوبیده شده و درهم آمیخته آنها را فرا خواند و آمدند و بر سرها متصل شدند و باز زندگی از سر گرفته و به اجازه خدا به پرواز در آمدند! اگر در این ادعا راست می گویی، این دو شکل و صورت را زنده کن و بر من مسلط گردان، آن وقت معجزه و نشانه ای درست خواهد بود. اما بارانی را که در موقع خود می آید، نمی توانی ادعا کنی که به دعای شما یا آن کسانی که با شما در دعا شرکت داشته اند آمده است. حاجب اشاره به نقش دو شیر کرد که روی پشتی مأمون بود و بر آن تکیه داشت و هر دو رو به روی هم بودند. علی بن موسی الرضا علیه السّلام خشمگین شد و فریاد زد:

این مرد پست را بگیرید و پاره پاره کنید و اثری از او باقی نگذارید! در این موقع آن دو نقش تجسم پیدا کردند و دو شیر شدند و حاجب را با دندان های خود پاره پاره کردند، او را خوردند و خونش را از روی زمین لیسیدند. مردم از آنچه می دیدند در حیرت و شگفت بودند. شیرها همین که از کار او فراغت حاصل کردند، به حضرت رضا علیه السّلام گفتند: یا ولی اللَّه! چه دستور می دهی؟ همین بلا را بر سر این دیگری نیز می آوریم! و اشاره به مأمون کافر کردند. مأمون از شنیدن این کلام بیهوش شد! حضرت رضا علیه السّلام فرمود: صبر کنید و بایستید!

سپس امام رضا علیه السّلام دستور داد به سر و صورت مأمون گلاب بپاشند تا به هوش بیاید و همین کار را کردند. باز دو شیر

گفتند: اجازه می دهید این ظالم را هم به دوستش ملحق کنیم؟ فرمود: نه، خدا را درباره او تدبیری است که اجرا خواهد کرد! پرسیدند: پس ما را چه دستور می فرمایید؟ فرمود: برگردید به محل اول خودتان، همان طور که بودید. شیرها دو مرتبه به پشتی برگشتند و دو نقش شدند .

مأمون گفت: خدا را شکر که شر حمید بن مهران را از سر من رفع کرد! منظورش همان کسی بود که شیرها او را پاره پاره کردند. بعد به حضرت رضا علیه السّلام عرض کرد: این قدرت در اختیار جدتان پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم بود و اینک در اختیار شما است. اگر بخواهی به نفع شما از خلافت کناره گیری می کنم! حضرت فرمود: اگر خلافت را می خواستم، با تو در این مورد مناظره نمی کردم و از تو درخواست نمی کردم. خداوند فرمانبرداری سایر مخلوقات را در اختیارم قرار داده، چنان چه در مورد این دو نقش مشاهده کردی! مگر آدم های نادان که آنها گر چه زیان می کنند، ولی خداوند درباره آنها تدبیری دارد و به من دستور داده که با تو معارضه نکنم و هر چه انجام می دهم، زیر نظر تو باشد، چنان چه یوسف صدیق مأمور بود زیر نظر فرعون مصر کار کند.

مأمون از آن پس پیوسته خوار و ذلیل بود، تا بالاخره کار خود را نسبت به حضرت رضا علیه السّلام انجام داد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۷ -

**[ترجمه]

بیان

قوله غیر رائث قال الجزری فی حدیث الاستسقاء عجلا غیر رائث أی غیر بطی ء متأخر انتهی. قوله و لا ضائر أی ضار و الرسل بالکسر التأنی و الوابل المطر الشدید قوله فی مهواه أی مسیره من قولهم هوی یهوی إذا أسرع فی السیر و المهواه المطمئن من الأرض قوله أن تکون تاریخ الخلفاء کنایه عن عظم تلک الواقعه و فظاعتها بزعمه فإن الناس یؤرخون الأمور بالوقائع و الدواهی.

و المخرقه بالقاف الشعبده و السحر کما یظهر من استعمالاتهم و إن لم نجد فی اللغه و لعلها من الخرق بمعنی السفه و الکذب أو من المخراق الذی یضرب به و فی بعض النسخ بالفاء من الخرافات و التشوق التزین و التطلع و فی بعض النسخ التسوق بالسین المهمله و القاف و لعله مأخوذ من السوق أی أعمال أهل السوق من الأدانی و فی القاموس ساوقه فاخره فی السوق و یقال

فلان یرشح للوزاره أی یربی و یؤهل لها و لحس القصعه أکل بقیه ما فیه باللسان و الضئیل کأمیر الصغیر الدقیق الحقیر و النحیف.

**[ترجمه]جزری در حدیث استسقاء درباره کلمه «غیر رائث» می گوید: «عجلا غیر رائث» یعنی غیر کند و بدون تأخیر. (پایان کلام جزری) کلمه «غیر ضائر» یعنی ضرر زننده و «رسل» با کسر راء، به معنای تأنی است و «وابل»، باران تند است. کلمه «فی مهواه» یعنی در مسیر خودش و از کلمه هوی یهوی به معنای سرعت به خرج دادن در حرکت مأخوذ است و مهواه به چیزی که در زمین آرام گرفته گویند. عبارت «ان تکون تاریخ الخلفاء» کنایه از بزرگی آن واقعه و فجیع بودن آن به گمان آن شخص است، زیرا مردم امور را با وقایع و مصیبات تاریخ گذاری می کنند.

«مخرقه» با قاف به معنای شعبده و جادو است، چنان چه از استعمالاتشان ظاهر می شود، اگرچه در لغت نیافتیم و ممکن است از «خرق» به معنای سفاهت و کذب باشد یا از «مخراق» به معنای دستمالی باشد که با آن به جایی ضربه می زنند و در بعضی نسخه ها با فاء و از «خرافات» گرفته می شود. و «تشوق» به معنای زینت و اطلاع است و در بعضی نسخه ها «تسوق» است و شاید این واژه از «سوق» مأخوذ باشد، یعنی اعمال اشخاص پست که در بازار از آنان سر می زند. و در قاموس آمده که عبارت «ساوقه» یعنی در بازار بر او مفاخره نمود. عبارت «فلان یرشح للوزاره» یعنی فلانی تربیت می شود تا اهلیت وزارت را پیدا کند و عبارت «لحس القصعه» یعنی با زبانش بقیه آن را لیسید و «ضئیل» بر وزن امیر، خوار و نحیف و کوچک را گویند.

**[ترجمه]

«۱۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ قَالَ حَدَّثَنَا الْغَلَابِیُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عِیسَی بْنِ زَیْدٍ: أَنَّ الْمَأْمُونَ أَمَرَنِی بِقَتْلِ رَجُلٍ فَقَالَ اسْتَبْقِنِی فَإِنَّ لِی شُكْراً فَقَالَ وَ مَنْ أَنْتَ وَ مَا شُكْرُكَ فَقَالَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی علیهما السلام یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَنْشُدُكَ اللَّهَ أَنْ تَتَرَفَّعَ عَنْ شُكْرِ أَحَدٍ وَ إِنْ قَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَ عِبَادَهُ بِشُكْرِهِ فَشَكَرُوهُ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۶۷- ۱۷۲.

فَعَفَا عَنْهُمْ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن عیسی بن زید می گوید: مأمون به من دستور داد مردی را بکشم. آن مرد گفت: اجازه بده که مرا شکری است تا انجام دهم. مأمون گفت: تو که هستی که شکر کنی؟ حضرت رضا علیه السّلام فرمود: یا امیرالمؤمنین! تو را به خدا قسم می دهم از اینکه مانع شوی از شکر کردن دیگری، گر چه کم باشد، زیرا خداوند دستور می دهد بندگانش سپاس او را بدارند. آنها سپاسگزاری می کنند و خداوند نیز ایشان را می بخشد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۵ -

**[ترجمه]

«۱۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] السِّنَانِیُّ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلَفٍ عَنْ هَرْثَمَهَ بْنَ أَعْیَنَ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی سَیِّدِی وَ مَوْلَایَ یَعْنِی الرِّضَا علیه السلام فِی دَارِ الْمَأْمُونِ وَ کَانَ قَدْ ظَهَرَ فِی دَارِ الْمَأْمُونِ أَنَّ الرِّضَا علیه السلام قَدْ تُوُفِّیَ وَ لَمْ یَصِحَّ هَذَا الْقَوْلُ فَدَخَلْتُ أُرِیدُ الْإِذْنَ عَلَیْهِ قَالَ وَ کَانَ فِی بَعْضِ ثِقَاتِ خَدَمِ الْمَأْمُونِ غُلَامٌ یُقَالُ لَهُ صَبِیحٌ الدَّیْلَمِیُّ وَ کَانَ یَتَوَلَّی سَیِّدِی حَقَّ وَلَایَتِهِ وَ إِذَا صَبِیحٌ قَدْ خَرَجَ فَلَمَّا رَآنِی قَالَ لِی یَا هَرْثَمَهُ أَ لَسْتَ تَعْلَمُ أَنِّی ثِقَهُ الْمَأْمُونِ عَلَی سِرِّهِ وَ عَلَانِیَتِهِ قُلْتُ بَلَی قَالَ اعْلَمْ یَا هَرْثَمَهُ أَنَّ الْمَأْمُونَ دَعَانِی وَ ثَلَاثِینَ غُلَاماً مِنْ ثِقَاتِهِ عَلَی سِرِّهِ وَ عَلَانِیَتِهِ فِی الثُّلُثِ الْأَوَّلِ مِنَ اللَّیْلِ فَدَخَلْتُ عَلَیْهِ وَ قَدْ صَارَ لَیْلُهُ نَهَاراً مِنْ کَثْرَهِ الشُّمُوعِ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ سُیُوفٌ مَسْلُولَهٌ مَشْحُوذَهٌ مَسْمُومَهٌ فَدَعَا بِنَا غُلَاماً غُلَاماً وَ أَخَذَ عَلَیْنَا الْعَهْدَ وَ الْمِیثَاقَ بِلِسَانِهِ وَ لَیْسَ بِحَضْرَتِنَا أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ غَیْرُنَا فَقَالَ لَنَا هَذَا الْعَهْدُ لَازِمٌ لَکُمْ أَنَّکُمْ تَفْعَلُونَ مَا أَمَرْتُکُمْ بِهِ وَ لَا تُخَالِفُوا مِنْهُ شَیْئاً قَالَ فَحَلَفْنَا لَهُ فَقَالَ یَأْخُذُ کُلُّ وَاحِدٍ مِنْکُمْ سَیْفاً بِیَدِهِ وَ امْضُوا حَتَّی تَدْخُلُوا عَلَی عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا فِی حُجْرَتِهِ فَإِنْ وَجَدْتُمُوهُ قَائِماً أَوْ قَاعِداً أَوْ نَائِماً فَلَا تُکَلِّمُوهُ وَ ضَعُوا أَسْیَافَکُمْ عَلَیْهِ وَ اخْلِطُوا لَحْمَهُ وَ دَمَهُ وَ شَعْرَهُ وَ عَظْمَهُ وَ مُخَّهُ ثُمَّ اقْلِبُوا عَلَیْهِ بِسَاطَهُ وَ امْسَحُوا أَسْیَافَکُمْ بِهِ وَ صِیرُوا إِلَیَّ وَ قَدْ جَعَلْتُ لِکُلِّ وَاحِدٍ مِنْکُمْ عَلَی هَذَا الْفِعْلِ وَ کِتْمَانِهِ عَشْرَ بِدَرِ دَرَاهِمَ وَ عَشْرَ ضِیَاعٍ مُنْتَجَبَهٍ وَ الْحُظُوظَ عِنْدِی مَا حُیِّیتُ وَ بَقِیتُ قَالَ فَأَخَذْنَا الْأَسْیَافَ بِأَیْدِینَا وَ دَخَلْنَا عَلَیْهِ فِی حُجْرَتِهِ فَوَجَدْنَاهُ مُضْطَجِعاً یُقَلِّبُ طَرَفَ یَدَیْهِ وَ یَتَکَلَّمُ بِکَلَامٍ لَا نَعْرِفُهُ قَالَ فَبَادَرَ الْغِلْمَانُ إِلَیْهِ بِالسُّیُوفِ وَ وَضَعْتُ سَیْفِی وَ أَنَا قَائِمٌ أَنْظُرُ إِلَیْهِ وَ کَأَنَّهُ قَدْ کَانَ عَلِمَ بِمَصِیرِنَا إِلَیْهِ فَلَبِسَ عَلَی بَدَنِهِ مَا لَا تَعْمَلُ فِیهِ السُّیُوفُ فَطَوَوْا عَلَیْهِ بِسَاطَهُ وَ خَرَجُوا حَتَّی دَخَلُوا عَلَی الْمَأْمُونِ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۶۵.

فَقَالَ مَا صَنَعْتُمْ قَالُوا فَعَلْنَا مَا أَمَرْتَنَا بِهِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ لَا تُعِيدُوا شَيْئاً مِمَّا كَانَ فَلَمَّا كَانَ عِنْدَ تَبَلُّجِ الْفَجْرِ خَرَجَ الْمَأْمُونُ فَجَلَسَ مَجْلِسَهُ مَكْشُوفَ الرَّأْسِ مُحَلَّلَ الْأَزْرَارِ وَ أَظْهَرَ وَفَاتَهُ وَ قَعَدَ لِلتَّعْزِيَهِ ثُمَّ قَامَ حَافِياً فَمَشَى لِيَنْظُرَ إِلَيْهِ وَ أَنَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ حُجْرَتَهُ سَمِعَ هَمْهَمَهً فَأُرْعِدَ ثُمَّ قَالَ مَنْ عِنْدَهُ قُلْتُ لَا عِلْمَ لَنَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ أَسْرِعُوا وَ انْظُرُوا قَالَ صَبِيحٌ فَأَسْرَعْنَا إِلَى الْبَيْتِ فَإِذَا سَيِّدِي عليه السلام جَالِسٌ فِي مِحْرَابِهِ يُصَلِّي وَ يُسَبِّحُ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هُوَ ذَا نَرَى شَخْصاً فِي مِحْرَابِهِ يُصَلِّي وَ يُسَبِّحُ فَانْتَفَضَ الْمَأْمُونُ وَ ارْتَعَدَ ثُمَّ قَالَ غَرَرْتُمُونِي لَعَنَكُمُ اللَّهُ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ مِنْ بَيْنِ الْجَمَاعَهِ فَقَالَ لِي يَا صَبِيحُ أَنْتَ تَعْرِفُهُ فَانْظُرْ مَنِ الْمُصَلِّي عِنْدَهُ قَالَ صَبِيحٌ فَدَخَلْتُ وَ تَوَلَّى الْمَأْمُونُ رَاجِعاً فَلَمَّا صِرْتُ عِنْدَ عَتَبَهِ الْبَابِ قَالَ لِي يَا صَبِيحُ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا مَوْلَايَ وَ قَدْ سَقَطْتُ لِوَجْهِي فَقَالَ قُمْ يَرْحَمُكَ اللَّهُ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ قَالَ فَرَجَعْتُ إِلَى الْمَأْمُونِ فَوَجَدْتُ وَجْهَهُ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ فَقَالَ لِي يَا صَبِيحُ مَا وَرَاكَ قُلْتُ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هُوَ وَ اللَّهِ جَالِسٌ فِي حُجْرَتِهِ وَ قَدْ نَادَانِي وَ قَالَ لِي كَيْتَ وَ كَيْتَ قَالَ فَشَدَّ أَزْرَارَهُ وَ أَمَرَ بِرَدِّ أَثْوَابِهِ وَ قَالَ قُولُوا إِنَّهُ كَانَ غُشِيَ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ قَدْ أَفَاقَ قَالَ هَرْثَمَهُ فَأَكْثَرْتُ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ شُكْراً وَ حَمْداً ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَى سَيِّدِيَ الرِّضَا عليه السلام فَلَمَّا رَآنِي قَالَ يَا هَرْثَمَهُ لَا تُحَدِّثْ بِمَا حَدَّثَكَ بِهِ صَبِيحٌ أَحَداً إِلَّا مَنِ امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ بِمَحَبَّتِنَا وَ وَلَايَتِنَا فَقُلْتُ نَعَمْ يَا سَيِّدِي ثُمَّ قَالَ لِي عليه السلام يَا هَرْثَمَهُ وَ اللَّهِ لَا يَضُرُّنَا كَيْدُهُمْ شَيْئاً حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هرثمه بن اعین می گوید: خدمت آقا و مولایم علی بن موسی الرضا علیه السّلام در خانه مأمون رسیدم. میان خانه مأمون چنان مشهور شده بود که حضرت رضا علیه السّلام از دنیا رفته، ولی این حرف صحت نداشت. وارد شدم و اجازه خواستم که خدمتش برسم.

میان غلامان مورد اعتماد مأمون شخصی بود به نام صبیح دیلمی که به واقع ارادتمند حضرت رضا علیه السّلام بود. در این موقع دیدم صبیح خارج می شود. تا چشمش به من افتاد گفت: هرثمه! مگر نمی دانی من مورد اعتماد و اطمینان مأمون در اسرارش هستم؟ گفتم: چرا. گفت: مرا مأمون با سی نفر غلام از کسانی که مورد اعتمادش بود خواست. ثلث اول شب بود که وارد شدم. او در تالاری روشن نشسته بود که از زیادی شمع، مثل روز بود. جلوی او شمشیرهایی زهرآلود و برهنه قرار داشت.

یک نفر یک نفر از ما را خواست و عهد و پیمان گرفت. هیچ کس غیر از ما در آنجا نبود. گفت: پیمان ببندید که هر چه به شما دستور دادم، انجام دهید و مخالفت نکنید. همه قسم یاد کردیم. گفت: هر کدام یک شمشیر را بردارید و بروید به خانه علی بن موسی الرضا علیهما السلام! اگر دیدید ایستاده یا نشسته یا خواب است، با او هیچ صحبت نکنید، شمشیرهای خود را بر پیکرش بگذارید و خون و گوشت و پوست و موی او را با مغز استخوانش مخلوط کنید. بعد فرش اطاقش را برمی گردانید و دم شمشیرهای خود را با آن پاک می کنید. پس از انجام مأموریت پیش من برمی گردید. در مقابل این کار و کتمان آن، برای هر کدام شما ده کیسه درهم و ده باغ عالی و تا زنده باشم، بهره های کافی می دهم.

ما شمشیرها را برداشتیم و وارد اطاق حضرت رضا علیه السّلام شدیم. دیدیم در بستر است و دست خود را تکان می دهد و چیزی می گوید که ما نمی فهمیدیم! غلامان با شمشیرها حمله کردند، ولی من شمشیر نکشیدم و ایستادم و تماشا می کردم؛ گویا اطلاع داشت که ما برای کشتنش می آییم، چون در زیر لباس های خود چیزی پوشیده بود که شمشیر در آن کارگر نبود. فرش را درهم پیچیدند و پیش مأمون بازگشتند.

مأمون پرسید: چه کردید؟ گفتند: آنچه دستور دادی انجام دادیم. گفت: مبادا به کسی چیزی بگویید! نزدیک صبح مأمون با سر برهنه و گریبان چاک زده به مجلس خود نشست و خود را تعزیه دار نشان می داد. بعد با پای برهنه حرکت کرد و رفت تا حضرت رضا علیه السّلام را ببیند. من هم با او بودم! وارد اطاق که شد و صدای حرف شنید، لرزه بر اندامش افتاد! پرسید: کیست نزد او؟ گفتم: نمی دانم. گفت: زود برو ببین! من به سرعت رفتم و دیدم مولایم نشسته و در محراب مشغول نماز و تسبیح است!

گفتم: یا امیرالمؤمنین! یک نفر در محراب مشغول نماز و تسبیح خدا است. مأمون سخت به لرزه افتاد و گفت: مرا فریب دادید، خدا لعنت کند شما را! بعد از میان آنها رو به من کرده گفت: صبیح! تو او را می شناسی. برو ببین کیست نماز می خواند! صبیح گفت وارد شدم و مأمون برگشت. همین که به درب خانه رسیدم، صدای امام علیه السّلام بلند شد که فرمود: صبیح! عرض کردم: بلی آقای من! و به رو به زمین خوردم. فرمود:حرکت کن! خدا تو را رحمت کند. «يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ» - . صف / ۸ - ، {می خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند و حال آنکه خدا - گرچه کافران را ناخوش افتد - نور خود را کامل خواهد گردانید.} پیش مأمون برگشتم و دیدم صورتش چون شب تار سیاه شده! گفت: صبیح! چه خبر؟ گفتم: یا امیرالمؤمنین! به خدا قسم در میان خانه نشسته است! مرا صدا زد و به من این سخنان را گفت. در این موقع مأمون گریبان خود را بست و دستور داد لباس هایش را بیاورند و گفت: بگویید بیهوش شده بود، ولی به هوش آمد!

هرثمه گفت: من خیلی شکر و سپاس خدا را بجا آوردم. بعد خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. همین که مرا دید فرمود: هرثمه! مبادا آنچه صبیح به تو گفت را به دیگری بگویی! مگر کسانی را که می دانی خداوند دل های آنها را به نور ولایت و محبت ما روشن کرده. عرض کردم: بسیار خوب. سپس فرمود: هرثمه! به خدا قسم مکر و حیله آنها در ما اثر ندارد، تا وقتش برسد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۴ -

**[ترجمه]

«۱۹»

أَقُولُ رَوَى السَّيِّدُ الْمُرْتَضَى فِي كِتَابِ الْعُيُونِ وَ الْمَحَاسِنِ عَنِ الشَّيْخِ الْمُفِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: رُوِيَ أَنَّهُ لَمَّا سَارَ الْمَأْمُونُ إِلَى خُرَاسَانَ وَ كَانَ مَعَهُ الرِّضَا عَلِيُ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۱۴- ۲۱۶.

بْنُ مُوسَی علیه السلام فَبَیْنَا هُمَا یَسِیرَانِ إِذْ قَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ یَا أَبَا الْحَسَنِ إِنِّی فَکَّرْتُ فِی شَیْ ءٍ فَنُتِجَ لِیَ الْفِکْرُ الصَّوَابُ فِیهِ فَکَّرْتُ فِی أَمْرِنَا وَ أَمْرِکُمْ وَ نَسَبِنَا وَ نَسَبِکُمْ فَوَجَدْتُ الْفَضِیلَهَ فِیهِ وَاحِدَهً وَ رَأَیْتُ اخْتِلَافَ شِیعَتِنَا فِی ذَلِکَ مَحْمُولًا عَلَی الْهَوَی وَ الْعَصَبِیَّهِ فَقَالَ لَهُ أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام إِنَّ لِهَذَا الْکَلَامِ جَوَاباً إِنْ شِئْتَ ذَکَرْتُهُ لَکَ وَ إِنْ شِئْتَ أَمْسَکْتُ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ إِنِّی لَمْ أَقُلْهُ إِلَّا لِأَعْلَمَ مَا عِنْدَکَ فِیهِ قَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام أَنْشُدُکَ اللَّهَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی بَعَثَ نَبِیَّهُ مُحَمَّداً ص فَخَرَجَ عَلَیْنَا مِنْ وَرَاءِ أَکَمَهٍ مِنْ هَذِهِ الْآکَامِ یَخْطُبُ إِلَیْکَ ابْنَتَکَ کُنْتَ مُزَوِّجَهُ إِیَّاهَا فَقَالَ یَا سُبْحَانَ اللَّهِ وَ هَلْ أَحَدٌ یَرْغَبُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام أَ فَتَرَاهُ کَانَ یَحِلُّ لَهُ أَنْ یَخْطُبَ إِلَیَّ قَالَ فَسَکَتَ الْمَأْمُونُ هُنَیْئَهً ثُمَّ قَالَ أَنْتُمْ وَ اللَّهِ أَمَسُّ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَحِماً.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا و محاسن: روایت شده که وقتی مأمون به خراسان می رفت، حضرت رضا علیه السّلام نیز با او بود. در بین راه مأمون گفت: یا ابا الحسن! من در یک موضوعی فکر کرده ام تا بالاخره حقیقت را کشف کردم. از نظر نژاد درباره خودمان و شما اندیشیدم؛ دیدم مقام و مرتبه ما یکی است. اختلافی که دوستان و طرفداران ما با یکدیگر دارند، یک کار بیهوده و تعصب بیجا است!

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: این سخن جوابی دارد. اگر مایل باشی جوابش را بدهم، وگرنه ساکت باشم. مأمون گفت: من این حرف را نزدم، مگر اینکه بفهمم شما چه خواهی گفت. فرمود: تو را به خدا قسم می دهم؛ اگر خداوند پیامبرش محمّد مصطفی صلی اللّه علیه و آله و سلم را زنده کند و از همین پشت تپه ها بیاید و دختر تو را خواستگاری کند، آیا به این ازدواج راضی هستی؟ گفت: سبحان اللّه! آیا کسی هست که میل به ازدواج پیغمبر با دخترش نداشته باشد؟ فرمود: حالا بگو ببینم؛ آیا حلال است که پیغمبر از دختر من خواستگاری کند؟ مأمون لحظه ای سکوت کرد و آنگاه گفت: به خدا قسم که شما به پیغمبر از ما نزدیک ترید!

**[ترجمه]

«۲۰»

وَ عَنِ الْکِتَابِ الْمَذْکُورِ قَالَ: قَالَ الْمَأْمُونُ یَوْماً لِلرِّضَا علیه السلام أَخْبِرْنِی بِأَکْبَرِ فَضِیلَهٍ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ یَدُلُّ عَلَیْهَا الْقُرْآنُ قَالَ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام فَضِیلَهٌ فِی الْمُبَاهَلَهِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ فَمَنْ حَاجَّکَ فِیهِ الْآیَهَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ علیهما السلام فَکَانَا ابْنَیْهِ وَ دَعَا فَاطِمَهَ علیها السلام فَکَانَتْ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ نِسَاءَهُ وَ دَعَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فَکَانَ نَفْسَهُ بِحُکْمِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَثَبَتَ أَنَّهُ لَیْسَ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ تَعَالَی أَجَلَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَفْضَلَ فَوَاجِبٌ أَنْ لَا یَکُونَ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْ نَفْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِحُکْمِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ أَ لَیْسَ قَدْ ذَکَرَ اللَّهُ تَعَالَی الْأَبْنَاءَ بِلَفْظِ الْجَمْعِ وَ إِنَّمَا دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ابْنَیْهِ خَاصَّهً وَ ذَکَرَ النِّسَاءَ بِلَفْظِ الْجَمْعِ وَ إِنَّمَا دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ابْنَتَهُ وَحْدَهَا فَأَلَّا جَازَ أَنْ یَذْکُرَ الدُّعَاءَ لِمَنْ هُوَ نَفْسُهُ وَ یَکُونَ الْمُرَادُ نَفْسَهُ فِی الْحَقِیقَهِ دُونَ غَیْرِهِ فَلَا یَکُونَ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام مَا ذَکَرْتَ مِنَ الْفَضْلِ

قَالَ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام لَیْسَ یَصِحُّ مَا ذَکَرْتَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ ذَلِکَ أَنَّ الدَّاعِیَ إِنَّمَا یَکُونُ دَاعِیاً لِغَیْرِهِ کَمَا أَنَّ الْآمِرَ آمِرٌ لِغَیْرِهِ وَ لَا یَصِحُّ أَنْ یَکُونَ دَاعِیاً لِنَفْسِهِ فِی الْحَقِیقَهِ کَمَا لَا یَکُونُ آمِراً لَهَا فِی الْحَقِیقَهِ وَ إِذَا لَمْ یَدْعُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَجُلًا فِی الْمُبَاهَلَهِ إِلَّا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فَقَدْ ثَبَتَ أَنَّهُ نَفْسُهُ الَّتِی عَنَاهَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ فِی کِتَابِهِ وَ جَعَلَ لَهُ حُکْمَهُ ذَلِکَ فِی تَنْزِیلِهِ قَالَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ إِذَا وَرَدَ الْجَوَابُ سَقَطَ السُّؤَالُ.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا و محاسن: روزی مأمون به حضرت رضا عرض کرد: بزرگ ترین فضیلت امیرالمؤمنین علیه السّلام را برایم نقل کن که شاهدی از قرآن داشته باشد. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: فضیلتی که در آیه مباهله است که خداوند می فرماید: «فَمَنْ حَاجَّکَ فِیهِ» تا آخر آیه. - . آل عمران / ۶۱[۱] - {پس هر که در این [باره] پس از دانشی که تو را [حاصل] آمده، با تو محاجه کن.} پیغمبر اکرم، امام حسن و امام حسین را که دو فرزندش بودند، با فاطمه علیهما السّلام آورد که در آیه تعبیر به زنان شده. امیرالمؤمنین علیه السّلام را نیز آورد که به تصریح آیه، او نفس پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم است. پس ثابت شد که هیچ کس از پیامبر اکرم بالاتر و برتر نیست، در نتیجه بنا به حکم خدا، کسی نیز از نفس پیامبر بالاتر نخواهد بود.

مأمون گفت: مگر خداوند در این آیه فرزندان را به لفظ جمع نگفته؟ ولی پیغمبر فقط دو فرزندش را آورد و «نساء» نیز به لفظ جمع است که ایشان فقط دخترشان را آوردند، چرا این طور نباشد که منظور از فراخواندن نفس خود، واقعا خود پیغمبر باشد نه دیگری؟ در این صورت فضیلتی که نقل فرمودی ثابت نمی شود.

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: ای امیر مؤمنان! این که گفتی صحیح نیست. به جهت اینکه انسان دیگری را فرا می خواند نه خودش را، و چنان چه امر به دیگری می کند، درست نیست که واقعا خودش را فراخواند، چنان چه نمی تواند به خودش امر کند. و وقتی که پیامبر اکرم غیر از امیرالمؤمنین علیه السّلام مرد دیگری را در مباهله دعوت نکرد، ثابت می شود که منظور از نفسی که خداوند در آیه تصریح می کند هم ایشان است و این مقام را در قرآن به او اختصاص داده. مأمون گفت: وقتی جواب صحیح داده شد، دیگر جای سؤال نیست .

**[ترجمه]

باب ۱۵ ما کان یتقرب به المأمون إلی الرضا علیه السلام فی الاحتجاج علی المخالفین

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الْأَنْصَارِیِّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ حَمَّادٍ قَالَ: کَانَ الْمَأْمُونُ یَعْقِدُ مَجَالِسَ النَّظَرِ وَ یَجْمَعُ الْمُخَالِفِینَ لِأَهْلِ الْبَیْتِ علیهم السلام وَ یُکَلِّمُهُمْ فِی إِمَامَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ تَفْضِیلِهِ عَلَی جَمِیعِ الصَّحَابَهِ تَقَرُّباً إِلَی أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام وَ کَانَ الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ لِأَصْحَابِهِ الَّذِینَ یَثِقُ بِهِمْ لَا تَغْتَرُّوا بِقَوْلِهِ فَمَا یَقْتُلُنِی وَ اللَّهِ غَیْرُهُ وَ لَکِنَّهُ لَا بُدَّ لِی مِنَ الصَّبْرِ حَتَّی یَبْلُغَ الْکِتَابُ أَجَلَهُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: اسحاق بن حماد می گوید: مأمون مجالس مناظره تشکیل می داد و مخالفین اهل بیت علیهم السّلام را جمع می کرد و با آنها درباره امامت علی ابن ابی طالب امیرالمؤمنین علیه السّلام و برتری او از تمام صحابه بحث می کرد تا بدین وسیله خود را به حضرت رضا علیه السّلام نزدیک کند. حضرت رضا علیه السّلام به اصحاب و دوستانی که به آنها اعتماد داشت، می فرمود: گول کارهای او را نخورید، جز او کس دیگری مرا نخواهد کشت! چاره ای ندارم؛ باید صبر کنم، «حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتابُ أَجَلَه» - . بقره / ۲۳۵[۱] - ، {تا آن زمان فرا رسد.} - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۸۴ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ وَ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ مَعاً عَنِ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِی حَمَّادٍ الرَّازِيِّ عَنِ إِسْحَاقَ بْنِ حَاتِمٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْنَا(۲)

يَحْيَى بْنَ أَكْثَمَ الْقَاضِيَ قَالَ أَمَرَنِی الْمَأْمُونُ بِإِحْضَارِ جَمَاعَةٍ مِنْ

۱- ۱. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۸۴ و ۱۸۵.

۲- ۲. جمعنا، خ ل.

أَهْلِ الْحَدِيثِ وَ جَمَاعَهٍ مِنْ أَهْلِ الْكَلَامِ وَ النَّظَرِ فَجَمَعْتُ لَهُ مِنَ الصِّنْفَيْنِ زُهَاءَ أَرْبَعِينَ رَجُلًا ثُمَّ مَضَيْتُ بِهِمْ فَأَمَرْتُهُمْ بِالْكَيْنُونَهِ فِي مَجْلِسِ الْحَاجِبِ لِأُعْلِمَهُ بِمَكَانِهِمْ فَفَعَلُوا فَأَعْلَمْتُهُ فَأَمَرَنِي بِإِدْخَالِهِمْ فَفَعَلْتُ فَدَخَلُوا وَ سَلَّمُوا فَحَدَّثَهُمْ سَاعَهً وَ آنَسَهُمْ ثُمَّ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَجْعَلَكُمْ بَيْنِي وَ بَيْنَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي يَوْمِي هَذَا حُجَّهً فَمَنْ كَانَ حَاقِناً أَوْ لَهُ حَاجَهٌ فَلْيَقُمْ إِلَى قَضَاءِ حَاجَتِهِ وَ انْبَسِطُوا وَ سَلُّوا أَخْفَافَكُمْ وَ ضَعُوا أَرْدِيَتَكُمْ فَفَعَلُوا مَا أُمِرُوا بِهِ فَقَالَ يَا أَيُّهَا الْقَوْمُ إِنَّمَا اسْتَحْضَرْتُكُمْ لِأَحْتَجَّ بِكُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ انْظُرُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَ إِمَامِكُمْ وَ لَا تَمْنَعْكُمْ جَلَالَتِي وَ مَكَانِي مِنْ قَوْلِ الْحَقِّ حَيْثُ كَانَ وَ رَدِّ الْبَاطِلِ عَلَى مَنْ أَتَى بِهِ وَ أَشْفِقُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ مِنَ النَّارِ وَ تَقَرَّبُوا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِرِضْوَانِهِ وَ إِيثَارِ طَاعَتِهِ فَمَا أَحَدٌ تَقَرَّبَ إِلَى مَخْلُوقٍ بِمَعْصِيَهِ الْخَالِقِ إِلَّا سَلَّطَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فَنَاظِرُونِي بِجَمِيعِ عُقُولِكُمْ إِنِّي رَجُلٌ أَزْعُمُ أَنَّ عَلِيّاً خَيْرُ الْبَشَرِ بَعْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَإِنْ كُنْتُ مُصِيباً فَصَوِّبُوا قَوْلِي وَ إِنْ كُنْتُ مُخْطِئاً فَرُدُّوا عَلَيَّ وَ هَلُمُّوا فَإِنْ شِئْتُمْ سَأَلْتُكُمْ وَ إِنْ شِئْتُمْ سَأَلْتُمُونِي- فَقَالَ لَهُ الَّذِينَ يَقُولُونَ بِالْحَدِيثِ بَلْ نَسْأَلُكَ فَقَالَ هَاتُوا وَ قَلِّدُوا كَلَامَكُمْ رَجُلًا مِنْكُمْ فَإِذَا تَكَلَّمَ فَإِنْ كَانَ عِنْدَ أَحَدِكُمْ زِيَادَهٌ فَلْيَزِدْ وَ إِنْ أَتَى بِخَلَلٍ فَسَدِّدُوهُ فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ أَمَّا نَحْنُ فَنَزْعُمُ أَنَّ خَيْرَ النَّاسِ بَعْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَبُو بَكْرٍ مِنْ قِبَلِ أَنَّ الرِّوَايَهَ الْمُجْمَعَ عَلَيْهَا جَاءَتْ عَنِ الرَّسُولِ صلى الله عليه و آله قَالَ اقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ فَلَمَّا أَمَرَ نَبِيُّ الرَّحْمَهِ بِالاقْتِدَاءِ بِهِمَا عَلِمْنَا أَنَّهُ لَمْ يَأْمُرْ بِالاقْتِدَاءِ إِلَّا بِخَيْرِ النَّاسِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ الرِّوَايَاتُ كَثِيرَهٌ وَ لَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ كُلُّهَا حَقّاً أَوْ كُلُّهَا بَاطِلًا أَوْ بَعْضُهَا حَقّاً وَ بَعْضُهَا بَاطِلًا فَلَوْ كَانَتْ كُلُّهَا حَقّاً كَانَتْ كُلُّهَا بَاطِلًا مِنْ قِبَلِ أَنَّ بَعْضَهَا يَنْقُضُ بَعْضاً وَ لَوْ كَانَتْ كُلُّهَا بَاطِلًا كَانَ فِي بُطْلَانِهَا بُطْلَانُ الدِّينِ وَ دُرُوسُ الشَّرِيعَهِ فَلَمَّا بَطَلَ الْوَجْهَانِ ثَبَتَ الثَّالِثُ بِالاضْطِرَارِ وَ هُوَ أَنَّ بَعْضَهَا حَقٌّ وَ بَعْضَهَا

بَاطِلٌ فَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَلَا بُدَّ مِنْ دَلِيلٍ عَلَى مَا يَحِقُّ مِنْهَا لِيُعْتَقَدَ وَ يُنْفَى خِلَافُهُ فَإِذَا كَانَ دَلِيلُ الْخَبَرِ فِي نَفْسِهِ حَقّاً كَانَ أَوْلَى مَا أَعْتَقِدُهُ وَ آخُذُ بِهِ وَ رِوَايَتُكَ هَذِهِ مِنَ الْأَخْبَارِ الَّتِي أَدِلَّتُهَا بَاطِلَةٌ فِي نَفْسِهَا وَ ذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَحْكَمُ الْحُكَمَاءِ وَ أَوْلَى الْخَلْقِ بِالصِّدْقِ وَ أَبْعَدُ النَّاسِ مِنَ الْأَمْرِ بِالْمُحَالِ وَ حَمْلِ النَّاسِ عَلَى التَّدَيُّنِ بِالْخِلَافِ وَ ذَلِكَ أَنَّ هَذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ لَا يَخْلُو مِنْ أَنْ يَكُونَا مُتَّفِقَيْنِ مِنْ كُلِّ جِهَةٍ أَوْ مُخْتَلِفَيْنِ فَإِنْ كَانَا مُتَّفِقَيْنِ مِنْ كُلِّ جِهَةٍ كَانَا وَاحِداً فِي الْعَدَدِ وَ الصِّفَةِ وَ الصُّورَةِ وَ الْجِسْمِ وَ هَذَا مَعْدُومٌ أَنْ يَكُونَ اثْنَانِ بِمَعْنًى وَاحِدٍ مِنْ كُلِّ جِهَةٍ وَ إِنْ كَانَا مُخْتَلِفَيْنِ فَكَيْفَ يَجُوزُ الِاقْتِدَاءُ بِهِمَا وَ هَذَا تَكْلِيفُ مَا لَا يُطَاقُ لِأَنَّكَ إِنِ اقْتَدَيْتَ بِوَاحِدٍ خَالَفْتَ الْآخَرَ وَ الدَّلِيلُ عَلَى اخْتِلَافِهِمَا أَنَّ أَبَا بَكْرٍ سَبَى أَهْلَ الرِّدَّةِ وَ رَدَّهُمْ عُمَرُ أَحْرَاراً وَ أَشَارَ عُمَرُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ بِعَزْلِ خَالِدٍ وَ بِقَتْلِهِ بِمَالِكِ بْنِ نُوَيْرَةَ فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ عَلَيْهِ وَ حَرَّمَ عُمَرُ الْمُتْعَةَ وَ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ أَبُو بَكْرٍ وَ وَضَعَ عُمَرُ دِيوَانَ الْعَطِيَّةِ وَ لَمْ يَفْعَلْهُ أَبُو بَكْرٍ وَ اسْتَخْلَفَ أَبُو بَكْرٍ وَ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُمَرُ وَ لِهَذَا نَظَائِرُ كَثِيرَةٌ قَالَ الصَّدُوقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي هَذَا فَصْلٌ لَمْ يَذْكُرْهُ الْمَأْمُونُ لِخَصْمِهِ وَ هُوَ أَنَّهُمْ لَمْ يَرْوُوا أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ اقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ إِنَّمَا رَوَوْا أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ مِنْهُمْ مَنْ رَوَى أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرُ فَلَوْ كَانَتِ الرِّوَايَةُ صَحِيحَةً لَكَانَ مَعْنَى قَوْلِهِ بِالنَّصْبِ اقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي كِتَابِ اللَّهِ وَ الْعِتْرَةِ يَا أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ مَعْنَى قَوْلِهِ بِالرَّفْعِ اقْتَدُوا أَيُّهَا النَّاسُ وَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي كِتَابِ اللَّهِ وَ الْعِتْرَةِ رَجَعْنَا إِلَى حَدِيثِ الْمَأْمُونِ فَقَالَ آخَرُ مِنْ أَصْحَابِ الْحَدِيثِ فَإِنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا فَقَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا مُسْتَحِيلٌ مِنْ قِبَلِ أَنَّ رِوَايَاتِكُمْ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله آخَى بَيْنَ أَصْحَابِهِ وَ أَخَّرَ عَلِيّاً فَقَالَ علیه السلام لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ مَا أَخَّرْتُكَ إِلَّا لِنَفْسِي فَأَيُّ الرِّوَايَتَيْنِ ثَبَتَتْ بَطَلَتِ الْأُخْرَى

قَالَ آخَرُ إِنَّ عَلِيّاً عليه السلام قَالَ عَلَى الْمِنْبَرِ خَيْرُ هَذِهِ الْأُمَّهِ بَعْدَ نَبِيِّهَا أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ قَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا مُسْتَحِيلٌ مِنْ قِبَلِ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لَوْ عَلِمَ أَنَّهُمَا أَفْضَلُ مَا وَلَّى عَلَيْهِمَا مَرَّهً عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ وَ مَرَّهً أُسَامَهَ بْنَ زَيْدٍ وَ مِمَّا يُكَذِّبُ هَذِهِ الرِّوَايَهَ قَوْلُ عَلِيٍّ عليه السلام قُبِضَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ أَنَا أَوْلَى بِمَجْلِسِهِ مِنِّي بِقَمِيصِي وَ لَكِنِّي أَشْفَقْتُ أَنْ يَرْجِعَ النَّاسُ كُفَّاراً وَ قَوْلُهُ عليه السلام أَنَّى يَكُونَانِ خَيْراً مِنِّي وَ قَدْ عَبَدْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَبْلَهُمَا وَ عَبَدْتُهُ بَعْدَهُمَا قَالَ آخَرُ فَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ أَغْلَقَ بَابَهُ وَ قَالَ هَلْ مِنْ مُسْتَقِيلٍ فَأُقِيلَهُ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام قَدَّمَكَ رَسُولُ اللَّهِ فَمَنْ ذَا يُؤَخِّرُكَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا بَاطِلٌ مِنْ قِبَلِ أَنَّ عَلِيّاً عليه السلام قَعَدَ عَنْ بَيْعَهِ أَبِي بَكْرٍ وَ رَوَيْتُمْ أَنَّهُ قَعَدَ عَنْهَا حَتَّى قُبِضَتْ فَاطِمَهُ عليها السلام وَ أَنَّهَا أَوْصَتْ أَنْ تُدْفَنَ لَيْلًا لِئَلَّا يَشْهَدَا جَنَازَتَهَا وَ وَجْهٍ آخَرَ وَ هُوَ أَنَّهُ إِنْ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله اسْتَخْلَفَهُ فَكَيْفَ كَانَ لَهُ أَنْ يَسْتَقِيلَ وَ هُوَ يَقُولُ لِلْأَنْصَارِيِّ قَدْ رَضِيتُ لَكُمْ أَحَدَ هَذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ أَبَا عُبَيْدَهَ وَ عُمَرَ قَالَ آخَرُ إِنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ قَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَنْ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيْكَ مِنَ النِّسَاءِ فَقَالَ عَائِشَهُ فَقَالَ مِنَ الرِّجَالِ فَقَالَ أَبُوهَا فَقَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا بَاطِلٌ مِنْ قِبَلِ أَنَّكُمْ رَوَيْتُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله وُضِعَ بَيْنَ يَدَيْهِ طَائِرٌ مَشْوِيٌّ فَقَالَ اللَّهُمَّ ائْتِنِي بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ فَكَانَ عَلِيٌّ عليه السلام فَأَيُّ رِوَايَتِكُمْ تُقْبَلُ فَقَالَ آخَرُ فَإِنَّ عَلِيّاً عليه السلام قَالَ مَنْ فَضَّلَنِي عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ جَلَدْتُهُ حَدَّ الْمُفْتَرِي قَالَ الْمَأْمُونُ كَيْفَ يَجُوزُ أَنْ يَقُولَ عَلِيٌّ عليه السلام أَجْلِدُ الْحَدَّ مَنْ لَا يَجِبُ الْحَدُّ عَلَيْهِ فَيَكُونُ مُتَعَدِّياً لِحُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَامِلًا بِخِلَافِ أَمْرِهِ وَ لَيْسَ تَفْضِيلُ مَنْ فَضَّلَهُ عَلَيْهِمَا فِرْيَهً وَ قَدْ رَوَيْتُمْ عَنْ إِمَامِكُمْ أَنَّهُ قَالَ وُلِّيتُكُمْ وَ لَسْتُ بِخَيْرِكُمْ فَأَيُ

الرَّجُلَيْنِ أَصْدَقُ عِنْدَكُمْ أَبُو بَكْرٍ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلِيٌّ علیه السلام عَلَى أَبِي بَكْرٍ مَعَ تَنَاقُضِ الْحَدِيثِ فِي نَفْسِهِ وَ لَا بُدَّ لَهُ فِي قَوْلِهِ مِنْ أَنْ يَكُونَ صَادِقاً أَوْ كَاذِباً فَإِنْ كَانَ صَادِقاً فَأَنَّى عَرَفَ ذَلِكَ أَ بِوَحْيٍ فَالْوَحْيُ مُنْقَطِعٌ أَوْ بِالنَّظَرِ فَالنَّظَرُ مُتَحَيِّرٌ(۱) وَ إِنْ كَانَ غَيْرَ صَادِقٍ فَمِنَ الْمُحَالِ أَنْ يَلِيَ أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ وَ يَقُومَ بِأَحْكَامِهِمْ وَ يُقِيمَ حُدُودَهُمْ وَ هُوَ كَذَّابٌ قَالَ آخَرُ فَقَدْ جَاءَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ سَيِّدَا كُهُولِ أَهْلِ الْجَنَّةِ قَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا الْحَدِيثُ مُحَالٌ لِأَنَّهُ لَا يَكُونُ فِي الْجَنَّةِ كَهْلٌ وَ يُرْوَى أَنَّ أَشْجَعِيَّةَ كَانَتْ عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَجُوزٌ فَبَكَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً عُرُباً أَتْراباً(۲) فَإِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ يُنْشَأُ شَابّاً إِذَا دَخَلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ رَوَيْتُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ لِلْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ إِنَّهُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ أَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا قَالَ آخَرُ قَدْ جَاءَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ لَوْ لَمْ أُبْعَثْ فِيكُمْ لَبُعِثَ عُمَرُ قَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا مُحَالٌ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ إِنَّا أَوْحَيْنا إِلَيْكَ كَما أَوْحَيْنا إِلى نُوحٍ وَ النَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ (۳) وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِذْ أَخَذْنا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثاقَهُمْ وَ مِنْكَ وَ مِنْ نُوحٍ وَ إِبْراهِيمَ وَ مُوسى وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ (۴) فَهَلْ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مَنْ لَمْ يُؤْخَذْ مِيثَاقُهُ عَلَى النُّبُوَّةِ مَبْعُوثاً وَ مَنْ أُخِذَ مِيثَاقُهُ عَلَى النُّبُوَّةِ مُؤَخَّراً قَالَ آخَرُ إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله نَظَرَ إِلَى عُمَرَ يَوْمَ عَرَفَةَ فَتَبَسَّمَ وَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بَاهَى بِعِبَادِهِ عَامَّةً وَ بِعُمَرَ خَاصَّةً

۱- ۱. فی المصدر: او بالتظنی فالمتظنی متحیر، أو بالنظر فالنظر مبحث.

۲- ۲. الواقعه: ۳۷.

۳- ۳. النساء: ۱۶۳.

۴- ۴. الأحزاب: ۳۳.

فَقَالَ الْمَأْمُونُ فَهَذَا مُسْتَحِيلٌ مِنْ قِبَلِ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَكُنْ لِيُبَاهِيَ بِعُمَرَ وَ يَدَعَ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله فَيَكُونَ عُمَرُ فِي الْخَاصَّهِ وَ النَّبِيُّ فِي الْعَامَّهِ وَ لَيْسَتْ هَذِهِ الرِّوَايَهُ بِأَعْجَبَ مِنْ رِوَايَتِكُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَسَمِعْتُ خَفْقَ نَعْلَيْنِ فَإِذَا بِلَالٌ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ قَدْ سَبَقَنِي إِلَى الْجَنَّهِ وَ إِنَّمَا قَالَتِ الشِّيعَهُ عَلِيٌّ خَيْرٌ مِنْ أَبِي بَكْرٍ فَقُلْتُمْ عَبْدُ أَبِي بَكْرٍ خَيْرٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَنَّ السَّابِقَ أَفْضَلُ مِنَ الْمَسْبُوقِ وَ كَمَا رَوَيْتُمْ أَنَّ الشَّيْطَانَ يَفِرُّ مِنْ حِسِّ عُمَرَ وَ أَلْقَى عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُنَّ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى (۱)

فَفَرَّ مِنْ عُمَرَ وَ أَلْقَى عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله بِزَعْمِكُمُ الْكُفْرَ قَالَ آخَرُ قَدْ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لَوْ نَزَلَ الْعَذَابُ مَا نَجَا إِلَّا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ

ص: ۱۹۴

۱- ۱. الغرانيق جمع الغرنوق و هو الحسن الجميل يقال: شاب غرنوق و غرانق، اذا كان ممتلئا ريا. روى عن ابن عبّاس و غيره ان النبىّ صلّى اللّه عليه و آله لما تلا سوره و النجم و بلغ الى قوله:\i« أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى، وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى»E\ القى الشيطان فى تلاوته:« تلك الغرانيق العلى و ان شفاعتهن لترجى». فسر بذلك المشركون فلما انتهى الى السجده سجد المسلمون و سجد أيضا المشركون لما سمعوا من ذكر آلهتهم بما اعجبهم. فهذا الخبر ان صح محمول على انه كان يتلو القرآن، فلما بلغ الى هذا الموضع و ذكر أسماء آلهتهم قال بعض الحاضرين من الكافرين« تلك الغرانيق العلى ...» القى ذلك فى تلاوته، توهم ان ذلك من القرآن، فأضافه اللّه سبحانه الى الشيطان لانه انما حصل باغوائه و وسوسته. و هذا أورده المرتضى قدس اللّه روحه فى كتاب التنزيه، و هو قول الناس للحق من ائمه الزيديه، و هو وجه حسن فى تأويله، راجع مجمع البيان ج ۷ ص ۹۱. تنزيه الأنبياء ص ۱۰۷- ۱۰۹. أقول: قد ذكر العلامه المؤلّف هذه القصه فى باب عصمه النبىّ صلّى اللّه عليه و آله(ج ۱۷ ص ۵۶- ۶۹) فراجع.

قَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا خِلَافُ الْكِتَابِ نَصّاً لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ (۱) فَجَعَلْتُمْ عُمَرَ مِثْلَ الرَّسُولِ.

قَالَ آخَرُ فَقَدْ شَهِدَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لِعُمَرَ بِالْجَنَّهِ فِی عَشَرَهٍ مِنَ الصَّحَابَهِ فَقَالَ لَوْ كَانَ هَذَا كَمَا زَعَمْتَ كَانَ عُمَرُ لَا يَقُولُ لِحُذَيْفَهَ نَشَدْتُکَ بِاللَّهِ أَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ أَنَا فَإِنْ كَانَ قَدْ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَنْتَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ لَمْ يُصَدِّقْهُ حَتَّى زَكَّاهُ حُذَيْفَهُ وَ صَدَّقَ حُذَيْفَهَ وَ لَمْ يُصَدِّقِ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَهَذَا عَلَى غَيْرِ الْإِسْلَامِ وَ إِنْ كَانَ قَدْ صَدَّقَ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَلِمَ سَأَلَ حُذَيْفَهَ وَ هَذَانِ الْخَبَرَانِ مُتَنَاقِضَانِ فِی أَنْفُسِهِمَا فَقَالَ آخَرُ فَقَدْ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وُضِعَتْ أُمَّتِی فِی كِفَّهِ الْمِيزَانِ وَ وُضِعْتُ فِی أُخْرَى فَرَجَحْتُ بِهِمْ ثُمَّ وُضِعَ مَكَانِی أَبُو بَكْرٍ فَرَجَحَ بِهِمْ ثُمَّ عُمَرُ فَرَجَحَ ثُمَّ رُفِعَ الْمِيزَانُ فَقَالَ الْمَأْمُونُ هَذَا مُحَالٌ مِنْ قِبَلِ أَنَّهُ لَا يَخْلُو مِنْ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَجْسَامِهِمَا أَوْ أَعْمَالِهِمَا فَإِنْ كَانَتِ الْأَجْسَامُ فَلَا يَخْفَى عَلَى ذِی رُوحٍ أَنَّهُ مُحَالٌ لِأَنَّهُ لَا يَرْجَحُ أَجْسَامُهُمَا بِأَجْسَامِ الْأُمَّهِ وَ إِنْ كَانَتْ أَفْعَالُهُمَا فَلَمْ يَكُنْ بَعْدُ فَكَيْفَ يَرْجَحُ بِمَا لَيْسَ وَ خَبِّرُونِی بِمَا يَتَفَاضَلُ النَّاسُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَهِ قَالَ فَأَخْبِرُونِی فَمَنْ فَضَلَ صَاحِبَهُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله ثُمَّ إِنَّ الْمَفْضُولَ عَمِلَ بَعْدَ وَفَاهِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله بِأَكْثَرَ مِنْ عَمَلِ الْفَاضِلِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَ يَلْحَقُ بِهِ فَإِنْ قُلْتُمْ نَعَمْ أَوْجَدْتُكُمْ فِی عَصْرِنَا هَذَا مَنْ هُوَ أَكْثَرُ جِهَاداً وَ حَجّاً وَ صَوْماً وَ صَلَاهً وَ صَدَقَهً مِنْ أَحَدِهِمْ قَالُوا صَدَقْتَ لَا يَلْحَقُ فَاضِلُ دَهْرِنَا فَاضِلَ عَصْرِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ الْمَأْمُونُ فَانْظُرُوا فِيمَا رَوَتْ أَئِمَّتُكُمُ الَّذِينَ أَخَذْتُمْ عَنْهُمْ أَدْيَانَكُمْ فِی فَضَائِلِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ قَايِسُوا إِلَيْهَا مَا رَوَوْا فِی فَضَائِلِ تَمَامِ الْعَشَرَهِ الَّذِينَ شَهِدُوا لَهُمْ بِالْجَنَّهِ فَإِنْ كَانَتْ جُزْءاً مِنْ أَجْزَاءٍ كَثِيرَهٍ فَالْقَوْلُ قَوْلُكُمْ وَ إِنْ كَانُوا قَدْ رَوَوْا فِی فَضَائِلِ عَلِيٍّ عليه السلام أَكْثَرَ فَخُذُوا عَنْ أَئِمَّتِكُمْ مَا رَوَوْا وَ لَا تَعْدُوهُ قَالَ فَأَطْرَقَ الْقَوْمُ جَمِيعاً

۱- ۱. الأنفال: ۳۳.

فَقَالَ الْمَأْمُونُ مَا لَكَمْ سَكَتُّمْ قَالُوا قَدِ اسْتَقْصَيْنَا قَالَ الْمَأْمُونُ فَإِنِّی أَسْأَلُکَمْ خَبِّرُونِی أَیُّ الْأَعْمَالِ کَانَ أَفْضَلَ یَوْمَ بَعَثَ اللَّهُ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله قَالُوا السَّبْقُ إِلَی الْإِسْلَامِ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَقُولُ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ (۱) قَالَ فَهَلْ عَلِمْتُمْ أَحَداً أَسْبَقَ مِنْ عَلِیٍّ علیه السلام إِلَی الْإِسْلَامِ قَالُوا إِنَّهُ سَبَقَ حَدَثاً لَمْ یَجْرِ عَلَیْهِ حُکْمٌ وَ أَبُو بَکْرٍ أَسْلَمَ کَهْلًا قَدْ جَرَی عَلَیْهِ الْحُکْمُ وَ بَیْنَ هَاتَیْنِ الْحَالَتَیْنِ فَرْقٌ قَالَ الْمَأْمُونُ فَخَبِّرُونِی عَنْ إِسْلَامِ عَلِیٍّ علیه السلام أَ بِإِلْهَامٍ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَمْ بِدُعَاءِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَإِنْ قُلْتُمْ بِإِلْهَامٍ فَقَدْ فَضَّلْتُمُوهُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لِأَنَّ النَّبِیَّ لَمْ یُلْهَمْ بَلْ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ دَاعِیاً وَ مُعَرِّفاً وَ إِنْ قُلْتُمْ بِدُعَاءِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَهَلْ دَعَاهُ مِنْ قِبَلِ نَفْسِهِ أَمْ بِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِنْ قُلْتُمْ مِنْ قِبَلِ نَفْسِهِ فَهَذَا خِلَافُ مَا وَصَفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبِیَّهُ علیه صلوات الله فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ ما أَنَا مِنَ الْمُتَکَلِّفِینَ (۲) وَ فِی قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی (۳) وَ إِنْ کَانَ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَدْ أَمَرَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَی نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله بِدُعَاءِ عَلِیٍّ مِنْ بَیْنِ صِبْیَانِ النَّاسِ وَ إِیثَارِهِ عَلَیْهِمْ فَدَعَاهُ ثِقَةً بِهِ وَ عِلْماً بِتَأْیِیدِ اللَّهِ تَعَالَی إِیَّاهُ وَ خَلَّةٌ أُخْرَی خَبِّرُونِی عَنِ الْحَکِیمِ هَلْ یَجُوزُ أَنْ یُکَلِّفَ خَلْقَهُ مَا لَا یُطِیقُونَ فَإِنْ قُلْتُمْ نَعَمْ کَفَرْتُمْ وَ إِنْ قُلْتُمْ لَا فَکَیْفَ یَجُوزُ أَنْ یَأْمُرَ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله بِدُعَاءِ مَنْ لَمْ یُمْکِنْهُ قَبُولُ مَا یُؤْمَرُ بِهِ لِصِغَرِهِ وَ حَدَاثَهِ سِنِّهِ وَ ضَعْفِهِ عَنِ الْقَبُولِ وَ خَلَّهٌ أُخْرَی هَلْ رَأَیْتُمُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله دَعَا أَحَداً مِنْ صِبْیَانِ أَهْلِهِ وَ غَیْرِهِمْ فَیَکُونَ أُسْوَهَ عَلِیٍّ علیه السلام فَإِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّهُ لَمْ یَدْعُ غَیْرَهُ فَهَذِهِ فَضِیلَهٌ لِعَلِیٍّ علیه السلام عَلَی جَمِیعِ صِبْیَانِ النَّاسِ ثُمَّ قَالَ أَیُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ بَعْدَ السَّبْقِ إِلَی الْإِیمَانِ قَالُوا الْجِهَادُ فِی سَبِیلِ اللَّهِ قَالَ فَهَلْ تُحَدِّثُونَ لِأَحَدٍ مِنَ الْعَشَرَهِ فِی الْجِهَادِ مَا لِعَلِیٍّ علیه السلام فِی جَمِیعِ مَوَاقِفِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله مِنَ الْأَثَرِ هَذِهِ بَدْرٌ قُتِلَ مِنَ الْمُشْرِکِینَ فِیهَا نَیِّفٌ وَ سِتُّونَ رَجُلًا

۱- ۱. الواقعه: ۱۰.

۲- ۲. ص: ۸.

۳- ۳. النجم: ۳.

قَتَلَ عَلِيٌّ علیه السلام مِنْهُمْ نَيِّفاً وَ عِشْرِينَ وَ أَرْبَعُونَ لِسَائِرِ النَّاسِ فَقَالَ قَائِلٌ كَانَ أَبُو بَكْرٍ مَعَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فِي عَرِيشِهِ يُدَبِّرُهَا فَقَالَ الْمَأْمُونُ لَقَدْ جِئْتَ بِهَا عَجِيبَةً أَ كَانَ يُدَبِّرُ دُونَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَوْ مَعَهُ فَيَشْرَكُهُ أَوْ لِحَاجَةِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله إِلَى رَأْيِ أَبِي بَكْرٍ أَيُّ الثَّلَاثِ أَحَبُّ إِلَيْكَ فَقَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ أَنْ أَزْعُمَ أَنَّهُ يُدَبِّرُ دُونَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَوْ يَشْرَكُهُ أَوْ بِافْتِقَارٍ مِنَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله إِلَيْهِ قَالَ فَمَا الْفَضِيلَةُ فِي الْعَرِيشِ فَإِنْ كَانَتْ فَضِيلَةُ أَبِي بَكْرٍ بِتَخَلُّفِهِ عَنِ الْحَرْبِ فَيَجِبُ أَنْ يَكُونَ كُلُّ مُتَخَلِّفٍ فَاضِلًا أَفْضَلَ مِنَ الْمُجَاهِدِينَ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لا يَسْتَوِي الْقاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَ الْمُجاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجاهِدِينَ بِأَمْوالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقاعِدِينَ دَرَجَةً وَ كُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنى وَ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجاهِدِينَ عَلَى الْقاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً(۱) قَالَ إِسْحَاقُ بْنُ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ ثُمَّ قَالَ لِيَ اقْرَأْ هَلْ أَتى عَلَى الْإِنْسانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ فَقَرَأْتُ حَتَّى بَلَغْتُ وَ يُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَ يَتِيماً وَ أَسِيراً إِلَى قَوْلِهِ وَ كانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً(۲) فَقَالَ فِيمَنْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَاتُ قُلْتُ فِي عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ فَهَلْ بَلَغَكَ أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام قَالَ حِينَ أَطْعَمَ الْمِسْكِينَ وَ الْيَتِيمَ وَ الْأَسِيرَ إِنَّما نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزاءً وَ لا شُكُوراً عَلَى مَا وَصَفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي كِتَابِهِ فَقُلْتُ لَا قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عَرَفَ سَرِيرَةَ عَلِيٍّ علیه السلام وَ نِيَّتَهُ فَأَظْهَرَ ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ تَعْرِيفاً لِخَلْقِهِ أَمْرَهُ فَهَلْ عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَصَفَ فِي شَيْ ءٍ مِمَّا وَصَفَ فِي الْجَنَّةِ مَا فِي هَذِهِ السُّورَةِ قَوارِيرَا مِنْ فِضَّةٍ قُلْتُ لَا قَالَ فَهَذِهِ فَضِيلَةٌ أُخْرَى فَكَيْفَ يَكُونُ الْقَوَارِيرُ مِنْ فِضَّةٍ قُلْتُ لَا أَدْرِي قَالَ يُرِيدُ كَأَنَّهَا مِنْ صَفَائِهَا مِنْ فِضَّةٍ يُرَى دَاخِلُهَا كَمَا يُرَى خَارِجُهَا وَ هَذَا مِثْلُ قَوْلِهِ علیه السلام يَا أَنْجَشَةُ رُوَيْداً سَوْقَكَ بِالْقَوَارِيرِ-(۳) وَ عَنَى بِهِ النِّسَاءَ

۱- ۱. النساء: ۹۵.

۲- ۲. الدهر: ۹.

۳- ۳. قال فی الإصابه: انجشه الأسود الحادی- كان حسن الصوت بالحداء، و قال البلاذری كان حبشيا يكنى أبا ماريه، روى أبو داود الطيالسی فی مسنده عن حماد بن سلمه. عن ثابت عن انس قال: كان انجشه يحدو بالنساء و كان البراء بن مالك يحدو بالرجال فاذا اعتقب الإبل قال النبیّ صلّی اللّه علیه و آله: يا انجشه! رويدك سوقك بالقوارير. و رواه الشيخان مختصرا و رواه مسلم من طريق سليمان بن طرخان التيمی عن أنس قال: كان للنبی صلّی اللّه علیه و آله حاد يقال له انجشه فقال له النبیّ« ص»: رويدا سوقك بالقوارير، راجع الإصابه ج ۱ ص ۸۰. و أمّا فی نسخه الكمبانیّ و هكذا المصدر بدل« انجشه» إسحاق، فهو تصحيف.

كَأَنَّهُنَّ الْقَوَارِيرُ رِقَّهً وَ قَوْلُهُ علیه السلام رَكِبْتُ فَرَسَ أَبِی طَلْحَهَ فَوَجَدْتُهُ بَحْراً أَیْ كَأَنَّهُ بَحْرٌ مِنْ كَثْرَهِ جَرْیِهِ وَ عَدْوِهِ وَ كَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ یَأْتِیهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَیِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِیظٌ(۱) أَیْ كَأَنَّهُ مَا یَأْتِیهِ الْمَوْتُ وَ لَوْ أَتَاهُ مِنْ مَكَانٍ وَاحِدٍ لَمَاتَ ثُمَّ قَالَ یَا إِسْحَاقُ أَ لَسْتَ مِمَّنْ یَشْهَدُ أَنَّ الْعَشَرَهَ فِی الْجَنَّهِ فَقُلْتُ بَلَی قَالَ أَ رَأَیْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا قَالَ مَا أَدْرِی أَ صَحِیحٌ هَذَا الْحَدِیثُ أَمْ لَا أَ كَانَ عِنْدَكَ كَافِراً قُلْتُ لَا قَالَ أَ فَرَأَیْتَ لَوْ قَالَ مَا أَدْرِی أَ هَذِهِ السُّورَهُ قُرْآنٌ أَمْ لَا أَ كَانَ عِنْدَكَ كَافِراً قُلْتُ بَلَی قَالَ أَرَی فَضْلَ الرَّجُلِ یَتَأَكَّدُ خَبِّرْنِی یَا إِسْحَاقُ أَنَّ حَدِیثَ الطَّائِرِ الْمَشْوِیِّ أَ صَحِیحٌ عِنْدَكَ قَالَ بَلَی قَالَ بَانَ وَ اللَّهِ عِنَادُكَ لَا یَخْلُو هَذَا مِنْ أَنْ یَكُونَ كَمَا دَعَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَوْ یَكُونَ مَرْدُوداً أَوْ عَرَفَ اللَّهُ الْفَاضِلَ مِنْ خَلْقِهِ وَ كَانَ الْمَفْضُولُ أَحَبَّ إِلَیْهِ أَوْ تَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ لَمْ یَعْرِفِ الْفَاضِلَ مِنَ الْمَفْضُولِ فَأَیُّ الثَّلَاثِ أَحَبُّ إِلَیْكَ أَنْ تَقُولَ بِهِ قَالَ إِسْحَاقُ فَأَطْرَقْتُ سَاعَهً ثُمَّ قُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ فِی أَبِی بَكْرٍ ثانِیَ اثْنَیْنِ إِذْ هُما فِی الْغارِ إِذْ یَقُولُ لِصاحِبِهِ لا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنا(۲) فَنَسَبَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی صُحْبَهِ نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ مَا أَقَلَّ عِلْمَكُمْ بِاللُّغَهِ وَ الْكِتَابِ أَ مَا یَكُونُ الْكَافِرُ صَاحِباً لِلْمُؤْمِنِ فَأَیُّ فَضِیلَهٍ فِی هَذِهِ أَ مَا سَمِعْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ قالَ لَهُ صاحِبُهُ وَ هُوَ یُحاوِرُهُ أَ كَفَرْتَ بِالَّذِی خَلَقَكَ مِنْ تُرابٍ

۱- ۱. إبراهیم: ۱۷.

۲- ۲. التوبه: ۴۰.

ثُمَّ مِنْ نُطْفَهٍ ثُمَّ سَوّاکَ رَجُلًا(۱) فَقَدْ جَعَلَهُ لَهُ صَاحِباً وَ قَالَ الْهُذَلِيُ:

وَ لَقَدْ غَدَوْتُ وَ صَاحِبِی وَحْشِیَّهٌ***تَحْتَ الرِّدَاءِ بَصِیرَهٌ بِالْمَشْرِقِ

وَ قَالَ الْأَزْدِیُ

وَ لَقَدْ دَعَوْتُ الْوَحْشَ فِیهِ وَ صَاحِبِی***مَحْضُ الْقَوَائِمِ مِنْ هِجَانٍ هَیْکَلٍ

فَصَیَّرَ فَرَسَهُ صَاحِبَهُ وَ أَمَّا قَوْلُهُ إِنَّ اللّهَ مَعَنا فَإِنَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مَعَ الْبَرِّ وَ الْفَاجِرِ أَ مَا سَمِعْتَ قَوْلَهُ عَزَّ وَ جَلَ ما یَکُونُ مِنْ نَجْوی ثَلاثَهٍ إِلّا هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَهٍ إِلّا هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنی مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْثَرَ إِلّا هُوَ مَعَهُمْ أَیْنَ ما کانُوا-(۲) وَ أَمَّا قَوْلُهُ لا تَحْزَنْ فَخَبِّرْنِی عَنْ حُزْنِ أَبِی بَکْرٍ أَ کَانَ طَاعَهً أَوْ مَعْصِیَهً فَإِنْ زَعَمْتَ أَنَّهُ کَانَ طَاعَهً فَقَدْ جَعَلْتَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَنْهَی عَنِ الطَّاعَهِ وَ هَذَا خِلَافُ صِفَهِ الْحَکِیمِ وَ إِنْ زَعَمْتَ أَنَّهُ مَعْصِیَهٌ فَأَیُّ فَضِیلَهٍ لِلْعَاصِی وَ خَبِّرْنِی عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ فَأَنْزَلَ اللّهُ سَکِینَتَهُ عَلَیْهِ عَلَی مَنْ قَالَ إِسْحَاقُ فَقُلْتُ عَلَی أَبِی بَکْرٍ لِأَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ مُسْتَغْنِیاً عَنِ السَّکِینَهِ قَالَ فَخَبِّرْنِی عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ یَوْمَ حُنَیْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْکُمْ کَثْرَتُکُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْکُمْ شَیْئاً وَ ضاقَتْ عَلَیْکُمُ الْأَرْضُ بِما رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّیْتُمْ مُدْبِرِینَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللّهُ سَکِینَتَهُ عَلی رَسُولِهِ وَ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ (۳) أَ تَدْرِی مَنِ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِینَ أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جلَّ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ إِنَّ النَّاسَ انْهَزَمُوا یَوْمَ حُنَیْنٍ فَلَمْ یَبْقَ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِلَّا سَبْعَهٌ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ عَلِیٌّ علیه السلام یَضْرِبُ بِسَیْفِهِ وَ الْعَبَّاسُ أَخَذَ بِلِجَامِ بَغْلَهِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ الْخَمْسَهُ مُحْدِقُونَ بِالنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله خَوْفاً مِنْ أَنْ یَنَالَهُ سِلَاحُ الْکُفَّارِ حَتَّی أَعْطَی اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی رَسُولَهُ علیه صلوات الله علیه الظَّفَرَ عَنَی بِالْمُؤْمِنِینَ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ عَلِیّاً علیه السلام وَ مَنْ حَضَرَ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَمَنْ کَانَ أَفْضَلَ أَ مَنْ کَانَ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ نَزَلَتِ السَّکِینَهُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ عَلَیْهِ أَمْ مَنْ کَانَ فِی الْغَارِ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ لَمْ یَکُنْ أَهْلًا لِنُزُولِهَا عَلَیْهِ؟

۱- ۱. الکهف: ۳۷.

۲- ۲. المجادله: ۷.

۳- ۳. التوبه: ۲۵ و ۲۶.

يَا إِسْحَاقُ مَنْ أَفْضَلُ مَنْ كَانَ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فِي الْغَارِ أَمْ مَنْ نَامَ عَلَى مِهَادِهِ وَ وَقَاهُ بِنَفْسِهِ حَتَّى تَمَّ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مَا عَزَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْهِجْرَهِ- إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَمَرَ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله أَنْ يَأْمُرَ عَلِيّاً عليه السلام بِالنَّوْمِ عَلَى فِرَاشِهِ وَ وِقَايَتِهِ بِنَفْسِهِ فَأَمَرَهُ بِذَلِكَ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام أَ تَسْلَمُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ سَمْعاً وَ طَاعَهً ثُمَّ أَتَى مَضْجَعَهُ وَ تَسَجَّى بِثَوْبِهِ وَ أَحْدَقَ الْمُشْرِكُونَ بِهِ لَا يَشُكُّونَ فِي أَنَّهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ أَجْمَعُوا أَنْ يَضْرِبَهُ مِنْ كُلِّ بَطْنٍ مِنْ قُرَيْشٍ رَجُلٌ ضَرْبَهً لِئَلَّا يُطَالِبَ الْهَاشِمِيُّونَ بِدَمِهِ وَ عَلِيٌّ عليه السلام يَسْمَعُ مَا الْقَوْمُ فِيهِ مِنَ التَّدْبِيرِ فِي تَلَفِ نَفْسِهِ فَلَمْ يَدْعُهُ ذَلِكَ إِلَى الْجَزَعِ كَمَا جَزِعَ أَبُو بَكْرٍ فِي الْغَارِ وَ هُوَ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ عَلِيٌّ عليه السلام وَحْدَهُ فَلَمْ يَزَلْ صَابِراً مُحْتَسِباً فَبَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى مَلَائِكَهً تَمْنَعُهُ مِنْ مُشْرِكِي قُرَيْشٍ فَلَمَّا أَصْبَحَ قَامَ فَنَظَرَ الْقَوْمُ إِلَيْهِ فَقَالُوا أَيْنَ مُحَمَّدٌ قَالَ وَ مَا عِلْمِي بِهِ قَالُوا فَأَنْتَ غَرَرْتَنَا ثُمَّ لَحِقَ بِالنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَلَمْ يَزَلْ عَلِيٌّ أَفْضَلَ لِمَا بَدَا مِنْهُ إلا مَا يَزِيدُ [إِلَّا] خَيْراً حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ وَ هُوَ مَحْمُودٌ مَغْفُورٌ

لَهُ يَا إِسْحَاقُ أَ مَا تَرْوِي حَدِيثَ الْوَلَايَهِ فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ ارْوِهِ فَرَوَيْتُهُ فَقَالَ أَ مَا تَرَى أَنَّهُ أَوْجَبَ لِعَلِيٍّ عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ مِنَ الْحَقِّ مَا لَمْ يُوجِبْ لَهُمَا عَلَيْهِ قُلْتُ إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ إِنَّ هَذَا قَالَهُ بِسَبَبِ زَيْدِ بْنِ حَارِثَهَ قَالَ وَ أَيْنَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله هَذَا قُلْتُ بِغَدِيرِ خُمٍّ بَعْدَ مُنْصَرَفِهِ مِنْ حَجَّهِ الْوَدَاعِ قَالَ فَمَتَى قُتِلَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَهَ قُلْتُ بِمُؤْتَهَ قَالَ أَ فَلَيْسَ قَدْ كَانَ قُتِلَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَهَ قَبْلَ غَدِيرِ خُمٍّ قُلْتُ بَلَى قَالَ فَخَبِّرْنِي لَوْ رَأَيْتَ ابْناً لَكَ أَتَتْ عَلَيْهِ خَمْسَ عَشْرَهَ سَنَهً يَقُولُ مَوْلَايَ مَوْلَى ابْنِ عَمِّي أَيُّهَا النَّاسُ فَاقْبَلُوا أَ كُنْتَ تَكْرَهُ ذَلِكَ فَقُلْتُ بَلَى قَالَ أَ فَتُنَزِّهُ ابْنَكَ عَمَّا لَا تُنَزِّهُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله وَيْحَكُمْ أَ جَعَلْتُمْ فُقَهَاءَكُمْ أَرْبَابَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ (1) وَ اللَّهِ مَا صَامُوا لَهُمْ وَ لَا صَلَّوْا لَهُمْ وَ لَكِنَّهُمْ أَمَرُوا لَهُمْ فَأُطِيعُوا.

ثُمَّ قَالَ أَ تَرْوِي قَوْلَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ عليه السلام أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ هَارُونَ أَخُو مُوسَى لِأَبِيهِ وَ أُمِّهِ قُلْتُ بَلَى

۱- ۱. براءه: ۳۱.

قَالَ فَعَلِيٌّ علیه السلام كَذَلِكَ قُلْتُ لَا قَالَ فَهَارُونُ نَبِيٌّ وَ لَيْسَ عَلِيٌّ كَذَلِكَ فَمَا الْمَنْزِلَةُ الثَّالِثَةُ إِلَّا الْخِلَافَةُ وَ هَذَا كَمَا قَالَ الْمُنَافِقُونَ إِنَّهُ اسْتَخْلَفَهُ اسْتِثْقَالًا لَهُ فَأَرَادَ أَنْ يُطَيِّبَ نَفْسَهُ وَ هَذَا كَمَا حَكَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ مُوسَى حَيْثُ يَقُولُ لِهَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَ أَصْلِحْ وَ لا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (۱) فَقُلْتُ إِنَّ مُوسَى خَلَّفَ هَارُونَ فِي قَوْمِهِ وَ هُوَ حَيٌّ ثُمَّ مَضَى إِلَى مِيقَاتِ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله خَلَّفَ عَلِيّاً علیه السلام حِينَ خَرَجَ إِلَى غَزَاتِهِ فَقَالَ أَخْبِرْنِي عَنْ مُوسَى حِينَ خَلَّفَ هَارُونَ أَ كَانَ مَعَهُ حَيْثُ مَضَى إِلَى مِيقَاتِ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَ وَ لَيْسَ قَدِ اسْتَخْلَفَهُ عَلَى جَمِيعِهِمْ قُلْتُ بَلَى قَالَ فَكَذَلِكَ عَلِيٌّ علیه السلام خَلَّفَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله حِينَ خَرَجَ فِي غَزَاتِهِ فِي الضُّعَفَاءِ وَ النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ إِذْ كَانَ أَكْثَرُ قَوْمِهِ مَعَهُ وَ إِنْ كَانَ قَدْ جَعَلَهُ خَلِيفَتَهُ عَلَى جَمِيعِهِمْ وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّهُ جَعَلَهُ خَلِيفَةً عَلَيْهِمْ فِي حَيَاتِهِ إِذَا غَابَ وَ بَعْدَ مَوْتِهِ قَوْلُهُ علیه السلام عَلِيٌّ بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَ هُوَ وَزِيرُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَيْضاً بِهَذَا الْقَوْلِ لِأَنَّ مُوسَى علیه السلام قَدْ دَعَا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ فِيمَا دَعَا وَ اجْعَلْ لِي وَزِيراً مِنْ أَهْلِي هارُونَ أَخِي اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَ أَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي (۲) وَ إِذَا كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام مِنْهُ صلی الله علیه و آله بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى فَهُوَ وَزِيرُهُ كَمَا كَانَ هَارُونُ وَزِيرَ مُوسَى علیه السلام وَ هُوَ خَلِيفَتُهُ كَمَا كَانَ هَارُونُ خَلِيفَةَ مُوسَى علیه السلام ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِ النَّظَرِ وَ الْكَلَامِ فَقَالَ أَسْأَلُكُمْ أَوْ تَسْأَلُونِّي قَالُوا بَلْ نَسْأَلُكَ فَقَالَ قُولُوا فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ أَ لَيْسَتْ إِمَامَةُ عَلِيٍّ علیه السلام مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ نَقَلَ ذَلِكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ مَنْ نَقَلَ الْفَرْضَ مِثْلُ الظُّهْرِ أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ وَ فِي مائتين [مِائَتَيْ] دِرْهَم خَمْسَةُ دَرَاهِمَ وَ الْحَجُّ إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ بَلَى قَالَ فَمَا بَالُهُمْ لَمْ يَخْتَلِفُوا فِي جَمِيعِ الْفَرْضِ وَ اخْتَلَفُوا فِي خِلَافَةِ عَلِيٍّ علیه السلام وَحْدَهَا

ص: ۲۰۱

۱- ۱. الأعراف: ۱۴۲.

۲- ۲. طه: ۲۹- ۳۲.

قَالَ الْمَأْمُونُ لِأَنَّ جَمِيعَ الْفَرْضِ لَا يَقَعُ فِيهِ مِنَ التَّنَافُسِ وَ الرَّغْبَهِ مَا يَقَعُ فِي الْخِلَافَهِ فَقَالَ آخَرُ مَا أَنْكَرْتَ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَمَرَهُمْ بِاخْتِيَارِ رَجُلٍ يَقُومُ مَقَامَهُ رَأْفَهً بِهِمْ وَ رِقَّهً عَلَيْهِمْ أَنْ يَسْتَخْلِفَ هُوَ بِنَفْسِهِ فَيُعْصَى خَلِيفَتُهُ فَيَنْزِلَ الْعَذَابُ فَقَالَ أَنْكَرْتُ ذَلِكَ مِنْ قِبَلِ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَرْأَفُ بِخَلْقِهِ مِنَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ بَعَثَ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنَّ فِيهِمُ الْعَاصِيَ وَ الْمُطِيعَ فَلَمْ يَمْنَعْهُ ذَلِكَ مِنْ إِرْسَالِهِ وَ عِلَّهٌ أُخْرَى لَوْ أَمَرَهُمْ بِاخْتِيَارِ رَجُلٍ مِنْهُمْ كَانَ لَا يَخْلُو مِنْ أَنْ يَأْمُرَهُمْ كُلَّهُمْ أَوْ بَعْضَهُمْ فَلَوْ أَمَرَ الْكُلَّ مَنْ كَانَ الْمُخْتَارُ وَ لَوْ أَمَرَ بَعْضاً دُونَ بَعْضٍ كَانَ لَا يَخْلُو مِنْ أَنْ يَكُونَ عَلَى هَذَا الْبَعْضِ عَلَامَهٌ فَإِنْ قُلْتَ الْفُقَهَاءُ فَلَا بُدَّ مِنْ تَحْدِيدِ الْفَقِيهِ وَ سِمَتِهِ قَالَ آخَرُ فَقَدْ رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ مَا رَآهُ الْمُسْلِمُونَ حَسَناً فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ حَسَنٌ وَ مَا رَأَوْهُ قَبِيحاً فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى قَبِيحٌ فَقَالَ هَذَا الْقَوْلُ لَا بُدَّ مِنْ أَنْ يُرِيدَ كُلَّ الْمُؤْمِنِينَ أَوِ الْبَعْضَ فَإِنْ أَرَادَ الْكُلَّ فَهُوَ مَفْقُودٌ لِأَنَّ الْكُلَّ لَا يُمْكِنُ اجْتِمَاعُهُمْ وَ إِنْ كَانَ الْبَعْضَ فَقَدْ رَوَى كُلٌّ فِي صَاحِبِهِ حُسْناً مِثْلُ رِوَايَهِ الشِّيعَهِ فِي عَلِيٍّ عليه السلام وَ رِوَايَهِ الْحَشْوِيَّهِ فِي غَيْرِهِ فَمَتَى يَثْبُتُ مَا يُرِيدُونَ مِنَ الْإِمَامَهِ قَالَ آخَرُ فَيَجُوزُ أَنْ يُزْعَمَ أَنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله أَخْطَئُوا قَالَ كَيْفَ نَزْعُمُ أَنَّهُمْ أَخْطَئُوا وَ اجْتَمَعُوا عَلَى ضَلَالَهٍ وَ هُمْ لَا يَعْلَمُونَ فَرْضاً وَ لَا سُنَّهً لِأَنَّكَ تَزْعُمُ أَنَّ الْإِمَامَهَ لَا فَرْضٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا سُنَّهٌ مِنَ الرَّسُولِ صلى الله عليه و آله فَكَيْفَ يَكُونُ فِيمَا لَيْسَ عِنْدَكَ بِفَرْضٍ وَ لَا سُنَّهٍ خَطَأٌ قَالَ آخَرُ إِنْ كُنْتَ تَدَّعِي لِعَلِيٍّ عليه السلام مِنَ الْإِمَامَهِ دُونَ غَيْرِهِ فَهَاتِ بَيِّنَتَكَ عَلَى مَا تَدَّعِي فَقَالَ مَا أَنَا بِمُدَّعٍ وَ لَكِنِّي مُقِرٌّ وَ لَا بَيِّنَهَ عَلَى مُقِرٍّ وَ الْمُدَّعِي مَنْ يَزْعُمُ أَنَّ إِلَيْهِ التَّوْلِيَهَ وَ الْعَزْلَ وَ أَنَّ إِلَيْهِ الِاخْتِيَارَ وَ الْبَيِّنَهُ لَا تَعْرَى مِنْ أَنْ يَكُونَ مِنْ شُرَكَائِهِ فَهُمْ خُصَمَاءُ أَوْ يَكُونَ مِنْ غَيْرِهِمْ وَ الْغَيْرُ مَعْدُومٌ فَكَيْفَ يُؤْتَى بِالْبَيِّنَهِ عَلَى هَذَا

قَالَ آخَرُ فَمَا كَانَ الْوَاجِبَ عَلَى عَلِيٍّ علیه السلام بَعْدَ مُضِيِّ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ مَا فَعَلَهُ قَالَ أَ فَمَا وَجَبَ عَلَيْهِ أَنْ يُعْلِمَ النَّاسَ أَنَّهُ إِمَامٌ فَقَالَ إِنَّ الْإِمَامَةَ لَا تَكُونُ بِفِعْلٍ مِنْهُ فِي نَفْسِهِ وَ لَا بِفِعْلٍ مِنَ النَّاسِ فِيهِ مِنِ اخْتِيَارٍ أَوْ تَفْضِيلٍ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ إِنَّمَا يَكُونُ بِفِعْلٍ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِيهِ كَمَا قَالَ لِإِبْرَاهِيمَ علیه السلام إِنِّي جاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِماماً(۱) وَ كَمَا قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ لِدَاوُدَ علیه السلام يا داوُدُ إِنَّا جَعَلْناكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ (۲) وَ كَمَا قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ لِلْمَلَائِكَةِ فِي آدَمَ علیه السلام إِنِّي جاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً(۳) فَالْإِمَامُ إِنَّمَا يَكُونُ إِمَاماً مِنْ قِبَلِ اللَّهِ بِاخْتِيَارِهِ إِيَّاهُ فِي بَدْءِ الصَّنِيعَةِ وَ التَّشْرِيفِ فِي النَّسَبِ وَ الطَّهَارَةِ فِي الْمَنْشَإِ وَ الْعِصْمَةِ فِي الْمُسْتَقْبَلِ وَ لَوْ كَانَتْ بِفِعْلٍ مِنْهُ فِي نَفْسِهِ كَانَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ الْفِعْلَ مُسْتَحِقّاً لِلْإِمَامَةِ وَ إِذَا عَمِلَ خِلَافَهَا اعْتَزَلَ فَيَكُونُ خَلِيفَةً قِبَلَ أَفْعَالِهِ وَ قَالَ آخَرُ فَلِمَ أَوْجَبْتَ الْإِمَامَةَ لِعَلِيٍّ علیه السلام بَعْدَ الرَّسُولِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لِخُرُوجِهِ مِنَ الطُّفُولِيَّةِ إِلَى الْإِيمَانِ كَخُرُوجِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله مِنَ الطُّفُولِيَّةِ إِلَى الْإِيمَانِ وَ الْبَرَاءَةِ مِنْ ضَلَالَةِ قَوْمِهِ عَنِ الْحُجَّةِ وَ اجْتِنَابِهِ الشِّرْكَ كَبَرَاءَةِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله مِنَ الضَّلَالَةِ وَ اجْتِنَابِهِ الشِّرْكَ لِأَنَّ الشِّرْكَ ظُلْمٌ عَظِيمٌ وَ لَا يَكُونُ الظَّالِمُ إِمَاماً وَ لَا مَنْ عَبَدَ وَثَناً بِإِجْمَاعٍ وَ مَنْ أَشْرَكَ فَقَدْ حَلَّ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَحَلَّ أَعْدَائِهِ فَالْحُكْمُ فِيهِ الشَّهَادَةُ عَلَيْهِ بِمَا اجْتَمَعَتْ عَلَيْهِ الْأُمَّةُ حَتَّى يَجِيءَ إِجْمَاعٌ آخَرُ مِثْلُهُ وَ لِأَنَّ مَنْ حُكِمَ عَلَيْهِ مَرَّةً فَلَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ حَاكِماً فَيَكُونَ الْحَاكِمُ مَحْكُوماً عَلَيْهِ فَلَا يَكُونُ حِينَئِذٍ فَرْقٌ بَيْنَ الْحَاكِمِ وَ الْمَحْكُومِ عَلَيْهِ قَالَ آخَرُ فَلِمَ لَمْ يُقَاتِلْ عَلِيٌّ علیه السلام أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ عُثْمَانَ كَمَا قَاتَلَ مُعَاوِيَةَ فَقَالَ الْمَسْأَلَةُ مُحَالٌ لِأَنَّ لَمْ اقْتِضَاءٌ وَ لَا يَفْعَلُ نَفْيٌ وَ النَّفْيُ لَا يَكُونُ لَهُ عِلَّةٌ إِنَّمَا الْعِلَّةُ لِلْإِثْبَاتِ وَ إِنَّمَا يَجِبُ أَنْ يُنْظَرَ فِي أَمْرِ عَلِيٍّ علیه السلام أَ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ أَمْ مِنْ قِبَلِ غَيْرِهِ فَإِنْ صَحَّ أَنَّهُ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَالشَّكُّ فِي تَدْبِيرِهِ كُفْرٌ لِقَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ فَلا

۱- ۱. البقره: ۱۲۴.

۲- ۲. ص: ۲۶.

۳- ۳. البقره: ۳۰.

وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ ثُمَّ لا یَجِدُوا فِی أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَیْتَ وَ یُسَلِّمُوا تَسْلِیماً(۱) فَأَفْعَالُ الْفَاعِلِ تَبَعٌ لِأَصْلِهِ فَإِنْ کَانَ قِیَامُهُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَأَفْعَالُهُ عَنْهُ وَ عَلَی النَّاسِ الرِّضَا وَ التَّسْلِیمُ وَ قَدْ تَرَکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْقِتَالَ یَوْمَ الْحُدَیْبِیَهِ یَوْمَ صَدَّ الْمُشْرِکُونَ هَدْیَهُ عَنِ الْبَیْتِ فَلَمَّا وَجَدَ الْأَعْوَانَ وَ قَوِیَ حَارَبَ کَمَا قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی الْأَوَّلِ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِیلَ (۲) ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِکِینَ حَیْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَ خُذُوهُمْ وَ احْصُرُوهُمْ وَ اقْعُدُوا لَهُمْ کُلَّ مَرْصَدٍ(۳) قَالَ آخَرُ إِذَا زَعَمْتَ أَنَّ إِمَامَهَ عَلِیٍّ علیه السلام مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَنَّهُ مُفْتَرَضُ الطَّاعَهِ فَلِمَ لَمْ یَجُزْ إِلَّا التَّبْلِیغُ وَ الدُّعَاءُ کَمَا لِلْأَنْبِیَاءِ علیهم السلام وَ جَازَ لِعَلِیٍّ أَنْ یَتْرُکَ مَا أُمِرَ بِهِ مِنْ دَعْوَهِ النَّاسِ إِلَی طَاعَتِهِ فَقَالَ مِنْ قِبَلِ أَنَّا لَمْ نَدَّعِ أَنَّ عَلِیّاً علیه السلام أُمِرَ بِالتَّبْلِیغِ فَیَکُونَ رَسُولًا وَ لَکِنَّهُ علیه السلام وُضِعَ عَلَماً بَیْنَ اللَّهِ تَعَالَی وَ بَیْنَ خَلْقِهِ فَمَنْ تَبِعَهُ کَانَ مُطِیعاً وَ مَنْ خَالَفَهُ کَانَ عَاصِیاً فَإِنْ وَجَدَ أَعْوَاناً یَتَقَوَّی بِهِمْ جَاهَدَ وَ إِنْ لَمْ یَجِدْ أَعْوَاناً فَاللَّوْمُ عَلَیْهِمْ لَا عَلَیْهِ لِأَنَّهُمْ أُمِرُوا بِطَاعَتِهِ عَلَی کُلِّ حَالٍ وَ لَمْ یُؤْمَرْ هُوَ بِمُجَاهَدَتِهِمْ إِلَّا بِقُوَّهٍ وَ هُوَ بِمَنْزِلَهِ الْبَیْتِ عَلَی النَّاسِ الْحَجُّ إِلَیْهِ فَإِذَا حَجُّوا أَدَّوْا مَا عَلَیْهِمْ وَ إِذَا لَمْ یَفْعَلُوا کَانَتِ اللَّائِمَهُ عَلَیْهِمْ لَا عَلَی الْبَیْتِ وَ قَالَ آخَرُ إِذَا وَجَبَ أَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ إِمَامٍ مُفْتَرَضِ الطَّاعَهِ بِالاضْطِرَارِ فَکَیْفَ یَجِبُ بِالاضْطِرَارِ أَنَّهُ عَلِیٌّ علیه السلام دُونَ غَیْرِهِ فَقَالَ مِنْ قِبَلِ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَا یَفْرِضُ مَجْهُولًا وَ لَا یَکُونُ الْمَفْرُوضُ مُمْتَنِعاً إِذِ الْمَجْهُولُ مُمْتَنِعٌ وَ لَا بُدَّ مِنْ دَلَالَهِ الرَّسُولِ عَلَی الْفَرْضِ لِیَقْطَعَ الْعُذْرَ بَیْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ بَیْنَ عِبَادِهِ أَ رَأَیْتَ لَوْ فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَی النَّاسِ صَوْمَ شَهْرٍ وَ لَمْ یُعْلِمِ النَّاسَ أَیُّ شَهْرٍ هُوَ وَ لَمْ یُسَمِّ کَانَ عَلَی النَّاسِ اسْتِخْرَاجُ ذَلِکَ بِعُقُولِهِمْ حَتَّی یُصِیبُوا مَا أَرَادَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فَیَکُونُ النَّاسُ حِینَئِذٍ مُسْتَغْنِینَ عَنِ الرَّسُولِ وَ الْمُبَیِّنِ لَهُمْ وَ عَنِ الْإِمَامِ النَّاقِلِ خَبَرَ الرَّسُولِ إِلَیْهِمْ

ص: ۲۰۴

۱- ۱. النساء: ۶۵.

۲- ۲. الحجر: ۸۵.

۳- ۳. التوبه: ۵.

وَ قَالَ آخَرُ مِنْ أَيْنَ أَوْجَبْتَ أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام كَانَ بَالِغاً حِينَ دَعَاهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَإِنَّ النَّاسَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ كَانَ صَبِيّاً حِينَ دَعَا وَ لَمْ يَكُنْ جَازَ عَلَيْهِ الْحُكْمُ وَ لَا بَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ فَقَالَ مِنْ قِبَلِ أَنَّهُ لَا يَعْرَى فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ مِنْ أَنْ يَكُونَ مِمَّنْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لِيَدْعُوَهُ فَإِنْ كَانَ كَذَلِكَ فَهُوَ مُحْتَمِلٌ لِلتَّكْلِيفِ قَوِيٌّ عَلَى أَدَاءِ الْفَرَائِضِ وَ إِنْ كَانَ مِمَّنْ لَمْ يُرْسَلْ إِلَيْهِ فَقَدْ لَزِمَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جل وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِينَ (۱) وَ كَانَ مَعَ ذَلِكَ قَدْ كَلَّفَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله عِبَادَ اللَّهِ مَا لَا يُطِيقُونَ عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ هَذَا مِنَ الْمُحَالِ الَّذِي يَمْتَنِعُ كَوْنُهُ وَ لَا يَأْمُرُ بِهِ حَكِيمٌ وَ لَا يَدُلُّ عَلَيْهِ الرَّسُولُ تَعَالَى اللَّهُ عَنْ أَنْ يَأْمُرَ بِالْمُحَالِ وَ جَلَّ الرَّسُولُ عَنْ أَنْ يَأْمُرَ بِخِلَافِ مَا يُمْكِنُ كَوْنُهُ فِي حِكْمَةِ الْحَكِيمِ فَسَكَتَ الْقَوْمُ عِنْدَ ذَلِكَ جَمِيعاً فَقَالَ الْمَأْمُونُ قَدْ

سَأَلْتُمُونِي وَ نَقَضْتُمْ عَلَيَّ أَ فَأَسْأَلُكُمْ قَالُوا نَعَمْ قَالَ أَ لَيْسَ رَوَتِ الْأُمَّةُ بِإِجْمَاعٍ مِنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۲)

قَالُوا بَلَى قَالَ وَ رَوَوْا عَنْهُ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ مَنْ عَصَى اللَّهَ بِمَعْصِيَةٍ صَغُرَتْ أَوْ كَبُرَتْ ثُمَّ اتَّخَذَهَا دِيناً وَ مَضَى مُصِرّاً عَلَيْهَا فَهُوَ مُخَلَّدٌ بَيْنَ أَطْبَاقِ الْجَحِيمِ قَالُوا بَلَى قَالَ فَخَبِّرُونِي عَنْ رَجُلٍ يَخْتَارُهُ الْعَامَّةُ فَتَنْصِبُهُ خَلِيفَةً هَلْ يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ لَهُ خَلِيفَةُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَمْ يَسْتَخْلِفْهُ الرَّسُولُ فَإِنْ قُلْتُمْ نَعَمْ كَابَرْتُمْ وَ إِنْ قُلْتُمْ لَا وَجَبَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ لَمْ يَكُنْ خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَا مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَّكُمْ مُتَعَرِّضُونَ لِأَنْ تَكُونُوا مِمَّنْ وَسَمَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بِدُخُولِ النَّارِ وَ خَبِّرُونِي فِي أَيِّ قَوْلَيْكُمْ صَدَقْتُمْ أَ فِي قَوْلِكُمْ مَضَى صلی الله علیه و آله وَ لَمْ يَسْتَخْلِفْ أَوْ فِي قَوْلِكُمْ لِأَبِي بَكْرٍ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ فَإِنْ كُنْتُمْ صَدَقْتُمْ فِي الْقَوْلَيْنِ فَهَذَا

۱- ۱. الحاقّه: ۴۶.

۲- ۲. هذا الحديث من المتواترات عن النبىّ صلّى اللّه عليه و آله عند الخاصّه و العامّه تراه فى كنز العمّال ج ۳ ص ۳۵۵، صحيح البخارىّ ج ۱ ص ۳۱.

مَا لَا يُمْكِنُ كَوْنُهُ إِذْ كَانَ مُتَنَاقِضاً وَ إِنْ كُنْتُمْ صَدَقْتُمْ فِي أَحَدِهِمَا بَطَلَ الْآخَرُ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ انْظُرُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَ دَعُوا التَّقْلِيدَ وَ تَجَنَّبُوا الشُّبُهَاتِ فَوَ اللَّهِ مَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا مِنْ عَبْدٍ لَا يَأْتِي إِلَّا بِمَا يَعْقِلُ وَ لَا يَدْخُلُ إِلَّا فِيمَا يَعْلَمُ أَنَّهُ حَقٌّ وَ الرَّيْبُ شَكٌّ وَ إِدْمَانُ الشَّكِّ كُفْرٌ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ صَاحِبُهُ فِي النَّارِ وَ خَبِّرُونِي هَلْ يَجُوزُ ابْتِيَاعُ أَحَدِكُمْ عَبْداً فَإِذَا ابْتَاعَهُ صَارَ مَوْلَاهُ وَ صَارَ الْمُشْتَرِي عَبْدَهُ قَالُوا لَا قَالَ كَيْفَ جَازَ أَنْ يَكُونَ مَنِ اجْتَمَعْتُمْ عَلَيْهِ لِهَوَاكُمْ وَ اسْتَخْلَفْتُمُوهُ صَارَ خَلِيفَةً عَلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ وَلَّيْتُمُوهُ أَ لَا كُنْتُمْ أَنْتُمُ الْخُلَفَاءَ عَلَيْهِ بَلْ تُوَلُّونَ خَلِيفَةً وَ تَقُولُونَ إِنَّهُ خَلِيفَةُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ إِذَا سَخِطْتُمْ عَلَيْهِ قَتَلْتُمُوهُ كَمَا فُعِلَ بِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لِأَنَّ الْإِمَامَ وَكِيلُ الْمُسْلِمِينَ إِذَا رَضُوا عَنْهُ وَلَّوْهُ وَ إِذَا سَخِطُوا عَلَيْهِ عَزَلُوهُ قَالَ فَلِمَنِ الْمُسْلِمُونَ وَ الْعِبَادُ وَ الْبِلَادُ قَالُوا الله [لِلَّهِ] عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ فَاللَّهُ أَوْلَى أَنْ يُوَكِّلَ عَلَى عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ مِنْ غَيْرِهِ لِأَنَّ مِنْ إِجْمَاعِ الْأُمَّةِ أَنَّهُ مَنْ أَحْدَثَ فِي مُلْكِ غَيْرِهِ حَدَثاً فَهُوَ ضَامِنٌ وَ لَيْسَ لَهُ أَنْ يُحْدِثَ فَإِنْ فَعَلَ فَآثِمٌ غَارِمٌ ثُمَّ قَالَ خَبِّرُونِي عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله هَلِ اسْتَخْلَفَ حِينَ مَضَى أَمْ لَا فَقَالُوا لَمْ يَسْتَخْلِفْ قَالَ فَتَرْكُهُ ذَلِكَ هُدًى أَمْ ضَلَالٌ قَالُوا هُدًى قَالَ فَعَلَى النَّاسِ أَنْ يَتَّبِعُوا الْهُدَى وَ يَتَنَكَّبُوا الضَّلَالَةَ قَالُوا قَدْ فَعَلُوا ذَلِكَ قَالَ فَلِمَ اسْتَخْلَفَ النَّاسُ بَعْدَهُ وَ قَدْ تَرَكَهُ هُوَ فَتَرْكُ فِعْلِهِ ضَلَالٌ وَ مُحَالٌ أَنْ يَكُونَ خِلَافُ الْهُدَى هُدًى وَ إِذَا كَانَ تَرْكُ الِاسْتِخْلَافِ هُدًى فَلِمَ اسْتَخْلَفَ أَبُو بَكْرٍ وَ لَمْ يَفْعَلْهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ لِمَ جَعَلَ عُمَرُ الْأَمْرَ بَعْدَهُ شُورَى بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ خِلَافاً عَلَى صَاحِبِهِ زَعَمْتُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لَمْ يَسْتَخْلِفْ وَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ اسْتَخْلَفَ وَ عُمَرَ لَمْ يَتْرُكِ الِاسْتِخْلَافَ كَمَا تَرَكَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله بِزَعْمِكُمْ وَ لَمْ يَسْتَخْلِفْ كَمَا فَعَلَ أَبُو بَكْرٍ وَ جَاءَ بِمَعْنًى ثَالِثٍ فَخَبِّرُونِي أَيُّ ذَلِكَ تَرَوْنَهُ صَوَاباً فَإِنْ رَأَيْتُمْ فِعْلَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله صَوَاباً فَقَدْ خَطَّأْتُمْ أَبَا بَكْرٍ وَ كَذَلِكَ الْقَوْلُ فِي بَقِيَّةِ الْأَقَاوِيلِ

وَ خَبِّرُونِی أَیُّهُمَا أَفْضَلُ مَا فَعَلَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِزَعْمِکُمْ مِنْ تَرْکِ الِاسْتِخْلَافِ أَوْ مَا صَنَعَتْ طَائِفَهٌ مِنَ الِاسْتِخْلَافِ وَ خَبِّرُونِی هَلْ یَجُوزُ أَنْ یَکُونَ تَرْکُهُ مِنَ الرَّسُولِ صلی الله علیه و آله هُدًی وَ فِعْلُهُ مِنْ غَیْرِهِ هُدًی فَیَکُونَ هُدًی ضِدَّ هُدًی فَأَیْنَ الضَّلَالُ حِینَئِذٍ وَ خَبِّرُونِی هَلْ وُلِّیَ أَحَدٌ بَعْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بِاخْتِیَارِ الصَّحَابَهِ مُنْذُ قُبِضَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی الْیَوْمِ فَإِنْ قُلْتُمْ لَا فَقَدْ أَوْجَبْتُمْ أَنَّ النَّاسَ کُلَّهُمْ عَمِلُوا ضَلَالَهً بَعْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله

وَ إِنْ قُلْتُمْ نَعَمْ کَذَّبْتُمُ الْأُمَّهَ وَ أَبْطَلَ قَوْلَکُمْ الْوُجُودُ الَّذِی لَا یُدْفَعُ وَ خَبِّرُونِی عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ قُلْ لِمَنْ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ (١) أَ صِدْقٌ هَذَا أَمْ کِذْبٌ قَالُوا صِدْقٌ قَالَ أَ فَلَیْسَ مَا سِوَی اللَّهِ لِلَّهِ إِذْ کَانَ مُحْدِثَهُ وَ مَالِکَهُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ فَفِی هَذَا بُطْلَانُ مَا أَوْجَبْتُمْ مِنِ اخْتِیَارِکُمْ خَلِیفَهً تَفْتَرِضُونَ طَاعَتَهُ إِذَا اخْتَرْتُمُوهُ وَ تُسَمُّونَهُ خَلِیفَهَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنْتُمُ اسْتَخْلَفْتُمُوهُ وَ هُوَ مَعْزُولٌ عَنْکُمْ إِذَا غَضِبْتُمْ عَلَیْهِ وَ عَمِلَ بِخِلَافِ مَحَبَّتِکُمْ وَ هُوَ مَقْتُولٌ إِذَا أَبَی الِاعْتِزَالَ وَیْلَکُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَی اللَّهِ کَذِباً فَتَلْقَوْا وَبَالَ ذَلِکَ غَداً إِذَا قُمْتُمْ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِذَا وَرَدْتُمْ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ کَذَّبْتُمْ عَلَیْهِ مُتَعَمِّدِینَ وَ قَدْ قَالَ مَنْ کَذَبَ عَلَیَّ مُتَعَمِّداً فَلْیَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَهَ وَ رَفَعَ یَدَیْهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی قَدْ نَصَحْتُ لَهُمْ اللَّهُمَّ إِنِّی قَدْ أَرْشَدْتُهُمْ اللَّهُمَّ إِنِّی قَدْ أَخْرَجْتُ مَا وَجَبَ عَلَیَّ إِخْرَاجُهُ مِنْ عُنُقِی اللَّهُمَّ إِنِّی لَمْ أَدَعْهُمْ فِی رَیْبٍ وَ لَا فِی شَکٍّ اللَّهُمَّ إِنِّی أَدِینُ بِالتَّقَرُّبِ إِلَیْکَ بِتَقْدِیمِ عَلِیٍّ علیه السلام عَلَی الْخَلْقِ بَعْدَ نَبِیِّکَ صلی الله علیه و آله کَمَا أَمَرَنَا بِهِ رَسُولُکَ صَلَوَاتُکَ وَ سَلَامُکَ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ ثُمَّ افْتَرَقْنَا فَلَنْ نَجْتَمِعَ بَعْدَ ذَلِکَ حَتَّی قُبِضَ الْمَأْمُونُ.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی بْنِ عِمْرَانَ الْأَشْعَرِیُّ وَ فِی حَدِیثٍ آخَرَ قَالَ: فَسَکَتَ الْقَوْمُ فَقَالَ لَهُمْ لِمَ سَکَتُّمْ قَالُوا لَا نَدْرِی مَا نَقُولُ قَالَ یَکْفِینِی هَذِهِ الْحُجَّهُ عَلَیْکُمْ ثُمَّ أَمَرَ بِإِخْرَاجِهِمْ

ص: ٢٠٧

١- ١. الأنعام: ١٢.

قَالَ فَخَرَجْنَا مُتَحَيِّرِينَ خَجِلِينَ ثُمَّ نَظَرَ الْمَأْمُونُ إِلَى الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ فَقَالَ هَذَا أَقْصَى مَا عِنْدَ الْقَوْمِ فَلَا يَظُنَّ ظَانٌّ أَنَّ جَلَالَتِی مَنَعَتْهُمْ مِنَ النَّقْضِ عَلَیَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: اسحاق بن حماد بن زید می گوید: از یحیی بن اکثم قاضی شنیدم که گفت: مأمون به من دستور داد که گروهی از اهل حدیث و گروهی از دانشمندان علم کلام و استدلال را احضار کنم. من از هر دو دسته در حدود چهل نفر را جمع کردم و به آنها گفتم که در تالار نگهبان و اطاق انتظار باشند تا من به مأمون اطلاع بدهم. وقتی به مأمون اطلاع دادم، دستور داد آنها را وارد کنم. وارد که شدند، مأمون ساعتی با آنها صحبت کرد و ملاطفت نمود.

سپس گفت: من می خواهم امروز بین خود و شما، خدا را حجت قرار دهم. هر کس احتیاج به قضای حاجت دارد، برود حاجت خود را انجام دهد. آزاد باشید و کفش های خود را درآورید و ردای خویش را کنار بگذارید. آنها آنچه که مأمون توصیه کرد انجام دادند. آنگاه گفت: من شما را آورده ام تا با شما مناظره کنم و حجت را بر شما تمام نمایم. از خدا بپرهیزید! مواظب خود و اعتقاد خویش باشید. مبادا مقام و موقعیت من، مانع از حقیقت گویی شما هر جا که باشد، شود. و یا مانع رد کردن باطل، از هر کس که ادعا کرد، شود. از آتش جهنم بترسید و در فرمانبرداری او خود را به خدا نزدیک کنید که هر کس خود را به مخلوقی نزدیک کرد، به وسیله معصیت و نافرمانی خدا همان شخص را بر او مسلط می گرداند. با تمام نیرو و هوش و عقل خود با من مناظره کنید.

من معتقدم که علی پس از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم، بهترین انسان است. اگر صحیح است تصدیق کنید، وگرنه با دلیل رد نمایید. اگر مایل هستید من از شما در این مورد سؤال کنم، می خواهید شما از من بپرسید.

علمای حدیث گفتند که ما سؤال می کنیم. گفت: سؤال کنید، ولی یک نفر را انتخاب نمایید. چنان چه شخص دیگری دلیل اضافی داشت، دلیل خود را می آورد و اگر اشتباهی برای آن شخص رخ داد، شما اصلاح کنید.

یکی از آنها گفت: ما می گوییم بهترین مردم بعد از پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم ابوبکر است، زیرا روایتی که همه بر آن اعتراف دارند، از پیغمبر نقل شده که فرمود: بعد از من پیرو دو نفر، ابا بکر و عمر باشید. وقتی پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم امر به اقتدای به آن دو کرد، می فهمیم که ایشان حتما امر به اقتدای به بهترین مردم کرده است.

مأمون گفت: روایت ها زیاد است؛ یا همه آنها صحیح است یا همه باطل یا بعضی صحیح و برخی باطل. چنان چه همه درست باشند، لازم است همه باطل باشند، زیرا برخی از روایات نقیض بعضی دیگر است. و اگر همه باطل باشد، دین از بین می رود. چون ممکن نیست همه صحیح یا همه باطل باشد، پس بعضی صحیح و بعضی باطل است. در این صورت هر روایتی باید به وسیله دلیلی اثبات شود تا بتوان به آن اعتقاد آورد و چنان چه مضمون روایت، دلیل بر صحت آن باشد، بهتر است که آن را معتقد شویم و اخذ کنیم .

این روایت تو از روایاتی است که دلیل بطلان آن با خودش همراه است. به دلیل اینکه پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم راستگوترین مردم است و آنها را به کار محال تکلیف نمی کند، زیرا این دو مرد یا از تمام جهات یکسان هستند. در این

صورت لازم است دو فرد متمایز از یکدیگر، یک فرد باشند و این غیر ممکن است. چنان چه آنها با یکدیگر اختلاف داشته باشند، چگونه صحیح است پیروی هر دو؟ چون انجام تکلیف محال می شود. اگر از یکی پیروی کنی، مخالفت با دیگری است. دلیل اختلاف آن دو این است که ابا بکر اهل ردّه را اسیر کرد و عمر آنها را آزاد بشمرد. عمر به ابی بکر گفت که خالد را عزل کند و او را به انتقام خون مالك بن نویره بکشد، اما ابی بکر امتناع ورزید! عمر متعه را حرام کرد، ولی ابوبکر این کار را نکرد. عمر دفتر عطایا برای خلافت تشکیل داد، اما ابا بکر نکرد! ابا بکر برای خود جانشین تعیین کرد، ولی عمر این عمل را انجام نداد

شیخ صدوق رحمه الله می گوید: در باب این دو حدیث مطلبی است که مأمون آن را به خصم نگفت. و آن اینکه اهل تسنن روایت نقل نکرده اند که پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم فرموده باشد: «اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر» (به حالت جرّ)، بلکه روایت کرده اند: «ابوبکر و عمر» (به حالت رفع). و برخی از آنان هم روایت کرده اند: «ابا بکر و عمر» (به حالت نصب). اگر روایت صحیح باشد، معنای حالت نصبی این می شود: ای ابابکر و ای عمر! به دو چیزی که بعد از من می آیند، یعنی کتاب خدا و عترت اقتدا کنید. و معنای حالت رفعی این می شود: ای مردم و ای ابوبکر و ای عمر! به دو چیزی که بعد از من می آیند، یعنی کتاب خدا و عترت اقتدا کنید.

بر می گردیم به ادامه سخن مأمون.

یکی دیگر از دانشمندان اهل حدیث گفت: پیغمبر فرمود: «اگر دوستی برای خود می گرفتم، ابا بکر را انتخاب می کردم.»

مأمون جواب داد: این صحیح نیست، زیرا روایات خودتان این طور است که پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم، بین اصحاب خود برادری قرار داد و علی را نگه داشت. علی از نگهداشتن خود سؤال کرد. فرمود: تو را برای برادری خود نگه داشته ام. هر کدام از دو روایت که صحیح باشد، دیگری باطل است .

نفر سوم گفت: علی علیه السّلام روی منبر گفت: بهترین مردم بعد از پیغمبر، ابوبکر و عمر است. مأمون گفت: این محال است، زیرا اگر پیغمبر آن دو را بهترین مردم می دانست، یک مرتبه عمرو بن عاص و مرتبه دیگر اسامه بن زید را امیر بر آنها قرار نمی داد. از شواهد کذب این روایت، فرمایش علی علیه السّلام است که فرمود: پیغمبر از دنیا رفت. من از پیراهن خود به مقامش شایسته تر بودم، ولی به واسطه اینکه مردم از دین برنگردند، صبر کردم. و فرمایش دیگر آن حضرت که فرمود: کجا آن دو بهتر از منند، با اینکه قبل از آنها و بعد از آنها خدا را پرستش کردم!

دیگری گفت: ابا بکر در خانه خود را بست و گفت: هر کس بیعت خود را پس بگیرد، من بیعت او را فسخ می کنم! علی علیه السّلام فرمود: پیغمبر تو را مقدم داشته، چه کس می تواند تو را از این مقام محروم گرداند؟

مأمون گفت: این سخن باطل است، زیرا خودتان روایت می کنید که علی از بیعت با ابا بکر تا بعد از درگذشت فاطمه علیها السّلام خودداری کرد و فاطمه به علی صلوات الله علیهما وصیت کرد در شب دفنش نمایند تا آنها در تشییع جنازه اش حضور پیدا نکنند.

از جهت دیگر اگر پیغمبر، ابا بکر را جانشین خود قرار داده بود، ابو بکر چگونه می توانست بیعت خود را فسخ نماید؟ و دیگر نمی گفت به آن مرد انصاری که من برای جانشینی پیغمبر، یکی از این دو نفر را می پسندم، یعنی عمر و ابو عبیده.

دانشمند دیگری گفت: عمرو بن عاص به پیغمبر عرض کرد: کدام یک از زنان نزد شما محبوب ترند؟ فرمود: عایشه. عرض کرد: از مردان چه؟ فرمود: پدرش.

مأمون در جواب گفت: این نیز باطل است، زیرا خودتان روایت کرده اید که پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم مرغ بریانی در مقابل گذارده بود و گفت: بار خدایا! محبوب ترین بنده خود را برسان تا از این غذا بخورد! علی علیه السّلام وارد شد. کدام یک از این دو روایت شما صحیح است؟

یکی دیگر از دانشمندان گفت: علی علیه السّلام گفته که هر کس مرا بر ابا بکر و عمر فضیلت دهد، او را حد افترا می زنم. مأمون گفت: چگونه ممکن است به کسی که حدّ بر او لازم نیست تازیانه بزند؟ در این صورت با فرمان خدا مخالفت کرده و این تفضیل آیا دروغ نیست؟ شما خودتان روایت کرده اید که ابا بکر گفت: «من امیر بر شما شده ام، با اینکه از شما بهتر نیستم.» کدام یک از این دو نفر نزد تو راستگوتر هستند؛ ابوبکر نسبت به خودش یا علی درباره ابوبکر، با اینکه حدیث متناقض است: ابوبکر در این گفتار یا راستگو است و یا دروغگو! این موضوع را از کجا فهمیده؟ اگر به وحی باشد که وحی قطع شده است. اگر نظر شخصی اوست که خیال و نظر تحیر و سرگردانی است و در صورتی که دروغگو باشد، محال است کسی که دروغگو باشد، عهده دار پیشوایی و متصدی احکام و حدود مسلمانان گردد.

دیگری گفت: از پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم نقل شده که فرمود: «ابوبکر و عمر دو آقای پیرمردهای بهشت هستند.»

مأمون جواب داد: این حدیث محال است، زیرا در بهشت پیری نیست. روایت شده که پیرزنی به نام اشجعیه در خدمت پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم بود. آن جناب فرمود: در بهشت پیر زن ها داخل نمی شوند! اشک هایش جاری شد. حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: خداوند در قرآن می فرماید: «إِنَّا أَنْشَأْنا هُنَّ إِنْشاءً فَجَعَلْنا هُنَّ أَبْكاراً عُرُباً أَتْراباً» - . واقعه / ۳۷ - ، {ما آنان را پدید آورده ایم پدید آوردنی! و ایشان را دوشیزه گردانیده ایم، شوی دوستِ همسال.} اگر شما خیال می کنید وقتی داخل بهشت شوند، خداوند آنها را جوان خواهد نمود. خودتان روایت کرده اید که پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم درباره امام حسن و امام حسین علیه السّلام فرمود: «آنها دو آقای جوانان اهل بهشتند، از پیشینیان و کسانی که بعد بیایند و پدرشان بهتر از آن دو است.»

دانشمند دیگری گفت: از پیغمبر روایت شده که فرموده است: «اگر من مبعوث به پیغمبری نمی شدم، عمر مبعوث می شد.»

مأمون گفت: این نیز صحیح نیست، زیرا خداوند می فرماید: «إِنَّا أَوْحَيْنا إِلَيْكَ كَما أَوْحَيْنا إِلى نُوحٍ وَ النَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ» - . نساء / ۱۶۳ - ، {ما همچنان که به نوح و پیامبران بعد از او، وحی کردیم، به تو [نیز] وحی کردیم.} و در این آیه می فرماید: «وَ إِذْ أَخَذْنا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثاقَهُمْ وَ مِنْكَ وَ مِنْ نُوحٍ وَ إِبْراهِيمَ وَ مُوسى وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ. - . احزاب / ۳۳ - » {و [یاد کن] هنگامی را که از پیامبران پیمان گرفتیم، و از تو و از نوح و ابراهیم و موسی وعیسی پسر مریم.} آیا ممکن است کسی که از او پیمان

نبوت نگرفته اند، برانگیخته شود و آن کس که پیمان از او گرفته اند، مبعوث نشود؟

یکی دیگر از دانشمندان گفت: پیغمبر در روز عرفه به عمر نگاهی نمود، تبسم کرد و فرمود: خداوند یک مرتبه به تمام بندگانش مباهات نمود و تنها به عمر افتخار کرد.

مأمون گفت: این هم محال است، در صورتی که پیغمبرش جزو عموم مردم باشد، ولی عمر خاص باشد! این روایت خنده دارتر از آن روایت دیگر نیست که می گویند پیغمبر فرمود: داخل بهشت شدم، ناگاه متوجه صدای نعلین گردیدم. نگاه کردم دیدم غلام ابوبکر بلال، زودتر از من به بهشت رفته! شیعه می گوید: علی بهتر از ابوبکر است، شما می گویید غلام ابوبکر بهتر از پیغمبر است، زیرا آن کس که زودتر به بهشت رود البته بهتر خواهد بود.

روایت دیگری که می گویید: همین که شیطان وجود عمر را احساس می کند، فرار می نماید نیز مضحک است، زیرا همان شیطان بنا به گفته شما، به زبان پیغمبر انداخت: «أنهن الغرانیق العلی.» از عمر می ترسید ولی – نعوذ بالله – به زبان پیغمبر کفر جاری می کند!

دانشمند دیگری گفت: پیغمبر فرمود: اگر عذاب نازل شود، جز عمر کسی نجات نخواهد یافت.

مأمون جواب داد: این مخالف قرآن است، زیرا خداوند می فرماید: «ما كانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ» – . انفال / ۳۳ – ، {و [لی] تا تو در میان آنان هستی، خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند.} شما عمر را مانند پیغمبر قرار داده اید.

دیگری گفت: پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم گواهی نموده است که عمر، یکی از ده نفر صحابه ای است که به بهشت می روند. مأمون گفت: اگر این حدیث، آن طوری که می گویید صحیح باشد، عمر به حذیفه نمی گفت: تو را به خدا سوگند می دهم؛ آیا من از منافقین هستم؟ در صورتی که پیغمبر به عمر فرموده باشد تو اهل بهشتی و او را تصدیق نکند تا حذیفه تزکیه اش نماید. با این وصف حذیفه را تصدیق نموده و پیغمبر را به درستگویی قبول نکرده است. این خلاف دین است و اگر سخن پیغمبر را تصدیق کرده، پس چرا عمر از حذیفه چنین می پرسد؟ این دو خبر با یکدیگر تناقض دارد.

دیگری گفت: پیغمبر فرموده است: مرا در یک طرف ترازو و امتم را در طرف دیگر گذاشتند. من سنگین تر بودم! به جای من ابوبکر را گذاشتند، او هم سنگین تر شد. سپس عمر را گذاشتند، او نیز سنگین تر شد. سپس ترازو را برداشتند.

مأمون گفت: این هم محال است، زیرا از نظر جسم سنگین تر شده اند یا از نظر عبادت؟ اگر از لحاظ جسم باشد که معلوم است درست نیست،، زیرا جسم آنها سنگین تر از امت نیست و اگر سنگینی به واسطه اعمال صالح آن دو باشد، این حرفی است. ولی چگونه آنها با نداشتن عمل فضیلت می یابند؟ بعد مأمون پرسید: مردم به چه چیز از یکدیگر امتیاز پیدا می کنند؟ یک نفر جواب داد: به عمل صالح! مأمون گفت: آیا کسی که در زمان پیغمبر فضیلت و برتری بر دیگری داشته باشد، بعد از درگذشت پیغمبر آن دیگری بیشتر از شخص برتر عمل نماید، آیا باز به او می رسد؟ اگر بگویید می رسد، خودتان کسانی را در این زمان می یابید که بیشتر از اصحاب پیغمبر جهاد و حج و روزه و صدقه دارند. همه اعتراف کردند شخصی که امروز برتری داشته باشد، به مقام آن کسی که در زمان پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم برتری دارد نمی رسد.

مأمون اضافه کرد: دلیل دیگر اینکه دقت کنید کسانی که دین و ایمانتان را از آنها اقتباس می کنید، چه مقدار در فضائل علی علیه السّلام روایت نقل کرده اند و سپس مقایسه کنید فضائلی که درباره آن ده نفر بشارت داده شده نقل کرده اند؛ اگر به یک جزء از اجزاء بسیار زیاد فضائل علی علیه السّلام رسید، حرف شما درست است. چنان چه فضائل علی بسیار بیشتر شد، پس از پیشوایان خود پیروی کنید و دیگر چنین سخن هایی نگویید. در این موقع همه سر به زیر انداختند و سکوت اختیار کردند .

مأمون گفت: چرا ساکت شدید؟ گفتند: ما سؤالات خود را تمام کردیم! گفت: حالا من سؤال می کنم. بگویید در اول بعثت چه عملی بهترین اعمال محسوب می شده؟ گفتند: سبقت به اسلام آوردن، زیرا خداوند می فرماید: «السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ» - . واقعه / ۱۰ - ، {و سبقت گیرندگان مقدّمند آنانند همان مقرّبانِ [خدا].} مأمون پرسید: آیا کسی زودتر از علی علیه السّلام ایمان آورده؟ در جواب گفتند: او هنوز بالغ نشده بود که ایمان آورد و به ایمانش حکمی جاری نمی شود. ولی ابوبکر در حال پیری اسلام را پذیرفت. این نوع ایمان مورد توجه است و بین این دو ایمان فرق است.

مأمون این اشکال را بدین طریق پاسخ داد: پرسید: آیا اسلام علی بن ابی طالب علیه السّلام به وسیله الهام از جانب خدا بود یا به دعوت پیغمبر؟ اگر بگویید: خدا الهام نمود، او را بر پیغمبر مزیت داده اید، چون به پیغمبر الهام نشد و جبرئیل بر او نازل گردید. اگر پیغمبر او را دعوت به اسلام کرده، یا از طرف خودش علی علیه السّلام را دعوت کرده یا از طرف خدا؛ اگر بگویید به دلخواه خودش بوده، این خلاف گفته خدا است که فرموده: «وَ ما أَنَا مِنَ الْمُتَکَلِّفِینَ» - . ص / ۸۶ - ، {و من از کسانی نیستم که چیزی از خود بسازم [و به خدا نسبت دهم].} و آیه دیگر می فرماید: «ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی» - . نجم / ۳ - ، {و از سر هوس سخن نمی گوید.} اگر خداوند او را امر کرده که علی علیه السّلام را به اسلام دعوت کند، در این صورت خداوند که دانای تمام رازهاست، علی علیه السّلام را از میان تمام بچه ها به این امتیاز اختصاص داده است، چون او را خوب می شناخته.

دلیل دیگر؛ بفرمایید که آیا ممکن است خداوند بنده اش را تکلیف به کاری کند که نتواند انجام دهد؟ اگر بگویید ممکن است، کافر شده اید و چنان چه بگویید تکلیف نمی کند، چگونه ممکن است به پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم دستور بدهد که علی را به ایمان دعوت نماید، با اینکه ایمانش به واسطه کوچکی و عدم بلوغ پذیرفته نمی شود؟ و از جهت دیگر، آیا بچه دیگری، از خویشاوند یا غیر خویشاوند را دعوت کرده تا از علی پیروی کند؟ چنان چه بگویید دعوت نکرده، این امتیاز مخصوص علی بن ابی طالب علیه السّلام است که از بین تمام فرزندان عرب، این فضیلت را تنها دارا باشد.

سپس پرسید: بگویید کدام عمل بعد ایمان در صدر اسلام بهتر بود؟ جواب دادند پیکار در راه خدا. مأمون پرسید: آیا سابقه جهاد برای یکی از آن ده نفر به اندازه علی بن ابی طالب علیه السّلام نقل شده؟ در جنگ بدر شصت و چند نفر از کفار کشته شدند که بیست و چند نفر را تنها علی کشت و چهل نفر را سایر مسلمانان. یک نفر گفت: ابوبکر با پیغمبر در تخت روان تدبیر جنگ می کرد. مأمون گفت: سخنی شگفت انگیز گفتی! آیا در تخت روان شخصا تدبیر جنگ را می کرد، بدون پیغمبر یا با حضرت رسول در تدبیر شریک بود یا پیغمبر به صوابدید و صلاح او احتیاج داشت؟ کدام شق را انتخاب می کنی؟ در جواب گفت: پناه می برم به خدا از اینکه بگویم به تنهایی تدبیر می کرد یا با شرکت پیغمبر یا آن حضرت به ابا بکر احتیاج

داشت.

مأمون گفت: پس بودن در تخت روان چه فضیلتی است؟ اگر فضیلت به گوشه گیری از جنگ است، باید هر کس که از جنگ تخلف می جوید، بر مجاهدین برتری داشته باشد، با اینکه خداوند می فرماید: «لا يَسْتَوِي الْقاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَ الْمُجاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجاهِدِينَ بِأَمْوالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقاعِدِينَ دَرَجَةً وَ كُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنى وَ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجاهِدِينَ عَلَى الْقاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً» - . نساء / ۹۵ - ، {مؤمنان خانه نشین که زیان دیده نیستند با آن مجاهدانی که با مال و جان خود در راه خدا جهاد می کنند یکسان نمی باشند. خداوند، کسانی را که با مال و جان خود جهاد می کنند به درجه ای بر خانه نشینان مزیّت بخشیده، و همه را خدا وعده [پاداش] نیکوداده، و [لی] مجاهدان را بر خانه نشینان به پاداشی بزرگ، برتری بخشیده است} اسحاق بن حماد می گوید: در این موقع مأمون به من گفت: سوره «هَلْ أَتى عَلَى الْإِنْسانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ»، {آیا انسان را آن هنگام از روزگار [به یاد] آید} را بخوان! خواندم تا رسیدم به این آیه: «وَ يُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَ يَتِيماً وَ أَسِيراً»، {و به [پاس] دوستیِ [خدا]، بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می دادند.} تا این قسمت از سوره: «وَ كانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً»، {و کوشش شما مقبول افتاده است.} مأمون سؤال کرد: آیا شنیده ای که علی علیه السّلام در موقعی که فقیر و یتیم و اسیر را اطعام نمود، به آنها گفته باشد: «إِنَّما نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزاءً وَ لا شُكُوراً»، {«ما برای خشنودی خداست که به شما می خورانیم و پاداش و سپاسی از شما نمی خواهیم} چنان چه خداوند در سوره بیان می فرماید؟ جواب دادم: نه من نشنیده ام. مأمون گفت: خداوند از قلب و نیت علی علیه السّلام آگاه بود. از این جهت برای شناساندن نیت علی علیه السّلام، این قسمت را در قرآن آورده است. آیا خداوند در قرآن یک جای دیگر این مقدار توصیف بهشت را نموده، از قبیل «قوارير من فضه» - . انسان / ۱ و ۸ و ۲۲ و ۹ و ۱۶ - ، {شیشه های بلورین مانند نقره}؟ جواب دادم نه. مأمون گفت: این فضیلت دیگری است از برای علی که در سوره اختصاصی او، این مقدار بهشت را وصف کرده است. بعد پرسید: می دانی چطور شیشه از نقره می شود؟ گفتم: نمی دانم. مأمون گفت: منظورش این است که ظرف های بلورین به اندازه ای شفاف است که مانند نقره سفید است و داخل آنها می درخشد و از خارج مشاهده می شود.

این آیه از نظر او، مانند فرمایش پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم است که به انجشه می فرمود: «رويدا سوقك بالقوارير.» (اکنون که شترها کند می روند، آوازی که برای شیشه ها می خوانی بخوان!) منظورش زن ها است که آنها را از نظر لطافت و صفا، به شیشه تشبیه نموده، یا این سخن حضرت که فرمود: «ركبت فرس ابى طلحه فوجدته بحرا.» (سوار بر اسب ابی طلحه شدم و آن را دریایی یافتم.) این کنایه از تندروی اسب است، و این آیه که می فرماید: «وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِيظٌ» - . ابراهیم / ۱۷ - ، {و مرگ از هر جانبی به سویش می آید ولی نمی میرد و عذابی سنگین به دنبال دارد.} منظورش این است که گویی مرگ بر او وارد می شود، با اینکه مرگ نیامده و اگر آمده بود، می میرد.

بعد به من گفت: اسحاق! تو نیز از کسانی نیستی که معتقدند آن ده نفر در بهشت هستند؟ جواب دادم چرا. مأمون گفت: به نظر تو اگر یک نفر بگوید: نمی دانم این حدیث صحیح است یا نه، به این سخن کافر می شود؟ جواب دادم: نه! پرسید: اگر همان شخص بگوید: نمی دانم که این آیه از قرآن است یا نه، کافر می شود؟ گفتم: بلی، کافر می شود. مأمون گفت: این باعث فضیلت بیشتری برای علی علیه السّلام می گردد.

بعد مأمون رو به من کرد و گفت: اسحق! آیا حدیث پرنده بریان در نزد تو صحیح است؟ گفتم: آری. مأمون گفت: پس لجاجت و ستیزه تو آشکار گردید، زیرا از این سه وجه خارج نیست؛ یا همان طوری که پیغمبر درخواست نمود، محبوب ترین خلق خدا پیش او آمد یا خواسته اش پذیرفته نشد.

وجه دیگر اینکه خداوند با فضیلت ترین بنده اش را می شناخت، ولی آن کس که فضیلتش کمتر بود، بیشتر مورد محبتش قرار داشت (منظور علی علیه السّلام است که به نظر آن دانشمندان، ابوبکر بر او فضیلت دارد). وجه سوم اینکه بگویی خداوند نمی داند کدام بنده فضیلت بر دیگری دارد! از این سه قسمت کدام یک را انتخاب می کنی؟

اسحاق می گوید: مدتی سر به زیر انداختم و سپس گفتم: خداوند درباره ابوبکر می گوید: «ثانِیَ اثْنَیْنِ إِذْ هُما فِی الْغارِ إِذْ یَقُولُ لِصاحِبِهِ لا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنا» - . توبه / ۴۰ - ، {و او نفر دوم از دو تن بود، آنگاه که در غار [ثَور] بودند، وقتی به همراه خود می گفت: «اندوه مدار که خدا با ماست.»} چنان چه ملاحظه می کنید، خداوند امتیاز مصاحبت با پیغمبر را به ابوبکر می دهد. مأمون گفت: تعجب می کنم که چقدر اطلاع شما درباره لغت و قرآن کم است! مگر در قرآن نخوانده ای که خداوند کافر را مصاحب با مؤمن قرار داده؟ اینکه ابا بکر مصاحب پیغمبر باشد، چه فضیلتی را برایش ثابت می کند؟ در این آیه می فرماید: «قالَ لَهُ صاحِبُهُ وَ هُوَ یُحاوِرُهُ أَ کَفَرْتَ بِالَّذِی خَلَقَکَ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاکَ رَجُلًا» - . کهف / ۳۷ - ، {رفیقش - در حالی که با او گفت وگو می کرد - به او گفت: «آیا به آن کسی که تو را از خاک، سپس از نطفه آفرید، آنگاه تو را [به صورت] مردی درآورد، کافر شدی؟»} چنان چه ملاحظه می کنید، شخص کافر را مصاحب مؤمن قرار داده است! در این شعر، هذلی اسب خویش را مصاحب خود قرار داده است:

من صبح کردم در حالی که اسبم وحشی است و زیر ردا به مشرق می نگرد!

ازدی نیز در این شعر همین کار را کرده:

و بدون تردید ترسیدم و و حشت کردم از تنهایی در آن مکان و تنها همدم و دمساز من چهارپایی نجیب و ساق سپید و بلند قامت بود

پس تنها مصاحب بودن شخص با پیغمبر، فضیلتی را ایجاب نمی کند. و اما این قسمت از آیه «إِنَّ اللَّهَ مَعَنا»، {خدا با ما است} نیز دلیل بر فضیلت نمی شود، زیرا خداوند با نیکوکار و بدکردار هست. نشنیده ای این آیه را که می فرماید «ما یَکُونُ مِنْ نَجْوی ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنی مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَیْنَ ما کانُوا» - . مجادله / ۷ - ، {هیچ گفتگوی محرمانه ای میان سه تن نیست مگر اینکه او چهارمین آنهاست، و نه میان پنج تن مگر اینکه او ششمین آنهاست، و نه کمتر از این [عدد] و نه بیشتر، مگر اینکه هر کجا باشند او با آنهاست.}.

این قسمت آیه که می فرماید: «لا تَحْزَنْ»، {غمگین مباش.} اینک جواب ده که آیا حزن ابی بکر، طاعت خدا بود یا معصیت؟ اگر بگویی طاعت بوده، پس چرا پیغمبر نهی از طاعت و بندگی کرده؟ این کار از شخصی حکیم سر نمی زند و اگر معصیت باشد، معصیت فضیلتی به وجود نمی آورد! بگو ببینم، در همین آیه: «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَکِینَتَهُ عَلَیْهِ»، {پس خدا آرامش خود را بر او

فروفرستاد.} خداونـد می فرماید: {آرامش خویش را بر او نازل فرموده!} بر چه کسـی نازل کرده؟ در جواب گفتم: بر ابا بکر نـازل فرموده، زیرا پیغمبر بی نیاز از آرامش بود. مأمون گفت: در این آیه که خداونـد اشاره به جنگ حنین می کنـد، تصـریح می فرمایـد که آرامش و سکون را بر پیغمـبر و مـؤمنین نـازل کرده: «وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئاً وَ ضاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِما رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلى رَسُولِهِ وَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» – ۲. توبه / ۲۵ – ، {در روز «حُنَين» آن هنگـام که شـمارِ زیادتان شـما را به شـگفت آورده بود، ولی به هیـچ وجه از شـما دفع [خطر] نکرد، و زمین با همه فراخی بر شـما تنگ گردید، سـپس در حالی که پشت [به دشـمن] کرده بودید برگشتید. آنگاه خدا آرامش خود را بر فرستاده خود و بر مؤمنان فرود آورد.} ضمنا ای اسحق! آیا می دانی مراد از مؤمنین در این آیه کیانند؟ گفتم: نه. گفت: تمام مسلمانان در جنگ حنین فرار کردند، مگر هفت نفر از بنی هاشم: علی علیه السّـلام با شمشیر از پیغمبر دفاع می کرد؛ عباس لجام استر را گرفته بود و پنـج نفر دیگر آن حضـرت را در میان گرفته بودند تا آسـیبی به حضـرتش نرسد تا بالاخره خداوند پیروزی عنایت کرد.

منظور از مؤمنین در این آیه، علی و بقیه بنی هـاشم هسـتند که حضور داشـتند. حالا بگو ببینم؛ کـدام یک از این دو نفر دارای فضـیلت بیشتری هسـتند: کسی که در جنگ حنین با جان دفاع می کرد و سکون و آرامش بر او و پیغمبر نازل شد یا آن کسی که در غار به همراه پیغمبر بود و شایسته سکون و آرامش هم نبود؟

ای اسـحاق! کـدام یک فضـیلت بیشتری دارنـد؟ آن کسـی که در غار با پیغمبر بود یا کسـی که در رختخواب پیغمبر خوابید و جان خویش را سپر بلای او کرد تا جریان هجرت به طور کامل وقوع پیدا کرد؟ خداوند به پیغمبر دستور داد علی را مأمور کند که در رختخوابش بخوابـد و جـان خویش را فـدای پیغمبر کنـد. وقتی مـأموریت را به او فرمود، عرض کرد: من در رختخواب شما بخوابم شما سالم می مانید؟ فرمود: آری. عرض کرد: با جان و دل می پذیرم. سپس نزد رختخواب حضرت آمد و خوابید و لحاف را بر خود پیچید. مشـرکین او را محاصره کردند و همه یقین داشتند که پیغمبر خوابیده و تصمیم داشتند هر کدام یک شمشـیر بزنند تا خونش میان قبایل پراکنده شود و بنی هاشم نتوانند کسـی را به جای او بکشـند. علی علیه السّـلام کاملا متوجه بود و می شنید چه تدبیری اندیشیده اند و چگونه می خواهند او را از میان بردارند. این موقعیت خطرناک ولی حساس، به هیچ وجه او را وادار نکرد که التماس و زاری کند و ناراحت شود، چنان چه می پذیرم که در غار ناراحت شد! خداوند از آشفتگی خاطرش حکایت می کنـد، با اینکه ابوبکر با پیغمبر همراه بود، ولی علی که تنها در رختخواب خوابیـد، کوهی اسـتوار و مردی استوار بود. خداوند با قدرت خویش، او را از آسیب قریش محفوظ نگه داشت.

صبحگاه که سـر برداشت، به او نگریسـتند و پرسـیدند: کو محمّـد؟ گفت: از کجا می دانم. گفتند: توما را فریب دادی. پس از تمام شدن این جریان خدمت پیغمبر رسید.

علی به واسـطه جانبازی ها و فداکاری هایی که می کرد و عظمتی که داشت، همیشه بر تمام صحابه برتری داشت، تا خدای او را به جوار رحمتش برد. آن پسـندیده مرد، مورد مغفرت و عنایت پروردگار است. آنگاه مأمون گفت: اسـحاق! حدیث ولایت را روایت نمی کنی؟ گفتم: چرا. گفت: حدیث را برایم بازگو کن! خواندم، گفت: ببین در این حدیث، پیغمبر به گردن ابوبکر و عمر برای علی حقی اثبـات می کنـد کـه آن دو را هرگز چنیـن حقی بر علی نیست. گفتم: مردم می گوینـد: این سـخن را به

واسطه زید بن حارثه فرموده (چون زید غلام پیغمبر بود، یعنی علی بعد از من بر زید تسلط خواهد داشت). پرسید: چه وقت این فرمایش را فرموده؟ جواب دادم: در غدیر خم، بعد از مراجعت از مکه. سؤال کرد: زید چه وقت از دنیا رفت؟ در جواب گفتم: در جنگ موته! گفت: مگر زید قبل از غدیر خم از دنیا نرفته بود؟ جواب دادم: چرا. مأمون گفت: از طرف دیگر اگر تو فرزندی داشته باشی که به سن پانزده سالگی در میان مردم فریاد زند مردم! بدانید که غلام من، غلام پسر عمویم خواهد بود! از این پسرت ناراحت نمی شوی و تنفر نداری؟ گفتم: چرا. گفت: مایلی پسرت از چنین کرداری منزه باشد، ولی به پیغمبر این نسبت را می دهی؟ آنگاه رو به جمعیت کرد و گفت: وای بر شما! اختیارتان را به دست علمای خود داده اید! خداوند می فرماید: «اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ» - . توبه / ۳۱ - ، {اینان دانشمندان و راهبان خود و مسیح پسر مریم را به جای خدا به الوهیّت گرفتند.} به خدا سوگند نه نماز برای ایشان می خوانند و نه روزه می گیرند. آنها دستور دادند و مردم اطاعت کردند!

سپس گفت: فرمایش پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم نسبت به علی علیه السّلام را قبول داری که فرمود: «تو نسبت به من، مانند هارون هستی نسبت به موسی؟» جواب دادم: بلی. گفت: مگر هارون، برادر پدر و مادری موسی نبود؟ تصدیق کردم. گفت: علی هم همین طور برادر پدر مادری پیغمبر می شود؟! گفتم: نه. گفت: هارون پیغمبر بود، علی که پیغمبر نبود. پس این دو مقام برای علی نیست، دیگر چیزی جز خلافت و جانشینی باقی نمی ماند که هارون جانشین موسی بود، علی هم جانشین پیغمبر است. این فرمایش را در موقعی فرمود که مردم ناسپاس و دورو گفته بودند علی را در مدینه گذاشت، چون میل نداشت او را با خود ببرد. آن حضرت برای ردّ گفتار منافقین و تنزیه ساحت قدس علی علیه السّلام، حدیث منزلت را بیان کرد، همان طوری که خداوند از حضرت موسی حکایت می کند که به برادرش گفت: «اخْلُفْنِی فِی قَوْمِی وَ أَصْلِحْ وَ لا تَتَّبِعْ سَبِیلَ الْمُفْسِدِینَ» - . اعراف / ۱۴۲ - ، {در میان قوم من جانشینم باش، و [کار آنان را] اصلاح کن، و راه فسادگران را پیروی مکن}

گفتم: حضرت موسی، وقتی به دعوت پروردگار به طور می رفت، هارون را در زمان حیات جانشین خود کرد. پیغمبر نیز علی را هنگامی که به جنگ رهسپار بود، جانشین خود قرار داد. (منظورش اینکه جانشینی اختصاص به زمان حیات داشته نه بعد).

مأمون گفت: مگر موسی هنگام رفتن، کسی از اصحاب به همراهش بود؟ جواب دادم: بلی. پرسید: هارون را جانشین خود بر همه اصحاب آنها که باقی بودند و آنهایی که رفته بودند قرار نداده بود؟ گفتم: چرا همین طور است.

مأمون گفت: در این صورت علی جانشین پیغمبر است بر تمام مردم، اگرچه بیشتر آنها را به جنگ برده بود و فقط زنان و ناتوانان و بچه ها باقی مانده بودند! دلیل بر اینکه در زمان حیات و هنگام غیبت و هم پس از مرگ جانشین اوست، این فرمایش پیغمبر است: «علی نسبت به من، مانند هارون است نسبت به موسی، جز اینکه بعد از من پیغمبری نخواهد بود.» این سخن صریح است در اینکه علی جانشین بعد از من است، ولی پیغمبر نمی تواند باشد، چون پیغمبری به من ختم شده است .

از همین فرمایش بیشتر استفاده می شود که علی علیه السّلام وزیر پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم نیز هست، زیرا موسی در بین مناجات خود عرض کرد: «وَ اجْعَلْ لِی وَزِیراً مِنْ أَهْلِی هارُونَ أَخِی اشْدُدْ بِهِ أَزْرِی وَ أَشْرِکْهُ فِی أَمْرِی» - . طه / ۲۹ - ، {برای من دستیاری از کسانم قرار ده، هارون برادرم را، پشتم را به او استوار کن، و او را شریک کارم گردان.} وقتی علی علیه

السّلام مقامش نسبت به پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم مانند هارون نسبت به موسی باشد، پس وزیر پیغمبر خواهد بود، همان طور که هارون وزیر موسی علیه السّلام و جانشین او بود.

در این موقع رو به جانب متکلمین و دانشمندان علم کلام کرد و گفت: من از شما سؤال کنم یا شما از من می پرسید؟ گفتند: ما سؤال می کنیم: گفت بگویید.

یکی از آنها گفت: مگر امامت علی علیه السّلام از جانب خدا نبود که می گویید پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم، آن را به طور وجوب و لزوم مثل نماز ظهر که چهار رکعت است و پنج درهم زکات که در دویست درهم باید داد و حج خانه خدا، بیان کرده؟ مأمون گفت: چرا. گفت: پس چرا در هیچ کدام از واجبات اختلاف پیدا نشده و تنها در خلافت حضرت علی علیه السّلام اختلاف به وجود آمد؟

مأمون گفت: زیرا آن علاقه و میل و رغبتی که در به دست آوردن مقام خلافت هست، در سایر واجبات دین چنین کشمکش و فعالیتی برای احراز آن نیست.

دیگری گفت: من می گویم: پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم به خودشان واگذاشت تا یک نفر را از میان خویش انتخاب کنند، از ترس اینکه اگر خودش انتخاب کند، مبادا با جانشینش مخالفت کنند و در نتیجه مشمول عذاب گردند. لذا از شفقت و مهری که به امت داشت، خلیفه تعیین نکرد! مأمون گفت: خودت سخن خودت را انکار و ابطال کردی، زیرا بگو ببینم؛ خدا به مردم مهربان تر است یا پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم؟خدا پیغمبرش صلی اللّه علیه و آله و سلم را می فرستد، با اینکه می داند بعضی مخالفت می کنند و برخی می پذیرند و شفقت و محبتی که به مخلوق دارد، مانع از فرستادن پیامبر نمی شود .

دلیل دیگر اینکه اگر آنها را امر کند از میان خود انتخاب کنند، از دو صورت خارج نیست: یا به همه دستور داده یا به بعضی؛ اگر به همه دستور دهد که انتخاب کنند، کسی باقی نمی ماند برای انتخاب و اگر به یک عده امر کند، باید آنها را مستحضر نماید. اگر بگویی آنها دانشمندان و فقیهان هستند، باید حد و مرز و خصوصیات چنین دانشمندانی را معین فرماید.

دیگری گفت: از پیغمبر اکرم روایت رسیده که هر چه را که مسلمانان خوب می دانند، در نظر خدا همان خوب است و هر چه را که بد بدانند، بد است. مأمون گفت: آیا تمام مؤمنین خوب بدانند یا بعضی؟ اگر منظور همه است که این امکان ندارد، چون اجتماع همه آنها در چنین مورد محال است و اگر بعضی باشد، باز درست نیست، چون هر دسته برای پیشوای خود فضل و منقبتی نقل کرده اند، چنان چه شیعه درباره علی علیه السّلام و معتقدین مذهب حشویه برای دیگران؛ پس چگونه می توان امامت را ثابت کرد؟

دیگری گفت: آیا ممکن است بگوییم که اصحاب محمّد صلی اللّه علیه و آله و سلم اشتباه و خطا کرده اند؟ مأمون گفت: چگونه ما نسبت خطا و اشتباه به اصحاب می توانیم بدهیم، با فرض اینکه چنین کاری را آنها نه واجب و نه مستحب می دانند؟ زیرا بنا بر عقیده تو، امامت از طرف خدا تعیین نشده و سنت پیامبر اکرم هم نبوده. پس در کاری که خدا و پیامبر دستوری

نداده اند، نسبت خطا و اشتباه صحیح نیست.

دیگری گفت: اگر تو مدعی امامت علی علیه السّلام هستی، بر ادعای خود دلیل و بینه بیاور! مأمون گفت: من مدعی نیستم، من معتقدم کسی که معتقد و معترف باشد، بینه و گواه لازم ندارد. مدعی کسی است که می گوید: اختیار عزل و نصب و حکومت با اوست و او می تواند انتخاب کند که با این حساب، شما مدعی هستید. اکنون اگر گواه بخواهید، از میان خود بیاورید که تمامتان مدعی هستید و نمی توانید گواه باشید. اگر بخواهید از مخالفین خود گواهی بیاورید، بنا بر عقیده شما که می گویید اجماع بر خلافت ابا بکر شده، دیگر غیری باقی نمی ماند. پس چگونه بینه و گواه می آورید.

دیگری گفت: بعد از درگذشت پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم، علی علیه السّلام وظیفه اش چه بود و چه می باید انجام می داد؟ مأمون گفت: وظیفه حضرت همان کارهایی بود که کرد. گفت: مگر لازم نبود که به مردم اعلام کند من امام هستم؟ مأمون گفت: امامت به خواست خود انسان نیست و مردم چنین اختیاری ندارند که تعیین امامت کنند. منصب امامت از جانب خدا به امام داده می شود، چنان چه به ابراهیم می فرماید: «إِنِّی جاعِلُکَ لِلنَّاسِ إِماماً» - . بقره / ۱۲۴ - ، {[خدا به او] فرمود: «من تو را پیشوای مردم قرار دادم.} و چنان چه به داود می فرماید: «یا داوُدُ إِنَّا جَعَلْناکَ خَلِیفَةً فِی الْأَرْضِ» - . ص / ۲۶ - ، {ای داوود، ما تو را در زمین خلیفه [و جانشین] گردانیدیم.} و چنان چه به ملائکه در مورد آدم می گوید: «إِنِّی جاعِلٌ فِی الْأَرْضِ خَلِیفَةً» - . بقره / ۳۰ - ، {من در زمین جانشینی خواهم گماشت».} پس تعیین کننده امام، خدا است که او، به واسطه شخصیت و عظمت نژادی و پاکی طینت و عصمت در آینده انتخاب می کند. اگر به انتخاب شخصی باشد، کسی که دارای این شرایط شد، شایسته امامت می شود و وقتی بر خلاف رفتار کرد، کناره گیری می کند و در این صورت تا آن وقت که این افعال را انجام نداده، خلیفه است.

دیگری گفت: به چه دلیل امامت را پس از پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم برای علی علیه السّلام لازم می شمارید؟ گفت: به واسطه اینکه از کودکی مانند خود پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم ایمان داشت و چون قوم و قبیله خویش مشرک و کافر نبود. چنان چه پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم نیز چنین بود، زیرا شرک گناه بزرگی است.

هرگز ظالم و کسی که بت پرستیده باشد، امام نمی شود. و به اتفاق جمیع، کسی که مشرک باشد، دشمن خدا است و از جمعیت مسلمان خارج است، زیرا اجتماع مسلمانان شاهد شرک اوست تا باز گواهی بر اسلامش دهند. دلیل دیگر اینکه شخصی که محکوم باشد، جایز نیست حاکم شود، چون حاکم خود خطاکار و محکوم بوده و دیگر فرقی بین حاکم و محکوم نخواهد بود .

دیگری گفت: چرا علی علیه السّلام با ابا بکر و عمر و عثمان جنگ نکرد، چنان چه با معاویه جنگ کرد؟ مأمون گفت: این سؤال صحیح نیست، زیرا پرسیدن اینکه چرا چنین شد، مقتضی و علت می خواهد، اما اینکه می گویی جنگ نکرد، نفی است. نکردن که نفی است، دلیل نمی خواهد. جنگ کردن که اثبات است، دلیل لازم دارد. ضمنا باید دقت کنیم که آیا امامت علی علیه السّلام از جانب خدا است یا از طرف دیگری؛ اگر ثابت شد از جانب خداست، اعتراض بر کاری که او کرده کفر است، به دلیل این آیه: «فَلا وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ ثُمَّ لا یَجِدُوا فِی أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَیْتَ وَ یُسَلِّمُوا تَسْلِیماً» - . نساء / ۶۵ - ، {ولی چنین نیست، به پروردگارت قَسَم که ایمان نمی آورند، مگر آنکه تو را در مورد آنچه میان

آنان مایه اختلاف است داور گردانند سپس از حکمی که کرده ای در دل هایشان احساس ناراحتی [و تردید] نکنند، و کاملًا سرِ تسلیم فرود آورند.}

پس کار او برگشت به اصل مطلب دارد. اگر امامت علی علیه السّلام به تعیین خدا بوده، کارهایش نیز از جانب او است و مردم باید تسلیم محض باشند. پیغمبر اکرم نیز در جریان حدیبیه که مشرکین نگذاشتند قربانی خود را به خانه خدا برساند، از جنگ کردن خودداری نمود و همین که نیرو گرفت و مسلمانان زیاد شدند، جنگ کرد. چنان چه خداوند در مورد جریان اول می فرماید: «فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ» - . حجر / ۸۵ - ، {پس به خوبی صرف نظر کن.} بعد دستور می دهد: «فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَ خُذُوهُمْ وَ احْصُرُوهُمْ وَ اقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ» - . توبه / ۵ - ، {مشرکان را هر کجا یافتید بکشید و آنان را دستگیر کنید و به محاصره درآورید و در هر کمینگاهی به کمین آنان بنشینید.}

دیگری گفت: شما که امامت علی علیه السّلام را از جانب خدا می دانید و اطاعتش را واجب می شمارید، چرا او مثل انبیا مردم را تبلیغ و دعوت نکرد و از دعوت مردم به اطاعت نمودن از خودش خودداری کرد؟ مأمون گفت: ما ادعا نمی کنیم که علی علیه السّلام دستور داشت که تبلیغ کند، بعد او را پیامبر بدانیم؛ او واسطه بین خدا و مردم بود و هر که از او پیروی کرد، مطیع است و هر که مخالفت کرد، عاصی. اگر قدرت و نیرو یافت، جهاد می کند و اگر نیرو نداشت، سرزنشی بر او نیست. بلکه بر مردم است، زیرا آنها باید در هر صورت از علی علیه السّلام پیروی کنند. خدا به علی علیه السّلام دستور نداده که با آنها پیکار کند، مگر با داشتن یار و یاور و او مانند خانه کعبه است که مردم برای انجام حج، باید رهسپار خانه خدا شوند. اگر حج به جا آوردند، وظیفه خود را انجام داده اند و اگر حج نگزاردند، ایراد بر مردم است، نه بر خانه خدا.

دیگری گفت: در صورتی که به ناچار برای مردم امامی لازم است که از او پیروی کنند، چرا آن امام باید علی علیه السّلام باشد و دیگری نباشد؟ گفت: چون خدا چیز نامعلومی را واجب نمی کند و هرگز چیزی که واجب شود، ممتنع نخواهد بود. اگر مجهول و نامعلوم باشد، و ممتنع است و امکان تشخیص آن نیست، پیامبر باید مردم را به دستور واجب راهنمایی کند تا بهانه مردم بین خود و خدا از میان برود. مثلا اگر خدا روزه گرفتن یک ماه را واجب کند، ولی مردم ندانند کدام ماه است و او هم معین نکرده باشد، تو می گویی مردم به وسیله عقل خود آن ماه را درآورند تا دستور خدا را انجام دهند؟ در این صورت دیگر احتیاج به پیامبر و امام نیست که توضیح دهند.

دیگری گفت: چگونه شما ادعا می کنید که علی علیه السّلام در هنگام ایمان آوردن بالغ بوده، با اینکه مردم می گویند موقعی که او را دعوت کرده اند، کودکی غیر مکلف بوده و به حد بلوغ نرسیده بود؟ مأمون گفت: علی علیه السّلام یا از آن گروه به شمار می رفته که پیامبر برای دعوت آنها آمده، اگر چنین باشد که دارای حد تکلیف بوده و می توانسته فرایض را انجام دهد. اگر هم پیامبر مأمور تبلیغ او نبوده، در این صورت آن جناب مشمول این آیه می شود: «وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِينَ» - . حاقه / ۴۶ - ، {و اگر [او] پاره ای گفته ها بر ما بسته بود، دست راستش را سخت می گرفتیم، سپس رگ قلبش را پاره می کردیم} و بدون اجازه خدا چنین کاری را کرده!! به اضافه اینکه پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم، مردم را دعوت به کاری کرده که خدا قدرت آن را هنوز به ایشان نداده و چنین چیزی محال است و امکان ندارد، و شخص حکیم این کار را نمی کند و پیامبر هم اقدام به این عمل نمی کند. خدا بزرگ تر از آن است که امر

به محال کند و پیامبر بزرگوارتر از آن است که بر خلاف آنچه حکمت خدا اقتضا می کند، کاری انجام دهد. در این موقع تمام دانشمندان سکوت کردند.

مأمون گفت: شما از من سؤال کردید و بر من ایراد گرفتید؛ حالا اجازه می دهید من سؤال کنم؟ گفتند: آری. گفت: آیا این روایت به اجماع و اتفاق امت از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم نقل نشده که فرمود: «هر که بر من عمدا دروغ ببندد، نشیمنگاهش پر از آتش می شود؟» گفتند: صحیح است. گفت: باز روایت کرده اند که پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم فرموده است: «هر که معصیت خدا را کند، چه کوچک و چه بزرگ و این کار را دین خود بشمارد و با اصرار بر آن کار از دنیا برود، در طبقات جهنم مخلد خواهد بود»؟ گفتند: صحیح است. گفت: بفرمایید آیا کسی را که مردم انتخاب کنند و او را به مقام خلافت برسانند، می توان او را جانشین پیغمبر گفت که از جانب خدا تعیین شده یا اینکه پیغمبر او را جانشین خود قرار نداده است؟ اگر بگویید می توان گفت، لجبازی کرده اید؛ اگر بگویید نه، در این صورت باید اعتراف کنید که ابابکر خلیفه پیغمبر نیست و از جانب خدا معین نشده و شما بر پیغمبر دروغ می بندید و از همان دسته ای هستید که پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم وعده آتش به ایشان داده است.

بگویید ببینم! از این دو ادعای شما کدام یک صحیح است: اینکه می گویید پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم از دنیا رفت و کسی را به جانشینی خود تعیین نکرد یا این گفته شما نسبت به ابا بکر که خلیفه پیامبر است؟ اگر هر دو صحیح است که این محال است، زیرا با هم نقیض هستند و اگر یکی از آن دو صحیح باشد، دیگری باطل است.

از خدا بپرهیزید! مواظب خود باشید و تقلید را رها کنید و از پی مطالب نادرست نروید! به خدا قسم خداوند نمی پذیرد از بنده، مگر چیزی را که درک کند و قدم به جایی بگذارد که می داند صحیح است، اما تردید، شک است و ادامه شک، کفر به خداست و کسی که در شک بماند، اهل آتش است.

بگویید ببینم! آیا یکی از شما می تواند بنده ای را بخرد و وقتی او را خرید، همان بنده بشود مالک و آقای خریدار؟ گفتند: نه. گفت: پس چگونه ممکن است کسی را که اجتماع کرده و از روی خواهش نفس او را برگزیدید و خلیفه کردید، مگر نباید خلیفه و نماینده شما باشد؟ چون او را شما تعیین کردید، باز به او می گویید خلیفه پیغمبر و موقعی که از دستش ناراحت می شوید، او را می کشید، چنان چه درباره عثمان بن عفان کردید؟

یکی از آنها گفت: زیرا امام نماینده مسلمانان است. وقتی از او راضی باشند، به او نمایندگی می دهند و موقعی که ناراضی بودند، عزلش می کنند. مأمون پرسید: مسلمانان و بندگان و جهان مال کیست؟ گفتند: از آن خداوند. گفت: پس خدا باید وکیل و نماینده در میان مردم و در جهان را تعیین کند، زیرا تمام مسلمانان اتفاق دارند که هر کسی در ملک دیگر بدون اجازه اش تصرفی بکند، ضامن است و نباید بدون اجازه اش تصرف کند و اگر چنین کرد، گناه کرده و باید غرامت بپردازد.

سپس مأمون گفت: بگویید ببینم! آیا پیغمبر وقتی از دنیا رفت، کسی را به جانشینی خود تعیین کرد یا نه؟ گفتند: نه؛ جانشین تعیین نکرد! گفت: این تعیین نکردن جانشین خوب بود یا بد؟ گفتند: خوب بود! گفت: پس مردم هم باید از همین کار خوب پیغمبر پیروی کنند و از گمراهی بپرهیزند. گفتند: مردم نیز همین کار را کردند. پرسید: پس چرا مردم خلیفه تعیین کردند، با

اینکه پیغمبر خودش تعیین نکرده بود؟ پیروی نکردن از او ضلالت است. غیر ممکن است ضد کار خوب، خوب باشد! اگر جانشین تعیین نکردن خوب بود، چرا ابوبکر جانشین تعیین کرد و بعد از خود عمر را خلیفه نمود؟ یا اینکه پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم چنین نکرد و چرا باز عمر بر خلاف رفتار ابا بکر، خلافت را به شورا بین مسلمانان محول کرد؟

می گویید پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم خلیفه تعیین نکرد و ابا بکر جانشین تعیین نمود و عمر نیز به کلی تعیین کردن جانشین را رها نکرد، چنان چه پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم رها کرده بود، و نه مثل ابوبکر تعیین کرد، یک کار تازه و راه سومی را در پیش گرفت. بفرمایید کدام یک از این سه کار درست است؟ اگر کار پیغمبر را درست بدانید، ابا بکر راخطاکار دانسته اید و به همین ترتیب بقیه.

و نیز بگویید به نظر شما کدام یک بهتر است؟ کار پیغمبر که خلیفه تعیین نکرده یا کار دیگران که تعیین کردند؟ و باز بگویید ممکن است تعیین نکردن پیغمبر کار خوبی باشد و تعیین کردن دیگران نیز کار خوبی باشد. در این صورت دو کار ضد و نقیض هر دو خوب خواهند شد، پس دیگر کار بد چه خواهد بود؟

بگویید ببینم! آیا بعد از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم، تا امروز کسی به وسیله انتخاب صحابه فرمانروا و رهبر آنها شده؟ اگر بگویید نه، لازم می آید که تمام مردم پس از پیغمبر به گمراهی مبتلا شده باشند. اگر بگویید چرا، تعیین کرده اند، نسبت دروغ به امت اسلام داده اید و سخن شما بر خلاف واقعیت موجود است.

این آیه را توضیح دهید که خداوند می فرماید: «قُلْ لِمَنْ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ.» - . انعام / ١٢ - { بگو: «آنچه در آسمان ها و زمین است از آنِ کیست؟» بگو: «از آنِ خداست»} صحیح است یا دروغ؟ گفتند: درست است! گفت: طبق این آیه مگر هر چه جز خداست، متعلق به خدا نیست؟ جواب دادند: چرا. گفت: همین آیه عمل شما را باطل می کند که خلیفه ای انتخاب کنید و خودتان برگزینید، بعد او را خلیفه پیغمبر بنامید؛ وقتی بر او خشم می گیرید بر کنارش می کنید که بر خلاف میل شما رفتار کرده و اگر بر کنار نرفت، او را می کشید. متوجه باشید بر خدا دروغ نبندید که نتیجه این اعمال زشت خود را فردا که در پیشگاه او ایستادید، خواهید دید. آن موقع که خدمت پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم برسید که عمدا بر آن جناب دروغ می بندید، زیرا خودش فرمود هر کسی عمدا بر من دروغ ببندد، نشیمنگاهش پر از آتش خواهد شد.

در این موقع رو به قبله نمود، دست های خود را بلند کرد و گفت: بار خدایا! من نصیحت خود را کردم و راهنمایی نمودم. خدایا! من آنچه وظیفه ام بود در گفتن حقیقت، به آنان گفتم؛ دیگر شک و شبهه ای برای ایشان باقی نماند. خداوندا! عقیده دینی من این است که علی بن ابی طالب علیه السّلام پس از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم، از تمام مردم برتر و بالاتر است؛ همان طوری که خود پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم ما را به این معنی امر کرده است.

راوی گفت: ما متفرق شدیم و دیگر تا مأمون از دنیا رفت، چنین اجتماعی پیدا نکردیم.

محمّد بن احمد بن یحیی بن عمران اشعری در حدیث دیگری گفت: در این موقع همه ساکت شدند. مأمون گفت: چرا سکوت کردید. گفتند: نمی دانیم چه بگوییم. گفت: همین قدر مرا کافی است که حجت بر شما تمام شد. و دستور داد ایشان

را خارج كنند.

گفت: شرمنده و متحير خارج شديم! سپس مأمون نگاهى به فضل بن سهل كرد و و گفت: اين نهايت قدرت و نيروى استدلال آنها بود. جاى اين گمان براى كسى باقى نماند كه خيال كند مقام و موقعيت من مانع از اين شد كه دلايل مرا رد كنند. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۱۸۵ -

**[ترجمه]

بيان

قال الجوهرى قولهم هم زهاء مائه أى قدر مائه قوله من كان المختار هذا مبنى على أن المأمور بالاختيار يجب أن يكون مغايرا للمختار للزوم المغايره بين الفاعل و المحل و فيه نظر قوله و البينه لا- تعرى حاصله أنكم لما ادعيتم أن لكم الاختيار و العزل فالبينه عليكم و لا يمكنكم إقامه البينه إذ البينه إن كان ممن يوافقكم فهو مدع و لا يقبل قوله و إن كان من غيركم فالغير مفقود لدعواكم الإجماع أو لأن الغير لا يشهد لكم قوله و لا من عبد وثنا بإجماع حاصله أن الظالم و عابد الوثن لا يستحق الإمامه فى تلك الحاله اتفاقا و الأصل استصحاب هذا الحكم بعد زوال تلك الحاله أيضا.

**[ترجمه]جوهرى مى گويد: عبارت «هم زهاء مائه» يعنى به تعداد صد تن. عبارت «من كان المختار» اين مبنى بر اين است كه مأمور به اختيار مغاير با شخص مختار باشد، به دليل لزوم مغايرت بين فاعل و محلّ. و عبارت «و البينه لا تعرى» ناظر به همين مطلب است و حاصل معنايش اين است كه وقتى شما اين عقيده را بر مى گزينيد كه حق اختيار و عزل داريد، بينه بر عهده شماست و در عين حال نمى توانيد اقامه بينه كنيد، زيرا اگر بينه از كسى باشد كه موافق شماست، او مدعى است و سخنش مقبول نيست و اگر بينه از غير شماست، غيرى در كار نيست، زيرا شما ادعاى اجماع داريد، يا به اين دليل كه غير به نفع شما شهادت نمى دهد. و عبارت «و لا من عبد وثنا باجماع» حاصل آن اين است كه ظالم و بت پرست، به اجماع مستحق امامت در حال ظلم و بت پرستى نيستند و اصل نيز استصحاب حكم عدم استحقاق بعد از زوال حالت ظلم و بت پرستى است .

**[ترجمه]

«۳»

يف، [الطرائف]: مِنَ الطَّرَائِفِ الْمَشْهُورَهِ مَا بَلَغَ إِلَيْهِ الْمَأْمُونُ فِي مَدْحِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَ مَدْحِ أَهْلِ بَيْتِهِ عليهم السلام ذَكَرَهُ ابْنُ مِسْكَوَيْهِ صَاحِبُ التَّارِيخِ الْمُسَمَّى بِحَوَادِثِ الْإِسْلَامِ فِي كِتَابٍ سَمَّاهُ نَدِيمَ الْفَرِيدِ يَقُولُ فِيهِ حَيْثُ ذَكَرَ كِتَاباً كَتَبَهُ بَنُو هَاشِمٍ يَسْأَلُونَ جَوَابَهُمْ مَا هَذَا لَفْظُهُ فَقَالَ الْمَأْمُونُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَى رَغْمِ أَنْفِ الرَّاغِمِينَ أَمَّا بَعْدُ عَرَفَ الْمَأْمُونُ كِتَابَكُمْ وَ تَدْبِيرَ أَمْرِكُمْ وَ مَخْضَ زُبْدَتِكُمْ وَ أَشْرَفَ عَلَى قُلُوبِ صَغِيرِكُمْ وَ كَبِيرِكُمْ وَ عَرَفَكُمْ مُقْبِلِينَ وَ مُدْبِرِينَ وَ مَا آلَ إِلَيْهِ كِتَابُكُمْ قَبْلَ كِتَابِكُمْ فِي مُرَاوَضَهِ الْبَاطِلِ وَ صَرْفِ وُجُوهِ الْحَقِّ عَنْ مَوَاضِعِهَا وَ نَبْذِكُمْ كِتَابَ اللَّهِ تَعَالَى وَ الْآثَارَ وَ كُلَّ مَا جَاءَكُمْ بِهِ الصَّادِقُ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله حَتَّى كَأَنَّكُمْ مِنَ الْأُمَمِ

السَّالِفَهِ الَّتِی هَلَکَتْ بِالْخَسْفِهِ وَ الْغَرَقِ وَ الرِّیحِ وَ الصَّیْحَهِ وَ الصَّوَاعِقِ وَ الرَّجْمِ أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلی قُلُوبٍ أَقْفالُها وَ الَّذِی هُوَ أَقْرَبُ إِلَی الْمَأْمُونِ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۸۵- ۲۰۰.

مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ لَوْ لَا أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ إِنَّ الْمَأْمُونَ تَرَکَ الْجَوَابَ عَجْزاً لَمَا أَجَبْتُکَمْ مِنْ سُوءِ أَخْلَاقِکَمْ وَ قِلَّهِ أَخْطَارِکُمْ وَ رَکَاکَهِ عُقُولِکُمْ وَ مِنْ سَخَافَهِ مَا تَأْوُونَ إِلَيْهِ مِنْ آرَائِکُمْ فَلْيَسْتَمِعْ مُسْتَمِعٌ فَلْيُبَلِّغْ شَاهِدٌ غَائِباً.

أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَلَی فَتْرَهٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ قُرَيْشٌ فِی أَنْفُسِهَا وَ أَمْوَالِهَا لَا يَرَوْنَ أَحداً يُسَامِيهِمْ وَ لَا يُبَارِيهِمْ فَکَانَ نَبِيُّنَا صلی الله علیه و آله أَمِيناً مِنْ أَوْسَطِهِمْ بَيْتاً وَ أَقَلِّهِمْ مَالًا وَ کَانَ أَوَّلُ مَنْ آمَنَتْ بِهِ خَدِيجَهَ بِنْتَ خُوَيْلِدٍ فَوَاسَتْهُ بِمَالِهَا ثُمَّ آمَنَ بِهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ سَبْعَ سِنِينَ لَمْ يُشْرِکْ بِاللَّهِ شَيْئاً طَرْفَهَ عَيْنٍ وَ لَمْ يَعْبُدْ وَثَناً وَ لَمْ يَأْکُلْ رِبًا وَ لَمْ يُشَاکِلِ الْجَاهِلِيَّهَ فِی جَهَالاتِهِمْ وَ کَانَتْ عُمُومَهُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِمَّا مُسْلِمٌ مَهِينٌ أَوْ کَافِرٌ مُعَانِدٌ إِلَّا حَمْزَهَ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْتَنِعْ مِنَ الْإِسْلَامِ وَ لَا يَمْتَنِعُ الْإِسْلَامُ مِنْهُ فَمَضَی لِسَبِيلِهِ عَلَی بَيِّنَهٍ مِنْ رَبِّهِ وَ أَمَّا أَبُو طَالِبٍ فَإِنَّهُ کَفَلَهُ وَ رَبَّاهُ وَ لَمْ يَزَلْ مُدَافِعاً عَنْهُ وَ مَانِعاً مِنْهُ فَلَمَّا قَبَضَ اللَّهُ أَبَا طَالِبٍ فَهَمَّ الْقَوْمُ وَ أَجْمَعُوا عَلَيْهِ لِيَقْتُلُوهُ فَهَاجَرَ إِلَی الْقَوْمِ الَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَ الْإِيمانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هاجَرَ إِلَيْهِمْ وَ لا يَجِدُونَ فِی صُدُورِهِمْ حاجَهً مِمَّا أُوتُوا وَ يُؤْثِرُونَ عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ کانَ بِهِمْ خَصاصَهٌ وَ مَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ فَلَمْ يَقُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَحَدٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ کَقِيَامِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَإِنَّهُ آزَرَهُ وَ وَقَاهُ بِنَفْسِهِ وَ نَامَ فِی مَضْجَعِهِ ثُمَّ لَمْ يَزَلْ بَعْدُ مُتَمَسِّکاً بِأَطْرَافِ الثُّغُورِ وَ يُنَازِلُ الْأَبْطَالَ وَ لَا يَنْکُلُ عَنْ قِرْنٍ وَ لَا يُوَلِّی عَنْ جَيْشٍ مَنِيعُ الْقَلْبِ يُؤَمَّرُ عَلَی الْجَمِيعِ وَ لَا يُؤَمَّرُ عَلَيْهِ أَحَدٌ أَشَدُّ النَّاسِ وَطْأَهً عَلَی الْمُشْرِکِينَ وَ أَعْظَمُهُمْ جِهَاداً فِی اللَّهِ وَ أَفْقَهُهُمْ فِی دِينِ اللَّهِ وَ أَقْرَؤُهُمْ لِکِتَابِ اللَّهِ وَ أَعْرَفُهُمْ بِالْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ وَ هُوَ صَاحِبُ الْوَلَايَهِ فِی حَدِيثِ غَدِيرِ خُمٍّ وَ صَاحِبُ قَوْلِهِ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی وَ صَاحِبُ يَوْمِ الطَّائِفِ (۱)

۱- ۱. أی حين ناجاه من دون الناس، و لما قالوا فی ذلک قال صلّی اللّه علیه و آله: ما أنا ناجيته بل اللّه ناجاه.

وَ كَانَ أَحَبَّ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ صَاحِبَ الْبَابِ فُتِحَ لَهُ وَ سُدَّ أَبْوَابُ الْمَسْجِدِ وَ هُوَ صَاحِبُ الرَّايَهِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَ صَاحِبُ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ وُدٍّ فِي الْمُبَارَزَهِ وَ أَخُو رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حِينَ آخَى بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ وَ هُوَ مَنِيعٌ جَزِيلٌ وَ هُوَ صَاحِبُ آيَهِ وَ يُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَ يَتِيماً وَ أَسِيراً(۱) وَ هُوَ زَوْجُ فَاطِمَهَ سَيِّدَهِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ وَ سَيِّدَهِ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ هُوَ خَتَنُ خَدِيجَهَ عليها السلام وَ هُوَ ابْنُ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَبَّاهُ وَ كَفَلَهُ وَ هُوَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فِي نُصْرَتِهِ وَ جِهَادِهِ وَ هُوَ نَفْسُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي يَوْمِ الْمُبَاهَلَهِ وَ هُوَ الَّذِي لَمْ يَكُنْ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ يُنْفِذَانِ حُكْماً حَتَّى يَسْأَلَانِهِ عَنْهُ فَمَا رَأَى إِنْفَاذَهُ أَنْفَذَاهُ وَ مَا لَمْ يَرَهُ رَدَّاهُ وَ هُوَ دَخَلَ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ فِي الشُّورَى وَ لَعَمْرِي لَوْ قَدَرَ أَصْحَابُهُ عَلَى دَفْعِهِ عَنْهُ عليه السلام كَمَا دُفِعَ الْعَبَّاسُ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ وَجَدُوا إِلَى ذَلِكَ سَبِيلًا لَدَفَعُوهُ فَأَمَّا تَقْدِيمُكُمُ الْعَبَّاسَ عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ أَ جَعَلْتُمْ سِقايَهَ الْحاجِّ وَ عِمارَهَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ (۲) وَ اللَّهِ لَوْ كَانَ مَا فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْمَنَاقِبِ وَ الْفَضَائِلِ وَ الْآيِ الْمُفَسَّرَهِ فِي الْقُرْآنِ خَلَّهٌ وَاحِدَهٌ فِي رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ أَوْ غَيْرِهِ لَكَانَ مُسْتَأْهِلًا مُتَأَهِّلًا لِلْخِلَافَهِ مُقَدَّماً عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ بِتِلْكَ الْخَلَّهِ ثُمَّ لَمْ يَزَلِ الْأُمُورُ تَتَرَاقَى بِهِ إِلَى أَنْ وَلِيَ أُمُورَ الْمُسْلِمِينَ فَلَمْ يَعْنِ بِأَحَدٍ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ إِلَّا بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ تَعْظِيماً لِحَقِّهِ وَ صِلَهً لِرَحِمِهِ وَ ثِقَهً بِهِ فَكَانَ مِنْ أَمْرِهِ الَّذِي يَغْفِرُ اللَّهُ لَهُ ثُمَّ نَحْنُ وَ هُمْ يَدٌ وَاحِدَهٌ كَمَا زَعَمْتُمْ حَتَّى قَضَى اللَّهُ تَعَالَى بِالْأَمْرِ إِلَيْنَا فَأَخَفْنَاهُمْ وَ ضَيَّقْنَا عَلَيْهِمْ وَ قَتَلْنَاهُمْ أَكْثَرَ مِنْ قَتْلِ بَنِي أُمَيَّهَ إِيَّاهُمْ وَيْحَكُمْ إِنَّ بَنِي أُمَيَّهَ إِنَّمَا قَتَلُوا مِنْهُمْ مَنْ سَلَّ سَيْفاً وَ إِنَّا مَعْشَرَ بَنِي الْعَبَّاسِ قَتَلْنَاهُمْ جُمَلًا فَلَتُسْأَلَنَّ أَعْظُمُ الْهَاشِمِيَّهِ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ وَ لَتُسْأَلَنَّ نُفُوسٌ أُلْقِيَتْ

۱- ۱. الدهر: ۳.

۲- ۲. التوبه: ۱۹.

فِی دِجْلَهَ وَ الْفُرَاتِ وَ نُفُوسٌ دُفِنَتْ بِبَغْدَادَ وَ الْکُوفَهِ أَحْیَاءً هَیْهَاتَ إِنَّهُ مَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ وَ مَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ شَرًّا یَرَهُ وَ أَمَّا مَا وَصَفْتُمْ فِی أَمْرِ الْمَخْلُوعِ وَ مَا کَانَ فِیهِ مِنْ لُبْسٍ فَلَعَمْرِی مَا لَبَّسَ عَلَیْهِ أَحَدٌ غَیْرُکُمْ إِذْ هَوَیْتُمْ عَلَیْهِ النَّکْثَ وَ زَیَّنْتُمْ لَهُ الْغَدْرَ وَ قُلْتُمْ لَهُ مَا عَسَی أَنْ یَکُونَ مِنْ أَمْرِ أَخِیکَ وَ هُوَ رَجُلٌ مُغَرَّبٌ وَ مَعَکَ الْأَمْوَالُ وَ الرِّجَالُ نَبْعَثُ إِلَیْهِ فَیُؤْتَی بِهِ فَکَذَّبْتُمْ وَ دَبَّرْتُمْ وَ نَسِیتُمْ قَوْلَ اللَّهِ تَعَالَی وَ مَنْ ... بُغِیَ عَلَیْهِ لَیَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ-(۱) وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتُمْ مِنِ اسْتِبْصَارِ الْمَأْمُونِ فِی الْبَیْعَهِ لِأَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَمَا بَایَعَ لَهُ الْمَأْمُونُ إِلَّا مُسْتَبْصِراً فِی أَمْرِهِ عَالِماً بِأَنَّهُ لَمْ یَبْقَ أَحَدٌ عَلَی ظَهْرِهَا أَبْیَنَ فَضْلًا وَ لَا أَظْهَرَ عِفَّهً وَ لَا أَوْرَعَ وَرَعاً وَ لَا أَزْهَدَ زُهْداً فِی الدُّنْیَا وَ لَا أَطْلَقَ نَفْساً وَ لَا أَرْضَی فِی الْخَاصَّهِ وَ الْعَامَّهِ وَ لَا أَشَدَّ فِی ذَاتِ اللَّهِ مِنْهُ وَ أَنَّ الْبَیْعَهَ لَهُ لَمُوَافِقَهٌ رِضَا الرَّبِّ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَقَدْ جَهَدْتُ وَ مَا أَجِدُ فِی اللَّهِ لَوْمَهَ لَائِمٍ وَ لَعَمْرِی أَنْ لَوْ کَانَتْ بَیْعَتِی بَیْعَهَ مُحَابَاهٍ لَکَانَ الْعَبَّاسُ ابْنِی وَ سَائِرُ وُلْدِی أَحَبَّ إِلَی قَلْبِی وَ أَجْلَی فِی عَیْنِی وَ لَکِنْ أَرَدْتُ أَمْراً وَ أَرَادَ اللَّهُ أَمْراً فَلَمْ یَسْبِقْ أَمْرِی أَمْرَ اللَّهِ وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتُمْ مِمَّا مَسَّکُمْ مِنَ الْجَفَاءِ فِی وَلَایَتِی فَلَعَمْرِی مَا کَانَ ذَلِکَ إِلَّا مِنْکُمْ بِمُظَافَرَتِکُمْ عَلَیْهِ وَ مُمَایَلَتِکُمْ إِیَّاهُ فَلَمَّا قَتَلْتُهُ وَ تَفَرَّقْتُمْ عَبَادِیدَ فَطَوْراً أَتْبَاعاً لِابْنِ أَبِی خَالِدٍ وَ طَوْراً أَتْبَاعاً لِأَعْرَابِیٍّ وَ طَوْراً أَتْبَاعاً لِابْنِ شَکْلَهَ ثُمَّ لِکُلِّ مَنْ سَلَّ سَیْفاً عَلَیَّ وَ لَوْ لَا أَنَّ شِیمَتِیَ الْعَفْوُ وَ طَبِیعَتِیَ التَّجَاوُزُ مَا تَرَکْتُ عَلَی وَجْهِهَا مِنْکُمْ أَحَداً فَکُلُّکُمْ حَلَالُ الدَّمِ مُحِلٌّ بِنَفْسِهِ وَ أَمَّا مَا سَأَلْتُمْ مِنَ الْبَیْعَهِ لِلْعَبَّاسِ ابْنِی أَ تَسْتَبْدِلُونَ الَّذِی هُوَ أَدْنی بِالَّذِی هُوَ خَیْرٌ وَیْلَکُمْ إِنَّ الْعَبَّاسَ غُلَامٌ حَدَثُ السِّنِّ وَ لَمْ یُؤْنَسْ رُشْدُهُ وَ لَمْ یُمْهَلْ وَحْدَهُ وَ لَمْ تُحْکِمْهُ التَّجَارِبُ تُدَبِّرُهُ النِّسَاءُ وَ تَکْفُلُهُ الْإِمَاءُ ثُمَّ لَمْ یَتَفَقَّهْ فِی الدِّینِ وَ لَمْ یَعْرِفْ

۱- ۱. إشاره الی قوله تعالی فی الحجّ: ۶۰\i« وَ مَنْ عاقَبَ بِمِثْلِ ما عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِیَ عَلَیْهِ لَیَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ»\E.

حَلَالًا مِنْ حَرَامٍ إِلَّا مَعْرِفَةً لَا تَأْتِي بِهِ رَعِيَّةٌ وَ لَا تَقُومُ بِهِ حُجَّةٌ وَ لَوْ كَانَ مُسْتَأْهِلًا قَدْ أَحْكَمَتْهُ التَّجَارِبُ وَ تَفَقَّهَ فِي الدِّينِ وَ بَلَغَ مَبْلَغَ أَمِيرِ الْعَدْلِ فِي الزُّهْدِ فِي الدُّنْيَا وَ صَرَفَ النَّفْسَ عَنْهَا مَا كَانَ لَهُ عِنْدِي فِي الْخِلَافَةِ إِلَّا مَا كَانَ لِرَجُلٍ مِنْ عَكٍّ وَ حِمْيَرٍ(۱) فَلَا تُكْثِرُوا فِي هَذَا الْمَقَالِ فَإِنَّ لِسَانِي لَمْ يَزَلْ مَخْزُوناً عَنْ أُمُورٍ وَ أَنْبَاءٍ كَرَاهِيَةَ أَنْ تَخْنُثَ النُّفُوسُ عِنْدَ مَا تَنْكَشِفُ عِلْماً بِأَنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ وَ مُظْهِرُ قَضَاهُ يَوْماً فَإِذَا أَبَيْتُمْ إِلَّا كَشْفَ الْغِطَاءِ وَ قَشْرَ الْعَظَاءِ فَالرَّشِيدُ أَخْبَرَنِي عَنْ آبَائِهِ وَ عَمَّا وَجَدَ فِي كِتَابِ الدَّوْلَةِ وَ غَيْرِهَا أَنَّ السَّابِعَ مِنْ وُلْدِ الْعَبَّاسِ لَا تَقُومُ لِبَنِي الْعَبَّاسِ بَعْدَهُ قَائِمَةٌ وَ لَا تَزَالُ النِّعْمَةُ مُتَعَلِّقَةً عَلَيْهِمْ بِحَيَاتِهِ فَإِذَا أَوْدَعْتَ فَوَدِّعْهَا فَإِذَا أَوْدَعَ فَوَدِّعَاهَا وَ إِذَا فَقَدْتُمْ شَخْصِي فَاطْلُبُوا لِأَنْفُسِكُمْ مَعْقِلًا وَ هَيْهَاتَ مَا لَكُمْ إِلَّا السَّيْفَ يَأْتِيكُمُ الْحَسَنِيُّ الثَّائِرُ الْبَائِرُ فَيَحْصُدُكُمْ حَصْداً أَوِ السُّفْيَانِيُّ الْمُرْغَمُ وَ الْقَائِمُ الْمَهْدِيُّ يَحْقُنُ دِمَاءَكُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا

۱- ۱. عک و حمیر قبیلتان معروفتان من القحطانیه من ساکنی الیمن أبعدهم من الفضل و التقدّم و المکارم. فعک: بطن اختلف فی نسبه فقال بعضهم: بنوعک بن عدثان بن عبد اللّه ابن الازد، من کهلان من القحطانیه، و ذهب آخرون الی أنهم من العدنانیه و عک أصغر من معد بن عدنان أبو العدنانیه. و قال آخرون: انه عک بن الدیث بن عدنان بن أدد أخو معد بن عدنان. و کیف کان فقد ارتدوا بعد النبیّ صلّی اللّه علیه و آله بالاعلاب فخرج الیهم بأمر أبی بکر الطاهرین أبی هاله فواقعهم بالاعلاب فقتلهم شر قتله، و حاربوا سنه ۳۷ ه مع معاویه بن أبی سفیان أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام. و أمّا حمیر- وزان منبر- ینتسب الی حمیر بن سبأ بن یشجب بن یعرب بن قحطان و اسم الحمیر العرنجج، و هم أیضا حاربوا مع معاویه بن أبی سفیان أمیر المؤمنین بصفین مع قائدهم ذی الکلاع الحمیری. و المراد أن العباس بن المأمون و لو بلغ من العلم و الفقه و الزهد ما بلغ لم یستحق و لم یستأهل للخلافه و وزانه وزان رجل من عک أو حمیر حیث لا نصیب لهم فی الإمامه لان الإمامه فی قریش غرسوا فی هذا البطن من هاشم و هم آل أبی طالب علی و بنوه علیهم الصلاه و السلام.

وَ أَمَّا مَا كُنْتُ أَرَدْتُهُ مِنَ الْبَيْعَهِ لِعَلِيِّ بْنِ مُوسَی بَعْدَ اسْتِحْقَاقٍ مِنْهُ لَهَا فِی نَفْسِهِ وَ اخْتِیَارٍ مِنِّی لَهُ فَمَا كَانَ ذَلِكَ مِنِّی إِلَّا أَنْ أَكُونَ الْحَاقِنَ لِدِمَائِكُمْ وَ الذَّائِدَ عَنْكُمْ بِاسْتِدَامَهِ الْمَوَدَّهِ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُمْ وَ هِیَ الطَّرِیقُ أَسْلُكُهَا فِی إِكْرَامِ آلِ أَبِی طَالِبٍ وَ مُوَاسَاتِهِمْ فِی الْفَیْءِ بِیَسِیرِ مَا یُصِیبُهُمْ مِنْهُ وَ إِنْ تَزْعُمُوا أَنِّی أَرَدْتُ أَنْ یَئُولَ إِلَیْهِمْ عَاقِبَهٌ وَ مَنْفَعَهٌ فَإِنِّی فِی تَدْبِیرِكُمْ وَ النَّظَرِ لَكُمْ وَ لِعَقِبِكُمْ وَ أَبْنَائِكُمْ مِنْ بَعْدِكُمْ وَ أَنْتُمْ سَاهُونَ لَاهُونَ تَائِهُونَ فِی غَمْرَهٍ تَعْمَهُونَ لَا تَعْلَمُونَ مَا یُرَادُ بِكُمْ وَ مَا أَظْلَلْتُمْ عَلَیْهِ مِنَ النَّقِمَهِ وَ ابْتِزَازِ النِّعْمَهِ هِمَّهُ أَحَدِكُمْ أَنْ یُمْسِیَ مَرْكُوباً وَ یُصْبِحَ مَخْمُوراً تُبَاهُونَ بِالْمَعَاصِی وَ تَبْتَهِجُونَ بِهَا وَ آلِهَتُكُمُ الْبَرَابِطُ مُخَنَّثُونَ مُؤَنَّثُونَ لَا یَتَفَكَّرُ مُتَفَكِّرٌ مِنْكُمْ فِی إِصْلَاحِ مَعِیشَهٍ وَ لَا اسْتِدَامَهِ نِعْمَهٍ وَ لَا اصْطِنَاعِ مَكْرُمَهٍ وَ لَا كَسْبِ حَسَنَهٍ یَمُدُّ بِهَا عُنُقَهُ یَوْمَ لا یَنْفَعُ مالٌ وَ لا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَی اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِیمٍ أَضَعْتُمُ الصَّلَاهَ وَ اتَّبَعْتُمُ الشَّهَوَاتِ وَ أَكْبَبْتُمْ عَلَی اللَّذَّاتِ عَنِ النَّغَمَاتِ فَسَوْفَ تَلْقَوْنَ غَیّاً وَ ایْمُ اللَّهِ لَرُبَّمَا أُفَكِّرُ فِی أَمْرِكُمْ فَلَا أَجِدُ أُمَّهً مِنَ الْأُمَمِ اسْتَحَقُّوا الْعَذَابَ حَتَّی نَزَلَ بِهِمْ لِخَلَّهٍ مِنَ الْخِلَالِ إِلَّا أُصِیبَ تِلْكَ الْخَلَّهُ بِعَیْنِهَا فِیكُمْ مَعَ خِلَالٍ كَثِیرَهٍ لَمْ أَكُنْ أَظُنُّ أَنَّ إِبْلِیسَ اهْتَدَی إِلَیْهَا وَ لَا أَمَرَ بِالْعَمَلِ عَلَیْهَا وَ قَدْ أَخْبَرَ اللَّهُ تَعَالَی فِی كِتَابِهِ الْعَزِیزِ عَنْ قَوْمِ صَالِحٍ أَنَّهُ كَانَ فِیهِمْ تِسْعَهُ رَهْطٍ یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ وَ لا یُصْلِحُونَ فَأَیُّكُمْ لَیْسَ مَعَهُ تِسْعَهٌ وَ تِسْعُونَ مِنَ الْمُفْسِدِینَ فِی الْأَرْضِ قَدِ اتَّخَذْتُمُوهُمْ شِعَاراً وَ دِثَاراً اسْتِخْفَافاً بِالْمَعَادِ وَ قِلَّهَ یَقِینٍ بِالْحِسَابِ وَ أَیُّكُمْ لَهُ رَأْیٌ یُتَّبَعُ أَوْ رَوِیَّهٌ تُنْفَرُ فَشَاهَتِ الْوُجُوهُ وَ عُفِّرَتِ الْخُدُودُ وَ أَمَّا مَا ذَكَرْتُمْ مِنَ الْعَثْرَهِ كَانَتْ فِی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام نَوَّرَ اللَّهُ وَجْهَهُ فَلَعَمْرِی إِنَّهَا عِنْدِی لَلنَّهْضَهُ وَ الِاسْتِقْلَالُ الَّذِی أَرْجُو بِهِ قَطْعَ الصِّرَاطِ وَ

الْأَمْنَ وَ النَّجَاهَ مِنَ الْخَوْفِ یَوْمَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ وَ لَا أَظُنُّ عَمِلْتُ عَمَلًا هُوَ عِنْدِی أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ إِلَّا أَنْ أَعُودَ بِمِثْلِهَا إِلَی مِثْلِهِ وَ أَیْنَ لِی بِذَلِكَ وَ أَنَّی لَكُمْ بِتِلْكَ السَّعَادَهِ

وَ أَمَّا قَوْلُكُمْ إِنِّی سَفِهْتُ آرَاءَ آبَائِكُمْ وَ أَحْلَامَ أَسْلَافِكُمْ فَكَذَلِكَ قَالَ مُشْرِكُو قُرَيْشٍ إِنَّا وَجَدْنا آباءَنا عَلی أُمَّةٍ وَ إِنَّا عَلی آثارِهِمْ مُقْتَدُونَ (۱) وَيْلَكُمْ إِنَّ الدِّينَ لَا يُؤْخَذُ إِلَّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَافْقَهُوا وَ مَا أَرَاكُمْ تَعْقِلُونَ وَ أَمَّا تَعْيِيرُكُمْ إِيَّایَ بِسِيَاسَهِ الْمَجُوسِ إِيَّاكُمْ فَمَا أَذْهَبَكُمُ الْأَنَفَهُ مِنْ ذَلِكَ وَ لَوْ سَاسَتْكُمُ الْقِرَدَهُ وَ الْخَنَازِيرُ مَا أَرَدْتُمْ إِلَّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ لَعَمْری لَقَدْ كَانُوا مَجُوساً فَأَسْلَمُوا كَآبَائِنَا وَ أُمَّهَاتِنَا فِی الْقَدِيمِ فَهُمُ الْمَجُوسُ الَّذِينَ أَسْلَمُوا وَ أَنْتُمُ الْمُسْلِمُونَ الَّذِينَ ارْتَدُّوا- فَمَجُوسِيٌّ أَسْلَمَ خَيْرٌ مِنْ مُسْلِمٍ ارْتَدَّ فَهُمْ يَتَنَاهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَتَقَرَّبُونَ مِنَ الْخَيْرِ وَ يَتَبَاعَدُونَ مِنَ الشَّرِّ وَ يَذُبُّونَ عَنْ حَرَمِ الْمُسْلِمِينَ يَتَبَاهَجُونَ بِمَا نَالَ الشِّرْكَ وَ أَهْلَهُ مِنَ النُّكْرِ وَ يَتَبَاشَرُونَ بِمَا نَالَ الْإِسْلَامَ وَ أَهْلَهُ مِنَ الْخَيْرِ مِنْهُمْ مَنْ قَضی نَحْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَ ما بَدَّلُوا تَبْدِيلًا وَ لَيْسَ مِنْكُمْ إِلَّا لَاعِبٌ بِنَفْسِهِ مَأْفُونٌ فِی عَقْلِهِ وَ تَدْبِيرِهِ إِمَّا مُغَنٍّ أَوْ ضَارِبُ دَفٍّ أَوْ زَامِرٍ وَ اللَّهِ لَوْ أَنَّ بَنِی أُمَيَّهَ الَّذِينَ قَتَلْتُمُوهُمْ بِالْأَمْسِ نُشِرُوا فَقِيلَ لَهُمْ لَا تَأْنَفُوا فِی مَعَايِبَ تَنَالُونَهُمْ بِهَا لَمَا زَادُوا عَلَی مَا صَيَّرْتُمُوهُ لَكُمْ شِعَاراً وَ دِثَاراً وَ صِنَاعَهً وَ أَخْلَاقاً لَيْسَ فِيكُمْ إِلَّا مَنْ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزِعَ وَ إِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنَعَ وَ لَا تَأْنَفُونَ وَ لَا تَرْجِعُونَ إِلَّا خَشْيَهً وَ كَيْفَ يَأْنَفُ مَنْ يَبِيتُ مَرْكُوباً وَ يُصْبِحُ بِإِثْمِهِ مُعْجَباً كَأَنَّهُ قَدِ اكْتَسَبَ حَمْداً غَايَتُهُ بَطْنُهُ وَ فَرْجُهُ لَا يُبَالِی أَنْ يَنَالَ شَهْوَتَهُ بِقَتْلِ أَلْفِ نَبِیٍّ مُرْسَلٍ أَوْ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيْهِ مَنْ زَيَّنَ لَهُ مَعْصِيَهً أَوْ أَعَانَهُ فِی فَاحِشَهٍ تُنَظِّفُهُ الْمَخْمُورَهُ وَ تَرْبُدُهُ الْمَطْمُورَهُ فَشَتَّتِ الْأَحْوَالُ فَإِنِ ارْتَدَعْتُمْ مِمَّا أَنْتُمْ فِيهِ مِنَ السَّيِّئَاتِ وَ الْفَضَائِحِ وَ مَا تَهْذَرُونَ بِهِ مِنْ عَذَابِ أَلْسِنَتِكُمْ وَ إِلَّا فَدُونَكُمْ تُعْلَوْا بِالْحَدِيدِ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ وَ عَلَيْهِ تَوَكُّلِی وَ هُوَ حَسْبِی.

**[ترجمه]طرایف: از مطالب شنیدنی که مشهور شده، مدح و ستایشی است که مأمون از امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام و اولادش می کند که ابن مسکویه صاحب کتاب تاریخ موسوم به «حوادث الاسلام»، در کتابی که آن را «ندیم الفرید» نام نهاده، می گوید: در جواب نامه ای که بنی هاشم (منظور همان بنی العباس است که هاشمی نسب بودند) به او می نویسند و درخواست می کنند جوابش را بدهد، مأمون در جواب ایشان چنین می نویسد:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. حمد و سپاس خدا جهان را سزا است. درود بر خاتم انبیا و اهل بیت آن جناب، بر خلاف گروهی که خوششان نمی آید (که بر اهل پیغمبر هم صلوات بفرستم).

نامه شما را متوجه شدم و منظورتان را درک کردم و کاملا بر خواسته کوچک و بزرگ شما واقفم. می دانم چگونه اشخاصی هستید؛ وقتی روی می آورید و زمانی که از کسی برمی گردید و نتیجه این نامه را نیز می دانم که قبل از آن چقدر در پی باطل بودید و حق را پایمال می کردید و کتاب و سنت پیامبر را پشت سر انداخته بودید، و وجوه حق را از مواضع آن منحرف کردید و کتاب خدا و آثار نبوت و هر چه که پیامبر راستگو محمد صلی اللّه علیه و آله و سلم آورد، همگی شما را کنار زدند؛ گویا شما از ملت های پیامبران گذشته هستید که زمین آنها را فرو برد، یا به طوفان و غرق و صاعقه و صیحه و سنگسار گرفتار شدند.

«أَ فَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلی قُلُوبٍ أَقْفالُها » - . محمد / ۲۴[۱] - ، {آیا درباره آیات قرآن اندیشه نمی کنید؟ بر دل های شما مهر نادانی زده شده}، به آن خدایی که «مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» - . ق / ۱۶[۲] - ، {از رگ گردن} به من نزدیک تر است، اگر نمی گفتید که نتوانست جواب نامه را بدهد، جواب شما را به واسطه اخلاق بد و بی ارزشی شما و نادانی و منظورهای پستی که دارید نمی دادم! اینک گوش دهید و به دیگران نیز برسانید.

اما بعد، خداوند بزرگ، پیامبر ما محمّد مصطفی صلی اللّه علیه و آله و سلم را در فاصله ممتدی از پیامبران فرستاد؛ زمانی که

قریش سرگرم افتخار خویش به اموال و مقام خود بودند و خیال نمی کردند کسی برتر و بالاتر از آنها باشد. پیامبر ما شخص امین و مورد اعتمادی از خانواده های متوسط آنها به شمار می رفت و از همه تهیدست تر بود. اولین کسی که به او ایمان آورد، خدیجه دختر خویلد بود که ثروت خویش را در اختیار آن جناب گذاشت. پس از او امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام ایمان آورد و هفت سال بود که ایمان داشت و یک چشم به هم زدن برای خدا شریک قائل نبود، نه بت پرستید و نه خدای خویش را خورد و در نادانی های مردمان جاهلیت شرکت نداشت، با اینکه عموهای پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم بعضی مسلمان بودند، ولی کاری از دستشان بر نمی آمد، و بعضی کافر و دشمن سرسخت بودند، به جز حمزه که او سرپیچی از اسلام نکرد و اسلام نیز او را پذیرفت و با اعتقاد کامل زندگی را بدرود گفت.

ابو طالب عهده دار نگهداری و حمایت از پیغمبر بود و پیوسته از او دفاع می کرد و جانبداری می نمود. همین که او از دنیا رفت، اجتماع کردند و تصمیم گرفتند که پیغمبر را بکشند. به ناچار به سوی گروهی مهاجرت کرد که خانه و آشیانه خویش را در اختیارش گذاشتند و از مهاجرین به گرمی استقبال کردند و آنها را بر خویش مقدم می داشتند، گرچه خود نیز وضع خوبی نداشتند. آری، کسی که جلوی آز و طمع خویش را بگیرد رستگار است.

هیچ کدام از مهاجرین مانند علی بن ابی طالب علیه السّلام از پیغمبر اسلام صلی اللّٰه علیه و آله و سلم حمایت نکردند. او جان خویش را در طبق اخلاص نهاده از پیغمبر حمایت می کرد و در رختخواب او خوابید. پس از مهاجرت نیز مرزبان اسلام و جوابگوی شجاعان عرب بود و هرگز از دشمن نهراسید و از سپاهی روی برنگرداند. دلیری بود که بر تمام مسلمانان آن زمان فرمانروایی و سپهداری نمود، ولی کسی فرمانروا و سپهدار بر او نشد و از تمام مسلمانان در نابودی شرک و بت پرستی بیشتر کوشش می کرد. در جنگ و جهاد و علم و دانش و اطلاع بر قرآن مجید و دانستن حلال و حرام نظیری نداشت. پرچم ولایت در غدیر خم به او اختصاص یافت و هم اوست که پیغمبر درباره اش فرمود: «تو نسبت به من، مانند هارون نسبت به موسی هستی، جز اینکه پیامبری بعد از من نیست.» و او شخصی است که افتخار سر گوشی و سرپوشی پیامبر را در طائف داشت (که مسلمانان اعتراض کردند چرا تنها با علی آهسته سخن می گویی، فرمود: من این کار را از پیش خود نمی کنم، خدایم دستور داده.)

از تمام مردم نزد خدا و پیامبر محبوب تر بود. او کسی است که تمام درهای مسجد را که دیگران داشتند بستند، جز درب خانه علی که به مسجد باز می شد. او پرچمدار جنگ خیبر و حریف دلاور و هم نبرد عمر بن عبدودّ بود. و تنها کسی بود که افتخار برادری با پیامبر را یافت، موقعی که پیغمبر اکرم طرح برادری بین مسلمانان افکند.

بسیار با شخصیت و بزرگوار بود و این آیه درباره او نازل گردید: «يُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَ يَتِيماً وَ أَسِيراً» - . انسان / ۳ - ، {و به [پاس] دوستیِ [خدا]، بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می دادند.} او همسر فاطمه زهرا، بهترین زن عالم و سرور زنان بهشت بود. داماد خدیجه و پسر عموی پیغمبر اسلام بود که در دامن او پرورش یافت. او در کمک و پشتیبانی از اسلام پسر ابو طالب بود و او جان پیغمبر در روز مباهله به شمار رفت. او کسی بود که ابا بکر و عمر بدون صلاحدید و مشورتش کاری را انجام نمی دادند و اگر او صلاح می دید، اجرا می کردند و آنچه را که صلاح نمی دید، صرف نظر می کردند. او تنها کسی بود از بنی هاشم که در شورا شرکت داشت. قسم به جان خودم که اگر دوستان علی می توانستند مثل عباس از او

دفاع کنند و راهی می داشتند، این کار را می کردند.

اما اینکه عباس را بر او مقدم داشتید کار صحیحی نیست، زیرا خداوند در این آیه می فرماید: «أَ جَعَلْتُمْ سِقايَةَ الْحاجِّ وَ عِمارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ» - . توبه / ۱۹ - ، {یا سیراب ساختن حاجیان و آباد کردن مسجدالحرام را همانند [کار] کسی پنداشته اید که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و در راه خدا جهاد می کند؟ [نه، این دو] نزد خدا یکسان نیستند.} به خدا قسم اگر فضائل و مناقب و آیه هایی که درباره امیرالمؤمنین علی علیه السّلام هست یکی از آن فضائل یا آیه را یک نفر از شماها یا اشخاص دیگر می داشت، شایسته و سزاوار خلافت بود و با همین یک امتیاز، مقدم بر سایر صحابه پیامبر می شد، و شرایط به گونه ای رقم خورد که بالاخره به مقام خلافت رسید. به هیچ کس از بنی هاشم اهمیت نگذاشت جز عبداللّه بن عباس که او را محترم می شمرد و به او اعتماد داشت و مراعات حق خویشاوندی اش را می کرد. او نیز وضعی را داشت که خدایش بیامرزد، اینک ما و آنها آن طور که شما گمان کرده اید، متحد شده ایم تا خداوند خلافت را در اختیار ما گذاشت. به اولاد علی علیه السّلام سخت گرفتیم و آنها را ترسانیدیم و بیشتر از بنی امیه به کشت و کشتار اولاد علی علیه السّلام پرداختیم.

وای بر شما! بنی امیه کسانی را از اولاد علی می کشتند که شمشیر بر روی آنها بکشید، ولی ما بنی عباس از هیچ کدام چشم پوشی نداشتیم، باید جوابگوی آن باشیم که به چه دلیل اینها را کشته ایم؛ پاسخ آن جوانان و مردانی را که در دجله و فرات افکندیم و اشخاصی را که در بغداد و کوفه زنده به گور نمودیم بدهیم. ای وای که هر کس باید «مِثْقالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَه» - . زلزله / ۷ - ۸[۱] - ، {به اندازه یک ذره کار نیک یا کار بد کرده پاداش و کیفر خود را ببیند!} اما آنچه درباره برادرم امین گفتید و اشتباهی که در مورد او شده؛ به جان خود قسم یاد می کنم که این اشتباه را شما برای او به وجود آوردید، زیرا او را وادار به شکستن پیمان کردید و دغلبازی را پیش چشمش جلوه دادید. به او گفتید چرا باید برادرت در خلافت سهم داشته باشد، او که فاصله زیادی از بغداد دارد، اکنون که قدرت در اختیار تو است، می فرستیم تا او را بیاورند! دروغ گفتید و بد پیشنهادی کردید؛ این آیه را فراموش کردید که خداوند می فرماید: «وَ مَن بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ» - . حج / ۶۰[۲] - ، {سپس مورد ستم قرار گیرد، قطعاً خدا او را یاری خواهد کرد،}

اما آنچه درباره انتخاب و بیعت با علی بن موسی الرضا علیهما السّلام نوشته اید که آیا من وارد بودم و از روی فکر این کار را کردم یا نه. به خدا قسم با کمال دقت و اطلاع کافی این کار را کردم، زیرا روی زمین کسی داناتر و عفیف تر و پاکدامن تر و پارساتر و گویاتر و محبوب تر در نزد خاص و عام و خداپرست تر از او نبود، و این بیعت که به او کردم، فقط به خاطر خشنودی خدا بود. خیلی کوشش کردم و در راه خدا کسی نمی تواند مرا سرزنش کند! به جان خود قسم یاد می کنم که اگر بیعت من از روی عشق و علاقه بود، علاقه ام به فرزندم عباس و سایر بچه هایم بیشتر بود و آنها در نظرم بیشتر جلوه داشتند، ولی من تصمیم دیگری داشتم که خدا اراده دیگری کرد. من نتوانستم تصمیم خود را در مقابل اراده خدا اجرا کنم.

اما مطالبی که درباره ستم هایی که در زمان حکومت من به شما شده نوشته اید؛ باید آن را از جانب خود بدانید که پشتیبانی از برادرم کردید و بعد از اینکه کشته شد، متفرق شدید و هر دسته ای به یک نفر پیوستند. گروهی اطراف پسر ابی خالد را گرفتید و گروهی پیرو آن اعرابی شدید و دسته ای اطراف ابراهیم بن شکله را گرفتید. آن وقت همه شمشیر به روی من

کشیدید. اگر عادت بر عفو و گذشت نداشتم، باید یک نفر از شما را زنده نگذارم، خون همه شما حلال بود.

آنچه پیشنهاد کرده اید درباره بیعت با پسرم عباس؛ شما می خواهید آن کس را که لیاقت دارد و برای شما بهتر است کنار بزنم و با کسی که شایستگی ندارد بیعت کنم! به خدا قسم عباس بچه کوچکی است که به حد رشد نرسیده و خود را نمی تواند نگه دارد. او هنوز بی تجربه است و زن ها و دایه ها باید از او نگهداری کنند. با اینکه اطلاعات دینی ندارد و حلال و حرام را تشخیص نمی دهد. اطلاعات او به قدری است که برای حکومت و فرمانروایی کافی نیست، گرچه در صورتی که تجربه نیز داشته باشد و فقه هم بیاموزد و به مقامی برسد که رهبری عادل و پارسا و بی علاقه به دنیا باشد، از خلافت در نظر من سهمی ندارد، مگر به اندازه یک نفر از مردم قبیله عک و حمیر (که دو قبیله پست در میان عرب هستند). زیاد در این باره حرف نزنید. مدت هاست که زبان خود را از ابراز و افشای بعضی مطالب بسته ام، مبادا در صورتی که آشکار کنم گروهی از شما بیعت خود را بشکنید، با اینکه می دانیم خدا کار خود را خواهد کرد و هر وقت باشد، قضای خویش را اجرا می نماید.

اکنون که اصرار دارید و می گویید پرده بردارم، می گویم که هارون الرشید از طرف پدران خود به من خبر داد از شخصی که از آینده خلافت و فرمانروایی اطلاع دارد که او گفت: هفتمین خلیفه بنی عباس (یعنی خود مأمون) بعد از او دیگر برای بنی عباس خلافت خوبی نخواهد بود. ریاست و نعمت تا زمان زندگی او برای ایشان دوام دارد و همین که از دنیا رفت، نعمت از ایشان سلب می شود. من که از میان شما بروم، باید برای خود پناهگاهی بجویید. اما افسوس که جز شمشیر پناهی ندارید. مردی که از نژاد حسنی است می آید و انتقامجو است و چون گندم شما را درو می کند یا سفیانی خواهد آمد یا قائم مهدی علیه السّلام می آید که او خون ناحق نمی ریزد و هر که را او بکشد، شایسته کشته شدن است.

اما منظوری که از بیعت با حضرت رضا علیه السّلام داشتم، با اینکه ایشان واقعا شایسته بود و این انتخاب جز برای جلوگیری از خونریزی و دفاع از شما و ایجاد محبت و علاقه بین دو فامیل نبود که همین راه را در احترام به اولاد علی و مواسات و برابری با آنها در مختصر سهمی که از بیت المال دارند، طی می کنم.

گرچه شما خیال می کردید که من می خواستم سود و نفع و مقام و موقعیت به آنها برسد، با اینکه من در فکر شما و آینده فرزندان و نسل شما بودم، ولی شما به بازیچه گرفتید و در گمراهی و بدبختی غوطه ور بودید و نمی دانستید چه وظیفه ای دارید؛ پیوسته در گرفتاری و از دست دادن نعمت بودید؛ تمام کوشش و همت شما آن بود که مرکبی برای سواری داشته باشید و شرابی برای خماری؛ افتخار شما به آلودگی در معصیت بود و پیوسته مشغول ساز و نواز و عیش و عشرت با زنان خوش آواز بودید. یک نفر از شما به فکر زندگی و ادامه نعمت و کسب موقعیت و شخصیت و به دست آوردن ثواب نبود که به وسیله آن بتواند روز قیامت سر بلند باشد.

نماز را نابود کردید و در پی شهوترانی رفتید؛ غرق در لذت از نعمت های نغمه سرایان و بربط زنان بودید. به زودی نتیجه گمراهی خود را خواهید دید.

به خدا گاهی که در اندیشه شما می شوم، می بینم هر کدام از امت های گذشته که مستوجب عذاب شدند، دارای یک کار زشت و رفتار ناپسند بودند که عینا در میان شما آن کارها هست، با کارهای ناپسند بسیار دیگری که شیطان به آن کارها وارد

نیست و اطلاع نـدارد و نه امر به انجام آن کارها می کنـد! خداونـد از قوم صالـح در قرآن کریم خبر می دهد که «تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَ لا يُصْلِحُونَ» - . نمل / ۴۸[۱] - ، {در میان آنها نه طایفه بودند که به کار زشت پرداختند و نظر اصلاحی نداشـتند.} کدام یک از شما نود و نه مفسد و تبهکار ندارید که آنها را به خود نزدیک و مقرب گردانیده اید، چون اعتنایی به معاد در روز قیامت و حساب رسـتاخیز ندارید؟ کدام یک از شما عقیده ای شایسته و راه و روشی پسندیده از پیش گرفته اید؟ خاک بر سر شما پلید مردم!

اما مطلبی که تذکر داده بودید که در مورد حضـرت رضا علیه السّلام اشتباه و لغزشی از من صادر شده. به جان خودم سوگند می خـورم این تنهـا عملی است که امیـدوارم به وسـیله آن از صـراط بگـذرم و در روز رسـتاخیز که همه حیران و سـرگردانند، نجـات و رستگاری را در آغوش گیرم. خیـال نمی کنم کـاری شایسـته تر از این انجـام داده بـاشم، مگر اینکه دو مرتبه به مثل چنین شخصی خلافت را واگذارم، کجا می توانم مثل او را بیابم و چنین سعادتی کجا برای شما فراهم خواهد شد؟

اما آنچه تذکر داده اید که من نظر آباء و اجداد شما را ناپسند شمرده ام و آنها را به نادانی نسبت داده ام، همین حرف را کفار قریش نیز می زدنـد: «إِنَّا وَجَدْناآباءَنا عَلى أُمَّةٍ وَ إِنَّا عَلى آثارِهِمْ مُقْتَدُونَ» - . زخرف / ۴۳ - ، {«ما پـدران خود را بر آیینی [و راهی] یـافته ایم و مـا از پی ایشـان راه سپریم.»} بیچـاره هـا!! دین را بایـد از پیامبران آموخت، نه از آباء و اجـداد! شـما شـعور ندارید!

اما سرزنشـی که مرا کرده بودید که رفتار و سیاست مجوسی را در میان شما اجرا می کنم. شما که ننگی ندارید، گرچه خوک ها و میمون ها رهبر شـما باشـند. شـما امیرالمؤمنین می خواهید. به جان خود قسم مجوسـی بودند مسلمان شدند، مثل پدران و مادرانمان در قدیم که کافر بودند و ایمان آوردند، ولی شما مسلمان بودید و مرتد شدید .

مجوسـی که مسلمان شـود بهـتر است از مسلمان مرتـد، زیرا آنهـا از کـار بـد بـاز می دارنـد و به کـار خوب وادار می کننـد؛ نیکوکارنـد و از بـدی پرهیز می نمایند و از سـربلندی اسـلام و مسـلمانان خوشـحالند که بالاخره با همین وضع جهان را بدرود گفتند.

اما تمام شما مردمانی هستید که خود را مسخره کرده اید و اندیشه و تدبیری ندارید، یا آوازه خوان یا نوازنده یا نی زن هستید. به خـدا اگر بنی امیه که دیروز آنها را کشتیـد زنده شوند، به آنها می گویند: ننگ نداشـته باشـید از کارهای زشت خود؛ چون شما افعال و رفتار آنها را به جان پذیرفته و کردار ایشان را اخلاق خویش قرار داده اید! هر کدام از شـما گرفتار شد، شـروع به نـاله و زاری می کنـد و اگر وضـعش خـوب شـد، دیگران را از نعمت خـود بی بهره می گـذارد. از کـار خود ننگ ندارید و برگشت نمی کنیـد، مگر از ترس. چگونه ننـگ خواهـد داشت کسـی که صـبح تا شب به گناه آلوده است و سـر از خواب که برمی دارد، به کار خود افتخار می کنـد، گویی کار خوبی کرده است؛ تمام همش شـکم خوارگی و شـهوترانی است؛ باکی از شهوت رانی نـدارد، گرچه وسـیله شـهوت رانی او بـا کشـتن هزار پیامبر مرسل ملک یا مقرب فراهم آیـد. از میان همه مردم به کسـی بیشتر علاقه دارد که او را به گناهکـاری تشویق نمایـد یا در انجام عمل ناشایست یاری اش کنـد. کارش شـرابخواری و شکم پرستی است. به وضعی بس دشوار مبتلا شده اید، اگر از کارهای زشت و اعمال ناپسند خود دست برداشتید بهتر، وگرنه لب تیز شمشیر شما را فرا می گیرد. «لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ و علیه توکلی و هو حسبی.»

**[ترجمه]

بیان

المخض تحریک السقاء حتی یخرج منه الزبد و هو کنایه عن مکرهم و سعیهم فی استعلام ما فی بطن المأمون و یقال فلان یراوض فلانا علی

ص: ۲۱۴

۱- ۱. الزخرف: ۴۳.

أمر کـذا أی یـداریه لیـداخله فیه و ساماه فاخره و باراه و المباراه المجاراه و المسابقه و فلان یباری فلانا أی یعارضه و یفعل مثل فعله قوله فلتسئلن إشاره إلی قوله تعالی وَ إِذَا الْمَوْؤُدَهُ سُئِلَتْ و أعظم الهاشمیه أی عظام الفرقه الهاشمیه بعد ما نشرت و المغرب بتشدیـد الراء المفتوحه و المکسوره البعیـد و الضـمیر فی قتلته راجع إلی المخلوع و العبادیـد الفرق من النـاس الـذاهبون فی کل وجه قوله محـل بنفسه أی یحـل للناس قتل نفسه أحکمت العقـده قویتها و شـددتها قوله من عل هو بالفتـح القراد المهزول و فی أکثر النسـخ بالکاف و العکه الإناء الـذی یجعل فیه السـمن و الحمیر فی بعض النسـخ بالخاء المعجمه و هو الخبز البائت و الـذی یجعل فی العجین (۱).

قوله إن تخنث خنث کفرح تکسـر و تثنی أی کراهیه انکسار بعض النفوس و حزنها و فی بعض النسخ بالحاء المهمله من الحنث بالکسـر و هو الإثم و الخلف فی الیمین و المیل من حق إلی باطل أی کراهیه أن ینقض بعضهم عهدنا و بیعتنا و العظاء بالکسر و المـد جمع العظـایه و هی دویبه کسام أبرص قوله فإذا أودعت علی بناء المجهول و الضـمیر راجع إلی الحیاه أی إذا أودع السابع الحیـاه و فارقهـا فودع النعمه و الخطـاب عـام لکـل منهم و قوله فـإذا أودع أول کلاـم المأمون أی فأنا السابع و أمضـی عن قریب فودعوا العافیه.

و الثائر من لا یبقی علی شـی ء حتی یـدرک ثأره و البائر الهالک لأنه یقتل و یحتمل الباتر أی السـیف القاطع و الأفن بالتحریک ضعف الرأی و قـد أفن الرجل بالکسـر و أفن فهو مأفون و أفین ذکره الجوهری و قال ربد بالمکان أقام به قال ابن الأعرابی ربده حبسه (۲)

و المطموره حفره یطمر فیها الطعام أی یخبأ.

أقول: کان هذا الخبر فی بعض نسخ الطرائف و لم یکن فی أکثرها و کانت النسخ سقیمه.

ص: ۲۱۵

۱- ۱. قد عرفت أن المراد بعک و حمیر القبیلتان من القحطانیه.

۲- ۲. راجع الصحاح، ص ۲۰۷۱ و ۴۶۹.

**[ترجمه]«مخض» به معنای تکان دادن مشک است تا از آن کره خارج شود و این تعبیر کنایه است از مکر و تلاش آنان در دانستن آنچه در شکم مأمون است. و عبارت «فلان يراوض فلانا على امر كذا»، یعنی فلانی با او مدارا می کند تا با او مداخله کند. و عبارت «ساماه» یعنی بر او فخر فروشی کرد و برائت جست و «مبارات» بد کردن طرفینی و سبقت جستن از هم است، و «فلان يبارى فلانا» یعنی با او معارضه می کند و مثل فعل او را انجام می دهد. و عبارت «فلتسئلن» اشاره است به آیه «و اذا الموؤده سئلت و اعظُم الهاشميه»، یعنی بزرگان گروه بنی هاشم بعد از آنکه منتشر شدند. و «مغرّب» با تشدید راء مفتوح یا مکسور، به معنای دور است و ضمیر در عبارت «قتلته»، به مخلوع رجوع می کند. و «عباديد» فرقه هایی از مردم هستند که به هر سمتی می روند. عبارت «محلّ بنفسه» یعنی کشتن خود را برای مردم حلال می کند. عبارت «احكمت العقده» یعنی گره را محکم کردم و آن را به شدت بستم. کلمه «علّ» به فتح عین، میمون لاغر را گویند و در اکثر نسخ با کاف آمده. و «عكه» ظرفی است که در آن روغن می ریزند و خمیر نان بیات است و چیزی است که در معجون می ریزند.

در عبارت «ان تخنث»، خنث بر وزن فرح یعنی شکست و دو تا شد، یعنی از خوف شکستن برخی نفوس و حزن آنها و در بعضی نسخه ها با حاء است که از «حنث» به کسر حاء به معنای گناه و شکستن قسم و میل از حق به باطل می آید و معنا این می شود: از ترس اینکه برخی از آنها عهد و بیعت ما را نقض کنند. و «عظاء» به کسر ظاء که جمع آن «عظايه» است، حشره ای سمی و پیس است. عبارت «فإذا اودعت» مبنی بر مجهول است و ضمیر به حیات بر می گردد، یعنی وقتی هفتمین نفر با زندگی وداع کرد و از آن جدا شد، با نعمت و خوشی وداع کن و خطاب عام و شامل همگی آنهاست. و عبارت «فإذا اودع» اول کلام مأمون است و منظورش این است که من هفتمین نفرم و به زودی خواهم مرد؛ پس با خوشی و راحتی ها وداع کنید.

«ثائر» کسی را گویند که بر کاری باقی نمی ماند تا اینکه جنایت آن را مکافات کند، و «بائر» به معنای هلاک شونده است، زیرا او کشنده است و ممکن است «باتر» به معنای شمشیر برّان باشد. و «أفن» به تحریک فاء، به معنای ضعف رأی است و «أفِن الرجل» و «أُفِن فهو مأفون و أفين». این را جوهری ذکر کرده و گفته: «ربد بالمكان» یعنی در آن مکان اقامت گزید. ابن اعرابی می گوید: «ربّده» یعنی او را حبس کرد، و «مطموره» گودالی را گویند که در آن غذا مخفی می کنند.

مؤلف: این خبر در برخی نسخه های طرائف بود و در اکثر آنها نبود و نسخه ها مغشوش بودند .

**[ترجمه]

باب ۱۶ أحوال أزواجه و أولاده و إخوانه عليه السلام و عشائره و ما جرى بينه و بينهم صلوات الله عليه

الأخبار

«۱»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الصُّولِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ النَّحْوِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي عُبْدُونٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا جِي ءَ بِزَيْدِ بْنِ مُوسَى أَخِي الرِّضَا عليه السلام إِلَى الْمَأْمُونِ وَ قَدْ خَرَجَ إِلَى الْبَصْرَهِ وَ أَحْرَقَ دُورَ الْعَبَّاسِيِّينَ وَ ذَلِكَ فِي سَنَهِ تِسْعٍ وَ تِسْعِينَ وَ مِائَهٍ فَسُمِّيَ زَيْدُ النَّارِ قَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ يَا زَيْدُ خَرَجْتَ بِالْبَصْرَهِ وَ تَرَكْتَ أَنْ تَبْدَأَ بِدُورِ أَعْدَائِنَا مِنْ أُمَيَّهَ وَ ثَقِيفٍ وَ غَنِيٍّ وَ بَاهِلَهَ وَ

آلِ زِيَادٍ وَ قَصَدْتَ دُورَ بَنِی عَمِّکَ فَقَالَ وَ کَانَ مَزَّاحاً أَخْطَأْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ کُلِّ جِهَهٍ وَ إِنْ عُدْتُ بَدَأْتُ بِأَعْدَائِنَا فَضَحِکَ الْمَأْمُونُ وَ بَعَثَ بِهِ إِلَى أَخِيهِ الرِّضَا عليه السلام وَ قَالَ لَهُ قَدْ وَهَبْتُ جُرْمَهُ لَکَ فَلَمَّا جَاءُوا بِهِ عَنَّفَهُ وَ خَلَّى سَبِيلَهُ وَ حَلَفَ أَنْ لَا يُکَلِّمَهُ أَبَداً مَا عَاشَ.

وَ حَدَّثَنِی أَبُو الْخَيْرِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ النَّسَّابَهُ عَنْ مَشَايِخِهِ: أَنَّ زَيْدَ بْنَ مُوسَى عليه السلام کَانَ يُنَادِمُ الْمُنْتَصِرَ وَ کَانَ فِی لِسَانِهِ فَضْلٌ وَ کَانَ زَيْدِيّاً وَ کَانَ زَيْدٌ هَذَا يَنْزِلُ بَغْدَادَ عَلَى نَهْرِ کَرْخَايَا(۱)

وَ هُوَ الَّذِی کَانَ بِالْکُوفَهِ أَيَّامَ أَبِی السَّرَايَا فَوَلَّاهُ فَلَمَّا قُتِلَ أَبُو السَّرَايَا تَفَرَّقَ الطَّالِبِيُّونَ فَتَوَارَى بَعْضُهُمْ بِبَغْدَادَ وَ بَعْضُهُمْ بِالْکُوفَهِ وَ صَارَ بَعْضُهُمْ إِلَى الْمَدِينَهِ

ص: ۲۱۶

۱- ۱. کرخايا: شرب يفيض الماء من عمود نهر عيسى، قاله الفيروزآبادى فى القاموس ج ۱ ص ۲۶۸.

وَ كَانَ مِمَّنْ تَوَارَى زَيْدُ بْنُ مُوسَى هَذَا فَطَلَبَهُ الْحَسَنُ بْنُ سَهْلٍ حَتَّى دُلَّ عَلَيْهِ فَأَتِيَ بِهِ فَحَبَسَهُ ثُمَّ أَحْضَرَهُ عَلَى أَنْ يَضْرِبَ عُنُقَهُ وَ جَرَّدَ السَّيَّافُ السَّيْفَ فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ لِيَضْرِبَ عُنُقَهُ وَ كَانَ حَضَرَ هُنَاكَ الْحَجَّاجُ بْنُ خَيْثَمَهَ فَقَالَ أَيُّهَا الْأَمِيرُ إِنْ رَأَيْتَ أَنْ لَا تَعْجَلَ وَ تَدْعُوَنِي فَإِنَّ عِنْدِي نَصِيحَةً فَفَعَلَ وَ أَمْسَكَ السَّيَّافُ فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ قَالَ أَيُّهَا الْأَمِيرُ أَتَاكَ بِمَا تُرِيدُ أَنْ تَفْعَلَهُ أَمْرٌ مِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ لَا قَالَ فَعَلَامَ تَقْتُلُ ابْنَ عَمِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ غَيْرِ إِذْنِهِ وَ أَمْرِهِ وَ اسْتِطْلَاعِ رَأْيِهِ فِيهِ ثُمَّ حَدَّثَهُ بِحَدِيثِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَفْطَسِ وَ أَنَّ الرَّشِيدَ حَبَسَهُ عِنْدَ جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى فَأَقْدَمَ عَلَيْهِ جَعْفَرٌ فَقَتَلَهُ مِنْ غَيْرِ أَمْرِهِ وَ بَعَثَ بِرَأْسِهِ إِلَيْهِ فِي طَبَقٍ مَعَ هَدَايَا النَّيْرُوزِ وَ إِنَّ الرَّشِيدَ لَمَّا أَمَرَ مَسْرُورَ الْكَبِيرِ بِقَتْلِ جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى قَالَ لَهُ إِذَا سَأَلَكَ جَعْفَرٌ عَنْ ذَنْبِهِ الَّذِي تَقْتُلُهُ بِهِ فَقُلْ لَهُ إِنَّمَا أَقْتُلُكَ بِابْنِ عَمِّي ابْنِ الْأَفْطَسِ الَّذِي قَتَلْتَهُ مِنْ غَيْرِ أَمْرِي ثُمَّ قَالَ الْحَجَّاجُ بْنُ خَيْثَمَهَ لِلْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ أَ فَتَأْمَنُ أَيُّهَا الْأَمِيرُ حَادِثَةً تَحْدُثُ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَدْ قَتَلْتَ هَذَا الرَّجُلَ فَيَحْتَجُّ عَلَيْكَ بِمِثْلِ مَا احْتَجَّ بِهِ الرَّشِيدُ عَلَى جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى فَقَالَ الْحَسَنُ لِلْحَجَّاجِ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْراً ثُمَّ أَمَرَ بِرَفْعِ زَيْدٍ وَ أَنْ يُرَدَّ إِلَى مَحْبَسِهِ فَلَمْ يَزَلْ مَحْبُوساً إِلَى أَنْ أُظْهِرَ أَمْرُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمَهْدِيِّ فَحَسَرَ أَهْلُ بَغْدَادَ بِالْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ فَأَخْرَجُوهُ عَنْهَا فَلَمْ يَزَلْ مَحْبُوساً حَتَّى حُمِلَ إِلَى الْمَأْمُونِ فَبَعَثَ بِهِ إِلَى أَخِيهِ الرِّضَا علیه السلام فَأَطْلَقَهُ وَ عَاشَ زَيْدُ بْنُ مُوسَى إِلَى أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام إِلَى آخِرِ خِلَافَةِ الْمُتَوَكِّلِ وَ مَاتَ بِسُرَّمَنْ رَأَى (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابن ابی عبدون می گوید: وقتی زید بن موسی برادر حضرت رضا علیه السّلام را پیش مأمون آوردند که در بصره قیام کرده بود و خانه های بنی عباس را در سال ۱۹۹ آتش زده و به زید النار مشهور شده بود، مأمون به او گفت: زید! در بصره قیام می کنی، قبل از اینکه خانه های دشمنان ما یعنی بنی امیه و ثقیف و غنی و باهله و آل زیاد را آتش بزنی، شروع به آتش زدن خانه های پسر عموهای خویش بنی عباس می کنی؟ زید که مردی شوخ بود گفت: یا امیر المؤمنین! از هر جهت اشتباه کرده ام. اگر دو مرتبه برگردم، اول خانه های دشمنان خود را آتش خواهم زد. مأمون خنده اش گرفت و او را پیش حضرت رضا علیه السّلام فرستاد و پیغام داد که جرمش را به تو بخشیدم. وقتی او را خدمت حضرت رضا علیه السّلام آوردند، خیلی او را سرزنش و توبیخ کرد و قسم خورد تا زنده باشد، با او صحبت نکند.

ابوالخیر علی بن احمد نسابه از استادان خود نقل کرد که زید بن موسی، ندیم منتصر بود. وی مردی بذله گو و زیدی مذهب بود و در بغداد نزدیک نهر کرخایا سکنی داشت. این همان زید است که در ایام ابو السرایا در کوفه بود و از طرف او به فرمانداری منصوب شد و پس از کشته شدن ابو السرایا، اولاد علی متفرق شدند؛ بعضی خود را در بغداد پنهان کردند و گروهی در کوفه، بعضی نیز به مدینه رفتند.

از جمله کسانی که مخفی شد، همین زید بن موسی بود که حسن بن سهل در جستجویش برآمد. بالاخره محل زید را به او خبر دادند. او را گرفت و زندانی کرد. بعد او را از زندان خارج کرد تا گردنش را بزنند. جلاد شمشیر خود را کشید. اما همین که جلو آمد تا او را بکشد، حجاج بن خیثمه که در آنجا حضور داشت گفت: اگر اجازه دهی در کشتن او عجله نکنید. من یک سخن خیرخواهانه دارم. جلاد خودداری کرد. حجاج پیش رفت و گفت: در مورد این کار امیرالمؤمنین دستوری داده است؟

گفت: نه. گفت: پس چرا پسر عموی امیرالمؤمنین را بدون اجازه اش می کشی، با اینکه از او در این مورد نظری نخواسته ای؟ بعد جریان ابو عبدالله بن افطس را نقل کرد که هارون الرشید او را پیش جعفر بن یحیی زندانی کرد. جعفر او را بدون اجازه

هارون کشت و سرش را با هدایای نوروز برای هارون فرستاد.

هارون وقتی به مسرور کبیر دستور داد که جعفر بن یحیی را بکشد، گفت: اگر جعفر از گناه خود پرسید که چرا مرا می کشد، بگو برای اینکه پسر عمویش افطس را بدون اجازه اش کشتی.

سپس حجاج بن خثیمه به حسن بن سهل گفت: نمی ترسی از اینکه بین تو و امیرالمؤمنین تیره شود؟ با کشتن این شخص همان استدلالی که هارون برای جعفر بن یحیی کرد، او نیز برای تو می نماید.حسن بن سهل به حجاج گفت: خدا تو را جزای خیر دهد. بعد دستور داد او را به زندان ببرند و او پیوسته در زندان بود تا ابراهیم بن مهدی قیام کرد و اهالی بغداد، بی آنکه از حسن بن سهل حسابی ببرند، او را از زندان خارج کردند. اما باز زندانی شد تا وقتی که او را پیش مأمون فرستاد و مأمون زید را خدمت حضرت رضا علیه السّلام فرستاد و حضرت نیز رهایش کرد.

زید بن موسی تا آخر خلافت متوکل زنده بود و در «سرمن رأی» فوت کرد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۲ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] مَاجِيلَوَيْهِ وَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ وَ الْهَمَدَانِيُّ جَمِيعاً عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: حَدَّثَنِي يَاسِرٌ أَنَّهُ خَرَجَ زَيْدُ بْنُ مُوسَى أَخُو أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام بِالْمَدِينَةِ وَ أَحْرَقَ وَ قَتَلَ وَ كَانَ يُسَمَّى زَيْدَ النَّارِ فَبَعَثَ إِلَيْهِ الْمَأْمُونُ فَأُسِرَ وَ حُمِلَ إِلَى الْمَأْمُونِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ اذْهَبُوا بِهِ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ قَالَ يَاسِرٌ فَلَمَّا أُدْخِلَ إِلَيْهِ قَالَ لَهُ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام يَا زَيْدُ أَ غَرَّكَ قَوْلُ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۳۲ و ۲۳۳.

سَفِلَهِ أَهْلِ الْكَوفَهِ إِنَّ فَاطِمَهَ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَحَرَّمَ اللَّهُ ذُرِّيَّتَهَا عَلَى النَّارِ ذَاکَ لِلْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام خَاصَّهً إِنْ كُنْتَ تَرَى أَنَّکَ تَعْصِى اللَّهَ وَ تَدْخُلُ الْجَنَّهَ وَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام أَطَاعَ اللَّهَ وَ دَخَلَ الْجَنَّهَ فَأَنْتَ إِذاً أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام وَ اللَّهِ مَا يَنَالُ أَحَدٌ مَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا بِطَاعَتِهِ وَ زَعَمْتَ أَنَّکَ تَنَالُهُ بِمَعْصِيَتِهِ فَبِئْسَ مَا زَعَمْتَ فَقَالَ لَهُ زَيْدٌ أَنَا أَخُوکَ وَ ابْنُ أَبِيکَ فَقَالَ لَهُ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام أَنْتَ أَخِى مَا أَطَعْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ نُوحاً عليه السلام قَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِى مِنْ أَهْلِى وَ إِنَّ وَعْدَکَ الْحَقُّ وَ أَنْتَ أَحْكَمُ الْحاكِمِينَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ يا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِکَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صالِحٍ (۱) فَأَخْرَجَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَهْلِهِ بِمَعْصِيَتِهِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابن متوکل و همدانی از علی، از پدرش نقل کرد که گفت: یاسر گفت: برادر حضرت رضا زید بن موسی در مدینه قیام کرد و خانه ها را آتش زد و گروهی را کشت و به «زید النار» لقب یافت. مأمون کسانی را به سرکوبی او فرستاد. زید اسیر شد و او را پیش مأمون آوردند. مأمون گفت که او را پیش حضرت رضا علیه السّلام ببرید .

یاسر گفت: همین که زید را وارد کردند، حضرت رضا علیه السّلام به او گفت: زید! تو را گول زده این سخن مردمان نادان کوفه که می گویند فاطمه زهرا علیها السّلام پاکدامن است، پس خداوند هم فرزندان او را بر آتش جهنم حرام کرده! این حرف اختصاص به حسن و حسین دارد! اگر بنا باشد تو معصیت خدا را کنی و داخل بهشت شوی، موسی بن جعفر علیهما السّلام نیز اطاعت خدا را نماید و داخل بهشت گردد، در این صورت تو در نزد خدا از موسی بن جعفر علیهما السّلام گرامی تری! به خدا هیچ کس به مقامی در نزد خدا نمی رسد، مگر به اطاعت و بندگی. تو خیال می کنی با معصیت به جایی می رسی؟ بد گمانی کرده ای!

زید عرض کرد: من برادر شما و فرزند پدر شمایم! فرمود: تو برادر منی تا وقتی مطیع خدا باشی! نوح پیامبر گفت: «رَبِّ إِنَّ ابْنِى مِنْ أَهْلِى وَ إِنَّ وَعْدَکَ الْحَقُّ وَ أَنْتَ أَحْكَمُ الْحاكِمِينَ»، {«پروردگارا، پسرم از کسان من است، و قطعاً وعده تو راست است و تو بهترین داورانی.} پس خدای عزوجل فرمود: «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِکَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صالِحٍ» - . هود / ۴۵ - ۴۶ - ، {ای نوح، او در حقیقت از کسان تو نیست، او [دارای] کرداری ناشایسته است.} پس او را به واسطه معصیت، از خانواده نوح خارج کرد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۴ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] السِّنَانِيُّ عَنِ الْأَسَدِيِّ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ سَهْلٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِى حَمَّادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى الْوَشَّاءِ الْبَغْدَادِيِّ قَالَ: كُنْتُ بِخُرَاسَانَ مَعَ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام فِى مَجْلِسِهِ وَ زَيْدُ بْنُ مُوسَى حَاضِرٌ قَدْ أَقْبَلَ عَلَى جَمَاعَهٍ فِى الْمَجْلِسِ يَفْتَخِرُ عَلَيْهِمْ وَ يَقُولُ نَحْنُ وَ نَحْنُ وَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام مُقْبِلٌ عَلَى قَوْمٍ يُحَدِّثُهُمْ فَسَمِعَ مَقَالَهَ زَيْدٍ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ فَقَالَ

يَا زَيْدُ أَ غَرَّکَ قَوْلُ نَاقِلِى الْكُوفَهِ إِنَّ فَاطِمَهَ عليها السلام أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَحَرَّمَ اللَّهُ ذُرِّيَّتَهَا عَلَى النَّارِ فَوَ اللَّهِ مَا ذَلِکَ إِلَّا لِلْحَسَنِ وَ

الْحُسَیْنِ وَ وُلْدِ بَطْنِهَا خَاصَّهً وَ أَمَّا أَنْ یَکُونَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام یُطِیعُ اللَّهَ وَ یَصُومُ نَهَارَهُ وَ یَقُومُ لَیْلَهُ وَ تَعْصِیهِ أَنْتَ ثُمَّ تَجِیئَانِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ سَوَاءً لَأَنْتَ أَعَزُّ عَلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْهُ إِنَّ عَلِیَّ بْنَ الْحُسَیْنِ کَانَ یَقُولُ لِمُحْسِنِنَا کِفْلَانِ مِنَ الْأَجْرِ وَ لِمُسِیئِنَا ضِعْفَانِ مِنَ الْعَذَابِ قَالَ الْحَسَنُ الْوَشَّاءُ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَیَّ فَقَالَ لِی یَا حَسَنُ کَیْفَ تَقْرَءُونَ هَذِهِ الْآیَهَ قالَ یا نُوحُ إِنَّهُ لَیْسَ مِنْ أَهْلِکَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَیْرُ صالِحٍ فَقُلْتُ مِنَ النَّاسِ مَنْ

ص: ۲۱۸

۱- ۱. هود: ۴۵ و ۴۶.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۳۴.

يَقْرَأَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صالِحٍ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقْرَأ(۱)

إِنَّهُ عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ فَمَنْ قَرَأَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صالِحٍ نَفَاهُ عَنْ أَبِيهِ فَقَالَ علیه السلام كَلَّا لَقَدْ كَانَ ابْنَهُ وَ لَكِنْ لَمَّا عَصَى اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ نَفَاهُ عَنْ أَبِيهِ كَذَا مَنْ كَانَ مِنَّا لَمْ يُطِعِ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَيْسَ مِنَّا وَ أَنْتَ إِذَا أَطَعْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَأَنْتَ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن موسی وشاء بغدادی می گوید: من با حضرت رضا علیه السّلام در خراسان و در مجلس حضرت بودم و زید بن موسی هم حاضر بود. زید با کسانی که پهلویش نشسته بودند سخن می گفت و افتخار می کرد که ما چنین و ما چنان کردیم! حضرت رضا علیه السّلام با چند نفر دیگر مشغول صحبت بود و رو به زید کرد و فرمود: زید! تو را گول زده سخن مردمان نادان کوفه که می گویند فاطمه زهرا علیها السّلام پاکدامن است، پس خداوند هم فرزندان او را بر آتش جهنم حرام کرده. پس به خدا قسم این حرف فقط اختصاص به حسن و حسین و فرزندان بطن خود حضرت دارد. اما اینکه موسی بن جعفر علیهما السّلام نیز اطاعت خدا را کند و روزهایش را روزه بگیرد و شب ها را به نماز بایستد و تو او را نافرمانی کنی و هر دو روز قیامت با هم مساوی باشید، در این صورت تو در نزد خدا از موسی بن جعفر علیهما السّلام گرامی تری! حضرت زین العابدین علیه السّلام می فرمود: نیکوکار ما خانواده دو برابر پاداش دارد و گناهکار ما دو برابر کیفر می بیند.

حسن بن وشاء گفت: در این موقع حضرت رضا علیه السّلام به من توجه کرد و فرمود: حسن! این آیه را چگونه می خوانند؟ «قالَ یا نُوحُ إِنَّهُ لَیْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَیْرُ صالِحٍ.» گفتم: بعضی از مردم می خوانند: «إِنَّهُ عَمِلَ غَیْرَ صالِحٍ» و برخی می خوانند: «إِنَّهُ عَمَلٌ غَیْرُ صالِحٍ.» هرکس «إِنَّهُ عَمَلُ غَیْرِ صالِحٍ» بخواند، او را از پدرش جدا کرده و پسر نوح نمی داند! حضرت فرمود: نه این طور نیست؛ پسر نوح بود، ولی چون معصیت خدا را کرد، از نسبت داشتن با پدرش او را جدا کرد. همین طور هر کس از ما خانواده اطاعت خدا را نکند، از ما محسوب نمی شود. اگر تو نیز اطاعت خدا را بکنی، از ما خانواده محسوب می شوی. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۲ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَدِيِّ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي حَمَّادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ الرِّضَا علیه السلام وَ عِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ مُوسَى أَخُوهُ وَ هُوَ يَقُولُ يَا زَيْدُ اتَّقِ اللَّهَ فَإِنَّا بَلَغْنَا مَا بَلَغْنَا بِالتَّقْوَى فَمَنْ لَمْ يَتَّقِ وَ لَمْ يُرَاقِبْهُ فَلَيْسَ مِنَّا وَ لَسْنَا مِنْهُ يَا زَيْدُ إِيَّاكَ أَنْ تُهِينَ مَنْ بِهِ تَصُولُ مِنْ شِيعَتِنَا فَيَذْهَبَ نُورُكَ يَا زَيْدُ إِنَّ شِيعَتَنَا إِنَّمَا أَبْغَضَهُمُ النَّاسُ وَ عَادُوهُمْ وَ اسْتَحَلُّوا دِمَاءَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ لِمَحَبَّتِهِمْ لَنَا وَ اعْتِقَادِهِمْ لِوَلَايَتِنَا فَإِنْ أَنْتَ أَسَأْتَ إِلَيْهِمْ ظَلَمْتَ نَفْسَكَ وَ أَبْطَلْتَ حَقَّكَ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْجَهْمِ ثُمَّ الْتَفَتَ علیه السلام إِلَيَّ فَقَالَ لِي يَا ابْنَ الْجَهْمِ مَنْ خَالَفَ دِينَ اللَّهِ فَابْرَأْ مِنْهُ كَائِناً مَنْ كَانَ مِنْ أَيِّ قَبِيلَةٍ كَانَ وَ مَنْ عَادَى اللَّهَ فَلَا تُوَالِهِ كَائِناً مَنْ كَانَ مِنْ أَيِّ قَبِيلَةٍ كَانَ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ مَنْ ذَا الَّذِي يُعَادِي اللَّهَ قَالَ مَنْ يَعْصِيهِ (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن جهم می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم. زید بن موسی برادرش نیز

حضور داشت. حضرت به او می فرمود: زید! ما به هر مقامی که رسیده ایم از تقوا و پرهیزگاری است. هر که تقوا و پرهیزگاری نداشته باشد از ما نیست و ما نیز از او بیزاریم. مبادا به هر کسی از شیعیان ما که می رسی توهین کنی که ارزشت از بین می رود. زید! مردم شیعیان ما را به واسطه محبتی که با ما دارند و معتقد به ولایت مایند، دشمن می دارند و با آنها کینه می ورزند و جان و مالشان را حلال می دانند. اگر تو نسبت به آنها بدرفتاری کنی، به خود ستم کرده ای و حق خویش را از بین برده ای.

حسن بن جهیم می گوید: در این موقع حضرت رو به من کرد و فرمود: پسر جهم! هر که مخالف دین خدا باشد، از او بیزار باش، هر کس باشد و از هر قبیله ای که هست، و هر که دشمن خدا است، او را دوست مدار، هر که و از هر قبیله ای که هست. عرض کردم: یا ابن رسول اللّه! چه کسی دشمن خداست؟ فرمود: کسی که معصیت خدا را کند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۵ -

**[ترجمه]

«۵»

ب، [قرب الإسناد] ابْنُ عِيسَى عَنِ الْبَزَنْطِيِّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ الرِّضَا عليه السلام وَ كَانَ كَثِيراً مَا يَقُولُ اسْتَخْرِجْ مِنْهُ الْكَلَامَ يَعْنِي أَبَا جَعْفَرٍ فَقُلْتُ لَهُ يَوْماً أَيُّ عُمُومَتِكَ أَبَرُّ بِكَ قَالَ الْحُسَيْنُ فَقَالَ أَبُوهُ عليه السلام صَدَقَ وَ اللَّهِ هُوَ وَ اللَّهِ أَبَرُّهُمْ بِهِ وَ أَخْيَرُهُمْ لَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ جَمِيعاً(۴).

**[ترجمه]قرب الاسناد: بزنطی می گوید: خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم. ایشان پیوسته می فرمود: سخن او را رها کن، و منظورش ابو جعفر بود. یک روز عرض کردم: کدام یک از عموهایت به شما مهربان تر است؟ فرمود: حسین. پدرش حضرت موسی بن جعفر علیه السّلام نیز فرمود: به خدا راست گفته؛ به خدا او نسبت به ایشان از همه مهربان تر و خیرخواه تر است. درود خدا بر همه آنها باد! - . قرب الاسناد: ۲۲۳ -

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَيْرِ بْنِ بُرَيْدٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام فَذُكِرَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ فَقَالَ إِنِّي جَعَلْتُ عَلَى نَفْسِي أَنْ

۱- ۱. هود: ۴۵ و ۴۶، و ما جعلناه بين العلامتين ساقط عن نسخه الكمباني.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۳۲، و قد أخرج الصدوق في معاني الأخبار ص ۱۰۷ و ۱۰۸ بسند آخر مثله.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۳۵.

۴- ۴. قرب الإسناد ص ۲۲۳.

لَا يُظِلُّنِی وَ إِیَّاهُ سَقْفُ بَیْتٍ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی هَذَا یَأْمُرُنَا بِالْبِرِّ وَ الصِّلَهِ وَ یَقُولُ هَذَا لِعَمِّهِ فَنَظَرَ إِلَیَّ فَقَالَ هَذَا مِنَ الْبِرِّ وَ الصِّلَهِ إِنَّهُ مَتَی یَأْتِینِی وَ یَدْخُلُ عَلَیَّ فَیَقُولُ فِیَّ فَیُصَدِّقُهُ النَّاسُ وَ إِذَا لَمْ یَدْخُلْ عَلَیَّ وَ لَمْ أَدْخُلْ عَلَیْهِ لَمْ یُقْبَلْ قَوْلُهُ إِذَا قَالَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عمیر بن برید گفت: خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم که سخن از محمّد بن جعفر بن محمّد شد. فرمود: من با خود قرار گذاشته ام که با او زیر یک سقف ننشینم. با خود گفتم: این شخص به ما دستور صله رحم و مهربانی با خویشاوند می دهد و خودش درباره عمویش چنین می گوید! حضرت نگاهی به من کرد و فرمود: همین کار نیکی و صله رحم است، زیرا او هر وقت پیش من می آید، درباره ام حرف هایی می زند که مردم باور می کنند. وقتی با من رفت و آمد نداشت و من پیش او نرفتم، حرفش را نمی پذیرند. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْعَطَّارُ عَنْ أَبِیهِ وَ سَعْدٍ مَعاً عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَثْرَمِ وَ کَانَ عَلَی شُرْطَهِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ الْعَلَوِیِّ بِالْمَدِینَهِ أَیَّامَ أَبِی السَّرَایَا قَالَ: اجْتَمَعَ إِلَیْهِ أَهْلُ بَیْتِهِ وَ غَیْرُهُمْ مِنْ قُرَیْشٍ فَبَایَعُوهُ وَ قَالُوا لَهُ لَوْ بَعَثْتَ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام کَانَ مَعَنَا وَ کَانَ أَمْرُنَا وَاحِداً قَالَ فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سُلَیْمَانَ اذْهَبْ إِلَیْهِ فَأَقْرِئْهُ السَّلَامَ وَ قُلْ لَهُ إِنَّ أَهْلَ بَیْتِکَ اجْتَمَعُوا وَ أَحَبُّوا أَنْ تَکُونَ مَعَهُمْ فَإِنْ رَأَیْتَ أَنْ تَأْتِیَنَا فَافْعَلْ قَالَ فَأَتَیْتُهُ وَ هُوَ بِالْحَمْرَاءِ فَأَدَّیْتُ مَا أَرْسَلَنِی بِهِ إِلَیْهِ فَقَالَ أَقْرِئْهُ مِنِّی السَّلَامَ وَ قُلْ لَهُ إِذَا مَضَی عِشْرُونَ یَوْماً أَتَیْتُکَ قَالَ فَجِئْتُ فَأَبْلَغْتُهُ مَا أَرْسَلَنِی بِهِ إِلَیْهِ فَمَکَثْنَا أَیَّاماً فَلَمَّا کَانَ یَوْمُ ثَمَانِیَهَ عَشَرَ جَاءَنَا وَرْقَاءُ قَائِدُ الْجَلُودِیِّ فَقَاتَلَنَا فَهَزَمَنَا فَخَرَجْتُ هَارِباً نَحْوَ الصَّوْرَیْنِ فَإِذَا هَاتِفٌ یَهْتِفُ بِی یَا أَثْرَمُ فَالْتَفَتُّ إِلَیْهِ فَإِذَا أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ هُوَ یَقُولُ مَضَتِ الْعِشْرُونَ أَمْ لَا وَ هُوَ مُحَمَّدُ بْنُ سُلَیْمَانَ بْنِ دَاوُدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن اثرم که زمان ابو السرایا در مدینه رئیس شهربانی محمّد بن سلیمان علوی بود گفت: گروهی از خویشاوندان محمّد بن سلیمان و دیگران از قریش جمع شده و با او بیعت کردند و پیشنهاد نمودند که اگر از پی ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیهما السّلام بفرستی بیاید و با ما همداستان شود، ما متحد خواهیم شد. محمّد بن سلیمان به من گفت: از پی آن جناب برو، سلام مرا به او برسان و بگو: خویشاوندان شما اجتماع کرده اند و مایلند شما نیز به جمع ایشان بپیوندی. اگر صلاح بدانی خوب است تشریف بیاوری.

من خدمت ایشان رفتم. آن وقت حضرت در حمراء بود. پیغام را که رساندم، فرمود: سلام مرا به او برسان و بگو پس از بیست روز خواهم آمد. من جواب آن جناب را رساندم و مدتی صبر کردیم. روز هجدهم ورقاء سپهدار جلودی وارد شد و با ما به جنگ پرداخت و ما را شکست داد. من به جانب صورین فرار کردم. یک وقت متوجه شدم که شخصی از پی من فریاد می زند: ای اثرم! به جانب او توجه کردم. دیدم علی بن موسی الرضا علیهما السّلام است و می فرماید: بیست روز گذشت یا نه؟

این محمد، محمد بن سلیمان بن داود بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام بود. - . عیون اخبارالرضا ۲ :

- ۲۰۸

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ بْنِ مَاجِیلَوَیْهِ جَمِیعاً عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: کُنَّا حَوْلَ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ نَحْنُ شُبَّانٌ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ إِذْ مَرَّ عَلَیْنَا جَعْفَرُ بْنُ عُمَرَ الْعَلَوِیُّ وَ هُوَ رَثُّ الْهَیْئَهِ فَنَظَرَ بَعْضُنَا إِلَی بَعْضٍ وَ ضَحِکْنَا مِنْ هَیْئَهِ جَعْفَرِ بْنِ عُمَرَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام

ص: ۲۲۰

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۴.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۰۸.

لَتَرَوْنَهُ عَنْ قَرِيبٍ كَثِيرَ الْمَالِ كَثِيرَ التَّبَعِ فَمَا مَضَى إِلَّا شَهْرٌ أَوْ نَحْوُهُ حَتَّى وُلِّيَ الْمَدِينَهَ وَ حَسُنَتْ حَالُهُ وَ كَانَ يَمُرُّ بِنَا وَ مَعَهُ الْخِصْيَانُ وَ الْحَشَمُ وَ جَعْفَرٌ هَذَا هُوَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسین بن موسی بن جعفر می گوید: ما گروهی از جوانان بنی هاشم اطراف حضرت رضا علیه السّلام جمع بودیم؛ در این موقع جعفر بن عمر علوی با لباس های کهنه از جلو ما گذشت. ما از لباس و جامه او به یکدیگر نگاه کرده و خندیدیم. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: به زودی خواهید دید که او ثروتمند شده و گروهی از پشت سرش میروند! یک ماه بیش نگذشت که فرماندار مدینه شد و اوضاعش خوب گردید از کنار ما رد می شد در حالی که غلامان و خواجه سرایان و حشم و خدم از پی اوبودند.

این جعفر همان جعفر بن محمّد بن عمر بن حسن بن عمر بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام است. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۹ -

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الصُّولِيِّ عَنْ أَبِي ذَكْوَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ: كَانَتِ الْبَيْعَهُ لِلرِّضَا علیه السلام لِخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ إِحْدَى وَ مِائَتَيْنِ وَ زَوَّجَهُ ابْنَتَهُ أُمَّ حَبِيبٍ فِي أَوَّلِ سَنَهِ اثْنَيْنِ وَ مِائَتَيْنِ الْخَبَرَ(۲).

أقول: قد مر فی باب شهادته علیه السلام فی خبر هرثمه أنه قال کان للرضا علیه السلام من الولد محمد الإمام علیه السلام (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: بیعت حضرت رضا در پنجم ماه رمضان سال ۲۰۱ بود که مأمون دختر خود ام حبیب را در اول سال ۲۰۲ به ازدواج ایشان درآورد. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۴۵ -

مؤلف: در باب تاریخ شهادت حضرت رضا علیه السّلام گذشت که هرثمه گفت: تنها فرزند حضرت رضا علیه السّلام، حضرت امام محمد تقی علیه السّلام بود.

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، [المناقب لابن شهرآشوب]: دَخَلَ زَيْدُ بْنُ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام عَلَى الْمَأْمُونِ فَأَكْرَمَهُ وَ عِنْدَهُ الرِّضَا علیه السلام فَسَلَّمَ زَيْدٌ عَلَيْهِ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ أَنَا ابْنُ أَبِيكَ وَ لَا تَرُدُّ عَلَيَّ سَلَامِي فَقَالَ علیه السلام أَنْتَ أَخِي مَا أَطَعْتَ اللَّهَ فَإِذَا عَصَيْتَ اللَّهَ لَا إِخَاءَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ (۴).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: زید بن موسی بن جعفر وارد بر مأمون شد و مأمون او را اکرام کرد! حضرت رضا علیه

السّلام نیز حضور داشت. زید بر آن حضرت سلام کرد، ولی حضرت جوابش را نداد! عرض کرد: من برادر شمایم، جواب سلام مرا نمی دهی. فرمود: تو برادر منی تا وقتی که مطیع خدا باشی. وقتی معصیت کار شدی، دیگر برادری بین ما نیست. - . مناقب ۴ : ۳۶۱ -

**[ترجمه]

«۱۱»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَهَ: وَ أَمَّا أَوْلَادُهُ فَكَانُوا سِتَّهً خَمْسَهٌ ذُكُورٌ وَ بِنْتٌ وَاحِدَهٌ وَ أَسْمَاءُ أَوْلَادِهِ مُحَمَّدٌ الْقَانِعُ الْحَسَنُ جَعْفَرٌ إِبْرَاهِيمُ الْحُسَيْنُ وَ عَائِشَهُ(۵)

وَ قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْأَخْضَرِ لَهُ مِنَ الْوُلْدِ خَمْسَهُ رِجَالٍ وَ ابْنَهٌ وَاحِدَهٌ هُمْ مُحَمَّدٌ الْإِمَامُ وَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ وَ جَعْفَرٌ وَ إِبْرَاهِيمُ وَ الْحُسَيْنُ وَ عَائِشَهُ(۶).

وَ مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ: قَالَ قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام أَ يَكُونُ إِمَامٌ لَيْسَ لَهُ عَقِبٌ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ أَمَا إِنَّهُ لَا يُولَدُ لِي إِلَّا وَاحِدٌ وَ لَكِنَ

۱- ۱. نفس المصدر ج ۲ ص ۲۰۹.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۴۵.

۳- ۳. بل سیجی ء فی باب شهادته، تحت الرقم ۸.

۴- ۴. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۱.

۵- ۵. کشف الغمّه ج ۳ ص ۸۹.

۶- ۶. کشف الغمّه ج ۳ ص ۹۰.

اللَّهَ يُنْشِئَ ذُرِّيَّةً كَثِيرَةً قَالَ أَبُو خِدَاشٍ سَمِعْتُ هَذَا الْحَدِيثَ مُنْذُ ثَلَاثِينَ سَنَةً(۱).

وَ قَالَ ابْنُ الْخَشَّابِ: وُلِدَ لَهُ خَمْسُ بَنِينَ وَ ابْنَةٌ وَاحِدَةٌ أَسْمَاءُ بَنِيهِ مُحَمَّدٌ الْإِمَامُ أَبُو جَعْفَرٍ الثَّانِی أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ وَ جَعْفَرٌ وَ إِبْرَاهِيمُ وَ الْحَسَنُ وَ عَائِشَةُ فَقَطْ(۲).

**[ترجمه]کشف الغمه: محمّد بن طلحه می گوید: اولاد حضرت رضا علیه السّلام شش نفر بودند. آن حضرت پنج پسر داشت و یک دختر. اسامی فرزندانش محمّد قانع، حسن، جعفر، ابراهیم، حسین و عایشه بود. - . کشف الغمه ۳ : ۸۹ -

عبدالعزیز بن اخضر گفت: حضرت رضا پنج پسر داشت و یک دختر، به نام های محمّد امام جواد علیه السّلام، ابو محمّد حسن، جعفر ،ابراهیم، حسین و عایشه. - . کشف الغمه ۳ : ۸۹ -

نقل از دلائل حمیری است که حنان بن سدیر گفت: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: ممکن است امام فرزند نداشته باشد؟ فرمود: برای من جز یک فرزند متولد نخواهد شد، ولی از نسل او گروه زیادی به وجود می آیند. ابو خداش گفت: این حدیث را سی سال است شنیده ام. - . کشف الغمه ۳ : ۱۳۶ -

ابن خشاب می گوید: حضرت رضا علیه السّلام پنج پسر و یک دختر داشت، به نام های محمّد امام جواد علیه السّلام، ابو محمّد حسن، جعفر، ابراهیم، حسن و عایشه. - . کشف الغمه ۳ : ۱۱۳ -

**[ترجمه]

«۱۲»

عم، [إعلام الوری] قب، [المناقب لابن شهرآشوب]: كَانَ لِلرِّضَا علیه السلام مِنَ الْوَلَدِ ابْنُهُ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَوَادُ لَا غَيْرَ(۳).

**[ترجمه]اعلام الوری و مناقب ابن شهر آشوب: فرزند حضرت رضا علیه السّلام منحصر بود به پسرش محمّد بن علی جواد علیهما السّلام و دیگر فرزندی نداشت. - . اعلام الوری: ۳۴۴ ، مناقب ۴ : ۳۶۷ -

**[ترجمه]

«۱۳»

د، [العدد القویه]: كَانَ لَهُ علیه السلام وَلَدَانِ أَحَدُهُمَا مُحَمَّدٌ وَ الْآخَرُ مُوسَى لَمْ يَتْرُكْ غَيْرَهُمَا.

فِي كِتَابِ الدُّرِّ: مَضَى الرِّضَا علیه السلام وَ لَمْ يَتْرُكْ وَلَداً إِلَّا أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ كَانَ سِنُّهُ يَوْمَ وَفَاةِ أَبِيهِ سَبْعَ سِنِينَ وَ أشهر [أَشْهُراً].

**[ترجمه]العدد القويه: حضرت رضا دو فرزند داشت: یکی محمد و دیگری موسی و فرزندی جز این دو نداشت!

کتاب الدر: حضرت رضا علیه السّلام از دنیا رفت، در حالی که فرزندی جز ابو جعفر محمّد بن علی علیهما السّلام نداشت که در روز فوت پدر، هفت سال و چند ماه داشت.

**[ترجمه]

«۱۴»

کش، [رجال الکشی] حَمْدَوَیْهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَسِیدٍ قَالَ: لَمَّا کَانَ مِنْ أَمْرِ أَبِی الْحَسَنِ (۴)

مَا کَانَ قَالَ إِبْرَاهِیمُ وَ إِسْمَاعِیلُ ابْنَا أَبِی سَمَّالٍ فَنَأْتِی أَحْمَدَ ابْنَهُ فَاخْتَلَفَا إِلَیْهِ زَمَاناً فَلَمَّا خَرَجَ أَبُو السَّرَایَا خَرَجَ

أَحْمَدُ بْنُ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام مَعَهُ فَأَتَیْنَا إِبْرَاهِیمَ وَ إِسْمَاعِیلَ وَ قُلْنَا لَهُمَا إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ خَرَجَ مَعَ أَبِی السَّرَایَا فَمَا تَقُولَانِ قَالَ فَأَنْکَرَا ذَلِکَ مِنْ فِعْلِهِ وَ رَجَعَا عَنْهُ وَ قَالا أبا [أَبُو] الْحَسَنِ حَیٌّ نَثْبُتُ عَلَی الْوَقْفِ وَ أَحْسَبُ هَذَا یَعْنِی إِسْمَاعِیلَ مَاتَ عَلَی شَکِّهِ (۵).

**[ترجمه]رجال کشی: محمّد بن احمد بن اسید می گوید: پس از آنکه حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام برایش آن پیش آمد شد، ابراهیم و اسماعیل دو پسر ابو سمال گفتند: پیش احمد پسر موسی بن جعفر علیهما السّلام برویم. مدتی با او رفت و آمد داشتند. وقتی ابو السرایا خروج کرد، احمد بن موسی بن جعفر نیز با او همداستان شد. به ابراهیم و اسماعیل گفتیم: پسر موسی بن جعفر با ابو السرایا خروج کرد! شما چه می گویید؟ کار او را نپسندیدند و از او برگشتند. گفتند: موسی بن جعفر زنده است. ما بر مذهب وقف باقی می مانیم. راوی گفت: گمان می کنم اسماعیل با همان شک از دنیا رفت. - . رجال کشی: ۴۰۰ -

**[ترجمه]

«۱۵»

کش، [رجال الکشی] قَرَأْتُ فِی کِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ بُنْدَارَ بِخَطِّهِ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی الْعَطَّارُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: قَالَ لِی عَلِیُّ بْنُ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ أَشْتَهِی أَنْ أَدْخُلَ عَلَی

۱- ۱. المصدر ج ۳ ص ۱۳۶.

۲- ۲. المصدر ج ۳ ص ۱۱۳.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۷.

۴- ۴. يريد أبا الحسن موسى بن جعفر عليه السلام.

۵- ۵. رجال الكشّيّ ص ۴۰۰ تحت الرقم ۳۴۳ و ۳۴۴.

أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام أَسَلِّمُ عَلَیْهِ قُلْتُ فَمَا یَمْنَعُکَ مِنْ ذَلِکَ قَالَ الْإِجْلَالُ وَ الْهَیْبَهُ لَهُ وَ أَتَّقِی عَلَیْهِ.

قَالَ فَاعْتَلَّ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام عِلَّهً خَفِیفَهً وَ قَدْ عَادَهُ النَّاسُ فَلَقِیتُ عَلِیَّ بْنَ عُبَیْدِ اللَّهِ فَقُلْتُ قَدْ جَاءَکَ مَا تُرِیدُ قَدِ اعْتَلَّ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام عِلَّهً خَفِیفَهً وَ قَدْ عَادَهُ النَّاسُ فَإِنْ أَرَدْتَ الدُّخُولَ عَلَیْهِ فَالْیَوْمَ قَالَ فَجَاءَ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام عَائِداً فَلَقِیَهُ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام بِکُلِّ مَا یُحِبُّ مِنَ الْمَنْزِلَهِ وَ التَّعْظِیمِ فَفَرِحَ بِذَلِکَ عَلِیُّ بْنُ عُبَیْدِ اللَّهِ فَرَحاً شَدِیداً ثُمَّ مَرِضَ عَلِیُّ بْنُ عُبَیْدِ اللَّهِ فَعَادَهُ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام وَ أَنَا مَعَهُ فَجَلَسَ حَتَّی خَرَجَ مَنْ کَانَ فِی الْبَیْتِ فَلَمَّا خَرَجْنَا أَخْبَرَتْنِی مَوْلَاهٌ لَنَا أَنَّ أُمَّ سَلَمَهَ امْرَأَهَ عَلِیِّ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ کَانَتْ مِنْ وَرَاءِ السِّتْرِ تَنْظُرُ إِلَیْهِ فَلَمَّا خَرَجَ خَرَجَتْ وَ انْکَبَّتْ عَلَی الْمَوْضِعِ الَّذِی کَانَ أَبُو الْحَسَنِ فِیهِ جَالِساً تُقَبِّلُهُ وَ تَتَمَسَّحُ بِهِ قَالَ سُلَیْمَانُ ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَی عَلِیِّ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ فَأَخْبَرَنِی بِمَا فَعَلَتْ أُمُّ سَلَمَهَ فَخَبَّرْتُ بِهِ أبو [أَبَا] الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ یَا سُلَیْمَانُ إِنَّ عَلِیَّ بْنَ عُبَیْدِ اللَّهِ وَ امْرَأَتَهُ وَ وُلْدَهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ یَا سُلَیْمَانُ إِنَّ وُلْدَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ علیها السلام إِذَا عَرَّفَهُمُ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ لَمْ یَکُونُوا کَالنَّاسِ (۱).

ختص، [الإختصاص] أحمد بن محمد عن أبیه عن ابن عیسی: مثله (۲).

**[ترجمه]رجال کشی: سلیمان بن جعفر می گوید: علی بن عبید اللَّه بن حسین بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام به من گفت: خیلی میل دارم خدمت حضرت رضا علیه السّلام برسم و سلام عرض کنم. گفتم: چرا نمی روی؟ گفت: چنان جلال و هیبتش در نظرم هست که بیمناکم.

اتفاقا حضرت رضا علیه السّلام مختصر کسالتی پیدا کرد و مردم به عیادتش رفتند. من علی بن عبیداللَّه را دیدم و به او گفتم: آن موقعی که انتظار داشتی رسید! حضرت رضا علیه السّلام بیمار است و مردم به دیدنش می روند. اگر مایلی خدمتش برسی، امروز موقع آن است. او برای عیادت به منزل آن جناب رفت. همین که آقا او را دید، خیلی محبت کرد و بسیار به او احترام گذاشت و مقامش را گرامی داشت. علی بن عبیداللَّه از این همه لطف امام خیلی خوشحال شد. بعد از مدتی علی بن عبیداللَّه بیمار شد. حضرت رضا علیه السّلام به دیدن او رفت، من نیز در خدمتش بودم. حضرت آن قدر نشست تا همه مردم رفتند. وقتی خارج شدیم کنیز من گفت: همسر علی بن عبیداللَّه، ام سلمه پشت پرده بود و متوجه حضرت رضا علیه السّلام شد. همین که آن جناب خارج شد، خودش را انداخت به جایی که امام نشسته بود و آنجا را می بوسید و بدن خود را می مالید.

سلیمان می گوید: وقتی علی بن عبیداللَّه را دیدم و کار همسرش ام سلمه را برایم نقل کرد، من نیز به حضرت رضا علیه السّلام جریان را عرض کردم؛ فرمود: سلیمان! علی ابن عبیداللَّه و همسرش و فرزندش اهل بهشت هستند. فرمود: سلیمان! وقتی خداوند اولاد فاطمه زهرا و علی علیهما السّلام را عارف به مقام امام کند، مثل سایر مردم نیستند. - . رجال کشی: ۴۹۵ -

مثل این روایت در کتاب اختصاص نیز مذکور است. - . اختصاص: ۸۹ -

**[ترجمه]

كا، [الكافی] الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ يَاسِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام رَأَيْتُ فِی النَّوْمِ كَأَنَّ قَفَصاً فِيهِ سَبْعَ عَشْرَةَ قَارُورَةً إِذْ وَقَعَ الْقَفَصُ وَ تَكَسَّرَتِ الْقَوَارِيرُ فَقَالَ إِنْ صَدَقَتْ رُؤْيَاكَ يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِی يَمْلِكُ سَبْعَةَ عَشَرَ يَوْماً ثُمَّ يَمُوتُ فَخَرَجَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ (۳)

بِالْكُوفَةِ مَعَ أَبِی السَّرَايَا

ص: ۲۲۳

۱- ۱. رجال الكشّیّ ص ۴۹۵ تحت الرقم ۴۸۵.

۲- ۲. الاختصاص ص ۸۹.

۳- ۳. هو محمّد بن إبراهيم بن إسماعيل- طباطبا بن إبراهيم بن الحسن بن الحسن ابن علیّ بن أبی طالب عليهم السلام، و أبو السرايا هو السری بن منصور كان من أمراء المأمون فخالفه و غاب فی نواحی السواد فلقيه محمّد بن إبراهيم و واعده علی الخروج، راجع القصه فی مقاتل الطالبيين- ط النجف- ص ۳۳۸- ۳۵۳.

فَمَكَثَ سَبْعَهَ عَشَرَ يَوْماً ثُمَّ مَاتَ (۱).

**[ترجمه]کافی: یاسر خادم می گوید: به امام رضا علیه السّلام عرض کردم: در خواب قفسی دیدم که هفده شیشه در آن بود؛ قفس افتاد و شیشه ها شکست. حضرت فرمود: اگر رؤیایت صادقه باشد، مردی از اهل بیت من خروج می کند و ۱۷ روز حکومت می کند و سپس می میرد! پس محمد بن ابراهیم در کوفه با ابوالسرایا خروج کرد و ۱۷ روز ماند و بعد مرد. - . کافی - ۸ : ۲۵۷

**[ترجمه]

«۱۷»

کا، [الکافی] أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِی الْحَکَمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْجَعْفَرِیِّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَهَ عَنْ یَزِیدَ بْنِ سَلِیطٍ قَالَ: لَمَّا أَوْصَی أَبُو إِبْرَاهِیمَ علیه السلام أَشْهَدَ إِبْرَاهِیمَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْجَعْفَرِیَّ وَ إِسْحَاقَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْجَعْفَرِیَّ وَ إِسْحَاقَ بْنَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ جَعْفَرَ بْنَ صَالِحٍ وَ مُعَاوِیَهَ الْجَعْفَرِیَّ وَ یَحْیَی بْنَ الْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ وَ سَعْدَ بْنَ عِمْرَانَ الْأَنْصَارِیَّ وَ مُحَمَّدَ بْنَ الْحَارِثِ الْأَنْصَارِیَّ وَ یَزِیدَ بْنَ سَلِیطٍ الْأَنْصَارِیَّ وَ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرِ بْنِ سَعْدٍ الْأَسْلَمِیَّ وَ هُوَ کَاتِبُ الْوَصِیَّهِ الْأُولَی أَشْهَدَهُمْ أَنَّهُ یَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَنَّ السَّاعَهَ آتِیَهٌ لا رَیْبَ فِیها وَ أَنَّ اللَّهَ یَبْعَثُ مَنْ فِی الْقُبُورِ وَ أَنَّ الْبَعْثَ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ وَ أَنَّ الْوَعْدَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْحِسَابَ حَقٌّ وَ الْقَضَاءَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْوُقُوفَ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ حَقٌّ وَ أَنَّ مَا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله حَقٌّ وَ أَنَّ مَا نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِینُ حَقٌّ عَلَی ذَلِکَ أَحْیَا وَ عَلَیْهِ أَمُوتُ وَ عَلَیْهِ أُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ أَشْهَدَهُمْ أَنَّ هَذِهِ وَصِیَّتِی بِخَطِّی وَ قَدْ نَسَخْتُ وَصِیَّهَ جَدِّی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ وَصِیَّهَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ قَبْلَ ذَلِکَ نَسَخْتُهَا حَرْفاً بِحَرْفٍ وَ وَصِیَّهَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَلَی مِثْلِ ذَلِکَ وَ أَنِّی قَدْ أَوْصَیْتُ إِلَی عَلِیٍّ وَ بَنِیَّ بَعْدُ مَعَهُ إِنْ شَاءَ وَ آنَسَ مِنْهُمْ رُشْداً وَ أَحَبَّ أَنْ یُقِرَّهُمْ فَذَلِکَ لَهُ وَ إِنْ کَرِهَهُمْ وَ أَحَبَّ أَنْ یُخْرِجَهُمْ فَذَاکَ لَهُ وَ لَا أَمْرَ لَهُمْ مَعَهُ وَ أَوْصَیْتُ إِلَیْهِ بِصَدَقَاتِی وَ أَمْوَالِی وَ مَوَالِیَّ وَ صِبْیَانِیَ الَّذِینَ خَلَّفْتُ وَ وُلْدِی [وَ] إِلَی إِبْرَاهِیمَ وَ الْعَبَّاسِ وَ قَاسِمٍ وَ إِسْمَاعِیلَ وَ أَحْمَدَ وَ أُمِّ أَحْمَدَ وَ إِلَی عَلِیٍّ أَمْرُ نِسَائِی دُونَهُمْ وَ ثُلُثُ صَدَقَهِ أَبِی وَ ثُلُثِی یَضَعُهُ حَیْثُ یَرَی وَ یَجْعَلُ فِیهِ مَا یَجْعَلُ ذُو الْمَالِ فِی مَالِهِ فَإِنْ أَحَبَّ أَنْ یَبِیعَ أَوْ یَهَبَ أَوْ یَنْحَلَ أَوْ یَتَصَدَّقَ بِهَا عَلَی مَنْ سَمَّیْتُ لَهُ وَ عَلَی غَیْرِ مَنْ سَمَّیْتُ فَذَاکَ لَهُ وَ هُوَ أَنَا فِی وَصِیَّتِی فِی مَالِی وَ فِی أَهْلِی وَ وُلْدِی وَ إِنْ رَأَی أَنْ یُقِرَّ إِخْوَتَهُ الَّذِینَ سَمَّیْتُهُمْ فِی کِتَابِی هَذَا أَقَرَّهُمْ وَ إِنْ کَرِهَ فَلَهُ أَنْ یُخْرِجَهُمْ غَیْرَ مُثَرَّبٍ

ص: ۲۲۴

۱- ۱. روضه الکافی- ج ۸- ص ۲۵۷.

عَلَيْهِ وَ لَا مَرْدُودٍ فَإِنْ آنَسَ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِی فَارَقْتُهُمْ عَلَيْهِ فَأَحَبَّ أَنْ يَرُدَّهُمْ فِی وَلَايَةٍ فَذَلِکَ لَهُ وَ إِنْ أَرَادَ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْ يُزَوِّجَ أُخْتَهُ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُزَوِّجَهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ أَعْرَفُ بِمَنَاكِحِ قَوْمِهِ وَ أَيُّ سُلْطَانٍ أَوْ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ كَفَّهُ عَنْ شَیْ ءٍ أَوْ حَالَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ شَیْ ءٍ مِمَّا ذَكَرْتُ فِی كِتَابِی هَذَا أَوْ أَحَدٍ مِمَّنْ ذَكَرْتُ فَهُوَ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ بَرِی ءٌ وَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْهُ بَرَاءٌ وَ عَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ غَضَبُهُ وَ لَعْنَةُ اللَّاعِنِينَ وَ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ وَ جَمَاعَةِ الْمُؤْمِنِينَ وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ مِنَ السَّلَاطِينِ أَنْ يَكُفَّهُ عَنْ شَیْ ءٍ وَ لَيْسَ لِی عِنْدَهُ تَبِعَةٌ وَ لَا تَبَاعَةٌ وَ لَا لِأَحَدٍ مِنْ وُلْدِی لَهُ قِبَلِی مَالٌ وَ هُوَ مُصَدَّقٌ فِيمَا ذُكِرَ فَإِنْ أَقَلَّ فَهُوَ أَعْلَمُ وَ إِنْ أَكْثَرَ فَهُوَ الصَّادِقُ كَذَلِكَ وَ إِنَّمَا أَرَدْتُ بِإِدْخَالِ الَّذِينَ أَدْخَلْتُ مَعَهُ مِنْ وُلْدِی التَّنْوِيهَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ التَّشْرِيفَ لَهُمْ وَ أُمَّهَاتُ أَوْلَادِی مَنْ أَقَامَتْ مِنْهُنَّ فِی مَنْزِلِهَا وَ حِجَابِهَا فَلَهَا مَا كَانَ يَجْرِی عَلَيْهَا فِی حَيَاتِی إِنْ رَأَى ذَلِکَ وَ مَنْ خَرَجَتْ مِنْهُنَّ إِلَى زَوْجٍ فَلَيْسَ لَهَا أَنْ تَرْجِعَ مَحْوَایَ إِلَّا أَنْ يَرَى عَلِيٌّ غَيْرَ ذَلِکَ وَ بَنَاتِی بِمِثْلِ ذَلِکَ وَ لَا يُزَوِّجُ بَنَاتِی أَحَدٌ مِنْ إِخْوَتِهِنَّ مِنْ أُمَّهَاتِهِنَّ وَ لَا سُلْطَانٌ وَ لَا عَمٌّ إِلَّا بِرَأْيِهِ وَ مَشُورَتِهِ فَإِنْ فَعَلُوا غَيْرَ ذَلِکَ فَقَدْ خَالَفُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ جَاهَدُوهُ فِی مُلْكِهِ وَ هُوَ أَعْرَفُ بِمَنَاكِحِ قَوْمِهِ فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يُزَوِّجَ زَوَّجَ وَ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْرُکَ تَرَکَ وَ قَدْ أَوْصَيْتُهُنَّ بِمِثْلِ مَا ذَكَرْتُ فِی كِتَابِی هَذَا وَ جَعَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيْهِنَّ شَهِيداً وَ هُوَ وَ أُمُّ أَحْمَدَ شَاهِدَانِ وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَكْشِفَ وَصِيَّتِی وَ لَا يَنْشُرَهَا وَ هُوَ مِنْهَا عَلَى غَيْرِ مَا ذَكَرْتُ وَ سَمَّيْتُ فَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهِ وَ مَنْ

أَحْسَنَ فَلِنَفْسِهِ وَ مَا رَبُّکَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ مِنْ سُلْطَانٍ وَ لَا غَيْرِهِ أَنْ يَفُضَّ كِتَابِی هَذَا الَّذِی خَتَمْتُ عَلَيْهِ الْأَسْفَلَ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِکَ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ غَضَبُهُ وَ لَعْنَةُ اللَّاعِنِينَ وَ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَ جَمَاعَةِ الْمُرْسَلِينَ وَ الْمُسْلِمِينَ وَ عَلِيٌّ مَنْ فَضَّ كِتَابِی هَذَا وَ كَتَبَ وَ خَتَمَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ وَ الشُّهُودُ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِهِ.

قَالَ أَبُو الْحَكَمِ فَحَدَّثَنِی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ آدَمَ (۱)

الْجَعْفَرِیُّ عَنْ یَزِیدَ بْنِ سَلِیطٍ قَالَ: کَانَ أَبُو عِمْرَانَ الطَّلْحِیُّ قَاضِیَ الْمَدِینَهِ فَلَمَّا مَضَی مُوسَی قَدَّمَهُ إِخْوَتُهُ إِلَی الطَّلْحِیِّ الْقَاضِی فَقَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ مُوسَی أَصْلَحَکَ اللَّهُ وَ أَمْتَعَ بِکَ إِنَّ فِی أَسْفَلِ هَذَا الْکِتَابِ کَنْزاً وَ جَوْهَراً وَ یُرِیدُ أَنْ یَحْتَجِبَهُ وَ یَأْخُذَهُ دُونَنَا وَ لَمْ یَدَعْ أَبُونَا رَحِمَهُ اللَّهُ شَیْئاً إِلَّا أَلْجَأَهُ إِلَیْهِ وَ تَرَکَنَا عَالَهً وَ لَوْ لَا أَنِّی أَکُفُّ نَفْسِی لَأَخْبَرْتُکَ بِشَیْ ءٍ عَلَی رُءُوسِ الْمَلَإِ فَوَثَبَ إِلَیْهِ إِبْرَاهِیمُ بْنُ مُحَمَّدٍ فَقَالَ إِذاً وَ اللَّهِ تُخْبِرُ بِمَا لَا نَقْبَلُهُ مِنْکَ وَ لَا نُصَدِّقُکَ عَلَیْهِ ثُمَّ تَکُونُ عِنْدَنَا مَلُوماً مَدْحُوراً نَعْرِفُکَ بِالْکَذِبِ صَغِیراً وَ کَبِیراً وَ کَانَ أَبُوکَ أَعْرَفَ بِکَ لَوْ کَانَ فِیکَ خَیْرٌ وَ إِنْ کَانَ أَبُوکَ لَعَارِفاً بِکَ فِی الظَّاهِرِ وَ الْبَاطِنِ وَ مَا کَانَ لِیَأْمَنَکَ عَلَی تَمْرَتَیْنِ ثُمَّ وَثَبَ إِلَیْهِ إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ عَمُّهُ فَأَخَذَ بِتَلْبِیبِهِ فَقَالَ لَهُ إِنَّکَ لَسَفِیهٌ ضَعِیفٌ أَحْمَقُ أَجْمَعُ هَذَا مَعَ مَا کَانَ بِالْأَمْسِ مِنْکَ وَ أَعَانَهُ الْقَوْمُ أَجْمَعُونَ فَقَالَ أَبُو عِمْرَانَ الْقَاضِی لِعَلِیٍّ قُمْ یَا أَبَا الْحَسَنِ حَسْبِی مَا لَعَنَنِی أَبُوکَ الْیَوْمَ وَ قَدْ وَسَّعَ لَکَ أَبُوکَ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا أَحَدٌ أَعْرَفَ بِالْوَلَدِ مِنْ وَالِدِهِ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا کَانَ أَبُوکَ عِنْدَنَا بِمُسْتَخَفٍّ فِی عَقْلِهِ وَ لَا ضَعِیفٍ فِی رَأْیِهِ فَقَالَ الْعَبَّاسُ لِلْقَاضِی أَصْلَحَکَ اللَّهُ فُضَّ الْخَاتَمَ وَ اقْرَأْ مَا تَحْتَهُ فَقَالَ أَبُو عِمْرَانَ لَا أَفُضُّهُ حَسْبِی مَا لَعَنَنِی أَبُوکَ مُنْذُ الْیَوْمِ فَقَالَ الْعَبَّاسُ فَأَنَا أَفُضُّهُ فَقَالَ ذَاکَ إِلَیْکَ فَفَضَّ الْعَبَّاسُ الْخَاتَمَ فَإِذَا فِیهِ إِخْرَاجُهُمْ وَ إِقْرَارُ عَلِیٍّ بِهَا وَحْدَهُ وَ إِدْخَالُهُ إِیَّاهُمْ فِی وَلَایَهِ عَلِیٍّ إِنْ أَحَبُّوا أَوْ کَرِهُوا وَ إِخْرَاجُهُمْ مِنْ حَدِّ الصَّدَقَهِ وَ غَیْرِهَا وَ کَانَ فَتْحُهُ عَلَیْهِمْ بَلَاءً وَ فَضِیحَهً وَ ذِلَّهً وَ لِعَلِیٍّ علیه السلام خِیَرَهً وَ کَانَ فِی الْوَصِیَّهِ الَّتِی فَضَّ الْعَبَّاسُ تَحْتَ الْخَاتَمِ هَؤُلَاءِ الشُّهُودُ إِبْرَاهِیمُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ وَ جَعْفَرُ بْنُ صَالِحٍ وَ سَعِیدُ بْنُ عِمْرَانَ وَ أَبْرَزُوا وَجْهَ أُمِّ أَحْمَدَ فِی مَجْلِسِ الْقَاضِی وَ ادَّعَوْا أَنَّهَا لَیْسَتْ إِیَّاهَا حَتَّی کَشَفُوا عَنْهَا وَ عَرَفُوهَا فَقَالَتْ عِنْدَ ذَلِکَ قَدْ وَ اللَّهِ قَالَ سَیِّدِی هَذَا إِنَّکِ سَتُؤْخَذِینَ

۱- ۱. قد مر فی صدر السند أنّه عبد اللّه بن إبراهیم الجعفری.

جَبْراً وَ تُخْرَجِينَ إِلَى الْمَجَالِسِ فَزَجَرَهَا إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرٍ وَ قَالَ اسْكَتِي فَإِنَّ النِّسَاءَ إِلَى الضَّعْفِ مَا أَظُنُّهُ قَالَ مِنْ هَذَا شَيْئاً ثُمَّ إِنَّ عَلِيّاً عليه السلام الْتَفَتَ إِلَى الْعَبَّاسِ فَقَالَ يَا أَخِي أَنَا أَعْلَمُ أَنَّهُ إِنَّمَا حَمَلَكُمْ عَلَى هَذَا الْغَرَائِمُ وَ الدُّيُونُ الَّتِي عَلَيْكُمْ فَانْطَلِقْ يَا سَعِيدُ فَتَعَيَّنْ لِي مَا عَلَيْهِمْ ثُمَّ اقْضِ عَنْهُمْ وَ اقْبِضْ زَكَاةَ حُقُوقِهِمْ وَ خُذْ لَهُمُ الْبَرَاءَةَ وَ لَا وَ اللَّهِ لَا أَدَعُ مُوَاسَاتَكُمْ وَ بِرَّكُمْ مَا مَشَيْتُ عَلَى الْأَرْضِ فَقُولُوا مَا شِئْتُمْ فَقَالَ الْعَبَّاسُ مَا تُعْطِينَا إِلَّا مِنْ فُضُولِ أَمْوَالِنَا وَ مَا لَنَا عِنْدَكَ أَكْثَرُ فَقَالَ عليه السلام قُولُوا مَا شِئْتُمْ فَالْعِرْضُ عِرْضُكُمْ فَإِنْ تُحْسِنُوا فَذَاكَ لَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَ إِنْ تُسِيئُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَ اللَّهِ إِنَّكُمْ لَتَعْرِفُونَ أَنَّهُ مَا لِي يَوْمِي هَذَا وَلَدٌ وَ لَا وَارِثٌ غَيْرُكُمْ وَ لَئِنْ حَبَسْتُ شَيْئاً مِمَّا تَظُنُّونَ أَوِ ادَّخَرْتُهُ فَإِنَّمَا هُوَ لَكُمْ وَ مَرْجِعُهُ إِلَيْكُمْ وَ اللَّهِ مَا مَلَكْتُ مُنْذُ مَضَى أَبُوكَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شَيْئاً إِلَّا وَ قَدْ سَيَّبْتُهُ حَيْثُ رَأَيْتُمْ فَوَثَبَ الْعَبَّاسُ فَقَالَ وَ اللَّهِ مَا هُوَ كَذَلِكَ وَ مَا جَعَلَ اللَّهُ لَكَ مِنْ رَأْيٍ عَلَيْنَا وَ لَكِنْ حَسَدُ أَبِينَا لَنَا وَ إِرَادَتُهُ مَا أَرَادَ مِمَّا لَا يُسَوِّغُهُ اللَّهُ إِيَّاهُ وَ لَا إِيَّاكَ وَ إِنَّكَ لَتَعْرِفُ أَنِّي أَعْرِفُ صَفْوَانَ بْنَ يَحْيَى بَيَّاعَ السَّابِرِيِّ بِالْكُوفَةِ وَ لَئِنْ سَلِمْتُ لَأُغْصِصَنَّهُ بِرِيقِهِ وَ أَنْتَ مَعَهُ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ أَمَا إِنِّي يَا إِخْوَتِي فَحَرِيصٌ عَلَى مَسَرَّتِكُمْ اللَّهُ يَعْلَمُ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي أُحِبُّ صَلَاحَهُمْ وَ أَنِّي بَارٌّ بِهِمْ وَاصِلٌ لَهُمْ رَفِيقٌ عَلَيْهِمْ أَعْنِي بِأُمُورِهِمْ لَيْلًا وَ نَهَاراً فَاجْزِنِي بِهِ خَيْراً وَ إِنْ كُنْتُ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ فَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ فَاجْزِنِي بِهِ مَا أَنَا أَهْلُهُ إِنْ كَانَ شَرّاً فَشَرّاً وَ إِنْ كَانَ خَيْراً فَخَيْراً اللَّهُمَّ أَصْلِحْهُمْ وَ أَصْلِحْ لَهُمْ وَ اخْسَأْ عَنَّا وَ عَنْهُمْ شَرَّ الشَّيْطَانِ وَ أَعِنْهُمْ عَلَى طَاعَتِكَ وَ وَفِّقْهُمْ لِرُشْدِكَ أَمَّا أَنَا يَا أَخِي فَحَرِيصٌ عَلَى مَسَرَّتِكُمْ جَاهِدٌ عَلَى صَلَاحِكُمْ وَ اللَّهُ عَلَى ما نَقُولُ وَكِيلٌ فَقَالَ الْعَبَّاسُ مَا أَعْرَفَنِي بِلِسَانِكَ وَ لَيْسَ لِمِسْحَاتِكَ عِنْدِي طِينٌ

فَافْتَرَقَ الْقَوْمُ عَلَى هَذَا وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ (۱).

**[ترجمه]کافی: یزید بن سلیط می گوید: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام، برای وصیت خود ابراهیم بن محمّد جعفری را با اسحاق بن محمّد جعفری، اسحاق بن جعفر بن محمّد، جعفر بن صالح، معاویه جعفری، یحیی بن حسین بن زید بن علی، سعد بن عمران انصاری، محمّد بن حارث انصاری، یزید بن سلیط انصاری و محمّد بن جعد بن سعد اسلمی که نویسنده وصیت اولی بود، شاهد گرفت.

گواه گرفت بر اینکه شهادت به لا اله اللّه وحده لا شریک له می دهد و اینکه محمّد صلی اللّه علیه و آله و سلم بنده و پیامبر اوست و در آمدن قیامت شکی نیست و «وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيها وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ» - . حج / ۷[۴] - ، {خدا مردگان را زنده خواهد کرد و برانگیختن انسان ها پس از مرگ واقعیت دارد.} و آنچه خدا وعده داده صحیح است و حساب حق است و قضا حق، و ایستادن در مقابل خداوند حقیقت دارد و آنچه که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم آورد درست است و آنچه روح الامین آورده صحیح است. شهادت داد که بر این عقاید زندگی کرده ام و بر همین عقاید از دنیا خواهم رفت و ان شاء اللّه با همین عقاید محشور می شوم .

آنها را گواه گرفت بر اینکه این نوشته وصیت من است به خط خودم و وصیت جدم امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام و وصیت محمّد بن علی باقر علیهما السّلام را بدون کم و کاست یک حرف نسخه برداری کرده ام. همچنین وصیت جعفر بن محمّد صادق علیهما السلام را. من فرزندم علی و سایر فرزندانم را در صورتی که او صلاح بداند و کمال فهم و درک را در آنها تشخیص دهد، وصی خود قرار می دهم و اگر میل داشت با او در وصیت شریک باشند و اگر نخواست و مایل بود، آنها را از وصیت خارج کند، اختیار با او است. آنها نمی توانند او را اجبار کنند. او وصی من است در مورد موقوفه ها و اموال و غلامان و فرزندانم که از من باقی می مانند، حتی ابراهیم و عباس و قاسم و اسماعیل و احمد و ام احمد، ولی اختیار زنانم و ثلث موقوفه پدرم و ثلث اموال خودم فقط در دست اوست، نه دیگر فرزندان، که هر کار که خواست می کند و به طور کلی اختیار تام با او است.

اگر خواست می فروشد یا می بخشد یا به کسی واگذار می کند یا صدقه می دهد، کارهایی که برایش توضیح داده ام و توضیح نداده ام اختیار با اوست. او مثل خود من است در زمان حیات و زندگیم در مورد مال و خانواده و فرزندانم. اگر مایل بود آن برادرانی را که در این وصیتنامه از آنها نام برده ام باشند و در صورتی که نخواست، می تواند آنها را از دخالت در وصیت خارج کند، بدون اینکه کسی از آنها ناراحت باشد یا اعتراضی کند. اگر از آنها رفتاری دید بر خلاف آنچه من مشاهده کرده ام، خواست باز برگرداند و دخالت دهد، این اختیار را دارد و اگر یکی از آنها خواست خواهر خود را به شوهر دهد، باید با اجازه او باشد. علی بن موسی الرضا علیهما السّلام بهتر صلاح خانواده خود را در ازدواج می داند.

هر سلطان یا هر یک از مردم که بخواهند علی را از انجام آنچه در وصیت نامه نوشته ام مانع شوند، یا هر کدام از کسانی که نام بردم، از خدا و پیامبر بیزارند و خدا و پیامبر نیز از آنها بیزار لعنت و خشم خدا و ملائکه و تمام لعنت کنندگان و ملائکه مقرب و انبیا و مرسلین و تمام مؤمنین بر او باد! هیچ کدام از سلاطین نمی توانند او را از کار خود بازدارند. من به او بدهی و طلبکاری ندارم و هیچ یک از فرزندانم از من چیزی طلبکار نیست و مالی نزد من ندارد. هر چه علی علیه السّلام بگوید صحیح

است. اگر زیاد گفت، او بهتر می داند و اگر کم گفت، راستگو است. اینکه چند نفر از فرزندان خود را با او در وصیت نامه اسم بردم، خواستم امتیاز و احترامی به آنها کرده باشم و نامشان در وصیت نامه ام باشد.

همسرانم هر کدام که خواستند در خانه خود باشند و حفظ حجاب و مستوری خود را بنمایند، مخارج آنها را همان طور که در زمان حیات خود می پرداختم، فرزندم می پردازد. اگر صلاح دانست و کسی که شوهر اختیار کرد، دیگر نمی تواند به منزل من برگردد، مگر اینکه فرزندم علی صلاح بداند. دخترانم نیز همین طورند و نمی توانند برادران خواهران مادری خود را به ازدواج دهند، مگر به اجازه او، و حق دخالت در کار آنها را ندارند، مگر به رأی و مشورت علی؛ اگر چنین کاری کردند، مخالفت با خدا و پیامبر کردند و او را از اختیاری که دارد مانع شده اند، زیرا فرزندم علی صلاح ازدواج خانواده خود را بهتر می داند. اگر صلاح در ازدواج بداند، شوهر می دهد و اگر صلاح نداند، وامی گذارد. به دخترانم نیز همین سفارش را کرده ام و خداوند را گواه بر آنها گرفته ام. پسرم و ام احمد بر این کار گواهند و هر دو با هم اختیار دارند.

هیچ کس نمی تواند وصیت نامه مرا بگشاید و آشکار کند از کسانی که قید کرده ام که حق دخالت ندارند. کسی که بد کرد به ضرر خود او است و هر که خوبی کند، نتیجه اش را می بیند. خدا به کسی ستم روا نمی دارد و صلی اللّٰه علی محمّد و آله. هیچ سلطان و قدرتی حق ندارد این وصیت نامه ای که مهر بر آن زده ام بگشاید و مهرش را باز کند. اگر کسی چنین کرد، لعنت و غضب خدا و لعنت کنندگان و ملائکه مقرب و مرسلین و مسلمانان بر او باد که وصیت نامه ام را بگشاید! نوشت و بر آن مهر زد ابو ابراهیم و گواهان و صلی اللّٰه علی محمّد و علی آله.

ابو الحکم گفت: عبداللّٰه بن آدم جعفری از یزید بن سلیط نقل کرده که ابو عمران طلحی قاضی مدینه بود. پس از درگذشت حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام، برادران حضرت رضا علیه السّلام را پیش طلحی قاضی بردند. عباس بن موسی رو به قاضی کرد و گفت: خدا شما را مؤید دارد و مسلمانان را از وجود شما بهره مند کند! در داخل این وصیتنامه گنج و جواهری است که برادرم تصمیم دارد به خود اختصاص دهد. پدرم هر چه داشته به او واگذاشته و ما را تنگدست و محتاج نموده. اگر من خودداری نکنم در میان مردم، یک چیزهای دیگر هم می گویم (منظورش مسأله امامت است که پیش قاضی پرده بردارد).

ابراهیم بن محمّد از جای حرکت کرد و گفت: ما حرف تو را قبول نداریم. باعث سرشکستگی و شرمندگی خود می شوی. از کوچکی تو را به دروغگویی می شناختم. پدرت بهتر تو را می شناخته. اگر آدم خوبی بودی پدرت از ظاهر و باطن تو خبر داشت، به تو اطمینان نداشت که دو دانه خرما به دست امانت بسپارد.

بعد عمویش اسحاق بن جعفر از جای حرکت کرد، گریبانش را گرفت و گفت: تو مردی نادان و بیچاره و احمق هستی! با کاری که دیروز کردی مواظب خودت باش! دیگران نیز بر عباس اعتراض کردند. قاضی ابو عمران به حضرت رضا علیه السّلام گفت: حرکت کن برو! کافی است لعنتی که پدرت امروز به من حواله داد، ولی تو را اختیار داده. به خدا هیچ کس بهتر از پدر، فرزند خود را نمی شناسد. نه، به خدا موسی ابن جعفر علیهما السّلام در نزد ما کم عقل یا سست رأی نبود!

عباس رو به قاضی کرد و گفت: شما مهر از نامه بردارید و بخوانید چه نوشته است. ابو عمران گفت: هرگز مهر وصیتنامه را پاره نمی کنم. لعنتی که پدرت امروز به من نموده کافی است! عباس گفت: خودم پاره می کنم. گفت: اختیار با تو است.

همین که مهر را از وصیت نامه برداشت و خواندند، معلوم شد آنها را خارج کرده و تنها اختیار را به حضرت رضا علیه السّلام داده و آنها را تحت سرپرستی ایشان قرار داده و چه راضی باشند و چه راضی نباشند، از تصرف در موقوفات نیز خارج نموده. گشودن وصیتنامه بیشتر موجب سرشکستگی و خواری و رسوایی آنها شد و به نفع حضرت رضا علیه السّلام بود. وصیتنامه ای را که عباس باز کرد، در زیر مهر نوشته بود: گواهان عبارتند از ابراهیم بن محمّد و اسحاق بن جعفر و جعفر بن صالح و سعید بن عمران.

صورت ام احمد را در مجلس قاضی گشودند. چون آنها ادعا کرده بودند که این زن ام احمد نیست، تا شناختند و فهمیدند که خود او است. در این موقع ام احمد گفت: به خدا مولایم موسی بن جعفر علیهما السّلام این جریان را برایم نقل کرد که تو را می گیرند و به زور در مجالس می برند! اسحاق بن جعفر از ادامه سخن او جلوگیری کرده و گفت: ساکت باش! زنان سست رأی هستند. گمان نمی کنم چنین چیزی او فرموده باشد! (جلوی سخن او را می گیرد، چون اشاره به امامت است که این سخنان مخالف تنبیه است).

آنگاه حضرت رضا علیه السّلام رو به عباس کرد و گفت: برادر! من می دانم تنگدستی و قرض شما را بر این کار وادار کرده. بعد به غلام خود سعید فرمود: برو ببین چقدر مقروض هستند و تمام قرض ایشان را پس از گرفتن زکات آن بپرداز و از طلبکاران رسید بگیر! به خدا من مواسات و برابری و نیکی به شما را تا زنده باشم رها نخواهم کرد. شما هر چه مایلید بگویید.

عباس گفت: هر چه بما بدهی از درآمد اموال خودمان داده ای. ما بیشتر از اینها حق در نزد تو داریم. فرمود: هر چه مایلید بگویید. آبروی من آبروی شما است. اگر خوب رفتار کنید، از خدا پاداش می گیرید و اگر بدرفتاری کنید، خداوند بخشنده و مهربان است. شما می دانید که من امروز فرزندی ندارم و جز شما وارث دیگری برای من نیست. اگر بنا به گفته شما چیزی را از حق شما نگه دارم یا پنهان کنم، به شما برمی گردد. خدا می داند از وقتی که پدرت از دنیا رفته، هر چه را که به دست آورده ام می دانی چگونه مصرف کرده ام.

عباس از جای حرکت کرد و گفت: به خدا این حرف صحیح نیست! تو اختیاردار ما نیستی! حسادت پدرمان و تصمیم او موجب چنین کاری شده که خدا برای تو و ایشان تجویز نکرده. تو می دانی که من صفوان بن یحیی پیراهن فروشی را در کوفه می شناسم. اگر بنا به تسلیم باشد، بر او سخت می گیرم و پول ها را از او و تو می گیرم. فرمود:لا حول و لا قوه الا باللّه العلی العظیم. اما برادرانم! خدا شاهد است که من مشتاق آسایش شمایم.

بار خدایا! تو می دانی که من دوستدار صلاح آنها و خیرخواه ایشانم و با آنها مهربانم و شب و روز توجه به کار ایشان دارم. خداوندا! به من پاداش نیکو بده. اگر بر خلاف این هستم، تو عالم بر اسراری، آن طور که شایسته هستم جزا بده، خوب یا بد. خدایا! ایشان را راهنمایی فرما و کارشان را اصلاح کن و شیطان را از آنها دور گردان و آنها را بر اطاعت و بندگی خود یاری کن و به راه راست استوار دار! برادر جان! من که جز خوبی شما را نمی خواهم و کوشش در راه خیر شما می کنم. خدا را بر این وضع شاهد می گیرم. عباس گفت: من زبان بازی تو را خوب سابقه دارم. دیگر حرف تو در من اثری نمی کند. و در این موقع از هم جدا شدند.درود بر پیامبر و آلش. - . کافی ۱ : ۳۱۶ -

**[ترجمه]

بیان

قوله و هو كاتب الوصيه الأولى أى وصيه آبائه عليهم السلام كما سيشير إليه قوله عليه السلام و قد نسخت أى قبل ذلك فى صدر الكتاب أو تحت الختم و قيل المراد أن هذه الوصيه موافقه لوصاياهم فالمعنى نسخت بعين كتابه هذه الوصيه الوصايا التى وصيا به و الوعد الإخبار بالثواب للمطيع و كونه حقا أنه يجب الوفاء به أو لا يجوز تركه و القضاء الحكم بمقتضى الحساب من ثواب المطيع و عقاب العاصى بشروطهما و بنى عطف على على بعد أى بعد على فى المنزله معه أى مشاركين معه فى الوصيه أن يقرهم أى فى الوصيه أن يخرجهم أى منها و أموالى أى ضبط حصص الصغار و الغيب منها أو بناء على أن الإمام أولى بالمؤمنين من أنفسهم و موالى أى عبيدى و إمائى أو عتقائى لحفظهم و رعايتهم أو أخذ ميراثهم.

قوله و ولدى إلى إبراهيم أى مع ولدى أو إلى ولدى فيكون إلى إبراهيم بدلا من ولدى بتقدير إلى و لعل الأظهر تقدم إلى على ولدى و أنه اشتبه على النساخ و قيل و ولدى أى و سائر ولدى و إلى بمعنى حتى و أم أحمد عطف على صدقاتى انتهى.

و إلى على أى مفوض إليه و هو خبر أمر نسائى أى اختيارهن و هو مبتدأ دونهم أى دون سائر ولدى و ثلث صدقه أبى مبتدأ و ضمير يضعه راجع إلى كل من الثلثين و المراد التصرف فى حاصلهما بناء على أنهما حق التوليه و المراد بيع أصلهما بناء على أنهما كانا من الأموال التى للإمام التصرف فيها كيف شاء و لم يمكنها إظهار ذلك تقيه فسماهما صدقه أو بناء على جواز بيع الوقف فى بعض الصور و يحتمل أن يكون ثلث صدقه أبى عطفا على أمر نسائى و يكون ثلثى مبتدأ و يضعه خبره فالمراد ثلث غير الأوقاف.

ص: ۲۲۸

۱- ۱. الكافى ج ۱ ص ۳۱۶- ۳۱۹. و ترى مثله فى عيون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۳- ۳۷.

يجعـل أی يصـنع و النحله العطيه بغير عوض و المهر و ضـمير بهـا راجع إلى الصـدقه أو الثلث بتأويل و هو أنا أی هو بعـد وفاتی مثلی فی حياتی و إن رأی أن تقر تأكيد لما مر و ربما يحمل الأول على الإقرار فی الدار و هذا على الإقرار فی الصدقه.

و التثريب التعيير فـإن آنس منهم الضـمير للمخرجين و فيه إيمـاء إلى أنهم فی تلك الحال التی فارقهم عليها مسـتحقون للإخراج فی ولايه أی توليه و تصـرف فی الأوقاف و غيرها أخته أی من أمه و المراد بالمناكـح محال النكاح و ما يناسب و يليق من ذلك كفه عن شـی ء أی منعه قهرا و كأنه ناظر إلى السلطان و قوله أو حال ناظر إلى قوله أحد من الناس و يحتمل إرجاع كل إلى كل أو أحد عطف على شی ء ممن ذكرت أی من النساء و الأولاد و الموالی أو عطف على أحد من الناس فالمراد بالناس الأجانب و بمن ذكرت الإخوه و ليس لأحـد تكرار للتأكيـد و فی القـاموس التبعه كفرحه و كتابه الشـی ء الـذی لك فيه تبعه شـبه ظلامه و نحوها انتهى و التباعه بالفتـح مصـدر تبعه إذا مشـى خلفه و هو أيضا مناسب فإن أقل أی أظهر المال قليلا أو أعطى حقهم قليلا و كـذا أكثر بـالمعنيين كـذلك أی كما كان صادقا عنـد الإقلال أو الأمر كـذلك و فی الصـحاح نوهت باسـمه رفعت ذكره و فی القاموس و الحواء ككتاب و المحوی كالمعلی جماعه البيوت المتدانيه.

و لا يزوج بناتی لعل ظاهر هذا الكلام على التقيه لئلا يزوج أحد من الإخوه أخواتها بغير رضاها بالولايه المشهوره بين المخالفين و أمـا هو عليه السـلام فلم يكن يزوجهن إلاـ برضـاهن أو مبنی على مـا مر من أن الإمـام أولى بالأـمر من كـل أحـد و حمله على تزويج الصـغار بالولايه بعيد و هو و أم أحمد أی شـهيدان أيضا أی شريكان فی الولايه أو الواو فيه كالواو فی كل رجل و ضيعته فالمقصود وصيته بمراعاتها أن يكشف وصيتی أی يظهرها و هو منها الواو للحال و من للنسبه كانت منی بمنزله هارون من موسى و الضمير للوصيه ما ذكرت أی

أنـه وصـی و إلیـه الاختیـار أو سـمیت باسـمه أی أعلیت ذکره وَ مـا رَبُّکَ بِظَلّامٍ لِلْعَبِیـدِ لأـن من أعطی الجزاء خیرا أو شـرا من لا یستحقه فهو ظلام فی غایه الظلم الأسفل صفه کتابی و أنهما کانتا وصیتین طوی السفلی و ختمهما ثم طوی فوقها العلیاء.

و علی من فض یمکن أن یقرأ علی بالتشدیـد اسـما أی هو الذی یجوز أن یفض أو یکون حرفا و المعنی و علی من فض لعنه الله و یکون هـذا إشـاره إلی الوصـیه الفوقـانیه و یمکن أن یقرأ الأـول یفض علی بنـاء الإفعـال للتعریض أی یمکن من الفض فاللعنه الأـولی علی الممکـن و الثـانیه علی الفاعـل و الفض کسـر الخـاتم و کتب و ختم هـذا کلاـمه علیه الصـلاه و السـلام علی سـبیل الالتفات أو کلام یزید و المراد أنه علیه السـلام کتب شـهادته علی هامش الوصیه الثانیه و هذا الختم غیر الختم المذکور سابقا و یحتمل أن یکون الختم علی رأس الوصیه الثانیه کالأولی.

و أمتع بک أی جعل الناس متمتعین منتفعین بک فی أسـفل هذا الکتاب أی الوصیه الأولی المختوم علیها کنزا و جوهرا أی ذکر کنز أو جوهر و إن کان لا یبعـد من حمقه إراده نفسـهما إلا ألجأه أی فوضه إلیه و العاله جمع العائل و هو الفقیر أو الکثیر العیال لأخبرتـک بشـی ء أی ادعـاء الإمـامه و الخلاـفه و غرضـه التخویـف و إغراء الأعـداء به إذا أی حین تخـبر بالشـی ء و المـدحور المطرود نعرفـک استئنـاف البیـان السـابق و لو للتمنی أو الجزاء محـذوف و إن مخففه من المثقله لیأمنک اللام المکسوره زائـده لتأکید النفی و التلبیب مجمع ما فی موضع اللب من ثیاب الرجل أجمع بصیغه الأمر للتهدید و یدل علی أنه صدر منه بالأمس أمر شنیع آخر و المستخف علی بناء المفعول من یعد خفیفا منذ الیوم إشاره إلی أنه لزم اللعن القاضی إما لإحضاره و التفتیش

عنه و لم یکن له ذلـک أو بناء علی أنه لعن علیه السـلام من فض الکتاب الأول أیضا کما مر احتمالا فإذا فیه الضـمیر لما تحته و ضمیر لها للوصیه فی ولایه علی أی فی کونه

وليا و واليا عليهم أو فى كونهم تابعين له.

عن حد الصدقه أى عن حكمها و ولايتها و كأن إبراز وجه أم أحمد لادعاء الإخوه عندها شيئا ثم إنكارهم أنها هى أو ادعائهم أنه عليه السلام ظلم أم أحمد أيضا و أحضروها فلما أنكرت قالوا إنها ليست هى.

قال سيدى أى الكاظم عليه السلام هذا إشاره إلى الكلام الذى بعده و إنما جرها لأن فى هذا الإخبار إشعارا بدعوى الإمامه و ادعاء علم الغيب و هو ينافى التقيه إلى الضعف أى مائلات إلى الضعف و ضمير أظنه لموسى و الغرائم الديون فتعين لى ما عليهم أى حول ما عليهم على ذمتى و سيأتى تحقيق العينه و هى من حيل الربا و قد تطلق على مطلق النسيئه و السلف.

زكاه حقوقهم أى الصكوك التى تنمو أرباحها يوما فيوما و البراءه القبض الذى يدل على براءتهم من حقوق الغرماء.

و المؤاساه بالهمز المشاركه و المساهمه فى المعاش فالعرض عرضكم أى هتك عرضى يوجب هتك عرضك و فى بعض النسخ بالغين المعجمه أى غرضى ما هو غرضكم و هو رضاكم عنى.

إلا من فضول أموالنا أى أرباحها و نمائها و لعل الحبس فى ما يتعلق بنصيبهم بزعمهم و الادخار فيما يتعلق بنصيبه باعترافهم فإنما هو لكم أى إذا بقيت بلا ولد كما تزعمون و هذا كلام على سبيل التوريه و المصلحه فقد سيبته أى أطلقته و صرفته و أبحته و السائبه التى لا ولاء لأحد عليها و فى بعض النسخ شتته أى فرقته.

ما هو كذلك أى ليس الأمر كما قلت إن الأموال لك و أنت تبذلها لنا و لغيرنا من رأى أى اختيار و ولايه و حسد خبر مبتدإ محذوف أى الواقع حسد والدنا و من فى مما للبيان أو حسده مبتدأ و مما لا يسوغه خبره و من للتبعيض و التسويغ التجويز و السابرى بضم الباء ثوب رقيق يعمل بسابور موضع بفارس و الإغصاص بريقه جعله بحيث لا يتمكن من إساغه ريقه كنايه عن

تشدید الأمر علیه و أخذ الأموال منه لا حول اه تفویض للأمر إلی الله و تعجب من حال المخاطب و الله یعلم بمنزله القسم أعنی علی بناء المجهول أو المعلوم أی اعتنی و اهتم بأمورهم و أصلح أی أمورهم لهم و خسأت الکلب کمنعت طردته و أبعدته جاهد أی جاد وکیل أی شاهد ما أعرفنی صیغه التعجب بلسانک أی إنک قادر علی تحسین الکلام و تزویقه لکن لیس موافقا لقلبک.

و لیس لمسحاتک عندی طین هذا مثل سائر یضرب لمن لا تؤثر حیلته فی غیره قال المیدانی لم یجد لمسحاته طینا مثل یضرب لمن حیل بینه و بین مراده.

أقول: و فی کثیر من العبارات اختلاف بین روایتی الکافی و العیون و لم نتعرض لها لسبق تلک الروایات فلیرجع إلیها(۱).

**[ترجمه]عبارت «و هو کاتب الوصیه الاولی» یعنی وصیت پدران حضرت علیهم السلام، چنان چه به آن اشاره خواهد شد. عبارت «قد نسخت» یعنی قبل از آن در اول وصیت یا در زیر مهر آن را نسخ نمودم. و گفته شده منظور این است که این وصیت موافق با وصایای ایشان است. پس معنا این می شود که با نوشتن عین این وصیت، وصایایی را که آن دو امام (مولی علی و امام باقر علیهما السّلام) نموده، نسخ کردم. «وعد» خبر دادن به پاداش برای شخص مطیع است و «کونه حقا» یعنی وفای به آن واجب است یا اینکه ترک وفای به آن جایز نیست. «قضاء» به معنای حکم کردن به مقتضای حساب است، از ثواب دادن به مطیع و عقاب کردن عاصی با شروط آن دو. و کلمه «بنیّ» عطف است بر کلمه «علیّکلمه بعد»، یعنی بعد از فرزندم علی به سایر فرزندانم که از لحاظ منزلت از علی پایین تر هستند. کلمه «معه» یعنی با او در وصیت من شریک هستند. عبارت «ان یقرهم» یعنی در وصیت و «ان یخرجهم» یعنی از وصیت، و کلمه «اموالی» در بیان امام، یعنی حصه های کوچک و اموالی که غایب است مضبوط شده یا بنا بر اینکه امام علیه السّلام از مؤمنان نسبت به جان هایشان اولویت دارد، و «موالیّ» یعنی بندگان و کنیزانم یا آزاد شدگانم برای حفظ و رعایت یا گرفتن میراثشان.

عبارت «و ولدی ابراهیم» یعنی همراه با فرزندانم یا به فرزندانم که در نتیجه ابراهیم بدل از ولدی می شود به تقدیر حرف جر «الی» و شاید اظهر این عبارت باشد: تقدم «ال علیّ ولدی» و امر بر نساخ مشتبه شده باشد و گفته شده کلمه «و ولدی» یعنی و سایر فرزندانم، و «الی» به معنای حتی است و «ام احمد» عطف است بر «صدقاتی». (پایان)

عبارت «و الی علیّ» یعنی امر به علی تفویض می شود و این عبارت خبر است برای عبارت «امر نسائی»، یعنی اختیار آنها که مبتداست. «دونهم» یعنی «دون سائر ولدی»، و عبارت «و ثلث صدقه ابی» مبتداست و ضمیر «یضعه» راجع است به «کل من الثلثین» و مراد تصرف در حاصل ثلثین است. بنا بر اینکه ثلثین حق تولیت هستند و منظور بیع اصل آن دو است. بنابراین آنها از اموالی هستند که امام در آن حق تصرف دارد، هر گونه که بخواهد. و چون از باب تقیه امام نمی توانسته آشکارا این را بگوید، آن را صدقه نامیده، یا بنا بر جواز بیع وقف در بعضی صور، و ممکن است کلمه «ثلث صدقه ابی» عطف بر امر نسائی باشد و «ثلثی» مبتدا و «یضعه» خبر آن باشد. پس مراد ثلث غیر اوقاف است.

عبارت «یجعل» یعنی یصنع و «نحله»، بخشش است بدون عوض و مهر و ضمیر «بها» یا راجع است به صدقه یا به ثلث با تقدیر گرفتن چیزی؛ عبارت «و هو انا» یعنی او (حضرت رضا علیه السّلام) بعد از وفات من، مثل من در زمان حیات من است. و

عبارت «و ان رأی ان تقر» تأکید آنچه گذشت است و چه بسا اولی حمل بر اقرار در خانه و این حمل بر اقرار در صدقه باشد.

«تثریب» به معنـای سـرزنش است. در عبـارت «فـان آنس من هم» ضـمیر به «مخرجین» بر می گردد و در آن اشـاره ای است به اینکه آنها در آن حالتی که از آنان مفارقت نمود، مسـتحق اخراج هسـتند. کلمه «فی ولایه» یعنی در تولیت و تصرف در اوقاف و غیر آن. کلمه «اخته» یعنی خواهرِ مـادری او و منظور از «مناکـح»، محل ها و جایگاه های نکاح و آنچه مناسب و شایسـته آن می باشد است. عبارت «کفه عن شـیء» یعنی به زور او را بازداشت و گویی ناظر به سلطان باشد. کلمه «او حال» ناظر به عبارت «احـد من الناس» است و ممکن است هر یک به دیگری ارجاع داده شود. کلمه «او احد» عطف است بر «شـیء» و عبارت «ممن ذکرت»، یعنی از زنان و اولاد و موالی یا اینکه عطف بر «احـد من الناس» باشد که در نتیجه مراد از مردم، اجانب و مراد از «من ذکرت»، برادران باشـد. و عبارت «لیس لاحـد»، تکرار برای تأکید است و در قاموس آمده: «التبعه» بر وزن فرحه است و کتابت چیزی که برای تو در آن تبعـاتی ماننـد اخـذ مـال دیگری به ظلم و مثـل آن است. (پایـان کلام قـاموس) کلمه «تباعه» با فتحه، مصـدر تبعه می باشـد و به معنای راه رفتن پشت کسـی است که این معنا نیز مناسب است. کلمه «فإن اقل» یعنی اگر معلوم شـد مال کم است یا حق آنان را کم پرداخت و همچنین عبارت «اکثر» نیز به همین دو معنا احتمال دارد بیایـد. کلمه «کذلک» یعنی همـان طور که هنگام کم آمـدن صادق است، یا معنایش این است که امر چنین است و در صـحاح گفته: «نوّهت باسـمه» یعنی یاد او را بلند داشتم و در قاموس آمده: «حواء» بر وزن کتاب و «محوّی» بر وزن معلّی، جماعتی از خانه های نزدیک هم هستند.

عبـارت «لا یزوج بناتی» شایـد ظهور این کلام در تقیه باشـد تا احـدی از برادران، خواهران را بـدون رضایت آن خواهر تزویج نکند، به سـبب ولایتی که بین مخالفین و اهل تسـنن مشـهور است، اما خود حضرت علیه السّلام آنها را جز با رضایت خودشان تزویـج نمی فرمود، یـا مبنی بر این باشـد که امـام از هر کسـی اولویت به امور دارد و حمـل آن بر تزویـج صـغار با ولایت بعید است. و عبارت «و هو و ام احمـد» یعنی شاهد و هر دو شـریک هسـتند در ولایت یا واو در آن مثل واو در عبارت مشـهور «کل رجل و ضـیعته» باشد. در نتیجه مقصود وصیت اوست به مراعات آن. عبارت «ان یکشف وصیتی» یعنی وصیتم را آشکار کند و در عبـارت «و هـو منهـا»، واو حـالیه است و «من» برای بیـان نسـبت است، مثـل «انت منی بمنزله هـارون من موسـی» و ضـمیر به وصـیت بر می گردد. منظور از «مـا ذکرت» یعنی ایشان وصـی و صاحب اختیار است. عبارت «او سـمیت باسـمه» یعنی نام او را بلند کردم و پروردگارت به بندگان ظلم نمی کند، زیرا کسی که جزای خیر و شر را به کسی دهد که استحقاق آن را ندارد. « ظلام» و در غایت ظلم است و کلمه «اسـفل» وصف کتابی است و آنها دو وصـیت بودنـد که پایینی پیچیده شد و آن دو را مهر کردند و سپس بالایی روی آن پیچیده شد.

در عبارت «علی من فض» ممکن است «علیّ» به تشدیـد خوانـده شود و اسم باشد و معنا این باشد که علیّ است که جایز اسـت مهر را بشـکند و ممکن است «علی» حرف جر باشـد و معنا این باشـد که لعنت خـدا بر کسـی که مهر را بشـکند و این اشاره به وصـیت بالایی دارد و ممکن است که اولی «یفض» از باب افعال خوانـده شود برای کنایه، یعنی هر کس اجازه شکسـتن مهر را بدهـد، لعنت اول بر اجازه دهنده و لعنت دوم بر فاعل شکسـتن، و «فضّ» شکسـتن مهر است. عبارت «و کتب و ختم» این کلام امام علیه السّـلام به گونه التفات است یا کلام یزید بن سـلیط است و مراد این است که حضـرت شـهادتش را بر حاشیه وصیت دوم نوشت و این مهر، غیر از مهری است که سابقا گفته شد و ممکن است سر وصیت دومی مهر شده باشد، مثل وصیت اولی.

عبـارت «امتع بـک» یعنی مردم را به گونه ای قرار داد که از تو متمتع و منتفع شونـد. و عبـارت «فی اسـفل هـذا الکتـاب» یعنی وصـیت اولی که مهر شـده در پایین این کتاب است. عبارت «کنزا و جوهرا» یعنی ذکر گنج و جواهر، گرچه از حماقت او بعید نیست که خود این دو را ارده نموده باشـد. عبـارت «الا الجأه» یعنی امر را به او تفویض نمود، و «عاله» جمع عائل به معنای فقیر یـا کسـی است که عیالاـت زیادی دارد. در عبارت «لاخبرتک بشـیء» یعنی ادعای امامت و خلافت و غرض ایشان ترسانـدن و تحریـک دشـمنان به این امر است. «اذاً» یعنی هنگـامی که به آن چیز خبر می دهی و «مـدحور» به معنـای مطرود است. عبـارت «نعرفـک» استینـاف بیـان سـابق اسـت، ولـو برای تمنی است یـا اینکه جزای آن محـذوف است و «ان» مخففه از مثقله است. در عبـارت «لیأمنک» لام مکسور زائـده است برای تأکیـد نفی، و «تلبیب» محل آن چیزی است که مرد در عصـبانیت لباس خود را جمع می کنـد. عبارت «اجمع» به صـیغه امر، برای تهدید است و دلالت دارد بر اینکه امر زشت دیگری دیروز از او صادر شده. و «مسـتخفّ» بر وزن اسم مفعول، کسـی است که خفیف شـمرده می شود. عبارت «منذ الیوم» اشاره دارد به اینکه لعن نسبت به قاضـی لازم است، یا به خاطر حاضـر کردن آن و تفتیش و جسـتجوی آن، یا بنا بر اینکه حضـرت علیه السّـلام کسی را که مهر کتاب اول را بشکند، چنان چه به صورت ذکر یک احتمال گذشت. در عبارت «فاذا فیه» ضمیر به «ما تحته» راجع است و ضمیر «لها» به وصیت. «فی ولایه علی» یعنی در اینکه علی ٍولیّ و والی آنان است یا در این خصوص که آنان تابع علی هستند.

عبـارت «عن حـد الصـدقه» یعنی از حکم و ولاـیت آن و گویی باز کردن صورت ام احمـد برای ادعای برادران بوده که نزد او چیزی بوده و سـپس منکر شدنشان که آن زن همان باشد، یا برای ادعای این باشد که حضـرت علیه السّلام به ام احمد نیز ظلم کرده باشد و او را حاضر کردند و وقتی منکر شد، گفتند: این او نیست.

عبارت «قال سیدی» یعنی آقایم امام کاظم علیه السّلام فرمود و این اشاره ای است به کلامی که بعد از آن است و آن را آورده برای اشـعار به ادعای امامت و ادعای علم غیب که منافی با تقیه است. عبارت «الی الضـعف» یعنی زنان مایل به سستی هستند و ضمیر «اظنه» به موسی بر می گردد. و «غرائم» به معنای دیون است و عبارت «فتعین لی ما علیهم» یعنی آنچه بر عهده آنان است به ذمه من حواله شـده و «تحقیق عینه» که از حیله های فرار از رباست خواهـد آمد و به مطلق نسـیه و سـلف نیز «عینه» گفته می شود.

«زکـاه حقوقهم» یعنی کیسه هـایی که روز به روز سود آن بالاـ می رود، و «برائت» رسـیدی است که دال بر برائت ذمه آنـان از حقوق طلبکاران است.

«مؤاسـاه» بـا همزه مشـارکت و هم سـهم بودن در معاش است. عبارت «فالعرض عرضـهم» یعنی هتک عرض من، موجب هتک عرض توست و در بعضی نسخه ها با غین است یعنی غرض و مقصود من همان غرض شماست که رضایت شما از من است.

عبارت «الا من فضول اموالنا» یعنی سود و رشـد آن و شاید حبس در متعلق نصـیب آنها به گمان خودشان باشد و ذخیره کردن آنچه متعلق به سـهم اوست به اعتراف خودشان. عبارت «فانما هو لکم» یعنی بدون فرزند باقی می ماند، چنان چه می پندارید و این کلامی است بر وجه توریه و مصـلحت. عبارت «فقد سـیبته» یعنی او را آزاد کردم و مصرف کردم و اباحه نمودم، و «سائبه» کنیزی است که احدی بر آن ولاء ندارد و در بعضی نسخ «شتته» یعنی پراکنده کردم دارد.

عبارت «ما هو کـذلک» یعنی امر چنان که تو می گویی نیست. اموال برای توست و تویی که آن را بذل می کنی برای ما و غیر مـا، و« من رأی» یعنی از سـر اختیـار و ولاـیت و حسـد خبر برای مبتـدایی محـذوف است، یعنی آنچه واقع شـده، حسادت پـدر مـاست و من در «ممـا» برای بیـان است یـا اینکه «حسـده» مبتـدا و «ممـا لاـ یسوغه» خـبر آن باشـد و «من» برای تبعیض است، و «تسویغ» به معنـای تجویز است و «سابری» به ضم باء، لباس نازکی است که در سابور که جایی در فارس است ساخته می شود. و عبـارت «اغصاص بریقه» یعنی او را به گونه ای قرار داد که نمی توانست آب دهانش را فرو برد، کنایه از شدیـد شـدن امر بر او و گرفتن اموال از او، «و لاـ حول و لا قوه الا بالله» گفتن، تفویض امر به خـدا و تعجب از حال مخاطب است. و الله یعلم جمله به منزله قسم است و «اعنی» بر بنای مجهول یا معلوم است، یعنی من اعتنا و اهتمام به امورشان دارم. و «اصلح» یعنی امورشان را برایشـان اصـلاح فرمـا و «خسـأت الکلب» بر وزن منعت، یعنی او را طرد و دور کردم. «جاهـد» یعنی جـدی و «وکیـل» به معنای شاهـد است و «ما اعرفنی»، صـیغه تعجب است. «بلسانک» یعنی تو بر تحسـین و زیبا کردن کلام قدرت داری، ولی این موافق با دلت نیست.

عبارت «لیس لمسـحاتک عندی طین»، مثلی است برای کسـی که حیله اش در دیگری کارگر نمی شود. میدانی می گوید: «لم یجد لمساحته طینا» مثلی است برای کسی که بین او و مرادش فاصله ای افتاده است.

مؤلف: در بسـیاری از عبـارات، بین دو روایت کافی و عیون اخبارالرضا اختلاف است و ما متعرض نمی شویم، زیرا آن روایت در باب تاریخ امام کاظم است که گذشت و ما متعرض آن نمی شویم و باید به آن رجوع شود.

**[ترجمه]

«۱۸»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنِ ابْنِ عِیسَـی عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَم عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ: إِنَّ عَلِیَّ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ امْرَأَتَهُ وَ بَنِیهِ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ.

**[ترجمه]سلیمان بن جعفر می گوید: از امام رضا علیه السّلام شنیدم که فرمود: علی بن عبدالله بن الحسین بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام و زن و فرزندان او از اهل بهشت هستند. - . کافی ۱ : ۳۷۷ -

**[ترجمه]

«۱۹»

کا، [الکافی] الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّی بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَسْبَاطٍ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام إِنَّ رَجُلًا عَنَی أَخَاکَ إِبْرَاهِیمَ فَذَکَرَ لَهُ أَنَّ أَبَاکَ فِی الْحَیَاهِ وَ أَنَّکَ تَعْلَمُ مِنْ ذَلِکَ مَا لَا یَعْلَمُ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ یَمُوتُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَا یَمُوتُ مُوسَـی قَدْ وَ اللَّهِ مَضَـی کَمَا مَضَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَکِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لَمْ یَزَلْ مُنْذُ قَبَضَ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله هَلُمَّ جَرّاً یَمُنُّ بِهَذَا الدِّینِ عَلَی أَوْلَادِ الْأَعَاجِمِ وَ یَصْرِفُهُ عَنْ قَرَابَهِ نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله هَلُمَّ جَرّاً فَیُعْطِی هَؤُلَاءِ وَ یَمْنَعُ هَؤُلَاءِ

لَقَدْ قَضَیْتُ عَنْهُ فِی هِلَالِ ذِی الْحِجَّهِ أَلْفَ دِینَارٍ بَعْدَ أَنْ أَشْفَی عَلَی طَلَاقِ نِسَائِهِ وَ عِتْقِ مَمَالِیکِهِ وَ لَکِنْ قَدْ سَمِعْتَ مَا لَقِیَ یُوسُفُ مِنْ إِخْوَتِهِ.

**[ترجمه]کافی: علی بن اسباط می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: مردی پیش برادرت ابراهیم رفت و به او گفت که پدرت زنده است و شما هم از این جریان اطلاعی داری که او ندارد. فرمود: سبحان اللّه! پیغمبر از دنیا رفت، حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام نمی میرد؟ به خدا قسم همان طوری که پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم از دنیا رفت، او نیز از دنیا رفته است. اما خداوند پس از درگذشت پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم، پیوسته نعمت و مزیت این دین را به فرزندان عجم و غیر عرب ارزانی می دارد و از خویشاوندان پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم منصرف می کند. آنها می دهند و اینها جلوگیری می کنند. در اول ماه ذیحجه من هزار دینار قرض این برادرم را پرداخت کردم که نزدیک بود زنان خود را طلاق دهد و غلامان را آزاد نماید، ولی اینک حرف هایی را می شنوم که یوسف از برادرانش شنید. - . کافی ۱ : ۳۸۰ -

**[ترجمه]

«۲۰»

ع، [علل الشرائع] أَبِی عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنِ الرَّیَّانِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ: جَاءَ قَوْمٌ بِخُرَاسَانَ إِلَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالُوا إِنَّ قَوْماً مِنْ أَهْلِ بَیْتِکَ یَتَعَاطَوْنَ أُمُوراً قَبِیحَهً فَلَوْ نَهَیْتَهُمْ عَنْهَا فَقَالَ لَا أَفْعَلُ فَقِیلَ وَ لِمَ فَقَالَ لِأَنِّی سَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ النَّصِیحَهُ خَشِنَهٌ.

ص: ۲۳۲

۱- ۱. یعنی أبواب تاریخ الإمام موسی بن جعفر علیهما السلام.

**[ترجمه]علل الشرائع: ریان بن صلت می گوید: گروهی در خراسان خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدند و گفتند: بعضی از خویشاوندان شما کارهای زشتی انجام می دهند. خوب است آنها را نهی کنی! فرمود: چنین کاری نمی کنم. عرض کردند: برای چه؟ فرمود: چون از پدرم شنیدم که فرمود: نصیحت خشن است (یعنی پذیرش آن دشوار است و قبول نمی کنند). - . علل الشرائع ۲ : ۵۸۱ -

**[ترجمه]

«۲۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْوَشَّاءِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: إِذَا أُهِلَّ هِلَالُ ذِی الْحِجَّهِ وَ نَحْنُ بِالْمَدِینَهِ لَمْ یَکُنْ لَنَا أَنْ نُحْرِمَ إِلَّا بِالْحَجِّ لِأَنَّا نُحْرِمُ مِنَ الشَّجَرَهِ وَ هُوَ الَّذِی وَقَّتَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنْتُمْ إِذَا قَدِمْتُمْ مِنَ الْعِرَاقِ وَ أُهِلَّ الْهِلَالُ فَلَکُمْ أَنْ تَعْتَمِرُوا لِأَنَّ بَیْنَ أَیْدِیکُمْ ذَاتَ عِرْقٍ وَ غَیْرَهَا مِمَّا وَقَّتَ لَکُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ الْفَضْلُ فَلِیَ الْآنَ أَنْ أَتَمَتَّعَ وَ قَدْ طُفْتُ بِالْبَیْتِ فَقَالَ لَهُ نَعَمْ فَذَهَبَ بِهَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ إِلَی سُفْیَانَ بْنِ عُیَیْنَهَ وَ أَصْحَابِ سُفْیَانَ فَقَالَ لَهُمْ إِنَّ فُلَاناً قَالَ کَذَا وَ کَذَا فَشَنَّعَ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام.

قال الصدوق رحمه الله تعالی سفیان بن عیینه لقی الصادق علیه السلام و روی عنه و بقی إلی أیام الرضا علیه السلام أقول قد أوردت بعض الأخبار المناسبه للباب فی باب معجزاته و فی أبواب مناظراته علیه السلام.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: وشاء از حضرت رضا علیه السّلام نقل کرد که فرمود: هر وقت هلال ذیحجه می شود و ما در مدینه هستیم، چاره ای نداریم و باید احرام به حج ببندیم، چون ما از شجره محرم می شویم که آن را پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم میقات قرار داده، ولی شما وقتی از عراق می آیید و هلال ماه ذیحجه می شود، می توانید قصد عمره کنید، زیرا جلوی شما ذات عرق و جز آن میقات دیگری نیز هست که پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلم برای شما تعیین کرده است. فضل به حضرت گفت: پس من با اینکه طواف خانه را کرده ام، می توانم قصد تمتع نمایم؟ فرمود: بلی. این جریان را محمّد بن جعفر به سفیان بن عیینه و اصحاب او گفت که فلانی چنین و چنان گفت، سفیان بر حضرت رضا علیه السّلام خرده گرفت. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۵ -

صدوق رحمه اللّه علیه گفته است: سفیان بن عیینه، حضرت صادق علیه السّلام را ملاقات کرده و از آن جناب روایت نقل کرده و تا زمان حضرت رضا علیه السّلام زنده بود.

مؤلف: بعضی از اخبار مناسب این باب را در باب معجزات حضرت رضا علیه السّلام و ابواب مناظرات ایشان آورده ام.

**[ترجمه]

«۲۲»

د، [العدد القويه]: مِنْ نَسْلِ الْعَبَّاسِ بْنِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام الْعَبَّاسُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام ذَكَرَهُ الْخَطِيبُ فِی تَارِيخِ بَغْدَادَ فَقَالَ قَدِمَ إِلَيْهَا فِی أَيَّامِ الرَّشِيدِ وَ صَحِبَهُ وَ كَانَ يُكْرِمُهُ ثُمَّ صَحِبَ الْمَأْمُونَ بَعْدَهُ وَ كَانَ فَاضِلًا شَاعِراً فَصِيحاً وَ تَزْعُمُ الْعَلَوِيَّهُ أَنَّهُ أَشْعَرُ وُلْدِ أَبِی طَالِبٍ قَالَ وَ دَخَلَ يَوْماً عَلَى الْمَأْمُونِ فَتَكَلَّمَ فَأَحْسَنَ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ وَ اللَّهِ إِنَّکَ لَتَقُولُ وَ تُحْسِنُ وَ تَشْهَدُ فَتُزَيِّنُ وَ تَغِيبُ فَتُؤْتَمَنُ قَالَ وَ جَاءَ يَوْماً إِلَى بَابِ الْمَأْمُونِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ الْحَاجِبُ ثُمَّ أَطْرَقَ فَقَالَ الْعَبَّاسُ لَوْ أُذِنَ لَنَا

لَدَخَلْنَا وَ لَوِ اعْتَذَرَ إِلَيْنَا لَقَبِلْنَا وَ لَوْ صَرَفَنَا لَانْصَرَفْنَا فَأَمَّا النَّظَرُ الشَّزْرُ وَ الْإِطْرَاقُ وَ الْفَتْرُ وَ لَا أَدْرِی فَلَا أَدْرِی مَا هُوَ فَخَجِلَ الْحَاجِبُ فَأَنْشَدَ:

وَ مَا مِنْ رِضًا كَانَ الْحِمَارُ مَطِيَّتِی***وَ لَكِنَّ مَنْ يَمْشِی سَيَرْضَى بِمَا رَكِبَ

وَ كَانَ لِلْعَبَّاسِ هَذَا إِخْوَهٌ عُلَمَاءُ فُضَلَاءُ مُحَمَّدٌ وَ عُبَيْدُ اللَّهِ وَ الْفَضْلُ وَ حَمْزَهُ وَ كُلُّهُمْ بَنُو الْحَسَنِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ.

**[ترجمه]کتاب العدد القویه: از نژاد و نسل عباس بن امیرالمؤمنین عباس بن حسن بن عبیداللّٰه بن عباس بن امیرالمؤمنین است که خطیب در تاریخ بغداد نام او را برده، می نویسد: در ایام هارون الرشید وارد بغداد شد و مصاحب هارون بود. هارون به او احترام می کرد. بعد مصاحب مأمون شد. او مردی فاضل و شاعری عالی و فصیح بود که علوی ها معتقدند بهترین شاعر از اولاد ابی طالب بوده است .

روزی پیش مأمون رفت و بسیار عالی صحبت کرد. مأمون گفت: به خدا تو خوب صحبت می کنی و حضورت موجب زینت مجلس ما است و در غیاب، مورد اعتماد مایی! گفته است: روزی به در خانه مأمون آمد. دربان نگاهی به او کرد و سرش را به زیر انداخت. عباس گفت: اگر اجازه بدهد وارد می شویم و اگر عذر بخواهد می پذیریم؛ بگوید برگرد، برمی گردیم، اما این بد نگاه کردن و سر به زیر انداختن و نمی دانم گفتن را من نمی فهمم برای چیست. دربان شرمنده شد و این شعر را خواند:

از اینکه الاغ مرکبم باشد رضایت ندارم، ولی شخصی که پیاده راه می رود به هر چه که سوار شود راضی است

عباس چند برادر داشت که دانشمند و فاضل بودند، به نام محمّد و عبیداللّٰه و فضل و حمزه که تمام آنها فرزندان حسن بن عبیداللّٰه بن عباس بودند .

**[ترجمه]

باب ۱۷ مداحیه و ما قالوا فیه صلوات اللّٰه علیه

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْمَاعِیلَ بْنِ الْخَصِیبِ قَالَ: لَمَّا وُلِّیَ الرِّضَا علیه السلام الْعَهْدَ خَرَجَ إِلَیْهِ إِبْرَاهِیمُ بْنُ الْعَبَّاسِ وَ دِعْبِلُ بْنُ عَلِیٍّ وَ کَانَا لَا یَفْتَرِقَانِ وَ رَزِینُ بْنُ عَلِیٍّ أَخُو دِعْبِلٍ فَقُطِعَ عَلَیْهِمُ الطَّرِیقُ فَالْتَجَئُوا إِلَی أَنْ رَکِبُوا إِلَی بَعْضِ الْمَنَازِلِ حَمِیراً کَانَتْ تَحْمِلُ الشَّوْکَ فَقَالَ إِبْرَاهِیمُ:

أُعِیدَتْ بَعْدَ حَمْلِ الشَّوْکِ أَحْمَالًا مِنَ الْخَزَفِ**نَشَاوَی لَا مِنَ الْخَمْرَهِ بَلْ مِنْ شِدَّهِ الضَّعْفِ

ثُمَّ قَالَ لِرَزِینِ بْنِ عَلِیٍّ أَجِزْهَا فَقَالَ

فَلَوْ کُنْتُمْ عَلَی ذَاکَ تَصِیرُونَ إِلَی الْقَصْفِ**تَسَاوَتْ حَالُکُمْ فِیهِ وَ لَا تَبْقَوْا عَلَی الْخَسْفِ

ثُمَّ قَالَ لِدِعْبِلٍ أَجِزْ یَا أَبَا عَلِیٍّ فَقَالَ:

إِذَا فَاتَ الَّذِی فَاتَ فَکُونُوا مِنْ ذَوِی الظَّرْفِ**وَ خُفُّوا نَقْصِفِ الْیَوْمَ فَإِنِّی بَائِعٌ خُفِّی

(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن اسماعیل بن خضیب می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام ولیعهد شد، ابراهیم بن عباس و دعبل بن علی که پیوسته هر جا می رفتند با هم بودند، به جانب امام علیه السّلام رفتند. رزین بن علی برادر دعبل نیز همراه آنها بود. در بین راه دزدان سر راه ایشان را گرفتند و هر چه داشتند به غارت بردند. آنها در بعضی از منازل مجبور شدند از خستگی سوار الاغی شوند که خار حمل می کرد! ابراهیم این خط شعر را سرود:

این چارپایان پس از خارکشی به خزف کشی افتادند، (مرادش از خزف پیکر بی روح خود آنان است که خسته و مال از دست داده اند) و اکنون در حال مستی و بیهوشی هستیم، امّا نه از شراب، بلکه از شدّت ضعف و بی حالی!

سپس رو بر رزین برادر دعبل کرده و گفت: دنباله اش را بگو و او هم این خط را سرود:

اگر بر آن حالت سابق بودید و در آن حالت به خوشی و راحتی بودید، قبل و بعد حالتان در آن مساوی شد و بر خواری و ذلّت باقی نماندید

آنگاه به دعبل گفت: تو دنبال این شعر را بگیر. دعبل این خط را سرود:

اکنون که آنچه داشته بودیم از دست داده ایم، پس دارای صبر و پایداری باشید و آسان بگیرید و امروز را به سر می بریم و من برای مخارج حتّی کفش خود را می فروشم - . عیون اخبار الرضا ۲ : ۱۴۱ -

**[ترجمه]

بیان

الإجازه فی الشعر أن تتم مصراع غیرک أو تضیف إلی شعره شعرا و القصف اللهو و اللعب و الخسف النقصان و بات فلان الخسف أی جائعا و یقال سامه الخسف و سامه خسفا أی أولاه ذلا و خف القوم ارتحلوا مسرعین.

**[ترجمه]اجازه در شعر به این معناست که مصراع دیگری را تمام کنی یا به شعر او شعر دیگری بیفزایی. و «قصف» لهو و لعب است و «خسف»، نقصان است و عبارت «بات الفلان الخسف» یعنی شب را گرسنه خفت. و عبارت «سامه الخسف و سامه خسفا» یعنی او را تهدید به ذلت کرد و «خف القوم»، یعنی با شتاب کوچ کردند و رفتند.

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُهَلَّبِیِّ قَالَ: لَمَّا وَصَلَ إِبْرَاهِیمُ بْنُ الْعَبَّاسِ وَ

دِعْبِلُ بْنُ عَلِيٍّ إِلَى الرِّضَا علیه السلام وَ قَدْ بُویِعَ لَهُ بِالْعَهْدِ

ص: ۲۳۴

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۱.

أَنْشَدَهُ دِعْبِلٌ:

مَدَارِسُ آيَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَةٍ***وَ مَنْزِلُ وَحْيٍ مُقْفِرُ الْعَرَصَاتِ

وَ أَنْشَدَهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْعَبَّاسِ:

أَزَالَ عَزَاءَ الْقَلْبِ بَعْدَ التَّجَلُّدِ***مَصَارِعُ أَوْلَادِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ

فَوَهَبَ لَهُمَا عِشْرِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ مِنَ الدَّرَاهِمِ الَّتِي عَلَيْهَا اسْمُهُ كَانَ الْمَأْمُونُ أَمَرَ بِضَرْبِهَا فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ قَالَ فَأَمَّا دِعْبِلٌ فَصَارَ بِالْعَشَرَةِ آلَافٍ الَّتِي حِصَّتُهُ إِلَى قُمَّ فَبَاعَ كُلَّ دِرْهَمٍ بِعَشَرَةِ دَرَاهِمَ فَتَخَلَّصَتْ لَهُ مِائَةُ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَ أَمَّا إِبْرَاهِيمُ فَلَمْ تَزَلْ عِنْدَهُ بَعْدَ أَنْ أَهْدَى بَعْضَهَا وَ فَرَّقَ بَعْضَهَا عَلَى أَهْلِهِ إِلَى أَنْ تُوُفِّيَ رَحِمَهُ اللَّهُ فَكَانَ كَفَنُهُ وَ جَهَازُهُ مِنْهَا(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هارون بن عبداللّه مهلبی گفت: وقتی ابراهیم بن عباس و دعبل خدمت حضرت رضا علیه السّلام که با آن جناب به ولیعهدی بیعت شده بود رسیدند، دعبل این قصیده را برای حضرت رضا خواند:

محلّ دروس قرآنی از خواندن قرآن خالی شده بود، و محلّ نزول وحی منزلگاهی بی کس، چونان بیابان های بی آب و علف خالی و بدون ساکن گشته است

و ابراهیم بن عبّاس این شعر را گفت:

از بین ببرد سختی ها و ناراحتی های دل را پس از آن مصیباتی که دید، مقام و محلّ و مشاهد امامان اولاد رسول خدا محمّد

امام علیه السّلام به آن دو دویست هزار درهم از سکه های نقره ای که مأمون در آن وقت دستور داده بود به نام ایشان بزنند داد. دعبل با ده هزار درهم سهم خود به جانب قم رفت، هر درهم را فروخت به ده درهم و صد هزار درهم به دست آورد. ولی ابراهیم پول ها را نگه داشت، مقداری را هدیه داد و مقداری را بین خانواده خود تقسیم کرد و تا وقتی که از دنیا رفت، کفن و مخارج دفن و کارهای فوتش از همان پول بود. -. عیون اخبار الرضا ۲ : ۱۴۲ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الْمُكَتِّبُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ هَارُونَ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ النَّوْفَلِيِّ قَالَ: إِنَّ الْمَأْمُونَ لَمَّا جَعَلَ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام وَلِيَّ عَهْدِهِ وَ إِنَّ الشُّعَرَاءَ قَصَدُوا الْمَأْمُونَ وَ وَصَلَهُمْ بِأَمْوَالٍ جَمَّةٍ حِينَ مَدَحُوا الرِّضَا علیه السلام وَ صَوَّبُوا رَأْيَ الْمَأْمُونِ فِي الْأَشْعَارِ دُونَ أَبِي نُوَاسٍ فَإِنَّهُ لَمْ يَقْصِدْهُ وَ لَمْ يَمْدَحْهُ وَ دَخَلَ

إِلَى الْمَأْمُونِ فَقَالَ لَهُ يَا أَبَا نُوَاسٍ قَدْ عَلِمْتَ مَكَانَ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا مِنِّي وَ مَا أَكْرَمْتُهُ بِهِ فَلِمَا ذَا أَخَّرْتَ مَدْحَهُ وَ أَنْتَ شَاعِرُ

زَمَانِکَ وَ قَرِیعُ دَهْرِکَ فَأَنْشَأَ یَقُولُ:

قِیلَ لِی أَنْتَ أَوْحَدُ النَّاسِ طُرّاً***فِی فُنُونٍ مِنَ الْکَلَامِ النَّبِیهِ

لَکَ مِنْ جَوْهَرِ الْکَلَامِ بَدِیعٌ***یُثْمِرُ الدُّرَّ فِی یَدَیْ مُجْتَنِیهِ

فَعَلَامَ تَرَکْتَ مَدْحَ ابْنِ مُوسَی***وَ الْخِصَالَ الَّتِی تَجَمَّعْنَ فِیهِ

قُلْتُ لَا أَهْتَدِی لِمَدْحِ إِمَامٍ***کَانَ جِبْرِیلُ خَادِماً لِأَبِیهِ

فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ أَحْسَنْتَ وَ وَصَلَهُ مِنَ الْمَالِ بِمِثْلِ الَّذِی وَصَلَ بِهِ کَافَّهَ الشُّعَرَاءِ وَ فَضَّلَهُ عَلَیْهِمْ (۲).

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۲.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۱۴۲.

عم، [إعلام الورى] مرسلا: مثله بيان [فی منهاج الکرامه هکذا:

قیل لی أنت أفضل الناس طرا**فی المعانی و فی الکلام البدیه

فلما ذا ترکت مدح ابن موسی***و الخصال التی تجمعن فیه.

قلت لا أستطیع مدح إمام اه و] القریع السید یقال فلان قریع دهره ذکره الجوهری.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن سلیمان نوفلی می گوید: وقتی مأمون حضرت رضا را ولیعهد خود گردانید، شاعران به دربار مأمون آمده و با مدح سرایی و ستایش از عمل مأمون درباره ولیعهدی حضرت رضا علیه السّلام، جایزه های گران گرفتند. ابو نواس نیامد و مدحی نگفت! او روزی وارد بر مأمون شد و مأمون به او گفت: ابو نواس ! تو مقام حضرت رضا علیه السّلام را پیش من می دانی که چقدر نزد من گرامی است؛ چرا تاکنون او را مدح نکرده ای، با اینکه تو یگانه شاعر زمان هستی و نظیری نداری؟ ابو نواس این شعر را سرود: به من گفته اند که تو از جمیع افراد مردم در فنّ سخنوری ممتازتر و نکته سنج تری

و تو راست از سخن و کلام هر چه شگفت تر و در خور تحسین تر، و تعجب آورتر که برای شنونده آن چونان دری است که به دست آورده است

پس با این وصف چرا مدح علیّ بن موسی را ترک کرده ای و از صفات ممتازی که در او جمع است چیزی نمی گویی؟

من در پاسخ ایشان گفتم: قدر آن ندارم و مرا راهی نیست که امامی را که جبرائیل خادم جدّ بزرگوارش بوده مدح گویم!

مأمون گفت: احسنت! و به اندازه تمام جایزه هایی که به شعراء پرداخته بود، به ابو نواس داد و او را اضافه بر جایزه تمام آنها، باز هم پول بخشید. - . عیون اخبار الرضا ۲ : ۱۴۲ -

مثل این روایت در اعلام الوری نیز هست.

مؤلف: در منهاج الکرامه چنین آمده است:

به من گفته شد که تو از همه مردم در معانی و کلام واضح گفتن با فضیلت تری!

چرا مدح و خصالی را که در پسر موسی علیهما السّلام جمع شده را ترک کردی؟

گفتم: من نمی توانم امامی را مدح کنم...

و «قریع» به معنای سید و آقاست و گفته می شود فلانی آقای روزگار خویش است. این مطلب را جوهری ذکر کرده است.

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَقْرٍ الْغَسَّانِیِّ عَنِ الصُّولِیِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ مُحَمَّدَ بْنَ یَزِیدَ الْمُبَرِّدَ یَقُولُ: خَرَجَ أَبُو نُوَاسٍ ذَاتَ یَوْمٍ مِنْ دَارِهِ فَبَصُرَ بِرَاکِبٍ قَدْ حَاذَاهُ فَسَأَلَ عَنْهُ وَ لَمْ یَرَ وَجْهَهُ فَقِیلَ إِنَّهُ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام فَأَنْشَأَ یَقُولُ:

إِذَا أَبْصَرَتْکَ الْعَیْنُ مِنْ بَعْدِ غَایَهٍ***وَ عَارَضَ فِیهِ الشَّکُّ أَثْبَتَکَ الْقَلْبُ

وَ لَوْ أَنَّ قَوْماً أَمَّمُوکَ لَقَادَهُمْ***نَسِیمُکَ حَتَّی یَسْتَدِلَّ بِکَ الرَّکْبُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: صولی می گوید: از ابوالعباس محمّد بن یزید مبرد شنیدم که می گفت: روزی ابو نواس از منزل خود خارج شد و به شخصی رسید که سوار بر مرکبی بود و چون صورتش را نمی دید، پرسید: این آقا کیست؟ به او گفتند: علی بن موسی الرضا علیهما السّلام است. همان جا این شعر را سرود: چون دیده ای تو را از دور ببیند و تو را نشناسد و در اینکه آیا تویی یا دیگری است شکّ کند، آن جاذبه محبّت قلب شکّ را بر طرف سازد و یقین کند که تو خود هستی، و احتیاج به دیدن از نزدیک ندارد

و چنان چه مردمی تو را پیشوا و امام دانند، همان بوی خوش و نسیم تو آنان را از حیث هدایت طریق کفایت خواهد کرد، یعنی از آن راه که تو می گذری، بوی خوش تو در آن راه هادی پیروان خواهد بود - ۱. عیون اخبار الرضا ۲ : ۱۴۴ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُکَتِّبُ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْفَارِسِیِّ قَالَ: نَظَرَ أَبُو نُوَاسٍ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام ذَاتَ یَوْمٍ وَ قَدْ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ الْمَأْمُونِ عَلَی بَغْلَهٍ لَهُ فَدَنَا مِنْهُ أَبُو نُوَاسٍ فَسَلَّمَ عَلَیْهِ وَ قَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ قُلْتُ فِیکَ أَبْیَاتاً فَأُحِبُّ أَنْ تَسْمَعَهَا مِنِّی قَالَ هَاتِ فَأَنْشَأَ یَقُولُ:

مُطَهَّرُونَ نَقِیَّاتٌ ثِیَابُهُمْ***تَجْرِی الصَّلَاهُ عَلَیْهِمْ أَیْنَمَا ذُکِرُوا

مَنْ لَمْ یَکُنْ عَلَوِیّاً حِینَ تَنْسُبُهُ***فَمَا لَهُ مِنْ قَدِیمِ الدَّهْرِ مُفْتَخَرٌ

فَاللَّهُ لَمَّا بَدَا خَلْقاً فَأَتْقَنَهُ***صَفَّاکُمْ وَ اصْطَفَاکُمْ أَیُّهَا الْبَشَرُ

وَ أَنْتُمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَی وَ عِنْدَکُمْ***عِلْمُ الْکِتَابِ وَ مَا جَاءَتْ بِهِ السُّوَرُ

فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام قَدْ جِئْتَنَا بِأَبْیَاتٍ مَا سَبَقَکَ إِلَیْهَا أَحَدٌ ثُمَّ قَالَ یَا غُلَامُ هَلْ مَعَکَ مِنْ نَفَقَتِنَا شَیْ ءٌ فَقَالَ ثَلَاثُمِائَهِ دِینَارٍ فَقَالَ أَعْطِهَا إِیَّاهُ ثُمَّ قَالَ علیه السلام لَعَلَّهُ اسْتَقَلَّهَا یَا غُلَامُ سُقْ إِلَیْهِ الْبَغْلَهَ

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۱۴۴.

وَ لَمَّا كَانَتْ سَنَهُ إِحْدَى وَ مِائَتَيْنِ حَجَّ بِالنَّاسِ إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى بْنِ عِيسَى بْنِ مُوسَى وَ دَعَا لِلْمَأْمُونِ وَ لِعَلِيِّ بْنِ مُوسَى عليهما السلام مِنْ بَعْدِهِ بِوِلَايَهِ الْعَهْدِ فَوَثَبَ إِلَيْهِ حَمْدَوَيْهِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عِيسَى بْنِ مُوسَى بْنِ عِيسَى بْنِ مَاهَانَ فَدَعَا إِسْحَاقُ بِسَوَادٍ لِيَلْبَسَهُ فَلَمْ يَجِدْهُ فَأَخَذَ عَلَماً أَسْوَدَ فَالْتَحَفَ بِهِ وَ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّی قَدْ بَلَّغْتُكُمْ مَا أُمِرْتُ بِهِ وَ لَسْتُ أَعْرِفُ إِلَّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ الْمَأْمُونَ وَ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ ثُمَّ نَزَلَ وَ دَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُطَرِّفِ بْنِ مَاهَانَ عَلَى الْمَأْمُونِ يَوْماً وَ عِنْدَهُ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ مَا تَقُولُ فِی أَهْلِ الْبَيْتِ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ مَا قَوْلِی فِی طِينَهٍ عُجِنَتْ بِمَاءِ الرِّسَالَهِ وَ غُرِسَتْ بِمَاءِ الْوَحْيِ هَلْ يُنْفَحُ مِنْهَا إِلَّا مِسْكُ الْهُدَى وَ عَنْبَرُ التُّقَى قَالَ فَدَعَا الْمَأْمُونُ بِحُقَّهٍ فِيهَا لُؤْلُؤٌ فَحَشَا فَاهُ (۱).

كشف، [كشف الغمه] عن الفارسی: مثله إلی قوله سق إليه البغله(۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: محمّد بن يحيی فارسی می گويد: روزی ابو نواس چشمش به حضرت رضا عليه السّلام افتاد كه سوار بر قاطری بود و تشريف می آورد. ابو نواس نزديک آن جناب رفت و سلام كرد و گفت: يا بن رسول اللّه! شعری درباره شما سروده ام. مايلم آن را گوش دهی. فرمود: بخوان! شروع كرد به خواندن اين شعر:

آل پيغمبر عليهم السّلام افرادی هستند كه دامنشان از هر گناه و آلودگی پاک و مطهّر است (به آيه تطهير) و درود و سلام و صلوات بر ايشان است هر گاه ذكرشان به ميان آيد (آيه إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِ)

و هر آن كس را كه تبارش را ياد می كنی چنان چه علوی نباشد، در قديم الايام برای او افتخاری نبوده است

خداوند عزيز هنگامی كه بندگانش را آفريد، با چنين اتقان و نظم و ويژگی از ميان همه مخلوقاتش شما خاندان آل محمّد صلی اللّه عليه و آله و سلم را برگزيد و در ميان همه، شما را انتخاب كرد،

ای مردمان! شماييد آن ملأ اعلی، و نزد شما است علم كتاب خدا (يعنی قرآن) و آنچه از سوره ها آمده است

حضرت رضا عليه السّلام فرمود: اشعاری سروده ای كه تاكنون سابقه ندارد. بعد فرمود: ای غلام! آيا پولی از مخارج ما نزد تو هست؟ عرض كرد: سيصد دينار باقيمانده. فرمود: بده به ابو نواس! سپس فرمود: شايد كم باشد! غلام! همين قاطر را هم در اختيار او بگذار .

در سال ۲۰۱ امير الحاج اسحاق بن موسی بن عيسی بن موسی شد. او در ضمن خطبه برای مأمون و برای علی بن موسی الرضا به ولايت عهد دعا كرد. حمدويه پسر علی بن عيسی بن ماهان از جای حركت كرد. اسحاق لباس سياهی خواست تا بپوشد (شعار بنی عباس بود)، ولی نتوانست پيدا كند. يک پرچم سياه بود كه همان را به دور خود پيچيد. آنگاه رو به مردم كرده گفت: من آنچه دستور داشتم به شما رساندم، ولی كسی را جز اميرالمؤمنين مأمون و فضل بن سهل نمی شناسم. آنگاه از منبر پايين آمد.

روزی عبداللّه بن مطرف بن ماهان پيش مأمون آمد. حضرت رضا عليه السّلام نيز حضور داشت. مأمون به او گفت: درباره اهل بيت پيغمبر چه می گويی؟عبداللّه گفت: چه بگويم درباره كسانی كه طينت آنها با آب رسالت خمير شده و درخت وجودشان

از آب خوشگوار وحی نمو کرده؟ آیا جز بوی مشک هدایت و بوی عنبر تقوا از این خاندان می تراود؟ مأمون جعبه ای را خواست که پر از مروارید بود و دهانش را پر از مروارید کرد. - . عیون اخبار الرضا ۲ : ۱۴۳ -

در کشف الغمه نیز مثل این حدیث تا عبارت «سق الیه البغله» نقل شده است. - . کشف الغمه ۳ : ۱۵۷ -

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ سَمِعْتُ دِعْبِلَ بْنَ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیَّ یَقُولُ: أَنْشَدْتُ مَوْلَایَ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام قَصِیدَتِیَ الَّتِی أَوَّلُهَا:

مَدَارِسُ آیَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَةٍ***وَ مَنْزِلُ وَحْیٍ مُقْفِرُ الْعَرَصَاتِ

فَلَمَّا انْتَهَیْتُ إِلَی قَوْلِی:

خُرُوجُ إِمَامٍ لَا مَحَالَهَ خَارِجٌ***یَقُومُ عَلَی اسْمِ اللَّهِ وَ الْبَرَکَاتِ

یُمَیِّزُ فِینَا کُلَّ حَقٍّ وَ بَاطِلٍ***وَ یُجْزِی عَلَی النَّعْمَاءِ وَ النَّقِمَاتِ

بَکَی الرِّضَا علیه السلام بُکَاءً شَدِیداً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَیَّ فَقَالَ لِی یَا خُزَاعِیُّ نَطَقَ رُوحُ الْقُدُسِ عَلَی لِسَانِکَ بِهَذَیْنِ الْبَیْتَیْنِ فَهَلْ تَدْرِی مَنْ هَذَا الْإِمَامُ وَ مَتَی یَقُومُ فَقُلْتُ لَا یَا مَوْلَایَ إِلَّا أَنِّی سَمِعْتُ بِخُرُوجِ إِمَامٍ مِنْکُمْ یُطَهِّرُ الْأَرْضَ مِنَ الْفَسَادِ وَ یَمْلَؤُهَا عَدْلًا فَقَالَ یَا دِعْبِلُ الْإِمَامُ بَعْدِی مُحَمَّدٌ ابْنِی وَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ ابْنُهُ عَلِیٌّ وَ بَعْدَ عَلِیٍّ ابْنُهُ الْحَسَنُ وَ بَعْدَ الْحَسَنِ ابْنُهُ الْحُجَّهُ الْقَائِمُ الْمُنْتَظَرُ فِی غَیْبَتِهِ الْمُطَاعُ فِی

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۳ و ۱۴۴.

۲- ۲. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۵۷ و ۱۵۸.

ظُهُورِهِ وَ لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ وَاحِدٌ لَطَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَخْرُجَ فَيَمْلَأَهَا عَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَ أَمَّا مَتَى فَإِخْبَارٌ عَنِ الْوَقْتِ وَ لَقَدْ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ: أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى يَخْرُجُ الْقَائِمُ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ فَقَالَ مَثَلُهُ مَثَلُ السَّاعَةِ لا يُجَلِّيها لِوَقْتِها إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً(۱).

کشف، [کشف الغمه] عن الهروی: مثله (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هروی می گوید: شنیدم که دعبل خزاعی می گفت: آن قصیده مدارس آیات را برای امام رضا علیه السّلام خواندم که اول آن این شعر بود:

محلّ دروس قرآنی از خواندن قرآن خالی شده بود، و محلّ نزول وحی منزلگاهی بی کس، چونان بیابان های بی آب و علف خالی و بدون ساکن گشته است

وقتی به این بیت رسیدم:

و قیام امامی که حتما قیام خواهد کرد و قیام او بر پایه نام خدا و برکات است

و هر حق و باطلی را در حق ما از هم جدا می سازد و بر نعمت و یا نقمت جزا می دهد.

امام رضا علیه السّلام به شدت گریست. سپس سر خود را به سوی من بلند کرد و به من فرمود: ای خزاعی! این دو بیت را روح القدس بر زبانت جاری کرد. می دانی این امام کیست و چه وقت قیام می کند؟ عرض کردم: نه ای مولای من! من فقط شنیده ام امامی از شما قیام می کند که زمین را از فساد تطهیر و آن را آکنده از عدل می کند. حضرت فرمود: دعبل! امام پس از من محمد پسر من است و پس از محمد پسرش علی است و بعد از علی پسرش حسن است و بعد از حسن پسرش حجت قائم منتظر در غیبت خویش است که در وقت ظهورش مورد اطاعت است و اگر از دنیا حتی یک روز باقی باشد، خدا آن روز را طولانی می کند تا او خروج کند و دنیا را پر از عدل و داد نماید، همان طور که پر از ظلم و جور شده. اما چه وقت، سخن از تعیین وقت است که پدرم از پدرش، از آباء گرامش، از علی علیه السّلام نقل کرد که به پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم عرض کردند: چه وقت قائم از فرزندان شما ظهور می کند؟ فرمود: مثل او همچون قیامت است که «لا یُجَلِّیها لِوَقْتِها إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا تَأْتِیکُمْ إِلَّا بَغْتَه» - . اعراف / ۱۸۷[۱] - ، {جز خدا کسی آن را در وقتش آشکار نمی کند؛ در آسمان ها و زمین سنگین است و یک مرتبه خواهد شد.} - . عیون اخبار الرضا ۲ : ۲۶۵ -

در کشف الغمه نیز مثل این حدیث از هروی مرویّ است. - . کشف الغمه ۲ : ۴۶۴ -

**[ترجمه]

«۷»

ما، [الأمالی للشیخ الطوسی] الْحَفَّارُ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ إِسْمَاعِیلَ الدِّعْبِلِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَلِیٍّ ابْنِ أَخِی دِعْبِلٍ الْخُزَاعِیِّ قَالَ:

حَدَّثَنَا سَیِّدِی أَبُو الْحَسَنِ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام بِطُوسَ سَنَهَ ثَمَانٍ وَ تِسْعِینَ وَ مِائَهٍ وَ فِیهَا رَحَلْنَا إِلَیْهِ عَلَی طَرِیقِ الْبَصْرَهِ وَ صَادَفْنَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ مَهْدِیٍّ عَلِیلًا فَأَقَمْنَا عَلَیْهِ أَیَّاماً وَ مَاتَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِیٍّ وَ حَضَرْنَا جَنَازَتَهُ صَلَّی عَلَیْهِ إِسْمَاعِیلُ بْنُ جَعْفَرٍ وَ رَحَلْنَا إِلَی سَیِّدِی أَنَا وَ أَخِی دِعْبِلٌ فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ إِلَی آخِرِ سَنَهِ مِائَتَیْنِ وَ خَرَجْنَا إِلَی قُمَّ بَعْدَ أَنْ خَلَعَ سَیِّدِی أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام عَلَی أَخِی دِعْبِلٍ قَمِیصَ خَزٍّ أَخْضَرَ وَ خَاتَماً فَصُّهُ عَقِیقٌ وَ دَفَعَ إِلَیْهِ دَرَاهِمَ رَضَوِیَّهً وَ قَالَ لَهُ یَا دِعْبِلُ صِرْ إِلَی قُمَّ فَإِنَّکَ تُفِیدُ بِهَا وَ قَالَ لَهُ احْتَفِظْ بِهَذَا الْقَمِیصِ فَقَدْ صَلَّیْتُ فِیهِ أَلْفَ لَیْلَهٍ أَلْفَ رَکْعَهٍ وَ خَتَمْتُ فِیهِ الْقُرْآنَ أَلْفَ خَتْمَهٍ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: علی بن علی برادر دعبل خزاعی می گوید: امام رضا علیه السّلام برای ما در طوس و در سال ۱۹۸ حدیث فرمود و در آن سال ما از راه بصره به سمت او آمدیم و بین راه، عبدالرحمان بن مهدی را دیدیم که مریض است و چند روز پیش او ماندیم تا اینکه مرد و ما بر جنازه او حاضر شدیم و اسماعیل بن جعفر بر او نماز خواند. من و برادرم دعبل به نزد حضرت آمدیم و تا آخر سال ۲۰۰ نزد ایشان ماندیم و بعد از اینکه آقایم امام رضا علیه السّلام به برادرم دعبل پیراهنی از جنس خز سبز رنگ و انگشتری که نگین آن عقیق بود و چند درهم رضوی عطا فرمود، به سمت قم حرکت کردیم. آقا به برادرم فرمود: ای دعبل! به سمت قم برو که از این هدایا سود خواهی برد! و به او فرمود: قدر این پیراهن را بدان که هزار شب در هر شب هزار رکعت نماز خوانده ام و هزار مرتبه قرآن را با آن ختم کرده ام. - . امالی طوسی: ۳۵۹ -

**[ترجمه]

«۸»

ما، [الأمالی للشیخ الطوسی] الْحَفَّارُ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَلِیٍّ الدِّعْبِلِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ کَثِیرٍ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَی أَبِی نُوَاسٍ الْحَسَنِ بْنِ هَانِئٍ نَعُودُهُ فِی مَرَضِهِ الَّذِی مَاتَ فِیهِ فَقَالَ لَهُ عِیسَی بْنُ مُوسَی الْهَاشِمِیُّ یَا أَبَا عَلِیٍّ أَنْتَ فِی آخِرِ یَوْمٍ مِنْ أَیَّامِ الدُّنْیَا وَ أَوَّلِ یَوْمٍ مِنْ أَیَّامِ الْآخِرَهِ وَ بَیْنَکَ وَ بَیْنَ اللَّهِ هَنَاهٌ فَتُبْ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ أَبُو نُوَاسٍ سَنِّدُونِی فَلَمَّا اسْتَوَی جَالِساً قَالَ إِیَّایَ تُخَوِّفُنِی بِاللَّهِ: وَ قَدْ حَدَّثَنِی حَمَّادُ بْنُ سَلَمَهَ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِیِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله:

لِکُلِّ نَبِیٍّ شَفَاعَهٌ وَ أَنَا خَبَأْتُ شَفَاعَتِی لِأَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَفْتَرَی

ص: ۲۳۸

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۶۵ و ۲۶۶ و الآیه فی الأعراف: ۱۸۷.

۲- ۲. کشف الغمّه ج ۲ ص ۱۶۴. و هکذا تراه فی اکمال الدین ج ۲ ص ۴۳ و ۴۴.

لَا أَكُونُ مِنْهُمْ؟

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: از محمّد بن ابراهیم بن کثیر نقل شده که گفت: در همان بیماری که به سبب آن از دنیا رفت، به عیادت ابو نواس پسر هانی رفتیم. عیسی بن موسی هاشمی به او گفت: ابو علی! تو آخرین روزهای دنیا و اولین روز آخرت را طی می کنی. بین خود و پروردگار خویش خصلت های شرّی داری! توبه کن! ابو نواس گفت: مرا بنشانید. همین که راست نشست، گفت: مرا از خدا می ترسانی؟ حماد بن سلمه از ثابت بنانی و او از انس بن مالک نقل کرد که پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: هر پیامبری شفاعتی دارد. من شفاعت خود را نگهداشته ام برای اهل کبائر از امتم (کسانی که مرتکب گناه کبیره شده اند). تو خیال می کنی من از اهل کبائر هم نباشم؟

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری فی فلان هنات أی خصلات شر.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «فی فلان هنات» یعنی فلان کس خصلت های بدی دارد.

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُکَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ مَعاً عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: دَخَلَ دِعْبِلُ بْنُ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیُّ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام بِمَرْوَ فَقَالَ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّی قَدْ قُلْتُ فِیکَ قَصِیدَةً وَ آلَیْتُ عَلَی نَفْسِی أَنْ لَا أُنْشِدَهَا أَحَداً قَبْلَکَ فَقَالَ علیه السلام هَاتِهَا فَأَنْشَدَهُ:

مَدَارِسُ آیَاتٍ خَلَتْ عَنْ تِلَاوَةٍ***وَ مَنْزِلُ وَحْیٍ مُقْفِرُ الْعَرَصَاتِ

فَلَمَّا بَلَغَ إِلَی قَوْلِهِ:

أَرَی فَیْئَهُمْ فِی غَیْرِهِمْ مُتَقَسِّماً***وَ أَیْدِیَهُمْ مِنْ فَیْئِهِمْ صِفْرَاتٍ

فَلَمَّا بَلَغَ إِلَی قَوْلِهِ هَذَا بَکَی أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ قَالَ لَهُ صَدَقْتَ یَا خُزَاعِیُّ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَی قَوْلِهِ:

إِذَا وُتِرُوا مَدُّوا إِلَی وَاتِرِیهِمْ***أَکُفّاً عَنِ الْأَوْتَارِ مُنْقَبِضَاتٍ

جَعَلَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام یُقَلِّبُ کَفَّیْهِ وَ یَقُولُ أَجَلْ وَ اللَّهِ مُنْقَبِضَاتٍ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَی قَوْلِه:

لَقَدْ خِفْتُ فِی الدُّنْیَا وَ أَیَّامَ سَعْیِهَا***وَ إِنِّی لَأَرْجُو الْأَمْنَ بَعْدَ وَفَاتِی

قَالَ الرِّضَا علیه السلام آمَنَکَ اللَّهُ یَوْمَ الْفَزَعِ الْأَکْبَرِ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَی قَوْلِهِ:

وَ قَبْرٌ بِبَغْدَادَ لِنَفْسٍ زَکِیَّهٍ***تَضَمَّنَهَا الرَّحْمَنُ فِی الْغُرُفَاتِ

قَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام أَ فَلَا أُلْحِقُ لَکَ بِهَذَا الْمَوْضِعِ بَیْتَیْنِ بِهِمَا تَمَامُ قَصِیدَتِکَ فَقَالَ بَلَی یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ علیه السلام:

وَ قَبْرٌ بِطُوسَ یَا لَهَا مِنْ مُصِیبَهٍ***تَوَقَّدُ بِالْأَحْشَاءِ فِی الْحُرُقَاتِ

إِلَی الْحَشْرِ حَتَّی یَبْعَثَ اللَّهُ قَائِماً***یُفَرِّجُ عَنَّا الْهَمَّ وَ الْکُرُبَاتِ

فَقَالَ دِعْبِلٌ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ هَذَا الْقَبْرُ الَّذِی بِطُوسَ قَبْرُ مَنْ هُوَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام قَبْرِی وَ لَا تَنْقَضِی الْأَیَّامُ وَ اللَّیَالِی حَتَّی یَصِیرَ طُوسُ مُخْتَلَفَ شِیعَتِی وَ زُوَّارِی أَلَا فَمَنْ زَارَنِی فِی غُرْبَتِی بِطُوسَ کَانَ مَعِی فِی دَرَجَتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ

مَغْفُوراً لَهُ.

ثُمَّ نَهَضَ الرِّضَا علیه السلام بَعْدَ فَرَاغِ دِعْبِلٍ مِنْ إِنْشَادِ الْقَصِيدَهِ وَ أَمَرَهُ أَنْ لَا يَبْرَحَ مِنْ مَوْضِعِهِ وَ دَخَلَ الدَّارَ فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ سَاعَهٍ خَرَجَ الْخَادِمُ إِلَيْهِ بِمِائَهِ دِينَارٍ رَضَوِيَّهٍ فَقَالَ لَهُ يَقُولُ لَکَ مَوْلَایَ اجْعَلْهَا فِی نَفَقَتِکَ فَقَالَ دِعْبِلٌ وَ اللَّهِ مَا لِهَذَا جِئْتُ وَ لَا قُلْتُ هَذِهِ الْقَصِيدَهَ طَمَعاً فِی شَیْ ءٍ يَصِلُ إِلَيَّ وَ رَدَّ الصُّرَّهَ وَ سَأَلَ ثَوْباً مِنْ ثِيَابِ الرِّضَا علیه السلام لِيَتَبَرَّكَ بِهِ وَ يَتَشَرَّفَ بِهِ فَأَنْفَذَ إِلَيْهِ الرِّضَا علیه السلام جُبَّهَ خَزٍّ مَعَ الصُّرَّهِ وَ قَالَ لِلْخَادِمِ قُلْ لَهُ خُذْ هَذِهِ الصُّرَّهَ فَإِنَّکَ سَتَحْتَاجُ إِلَيْهَا وَ لَا تُرَاجِعْنِی فِيهَا فَأَخَذَ دِعْبِلٌ الصُّرَّهَ وَ الْجُبَّهَ وَ انْصَرَفَ وَ صَارَ مِنْ مَرْوَ فِی قَافِلَهٍ فَلَمَّا بَلَغَ ميان قوهان وَقَعَ عَلَيْهِمُ اللُّصُوصُ فَأَخَذُوا الْقَافِلَهَ بِأَسْرِهَا وَ كَتَفُوا أَهْلَهَا وَ كَانَ دِعْبِلٌ فِيمَنْ كُتِفَ وَ مَلَکَ اللُّصُوصُ الْقَافِلَهَ وَ جَعَلُوا يَقْسِمُونَهَا بَيْنَهُمْ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ مُتَمَثِّلًا بِقَوْلِ دِعْبِلٍ فِی قَصِيدَتِهِ:

أَرَی فَيْئَهُمْ فِی غَيْرِهِمْ مُتَقَسِّماً***وَ أَيْدِيَهُمْ مِنْ فَيْئِهِمْ صِفْرَاتٍ

فَسَمِعَهُ دِعْبِلٌ فَقَالَ لَهُمْ دِعْبِلٌ لِمَنْ هَذَا الْبَيْتُ فَقَالَ لِرَجُلٍ مِنْ خُزَاعَهَ يُقَالُ لَهُ دِعْبِلُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ دِعْبِلٌ فَأَنَا دِعْبِلٌ قَائِلُ هَذِهِ الْقَصِيدَهِ الَّتِی مِنْهَا هَذَا الْبَيْتُ فَوَثَبَ الرَّجُلُ إِلَی رَئِيسِهِمْ وَ كَانَ يُصَلِّی عَلَی رَأْسِ تَلٍّ وَ كَانَ مِنَ الشِّيعَهِ وَ أَخْبَرَهُ فَجَاءَ بِنَفْسِهِ حَتَّی وَقَفَ عَلَی دِعْبِلٍ وَ قَالَ لَهُ أَنْتَ دِعْبِلٌ فَقَالَ نَعَمْ فَقَالَ لَهُ أَنْشِدِ الْقَصِيدَهَ فَأَنْشَدَهَا فَحَلَّ كِتَافَهُ وَ كِتَافَ جَمِيعِ أَهْلِ الْقَافِلَهِ وَ رَدَّ إِلَيْهِمْ جَمِيعَ مَا أَخَذُوا مِنْهُمْ لِكَرَامَهِ دِعْبِلٍ وَ سَارَ دِعْبِلٌ حَتَّی وَصَلَ إِلَی قُمَّ فَسَأَلَهُ أَهْلُ قُمَّ أَنْ يُنْشِدَهُمُ الْقَصِيدَهَ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَجْتَمِعُوا فِی الْمَسْجِدِ الْجَامِعِ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَأَنْشَدَهُمُ الْقَصِيدَهَ فَوَصَلَهُ النَّاسُ مِنَ الْمَالِ وَ الْخِلَعِ بِشَیْ ءٍ كَثِيرٍ وَ اتَّصَلَ بِهِمْ خَبَرُ الْجُبَّهِ فَسَأَلُوهُ أَنْ يَبِيعَهَا مِنْهُمْ بِأَلْفِ دِينَارٍ فَامْتَنَعَ مِنْ ذَلِکَ فَقَالُوا لَهُ فَبِعْنَا شَيْئاً مِنْهَا بِأَلْفِ دِينَارٍ فَأَبَی عَلَيْهِمْ وَ سَارَ عَنْ قُمَّ فَلَمَّا خَرَجَ مِنْ رُسْتَاقِ الْبَلَدِ لَحِقَ بِهِ قَوْمٌ مِنْ أَحْدَاثِ الْعَرَبِ وَ أَخَذُوا الْجُبَّهَ

مِنْهُ فَرَجَعَ دِعْبِلٌ إِلَی قُمَّ وَ سَأَلَهُمْ رَدَّ الْجُبَّهِ عَلَیْهِ فَامْتَنَعَ الْأَحْدَاثُ مِنْ ذَلِکَ وَ عَصَوُا الْمَشَایِخَ فِی أَمْرِهَا فَقَالُوا لِدِعْبِلٍ لَا سَبِیلَ لَکَ إِلَی الْجُبَّهِ فَخُذْ ثَمَنَهَا أَلْفَ دِینَارٍ فَأَبَی عَلَیْهِمْ فَلَمَّا یَئِسَ مِنْ رَدِّهِمُ الْجُبَّهَ عَلَیْهِ سَأَلَهُمْ أَنْ یَدْفَعُوا إِلَیْهِ شَیْئاً مِنْهَا فَأَجَابُوهُ إِلَی ذَلِکَ وَ أَعْطَوْهُ بَعْضَهَا وَ دَفَعُوا إِلَیْهِ ثَمَنَ بَاقِیهَا أَلْفَ دِینَارٍ وَ انْصَرَفَ دِعْبِلٌ إِلَی وَطَنِهِ فَوَجَدَ اللُّصُوصَ قَدْ أَخَذُوا جَمِیعَ مَا کَانَ فِی مَنْزِلِهِ فَبَاعَ الْمِائَهَ دِینَارٍ الَّتِی کَانَ الرِّضَا علیه السلام وَصَلَهُ بِهَا مِنَ الشِّیعَهِ کُلَّ دِینَارٍ بِمِائَهِ دِرْهَمٍ فَحَصَلَ فِی یَدِهِ عَشَرَهُ آلَافِ دِرْهَمٍ فَذَکَرَ قَوْلَ الرِّضَا علیه السلام إِنَّکَ سَتَحْتَاجُ إِلَی الدَّنَانِیرِ وَ کَانَتْ لَهُ جَارِیَهٌ لَهَا مِنْ قَلْبِهِ مَحَلٌّ فَرَمِدَتْ رَمَداً عَظِیماً فَأَدْخَلَ أَهْلَ الطِّبِّ عَلَیْهَا فَنَظَرُوا إِلَیْهَا فَقَالُوا أَمَّا الْعَیْنُ الْیُمْنَی فَلَیْسَ لَنَا فِیهَا حِیلَهٌ وَ قَدْ ذَهَبَتْ وَ أَمَّا الْیُسْرَی فَنَحْنُ نُعَالِجُهَا وَ نَجْتَهِدُ وَ نَرْجُو أَنْ تَسْلَمَ فَاغْتَمَّ لِذَلِکَ دِعْبِلٌ غَمّاً شَدِیداً وَ جَزِعَ عَلَیْهَا جَزَعاً عَظِیماً ثُمَّ ذَکَرَ مَا کَانَ مَعَهُ مِنْ فَضْلَهِ الْجُبَّهِ فَمَسَحَهَا عَلَی عَیْنَیِ الْجَارِیَهِ وَ عَصَبَهَا بِعِصَابَهٍ مِنْهَا مِنْ أَوَّلِ اللَّیْلِ فَأَصْبَحَتْ وَ عَیْنَاهَا أَصَحُّ مِمَّا کَانَتَا قَبْلُ بِبَرَکَهِ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام (۱).

ک، [إکمال الدین] الهمذانی عن علی عن أبیه: مثله (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالصلت هروی می گوید: دعبل بن علی خزاعی در مرو خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید و عرض کرد: یا ابن رسول اللّه! من قصیده ای درباره شما سروده ام و قسم خورده ام قبل از شما آن را برای کسی نخوانم. فرمود: بخوان! شروع کرد به خواندن:

محلّ دروس قرآنی از خواندن قرآن خالی شده بود، و محلّ نزول وحی منزلگاهی بی کس، چونان بیابان های بی آب و علف خالی و بدون ساکن گشته است

وقتی به این شعر که رسید:

دیدم که سهم فیء آنها بین غیر آنها تقسیم شده و دستشاه از فیئی که سهم خودشان است خالی مانده است

حضرت رضا علیه السّلام گریه کرد و فرمود: راست می گویی خزاعی! همین که رسید به این شعر:

وقتی یک نفر از آنها را بکشند، دستانی را که خالی از قدرت گرفتن خون بهاست به سمت قاتلان دراز می کنند(نمی توانند خون بها بگیرند)

حضرت رضا علیه السّلام دست های خود را زیر و رو می کرد و می فرمود: آری! به خدا دستشان نمی رسد که انتقام بگیرند. وقتی به این شعر رسید: من در دنیا و روزهای تلاش در آن در خوف بودم و به امنیت بعد از وفات خود امید بسته ام!

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: دعبل! خدا تو را از گرفتاری قیامت در امان بدارد! وقتی رسید به این شعر:

و قبری در بغداد است که متعلق به نفس زکیه (موسی بن جعفر علیهما السّلام) است

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: دو خط به اشعارت اضافه بکنم که قصیده ات تکمیل شود؟ عرض کرد: بفرمایید یا ابن رسول اللّه! این دو شعر را حضرت فرمود:

و قبری در طوس است که چه مصیبتی خواهد داشت که اعضای درونی در میان سوزش آتش شعله ور می شود

تا روز جمع شدن که خدا قائم علیه السّلام را برانگیزد و غصه ها و اندوه های ما را از بین ببرد

دعبل عرض کرد: یا ابن رسول اللّٰه! این قبری که می فرمایید در طوس است، متعلق به کیست؟ فرمود: قبر من است! به زودی طوس مرکز رفت و آمد شیعیان و زائرین من می شود. هر که مرا در غربت زیارت کند، در درجه خودم روز قیامت با من خواهد بود و آمرزیده است.

حضرت رضا علیه السّلام پس از پایان قصیده دعبل از جای حرکت کرد و به دعبل فرمود که از جای خود حرکت نکند تا حضرت برگردند. ایشان داخل خانه شد و پس از ساعتی خادم خارج شد و صد دینار از پول های طلایی که به نام خود حضرت سکه زده شده بود، برایش آورد و گفت: مولایم به تو می فرماید: این پول را در زندگی خود مصرف کن. دعبل گفت: به خدا سوگند برای این نیامده بودم! هرگز این قصیده را به طمع مال دنیا نگفته ام و کیسه زر را رد کرد و تقاضا نمود یکی از لباس های خود را بدهند تا برای تبرک داشته باشد و موجب افتخارش گردد. حضرت رضا علیه السّلام یک جبّه خز با کیسه زر برایش فرستاد و به خادم فرمود: بگو این پول را بگیر که به زودی به آن احتیاج پیدا خواهی کرد و دیگر آن را به من برنگردان .

دعبل کیسه زر و جبه را گرفت و به همراه یک قافله از مرو خارج شد. همین که به (میان قوهان) رسید، دزدها به قافله حمله کردند و تمام وسائل آنها را گرفتند و شانه های اهل قافله را بستند. دعبل نیز از کسانی بود که شانه اش بسته شد. دزدها شروع کردند به تقسیم کردن اموال قافله. یکی از آنها به عنوان شاهد مثال یک شعر از قصیده دعبل را می خواند:

دیدم که سهم فیء آنها بین غیر آنها تقسیم شده و دستشاه از فیئی که سهم خودشان است خالی مانده است

دعبل شنید و به او گفت: این شعر از کیست؟ گفت: متعلق به مردی از قبیله خزاعه است به نام دعبل بن علی! گفت: من دعبل هستم؛ این یک شعر از قصیده ای است که من گفته ام. آن مرد پیش رئیس دزدها رفت که بالای تل مشغول نماز بود و مذهب شیعه داشت و جریان را به او گفت. خودش پیش دعبل آمد و به او گفت: تو دعبل هستی؟ گفت: آری. تقاضا کرد قصیده اش را بخواند. قصیده را خواند. پس شانه او و تمام اهل قافله را باز کرد و به احترام دعبل، تمام آنچه را که گرفته بودند به آنها برگردانید. دعبل از آنجا به قم رفت. اهالی قم درخواست کردند که قصیده را بخواند. گفت: همه در مسجد جامع اجتماع کنید.

پس از اجتماع بالای منبر رفت و قصیده را خواند. مردم مبالغ زیادی پول و خلعت به او صله دادند و جریان جبه را شنیدند و تقاضا کردند جبه را به هزار دینار به آنها بفروشد. اما دعبل خودداری کرد. گفتند: مقداری از آن را به هزار دینار بفروشد. باز هم امتناع کرد و از قم خارج شد.

از نواحی شهر که دور شد، گروهی از جوانان عرب جبه را به زور از او گرفتند. دعبل به قم بازگشت و تقاضا کرد که جبه را به او بدهند، ولی جوان های عرب نپذیرفتند و گوش به حرف پیرمردها نکردند. به دعبل گفتند: دیگر جبه را نخواهی دید، اما

هزار دینار پول آن را بگیر. ولی دعبل نپذیرفت. وقتی مأیوس شد، تقاضا کرد یک تکه از جبه را بدهند. آنها این پیشنهاد را قبول کردند و مقداری از جبه را دادند و بقیه را به هزار دینار از او خریدند .

دعبل به وطن بازگشت و دید دزدها هر چه در منزل داشته است برده اند! صد دیناری که حضرت رضا علیه السّلام به او صله داده بود، هر دینار را به صد درهم به شیعیان فروخت و ده هزار درهم به دست آورد. آن وقت از فرمایش حضرت رضا علیه السّلام به یادش آمد که فرموده بود: به این دینارها احتیاج پیدا خواهی کرد!

او دختری داشت که خیلی مورد علاقه اش بود و به چشم درد سختی مبتلا شد. برای او پزشک آورد. پس از معاینه گفتند: چشم راست که خوب شدنی نیست و کور شده، ولی برای چشم چپش کوشش خود را می کنیم. امید است که بهبودی پیدا کند. دعبل خیلی غمگین و افسرده شد و بسیار ناراحت گردید. بعد به خاطرش آمد که مقداری از جبه حضرت رضا علیه السّلام را به همراه آورده! پس جبه را روی چشم او مالید و با یک پارچه از اول شب بر روی چشم دخترک بست. صبحگاه به برکت حضرت رضا علیه السّلام چشم هایش سالم تر از اول شده بود. - . عیون اخبار الرضا ۲ : ۲۶۳ -

مثل این حدیث در کمال الدین نیز منقول است. - . کمال الدین ۲ : ۴۴ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبُو عَلِیٍّ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهُرْمُزِیُّ عَنِ أَبِی الْحَسَنِ دَاوُدَ الْبَكْرِیِّ قَالَ سَمِعْتُ عَلِیَّ بْنَ دِعْبِلِ بْنِ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیَّ یَقُولُ: لَمَّا حَضَرَ أَبِیَ الْوَفَاةُ تَغَیَّرَ لَوْنُهُ وَ انْعَقَدَ لِسَانُهُ وَ اسْوَدَّ وَجْهُهُ فَكِدْتُ الرُّجُوعَ عَنْ مَذْهَبِهِ فَرَأَیْتُهُ بَعْدَ ثَلَاثٍ فِی مَا یَرَى النَّائِمُ وَ عَلَیْهِ ثِیَابٌ بِیضٌ وَ قَلَنْسُوَةٌ بَیْضَاءُ فَقُلْتُ لَهُ یَا أَبَتِ مَا فَعَلَ اللَّهُ بِكَ فَقَالَ یَا بُنَیَّ إِنَّ الَّذِی رَأَیْتَهُ مِنِ اسْوِدَادِ وَجْهِی وَ انْعِقَادِ لِسَانِی كَانَ مِنْ شُرْبِیَ الْخَمْرَ فِی دَارِ الدُّنْیَا وَ لَمْ أَزَلْ كَذَلِكَ حَتَّى لَقِیتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلَیْهِ ثِیَابٌ بِیضٌ وَ قَلَنْسُوَةٌ بَیْضَاءُ فَقَالَ لِی أَنْتَ دِعْبِلٌ قُلْتُ نَعَمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَأَنْشِدْنِی قَوْلَكَ فِی

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۶۳- ۲۶۵.

۲- ۲. اکمال الدین ج ۲ ص ۴۴- ۴۸.

أَوْلَادِی فَأَنْشَدْتُهُ قَوْلِی:

لَا أَضْحَکَ اللَّهُ سِنَّ الدَّهْرِ إِنْ ضَحِکَتْ***یَوْماً وَ آلُ أَحْمَدَ مَظْلُومُونَ قَدْ قُهِرُوا

مُشَرَّدُونَ نُفُوا عَنْ عَقْرِ دَارِهِمْ***کَأَنَّهُمْ قَدْ جَنَوْا مَا لَیْسَ یُغْتَفَرُ

قَالَ فَقَالَ لِی أَحْسَنْتَ وَ شَفَعَ فِیَّ وَ أَعْطَانِی ثِیَابَهُ وَ هَا هِیَ وَ أَشَارَ إِلَی ثِیَابِ بَدَنِهِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالحسن داود بکری می گوید: از علی پسر دعبل بن علی خزاعی شنیدم که می گفت: پدرم وقتی به حال احتضار و مرگ رسید رنگش تغییر کرد و زبانش بند آمد و صورتش سیاه شد. جوری که نزدیک بود از مذهب او برگردم! پس از سه روز در خواب دیدم لباس های سفید پوشیده و یک عرقچین سفید بر سر دارد! گفتم: بابا! خدا با تو چگونه رفتار کرد؟ گفت: پسرم! اینکه دیدی صورتم سیاه شد و زبانم بند آمد، به واسطه شرب خمری بود که در دنیا کرده بودم و به همان حال بودم تا پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم را دیدم که لباسی سفید و عرقچینی سفید رنگ بر سر دارد. فرمود: تو دعبل بن علی هستی؟ عرض کردم: آری یا رسول اللّه! فرمود: شعر خود را که درباره اولادم سروده ای بخوان! این شعرم را خواندم:

خداوند دهان روزگار را خندان مفرماید اگر بخواهد روزی که آل محمد صلی اللّه علیه و آله و سلم مظلوم و مقهورند بخندد! روزی که آل محمد صلی اللّه علیه و آله و سلم پراکنده و رانده شده از خانه اجدادی خود باشند و گویا مرتکب گناهی شده اند که بخشودنی نیست!

فرمود: احسنت! و درباره ام شفاعت کرد و لباس های خود را به من داد. این همان لباس های پیغمبر است. و اشاره به لباس های تنش کرد. - . عیون اخبار الرضا ۲ : ۲۶۶ -

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] سمعت أبا نصر محمد بن الحسن الکرخی الکاتب یقول: رأیت علی قبر دعبل بن علی الخزاعی مکتوبا:

أعد لله یوم یلقاه***دعبل أن لا إله إلا هو

یقول مخلصا عساه بها***یرحمه فی القیامه الله

الله مولاه و الرسول و من***بعدهما فالوصی مولاه (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو نصر محمّد بن حسن کرخی کاتب می گفت: روی قبر دعبل ابن علی این اشعار نوشته بود:

دعبل برای روز لقاء و قیامت خود برای خدا، کلمه لا اله الا الله را مهیا نموده است

این کلمه را با اخلاص می گوید، شاید خدا در قیامت به او رحم فرماید

خدا مولای اوست و رسول و پس از این دو حضرت امیر علیه السّلام مولای اوست - . عیون اخبار الرضا ۲ : ۲۶۷ -

**[ترجمه]

«۱۲»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَهَ: مِنْ مَنَاقِبِهِ علیه السلام قِصَّهُ دِعْبِلِ بْنِ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیِّ الشَّاعِرِ قَالَ دِعْبِلٌ لَمَّا قُلْتُ مَدَارِسُ آیَاتٍ قَصَدْتُ بِهَا أَبَا الْحَسَنِ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیهما السلام وَ هُوَ بِخُرَاسَانَ وَلِیُّ عَهْدِ الْمَأْمُونِ فِی الْخِلَافَهِ فَوَصَلْتُ الْمَدِینَهَ وَ حَضَرْتُ عِنْدَهُ وَ أَنْشَدْتُهُ إِیَّاهَا فَاسْتَحْسَنَهَا وَ قَالَ لِی لَا تُنْشِدْهَا أَحَداً حَتَّی آمُرَکَ وَ اتَّصَلَ خَبَرِی بِالْخَلِیفَهِ الْمَأْمُونِ فَأَحْضَرَنِی وَ سَأَلَنِی عَنْ خَبَرِی ثُمَّ قَالَ یَا دِعْبِلُ أَنْشِدْنِی مَدَارِسُ آیَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَهٍ فَقُلْتُ مَا أَعْرِفُهَا یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ یَا غُلَامُ أَحْضِرْ أَبَا الْحَسَنِ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا قَالَ فَلَمْ یَکُنْ سَاعَهٌ حَتَّی حَضَرَ فَقَالَ لَهُ یَا أَبَا الْحَسَنِ سَأَلْتُ دِعْبِلًا عَنْ مَدَارِسُ آیَاتٍ فَذَکَرَ أَنَّهُ لَا یَعْرِفُهَا فَقَالَ لِی أَبُو الْحَسَنِ یَا دِعْبِلُ أَنْشِدْ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَأَخَذْتُ فِیهَا فَأَنْشَدْتُهَا فَاسْتَحْسَنَهَا وَ أَمَرَ لِی بِخَمْسِینَ أَلْفَ دِرْهَمٍ وَ أَمَرَ لِی أَبُو الْحَسَنِ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام بِقَرِیبٍ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۶۶.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۶۷.

مِنْ ذَلِکَ فَقُلْتُ یَا سَیِّدِی إِنْ رَأَیْتَ أَنْ تَهَبَنِی شَیْئاً مِنْ ثِیَابِکَ لِیَکُونَ کَفَنِی فَقَالَ نَعَمْ ثُمَّ رَفَعَ إِلَیَّ قَمِیصاً قَدِ ابْتَذَلَهُ وَ مِنْشَفَهً لَطِیفَهً وَ قَالَ لِیَ احْفَظْ هَذَا تُحْرَسُ بِهِ ثُمَّ دَفَعَ إِلَیَّ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ أَبُو الْعَبَّاسِ الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ وَزِیرُ الْمَأْمُونِ صِلَهً وَ حَمَلَنِی عَلَی بِرْذَوْنٍ أَصْفَرَ خُرَاسَانِیٍّ وَ کُنْتُ أُسَایِرُهُ فِی یَوْمٍ مَطِیرٍ وَ عَلَیْهِ مِمْطَرُ خَزٍّ وَ بُرْنُسٌ مِنْهُ فَأَمَرَ لِی بِهِ وَ دَعَا بِغَیْرِهِ جَدِیدٍ فَلَبِسَهُ وَ قَالَ إِنَّمَا آثَرْتُکَ بِاللَّبِیسِ لِأَنَّهُ خَیْرُ الْمِمْطَرَیْنِ قَالَ فَأُعْطِیتُ بِهِ ثَمَانِینَ دِینَاراً فَلَمْ تَطِبْ نَفْسِی بِبَیْعِهِ ثُمَّ کَرَرْتُ رَاجِعاً إِلَی الْعِرَاقِ فَلَمَّا صِرْتُ فِی بَعْضِ الطَّرِیقِ خَرَجَ عَلَیْنَا الْأَکْرَادُ فَأَخَذُونَا وَ کَانَ ذَلِکَ الْیَوْمُ یَوْماً مَطِیراً فَبَقِیتُ فِی قَمِیصٍ خَلَقٍ وَ ضُرٍّ جَدِیدٍ وَ أَنَا مُتَأَسِّفٌ مِنْ جَمِیعِ مَا کَانَ مَعِی عَلَی الْقَمِیصِ وَ الْمِنْشَفَهِ وَ مُفَکِّرٌ فِی قَوْلِ سَیِّدِیَ الرِّضَا علیه السلام إِذْ مَرَّ بِی وَاحِدٌ مِنَ الْأَکْرَادِ الْحَرَامِیَّهِ تَحْتَهُ الْفَرَسُ الْأَصْفَرُ الَّذِی حَمَلَنِی عَلَیْهِ ذُو الرِّئَاسَتَیْنِ وَ عَلَیْهِ الْمِمْطَرُ وَ وَقَفَ بِالْقُرْبِ مِنِّی لِیَجْتَمِعَ عَلَیْهِ أَصْحَابُهُ وَ هُوَ یُنْشِدُ مَدَارِسُ آیَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَهٍ وَ یَبْکِی فَلَمَّا رَأَیْتُ ذَلِکَ مِنْهُ عَجِبْتُ مِنْ لِصٍّ مِنَ الْأَکْرَادِ یَتَشَیَّعُ ثُمَّ طَمِعْتُ فِی الْقَمِیصِ وَ الْمِنْشَفَهِ فَقُلْتُ یَا سَیِّدِی لِمَنْ هَذِهِ الْقَصِیدَهُ فَقَالَ مَا أَنْتَ وَ ذَاکَ وَیْلَکَ فَقُلْتُ لِی فِیهِ سَبَبٌ أُخْبِرُکَ بِهِ فَقَالَ هِیَ أَشْهَرُ بِصَاحِبِهَا أَنْ تَجْهَلَ فَقُلْتُ مَنْ هُوَ قَالَ دِعْبِلُ بْنُ عَلِیٍّ شَاعِرُ آلِ مُحَمَّدٍ جَزَاهُ اللَّهُ خَیْراً فَقُلْتُ لَهُ وَ اللَّهِ یَا سَیِّدِی أَنَا دِعْبِلٌ وَ هَذِهِ قَصِیدَتِی فَقَالَ وَیْلَکَ مَا تَقُولُ قُلْتُ الْأَمْرُ أَشْهَرُ مِنْ ذَلِکَ فَأَرْسَلَ إِلَی أَهْلِ الْقَافِلَهِ فَاسْتَحْضَرَ مِنْهُمْ جَمَاعَهً وَ سَأَلَهُمْ عَنِّی فَقَالُوا بِأَسْرِهِمْ هَذَا دِعْبِلُ بْنُ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیُّ فَقَالَ قَدْ أَطْلَقْتُ کُلَّ مَا أُخِذَ مِنَ الْقَافِلَهِ خِلَالَهً فَمَا فَوْقَهَا کَرَامَهً لَکَ ثُمَّ نَادَی فِی أَصْحَابِهِ مَنْ أَخَذَ شَیْئاً فَلْیَرُدَّهُ فَرَجَعَ عَلَی النَّاسِ جَمِیعُ مَا أُخِذَ مِنْهُمْ وَ رَجَعَ إِلَیَّ جَمِیعُ مَا کَانَ مَعِی ثُمَّ بَذْرَقَنَا(۱)

إِلَی الْمَأْمَنِ فَحُرِسْتُ أَنَا وَ الْقَافِلَهُ بِبَرَکَهِ الْقَمِیصِ وَ الْمِنْشَفَهِ

۱- ۱. البذرقه: الخفاره معرب« بدرقه» بالفارسیه و الفعل بذرق و بدرق- وزان دحرج- یقال- بعث السلطان بذرقه مع القافله: أی خفراء و حراسا.

فَانْظُرْ إِلَى هَـذِهِ الْمَنْقَبَهِ مَا أَشْـرَفَهَا وَ مَا أَعْلَاهَا وَ قَـدْ يَقِفُ عَلَى هَـذِهِ الْقِصَّهِ بَعْضُ النَّاسِ مِمَّنْ يُطَالِعُ هَـذَا الْكِتَابَ وَ يَقْرَؤُهُ فَتَـدْعُوهُ نَفْسُهُ إِلَى مَعْرِفَهِ هَذِهِ الْأَبْيَاتِ الْمَعْرُوفَهِ بِمَدَارِسُ آيَاتٍ وَ يَشْـتَهِى الْوُقُوفَ عَلَيْهَا وَ يَنْسُـبُنِى فِى إِعْرَاضِـى عَنْ ذِكْرِهَا إِمَّا إِلَى أَنَّنِى لَمْ أَعْرِفْهَا أَوْ أَنَّنِى جَهِلْتُ مَيْـلَ النُّفُوسِ حِينَئِـذٍ إِلَى الْوُقُوفِ عَلَيْهَـا فَـأَحْبَبْتُ أَنْ أُدْخِـلَ رَاحَهً عَلَى بَعْضِ النُّفُوسِ وَ أَنْ أَدْفَعَ عَنِّى هَـذَا النَّقْصَ الْمُتَطَرِّقَ إِلَىَّ بِبَعْضِ الظُّنُونِ فَأَوْرَدْتُ مِنْهَا مَا يُنَاسِبُ ذَلِكَ وَ هِىَ:

ذَكَرْتُ مَحَلَّ الرَّبْعِ مِنْ عَرَفَاتٍ***فَأَسْبَلْتُ دَمْعَ الْعَيْنِ بِالْعَبَرَاتِ

وَ قَلَّ عُرَى صَبْرِى وَ هَاجَتْ صَبَابَتِى***رُسُومُ دِيَارٍ أَقْفَرَتْ وَعْرَاتٍ

مَدَارِسُ آيَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَهٍ***وَ مَنْزِلُ وَحْيٍ مُقْفِرُ الْعَرَصَاتِ

لِآلِ رَسُولِ اللَّهِ بِالْخَيْفِ مِنْ مِنًى***وَ بِالْبَيْتِ وَ التَّعْرِيفِ وَ الْجَمَرَاتِ

دِيَارُ عَلِيٍّ وَ الْحُسَيْنِ وَ جَعْفَرٍ***وَ حَمْزَهَ وَ السَّجَّادِ ذِى الثَّفِنَاتِ

دِيَارٌ عَفَاهَا جَوْرُ كُلِّ مُعَانِدٍ***وَ لَمْ تَعْفُ بِالْأَيَّامِ وَ السَّنَوَاتِ

دِيَارٌ لِعَبْدِ اللَّهِ وَ الْفَضْلِ صِنْوِهِ***سَلِيلِ رَسُولِ اللَّهِ ذِى الدَّعَوَاتِ

مَنَازِلُ كَانَتْ لِلصَّلَاهِ وَ لِلتُّقَى***وَ لِلصَّوْمِ وَ التَّطْهِيرِ وَ الْحَسَنَاتِ

مَنَازِلُ جَبْرَئِيلُ الْأَمِينُ يَحُلُّهَا***مِنَ اللَّهِ بِالتَّسْلِيمِ وَ الزَّكَوَاتِ

مَنَازِلُ وَحْيِ اللَّهِ مَعْدِنُ عِلْمِهِ***سَبِيلُ رَشَادٍ وَاضِحُ الطُّرُقَاتِ

مَنَازِلُ وَحْىُ اللَّهِ يَنْزِلُ حَوْلَهَا***عَلَى أَحْمَدَ الرَّوْحَاتِ وَ الْغَدَوَاتِ

فَأَيْنَ الْأُولَى شَطَّتْ بِهِمْ غُرْبَهُ النَّوَى***أَفَانِينَ فِى الْأَقْطَارِ مُخْتَلِفَاتٍ

هُمْ آلُ مِيرَاثِ النَّبِيِّ إِذَا انْتَمَوْا***وَ هُمْ خَيْرُ سَادَاتٍ وَ خَيْرُ حُمَاهٍ

مَطَاعِيمُ فِى الْأَعْسَارِ فِى كُلِّ مَشْهَدٍ***فَقَدْ شُرِّفُوا بِالْفَضْلِ وَ الْبَرَكَاتِ

إِذَا لَمْ نُنَاجِ اللَّهَ فِى صَلَوَاتِنَا***بِذِكْرِهِمْ لَمْ يَقْبَلِ الصَّلَوَاتِ

أَئِمَّهُ عَدْلٍ يُهْتَدَى بِفِعَالِهِمْ***وَ نُؤْمَنُ مِنْهُمْ زَلَّهَ الْعَثَرَاتِ

فَيَا رَبِّ زِدْ قَلْبِى هُدًى وَ بَصِيرَهً***وَ زِدْ حُبَّهُمْ يَا رَبِّ فِى حَسَنَاتِى

دِيَارُ رَسُولِ اللَّهِ أَصْبَحْنَ بَلْقَعَا***وَ دَارُ زِيَادٍ أَصْبَحَتْ عُمُرَاتٍ

ص: ۲۴۴

وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ هُلْبٌ رِقَابُهُمْ***وَ آلُ زِيَادٍ غُلَّظُ الْقَصَرَاتِ

وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ تَدْمَى نُحُورُهُمْ***وَ آلُ زِيَادٍ زَيَّنُوا الْحَجَلَاتِ

وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ يُسْبَى حَرِيمُهُمْ***وَ آلُ زِيَادٍ آمَنُوا السُّرْبَاتِ

وَ آلُ زِيَادٍ فِي الْقُصُورِ مَصُونَةٌ***وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ فِي الْفَلَوَاتِ

فَيَا وَارِثِي عِلْمِ النَّبِيِّ وَ آلَهُ***عَلَيْكُمْ سَلَامِي دَائِمَ النَّفَحَاتِ

لَقَدْ أَمِنَتْ نَفْسِي بِكُمْ فِي حَيَاتِهَا***وَ إِنِّي لَأَرْجُو الْأَمْنَ عِنْدَ مَمَاتِي

(۱)

**[ترجمه]کشف الغمه: محمّد بن طلحه می گوید: از مناقب حضرت رضا علیه السّلام داستان دعبل ابن علی خزاعی است. دعبل گفت: وقتی قصیده (مدارس آیات) را سرودم، تصمیم گرفتم خدمت مولایم علی بن موسی الرضا علیه السّلام که در خراسان بود برسم. ایشان آن زمان ولیعهد مأمون شده بود. خدمت آن جناب رسیدم و قصیده را خواندم. حضرت بسیار تحسین کرد و فرمود که آن را تا وقتی که من دستور نداده ام، برای کسی نخوان.

جریان اشعار من به خلیفه رسید و مرا احضار کرد و از حالم جویا شد. سپس گفت قصیده «مدارس آیات خلت من تلاوه» را برایم بخوان. گفتم: نمی دانم. رو به غلام خود کرد و گفت: حضرت رضا علیه السّلام را بگو بیاید. بیش از ساعتی نگذشت که امام آمد. گفت: آقا! من از دعبل درخواست کردم قصیده اش را بخواند گفت: نمی دانم! حضرت رضا علیه السّلام فرمود: برای امیرالمؤمنین بخوان! شروع کردم به خواندن. مأمون بسیار تحسین کرد و دستور داد پنجاه هزار درهم به من بدهند! حضرت رضا علیه السّلام نیز نزدیک به همین مبلغ داد. عرض کردم: آقا! اگر بر من منت گذارید با لطف نمودن یکی از لباس هایتان باعث افتخار من است که آن را جزو کفن خود قرار دهم. فرمود: بسیار خوب. بعد پیراهنی کهنه با یک حوله لطیف به من لطف نمود و فرمود: این را نگه دار که برایت مفید است!

بعد فضل بن سهل ذوالریاستین جایزه ای داد و یک مادیان زرد رنگ خراسانی به من لطف کرد. یک روز بارانی با او می رفتم. خودش یک بارانی خز پوشیده بود که کلاهی نیز از همان جنس بر سر داشت. بارانی و کلاه خود را به من داد و خودش لباس تازه ای خواست و پوشید و گفت: اینکه لباس های تنم را دادم، چون بهترین بارانی است. دعبل گفت: آن لباس را به هشتاد دینار از من خریدند، ولی من راضی نشدم.

سپس به عراق برگشتم. در بین راه کردها به ما حمله کردند و ما را گرفتند. آن روز باران می بارید و من فقط پیراهنی مندرس داشتم و ضرری تازه متوجه من بود و من بر همه آنچه همراهم بود، از قبیل پیراهن و حوله تأسف می خوردم و در فرمایش آقایم امام رضا علیه السّلام فکر می کردم که ناگهان دیدم یکی از کردهای حرامی سوار بر اسب زرد رنگی که ذوالریاستین مرا سوار بر آن کرده بود و بارانی من بر دوش او بود، نزدیک من آمد تا همه یارانش جمع شوند و او این شعر را می خواند و

گریه می کرد:

مدارس آیاتی که از تلاوت خالی مانده

وقتی این را از او شنیدم، تعجب کردم که دزد کردی شیعه باشد! لذا به طمع پیراهن و حوله جلو رفته و گفتم: این شعر از کیست؟ گفت: به تو مربوط نیست! گفتم: کاری دارم که به تو خواهم گفت! گفت: این شعر مشهورتر از آن است که شاعر آن را نشناسی! گفتم: کیست؟ گفت: از دعبل بن علی خزاعی شاعر آل محمّد صلی اللّه علیه و آله و سلم است! خدا او را جزای خیر دهد. گفتم:آقای من! به خدا من دعبل هستم و این قصیده من است. گفت: وای بر تو! چه می گویی؟ گفتم: امر از این حرف ها روشن تر است. گروهی را به نزد قافله بفرست و جماعتی از آنان را احضار نما. این کار را کرد و از آنان پرسید: این کیست؟ همگی گفتند: این دعبل بن علی خزاعی است. گفت: به احترام تو تمام چیزهایی که از قافله گرفته شد، از یک تکه چوب خلال و بالاتر، باید به اهل آن برگردد. و بین یارانش فریاد زد: هر کس چیزی گرفته باید برگرداند! به این ترتیب تمام چیزهای گرفته شده به مردم برگشت و تمام آنچه همراهم بود، به من برگردانده شد. بعد هم ما را تا مکان امنی بدرقه کرد و ما به برکت پیراهن و حوله، در امان قرار گرفتیم.

صاحب کشف الغمه می گوید: پس به این منقبت نگاه کن که چه شریف و بلند است و برخی از مردم که این کتاب را می خوانند، بر این داستان واقف می شوند و نفسشان آنها را دعوت به خواندن قصیده مدارس آیات می کند و دوست دارند آن را بفهمند. و در باب علت اعراض من از ذکر آن، به من نسبت می دهند که یا من آن را نمی دانم یا اینکه از میل مردم به اطلاع از آن جاهلم. پس خواستم موجب راحت برخی از نفوس شوم و این نقص را که از بعضی گمان ها به من وارد ساخته تبری بجویم. پس آنچه از این قصیده را مناسب طبع ها دیدم می آورم:

به یاد محل سکونت در عرفات افتادم و اشک از دیدگانم جاری شد

و ریسمان های صبرم نازک شد و اشتیاقم را آثار خانه هایی که کوه ها را به بیابان مبدل نموده به هیجان آورد

مدارس آیات قرآن که از تلاوت خالی شده و محل نزول وحی که حیاط آن در اثر خالی بودن از طالبان خاک گرفته است

این مدارس برای آل رسول خدا در ناحیه خیف و منی و کنار خانه و در عرفات و محل رمی جمرات هستند

سرزمین های علی و حسین و جعفر و حمزه و سجاد که پیشانی و زانوانش پینه بسته بود

خانه هایی که خدا آن را از ستم هر معاندی حفظ کرده و در روزگاران و سالیان سال خاک نخواهد گرفت

خانه هایی برای عبدالله و فضل و برادرش که صاحب دعوت ها و فرزند رسول خدا بود

خانه هایی که برای نماز و پرهیزگاری و روزه و طهارت و نیکویی هاست.

خـانه هـایی که جبرئیـل امین در آن حلول می کرد و از طرف خـدا تسـلیم و پـاکی هـا را فرود می آورد خانه هایی که در آن وحی خداوند نازل می شد و معدن علم خدا بود و راه هدایت است که طرق آن واضح است.

خانه های وحی خدا که در اطراف آن بر حضرت احمد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم در شامگاه و صبحگاه نازل می شد

آن عزیزانی که دوری و غربت ایشان را همچون شاخه های برومند در اطراف پراکنده کرده است، کجایند؟

آنان آل میراث پیامبرند وقتی رشد کنند و آنان برترین سادات و بهترین حامیان هستند

محتاجانند در بینوایی و درویشـی در هر مشهدی یا اطعام کنندگانند در أقطار عالم، یا در حال عسرت و پریشانی به درستی که در زیادتی و برکت ها در رزق و روزی، مشرف می گردند.

وقتی ما با خدا در نمازمان با یاد آنها نجوا نکنیم، نمازهای ما قبول نخواهد بود

امامان عدلی که با عمل آنها راه هدایت نشان داده می شود و ما از زلت ها و لغزش هایشان در ایمنی هستیم

پروردگارا! پس در قلب من هدایت و بصیرت را بیشتر کن و در حسنات من محبت آنان را زیاده گردان

خانه های رسول خدا همگی مثل بیابان خالی و بی سکنه است و خانه های زیاد لعین، آباد شده است

و گردن آل پیغمبر مثل موی نازک شده، ولی آل زیاد قصرهای بزرگ و محکم ساخته اند

و خون گلوی فرزندان پیغمبر می ریزد، ولی آل زیاد حجله آرایی می کنند

و حریم آل پیغمبر به اسارت می روند، ولی آل زیاد در رسیدن به حوائجشان ایمنی دارند

و آل زیاد در قصرها مصونند، ولی آل پیغمبر در بیابان ها سرگردانند

پس ای وارثان علم پیامبر و آل او، بر شـما سـلام من باد! درحالی که نفحات این سـلام دائمی است جان من در حیات خود به شما ایمنی گرفته و من از خدا امید امن بعد از وفاتم را نیز دارم - . کشف الغمه ۳ : ۷۴ -

**[ترجمه]

بیان

کأن المراد بالمنشـفه المنـدیل یتمسح به فی القاموس نشف الثوب العرق شـربه و النشـفه خرقه ینشف بها ماء المطر و یعصـر فی الأوعیه و النشافه منـدیل یتمسح به (۲) و فی النهـایه فیه کـان لرسول الله صـلی الله علیه و آله نشافه ینشف بها غساله وجهه یعنی منـدیلا یمسح بها وضوءه و الربع بالفتـح الـدار و المحله و المنزل و السـلیل الولـد و اسـتعمل هنا مجازا و السـلیل أیضا الخالص

الصافی من القذی و الکدر.

و الهلب بـالضم الشـعر کله أو ما غلظ منه و بالتحریک کثره الشـعر و هو أهلب و الأهلب الـذنب المنقطع و الـذی لا شـعر علیه و الکثیر الشعر ضد کذا فی القاموس (۳) و کأنه هنا کنایه عن دقه أعناقهم کالشعر أو عن فقرهم و رثاثتهم و أنهم لا یقدرون علی الحلق.

و القصـره العنق و أصل الرقبه مصونه خبر أو حال و نفح الطیب کمنع فاح و النفحه من الریح الدفعه و سیأتی شـرح باقی الأبیات إن شاء الله تعالی.

**[ترجمه]گویـا مراد از «منشـفه» همـان دسـتمالی باشـد که به دست می کشـند و در قاموس آمـده: «نشف الثوب العرق» یعنی لباس عرق تن را نوشـید و «نشـفه» به معنای خرقه ای است که با آن آب باران خشک می شود و در ظرف ها چکانده می شود و «نشافه» دستمالی است که با آن آب گیری می شود. و در نهایه آمده رسول خدا صلی اللّه علیه و آله و سلم دستمالی داشتند که با آن آب وضوی صورت خود را خشک می کردنـد. و «ربع» با فتـح راء، محله و خانه و منزل را گویند و «سـلیل» به معنای فرزند است که اینجا مجازا اسـتعمال شده است و سـلیل به معنای خالص و صاف از خار و کدورت نیز هست. و «هلب» به ضـم هاء، به معنای تمام موی یا قسمت های پرپشت آن است و به تحریک لام، به معنای زیادی موی است و آن مرد «اهلب» است و اهلـب دم بریـده را نیز می گوینـد و دمی را کـه مـوی نداشـته باشـد و همچنین دم پر مـوی را و این از لغـات ضـد است که در قاموس چنین آمـده، و گویی اینجا کنایه از نازکی گردن هایشانماننـد مو است، یا کنایه از فقر و بـدحالی ایشان است و اینکه قدرت بر تراشیدن موی خود را ندارند.

و «قصـره» به معنای گردن و اصل گردن است و کلمه «مصونه» خبر یا حال است و «نفح الطیب» بر وزن منع یعنی وزید و «نفحه ریح»، باد دفعی را گویند و شرح باقی ابیات ان شاء الله خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۳»

کشف، [کشف الغمه] عَنْ أَبِی الصَّلْتِ الْهَرَوِیِّ قَالَ: دَخَلَ دِعْبِلُ بْنُ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیُّ عَلَی الرِّضَا علیه السلام بِمَرْوَ فَقَالَ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّی قَدْ قُلْتُ فِیکُمْ قَصِیدَهً وَ آلَیْتُ عَلَی نَفْسِی أَنْ لَا أُنْشِدَهَا أَحَداً قَبْلَکَ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام هَاتِهَا فَأَنْشَدَ:

تَجَاوَبْنَ بِالْأَرْنَانِ وَ الزَّفَرَاتِ**نَوَائِحُ عُجْمُ اللَّفْظِ وَ النَّطَقَاتِ

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۷۴- ۷۸.

۲- ۲. القاموس ج ۳ ص ۱۹۹.

٣- ٣. القاموس ج ١ ص ١٤٠.

يُخْبِرْنَ بِالْأَنْفَاسِ عَنْ سِرِّ أَنْفُسٍ***أَسَارَى هَوًى مَاضٍ وَ آخَرُ آتٍ

فَأَسْعَدْنَ أَوْ أَسْعَفْنَ حَتَّى تَقَوَّضَتْ***صُفُوفُ الدُّجَى بِالْفَجْرِ مُنْهَزِمَاتٍ

عَلَى الْعَرَصَاتِ الْخَالِيَاتِ مِنَ الْمَهَا***سَلَامُ شَجٍ صَبٍّ عَلَى الْعَرَصَاتِ

فَعَهْدِی بِهَا خُضْرَ الْمَعَاهِدِ مَأْلَفاً***مِنَ الْعَطِرَاتِ الْبِيضِ وَ الْخَفِرَاتِ

لَيَالِیَ يُعْدِينَ الْوِصَالَ عَلَى الْقِلَى***وَ يُعْدِی تَدَانِينَا عَلَى الْغُرُبَاتِ

وَ إِذْ هُنَّ يَلْحَظْنَ الْعُيُونَ سَوَافِراً***وَ يَسْتُرْنَ بِالْأَيْدِی عَلَى الْوَجَنَاتِ

وَ إِذْ كُلَّ يَوْمٍ لِی بِلَحْظِی نَشْوَةٌ***يَبِيتُ بِهَا قَلْبِی عَلَى نَشَوَاتٍ

فَكَمْ حَسَرَاتٍ هَاجَهَا بِمُحَسِّرٍ***وُقُوفِی يَوْمَ الْجَمْعِ مِنْ عَرَفَاتٍ

أَ لَمْ تَرَ لِلْأَيَّامِ مَا جَرَّ جَوْرُهَا***عَلَى النَّاسِ مِنْ نَقْضٍ وَ طُولِ شَتَاتٍ

وَ مِنْ دُوَلِ الْمُسْتَهْزِءِينَ وَ مَنْ غَدَا***بِهِمْ طَالِباً لِلنُّورِ فِی الظُّلُمَاتِ

فَكَيْفَ وَ مِنْ أَنَّى بِطَالِبِ زُلْفَةٍ***إِلَى اللَّهِ بَعْدَ الصَّوْمِ وَ الصَّلَوَاتِ

سِوَى حُبِّ أَبْنَاءِ النَّبِیِّ وَ رَهْطِهِ ***وَ بُغْضِ بَنِی الزَّرْقَاءِ وَ الْعَبَلَاتِ

وَ هِنْدٍ وَ مَا أَدَّتْ سُمَيَّةُ وَ ابْنُهَا ***أُولُو الْكُفْرِ فِی الْإِسْلَامِ وَ الْفَجَرَاتِ

هُمْ نَقَضُوا عَهْدَ الْكِتَابِ وَ فَرْضَهُ***وَ مُحْكَمَهُ بِالزُّورِ وَ الشُّبُهَاتِ

وَ لَمْ تَكُ إِلَّا مِحْنَةٌ كَشَفَتْهُمْ***بِدَعْوَى ضَلَالٍ مِنْ هَنٍ وَ هَنَاتٍ

تُرَاثٌ بِلَا قُرْبَى وَ مُلْكٌ بِلَا هُدًى***وَ حُكْمٌ بِلَا شُورَى بِغَيْرِ هُدَاةٍ

رَزَايَا أَرَتْنَا خُضْرَةَ الْأُفْقِ حُمْرَةً***وَ رَدَّتْ أُجَاجاً طَعْمَ كُلِّ فُرَاتٍ

وَ مَا سَهَّلَتْ تِلْكَ الْمَذَاهِبُ فِيهِمْ***عَلَى النَّاسِ إِلَّا بَيْعَهَ الْفَلَتَاتِ

وَ مَا قِيلُ أَصْحَابِ السَّقِيفَهِ جَهْرَةً***بِدَعْوَى تُرَاثٍ فِی الضَّلَالِ نَتَأَتْ

وَ لَوْ قَلَّدُوا الْمُوصَى إِلَيْهِ أُمُورَهَا***لَزُمَّتْ بِمَأْمُونٍ عَلَى الْعَثَرَاتِ

أَخِی خَاتَمِ الرُّسُلِ الْمُصَفَّی مِنَ الْقَذَی ***وَ مُفْتَرِسِ الْأَبْطَالِ فِی الْغَمَرَاتِ

فَإِنْ جَحَدُوا کَانَ الْغَدِیرُ شَهِیدَهُ***وَ بَدْرٌ وَ أُحُدٌ شَامِخُ الْهَضَبَاتِ

وَ آیٌ مِنَ الْقُرْآنِ تُتْلَی بِفَضْلِهِ***وَ إِیثَارُهُ بِالْقُوتِ فِی اللَّزَبَاتِ

وَ عِزُّ خِلَالٍ أَدْرَکَتْهُ بِسَبْقِهَا***مَنَاقِبُ کَانَتْ فِیهِ مُؤْتَنِفَاتٍ

مَنَاقِبُ لَمْ تُدْرَكْ بِخَيْرٍ وَ لَمْ تُنَلْ***بِشَيْ ءٍ سِوَى حَدِّ الْقَنَا الذَّرِبَاتِ

نَجِيٌّ لِجِبْرِيلَ الْأَمِينِ وَ أَنْتُمْ***عُكُوفٌ عَلَى الْعُزَّى مَعاً وَ مَنَاتٍ

بَكَيْتُ لِرَسْمِ الدَّارِ مِنْ عَرَفَاتٍ***وَ أَذْرَيْتُ دَمْعَ الْعَيْنِ بِالْعَبَرَاتِ-(۱)

وَ بَانَ عُرَى صَبْرِي وَ هَاجَتْ صَبَابَتِي***رُسُومُ دِيَارٍ قَدْ عَفَتْ وَعَرَاتٍ

مَدَارِسُ آيَاتٍ خَلَتْ مِنْ تِلَاوَةٍ***وَ مَنْزِلُ وَحْيٍ مُقْفِرُ الْعَرَصَاتِ

لِآلِ رَسُولِ اللَّهِ بِالْخَيْفِ مِنْ مِنًى***وَ بِالْبَيْتِ وَ التَّعْرِيفِ وَ الْجَمَرَاتِ

دِيَارٌ لِعَبْدِ اللَّهِ بِالْخَيْفِ مِنْ مِنًى***وَ لِلسَّيِّدِ الدَّاعِي إِلَى الصَّلَوَاتِ

دِيَارُ عَلِيٍّ وَ الْحُسَيْنِ وَ جَعْفَرٍ***وَ حَمْزَةَ وَ السَّجَّادِ ذِي الثَّفِنَاتِ

دِيَارٌ لِعَبْدِ اللَّهِ وَ الْفَضْلِ صِنْوِهِ***نَجِيِّ رَسُولِ اللَّهِ فِي الْخَلَوَاتِ

وَ سِبْطَيْ رَسُولِ اللَّهِ وَ ابْنَيْ وَصِيِّهِ***وَ وَارِثِ عِلْمِ اللَّهِ وَ الْحَسَنَاتِ

مَنَازِلُ وَحْيُ اللَّهِ يَنْزِلُ بَيْنَهَا***عَلَى أَحْمَدَ الْمَذْكُورِ فِي الصَّلَوَاتِ (۲)

مَنَازِلُ قَوْمٍ يُهْتَدَى بِهُدَاهُمْ***فَيُؤْمَنُ مِنْهُمْ زَلَّةُ الْعَثَرَاتِ

مَنَازِلُ كَانَتْ لِلصَّلَاةِ وَ لِلتُّقَى***وَ لِلصَّوْمِ وَ التَّطْهِيرِ وَ الْحَسَنَاتِ

مَنَازِلُ لَا تَيْمٌ يَحُلُّ بِرَبْعِهَا***وَ لَا ابْنُ صُهَاكَ فَاتِكُ الْحُرُمَاتِ (۳)

دِيَارٌ عَفَاهَا جَوْرُ كُلِّ مُنَابِذٍ***وَ لَمْ تَعْفُ لِلْأَيَّامِ وَ السَّنَوَاتِ

قِفَا نَسْأَلِ الدَّارَ الَّتِي خَفَّ أَهْلُهَا***مَتَى عَهْدُهَا بِالصَّوْمِ وَ الصَّلَوَاتِ

وَ أَيْنَ الْأُولَى شَطَّتْ بِهِمْ غُرْبَةُ النَّوَى***أَفَانِينَ فِي الْأَقْطَارِ مُفْتَرِقَاتٍ

هُمْ أَهْلُ مِيرَاثِ النَّبِيِّ إِذَا اعْتَزَوْا***وَ هُمْ خَيْرُ سَادَاتٍ وَ خَيْرُ حُمَاةٍ

إِذَا لَمْ نُنَاجِ اللَّهَ فِي صَلَوَاتِنَا***بِأَسْمَائِهِمْ لَمْ يَقْبَلِ الصَّلَوَاتِ

مَطَاعِيمُ لِلْأَعْسَارِ فِي كُلِّ مَشْهَدٍ***لَقَدْ شُرِّفُوا بِالْفَضْلِ وَ الْبَرَكَاتِ

۱- ۱. قال الجوهریّ: أذرت العین دمعها: صبته.

۲- ۲. السورات- خ ل.

۳- ۳. هاتک الحرمات ظ.

وَ مَا النَّاسُ إِلَّا غَاصِبٌ وَ مُكَذِّبٌ***وَ مُضْطَغِنٌ ذُو إِحْنَهٍ وَ تِرَاتٍ

إِذَا ذَكَرُوا قَتْلَى بِبَدْرٍ وَ خَيْبَرَ***وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ أَسْبَلُوا الْعَبَرَاتِ

فَكَيْفَ يُحِبُّونَ النَّبِيَّ وَ رَهْطَهُ***وَ هُمْ تَرَكُوا أَحْشَاءَهُمْ وَغَرَاتٍ

لَقَدْ لَاينُوهُ فِي الْمَقَالِ وَ أَضْمَرُوا***قُلُوباً عَلَى الْأَحْقَادِ مُنْطَوِيَاتٍ

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا بِقُرْبَى مُحَمَّدٍ***فَهَاشِمُ أَوْلَى مِنْ هَنٍ وَ هَنَاتٍ

سَقَى اللَّهُ قَبْراً بِالْمَدِينَهِ غَيْثَهُ***فَقَدْ حَلَّ فِيهِ الْأَمْنُ بِالْبَرَكَاتِ

نَبِيُّ الْهُدَى صَلَّى عَلَيْهِ مَلِيكُهُ***وَ بَلَّغَ عَنَّا رُوحَهُ التُّحَفَاتِ

وَ صَلَّى عَلَيْهِ اللَّهُ مَا ذَرَّ شَارِقٌ***وَ لَاحَتْ نُجُومُ اللَّيْلِ مُبْتَدِرَاتٍ

أَ فَاطِمُ لَوْ خِلْتِ الْحُسَيْنَ مُجَدَّلًا***وَ قَدْ مَاتَ عَطْشَاناً بِشَطِّ فُرَاتٍ

إِذاً لَلَطَمْتِ الْخَدَّ فَاطِمُ عِنْدَهُ***وَ أَجْرَيْتِ دَمْعَ الْعَيْنِ فِي الْوَجَنَاتِ

أَ فَاطِمُ قُومِي يَا ابْنَهَ الْخَيْرِ وَ انْدُبِي***نُجُومَ سَمَاوَاتٍ بِأَرْضِ فَلَاهٍ

قُبُورٌ بِكُوفَانَ وَ أُخْرَى بِطَيْبَهَ***وَ أُخْرَى بِفَخٍّ نَالَهَا صَلَوَاتِي

وَ أُخْرَى بِأَرْضِ الْجُوزْجَانِ مَحَلُّهَا***وَ قَبْرٌ بِبَاخَمْرَى لَدَى الْغُرُبَاتِ

وَ قَبْرٌ بِبَغْدَادَ لِنَفْسٍ زَكِيَّهٍ***تَضَمَّنَهَا الرَّحْمَنُ فِي الْغُرُفَاتِ

وَ قَبْرٌ بِطُوسَ يَا لَهَا مِنْ مُصِيبَهٍ***أَلَحَّتْ عَلَى الْأَحْشَاءِ بِالزَّفَرَاتِ

إِلَى الْحَشْرِ حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ قَائِماً***يُفَرِّجُ عَنَّا الْغَمَّ وَ الْكُرُبَاتِ

عَلِيُّ بْنُ مُوسَى أَرْشَدَ اللَّهُ أَمْرَهُ***وَ صَلَّى عَلَيْهِ أَفْضَلَ الصَّلَوَاتِ

فَأَمَّا الْمُمِضَّاتُ الَّتِي لَسْتُ بَالِغاً***مَبَالِغَهَا مِنِّي بِكُنْهِ صِفَاتٍ

قُبُورٌ بِبَطْنِ النَّهْرِ مِنْ جَنْبِ كَرْبَلَاءَ***مُعَرَّسُهُمْ مِنْهَا بِشَطِّ فُرَاتٍ

تُوُفُّوا عِطَاشاً بِالْفُرَاتِ فَلَيْتَنِي***تُوُفِّيتُ فِيهِمْ قَبْلَ حِينِ وَفَاتِي

إِلَى اللَّهِ أَشْكَو لَوْعَهً عِنْدَ ذِكْرِهِمْ***سَقَتْنِی بِکَأْسِ الثُّکْلِ وَ الْفَظَعَاتِ

أَخَافُ بِأَنْ أَزْدَارَهُمْ فَتَشُوقَنِی***مَصَارِعُهُمْ بِالْجَزعِ فَالنَّخَلَاتِ

تَغَشَّاهُمْ رَیْبُ الْمَنُونِ فَمَا تَرَی***لَهُمْ عَقْرَهً مَغْشِیَّهَ الْحَجَرَاتِ

خَلَا أَنَّ مِنْهُمْ بِالْمَدِینَهِ عُصْبَهً***مَدِینِینَ أَنْضَاءَ مِنَ اللَّزَبَاتِ

ص: ۲۴۸

قَلِيلَهَ زُوَّارٍ سِوَى أَنَّ زُوَّراً***مِنَ الضَّبُعِ وَ الْعِقْبَانِ وَ الرَّخَمَاتِ

لَهُمْ كُلَّ يَوْمٍ تُرْبَهٌ بِمَضَاجِعَ***ثَوَتْ فِى نَوَاحِى الْأَرْضِ مُفْتَرِقَاتٍ

تَنَكَّبَتْ لَأْوَاءُ السِّنِينَ جِوَارَهُمْ***وَ لَاتَصْطَلِيهِمْ جَمْرَهُ الْجَمَرَاتِ

وَ قَدْ كَانَ مِنْهُمْ بِالْحِجَازِ وَ أَرْضِهَا***مَغَاوِيرُ نَجَّارُونَ فِى الْأَزَمَاتِ

حِمًى لَمْ تَزُرْهُ الْمُذْنِبَاتُ وَ أَوْجُهٌ***تُضِى ءُ لَدَى الْأَسْتَارِ وَ الظُّلُمَاتِ

إِذَا وَرَدُوا خَيْلًا بِسُمْرٍ مِنَ الْقَنَا***مَسَاعِيرَ حَرْبٍ أَقْحَمُوا الْغَمَرَاتِ

فَإِنْ فَخِرُوا يَوْماً أَتَوْا بِمُحَمَّدٍ***وَ جِبْرِيلَ وَ الْفُرْقَانِ وَ السُّورَاتِ

وَ عَدُّوا عَلِيّاً ذَا الْمَنَاقِبِ وَ الْعُلَى***وَ فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءَ خَيْرَ بَنَاتٍ

وَ حَمْزَهَ وَ الْعَبَّاسَ ذَا الْهَدْيِ وَ التُّقَى***وَ جَعْفَراً الطَّيَّارَ فِى الْحُجُبَاتِ

أُولَئِكَ لَا مَلْقُوحُ هِنْدٍ وَ حِزْبُهَا***سُمَيَّهَ مِنْ نَوْكَى وَ مِنْ قَذَرَاتٍ

سَتُسْأَلُ تَيْمٌ عَنْهُمْ وَ عَدِيُّهَا***وَ بَيْعَتُهُمْ مِنْ أَفْجَرِ الْفَجَرَاتِ

هُمْ مَنَعُوا الْآبَاءَ عَنْ أَخْذِ حَقِّهِمْ***وَ هُمْ تَرَكُوا الْأَبْنَاءَ رَهْنَ شَتَاتٍ

وَ هُمْ عَدَلُوهَا عَنْ وَصِيِّ مُحَمَّدٍ***فَبَيْعَتُهُمْ جَاءَتْ عَنِ الْغَدَرَاتِ

وَلِيُّهُمْ صِنْوُ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ***أَبُو الْحَسَنِ الْفَرَّاجُ لِلْغَمَرَاتِ

مَلَامَكَ فِى آلِ النَّبِيِّ فَإِنَّهُمْ***أَحِبَّاىَ مَا دَامُوا وَ أَهْلُ ثِقَاتِى

تَخَيَّرْتُهُمْ رُشْداً لِنَفْسِى إِنَّهُمْ***عَلَى كُلِّ حَالٍ خِيَرَهُ الْخِيَرَاتِ

نَبَذْتُ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّهِ صَادِقاً***وَ سَلَّمْتُ نَفْسِى طَائِعاً لِوُلَاتِى

فَيَا رَبِّ زِدْنِى فِى هَوَاىَ بَصِيرَهً***وَ زِدْ حُبَّهُمْ يَا رَبِّ فِى حَسَنَاتِى

سَأَبْكِيهِمْ مَا حَجَّ لِلَّهِ رَاكِبٌ***وَ مَا نَاحَ قُمْرِيٌّ عَلَى الشَّجَرَاتِ

وَ إِنِّى لَمَوْلَاهُمْ وَ قَالٍ عَدُوَّهُمْ***وَ إِنِّى لَمَحْزُونٌ بِطُولِ حَيَاتِى

بِنَفْسِی أَنْتُمْ مِنْ کُهُولٍ وَ فِتْیَهٍ***لِفَکِّ عُتَاهٍ أَوْ لِحَمْلِ دِیَاتٍ

وَ لِلْخَیْلِ لَمَّا قَیَّدَ الْمَوْتُ خَطْوَهَا***فَأَطْلَقْتُمْ مِنْهُنَّ بِالذَّرَبَاتِ

أُحِبُّ قَصِیَّ الرَّحِمِ مِنْ أَجْلِ حُبِّکُمْ***وَ أَهْجُرُ فِیکُمْ زَوْجَتِی وَ بَنَاتِی

ص: ۲۴۹

وَ أَكْتُمُ حُبِّيكَمْ مَخَافَهَ كَاشِحٍ***عَنِيدٍ لِأَهْلِ الْحَقِّ غَيْرِ مُوَاتٍ

فَيَا عَيْنُ بَكِّيهِمْ وَ جُودِى بِعَبْرَهٍ***فَقَدْ آنَ لِلتِّسْكَابِ وَ الْهَمَلَاتِ

لَقَدْ خِفْتُ فِي الدُّنْيَا وَ أَيَّامِ سَعْيِهَا***وَ إِنِّى لَأَرْجُو الْأَمْنَ بَعْدَ وَفَاتِى

أَ لَمْ تَرَ أَنِّى مُذْ ثَلَاثُونَ حِجَّهً***أَرُوحُ وَ أَغْدُو دَائِمَ الْحَسَرَاتِ

أَرَى فَيْئَهُمْ فِى غَيْرِهِمْ مُتَقَسِّماً***وَ أَيْدِيَهُمْ مِنْ فَيْئِهِمْ صِفْرَاتٍ

وَ كَيْفَ أُدَاوِى مِنْ جَوًى بِى وَ الْجَوَى***أُمَيَّهُ أَهْلُ الْكُفْرِ وَ اللَّعَنَاتِ

وَ آلُ زِيَادٍ فِى الْحَرِيرِ مَصُونَهً***وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ مُنْهَتِكَاتٍ

سَأَبْكِيهِمْ مَا ذَرَّ فِى الْأُفُقِ شَارِقٌ***وَ نَادَى مُنَادٍ الْخَيْرُ بِالصَّلَوَاتِ

وَ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَ حَانَ غُرُوبُهَا***وَ بِاللَّيْلِ أَبْكِيهِمْ وَ بِالْغَدَوَاتِ

دِيَارُ رَسُولِ اللَّهِ أَصْبَحْنَ بَلْقَعاً***وَ آلُ زِيَادٍ تَسْكُنُ الْحُجُرَاتِ

وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ تَدْمَى نُحُورُهُمْ***وَ آلُ زِيَادٍ رَبَّهُ الْحَجَلَاتِ

وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ يُسْبَى حَرِيمُهُمْ***وَ آلُ زِيَادٍ آمَنُوا السَّرَبَاتِ

إِذَا وُتِرُوا مَدُّوا إِلَى وَاتِرِيهِمْ***أَكُفّاً عَنِ الْأَوْتَارِ مُنْقَبِضَاتٍ

فَلَوْ لَا الَّذِى أَرْجُوهُ فِى الْيَوْمِ أَوْ غَدٍ***تَقَطَّعَ نَفْسِى أَثَرَهُمْ حَسَرَاتٍ

خُرُوجُ إِمَامٍ لَا مَحَالَهَ خَارِجٌ***يَقُومُ عَلَى اسْمِ اللَّهِ وَ الْبَرَكَاتِ

يُمَيِّزُ فِينَا كُلَّ حَقٍّ وَ بَاطِلٍ***وَ يُجْزِى عَلَى النَّعْمَاءِ وَ النَّقِمَاتِ

فَيَا نَفْسُ طِيبِى ثُمَّ يَا نَفْسُ فَابْشَرِى***فَغَيْرُ بَعِيدٍ كُلُّ مَا هُوَ آتٍ

وَ لَا تَجْزَعِى مِنْ مُدَّهِ الْجَوْرِ إِنَّنِى***أَرَى قُوَّتِى قَدْ آذَنَتْ بِثَبَاتٍ

فَيَا رَبِّ عَجِّلْ مَا أُؤَمِّلُ فِيهِمْ***لِأَشْفِى نَفْسِى مِنْ أَسَى الْمَحَنَاتِ (۱)

فَإِنْ قَرَّبَ الرَّحْمَنُ مِنْ تِلْكَ مُدَّتِى***وَ أَخَّرَ مِنْ عُمْرِى وَ وَقْتِ وَفَاتِى

شَفَیْتُ وَ لَمْ أَتْرُکْ لِنَفْسِی غُصَّهً***وَ رَوَّیْتُ مِنْهُمْ مُنْصُلِی وَ قَنَاتِی

فَإِنِّی مِنَ الرَّحْمَنِ أَرْجُو بِحُبِّهِمْ***حَیَاهً لَدَی الْفِرْدَوْسِ غَیْرَ تباتی [بَتَاتٍ]

عَسَی اللَّهُ أَنْ یَرْتَاحَ لِلْخَلْقِ إِنَّهُ***إِلَی کُلِّ قَوْمٍ دَائِمُ اللَّحَظَاتِ

ص: ۲۵۰

۱- ۱. زیاده فی هامش نسخه الکمبانیّ، و المصدر خال عنها.

فَإِنْ قُلْتُ عُرْفاً أَنْكَرُوهُ بِمُنْكَرٍ***وَ غَطَّوْا عَلَى التَّحْقِيقِ بِالشُّبُهَاتِ

تَقَاصَرَ نَفْسِي دَائِماً عَنْ جِدَالِهِمْ***كَفَانِي مَا أَلْقَى مِنَ الْعَبَرَاتِ

أُحَاوِلُ نَقْلَ الصُّمِّ عَنْ مُسْتَقَرِّهَا***وَ إِسْمَاعَ أَحْجَارٍ مِنَ الصَّلَدَاتِ

فَحَسْبِي مِنْهُمْ أَنْ أَبُوءَ بِغُصَّةٍ***تَرَدَّدَ فِي صَدْرِي وَ فِي لَهَوَاتِي

فَمِنْ عَارِفٍ لَمْ يَنْتَفِعْ وَ مُعَانِدٍ***تَمِيلُ بِهِ الْأَهْوَاءُ لِلشَّهَوَاتِ

كَأَنَّكَ بِالْأَضْلَاعِ قَدْ ضَاقَ ذَرْعُهَا***لِمَا حُمِّلَتْ مِنْ شِدَّةِ الزَّفَرَاتِ

[لَمَّا وَصَلَ إِلَى قَوْلِهِ وَ قَبْرٌ بِبَغْدَادَ قَالَ علیه السلام لَهُ أَ فَلَا أُلْحِقُ لَکَ بِهَذَا الْمَوْضِعِ بَيْتَيْنِ بِهِمَا تَمَامُ قَصِيدَتِکَ قَالَ بَلَى يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ وَ قَبْرٌ بِطُوسَ وَ الَّذِي يَلِيهِ]-(۱) قَالَ دِعْبِلٌ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَنْ هَذَا الْقَبْرُ بِطُوسَ فَقَالَ علیه السلام قَبْرِي وَ لَا يَنْقَضِي الْأَيَّامُ وَ السِّنُونَ حَتَّى تَصِيرَ طُوسُ مُخْتَلَفَ شِيعَتِي فَمَنْ زَارَنِي فِي غُرْبَتِي كَانَ مَعِي فِي دَرَجَتِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ مَغْفُوراً لَهُ وَ نَهَضَ الرِّضَا علیه السلام وَ قَالَ لَا تَبْرَحْ وَ أَنْفَذَ إِلَيَّ صُرَّةً فِيهَا مِائَهُ دِينَارٍ(۲) إِلَى آخِرِ مَا رَوَاهُ الصَّدُوقُ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِ مِنَ الْقِصَّهِ.

**[ترجمه]کشف الغمه: ابوالصلت هروی می گوید: دعبل بن علی خزاعی در مرو خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید و عرض کرد: یا ابن رسول اللّٰه! من قصیده ای درباره شما سروده ام و قسم خورده ام برای کسی قبل از شما نخوانم. فرمود: بخوان. شروع کرد به خواندن: جواب و سؤال مصیبت های اهل بیت علیهم السّلام ناله های بی کران است و در این مصیبت اشک ریزان نوحه ها است که زبان را قوت گویایی آن نیست و نطق را توانایی آن نیست که اظهار کند

به انفاس پر سوز از حزن و اندوهی که پنهان است در اندرون های انفس خبر می دهند، یعنی گریه و افغان علامت سوز اندرونی است که آنها اسیران کوی محبتند. بعضی رونده اند و بعضی دیگر آینده، یعنی اشک پیاپی می ریزند و گریه و بی قراری را از دست نمی گذارند

پس مدد می کنند از گریه و زاری و حاجت روا می گردانند تا وقتی که صف های شب تار به واسطه طلوع صبح متفرق شد و روی به انهزام نهاد،

سلامی از مردی حزین و مشتاق بر عرصه هایی که از گاوهای وحشی خالی است و بر آن عرصات خالی از سکنه آن سلام باد!

پس عهد و پیمان من به آن ناله ها و دموع بهترین عهدهاست از روی الفت از نیکورویان که با حیا و شرم هستند

و شب هایی که وصال را دشمنی می ورزند که بر دشمنی ثابتند و نزدیکان ما را که دور می شوند از یار و دیار دشمنی می کنند

و گاهی ایشان بر دیدها ظاهر می شوند و گاهی با دست روی های خود را می پوشانند، یعنی (گاهی ظاهرند و گاهی پنهان)

و هر روزی مرا به واسطه اشک چشم مستی ها است که دل من بر آن مستی ها بیتوته می کند

پس چندین حسرت است که آن را به وادی محشر بر می انگیزد که از حدود عرفات است توقف کردن من آنجا در روز جمع خلایق از عرفات است، چون ایشان را در مقام منزل خود نمی بینم

آیا نمی بینی زمانه را که چگونه جور خود را بر مردمان از نقصان و درازی تفرقه و تشویق در میان ایشان به بدمهری کشیده است و بعضی از اهل دولت ظاهر که دولت ایشان را استهزاء می کرد و کسی که می کشت با ایشان نور را در ظلمات طالب بودند (کنایه از بنی عباس است و بنی امیه که با وجود تیرگی بغضی که با اهل بیت داشتند، طالب نور خلافت و امامت بودند)

پس چگونه و از کجا طالب قرب و نزدیکی حق تعالی توان بود، بعد از روزه و نماز؟

غیر از دوستی اولاد پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم و گروه او و بغض و دشمنی کبود چشمان و منسوبین به عبلات که مردم بنی امیه اند

و بغض هند که مادر معاویه غاویه است و آنچه به فعل آورده، سمیه و پسر او که مراد معاویه باغیه و یزید پلید است که ایشان صاحب کفر بودند در زمان اسلام و صاحبان فسق و فجور بودند

ایشانند که شکستند عهد کتاب الهی و فرض و محکم آیات قرآنی را به قول دروغ و شبهه های بی فروغ

و ایشان ابتدای ظلم و جور کردند بر اوصیای پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم و به درستی که اظهار کردند طغیان را و شکستند عهدها را

و نبود این حرکات مگر محنتی که ایشان را به دعوی باطل ظاهر ساخت که از جماعت بدکردار که خصلت های شر داشتند به ظهور آمده بود، (کنایه از اولی و دومی است که مرتکب این ناحق شدند.)

این خلافت ایشان که دعوی باطل کردند، میراثی است بی خویشی و قرابت، و سلطنتی است بی هدایت و حکمی است بی مشورت، نه از فرموده خدای تعالی و نه از گفته رسول او

مصیبت هاست که ما را به کبودی افق آسمان سرخ رنگ نمود و به تلخی بازگشت طعم هر آب شیرین

و این مذهب که در میان ایشان است بر مردمان سهل و آسان نبود، مگر در بیعتی که بی تأمل کردند

و آنچه گفته شد بیعت اصحاب سقیفه بنی ساعده بود که آشکارا به دعوی باطلی که کردند ایشان در گمراهی هلاک افتادند و اگر امور خلافت را به آن کس که پیغمبر به وی وصیت کرده بود تفویض می کردند، هر آینه با حفظ از لغزیدن ها استوار

می گشتند

آن کس که به وی وصیت شده بود، برادر به جان برابر خاتم پیغمبر ایشان است، یعنی امیرالمؤمنین علی که او از جمیع درد شر و گناه پاک و مصفی است و سرآمد و شهسوار یلان و پهلوانان در گرداب معارک حرب و جنگ بود

پس اگر منکرند خلافت و شجاعت و کمال او را، موضع غدیر گواه حال او است و بدر و احد که دو کوه بلند منبسطند همچنین گواه حال اویند که در غدیر به امامت منصوب شد و در بدر و احد داد مردانگی داد

و آیات قرآنی نازل شده که خوانده می شود به فضل او و ایثار کردن او قوت را در سختی ها بر فقرا دلالت دارند.

و معروف است خصال حمیده ای که آن را به سبق آن خصال دریافته و مناقبی که در آن پیش دار و سرگیرنده است

مناقبی که نمی توان با مال دریافت و به آن در هیچ حال نمی توان رسید، مگر به طعن نیزه تیز که در راه خدا با کمال جهاد به تقدیم رسانید

صاحب این مناقب هم راز جبرئیل امین بود و حال آنکه شما بر عزی و منات معتکف و مقیم بودید

می گریستم بر اثر خانه که از عرفات بود و فرو می ریختم اشک دمادم از دیده ها که جای ایشان را بی ایشان و خرابی آن را می دیدم

و صبر من بریده گشت و برانگیخت شوق مرا اثرهای دیار بی یار که خالی و خراب مانده

مدارس آیات الهی که منازل اهل بیت است علیهم السّلام، خالی مانده از تلاوت آیات و منزل وحی عرصه های او از ساکنان خالی شده

از برای آل رسول اللّه است منازل خیف در منی و خانه کعبه معظمه و عرفات و جمرات که از مناسک حجند

اینها دیار عبداللّه است که پدر حضرت رسول است و از آن سید کائنات که فراخواننده خلایق به صلوات و عبادت است .

و اینها دیار علی و حسین و جعفر برادر امیرالمؤمنین و حمزه و سجاد که امام زین العابدین است که بر پیشانی و باقی اعضای سجده صاحب پینه هاست

اینها دیار عبداللّه بن عباس و فضل برادر اوست که در خلوت هم راز رسول اللّه بودند

و دیار دو سبط پیغمبر و دو پسر وصی او که شبیر و شبرند و آن وصی وارث علم الهی و جمیع حسنات الهی است

اینها منازل وحی خدای تعالی است که در میان این منازل قرآن بر احمدی که مذکور است نازل می شد

منازل آن جماعتی که مردم به راهنمایی ایشان راه یافته می شوند، و از ایشان به لغزیدن ایمنی می یابند

منازلی از برای نماز و پرهیز و روزه و از برای تطهیر و پاکی و از برای جمیع عبادات است

منازل مذکوره از آن تیم نیست که مراد ابن ابی قحافه است که در آن منازل فرود آید، و نیز نیست از آن ابن صهاک که مراد ابن خطاب است که درنده حرمات است

دیاری که آن را جور هر معاند نابکار پوشیده است و ایام و سنوات را که جور و ستم آن بر صفحه روزگار ظاهر است نپوشانده است

بایستید تا بپرسیم منزلی را که خفت یافته اند، اهل آن کجا است عهد آن به جماعتی که به روزه و نماز

آن عزیزانی که دوری و غربت ایشان را همچون شاخه های برومند در اطراف پراکنده کرده است، کجایند؟

ایشانند اهل میراث پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم یعنی اهل البیت علیهم السّلام که هر گاه که ایشان را نسبت دهند، نسبت ایشان به پیغمبر منتهی می شود، و ایشان بهترین سادات و بهترین حمایت کنندگانند

هر گاه که خدای تعالی را در نمازهای خود به نام های ایشان راز نگوییم، خدای تعالی نمازهای ما را قبول نمی کند اطعام کنندگانند در اقطار عالم، یا در حال عسرت و پریشانی، به درستی که در زیادتی و برکت ها در رزق و روزی مشرف می گردند

و نیستند مردم مخالف مگر غاصب و دروغ گوینده و کینه دار دیوانه شدیدالخصومه که اینها علامت ایشان است.

هر گاه که کشتگان بدر و خیبر و حنین که به ذوالفقار امیرالمؤمنین علیه السّلام کشته شده اند، یاد می کنند، اشک از چشم های بی حیای خود می ریزند

پس چگونه دوست دارند پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم و قوم او را و حال آنکه درون های ایشان را سوزان و بریان گذاشته اند؟

به درستی که منافقان با او در گفتار نرمی می نمایند و دل ها را بر کینه ها و حسدهایی که در نور دیده اند، اضمار می کنند

پس اگر بزرگی و خلافت جز به قرابت محمد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم نباشد، پس بنی هاشم اولی باشند از «هن» و «هنات» که کنایه از بنی تیم و بنی عدی و بنی امیه است

خدای تعالی قبر منور رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه و آله و سلم را در مدینه به باران رحمت خودش آب دهد که در آنجا امنیت و انواع برکت حلول کرده و فرود آمده

پیغمبر راهنمای که بر او صاحب او صلوات می فرستد و از ما روح مقدس او را تحف تحیات زاکیات می رساند

و بر او خدای تعالی مادامی که طلوع کند آفتاب نور دهنده و ستارهای شب که در طلوع و غروب شتاب کننده باشند ظاهر گردند، صلوات می فرستد

ای فاطمه! اگر می دیدی حسین علیه السّلام را که در سنگلاخ زمین کربلا افتاده و در کنار شط فرات جان مبارکش از بدن پاکیزه اش مفارقت کرده!

فاطمه جان! در آن وقت هر آینه نزد او بر روی خود می زدی و اشک چشم را بر رخسار مبارک روان می گردانیدی

ای فاطمه! ای دختر خیر البشر! برخیز و ندبه و نوحه کن بر ستارگان اوج عزت که در زمین کربلا به خاک مذلت افتاده اند قبرهای بعضی از اهل بیت علیهم السّلام در زمین کوفه و دیگری بر زمین مدینه، و دیگر در زمین فخ است، به آن مشاهد صلوات و درود و تحیات می رسد

و قبرهای دیگر در زمین جوزجان که موضعی است نزدیک کوفه و دیگر نزد غریبان و دورماندگان در باخمری است که موضعی در بیابان است

و قبری دیگر به بغداد است از آنِ نفس پاکیزه از لوث گناه که مرقد معطر امام موسی کاظم است علیه السّلام که حضرت حقاو را در غرفه های بهشت جای داده است

و قبر دیگر در زمین طوس خواهد بود که حسرت ها از آن مصیبت به دل مؤمنان رسد. که دائم سوز آن مصیبت که بر اندرون مستولی است، از راه گذر دیده تا نزدیک به حشر بیرون کنند

تا آنکه برانگیزد حق تعالی قائم را که مراد صاحب الزمان است علیه السّلام، تا آن مصیبت و غم که در اندرون ما بود به سرور و شادی بدل کند

علی بن موسی علیهما السّلام که حق تعالی امر دنیا و آخرت او را به اصلاح آورد و بر او افضل و بهترین صلوات را بفرستد

اما صفات حمیده که من به آن نمی رسم و ممکن نیست من به کنه آن صفات برسم

قبرهای دیگر کنار کربلا در بطن نهر است که نزول ایشان آنجا در کنار شط فرات بوده

ایشان در حالت تشنگی در کنار فرات متوفی شدند، پس کاشکی من هم در میان ایشان پیش از هنگام وفات، فوت می کردم

به سوی خدای تعالی از سوزشی که وقت یاد ایشان به من می رسد، شکایت می برم و آن مصیبت مرا شربت دل و خواری می چشاند

می ترسم که اگر حالات ایشان را زیاد یاد کنم، مرا مقاتل ایشان به شوق قطع حیات اندازد و عمر به پایان آید

مرگ آنان را در بر گرفت و تو دیگر برای آنها خانه هایی نمی بینی که حجراتش پوشده و امن باشد

جز اینکه در مدینه جماعتی دارند که در اثر شدائد بدهکار لباس پوسیده اند .

زائرانشان کم هستند، جز اینکه زائرانی از کفتار و عقاب و کرکس دارند

این جماعت هر روز تربتی در قبوری دارند که در نواحی متفرق زمین مأوی گرفته اند

همسایگی آنها در اثر سختی های زیاد به زمین افتاده و آتش آتش ها آنان را گرم نمی کند

غرق گاهی که گنهکاران آنان را زیارت نمی کنند و صورت هایی که نزد پرده ها و تاریکی ها می درخشد

وقتی به عنوان خیل و گروهی با نیزه ودر شب به کارزار جنگ می رسند، بی مهابا داخل در سختی ها می شوند

پس اگر یک روزی فخر کنند، محمد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم و جبرئیل و قرآن و سوره ها را می آورند تا به آنها افتخار کنند

باید علی علیه السّلام را صاحب و بزرگی و مناقب بشمرند و فاطمه الزهرا علیه السّلام بهترین دختران اهل عالم

و حمزه و عباس صاحبان هدایت و تقوایند و جعفر طیار را که در غرفات بهشت با ملائکه طیران می کند

این طایفه عالیقدر نتایج هند و حزب بن امیه نیستند که هم نام احمقان و از پلیدی ها باشند

تیم و عدیّ به زودی در مورد آنان مورد سؤال قرار می گیرند و بیعت آنها (تیم و عدی) از بدترین گناهان بود

ایشان پدران را از حقشان منع کردند و پسران را به دست رهن و تفرقه و تشویش ایشان گذاشتند

و ایشان خلافت را از وصی و جانشین محمد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم که امیرالمؤمنین است علیه السّلام منحرف کردند و بیعت ایشان از راه فریبکاری پیش آمد .

والی و امام ایشان برادر پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم بود و او ابوالحسن علی بن أبی طالب است علیه السّلام که فرج دهنده و رهاننده مردم از گرداب ظلمت است

ملامت کردن مرا در دوستی آل نبی صلی اللّٰه علیه و آله و سلم بگذار، زیرا ایشان احبا و مقتدای منند مادام که هستند و در دنیا و آخرت و اهل اعتماد منند در دین

اختیار کردم ایشان را از روی ارشاد و صلاح از برای نفس خود، زیرا که ایشان بر همه احوال بهترین بهترانند پس ایشان اولی باشند

دوستی را به سوی ایشان انداختم، در حالتی که صادق بودم و تسلیم کردم خود را در حالتی که به حاکمیت ایشان راغب بودم

پس پروردگارا! بصیرت و بینایی مرا در دوستی ایشان زیاده کن و دوست داشتن من ایشان را در حسنات من زیاده گردان

من آب از دیده می بارم، مادامی که برای خدای سواران حج کنند و مادامی که قمری ها بر درختان آواز دهند

و به درستی که من هر آینه دوستم دوست ایشان را و دشمنم دشمن ایشان را و به درستی که من به درازی حیات خود اندوهگینم که زودتر به ایشان برسم

جانم فدای پیر و جوان شما باد به خاطر جدایی از سرکشان یا به خاطر حمل دیات و پرداخت ها!

و مردم وقتی مرگ گام هایشان را مقید می سازد، شما آنان را از امراض لاعلاج نجات می دهید

بیگانه را از جهت دوست داشتن آن شما را دوست می دارم و از زنان و دختران خود دوری و مهجوری می گزینم

و دوست داشتن شما را از ترس دشمن معاند اهل حق پنهان می کنم در غیر مردن خود، یعنی برای تقیه

پس ای چشم گریه کن بر ایشان و جود نمای به اشک! پس به درستی که اکنون زمان کشیدن آب و ریختن آن از چشم است پس به درستی که در دنیا و ایام سعی آن ترس دارم، یعنی عمل شایسته ندارم و به درستی که من ایمنی را بعد از وفاتم امیدوارم

آیا نمی بینی که مدت سی سال است که من روز را شب می کنم و شب را روز و دائم حسرت دارم؟

که می بینم غنیمت و حق ایشان در میان غیر ایشان تقسیم یافته و دست های ایشان از غنیمت و حق خودشان خالی است

و چگونه مداوا و علاج کنم حزن و اندوهی را که به من رسیده و این سوزش و اندوه از بنی امیه است که ایشان اهل کفر و اهل لعنت هستند

و آل زیاد در جام های ابریشمی محفوظ باشند و آل پیغمبر با جام های کهنه به سر برند

می گریم به حال ایشان مادامی که خورشید در افق درآید و مادامی که منادی که به بهترین عمل که نماز است، ندا کند

و مادامی که طالع شود آفتاب و وقتی که غروب کند و به هنگام شب و به وقت روز یعنی در جمیع اوقات می گریم

دیار رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه و آله و سلم را می بینی که کسی در آن نمانده و آل زیاد به تنعم در حجره ها ساکنند

و آل رسول اللّه را می بینی که حلق های ایشان بریده و به خون آغشته و آل زیاد صاحب حجله های عروسی هستند

و آل رسول اللّه را به اسیری برده انـد و حریم حرمت ایشان را ملاحظه نکرده، و آل زیاد در منزل های نزیه، بی دغـدغه خاطر نشسته اند

هرگاه به خونخواهی بر می خیزند، دستانی را به سمت ظالمان خود دراز می کنند که از خونخواهی بسته است

پس اگر نه آنکه امیـدوار به آن خونخواهی می بودم در امروز یا فردا جان من در پیروی کردن من ایشان را به حسـرت ها پاره می شد

امیـد ظهور امام صاحب الزمان دارم علیه السّلام که هیچ شـکی نیست در ظهور او که به امر امامت و به قوت نام الهی و برکت قیـام خواهـد کرد که تمیز دهـد در میـان مـا هر حق را از باطل و بر نعمت ها و نقمت ها در وقت ظهور جزای نیکان را نیک و بدان را بد جزا و مکافات دهد

پس ای نفس! خوشحال باش باز آی! ای نفس! بشارت باد تو را که دور نیست هر آنچه خواهدآمد. و ای نفس! از مدت جور جزع و اضطراب مکن که من قوتی در خود می یابم که به ثبات و رسوخ در این امر اذن می دهد

پس بار پروردگارا! آروزی من در مورد آنان را تعجیل فرما تا جانم را از آزار رنج ها تشفی بخشم

پس اگر خدای مهربان ظهور او را نزدیک به زمان حیات من کند، عمر و وقت وفات مرا به تأخیر اندازد

موجب تسلی خاطر من می شود و غصه ای برای نفس من نمی ماند و از خون دشمنان شمشیر و نیزه خود را سیراب می کنم

به درستی که من از بخشاینده بی منت امیدوارم که به دوستی ایشان مرا نزد فردوس بی هلاک و انقطاع حیات ابدی بخشد

شاید که حق تعالی خلق را شادی و فرح دهد، به درستی که او به هر قومی دائما حاضر و ناظر و خلق از او غافل است

پس اگر حق بگویم، شناسایی او را منکر شوند و او را به چیزهای منکر نالایق و شبهات بپوشانند

نفس من دایم در جدال و نزاع ایشان کوتاه می آید و مرا اشک چشمی که می ریزم کفایت می کند.

نقـل دادن سـنگ از جای خود که محکم شـده را از قرارگاهش محال می دانم و شـنواندن چیزی به سـنگ هایی که در غایت صلبی و سختی اند، محال می دانم.

پس کافی و پسنده است مرا که به غصه باز گردم که در سینه و در اندرون کام من متردد است

پس برای عـارف مخـالف فایـده نـدارد و برای معانـدی که هـوس او را متمایـل به شـهوات می کنـد سودی نـدارد گویـا تو را استخوان های سینه تنگ گشته به خاطر آنچه از سختی ها در خود دارد

وقتی دعبل به شعر و قبر به بغداد رسید، حضرت رضا علیه السّلام به او فرمود: آیا در این جای شعرت دو بیت اضافه نکنم که قصیده ات کامل شود؟ گفت: بفرمایید یا بن رسول الله! حضرت بیت و قبر طوس و بیت بعدی آن را خواندند.

دعبل پرسید: یابن رسول الله! این قبر در طوس از آن کیست؟ فرمود: قبر من است و روزها و سال ها سپری نمی شود، مگر اینکه طوس محل رفت و آمد شیعیان من می شود. پس هر کس مرا در غربتم زیارت کند، روز قیامت با من در درجه من و مورد غفران خدا خواهد بود.

و حضرت رضا علیه السّلام برخاست و فرمود: منتظر باش! و کیسه دیناری برای من فرستاد که در آن صد دینار بود. - . کشف الغمه ۳ : ۱۵۷ - تا آخر آنچه شیخ صدوق در داستان نقل می کند.

**[ترجمه]

بیان

قوله عجم اللفظ أی لا یفهم معناه و الأعجم الذی لا یفصح و لا یبین کلامه و المراد أصوات الطیور و نغماتها قوله أساری هوی ماض أی یخبرن عن العشاق الماضین و الآتین قوله فأسعدن أی العشاق و الإسعاد الإعانه و الإسعاف الإیصال إلی البغیه و الأصوب فأصعدن أو أسففن من أسف الطائر إذا دنا من الأرض فی طیرانه فالضمیر للنوائح أی کن یطرن تاره صعودا و تاره هبوطا و تقوضت الصفوف انتقضت و تفرقت و المها بالفتح جمع مهاه و هی البقره الوحشیه و رجل شج أی حزین و رجل صب عاشق مشتاق.

و قوله علی العرصات ثانیا تأکید للأولی أو متعلق بشج و صب قوله خضر

ص: ۲۵۱

۱- ۱. ما بین العلامتین ساقط من نسخه الکمبانیّ أضفناها من المصدر.

۲- ۲. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۵۷- ۱۶۴.

المعاهد أى كنت أعهدها خضره أماكنها المعهوده و الظاهر أنه من قبيل ضربى زيدا قائما أو عهدى مبتدأ و بها خبره باعتبار المتعلق و خضرا حال عن المجرور بها و مألفا أيضا حال منه أو من المعاهد و من للتعليل متعلق بمألفا و الخفر بالتحريك شده الحياء تقول منه رجل خفر بالكسر و جاريه خفره و متخفره ليالى متعلقه بعهدى يغدين أى الليالى و العطرات أى يغدين فيها و أعداه عليه أعانه عليه و القلى بالكسر البغض أى ينصرن الوصال على الهجران و يعدى تدانينا أى يعدينا تدانينا و قربنا أو تعدى الليالى قربنا على العزبات أى المفارقات البعيده من قولهم عزب عنى فلان أى بعد و فى بعض النسخ بإعجام الأول و إهمال الثانى من الغربه و هو أظهر و إذ هن عطف على ليالى يلحظن أى ينظرن أى العطرات العيون أى بالعيون و المراد عيون الناظرين و سوافرا حال و الصرف للضروره و الوجنه ما ارتفع من الخدين و كل يوم منصوب و متعلق بعامل الظرف بعده و النشوه بالفتح السكر.

قوله بمحسر أى بوادى محسر بكسر السين المشدده و هو حد منى إلى جهه عرفه و فى القاموس يوم جمع يوم عرفه قوله ما جر من الجريره و هى الجنايه أو الجر من نقص من للبيان و يحتمل التعليل و المراد نقض العهود فى الإمامه و الشتات التفرق و من دول المستهزءين أى بالشرع و الدين و بأئمه المسلمين و فى بعض النسخ المستهترين من استهتر أى اتبع هواه فلا يبالى بما يفعل.

قوله و من غدا بهم عطف على المستهزءين أو الدول أى من صار بهم فى الظلمات طالبا للنور أى يطلبون الهدايه منهم و هذا محال و يحتمل على الثانى أن يكون المراد بهم الأئمه و أتباعهم.

قوله بنى الزرقاء قال الطيبى الزرقه أبغض الألوان إلى العرب لأنه لون أعدائهم الروم و المراد بهم بنو مروان فإن أمه كانت زرقاء زانيه كما

رَوَى ابْنُ الْجَوْزِيِّ: أَنَّ الْحُسَيْنَ عليه السلام قَالَ لِمَرْوَانَ يَا ابْنَ الزَّرْقَاءِ الدَّاعِيَهِ إِلَى نَفْسِهَا بِسُوقِ

عُكَاظٍ(۱).

و قال الجوهری عبله اسم أميه الصغری و هم من قريش يقال لهم العبلات بالتحريک و سميه أم زياد و ما أدت أی حصل منها و من أبيها من الأولاد و الأفعال و أولو خبر مبتدإ محذوف أی هم و الفجرات عطف علی الكفر.

و فرضه عطف علی أحد قوله و لم تک إلا محنه أی لم يكن إلا امتحان أصابهم بعد النبی صلی الله عليه و آله فظهر كفرهم و نفاقهم بدعوی ضلال.

قوله من هن و هنات كنايه عن الشی ء القبيح أی من شی ء و أشياء من القبائح و بسبب الكفر و الأغراض الباطله و الأحقاد القديمه و العقائد الفاسده تراث بالرفع خبر مبتدإ محذوف أو بالجر بدلا من ضلال و كذا ملک و حكم يحتملهما و التراث الإرث و التاء بدل من الواو و الملک السلطنه و الخلافه أی ورثوا النبی صلی الله عليه و آله بلا قرابه و ملكوا الخلافه بلا هدايه و علم و حكموا فی النفوس و الأموال و الفروج بغير مشوره من الهداه و رزايا أی تلک الأمور مصائب صارت بسببها خضره أفق السماء حمره

و ردت أی صيرت تلک الرزايا طعم كل فرات أی عذب أجاجا أی مالحا و بيعه الفلتات إشاره إلی قول عمر كانت بيعه أبی بكر

---

۱ – ۱. قال سبط ابن الجوزی فی التذكره ص ۱۱۹: ذكر هشام بن محمّد الكلبی عن محمّد بن إسحاق قال: بعث مروان بن الحكم و كان واليا علی المدينه رسولا الی الحسن عليه السلام فقال له: يقول لک مروان: أبوک الذی فرق الجماعه، و قتل أمير المؤمنين عثمان و أباد العلماء و الزهاد- يعنی الخوارج- و أنت تفخر بغيرک، فإذا قيل لک من أبوک تقول خالی الفرس ... فلما سمعها الحسين عليه السلام قال للرسول: قل له يقول لک الحسين بن علی ابن فاطمه: يا ابن الزرقاء الداعيه الی نفسها بسوق ذی المجاز صاحبه الرأيه بسوق عكاظ و يا ابن طريد رسول اللّه و لعينه، اعرف من أنت و من أمک و من أبک؟ إلی أن قال: قال الأصمعی: أما قول الحسين يا ابن الداعيه الی نفسها فذكر ابن إسحاق أن أم مروان اسمها أميّه و كانت من البغايا فی الجاهليه و كان لها رأيه مثل رأيه البيطار تعرف بها و كانت تسمی أم حبتل الزرقاء ....

فلته وقى الله المسلمين شرها كما مر(۱) و فى القاموس كان الأمر فلته أى فجاءه من غير تدبر و تردد و هما على الاستعاره أو أشار بهما إلى ما مر من أن بعد السقيفه انقطع ماء السماء و صار ماء أجاجا و إن اشتداد حمره الأفق حصل بعد شهاده الحسين عليه السلام.

قوله و ما قيل مصدر بمعنى القول اسم ما و خبره قوله نتات من نتا أى ارتفع و جهره حال عن قيل و فى الضلال صفه أو متعلق بنتات و تقليد الولاه الأعمال تفويضها إليهم و ضمير أمورها للخلافه أو الأمه قوله لزمت أى الأمور من الزمام كنايه عن انتظامها و أخى بدل من مأمون و قوله شامخ الهضبات صفه لأحد و الشامخ المرتفع و الهضبه الجبل المنبسط على وجه الأرض و اللزبات

۱- ۱. يعنى فى المجلد الثامن كتاب الفتن و المحن، و هذا الحديث ممّا رواه البخارى فى صحيحه ج ۴ ص ۷۷۹ باب رجم الحبلى من الزنا إذا أحصنت، عن ابن عبّاس قال: كنت أقرئ رجالا من المهاجرين منهم عبد الرحمن بن عوف، فبينما أنا فى منزله بمنى و هو عند عمر بن الخطّاب فى آخر حجه حجها، اذ رجع الى عبد الرحمن فقال: لو رأيت رجلا أتى أمير المؤمنين اليوم فقال: يا أمير المؤمنين هل لك فى فلان يقول:« لو قد مات عمر لقد بايعت فلانا فو اللّه ما كانت بيعه أبى بكر الا فلته فتمت» فغضب عمر، ثمّ قال: انى إنشاء اللّه لقائم العشيه فى الناس فمحذرهم هؤلاء الذين يريدون أن يغصبوهم أمورهم- الى أن قال: فجلس عمر على المنبر فلما سكت المؤذنون قام فأثنى على اللّه بما هو أهله ثمّ قال: اما بعد فانى قائل لكم مقاله قد قدر لى أن أقولها، لا أدرى لعلها بين يدى أجلى، فمن عقلها و وعاها فليحدث بها حيث انتهت به راحلته، و من خشى أن لا يعقلها فلا أحل لأحد أن يكذب على- الى أن قال: ثمّ انه بلغنى ان قائلا منكم يقول: و اللّه لو مات عمر بايعت فلانا، فلا يغترن امرؤ أن يقول: انما كانت بيعه أبى بكر فلته و تمت، ألا و انها قد كانت كذلك و لكن وقى اللّه شرها و ليس منكم من تقطع الاعناق إليه مثل أبى بكر، من بايع رجلا عن غير مشوره من المسلمين فلا يتابع هو و لا الذى بايعه، تغره ان يقتلا.

بالسكون جمع اللزبه بالتحريك و هى الشده و القحط أدركته ضمير المفعول للعز و فاعله مناقب و ضمير بسبقها للمناقب قوله مؤتنفات أى طريات مبتدعات لم يسبقه إليها أحد من قولهم روضه أنف كعنق و محسن لم ترع و كذلك كأس أنف لم يشرب و أمر أنف مستأنف قوله بخير أى بمال و فى بعض النسخ بكيد و لعله أصوب نجى أى كان يناجيه و يساره جبرئيل لأنه كان يسمع الوحى و أنتم عكوف أى و الحال أنتم ملازمون و محبوسون على عباده الأصنام و الخطاب لغاصبى الخلافه معا و منات فيه تقديم و تأخير أى و منات معا.

بكيت هذا مطلع ثان و المراد رسم دار أهل البيت عليهم السلام و الذرابه الحده و الذرب إلحاد من كل شى ء و سيف ذرب و قال الجوهرى أذريت الشى ء إذا ألقيته كإلقائك الحب للزرع و الذرى اسم الدمع المصبوب (١)

و بان أى افترق و بعد قوله و هاجت يقال هاج

الشى ء و هاجه غيره فعلى الأول فقوله صبابتى فاعله و قوله رسوم منصوب بنزع الخافض أى لرسوم و على الثانى فقوله رسوم فاعله.

قوله عفت أى انمحت و اندرست و الوعر ضد السهل و الصبابه رقه الشوق و حرارته مدارس بالرفع مبتدأ و لآل خبره أو مجرور بدل ديار و لآل حينئذ يحتمل الوصفيه للمدارس و المنزل و كونه خبرا لمحذوف و يحتمل أن يكون الظرف خبرا لديار المذكور بوضع الظاهر موضع المضمر و القفر مفازه لا نبات فيها و لا ماء و أقفرت الدار خلت و الخيف مسجد منى و التعريف وقوف عرفه و المراد هنا محله و الصنوان نخلتان نبتتا من أصل واحد و فى الحديث عم الرجل صنو أبيه و وارث عطف على وصيه و الربع الدار و المحله و الفاتك الجرى ء الشجاع و فتك به انتهز منه فرصه فقتله و فى الأمر لج و الأظهر هاتك كما فى بعض النسخ و نابذه الحرب كاشفه.

۱- ۱. يريد قدّس سرّه ان قوله« و أذريت دمع العين بالعبرات» يحتمل أن يقرأ بالياء من الذرى، و أن يقرأ بالباء الموحده من الذرب بمعنى الحده و الحراره.

قوله قفا قـد شاع فی الأشعار هذا النوع من الخطاب فقیل إن العرب قد یخاطب الواحد مخاطبه الاثنین و قیل هو للتأکید من قبیل لبیـک أی قف قف و قیـل خطـاب إلی أقل ما یکون معه من جمل و عبـد و قیل إنما فعلت العرب ذلک لأن الرجل یکون أدنی أعوانه اثنین راعی إبله و غنمه و کذلک الرفقه أدنی ما یکون ثلاثه فجری خطاب الاثنین علی الواحد لمرون ألسنتهم علیه و قیل أراد قفن علی جهه التأکیـد فقلبت النون ألفا فی حال الوصل لأن هذه النون تقلب ألفا فی حال الوقف فحمل الوصل علی الوقف و نسأل جواب الأمر.

قوله متی عهدها الضمیر للدار أی بعد عهدها عن الصوم و الصلوات لجور المخالفین علی أهلها و إخراجهم عنها.

قوله و أین الأولی أولی هنا اسم موصول قال الجوهری و أما أولی بوزن العلی فهو أیضا جمع لا واحـد له من لفظه واحـده الـذی (۱)

شطت بتشدیـد الطاء أی بعـدت و النوی الوجه الـذی ینویه المسافر و الأفانین الأغصان جمع أفنان و هو جمع فنن و هنا کنایه عن التفرق و اعتزی أی انتسب و المطاعیم جمع المطعام أی کثیر الإطعام و القری.

و تضاغن القوم و اضـطغنوا انطووا علی الأحقاد و الإحنه بالکسـر الحقـد و الموتور الـذی قتل له قتیل فلم یـدرک بدمه تقول منه وتره یتره وترا و تره.

إذا ذکروا أی منـافقی قریش و أهل الکتاب معا و لو خص بالأول فـذکر خیبر لأنهم انهزموا فیه و جری الفتـح علی یـد علی علیه السـلام فبکاؤهم للحسـد و لو کان مکان خیبر أحد کان أنسب و الوغره شده توقد الحر و منه قیل فی صدره علی وغر بالتسـکین أی ضغن و عداوه و توقد من الغیظ.

قوله إلا بقربی محمد إشاره إلی ما احتج به المهاجرون علی الأنصار فی السقیفه بکونهم أقرب من الرسول صلی الله علیه و آله و لا یبعد أن یکون هن و هنات إشاره إلی قدح فی أنسابهم أیضا و غیثه مفعول ثان لسقی و نبی الهدی بدل من الأمن

ص: ۲۵۶

۱- ۱. الصحاح ج ۶ ص ۲۵۴۴.

مليكه أى ربه و مالكه و التحفات مفعول ثان لبلغ.

و ذر الشمس طلع و الشرق الشمس و يتحرك و شرقت الشمس طلعت و الشارق الشمس حين تشرق و لاحت أى ظهرت و تلألأت مبتدرات أى يبتدرن طلوع الشمس أو كنايه عن سرعتهن فى الحركه و جدله صرعه على الجداله و هى التراب.

قوله و أخرى بفخ إشاره إلى القتلى بفخ فى زمن الهادى و هم الحسين بن على بن الحسن بن الحسن بن على بن أبى طالب عليهم السلام و سليمان بن عبد الله بن الحسن و أتباعهما.

قوله و أخرى بأرض الجوزجان إشاره إلى قتل يحيى بن زيد بن على بن الحسين عليهم السلام فإنه قتل بجوزجان و صلب بها فى زمن الوليد و كان مصلوبا حتى ظهر أبو مسلم و أنزله و دفنه و محلها مبتدأ و بأرض خبره و باخمرى اسم موضع على سته عشر فرسخا من الكوفه قتل فيها إبراهيم بن عبد الله بن الحسن.

قوله تضمنها أى قبل ضمانها أو اشتمل عليه مجازا و الممضات من قولهم أمضه الجرح أى أوجعه و المضض وجع المصيبه قوله لست بالغا أى لا أبلغ بكنه صفاتى أن أصف أنها بلغت منى أى مبلغ من الحزن و يحتمل أن يكون صفات بالتنوين أى صفات المبالغ فالتنوين بدل من المضاف إليه و قوله قبور خبر للممضات حذفت الفاء منه للضروره ببطن النهر أى بقربه و النهر هو الشعبه التى أجريت من الفرات إلى كربلاء و هو الذى منع الحسين عليه السلام منه و المراد بالفرات هنا أصل النهر العظيم و التعريس النزول آخر الليل و موضع معرس و هنا يحتمل المصدر و الحاصل أن قبورهم قريبه من الفرات بحيث إذا لم ينزل المسافر بقربها يذهب اليوم إلى الفرات فهو نصف منزل و الغرض تعظيم جورهم و شناعته بأنهم ماتوا عطشا مع كونهم بجنب النهر الصغير و بقرب النهر الكبير و لوعه الحب حرقته و أزدار أفتعل من الزياره و يقال شاقنى حبها أى هاجنى و شاق الطنب إلى الوتد شده و أوثقه و الجزع بالكسر منعطف الوادى و وسطه أو

منقطعه أو منحناه أو لا يسمى جزعا حتى تكون له سعه تنبت الشجر أو هو مكان بالوادى لا شجر فيه و ربما كان رملا و محله القوم (۱) كذا فى القاموس أى أخاف من زيارتهم أن يهيج حزنى عند رؤيه مصارعهم الواقعه بين الوادى و أشجار النخل و فى بعض النسخ النحلات بالحاء المهمله أى فتشدنى رؤيه مصارعهم إلى الجزع و النحول و هو بعيد.

تغشاهم أى أحاط و نزل بهم و فى بعض النسخ القديمه تقسمهم أى فرقهم و الريب ما يقلق النفوس من الحوادث و المنون الدهر و الموت و العقر بالضم و الفتح محله القوم و وسط الدار و أصلها أى ليس لهم دار و حجره القوم بالفتح ناحيه دارهم و جمعها حجرات بالتحريك و ساحه يأتى الناس حجراتها.

قوله مدينين أى أذلاء أقضاء أى مهزولين أو مجردين و فى القاموس اللزبه الشده و الجمع اللزبات بالتسكين إن زورا أى إن لهم زائرين و العقبان جمع العقاب و الرخمات جمع الرخمه أى لا يزور قبورهم سوى هذه الطيور ثوت أى أقامت و التنكيب العدول و اللأواء الشده أى لا يجاورهم لأواء السنين لفراقهم الدنيا و المراد بالجمرات جمرات الجحيم (۲)

و رجل مغوار كثير الغارات و غارهم الله بخير أصابهم بخصب و مطر و الحمى كإلى ما حمى من شى ء قوله لم تزره المذنبات أى لم تقربه إلا المطهرات من الذنوب و السمره بين البياض و السواد و القنا جمع القنات و هى الرمح و المسعر بكسر الميم الخشب الذى تسعر به النار و منه قيل للرجل إنه مسعر حرب أى تحمى به الحرب و هو بالنصب حال و يحتمل الرفع أقحموا أى أدخلوا أنفسهم بلا رويه و الغمره الشده و غمره البحر معظمه ملقوح هند أى لم يحصلوا من لقاحها و وطئها و قوم نوكى أى حمقى و يمكن

۱- ۱. راجع ج ۳ ص ۱۳.

۲- ۲. يعنى فى قوله:« و لا تصطليهم جمره الجمرات».

أن يکون من النيک و هو الجماع لکن لا- يساعده اللغه قوله ملامک بالنصب أی کف عنی ملامک و قوم عناه أی أساری أی کانوا معدين مرجون لفک الأساری و حمل الديات عن القوم و لنجاه قوم من الرکبان وقعوا فی مخمصه فأشرفوا علی الموت و القيد کأنه قيد خيولهم فأطلقتم و حللتم القيود عن الخيول بالقنا و السيوف الذربه الحديده.

قوله قصی الرحم أی أحب من کان بعيدا من جهه الرحم إذا کان محبا لکم و أهجر زوجتی و بناتی إذا کن مخالفات لکم قوله حبيکم أی حبی إياکم و المؤاتاه(۱) المطاوعه و الموافقه و قد نقلت الهمزه واوا و التسکاب الانصباب و هملت عينه فاضت.

و الحجه بالکسر السنه و الجوی الحرقه و شده الوجد من عشق أو حزن و البلقع الأرض القفر التی لا شی ء بها و ربه الحجلات أی المربوبه فيها أو صاحبتها و الحجله بالتحريک موضع يزين بالثياب و الستور للعروس و فلان آمن من سربه بالکسر أی فی نفسه و فلان واسع السرب أی رخی البال إذا وتروا أی قتل منهم أحد لم يقدروا علی القصاص و أخذ الديه بل احتاجوا إلی السؤال منهم و لم يقدروا علی إظهار الجنايه و قيل أی مدوا أيديهم لأخذ الديه و لم يقدروا علی الأخذ و الأول أبلغ و أظهر.

و المنصل بضمتين السيف قوله غير بتات أی غير منقطع و يقال ارتاح الله لفلان أی رحمه و يقال باء بغضب أی رجع به و اللهوات اللحمات فی أقصی الفم.

**[ترجمه]عبارت «عجم اللفظ» يعنی کلماتی که معنايش دانسته نمی شود و «اعجم» کسی را گويند که فصيح سخن نمی گويد و کلامش مبين نيست و مراد صداهای پرندگان و نغمه های آنان است. عبارت «اساری هوی ماض» يعنی از عاشقان گذشته و آينده خبر می دهند. عبارت «فاسعدن» يعنی ای عاشقان سعادت مند شويد و «اسعاد» به معنای اعانه است و اسعاف رساندن به آرزوست و درست تر آن است که گفته شود: «فاصعدن يا اسفن» که از «اسفّ الطائر» گرفته شده، يعنی وقتی پرنده در پرواز به زمين نزديک می شود؛ پس ضمير به «نوائح» راجع است، يعنی آن پرندگان در حال پرواز گاهی صعود و گاهی نزول می کنند. عبارت «تقوضت الصفوف» يعنی صف ها متفرق شدند و «مها» به فتح ميم، جمع «مهاه» به معنای گاوميش است و «رجل شج»، يعنی مرد حزين و «رجل صب» يعنی مرد مشتاق.

عبارت «علی العرصات» دومی تاکيد عرصات اولی است يا اينکه متعلق به شج و صب است، و عبارت «خضر المعاهد» يعنی يادم می آمد که اماکن موجود در آن سرسبز بود. و ظاهرا اين بيت از قبيل «ضربی زيدا قائما» باشد، يا اينکه «عهدی» مبتدا و «بها» خبر آن باشد به اعتبار متعلق آن و «خضرا» حال برای مجرور «بها» باشد و کلمه «مألفا» نيز حال از از همان مجرور «بها» يا حال از «معاهد» است و «من» تعليليه و متعلق به مألفا است، و «خفر» به تحريک فاء، به معنای شدت حيا است و از همين باب می گويی «رجل خفر» به کسرخاء و «جاريه خفره و متخفره.» کلمه «ليالی» متعلق به «عهدی» است و عبارت «يعدين» يعنی شب ها و نيکورويان او را کمک می کنند و «اعداه عليه» يعنی او را بر فلان امر ياری کرد، و «قلی» به کسر قاف، به معنای کينه است، يعنی وصال را بر هجران ياری می دهند. و عبارت «يعدی تدانينا» يعنی نزديکی و قرب ما، ما را ياری می کنند، يا شب ها، نزديکی ما را ياری می کنند. «علی العزبت» يعنی جدايی های بسيار دور از ريشه «عزب عنی فلان» يعنی فلانی از من دور شده و در بعضی نسخ «غرب» آمده که از «غربت» می آيد و اين لفظ ظاهرتر در معناست. عبارت «اذ هن» عطف بر «ليالی» است. «يلحظن» يعنی نظر می کنند و مقصود نگاه زيبارويان است. «العيون» يعنی با چشم ها و منظور چشم های بينندگان است و «سوافرا» حال است و تنوين گرفتن آن، به خاطر ضرورت شعری است و «وجنه»، گونه ای را گويند که مرتفع شده و «کل

یوم» منصوب و متعلق است به عامل ظرفی که بعد از آن است و «نشوه» به فتح نون به معنای مستی است.

عبارت «بمحسر» یعنی در وادی «محسِّر» به کسر سین مشدد و آن حد سرزمین منی از سمت عرفات است و در قاموس آمده که «یوم جمع»، روز عرفه را گویند. عبارت «ما جرّ» از جریره مأخوذ است که همان جنایت است یا به معنای کشیدن است. در عبارت «من نقص»، «من» بیانیه است و ممکن است تعلیلیه باشد و منظور پیمان شکنی در مسأله امامت است و شتات به معنای تفرق است. و عبارت «من دول المستهزئین» یعنی کسانی که شرع و دین و امامن مسلمین را به تمسخر گرفتند و در بعضی نسخ «مستهترین» دارد از «استهتر» یعنی تبعیت از هوای نفسش کرد و از کاری که کرد باکی نداشت .

عبارت «و من غدا بهم» عطف بر «مستهترین» یا «دول» است، یعنی کسی که آنان را در تاریکی ها آنان را در طلب نور برد، یعنی هدایت را از آنان می طلبند و این محال است و بنا بر عطف بر «دول»، ممکن است مراد از آنان امامان و تابعانشان باشد.

طیبی درباره کلمه «بنی الزرقاء» می گوید: آبی مبغوض ترین رنگ نزد اعراب است، زیرا آبی رنگ دشمن آنها رومیان است و منظور از بنی زرقاء، بنی مروان است که مادر مروان آبی چشم و زناکار بود. همان طور که ابن جوزی روایت کرده که حسین علیه السّلام به مروان گفت: ای پسر زن آبی چشم که مردان را در بازار عکاظ به زنای با خود دعوت می کرد. و جوهری می گوید: «عبله» اسم امیه کوچک است و آنان قرشی بودند و به آنان «عبلات» با تحریک باء گفته می شد و سمیه مادر زیاد بود. عبارت «و ما ادَّت» یعنی اولاد و افعالی که از آن زن و از پدرش حاصل شد، و «اولو» خبر مبتدای محذوف است، یعنی آنان صاحبان کذا و کذا هستند و «فجرات» عطف بر «کفر» است.

عبارت «و فرضه» عطف بر «احد» است و عبارت «و لم تک الا محنه» یعنی تنها امتحانی بود که بعد از پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم به آنها رسید و کفر و نفاقشان با ادعای گمراهی آشکار شد.

عبارت «من هن و هنات» کنایه از چیز زشت است و معنای آن چیز یا چیزهایی از قبائح و به سبب کفر و غرض های فاسد و کینه های قدیمی و عقاید فاسد است. «تراث» به رفع خبر مبتدای محذوف است و به جرّ بدل از ضلال است و همچنین دو کلمه «ملک» و «حکم» نیز هر دو احتمال را بر می تابند و تراث به معنای ارث است و تاء بدل از واو است و ملک به معنای سلطنت و خلافت است؛ یعنی بدون خویشاوندی از پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم ارث بردند و بدون هدایت و علم، مالک خلافت شدند و بدون مشورت با هادیان امت، در نفوس و اموال و فروج حکم کردند. و «رزایا» یعنی آن امور مصیبت هایی بود که به سبب آن سبزی افق آسمان سرخ شد و «ردّت» یعنی شد آن مصیبات. «طعم کل فرات» یعنی طعم هر چیز گوارایی. «اجاجا» یعنی شور و «بیعه الفلتات» اشاره دارد به قول عمر که بیعت ابی بکر «فلته» و امر ناگهانی بود که خدا شر آن را از مسلمانان دفع نمود، چنان چه گذشت و در قاموس آمده: «کان الامر فلته» یعنی امر ناگهانی بود و بدون تدبر در عواقب و تردد در اصول آن صورت گرفت و این دو مطلب به سبیل استعاره گفته شده یا با این دو مطلب اشاره می کند به آنچه بعد از سقیفه اتفاق افتاد که آب از آسمان قطع شد و آب شور شد و شدت گرفتن سرخی افق بعد از شهادت امام حسین علیه السّلام صورت گرفت.

عبارت «و ما قیلٌ»، «قیل» مصدر به معنای قول و اسم مای شبیه لیس است و خبر آن کلمه «نتات» است که مأخوذ از «نتا» به

معنای بلند شدن است و «جهره» حال برای «قیلٌ» است و «فی الضلال» صفت یا متعلق به نتات است و «تقلید الولاه الاعمال» یعنی تفویض امر اموال به والیان و ضمیر امورها به خلافت یا امت بر می گردد. عبارت «لزمّت» یعنی امور منظم می شود و از «زمام» مأخوذ است و کنایه از نظم گرفتن امور است و «اخی» بدل از مأمون است و عبارت «شامخ الهضبات» صفت «احد» است و «شامخ» به معنای مرتفع است و «هضبه» کوهی را گویند که روی زمین بسط یافته و «لزبات» جمع لزبه به تحریک زاء و به معنای شدت و قحط است. در عبارت «ادرکته» ضمیر مفعولی به «عز» برمی گردد و فاعل آن «مناقب» است و ضمیر «بسبقها» به مناقب بر می گردد. کلمه «مؤتنفات» یعنی تازه و بدیع که احدی قبلا آن را درک ننموده و از مثل «روضه اُنُف» بر وزن عنق، و «محسن لم ترع» یعنی باقی که تر و تازه است و نیکویی آن وحشت انگیز نیست و «کاس انف» یعنی کاسه ای که از آن نوشیده نشده و «امر انف»، امر جدید و مستأنف را گویند. کلمه «بخیر» یعنی به مال و در برخی نسخ «بکید» دارد و شاید این درست تر باشد. «نجیّ» یعنی جبرئیل با او نجوا می کرد و او را سرّ گفت. زیرا او وحی را می شنید. عبارت «و انتم عکوف» یعنی در حالی که شما عاکفید یعنی ملازم و محبوسید بر پرستش بتان و خطاب، متوجه غاصبان خلافت است. در عبارت «معا و منات» تقدیم و تأخیر وجود دارد و منظور منات معا می باشد.

مصراعی که با «بکیت» شروع می شود، مطلع دوم شعر است و منظور شاعر ترسیم خانه اهل بیت علیهم السّلام است و «ذرابه» تیزی را گویند و «ذرب» هر چیز تیز را گویند و «سیف ذرب» یعنی شمشیر بران، و جوهری گفته: «اذریت الشیء» یعنی آن را القا کردم، مثل انداختن بذر برای کشت و «ذری» اسم اشک فرو ریخته است و «بان» یعنی جدا شد. عبارت «و هاجت» دو گونه می آید: اول: «هاج الشیء» و دوم: «هاجه غیره». بنا بر صورت اول، کلمه «صبابتی» فاعل آن است و کلمه «رسوم» منصوب به نزع خافض است و معنا «لرسومٍ» می شود؛ اما در صورت دوم، کلمه رسوم فاعل «هاج» می شود.

عبارت «عفت» یعنی محو و مندرس شد و «وعر» ضد سهل و همواری است و «صبابت»، رقت شوق و حرارت آن است و «مدارس» به رفع، مبتدا و «لآل» خبر آن است یا بدل «دیار» و مجرور است و در این فرض لآل می تواند وصف برای مدارس و منزل باشد و خبر برای مبتدای محذوفی باشد و ممکن است ظرف خبر برای دیار مذکور باشد، به این صورت که اسم ظاهر را در جای ضمیر قرار دهیم. «قفر» بیابان بی آب و علف را گویند و عبارت «اقفرت الدار» یعنی خانه خالی شد و «خیف» مسجدی در منا است و تعریف وقوف در صحرای عرفات است و مراد از «تعریف»، در اینجا خود عرفات است و «صنوان» دو درخت نخل را گویند که از یک ریشه می رویند و در حدیث آمده که عموی هر فرد، برادر پدرش است و کلمه «وارث» عطف بر «وصیه» است و «بع»، دار و محله را گویند و «فاتک» فرد پر جرأت و شجاع را گویند و عبارت «فتک به» یعنی فرصت را غنیمت شمرد و او را کشت و «فتک فی الامر» یعنی در آن کار لجاجت به خرج داد و اظهر آن است که «هاتک» باشد، چنان چه در برخی نسخ هست و عبارت «نابذه الحرب»، یعنی جنگ او را در بر گرفت.

عبارت «قِفا» در اشعار این نوع خطاب شایع است. گفته شده: عرب با یک نفر معامله خطاب با دو نفر می کند و گفته شده: برای تأکید است از قبیل لبیک که بله گفتن مؤکد است و قفا نیز یعنی بایست بایست. و گفته شده: خطاب متوجه کمترین کسانی است که همراه او هستند، از قبیل شتر و بنده و گفته شده: عرب چنین خطاب می کند، زیرا کمترین یاور یک فرد دو نفر هستند: شتر چران و گوسفند چران او و همچنین رفقه یا کاروان، کمترین حد آن سه تن می باشد. پس خطاب «اثنان» برای واحد جاری شده، زیرا زبان عرب بر چنین استعمالی روان است و گفته شده: «قفن» با نون، تأکید مخففه است که نون در

حالت وصل تبـدیل به الف شده؛ زیرا این نون در حال وقف به الف مبدل می شود، پس وصل آن نیز بر حالت وقف آن حمل شده و «نسأل» جواب امر است.

در عبـارت «متی عهـدها»، ضـمیر به «دار» برمی گردد، یعنی بعـد از پیمـان بر روزه و نمـاز به خـاطر ظلم مخالفـان بر اهل آن و اخراجشان از آن خانه ها.

عبـارت «و این الاـولی»، «اولی» در اینجـا اسم موصول است. جوهری می گویـد: اما «اولی» بر وزن عُلی جمعی است که از لفظ خودش مفرد نـدارد و واحـد آن «الـذی» است. عبارت «شـطت» به تشدید طاء، یعنی دور شد و «نوی» سـمت و سویی است که مسافر قصد آنجا را دارد و «افانین» به معنای شاخه هاست و جمع «افنان» است و افنان جمع «فنن» است و در اینجا کنایه از تفرق است. و کلمه «اعتزی» یعنی نسب می رساند و «مطاعیم» جمع مطعام است و او کسی است که زیاد اطعام می کند و مهمانی می دهد.

عبارت «تضاغن القوم و اضـطغنوا» یعنی بر کینه ها پیچیـده شدند و «احنه» به کسـر همزه، حقد و کین است و «موتور» کسـی را گویند که کسی از او کشته شده، ولی از او خونخواهی نکرده و «وتره یتره وترا و تره» از همین باب است.

فاعـل عبـارت «اذا ذکروا» منافقان قریش و اهل کتاب هر دو با هم هسـتند. اگر فقط فاعل را منافقان قریش بگیری، منظور شاعر جریان خیبر است که در این جنگ شـکست خوردند و فتح به دست علی علیه السّـلام صورت گرفت، پس گریه شان به سـبب حسـد است و اگر به جای خیبر احـد می گفت، مناسب تر بود. و «وغره» شـدت سوزندگی گرماست و از همین جاست که می گویند: در سینه اش علیه من آتشی دارد و «وغر» به سکون غین، کینه و دشمنی و آتش خشم است.

عبارت «الا بقربی محمد» اشاره به احتجاج مهاجرین بر انصار در سـقیفه دارد که اسـتدلال کردند که ما مهاجرین به رسول خدا صلی اللّه علیه و آله و سـلم نزدیک تریم و بعیـد نیست تعبیر هن و هنات، اشاره به طعن در نسب آنان نیز باشد. و «غیثه» مفعول دوم «سقی» است و «نبی الهدی» بدل از «امن» است و «ملیکه» یعنی ربّ و مالک آن و «تفحات» مفعول دوم «بلغ» است .

عبارت «ذرّ الشـمس» یعنی خورشـید طلوع کرد و «شـرق» به تحریک شین، به معنای خورشـید است و «شـرقت الشمس»، یعنی خوشـید طلوع کرد و «شارق» خورشید را به وقت طلوع گویند و «لاحت» یعنی آشکار شد و درخشید. «مبتدرات» یعنی مبادرت به رؤیت طلوع شـمس می کننـد، یا کنایه است از سـرعتشان در حرکت. عبارت «جـدله» یعنی او را بر «جداله» که همان خاک است افکند.

عبارت «و اخری بفخ» اشاره به کشـتگان «فخ» دارد در زمان هادی که حسـین بن علی بن حسن بن حسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام و سلیمان بن عبدالله بن الحسن و یارانشان کشته شدند.

عبارت «و اخری بارض جوزان»، اشاره به قتل یحیی بن زید بن علی بن الحسـین علیهم السّلام دارد که در جوزجان کشته شد و در زمـان ولیـد در آنجا دار زده شـد و همچنان بر دار آویخته بود تا اینکه ابو مسـلم قیام نمود و او را پایین آورد و دفن کرد. و «محلهـا» مبتـدا و «بـارض» خبر آن است و «بـاخمرا» اسم جـایی در شانزده فرسـخی کوفه است که در آن ابراهیم بن عبـدالله بن

الحسن کشته شد.

عبارت «تضمنها» یعنی ضمانت او را قبول کرد یا مجازا او را در بر گرفت. و «ممضات» از عبارت «امضّه الجرح» گرفته شده، یعنی جراحت او را به درآورد و «مضض»، درد مصیبت است. عبارت «لست بالغا» یعنی با تمام کنه اوصافم، نمی توانم وصف کنم که او تا چه حدی مرا محزون کرده و ممکن است «صفات» با تنوین باشد، یعنی صفات شخص مبالغ. پس تنوین بدل از مضاف الیه است، و عبارت «قبور» خبر «ممضّات» است و فاء آن به خاطر ضرورت محذوف است. «ببطن النهر» یعنی نزدیک رود و «نهر» همان شعبه ای از فرات است که از کربلا می گذرد و این همان آبی است که امام حسین علیه السّلام از آن ممنوع شد و منظور از فرات در اینجا، اصل رودخانه بزرگ معروف است. و «تعریس» به معنای فرود آمدن در آخر شب است و به معنای محل فرود آمدن نیز هست و مصدر در این جا محتمل است و حاصل اینکه قبرهایشان نزدیک فرات است، به گونه ای که اگر مسافر نزدیک فرات فرود نیاید، به قدر نصف منزل راه تا فرات وجود دارد و منظور بزرگداشت جور و شناعت دشمنان است که با وجودی که کنار نهری کوچک و نزدیک نهری بزرگ بودند، لب تشنه جان دادند. «و لوعه الحب» یعنی سوزش محبت و «ازدار» صیغه متکلم وحده از ریشه زیارت است و گفته می شود: «شاقنی حبها»، یعنی محبت او مرا به هیجان آورد و «شاق الطنب الی الوتد»، یعنی طناب را محکم کرد و بست. و «جزع» به کسر جیم، وسط بیابان یا محل قطع شدن آن است و جزع نامیده نمی شود، مگر اینکه وسعتی داشته باشد که درخت برویانند یا منظور مکانی در بیابان است که درختی در آن نیست و چه بسا رمل زار و یا محل قومی معنا بدهد. این چنین در قاموس آمده. معنا این می شود که من می ترسم از زیارت آنان اندوهم به هیجان آید وقتی ببینم به خاک افتادنشان را که بین بیابان و درختان نخل واقع شده، و در برخی نسخه ها «نحلات» دارد، یعنی دیدن به خاک افتادنشان مرا به جزع و لاغری می اندازد که البته این احتمال بعید است.

عبارت «تغشاهم» یعنی آنان را احاطه کرد و بر آنان فرود آمد و در برخی نسخه های قدیمی «تقسمهم» دارد، یعنی آنان را جدا کرد و «ریب» آن حوادثی است که جان ها را به اضطراب می اندازد، و «منون» به معنای روزگار و مرگ است و «عقر» به ضم و فتح عین، محله قوم و وسط و اصل خانه را گویند؛ یعنی آنان خانه ندارند، و «حجره قوم» به فتح حاء، ناحیه خانه شان را گویند و جمع آن حجرات به تحریک جیم است و منظور حیاطی است که مردم به سمت اتاق هایش می روند.

کلمه «مدینین» یعنی خوار و ذلیل ها. «اقضاء» یعنی لاغران یا برهنگان و در قاموس «لزبه» به معنای شدت آمده و جمع آن لزبات به سکون زاء است. عبارت «ان زوراً» یعنی آنان زائرینی دارند و «عقبان» جمع «عقاب» است و «رخمات» جمع «رخمه» است، یعنی جز این پرندگان کسی قبورشان را زیارت نمی کند. عبارت «ثوت» یعنی اقامت گزید و «تنکیب» به معنای عدول است و «لأواء» شدت را گویند، یعنی سختی سال ها مجاورتی با آنان ندارد، زیرا از دنیا جدا شده اند و منظور از «جمرات»، آتش جهنم است. و «رجل مغوار» مردی را گویند که زیاد غارت می کند و عبارت «غارهم الله بخیر» یعنی خدا برکت و باران نصیبشان کرد و «حمی» بر وزن إِلی، چیزهایی است که از شیأ نگه داری می شود. عبارت «لم تزره المذنبات» یعنی فقط کسانی که از گناهان مطهر شده اند، به او نزدیک می شوند. و «سمره» بین سفیدی و سیاهی را گویند و «قنا» جمع قنات به معنای نیزه است و «مسعر» چوب آتش گیره است و عبارت «انه مسعر حرب» از همین معناست، یعنی او آتش جنگ را شعله ور می کند و در حالت نصبی، این کلمه حال است و ممکن است مرفوع نیز خوانده شود. عبارت «اقحموا» یعنی بی گدار به آب زدند و «غمره» شدت را گویند و «غمره البحر» دریای عظیم را گویند و «ملقوح هند» یعنی لقاح و وطء آن برای آنان حاصلی نداشت

و «قوم نوکی»، یعنی احمقان و ممکن است از نیک به معنای جماع باشد، ولی لغت با این معنا مساعدت ندارد . عبارت «ملامک» به نصب، یعنی ملامتت را از من بازدار و «قوم عناه»، یعنی اسیرانی که آماده بودند و امید داشتند که آزاد شوند و پرداخت دیه از آنان برداشته شود و آماده بودند که قومی از اسیران که در مخمصه افتاده بودند و در آستانه مرگ و اسارت بودند نجات یابند. گویی اسبانشان گیر کرده بودند و شما آنان را آزاد کردید و با نیزه ها و شمشیرهای بران و آهنی خود بند از پای اسبان گشودید.

کلمه «قصی الرحم» یعنی من کسی را که دور باشد از حیث رحم، دوست دارم، به شرطی که دوست شما باشد و زن و دخترانم را اگر مخالف شما باشند، مهجور می سازم. عبارت «حبیکم» یعنی محبت من به شما و «مؤاتاه» به معنای اثرپذیری و موافقت است و همزه آن به واو مبدل شده و «تسکاب» به معنای ریختن است و عبارت «هملت عینه»، یعنی چشمه به جوشش افتاد.

«حجه» به کسر حاء، به معنای سال است و «جوی» سوزش و شدت وجد از عشق کسی یا حزن است و «بلقع» زمین بی آب و علف را گویند، و «ربه الحجلات» یعنی زنان داخل حجله یا صاحبان حجله، و «حجله» به تحریک جیم، موضعی است که با لباس و پرده برای عروس زینت می شود و عبارت «فلان آمن فی سربه» به کسر یعنی فلانی در درونش ایمان آورد و «فلان واسع السرب»، یعنی فلانی آسوده خاطر است. «اذا وتروا» یعنی کسی از آنان کشته شده، ولی قدرت قصاص و اخذ دیه ندارند، بلکه محتاج خواستن از آنان هستند و قدرت ندارند جنایت وارده بر خود را آشکار کنند و گفته شده: دستان خود را دراز کرده اند برای گرفتن دیه و نتوانسته اند بگیرند و معنای اول بلیغ تر و آشکارتر است.

«منصل» به ضم میم و صاد، شمشیر را گویند. کلمه «غیر بتات» یعنی غیر منقطع و عبارت «ارتاح الله لفلان» یعنی به او رحم کرد و عبارت «باء بغضب»، یعنی عصبانی برگشت و «لهوات» به معنای گوشت های موجود در دورترین نقطه دهان است.

**[ترجمه]

«۱۴»

د، [العدد القویه] قَالَ صَاحِبُ الْأَغَانِی: قَصَدَ دِعْبِلُ بْنُ عَلِیٍّ الْخُزَاعِیُّ بِقَصِیدَتِهِ هَذِهِ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام بِخُرَاسَانَ فَأَعْطَاهُ عَشَرَةَ آلَافِ دِرْهَمٍ مِنَ الدَّرَاهِمِ الْمَضْرُوبَهِ بِاسْمِهِ وَ خَلَعَ عَلَیْهِ خِلْعَهً مِنْ ثِیَابِهِ فَأَعْطَاهُ بِهَا أَهْلُ قُمَّ ثَلَاثِینَ أَلْفَ دِرْهَمٍ فَلَمْ یَبِعْهَا

۱- ۱. یعنی قوله« عنید لاهل الحق غیر مؤاتی» و فی نسخه الکمبانیّ« المواطاه» و هو سهو.

فَقَطَعُوا عَلَيْهِ الطَّرِيقَ فَأَخَذُوهَا فَقَالَ لَهُمْ إِنَّهَا تُرَادُ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هِيَ مُحَرَّمَةٌ عَلَيْكُمْ فَحَلَفَ أَنْ لَا يَبِيعَهَا أَوْ يُعْطُونَهُ بَعْضَهَا فَيَكُونَ فِي كَفَنِهِ فَأَعْطَوْهُ فَرْدَ كُمٍّ كَانَ فِي أَكْفَانِهِ وَ كَتَبَ قَصِيدَتَهُ مَدَارِسُ آيَاتٍ فِيمَا يُقَالُ عَلَى ثَوْبٍ وَ أَحْرَمَ فِيهِ وَ أَمَرَ بِأَنْ يَكُونَ فِي كَفَنِهِ وَ لَمْ يَزَلْ دِعْبِلٌ مَرْهُوبُ اللِّسَانِ وَ يَخَافُ مِنْ هِجَائِهِ الْخُلَفَاءُ قَالَ ابْنُ الْمُدَبِّرِ لَقِيتُ دِعْبِلًا فَقُلْتُ لَهُ أَنْتَ أَجْسَرُ النَّاسِ حَيْثُ تَقُولُ فِي الْمَأْمُونِ:

إِنِّي مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ سُيُوفُهُمْ***قَتَلَتْ أَخَاكَ وَ شَرَّفَتْكَ بِمَقْعَدٍ

رَفَعُوا مَحَلَّكَ بَعْدَ طُولِ خُمُولِهِ***وَ اسْتَنْقَذُوكَ مِنَ الْحَضِيضِ الْأَوْهَدِ

فَقَالَ لِي يَا أَبَا إِسْحَاقَ إِنِّي أَحْمِلُ خَشَبَتِي مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً وَ لَا أَجِدُ مَنْ يَصْلِبُنِي عَلَيْهَا(۱).

**[ترجمه]العدد القویه: دعبل بن علی خزاعی با قصیده خود قصد عزیمت به جانب حضرت رضا علیه السّلام کرد و در خراسان آن جناب به او ده هزار درهم از سکه هایی که به نام خودش زده شده بود داد، به اضافه خلعتی از لباس های خودش. اهالی قم سی هزار درهم در مقابل آن لباس دادند، ولی نفروخت و در خارج شهر بر سر راه او نشستند و لباس را به زور از او گرفتند. گفت: این بر خلاف دستور خداست و بر شما حرام است و بالاخره قسم خورد که نمی فروشم، مگر اینکه مقداری از آن را به من بدهید که جزو کفن خود کنم. یک آستین لباس را به او دادند که جزو کفن خود کرد.

گفته اند همان قصیده (مدارس آیات) را بر پارچه ای نوشت و با آن احرام بست و وصیت کرد که آن را جزو کفنش قرار دهند. خلفاء از زبان دعبل وحشت داشتند و می ترسیدند آنها را هجو کند.

ابن مدبر گفت: دعبل را دیدم و به او گفتم: خیلی نترس هستی و جرات داری با گفتن چنین شعری درباره مأمون:

من از قومی هستم که با شمشیرهایشان برادرت را کشتند و جایگاه تو را رفیع کردند!

و محل تو را بعد از به سردی و انزوا رفتن بلند کردند و تو را از پستی و کوچکی نجات دادند

دعبل گفت: ابو اسحاق! من چهل سال است که چوبه دارم را بر شانه خود حمل می کنم و کسی را نمی یابم که مرا بر آن چوبه به دار کشد. -. الاغانی ۲۰ : ۶۹ -

**[ترجمه]

«۱۵»

کش، [رجال الکشی] قَالَ أَبُو عَمْرٍو: قَدْ بَلَغَنِي أَنَّ دِعْبِلَ بْنَ عَلِيٍّ الْخُزَاعِيَّ وَفَدَ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام بِخُرَاسَانَ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ قَالَ إِنِّي قَدْ قُلْتُ قَصِيدَةً وَ جَعَلْتُ فِي نَفْسِي أَنْ لَا أُنْشِدَهَا أَحَداً أَوْلَى مِنْكَ فَقَالَ هَاتِهَا فَأَنْشَدَ قَصِيدَتَهُ الَّتِي يَقُولُ فِيهَا:

أَ لَمْ تَرَ أَنِّي مُنْذُ ثَلَاثُونَ حِجَّةً***أَرُوحُ وَ أَغْدُو دَائِمَ الْحَسَرَاتِ

أَرَى فَيْئَهُمْ فِی غَیْرِهِمْ مُتَقَسِّماً***وَ أَیْدِیَهُمْ مِنْ فَیْئِهِمْ صِفْرَاتٍ

فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ إِنْشَادِهِ قَامَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام وَ دَخَلَ مَنْزِلَهُ وَ بَعَثَ بِخِرْقَهٍ فِیهَا سِتُّمِائَهِ دِینَارٍ وَ قَالَ لِلْجَارِیَهِ قُولِی لَهُ یَقُولُ لَکَ مَوْلَایَ اسْتَعِنْ بِهَذِهِ عَلَی سَفَرِکَ وَ أَعْذِرْنَا فَقَالَ لَهَا دِعْبِلٌ لَا وَ اللَّهِ مَا هَذَا أَرَدْتُ وَ لَا لَهُ خَرَجْتُ وَ لَکِنْ قُولِی لَهُ هَبْ لِی ثَوْباً مِنْ ثِیَابِکَ فَرَدَّهَا أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام وَ قَالَ لَهُ خُذْهَا وَ بَعَثَ إِلَیْهِ بِجُبَّهٍ مِنْ ثِیَابِهِ فَخَرَجَ دِعْبِلٌ حَتَّی وَرَدَ قُمَّ فَنَظَرُوا إِلَی الْجُبَّهِ فَأَعْطَوْهُ فِیهَا أَلْفَ دِینَارٍ فَأَبَی عَلَیْهِمْ وَ قَالَ لَا وَ اللَّهِ وَ لَا خِرْقَهً مِنْهَا بِأَلْفِ دِینَارٍ ثُمَّ خَرَجَ مِنْ قُمَّ فَاتَّبَعُوهُ وَ قَدْ جَمَعُوا عَلَیْهِ وَ أَخَذُوا الْجُبَّهَ فَرَجَعَ إِلَی قُمَّ وَ کَلَّمَهُمْ فِیهَا فَقَالُوا لَیْسَ إِلَیْهَا سَبِیلٌ وَ لَکِنْ إِنْ شِئْتَ فَهَذِهِ أَلْفُ دِینَارٍ فَقَالَ نَعَمْ وَ خِرْقَهً مِنْهَا فَأَعْطَوْهُ أَلْفَ دِینَارٍ وَ خِرْقَهً مِنْهَا.

(۲)

ص: ۲۶۰

۱- ۱. الأغانی ج ۲۰ ص ۶۹ و ۸۱.

۲- ۲. رجال الکشّیّ ص ۴۲۶.

**[ترجمه]رجال کشی: ابو عمرو می گوید: به من خبر رسید که دعبل خزاعی در خراسان، بر حضرت رضا علیه السّلام وارد شده و گفته: من قصیده ای سروده ام و پیمان بسته ام قبل از شما برای احدی آن را نخوانم. حضرت فرمود: بخوان و او نیز قصیده ای را که در آن این ابیات را گفته، خوانده است: آیا ندیده ای که من از سی سال پیش صبح و شب را با حسرت مداوم پشت سر می گذرم؟

سهم و نصیب آل محمد صلی اللّه علیه و آله و سلم را می بینم که بین غیرشان تقسیم شده و دست هایشان از سهم خود کوتاه و خالی است!

وقتی شعرش را خواند، امام رضا علیه السّلام برخاست و به منزل رفت و لباسی که در آن ۶۰۰ دینار بود فرستاد و به کنیز فرمود: به دعبل بگو مولای تو به تو می فرماید: در سفر خود از این هدیه کمک بگیر و ما را معذور کن! دعبل گفت: نه به خدا قسم من اراده صله نکرده بودم و به قصد پول به نزد آقا نیامدم! ولی به آقا بگو لباسی از البسه خود را به من بدهد. حضرت رضا علیه السّلام پول را رد کرد و به دعبل فرمود: این را بگیر. و جبه ای از لباس های خود را نیز به او عطا فرمود. دعبل از نزد حضرت مرخص شد تا اینکه به قم رسید و قمی ها جبه را دیدند و هزار دینار برای خریدنش دادند، ولی دعبل قبول نکرد و گفت: نه به خدا یک پاره از آن را به هزار دینار نمی دهم، و از قم بیرون آمد. قمی ها او را دنبال کردند و دورش جمع شدند و جبه را گرفتند. دعبل به قم برگشت و درباره آن با آنان سخن گفت، ولی گفتند: راهی برای گرفتن جبه نداری، ولی اگر می خواهی این هزار دینار را بگیر. گفت: باشد، ولی یک تکه پاره اش را به من بدهید، پس هزار دینار و یک تکه پاره از آن را به او دادند! - . رجال کشی: ۴۲۶ -

**[ترجمه]

باب ۱۸ أحوال أصحابه و أهل زمانه و مناظراتهم و نوادر أخباره و مناظراته علیه السلام

الأخبار

«۱»

ع، [علل الشرائع] أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُذَكِّرُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَحْمُودٍ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ يَقُولُ: إِنَّمَا كَانَتْ عَدَاوَةُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام أَنَّ جَدَّهُ ذَا الثُّدَيَّةِ الَّذِی قَتَلَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام يَوْمَ النَّهْرَوَانِ كَانَ رَئِيسَ الْخَوَارِجِ وَ حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ هَذِهِ الْحِكَايَةَ مِنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ بِعَيْنِهَا.

**[ترجمه]علل الشرائع: عبدالرحمن بن محمّد بن محمود گفت: از ابراهیم بن محمّد بن سفیان شنیدم که می گفت: علت دشمنی احمد بن حنبل با علی بن ابی طالب علیه السّلام، از آن جهت بود که جد احمد بن حنبل ذو الثدیه، به دست علی بن ابی طالب علیه السّلام در نهروان کشته شد که رئیس خوارج بود. ابو سعید نیز گفت: همین جریان را بدون کم و کاست از ابراهیم بن محمّد بن سفیان نیز شنیده.

**[ترجمه]

«۲»

ع، [عِلَلُ الشَّرَائِعِ] مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ أَحْمَدَ بْنِ يَعْقُوبَ الْجُرْجَانِيَّ قَاضِیَ هَرَاةَ یَقُولُ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَوْرَکَ الْهَرَوِیَّ یَقُولُ سَمِعْتُ عَلِیَّ بْنَ حثرم [خَشْرَم] یَقُولُ: کُنْتُ فِی مَجْلِسِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ فَجَرَی ذِکْرُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَقَالَ لَا یَکُونُ الرَّجُلُ سَنِّیّاً حَتَّی یُبْغِضَ عَلِیّاً قَلِیلًا قَالَ عَلِیُّ بْنُ حثرم [خَشْرَم] فَقُلْتُ لَا یَکُونُ الرَّجُلُ سَنِّیّاً حَتَّی یُحِبَّ عَلِیّاً علیه السلام کَثِیراً وَ فِی غَیْرِ هَذِهِ الْحِکَایَهِ قَالَ عَلِیُّ بْنُ حثرم [خَشْرَمٍ] فَضَرَبُونِی وَ طَرَدُونِی مِنَ الْمَجْلِسِ.

**[ترجمه]علل الشرائع: محمّد بن احمد بن یعقوب جرجانی قاضی هرات گفت: از محمّد بن عورک هروی شنیدم که گفت: از علی بن حثرم شنیدم می گفت: در مجلس احمد بن حنبل بودم. سخن از علی بن ابی طالب علیه السّلام به میان آمد و او گفت: شخص سنی محسوب نمی شود، مگر اینکه به مقدار کمی هم با علی علیه السّلام دشمن باشد. ابن حثرم گفت: من گفتم: شخص سنی محسوب نمی شود، مگر اینکه علی را زیاد دوست داشته باشد. در غیر این حکایت نقل کرده که: «مرا زدند و از مجلس خارج کردند.»

**[ترجمه]

«۳»

سر، [السرائر] فِی جَامِعِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُرَارَهَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ الْبَصْرِیِّ قَالَ: نَزَلَ بِنَا أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام بِالْبَصْرَهِ ذَاتَ لَیْلَهٍ فَصَلَّی الْمَغْرِبَ فَوْقَ سَطْحٍ فَسَمِعْتُهُ یَقُولُ فِی سُجُودِهِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ الْعَنِ الْفَاسِقَ بْنَ الْفَاسِقِ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ قُلْتُ لَهُ أَصْلَحَکَ اللَّهُ مَنْ هَذَا الَّذِی لَعَنْتَهُ فِی سُجُودِکَ فَقَالَ هَذَا یُونُسُ مَوْلَی ابْنِ یَقْطِینٍ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّهُ قَدْ أَضَلَّ خَلْقاً کَثِیراً مِنْ مَوَالِیکَ إِنَّهُ کَانَ یُفْتِیهِمْ عَنْ آبَائِکَ علیهم السلام أَنَّهُ لَا بَأْسَ بِالصَّلَاهِ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَی طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ بَعْدَ

ص: ۲۶۱

الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ فَقَالَ كَذَبَ لَعَنَهُ اللَّهُ عَلَى أَبِي أَوْ قَالَ عَلَى آبَائِي وَ مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ قِيمَهَ عَبْدٍ مِنْ أَهْلِ السَّوَادِ.

**[ترجمه]سرائر: محمّد بن فضل بصری می گوید: حضرت رضا علیه السّلام شبی به بصره آمد و نماز مغرب را بالای پشت بامی خواند و شنیدم که در سجده می گفت: خدایا! فاسق پسر فاسق را لعنت کن! از نماز که فراغت حاصل کرد، پرسیدم: آقا! خدا خیرتان دهد! چه کسی را در سجده لعنت فرمودید؟ گفت: یونس غلام ابن یقطین را. عرض کردم: او گروهی از دوستان شما را گمراه کرده و از جانب پدرانت علیهم السّلام به آنها فتوا می داد که نماز بعد از طلوع فجر تا طلوع خورشید و بعد از عصر تا خورشید غروب کند اشکالی ندارد! فرمود: خدا او را لعنت کند! دروغ بسته بر پدرم (یا فرمود «پدرانم»)، چه ارزشی دارد یک غلام بیابانی!

**[ترجمه]

«۴»

قب، [المناقب لابن شهرآشوب] كَانَ بَابُهُ مُحَمَّدَ بْنَ رَاشِدٍ وَ مِنْ ثِقَاتِهِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ الْبَزَنْطِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ الْكُوفِيُّ الْأَزْدِيُّ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُنْدَبٍ الْبَجَلِيُّ وَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ سَعْدٍ الْأَحْوَصُ الْأَشْعَرِيُّ وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ وَ مِنْ أَصْحَابِهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَزَّازُ وَ يُعْرَفُ بِالْوَشَّاءِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الدَّيْلَمِيُّ وَ عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ الْأَنْبَارِيُّ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ النَّهَاوَنْدِيُّ وَ حَمَّادُ بْنُ عُثْمَانَ النَّابُ وَ سَعْدُ بْنُ سَعْدٍ وَ الْحَسَنُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَهْوَازِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ الرُّخَّجِيُّ وَ خَلَفٌ الْبَصْرِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ وَ بَكْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيُّ وَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَمْدَانِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ قَيْسِ بْنِ غَيْلَانَ وَ إِسْحَاقُ بْنُ مُعَاوِيَهَ الْخَضِيبِيُ (۱): وَ ذَكَرَ ابْنُ الشَّهْرَزُورِيِّ فِي مَنَاقِبِ الْأَبْرَارِ أَنَّ مَعْرُوفَ الْكَرْخِيِّ كَانَ مِنْ مَوَالِي عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام وَ كَانَ أَبَوَاهُ نَصْرَانِيَّيْنِ فَسَلَّمَا مَعْرُوفاً إِلَى الْمُعَلِّمِ وَ هُوَ صَبِيٌّ فَكَانَ الْمُعَلِّمُ يَقُولُ لَهُ قُلْ ثَالِثُ ثَلَاثَهٍ وَ هُوَ يَقُولُ بَلْ هُوَ الْوَاحِدُ فَضَرَبَهُ الْمُعَلِّمُ ضَرْباً مُبَرِّحاً فَهَرَبَ وَ مَضَى إِلَى الرِّضَا عليه السلام وَ أَسْلَمَ عَلَى يَدِهِ ثُمَّ إِنَّهُ أَتَى دَارَهُ فَدَقَّ الْبَابَ فَقَالَ أَبُوهُ مَنْ بِالْبَابِ فَقَالَ مَعْرُوفٌ فَقَالَ عَلَى أَيِّ دِينٍ قَالَ عَلَى دِينِ الْحَنِيفِيِّ فَأَسْلَمَ أَبُوهُ بِبَرَكَاتِ الرِّضَا عليه السلام قَالَ مَعْرُوفٌ فَعِشْتُ زَمَاناً ثُمَّ تَرَكْتُ كُلَّ مَا كُنْتُ فِيهِ إِلَّا خِدْمَهَ مَوْلَايَ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام (۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: دربان حضرت رضا علیه السّلام محمّد بن راشد بود و از اشخاص مورد اعتماد ایشان، محمّد بن ابی نصر بزنطی، محمّد بن فضل کوفی، احمد بن محمّد اشعری، عبداللّه بن جندب بجلی، اسماعیل بن سعد احوص اشعری و احمد بن محمّد اشعری بودند و از اصحاب آن جناب، حسن بن علی خزاز معروف به وشاء، محمّد بن سلیمان دیلمی، علی بن حکم انباری، عبداللّه بن مبارک نهاوندی، حماد بن عثمان ناب، سعد بن سعد، حسن بن سعید اهوازی، محمّد بن فضل رخجی، خلف بصری، محمّد بن سنان، بکر بن محمّد ازدی، ابراهیم بن محمّد همدانی، محمّد بن احمد بن قیس بن غیلان و اسحاق بن معاویه خضیبی بودند. - . مناقب ۴ : ۳۶۸ -

ابن شهرزوری در مناقب الابرار نوشته که معروف کرخی، از غلامان علی بن موسی الرضا علیهما السّلام بود و پدر و مادرش نصرانی بودند. معروف را در کودکی به معلمی سپردند؛ معلم به او می گفت: بگو سومیِ سه تا (مطابق عقیده نصرانیان که به سه اصل قائلند) او می گفت: یکتا. معلم او را سخت زد، وی فرار کرد و خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید و به دست

ایشان مسلمان شد.

بعد به در خانه خودشان آمد و در زد. پدرش پرسید: پشت درب کیست؟ گفت: معروف است. گفت: با چه دین؟ جواب داد: بر دین حنیف. پدر و مادرش نیز به برکت حضرت رضا علیه السّلام مسلمان شدند. معروف گفت: مدتی زندگی کردم، سپس تمام کارهای خود را منحصر به خدمتکاری حضرت رضا علیه السّلام نمودم. -. مناقب ۴ : ۳۶۱ -

**[ترجمه]

ب، [قرب الإسناد] مُعَاوِيَةُ بْنُ حُكَيْمٍ عَنِ الْبَزَنْطِيِّ قَالَ: وَعَدَنَا أَبُو الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام لَيْلَةً إِلَى مَسْجِدِ دَارِ مُعَاوِيَةَ فَجَاءَ فَسَلَّمَ علیه السلام فَقَالَ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَهَدُوا عَلَى إِطْفَاءِ نُورِ اللَّهِ حِينَ قَبَضَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى رَسُولَهُ صلی الله علیه و آله وَ أَبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَ قَدْ جَهَدَ

ص: ۲۶۲

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۸.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۱ و ۳۶۲.

عَلِيُّ بْنُ أَبِی حَمْزَةَ عَلَی إِطْفَاءِ نُورِ اللَّهِ حِینَ مَضَی أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام فَأَبَی اللَّهُ إِلَّا أَنْ یُتِمَّ نُورَهُ وَ قَدْ هَدَاکُمُ اللَّهُ لِأَمْرٍ جَهِلَهُ النَّاسُ فَاحْمَدُوا اللَّهَ عَلَی مَا مَنَّ عَلَیْکُمْ بِهِ إِنَّ جَعْفَراً علیه السلام کَانَ یَقُولُ فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ (۱) فَالْمُسْتَقَرُّ مَا ثَبَتَ مِنَ الْإِیمَانِ وَ الْمُسْتَوْدَعُ الْمُعَارُ وَ قَدْ هَدَاکُمُ اللَّهُ لِأَمْرٍ جَهِلَهُ النَّاسُ فَاحْمَدُوا اللَّهَ عَلَی مَا مَنَّ عَلَیْکُمْ بِهِ (۲).

**[ترجمه]قرب الاسناد: بزنطی می گوید: حضرت رضا علیه السّلام وعده داد که شبی به مسجد خانه معاویه بیاید. پس سر وعده تشریف آورد، سلام کرد و فرمود: مردم از زمانی که پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم از دنیا رفت، کوشش می کنند نور خدا را خاموش کنند، ولی خداوند نور خود را تکمیل می نماید. پس از فوت موسی بن جعفر علیهما السلام، علی بن ابی حمزه خیلی کوشش کرد نور خدا را خاموش کند، اما خداوند بر خلاف تصمیم او، نور خود را تکمیل نمود و شما را به مقامی هدایت کرد که دیگران عارف به آن نیستند. بر این نعمت که خدا به شما ارزانی داشته، خدا را ستایش کنید.

حضرت صادق علیه السّلام می فرمود: ایمان دو نوع است: ثابت و عاریه (مستقر و مستودع) خدا شما را راهنمایی کرد به چیزی که دیگران به جاهلند؛ پس بر این نعمت که بر شما منت نهاده، ستایشگر باشید. - . قرب الاسناد: ۲۰۲ -

**[ترجمه]

«۶»

ب، [قرب الإسناد] الرَّیَّانُ بْنُ الصَّلْتِ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام إِنَّ الْعَبَّاسِیَ (۳)

أَخْبَرَنِی أَنَّکَ رَخَّصْتَ فِی سَمَاعِ الْغِنَاءِ فَقَالَ کَذَبَ الزِّنْدِیقُ مَا هَکَذَا کَانَ إِنَّمَا سَأَلَنِی عَنْ سَمَاعِ الْغِنَاءِ فَأَعْلَمْتُهُ أَنَّ رَجُلًا أَتَی أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ علیهم السلام فَسَأَلَهُ عَنْ سَمَاعِ الْغِنَاءِ فَقَالَ لَهُ أَخْبِرْنِی إِذَا جَمَعَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی بَیْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ مَعَ أَیِّهِمَا یَکُونُ الْغِنَاءُ فَقَالَ الرَّجُلُ مَعَ الْبَاطِلِ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَعْفَرٍ حَسْبُکَ فَقَدْ حَکَمْتَ عَلَی نَفْسِکَ فَهَکَذَا کَانَ قَوْلِی لَهُ (۴).

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الهمدانی عن علی عن أبیه عن الریان: مثله (۵).

**[ترجمه]قرب الاسناد: ریان بن صلت می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: هشام بن ابراهیم عباسی از شما نقل می کرد که گوش دادن غنا را اجازه فرموده اید! فرمود: دروغ گفته آن کافر! چنین نیست؛ از من راجع به شنیدن غنا پرسید، گفتم: مردی خدمت حضرت باقر علیه السّلام رسید و از شنیدن غنا سؤال کرد؛ حضرت به او فرمود: بگو ببینم! اگر خداوند بین حق و باطل جمع نماید، غناء جزو کدام یک از این دو است؟ آن مرد گفت: جزو باطل خواهد بود. آن جناب فرمود: کافی است، خود را محکوم کردی. من هم به او (عباسی) همین حرف را زدم. - . قرب الاسناد: ۱۹۸ -

در عیون اخبارالرضا نیز مثل این حدیث نقل شده است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴ -

**[ترجمه]

«۷»

ب، [قرب الإسناد] الرَّيَّانُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الْعَبَّاسِيِّ يَوْماً فَطَلَبَ دَوَاةً وَ قِرْطَاساً بِالْعَجَلَهِ فَقُلْتُ مَا لَکَ فَقَالَ سَمِعْتُ مِنَ الرِّضَا علیه السلام أَشْيَاءَ أَحْتَاجُ أَنْ أَكْتُبَهَا لَا أَنْسَاهَا فَكَتَبَهَا فَمَا كَانَ بَيْنَ هَذَا وَ بَيْنَ أَنْ جَاءَنِی بَعْدَ جُمْعَهٍ فِی وَقْتِ الْحَرِّ وَ ذَلِکَ بِمَرْوَ فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ جِئْتَ فَقَالَ مِنْ عِنْدِ هَذَا قُلْتُ مِنْ عِنْدِ الْمَأْمُونِ قَالَ لَا قُلْتُ مِنْ عِنْدِ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ قَالَ لَا مِنْ عِنْدِ هَذَا فَقُلْتُ مَنْ تَعْنِی قَالَ مِنْ عِنْدِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَی

۱- ۱. الأنعام: ۹۸.

۲- ۲. قرب الإسناد ص ۲۰۲.

۳- ۳. فی العیون إبراهیم بن هشام العباسیّ. و الصحیح هشام بن إبراهیم العباسیّ راجع الکشّیّ ص ۴۲۱.

۴- ۴. قرب الإسناد ص ۱۹۸.

۵- ۵. عیون أخبار الرضا علیه السلام ج ۲ ص ۱۴.

فَقُلْتُ وَيْلَکَ خُذِلْتَ أَيْشٍ قِصَّتُکَ فَقَالَ دَعْنِی مِنْ هَذَا مَتَی کَانَ آبَاؤُهُ يَجْلِسُونَ عَلَی الْکَرَاسِیِّ حَتَّی يُبَايَعَ لَهُمْ بِوِلَايَهِ الْعَهْدِ کَمَا فَعَلَ هَذَا فَقُلْتُ وَيْلَکَ اسْتَغْفِرْ رَبَّکَ فَقَالَ جَارِيَتِی فُلَانَهُ أَعْلَمُ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ لَوْ قُلْتُ بِرَأْسِی هَکَذَا لَقَالَتِ الشِّيعَهُ بِرَأْسِهَا فَقُلْتُ أَنْتَ رَجُلٌ مَلْبُوسٌ عَلَيْکَ إِنَّ مِنْ عَقِيدَهِ الشِّيعَهِ أَنْ لَوْ رَأَوْهُ علیه السلام وَ عَلَيْهِ إِزَارٌ مَصْبُوغٌ وَ فِی عُنُقِهِ کَبَرٌ يَضْرِبُ فِی هَذَا الْعَسْکَرِ لَقَالُوا مَا کَانَ فِی وَقْتٍ مِنَ الْأَوْقَاتِ أَطْوَعَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ هَذَا الْوَقْتِ وَ مَا وَسِعَهُ غَيْرُ ذَلِکَ فَسَکَتَ ثُمَّ کَانَ يَذْکُرُهُ عِنْدِی وَقْتاً بَعْدَ وَقْتٍ فَدَخَلْتُ عَلَی الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ الْعَبَّاسِیَّ يُسْمِعُنِی فِيکَ وَ يَذْکُرُکَ وَ هُوَ کَثِيراً مَا يَنَامُ عِنْدِی وَ يَقِيلُ فَتَرَی أَنِّی آخُذُ بِحَلْقِهِ وَ أَعْصِرُهُ حَتَّی يَمُوتَ ثُمَّ أَقُولُ مَاتَ مِيتَهً فُجْاءَهً فَقَالَ وَ نَفَضَ يَدَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ لَا يَا رَيَّانُ لَا يَا رَيَّانُ لَا يَا رَيَّانُ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ هُوَ ذَا يُوَجِّهُنِی إِلَی الْعِرَاقِ فِی أُمُورٍ لَهُ وَ الْعَبَّاسِیُّ خَارِجٌ بَعْدِی بِأَيَّامٍ إِلَی الْعِرَاقِ فَتَرَی أَنْ أَقُولَ لِمَوَالِيکَ الْقُمِّيِّينَ أَنْ يَخْرُجَ مِنْهُمْ عِشْرُونَ أَوْ ثَلَاثُونَ رَجُلًا کَأَنَّهُمْ قَاطِعُو طَرِيقٍ أَوْ صَعَالِيکُ فَإِذَا اجْتَازَ بِهِمْ قَتَلُوهُ فَيُقَالُ قَتَلَهُ الصَّعَالِيکُ فَسَکَتَ فَلَمْ يَقُلْ لِی نَعَمْ وَ لَا لَا فَلَمَّا صِرْتُ إِلَی الْحَوَانِ بَعَثْتُ فَارِساً إِلَی زَکَرِيَّا بْنِ آدَمَ وَ کَتَبْتُ إِلَيْهِ أَنَّ هَاهُنَا أُمُوراً لَا يَحْتَمِلُهَا الْکِتَابُ فَإِنْ رَأَيْتَ أَنْ تَصِيرَ إِلَی مِشْکَاهٍ فِی يَوْمِ کَذَا وَ کَذَا لِأُوَافِيَکَ بِهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَوَافَيْتَ وَ قَدْ سَبَقَنِی إِلَی مِشْکَاهٍ فَأَعْلَمْتُهُ الْخَبَرَ وَ قَصَصْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّهَ وَ أَنَّهُ يُوَافِی هَذَا الْمَوْضِعَ يَوْمَ کَذَا وَ کَذَا فَقَالَ دَعْنِی وَ الرَّجُلَ فَوَدَّعْتُهُ وَ خَرَجْتُ وَ رَجَعَ الرَّجُلُ إِلَی قُمَّ وَ قَدْ وَافَاهَا مَعْمَرٌ فَاسْتَشَارَهُ فِيمَا قُلْتُ لَهُ فَقَالَ مَعْمَرٌ لَا نَدْرِی سُکُوتَهُ أَمْرٌ أَوْ نَهْیٌ وَ لَمْ يَأْمُرْکَ بِشَیْ ءٍ فَلَيْسَ الصَّوَابُ أَنْ تَتَعَرَّضَ لَهُ فَأَمْسَکَ عَنِ التَّوَجُّهِ إِلَيْهِ زَکَرِيَّا وَ اجْتَازَ الْعَبَّاسِیُّ بِالْجَادَّهِ وَ سَلِمَ مِنْهُ (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: ریان گفت: روزی وارد بر عباسی شدم. وی با عجله دوات و کاغذ خواست. گفتم: چه شده؟ گفت: از حضرت رضا علیه السّلام مطالبی شنیده ام که باید آنها را بنویسم، مبادا فراموش کنم! پس آن مطالب را نوشت. بیش از یک جمعه نگذشت که درهوای گرم در مرو پیش من آمد. گفتم: از کجا می آیی؟ گفت: از پیش این. گفتم: از پیش مأمون؟ گفت: نه. گفتم: از پیش فضل بن سهل؟ گفت: نه، از پیش این می آیم! گفتم: منظورت کیست؟ گفت: از پیش علی بن موسی علیهما السّلام. گفتم: بیچاره شدی بدبخت! جریانت چیست؟ گفت: این حرف ها را رها کن! کی پدران او روی تخت می نشستند و با آنها به ولایت عهدی بیعت می کرد این طوری که او کرده؟ گفتم: وای بر تو، استغفار کن! گفت: فلان کنیزم از او داناتر است. سپس گفت: اگر من این حرف را بگویم، شیعه ها نیز می پذیرند.

گفتم: تو دیوانه شده ای! عقیده شیعه درباره آن جناب چنین است که اگر ببینند یک پیراهن گلی رنگ بر تن دارد و طبلی هم به گردن آویخته و میان این سپاه طبل می زند، می گویند: هیچ وقت بیشتر از این موقع علی بن موسی الرضا علیهما السّلام خدا را اطاعت نکرده، زیرا چاره ای نداشته از اینکه چنین کاری را نکند. عباسی سکوت کرد.

بعدها پشت سر هم از آن جناب سخن می گفت. من خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و گفتم: عباسی از شما بدگویی می کند و نسبت های ناروا می دهد. او بیشتر وقت ها پیش من می خوابد. اجازه می دهی گلویش را بگیرم و فشار دهم تا بمیرد بعد مشهور کنم که سکته کرده؟ سه مرتبه دست های خود را تکان داد و فرمود: نه ریان، نه ریان نه! گفتم: فضل بن سهل مرا برای انجام کاری مأمور عراق کرده. عباسی نیز بعد از من خواهد آمد. اگر اجازه می دهی به دوستان قمی شما اشاره کنم تا بیست یا سی نفر مثل سر راه بگیرها یا به صورت عرب های بیابانی بر او بتازند و همین که خواست از آن راه بگذرد، او را بکشند و بعد بگویند که بیابانگردان عرب او را کشته اند؟ چیزی نگفت! نه قبول کرد و نه رد نمود.

وقتی به حوان رسیدم، یک مأمور سوار فرستادم پیش زکریا بن آدم و نوشتم مطالبی هست که نمی توان به وسیله نامه نوشت. اگر ممکن است در فلان روز در مشکاه تا بیا تو را ببینم. وقتی به مشکاه رسیدم، او جلوتر از من آمده بود. جریان را برایش توضیح دادم و تمام داستان را نقل کردم و گفتم: او فلان روز به این محل خواهد رسید. گفت: بسیار خوب، او را به من واگذار! من خداحافظی کردم و به راه خود ادامه دادم و آن مرد به قم برگشت. در راه او به معمر برخورد و با او درباره آنچه من گفته بودم مشورت کرد. معمر گفت: نمی دانم سکوتش امر است یا نهی! دستوری نداده، صحیح نیست مزاحم آن مرد شوی! زکریا متعرض او نشد و عباسی از آنجا گذشت و سالم رد شد. - . قرب الاسناد: ۱۹۹ -

**[ترجمه]

بیان

الکبر بالتحریک الطبل.

ص: ۲۶۴

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۱۹۹ و ۲۰۰.

**[ترجمه]«کبر» به تحریک باء، طبل را گویند.

**[ترجمه]

«۸»

ب، [قرب الإسناد] ابْنُ عِيسَى عَنِ الْبَزَنْطِيِّ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى الرِّضَا عليه السلام أَنِّى رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَهِ وَ أَنَا وَ أَهْلُ بَيْتِى نَدِينُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ بِطَاعَتِكُمْ وَ قَدْ أَحْبَبْتُ لِقَاءَكَ لِأَسْأَلَكَ عَنْ دِينِى وَ أَشْيَاءَ جَاءَ بِهَا قَوْمٌ عَنْكَ بِحُجَجٍ يَحْتَجُّونَ بِهَا عَلَيَّ فِيكَ وَ هُمُ الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّ أَبَاكَ ص حَيٌّ فِى الدُّنْيَا لَمْ يَمُتْ مِيتَتَهَا وَ مِمَّا يَحْتَجُّونَ بِهِ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّا سَأَلْنَاهُ عَنْ أَشْيَاءَ فَأَجَابَ بِخِلَافِ مَا جَاءَ عَنْ آبَائِهِ وَ أَقْرِبَائِهِ كَذَا وَ قَدْ نَفَى التَّقِيَّهَ عَنْ نَفْسِهِ فَعَلَيْهِ أَنْ يَخْشَى ثُمَّ إِنَّ صَفْوَانَ لَقِيَكَ فَحَكَى لَكَ بَعْضَ أَقَاوِيلِهِمُ الَّذِى سَأَلُوكَ عَنْهَا فَأَقْرَرْتَ بِذَلِكَ وَ لَمْ تَنْفِهِ عَنْ نَفْسِكَ ثُمَّ أَجَبْتَهُ بِخِلَافِ مَا أَجَبْتَهُمْ وَ هُوَ قَوْلُ آبَائِكَ عليهم السلام وَ قَدْ أَحْبَبْتُ لِقَاءَكَ لِتُخْبِرَنِى لِأَيِّ شَيْءٍ أَجَبْتَ صَفْوَانَ بِمَا أَجَبْتَهُ وَ أَجَبْتَ أُولَئِكَ بِخِلَافِهِ فَإِنَّ فِى ذَلِكَ حَيَاهً لِى وَ لِلنَّاسِ وَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ وَ مَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً(۱) فَكَتَبَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم قَدْ أُوْصِلَ كِتَابُكَ إِلَيَّ وَ فَهِمْتُ مَا ذَكَرْتَ فِيهِ مِنْ حُبِّكَ لِقَائِى وَ مَا تَرْجُو فِيهِ وَ يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ أُشَافِهَكَ فِى أَشْيَاءَ جَاءَ بِهَا قَوْمٌ عَنِّى وَ زَعَمْتَ أَنَّهُمْ يَحْتَجُّونَ بِحُجَجٍ عَلَيْكُمْ وَ يَزْعُمُونَ أَنِّى أَجَبْتُهُمْ بِخِلَافِ مَا جَاءَ عَنْ آبَائِى وَ لَعَمْرِى مَا يُسْمِعُ الصُّمَّ وَ لَا يَهْدِى الْعُمْىَ إِلَّا اللَّهُ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَأَنَّما يَصَّعَّدُ فِى السَّماءِ كَذلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ-

(۲) إِنَّكَ لا تَهْدِى مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لكِنَّ اللَّهَ يَهْدِى مَنْ يَشاءُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (۳) قَدْ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ لَوِ اسْتَطَاعَ النَّاسُ لَكَانُوا شِيعَتَنَا أَجْمَعِينَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَخَذَ مِيثَاقَ شِيعَتِنَا يَوْمَ أَخَذَ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام إِنَّمَا شِيعَتُنَا مَنْ تَابَعَنَا وَ لَمْ يُخَالِفْنَا وَ مَنْ إِذَا خِفْنَا خَافَ وَ إِذَا أَمِنَّا أَمِنَ فَأُولَئِكَ شِيعَتُنَا وَ قَالَ

۱- ۱. المائده: ۳۲.

۲- ۲. الأنعام: ۱۲۵.

۳- ۳. القصص: ۵۶.

اللَّهُ تَبارَکَ وَ تَعَالَی فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ (۱) وَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ ما کانَ الْمُؤْمِنُونَ لِیَنْفِرُوا کَافَّهً فَلَوْ لا نَفَرَ مِنْ کُلِّ فِرْقَهٍ مِنْهُمْ طائِفَهٌ لِیَتَفَقَّهُوا فِی الدِّینِ وَ لِیُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذا رَجَعُوا إِلَیْهِمْ لَعَلَّهُمْ یَحْذَرُونَ (۲) فَقَدْ فُرِضَتْ عَلَیْکُمُ الْمَسْأَلَهُ وَ الرَّدُّ إِلَیْنَا وَ لَمْ یُفْرَضْ عَلَیْنَا الْجَوَابُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ فَإِنْ لَمْ یَسْتَجِیبُوا لَکَ فَاعْلَمْ أَنَّما یَتَّبِعُونَ أَهْواءَهُمْ وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَواهُ بِغَیْرِ هُدیً مِنَ اللَّهِ (۳) یَعْنِی مَنِ اتَّخَذَ دِینَهُ رَأْیَهُ بِغَیْرِ إِمَامٍ مِنْ أَئِمَّهِ الْهُدَی فَکَتَبْتُ إِلَیْهِ أَنَّهُ یَعْرِضُ فِی قَلْبِی مِمَّا یَرْوِی هَؤُلَاءِ فِی أَبِیکَ فَکَتَبَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ مَا أَحَدٌ أَکْذَبَ عَلَی اللَّهِ وَ عَلَی رَسُولِهِ صلی الله علیه و آله مِمَّنْ کَذَّبَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ أَوْ کَذَبَ عَلَیْنَا لِأَنَّهُ إِذَا کَذَّبَنَا أَوْ کَذَبَ عَلَیْنَا فَقَدْ کَذَّبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لِأَنَّا إِنَّمَا نُحَدِّثُ عَنِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ عَنْ رَسُولِهِ صلی الله علیه و آله.

وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام وَ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّکُمْ أَهْلُ بَیْتِ الرَّحْمَهِ اخْتَصَّکُمُ اللَّهُ بِهَا فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام نَحْنُ کَذَلِکَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ لَمْ نُدْخِلْ أَحَداً فِی ضَلَالَهٍ وَ لَمْ نُخْرِجْهُ عَنْ هُدًی وَ إِنَّ الدُّنْیَا لَا تَذْهَبُ حَتَّی یَبْعَثَ اللَّهُ مِنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ رَجُلًا یَعْمَلُ بِکِتَابِ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ لَا یَرَی مُنْکَراً إِلَّا أَنْکَرَهُ فَکَتَبْتُ إِلَیْهِ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنَّهُ لَمْ یَمْنَعْنِی مِنَ التَّعْزِیَهِ لَکَ بِأَبِیکَ إِلَّا أَنَّهُ کَانَ یَعْرِضُ فِی قَلْبِی مِمَّا یَرْوِی هَؤُلَاءِ فَأَمَّا الْآنَ فَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّ أَبَاکَ قَدْ مَضَی علیه السلام فَآجَرَکَ اللَّهُ فِی أَعْظَمِ الرَّزِیَّهِ وَ هَنَّاکَ أَفْضَلَ الْعَطِیَّهِ فَإِنِّی أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ ثُمَّ وَصَفْتُ لَهُ (۴) حَتَّی انْتَهَیْتُ إِلَیْهِ فَکَتَبَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام لَا یَسْتَکْمِلُ عَبْدٌ الْإِیمَانَ حَتَّی یَعْرِفَ أَنَّهُ یَجْرِی لِآخِرِهِمْ مَا یَجْرِی لِأَوَّلِهِمْ فِی الْحُجَّهِ وَ الطَّاعَهِ وَ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ سَوَاءً وَ لِمُحَمَّدٍ

۱- ۱. النحل: ۴۳ و الأنبیاء: ۷.

۲- ۲. براءه: ۱۲۲.

۳- ۳. القصص: ۵۰.

۴- ۴. یعنی اماما بعد امام.

صلى الله علیه و آله وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَضْلُهُمَا وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ عَلَيْهِ إِمَامٌ حَيٌّ يَعْرِفُهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ إِنَّ الْحُجَّةَ لَا تَقُومُ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى خَلْقِهِ إِلَّا بِإِمَامٍ حَتَّى يَعْرِفُونَهُ وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام مَنْ سَرَّهُ أَنْ لَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ حَتَّى يَنْظُرَ إِلَى اللَّهِ وَ يَنْظُرَ اللَّهُ إِلَيْهِ فَلْيَتَوَلَّ آلَ مُحَمَّدٍ صلوات الله علیهم وَ يَبْرَأْ مِنْ عَدُوِّهِمْ وَ يَأْتَمَّ بِالْإِمَامِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ إِذَا كَانَ كَذَلِكَ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ

وَ نَظَرَ إِلَى اللَّهِ وَ لَوْ لَا مَا قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام حِينَ يَقُولُ لَا تَعْجَلُوا عَلَى شِيعَتِنَا إِنْ تَزِلَّ قَدَمٌ تَثْبُتُ أُخْرَى وَ قَالَ مَنْ لَكَ بِأَخِيكَ كُلِّهِ لَكَانَ مِنِّي مِنَ الْقَوْلِ فِي ابْنِ أَبِي حَمْزَةَ وَ ابْنِ السَّرَّاجِ وَ أَصْحَابِ ابْنِ أَبِي حَمْزَةَ أَمَّا ابْنُ السَّرَّاجِ فَإِنَّمَا دَعَاهُ إِلَى مُخَالَفَتِنَا وَ الْخُرُوجِ مِنْ أَمْرِنَا إِنَّهُ عَدَا عَلَى مَالٍ لِأَبِي الْحَسَنِ علیه السلام عَظِيمٍ فَاقْتَطَعَهُ فِي حَيَاةِ أَبِي الْحَسَنِ وَ كَابَرَنِي عَلَيْهِ وَ أَبَى أَنْ يَدْفَعَهُ وَ النَّاسُ كُلُّهُمْ مُسَلِّمُونَ مُجْتَمِعُونَ عَلَى تَسْلِيمِهِمُ الْأَشْيَاءَ كُلَّهَا إِلَيَّ فَلَمَّا حَدَثَ مَا حَدَثَ مِنْ هَلَاكِ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام اغْتَنَمَ فِرَاقَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ وَ أَصْحَابِهِ إِيَّايَ وَ تَعَلَّلَ وَ لَعَمْرِي مَا بِهِ مِنْ عِلَّةٍ إِلَّا اقْتِطَاعُهُ الْمَالَ وَ ذَهَابُهُ بِهِ وَ أَمَّا ابْنُ أَبِي حَمْزَةَ فَإِنَّهُ رَجُلٌ تَأَوَّلَ تَأْوِيلًا لَمْ يُحْسِنْهُ وَ لَمْ يُؤْتَ عِلْمَهُ فَأَلْقَاهُ إِلَى النَّاسِ فَلَجَّ فِيهِ وَ كَرِهَ إِكْذَابَ نَفْسِهِ فِي إِبْطَالِ قَوْلِهِ بِأَحَادِيثَ تَأَوَّلَهَا وَ لَمْ يُحْسِنْ تَأْوِيلَهَا وَ لَمْ يُؤْتَ عِلْمَهَا وَ رَأَى أَنَّهُ إِذَا لَمْ يُصَدِّقْ آبَائِي بِذَلِكَ لَمْ يُدْرَ لَعَلَّ مَا خُبِّرَ عَنْهُ مِثْلَ السُّفْيَانِيِّ وَ غَيْرِهِ أَنَّهُ كَانَ لَا يَكُونُ مِنْهُ شَيْ ءٌ وَ قَالَ لَهُمْ لَيْسَ يُسْقَطُ قَوْلُ آبَائِهِ بِشَيْ ءٍ وَ لَعَمْرِي مَا يُسْقِطُ قَوْلَ آبَائِي شَيْ ءٌ وَ لَكِنْ قَصُرَ عِلْمُهُ عَنْ غَايَاتِ ذَلِكَ وَ حَقَائِقِهِ فَصَارَ فِتْنَةً لَهُ وَ شُبِّهَ عَلَيْهِ وَ فَرَّ مِنْ أَمْرٍ فَوَقَعَ فِيهِ وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ قَدْ فَرَغَ مِنَ الْأَمْرِ فَقَدْ كَذَبَ لِأَنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ الْمَشِيَّةَ فِي خَلْقِهِ يُحْدِثُ مَا يَشَاءُ وَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ وَ قَالَ ذُرِّيَّةً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ فَآخِرُهَا مِنْ أَوَّلِهَا وَ أَوَّلُهَا مِنْ آخِرِهَا فَإِذَا خُبِّرَ عَنْهَا بِشَيْ ءٍ مِنْهَا بِعَيْنِهِ

أَنَّهُ كَائِنٌ فَكَانَ فِي غَيْرِهِ مِنْهُ فَقَدْ وَقَعَ الْخَبَرُ عَلَى مَا أَخْبَرُوا أَ لَيْسَ فِي أَيْدِيهِمْ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ إِذَا قِيلَ فِي الْمَرْءِ شَيْ ءٌ فَلَمْ يَكُنْ فِيهِ ثُمَّ كَانَ فِي وُلْدِهِ مِنْ بَعْدِهِ فَقَدْ كَانَ فِيهِ (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: بزنطی می گوید: نامه ای خدمت حضرت رضا علیه السّلام نوشتم به این مضمون: من مردی از اهل کوفه هستم. من و خانواده ام به اطاعت شما عقیده داریم. خیلی علاقه دارم که از نزدیک خدمت شما برسم تا سؤال هایی بپرسم درباره مسائل دینی و نیز مطالبی را که گروهی دلیل بر امام نبودن شما گرفته اند، از اشخاصی که معتقدند پدرتان موسی بن جعفر علیهما السّلام زنده است و از دنیا نرفته، از جمله دلیل های آنها این است که ما سؤال هایی کرده ایم و ایشان (حضرت رضا علیه السّلام) بر خلاف آباء گرامش جواب داده و در ضمن تقیه را برای خود لازم نمی شمارد، با اینکه باید تقیه کند.

صفوان خدمت شما رسیده و بعضی از حرف های آنها را نقل کرده. این موضوع را شما اقرار کرده ای، اما در مورد مسائل بر خلاف آنچه به آنها جواب داده ای، به صفوان فرموده ای که مطابق با گفتار آباء گرامت هست. مایل بودم خدمت شما برسم ببینم چرا به صفوان جوابی بر خلاف جواب آنها داده ای. این تحقیق به سرنوشت من و مردم بستگی دارد و موجب زنده شدن من و آنها می شود. خداوند در قرآن می فرماید: «وَ مَنْ أَحْیاها فَکَأَنَّما أَحْیَا النَّاسَ جَمِیعاً» - . مائده / ۳۲ - ، {و هر کس کسی را زنده بدارد، چنان است که گویی تمام مردم را زنده داشته است.}

در جواب نامه من نوشت: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیم. نامه ات رسید و متوجه شدم که علاقه به دیدار ما داری و در این مورد چقدر مشتاق هستی. لازم است که از رو به رو با هم صحبت کنیم. در مورد مطالبی که از طرف من نقل کرده اند که گمان می کنی آنها به این وسیله دلیل بر رد شما می آورند و می گویند که من بر خلاف آباء گرامم به آنها پاسخ داده ام، به جان خود قسم می خورم که به گوش کر نمی توان مطلب را فهماند و آدم کور را جز خدا نمی تواند هدایت کند. هر کس را خدا بخواهد هدایت به واقعیت نماید، به او شرح صدر عنایت می کند و کسی را که بخواهد گمراه شود، بر عکس کوردل می سازد، گویی به آسمان می خواهد بالا برود. خداوند پلیدی این چنین نصیب کسانی می کند که ایمان ندارند، آیه دیگر می فرماید: «إِنَّکَ لا تَهْدِی مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لکِنَّ اللَّهَ یَهْدِی مَنْ یَشاءُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ» - . قصص / ۵۶ - ، {در حقیقت، تو هر که را دوست داری نمی توانی راهنمایی کنی، لیکن خداست که هر که را بخواهد راهنمایی می کند، و او به راه یافتگان داناتر است.}

حضرت باقر علیه السّلام فرموده است: اگر مردم بتوانند، همه شیعه ما می شوند، ولی خداوند عزیز در همان وقت که پیمان انبیا را گرفت، از شیعیان ما پیمان گرفته است. باز فرموده است که شیعیان ما کسانی هستند که تابع ما باشند و در هنگام آسودگی و اطمینان خاطر ما، مطمئن باشند و مخالفت نورزند و در هنگام وحشت و ترس ما بیمناک شوند؛ اینها شیعیان مایند. خداوند در قرآن کریم می فرماید: «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ» - . انبیاء / ۷ - ، {اگر نمی دانید از پژوهندگان کتاب های آسمانی بپرسید.} در آیه دیگر می فرماید: «وَ ما کانَ الْمُؤْمِنُونَ لِیَنْفِرُوا کَافَّةً فَلَوْ لا نَفَرَ مِنْ کُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طائِفَةٌ لِیَتَفَقَّهُوا فِی الدِّینِ وَ لِیُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذا رَجَعُوا إِلَیْهِمْ لَعَلَّهُمْ یَحْذَرُونَ» - . توبه / ۱۲۲ - ، {و شایسته نیست مؤمنان همگی [برای جهاد] کوچ کنند. پس چرا از هر فرقه ای از آنان، دسته ای کوچ نمی کنند تا [دسته ای بمانند و] در دین آگاهی پیدا کنند و قوم خود را -

وقتی به سوی آنان بازگشتند بیم دهند - باشد که آنان [از کیفر الهی] بترسند؟} بر شما لازم است که از ما بپرسید و به سوی ما پناه آورید و بر ما واجب نشده جواب دادن. خداوند در این آیه می فرماید: «فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّما يَتَّبِعُونَ أَهْواءَهُمْ وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَواهُ بِغَيْرِ هُدىً مِنَ اللَّهِ» - . قصص / ۵۰ - ، {پس اگر تو را اجابت نکردند، بدان که فقط هوس های خود را پیروی می کنند و کیست گمراه تر از آنکه بی راهنمایی خدا از هوسش پیروی کند؟} منظور آیه در مورد کسانی است که دین خود را بر پایه نظر و رأی خودش قرار می دهند و پیروی از ائمه و رهبرانی که باید اطاعت از آنها کنند، نمی نمایند.

بزنطی می گوید: باز در مورد مطالبی نوشتم که راجع به پدر عزیزت نقل می کنند، در دلم خلجانی است. در جواب نوشت: حضرت باقر علیه السّلام فرموده: کسی بیشتر خدا و رسولش را تکذیب نکرده از آن شخصی که ما خانواده را تکذیب می کند. او دروغ بر ما می بندد، زیرا وقتی ما را تکذیب کند یا دروغ بر ما ببندد، خدا و پیامبر را تکذیب کرده، چون ما از جانب خدا و پیامبر به مردم چیزی می گوییم.

آن جناب در جواب مردی که عرض کرد: «شما خانواده رحمت هستید و خداوند این امتیاز را به شما بخشیده»، فرمود: ما چنین هستیم و خدا را سپاسگزاریم که کسی را به گمراهی نکشانده ایم و از هدایت خارج نکرده ایم و عمر دنیا پایان نخواهد یافت تا یکی از میان ما خانواده برانگیخته شود که به کتاب خدا عمل کند و با هر کار زشت مبارزه نماید.

نامه دیگری نوشتم و گفتم: فدایت شوم! فقط مطالبی که اینها درباره پدرت نقل می کردند، مرا مانع می شد از اینکه شما را درباره فوت پدرتان تسلیت گویم، اما دیگر فهمیدم که آن جناب از دنیا رفته، به شما تسلیت می گویم. خداوند پاداش شما را در مورد پدرتان زیاد کند و بهترین جزا عنایت فرماید! گواهی می دهم بر وحدانیت خدا و رسالت محمّد مصطفی و یکایک ائمه صلوات الله علیهم را نام بردم تا منتهی به ایشان شد.

نامه ای در جوابم نوشت که حضرت باقر علیه السّلام فرموده: ایمان شخص کامل نمی شود، مگر اینکه مقام و اطاعتی را که برای اولین امام قائل است، برای آخرین امام نیز قائل باشد و حلال و حرام آنها را مساوی بداند و برای محمّد و علی علیهما و آلهما السّلام، فضیلت و شخصیت آن دو را معترف باشد. پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم فرموده است: هر کس از دنیا برود و قائل به امام زنده ای نباشد، چون مردمان جاهلیت از دنیا رفته. حضرت باقر علیه السّلام فرمود: حجت بر خلق تکمیل نمی شود، مگر اینکه امامی را بفرستد که او را بشناسند .

حضرت باقر علیه السّلام فرمود: کسی که مایل است بین او و خدا حجابی نباشد، به طوری که خدا را ببیند و خدا او را در نظر داشته باشد، دوستی و محبت با آل محمّد صلی اللَّه علیه و آله و سلم بورزد و از دشمنان ایشان بیزار باشد و از امامی که از خاندان محمّد صلی اللَّه علیه و آله و سلم است پیروی کند. وقتی چنین باشد، خدا به او توجه دارد و او نیز متوجه خدا است. اگر این فرمایش های حضرت باقر علیه السّلام نبود که فرمود: درباره شیعیان ما عجله نکنید، اگر در یک قدم لغزش نمایند، در قدم دیگری استوار و پابرجا می شوند. و نیز فرمود: نمی توان شخصی را پیدا کرد که از هر جهت صاف و پاک و بی عیب باشد، سخنانی درباره ابن ابی حمزه و ابن سراج و پیروان ابن ابی حمزه می گفتم.

اما ابن السراج که وادار به مخالفت ما شد و سرپیچی از دستور ما کرد، علتش این بود که پول زیادی از حضرت موسی بن

جعفر علیهما السّلام در اختیارش بود. پس در زمان پدرم آنها را به نفع خود نگه داشت و با من لجاجت ورزید و از تسلیم آن امتناع کرد، در حالی که تمام مردم آنچه را که در اختیار داشتند، به من رد کردند. پس از درگذشت پدرم موسی بن جعفر علیهما السّلام، کناره گیری علی بن ابی حمزه و یارانش را از من غنیمت شمرد و سوء استفاده کرد و خود را به مریضی زد، با اینکه هیچ بیماری نداشت؛ او فقط تصمیم گرفته بود که پول ها را به نفع خود نگه دارد.

ولی ابن ابی حمزه اشتباه کرد و مطالب را چنان توجیه کرد که وارد نبود. به مردم اعلام کرد و بعد سر حرف خود ایستاد. نخواست خود را تکذیب کند و سخن قبلی خود را باطل شمارد. با خود می گفت: اگر تصدیق نکند ائمه علیهم السّلام را در این مورد که فرموده اند: حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام قائم است، در نتیجه اعتماد به اخبار ائمه از بین می رود و شاید خبرهایی که در مورد خروج سفیانی و چیزهای دیگری که داده اند، به طور کلی اتفاق نیفتد. آن وقت معتقد شد که هیچ چیز نمی تواند مانع از پذیرش گفتار آنها شود و ما حرفشان را رد کنیم، ولی اشتباه کرده؛ این تأویل ها موجب بی اعتنایی به گفتار آباء گرامم نمی شود. او منظور را درک نکرده بود و از فهم حقایق قاصر بود. این امر موجب گمراهی او شد از چیزی که می ترسید، به همان مبتلا شد .

حضرت باقر علیه السّلام فرموده است: هر که خیال کند کارها تمام است، دروغ گفته، زیرا خداوند پیوسته درباره زندگی مردم دارای اراده و خواست است، هر چه را بخواهد به وجود می آورد و آنچه را که بخواهد انجام می دهد و فرموده است: «ذُرِّيَّةً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ» - . آل عمران / ۳۴ - ، {فرزندانی که بعضی از آنان از [نسل] بعضی دیگرند.} این خانواده به یکدیگر پیوستگی دارند و اولی آنها به آخری و آخری با وی پیوسته است. اگر خبری دادند که در یکی از آنها به وقوع می پیوندد، در صورتی در دیگری این مصداق پیدا کند، مثل این است که در او پیدا کرده، مگر خود اینها از حضرت صادق علیه السّلام نقل نکرده اند که فرموده: اگر بگویند فلان موضوع در فلان شخص است، بعد همان موضوع در فرزندان او پس از فوتش واقع شود، مثل این است که در خود او بوده. - . قرب الاسناد: ۲۰۳ -

**[ترجمه]

بيان

قوله و رأى أنه إذا لم يصدق أى قال إنه إن لم أصدق الأئمه فيما أخبروا به من كون موسى عليه السلام هو القائم فيرتفع الاعتماد عن أخبارهم فلعل ما أخبروا به من السفيانى و غيره لا يقع شى ء منها و حاصل جوابه عليه السلام يرجع تاره إلى أنه مما وقع فيه البداء و تاره إلى أنه مأول بأنه يكون ذلك فى نسله و قد مر تأويل آخر لها حيث قال عليه السلام كلنا قائمون بأمر الله.

و قوله عليه السلام و فر من أمر فوقع فيه إشاره إلى أنه بعد هذا القول لزمه طرح كثير من الأخبار المنافيه لكون موسى عليه السلام هو القائم.

**[ترجمه]عبارت «و رأى انه اذا لم يصدق» یعنی آن واقفی گفته: اگر من امامان را تصدیق نکنم که فرموده اند: موسی علیه السّلام همان قائم است، اعتماد به اخبار آنان از بین می رود. شاید اخباری که در خصوص خروج سفیانی و غیر آن وارد شده،

هیچ کدام محقق نشود؛ خلاصه جواب حضرت علیه السّلام گاهی به این صورت است که این امر از اموری است که در آن بداء حاصل شده و گاهی به این صورت است که اگر گفته اند موسی بن جعفر علیهما السّلام قائم است، یکی از فرزندانش هم که قائم باشد، می توان این نسبت را داد. و به نحو دیگری نیز توصیه شده که فرموده اند: ما همه قائم به حق هستیم.

و عبارت «و فرّ من امر فوقع فیه» اشاره به این مطلب است که «بطائنی» بعد از این سخن لازم می آید بسیاری از اخباری را که منافات دارند با اینکه امام کاظم علیه السّلام حضرت قائم باشد، کنار بزند!

**[ترجمه]

«۹»

ب، [قرب الإسناد] مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: أَتَيْتُ أَنَا وَ يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بَابَ الرِّضَا علیه السلام وَ بِالْبَابِ قَوْمٌ قَدِ اسْتَأْذَنُوا عَلَيْهِ قَبْلَنَا وَ اسْتَأْذَنَّا بَعْدَهُمْ وَ خَرَجَ الْآذِنُ فَقَالَ ادْخُلُوا وَ يَتَخَلَّفُ يُونُسُ وَ مَنْ مَعَهُ مِنْ آلِ يَقْطِينٍ فَدَخَلَ الْقَوْمُ وَ تَخَلَّفْنَا فَمَا لَبِثُوا أَنْ خَرَجُوا وَ أَذِنَ لَنَا فَدَخَلْنَا فَسَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَرَدَّ السَّلَامَ ثُمَّ أَمَرَنَا بِالْجُلُوسِ فَسَأَلَهُ يُونُسُ عَنْ مَسَائِلَ أُجِيبَ فِيهَا فَقَالَ لَهُ يُونُسُ يَا سَيِّدِي إِنَّ عَمَّكَ زَيْداً قَدْ خَرَجَ بِالْبَصْرَهِ وَ هُوَ يَطْلُبُنِي وَ لَا آمَنُهُ عَلَى نَفْسِي فَمَا تَرَى لِي أَخْرُجُ إِلَى الْبَصْرَهِ أَوْ أَخْرُجُ إِلَى الْكُوفَهِ قَالَ بَلْ اخْرُجْ إِلَى الْكُوفَهِ فَإِذَا ... فَصِرْ إِلَى الْبَصْرَهِ قَالَ فَخَرَجْنَا مِنْ عِنْدِهِ وَ لَمْ نَعْلَمْ مَعْنَى فَإِذَا حَتَّى وَافَيْنَا الْقَادِسِيَّهَ حَتَّى جَاءَ النَّاسُ مُنْهَزِمِينَ يَطْلُبُونَ يَدْخُلُونَ الْبَدْوَ وَ هُزِمَ أَبُو السَّرَايَا وَ دَخَلَ هَرْثَمَهُ الْكُوفَهَ وَ اسْتَقْبَلَنَا جَمَاعَهٌ مِنَ الطَّالِبِيِّينَ بِالْقَادِسِيَّهِ مُتَوَجِّهِينَ نَحْوَ الْحِجَازِ فَقَالَ لِي يُونُسُ فَإِذَا ... هَذَا مَعْنَاهُ فَصَارَ مِنَ الْكُوفَهِ إِلَى الْبَصْرَهِ وَ لَمْ يُبْدِهِ (۲)

بِسُوءٍ(۳).

ص: ۲۶۸

۱- ۱. قرب الإسناد ص ۲۰۳- ۲۰۶.

۲- ۲. يقال: بدهه أمر و بادهه: بغته و- بأمر-: استقبله به.

۳- ۳. قرب الإسناد ص ۲۰۱.

**[ترجمه]قرب الاسناد: محمّد بن عیسی می گوید: من و یونس بن عبدالرحمن به در خانه حضرت رضا علیه السّلام رفتیم. گروهی قبل از ما منتظر اجازه بودند. ما نیز اجازه ورود خواستیم. فرمود: داخل شوند، ولی یونس بن عبدالرحمن و همراهانش از آل یقطین همان جا باشند. آنها وارد شدند و ما بودیم. چیزی نگذشت که واردین خارج شدند و اجازه ورود به ما داد. داخل شدیم و سلام کردیم. جواب فرمود و دستور داد بنشینیم. یونس چند مسأله از آن جناب پرسید و به جواب آنها رسید.

یونس عرض کرد: آقای من! عمویت زید در بصره خروج کرده و مرا خواسته است، ولی من اطمینانی به جان خود ندارم. چه صلاح می دانی؛ بروم به بصره یا بروم کوفه؟ فرمود: برو به کوفه وقتی که...آن وقت برو به بصره. ما از خدمت آن جناب مرخص شدیم، ولی نفهمیدیم معنی «وقتی که...» چیست تا رسیدیم به قادسیه و مشاهده کردیم مردم فرار می کنند و به بیابان می گریزند، ابو السرایا نیز فرار کرد و هرثمه داخل کوفه شد. گروهی از اولاد ابو طالب که عازم حجاز بودند به ما برخوردند. یونس گفت: حالا معنی «وقتی که...» را فهمیدیم. در این موقع از کوفه به جانب بصره رفت و با پیشامد بدی رو به رو نشد. - . قرب الاسناد: ۲۰۱ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ب، [قرب الإسناد] ابْنُ عِیسَی عَنِ الْبَزَنْطِیِّ قَالَ: بَعَثَ إِلَیَّ الرِّضَا علیه السلام بِحِمَارٍ لَهُ فَجِئْتُ إِلَی صِرْیَا فَمَکَثْتُ عَامَّهَ اللَّیْلِ مَعَهُ ثُمَّ أُتِیتُ بِعَشَاءٍ ثُمَّ قَالَ افْرُشُوا لَهُ ثُمَّ أُتِیتُ بِوِسَادَهٍ طَبَرِیَّهٍ وَ مرادع [رَادِعٍ] وَ کِسَاءٍ قَیَاصِرِیٍّ وَ مِلْحَفَهٍ مَرْوِیٍّ فَلَمَّا أَصَبْتُ مِنَ الْعَشَاءِ قَالَ لِی مَا تُرِیدُ أَنْ تَنَامَ قُلْتُ بَلَی جُعِلْتُ فِدَاکَ فَطَرَحَ عَلَیَّ الْمِلْحَفَهَ أَوِ الْکِسَاءَ ثُمَّ قَالَ بَیَّتَکَ اللَّهُ فِی عَافِیَهٍ وَ کُنَّا عَلَی سَطْحٍ فَلَمَّا نَزَلَ مِنْ عِنْدِی قُلْتُ فِی نَفْسِی قَدْ نِلْتُ مِنْ هَذَا الرَّجُلِ کَرَامَهً مَا نَالَهَا أَحَدٌ قَطُّ فَإِذَا هَاتِفٌ یَهْتِفُ بِی یَا أَحْمَدُ وَ لَمْ أَعْرِفِ الصَّوْتَ حَتَّی جَاءَنِی مَوْلًی لَهُ فَقَالَ أَجِبْ مَوْلَایَ فَنَزَلْتُ فَإِذَا هُوَ مُقْبِلٌ إِلَیَّ فَقَالَ کَفَّکَ فَنَاوَلْتُهُ کَفِّی فَعَصَرَهَا ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ صلوات الله علیه أَتَی صَعْصَعَهَ بْنَ صُوحَانَ عَائِداً لَهُ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ یَقُومَ مِنْ عِنْدِهِ قَالَ یَا صَعْصَعَهَ بْنَ صُوحَانَ لَا تَفْتَخِرْ بِعِیَادَتِی إِیَّاکَ وَ انْظُرْ لِنَفْسِکَ فَکَانَ الْأَمْرُ قَدْ وَصَلَ إِلَیْکَ وَ لَا یُلْهِیَنَّکَ الْأَمَلُ أَسْتَوْدِعُکَ اللَّهَ وَ أَقْرَأُ عَلَیْکَ السَّلَامَ کَثِیراً(۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: ابن عیسی از بزنطی نقل کرد که گفت: حضرت رضا علیه السّلام الاغ خود را برایم فرستاد تا خدمتش برسم و در صریا خدمتش رسیدم. تمام شب را آنجا بودمو پس از شام خوردن، فرمود: رختخواب بیندازید! برایم بالشی طبری و روکشی خوشبو و شاهانه و لحافی مروی آوردند. پس از صرف شام، فرمود: نمی خواهی بخوابی؟ عرض کردم: بلی فدایت شوم! با دست خود لحاف یا روکشی را به رویم کشید و بعد فرمود: خدا سبب شود تو با عافیت شب را صبح کنی، و ما روی بام بودیم.

وقتی آقا پایین رفت، با خودم گفتم: چه مقام و موقعیتی در نزد امام علیه السّلام پیدا کرده ام که هیچ کس را چنان مقامی نیست! ناگاه یک نفر صدا زد: احمد! صدا را نشناختم. چیزی نگذشت که غلام آقا آمد و گفت: بیا خدمت مولایم! پایین رفتم و دیدم آن جناب به طرف من می آید. فرمود: دستت را بده به من! دست خود را به ایشان دادم. دستم را فشرد و سپس فرمود: امیرالمؤمنین علیه السّلام به عیادت و دیدن صعصعه بن صوحان رفت. وقتی خواست از جا حرکت کند، فرمود: صعصعه! مبادا

عیادت و دیدار من از تو، موجب به خود بالیدن تو شود. متوجه خود باش! مثل اینکه چنین جریانی نیز برای تو پیش آمد؛ مبادا فریب آرزو را بخوری! تو را به پناه خدا می سپارم و بسیار برای تو سلامتی می خواهم. - . قرب الاسناد: ۲۲۲ -

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی: مِثْلَهُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: نیز مثل این حدیث را نقل کرده است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۳ -

**[ترجمه]

بيان

قال الفیروزآبادی ثوب مردوع مزعفر و رادع و مردع کمعظم فیه أثر طیب (۳).

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: لباس «مردوع» یعنی زعفرانی و «رادع و مردع» بر وزن معظم، لباسی است که در آن اثر بوی خوش هست.

**[ترجمه]

«۱۲»

ب، [قرب الإسناد] الْحُسَیْنُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: قَرَأْتُ کِتَابَ الرِّضَا علیه السلام إِلَی دَاوُدَ بْنِ کَثِیرٍ الرَّقِّیِّ وَ هُوَ مَحْبُوسٌ وَ کَتَبَ إِلَیْهِ یَسْأَلُهُ الدُّعَاءَ فَکَتَبَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیم عَافَانَا اللَّهُ وَ إِیَّاکَ بِأَحْسَنِ عَافِیَةٍ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ بِرَحْمَتِهِ کَتَبْتُ إِلَیْکَ وَ مَا بِنَا مِنْ نِعْمَهٍ فَمِنَ اللَّهِ لَهُ الْحَمْدُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَصَلَ إِلَیَّ کِتَابُکَ یَا أَبَا سُلَیْمَانَ وَ لَعَمْرِی لَقَدْ قُمْتُ مِنْ حَاجَتِکَ مَا لَوْ کُنْتَ حَاضِراً لَقَصَرْتَ فَثِقْ بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ الَّذِی بِهِ یُوثَقُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ (۴).

ص: ۲۶۹

۱- ۱. المصدر ص ۲۲۲.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۱۳.

۳- ۳. القاموس ج ۳ ص ۲۹.

۴- ۴. قرب الإسناد ص ۲۳۲.

**[ترجمه]قرب الاسناد: حسین بن بشار می گوید: نامه ای که حضرت رضا علیه السّلام در ایامی که داود بن کثیر رقی در زندانی به سر می برد خطاب به او نوشته بود، خواندم. داود از زندان در نامه ای تقاضای دعا کرده بود که حضرت رضا علیه السّلام در جوابش این نامه را نوشته بود: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. خداوند به رحمت خویش به ما و تو سلامتی و عافیت در دنیا و آخرت عنایت کند. نوشتم برایت که هر چه ما داشته باشیم نعمتی است که خداوند به ما ارزانی داشته. او را سپاسگزاریم که شریکی ندارد. ای ابا سلیمان! نامه ات به من رسید. به جان خود سوگند یاد می کنم چنان در انجام درخواست هایت کوشیدم که اگر خودت بودی، این قدر کوشش نمی کردی. به خدای علی عظیم پناه ببر که جز او پناهی نیست و«لا حول و لا قوه الا باللّه». - . قرب الاسناد: ۲۳۲ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَعْقِلٍ الْقِرْمِيسِينِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاهِرٍ قَالَ كُنْتُ وَاقِفاً عَلَى أَبِي وَ عِنْدَهُ أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِيُّ وَ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهِ وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ فَقَالَ أَبِي لِيُحَدِّثْنِي كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِحَدِيثٍ فَقَالَ أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِيُّ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا علیه السلام وَ كَانَ وَ اللَّهِ رِضًا كَمَا سُمِّيَ عَنْ أَبِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَلِيٍّ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: الْإِيمَانُ قَوْلٌ وَ عَمَلٌ فَلَمَّا خَرَجْنَا قَالَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ مَا هَذَا الْإِسْنَادُ فَقَالَ لَهُ أَبِي هَذَا سَعُوطُ الْمَجَانِينِ إِذَا سُعِطَ بِهِ الْمَجْنُونُ أَفَاقَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن عبداللّه بن طاهر می گوید: من در نزد پدرم بودم که ابا صلت هروی و اسحاق بن راهویه و احمد بن محمّد بن حنبل نیز حضور داشتند پدرم گفت: باید هر کدام یک حدیث نقل کنید! ابوالصلت هروی گفت: علی بن موسی الرضا علیهما السّلام که واقعا پسندیده بود - همان طوری که نامش رضا شد - از پدرش موسی بن جعفر علیهما السّلام و آن جناب از جعفر بن محمّد و ایشان از محمّد بن علی و آن جناب از پدرش علی بن الحسین و آن حضرت از پدرش حسین بن علی و ایشان از علی بن ابی طالب علیهم السّلام نقل کرد که پیمغبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: ایمان گفتار و کردار است. وقتی بیرون آمدیم، احمد بن محمّد ابن حنبل پرسید: این چه نوع سندی بود در نقل حدیث؟ پدرم به او گفت: این اسناد دوای بیماری جنون است که وقتی به مشام برسد، دیوانه بهبودی پیدا می کند. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۲۲۸ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی قرمیسین بالکسر بلد قرب الدینور معرب کرمانشاهان (۲).

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: قرمیسین به کسر قاف شهری نزدیک دینور است و معرب کرمانشاهان است.

**[ترجمه]

«۱۴»

مع، [معانی الأخبار] ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِیدِ مَعاً عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ وَ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ مَعاً عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّهْدِیِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا قَالَ: دَخَلَ ابْنُ أَبِی سَعِیدٍ الْمُکَارِی (۳)

عَلَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لَهُ أَبْلَغَ اللَّهُ مِنْ قَدْرِکَ أَنْ تَدَّعِیَ مَا ادَّعَی أَبُوکَ فَقَالَ لَهُ مَا لَکَ أَطْفَأَ اللَّهُ نُورَکَ وَ أَدْخَلَ الْفَقْرَ بَیْتَکَ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَوْحَی إِلَی عِمْرَانَ علیه السلام أَنِّی وَاهِبٌ لَکَ ذَکَراً فَوَهَبَ لَهُ مَرْیَمَ وَ وَهَبَ لِمَرْیَمَ عِیسَی فَعِیسَی مِنْ مَرْیَمَ وَ مَرْیَمُ مِنْ عِیسَی وَ عِیسَی وَ مَرْیَمُ علیها السلام شَیْ ءٌ وَاحِدٌ وَ أَنَا مِنْ أَبِی وَ أَبِی مِنِّی وَ أَنَا وَ أَبِی شَیْ ءٌ وَاحِدٌ فَقَالَ لَهُ ابْنُ أَبِی سَعِیدٍ فَأَسْأَلُکَ عَنْ مَسْأَلَةٍ فَقَالَ لَا إِخَالُکَ تَقْبَلُ مِنِّی وَ لَسْتَ مِنْ غَنَمِی هَلُمَّهَا فَقَالَ رَجُلٌ قَالَ عِنْدَ مَوْتِهِ کُلُّ مَمْلُوکٍ لِی قَدِیمٍ فَهُوَ حُرٌّ لِوَجْهِ اللَّهِ عَزَّ

ص: ۲۷۰

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۲۸.

۲- ۲. القاموس ج ۲ ص ۲۴۰.

۳- ۳. هو أبو عبد اللّه الحسین بن هاشم أبی سعید بن حیان کان من وجوه الواقفه لکنه ثقه فی حدیثه.

وَ جَلَّ فَقَالَ نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ فِي كِتَابِهِ حَتَّى عادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (۱) فَمَا كَانَ مِنْ مَمَالِيكِهِ أَتَى لَهُ سِتَّةُ أَشْهُرٍ فَهُوَ قَدِيمٌ حُرٌّ قَالَ فَخَرَجَ الرَّجُلُ فَافْتَقَرَ حَتَّى مَاتَ وَ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ مَبِيتُ لَيْلَةٍ لَعَنَهُ اللَّهُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا و معانی الاخبار: داود بن محمّد نهدی از یکی از اصحاب نقل کرد که پسر ابو سعید مکاری، خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسید و عرض کرد: خدا تو را به مقامی رسانده که همان ادعای پدرت را بکنی؟حضرت رضا علیه السّلام به او فرمود: خدا نورت را خاموش کند و فقر به کاشانه ات سایه افکند! مگر نمی دانی خداوند به عمران وحی کرد: من به تو پسری می دهم و بعد به او مریم را عنایت کرد و به مریم عیسی را داد؟ پس عیسی از مریم و مریم از عیسی است. عیسی و مریم یک چیز هستند. من از پدرم و پدرم از من است. من و او یکی هستیم. پسر ابو سعید گفت: پس یک سؤال از شما می کنم؛ فرمود: گمان نمی کنم از من بپذیری، تو از علاقمندان ما نیستی. با این حال بگو.

گفت: مردی هنگام مرگ گفته است: تمام غلام و کنیز قدیمی من در راه خدا آزاد است. فرمود: بسیار خوب، خداوند می فرماید: «حَتَّى عادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ» - . یس / ۳۹ - ، {تا چون شاخکِ خشکِ خوشه خرما برگردد.} به دلیل این آیه، هر غلام و کنیزی که شش ماه مالک او بوده، قدیم و آزاد است. آن مرد از خدمت حضرت رضا علیه السّلام خارج شد و بعد فقیر گردید و به همان حال بود تا مرد، به طوری که گذران یک شب را نداشت. خدا لعنتش کند! - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۳۰۸ ، معانی الاخبار: ۲۱۸ -

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الصُّولِيِّ عَنْ عَوْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَبَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام يَقُولُ يَوْماً: يَا غُلَامُ آتِنَا الْغَدَاءَ فَكَأَنْ أَنْكَرْتُ ذَلِكَ فَتَبَيَّنَ الْإِنْكَارُ فِيَّ فَقَرَأَ قالَ لِفَتاهُ آتِنا غَداءَنا فَقُلْتُ الْأَمِيرُ أَعْلَمُ النَّاسِ وَ أَفْضَلُهُمْ.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن ابی عباد می گوید: یک روز از حضرت رضا علیه السّلام شنیدم که فرمود: ای غلام! صبحانه ما را بیاور! من این لفظ به نظرم نامأنوس آمد! آن جناب متوجه شد و این آیه را خواند: «قالَ لِفَتاهُ آتِنا غَداءَ نا» - . کهف / ۶۲ - ، {[موسی] به جوان خود گفت: «غذایمان را بیاور.} گفتم: مولای من داناترین مردم است و از همه بافضیلت تر است! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۲۸ -

**[ترجمه]

«۱۶»

ختص، [الإختصاص] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ وَ أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنِ الْأَشْعَرِيِّ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ الْمَرْزُبَانِ بْنِ عِمْرَانَ الْقُمِّيِّ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام أَسْأَلُكَ عَنْ أَهَمِّ الْأَشْيَاءِ وَ الْأُمُورِ إِلَيَّ أَ مِنْ شِيعَتِكُمْ أَنَا فَقَالَ

نَعَمْ قَالَ قُلْتُ لِأَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ اسْمِی مَكْتُوبٌ عِنْدَكَ قَالَ نَعَمْ (۳).

**[ترجمه]اختصاص: ابن عمران قمی اشعری می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: می خواهم از شما سؤالی بکنم که از هر چیز در نظر من مهم تر است. آیا من از شیعیان شما هستم؟ فرمود: آری. گفتم: اسم من در دفتر شما نوشته است؟ فرمود: آری. - . اختصاص / ۸۸ -

**[ترجمه]

«۱۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُرَاتِ وَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ الْبَاقَطَانِیِّ قَالا: كَانَ إِبْرَاهِیمُ بْنُ الْعَبَّاسِ صَدِیقاً لِإِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ أَخِی زَیْدَانَ الْكَاتِبِ الْمَعْرُوفِ بِالزَّمِنِ فَنَسَخَ لَهُ شِعْرَهُ فِی الرِّضَا علیه السلام وَقْتَ مُنْصَرَفِهِ مِنْ خُرَاسَانَ وَ فِیهِ شَیْ ءٌ بِخَطِّهِ وَ كَانَتِ النُّسْخَةُ عِنْدَهُ إِلَی أَنْ وُلِّیَ إِبْرَاهِیمُ بْنُ الْعَبَّاسِ دِیوَانَ الضِّیَاعِ لِلْمُتَوَكِّلِ وَ كَانَ قَدْ تَبَاعَدَ مَا بَیْنَهُ وَ بَیْنَ أَخِی زَیْدَانَ الْكَاتِبِ فَعَزَلَهُ عَنْ ضِیَاعٍ كَانَتْ فِی یَدِهِ وَ طَالَبَهُ بِمَالٍ وَ شَدَّدَ عَلَیْهِ فَدَعَا إِسْحَاقُ بَعْضَ مَنْ یَثِقُ بِهِ وَ قَالَ لَهُ امْضِ إِلَی إِبْرَاهِیمَ بْنِ الْعَبَّاسِ فَأَعْلِمْهُ أَنَّ شِعْرَهُ فِی الرِّضَا بِخَطِّهِ عِنْدِی وَ غَیْرِ خَطِّهِ وَ لَئِنْ لَمْ یُزِلِ الْمُطَالَبَهَ عَنِّی لَأُوصِلَنَّهُ إِلَی الْمُتَوَكِّلِ فَصَارَ الرَّجُلُ إِلَی إِبْرَاهِیمَ بِرِسَالَتِهِ فَضَاقَتْ بِهِ الدُّنْیَا حَتَّی أَسْقَطَ عَنْهُ الْمُطَالَبَهَ وَ أَخَذَ جَمِیعَ مَا عِنْدَهُ مِنْ شِعْرِهِ بَعْدَ أَنْ

۱- ۱. یس: ۳۹.

۲- ۲. معانی الأخبار ص ۲۱۸. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۰۸.

۳- ۳. الاختصاص: ص ۸۸ و تراه فی الكشّیّ ص ۴۲۶.

حَلَفَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِصَاحِبِهِ.

قَالَ الصُّولِيُّ فَحَدَّثَنِی یَحْیَی بْنُ عَلِیٍّ الْمُنَجِّمُ قَالَ قَالَ لِی أَنَا کُنْتُ السَّفِیرَ بَیْنَهُمَا حَتَّی أَخَذْتُ الشِّعْرَ فَأَحْرَقَهُ إِبْرَاهِیمُ بْنُ الْعَبَّاسِ بِحَضْرَتِی قَالَ الصُّولِیُّ وَ حَدَّثَنِی أَحْمَدُ بْنُ مِلْحَانَ قَالَ کَانَ لِإِبْرَاهِیمَ بْنِ الْعَبَّاسِ ابْنَانِ اسْمُهُمَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ یُکْنَیَانِ بِأَبِی مُحَمَّدٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ فَلَمَّا وُلِّیَ الْمُتَوَکِّلُ سَمَّی الْأَکْبَرَ إِسْحَاقَ وَ کَنَاهُ بِأَبِی مُحَمَّدٍ وَ سَمَّی الْأَصْغَرَ عَبَّاساً وَ کَنَاهُ بِأَبِی الْفَضْلِ فَزَعاً قَالَ الصُّولِیُّ حَدَّثَنِی أَحْمَدُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ بْنِ الْخَصِیبِ قَالَ مَا شَرِبَ إِبْرَاهِیمُ بْنُ الْعَبَّاسِ وَ لَا مُوسَی بْنُ عَبْدِ الْمَلِکِ النَّبِیذَ قَطُّ حَتَّی وُلِّیَ الْمُتَوَکِّلُ فَشَرِبَاهُ وَ کَانَا یَتَعَمَّدَانِ أَنْ یَجْمَعَا الْکَرَّاعَاتِ وَ الْمُخَنَّثِینَ وَ یَشْرَبَا بَیْنَ أَیْدِیهِمْ فِی کُلِّ یَوْمٍ ثَلَاثاً لِتَشِیعَ الْخَبَرُ بِشُرْبِهِمَا وَ لَهُ أَخْبَارٌ کَثِیرَةٌ فِی تَوَقِّیهِ لَیسَ هَذَا مَوْضِعَ ذِکْرِهَا(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن فرات و حسین بن علی باقطانی گفتند که ابراهیم بن عباس، دوست و رفیق اسحاق بن ابراهیم برادر زیدان کاتب نویسنده مشهور بود. او نسخه ای از شعر ابراهیم بن عباس را درباره حضرت رضا علیه السّلام، در موقع خارج شدن از خراسان نوشت که خط خود ابراهیم هم در آن نسخه بود. آن نسخه را داشت تا موقعی که ابراهیم بن عباس متصدی دفتر املاک متوکل شد. آن وقت بین او و برادر زیدان کاتب تیره شد و او را از سرپرستی یکی از املاک متوکل که در دستش بود، برکنار کرد و از او مطالبه پول زیادی نمود و بسیار سخت گرفت. اسحاق یکی از کسانی را که به او اعتماد داشت، خواست و گفت: برو پیش ابراهیم ابن عباس و به او بگو شعری که در مدح حضرت رضا علیه السّلام سروده، با خط خودش و نسخه ای به خط دیگری نزد من است. اگر پول را مطالبه کند آن نسخه را پیش متوکل می برم. فرستاده پیش ابراهیم رفت و به محض شنیدن جریان، دنیا در نظرش تیره و تار شد و دست از مطالبه پول برداشت. بعد از اینکه هر دو برای هم قسم خوردند، ابراهیم هر چه شعر را که نزد او داشت گرفت.

صولی گفت: یحیی بن علی منجم گفت: من واسطه بین آن دو بودم تا شعرهای ابراهیم بن عباس را گرفتم و همه را در حضور من آتش زد. صولی گفت: احمد بن ملحان نقل کرد که ابراهیم بن عباس دو پسر داشت به نام حسن و حسین که کنیه آن دو ابو محمّد و ابو عبداللّه بود. همین که متوکل زمامدار شد، از ترس متوکل اولی را اسحاق نام نهاد و کنیه اش را ابو محمّد گذاشت و کوچکی را عباس با کنیه ابوالفضل .

صولی گفت: احمد بن اسماعیل بن خصیب گفت: ابراهیم بن عباس و موسی بن عبدالملک تا وقتی که متوکل به خلافت نرسیده بود، شراب نخورده بودند. همین که او خلیفه شد، شروع به شراب خوردن کردند! آنها عمدا اشخاص پست و خواجه ها را جمع می کردند و هر روز سه مرتبه در مقابل آنها شراب می خوردند تا شرابخواری آنها مشهور شود. احتیاط و محافظه کاری آنها داستان های زیادی دارد که جای ذکر این جریان ها نیست. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۸ -

**[ترجمه]

«۱۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَمْزَةُ الْعَلَوِیُّ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ وَ صَفْوَانَ قَالا: حَدَّثَنَا الْحُسَیْنُ بْنُ قِیَامَا وَ کَانَ

مِنْ رُؤَسَاءِ الْوَاقِفَهِ فَسَأَلَنَا أَنْ نَسْتَأْذِنَ لَهُ عَلَى الرِّضَا عليه السلام فَفَعَلْنَا فَلَمَّا صَارَ بَيْنَ يَدَيْهِ قَالَ لَهُ أَنْتَ إِمَامٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنِّی أَشْهَدُ اللَّهَ أَنَّکَ لَسْتَ بِإِمَامٍ قَالَ فَنَکَتَ فِی الْأَرْضِ طَوِیلًا مُنَکِّسَ الرَّأْسِ ثُمَّ رَفَعَ علیه السلام رَأْسَهُ إِلَیْهِ فَقَالَ لَهُ مَا عِلْمُکَ أَنِّی لَسْتُ بِإِمَامٍ قَالَ لَهُ إِنَّا رُوِینَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ الْإِمَامَ لَا یَکُونُ عَقِیماً وَ أَنْتَ قَدْ بَلَغْتَ هَذَا السِّنَّ وَ لَیْسَ لَکَ وَلَدٌ قَالَ فَنَکَسَ رَأْسَهُ أَطْوَلَ مِنَ الْمَرَّهِ الْأُولَی ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ إِنِّی أُشْهِدُ اللَّهَ أَنَّهُ لَا یَمْضِی الْأَیَّامُ وَ اللَّیَالِی حَتَّی یَرْزُقَنِیَ اللَّهُ وَلَداً مِنِّی قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِی نَجْرَانَ فَعَدَدْنَا الشُّهُورَ مِنَ الْوَقْتِ الَّذِی قَالَ فَوَهَبَ اللَّهُ لَهُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام فِی أَقَلَّ مِنْ سَنَهٍ وَ قَالَ وَ کَانَ الْحُسَیْنُ بْنُ قِیَامَا هَذَا وَاقِفاً فِی الطَّوَافِ فَنَظَرَ إِلَیْهِ أَبُو الْحَسَنِ الْأَوَّلُ علیه السلام فَقَالَ لَهُ مَا لَکَ حَیَّرَکَ اللَّهُ تَعَالَی فَوَقَفَ عَلَیْهِ بَعْدَ الدَّعْوَهِ(۲).

ص: ۲۷۲

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۴۸ و ۱۴۹.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۹.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: پسر ابی نجران و صفوان گفتند: حسین بن قیاما که از سران واقفه بود، از ما درخواست کرد برایش اجازه از حضرت رضا علیه السّلام بگیریم تا خدمتش برسد. این کار را کردیم. همین که خدمت امام رسید، گفت: شما امام هستی؟ فرمود: آری! گفت: من گواهی می دهم که شما امام نیستی.

حضرت رضا علیه السّلام در حالی که سر به زیر انداخته بود، مدتی در اندیشه شد. بعد سر برداشت و فرمود: تو از کجا فهمیدی من امام نیستم؟ گفت: چون ما از حضرت صادق علیه السّلام روایت داریم که فرمود: امام ممکن نیست عقیم باشد. شما به این سن رسیده اید و فرزندی ندارید! حضرت باز از مرتبه اول بیشتر سر به زیر انداخت و در فکر شد. سپس سر بلند کرد و فرمود: خدا را گواه می گیرم که در آینده نزدیک دارای فرزند خواهم شد. عبدالرحمن بن ابی نجران گفت: تاریخ گذاشتیم؛ از همان زمان کمتر از یک سال گذشت که خداوند حضرت جواد علیه السّلام را به ایشان مرحمت فرمود.

همین حسین بن قیاما مشغول طواف خانه کعبه بود. حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام به او نگاهی کرد و فرمود: تو را چه می شود؟ خداوند حیران و سرگردانت کند! پس از این نفرین او قائل به وقف شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۹ -

**[ترجمه]

«۱۹»

ع، [علل الشرائع] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ رَجُلًا بَزَّازاً وَ كَانَ لَهُ عَلَى رَجُلٍ عَشَرَةُ آلَافِ دِرْهَمٍ فَذَهَبَ مَالُهُ وَ افْتَقَرَ فَجَاءَ الرَّجُلُ فَبَاعَ دَاراً لَهُ بِعَشَرَةِ آلَافِ دِرْهَمٍ وَ حَمَلَهَا إِلَيْهِ فَدَقَّ عَلَيْهِ الْبَابَ فَخَرَجَ إِلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَيْرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ هَذَا مَالُكَ الَّذِي لَكَ عَلَيَّ فَخُذْهُ فَقَالَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ فَمِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا الْمَالُ وَرِثْتَهُ قَالَ لَا قَالَ وُهِبَ لَكَ قَالَ لَا وَ لَكِنِّي بِعْتُ دَارِيَ الْفُلَانِيَّ لِأَقْضِيَ دَيْنِي فَقَالَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ حَدَّثَنِي ذَرِيحٌ الْمُحَارِبِيُّ- عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ لَا يَخْرُجُ الرَّجُلُ عَنْ مَسْقَطِ رَأْسِهِ بِالدَّيْنِ ارْفَعْهَا فَلَا حَاجَةَ لِي فِيهَا وَ اللَّهِ إِنِّي مُحْتَاجٌ فِي وَقْتِي هَذَا إِلَى دِرْهَمٍ وَ مَا يَدْخُلُ مِلْكِي مِنْهَا دِرْهَمٌ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: ابن ولید از علی و او از پدرش نقل کرد که ابن ابی عمیر که مردی بزاز بود، از شخصی ده هزار درهم طلب داشت. ثروت ابن ابی عمیر از دست رفت و فقیر شد و آن مرد خانه اش را به ده هزار درهم فروخت و پول ها را به خانه ابن ابی عمیر آورد و درب خانه او را کوبید. محمّد بن ابی عمیر خارج شد. آن مرد گفت: این طلبی است که از من داشتی، اینک برایت آورده ام! پرسید از کجا تهیه کرده ای؟ ارثی به تو رسیده؟ گفت: نه! سؤال کرد کسی به تو بخشیده؟ پاسخ داد: نه، من خانه ام را فروختم تا قرضم پرداخت شود. ابن ابی عمیر گفت: ذریح محاربی از حضرت صادق علیه السّلام برای من نقل کرد که فرموده است: شخص به واسطه قرض، نباید خانه نشیمن خود را بفروشد. پول ها را ببر! من احتیاجی به آن ندارم، با اینکه خدا شاهد است که هم اکنون به یک درهم آن نیازمندم، ولی یک درهم از چنین پولی را تصرف نخواهم کرد. - . علل الشرائع ۲ : ۲۱۶ -

**[ترجمه]

«۲۰»

ختص، [الإختصاص]: ذَكَرَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْمُؤَدِّبُ أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَحْيَى يُكْنَى بِأَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى بَجِيلَهَ بَيَّاعِ السَّابِرِيِّ أَوْثَقُ أَهْلِ زَمَانِهِ عِنْدَ أَصْحَابِ الْحَدِيثِ وَ أَعْبَدُهُمْ كَانَ يُصَلِّي فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسِينَ وَ مِائَهَ رَكْعَهٍ وَ يَصُومُ فِي السَّنَهِ ثَلَاثَهَ أَشْهُرٍ وَ يُخْرِجُ

زَكَاهَ مَالِهِ كُلَّ سَنَهٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ اشْتَرَكَ هُوَ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُنْدَبٍ وَ عَلِيُّ بْنُ النُّعْمَانِ فِي بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ تَعَاقَدُوا جَمِيعاً إِنْ مَاتَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ صَلَّى مَنْ بَقِيَ مِنْهُمْ صَلَاتَهُ وَ يَصُومُ عَنْهُ وَ يَحُجُّ عَنْهُ وَ يُزَكِّي عَنْهُ مَا دَامَ حَيّاً فَمَاتَ صَاحِبَاهُ وَ بَقِيَ صَفْوَانُ بَعْدَهُمَا فَكَانَ يَفِي لَهُمَا بِذَلِكَ يُصَلِّي عَنْهُمَا وَ يُزَكِّي عَنْهُمَا وَ يَحُجُّ عَنْهُمَا وَ كُلُّ شَيْ ءٍ مِنَ الْبِرِّ وَ الْإِصْلَاحِ يَفْعَلُهُ لِنَفْسِهِ كَذَلِكَ يَفْعَلُهُ لِصَاحِبَيْهِ وَ قَالَ بَعْضُ جِيرَانِهِ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَهِ بِمَكَّهَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ تَحْمِلُ لِي إِلَى الْمُنْزِلِ دِينَارَيْنِ فَقَالَ لَهُ إِنَّ جِمَالِي يُكْرِي حَتَّى أَسْتَأْمِرَ فِيهِ جَمَّالِي (۲).

**[ترجمه]اختصاص: محمّد بن جعفر مؤدب می گوید: صفوان بن یحیی که کنیه اش ابو محمّد مولی بجیله بود، به شغل پیراهن فروشی اشتغال داشت و از تمام اصحاب حدیث بیشتر مورد اعتماد و از همه عابدتر بود. او در هر روز صد و پنجاه رکعت نماز می خواند و در سال، سه ماه روزه می گرفت و سه مرتبه زکات مال خود را خارج می کرد. جریان این بود که او و عبداللّه بن جندب و علی بن نعمان در خانه خدا مکه معظمه، با هم پیمان بستند که هر کدام زودتر از دنیا رفتند، آن دو که زنده هستند نماز و روزه و زکات و حج او را تا وقتی زنده هستند به جای آورند.آن دو رفیق صفوان از دنیا رفتند و تنها صفوان زنده بود که طبق پیمان، نماز و روزه و زکات و حج و هر کار نیک و خیری که برای خود انجام می داد، از طرف آن دو نیز به جا می آورد. یکی از همسایگانش در مکه به او گفت: ابو محمّد! دو دینار به تو بدهم می بری برای خانواده ام به کوفه؟ گفت: شتر من کرایه است، صبر کن از صاحب شتر در مورد این کار اجازه بگیرم. - . اختصاص: ۸۸ -

**[ترجمه]

«۲۱»

یر، [بصائر الدرجات] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْقُمِّيِّ قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ وَ مَعَهُ كِتَابُهُ فَأَمَرَنِي أَنْ أَصِيرَ إِلَيْهِ فَأَتَيْتُهُ وَ هُوَ بِالْمَدِينَهِ نَازِلٌ فِي دَارِ

ص: ۲۷۳

۱- ۱. علل الشرائع ج ۲ ص ۲۱۶.

۲- ۲. الاختصاص ص ۸۸.

[خَانٍ](1)

بَزِيعٍ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمْتُ وَ ذَكَرَ صَفْوَانَ وَ ابْنَ سِنَانٍ وَ غَيْرَهُمَا مَا قَدْ سَمِعَهُ غَيْرُ وَاحِدٍ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي أَسْتَعْطِفُهُ عَلَى زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ لَعَلَّهُ يَسْلَمَ مِمَّا قَالَ فِي هَؤُلَاءِ ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى نَفْسِي فَقُلْتُ مَنْ أَنَا حَتَّى أَتَعَرَّضَ فِي هَذَا وَ شِبْهِهِ لِمَوْلَى هُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَصْنَعُ فَقَالَ لِي يَا أَبَا عَلِيٍّ لَيْسَ عَلَى (2) مِثْلِ أَبِي يَحْيَى يُعَجَّلُ وَ قَدْ كَانَ لِأَبِي مِنْ خِدْمَتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ (3).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: محمّد بن علی قمی می گوید: حضرت جواد علیه السّلام نامه ای برایم فرستاد و دستور داده بود که خدمتش برسم. آن جناب در مدینه در منزل بزیع بود. من وارد شدم و سلام کردم. ایشان راجع به صفوان و ابن سنان و غیر آنها مطالبی فرمود که دیگران نیز شنیده اند .

با خود گفتم: از آن جناب نسبت به زکریا بن آدم تقاضای لطف و مرحمت بکنم، شاید از آنچه درباره صفوان و دیگران فرمود، او سالم بماند. باز به خود برگشتم و گفتم: من که هستم که در این گونه مسائل، در مقابل آقایم که خود می داند وظیفه اش چیست اظهار نظر بکنم و برای او تکلیف تعیین نمایم؟! در این موقع فرمود: ای ابا علی! بر مثل ابو یحیی، با خدمتی که نسبت به پدرم صلی الله علیه کرده، نمی توان خرده گرفت. - . بصائر الدرجات: ۲۳۷ -

**[ترجمه]

«۲۲»

یر، [بصائر الدرجات] مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْحَلَّالِ قَالَ: سَمِعْتُ الْأَخْرَسَ بِمَكَّةَ يَذْكُرُ الرِّضَا علیه السلام فَنَالَ مِنْهُ قَالَ دَخَلْتُ مَكَّةَ فَاشْتَرَيْتُ سِكِّيناً فَرَأَيْتُهُ فَقُلْتُ وَ اللَّهِ لَأَقْتُلَنَّهُ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَأَقَمْتُ عَلَى ذَلِكَ فَمَا شَعَرْتُ إِلَّا بِرُقْعَهِ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ بِحَقِّي عَلَيْكَ لَمَّا كَفَفْتَ عَنِ الْأَخْرَسِ فَإِنَّ اللَّهَ ثِقَتِي وَ هُوَ حَسْبِي (4).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: احمد بن عمر حلال می گوید: شنیدم که اخرس در مکه، از حضرت رضا علیه السّلام بدگویی می کند و نسبت های ناروا به ایشان می دهد! وارد مکه شدم و کاردی خریدم. چشمم که به او افتاد، گفتم: به خدا وقتی از مسجدالحرام بیرون آید، او را خواهم کشت! پس همان جا ایستادم. ناگهان نامه حضرت رضا علیه السّلام را دیدم که نوشته است: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. تو را به حق خود بر تو قسم می دهم که دست از اخرس برداری که خدا پشتیبان و کفیل ما است. - . بصائر الدرجات: ۲۵۲ -

**[ترجمه]

«۲۳»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی وَ مِنَ الْمَحْمُودِينَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُنْدَبٍ الْبَجَلِيُّ وَ كَانَ وَكِيلًا لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ وَ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیهما السلام وَ كَانَ عَابِداً رَفِيعَ الْمَنْزِلَهِ لَدَيْهِمَا عَلَى مَا رُوِيَ فِي الْأَخْبَارِ وَ مِنْهُمْ عَلَى مَا رَوَاهُ أَبُو طَالِبٍ الْقُمِّيُّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ

الثَّانِی فِی آخِرِ عُمُرِهِ فَسَمِعْتُهُ یَقُولُ جَزَی اللَّهُ صَفْوَانَ بْنَ یَحْیَی وَ مُحَمَّدَ بْنَ سِنَانٍ وَ زَکَرِیَّا بْنَ آدَمَ وَ سَعْدَ بْنَ سَعْدٍ عَنِّی خَیْراً فَقَدْ وَفَوْا لِی وَ کَانَ زَکَرِیَّا بْنُ آدَمَ مِمَّنْ تَوَلَّاهُمْ وَ خَرَجَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام ذَکَرْتُ مَا جَرَی مِنْ قَضَاءِ اللَّهِ فِی الرَّجُلِ الْمُتَوَفَّی رَحِمَهُ اللَّهُ یَوْمَ وُلِدَ وَ یَوْمَ یَمُوتُ وَ یَوْمَ یُبْعَثُ حَیّاً فَقَدْ عَاشَ أَیَّامَ حَیَاتِهِ عَارِفاً بِالْحَقِّ قَائِلًا بِهِ صَابِراً مُحْتَسِباً لِلْحَقِّ قَائِماً بِمَا یَجِبُ لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ عَلَیْهِ وَ مَضَی رَحِمَهُ اللَّهُ غَیْرَ

۱- ۱. کذا فی الاختصاص کما سیأتی تحت الرقم ۳۴.

۲- ۲. ما بین العلامتین ساقط عن نسخه البصائر، أضفناها من کتاب الاختصاص.

۳- ۳. بصائر الدرجات ص ۲۳۷ و سیجی ء تحت الرقم ۳۴ عن الاختصاص و له تتمه.

۴- ۴. بصائر الدرجات ص ۲۵۲.

نَاكِثٍ وَ لَا مُبَدِّلٍ فَجَزَاهُ اللَّهُ أَجْرَ نِيَّتِهِ وَ أَعْطَاهُ جَزَاءَ سَعْيِهِ وَ أَمَّا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ فَإِنَّهُ رُوِيَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ دَاوُدَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ الثَّانِيَ يَذْكُرُ مُحَمَّدَ بْنَ سِنَانٍ بِخَيْرٍ وَ يَقُولُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِرِضَائِي عَنْهُ فَمَا خَالَفَنِي وَ مَا خَالَفَ أَبِي قَطُّ(۱).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: از اصحاب پسندیده حضرت رضا، عبداللّٰه بن جندب بجلی است که وکیل حضرت موسی بن جعفر و حضرت رضا علیه السّلام بوده و مردی عابد و بسیار مورد توجه این دو امام علیهما السّلام به شمار می رفت، چنان چه در اخبار نقل شده است.

از آن جمله بنا بر روایتی ابو طالب قمی نقل می کند که گفت: در آخر عمر حضرت جواد علیه السّلام خدمتش رسیدم. شنیدم که می فرماید: خداوند پاداش صفوان بن یحیی و محمّد بن سنان و زکریا بن آدم و سعد بن اسعد را از طرف من بدهد. اینها وظیفه خود را درباره من انجام دادند. زکریا بن آدم از دوستان آنها بود.

از حضرت جواد علیه السّلام در مورد او رسیده که فرموده است: یادم آمد قضا و قدر خدا را در مورد این مرد که فوت شد. خدا او را از هنگام تولد و روز مرگ و روزی که مبعوث می شود، بیامرزد. در طول زندگی عارف به حق و پایدار بود و در این راه، ناراحتی ها تحمل کرد و وظیفه خویش را در راه خدا و پیغمبر انجام داد، بدون اینکه کوتاهی یا پیمان شکنی کند، خداوند پاداش نیت و کوشش او را بدهد .

اما محمّد بن سنان درباره او از علی بن حسین بن داود نقل می کند که از حضرت جواد علیه السّلام شنیدم که از محمّد بن سنان به نیکی یاد می کرد و می فرمود: خدا از او راضی شود، چنان چه من از او راضی ام؛ او هرگز با من و پدرم مخالفت نکرد. -. غیبت طوسی: ۲۲۵ -

**[ترجمه]

«۲۴»

شا، [الإرشاد]: مِمَّنْ رَوَى النَّصَّ عَلَى الرِّضَا علیه السلام مِنْ أَبِيهِ علیه السلام مِنْ خَاصَّتِهِ وَ ثِقَاتِهِ وَ أَهْلِ الْعِلْمِ وَ الْوَرَعِ وَ الْفِقْهِ مِنْ شِيعَتِهِ دَاوُدُ بْنُ كَثِيرٍ الرَّقِّيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ وَ عَلِيُّ بْنُ يَقْطِينٍ وَ نَعِيمٌ الْقَابُوسِيُّ وَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْمُخْتَارِ وَ زِيَادُ بْنُ مَرْوَانَ الْمَخْزُومِيُّ وَ دَاوُدُ بْنُ سُلَيْمَانَ وَ نَصْرُ بْنُ قَابُوسَ وَ دَاوُدُ بْنُ زُرْبِيٍّ وَ يَزِيدُ بْنُ سَلِيطٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ (۲).

**[ترجمه]ارشاد: از کسانی که به امامت حضرت رضا علیه السّلام و پدرش موسی بن جعفر علیهما السّلام تصریح داشتند، نقل کرده که از اصحاب خاص و مورد اعتماد و پرهیزگار و فقیه شیعیان، داود بن کثیر رقی، محمّد بن اسحاق بن عمار، علی بن یقطین، نعیم قابوسی، حسین بن مختار، زیاد بن مروان مخزومی، داود بن سلیمان، نصر بن قابوس، داود زربی، یزید بن سلیط و محمّد بن سنان هستند. -. ارشاد: ۲۸۵ -

**[ترجمه]

«۲۵»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ صَفْوَانَ قَالَ: اسْتَأْذَنْتُ لِمُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَلَى الرِّضَا أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام وَ أَخْبَرْتُهُ أَنَّهُ لَیْسَ یَقُولُ بِهَذَا الْقَوْلِ وَ أَنَّهُ قَالَ وَ اللَّهِ لَا أُرِیدُ بِلِقَائِهِ إِلَّا لِأَنْتَهِیَ إِلَی قَوْلِهِ فَقَالَ أَدْخِلْهُ فَدَخَلَ فَقَالَ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنَّهُ کَانَ فَرَطَ مِنِّی شَیْ ءٌ وَ أَسْرَفْتُ عَلَی نَفْسِی وَ کَانَ فِیمَا یَزْعُمُونَ أَنَّهُ کَانَ یَعِیبُهُ فَقَالَ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِمَّا کَانَ مِنِّی فَأُحِبُّ أَنْ تَقْبَلَ عُذْرِی وَ تَغْفِرَ لِی مَا کَانَ مِنِّی فَقَالَ نَعَمْ أَقْبَلُ إِنْ لَمْ أَقْبَلْ کَانَ إِبْطَالَ مَا یَقُولُ هَذَا وَ أَصْحَابُهُ وَ أَشَارَ إِلَیَّ بِیَدِهِ وَ مِصْدَاقَ مَا یَقُولُ الْآخَرُونَ یَعْنِی الْمُخَالِفِینَ قَالَ اللَّهُ لِنَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلِیظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ(۳) ثُمَّ سَأَلَهُ عَنْ أَبِیهِ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَدْ مَضَی وَ اسْتَغْفَرَ لَهُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: صفوان گفت: از حضرت رضا علیه السّلام برای محمّد بن خالد اجازه خواستم و عرض کردم که معتقد به امامت نیست، ولی می گوید به خدا قسم منظورم از این ملاقات، آن است که عقیده آن جناب را بپذیرم. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: بگو بیاید. وی وارد شد و گفت: فدایت شوم! من موقعیتی را از دست داده ام و بر خود ستم کرده ام (گمان می کردند از این سخن منظورش عیبجویی بر حضرت رضا علیه السّلام است)، اینک توبه می کنم و از شما تقاضا دارم عذرم را بپذیرید و مرا نسبت به وضع گذشته ام ببخشید. فرمود: بسیار خوب، عذرت را می پذیرم. اگر نپذیرم، بر خلاف عقیده این دسته می شود و اشاره به من کرد (یعنی بر خلاف عقیده به امامت می شود) و مطابق نظر مخالفین امامت است. خداوند به پیامبرش می فرماید: «فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلِیظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ» - . آل عمران / ۱۵۹ - ، {پس به [برکتِ] رحمت الهی، با آنان نرمخو [و پُر مِهر] شدی، و اگر تندخو و سخت دل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می شدند. پس، از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه، و در کار [ها] با آنان مشورت کن.} بعد راجع به موسی بن جعفر علیهما السّلام پرسید. فرمود: از دنیا رفته است، و برایش طلب مغفرت کرد. - . تفسیر عیاشی ۱ : ۲۰۳ -

**[ترجمه]

«۲۶»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ الْآبِیُّ فِی کِتَابِ نَثْرِ الدُّرِّ: دَخَلَ عَلَی الرِّضَا بِخُرَاسَانَ قَوْمٌ مِنَ الصُّوفِیَّةِ فَقَالُوا لَهُ إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ الْمَأْمُونَ نَظَرَ فِیمَا وَلَّاهُ اللَّهُ تَعَالَی مِنَ

۱- ۱. غیبه الشیخ الطوسیّ ص ۲۲۵.

۲- ۲. إرشاد المفید ص ۲۸۵.

۳- ۳. آل عمران: ۱۵۹.

۴- ۴. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۲۰۳.

الْأَمْرِ فَرَآكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ أَوْلَى النَّاسِ بِأَنْ تَؤُمُّوا النَّاسَ وَ نَظَرَ فِيكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ فَرَآكَ أَوْلَى النَّاسِ بِالنَّاسِ فَرَأَى أَنْ يَرُدَّ هَذَا الْأَمْرَ إِلَيْكَ وَ الْأُمَّةُ تَحْتَاجُ إِلَى مَنْ يَأْكُلُ الْجَشِبَ وَ يَلْبَسُ الْخَشِنَ وَ يَرْكَبُ الْحِمَارَ وَ يَعُودُ الْمَرِيضَ قَالَ وَ كَانَ الرِّضَا علیه السلام مُتَّكِئاً فَاسْتَوَى جَالِساً ثُمَّ قَالَ كَانَ يُوسُفُ علیه السلام نَبِيّاً يَلْبَسُ أَقْبِيَةَ الدِّيبَاجِ الْمُزَوَّرَهِ بِالذَّهَبِ وَ يَجْلِسُ عَلَى مُتَّكَئَاتِ آلِ فِرْعَوْنَ وَ يَحْكُمُ إِنَّمَا يُرَادُ مِنَ الْإِمَامِ قِسْطُهُ وَ عَدْلُهُ إِذَا قَالَ صَدَقَ وَ إِذَا حَكَمَ عَدَلَ وَ إِذَا وَعَدَ أَنْجَزَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يُحَرِّمْ لَبُوساً وَ لَا مَطْعَماً وَ تَلَا قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَهَ اللَّهِ الَّتِی أَخْرَجَ لِعِبادِهِ وَ الطَّيِّباتِ مِنَ الرِّزْقِ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: آبی در نثرالدرّ می نویسد: گروهی از صوفیه در خراسان خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدند و عرض کردند: امیرالمؤمنین مأمون، مقام خلافتی را که خدا به او عنایت کرده، خواست به شایسته ترین مردم واگذار نماید. شما خانواده پیغمبر را از همه مردم به مقام رهبری شایسته تر دید و از میان اهل بیت، شما را از هر نظر لایق تر به مقام امامت تشخیص داد و تصمیم گرفت خلافت را به شما واگذارد، به اینکه مردم به کسی احتیاج دارند که غذای خوب نخورد و لباس درشت بپوشد و سوار الاغ شود و به عیادت مریض رود. حضرت رضا علیه السّلام که تکیه نموده بود، راست نشست و فرمود: یوسف پیامبر بود، لباس های دیبای آراسته با طلا می پوشید و تکیه بر تخت فرعون می زد و حکومت می کرد. امام باید عادل و دادگر باشد؛ وقتی حرف می زند راست بگوید؛ وقتی حکومت می کند، عدالت ورزد و به وعده خود وفا کند. خداوند خوراک و پوشاک را حرام نفرمود، و این آیه را قرائت نمود: «قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَهَ اللَّهِ الَّتِی أَخْرَجَ لِعِبادِهِ وَ الطَّيِّباتِ مِنَ الرِّزْقِ» - . اعراف / ۳۲ - ، {ای پیامبر] بگو: «زیورهایی را که خدا برای بندگانش پدید آورده، و [نیز] روزی های پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده؟»} - . کشف الغمه ۳ : ۱۴۷ -

**[ترجمه]

«۲۷»

کش، [رجال الکشی] مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِی عَلِیٍّ الْمَحْمُودِیِّ عَنْ وَاصِلٍ قَالَ: طَلَيْتُ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام بِالنُّورَهِ فَسَدَدْتُ مَخْرَجَ الْمَاءِ مِنَ الْحَمَّامِ إِلَى الْبِئْرِ ثُمَّ جَمَعْتُ ذَلِكَ الْمَاءَ وَ تِلْكَ النُّورَهَ وَ ذَلِكَ الشَّعْرَ فَشَرِبْتُهُ كُلَّهُ (۲).

**[ترجمه]رجال کشی: ابو علی محمودی از واصل نقل کرد که حضرت رضا علیه السّلام را نوره مالیدم و راه آبی که از داخل حمام به چاه می رفت بستم، بعد آن آب ها و نوره و موی ها را جمع کردم و نوشیدم. - . رجال کشی: ۵۱۱ -

**[ترجمه]

«۲۸»

تم، [فلاح السائل]: سَمِعْتُ مَنْ يَذْكُرُ طَعْناً عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ لَعَلَّهُ لَمْ يَقِفْ إِلَّا عَلَى الطَّعْنِ عَلَيْهِ وَ لَمْ يَقِفْ عَلَى تَزْكِيَتِهِ وَ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ وَ كَذَلِكَ يَحْتَمِلُ أَكْثَرُ الطُّعُونِ فَقَالَ شَيْخُنَا الْمُعَظَّمُ الْمَأْمُونُ الْمُفِيدُ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ النُّعْمَانِ فِی كِتَابِ كَمَالِ شَهْرِ رَمَضَانَ لَمَّا ذَكَرَ مُحَمَّدَ بْنَ سِنَانٍ مَا هَذَا لَفْظُهُ عَلَى أَنَّ الْمَشْهُورَ عَنِ السَّادَهِ علیهم السلام مِنَ الْوَصْفِ لِهَذَا الرَّجُلِ خِلَافُ مَا بِهِ شَيْخُنَا أَتَاهُ وَ

وَصِـفَهُ وَ الظَّاهِرُ مِنَ الْقَوْلِ ضِـدُّ مَا لَهُ بِهِ ذِكْرٌ كَقَوْلِ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِیمَا رَوَاهُ عَبْـدُ اللَّهِ بْنُ الصَّلْتِ الْقُمِّیُّ - قَالَ دَخَلْتُ عَلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی آخِرِ عُمُرِهِ فَسَمِعْتُهُ یَقُولُ جَزَی اللَّهُ مُحَمَّدَ بْنَ سِنَانٍ عَنِّی خَیْراً فَقَدْ وَفَی لِی.

وَ كَقَوْلِهِ علیه السلام فِیمَـا رَوَاهُ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَـیْنِ بْنِ دَاوُدَ قَالَ سَـمِعْنَا أَبَا جَعْفَرٍ علیه السـلام یَـذْكُرُ مُحَمَّدَ بْنَ سِـنَانٍ بِخَیْرٍ وَ یَقُولُ: رَضِـیَ اللَّهُ عَنْهُ بِرِضَایَ عَنْهُ فَمَا خَالَفَنِی وَ لَا خَالَفَ أَبِی قَطُّ هَذَا مَعَ جَلَالَتِهِ فِی الشِّیعَهِ وَ عُلُوِّ شَأْنِهِ وَ رِئَاسَـتِهِ وَ عِظَمِ قَدْرِهِ وَ لِقَائِهِ مِنَ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام ثَلَاثَهً وَ رِوَایَتِهِ عَنْهُمْ وَ كَوْنِهِ بِالْمَحَلِّ الرَّفِیعِ مِنْهُمْ أَبُو إِبْرَاهِیمَ

ص: ۲۷۶

۱- ۱. الأعراف: ۳۲. راجع کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۴۷.

۲- ۲. رجال الکشّیّ ص ۵۱۱ تحت الرقم ۵۱۴.

مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ وَ أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى وَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمْ أَفْضَلُ السَّلَامِ وَ مَعَ مُعْجِزِ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام الَّذِي أَظْهَرَهُ اللَّهُ فِيهِ وَ آيَتُهُ الَّتِي أَكْرَمَهُ بِهَا فِيمَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ سِنَانٍ كَانَ ضَرِيرَ الْبَصَرِ فَتَمَسَّحَ بِأَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي فَعَادَ إِلَيْهِ بَصَرُهُ بَعْدَ مَا كَانَ افْتَقَدَهُ.

أقول: فمن جمله أخطار الطعون على الأخبار أن يقف الإنسان على طعن و لم يستوف النظر فی أخبار المطعون عليه كما ذكرناه عن محمد بن سنان رحمه الله عليه فلا يعجل طاعن فی شی ء مما أشرنا إليه أو يقف من كتبنا عليه فلعل لنا عذرا ما اطلع الطاعن عليه.

أقول: و رويت بإسنادی إلی هارون بن موسی التلعكبری رحمه الله بإسناده الذی ذكره فی أواخر الجزء السادس من كتاب عبد الله بن حماد الأنصاری ما هذا لفظه.

أبو محمد هارون بن موسی عن محمد بن همام عن الحسين بن أحمد المالكی قال قلت لأحمد بن مليك الكرخی أخبرنی عما يقال فی محمد بن سنان من أمر الغلو فقال معاذ الله هو و الله علمنی الطهور و حبس العيال و كان متقشفا متعبدا.

**[ترجمه]فلاح السائل: شنيدم بعضی بر محمّد بن سنان عيبجويی می كنند كه شايد اين شخص فقط روايتی كه دليل بر عيب او است ديده و رواياتی را كه از او تمجيد و تعريف شده نديده است. بيشتر از عيبجويی ها كه بر اصحاب شده همين طور است. شيخ بزرگوار محمّد بن محمّد بن نعمان شيخ مفيد در كتاب «كمال ماه رمضان» وقتی به نام محمّد بن سنان می رسد، چنين می گويد:

آنچه از ائمه عليهم السّلام شهرت دارد، اين است كه اين مرد را ستوده اند، بر خلاف نظر استاد ما و مطلب مخالف گفته ايشان است، چنان چه حضرت جواد عليه السّلام در روايتی كه عبداللّٰه ابن صلت قمی نقل كرده، می فرمايد. او گفت: در اواخر عمر حضرت جواد عليه السّلام خدمت ايشان رسيدم و شنيدم كه می فرمايد: خداوند به محمّد بن سنان جزای خير دهد، نسبت به من وفادار بود.

و مانند اين روايت را علی بن حسين بن داود نقل كرده كه گفت: شنيدم كه حضرت جواد عليه السّلام به نيكی ياد از محمّد بن سنان می كرد و می فرمود: خدا از او به واسطه رضايت من راضی شود، هرگز با من و پدرم مخالفت نكرد، با اينكه او در ميان شيعيان دارای جلالت و مقام بلندی بود و رئيس محسوب می شد و سه نفر از ائمه عليهم السّلام را خدمت كرده و از آنها روايت نقل نموده بود و نزد آنها قرب و منزلتی داشت، حضرت موسی بن جعفر و حضرت رضا و حضرت جواد عليهم السّلام با معجزه ای كه حضرت جواد عليه السّلام درباره او انجام داد. چنان چه محمّد بن حسين بن ابی الخطاب نقل می كند كه محمّد بن سنان چشمش كور بود، خود را به حضرت جواد عليه السّلام ماليد و چشمانش بينا شد، با اينكه مدت ها كور بود.

از گرفتاری هايی كه اخبار طعن به وجود می آورد، اين است كه شخص، درباره اخبار ديگری كه راجع به همان شخص رسيده كنجكاوی نمی كند، چنان چه درباره محمّد بن سنان توضيح داديم، پس عيبجو نبايد با اطلاع از يک خبر طعن آميز، حكم به بدی شخص نمايد، شايد ما كه او را خوب می دانيم، دليلی داشته ايم بر خوبی او كه آن شخص اطلاع پيدا نكرده.

در جزء ششم کتاب عبداللَّه بن حماد انصاری، نقل کردم که چنین نوشته است: ابو محمّد هارون بن موسی از محمّد بن همام، از حسین بن احمد مالکی نقل می کند که گفت: به احمد بن ملیک کرخی گفتم: راجع به محمّد بن سنان مرا مطلع نما که می گویند او غالی است (کسانی که به خدایی ائمه معتقدند). گفت: هرگز! به خدا پناه می برم از چنین نسبتی! او به من طهور و معاشرت و رفتار با خانواده را آموخت و مردی بسیار عابد و پارسا و غرق در عبادت بود. - . فلاح السائل: ۱۳ -

**[ترجمه]

کا، [الکافی] عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْأَنْبَارِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: کَتَبْتُ إِلَیْهِ أَرْبَعَ عَشْرَهَ سَنَهً أَسْتَأْذِنُهُ فِی عَمَلِ السُّلْطَانِ فَلَمَّا کَانَ فِی آخِرِ کِتَابٍ کَتَبْتُهُ إِلَیْهِ أَذْکُرُ أَنِّی أَخَافُ عَلَی خَیْطِ عُنُقِی (۱)

وَ أَنَّ السُّلْطَانَ

یَقُولُ إِنَّکَ رَافِضِیٌّ وَ لَسْنَا نَشُکُّ فِی أَنَّکَ تَرَکْتَ الْعَمَلَ لِلسُّلْطَانِ لِلرَّفْضِ فَکَتَبَ إِلَیَّ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام قَدْ فَهِمْتُ کِتَابَکَ وَ مَا ذَکَرْتَ مِنَ الْخَوْفِ عَلَی نَفْسِکَ فَإِنْ کُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّکَ إِذَا وُلِّیتَ عَمِلْتَ فِی عَمَلِکَ بِمَا أَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ یَصِیرُ أَعْوَانُکَ وَ کُتَّابُکَ أَهْلَ مِلَّتِکَ فَإِذَا صَارَ إِلَیْکَ شَیْ ءٌ وَاسَیْتَ بِهِ فُقَرَاءَ

ص: ۲۷۷

۱- ۱. فی بعض نسخ المصدر« خبط عنقی» و الخبط: الضرب الشدید.

الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى تَكُونَ وَاحِداً مِنْهُمْ كَانَ ذَا بِذَا وَ إِلَّا فَلَا(۱).

**[ترجمه]کافی: حسن بن حسین انباری از حضرت رضا علیه السّلام نقل می کند و می گوید: چهارده سال به حضرت رضا علیه السّلام درباره استخدام در کار سلطان نامه می نوشتم. در آخرین نامه ای که نوشتم، توضیح دادم که من می ترسم از این گرهی که از محبت شما به گردن دارم و سلطان بگوید تو رافضی هستی، به دلیل اینکه خدمت سلطان و کار دولت را قبول نمی کنی.

حضرت رضا علیه السّلام در جوابم نوشت: نامه ات رسید و متوجه شدم که بر جان خود می ترسی. اگر می دانی که وقتی متصدی کاری شدی، آن طور که پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم فرموده رفتار می کنی و همکاران و نویسندگانت نیز با تو هم عقیده هستند و اگر پولی به دست آوردی، برابری با مؤمنین فقیر و تنگدست می کنی، به طوری که یکی از آنها می شوی، این کار را بکن، وگرنه نباید بکنی. - . کافی ۵ : ۱۱۱ -

**[ترجمه]

«۲۹»

ختص، [الإختصاص] أَبُو غَالِبٍ الزُّرَارِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُحَسِّنِ السَّجَّادِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ حُبِسَ سَبْعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَذَهَبَ مَالُهُ وَ كَانَ لَهُ عَلَى رَجُلٍ عَشَرَةُ آلَافِ دِرْهَمٍ قَالَ فَبَاعَ دَارَهُ وَ حَمَلَ إِلَيْهِ حَقَّهُ فَقَالَ لَهُ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ مِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا الْمَالُ وَجَدْتَ كَنْزاً أَوْ وَرِثْتَ عَنْ إِنْسَانٍ لَا بُدَّ مِنْ أَنْ تُخْبِرَنِي قَالَ بِعْتُ دَارِي فَقَالَ حَدَّثَنِي ذَرِيحٌ الْمُحَارِبِيُّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ لَا يَخْرُجُ الرَّجُلُ عَنْ مَسْقَطِ رَأْسِهِ بِالدَّيْنِ أَنَا مُحْتَاجٌ إِلَى دِرْهَمٍ وَ لَيْسَ مِلْكِي (۲).

**[ترجمه]اختصاص: ابراهیم بن هاشم می گوید: ابن ابی عمیر هفده سال در حبس بود و مالش از بین رفت. وی از مردی ده هزار درهم طلب داشت. آن مرد خانه خود را فروخت و دین ابن ابی عمیر را آورد! ابن ابی عمیر به او گفت: این پول را از کجا به دست آورده ای؟ گنجی یافته ای یا ارثی از کسی برده ای؟ باید مرا خبر دهی! گفت: خانه ام را فروخته ام! ابن ابی عمیر گفت: ذریح محاربی برای من از امام صادق علیه السّلام نقل کرد که مرد برای ادای دین، نباید خانه اش را بفروشد. من به یک درهم محتاجم، ولی این پول تو را بر نمی دارم! - . اختصاص: ۸۶ -

**[ترجمه]

«۳۰»

ختص، [الإختصاص]: أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَيْرٍ وَ اسْمُ أَبِي عُمَيْرٍ زِيَادٌ مِنْ مَوْلَى الْأَزْدِ أَوْثَقُ النَّاسِ عِنْدَ الشِّيعَةِ وَ الْعَامَّةِ وَ أَنْسَكُهُمْ نُسُكاً وَ أَوْرَعُهُمْ وَ أَعْبَدُهُمْ وَ كَانَ وَاحِداً فِي زَمَانِهِ فِي الْأَشْيَاءِ كُلِّهَا أَدْرَكَ أَبَا إِبْرَاهِيمَ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ علیهما السلام وَ لَمْ يَرْوِ عَنْهُ وَ رَوَى عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام (۳).

**[ترجمه]اختصاص: ابو احمد محمّد بن ابی عمیر که نام پدرش (ابو عمیر) زیاد بود، از آزادشدگان قبیله ازد به شمار می رفت و از تمام شیعه، بیشتر مورد اعتماد خاص و عام بود. او پارساترین و پرهیزگارترین و عابدترین مردم بود و شخصی بی نظیر در زمان خود محسوب می شد. وی خدمت موسی بن جعفر علیهما السّلام رسیده بود، اما از آن جناب روایتی نقل نکرده، ولی از حضرت رضا علیه السّلام روایت نقل کرده است. - . اختصاص: ۸۶ -

**[ترجمه]

«۳۱»

ختص، [الإختصاص] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ وَ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْزَةَ بْنِ الْيَسَعِ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ فِي حِدْثَانِ مَا مَاتَ أَبُو جَرِيرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فَسَأَلَنِي عَنْهُ وَ تَرَحَّمَ عَلَيْهِ وَ لَمْ يَزَلْ يُحَدِّثُنِي وَ أُحَدِّثُهُ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ ثُمَّ قَامَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ صَلَّى صَلَاةَ الْفَجْرِ(۴).

**[ترجمه]اختصاص: زکریا بن آدم می گوید: از سر شب در حدثان خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. ابو جویر رحمه اللَّه هنوز نمرده بود. حضرت از من راجع به او سؤال کرد و برایش دعا نمود. پیوسته با هم صحبت می کردیم تا اذان صبح شد، آنگاه از جای حرکت کرد و نماز صبح را خواند. - . اختصاص: ۸۶ -

**[ترجمه]

«۳۲»

ختص، [الإختصاص] بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام إِنِّي أُرِيدُ الْخُرُوجَ عَنْ أَهْلِ بَيْتِي فَقَدْ كَثُرَ السُّفَهَاءُ فَقَالَ لَا تَفْعَلْ فَإِنَّ أَهْلَ قُمَّ يُدْفَعُ عَنْهُمْ بِكَ كَمَا يُدْفَعُ عَنْ أَهْلِ بَغْدَادَ بِأَبِي الْحَسَنِ علیه السلام (۵).

**[ترجمه]اختصاص: زکریا بن آدم می گوید: به حضرت رضا علیه السّلام عرض کردم: مایلم از میان فامیل و خویشاوندان خود خارج شوم! نادان مردم زیاد شده اند. فرمود: این کار را نکن که بلا از اهل قم به واسطه تو دفع می شود، همان طوری که از اهالی بغداد به واسطه حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام دفع می شود. - . اختصاص: ۷۸ -

**[ترجمه]

«۳۳»

ختص، [الإختصاص] بِالْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام شُقَّتِي بَعِيدَةٌ وَ لَسْتُ أَصِلُ إِلَيْكَ فِي كُلِّ وَقْتٍ

۱- ۱. الکافی ج ۵ ص ۱۱۱.

۲- ۲. الاختصاص: ۸۶.

۳- ۳. الاختصاص: ۸۶.

۴- ۴. الاختصاص: ۸۶.

۵- ۵. المصدر ص ۷۸.

فَعَمَّنْ آخُذُ مَعَالِمَ دِينِی فَقَالَ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ الْقُمِّیِّ الْمَأْمُونِ عَلَی الدِّينِ وَ الدُّنْيَا قَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ فَلَمَّا انْصَرَفْتُ قَدِمْتُ عَلَی زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ فَسَأَلْتُهُ عَمَّا احْتَجْتُ إِلَيْهِ (۱).

**[ترجمه]اختصاص: علی بن مسیب می گوید: به حضرت رضا عرض کردم: فاصله بین من و شما خیلی زیاد است، نمی توانم همیشه خدمتتان برسم! از چه کسی مسائل و دستورات دین را فراگیرم؟ فرمود: از زکریا بن آدم قمی که مورد اعتماد دین و دنیا است. ابن مسیب گفت: پس از بازگشت خدمت زکریا بن آدم رسیدم و هر چه احتیاج داشتم از او می پرسیدم. - . اختصاص: ۸۷ -

**[ترجمه]

«۳۴»

ختص، [الإختصاص] وَ بِالْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ عِيسَی قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام غُلَامَهُ مَعَهُ كِتَابُهُ فَأَمَرَنِی أَنْ أَصِيرَ إِلَيْهِ فَأَتَيْتُهُ وَ هُوَ بِالْمَدِينَةِ نَازِلٌ فِی دَارِ خَانِ بَزِيعٍ فَدَخَلْتُ فَسَلَّمْتُ فَذَكَرَ فِی صَفْوَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ وَ غَيْرِهِمَا مَا قَدْ سَمِعَهُ غَيْرُ وَاحِدٍ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی أَسْتَعْطِفُهُ عَلَی زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ لَعَلَّهُ أَنْ يَسْلَمَ مِمَّا قَالَ فِی هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَی نَفْسِی فَقُلْتُ مَنْ أَنَا أَنْ أَتَعَرَّضَ فِی هَذَا وَ شِبْهِهِ لِمَوْلَایَ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَا صَنَعَ فَقَالَ لِی يَا أَبَا عَلِیٍّ لَيْسَ عَلَی مِثْلِ أَبِی يَحْيَی يُعَجَّلُ وَ قَدْ كَانَ مِنْ خِدْمَتِهِ لِأَبِی صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ مَنْزِلَتِهِ عِنْدَهُ وَ عِنْدِی مِنْ بَعْدِهِ غَيْرَ أَنِّی قَدِ احْتَجْتُ إِلَی الْمَالِ الَّذِی عِنْدَهُ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ هُوَ بَاعِثٌ إِلَيْكَ بِالْمَالِ وَ قَالَ إِنْ وَصَلْتَ إِلَيْهِ فَأَعْلِمْهُ أَنَّ الَّذِی مَنَعَنِی مِنْ بَعْثِ الْمَالِ اخْتِلَافُ مَيْمُونٍ وَ مُسَافِرٍ قَالَ احْمِلْ كِتَابِی إِلَيْهِ وَ مُرْهُ أَنْ يَبْعَثَ إِلَيَّ بِالْمَالِ فَحَمَلْتُ كِتَابَهُ إِلَی زَكَرِيَّا بْنِ آدَمَ فَوَجَّهَ إِلَيْهِ بِالْمَالِ (۲).

**[ترجمه]اختصاص: ابن عیسی می گوید: حضرت جواد علیه السّلام غلامش را همراه نامه اش به سوی من فرستاده و دستور داده بود که خدمتش برسم. آن جناب در مدینه در منزل بزیع بود. من وارد شدم و سلام کردم. ایشان راجع به صفوان و محمد بن سنان و غیر آنها مطالبی فرمود که دیگران نیز شنیده اند. با خود گفتم: از آن جناب نسبت به زکریا بن آدم تقاضای لطف و مرحمت بکنم، شاید از آنچه درباره صفوان و دیگران فرمود، او سالم بماند. باز به خود برگشتم و گفتم: من که هستم که در این گونه مسائل در مقابل آقایم که خود بهتر می داند وظیفه اش چیست اظهار نظر بکنم و برای او تکلیف تعیین نمایم؟!

در این موقع فرمود: ای ابا علی! بر مثل ابو یحیی نمی توان عجله کرد، با خدمتی که نسبت به پدرم نموده و مقامی که نزد من و او بعد از وفات پدرم دارد! جز اینکه به مالی که در نزد او است احتیاج دارم. عرض کردم: فدایت شوم! او تقدیم می کند. فرمود: اگر او را دیدی به او بگو اینکه برایش مال نمی فرستم، به واسطه اختلاف میمون و مسافر است. نامه مرا ببر و بگو پول ها را به سوی من بفرستد. نامه را به زکریا دادم و او مال را فرستاد. - . اختصاص: ۸۷ -

**[ترجمه]

«۳۵»

ج، [الإحتجاج] حُكِيَ عَنْ أَبِی الْهُذَيْلِ الْعَلَّافِ أَنَّهُ قَالَ: دَخَلْتُ الرَّقَّهَ فَذُكِرَ لِی أَنَّ بِدَيْرِ زَكِيٍّ رَجُلًا مَجْنُوناً حَسَنَ الْكَلَام فَأَتَيْتُهُ فَإِذَا أَنَا بِشَيْخٍ حَسَنِ الْهَيْئَهِ جَالِساً عَلَى وِسَادَهٍ يُسَرِّحُ رَأْسَهُ وَ لِحْيَتَهُ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ السَّلَامَ وَ قَالَ مِمَّنْ يَكُونُ الرَّجُلُ قَالَ قُلْتُ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ قَالَ نَعَمْ أَهْلُ الظَّرْفِ وَ الْآدَابِ قَالَ مِنْ أَيِّهَا أَنْتَ قُلْتُ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَهِ قَالَ أَهْلُ التَّجَارِبِ وَ الْعِلْمِ قَالَ فَمَنْ أَيِّهِمْ أَنْتَ قُلْتُ أَبُو الْهُذَيْلِ الْعَلَّافُ قَالَ الْمُتَكَلِّمُ قُلْتُ بَلَى فَوَثَبَ عَنْ وِسَادَتِهِ وَ أَجْلَسَنِی عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَ بَعْدَ كَلَام جَرَى بَيْنَنَا مَا تَقُولُ فِی الْإِمَامَهِ قُلْتُ أَيَّ الْإِمَامَهِ تُرِيدُ قَالَ مَنْ تُقَدِّمُونَ بَعْدَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قُلْتُ مَنْ قَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ وَ مَنْ

ص: ۲۷۹

۱- ۱. المصدر ص ۸۷.

۲- ۲. المصدر ص ۸۷.

هُوَ قُلْتُ أَبُو بَكْرٍ قَالَ لِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ وَ لِمَ قَدَّمْتُمُوهُ قُلْتُ لِأَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ قَدِّمُوا خَیْرَکُمْ وَ وَلُّوا أَفْضَلَکُمْ وَ تَرَاضَی النَّاسُ بِهِ جَمِیعاً قَالَ یَا أَبَا الْهُذَیْلِ هَاهُنَا وَقَعْتَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ قَدِّمُوا خَیْرَکُمْ وَ وَلُّوا أَفْضَلَکُمْ فَإِنِّی أُوجِدُکَ أَنَّ أَبَا بَکْرٍ صَعِدَ الْمِنْبَرَ وَ قَالَ وُلِّیتُکُمْ وَ لَسْتُ بِخَیْرِکُمْ فَإِنْ کَانُوا کَذَبُوا عَلَیْهِ فَقَدْ خَالَفُوا أَمْرَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ إِنْ کَانَ هُوَ الْکَاذِبَ عَلَی نَفْسِهِ فَمِنْبَرُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لَا یَصْعَدُهُ الْکَاذِبُونَ- وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ النَّاسَ تَرَاضَوْا بِهِ فَإِنَّ أَکْثَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا مِنَّا أَمِیرٌ وَ مِنْکُمْ أَمِیرٌ وَ أَمَّا الْمُهَاجِرُونَ فَإِنَّ زُبَیْرَ الْعَوَّامِ قَالَ لَا أُبَایِعُ إِلَّا عَلِیّاً فَأُمِرَ بِهِ فَکُسِرَ سَیْفُهُ وَ جَاءَ أَبُو سُفْیَانَ بْنُ حَرْبٍ فَقَالَ یَا أَبَا الْحَسَنِ إِنْ شِئْتَ لَأَمْلَأَنَّهَا خَیْلًا وَ رِجَالًا یَعْنِی الْمَدِینَهَ وَ خَرَجَ سَلْمَانُ فَقَالَ کردند و نکردند و ندانند که چه کردند وَ الْمِقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ فَهَؤُلَاءِ الْمُهَاجِرُونَ أَخْبِرْنِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ عَنْ قِیَامِ أَبِی بَکْرٍ عَلَی الْمِنْبَرِ وَ قَوْلِهِ إِنَّ لِی شَیْطَاناً یَعْتَرِینِی فَإِذَا رَأَیْتُمُونِی مُغْضَباً فَاحْذَرُونِی لَا أَقَعُ فِی أَشْعَارِکُمْ وَ

أَبْشَارِکُمْ فَهُوَ یُخْبِرُکُمْ عَلَی الْمِنْبَرِ أَنِّی مَجْنُونٌ وَ کَیْفَ یَحِلُّ لَکُمْ أَنْ تُوَلُّوا مَجْنُوناً وَ أَخْبِرْنِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ عَنْ قِیَامِ عُمَرَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَ قَوْلِهِ وَدِدْتُ أَنِّی شَعْرَهٌ فِی صَدْرِ أَبِی بَکْرٍ ثُمَّ قَامَ بَعْدَهَا بِجُمْعَهٍ فَقَالَ إِنَّ بَیْعَهَ أَبِی بَکْرٍ کَانَتْ فَلْتَهً وَقَی اللَّهُ شَرَّهَا فَمَنْ عَادَ إِلَی مِثْلِهَا فَاقْتُلُوهُ فَبَیْنَا هُوَ یَوَدُّ أَنْ یَکُونَ شَعْرَهً فِی صَدْرِ أَبِی بَکْرٍ یَأْمُرُ بِقَتْلِ مَنْ بَایَعَ مِثْلَهُ فَأَخْبِرْنِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ بِالَّذِی زَعَمَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمْ یَسْتَخْلِفْ وَ أَنَّ أَبَا بَکْرٍ اسْتَخْلَفَ عُمَرَ وَ أَنَّ عُمَرَ لَمْ یَسْتَخْلِفْ فَأَرَی أَمْرَکُمْ بَیْنَکُمْ مُتَنَاقِضاً وَ أَخْبِرْنِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ عَنْ عُمَرَ حِینَ صَیَّرَهَا شُورَی فِی سِتَّهٍ وَ زَعَمَ أَنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَقَالَ إِنْ خَالَفَ اثْنَانِ لِأَرْبَعَهٍ فَاقْتُلُوا الِاثْنَیْنِ وَ إِنْ خَالَفَ ثَلَاثَهٌ لِثَلَاثَهٍ فَاقْتُلُوا الثَّلَاثَهَ الَّذِینَ فِیهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فَهَذِهِ دِیَانَهٌ أَنْ یَأْمُرَ بِقَتْلِ أَهْلِ الْجَنَّهِ

وَ أَخْبِرْنِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ عَنْ عُمَرَ لَمَّا طُعِنَ دَخَلَ عَلَیْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ قَالَ فَرَأَیْتُهُ جَزِعاً فَقُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَا هَذَا الْجَزَعُ فَقَالَ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ مَا جَزَعِی لِأَجْلِی وَ لَکِنَّ جَزَعِی لِهَذَا الْأَمْرِ مَنْ یَلِیهِ بَعْدِی قَالَ قُلْتُ وَلِّهَا طَلْحَهَ بْنَ عُبَیْدِ اللَّهِ قَالَ رَجُلٌ لَهُ حِدَّهٌ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَعْرِفُهُ فَلَا أُوَلِّی أُمُورَ الْمُسْلِمِینَ حَدِیداً قَالَ قُلْتُ وَلِّهَا الزُّبَیْرَ بْنَ الْعَوَّامِ قَالَ رَجُلٌ بَخِیلٌ رَأَیْتُهُ یُمَاکِسُ امْرَأَتَهُ فِی کُبَّهٍ مِنْ غَزْلٍ فَلَا أُوَلِّی أُمُورَ الْمُسْلِمِینَ بَخِیلًا قَالَ قُلْتُ وَلِّهَا سَعْدَ بْنَ أَبِی وَقَّاصٍ قَالَ رَجُلٌ صَاحِبُ فَرَسٍ وَ قَوْسٍ وَ لَیْسَ مِنْ أَحْلَاسِ الْخِلَافَهِ قُلْتُ وَلِّهَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ قَالَ رَجُلٌ لَیْسَ یُحْسِنُ أَنْ یَکْفِیَ عِیَالَهُ قَالَ قُلْتُ وَلِّهَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ فَاسْتَوَی جَالِساً وَ قَالَ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ مَا وَ اللَّهِ أَرَدْتُ بِهَذَا أُوَلِّی رَجُلًا لَمْ یُحْسِنْ أَنْ یُطَلِّقَ امْرَأَتَهُ قُلْتُ وَلِّهَا عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَئِنْ وَلَّیْتُهُ لَیَحْمِلَنَّ آلَ أَبِی مُعَیْطٍ عَلَی رِقَابِ الْمُسْلِمِینَ وَ أَوْشَکَ إِنْ فَعَلْنَا أَنْ یَقْتُلُوهُ قَالَهَا ثَلَاثاً قَالَ ثُمَّ سَکَتُّ لِمَا أَعْرِفُ مِنْ مُعَانَدَتِهِ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ لِی یَا ابْنَ عَبَّاسٍ اذْکُرْ صَاحِبَکَ قَالَ قُلْتُ وَلِّهَا عَلِیّاً قَالَ وَ اللَّهِ مَا جَزَعِی إِلَّا لِمَا أَخَذْتُ الْحَقَّ مِنْ أَرْبَابِهِ وَ اللَّهِ لَئِنْ وَلَّیْتُهُ لَیَحْمِلَنَّهُمْ عَلَی الْمَحَجَّهِ الْعُظْمَی وَ إِنْ یُطِیعُوهُ یُدْخِلْهُمُ الْجَنَّهَ فَهُوَ یَقُولُ هَذَا ثُمَّ صَیَّرَهَا شُورَی بَیْنَ السِّتَّهِ فَوَیْلٌ لَهُ مِنْ رَبِّهِ قَالَ أَبُو الْهُذَیْلِ بَیْنَا هُوَ یُکَلِّمُنِی إِذَا اخْتَلَطَ وَ ذَهَبَ عَقْلُهُ فَأَخْبَرْتُ الْمَأْمُونَ بِقِصَّتِهِ وَ کَانَ مِنْ قِصَّتِهِ أَنْ ذُهِبَ بِمَالِهِ وَ ضِیَاعِهِ حِیلَهً وَ غَدْراً فَبَعَثَ إِلَیْهِ الْمَأْمُونُ فَجَاءَ بِهِ وَ عَالَجَهُ وَ کَانَ قَدْ ذَهَبَ عَقْلُهُ بِمَا صُنِعَ بِهِ فَرَدَّ عَلَیْهِ مَالَهُ وَ ضِیَاعَهُ وَ صَیَّرَهُ نَدِیماً فَکَانَ الْمَأْمُونُ یَتَشَیَّعُ لِذَلِکَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَی کُلِّ حَالٍ (۱).

ص: ۲۸۱

۱- ۱. الاحتجاج ص ۱۹۶، و قال سبط ابن الجوزی فی تذکره الخواص ص ۳۵: و فی الباب حکایه ذکرها صاحب« بیت مال العلوم» و ذکرها أیضا صاحب« عقلاء المجانین» عن أبی الهذیل العلّاف قال: سافرت مع المأمون الی الرقه، ثمّ ذکر مثله.

**[ترجمه]احتجاج طبرسی: ابو الهذیل علاف گفت: داخل رقه شدم، گفتند در دیر زکی مرد دیوانه ای است که خیلی خوش سخن است. پیش او رفتم. دیدم پیرمردی خوش قیافه است که روی تشکی نشسته و ریش و سر خود را شانه می زند! سلام کردم، جواب داد. پرسید: از کجایی؟ گفتم: از اهالی عراق. گفت: آری، عراقیان مردمانی شوخ و خوش مجلس هستند. پرسید: از کجای عراق هستی؟ گفتم: از بصره. گفت: آری، مردمانی با تجربه و دانشمند دارد. باز سؤال کرد: از کدام طایفه بصره هستی؟ گفتم: من ابو الهذیل علافم. گفت: شما که صحبت می کنید ابو الهذیل هستید؟! گفتم: آری! از جای خود حرکت کرد و مرا روی تشک خویش نشاند.

پس از صحبت هایی که بین ما و او شد گفت: در مورد امامت چه عقیده داری؟ گفتم: منظورت چه امامتی است؟ گفت: پس از پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم چه کسی باید خلیفه می شد؟ گفتم: هر کس که پیامبر اکرم او را مقدم داشت. پرسید: آن شخص که بود؟ گفتم: ابا بکر. گفت: ابو الهذیل! چرا ابا بکر را مقدم داشتید؟ جواب دادم: چون پیغمبر فرمود: بهترین خود را مقدم شمارید و فرمانروایی را به بهترین خود سپارید، و مردم همه به او رضایت دادند.

گفت: ای ابو الهذیل! از همین جهت گمراه شدی! اما آنچه که گفتی پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم فرموده بهترین خود را مقدم دارید و با شخصیت ترین خود را فرمانروا کنید؛ من به تو اطلاع دهم که ابابکر بر منبر رفت و گفت: من فرمانروای شما شدم، اما بهترین شما نیستم! اگر این حرف را به ابا بکر دروغ بسته اند، پس بر خلاف دستور پیامبر رفتار کرده اند، و اگر ابا بکر در مورد خود دروغ گفته، دروغگو نباید روی منبر پیامبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم برود. اما اینکه گفتی مردم به حکومت او راضی شدند، اکثر انصار می گفتند یک امیر از ما و یک امیر از شما. مهاجرین نیز مخالف بودند، چنان چه زبیر بن عوام می گفت جز با علی بیعت نمی کنم، و دستور داد شمشیرش را بشکنند. ابوسفیان بن حرب گفت: یا ابا الحسن! اگر مایل باشی تمام مدینه را پر از سپاه و لشکر می کنم! سلمان نیز بیرون آمد و به فارسی گفت: «کردند و نکردند و ندانند که چه کردند» و مقداد و ابوذر نیز همین طور، اینها مهاجرین بودند.

ابا الهذیل! بگو ببینم، وقتی ابوبکر بالای منبر رفت، مگر نگفت: مردم مرا شیطانی است که گاهی عارضم می شود؛ اگر دیدید خشمگین هستم، از من بترسید که موجب ناراحتی و آزردگی خاطر شما نشوم! ابوبکر خودش می گوید: من دیوانه هستم، چطور شما یک دیوانه را فرمانروای خود کردید؟

ابا الهذیل! درباره منبر رفتن عمر بگو که گفت: آرزو داشتم یک مو در سینه ابا بکر می بودم. باز یک جمعه بعد به منبر رفت و گفت: بیعت با ابا بکر کار عجولانه و بدون فکر بود که خدا از شر آن مردم را نگه داشت. هر کس دو مرتبه چنین کاری را بکند، او را بکشید در همان بین که مایل است مویی در سینه ابا بکر باشد، دستور می دهد کسی را که چنین بیعتی را بکند بکشند.

ابا الهذیل! بگو ببینم، چطور است که خیال می کنند پیغمبر کسی را به جانشینی تعیین نکرد و باز ابا بکر عمر را جانشین می کند و عمر کسی را تعیین نمی نماید!! کارهای شما ضد و نقیض است.

ابا الهذیل! بگو ببینم، چگونه عمر خلافت را به شورای شش نفری وامی گذارد که آنها به عقیده عمر اهل بهشت هستند. باز

می گوید: اگر دو نفر آنها با چهار نفر مخالفت کردند، گردن دو نفر را بزنید؛ اگر سه نفر با سه نفر دیگر مخالفت کردند، گردن آن سه نفری که عبدالرحمن بن عوف در آنها است بزنید! این دین است که امر به کشتن اشخاصی که اهل بهشتند بدهد؟

ابا الهذیل! این جریان را توضیح بده که وقتی عمر زخم برمی دارد، عبداللّٰه بن عباس به عیادتش می رود. عبداللّٰه بن عباس گفت: دیدم خیلی ناراحت است! گفتم: این ناراحتی برای چیست یا امیرالمؤمنین؟ گفت برای خودم ناراحت نیستم، ولی از این ناراحتم که پس از من چه کسی عهده دار خلافت شود! گفتم به طلحه بن عبیداللّٰه واگذار کن. گفت: مردی عصبانی است و پیغمبر او را می شناخت. زمام اختیار مسلمانان را به دست شخصی سختگیر و عصبانی نمی دهم.

گفتم: به زبیر بن عوام بسپار! گفت: او مرد بخیلی است. دیدم با زنش در مورد یک دوک نخ چانه می زد! کار مسلمانان را به اختیار مردی بخیل نمی گذارم. گفتم: به سعد بن ابی وقاص واگذار. گفت: او مرد اسب سواری و تیر و کمان است و لیاقت خلافت را ندارد. گفتم: به عبدالرحمن بن عوف بده. گفت: او مردی است که نمی تواند زن و بچه اش را اداره کند. گفتم: به عبداللّٰه بن عمر، پسرت واگذار! حرکت کرد و نشست و گفت: پسر عباس! به خدا چنین تصمیمی ندارم! او نمی تواند زنش را طلاق بدهد!

گفتم: به عثمان بن عفان واگذار. گفت: به خدا اگر او را خلیفه کنم، خویشاوندان خود آل ابی معیط را بر گردن مسلمانان سوار می کند! اگر چنین کاری بکنیم، گمان می کنم او را بکشند. و این حرف را سه مرتبه تکرار کرد.

ابن عباس گفت: دیگر چیزی نگفتم، چون می دانستم با علی علیه السّلام دشمن است. به من گفت: ابن عباس چرا از دوست خود صحبت نکردی؟ گفتم: بسیار خوب، به علی علیه السّلام واگذار. گفت ناراحتی من برای این است که حق را از صاحبانش گرفتم. به خدا قسم اگر به او واگذارم، مردم را به راه راست و طریق عالی رهنمون می شود و اگر از او اطاعت کنند، آنها را به بهشت می برد.

عمر این طور می گوید، باز خلافت را به شورای شش نفری وامی گذارد. وای بر او! چه جواب خدا را خواهد داد؟ ابو الهذیل گفت: در همان بین که با من صحبت می کرد، ناگهان عقل از سرش پرید و دیوانه شد. جریان او را به مأمون گفتم. علت دیوانگی او این بود که مال و ثروتش را با حیله و نیرنگ از او گرفته بودند. مأمون دنبالش فرستاد و او را معالجه کرد و ثروت و املاک او را برگرداند و ندیم خویش قرارش داد. مأمون از همین جهت خود را شیعه می دانست و در هر حالی ستایش خدا راست. - . احتجاج: ۱۹۶ -

**[ترجمه]

بیان

قوله من أحلاس الخلافه أی ممن یلازمها و یمارس لوازمها من الحلس بالکسر و هو کساء علی ظهر البعیر تحت البرذعه و یبسط فی البیت تحت حر الثیاب و یقال هو حلس بیته إذا لم یبرح مکانه.

**[ترجمه]عبارت «من احلاس الخلافه» یعنی از ملازمین و کسانی که با لوازم خلافت ممارست دارند و از «حلس» به کسر حاء مأخوذ است و تکه پارچه ای است که پشت شتر و زیر کجاوه می اندازند و در خانه زیر لباس های گرم پهن می کنند، و عبارت «هو حلس بیته» یعنی او از خانه اش تکان نمی خورد.

**[ترجمه]

«۳۶»

کش، [رجال الکشی] مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِی عَلِیٍّ الْمَحْمُودِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی الْهُذَیْلِ الْعَلَّافِ إِنِّی أَتَیْتُکَ سَائِلًا فَقَالَ أَبُو الْهُذَیْلِ سَلْ وَ أَسْأَلُ اللَّهَ الْعِصْمَهَ وَ التَّوْفِیقَ فَقَالَ أَبِی أَ لَیْسَ مِنْ دِینِکَ أَنَّ الْعِصْمَهَ وَ التَّوْفِیقَ لَا یَکُونَانِ مِنَ اللَّهِ لَکَ إِلَّا بِعَمَلٍ تَسْتَحِقُّهُ بِهِ قَالَ أَبُو الْهُذَیْلِ نَعَمْ قَالَ فَمَا مَعْنَی دُعَائِکَ اعْمَلْ وَ خُذْ(۱) قَالَ لَهُ أَبُو الْهُذَیْلِ هَاتِ سُؤْلَکَ فَقَالَ لَهُ شَیْخِی خَبِّرْنِی

عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ (۲) قَالَ أَبُو الْهُذَیْلِ قَدْ أَکْمَلَ لَنَا الدِّینَ فَقَالَ شَیْخِی فَخَبِّرْنِی إِنْ أَسْأَلُکَ عَنْ مَسْأَلَهٍ لَا تَجِدُهَا فِی کِتَابِ اللَّهِ وَ لَا فِی سُنَّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَا فِی قَوْلِ الصَّحَابَهِ وَ لَا فِی حِیلَهِ فُقَهَائِهِمْ مَا أَنْتَ صَانِعٌ فَقَالَ هَاتِ فَقَالَ شَیْخِی خَبِّرْنِی عَنْ عَشَرَهٍ کُلُّهُمْ عِنِّینٌ وَقَعُوا فِی طُهْرٍ وَاحِدٍ بِامْرَأَهٍ وَ هُمْ مُخْتَلِفُ الْأَمْرِ فَمِنْهُمْ مَنْ وَصَلَ إِلَی نِصْفِ حَاجَتِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ قَارَبَ حَسَبَ الْإِمْکَانِ مِنْهُ هَلْ فِی خَلْقِ اللَّهِ الْیَوْمَ مَنْ یَعْرِفُ حَدَّ اللَّهِ فِی کُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِقْدَارَ مَا ارْتَکَبَ مِنَ الْخَطِیئَهِ فَیُقِیمَ عَلَیْهِ الْحَدَّ فِی الدُّنْیَا وَ یُطَهِّرَهُ مِنْهُ فِی الْآخِرَهِ وَ لُنَعْلَمْ مَا تَقُولُ فِی أَنَّ الدِّینَ قَدْ أُکْمِلَ لَکَ فَقَالَ هَیْهَاتَ خَرَجَ آخِرَهَا فِی الْإِمَامَهِ(۳).

**[ترجمه]رجال کشی: ابو علی محمودی از پدر خود نقل کرد که گفت: به ابو الهذیل علاف گفتم: من آمده ام سؤالی از تو بکنم. گفت: سؤال کن! از خدا می خواهم توفیق دهد و مرا حفظ کند. پدرم گفت: مگر عقیده تو این نیست که توفیق و عصمت از طرف خدا به کسی داده نمی شود، مگر به واسطه عملی که به موجب آن شایسته توفیق شود؟ ابو الهذیل گفت: چرا. گفت: پس چرا دعا می کنی عمل کن و توفیق را بگیر؟ ابو الهذیل گفت: سؤالت را بگو! پدرم گفت: این آیه را برایم توضیح بده که خداوند می فرماید: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ» - . مائده / ۳ - ، {امروز دین شما را برایتان کامل کردم.} ابو الهذیل گفت: خدا دین را برای ما تکمیل کرده است. پدرم گفت: اگر من سؤالی بکنم که جوابش نه در کتاب خدا، نه سنت پیغمبر و نه در گفتار صحابه نبود و نه فقها چاره ای برای آن اندیشیده باشند، در چنین موردی تو چه می کنی؟ ابو الهذیل گفت: چنین سؤالی را بگو! پدرم گفت: ده نفر عنین (کسی که نارسایی جنسی دارد) در یک طهر با زنی جمع شوند، هر کدام به وصفی غیر دیگری، یکی نصف کار را کرد، آن دیگری به قدر امکان عمل زناشویی را انجام داد! آیا در میان مردم امروز کسی هست که بداند چگونه باید به هر کدام از آنها، به اندازه گناهی که انجام داده حدّ جاری کند تا موجب پاک شدن او در آخرت گردد، و ما چطور باید بفهمیم که دین برای شما کامل شده؟ ابو الهذیل گفت: افسوس که بالاخره باز مطلب به امامت برگشت کرد! - . رجال کشی: ۴۷۰ -

**[ترجمه]

أقول:

قد أوردت الأخبار المتضـمنه لأحوال أصـحابه علیه السلام فی باب رد الواقفیه و أبواب مناظرته علیه السلام و باب ولایه العهد و باب معجزاته و باب ما جری بینه و بین المأمون.

۱- ۱. فی المصدر: أعمل و آخذ.

۲- ۲. المائده: ۳.

۳- ۳. رجال الکشّیّ ص ۴۷۰ تحت الرقم ۴۴۰.

**[ترجمه]ابواب متضـمنه احوال اصـحاب حضرت رضا علیه السّلام را در باب رد واقفیه و ابواب مناظرات ایشان و باب ولایت عهد و باب معجزات ایشان و باب جریانات بین مأمون و حضرت آورده ام .

**[ترجمه]

باب ۱۹ إخباره و إخبار آبائه علیهم السلام بشهادته

الأخبار

«۱»

لی، [الأمـالی للصـدوق] الطَّالَقَـانِیُّ عَـنْ أَحْمَـدَ الْهَمْـدَانِیِّ عَـنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَـی الرِّضَا علیه السـلام: أَنَّهُ قَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ خُرَاسَانَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله فِی الْمَنَامِ کَأَنَّهُ یَقُولُ لِی کَیْفَ أَنْتُمْ إِذَا دُفِنَ فِی أَرْضِـکُمْ بَضْـعَتِی وَ اسْـتُحْفِظْتُمْ وَدِیعَتِی وَ غُیِّبَ فِی ثَرَاکُمْ نَجْمِی فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام أَنَا الْمَدْفُونُ فِی أَرْضِـکُمْ وَ أَنَـا بَضْـعَهٌ مِنْ نَبِیِّکُمْ وَ أَنَـا الْوَدِیعَهُ وَ النَّجْمُ أَلَـا فَمَنْ زَارَنِی وَ هُوَ یَعْرِفُ مَـا أَوْجَبَ اللَّهُ تَبَـارَکَ وَ تَعَالَی مِنْ حَقِّی وَ طَـاعَتِی فَأَنَـا وَ آبَـائِی شُـفَعَاؤُهُ یَوْمَ الْقِیَـامَهِ وَ مَنْ کُنَّا شُـفَعَاءَهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ نَجَا وَ لَوْ کَانَ عَلَیْهِ مِثْلُ وِزْرِ الثَّقَلَیْنِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ: وَ لَقَدْ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ جَدِّی عَنْ أَبِیهِ علیهم السـلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ رَآنِی فِی مَنَامِهِ فَقَدْ رَآنِی لِأَنَّ الشَّیْطَانَ لَا یَتَمَثَّلُ فِی صُورَتِی وَ لَا فِی صُورَهِ وَاحِـدٍ مِنْ أَوْصِـیَائِی وَ لَا فِی صُورَهِ أَحَـدٍ مِنْ شِـیعَتِهِمْ وَ إِنَّ الرُّؤْیَا الصَّادِقَهَ جُزْءٌ مِنْ سَـبْعِینَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّهِ(۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: علی بن حسن بن فضال از پدر خود و او از حضـرت رضا علیه السّلام نقل کرد که مردی خراسانی به ایشان عرض کرد: یا بن رسول اللّه! من در خواب پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم را دیدم. به من فرمود: چگونه خواهید بود اگر پـاره تن من در سـرزمین شـما دفن شود و شـما نگهبـان امـانت من باشـید و در آن ناحیه سـتاره خانواده ام دفن گردد؟ حضـرت رضا علیه السّـلام به او فرمود: من در سرزمین شما دفن می شوم و من پاره تن پیامبرم؛ من امانت و ستاره آن خاندانم؛ هر کس بـا عرفـان به مقـام و حقم و اعتراف به وجوب اطـاعت من مرا زیـارت کنـد، من و پـدران گرامم روز قیـامت شـفیع او خواهیم بود. هر کس را که ما در قیامت شفیع او باشیم، نجات یافته، گرچه به قدر جن و انس گناه داشته باشد. پدرم از جدم و ایشان از پـدرش نقل کرد که پیامبر اکرم صـلی اللّه علیه و آله و سـلم فرمود: هر کس مرا در خواب ببینـد، خودم را دیده، زیرا شیطان به صورت من و هیـچ کدام از جانشـینانم و به صورت هیچ یک از شـیعیان آنها در نمی آید؛ رؤیای صادق یک جزء از هفتاد جزء نبوت است. - . امالی صدوق: ۶۴ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی الحدیث: فاطمه بضعه منی.

البضعه بالفتح القطعه من اللحم و قد تكسر أی إنها جزء منی كما أن القطعه من اللحم جزء من اللحم.

**[ترجمه]جزری در باب حدیث «فاطمه بضعه منی» می گوید: «بضعه» به فتح باء تکه ای از گوشت است و گاهی هم «بِضعه» به کسر باء خوانده می شود و به معنای جزء می آید، همان طور که یک قطعه از گوشت، جزئی از گوشت است.

**[ترجمه]

«۲»

لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْهَرَوِیِّ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ: وَ اللَّهِ مَا مِنَّا إِلَّا مَقْتُولٌ أَوْ شَهِیدٌ فَقِیلَ لَهُ فَمَنْ یَقْتُلُكَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ شَرُّ خَلْقِ اللَّهِ فِی زَمَانِی یَقْتُلُنِی بِالسَّمِّ ثُمَّ یَدْفِنُنِی فِی دَارِ مَضِیعَهٍ وَ بِلَادِ غُرْبَهٍ أَلَا فَمَنْ زَارَنِی فِی غُرْبَتِی كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ أَجْرَ مِائَهِ أَلْفِ شَهِیدٍ وَ مِائَهِ

ص: ۲۸۳

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۶۴. و تراه فی عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۷.

أَلْفِ صِدِّيقٍ وَ مِائَهِ أَلْفِ حَاجٍّ وَ مُعْتَمِرٍ وَ مِائَهِ أَلْفِ مُجَاهِدٍ وَ حُشِرَ فِی زُمْرَتِنَا وَ جُعِلَ فِی الدَّرَجَاتِ الْعُلَی مِنَ الْجَنَّهِ رَفِیقَنَا(۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: ابو صلت هروی می گوید: از حضرت رضا علیه السّلام شنیدم که می فرمود: «به خدا هر یک از ما خانواده یا کشته می شود (به زهر ستم) یا به شمشیر کین.» عرض کردند: چه کسی شما را می کشد؟ فرمود: بدترین خلق خدا در عصر خودم به وسیله زهر؛ بعد مرا در سرزمین خوار و دوری دفن می کند. هر کس مرا در غربت زیارت کند، خداوند برای او پاداش صد هزار شهید و صد هزارصدیق و صد هزار حاجی و عمره گزار و صد هزار مرد جنگجو را می نویسد و با ما محشور می شود و در درجات عالی بهشت رفیق ما است. - . امالی صدوق: ۶۳ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث کعب بن مالک و لم یجعلک الله بدار هوان و لا مضیعه بکسر الضاد مفعله من الضیاع أی الإطراح و الهوان کأنه فیه ضائع و قال الجوهری ضاع الشی ء أی هلک و منه قولهم فلان بدار مضیعه مثال معیشه.

**[ترجمه]جزری در باب حدیث کعب بن مالک که دارد «و خدا تو را در خانه هوان و خواری قرار ندهد»، می گوید: «مضیعه» به کسر ضاد مفعِله از «ضیاع» به معنای دورافتاده و خوار است که گویی شخص در آن ضایع می شود، و جوهری می گوید: «ضاع الشیء» یعنی آن چیز هلاک شد، و عبارت «فلان بدار مضیعه» بر وزن معیشه نیز از همین باب است، یعنی در خانه هلاکت افتاده.

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] لی، [الأمالی] للصدوق الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْجَلُودِیِّ عَنِ الْجَوْهَرِیِّ عَنِ ابْنِ عُمَارَهَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: سَتُدْفَنُ بَضْعَهٌ مِنِّی بِأَرْضِ خُرَاسَانَ لَا یَزُورُهَا مُؤْمِنٌ إِلَّا أَوْجَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ الْجَنَّهَ وَ حَرَّمَ جَسَدَهُ عَلَی النَّارِ(۲).

أقول: سیأتی أکثر أخبار هذا الباب فی باب المزار و أثبتنا بعضها فی أبواب ما صدر عنه علیه السلام فی طریقه إلی خراسان و بعضها فی باب کیفیه قبوله علیه السلام ولایه العهد و بعضها فی أحوال خروجه من المدینه.

**[ترجمه]امالی صدوق و عیون اخبارالرضا: ابن عماره از پدر خود نقل کرد که حضرت صادق از آباء گرام خویش نقل کرد که پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: به زودی پاره ای از تن من در خراسان دفن می شود؛ هر مؤمنی که او را زیارت کند، خداوند بهشت را بر او واجب می نماید و بدنش به آتش جهنم حرام می شود. - . امالی صدوق: ۶۲ ، عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۵ -

مؤلف: اکثر احادیث این باب در باب مزار می آید و برخی از آن احادیث را در ابواب روایاتی که از حضرت در راه رفتن به خراسان صادر شده، آورده ایم و برخی از آن اخبار در باب کیفیت قبول ولایت عهدی توسط حضرت علیه السّلام آمده و برخی در احوال خروج حضرت از مدینه مضبوط است.

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ الْأَنْصَارِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ: حَضَرْتُ مَجْلِسَ الْمَأْمُونِ یَوْماً وَ عِنْدَهُ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام وَ قَدِ اجْتَمَعَ الْفُقَهَاءُ وَ أَهْلُ الْكَلَامِ وَ ذَكَرَ أَسْئِلَةَ الْقَوْمِ وَ الْمَأْمُونِ عَنْهُ علیه السلام وَ جَوَابَاتِهِ علیه السلام وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ فَلَمَّا قَامَ الرِّضَا علیه السلام تَبِعْتُهُ فَانْصَرَفَ إِلَی مَنْزِلِهِ فَدَخَلْتُ عَلَیْهِ وَ قُلْتُ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی وَهَبَ لَكَ مِنْ جَمِیلِ رَأْیِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ مَا حَمَلَهُ عَلَی مَا أَرَی مِنْ إِكْرَامِهِ لَكَ وَ قَبُولِهِ لِقَوْلِكَ فَقَالَ علیه السلام یَا ابْنَ الْجَهْمِ لَا یَغُرَّنَّكَ مَا أَلْفَیْتَهُ عَلَیْهِ مِنْ إِكْرَامِی وَ الِاسْتِمَاعِ مِنِّی فَإِنَّهُ سَیَقْتُلُنِی بِالسَّمِّ وَ هُوَ ظَالِمٌ لِی أَعْرِفُ بِعَهْدٍ مَعْهُودٍ إِلَیَّ مِنْ آبَائِی عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَاكْتُمْ هَذَا عَلَیَّ مَا دُمْتَ حَیّاً قَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْجَهْمِ فَمَا حَدَّثْتُ بِهَذَا الْحَدِیثِ إِلَی أَنْ مَضَی الرِّضَا علیه السلام بِطُوسَ مَقْتُولًا بِالسَّمِّ وَ دُفِنَ فِی دَارِ حُمَیْدِ بْنِ قَحْطَبَةَ الطَّائِیِّ فِی الْقُبَّةِ الَّتِی قَبْرُ هَارُونَ

ص: ۲۸۴

۱- ۱. أمالی الصدوق ص ۶۳. و تراه فی عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۶.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۵. أمالی الصدوق ص ۶۲.

إِلَی جَانِبِهِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: حسن بن جهم می گوید: روزی در مجلس مأمون بودم. حضرت رضا علیه السّلام نیز حضور داشت. دانشمندان از فقها و متکلمین جمع بودند. بعد سؤال های آنها و مأمون را با جواب های حضرت رضا علیه السّلام نقل می کند، تا می رسد به این قسمت که می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام حرکت کرد، من از پی آن جناب تا منزلش رفتم. وارد منزل آن جناب شدم و گفتم: خدا را سپاسگزارم که امیرالمؤمنین را به شما خوشبین کرده و می بینم به شما احترام می گذارد و حرفتان را می پذیرد. فرمود: پسر جهم! مبادا فریبِ کارهای او را بخوری! به زودی مرا به وسیله زهر از روی ستم خواهد کشت؛ این جریانی است که از آباء گرامم، از پیامبر اکرم به من رسیده است. مطلب را تا زنده هستم به کسی مگو!

حسن بن جهم گفت: این جریان را به کسی نگفتم تا حضرت رضا علیه السّلام در طوس به وسیله زهر کشته شد و در خانه حمید ابن قحطبه طایی، در مقبره هارون دفن گردید. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۰ -

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَحْمَدَ عَنِ الْهَرَوِیِّ فِی خَبَرٍ طَوِیلٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام: فِی نَفْیِ قَوْلِ مَنْ قَالَ إِنَّ الْحُسَیْنَ علیه السلام لَمْ یُقْتَلْ وَ لَکِنْ شُبِّهَ لَهُمْ قَالَ علیه السلام وَ اللَّهِ لَقَدْ قُتِلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ قُتِلَ مَنْ کَانَ خَیْراً مِنَ الْحُسَیْنِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ وَ مَا مِنَّا إِلَّا مَقْتُولٌ وَ إِنِّی وَ اللَّهِ لَمَقْتُولٌ بِالسَّمِّ بِاغْتِیَالِ مَنْ یَغْتَالُنِی أَعْرِفُ ذَلِکَ بِعَهْدٍ مَعْهُودٍ إِلَیَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَخْبَرَهُ بِهِ جَبْرَئِیلُ عَنْ رَبِّ الْعَالَمِینَ عَزَّ وَ جَلَ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هروی در ضمن یک خبر طویل، در ردّ عقیده کسانی که معتقد بودند حضرت حسین علیه السّلام کشته نشد و آنها اشتباهاً خیال کردند که حضرت کشته شده، از حضرت رضا علیه السّلام نقل می کند که فرمود: به خدا قسم حسین علیه السّلام شهید شد، چنان چه بهتر از او امیرالمؤمنین و حسن بن علی علیهما السّلام شهید شدند و تمام ما کشته می شویم. به خدا قسم من نیز کشته می شوم! به وسیله زهر پنهانی مرا می کشند. این جریانی است که به وسیله پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم از جبرئیل، از جانب خدای عزوجل به من رسیده است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۰۳ -

**[ترجمه]

توضیح

قال الجوهری الغیله بالکسر الاغتیال یقال قتله غیله و هو أن یخدعه فیذهب به إلی موضع فإذا صار إلیه قتله (۳).

**[ترجمه]جوهری می گوید: «غیله» به کسر غین، به معنای خدعه است و عبارت «قتله غیله»، یعنی او را فریفت و به جایی برد و وقتی به آنجا رسید، او را کشت.

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْوَرَّاقُ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عِیسَی الْخَرَّاطِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِیِّ قَالَ: أَتَیْتُ الرِّضَا علیه السلام وَ هُوَ بِقَنْطَرَهِ إِبْرِیقٍ (۴) فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ ثُمَّ جَلَسْتُ وَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنَّ أُنَاساً یَزْعُمُونَ أَنَّ أَبَاکَ حَیٌّ فَقَالَ کَذَبُوا لَعَنَهُمُ اللَّهُ لَوْ کَانَ حَیّاً مَا قُسِمَ مِیرَاثُهُ وَ لَا نُکِحَ نِسَاؤُهُ وَ لَکِنَّهُ وَ اللَّهِ ذَاقَ الْمَوْتَ کَمَا ذَاقَهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام قَالَ فَقُلْتُ لَهُ مَا تَأْمُرُنِی قَالَ عَلَیْکَ بِابْنِی مُحَمَّدٍ مِنْ بَعْدِی وَ أَمَّا أَنَا فَإِنِّی ذَاهِبٌ فِی وَجْهٍ لَا أَرْجِعُ بُورِکَ قَبْرٌ بِطُوسَ وَ قَبْرَانِ بِبَغْدَادَ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ عَرَفْنَا وَاحِداً فَمَا الثَّانِی قَالَ سَتَعْرِفُونَهُ ثُمَّ قَالَ علیه السلام قَبْرِی وَ قَبْرُ هَارُونَ هَکَذَا وَ ضَمَّ بِإِصْبَعَیْهِ (۵).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: جعفر بن محمّد نوفلی می گوید: در پل ابریق خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم و سلام کردم. بعد نشستم و گفتم: فدایت شوم! گروهی عقیده دارند که پدرت زنده است! فرمود: دروغ می گویند! خدا آنها را لعنت کند! اگر زنده می بود میراث او تقسیم نمی شد و زنانش ازدواج نمی کردند. به خدا قسم طعم مرگ را چشید، همان طوری که علی بن ابی طالب علیه السّلام چشید!

عرض کردم: من چه باید بکنم؟ فرمود: پس از من پسرم محمّد است، ولی من فعلاـ به جایی می روم که برنمی گردم؛ به آن قبری که در طوس است و دو قبری که در بغداد است! عرض کردم: قبر بغداد را می شناسم، اما آن دیگری قبر کیست؟ فرمود: به زودی خواهید شناخت! سپس فرمود: قبر من و قبر هارون این طور است. و دو انگشت خود را به هم نزدیک کرد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۱۶ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ عَوْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی عَبَّادٍ قَالَ: قَالَ الْمَأْمُونُ یَوْماً لِلرِّضَا علیه السلام نَدْخُلُ بَغْدَادَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ نَفْعَلُ کَذَا وَ کَذَا فَقَالَ لَهُ تَدْخُلُ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۰۰- ۲۰۲.

۲- ۲. المصدر ج ۲ ص ۲۰۳ فی حدیث.

۳- ۳. الصحاح ص ۱۷۸۷.

۴- ۴. فی المصدر: أربق: و هو بضم الباء: بلده برامهرمز قاله الفیروزآبادی.

۵- ۵. المصدر ج ۲ ص ۲۱۶.

أَنْتَ بَغْدَادَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَلَمَّا خَلَوْتُ بِهِ قُلْتُ لَهُ إِنِّی سَمِعْتُ شَيْئاً غَمَّنِی وَ ذَكَرْتُهُ لَهُ فَقَالَ يَا أَبَا حُسَيْنٍ وَ كَذَا كَانَ يَكْنِينِی بِطَرْحِ الْأَلْفِ وَ اللَّامِ وَ مَا أَنَا وَ بَغْدَادُ لَا أَرَی بَغْدَادَ وَ لَا تَرَانِی (۱).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: محمّد بن ابی عباد می گويد: روزی مأمون به حضرت رضا عليه السّلام عرض كرد: ان شاء اللّه وارد بغداد می شويم و چنين و چنان می كنيم. حضرت رضا عليه السّلام فرمود: تو داخل بغداد خواهی شد يا اميرالمؤمنين! وقتی حضرت رضا عليه السّلام را تنها يافتم، عرض كردم: من چيزی شنيدم كه غمگين شدم. فرمود ابو حسين! مرا به بغداد چه كار؟ من بغداد را نخواهم ديد و تو مرا در آنجا نمی بينی. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۵ -

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْهَمَدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُوسَی بْنِ مِهْرَانَ قَالَ: رَأَيْتُ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی الرِّضَا عليه السلام فِی مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ وَ هَارُونَ وَ هُوَ يَخْطُبُ فَقَالَ أَ تَرَوْنَنِی وَ إِيَّاهُ نُدْفَنُ فِی بَيْتٍ وَاحِدٍ(۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: موسی بن مهران می گويد: حضرت رضا عليه السّلام را در مسجد مدينه ديدم و هارون مشغول سخنرانی بود. امام فرمود: خواهيد ديد كه من و اين شخص در يک خانه دفن می شويم. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۶ -

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْكُوفِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ قَالَ: أَخْبَرَنِی مَنْ سَمِعَ الرِّضَا عليه السلام وَ هُوَ يَنْظُرُ إِلَی هَارُونَ بِمِنًی أَوْ بِعَرَفَاتٍ فَقَالَ أَنَا وَ هَارُونُ هَكَذَا وَ ضَمَّ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ فَكُنَّا لَا نَدْرِی مَا يَعْنِی بِذَلِكَ حَتَّی كَانَ مِنْ أَمْرِهِ بِطُوسَ مَا كَانَ فَأَمَرَ الْمَأْمُونُ بِدَفْنِ الرِّضَا عليه السلام إِلَی جَنْبِ قَبْرِ هَارُونَ (۳).

أقول: قد مر بعض الأخبار فی باب معجزاته عليه السلام.

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: محمّد بن فضيل می گويد: كسی كه از حضرت رضا عليه السّلام شنيده بود، به من خبر داد كه آن جناب، هارون را در منی و عرفات تماشا می كرد. فرمود: من و هارون چنين هستيم. و دو انگشت خود را به هم چسباند. ما از اين كلام چيزی نمی فهميديم، تا بالاخره در طوس شهيد شد و مأمون دستور داد ايشان را كنار هارون دفن كنند. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۲۶ -

مؤلف: برخی اخبار در باب معجزات حضرت عليه السّلام گذشت.

**[ترجمه]

«۱۰»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ الصَّادِقَ عليهما السلام يَقُولُ: يَخْرُجُ وَلَدٌ مِنِ ابْنِی مُوسَی اسْمُهُ اسْمُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ إِلَی أَرْضِ طُوسَ وَ هِیَ بِخُرَاسَانَ يُقْتَلُ فِيهَا بِالسَّمِّ فَيُدْفَنُ فِيهَا غَرِيباً مَنْ زَارَهُ عَارِفاً بِحَقِّهِ أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَی أَجْرَ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَ قَاتَلَ (۴).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: حسين بن زيد می گويد: از حضرت صادق عليه السّلام شنيدم كه می فرمود: پسرم موسی فرزندی خواهد داشت هم نام با اميرالمؤمنين عليه السّلام. در سرزمين طوس كه در خراسان است، در آنجا به وسيله سم شهيد می شود و در بلاد غربت دفن خواهد شد. هر كس او را با عرفان به حقش زيارت كند، خداوند به او پاداش كسی را می دهد كه قبل از فتح (مكه) انفاق كرده و جنگ نموده باشد. - . عيون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۵ -

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْوَرَّاقُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُوسَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ غَزْوَانَ الضَّبِّيِّ قَالَ أَخْبَرَنِی عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ: سَيُقْتَلُ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِی بِأَرْضِ خُرَاسَانَ بِالسَّمِّ ظُلْماً اسْمُهُ اسْمِی وَ اسْمُ أَبِيهِ

ص: ۲۸۶

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۲۲۵.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۶.

۳- ۳. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۲۶.

۴- ۴. المصدر ج ۲ ص ۲۵۵.

اسْمُ ابْنِ عِمْرَانَ مُوسَی علیه السلام أَلَا فَمَنْ زَارَهُ فِی غُرْبَتِهِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْهَا وَ مَا تَأَخَّرَ وَ لَوْ كَانَتْ مِثْلَ عَدَدِ النُّجُومِ وَ قَطْرِ الْأَمْطَارِ وَ وَرَقِ الْأَشْجَارِ(۱).

أقول: قد أوردنا كثيرا من أخبار هذا الباب فی باب ثواب زيارته و فی باب معجزاته و فی باب أحواله متوجها إلی خراسان و فی باب ولايه العهد و باب احتجاج المأمون علی المخالفين.

ص: ۲۸۷

۱- ۱. عيون أخبار الرضا عليه السلام ج ۲ ص ۲۵۸ و ۲۵۹.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: نعمان بن سعد می گوید: امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام فرمود: به زودی یکی از فرزندانم در خراسان به وسیله سم، ستمگرانه کشته خواهد شد. نام او نام من است و نام پدرش، نام پسر عمران موسی علیه السّلام است. هر که او را در غربتش زیارت کند، خداوند گناهانش را می آمرزد؛ هر گناهی که قبل از زیارت و هر گناهی که بعد از زیارت مرتکب شده باشد، گرچه به شماره ستاره های آسمان و دانه های باران و برگ درختان شود. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۸ -

مؤلف: ما بسیاری از اخبار این باب را در باب ثواب زیارت و در باب معجزات ایشان و در باب روی آوردن ایشان به سمت خراسان و در باب ولایت عهدی

و باب احتجاج مأمون بر مخالفین آوردیم .

**[ترجمه]

باب ۲۰ أسباب شهادته صلوات الله علیه

الأخبار

«۱»

ع، [علل الشرائع] ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْمُكَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ وَ الْهَمَدَانِيُّ جَمِيعاً عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ مَوْلَايَ الرِّضَا علیه السلام بِخُرَاسَانَ وَ كَانَ الْمَأْمُونُ يُقْعِدُهُ عَلَى يَمِينِهِ إِذَا قَعَدَ لِلنَّاسِ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ وَ يَوْمَ الْخَمِيسِ فَرُفِعَ إِلَى الْمَأْمُونِ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الصُّوفِيَّةِ سَرَقَ فَأَمَرَ بِإِحْضَارِهِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ وَجَدَهُ مُتَقَشِّفاً بَيْنَ عَيْنَيْهِ أَثَرُ السُّجُودِ فَقَالَ سَوْأَةً لِهَذِهِ الْآثَارِ الْجَمِيلَةِ وَ لِهَذَا الْفِعْلِ الْقَبِيحِ أَ تُنْسَبُ إِلَى السَّرِقَةِ مَعَ مَا أَرَى مِنْ جَمِيلِ آثَارِكَ وَ ظَاهِرِكَ قَالَ فَعَلْتُ ذَلِكَ اضْطِرَاراً لَا اخْتِيَاراً حِينَ مَنَعْتَنِي حَقِّي مِنَ الْخُمُسِ وَ الْفَيْءِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ وَ أَيُّ حَقٍّ لَكَ فِي الْخُمُسِ وَ الْفَيْءِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَسَمَ الْخُمُسَ سِتَّةَ أَقْسَامٍ وَ قَالَ وَ اعْلَمُوا أَنَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبى وَ الْيَتامى وَ الْمَساكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَ ما أَنْزَلْنا عَلى عَبْدِنا يَوْمَ الْفُرْقانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعانِ (۱) وَ قَسَمَ الْفَيْءَ عَلَى سِتَّةِ أَقْسَامٍ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ ما أَفاءَ اللَّهُ عَلى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبى وَ الْيَتامى وَ الْمَساكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِياءِ مِنْكُمْ (۲) قَالَ بِمَا مَنَعْتَنِي (۳) وَ أَنَا ابْنُ

۱- ۱. الأنفال: ۴۱.

۲- ۲. الحشر: ۷.

۳- ۳. فی نسخه الأصل و هكذا نسخه الكمبانیّ« فما منعتنی» فمنعتنی حقی خ ل.

السَّبِيلِ مُنْقَطَعٌ بِی وَ مِسْکِینٌ لَا أَرْجِعُ إِلَی شَیْ ءٍ وَ مِنْ حَمَلَهِ الْقُرْآنِ (۱) فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ أُعَطِّلُ حَدّاً مِنْ حُدُودِ اللَّهِ وَ حُکْماً مِنْ أَحْکَامِهِ فِی السَّارِقِ مِنْ أَسَاطِیرِکَ هَذِهِ فَقَالَ الصُّوفِیُّ ابْدَأْ بِنَفْسِکَ فَطَهِّرْهَا ثُمَّ طَهِّرْ غَیْرَکَ وَ أَقِمْ حَدَّ اللَّهِ عَلَیْهَا ثُمَّ عَلَی غَیْرِکَ فَالْتَفَتَ الْمَأْمُونُ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام فَقَالَ مَا تَقُولُ فَقَالَ إِنَّهُ یَقُولُ سَرَقْتَ فَسَرَقَ فَغَضِبَ الْمَأْمُونُ غَضَباً شَدِیداً ثُمَّ قَالَ لِلصُّوفِیِّ وَ اللَّهِ لَأَقْطَعَنَّکَ فَقَالَ الصُّوفِیُّ أَ تَقْطَعُنِی وَ أَنْتَ عَبْدٌ لِی فَقَالَ الْمَأْمُونُ وَیْلَکَ وَ مِنْ أَیْنَ صِرْتُ عَبْداً لَکَ قَالَ لِأَنَّ أُمَّکَ اشْتُرِیَتْ مِنْ مَالِ الْمُسْلِمِینَ فَأَنْتَ عَبْدٌ لِمَنْ فِی الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ حَتَّی یُعْتِقُوکَ وَ أَنَا لَمْ أُعْتِقْکَ ثُمَّ بَلَعْتَ الْخُمُسَ بَعْدَ ذَلِکَ فَلَا أَعْطَیْتَ آلَ الرَّسُولِ حَقّاً وَ لَا أَعْطَیْتَنِی وَ نُظَرَائِی حَقَّنَا وَ الْأُخْرَی أَنَّ الْخَبِیثَ لَا یُطَهِّرُ خَبِیثاً مِثْلَهُ إِنَّمَا یُطَهِّرُهُ طَاهِرٌ وَ مَنْ فِی جَنْبِهِ الْحَدُّ لَا یُقِیمُ الْحُدُودَ عَلَی غَیْرِهِ حَتَّی یَبْدَأَ بِنَفْسِهِ أَ مَا سَمِعْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَکُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْکِتابَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ (۲) فَالْتَفَتَ الْمَأْمُونُ إِلَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ مَا تَرَی فِی أَمْرِهِ فَقَالَ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ قَالَ لِمُحَمَّدٍ ص فَلِلَّهِ الْحُجَّهُ الْبالِغَهُ(۳) وَ هِیَ الَّتِی تَبْلُغُ الْجَاهِلَ فَیَعْلَمُهَا بِجَهْلِهِ کَمَا یَعْلَمُهَا الْعَالِمُ بِعِلْمِهِ وَ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهُ قَائِمَتَانِ بِالْحُجَّهِ وَ قَدِ احْتَجَّ الرَّجُلُ فَأَمَرَ الْمَأْمُونُ عِنْدَ ذَلِکَ بِإِطْلَاقِ الصُّوفِیِّ وَ احْتَجَبَ عَنِ النَّاسِ وَ اشْتَغَلَ

۱- ۱. المراد بالیتامی و المساکین و ابن السبیل فی آیه الخمس و الفی ء یتامی آل الرسول و مساکینهم و ابناء سبیلهم بقرینه الالف و اللام حیث انها فی أمثال هذه المواضع عوض من المضاف إلیه فکانه قال« للّه و لرسوله و لذی قرباه و یتاماهم و مساکینهم و ابن سبیلهم» فلا حقّ فی الخمس و الفی ء لعامه المسلمین. و أمّا الذی ذکره الصوفی فعلی مذاهب فقهاء العامّه حیث یقولون: انها لفقراء المسلمین و أیتامهم و أبناء سبیلهم دون من کان من آل الرسول صلّی اللّه علیه و آله خصوصا.

۲- ۲. البقره: ۴۴.

۳- ۳. الأنعام: ۱۴۹.

بِالرِّضَا علیه السلام حَتَّی سَمَّهُ فَقَتَلَهُ وَ قَدْ كَانَ قَتَلَ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ وَ جَمَاعَهً مِنَ الشِّيعَهِ.

قال الصدوق رضی الله عنه روی هذا الحديث كما حكيت و أنا بری ء من عهده صحته (۱)

**[ترجمه]علل الشرائع و عیون اخبارالرضا: محمّد بن سنان می گوید: در خراسان خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم. مأمون زمانی که در روزهای دوشنبه و پنجشنبه برای رسیدگی به درخواست های مردم می نشست، ایشان را طرف راست خود می نشاند. به مأمون خبر دادند که مردی صوفی دزدی کرده! دستور داد او را بیاورند. همین که چشمش به او افتاد، دید مردی پارسا به نظر می آید و در پیشانی او اثر سجده زیادی دارد. گفت: وای به این ظاهر پسندیده که کاری چنین زشت از او سر زند! با این ظاهری که نشان از عبادت و پارسایی دارد دزدی کرده ای ؟ گفت: من این کار را از روی اجبار کرده ام و چاره ای نداشتم، چون تو حق مرا از خمس و غنیمت نپرداختی!

مأمون گفت: تو چه حقی در خمس و غنیمت داری؟ گفت: خداوند خمس را به شش قسمت کرده و فرموده است: «وَ اعْلَمُوا أَنَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْ ءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبى وَ الْيَتامى وَ الْمَساكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَ ما أَنْزَلْنا عَلى عَبْدِنا يَوْمَ الْفُرْقانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعانِ» - . انفال / ۴۱ - ، {و بدانید که هر چیزی را به غنیمت گرفتید، یک پنجم آن برای خدا و پیامبر و برای خویشاوندان [او] و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است، اگر به خدا و آنچه بر بنده خود در روز جدایی [حقّ از باطل] - روزی که آن دو گروه با هم رو به رو شدند - نازل کردیم، ایمان آورده اید.} و غنیمت را نیز به شش قسمت کرده و فرموده است: «ما أَفاءَ اللَّهُ عَلى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبى وَ الْيَتامى وَ الْمَساكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لا يَكُونَ دُولَهً بَيْنَ الْأَغْنِياءِ مِنْكُمْ» - . حشر / ۷ - ، {آنچه خدا از [دارایی] ساکنان آن قریه ها عاید پیامبرش گردانید، از آنِ خدا و از آنِ پیامبر [او] و متعلّق به خویشاوندان نزدیک [وی] و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است، تا میان توانگران شما دست به دست نگردد.} گفت: چون حق مرا ندادی، با اینکه ابن السبیل و بیچاره و درمانده هستم که راهی برای زندگی ندارم و در ضمن از کسانی هستم که به قرآن واردم.

مأمون گفت: یکی از حدود خدا را تعطیل کنم و حکم خدا را در مورد دزدی از بین ببرم با این داستان ها که نقل می کنی؟ صوفی گفت: اول خود را پاک کن، بعد دیگری را و حد بر خویش جاری کن، سپس بر دیگری. مأمون رو به حضرت رضا علیه السّلام کرد و گفت: شما چه می فرمایید؟ فرمود: او می گوید: تو هم دزدی کرده ای، من هم دزدی کرده ام. مأمون خیلی خشمگین شد. سپس به صوفی گفت: به خدا دست و پایت را قطع می کنم. صوفی در جواب گفت: دست و پای مرا قطع می کنی با اینکه بنده منی. مأمون گفت وای بر تو! از کجا من بنده تو شدم؟ گفت: به جهت اینکه مادر تو را از بیت المال مسلمانان خریده اند و تو بنده تمام مسلمانان شرق و غربی تا آزادت کنند! من که تو را آزاد نکرده ام، از آن گذشته خمس را خودت فرو می بری و حق اولاد پیامبر را نمی دهی، حق من و امثال مرا نیز نمی دهی.

دلیل دیگر اینکه ناپاک نمی تواند ناپاکی را پاک کند و باید ناپاک را شخص پاک، پاکیزه کند، کسی که به گردن خودش حد باشد، نمی تواند حد بر دیگری جاری کند، مگر اینکه ابتدا از خود شروع نماید. نشنیده ای که خداوند عزیز می فرماید: «أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتابَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ» - . بقره / ۴۴ - ، {یا مردم را به نیکی فرمان می دهید و خود را فراموش می کنید، با اینکه شما کتاب [خدا] را می خوانید؟آیا [هیچ] نمی اندیشید؟}

مأمون رو به جانب حضرت رضا علیه السّلام کرد و پرسید: درباره این مرد چه صلاح می دانی ؟ فرمود: خداوند عزیز به محمّد مصطفی صلی اللّه علیه و آله و سلم می فرماید: «فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبالِغَةُ» - . انعام / ۱۴۹ - ، {«برهانِ رسا ویژه خداست.} این همان دلیل است که نادان با نادانی می فهمد و دانا نیز به علم خود می یابد؛ دنیا و آخرت به دلیل استوار است؛ این مرد دلیل آورد. مأمون دستور داد صوفی را آزاد کنند و از رو به رو شدن با مردم خود را کنار کشید و در فکر این شد که کار حضرت رضا علیه السّلام را تمام کند، تا بالاخره ایشان را مسموم کرد و کشت. او فضل بن سهل و گروهی از شیعیان را نیز کشته بود.

صدوق می گوید: من این حدیث را همان طوری که بود نقل کردم، ولی عهده دار صحت آن نیستم. - . علل الشرائع ۱ : ۲۲۸ ، عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۷ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری المتقشف الذی یتبلغ بالقوت و المرقع (۲).

**[ترجمه]جوهری می گوید: «متقشف» کسی است که روزی اش می رسد و لباس مرقع می پوشد.

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الصَّلْتِ الْهَرَوِیَّ فَقُلْتُ کَیْفَ طَابَتْ نَفْسُ الْمَأْمُونِ بِقَتْلِ الرِّضَا علیه السلام مَعَ إِکْرَامِهِ وَ مَحَبَّتِهِ لَهُ وَ مَا جَعَلَ لَهُ مِنْ وِلَایَهِ الْعَهْدِ بَعْدَهُ فَقَالَ إِنَّ الْمَأْمُونَ إِنَّمَا کَانَ یُکْرِمُهُ وَ یُحِبُّهُ لِمَعْرِفَتِهِ بِفَضْلِهِ وَ جَعَلَ لَهُ وِلَایَهَ الْعَهْدِ مِنْ بَعْدِهِ لِیُرِیَ النَّاسَ أَنَّهُ رَاغِبٌ فِی الدُّنْیَا فَیَسْقُطَ مَحَلُّهُ مِنْ نُفُوسِهِمْ فَلَمَّا لَمْ یَظْهَرْ مِنْهُ فِی ذَلِکَ لِلنَّاسِ إِلَّا مَا ازْدَادَ بِهِ فَضْلًا عِنْدَهُمْ وَ مَحَلًّا فِی نُفُوسِهِمْ جَلَبَ عَلَیْهِ الْمُتَکَلِّمِینَ مِنَ الْبُلْدَانِ طَمَعاً مِنْ أَنْ یَقْطَعَهُ وَاحِدٌ مِنْهُمْ فَیَسْقُطَ مَحَلُّهُ عِنْدَ الْعُلَمَاءِ وَ بِسَبَبِهِمْ یَشْتَهِرُ نَقْصُهُ عِنْدَ الْعَامَّهِ فَکَانَ لَا یُکَلِّمُهُ خَصْمٌ مِنَ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی وَ الْمَجُوسِ وَ الصَّابِئِینَ وَ الْبَرَاهِمَهِ وَ الْمُلْحِدِینَ وَ الدَّهْرِیَّهِ وَ لَا خَصْمٍ مِنْ فِرَقِ الْمُسْلِمِینَ الْمُخَالِفِینَ لَهُ إِلَّا قَطَعَهُ وَ أَلْزَمَهُ الْحُجَّهَ وَ کَانَ النَّاسُ یَقُولُونَ وَ اللَّهِ إِنَّهُ أَوْلَی بِالْخِلَافَهِ مِنَ الْمَأْمُونِ فَکَانَ أَصْحَابُ الْأَخْبَارِ یَرْفَعُونَ ذَلِکَ إِلَیْهِ فَیَغْتَاظُ مِنْ ذَلِکَ وَ یَشْتَدُّ حَسَدُهُ وَ کَانَ الرِّضَا علیه السلام لَا یُحَابِی الْمَأْمُونَ مِنْ حَقٍّ وَ کَانَ یُجِیبُهُ بِمَا یَکْرَهُ فِی أَکْثَرِ أَحْوَالِهِ فَیَغِیظُهُ ذَلِکَ وَ یَحْقِدُهُ عَلَیْهِ وَ لَا یُظْهِرُهُ لَهُ فَلَمَّا أَعْیَتْهُ الْحِیلَهُ فِی أَمْرِهِ اغْتَالَهُ فَقَتَلَهُ بِالسَّمِ (۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن علی انصاری می گوید: از ابا صلت هروی پرسیدم که مأمون با این احترام و محبتی که به حضرت رضا علیه السّلام داشت و ولی عهد خویش قرارش داد، چطور راضی به کشتن او شد؟ گفت: مأمون او را گرامی می داشت و با او محبت می ورزید و چون مقام و موقعیتش را می دانست، او را ولیعهد خویش قرار داد تا مردم خیال کنند که حضرت علاقه مند به دنیا است و از مقامش در نزد آنها کاسته شود، ولی تمام این کارها بیشتر موجب علاقه و ارادت مردم به

ایشان شـد. به همین جهت دانشـمندان و متکلمین را از اطراف جمع کرد تا شایـد بتواننـد در مناظره بر او پیروز شوند و مقامش نزد علما کم شود تا موجب پایین آمدن مقام او در نزد عموم شود.

هر کدام از دانشمندان یهود، نصرانی، مجوس، ستاره پرستان و زردشتیان و منکرین خدا و طبیعی مذهبان و دانشمندان اسلام از مخالفین شـیعه که با آن جناب بحث و مناظره می کردند، مغلوب می شدند و دلیل آن جناب را می پذیرفتند. مردم می گفتند: به خـدا این شـخص شایسـته خلافت است نه مأمون. جاسوس ها این سـخنان را به او می رساندند و او ناراحت می شد و بر آن جناب رشک می برد .

حضـرت رضـا علیه السّـلام نیز در مورد حق گویی از مأمون باکی نـداشت. بیشتر اوقات جواب هایی به او می داد که خوشـش نمی آمد و خشمگین می شد و کینه او را در دل می گرفت، ولی اظهار نمی کرد. وقتی دیگر از مبارزه با آن جناب عاجز شد، او را مسموم کرد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۳۹ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السـلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ إِسْـمَاعِیلَ قَالَ سَـمِعْتُ إِبْرَاهِیمَ بْنَ الْعَبَّاسِ یَقُولُ: لَمَّا عَقَدَ الْمَأْمُونُ الْبَیْعَهَ لِعَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام قَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام (۴)

یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّ النُّصْحَ وَاجِبٌ لَکَ وَ الْغِشَّ لَا یَنْبَغِی لِمُؤْمِنٍ

ص: ۲۹۰

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۳۷ و ۲۳۸. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۲۸.
۲- ۲. یعنی المرقع من الثیاب، راجع الصحاح ج ۴ ص ۱۴۱۶.
۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۳۹.
۴- ۴. قال سبط ابن الجوزی فی التذکره ص ۲۰۰: قال علماء السیر: فلما فعل. المأمون ذلک- یعنی عقد ولایه العهد للرضا(ع)- شغبت بنـو العبـاس ببغـداد علیه، و خلعوه من الخلافـه، و ولـوا إبراهیم بن المهـدی، و المـأمون بمرو، و تفرقت قلوب شـیعه بنی العبـاس عنه فقال له علیّ بن موسـی الرضا: یا أمیر المؤمنین: النصـح لک واجب و الغش لا یحل لمؤمن: ان العامّه تکره ما فعلت معی، و الخاصّه تکره الفضل بن سهل فالرأی أن تنحینا عنک حتّی یستقیم لک الخاصّه و العامّه فیستقیم أمرک.

إِنَّ الْعَامَّهَ لَتَكْرَهُ مَا فَعَلْتَ بِی وَ الْخَاصَّهَ تَكْرَهُ مَا فَعَلْتَ بِالْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ وَ الرَّأْیُ لَكَ أَنْ تُبْعِدَنَا عَنْكَ حَتَّی یَصْلُحَ لَكَ أَمْرُكَ قَالَ إِبْرَاهِیمُ فَكَانَ وَ اللَّهِ قَوْلُهُ هَذَا السَّبَبَ فِی الَّذِی آلَ الْأَمْرُ إِلَیْهِ (۱).

أقول: قد مرت العلل فی ذلک فی باب ولایه العهد و باب ما جری بینه و بین المأمون.

ص: ۲۹۱

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۱۴۵.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: قاسم بن اسـماعیل می گوید: از ابراهیم بن عباس شـنیدم که می گفت: وقتی مأمون حضرت رضا علیه السّلام را ولیعهد خود قرار داد، آن جناب به مأمون فرمود: یا امیرالمؤمنین! خیرخواهی برای تو بر من واجب است و هرگز نباید مؤمن فریبکاری بکند. توده مردم از کاری که نسبت به من کردی خوشـشان نمی آید. خواص تو نیز از کاری که نسـبت به فضـل بن سـهل کرده ای ناراضـی هسـتند. صـلاح تو در این است که مـا را از خود دور کنی تـا اوضـاع مرتب شود. ابراهیم گفت: به خدا همین فرمایش او موجب کاری شد که مأمون نسبت به او انجام داد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۴۵ -

مؤلف: علل شهادت حضرت علیه السّلام در باب ولایت عهدی و جریانات بین ایشان و مأمون گذشت .

**[ترجمه]

باب ۲۱ شهادته و تغسیله و دفنه و مبلغ سنه صلوات الله علیه و لعنه الله علی من ظلمه

الأخبار

«۱»

شا، [الإرشاد]: قُبِضَ الرِّضَا علیه السلام بِطُوسَ مِنْ أَرْضِ خُرَاسَانَ فِی صَفَرٍ سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ وَ لَهُ یَوْمَئِذٍ خَمْسٌ وَ خَمْسُونَ سَنَهً وَ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ یُقَالُ لَهَا أُمُّ الْبَنِینَ وَ کَانَتْ مُدَّهُ خِلَافَتِهِ وَ إِمَامَتِهِ وَ قِیَامِهِ بَعْدَ أَبِیهِ فِی خِلَافَتِهِ عِشْرِینَ سَنَهً(۱).

**[ترجمه]ارشاد: حضـرت رضا علیه السّلام در ماه صفر سال ۲۰۳ در طوس خراسـان از دنیـا رفت. او در آن موقع پنجاه و پنج سال داشت. مادرش کنیزی فرزنـددار به نام ام البنین بود و مدت خلافت و رهبری او پس از پدرش، بیست سال بود. - . ارشاد: ۲۸۵ -

**[ترجمه]

«۲»

کا، [الکافی]: قُبِضَ علیه السـلام فِی صَـفَرٍ مِنْ سَـنَهِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِـینَ سَنَهً وَ تُوُفِّیَ علیه السلام بِطُوسَ فِی قَرْیَهٍ یُقَالُ لَهَا سَـنَابَادُ مِنْ نُوقَانَ عَلَی دَعْوَهٍ وَ دُفِنَ علیه السلام بِهَا وَ کَانَ الْمَأْمُونُ أَشْخَصَهُ مِنَ الْمَدِینَهِ إِلَی مَرْوَ عَلَی طَرِیقِ الْبَصْرَهِ وَ فَارِسَ فَلَمَّا خَرَجَ الْمَأْمُونُ وَ شَخَصَ إِلَی بَغْدَادَ أَشْخَصَهُ مَعَهُ فَتُوُفِّیَ فِی هَذِهِ الْقَرْیَهِ(۲).

**[ترجمه]کافی: حضرت رضا علیه السّلام در سال ۲۰۳ در سن پنجاه و پنج سالگی، در طوس و محلی به نام سناباد از اطراف نوقان از دنیا رفت و در همان جا دفن شـد. مأمون او را از راه بصـره و فارس، از مـدینه به مرو آورده بود. وقتی مأمون به جانب بغداد حرکت کرد، ایشان را نیز با خود برد و در محل مذکور از دنیا رفت. - . کافی ۱ : ۴۸۶ -

**[ترجمه]

«۳»

كا، [الكافى] سَعْدٌ وَ الْحِمْيَرِيُّ مَعاً عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنْ أَخِيهِ عَلِيٍّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ (۳)

قَالَ: قُبِضَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى عليهما السلام وَ هُوَ ابْنُ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِينَ سَنَةً وَ أَشْهُرٍ فِي عَامِ اثْنَتَيْنِ وَ مِائَتَيْنِ عَاشَ بَعْدَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام عِشْرِينَ سَنَةً إِلَّا شَهْرَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً(۴).

ص: ۲۹۲

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۸۵.

۲- ۲. الكافى ج ۱ ص ۴۸۶.

۳- ۳. فى السند حذف، و الصحيح: عن محمّد بن سنان، عن ابن مسكان، عن أبى بصير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام بقرينه سائر الروايات، و قد روى الكلينى رحمه اللّه فى باب مواليد الأئمّه عليهم السلام فى كل باب حديثا بهذا السند، و الظاهر أن الكلينى رحمه اللّه أخرج تلك الأحاديث عن أصل محمّد بن سنان فتاره ذكر تمام الاسناد بينه و بين الإمام عليه السلام، و تاره ذكر الاسناد بينه و بين محمّد بن سنان اعتمادا على ما سبق.

۴- ۴. الكافى ج ۱ ص ۴۹۳.

**[ترجمه]کافی: محمّد بن سنان می گوید: حضرت رضا در سال ۲۰۲ و در سن چهل و نه سال و چند ماهگی از دنیا رفت. ایشان پس از حضرت موسی بن جعفر علیهما السّلام، بیست سال و سه یا دو ماه کم زندگی کرد. - . کافی ۱ : ۴۹۳ -

**[ترجمه]

«۴»

کف، [المصباح للکفعمی]: تُوُفِّیَ الرِّضَا علیه السلام فِی سَابِعَ عَشَرَ شَهْرِ صَفَرٍ یَوْمَ الثُّلَاثَاءِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ سَمَّهُ الْمَأْمُونُ فِی عِنَبٍ وَ کَانَ لَهُ إِحْدَی وَ خَمْسُونَ سَنَهً.

**[ترجمه]مصباح کفعمی: حضرت رضا علیه السّلام در هفدهم ماه صفر روز سه شنبه سال ۲۰۳ به وسیله سمی که مأمون در انگور ترتیب داده بود، از دنیا رفت و آن وقت پنجاه و یک سال داشت.

**[ترجمه]

«۵»

ضه، [روضه الواعظین]: کَانَ وَفَاتُهُ علیه السلام یَوْمَ الْجُمُعَهِ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِینَ سَنَهً وَ کَانَتْ مُدَّهُ خِلَافَتِهِ عِشْرِینَ سَنَهً.

**[ترجمه]روضه الواعظین: وفات حضرت رضا علیه السّلام در ماه صفر سال ۲۰۳ در طوس بود. حضرت پنجاه و پنج ساله بود و بیست سال هم خلافت کرده بود. - . روضه الواعظین ۱ : ۲۳۶ -

**[ترجمه]

«۶»

الدُّرُوسُ،: قُبِضَ علیه السلام بِطُوسَ فِی صَفَرِ سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ.

**[ترجمه]دروس: حضرت رضا علیه السّلام در صفر سال ۲۰۳ در طوس از دار دنیا رفت.

**[ترجمه]

«۷»

د، [العدد القویه]: فِی الثَّالِثِ وَ الْعِشْرِینَ مِنْ ذِی الْقَعْدَهِ کَانَتْ وَفَاهُ مَوْلَانَا أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام وَ فِی کِتَابِ مَوَالِیدِ الْأَئِمَّهِ فِی عَامِ اثْنَتَیْنِ وَ مِائَتَیْنِ وَ فِی کِتَابِ الْمَنَاقِبِ یَوْمَ الْجُمُعَهِ لِسَبْعٍ بَقِینَ مِنْ رَمَضَانَ سَنَهَ اثْنَتَیْنِ وَ مِائَتَیْنِ وَ قِیلَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ فِی الدُّرِّ یَوْمَ

الْجُمُعَهِ غُرَّهَ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ اثْنَتَینِ وَ مِائَتَینِ وَ کَذَا فِی کِتَابِ الذَّخِیرَهِ وَ قَالَ الطَّبْرِسِیُّ فِی آخِرِ صَفَرٍ سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَینِ وَ قِیلَ یَوْمَ الْإِثْنَینِ رَابِعَ عَشَرَ سَنَهَ اثْنَتَینِ وَ مِائَتَینِ بِالسَّمِّ فِی الْعِنَبِ فِی زَمَنِ الْمَأْمُونِ بِطُوسَ وَ قِیلَ دُفِنَ فِی دَارِ حُمَیْدِ بْنِ قَحْطَبَهَ فِی قَرْیَهٍ یُقَالُ لَهَا سَنَابَادُ بِأَرْضِ طُوسَ مِنْ رُسْتَاقِ نُوقَانَ وَ فِیهَا قَبْرُ الرَّشِیدِ وَ عُمُرُهُ یَوْمَئِذٍ خَمْسٌ وَ خَمْسُونَ سَنَهً وَ قِیلَ تِسْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً وَ سِتَّهُ أَشْهُرٍ وَ قِیلَ وَ أَرْبَعَهُ أَشْهُرٍ وَ قِیلَ تِسْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً إِلَّا ثَمَانِیَهَ أَیَّامٍ أَقَامَ مَعَ أَبِیهِ تِسْعاً وَ عِشْرِینَ سَنَهً وَ أَشْهُراً وَ بَعْدَ أَبِیهِ اثْنَتَینِ وَ عِشْرِینَ سَنَهً إِلَّا شَهْراً وَ قِیلَ عِشْرِینَ سَنَهً.

**[ترجمه]العدد القویه: وفات حضرت رضا علیه السّلام در بیست و سوم ذی قعده سال ۲۰۲ اتفاق افتاد. در کتاب موالید الائمه سال ۲۰۲ و در مناقب، روز جمعه هفت روز به آخر ماه رمضان سال ۲۰۲ و بعضی نیز سال ۲۰۳ گفته اند. در کتاب «الدر» روز جمعه اول ماه رمضان سال ۲۰۲ و در کتاب «ذخیره» نیز همین را نوشته است.

طبرسی گفته است: در آخر ماه صفر سال ۲۰۳ و بعضی گفته اند که در روز دوشنبه چهاردهم صفر سال ۲۰۲ به وسیله انگور زهرآلود در زمان مأمون و در طوس. و گفته اند: در خانه حمید بن قحطبه در دهی به نام سناباد از سرزمین طوس و اطراف نوقان شهید شد که در همان محل قبر هارون الرشید قرار داشت. ایشان در آن زمان پنجاه و پنج سال داشت، بعضی گفته اند چهل و نه سال و شش ماه، و چهار ماه نیز گفته شده. بعضی نیز چهل و نه سال و هشت روز کم گفته اند. ایشان بیست و نه سال و چند ماه با پدرش زندگی کرد و بعد از آن جناب، بیست و دو سال و چند ماه کم زندگی کرد که بعضی بیست سال نیز گفته اند.

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلَفٍ الطَّاطَرِیِّ عَنْ هَرْثَمَهَ بْنِ أَعْیَنَ قَالَ: کُنْتُ لَیْلَهً بَیْنَ یَدَیِ الْمَأْمُونِ حَتَّی مَضَی مِنَ اللَّیْلِ أَرْبَعُ سَاعَاتٍ ثُمَّ أَذِنَ لِی فِی الِانْصِرَافِ فَانْصَرَفْتُ فَلَمَّا مَضَی مِنَ اللَّیْلِ نِصْفُهُ قَرَعَ قَارِعٌ الْبَابَ فَأَجَابَهُ بَعْضُ غِلْمَانِی فَقَالَ لَهُ قُلْ لِهَرْثَمَهَ أَجِبْ سَیِّدَکَ قَالَ فَقُمْتُ مُسْرِعاً وَ أَخَذْتُ عَلَیَّ أَثْوَابِی وَ أَسْرَعْتُ إِلَی سَیِّدِیَ الرِّضَا علیه السلام فَدَخَلَ الْغُلَامُ بَیْنَ یَدَیَّ وَ دَخَلْتُ وَرَاءَهُ فَإِذَا أَنَا بِسَیِّدِی علیه السلام فِی صَحْنِ دَارِهِ جَالِسٌ فَقَالَ یَا هَرْثَمَهُ فَقُلْتُ لَبَّیْکَ یَا مَوْلَایَ فَقَالَ لِیَ اجْلِسْ فَجَلَسْتُ فَقَالَ لِیَ اسْمَعْ وَ عِ یَا هَرْثَمَهُ هَذَا أَوَانُ رَحِیلِی إِلَی اللَّهِ تَعَالَی وَ لُحُوقِی بِجَدِّی وَ آبَائِی علیهم السلام وَ قَدْ

بَلَغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَ قَدْ عَزَمَ هَذَا الطَّاغِی عَلَی سَمِّی فِی عِنَبٍ وَ رُمَّانٍ مَفْرُوکٍ فَأَمَّا الْعِنَبُ فَإِنَّهُ یَغْمِسُ السِّلْکَ فِی السَّمِّ وَ یَجْذِبُهُ بِالْخَیْطِ فِی الْعِنَبِ وَ أَمَّا الرُّمَّانُ فَإِنَّهُ یَطْرَحُ السَّمَّ فِی کَفِّ بَعْضِ غِلْمَانِهِ وَ یَفْرُکُ الرُّمَّانَ بِیَدِهِ لِیَلْطَخَ حَبَّهُ فِی ذَلِکَ السَّمِّ وَ إِنَّهُ سَیَدْعُونِی فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ الْمُقْبِلِ وَ یُقَرِّبُ إِلَیَّ الرُّمَّانَ وَ الْعِنَبَ وَ یَسْأَلُنِی أَکْلَهُمَا فَآکُلُهُمَا ثُمَّ یَنْفُذُ الْحُکْمُ وَ یَحْضُرُ الْقَضَاءُ فَإِذَا أَنَا مِتُّ فَسَیَقُولُ أَنَا أُغَسِّلُهُ بِیَدِی فَإِذَا قَالَ ذَلِکَ فَقُلْ لَهُ عَنِّی بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ إِنَّهُ قَالَ لِی لَا تَتَعَرَّضْ لِغُسْلِی وَ لَا لِتَکْفِینِی وَ لَا لِدَفْنِی فَإِنَّکَ إِنْ فَعَلْتَ ذَلِکَ عَاجَلَکَ مِنَ الْعَذَابِ مَا أُخِّرَ عَنْکَ وَ حَلَّ بِکَ أَلِیمُ مَا تَحْذَرُ فَإِنَّهُ سَیَنْتَهِی قَالَ فَقُلْتُ نَعَمْ یَا سَیِّدِی قَالَ فَإِذَا خَلَّی بَیْنَکَ وَ بَیْنَ غُسْلِی فَسَیَجْلِسُ فِی عِلْوٍ مِنْ أَبْنِیَتِهِ مُشْرِفاً عَلَی مَوْضِعِ غُسْلِی لِیَنْظُرَ فَلَا تَعَرَّضْ یَا هَرْثَمَهُ لِشَیْ ءٍ مِنْ غُسْلِی حَتَّی تَرَی فُسْطَاطاً أَبْیَضَ قَدْ ضُرِبَتْ فِی جَانِبِ الدَّارِ فَإِذَا رَأَیْتَ ذَلِکَ فَاحْمِلْنِی فِی أَثْوَابِیَ الَّتِی أَنَا فِیهَا فَضَعْنِی مِنْ وَرَاءِ الْفُسْطَاطِ وَ قِفْ مِنْ وَرَائِهِ وَ یَکُونُ مَنْ مَعَکَ دُونَکَ وَ لَا تَکْشِفْ عَنِ الْفُسْطَاطِ حَتَّی تَرَانِی فَتَهْلِکَ فَإِنَّهُ سَیُشْرِفُ عَلَیْکَ وَ یَقُولُ لَکَ یَا هَرْثَمَهُ أَ لَیْسَ زَعَمْتُمْ أَنَّ الْإِمَامَ لَا یُغَسِّلُهُ إِلَّا إِمَامٌ مِثْلُهُ فَمَنْ یُغَسِّلُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی وَ ابْنُهُ مُحَمَّدٌ بِالْمَدِینَهِ مِنْ بِلَادِ الْحِجَازِ وَ نَحْنُ بِطُوسَ فَإِذَا قَالَ ذَلِکَ فَأَجِبْهُ وَ قُلْ لَهُ إِنَّا نَقُولُ إِنَّ الْإِمَامَ لَا یَجِبُ أَنْ یُغَسِّلَهُ إِلَّا إِمَامٌ فَإِنْ تَعَدَّی مُتَعَدٍّ وَ غَسَّلَ الْإِمَامَ لَمْ تَبْطُلْ إِمَامَهُ الْإِمَامِ لِتَعَدِّی غَاسِلِهِ وَ لَا بَطَلَتْ إِمَامَهُ الْإِمَامِ الَّذِی بَعْدَهُ بِأَنْ غُلِبَ عَلَی غُسْلِ أَبِیهِ وَ لَوْ تُرِکَ أَبُو الْحَسَنِ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی بِالْمَدِینَهِ لَغَسَّلَهُ ابْنُهُ مُحَمَّدٌ ظَاهِراً مَکْشُوفاً وَ لَا یُغَسِّلُهُ الْآنَ أَیْضاً إِلَّا هُوَ مِنْ حَیْثُ یَخْفَی فَإِذَا ارْتَفَعَ الْفُسْطَاطُ فَسَوْفَ تَرَانِی مُدْرَجاً فِی أَکْفَانِی فَضَعْنِی عَلَی نَعْشٍ وَ احْمِلْنِی فَإِذَا أَرَادَ أَنْ یَحْفِرَ قَبْرِی فَإِنَّهُ سَیَجْعَلُ قَبْرَ أَبِیهِ هَارُونَ الرَّشِیدِ قِبْلَهً لِقَبْرِی وَ لَا یَکُونُ ذَلِکَ أَبَداً فَإِذَا ضُرِبَتِ الْمَعَاوِلُ نَبَتَ عَنِ الْأَرْضِ وَ لَمْ یَنْحَفِرْ مِنْهَا شَیْ ءٌ وَ لَا

مِثْلُ قُلَامَهِ ظُفُرٍ فَإِذَا اجْتَهَدُوا فِی ذَلِکَ وَ صَعُبَ عَلَیْهِمْ فَقُلْ لَهُ عَنِّی إِنِّی أَمَرْتُکَ أَنْ تَضْرِبَ مِعْوَلًا وَاحِداً فِی قِبْلَهِ قَبْرِ أَبِیهِ هَارُونَ الرَّشِیدِ فَإِذَا ضَرَبْتَ نَفَذَ فِی الْأَرْضِ إِلَی قَبْرٍ مَحْفُورٍ وَ ضَرِیحٍ قَائِمٍ فَإِذَا انْفَرَجَ ذَلِکَ الْقَبْرُ فَلَا تَنْزِلِی إِلَیْهِ حَتَّی یَفُورَ مِنْ ضَرِیحِهِ الْمَاءُ الْأَبْیَضُ فَیَمْتَلِئَ مِنْهُ ذَلِکَ الْقَبْرُ حَتَّی یَصِیرَ الْمَاءُ مَعَ وَجْهِ الْأَرْضِ ثُمَّ یَضْطَرِبَ فِیهِ حُوتٌ بِطُولِهِ فَإِذَا اضْطَرَبَ فَلَا تُنْزِلْنِی إِلَی الْقَبْرِ إِلَّا إِذَا غَابَ الْحُوتُ وَ غَارَ الْمَاءُ فَأَنْزِلْنِی فِی ذَلِکَ الْقَبْرِ وَ أَلْحِدْنِی فِی ذَلِکَ الضَّرِیحِ وَ لَا تَتْرُکْهُمْ یَأْتُوا بِتُرَابٍ یُلْقُونَهُ عَلَیَّ فَإِنَّ الْقَبْرَ یَنْطَبِقُ بِنَفْسِهِ وَ یَمْتَلِئُ قَالَ قُلْتُ نَعَمْ یَا سَیِّدِی ثُمَّ قَالَ لِیَ احْفَظْ مَا عَهِدْتُ إِلَیْکَ وَ اعْمَلْ بِهِ وَ لَا تُخَالِفْ قُلْتُ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أُخَالِفَکَ أَمْراً یَا سَیِّدِی قَالَ هَرْثَمَهُ ثُمَّ خَرَجْتُ بَاکِیاً حَزِیناً فَلَمْ أَزَلْ کَالْحَبَّهِ عَلَی الْمِقْلَاهِ(۱)

لَا یَعْلَمُ مَا فِی نَفْسِی إِلَّا اللَّهُ تَعَالَی ثُمَّ دَعَانِی الْمَأْمُونُ فَدَخَلْتُ إِلَیْهِ فَلَمْ أَزَلْ قَائِماً إِلَی ضُحَی النَّهَارِ ثُمَّ قَالَ الْمَأْمُونُ امْضِ یَا هَرْثَمَهُ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ فَأَقْرِئْهُ مِنِّی السَّلَامَ وَ قُلْ لَهُ تَصِیرُ إِلَیْنَا أَوْ نَصِیرُ إِلَیْکَ فَإِنْ قَالَ لَکَ بَلْ نَصِیرُ إِلَیْهِ فَتَسْأَلُهُ عَنِّی أَنْ یُقَدِمَ ذَلِکَ قَالَ فَجِئْتُهُ فَإِذَا اطَّلَعْتُ عَلَیْهِ قَالَ لِی یَا هَرْثَمَهُ أَ لَیْسَ قَدْ حَفِظْتَ مَا أَوْصَیْتُکَ بِهِ قُلْتُ بَلَی قَالَ قَدِّمُوا نَعْلِی فَقَدْ عَلِمْتُ مَا أَرْسَلَکَ بِهِ قَالَ فَقَدَّمْتُ نَعْلَهُ وَ مَشَی إِلَیْهِ فَلَمَّا دَخَلَ الْمَجْلِسَ قَامَ إِلَیْهِ الْمَأْمُونُ قَائِماً فَعَانَقَهُ وَ قَبَّلَ بَیْنَ عَیْنَیْهِ وَ أَجْلَسَهُ إِلَی جَانِبِهِ عَلَی سَرِیرِهِ وَ أَقْبَلَ عَلَیْهِ یُحَادِثُهُ سَاعَهً مِنَ النَّهَارِ طَوِیلَهً ثُمَّ قَالَ لِبَعْضِ غِلْمَانِهِ یُؤْتَی بِعِنَبٍ وَ رُمَّانٍ قَالَ هَرْثَمَهُ فَلَمَّا سَمِعْتُ ذَلِکَ لَمْ أَسْتَطِعِ الصَّبْرَ وَ رَأَیْتُ النُّفْضَهَ(۲) قَدْ عَرَضَتْ فِی بَدَنِی فَکَرِهْتُ أَنْ یَتَبَیَّنَ ذَلِکَ فِیَّ فَتَرَاجَعْتُ الْقَهْقَرَی حَتَّی خَرَجْتُ

۱- ۱. المقلاه: وعاء من نحاس أو خزف یقلی فیه الطعام، یقال: هو علی المقلاه من الجزع.

۲- ۲. النفضه- کحمره و همزه- رعده النافض من الحمی أو غیره.

فَرَمَيْتُ نَفْسِي فِي مَوْضِعٍ مِنَ الدَّارِ فَلَمَّا قَرُبَ زَوَالُ الشَّمْسِ أَحْسَسْتُ بِسَيِّدِي قَدْ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ وَ رَجَعَ إِلَى دَارِهِ ثُمَّ رَأَيْتُ الْآمِرَ قَدْ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ الْمَأْمُونِ بِإِحْضَارِ الْأَطِبَّاءِ وَ الْمُتَرَفِّقِينَ قُلْتُ مَا هَذَا فَقِيلَ لِي عِلَّةٌ عَرَضَتْ لِأَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام فَكَانَ النَّاسُ فِي شَكٍّ وَ كُنْتُ عَلَى يَقِينٍ لِمَا أَعْرِفُ مِنْهُ قَالَ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الثُّلُثِ الثَّانِي مِنَ اللَّيْلِ عَلَا الصِّيَاحُ وَ سَمِعْتُ الْوَجْبَةَ مِنَ الدَّارِ فَأَسْرَعْتُ فِيمَنْ أَسْرَعَ فَإِذَا نَحْنُ بِالْمَأْمُونِ مَكْشُوفَ الرَّأْسِ مُحَلَّلَ الْأَزْرَارِ قَائِماً عَلَى قَدَمَيْهِ يَنْتَحِبُ وَ يَبْكِي قَالَ فَوَقَفْتُ فِيمَنْ وَقَفُوا وَ أَنَا أَتَنَفَّسُ الصُّعَدَاءَ ثُمَّ أَصْبَحْنَا فَجَلَسَ الْمَأْمُونُ لِلتَّعْزِيَةِ ثُمَّ قَامَ فَمَشَى إِلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي فِيهِ سَيِّدُنَا عليه السلام فَقَالَ أَصْلِحُوا لَنَا مَوْضِعاً فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُغَسِّلَهُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَقُلْتُ لَهُ مَا قَالَهُ سَيِّدِي بسب [بِسَبَبِ] الْغُسْلِ وَ التَّكْفِينِ وَ الدَّفْنِ فَقَالَ لِي لَسْتُ أَعْرِضُ لِذَلِكَ ثُمَّ قَالَ شَأْنَكَ يَا هَرْثَمَةُ قَالَ فَلَمْ أَزَلْ قَائِماً حَتَّى رَأَيْتُ الْفُسْطَاطَ قَدْ ضُرِبَ فَوَقَفْتُ مِنْ ظَاهِرِهِ وَ كُلُّ مَنْ فِي الدَّارِ دُونِي وَ أَنَا أَسْمَعُ التَّكْبِيرَ وَ التَّهْلِيلَ وَ التَّسْبِيحَ وَ تَرَدُّدَ الْأَوَانِي وَ صَبَّ الْمَاءِ وَ تَضَوُّعَ الطِّيبِ الَّذِي لَمْ أَشَمَّ أَطْيَبَ مِنْهُ قَالَ فَإِذَا أَنَا بِالْمَأْمُونِ قَدْ أَشْرَفَ عَلَيَّ مِنْ بَعْضِ عَلَالِي دَارِهِ فَصَاحَ بِي يَا هَرْثَمَةُ أَ لَيْسَ زَعَمْتُمْ أَنَّ الْإِمَامَ لَا يُغَسِّلُهُ إِلَّا إِمَامٌ مِثْلُهُ فَأَيْنَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ ابْنُهُ عَنْهُ وَ هُوَ بِمَدِينَةِ الرَّسُولِ وَ هَذَا بِطُوسَ بِخُرَاسَانَ قَالَ قُلْتُ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّا نَقُولُ إِنَّ الْإِمَامَ لَا يَجِبُ أَنْ يُغَسِّلَهُ إِلَّا إِمَامٌ مِثْلُهُ فَإِنْ تَعَدَّى مُتَعَدٍّ فَغَسَّلَ الْإِمَامَ لَمْ تَبْطُلْ إِمَامَةُ الْإِمَامِ لِتَعَدِّي غَاسِلِهِ وَ لَا بَطَلَتْ إِمَامَةُ الْإِمَامِ الَّذِي بَعْدَهُ بِأَنْ غُلِبَ عَلَى غُسْلِ أَبِيهِ وَ لَوْ تُرِكَ أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام بِالْمَدِينَةِ لَغَسَّلَهُ ابْنُهُ مُحَمَّدٌ ظَاهِراً وَ لَا يُغَسِّلُهُ الْآنَ أَيْضاً إِلَّا هُوَ مِنْ حَيْثُ يَخْفَى قَالَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ ارْتَفَعَ الْفُسْطَاطُ فَإِذَا أَنَا بِسَيِّدِي عليه السلام مُدْرَجٌ فِي أَكْفَانِهِ

فَوَضَعْتُهُ عَلَى نَعْشِهِ ثُمَّ حَمَلْنَاهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ الْمَأْمُونُ وَ جَمِيعُ مَنْ حَضَرَ ثُمَّ جِئْنَا إِلَى مَوْضِعِ الْقَبْرِ فَوَجَدْتُهُمْ يَضْرِبُونَ بِالْمَعَاوِلِ دُونَ قَبْرِ هَارُونَ لِيَجْعَلُوهُ قِبْلَةً لِقَبْرِهِ وَ الْمَعَاوِلُ تَنْبُو عَنْهُ لَا تَحْفِرُ ذَرَّةً مِنْ تُرَابِ الْأَرْضِ فَقَالَ لِي وَيْحَكَ يَا هَرْثَمَةُ أَ مَا تَرَى الْأَرْضَ كَيْفَ تَمْتَنِعُ مِنْ حَفْرِ قَبْرٍ لَهُ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّهُ قَدْ أَمَرَنِي أَنْ أَضْرِبَ مِعْوَلًا وَاحِداً فِي قِبْلَةِ قَبْرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِيكَ الرَّشِيدِ لَا أَضْرِبَ غَيْرَهُ قَالَ فَإِذَا ضَرَبْتَ يَا هَرْثَمَةُ يَكُونُ مَا ذَا قُلْتُ إِنَّهُ أَخْبَرَ أَنَّهُ لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ قَبْرُ أَبِيكَ قِبْلَةً لِقَبْرِهِ فَإِنْ أَنَا ضَرَبْتُ هَذَا الْمِعْوَلَ الْوَاحِدَ نَفَذَ إِلَى قَبْرٍ مَحْفُورٍ مِنْ غَيْرِ يَدٍ تَحْفِرُهُ وَ بَانَ ضَرِيحٌ فِي وَسَطِهِ فَقَالَ الْمَأْمُونُ سُبْحَانَ اللَّهِ مَا أَعْجَبَ هَذَا الْكَلَامَ وَ لَا عَجَبَ مِنْ أَمْرِ أَبِي الْحَسَنِ فَاضْرِبْ يَا هَرْثَمَةُ حَتَّى نَرَى قَالَ هَرْثَمَةُ فَأَخَذْتُ الْمِعْوَلَ بِيَدِي فَضَرَبْتُ فِي قِبْلَةِ قَبْرِ هَارُونَ الرَّشِيدِ فَنَفَذَ إِلَى قَبْرٍ مَحْفُورٍ وَ بَانَ ضَرِيحٌ فِي وَسَطِهِ وَ النَّاسُ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَقَالَ أَنْزِلْهُ إِلَيْهِ يَا هَرْثَمَةُ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ سَيِّدِي أَمَرَنِي أَنْ لَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ حَتَّى يَنْفَجِرَ مِنْ أَرْضِ هَذَا الْقَبْرِ مَاءٌ أَبْيَضُ فَيَمْتَلِئَ مِنْهُ الْقَبْرُ حَتَّى يَكُونَ الْمَاءُ مَعَ وَجْهِ الْأَرْضِ ثُمَّ يَضْطَرِبَ فِيهِ حُوتٌ بِطُولِ الْقَبْرِ فَإِذَا غَابَ الْحُوتُ وَ غَارَ الْمَاءُ وَضَعْتُهُ عَلَى جَانِبِ قَبْرِهِ وَ خَلَّيْتُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مَلْحَدِهِ قَالَ فَافْعَلْ يَا هَرْثَمَةُ مَا أُمِرْتَ بِهِ قَالَ هَرْثَمَةُ فَانْتَظَرْتُ ظُهُورَ الْمَاءِ وَ الْحُوتِ فَظَهَرَ ثُمَّ غَابَ وَ غَارَ الْمَاءُ وَ النَّاسُ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ ثُمَّ جَعَلْتُ النَّعْشَ إِلَى جَانِبِ قَبْرِهِ فَغُطِّيَ قَبْرُهُ بِثَوْبٍ أَبْيَضَ لَمْ أَبْسِطْهُ ثُمَّ أُنْزِلَ بِهِ إِلَى قَبْرِهِ بِغَيْرِ يَدِي وَ لَا يَدِ أَحَدٍ مِمَّنْ حَضَرَ فَأَشَارَ الْمَأْمُونُ إِلَى النَّاسِ أَنْ هَالُوا(۱)

التُّرَابَ بِأَيْدِيكُمْ فَاطْرَحُوهُ فِيهِ فَقُلْتُ لَا تَفْعَلْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ فَقَالَ وَيْحَكَ فَمَنْ يَمْلَؤُهُ فَقُلْتُ قَدْ أَمَرَنِي أَنْ لَا يُطْرَحَ عَلَيْهِ التُّرَابُ وَ أَخْبَرَنِي أَنَّ الْقَبْرَ يَمْتَلِئُ مِنْ ذَاتِ نَفْسِهِ ثُمَّ يَنْطَبِقُ وَ يَتَرَبَّعُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ فَأَشَارَ الْمَأْمُونُ إِلَى النَّاسِ أَنْ كُفُّوا

۱- ۱. في النسخ: هاتوا، و هو تصحيف، يقال: هال عليه التراب: صبه.

قَالَ فَرَمَوْا مَا فِی أَیْدِیهِمْ مِنَ التُّرَابِ ثُمَّ امْتَلَأَ الْقَبْرُ وَ انْطَبَقَ وَ تَرَبَّعَ عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ فَانْصَرَفَ الْمَأْمُونُ وَ انْصَرَفْتُ وَ دَعَانِی الْمَأْمُونُ وَ خَلَا بِی ثُمَّ قَالَ أَسْأَلُکَ بِاللَّهِ یَا هَرْثَمَهُ لَمَّا أَصْدَقْتَنِی عَنْ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ بِمَا سَمِعْتَهُ مِنْکَ فَقُلْتُ قَدْ أَخْبَرْتُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ بِمَا قَالَ لِی فَقَالَ بِاللَّهِ إِلَّا مَا قَدْ صَدَقْتَنِی عَمَّا أَخْبَرَکَ بِهِ غَیْرَ الَّذِی قُلْتَ لِی قُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَعَمَّا تَسْأَلُنِی فَقَالَ یَا هَرْثَمَهُ هَلْ أَسَرَّ إِلَیْکَ شَیْئاً غَیْرَ هَذَا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ مَا هُوَ قُلْتُ خَبَرُ الْعِنَبِ وَ الرُّمَّانِ قَالَ فَأَقْبَلَ الْمَأْمُونُ یَتَلَوَّنُ أَلْوَاناً یَصْفَرُّ مَرَّهً وَ یَحْمَرُّ أُخْرَی وَ یَسْوَدُّ أُخْرَی ثُمَّ تَمَدَّدَ مَغْشِیّاً عَلَیْهِ فَسَمِعْتُهُ فِی غَشْیَتِهِ وَ هُوَ یَهْجُرُ وَ یَقُولُ وَیْلٌ لِلْمَأْمُونِ مِنَ اللَّهِ وَیْلٌ لَهُ مِنْ رَسُولِهِ وَیْلٌ لَهُ مِنْ عَلِیٍّ وَیْلٌ لِلْمَأْمُونِ مِنْ فَاطِمَهَ وَیْلٌ لِلْمَأْمُونِ مِنَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَیْلٌ لِلْمَأْمُونِ مِنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ وَیْلٌ لَهُ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ وَیْلٌ لِلْمَأْمُونِ مِنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَیْلٌ لَهُ مِنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ وَیْلٌ لَهُ مِنْ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا هَذَا وَ اللَّهِ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِینُ یَقُولُ هَذَا الْقَوْلَ وَ یُکَرِّرُهُ فَلَمَّا رَأَیْتُهُ قَدْ أَطَالَ ذَلِکَ وَلَّیْتُ عَنْهُ وَ جَلَسْتُ فِی بَعْضِ نَوَاحِی الدَّارِ قَالَ فَجَلَسَ وَ دَعَانِی فَدَخَلْتُ إِلَیْهِ وَ هُوَ جَالِسٌ کَالسَّکْرَانِ فَقَالَ وَ اللَّهِ مَا أَنْتَ أَعَزُّ عَلَیَّ مِنْهُ وَ لَا جَمِیعُ مَنْ فِی الْأَرْضِ وَ السَّمَاءِ لَئِنْ بَلَغَنِی أَنَّکَ أَعَدْتَ بَعْدَ مَا سَمِعْتَ وَ رَأَیْتَ شَیْئاً لَیَکُونَنَّ هَلَاکُکَ فِیهِ قَالَ فَقُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنْ ظَهَرْتَ عَلَی شَیْ ءٍ مِنْ ذَلِکَ مِنِّی فَأَنْتَ فِی حِلٍّ مِنْ دَمِی قَالَ لَا وَ اللَّهِ أَوْ تُعْطِیَنِی عَهْداً وَ مِیثَاقاً عَلَی کِتْمَانِ هَذَا وَ تَرْکِ إِعَادَتِهِ فَأَخَذَ عَلَیَّ الْعَهْدَ وَ

الْمِیثَاقَ وَ أَکَّدَهُ عَلَیَّ قَالَ فَلَمَّا وَلَّیْتُ عَنْهُ صَفَقَ بِیَدِهِ وَ قَالَ یَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ لا یَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ إِذْ یُبَیِّتُونَ ما لا یَرْضی مِنَ الْقَوْلِ وَ کانَ اللَّهُ بِما یَعْمَلُونَ مُحِیطاً(۱) وَ کَانَ لِلرِّضَا علیه السلام مِنَ الْوَلَدِ مُحَمَّدٌ الْإِمَامُ وَ کَانَ یُقَالُ لَهُ الرِّضَا وَ الصَّادِقُ

۱- ۱. النساء: ۱۰۸.

وَ الصَّابِرُ وَ الْفَاضِلُ وَ قُرَّهُ أَعْيُنِ الْمُؤْمِنِينَ وَ غَيْظُ الْمُلْحِدِينَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: هرثمه بن اعین می گوید: یک شب پیش مأمون بودم تا چهار ساعت از شب گذشت. بعد مرا اجازه رفتن داد و خارج شدم. نیمه شب کسی درب خانه ام را کوبید. یکی از غلامان جواب داد. گفت: به هرثمه بگو آقایت تو را می خواهد. با عجله حرکت کردم و لباس پوشیدم و به سرعت خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. غلام آن جناب از جلو رفت و من نیز از پشت سرش. ناگاه چشمم به آقا علی بن موسی الرضا علیهما السّلام افتاد که در صحن خانه نشسته است.

فرمود: هرثمه! گفتم: بلی آقای من! فرمود: بنشین! نشستم. فرمود: هر چه به تو می گویم گوش کن و به خاطر بسپار. نزدیک سفر من به جانب خدا شده که به اجداد طاهرین خود علیهم السّلام ملحق شوم. دیگر آخر زندگی من است این ستمگر تصمیم گرفته مرا به وسیله انگور و خرمای مسموم بکشد؛ اما انگور را به وسیله نخی مسموم می کند که آن را در سم فرو برده و نخ آلوده به سم را در انگور فرو می برد. اما در مورد انار دست یکی از غلامان را آلوده به سم می کند و آن غلام آن انار را دانه می کند تا دانه های انار به این سم آلوده شود.

او فردا مرا خواهد خواست و انار و انگور زهرآلود را پیش من می گذارد و درخواست خوردن می کند! من می خورم و کار تمام می شود و مرگم فرا می رسد. وقتی مُردم، او خواهد گفت: من به دست خویش او را غسل می دهم! وقتی این حرف را زد به او بگو: حضرت رضا علیه السّلام به من فرمود: به شما بگویم مبادا برای غسل و کفن و دفن من دست بگشایی! اگر چنین کاری بکنی، به زودی گرفتار عذابی خواهی شد که قرار است تأخیر افتد؛ و گرفتار یک ناراحتی خواهی شد که از آن می ترسی! این حرف را که بزنی دست بر می دارد.

عرض کردم: آقای من! آنچه بفرمایید انجام می دهم. فرمود: وقتی که دست از غسل دادن من برداشت، می رود در یکی از اطاق های بالای قصرش می نشیند که بتواند محل غسل دادن مرا مشاهده کند، ولی تو توجه داشته باش که کاری به غسل دادن من نداشته باشی، تا ببینی یک طرف حیاط خیمه سفیدی زده می شود. وقتی آن خیمه را دیدی، مرا با لباس هایم ببر داخل آن خیمه و خودت پشت خیمه بایست. آنهایی که با تو هستند پشت سر تو باشند. یک وقت خیمه را کنار نزنی که مرا ببینی! اگر چنین کنی هلاک خواهی شد. مأمون از آن بالا می گوید: هرثمه! مگر تو عقیده نداری که امام را فقط امام باید غسل دهد؛ اکنون چه کسی حضرت رضا را غسل می دهد، با اینکه پسرش محمّد در مدینه و حجاز است و ما در طوس؟

وقتی این را گفت: در جوابش بگو: ما می گوییم امام را واجب نیست کسی جز امام غسل دهد! اگر یک نفر سرکشی و تعدی کرد و او را غسل داد، امامت او به واسطه تجاوز و سرکشی غسل دهنده باطل نمی شود و امامت امام بعدش باطل نمی شود که نگذاشته اند پدرش را غسل دهد. اگر حضرت رضا علیه السّلام در مدینه بود، فرزندش آشکارا ایشان را غسل می داد. اکنون نیز جز او کسی ایشان را غسل نمی دهد، ولی پنهانی. وقتی خیمه برداشته شد، می بینی مرا در کفن پیچیده اند. آن وقت بدنم را داخل تابوتی بگذار و برای دفن ببر .

موقع دفن، مأمون مایل است قبر پدرش را قبله قبر من قرار دهد. چنین چیزی امکان ندارد و کلنگ که می زنند، به زمین اثر

نمی کند و حتی به اندازه سر ناخنی کنده نمی شود. وقتی کوشش خود را کردند و نتوانستند، از طرف من به او بگو که به من دستور داده یک کلنگ در قبله قبر پدرت بزنم؛ آنگاه قبری آماده با ضریح دیده می شود.

وقتی این قبر آشکار شد، بدنم را در آن فرو نبرید تا از داخل ضریح آب سفیدی بالا بیاید تا قبر پر شود و مساوی با زمین گردد. بعد یک ماهی به طول قبر در آن به حرکت در می آید. تا وقتی ماهی از نظر پنهان نشده و آب خشک نگردیده، مرا داخل قبر نکنید. پس از ناپدید شدن ماهی و خشک شدن آب، مرا داخل قبر می گذارید و لحد مرا در همان ضریح قرار می دهید. مگذار خاک داخل قبر بریزند، زیرا خود قبر پر می شود! عرض کردم: بسیار خوب آقا! فرمود: هر چه می گویم به یاد داشته باش و عمل کن. مبادا مخالفت کنی! گفتم: آقا! به خدا پناه می برم که با دستور شما مخالفت کنم! هرثمه گفت: بعد با گریه و اندوه خارج شدم و پیوسته چون سپنجی بر روی آتش می سوختم و کسی جز خدا از حالم خبر نداشت.

بعد مأمون مرا خواست و پیش او رفتم. همان جا بودم تا نزدیک ظهر. بعد گفت: هرثمه! برو خدمت ابوالحسن، سلام مرا به او برسان و بگو یا تشریف بیاورد اینجا یا من خدمتش برسم. اگر فرمود ما می رویم، بگو تقاضا کرده زود تشریف بیاورید. گفت: خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم، تا چشمش به من افتاد فرمود: وصیت و سفارش مرا به خاطر داری؟ گفتم: آری. فرمود: کفش مرا بیاورید! می دانم برای چه تو را فرستاده! کفش آن جناب را آوردم و به طرف مأمون رفت. همین که وارد مجلس مأمون شد، خلیفه از جای حرکت کرد، آن جناب را در آغوش گرفت، پیشانی ایشان را بوسید و پهلوی خودش روی تخت نشاند. ساعتی شروع به صحبت کردند، بعد به یکی از غلامان دستور داد انگور و انار بیاورد.

هرثمه گفت: تا این حرف را شنیدم، نتوانستم خود را نگه دارم؛ بدنم به ارتعاش افتاد و رنگم قرمز شدم. ترسیدم متوجه شوند! به عقب برگشتم تا خارج شدم و خودم را به گوشه ای انداختم .

نزدیک ظهر متوجه شدم مولایم علی بن موسی الرضا علیهما السّلام خارج شد و به منزل برگشت. بعد دیدم مأموری از پیش مأمون بیرون آمد و در جستجوی پزشک و پرستار است. پرسیدم: چه شده؟ گفت: حضرت رضا علیه السّلام ناراحتی پیدا کرده. مردم نمی دانستند و در اصل جریان شک داشتند، ولی من یقین داشتم.

ثلث دوم شب بود که صدای ناله از میان خانه بلند شد و صدای گریه و زاری را شنیدم. من هم با کسانی که برای کشف جریان متوجه آن جناب شده بودند، با شتاب رفتم. دیدم مأمون سر برهنه کرده، گریبان چاک زده، روی پا ایستاده و گریه می کند. من هم در میان جمعیت ایستادم و نفسی سرد کشیدم. فردا صبح مأمون مجلس تعزیت گرفت، بعد به محلی که آقا علی بن موسی الرضا علیهما السّلام آنجا بود رفت و گفت محلی را ترتیب دهید؛ می خواهم آقا را غسل دهم! من نزدیک شدم و آنچه مولایم در مورد غسل و کفن و دفن فرموده بود گفتم.

گفت: بسیار خوب، من کاری ندارم؛ هر کار که تو می خواهی بکن!

من همین طور ایستاده بودم که خیمه ای زده شد. پشت خیمه ایستادم. هر که در خانه بود پیش من ایستاد. صدای تکبیر و تهلیل و تسبیح بلند بود. صدای رفت و آمد ظرف و ریزش آب و بوی خوش که تاکنون استشمام نکرده بودم بلند بود. ناگهان

مـأمون از یـک بالاخـانه صـدایش بلنـد شـد و گفت: هرثمه! تو که معتقـد هستی امـام را جز امام غسل نمی دهـد؛ اکنون پسـر حضرت رضا محمّد بن علی علیهما السّلام کجا است؟ او در مدینه و ما در طوسیم!

گفتم: مـا عقیـده داریم که امام را واجب نیست کسـی جز امام غسل دهـد. اگر متجاوزی خودسـرانه ایشان را غسل داد، امامت امـام به واسـطه غسل دادن او باطل نمی شود و امامت امام بعـد نیز باطل نمی شود که نگذاشـته انـد پـدرش را غسل دهـد! اگر حضـرت رضا علیه السّلام در مدینه بود، او را پسرش محمّد علیه السّلام آشکارا غسل می داد، اکنون نیز او غسل می دهد، ولی پنهانی.

مأمون سـکوت کرد. در این موقع خیمه برداشـته شـد! دیـدم مولایم در کفن پیچیـده شـده است. پیکر شـریف آن جناب را در تابوت گذاشـتم و به جانب قبر بردیم. مأمون با حاضـرین بر ایشان نماز خوانـد. بعـد ایشان را به محل قبر بردیم. دیدم با کلنگ زمین را پشت قبر هارون حفر می کنند تا قبر او را قبله قبر حضـرت رضا علیه السّلام قرار دهند، ولی کلنگ ها کارگر نیستند و ذره ای از خاک را جدا نمی کنند.

مأمون به من گفت: وای بر تو ای هرثمه! ببین خاک چطور سخت شده و نمی شود آن را حفر کرد!

گفتم: یا امیرالمؤمنین! آن جناب به من دستور داده که فقط یک کلنگ جلوی قبر پدرت هارون الرشید بزنم. گفت: وقتی یک کلنگ زدی چه می شود؟ گفتم: او فرموده نبایـد قبر پدرت قبله قبرش باشد! اگر من یک کلنگ بزنم، قبری آماده بدون کندن و کاویـدن ظـاهر می شود که در وسط آن ضـریحی است. مأمون گفت: سـبحان اللّٰه! چه حرف های عجیبی! ولی نبایـد از کار حضرت رضا علیه السّلام تعجب کرد. ای هرثمه! بزن ببینم چه می شود!

هرثمه گفت: کلنـگ را گرفتم و در جلوی قبر هارون به زمین زدم! قبری کنـده با ضـریحی که در وسـطش بود آشـکار شـد و مردم تماشا می کردند. مأمون گفت: بدنش را داخل قبر بگذار. گفتم: یا امیرالمؤمنین! به من دستور داده بدنش را پایین نبرم تا از درون قبر آب سـفیدی بیرون آیـد و قبر تـا برابر زمین پر شود! بعـد یـک مـاهی به طول قبر در آن پیـدا می شود! وقتی ماهی رفت و آب خشک شد، آن جناب را کنار قبرش می گذارم و کاری به لحد ندارم. گفت: هر چه دستور داده انجام بده.

هرثمه گفت: منتظر جوشـیدن آب و آمـدن ماهی شـدم. ماهی پیدا شد و آب خشک گردید و مردم نگاه می کردند. پیکر آن جناب را کنار قبر گذاشـتم. داخل قبر به وسـیله پارچه ای سـفید پوشـیده شد که من نینداخته بودم. بدون اینکه من دست بزنم، بـدنش سـرازیر قبر شـد، بی آنکه احـدی دست زده باشـد. مأمون به حاضـرین اشاره کرد که خاک بریزید. گفتم: چنین کاری نکنید! گفت: وای بر تو! پس چه کسـی قبر را پر می کند؟ گفتم: به من فرموده خاک نریزید؛ قبر خودش پر می شود و پس از پر شدن، مقداری هم از روی زمین بالا می آید. مأمون به مردم اشاره کرد که کاری نداشته باشید.

آنهـا خـاک دست هـای خـود را به زمین ریختنـد. قـبر پر شـد و از روی زمین به صورت مربع بالاـ آمـد. مـأمون رفت و من نیز بازگشـتم. بعـد مرا در خلـوت خـواست، آنگـاه گفت: تو را به خـدا قسم می دهم راست بگو؛ چه از ابوالحسن علی بن موسـی علیهمـا السّـلام شـنیدی؟ گفتم: یـا امیرالمـؤمنین! هر چه فرمـوده بود برایت گفتم. گفت: نه، تو را به خـدا راست بگو دیگر چه

فرموده؟ گفتم: یا امیرالمؤمنین از چه چیز می پرسی؟ گفت: هرثمه! آیا اسراری غیر از اینها به تو سپرده؟ گفتم: بلی. پرسید چه چیز؟ گفتم: جریان انار و انگور را نیز به من فرموده! رنگ از چهره مأمون پرید و گاهی زرد و گاهی قرمز و گاهی سیاه می شد. سپس به حالت درازکش غش کرد! شنیدم که در حال غشوه به هذیان افتاده بود و می گفت: وای بر مأمون از خدا! وای بر او از پیامبر خدا! وای بر او از علی! وای بر مأمون از فاطمه! وای بر مأمون از حسن و حسین! وای بر او از علی بن الحسین! ای وای بر او از محمّد ابن علی و از جعفر بن محمّد و موسی بن جعفر! وای بر مأمون از علی بن موسی الرضا! به خدا این زیان آشکار است! و این کلمات را پیوسته تکرار می کرد.

چون دیدم سخنان او به طول انجامید، به او پشت کردم و رفتم یک گوشه حیاط نشستم. مأمون از جای حرکت کرد و نشست و مرا صدا زد؛ مثل آدم های مست بود. گفت: به خدا قسم تو و هر که در زمین و آسمان است نزد من از او عزیزتر نیست، اگر بفهمم این سخنان را به کسی گفته ای یا نشانه ای بیابم، خود را به کشتن داده ای.

گفتم: یا امیرالمؤمنین! اگر یک کلمه از این اسرار را فهمیدی که من به کسی گفته ام، خونم برایت حلال باشد. گفت: نه به خدا امکان ندارد! باید عهد و پیمان ببندی که مخفی کنی و دو مرتبه بازگو نکنی! آنگاه عهد و پیمانی محکم از من گرفت. همین که چند قدم رفتم، دست های خود را بر هم کوبیده گفت: «يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ لا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ ما لا يَرْضى مِنَ الْقَوْلِ وَ كانَ اللَّهُ بِما يَعْمَلُونَ مُحِيطاً» - . نساء / ۱۰۸ - ، {[کارهای ناروای خود را] از مردم پنهان می دارند، و [لی نمی توانند] از خدا پنهان دارند، و چون شبانگاه به چاره اندیشی می پردازند و سخنانی می گویند که وی [بدان] خشنود نیست، او با آنان است. و خدا به آنچه انجام می دهند همواره احاطه دارد.} حضرت رضا علیه السّلام دارای یک فرزند به نام محمّد امام جواد علیه السّلام بود. آن جناب رضا، صادق، صابر، فاضل، نور چشم مؤمنین و خشم کفار لقب داشت. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۴۵ -

**[ترجمه]

بیان

نبت عن الأرض أی ارتفعت و لم تؤثر فیها من قولهم نبا الشی ء عنی أی تجافی و تباعد و نبا السیف إذا لم یعمل فی الضریبه قوله و المترفقین أی الأطباء المعالجین برفق قال الجزری فی الحدیث أنت رفیق و الله الطبیب أی أنت ترفق بالمریض و تتلطفه و هو الذی یبرئه و یعافیه و الوجبه صوت السقطه و العلالی جمع العلیه بالکسر و هی الغرفه.

**[ترجمه]عبارت «نبت عن الارض» یعنی از زمین بلند شد و در آن فرو نرفت که از عبارت «نبا الشیء عنی» یعنی آن چیز از من فاصله گرفت و دور شد و «نبا السیف» یعنی شمشیر در مضروب خود اثر نکرد گرفته شده. «مترفقین» یعنی اطبای معالج که اهل مدارایند. جزری می گوید: در حدیث است که تو همراهی و خدا طبیب است، یعنی تو با مریض مدارا می کنی و ملاطفت می کنی و خداست که مریض را خوب می کند و عافیت می دهد. و «وجبه» صدای افتادن چیزی است و «علالی» جمع «علیّه» به کسر است و عبارت است از غرفه شدن.

**[ترجمه]

«۹»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ يَاسِرٍ الْخَادِمِ قَالَ: لَمَّا كَانَ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ طُوسَ سَبْعَةُ مَنَازِلَ اعْتَلَّ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام فَدَخَلْنَا طُوسَ وَ قَدِ اشْتَدَّتْ بِهِ الْعِلَّةُ فَبَقِينَا بِطُوسَ أَيَّاماً فَكَانَ الْمَأْمُونُ يَأْتِيهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ فَلَمَّا كَانَ فِي آخِرِ يَوْمِهِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ كَانَ ضَعِيفاً فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ فَقَالَ لِي بَعْدَ مَا صَلَّى الظُّهْرَ يَا يَاسِرُ أَكَلَ النَّاسُ شَيْئاً قُلْتُ يَا سَيِّدِي مَنْ يَأْكُلُ هَاهُنَا مَعَ مَا أَنْتَ فِيهِ فَانْتَصَبَ عليه السلام ثُمَّ قَالَ هَاتُوا الْمَائِدَةَ وَ لَمْ يَدَعْ مِنْ حَشَمِهِ أَحَداً إِلَّا أَقْعَدَهُ مَعَهُ عَلَى الْمَائِدَةِ يَتَفَقَّدُ وَاحِداً وَاحِداً فَلَمَّا أَكَلُوا قَالَ ابْعَثُوا إِلَى النِّسَاءِ بِالطَّعَامِ فَحُمِلَ الطَّعَامُ إِلَى النِّسَاءِ فَلَمَّا فَرَغُوا مِنَ الْأَكْلِ أُغْمِيَ عَلَيْهِ وَ ضَعُفَ فَوَقَعَتِ الصَّيْحَةُ وَ جَاءَتْ جَوَارِي الْمَأْمُونِ وَ نِسَاؤُهُ حَافِيَاتٍ حَاسِرَاتٍ وَ وَقَعَتِ الْوَجْبَةُ بِطُوسَ وَ جَاءَ الْمَأْمُونُ حَافِياً وَ حَاسِراً يَضْرِبُ عَلَى رَأْسِهِ وَ يَقْبِضُ عَلَى لِحْيَتِهِ وَ يَتَأَسَّفُ وَ يَبْكِي وَ تَسِيلُ الدُّمُوعُ عَلَى خَدَّيْهِ فَوَقَفَ عَلَى الرِّضَا عليه السلام وَ قَدْ أَفَاقَ فَقَالَ يَا سَيِّدِي وَ اللَّهِ مَا أَدْرِي أَيُّ الْمُصِيبَتَيْنِ أَعْظَمُ عَلَيَّ فَقْدِي لَكَ وَ فِرَاقِي إِيَّاكَ أَوْ تُهَمَةُ النَّاسِ لِي أَنِّي اغْتَلْتُكَ وَ قَتَلْتُكَ قَالَ فَرَفَعَ طَرْفَهُ إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَحْسِنْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مُعَاشَرَةَ أَبِي جَعْفَرٍ فَإِنَّ عُمُرَكَ وَ عُمُرَهُ هَكَذَا وَ جَمَعَ بَيْنَ سَبَّابَتَيْهِ قَالَ فَلَمَّا كَانَ مِنْ تِلْكَ اللَّيْلَةِ قَضَى عَلَيْهِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ بَعْضُهُ فَلَمَّا أَصْبَحَ اجْتَمَعَ الْخَلْقُ وَ قَالُوا هَذَا قَتَلَهُ وَ اغْتَالَهُ يَعْنِي الْمَأْمُونَ وَ قَالُوا قَتَلَ ابْنَ رَسُولِ

ص: ۲۹۹

۱- ۱. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۴۵- ۲۵۰.

اللَّهِ وَ أَكْثَرُوا الْقَوْلَ وَ الْجَلَبَةَ وَ كَانَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهم السلام اسْتَأْمَنَ إِلَى الْمَأْمُونِ وَ جَاءَ إِلَى خُرَاسَانَ وَ كَانَ عَمَّ أَبِي الْحَسَنِ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ يَا أَبَا جَعْفَرٍ اخْرُجْ إِلَى النَّاسِ وَ أَعْلِمْهُمْ أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ لَا يُخْرَجُ الْيَوْمَ وَ كَرِهَ أَنْ يُخْرِجَهُ فَتَقَعَ الْفِتْنَةُ فَخَرَجَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ إِلَى النَّاسِ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ تَفَرَّقُوا فَإِنَّ أَبَا الْحَسَنِ لَا يُخْرَجُ الْيَوْمَ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ وَ غُسِّلَ أَبُو الْحَسَنِ فِي اللَّيْلِ وَ دُفِنَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَ حَدَّثَنِي يَاسِرٌ بِمَا لَمْ أُحِبَّ ذِكْرَهُ فِي الْكِتَابِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: یاسر خادم می گوید: به فاصله هفت منزلی طوس که رسیدیم، حضرت رضا علیه السّلام مریض شد و بیماری اش سخت گردید. چند روزی در طوس ماندیم. مأمون هر روز دو مرتبه از ایشان خبر می گرفت. در روز آخر که از دنیا رفت، خیلی ضعیف شده بود و پس از نماز ظهر به من فرمود: یاسر! مردم غذا خورده اند، گفتم: آقای من! که غذا می خورد با این ناراحتی که شما دارید؟

از جای حرکت کرد و نشست. سپس فرمود: غذا بیاورید! تمام غلامان و خدمتکاران را دستور داد که بیایند و بر سر سفره بنشینند. خود نیز نشست و به یکایک آنها مهربانی و دلجویی می کرد. وقتی غذا خوردند فرمود: برای بانوان غذا بفرستید! بانوان که غذا خوردند امام علیه السّلام از هوش رفت و بسیار ضعیف شد. صدای ناله بلند شد. زنان و کنیزان مأمون با پای برهنه و صورت گشاده آمدند، طوس یک پارچه گریه شد. مأمون نیز با سر و پای برهنه بر سر زنان آمد و ریش خود را می گرفت و اندوهگین بود و گریه می کرد. اشک روی صورتش می ریخت و بالای سر حضرت رضا علیه السّلام که رسید، به هوش آمد و گفت: آقا! بر کدام مصیبت خود گریه کنم؟ اینکه شما را از دست می دهم یا تهمت مردم که من شما را کشته ام؟ در این موقع حضرت چشم به طرف مأمون گشوده و فرمود: با پسرم ابو جعفر خوب رفتار کن که عمر تو و او چون این دو انگشت من است. و دو انگشت سبابه را به هم چسبانید.

پاسی از شب که گذشت، حضرت رضا علیه السّلام از دنیا رفت. صبح مردم جمع شدند و می گفتند: مأمون ایشان را کشته! سر و صدا زیاد شد که پسر پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم را کشتند.

محمّد بن جعفر بن محمّد علیهما السّلام که از مأمون امان گرفته بود و در خراسان بود، عموی حضرت رضا علیه السّلام محسوب می شد. مأمون به او گفت: برو به مردم اطلاع ده که امروز حضرت رضا علیه السّلام را دفن نمی کنند. می ترسید اگر بدن شریفش را بیرون آورد، فتنه و آشوب بر پا شود. محمّد بن جعفر خارج شد و گفت: مردم! متفرق شوید که حضرت رضا علیه السّلام را بیرون نمی آورند! مردم متفرق شدند و شبانه آن جناب را غسل داده و دفن کردند.

علی بن ابراهیم می گوید: یاسر مرا به آنچه دوست ندارم در کتاب ذکر کنم خبر داد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۴۱ -

**[ترجمه]

«۱۰»

لی، [الأمالی] للصدوق ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] مَاجِيلَوَيْهِ وَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ وَ الْهَمَدَانِيُّ وَ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَ ابْنُ تَاتَانَةَ وَ الْمُكَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ جَمِيعاً عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الصَّلْتِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: بَيْنَا أَنَا وَاقِفٌ بَيْنَ يَدَيْ أَبِي الْحَسَنِ علیه

السلام إِذْ قَالَ لِی یَا أَبَا الصَّلْتِ ادْخُلْ هَذِهِ الْقُبَّهَ الَّتِی فِیهَا قَبْرُ هَارُونَ وَ ائْتِنِی بِتُرَابٍ مِنْ أَرْبَعَهِ جَوَانِبِهَا قَالَ فَمَضَیْتُ فَأَتَیْتُ بِهِ فَلَمَّا مَثُلْتُ بَیْنَ یَدَیْهِ قَالَ لِی نَاوِلْنِی هَذَا التُّرَابَ وَ هُوَ مِنْ عِنْدِ الْبَابِ فَنَاوَلْتُهُ فَأَخَذَهُ وَ شَمَّهُ ثُمَّ رَمَی بِهِ ثُمَّ قَالَ سَیُحْفَرُ لِی هَاهُنَا فَتَظْهَرُ صَخْرَهٌ لَوْ جُمِعَ عَلَیْهَا کُلُّ مِعْوَلٍ بِخُرَاسَانَ لَمْ یَتَهَیَّأْ قَلْعُهَا ثُمَّ قَالَ فِی الَّذِی عِنْدَ الرِّجْلِ وَ الَّذِی عِنْدَ الرَّأْسِ مِثْلَ ذَلِکَ ثُمَّ قَالَ نَاوِلْنِی هَذَا التُّرَابَ فَهُوَ مِنْ تُرْبَتِی ثُمَّ قَالَ سَیُحْفَرُ لِی فِی هَذَا الْمَوْضِعِ فَتَأْمُرُهُمْ أَنْ یَحْفِرُوا إِلَی سَبْعِ مَرَاقِیَ إِلَی أَسْفَلَ وَ أَنْ تَشُقَّ لِی ضَرِیحَهُ فَإِنْ أَبَوْا إِلَّا أَنْ یَلْحَدُوا فَتَأْمُرُهُمْ أَنْ یَجْعَلُوا اللَّحْدَ ذِرَاعَیْنِ وَ شِبْراً فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی سَیُوَسِّعُهُ مَا یَشَاءُ وَ إِذَا فَعَلُوا ذَلِکَ فَإِنَّکَ تَرَی عِنْدَ رَأْسِی نَدَاوَهً فَتَکَلَّمْ بِالْکَلَامِ الَّذِی أُعَلِّمُکَ فَإِنَّهُ یَنْبُعُ الْمَاءُ حَتَّی یَمْتَلِئَ اللَّحْدُ وَ تَرَی فِیهِ حِیتَاناً صِغَاراً فَفَتِّتْ لَهَا الْخُبْزَ الَّذِی أُعْطِیکَ فَإِنَّهَا تَلْتَقِطُهُ فَإِذَا لَمْ یَبْقَ مِنْهُ شَیْ ءٌ خَرَجَتْ مِنْهُ حُوتَهٌ کَبِیرَهٌ فَالْتَقَطَتِ الْحِیتَانَ الصِّغَارَ حَتَّی لَا یَبْقَی مِنْهَا شَیْ ءٌ ثُمَّ تَغِیبُ فَإِذَا غَابَتْ فَضَعْ یَدَکَ عَلَی الْمَاءِ ثُمَّ تَکَلَّمْ بِالْکَلَامِ الَّذِی أُعَلِّمُکَ فَإِنَّهُ یَنْضُبُ الْمَاءُ وَ لَا یَبْقَی مِنْهُ شَیْ ءٌ وَ لَا تَفْعَلْ ذَلِکَ إِلَّا بِحَضْرَهِ الْمَأْمُونِ.

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۴۱- ۲۴۲.

ثُمَّ قَالَ علیه السلام یَا أَبَا الصَّلْتِ غَداً أَدْخُلُ عَلَی هَذَا الْفَاجِرِ فَإِنْ أَنَا خَرَجْتُ مَکْشُوفَ الرَّأْسِ فَتَکَلَّمْ أُکَلِّمْکَ وَ إِنْ خَرَجْتُ وَ أَنَا مُغَطَّی الرَّأْسِ فَلَا تُکَلِّمْنِی قَالَ أَبُو الصَّلْتِ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا مِنَ الْغَدِ لَبِسَ ثِیَابَهُ وَ جَلَسَ فَجَعَلَ فِی مِحْرَابِهِ یَنْتَظِرُ فَبَیْنَا هُوَ کَذَلِکَ إِذْ دَخَلَ عَلَیْهِ غُلَامُ الْمَأْمُونِ فَقَالَ لَهُ أَجِبْ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَلَبِسَ نَعْلَهُ وَ رِدَاءَهُ وَ قَامَ وَ مَشَی وَ أَنَا أَتَّبِعُهُ حَتَّی دَخَلَ عَلَی الْمَأْمُونِ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ طَبَقٌ عَلَیْهِ عِنَبٌ وَ أَطْبَاقُ فَاکِهَهٍ وَ بِیَدِهِ عُنْقُودُ عِنَبٍ قَدْ أَکَلَ بَعْضَهُ وَ بَقِیَ بَعْضُهُ فَلَمَّا أَبْصَرَ الرِّضَا علیه السلام وَثَبَ إِلَیْهِ فَعَانَقَهُ وَ قَبَّلَ مَا بَیْنَ عَیْنَیْهِ وَ أَجْلَسَهُ مَعَهُ ثُمَّ نَاوَلَهُ الْعُنْقُودَ وَ قَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا رَأَیْتُ عِنَباً أَحْسَنَ مِنْ هَذَا فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام رُبَّمَا کَانَ عِنَباً حَسَناً یَکُونُ مِنَ الْجَنَّهِ فَقَالَ لَهُ کُلْ مِنْهُ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا علیه السلام تُعْفِینِی عَنْهُ فَقَالَ لَا بُدَّ مِنْ ذَلِکَ وَ مَا یَمْنَعُکَ مِنْهُ لَعَلَّکَ تَتَّهِمُنَا بِشَیْ ءٍ فَتَنَاوَلَ الْعُنْقُودَ فَأَکَلَ مِنْهُ ثُمَّ نَاوَلَهُ فَأَکَلَ مِنْهُ الرِّضَا علیه السلام ثَلَاثَ حَبَّاتٍ ثُمَّ رَمَی بِهِ وَ قَامَ فَقَالَ الْمَأْمُونُ إِلَی أَیْنَ فَقَالَ إِلَی حَیْثُ وَجَّهْتَنِی وَ خَرَجَ مُغَطَّی الرَّأْسِ فَلَمْ أُکَلِّمْهُ حَتَّی دَخَلَ الدَّارَ فَأَمَرَ أَنْ یُغْلَقَ الْبَابُ فَغُلِقَ ثُمَّ نَامَ عَلَی فِرَاشِهِ وَ مَکَثْتُ وَاقِفاً فِی صَحْنِ الدَّارِ مَهْمُوماً مَحْزُوناً فَبَیْنَا أَنَا کَذَلِکَ إِذْ دَخَلَ عَلَیَّ شَابٌّ حَسَنُ الْوَجْهِ قَطَطُ الشَّعْرِ أَشْبَهُ النَّاسِ بِالرِّضَا علیه السلام فَبَادَرْتُ إِلَیْهِ وَ قُلْتُ لَهُ مِنْ أَیْنَ دَخَلْتَ وَ الْبَابُ مُغْلَقٌ فَقَالَ الَّذِی جَاءَ بِی مِنَ الْمَدِینَهِ فِی هَذَا الْوَقْتِ هُوَ الَّذِی أَدْخَلَنِی الدَّارَ وَ الْبَابُ مُغْلَقٌ فَقُلْتُ لَهُ وَ مَنْ أَنْتَ فَقَالَ لِی أَنَا حُجَّهُ اللَّهِ عَلَیْکَ یَا أَبَا الصَّلْتِ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ ثُمَّ مَضَی نَحْوَ أَبِیهِ علیه السلام فَدَخَلَ وَ أَمَرَنِی بِالدُّخُولِ مَعَهُ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیْهِ الرِّضَا علیه السلام وَثَبَ إِلَیْهِ فَعَانَقَهُ وَ ضَمَّهُ إِلَی صَدْرِهِ وَ قَبَّلَ مَا بَیْنَ عَیْنَیْهِ ثُمَّ سَحَبَهُ سَحْباً فِی فِرَاشِهِ وَ أَکَبَّ عَلَیْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام یُقَبِّلُهُ وَ یُسَارُّهُ بِشَیْ ءٍ لَمْ أَفْهَمْهُ وَ رَأَیْتُ فِی شَفَتَیِ الرِّضَا علیه السلام زُبْداً أَشَدَّ بَیَاضاً مِنَ الثَّلْجِ وَ رَأَیْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَلْحَسُهُ بِلِسَانِهِ ثُمَّ أَدْخَلَ یَدَهُ بَیْنَ ثَوْبَیْهِ وَ صَدْرِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ شَیْئاً شَبِیهاً بِالْعُصْفُورِ فَابْتَلَعَهُ أَبُو جَعْفَرٍ وَ مَضَی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام یَا أَبَا الصَّلْتِ قُمِ ائْتِنِی

بِالْمُغْتَسَلِ وَ الْمَاءِ مِنَ الْخِزَانَهِ فَقُلْتُ مَا فِی الْخِزَانَهِ مُغْتَسَلٌ وَ لَا مَاءٌ فَقَالَ لِی انْتَهِ إِلَی مَا آمُرُکَ بِهِ فَدَخَلْتُ الْخِزَانَهَ فَإِذَا فِیهَا مُغْتَسَلٌ وَ مَاءٌ فَأَخْرَجْتُهُ وَ شَمَّرْتُ ثِیَابِی لِأُغَسِّلَهُ مَعَهُ فَقَالَ لِی تَنَحَّ یَا أَبَا الصَّلْتِ فَإِنَّ لِی مَنْ یُعِینُنِی غَیْرَکَ فَغَسَّلَهُ ثُمَّ قَالَ لِیَ ادْخُلِ الْخِزَانَهَ فَأَخْرِجْ لِیَ السَّفَطَ الَّذِی فِیهِ کَفَنُهُ وَ حَنُوطُهُ فَدَخَلْتُ فَإِذَا أَنَا بِسَفَطٍ لَمْ أَرَهُ فِی تِلْکَ الْخِزَانَهِ قَطُّ فَحَمَلْتُهُ إِلَیْهِ فَکَفَّنَهُ وَ صَلَّی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ لِیَ ائْتِنِی بِالتَّابُوتِ فَقُلْتُ أَمْضِی إِلَی النَّجَّارِ حَتَّی یُصْلِحَ التَّابُوتَ قَالَ قُمْ فَإِنَّ فِی الْخِزَانَهِ تَابُوتاً فَدَخَلْتُ الْخِزَانَهَ فَوَجَدْتُ تَابُوتاً لَمْ أَرَهُ قَطُّ فَأَتَیْتُهُ بِهِ فَأَخَذَ الرِّضَا علیه السلام بَعْدَ مَا صَلَّی عَلَیْهِ فَوَضَعَهُ فِی التَّابُوتِ وَ صَفَّ قَدَمَیْهِ وَ صَلَّی رَکْعَتَیْنِ لَمْ یَفْرُغْ مِنْهُمَا حَتَّی عَلَا التَّابُوتُ فَانْشَقَّ السَّقْفُ فَخَرَجَ مِنْهَا التَّابُوتُ وَ مَضَی فَقُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ السَّاعَهَ یَجِیئُنَا الْمَأْمُونُ وَ یُطَالِبُنَا بِالرِّضَا علیه السلام فَمَا نَصْنَعُ فَقَالَ لِیَ اسْکُتْ فَإِنَّهُ سَیَعُودُ یَا أَبَا الصَّلْتِ مَا مِنْ نَبِیٍّ یَمُوتُ بِالْمَشْرِقِ وَ یَمُوتُ وَصِیُّهُ بِالْمَغْرِبِ إِلَّا جَمَعَ اللَّهُ تَعَالَی بَیْنَ أَرْوَاحِهِمَا وَ أَجْسَادِهِمَا فَمَا أَتَمَّ الْحَدِیثَ حَتَّی انْشَقَّ السَّقْفُ وَ نَزَلَ التَّابُوتُ فَقَامَ علیه السلام فَاسْتَخْرَجَ الرِّضَا علیه السلام مِنَ التَّابُوتِ وَ وَضَعَهُ عَلَی فِرَاشِهِ کَأَنَّهُ لَمْ یُغَسَّلْ وَ لَمْ یُکَفَّنْ ثُمَّ قَالَ لِی یَا أَبَا الصَّلْتِ قُمْ فَافْتَحِ الْبَابَ لِلْمَأْمُونِ فَفَتَحْتُ الْبَابَ فَإِذَا الْمَأْمُونُ وَ الْغِلْمَانُ بِالْبَابِ فَدَخَلَ بَاکِیاً حَزِیناً قَدْ شَقَّ جَیْبَهُ وَ لَطَمَ رَأْسَهُ وَ هُوَ یَقُولُ یَا سَیِّدَاهْ فُجِعْتُ بِکَ یَا سَیِّدِی ثُمَّ دَخَلَ وَ جَلَسَ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ قَالَ خُذُوا فِی تَجْهِیزِهِ فَأَمَرَ بِحَفْرِ الْقَبْرِ فَحُفِرَتِ الْمَوْضِعُ فَظَهَرَ کُلُّ شَیْ ءٍ عَلَی مَا وَصَفَهُ الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ لَهُ بَعْضُ جُلَسَائِهِ أَ لَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّهُ إِمَامٌ قَالَ بَلَی قَالَ لَا یَکُونُ إِلَّا مُقَدَّمَ النَّاسِ فَأَمَرَ أَنْ یُحْفَرَ لَهُ فِی الْقِبْلَهِ فَقُلْتُ أَمَرَنِی أَنْ أَحْفِرَ لَهُ سَبْعَ مَرَاقِیَ وَ أَنْ أَشُقَّ لَهُ ضَرِیحَهُ فَقَالَ انْتَهُوا إِلَی مَا یَأْمُرُ بِهِ أَبُو الصَّلْتِ سِوَی الضَّرِیحِ وَ لَکِنْ یُحْفَرُ لَهُ وَ یُلْحَدُ فَلَمَّا رَأَی مَا ظَهَرَ مِنَ النَّدَاوَهِ وَ الْحِیتَانِ وَ غَیْرِ ذَلِکَ قَالَ الْمَأْمُونُ لَمْ یَزَلِ الرِّضَا علیه السلام یُرِینَا عَجَائِبَهُ فِی حَیَاتِهِ حَتَّی أَرَانَاهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ أَیْضاً فَقَالَ لَهُ وَزِیرٌ کَانَ مَعَهُ أَ تَدْرِی مَا أَخْبَرَکَ بِهِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ لَا قَالَ إِنَّهُ أَخْبَرَکَ أَنَّ مُلْکَکُمْ یَا بَنِی

الْعَبَّاسِ مَعَ كَثْرَتِكُمْ وَ طُولِ مُدَّتِكُمْ مِثْلُ هَذِهِ الْحِيتَانِ حَتَّى إِذَا فَنِيَتْ آجَالُكُمْ وَ انْقَطَعَتْ آثَارُكُمْ وَ ذَهَبَتْ دَوْلَتُكُمْ سَلَّطَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْكُمْ رَجُلًا مِنَّا فَأَفْنَاكُمْ عَنْ آخِرِكُمْ قَالَ لَهُ صَدَقْتَ ثُمَّ قَالَ لِي يَا أَبَا الصَّلْتِ عَلِّمْنِي الْكَلَامَ الَّذِي تَكَلَّمْتَ بِهِ قُلْتُ وَ اللَّهِ لَقَدْ نَسِيتُ الْكَلَامَ مِنْ سَاعَتِي وَ قَدْ كُنْتُ صَدَقْتُ فَأَمَرَ بِحَبْسِي وَ دَفْنِ الرِّضَا عليه السلام فَحُبِسْتُ سَنَةً فَضَاقَ عَلَيَّ الْحَبْسُ وَ سَهِرْتُ اللَّيْلَةَ وَ دَعَوْتُ اللَّهَ تَعَالَى بِدُعَاءٍ ذَكَرْتُ فِيهِ مُحَمَّداً وَ آلَهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَ سَأَلْتُ اللَّهَ تَعَالَى بِحَقِّهِمْ أَنْ يُفَرِّجَ عَنِّي فَلَمْ أَسْتَتِمَّ الدُّعَاءَ حَتَّى دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام فَقَالَ يَا أَبَا الصَّلْتِ ضَاقَ صَدْرُكَ فَقُلْتُ إِي وَ اللَّهِ قَالَ قُمْ فَأَخْرَجَنِي ثُمَّ ضَرَبَ يَدَهُ إِلَى الْقُيُودِ الَّتِي كَانَتْ فَفَكَّهَا وَ أَخَذَ بِيَدِي وَ أَخْرَجَنِي مِنَ الدَّارِ وَ الْحَرَسَةُ وَ الْغِلْمَةُ يَرَوْنَنِي فَلَمْ يَسْتَطِيعُوا أَنْ يُكَلِّمُونِي وَ خَرَجْتُ مِنْ بَابِ الدَّارِ ثُمَّ قَالَ لِيَ امْضِ فِي وَدَائِعِ اللَّهِ فَإِنَّكَ لَنْ تَصِلَ إِلَيْهِ وَ لَا يَصِلُ إِلَيْكَ أَبَداً فَقَالَ أَبُو الصَّلْتِ فَلَمْ أَلْتَقِ مَعَ الْمَأْمُونِ إِلَى هَذَا الْوَقْتِ (۱).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق و عیون اخبارالرضا: ابا صلت می گوید: در خدمت حضرت رضا علیه السّلام بودم که فرمود: داخل این قبه ای که هارون مدفون است برو و از چهار طرف آن خاک بردار بیاور. داخل قبه شدم و خاک را آوردم. ملاحظه فرمود و گفت: این قسمت از خاک را که مربوط به طرف راست است به من بده. تقدیم کردم. آن را بو کشید و ریخت و فرمود: در اینجا که می خواهند برایم قبر حفر کنند، سنگی پدیدار خواهد شد که اگر تمام کلنگ های خراسان را جمع کنند، نمی توانند آن را بردارند. در مورد خاکی که از پایین پا و بالای سر آورده بودم نیز همین فرمایش را تکرار کرد.آنگاه فرمود: این خاک را به من بده که خاک مدفن من است! و فرمود: در اینجا برای من قبر حفر می کنند. بگو هفت پله پایین روند و ضریحی بگشایند. اگر امتناع ورزیدند، می گویی به اندازه یک متر لحد قرار دهند. اگر خداوند بخواهد آن را وسعت می دهد.پس از آماده شدن قبر، در قسمت سر رطوبتی خواهی دید. دعایی که به تو می آموزم را خواهی خواند. لحد پر از آب می شود و ماهی های کوچکی در آن می بینی. از همان نانی که به تو می دهم برای آنها ریزه می کنی و خواهند خورد. وقتی تمام شد یک ماهی بزرگ آشکار می گردد و ماهی های کوچک را می خورد، به طوری که یکی هم نمی ماند و بعد خودش دیده نمی شود. در این موقع که ماهی بزرگ دیده نشد، دست بر روی آب بگذار و دعایی را که به تو می آموزم بخوان. آنگاه آب فرو می رود و چیزی از آن باقی نمی ماند. تمام این کارها را در پیش مأمون انجام بده.

پس از آن فرمود: فورا می روم پیش این نابکار! وقتی خارج شدم اگر سرم پوشیده نبود، با من حرف بزن، جواب می دهم. چنان چه سرم پوشیده بود، با من صحبت مکن. ابا صلت گفت: صبحگاه فردا لباس پوشید و در محراب به انتظار نشست. در این موقع غلام مأمون وارد شد و گفت: امیرالمؤمنین شما را می خواهد! حضرت کفش پوشید و از جای حرکت کرد و رفت، من هم از پی آن جناب رفتم تا بر مأمون وارد شد. جلوی مأمون ظرفی از انگور و چند ظرف دیگر از میوه های مختلف بود. یک خوشه انگور هم به دست داشت که مقداری از آن را خورده بود.

همین که چشمش به حضرت رضا افتاد، از جای حرکت کرد، او را در بغل گرفت، پیشانی اش را بوسید و آن جناب را پهلوی خود نشانید. امام فرمود: انگور خوب انگور بهشتی است. مأمون درخواست کرد از آن انگور بخورد. حضرت فرمود: مرا معاف دار! گفت: ممکن نیست! شاید به من اطمینان نداری! مأمون خوشه را گرفت و چند دانه از آن را خورد و برای مرتبه دوم به دست حضرت رضا علیه السّلام داد. آن جناب سه دانه از انگور را خورد و آن را به گوشه ای پرت کرد و از جای حرکت نمود. مأمون گفت کجا می روی؟ فرمود: به جایی که مرا فرستادی! وقتی خارج شد، عبا را بر سر کشیده بود. چیزی عرض

نکردم تا داخل خانه شد و دستور داد درها را ببندم و در رختخواب خوابید. من با حزن و اندوه داخل حیاط ایستاده بودم.

در همین موقع مشاهده کردم جوانی خوش روی با موی های مجعد شبیه به حضرت رضا علیه السّلام وارد شد. پیش رفتم و عرض کردم: از کجا آمدی؟ درها که بسته بود!! فرمود: کسی که در این ساعت مرا از مدینه به طوس آورده، از درهای بسته نیز داخلم کرده. گفتم: شما کیستی؟ فرمود: ای ابا صلت! من حجت خدایم بر تو. من محمّد بن علی هستم، و به طرف اطاق علی بن موسی الرضا علیهما السّلام رفت. به من نیز فرمود: وارد شوم. همین که چشم حضرت رضا علیه السّلام به اوافتاد، از جای جست و فرزندش را در آغوش گرفت و به سینه چسبانید و پیشانی اش را بوسید و به جانب خود کشاند. امام جواد علیه السّلام پیوسته پدر را می بوسید و آرام با او سخنانی می گفت که من نفهمیدم.

در این هنگام کفی سفیدتر از برف بر دهان حضرت رضا علیه السّلام آشکار شد. حضرت جواد علیه السّلام آن کف را مکید. امام دست در گریبان خود کرد و چیزی شبیه گنجشک خارج کرد و به حضرت جواد داد و حضرت آن را بلعید. در این موقع حضرت رضا علیه السّلام از دنیا رفت. حضرت جواد علیه السّلام فرمود: ابا صلت! حرکت کن از انبار تخت با آب بیاور تا پدرم را غسل دهم! عرض کردم: در انبار تخت و آب نیست! فرمود: هر چه می گویم بجای آور! داخل انبار شدم؛ در آنجا تخت و آب بود. آنها را بیرون آوردم و دامن به کمر زدم تا امام را غسل دهم. فرمود: تو یک طرف برو. کسی هست که به من کمک کند و حضرت رضا علیه السّلام را غسل داد.

باز فرمود داخل انبار شو و زنبیلی که در آن کفن و حنوط پدرم هست را بیاور! وارد شدم؛ زنبیلی دیدم که قبلا در آنجا ندیده بودم و خدمت ایشان آوردم. ایشان پدر خود را کفن کرد و بر بدنش نماز خواند.آنگاه فرمود: تابوت بیاور! عرض کردم: بروم پیش نجار بگویم تابوت بسازد! فرمود: داخل انبار تابوت هست! وارد شدم؛ تابوتی دیدم که در آنجا قبلا ندیده بودم! جسم پاک امام را در آن تابوت نهاد و دو رکعت نماز خواند؛ هنوز تمام نشده بود که تابوت بلند شد، سقف شکافته گردید و از خانه خارج شد.

عرض کردم: یا ابن رسول اللّه! هم اکنون مأمون می آید و حضرت رضا علیه السّلام را از من می خواهد! چه کنم؟ فرمود: ساکت باش، الان بر می گردد! هر پیغمبری اگر چه در مشرق بمیرد و وصی او در مغرب باشد، خداوند بین ارواح و اجساد آنها جمع خواهد کرد. هنوز سخن امام جواد علیه السّلام تمام نشده بود که سقف شکافته شد و تابوت بر زمین آمد. ایشان از جای حرکت کرد، پیکر پاک امام را از تابوت بیرون آورد و در رختخوابش گذاشت، مثل اینکه نه غسل داده شد و نه کفن گردیده .

سپس به من فرمود: حرکت کن و در را برای مأمون بگشا! همین که در را گشودم، دیدم مأمون و غلامان ایستاده اند! وی با گریه داخل شد و گریبان چاک زد و بر سر خود می زد با صدای بلند می گفت: آه آقای من! تو را از دست دادم! کنار بستر حضرت رضا علیه السّلام نشست و دستور داد آماده غسل و کفن شوند و امر کرد برایش قبر بکنند. تمام آنچه حضرت رضا علیه السّلام فرموده بود آشکار گردید. خواست قبر پدرش را قبله قبر حضرت رضا علیه السّلام قرار دهد که یکی از اطرافیان گفت: مگر نمی گویی این شخص امام است؟ جواب داد: چرا، گفت: باید قبر او جلو باشد! دستور داد در طرف قبله قبر بکنند. گفتم: به من فرموده است که هفت پله بکنند و ضریحی بگشایند. گفت: به مقداری که ابا صلت می گوید بدون ضریح

بکنید، ولی لحد قرار می دهم.

وقتی رطوبت و ماهی ها و چیزهای دیگر را مشاهده کرد گفت: حضرت رضا علیه السّلام در زمان زندگانی، پیوسته ما را از عجایب خود بهره مند می کرد. اینک بعد از مرگ نیز آنها را نشان می دهد! وزیرش گفت: می دانی منظور از نشان دادن این عجایب چیست؟ مأمون گفت: نه. وزیر گفت: می خواهد بفهماند که اقتدار و سلطنت شما بنی عباس با زیادی حکمروا و مدت طولانی، مثل این ماهی های کوچک است؛ وقتی مدت شما تمام شود، خداوند شخصی از ما را بر شما مسلط خواهد کرد که این سلسله را منقرض کند. گفت: راست می گویی.

ابا صلت می گوید: آنگاه مأمون گفت: آن دعایی که می خواندی را به من بیاموز! سوگند یاد کردم که همین الان فراموش کردم. راست هم می گفتم. دستور داد مرا زندانی کنند و حضرت رضا علیه السّلام را دفن کرد. یک سال در زندان بودم. خیلی دلم تنگ شد. شبانگاهی تا به صبح متوسل به خاندان نبوت شدم و از خدا خواستم به حق آنها مرا نجات دهد.

هنوز دعایم تمام نشده بود که امام جواد علیه السّلام وارد شد و فرمود: دلت تنگ شده است؟ عرض کردم: آری به خدا قسم! فرمود: حرکت کن! دست به زنجیرهایی که به آن بسته شده بودم زد و زنجیرها باز شد. دست مرا گرفت و از زندان خارج کرد، با اینکه غلام ها و زندانبان ها ایستاده بودند و مرا می دیدند، ولی قدرت حرف زدن نداشتند! از زندان که بیرون آمدم فرمود: در پناه خدا دیگر نه تو مأمون را خواهی دید و نه او تو را. ابا صلت گفت: بعد از آن تاکنون مأمون را ندیده ام. - . امالی صدوق: ۶۶۱ ، عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۴۲ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام ربما کان عنبا أی کثیرا ما یکون العنب عنبا حسنا یکون من الجنه و الحاصل أن العنب الحسن إنما یکون فی الجنه التی أنت محروم منها و السحب الجر.

**[ترجمه]عبارت «ربما کان عنبا» یعنی چه بسیار اتفاق می افتد که انگور نیکوست و از بهشت است و حاصل آنکه انگور نیکو، فقط در بهشت است که تو مأمون از آن محرومی، و «سحب» به معنای کشیدن است.

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ أَبِی ذَكْوَانَ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِیمَ بْنَ الْعَبَّاسِ قَالَ: كَانَتِ الْبَیْعَهُ لِلرِّضَا علیه السلام لِخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ إِحْدَی وَ مِائَتَیْنِ وَ زَوَّجَهُ ابْنَتَهُ أُمَّ حَبِیبٍ فِی أَوَّلِ سَنَهِ اثْنَتَیْنِ وَ مِائَتَیْنِ وَ تُوُفِّیَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ بِطُوسَ وَ الْمَأْمُونُ مُتَوَجِّهٌ إِلَی الْعِرَاقِ فِی رَجَبٍ وَ رَوَی لِی غَیْرُهُ أَنَّ الرِّضَا علیه السلام تُوُفِّیَ وَ لَهُ تِسْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً

وَ سِتَّهُ أَشْهُرٍ وَ الصَّحِيحُ أَنَّهُ تُوُفِّيَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِتِسْعٍ بَقِينَ مِنْهُ يَوْمَ الْجُمُعَهِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَيْنِ مِنْ هِجْرَهِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله (۲).

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۴۲- ۲۴۵.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۴۵.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: صولی از ابی ذکوان نقل کرد که از ابراهیم بن عباس شنیدم که می گفت: بیعت با حضرت رضا علیه السّلام پنج روز از ماه رمضان سال ۲۰۱ گذشته اتفاق افتاد و دختر خود ام حبیب را در اول سال ۲۰۲ به ازدواج ایشان درآورد و در سال ۲۰۳ وقتی مأمون به طرف عراق می رفت، در ماه رجب در طوس از دنیا رفت. دیگری روایت کرده که حضرت رضا علیه السّلام در زمان وفات، چهل و نه سال و شش ماه داشت.

ولی صحیح آن است که نه روز به آخر ماه رمضان مانده، در روز جمعه سال ۲۰۳ هجری از دنیا رفت. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۴۵ -

**[ترجمه]

«۱۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ زَكَرِیَّا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلِیلَانَ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَتَّابِ بْنِ أَسِیدٍ قَالَ سَمِعْتُ جَمَاعَةً مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ یَقُولُونَ: وُلِدَ الرِّضَا عَلِیُّ بْنُ مُوسَی علیهما السلام بِالْمَدِینَهِ یَوْمَ الْخَمِیسِ لِإِحْدَی عَشَرَهَ لَیْلَهً خَلَتْ مِنْ رَبِیعٍ الْأَوَّلِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِینَ وَ مِائَهٍ عَنِ الْهِجْرَهِ بَعْدَ وَفَاهِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ بِخَمْسِ سِنِینَ وَ تُوُفِّیَ بِطُوسَ فِی قَرْیَهٍ یُقَالُ لَهَا سَنَابَادُ مِنْ رُسْتَاقِ نُوقَانَ وَ دُفِنَ فِی دَارِ حُمَیْدِ بْنِ قَحْطَبَهَ الطَّائِیِّ فِی الْقُبَّهِ الَّتِی فِیهَا هَارُونُ الرَّشِیدُ إِلَی جَانِبِهِ مِمَّا یَلِی الْقِبْلَهَ وَ ذَلِکَ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ لِتِسْعٍ بَقِینَ مِنْهُ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ وَ قَدْ تَمَّ عُمُرُهُ تِسْعاً وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ سِتَّهَ أَشْهُرٍ مِنْهَا مَعَ أَبِیهِ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام تِسْعاً وَ عِشْرِینَ سَنَهً وَ شَهْرَیْنِ وَ بَعْدَ أَبِیهِ أَیَّامَ إِمَامَتِهِ عِشْرِینَ سَنَهً وَ أَرْبَعَهَ أَشْهُرٍ وَ قَامَ علیه السلام بِالْأَمْرِ وَ لَهُ تِسْعٌ وَ عِشْرُونَ سَنَهً وَ شَهْرَانِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عتاب بن اسید می گوید: حضرت رضا علیه السّلام در مدینه و روز یازدهم ربیع الاول سال ۱۵۳ هجری و پنج سال بعد از شهادت حضرت رضا علیه السّلام متولد شد و در طوس و قریه ای به نام سناباد از روستاهای نوقان، به شهادت رسید و در خانه حمید بن قحطبه طایی و در قبه ای که هارون الرشید در آن بود، در کنار او و در جهت قبله مدفون شد و شهادت ایشان در نه روز مانده به پایان رمضان سال ۲۰۳ واقع شد و عمر آن جناب چهل و نه سال و شش ماه بود. ایشان بیست و نه سال و دو ماه با پدرش موسی بن جعفر علیهما السّلام زندگی کرد، مدت امامتش پس از پدر بیست سال و چهار ماه بود و در سن بیست و نه سال و دو ماهگی به امامت رسید. - . عیون اخبارالرضا ۱ : ۱۸ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام]: ذَكَرَ أَبُو عَلِیٍّ الْحُسَیْنُ بْنُ أَحْمَدَ السَّلَامِیُّ فِی كِتَابِهِ الَّذِی صَنَّفَهُ فِی أَخْبَارِ خُرَاسَانَ أَنَّ الْمَأْمُونَ لَمَّا نَدِمَ مِنْ وِلَایَهِ عَهْدِ الرِّضَا بِإِشَارَهِ الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ خَرَجَ مِنْ مَرْوَ مُنْصَرِفاً إِلَی الْعِرَاقِ-(۲) وَ احْتَالَ عَلَی الْفَضْلِ بْنِ سَهْلٍ حَتَّی قَتَلَهُ غَالِبٌ خَالُ الْمَأْمُونِ فِی حَمَّامِ سَرَخْسَ بِمُغَافَصَهٍ فِی شَعْبَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ وَ احْتَالَ عَلَی عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام

حَتَّی سُمَّ فِی عِلَّهٍ کَانَتْ أَصَابَتْهُ فَمَاتَ وَ أَمَرَ بِدَفْنِهِ بِسَنَابَادَ مِنْ طُوسَ بِجَنْبِ قَبْرِ الرَّشِیدِ وَ ذَلِکَ فِی صَفَرٍ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مِائَتَیْنِ وَ کَانَ ابْنُ اثْنَتَیْنِ وَ خَمْسِینَ سَنَهً وَ قِیلَ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِینَ سَنَهً هَذَا مَا حَکَاهُ أَبُو عَلِیٍّ الْحُسَیْنُ بْنُ أَحْمَدَ السَّلَامِیُّ فِی کِتَابِهِ وَ الصَّحِیحُ عِنْدِی أَنَّ الْمَأْمُونَ إِنَّمَا وَلَّاهُ الْعَهْدَ وَ بَایَعَ لَهُ لِلنَّذْرِ الَّذِی قَدْ تَقَدَّمَ ذِکْرُهُ وَ أَنَّ الْفَضْلَ بْنَ سَهْلٍ لَمْ یَزَلْ مُعَادِیاً وَ مُبْغِضاً لَهُ وَ کَارِهاً لِأَمْرِهِ لِأَنَّهُ کَانَ مِنْ صَنَائِعِ آلِ بَرْمَکَ وَ مَبْلَغُ سِنِینَ الرِّضَا علیه السلام سَبْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً وَ سِتَّهُ أَشْهُرٍ وَ کَانَتْ وَفَاتُهُ فِی سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۱۸ و ۱۹.

۲- ۲. قد مر هذا الحدیث بتمامه فی باب ولایه العهد و العله فی قبوله لها تحت الرقم ۱۹، فراجع.

مِائَتَيْنِ كَمَا قَدْ أَسْنَدْتُهُ فِی هَذَا الْبَابِ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو علی حسین بن احمد سلامی در کتاب خود به نام اخبار خراسان می نویسد: وقتی مأمون از ولیعهدی حضرت رضا علیه السّلام که با صلاحدید فضل بن سهل انجام گردید پشیمان شد، از مرو به طرف عراق حرکت کرد و فضل بن سهل را به وسیله دایی خود غالب، در ماه شعبان سال ۲۰۳ با یک حمله ناگهانی در حمام سرخس کشت. حضرت رضا علیه السّلام را نیز در یک بیماری که دچار شده بود، در ماه صفر سال ۲۰۳ به وسیله سم شهید کرد و امر کرد او را در سناباد طوس کنار قبر هارون دفن کنند. ایشان در آن وقت پنجاه و دو سال داشت. بعضی نیز پنجاه و پنج سال گفته اند.

این مطلب را ابو علی حسین بن احمد سلامی در کتاب خود می نویسد، ولی صحیح در نزد من آن است که مأمون حضرت رضا علیه السّلام را به واسطه نذری که قبلا ذکر شد، ولیعهد کرد و فضل بن سهل همیشه با آن جناب دشمن و کینه توز و مخالف با ولایت عهدی ایشان بود، زیرا فضل را برمکیان روی کار آورده بودند. حضرت رضا در زمان وفات چهل و هفت سال و شش ماه داشت و چنان چه در این باب توضیح دادیم، وفاتش در سال ۲۰۳ بوده است. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۱۶۶ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَی بْنِ نَصْرٍ الرَّازِیِّ عَنْ أَبِیهِ وَ الْحُسَیْنِ بْنِ عُمَرَ الْأَخْبَارِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ کَاتِبِ بَقَاءٍ الْکَبِیرِ فِی آخِرِینَ: أَنَّ الرِّضَا علیه السلام حُمَّ فَعَزَمَ عَلَی الْفَصْدِ فَرَکِبَ الْمَأْمُونُ وَ قَدْ کَانَ قَالَ لِغُلَامٍ لَهُ فُتَّ هَذَا بِیَدِکَ لِشَیْ ءٍ أَخْرَجَهُ مِنْ بَرْنِیَّةٍ فَفَتَّهُ فِی صِینِیَّةٍ ثُمَّ قَالَ کُنْ مَعِی وَ لَا تَغْسِلْ یَدَکَ وَ رَکِبَ إِلَی الرِّضَا علیه السلام وَ جَلَسَ حَتَّی فَصَدَ بَیْنَ یَدَیْهِ وَ قَالَ عُبَیْدُ اللَّهِ بَلْ أَخَّرَ فَصْدَهُ وَ قَالَ الْمَأْمُونُ لِذَلِکَ الْغُلَامِ هَاتِ مِنْ ذَلِکَ الرُّمَّانِ وَ کَانَ الرُّمَّانُ فِی شَجَرَةٍ فِی بُسْتَانٍ فِی دَارِ الرِّضَا علیه السلام فَقَطَفَ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ اجْلِسْ فَفُتَّهُ فَفَتَّ مِنْهُ فِی جَامٍ فَأَمَرَ بِغَسْلِهِ ثُمَّ قَالَ لِلرِّضَا علیه السلام مَصَّ مِنْهُ شَیْئاً فَقَالَ حَتَّی یَخْرُجَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ إِلَّا بِحَضْرَتِی وَ لَوْ لَا خَوْفِی أَنْ یَرْطَبَ مَعِدَتِی (۲)

لَمَصَصْتُهُ مَعَکَ فَمَصَّ مِنْهُ مَلَاعِقَ وَ خَرَجَ الْمَأْمُونُ فَمَا صَلَّیْتُ الْعَصْرَ حَتَّی قَامَ الرِّضَا علیه السلام خَمْسِینَ مَجْلِساً فَوَجَّهَ إِلَیْهِ الْمَأْمُونُ قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ هَذِهِ إِفَاقَةٌ وَ فُتَارٌ لِلْفَضْلِ (۳) الَّذِی فِی بَدَنِکَ (۴)

وَ زَادَ الْأَمْرُ فِی اللَّیْلِ فَأَصْبَحَ علیه السلام مَیِّتاً فَکَانَ آخِرُ مَا تَکَلَّمَ بِهِ قُلْ لَوْ کُنْتُمْ فِی بُیُوتِکُمْ لَبَرَزَ الَّذِینَ کُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقَتْلُ إِلی مَضاجِعِهِمْ وَ کانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَراً مَقْدُوراً(۵) وَ بَکَرَ الْمَأْمُونُ مِنَ الْغَدِ فَأَمَرَ بِغُسْلِهِ وَ تَکْفِینِهِ وَ مَشَی خَلْفَ جَنَازَتِهِ حَافِیاً حَاسِراً یَقُولُ یَا أَخِی لَقَدْ ثُلِمَ الْإِسْلَامُ بِمَوْتِکَ وَ غَلَبَ الْقَدَرُ تَقْدِیرِی فِیکَ وَ شَقَّ لَحَدَ الرَّشِیدِ فَدَفَنَهُ مَعَهُ وَ قَالَ أَرْجُو أَنْ یَنْفَعَهُ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی بِقُرْبِهِ (۶).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: علی بن حسین منشی بقاء کبیر نقل کرد که حضرت رضا علیه السّلام بیمار شد و تصمیم به رگ زدن گرفت. مأمون برای دیدن آن حضرت رفت و به غلام خود گفت: این را با دست خود نرم کن، می خواهم برای چیزی

که در ظرف سفالین است! غلام گفت: داخل یک سینی آن را نرم کردم. مأمون گفت: مبادا دست خود را بشویی! با من باش! وی خدمت حضرت رضا علیه السّلام رفت و نشست تا آن جناب فصد کند، ولی عبیداللّه گفت فصد را به تأخیر انداخت. مأمون به آن غلام گفت از درخت اناری که داخل منزل حضرت رضا علیه السّلام قرار داشت انار بچیند و با دست خود آن را دانه کند و انارها را داخل جامی دانه کرد و بعد گفت: آن را بشویید. آنگاه به حضرت رضا علیه السّلام گفت: از این انار میل کن! فرمود: وقتی امیرالمؤمنین خارج شد می خورم. گفت: نه به خدا باید پیش من میل کنید! اگر نمی ترسیدم که باعث رطوبت مزاج من شود با شما می خوردم. حضرت چند قاشق میل فرمود و مأمون خارج گردید. هنوز نماز عصر را نخوانده بودیم که حضرت پنجاه مرتبه برای قضای حاجت رفت. مأمون پیغام فرستاد که این ناراحتی به واسطه اخلاط زیادی است که در بدن شما است! شب حال آن جناب بدتر شد و صبح از دنیا رفت. آخرین سخنی که بر زبان آورد این آیه بود: «قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلى مَضاجِعِهِمْ وَ كانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَراً مَقْدُوراً» - . احزاب / ۳۸ - ، {بگو: «اگر شما در خانه های خود هم بودید، کسانی که کشته شدن بر آنان نوشته شده، قطعاً [با پای خود] به سوی قتلگاه های خویش می رفتند و امر خدا به اندازه مقدر و به قدر توانایی است.»} صبح روز بعد مأمون آمد و امر به غسل و کفن آن جناب کرد و با سر و پای برهنه، پشت سر جنازه آن جناب می آمد و می گفت: برادرم! اسلام با فوت شما رخنه برداشت! آنچه من تصمیم داشتم درباره شما نشد. بعد قبر رشید را شکافت و امام را داخل قبر او دفن کرد و گفت: امیدوارم با این قرب و نزدیکی پدرم به حضرت رضا علیه السّلام، خداوند به او توجه فرماید! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۴۰ -

**[ترجمه]

بیان

البرنیه بفتح الباء و کسر النون و تشدید الیاء إناء من خزف

ص: ۳۰۵

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۱۶۶.

۲- ۲. الرمان: حلوه ملین للطبیعه و السعال، و حامضه بالعکس، القاموس ج ۴ ص ۲۲۹.

۳- ۳. للفصد خ ل.

۴- ۴. یدیک خ ل.

۵- ۵. الأحزاب: ۳۸.

۶- ۶. المصدر ج ۲ ص ۲۴۰.

قوله إفاقه و فتار يقال فتر فتارا أی سکن بعد حده أی هذا موجب للإفاقه و سکون الحده و الحراره التی حصلت بسبب فضول الأخلاط فی البدن و فی بعض النسخ آفه و فتار للفصد الذی فی یدیک أی هذه آفه حصلت بسبب فتور و ضعف نشأ من الفصد.

**[ترجمه]«برنیه» به فتح باء و کسر نون و تشدید یاء، ظرفی از کوزه است. عبارت «افاقه و فتار»، فتر فتارا یعنی بعد از شدت ساکن شد و این موجب به هوش آمدن و سکون تیزی و حرارتی است که به سبب زیادی اخلاط در بدن به وجود می آید و در بعضی نسخه ها دارد: «آفه و فتار للفصد الذی فی یدیک»، یعنی این آفت به سبب سستی و ضعفی که ناشی از فصد است حاصل شده است.

**[ترجمه]

«۱۵»

یر، [بصائر الدرجات] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام: قَالَ لِمُسَافِرٍ یَا مُسَافِرُ هَذِهِ الْقَنَاهُ فِیهَا حِیتَانٌ قَالَ نَعَمْ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ أَمَا إِنِّی رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْبَارِحَهَ وَ هُوَ یَقُولُ یَا عَلِیُّ مَا عِنْدَنَا خَیْرٌ لَکَ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: وشاء می گوید: حضرت رضا علیه السّلام به مسافر فرمود: ای مسافر! این قنات ماهی دارد؟ عرض کرد: بلی فدایت شوم! فرمود: من دیشب پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم را در خواب دیدم که به من فرمود: آنچه نزد ما است برای تو بهتر است. - . بصائر الدرجات: ۴۸۳ -

**[ترجمه]

بیان

لعل ذکر الحیتان إشاره إلی ما ظهر فی قبره منها أو المعنی أن علمی بموتی کعلمی بها.

**[ترجمه]شاید ذکر ماهی، اشاره به ماهیانی باشد که در قبر مطهرش آشکار شدند، یا معنی این باشد که علم من به مرگم، مثل علم من به آشکار شدن ماهیان است.

**[ترجمه]

«۱۶»

غط، [الغیبه] للشیخ الطوسی مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ الْأَفْطَسُ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ الْمَأْمُونِ یَوْماً وَ نَحْنُ عَلَی شَرَابٍ حَتَّی إِذَا أَخَذَ مِنْهُ الشَّرَابُ مَأْخَذَهُ صَرَفَ نُدَمَاءَهُ وَ احْتَبَسَنِی ثُمَّ أَخْرَجَ جَوَارِیَهُ وَ ضَرَبْنَ وَ تَغَنَّیْنَ فَقَالَ لِبَعْضِهِنَّ بِاللَّهِ لَمَّا رَثَیْتِ مَنْ بِطُوسَ قَاطِناً فَأَنْشَأَتْ تَقُولُ:

سُقْیَا لِطُوسَ وَ مَنْ أَضْحَى بِهَا قَطَناً***مِنْ عِتْرَهِ الْمُصْطَفَى أَبْقَى لَنَا حَزَناً

أَعْنِی أَبَا حَسَنٍ الْمَأْمُولَ إِنَّ لَهُ***حَقّاً عَلَى كُلِّ مَنْ أَضْحَى بِهَا شَجَناً

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فَجَعَلَ یَبْكِی حَتَّى أَبْكَانِی ثُمَّ قَالَ وَیْلَكَ یَا مُحَمَّدُ أَ یَلُومُنِی أَهْلُ بَیْتِی وَ أَهْلُ بَیْتِكَ أَنْ أَنْصِبَ أَبَا الْحَسَنِ عَلَماً وَ اللَّهِ أَنْ لَوْ بَقِیَ لَخَرَجْتُ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ وَ لَأَجْلَسْتُهُ مَجْلِسِی غَیْرَ أَنَّهُ عُوجِلَ فَلَعَنَ اللَّهُ عُبَیْدَ اللَّهِ وَ حَمْزَهَ ابْنَیِ الْحَسَنِ فَإِنَّهُمَا قَتَلَاهُ ثُمَّ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَ اللَّهِ لَأُحَدِّثَنَّكَ بِحَدِیثٍ عَجِیبٍ فَاكْتُمْهُ قُلْتُ مَا ذَاكَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ لَمَّا حَمَلَتْ زَاهِرِیَّهُ بِبَدْرٍ أَتَیْتُهُ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ بَلَغَنِی أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ وَ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ وَ عَلِیَّ بْنَ الْحُسَیْنِ وَ الْحُسَیْنَ كَانُوا یَزْجُرُونَ الطَّیْرَ وَ لَا یُخْطِئُونَ وَ أَنْتَ وَصِیُّ الْقَوْمِ وَ عِنْدَكَ عِلْمُ مَا كَانَ

ص: ۳۰۶

۱- ۱. بصائر الدرجات ص ۴۸۳.

عِنْدَهُمْ وَ زَاهِرِيَّهُ حَظِيَّتِي وَ مَنْ لَا أُقَدِّمُ عَلَيْهَا أَحَداً مِنْ جَوَارِيَّ وَ قَدْ حَمَلَتْ غَيْرَ مَرَّةٍ كُلَّ ذَلِكَ تَسْقُطُ فَهَلْ عِنْدَكَ فِي ذَلِكَ شَيْ ءٌ نَنْتَفِعُ بِهِ فَقَالَ لَا تَخْشَ مِنْ سِقْطِهَا فَسَتَسْلَمُ وَ تَلِدُ غُلَاماً صَحِيحاً مُسْلِماً أَشْبَهَ النَّاسِ بِأُمِّهِ قَدْ زَادَهُ اللَّهُ فِي خَلْقِهِ مَزِيدَتَيْنِ فِي يَدِهِ الْيُمْنَى خِنْصِرٌ وَ فِي رِجْلِهِ الْيُمْنَى خِنْصِرٌ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي هَذِهِ وَ اللَّهِ فُرْصَةٌ إِنْ لَمْ يَكُنِ الْأَمْرُ عَلَى مَا ذَكَرَ خَلَعْتُهُ فَلَمْ أَزَلْ أَتَوَقَّعُ أَمْرَهَا حَتَّى أَدْرَكَهَا الْمَخَاضُ فَقُلْتُ لِلْقَيِّمَهِ إِذَا وَضَعَتْ فجيئنى [فَجِيئِينِي] بِوَلَدِهَا ذَكَراً كَانَ أَمْ أُنْثَى فَمَا شَعَرْتُ إِلَّا بِالْقَيِّمَهِ وَ قَدْ أَتَتْنِي بِالْغُلَامِ كَمَا وَصَفَهُ زَائِدَ الْيَدِ وَ الرِّجْلِ كَأَنَّهُ كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ فَأَرَدْتُ أَنْ أَخْرُجَ مِنَ الْأَمْرِ يَوْمَئِذٍ وَ أُسَلِّمَ مَا فِي يَدِي إِلَيْهِ فَلَمْ تُطَاوِعْنِي نَفْسِي لَكِنْ رَفَعْتُ إِلَيْهِ الْخَاتَمَ فَقُلْتُ دَبِّرِ الْأَمْرَ فَلَيْسَ عَلَيْكَ مِنِّي خِلَافٌ وَ أَنْتَ الْمُقَدَّمُ وَ بِاللَّهِ أَنْ لَوْ فَعَلَ لَفَعَلْتُ (۱).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الجلاء و الشفاء عن محمد بن عبد الله: مثله (۲).

**[ترجمه]غیبت شیخ طوسی: محمّد بن عبداللّه بن حسن افطس می گوید: روزی پیش مأمون بودم و مجلس شراب بود. وقتی هر چه می خواست شراب خورد، تمام ندیمان خود را مرخص کرد، ولی مرا نگه داشت. بعد کنیزان را خواست و شروع به ساز و نواز کردند. به یکی از آنها گفت: تو را به خدا برای آن آقایی که در طوس دفن شده مرثیه بخوان! و او شروع کرد به خواندن این شعر:

گوارا باد از برای طوس و کسانی که روز کردند در حالتی که در طوس ساکنند از جهت عترت رسول خدا و از برای ما اندوه باقی گذاشته شده است

یعنی آقا ابی الحسن که مورد امید و آرزوست و برای او بر گردن هر کس که در طوس وطن گزیده حق است

محمّد بن عبداللّه گفت: مأمون شروع به گریه کرد تا مرا نیز گریاند. بعد گفت: محمّد! خویشاوندانم مرا سرزنش می کنند که حضرت رضا علیه السّلام را ولیعهد خود قرار دادم! به خدا اگر باقی می ماند دست از خلافت می کشیدم و او را به جای خود می نشاندم! اما از دنیا رفت. خدا لعنت کند عبیداللّه و حمزه پسران حسن را که آن دو ایشان را کشتند!

بعد گفت: ای محمد بن عبدالله! اکنون برایت یک جریان شگفت انگیز از آن جناب نقل کنم، به شرط اینکه مخفی بداری. گفتم: چه جریانی یا امیرالمؤمنین؟ گفت: وقتی زاهریه همسرم به بدر حامله شد، خدمت آن جناب رسیدم و گفتم: فدایت شوم! من شنیده ام که پدرت موسی بن جعفر و جعفر بن محمّد و محمّد بن علی و علی بن الحسین علیهم السّلام خبر از غیب می دادند و هرگز نیز اشتباه نمی کردند و شما هم که وصی و جانشین آنهایی و علوم آنها در اختیار شما است! من زاهریه را خیلی دوست می دارم و هیچ کدام از کنیزانم را مانند او دوست نمی دارم! چندین مرتبه حامله شده ولی سقط جنین کرده؛ می توانی در این مورد به من کمک بفرمایی؟ فرمود: از سقط مترس که این مرتبه پسری صحیح و سالم از او متولد می شود که خیلی شباهت به مادر خود دارد. خداوند در بدن او دو عضو اضافی قرار داده؛ در دست راستش به جای یک انگشت کوچک دو انگشت کوچک دارد و در پای راستش نیز دو انگشت کوچک دارد.

با خود گفتم: به خدا این برای من یک بهانه ای است که اگر بر خلاف گفته او شد، از مقام ولایت عهدی عزلش می کنم و پیوسته منتظر بودم تا زنم را حالت زایمان دست داد! به پرستار و قابله او گفتم: وقتی فرزندش متولد شد، فوری آن بچه را پیش

من بیاور، چه پسر باشد و چه دختر! طولی نکشید که قابله پسرکی را آورد و همان طوری که حضرت فرموده بود، دو انگشت کوچک اضافه در دست و پا داشت و چون ماه می درخشید. همان روز تصمیم داشتم خلافت را رها کنم و به او تفویض نمایم، ولی باز دلم یاری نداد؛ اما انگشتر خود را در اختیارش نهادم و عرض کردم: امور مملکت را اداره کن و من هرگز با شما مخالفت نخواهم کرد. تو شایسته جلال و مقامی! به خدا اگر این کار را می کرد من می پذیرفتم. - . غیبت طوسی: ۵۳ -

مثل این روایت در کتاب مناقب نیز منقول است. - . مناقب ۴ : ۳۳۳ -

**[ترجمه]

«۱۷»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبَّادٍ وَ كَانَ كَاتِبَ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: دَخَلْتُ عَلَیْهِ علیه السلام وَ قَدْ عَزَمَ الْمَأْمُونُ بِالْمَسِیرِ إِلَی بَغْدَادَ فَقَالَ یَا ابْنَ عَبَّادٍ مَا نَدْخُلُ الْعِرَاقَ وَ لَا نَرَاهُ فَبَكَیْتُ وَ قُلْتُ فَآیَسْتَنِی أَنْ آتِیَ أَهْلِی وَ وُلْدِی قَالَ علیه السلام أَمَّا أَنْتَ فَسَتَدْخُلُهَا وَ إِنَّمَا عَنَیْتُ نَفْسِی فَاعْتَلَّ وَ تُوُفِّیَ بِقَرْیَةٍ مِنْ قُرَی طُوسَ وَ قَدْ كَانَ تَقَدَّمَ فِی وَصِیَّتِهِ أَنْ یُحْفَرَ قَبْرُهُ مِمَّا یَلِی الْحَائِطَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ قَبْرِ

هَارُونَ ثَلَاثُ أَذْرُعٍ وَ قَدْ كَانُوا حَفَرُوا ذَلِكَ الْمَوْضِعَ لِهَارُونَ فَكُسِرَتِ الْمَعَاوِلُ وَ الْمَسَاحِی فَتَرَكُوهُ وَ حَفَرُوا حَیْثُ أَمْكَنَ الْحَفْرُ فَقَالَ احْفِرُوا ذَلِكَ الْمَكَانَ فَإِنَّهُ سَیَلِینُ عَلَیْكُمْ وَ تَجِدُونَ صُورَةَ سَمَكَةٍ مِنْ نُحَاسٍ وَ عَلَیْهَا كِتَابَةٌ بِالْعِبْرَانِیَّةِ فَإِذَا حَفَرْتُمْ لَحْدِی فَعَمِّقُوهُ وَ رُدُّوهَا مِمَّا یَلِی رِجْلِی فَحَفَرْنَا ذَلِكَ الْمَكَانَ وَ كَانَ الْمَحَافِرُ تَقَعُ فِی الرَّمْلِ اللَّیِّنِ وَ وَجَدْنَا السَّمَكَةَ مَكْتُوباً عَلَیْهَا بِالْعِبْرَانِیَّةِ هَذِهِ رَوْضَةُ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی وَ تِلْكَ حُفْرَةُ هَارُونَ الْجَبَّارِ فَرَدَدْنَاهَا

ص: ۳۰۷

۱- ۱. غیبه الشیخ ص ۵۳ و ۵۴ و قد مر فی باب المعجزات ص ۳۰ عن العیون.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۳۳.

وَ دَفَنَّاهَا فِی لَحْدِهِ عِنْدَ مَوْضِعٍ قَالَهُ.

**[ترجمه]خرائج و جرائح: حسن بن عباد که منشی و نویسنده حضرت رضا علیه السّلام بود گفت: در ایامی که مأمون تصمیم رفتن به بغداد را داشت، روزی خدمت حضرت رضا علیه السّلام رسیدم. حضرت به من فرمود: پسر عباد! ما وارد عراق نخواهیم شد و آنجا را نمی بینیم! من گریه ام گرفت و گفتم: شما مرا مأیوس فرمودید از اینکه زن و بچه ام را ببینم! فرمود: تو داخل عراق می شوی! من خودم را گفتم. پس امام علیه السّلام بیمار شد و در یکی از دهات طوس از دنیا رفت و در وصیت خود تعیین کرده بود که قبرش را طرف دیوار با فاصله صد متر از قبر هارون حفر کنند. قبلا همین محل را برای دفن هارون کنده بودند، ولی بیل و کلنگ در آن اثر نکرده بود. به همین جهت دست برداشته بودند و هارون را در جایی که توانستند دفن کردند.

حضرت فرمود: آن محل را بکاوید که خیلی آسان حفر می شود. صورت یک ماهی از مس خواهید یافت که با خط عبری بر آن نوشته ای است. وقتی لحد مرا کندید، گود کنید و آن ماهی را طرف پای من دفن نمایید. وقتی مشغول کندن شدند، وسائل حفاری گویی در شن فرو می رفت! ماهی را دیدیم که بر آن به خط عبری نوشته بود: «اینجا آرامگاه علی بن موسی علیهما السّلام است و آنجا قبر هارون ستمگر است.» ماهی را در همان جا که وصیت کرده بود دفن کردیم. - . خرائج و جرائح ۱ : ۳۶۷ -

**[ترجمه]

«۱۸»

شا، [الإرشاد]: كَانَ الرِّضَا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى علیهما السلام يُكْثِرُ وَعْظَ الْمَأْمُونِ إِذَا خَلَا بِهِ وَ يُخَوِّفُهُ بِاللَّهِ وَ يُقَبِّحُ لَهُ مَا يَرْكَبُهُ مِنْ خِلَافِهِ وَ كَانَ الْمَأْمُونُ يُظْهِرُ قَبُولَ ذَلِكَ مِنْهُ وَ يُبْطِنُ كَرَاهِيَتَهُ وَ اسْتِثْقَالَهُ وَ دَخَلَ الرِّضَا علیه السلام يَوْماً عَلَيْهِ فَرَآهُ يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَ الْغُلَامُ يَصُبُّ الْمَاءَ عَلَى يَدَيْهِ فَقَالَ لَا تُشْرِكْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِعِبَادَةِ رَبِّكَ أَحَداً فَصَرَفَ الْمَأْمُونُ الْغُلَامَ وَ تَوَلَّى تَمَامَ وُضُوءِ نَفْسِهِ وَ زَادَ ذَلِكَ فِي غَيْظِهِ وَ وَجْدِهِ وَ كَانَ علیه السلام يَزْرِي عَلَى الْفَضْلِ وَ الْحَسَنِ ابْنَيْ سَهْلٍ عِنْدَ الْمَأْمُونِ إِذَا ذَكَرَهُمَا وَ يَصِفُ لَهُ مَسَاوِيَهُمَا وَ يَنْهَاهُ عَنِ الْإِصْغَاءِ إِلَى قَوْلِهِمَا وَ عَرَفَا ذَلِكَ مِنْهُ فَجَعَلَا يُخَطِّئَانِ عَلَيْهِ عِنْدَ الْمَأْمُونِ وَ يَذْكُرَانِ لَهُ عِنْدَهُ مَا يُبَعِّدُهُ مِنْهُ وَ يُخَوِّفَانِهِ مِنْ حَمْلِ النَّاسِ عَلَيْهِ فَلَمْ يَزَالا كَذَلِكَ حَتَّى قَلَّبَا رَأْيَهُ فِيهِ وَ عَمِلَ عَلَى قَتْلِهِ علیه السلام فَاتَّفَقَ أَنَّهُ أَكَلَ هُوَ وَ الْمَأْمُونُ يَوْماً طَعَاماً فَاعْتَلَّ مِنْهُ الرِّضَا علیه السلام وَ أَظْهَرَ الْمَأْمُونُ تَمَارُضاً فَذَكَرَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ حَمْزَةَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ أَخِيهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بِشْرٍ قَالَ أَمَرَنِي الْمَأْمُونُ أَنْ أُطَوِّلَ أَظْفَارِي عَلَى الْعَادَةِ وَ لَا أُظْهِرَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ فَفَعَلْتُ ثُمَّ اسْتَدْعَانِي فَأَخْرَجَ إِلَيَّ شَيْئاً يُشْبِهُ التَّمْرَ الْهِنْدِيَّ فَقَالَ لِيَ اعْجِنْ هَذَا بِيَدَيْكَ جَمِيعاً فَفَعَلْتُ ثُمَّ قَامَ وَ تَرَكَنِي وَ دَخَلَ عَلَى الرِّضَا علیه السلام وَ قَالَ لَهُ مَا خَبَرُكَ قَالَ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ صَالِحاً قَالَ لَهُ أَنَا الْيَوْمَ بِحَمْدِ اللَّهِ أَيْضاً صَالِحٌ فَهَلْ جَاءَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُتَرَفِّقِينَ فِي هَذَا الْيَوْمِ قَالَ لَا فَغَضِبَ الْمَأْمُونُ وَ صَاحَ عَلَى غِلْمَانِهِ ثُمَّ قَالَ فَخُذْ مَاءَ الرُّمَّانِ السَّاعَةَ فَإِنَّهُ مِمَّا لَا يُسْتَغْنَى عَنْهُ ثُمَّ دَعَانِي فَقَالَ ائْتِنَا بِرُمَّانٍ فَأَتَيْتُهُ بِهِ فَقَالَ لِيَ اعْصِرْهُ بِيَدَيْكَ فَفَعَلْتُ وَ سَقَاهُ الْمَأْمُونُ الرِّضَا علیه السلام بِيَدِهِ وَ كَانَ ذَلِكَ سَبَبَ وَفَاتِهِ فَلَمْ يَلْبَثْ إِلَّا يَوْمَيْنِ حَتَّى مَاتَ علیه السلام.

وَ ذُكِرَ عَنْ أَبِي الصَّلْتِ الْهَرَوِيِّ أَنَّهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام وَ قَدْ خَرَجَ الْمَأْمُونُ مِنْ عِنْدِهِ فَقَالَ لِي يَا أَبَا الصَّلْتِ قَدْ

فَعَلُوهَا وَ جَعَلَ يُوَحِّدُ اللَّهَ وَ يُمَجِّدُهُ.

وَ رُوِيَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْجَهْمِ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ الرِّضَا عليه السلام يُعْجِبُهُ الْعِنَبُ فَأَخَذَ لَهُ

ص: ٣٠٨

مِنْهُ شَيْئاً فَجَعَلَ فِي مَوْضِعِ أَقْمَاعِهِ (۱) الْإِبَرَ أَيَّاماً ثُمَّ نَزَعَ وَ جِی ءَ بِهِ إِلَيْهِ فَأَكَلَ مِنْهُ وَ هُوَ فِي عِلَّتِهِ الَّتِي ذَكَرْنَا فَقَتَلَهُ وَ ذَكَرَ أَنَّ ذَلِكَ مِنْ لَطِيفِ السُّمُومِ وَ لَمَّا تُوُفِّيَ الرِّضَا علیه السلام كَتَمَ الْمَأْمُونُ مَوْتَهُ يَوْماً وَ لَيْلَةً ثُمَّ أَنْفَذَ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الصَّادِقِ علیهما السلام وَ جَمَاعَةِ آلِ أَبِي طَالِبٍ الَّذِينَ كَانُوا عِنْدَهُ فَلَمَّا حَضَرُوهُ نَعَاهُ إِلَيْهِمْ وَ بَكَى وَ أَظْهَرَ حُزْناً شَدِيداً وَ تَوَجَّعَ وَ أَرَاهُمْ إِيَّاهُ صَحِيحَ الْجَسَدِ وَ قَالَ يَعِزُّ عَلَيَّ يَا أَخِي أَنْ أَرَاكَ فِي هَذِهِ الْحَالِ قَدْ كُنْتُ أُؤَمِّلُ أَنْ أُقَدَّمَ قَبْلَكَ فَأَبَى اللَّهُ إِلَّا مَا أَرَادَ ثُمَّ أَمَرَ بِغُسْلِهِ وَ تَكْفِينِهِ وَ تَحْنِيطِهِ وَ خَرَجَ مَعَ جَنَازَتِهِ فَحَمَلَهَا حَتَّى أَتَى إِلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي هُوَ مَدْفُونٌ فِيهِ الْآنَ فَدَفَنَهُ وَ الْمَوْضِعُ دَارُ حُمَيْدِ بْنِ قَحْطَبَةَ فِي قَرْيَةٍ يُقَالُ لَهَا سَنَابَادُ عَلَى دَعْوَةٍ مِنْ نُوقَانَ مِنْ أَرْضِ طُوسَ وَ فِيهَا قَبْرُ هَارُونَ الرَّشِيدِ وَ قَبْرُ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام بَيْنَ يَدَيْهِ فِي قِبْلَتِهِ وَ مَضَى الرِّضَا علیه السلام وَ لَمْ يَتْرُكْ وَلَداً نَعْلَمُهُ إِلَّا ابْنَهُ الْإِمَامَ بَعْدَهُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ كَانَ سِنُّهُ يَوْمَ وَفَاةِ أَبِيهِ سَبْعَ سِنِينَ وَ أشهر [أَشْهُراً](۲).

**[ترجمه]ارشاد: حضرت رضا علیه السّلام پیوسته مأمون را پند و اندرز می داد و هر وقت فرصتی می یافت، او را از خدا می ترسانید و او را بر کارهای ناپسندش سرزنش می کرد. مأمون در ظاهر قبول می کرد، ولی در باطن ناراحت بود و خوشش نمی آمد. یک روز حضرت رضا علیه السّلام وارد شد و دید مأمون برای نماز وضو می گیرد و غلامش آب بر روی دستش می ریزد. فرمود: هیچ کس را شریک در عبادت پروردگار خود مکن. مأمون غلام را اجازه رفتن داد و بقیه وضو را خودش گرفت و این جریان بیشتر موجب خشم و ناراحتی او شد.

حضرت رضا علیه السّلام بر فضل بن سهل و حسن برادرش، پیش مأمون خرده می گرفت و اعمال و رفتار ناپسند آنها را گوشزد مأمون می کرد و او را از گوش دادن به حرف ایشان بر حذر می داشت. آنها این مطلب را فهمیده بودند و این دو برادر پیوسته پیش مأمون از حضرت رضا علیه السّلام بدگویی می کردند و او را نسبت به ایشان بدبین می کردند و از عاقبت این بزرگ داشتن برحذر می داشتند، تا بالاخره نظر مأمون را نسبت به حضرت رضا علیه السّلام تغییر دادند.

روزی حضرت رضا علیه السّلام با مأمون غذا خورد و حضرت از آن غذا بیمار شد. مأمون نیز خود را به بیماری زد. محمّد بن علی بن حمزه از منصور بن بشیر و او از برادر خود عبداللّه بن بشیر نقل کرد که گفت: مأمون به من دستور داد ناخن هایم را بگذارم بلند شود و به هیچ کس این جریان را نگویم. من این کار را کردم. بعد مرا خواست و یک چیزی که شبیه تمر هندی بود به من داد و گفت: این را به هر دو دست خود بمال. دستورش را اجرا کردم و بعد از جای حرکت کرد و مرا همان جا گذاشت و خودش پیش حضرت رضا علیه السّلام رفت و پرسید: حال شما چطور است؟ فرمود: امید است خوب شوم. مأمون گفت: من هم امروز حالم خوب است. بعد پرسید: امروز از طبیب ها کسی برای عیادت شما آمده؟ فرمود: نه.

مأمون خشمگین شد و غلامان خود را صدا زد. آنگاه به ایشان گفت: آب انار میل کنید که خیلی خوب است! در این موقع مأمون مرا خواست و گفت برو انار بیاور! من انار آوردم. امر کرد با دستم آب آن را بگیرم و من این کار را کردم. همان آب انار را به دست خود به حضرت رضا علیه السّلام داد که موجب درگذشت آن جناب شد و حضرت دو روز بیشتر زنده نبود.

ابوالصلت هروی گفت: من پس از رفتن مأمون خدمت آن جناب رسیدم. فرمود: آنچه خواستند انجام دادند، و شروع به حمد و ستایش خدا کرد.

محمّد بن جهم گفت: حضرت رضا علیه السّلام از انگور خوشش می آمد. در ته دانه های تعدادی انگور سوزن (مسموم) فرو کردند و چند روز همان جا گذاشتند. بعد سوزن ها را خارج کردند و برای آن جناب آوردند. ایشان از آن انگور میل کرد و همان وقت حضرت بیمار بود و چنان چه قبلا توضیح دادیم، محمّد بن جهم می گوید: این از مخفی ترین سم ها است.

وقتی حضرت رضا علیه السّلام از دنیا رفت، مأمون یک شبانه روز فوتش را مخفی کرد. بعد از پی محمّد بن جعفر صادق علیه السّلام و گروهی از اولاد ابی طالب فرستاد که آنجا بودند. همین که وارد شدند، آنها را تسلیت گفت و شروع به گریه کرد و خود را بسیار محزون نشان داد و اظهار ناراحتی کرد و بدن حضرت رضا علیه السّلام را به آنها نشان داد که صحیح و سالم است. در این موقع گفت: خیلی بر من گران است برادر که تو را به این حالت ببینم! آرزو داشتم قبل از تو بمیرم و خدا هر چه بخواهد انجام می دهد.

بعد دستور غسل و کفن و حنوط آن جناب را داد و با جنازه تا همین محلی که اکنون در آنجا دفن شده رفت. این محل خانه حمید بن قحطبه در دهی به نام سناباد بود که به فاصله یکصد ارس از نوقان قرار داشت. در همان جا هارون الرشید نیز دفن شده بود که آرامگاه حضرت رضا علیه السّلام، جلوی قبر او و در قبله اش قرار دارد. حضرت رضا علیه السّلام فرزندی جز امام محمّد تقی علیه السّلام نداشت که در سال فوت پدرش، هفت سال و چند ماه داشت. - . ارشاد: ۲۹۷ -

**[ترجمه]

بیان

فی قب، المناقب (۳)

لابن شهرآشوب الإبر المسمومه و لعله المراد هنا و یحتمل أن یکون هذا خاصیه ترک الإبر فی العنب أیاما.

**[ترجمه]در مناقب ابن شهرآشوب - . مناقب ۴ : ۳۷۴ - تعبیر سوزن مسموم دارد و شاید اینجا همین مراد است و شاید این امر، خاصیت قرار دادن چند روزه سوزن در انگور باشد.

**[ترجمه]

«۱۹»

أَقُولُ ذَکَرَ أَبُو الْفَرَجِ فِی الْمَقَاتِلِ مَا ذَکَرَهُ الْمُفِیدُ رَحِمَهُ اللَّهُ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَی آخِرِهِ بِأَسَانِیدَ ثُمَّ رَوَی بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی الصَّلْتِ الْهَرَوِیِّ أَنَّهُ قَالَ: دَخَلَ الْمَأْمُونُ إِلَی الرِّضَا یَعُودُهُ فَوَجَدَهُ یَجُودُ بِنَفْسِهِ فَبَکَی وَ قَالَ أَعْزِزْ(۴)

عَلَیَّ یَا

۱- ۱. الاقماع- جمع القمع بالفتح و الكسر-: ما التزق بأسفل التمره و البسره و نحوهما، و يطلق على آله توضع على فم الاناء فيصب فيه الدهن و غيره، و كأنّه على التشبيه.

۲- ۲. إرشاد المفيد ص ۶۹۶ و ۲۹۷.

۳- ۳. مناقب آل أبى طالب ج ۴ ص ۳۷۴.

۴- ۴. يقال: أعزز على بما أصبت به، و قد اعززت بما أصابك: اى عظم على.

أَخِي بِأَنْ أَعِيشَ لِيَوْمِكَ فَقَدْ كَانَ فِي بَقَائِكَ أَمَلٌ وَ أَغْلَظُ عَلَيَّ مِنْ ذَلِكَ وَ أَشَدُّ أَنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ إِنِّي سَقَيْتُكَ سَمّاً وَ أَنَا إِلَى اللَّهِ مِنْ ذَلِكَ بَرِيءٌ ثُمَّ خَرَجَ الْمَأْمُونُ مِنْ عِنْدِهِ وَ مَاتَ الرِّضَا عليه السلام فَحَضَرَهُ الْمَأْمُونُ قَبْلَ أَنْ يُحْفَرَ قَبْرُهُ وَ أَمَرَ أَنْ يُحْفَرَ لَهُ إِلَى جَانِبِ أَبِيهِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ حَدَّثَنِي صَاحِبُ هَذَا النَّعْشِ أَنَّهُ يُحْفَرُ لَهُ قَبْرٌ فَيَظْهَرُ فِيهِ مَاءٌ وَ سَمَكٌ احْفِرُوا فَحَفَرُوا فَلَمَّا انْتَهَوْا إِلَى اللَّحْدِ نَبَعَ مَاءٌ وَ ظَهَرَ فِيهِ سَمَكٌ ثُمَّ غَاصَ فَدُفِنَ فِيهِ الرِّضَا عليه السلام (۱).

**[ترجمه]مؤلف: آنچه شیخ مفید در ارشاد نقل کرده را با همین سند، ابوالفرج در کتاب مقاتل خود نقل کرده. پس از آن از ابو صلت هروی نقل می کند که گفت: مأمون برای عیادت حضرت رضا علیه السّلام آمد و دید که آن جناب در حال احتضار است! مأمون گریه کرد و گفت: برادرا! بر من بسیار گران است که این حال شما را مشاهده کنم! آرزوی زنده بودن شما را داشتم و از همه سخت تر این است که مردم گمان می کنند من شما را مسموم کرده ام، با اینکه چنین کاری را نکرده ام. در این موقع مأمون خارج شد. حضرت رضا علیه السّلام از دنیا رفت. قبل از آنکه امام را دفن کنند، مأمون آمد و دستور داد ایشان را پهلوی پدرش دفن کنند. بعد روی به جانب ما کرد و گفت: این آقا (اشاره به جنازه حضرت رضا علیه السّلام کرد) به من فرموده که وقتی قبرش را حفر کنند، آب و ماهی ظاهر می شود. اکنون بکنید ببینم! زمین را کندند و تا به لحد رسید، آبی جوشید و در میان آب ماهی دیده شد! بعد آب فرو رفت و حضرت رضا علیه السّلام را در آنجا دفن کردند. - . مقاتل الطالبیّین: ۳۷۱ -

**[ترجمه]

«۲۰»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ أَوْ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الشَّكُّ مِنْ أَبِي عَلِيٍّ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: يَا مُعَمَّرُ ارْكَبْ قُلْتُ إِلَى أَيْنَ قَالَ ارْكَبْ كَمَا يُقَالُ لَكَ قَالَ فَرَكِبْتُ فَانْتَهَيْتُ إِلَى وَادٍ أَوْ إِلَى وَهْدَةٍ الشَّكُّ مِنْ أَبِي عَلِيٍّ فَقَالَ لِي قِفْ هَاهُنَا فَوَقَفْتُ فَأَتَانِي فَقُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أَيْنَ كُنْتَ قَالَ دَفَنْتُ أَبِيَ السَّاعَةَ وَ كَانَ بِخُرَاسَانَ (۲).

یج، [الخرائج و الجرائح] أحمد بن محمد عن معمر: مثله (۳).

**[ترجمه]کشف الغمه: معمر بن خلاد از حضرت جواد علیه السّلام نقل کرده یا از مردی که او از حضرت جواد علیه السّلام نقل کرد (تردید از ابو علی راوی حدیث است) که گفت: حضرت جواد علیه السّلام فرمود: معمر! سوار شو! گفتم: کجا تشریف می برید؟ فرمود: همان طور که به تو گفتم سوار شو! معمر سوار شد و گفت: رسیدیم به یک دره یا زمین گودی (تردید از ابو علی است) بعد به من فرمود: بایست! من ایستادم تا ایشان برگشت. عرض کردم: فدایت شوم! کجا بودید؟ فرمود: اکنون پدرم را دفن کردم، و حضرت رضا علیه السّلام آن وقت در خراسان بود. - . کشف الغمه ۳ : ۲۱۶ -

در خرائج و جرائح نیز مثل این حدیث منقول است. - . خرائج و جرائح: ۲۳۷ -

**[ترجمه]

«۲۱»

عم، [إعلام الورى] رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى فِی كِتَابِ نَوَادِرِ الْحِكْمَهِ عَنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أُمَيَّهَ بْنِ عَلِیٍّ قَالَ: كُنْتُ بِالْمَدِينَهِ وَ كُنْتُ أَخْتَلِفُ إِلَی أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام وَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام بِخُرَاسَانَ وَ كَانَ أَهْلُ بَيْتِهِ وَ عُمُومَهُ أَبِيهِ يَأْتُونَهُ وَ يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ فَدَعَا يَوْماً الْجَارِيَهَ فَقَالَ قُولِی لَهُمْ يَتَهَيَّئُونَ لِلْمَأْتَم فَلَمَّا تَفَرَّقُوا قَالُوا لَا سَأَلْنَاهُ مَأْتَمُ مَنْ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالُوا مَأْتَمُ مَنْ قَالَ مَأْتَمُ خَيْرِ مَنْ عَلَی ظَهْرِهَا فَأَتَانَا خَبَرُ أَبِی الْحَسَنِ بَعْدَ ذَلِكَ بِأَيَّامٍ فَإِذَا هُوَ قَدْ مَاتَ فِی ذَلِكَ الْيَوْمِ.

ص: ۳۱۰

۱- ۱. مقاتل الطالبيين ص ۳۷۱- ۳۷۴.

۲- ۲. كشف الغمّه ج ۳ ص ۲۱۶.

۳- ۳. الخرائج و الجرائح ص ۲۳۷.

**[ترجمه]اعلام الوری: امیه بن علی می گوید: در همان زمانی که پدرش حضرت رضا علیه السّلام در خراسان بود، من در مدینه خدمت حضرت جواد علیه السّلام می رفتم. بستگان و عموهای پدرش پیش آن جناب می آمدند و سلام می کردند. یک روز کنیزی را خواست و به او فرمود: به آنها بگو که آماده عزا شوند! وقتی قوم و خویشان حضرت جواد علیه السّلام رفتند، به یکدیگر گفتند: نپرسیدیم عزای چه کسی را به پا داریم؟ فردا نیز حضرت همین دستور را داد! گفتند: عزای چه کسی را بداریم؟ فرمود: عزای بهترین فرد روی زمین را. چند روز که گذشت خبر شهادت حضرت رضا علیه السّلام رسید که در همان روز از دنیا رفته بود. - . اعلام الوری: ۳۵۰ -

**[ترجمه]

تذییل

اعلم أن أصحابنا و المخالفین اختلفوا أن الرضا علیه السلام هل مات حتف أنفه أو مضی شهیدا بالسم و علی الأخیر هل سمه المأمون لعنه الله أو غیره (۱) و الأشهر بیننا أنه علیه السلام مضی شهیدا بسم المأمون و ینسب إلی السید علی بن طاوس أنه أنکر ذلک و کذا أنکره الإربلی فی کشف الغمه و رد ما ذکره المفید بوجوه سخیفه حیث قال بعد إیراد کلام المفید.

ص: ۳۱۱

۱- ۱. قال سبط ابن الجوزی فی التذکره: ذکر أبو بکر الصولی فی کتاب الاوراق أن هارون کان یجری علی موسی بن جعفر و هو فی حبسه کل سنه ثلاثمائه ألف درهم و لنزله عشرین ألفا، فقال المأمون لعلی بن موسی لازیدنک علی مرتبه أبیک وجدک، فأجری له ذلک و وصله بألف ألف درهم. و لما فصل المأمون عن مرو طالبا بغداد، و وصل الی سرخس، وثب قوم علی الفضل ابن سهل فی الحمام فقتلوه، و مرض علیّ بن موسی، فلما وصل المامون الی طوس، توفی علی بن موسی بطوس فی سنه ثلاث و مائتین. و قیل انه دخل الحمام، ثمّ خرج فقدم إلیه طبق فیه عنب مسموم قد ادخلت فیه الابر المسمومه من غیر أن یظهر أثرها، فأکله فمات، و له خمس و خمسون سنه، و قیل تسع و أربعون و دفن الی جانب هارون الرشید. و زعم قوم أن المأمون سمه، و لیس بصحیح فانه لما مات علیّ علیه السلام توجع له المأمون، و أظهر الحزن علیه، و بقی أیاما لا یأکل طعاما و لا یشرب شرابا و هجر اللذات. أقول: ان الذی یزعم أن المأمون سمه، لا ینکر توجعه و اظهار الحزن علیه بل یزعم أنّه فعل ذلک مصانعه. قال: ثمّ اتی بغداد فدخلها فی صفر سنه أربع و مائتین و لباسه و لباس أصحابه جمیعا الخضره و کذا اعلامهم، و کان قد بعث المأمون الحسن بن سهل الی بغداد، فهزمهم و اختفی إبراهیم ابن المهدی و نزل المأمون بقصر الرصافه. قال الصولی: فاجتمع بنو العباس الی زینب بنت سلیمان بن علیّ بن عبد اللّه بن العباس و کانت فی القعدد و السؤدد مثل المنصور، فسألوها ان تدخل علی المأمون و تسأله الرجوع. الی لبس السواد و ترک الخضره، و الاضراب مثل ما کان علیه، لانه عزم بعد موت علی بن موسی ان یعهد الی محمّد بن علیّ بن موسی الرضا، و انما منعه من ذلک شغب بنی العباس علیه، لانه کان قد اصر علی ذلک حتّی دخلت علیه زینب. فلما دخلت علیه، قام لها و رحب بها و اکرمها، فقالت له: یا أمیر المؤمنین انک علی بر اهلک من ولد أبی طالب و الامر بیدک اقدر منک علی برهم و الامر فی ید غیرک او فی ایدیهم، فدع لباس الخضره، و عد الی لباس اهلک، و لا تطمعن أحدا فیما کان منک. فعجب المأمون بکلامها، و قال لها: و اللّه یا عمّه ما کلمنی أحد بکلام اوقع من کلامک فی

قلبى، و لا ـ اقصد لما أردت، و انا احاكمهم الى عقلك. فقالت: و ما ذاك؟ فقال: الست تعلمين ان أبا بكر رضى اللّه عنه ولى الخلافه بعد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فلم يول أحدا من بنى هاشم شيئا؟ قالت: بلى، قال: ثم ولى عمر فكان كذلك، ثمّ ولى عثمان فأقبل على اهله من بنى عبد شمس فولاهم الامصار و لم يول أحدا من بنى هاشم، ثمّ ولى علىّ عليه السلام فأقبل على بنى هاشم فولى عبد اللّه بن العباس البصره و عبيد اللّه بن العباس اليمن، و ولى معبدا مكّه، و ولى قثم بن العباس البحرين و ما ترک أحدا ممن ينتمى الى العباس الا ولاه، فكانت هذه فى أعناقنا فكافأته فى ولده بما فعلت. فقالت: للّه درک يا بنى و لكن المصلحه لبنى عمك من ولد أبى طالب ما قلت لک، فقال: ما يكون الا ما تحبون إلى آخر ما قال.

بلغنى ممن أثق به أن السيد رضى الدين على بن طاوس رحمه الله كان لا يوافق على أن المأمون سقى عليا عليه السلام السم و لا يعتقده و كان رحمه الله كثير المطالعه و التنقيب و التفتيش على مثل ذلك و الذى كان يظهر من المأمون من حنوه عليه و ميله إليه و اختياره له دون أهله و أولاده مما يؤيد ذلك و يقرره و قد ذكر المفيد رحمه الله شيئا ما يقبله عقلى و لعلى واهم و هو أن الإمام عليه السلام كان يعيب ابنى سهل و يقبح ذكرهما إلى غير ذلك و ما كان أشغله بأمور دينه و آخرته و اشتغاله بالله عن مثل ذلك.

ص: ٣١٢

و علی رأی المفید رحمه الله أن الدوله المذکوره من أصلها فاسده و علی غیر قاعده مرضیه فاهتمامه علیه السلام بالوقیعه فیهما حتی أغراهما بتغییر رأی الخلیفه علیه فیه ما فیه ثم إن نصیحته للمأمون و إشارته علیه بما ینفعه فی دینه لا توجب أن یکون سببا لقتله و موجبا لرکوب هذا الأمر العظیم منه و قد کان یکفی فی هذا الأمر أن یمنعه عن الدخول علیه أو یکفه عن وعظه ثم إنا لا نعرف أن الإبر إذا غرست فی العنب صار العنب مسموما و لا یشهده القیاس الطبی و الله تعالی أعلم بحال الجمیع و إلیه المصیر و عند الله یجتمع الخصوم انتهی کلامه (۱).

و لا یخفی وهنه إذ الوقیعه فی ابنی سهل لم یکن للدنیا حتی یمنعه عنه الاشتغال بعباده الله تعالی بل کان ذلک لما وجب علیه من الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر و رفع الظلم عن المسلمین مهما أمکن و کون خلافه المأمون فاسده أیضا لا یمنع منه کما لا یمنع بطلان خلافه الغاصبین إرشاد أمیر المؤمنین إیاهم لمصالح المسلمین فی الغزوات و غیرها.

ثم إنه ظاهر أن نصیحه الأشقیاء و وعظهم بمحضر الناس لا سیما المدعین للفضل و الخلافه مما یثیر حقدهم و حسدهم و غیظهم مع أنه لعنه الله کان أول أمره مبنیا علی الحیله و الخدیعه لإطفاء نائره الفتن الحادثه من خروج الأشراف و الساده من العلویین فی الأطراف فلما استقر أمره أظهر کیده فالحق ما اختاره الصدوق و المفید و غیرهما من أجله أصحابنا أنه علیه السلام مضی شهیدا بسم المأمون اللعین علیه اللعنه و علی سائر الغاصبین و الظالمین أبد الآبدین.

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۳ ص ۱۱۲.

**[ترجمه]بدان که دانشمندان شیعه و اهل سنت در این موضوع اختلاف دارند که آیا حضرت رضا علیه السّلام به اجل خود از دنیا رفت یا به وسیله سم شهید شد و در صورتی که مسموم شده، مأمون آن جناب را مسموم کرد یا دیگری. قول مشهور بین دانشمندان شیعه همان است که به وسیله سم مأمون شهید شد. از سید بن طاوس نقل کرده اند که او مخالف این عقیده بوده. اربلی نیز در کشف الغمه این نظر را رد کرده و سخنان شیخ مفید را در این مورد، با دلایل نارسا و بی ارزش رد کرده و پس از نقل کلام شیخ مفید می گوید: از شخصی که به او اعتماد دارم شنیدم که سید رضی الدین علی بن طاوس رحمه اللّه علیه مخالف بود با اینکه مأمون حضرت رضا علیه السّلام را مسموم کرده باشد، با اینکه او بسیار مطالعه می کرد و این مطالب را زیاد بررسی و جستجو می نمود. از چیزهایی که نظر سید را تقویت می کند، همین است که مأمون خیلی به امام علاقه داشت و او را بر فرزندان و خویشاوندان خویش مقدم داشته و برای ولیعهدی انتخاب کرد.

می نویسد: شیخ مفید مطلبی نقل کرده که عقل من آن را نمی پذیرد و البته شاید هم اشتباه کنم. وی می گوید: حضرت رضا علیه السّلام بر پسران سهل؛ فضل بن سهل و حسن بن سهل خرده گیری می کرد، با اینکه حضرت رضا علیه السّلام متوجه وظیفه دینی خود بود و توجهی به دنیا نداشت، اقبال و روی آوردن او به خدا مانع از این بود که چنین کارهایی را بکند.

بنا بر عقیده شیخ مفید، این دولت از ریشه و اصل فاسد و ناصحیح بوده، پس کوشش حضرت رضا علیه السّلام در مورد عیبجویی بر فضل و حسن بن سهل که خلیفه را به آنها بدبین کند، مطلبی است که نمی توان پذیرفت. دیگر اینکه نصیحت حضرت رضا علیه السّلام به مأمون درباره مطالبی که نفع دینی برای او داشته باشد، سبب کشتن آن جناب و ارتکاب چنین جرم عظیم نمی شود. از آن گذشته ما این مطلب را قبول نداریم که سوزن در انگور فرو کنند و انگور را مسموم کند، علم طب نیز این مطلب را نمی پذیرد. خدا از هر چیز با اطلاع است و بالاخره همه به سوی او بازگشت دارند. (پایان گفتار اربلی) - . کشف الغمه ۳ : ۱۱۲ -

چنان چه ملاحظه می کنید دلایل اربلی نارسا است، زیرا عیبجویی از پسران سهل برای نیل به یک آرزوی دنیوی نبوده تا عبادت و توجه حضرت رضا علیه السّلام به خدا مانع این کار شود. بلکه حضرت تا جایی که امکان داشت، این کار را به واسطه امر به معروف و نهی از منکر و جلوگیری از ستم بر مسلمانان می کرد که بر آن جناب واجب بود. خلافت مأمون وقتی فاسد و ناصحیح هم باشد، مانع از این کار نمی شود. چنان چه باطل بودن خلافت آنهایی که غصب کردند، مانع از ارشاد و راهنمایی امیرالمؤمنین علیه السّلام در مواردی که به نفع مسلمانان بود، چه در جنگ ها یا جاهای دیگر، نمی شد .

این مطلب قابل انکار نیست که پند و اندرز دادن ستمگران در مقابل مردم، مخصوصا آنهایی که برای خود مقام و موقعیتی می بینند، موجب خشم و کینه آنها می شود. با اینکه مأمون ملعون از همان اول کارش را روی حیله و نیرنگ و مبارزه با نیروهایی که علیه او بسیج می شد، از قبیل قیام سادات و اولاد علی علیه السّلام در اطراف حکومتش قرار داده بود، همین که روی کار آمد و بر اوضاع مسلط شد، شروع به نیرنگ کرد. پس صحیح همان است که صدوق و شیخ مفید و سایر دانشمندان بزرگ شیعه گفته اند که حضرت رضا علیه السّلام، به وسیله سم مأمون ملعون که بر او و تمام غاصبین تا ابد لعنت باد، از دنیا رفت و شهید شد .

**[ترجمه]

باب ۲۲ ما أنشد من المراثی فیه علیه السلام

الأخبار

«۱»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: أَبُو فِرَاسٍ

بَاءُوا بِقَتْلِ الرِّضَا مِنْ بَعْدِ بَيْعَتِهِ***وَ أَبْصَرُوا بُغْضَهُ مِنْ رُشْدِهِمْ وَ عَمُوا

عِصَابَةٌ شَقِيَتْ مِنْ بَعْدِ مَا سَعِدَتْ***وَ مَعْشَرٌ هَلَكُوا مِنْ بَعْدِ مَا سَلِمُوا

لَا بَيْعَةٌ رَدَعَتْهُمْ عَنْ دِمَائِهِمْ***وَ لَا يَمِينٌ وَ لَا قُرْبَى وَ لَا رَحِمٌ

وَ أَكْثَرَ دِعْبِلٌ مَرَاثِيَهُ علیه السلام مِنْهَا

يَا حَسْرَةً تَتَرَدَّدُ وَ عَبْرَةً لَيسَ تَنْفَدُ***عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ

وَ مِنْهَا

يَا نَكْبَةً جَاءَتْ مِنَ الشَّرْقِ***لَمْ تَتْرُكَنْ مِنِّی وَ لَمْ تُبْقِ

مَوْتُ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا***مِنْ سَخَطِ اللَّهِ عَلَى الْخَلْقِ

وَ أَصْبَحَ الْإِسْلَامُ مُسْتَعْبِراً***لِثُلْمَهٍ بَائِنَه الرَّتْقِ

سَقَى الْغَرِيبَ الْمُبْتَنَى قَبْرُهُ-(۱)***بِأَرْضِ طُوسَ سَيْلُ الْوَدْقِ-(۲)

أَصْبَحَ عَيْنِي مَانِعاً لِلْكَرَى***وَ أُولِعَ الْأَحْشَاءُ بِالْخَفَقِ

ص: ۳۱۴

۱- ۱. کذا فی المصدر و فی نسخه الأصل« سقی اللّه الغریب المبتنی قبره» و لا یستقیم وزن الشعر.

۲- ۲. کذا فی نسخه الأصل بخط ید المؤلّف قدّس سرّه، و فی المصدر المطبوع ج ۴ ص ۳۷۶« سبل الودق» و الظاهر« مسل الودق» و بضمتین جمع« مسیل» علی غیر قیاس.

وَ مِنْهَا:

أَلَا مَا لَعِينٍ بِالدُّمُوعِ اسْتَهَلَّتْ***وَ لَوْ نَفَرَتْ مَاءَ الشُّئُونِ لَقَلَّتْ

عَلَى مَنْ بَكَتْهُ الْأَرْضُ وَ اسْتَرْجَعَتْ لَهُ***رُءُوسُ الْجِبَالِ الشَّامِخَاتِ وَ ذَلَّتْ

وَ قَدْ أَعْوَلَتْ تَبْكِي السَّمَاءُ لِفَقْدِهِ***وَ أَنْجُمُهَا نَاحَتْ عَلَيْهِ وَ كَلَّتْ

فَنَحْنُ عَلَيْهِ الْيَوْمَ أَجْدَرُ بِالْبُكَاءِ***لِمَرْزِئَةٍ عَزَّتْ عَلَيْنَا وَ جَلَّتْ

رُزِئْنَا رَضِيَّ اللَّهِ سِبْطَ نَبِيِّنَا***فَأَخْلَفَتِ الدُّنْيَا لَهُ وَ تَوَلَّتْ

وَ مَا خَيْرُ دُنْيَا بَعْدَ آلِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله ***أَلَا لَا تُبَالِيهَا إِذَا مَا اضْمَحَلَّتْ

تَجَلَّتْ مُصِيبَاتُ الزَّمَانِ وَ لَا أَرَى***مُصِيبَتَنَا بِالْمُصْطَفَيْنَ تَجَلَّتْ

وَ مِنْهَا:

أَلَا أَيُّهَا الْقَبْرُ الْغَرِيبُ مَحَلُّهُ***بِطُوسَ عَلَيْكَ السَّارِيَاتُ هَتُونٌ(۱)

شَكَكْتُ فَمَا أَدْرِي أَ مَسْقِيٌّ شَرْبَةً***فَأَبْكِيكَ أَمْ رَيْبَ الرَّدَى فَيَهُونُ

أَيَا عَجَباً مِنْهُمْ يُسَمُّونَكَ الرِّضَا***وَ يَلْقَاكَ مِنْهُمْ كَلَحَةٌ وَ غُضُونٌ

ص: ۳۱۵

۱- ۱. تمامه على ما فى مقاتل الطالبين ص ۳۷۲ و ۳۷۳(ط النجف) هكذا: قال أبو الفرج: و أنشدنى علىّ بن سليمان الاخفش لدعبل بن على الخزاعىّ يذكر الرضا عليه السلام و السم الذى سقيه، و يرثى ابنا له و ينعى على الخلفاء من بنى العباس: على الكره ما فارقت أحمد و انطوى ***عليه بناء جندل و دفين و أسكنته بيتا خسيسا متاعه***و انى على رغمى به لحنين و لو لا التأسى بالنبى و أهله***لا سبل من عينى عليه شئون هو النفس الا أن آل محمد***لهم دون نفسى فى الفؤاد كمين أضر بهم ارث النبىّ فأصبحوا***يساهم فيه خيفه و منون رعتهم ذئاب من أميّه و انتحت***عليهم دراكا أزمه و سنون و عاثت بنو العباس فى الدين عيشه***تحكم فيه ظالم و ظنين و سموا رشيدا ليس فيهم لرشده***و ها ذاك مأمون و ذاك أمين فما قبلت بالرشد منهم رعايه***و لا لولى بالامانه دين. رئيسهم غاو و طفلاه بعده***لهذا دنا باد و ذاك مجون ألا أيها القبر الغريب محله***بطوس عليك الساريات هتون شككت فما أدرى أ مسقى شربه***فأبكيك أم ريب الردى فيهون و أيّهما ما قلت ان قلت شربه***و ان قلت موت انه لقمين ايا عجبا منهم يسمونك الرضا***و يلقاك منهم كلحه و غضون أ تعجب للاخلاق أن يتخيفوا***معالم دين اللّه و هو مبين لقد سبقت فيهم بفضلك آيه***لدى و لكن ما هناك يقين.

وَ مِنْهَا:

وَ قَدْ كُنَّا نُؤَمِّلُ أَنْ يُحَيَّا***إِمَامُ هُدًى لَهُ رَأْيٌ طَرِيفٌ

يُرَى سَكَنَاتُهُ فَيَقُولُ عَنْهُمْ***وَ تَحْتَ سُكُونِهِ رَأْيٌ ثَقِيفٌ

لَهُ سَمْحَاءُ تَغْدُو كُلَّ يَوْمٍ***بِنَائِلِهِ وَ سَارِيَهِ تَطُوفُ

فَأَهْدَى رِيحَهُ قَدْرَ الْمَنَايَا***وَ قَدْ كَانَتْ لَهُ رِيحٌ عَصُوفٌ

أَقَامَ بِطُوسَ مُلْقَحَهَ الْمَنَايَا***مَزَارٌ دُونَهُ نَأْيٌ قَذُوفٌ (۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: ابو فراس:

بعد از بیعت حضرت رضا علیه السّلام کمر به قتل او بستند و بغض و کینه او را مایه رشد خود دیدند اما با این کار نابینا شدند

جماعتی که پس از سعادت خود بدبخت شدند و گروهی که بعد از سلامتی خود به هلاکت افتادند

نه بیعتی مانع از ریختن خون آنان شد و نه سوگند و خویشاوندی و رحمی!

بیشتر اشعار مرثیه را دعبل سروده و از آن جمله است این شعر:

ای بسا حسرتی که می آید و اشکی که پایان ندارد بر علی بن موسی بن جعفر بن محمد علیهم السلام

دعبل می گوید:

وای از مصیبتی که از مشرق وارد شد و مرا ترک نکرد و باقی نگذاشت

وفات علی بن موسی الرضا علیهما السّلام، موجب خشم خدا بر مردم است!

و اسلام دچار گریه شد، به خاطر صدمه ای که دوا کردن آن بسی دور است

سیل باران، مرد غریبی را که قبرش در طوس بنا شد، آبیاری کرد

چشمم خواب را از من مانع شده است و اندرونم حرص و ولع بر اضطراب دارد

دعبل می گوید:

هان! چشم را چه شده که اشکش روان است و اگر آب رگ های چشم تمام شود، باز هم کم است

گریه کم است بر کسی که زمین بر او گریست و نوک کوه های بلند برایش استرجاع گفت و خوار شد آسمان در فقدان آن امام گریست و ستارگان بر او نوحه کردند و لکنت زبان گرفتند

و ما امروز بر گریه بر او شایسته تریم، به خاطر مصیبتی که بر ما گران آمد و بزرگ گردید

مصیبت ما در اثر فقدان انسان مرضیّ خدا و نواده پیغمبرمان است که دنیا او را حقیر نمود و از او روی گرداند

بعد از آل محمد صلی اللّٰه علیه و آله و سلم چه خیری در دنیاست؟ و وقتی دنیا نابود شود باکی از این موضوع ندارد!

مصیبت های زمانه آشکار شدند و نمی بینم که مصیبت برگزیدگان خدا آشکار شده است

نیز دعبل می گوید:

هان ای قبری که جای آن غریب است در طوس، بر تو ابرها باران اشک می ریزند!

من تردید دارم و نمی دانم آیا شربتی به تو می رسد تا بر تو بگریم یا مرگم می رسد که بر آمدن مرگ با این مصیبت برایم آسان است!

واعجبا از آنان که تو را رضا می نامند، ولی با روی عبوس و حبس و زندانی تو را ملاقات می کنند!

نیز می گوید:

ما امیدوار بودیم که امام هدایتی که نظری تازه و صائب دارد زنده بماند

آرامش او دیده می شود و درباره فضل آنان (اهل بیت) نظر می دهد، اما رأی محکمی زیر آرامش خود دارد

وی طبیعتی دارد که هر روز به گرد کسی که به نزد او می رسد و سیر به سمتش دارد طواف می کند

باد جلالت او قدر آرزوها را ساکن می کند و بادی طوفانی دارد در طوس که محل تلاقی آرزوهاست اقامت گزید و قبری که از همه جا دور و بعید است متعلق به اوست - . مناقب ۴ : ۳۷۶ -

**[ترجمه]

بیان

الخفق الاضطراب أی جعل الأحشاء حریصه فی الاضطراب و یقال تهللت دموعه أی سالت و استهلت السماء فی أول مطرها.

و قال الجوهری التنقیر عن الأمر البحث عنه و قال الشأن واحد الشئون و هی مواصل قبائل الرأس و ملتقاها و منها تجی ء الدموع

أی لو بحثت و أنزلت جمیع ماء الشئون لکان قلیلا فی ذلک قوله فأخلفت أی فسدت و تغیرت و قل خیرها قوله لا تبالیها أی لا تبال بها و الساریه السحاب یسری لیلا و الأسطوانه و هتنت السماء تهتن هتنا و هتونا انصبت و سحاب هاتن و هتون و الردی الهلاک و ریب الردی کنایه عن الموت بغیر سبب من الخلق و کلح تکشر فی عبوس و دهر کالح شدید و غضنت الرجل غضنا حبسته و غضون الجبهه ما یحدث فیها عند العبس من الطی قوله فیقول عنهم أی تخبر سکناته عن فضائل أهل البیت و رفعه محلهم

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۷۶ و ۳۷۷.

قوله سمحاء أی ید سمحاء أو طبیعه قوله فأهدی أی أسکن مهموز و القذوف البعید.

**[ترجمه]«خفق» به معنای اضطراب است و معنا این می شود که اندرون را حریص در اضطراب قرار داد، و عبارت «تهللت دموعه» یعنی اشک هایش جاری شد و آسمان در اول باران خود به جریان افتاد.

جوهری می گوید: «تنقیر» از امری، همان جستجو کردن از آن است و گفته: «شأن» مفرد شؤن است و عبارت است از رگ های طبقات سر و محل ملاقات این طبقات با هم که اشک از آنها جاری می شود. یعنی اگر بگردی و تمام آب این طبقات جاری شود، در برابر این مصیبت کم است. عبارت «فاحلفت» یعنی فاسد شد و تغیر پیدا کرد و خیر آن کم شد. عبارت «لا تبالیها» یعنی تو را از آن باک نباشد و «ساریه» ابری را گویند که در شب سیر می کند و استوانه را نیز گویند. و عبارت «هتنت السماء»، «تهتن هتنا و هتونا» یعنی بارید و سحاب هاتن و هتون، ابر بارانی را گویند. و «ردی» به معنای هلاکت است و «ریب الردی» کنایه از مرگی به غیر از طریق خلق است. و عبارت «کلح» یعنی دندان هایش در اثر در هم کشیدگی چهره هویدا شد و «دهر کالح»، روزگار شدید و سخت را گویند و «غضنت الرجل»، «غضنا» یعنی آن مرد را محبوس کردم، و «غون الجبهه» چروک هایی را گویند که هنگام ترشرویی ایجاد می شود. عبارت «فیقول عنهم» یعنی سکنات حضرت از فضائل اهل بیت و بلندی مقامشان خبر می دهد. کلمه «سمحاء» یعنی دست پرجود یا طبیعت شخص. عبارت «فاهدی» یعنی من آرامش می یابم و «قذوف» به معنای دور است.

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِیمٌ الْقُرَشِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ قَالَ ابْنُ الْمُشَیِّعِ الْمُرْقِی (۱)

رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ: یَرْثِی الرِّضَا صَلَوَاتُ اللَّهِ وَ سَلَامُهُ عَلَیْهِ:

یَا بُقْعَهُ مَاتَ بِهَا سَیِّدِی***مَا مِثْلُهُ فِی النَّاسِ مِنْ سَیِّدٍ

مَاتَ الْهُدَی مِنْ بَعْدِهِ وَ النَّدَی***وَ شَمَّرَ الْمَوْتُ بِهِ یَقْتَدِی

لَا زَالَ غَیْثُ اللَّهِ یَا قَبْرَهُ***عَلَیْکَ مِنْهُ رَائِحاً مُغْتَدِی

کَانَ لَنَا غَیْثاً بِهِ نَرْتَوِی***وَ کَانَ کَالنَّجْمِ بِهِ نَهْتَدِی

إِنَّ عَلِیّاً ابْنَ مُوسَی الرِّضَا***قَدْ حَلَّ وَ السُّؤْدُدَ فِی مَلْحَدٍ

یَا عَیْنُ فَابْکِی بِدَمٍ بَعْدَهُ***عَلَی انْقِرَاضِ الْمَجْدِ وَ السُّؤْدُدِ

وَ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْخَوَافِی یَرْثِی الرِّضَا عَلَیْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَ أَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ:

يَا أَرْضَ طُوسَ سَقَاكِ اللَّهُ رَحْمَتَهُ***مَا ذَا حَوِيتِ مِنَ الْخَيْرَاتِ يَا طُوسُ

طَابَتْ بِقَاعُكِ فِي الدُّنْيَا وَ طَيَّبَهَا***شَخْصٌ ثَوَى بِسَنَابَادَ مَرْمُوسٌ

شَخْصٌ عَزِيزٌعَلَى الْإِسْلَامِ مَصْرَعُهُ***فِي رَحْمَهِ اللَّهِ مَغْمُورٌ وَ مَغْمُوسٌ

يَا قَبْرَهُ أَنْتَ قَبْرٌ قَدْ تَضَمَّنَهُ***حِلْمٌ وَ عِلْمٌ وَ تَطْهِيرٌ وَ تَقْدِيسٌ

فَخْراً فَإِنَّكَ مَغْبُوطٌ بِجُثَّتِهِ***وَ بِالْمَلَائِكَهِ الْأَبْرَارِ مَحْرُوسٌ (۲).

**[ترجمه]عيون اخبارالرضا: ابن مشيع مرقى در رثاى امام هشتم عليه السّلام مى گويد:

اى زمينى كه آقايم در آن وفات كرد، آقايى كه در بين مردم كسى به سيادت و آقايى او نمى رسيد!

بعد از او هدايت و بخشش منقطع شد و مرگ در بردن اوصاف جميله و اخلاق حسنه از مردم جد و جهد كرد و در اين عمل به او اقتدا كرد و متابعت او نمود .

اى قبر مهترى كه مثل او مهترى نبود! پيوسته رحمت خدا بر تو باد و در هر صبح و شام از تو در ميان خلق روح و ريحانى منتشر باد!

چه آن بزرگوار در ميان ما چون بارانى بود كه هميشه سيراب مى شديم از آن و مانند ستاره بود كه پيوسته با آن راه مى يافتيم

همانا على بن موسى الرضا عليهما السّلام به تحقيق وفات يافت و بزرگى در قبر پنهان شد و قبر آن بزرگ را پوشيد

پس اى چشم! بعد از او خون گريه كن بر منقرض شدن بزرگى و مهترى

على بن ابو عبداللّه خوافى در اين باره مى گويد:

اى زمين طوس! خداوند تو را از رحمت خود سيراب كند. اى طوس! تعجب مى كنم كه تو چقدر خيرات و خوبى ها در بر دارى!

پاكيزه باد بقعه ها و قطعه هاى زمين تو! و پاكيزه كرده است بقعه هاى تو را شخصى كه در سناباد دستگيره شده و خاك او در سناباد است

و او شخصى است كه عزيز بوده و آرايشگر دين اسلام است و در رحمت خدا غرقه و غوطه ور است

اى قبر آن كسى كه متصف به اين صفات حميده و محلى است به اين خصال پسنديده تويى! قبرى كه در بر دارد بردبارى و دانشورى و پاكيزه گرى و پاكيزگى را

پس فخر کن! همانا تو حسد برده شدی به جسد نازنین او و همانا تو حراست شده به فرشتگان مقرب درگاه احدیت هستی! - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۱ -

**[ترجمه]

بیان

و شمر الموت لعل المعنی أن الموت شمر ذیله و تهیأ لإماته سائر أخلاق الحسنه أو الخلائق و المرموس المدفون قوله عزیز أی شدید عظیم یقال أعزز علی بما أصبت به و قد أعززت بما أصابک أی عظم علی (۳).

ص: ۳۱۷

۱- ۱. المدنیّ خ ل.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۱ و ۲۵۲.

۳- ۳. راجع الصحاح ج ۲ ص ۸۸۲.

أقول: و روی الأبیات الأخیره ابن عیاش فی کتاب مقتضب الأثر عن علی بن هارون المنجم عن الخوافی و زاد فی آخره:

فی کل عصر لنا منکم إمام هدی***فربعه آهل منکم و مأنوس

أمست نجوم السماء آفله***و ظل أسد الثری قد ضمها الخیس (۱)

غابت ثمانیه منکم و أربعه***یرجی مطالعها ما حنت العیس

حتی متی یظهر الحق المنیر بکم***فالحق فی غیرکم داج و مطموس.

**[ترجمه]عبارت «شمر الموت» شاید معنایش این باشد که مرگ مقدمات خود را برای میراندن سایر اخلاق حسنه یا سایر خلایق آماده کرده. و «مرموس» به معنای مدفون است و عبارت «عزیزٌ» به معنای شدید و عظیم است و عبارت «اعزز علیّ بما اصبت به و قد اعززتُ بما اصابک» یعنی مصیبت من یا مصیبت تو، برای من بزرگ و گران است! مؤلف: این ابیات اخیر را ابن عیاش در کتاب مقتضب الاثر از خوافی نقل نموده و در آخر آن اضافه کرده است:

در هر عصری از شما در بین ما امام هدایتگری وجود دارد و این خانه ای است که من در آن احساس اهلیت و انس می کنم

ستاره های آسمان افول و غروب کردند و شیران زمین سایه خود را که درختان پیچیده آن را در بر گرفته بود، افکندند

هشت و چهار تن از شما پنهان شدند و مادامی که شتران زردرنگ اشتیاق بدون صدا دارند، امید است آن ستارگان طالع شوند

تا زمانی که حق نورافشان به سبب شما ظاهر شود و حق در غیر شما تاریک و نابیناست

**[ترجمه]

«۳»

لی، [الأمالی] للصدوق ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْبَیْهَقِیُّ عَنِ الصُّولِیِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُهَلَّبِیِّ عَنْ دِعْبِلِ بْنِ عَلِیٍّ قَالَ: جَاءَنِی خَبَرُ مَوْتِ الرِّضَا علیه السلام وَ أَنَا بِقُمَّ فَقُلْتُ قَصِیدَتِیَ الرَّائِیَّهَ:

أَرَی أُمَیَّهَ مَعْذُورِینَ إِنْ قَتَلُوا***وَ لَا أَرَی لِبَنِی الْعَبَّاسِ مِنْ عُذْرٍ

أَوْلَادُ حَرْبٍ وَ مَرْوَانَ وَ أُسْرَتُهُمْ***بَنُو مُعَیْطٍ وُلَاهُ الْحِقْدِ وَ الْوَغْرِ

قَوْمٌ قَتَلْتُمْ عَلَی الْإِسْلَامِ أَوَّلَهُمْ***حَتَّی إِذَا اسْتَمْسَکُوا جَازُوا عَلَی الْکُفْرِ(۲)

ارْبَعْ بِطُوسَ عَلَی قَبْرِ الزَّکِیِّ بِهِ***إِنْ کُنْتَ تَرْبَعُ مِنْ دِینٍ عَلَی وَطَرٍ

قَبْرَانِ فِی طُوسَ خَیْرُ النَّاسِ کُلِّهِمْ***وَ قَبْرُ شَرِّهِمْ هَذَا مِنَ الْعِبَرِ

مَا یُنْفَعُ الرِّجْسُ مِنْ قُرْبِ الزَّکِیِّ وَ مَا***عَلَی الزَّکِیِّ بِقُرْبِ النِّجْسِ مِنْ ضَرَرٍ

هَیْهَاتَ کُلُّ امْرِئٍ رَهْنٌ بِمَا کَسَبَتْ***لَهُ یَدَاهُ فَخُذْ مَا شِئْتَ أَوْ فَذَرْ(۳).

**[ترجمه]امالی صدوق و عیون اخبارالرضا: دعبل بن علی خزاعی گفت: در قم بودم که خبر شهادت حضرت رضا علیه السّلام به من رسید. این قصیده مختوم به راء را در مرثیه آن جناب سرودم:

چنین می بینم که اگر بنی امیه اولاد فاطمه را کشتند معذور بودند، اما از برای بنی عباس عذری نمی بینم

زیرا که بنی امیه اولاد حرب و مروان بودند و کل این طایفه فرزندان گردنکشان و فرزندان صاحب حسد و کینه هستند

چه آنها گروهی بودند که اولین آنها ابوسفیان را در دین اسلام کشتید و هر وقت ممکن می شد بر کفر باز می گشتند

منزل کن در طوس بر سر آن قبر نیکو و پاکیزه شده که اگر منزل کنی، به سبب وجود او بر فطرت اسلام و دین باقی خواهی بود

دو قبر در طوس است، یکی قبر بهترین تمام مردم حضرت علی بن موسی علیهما السّلام و دیگر قبر بدترین تمام مردم هارون الرشید و جمع میان کفر و اسلام از چیزهایی است که باید به آن عبرت گرفت!

ثمر و نفع نمی برد نجس از نزدیک بودن با پاک و پاکیزه و ضرری نیست بر پاک و پاکیزه به اینکه نزدیک نجس باشد هیهات که هر مردی در گرو عمل خویش است و از برای او است عمل دو دست او و تو آنچه خواهی نیکو بینی و اگر بدکار و بدرفتار باشی سزای بد عاید تو شود - . امالی صدوق: ۶۶۰ ، عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۱ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] قَالَ الصُّولِیُّ وَ أَنْشَدَنِی عَوْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَنْشَدَنِی مَنْصُورُ بْنُ طَلْحَهَ قَالَ قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْیَزِیدِیُّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ: لَمَّا مَاتَ الرِّضَا علیه السلام رَثَیْتُهُ فَقُلْتُ:

مَا لِطُوسٍ لَا قَدَّسَ اللَّهُ طُوساً***کُلَّ یَوْمٍ تَحُوزُ عِلْقاً نَفِیساً

بَدَأَتْ بِالرَّشِیدِ فَاقْتَنَصَتْهُ***وَ ثَنَّتْ بِالرِّضَا عَلِیِّ بْنِ مُوسَی

بِإِمَامٍ لَا کَالْأَئِمَّهِ فَضْلًا***فَسُعُودُ الزَّمَانِ عَادَتْ نُحُوساً.

۱- ۱. الخيس- بالكسر- الشجر الملتف، و قيل: ما كان حلفاء و قصبا، و غابه الأسد.

۲- ۲. فى بعض النسخ: حتى إذا استمكنوا.

۳- ۳. أمالى الصدوق ص ۶۶۰ و ۶۶۱، عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۵۱.

وَ وَجَدْتُ فِی کِتَابٍ لِمُحَمَّدِ بْنِ حَبِیبٍ الضَّبِّیِّ:

قَبْرٌ بِطُوسَ بِهِ أَقَامَ إِمَامٌ***حَتْمٌ إِلَیْهِ زِیَارَهٌ وَ لِمَامٌ

قَبْرٌ أَقَامَ بِهِ السَّلَامُ وَ إِذْ غَدَا***تُهْدَی إِلَیْهِ تَحِیَّهٌ وَ سَلَامٌ

قَبْرٌ سَنَا أَنْوَارِهِ تَجْلُو الْعَمَی***وَ بِتُرْبِهِ قَدْ تُدْفَعُ الْأَسْقَامُ

قَبْرٌ یُمَثِّلُ لِلْعُیُونِ مُحَمَّداً***وَ وَصِیَّهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ قِیَامٌ

خَشَعَ الْعُیُونُ لِذَا وَ ذَاکَ مَهَابَهً***فِی کُنْهِهَا لَتَحَیَّرُ الْأَفْهَامُ

قَبْرٌ إِذَا حَلَّ الْوُفُودُ بِرَبْعِهِ***رَحَلُوا وَ حَطَّتْ عَنْهُمُ الْآثَامُ

وَ تَزَوَّدُوا أَمْنَ الْعِقَابِ وَ أُومِنُوا***مِنْ أَنْ یَحُلَّ عَلَیْهِمُ الْأَعْدَامُ

اللَّهُ عَنْهُ بِهِ لَهُمْ مُتَقَبِّلٌ***وَ بِذَاکَ عَنْهُمْ جَفَّتِ الْأَقْلَامُ

إِنْ یُغْنِ عَنْ سَقْیِ الْغَمَامِ فَإِنَّهُ***لَوْلَاهُ لَمْ تَسْقِ الْبِلَادَ غَمَامٌ

قَبْرٌ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی حَلَّهُ***بِثَرَاهُ یَزْهُو الْحِلُّ وَ الْإِحْرَامُ

فُرِضَ إِلَیْهِ السَّعْیُ کَالْبَیْتِ الَّذِی***مَنْ دُونَهُ حَقٌّ لَهُ الْإِعْظَامُ

مَنْ زَارَهُ فِی اللَّهِ عَارِفَ حَقِّهِ***فَالْمَسُّ مِنْهُ عَلَی الْجَحِیمِ حَرَامٌ

وَ مَقَامُهُ لَا شَکَّ یُحْمَدُ فِی غَدٍ***وَ لَهُ بِجَنَّاتِ الْخُلُودِ مَقَامٌ

وَ لَهُ بِذَاکَ اللَّهُ أَوْفَی ضَامِنٍ***قِسْماً إِلَیْهِ تَنْتَهِی الْأَقْسَامُ

صَلَّی الْإِلَهُ عَلَی النَّبِیِّ مُحَمَّد ***وَ عَلَتْ عَلِیّاً نَضْرَهٌ وَ سَلَامٌ

وَ کَذَا عَلَی الزَّهْرَاءِ صَلَّی سَرْمَداً***رَبٌّ بِوَاجِبِ حَقِّهَا عَلَّامٌ

وَ عَلَیْهِمَا صَلَّی ثُمَّ بِالْحَسَنِ ابْتَدَا(۱)***وَ عَلَی الْحُسَیْنِ لِوَجْهِهِ الْإِکْرَامُ

وَ عَلَی عَلِیٍّ ذِی التُّقَی وَ مُحَمَّدٍ***صَلَّی وَ کُلٌّ سَیِّدٌ وَ هُمَامٌ

وَ عَلَی الْمُهَذَّبِ وَ الْمُطَهَّرِ جَعْفَرٍ***أَزْکَی الصَّلَاهِ وَ إِنْ أَبَی الْأَقْوَامُ (۲)

الصَّادِقِ الْمَأْثُورِ عَنْهُ عِلْمُ مَا***فِيكَمْ بِهِ يَتَمَسَّکَ الْأَقْوَامُ

ص: ۳۱۹

۱- ۱. فی المصدر: و علیه صلی.

۲- ۲. فی المصدر: الاقزام، الاقوام خ ل. و الاقزام جمع القزم- بالتحریک اللئیم.

وَ كَذَا عَلَى مُوسَى أَبِيکَ وَ بَعْدَهُ***صَلَّى عَلَيْکَ وَ لِلصَّلَاهِ دَوَامٌ

وَ عَلَى مُحَمَّدٍ الزَّكِيِّ فَضُوعِفَتْ***وَ عَلَى عَلِيٍّ مَا اسْتَمَرَّ كَلَامٌ

وَ عَلَى الرِّضَا ابْنِ الرِّضَا الْحَسَنِ*** الَّذِی عَمَّ الْبِلَادَ لِفَقْدِهِ الْأَظْلَامُ

وَ عَلَى خَلِيفَتِهِ الَّذِی لَكُمْ بِهِ ***تَمَّ النِّظَامُ فَكَانَ فِيهِ تَمَامٌ

فَهُوَ الْمُؤَمَّلُ أَنْ يَعُودَ بِهِ الْهُدَى***غَضّاً وَ أَنْ تَسْتَوْسِقَ الْأَحْكَامُ

لَوْ لَا الْأَئِمَّهُ وَاحِدٌ عَنْ وَاحِدٍ***دَرَسَ الْهُدَى وَ اسْتَسْلَمَ الْإِسْلَامُ

كُلٌّ يَقُومُ مَقَامَ صَاحِبِهِ إِلَى***أَنْ يَنْبَرِیَ بِالْقَائِمِ الْأَعْلَامُ

يَا ابْنَ النَّبِيِّ وَ حُجَّهَ اللَّهِ الَّتِی***هِیَ لِلصَّلَاهِ وَ لِلصِّيَامِ قِيَامٌ

مَا مِنْ إِمَامٍ غَابَ عَنْكُمْ لَمْ يَقُمْ***خَلَفٌ لَهُ تُشْفَى بِهِ الْأَوْغَامُ

إِنَّ الْأَئِمَّهَ يَسْتَوِی فِی فَضْلِهَا***وَ الْعِلْمِ كَهْلٌ مِنْكُمْ وَ غُلَامٌ

أَنْتُمْ إِلَى اللَّهِ الْوَسِيلَهُ وَ الْأُولَى***عَلِمُوا الْهُدَى فَهُمْ لَهُ أَعْلَامٌ (۱)

أَنْتُمْ وُلَاهُ الدِّينِ وَ الدُّنْيَا وَ مَنْ***لِلَّهِ فِيهِ حُرْمَهٌ وَ ذِمَامٌ

مَا النَّاسُ إِلَّا مَنْ أَقَرَّ بِفَضْلِكُمْ***وَ الْجَاحِدُونَ بَهَائِمُ وَ سَوَامُ

بَلْ هُمْ أَضَلُّ عَنِ السَّبِيلِ بِكُفْرِهِمْ***وَ الْمُقْتَدَى مِنْهُمْ بِهِمْ أَزْلَامٌ

يَرْعَوْنَ فِی دُنْيَاكُمْ وَ كَأَنَّهُمْ***فِی جَحْدِهِمْ إِنْعَامَكُمْ أَنْعَامٌ

يَا نِعْمَهَ اللَّهِ الَّتِی يَحْبُو بِهَا***مَنْ يَصْطَفِی مِنْ خَلْقِهِ الْمِنْعَامُ

إِنْ غَابَ مِنْکَ الْجِسْمُ عَنَّا إِنَّهُ***لِلرُّوحِ مِنْکَ إِقَامَهٌ وَ نِظَامٌ

أَرْوَاحُكُمْ مَوْجُودَهٌ أَعْيَانُهَا***إِنْ عَنْ عُيُونٍ غُيِّبَتْ أَجْسَامٌ

الْفَرْقُ بَيْنَکَ وَ النَّبِيِّ نُبُوَّهٌ***إِذْ بَعْدَ ذَلِکَ تَسْتَوِی الْأَقْدَامُ

قَبْرَانِ فِی طُوسَ الْهُدَى فِی وَاحِدٍ***وَ الْغَيُّ فِی لَحْدٍ يَرَاهُ ضِرَامٌ

قَبْرَانِ مُقْتَرِنَانِ هَذَا تُرْعَةٌ***حُبُوبَةٌ فِيهَا نُزُولٌ إِمَامٌ

وَ كَذَاكَ ذَلِكَ مِنْ جَهَنَّمَ حُفْرَةٌ***فِيهَا تَجَدَّدَ لِلْغَوِيِّ هُيَامٌ

قَرْبُ الْغَوِيِّ مِنَ الزَّكِيِّ مُضَاعِفٌ***لِعَذَابِهِ وَ لِأَنْفِهِ الْإِرْغَامُ

ص: ۳۲۰

۱- ۱. فی نسخه الکمبانیّ« علم الهدی».

إِنْ يَدْنُ مِنْهُ فَإِنَّهُ لَمُبَاعَدٌ***وَ عَلَيْهِ مِنْ خِلَعِ الْعَذابِ رُكَامٌ

وَ كَذَاكَ لَيْسَ يَضُرُّكَ الرِّجْسُ الَّذِی***تُدْنِيهِ مِنْکَ جَنَادِلُ وَ رُخَامٌ

لَا بَلْ يُرِيکَ عَلَيْهِ أَعْظَمَ حَسْرَةٍ***إِذْ أَنْتَ تُكْرَمُ وَ اللَّعِينُ يُسَامُ

سُوءُ الْعَذَابِ مُضَاعَفٌ تَجْرِی بِهِ***السَّاعَاتُ وَ الْأَيَّامُ وَ الْأَعْوَامُ

يَا لَيْتَ شِعْرِی هَلْ بِقَائِمِكُمْ غَداً***يَغْدُو بِكَفِّی لِلْقِرَاعِ حُسَامٌ

تُطْفِی يَدَایَ بِهِ غَلِيلًا فِيكُمْ***بَيْنَ الْحَشَا لَمْ تَرْقَ مِنْهُ أُوَامٌ

وَ لَقَدْ يَهِيجُنِی قُبُورُكُمْ إِذَا***هَاجَتْ سِوَایَ مَعَالِمُ وَ خِيَامٌ

مَنْ كَانَ يُغْرَمُ بِامْتِدَاحِ ذَوِی الْغِنَی***فَبِمَدْحِكُمْ لِی صَبْوَةٌ وَ غَرَامٌ

وَ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا أَهْدَيْتُهَا***مَرْضِيَّةً تَلْتَذُّهَا الْأَفْهَامُ

خُذْهَا عَنِ الضَّبِّيِّ عَبْدِكُمُ الَّذِی***هَانَتْ عَلَيْهِ فِيكُمُ الْأَلْوَامُ

إِنْ أَقْضِ حَقَّ اللَّهِ فِيکَ وَ إِنَّ لِی***حَقَّ الْقِرَی لِلضَّيْفِ إِذْ يَعْتَامُ

فَاجْعَلْهُ مِنْکَ قَبُولَ قَصْدِی إِنَّهُ***غُنْمٌ عَلَيْهِ حَدَانِی اسْتِغْنَامٌ

مَنْ كَانَ بِالتَّعْلِيمِ أَدْرَکَ حُبَّكُمْ***فَمَحَبَّتِی إِيَّاكُمْ إِلْهَامٌ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو محمد یزیدی می گوید: وقتی حضرت رضا علیه السّلام از دار دنیا رفت، من این مرثیه را سرودم و گفتم:

چه باک بود شهر طوس را؟ باکی نیست او را، خدا او را مطهر گردانید در هر روزی که در برگرفت چیز نیکوی پاکیزه را.

ابتدا کرد به هارون الرشید و او را شکار کرد و شکار خود را دو تا گردانید به علی بن موسی الرضا علیهما السّلام

ای امامی که نیست مثل سایر پیشوایان در فضل (یعنی او را فضل است و خلفا و پیشوایان جور را فضل نیست). پس نیکی و سعد زمان به سبب وجود آن بزرگوار و از زمان وفاتش برگشت و مبدل به نحس شد

در کتابی از محمد بن حبیب ضبی این اشعار را یافتم:

قبری است در طوس که امامی در آن مدفون است که واجب است فرود آمدن در طوس و زیارت کردن آن امام

قبری است که درود و سلام در آن اقامت کرده است و چون صبح شود، تحیت و درود به سوی آن قبر فرستاده می شود

قبری است که نورهای آن بلند است و کور را روشنایی می دهد و به سبب خاک آن قبر، مرض ها شفا یابد

قبری است که جلوه می دهد از برای چشم ها محمد و وصی او امیرالمؤمنین علیهما و آلهما صلوات الله را و حال اینکه مؤمنان ایستاده باشند!

خاشع و خاضع شد چشم ها از ترس به جهت بودن آن حضرت در این قبر و به جهت در خود داشتن محمد و علی علیهما السّلام، عقل ها در کنه این ائمه انام سرگردان است، قبری است که چون قدم گذارندگان وارد شوند و در دور آن قبر منزل گزینند، کوچ خواهند کرد، در حالی که جمیع گناهان آنها از شرافت این قبر ریخته شده است.

آنان که در این قبر قدم گذاشتند، ایمنی از عذاب الهی را توشه برداشتند و ایمن شدند از اینکه فقر وفاقه بر ایشان روی آورد

و خدا از جانب صاحب قبر به سبب صاحب این قبر ایمن شدن را از برای قدم گذارندگان و زائران ضامن شده است و بدین سبب قلم از ایشان مرفوع شده است و گناهان ایشان را ننویسند

و اگر مردم از باریدن ابر بی نیاز خواهند شد، پس همانا اگر این صاحب قبر نمی بود ابرها در شهرها نمی باریدند

این قبری است که علی بن موسی علیهما السّلام در آن پنهان شده است به سبب تربت خود، قبول بزرگی می کند از آن محل و حرم مکه (یعنی این قبر فخر و بزرگی می کند بر مکه و مکه کوچکی این قبر می کند.)

و واجب است رفتن به سوی این قبر مثل خانه خدا که هر کسی در نزد آن است، سزاوار است آن را بزرگ شمارد و تعظیم کند به آن

و کسی که خالصا للّه این قبر را زیارت کند و حق صاحب این قبر را بشناسد، پس رسیدن او به آتش جهنم حرام است

و شک نیست در اینکه مقام علی بن موسی علیهما السّلام در فردای قیامت پسندیده است و او را در بهشت های جاوید مقام است

و خدا از برای او این مقام را وفاکننده و ضامن است، چه او قسم یاد کرده است؛ قسمی را که همه قسم ها به آن قسم منتها خواهد شد. (یعنی قسم به ذات پاک خود خورده است.)

و رحمت فرستد خدا بر پیغمبری که محمد صلی اللّه علیه و آله و سلم است و بلند کند نصرت و درود علی علیه السّلام را

و همچنین بر فاطمه زهرا سلام الله علیها پیوسته رحمت فرستد پروردگاری که دانا است به حق واجب آن معصومه رحمت فرستد بر آن معصومه بعد از آن به فرزند دلبندش حضرت حسن و بر حسین علیهما السّلام که بزرگواری از صورت آنها نمایان بود

و بر علی بن الحسین که صاحب تقوا و پرهیزکاری بود و بر محمد بن علی درود و رحمت فرستد و هر یک از اینها بزرگوار و مهترند

و بر پاک و پاکیزه و تطهیر گردیده شده، بر حضرت جعفر بن محمد علهیما السّلام، این پاکیزه ترین رحمت باد! اگر چه ناکسان و فرومایگان از آن امتناع داشته باشند

و بر حضرت صادق علیه السّلام که تمام علم این قوم حقه شیعه که بدان تمسک می جویند از او مأثور است

و همچنین بر موسی پدر بزرگوارت و بعد از او خدا بر تو رحمت فرستد و از برای رحمت دوامی و ثباتی باشد یعنی ابدالدهر رحمت خدا بر تو باد!

و بر محمد بن علی علیهما السّلام که پاک و پاکیزه بود از هر رجس و نجسی و دو چندان شود رحمت خدا بر او و بر علی بن محمد علیهما السّلام مادامی که سخن برقرار است

و بر آن پسندیده فرزند پسندیده، حسن بن علی که به جهت مفقود شدن او تاریکی جمیع بلاد دنیا را بگرفت

و بر خلیفه و جانشین او حجت خدا بر روی زمین که او کسی از برای شما که نظام و رشته عالم به سبب وجود او تمام شده و گسیخته نیست، پس در وجود او تمامیت آفریدگان خدا است

پس حضرت صاحب الزمان است که آرزو داشته شده است هدایت و رهنمایی خلق تازگی در ظاهر به او برگردد و احکام الهی به سبب ظهور او مستحکم شود

و اگر ائمه هدی علیهم السّلام یکی بعد از دیگری نبودند، رهنمایی خلق برطرف می شد و خلق به ضلالت می افتادند و در اسلام رخنه پیدا می شد و دین اسلام از میان می رفت و هر یک از این ائمه در مقام صاحب خود نشستند، یعنی هر یک مقام کسی که قبل از او بود و صحبت او را درک کرده بود، تا اینکه ایام عارض حضرت قائم علیه السّلام شد و روزگار به او ختم شد

ای فرزند پیغمبر و حجت خدا بر روی زمین که نماز و روزه به سبب وجود تو بر پا است!

امامی از شما که از روی زمین نمی رفت مگر اینکه جانشینی در محل او می نشست و نفس ها به واسطه او شفا می یافت و یعنی هر گونه امراض و مفاسد و خلل به جهت وجود او رفع می شد

همانا پیر و جوان ائمه در علم و فضل مساوی هستند. (یعنی عالمند و فاضل و جوانی و پیری در زیادی و کمی فضل آنها مدخلیت ندارد.)

شمایید وسیله به سوی خدا و شمایید آنان که دانستند هدایت و راه راست را، پس ایشان باشند نشانه های هدایت

شمایید صاحبان دین و دنیا و کسانی که نزد خدا حرمت و حق دارند

اهل اسلام که آنها را در شرح احترامی باشد نیستند، مگر کسانی که به فضل شما اقرار کرده باشند و کسانی که منکر فضل شما شدند، بهائم و حیوانات باشند

بلکه ایشان به سبب کفرشان گمراه ترند از راه و بدترند از حیوانات و از درگاه احدیت رانده شده اند

و طلب می کنند کسانی که چون حیوان باشند، دنیایی که مخصوص شما خلق شده و گویا ایشان در انکار فضل شما نعمتی بر شما داده اند!

ای نعمت خدا علی بن موسی الرضا! که خدا این نعمت بسیار را عطا فرموده است بر کسانی که برگزیده اند از خلق او یعنی شیعیان

ای نعمت خدا علی بن موسی الرضا! اگر جسم تو از ما غایب است، روح مبارک تو باعث وجود ما و نظم امور است

اگر چشم ها قصد دیدن کنند و اجسام شما از نظر غایب باشند، ارواح شما اعیان آن ارواح موجوده است ای علی بن موسی! فرق میان تو و پیغمبر، نبوت آن بزرگوار است، زیرا که بعد از غمض عین از نبوت، افعال و صفات شما یکسان است

دو قبر در طوس است که در یکی از آن دو قبر هدایت است و گمراهی در قبر دیگر که آتشگیره آن را می بیند و با آن ملاقات می کند

این دو قبر نزدیک یکدیگرند که این قبر که در آن هدایت است، راه بهشت است و امام در آن زیارت کرده شود

و آن قبر دیگر گودالی از جهنم است که در آن گودال از برای گمراه که زیارت کند، سرگردانی مجدد می شود و زائرش سرگردان است

نزدیک بودن گمراه با طیب و طاهر، باعث زیادتی عذاب گمراه و به خاک مالیدن دماغ او شود

و اگر به حسب ظاهر گمراه به طیب نزدیک شده است، در معنی از او دور است

و خلعت های عذاب بر او روی هم نشسته، و همچنین ضرر نمی رساند به تو خبیث و نجسی که سنگ های زبر و نرم او را به تو نزدیک کرده است

تو را بر او حسرت بسیاری است، زیرا که تو گرامی داشته شوی و آن هارون لعین عذاب می شود

بدی عذاب او دوچندان است و در ساعات و ایام و سال ها بر او عذاب جاری است.

ای کاش می دانستم که بعد از باقی بودن شما و رجعت کردن شما به دنیا، آیا شمشیر از برای کوفتن سر دشمنان به دست من

می آید؟

دو دست من با آن شمشیر بالا برده شود و در میان لشکر شما، عطشان و تشنه میان دل دشمنان شما باشم که هیچ تشنه ای از آن سیراب نشود

و به تحقیق که مرا خبرهای شما به جوش می آورد در وقتی که غیر از من علم ها و محل آرامگاه فضائل شما را جلوه دهد

مرا غیرت آید از اینکه کسی دیگر مدح شما را متحمل شود، کسی غیر از من او را ضرر و مشقت باشد در مدح کردن صاحبان غنا و بی نیازی از مدح، زیرا که من در مدح کردن شما عشق و حرص دارم و به سوی ابوالحسن الرضا علیه السّلام هدیه دادم این قصیده را که پسندیده است و افهام از آن لذت برند

یا علی بن موسی! بگیر این قصیده را از محمد بن حبیب ضبی بنده شما که در محبت شما ملامت ها و خواری ها بر او وارد آمده است

یا علی بن موسی! اگر حق خدا را نسبت به تو ادا کنم، همانا از برای من است حق مهمانداری که آن حق از برای مهمان است در وقتی که احترام کرده شود

پس قبول این مهمانداری و احسان را از خود مقرر فرما که قصد من همانا غنیمت است که مرا به طلب کردن غنیمت واداشته

و اگر هر کس آموختن دوستی شما را درک کرده است، دوستی من به شما الهام است از خداوند و به تعلیم حاصل نشده است - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۵۱ -

**[ترجمه]

توضیح

العلق بالکسر النفیس من کل شی ء قوله أقام به السلام لعله بکسر السین بمعنی الحجاره قوله لذا و ذاک أی لتمثل محمد و وصیه صلی الله علیهما أو لکونه علیه السلام فیه و للتمثل المذکور قوله خشع فعل أو جمع و مهابه مفعول لأجله أو تمیز و قوله فی کنهها استئناف و قوله لتحیر مضارع بحذف إحدی التاءین و لعله کان تتحیر.

قوله الله عنه أی الله متقبل و ضامن لهم أی للزائرین به أی بالأمن عنه أی عن الإمام علیه السلام.

قوله إن یغن أی مع غنائه عن المطر تستقی البلاد ببرکته قوله یزهو أی یفخر قوله قسما أی الله ضامن أوفی لقسم أقسم به ینتهی إلی ذلک القسم جمیع

١- ١. عيون أخبار الرضا ج ٢ ص ٢٥١- ٢٥٤.

الأقسام و هو الحلف بذاته تعالى و الهمام بالضم الملك العظيم الهمه. قوله و استسلم الإسلام أی انقاد کنایه عن مغلوبیته قوله ینبری أی یصلح من قولهم بری السهم فانبری أو من قولهم انبری له أی اعترض أی تعترض الأیام له طالبه صلاحها و الأوغام الترات و الأحقاد و قوله کهل فاعل یستوی و العلم معطوف علی قوله فضلها و قوله و الأولی معطوف علی قوله إلی الله الوسیله و قوله و من لله معطوف علی قوله ولاه الدین أو الدین و الأول أظهر و الذمام بالکسر الحق و الحرمه.

قوله و المقتدی أی الذین یقتدی بهم من هؤلاء بمنزله الأزلام فی البطلان و فی حرمه متابعتهم.

قوله المنعام أی الرب الکثیر الإنعام و هو فاعل یحبو أی یعطی محبتکم من یصطفیه من الخلق قوله ترعه أی روضه من ریاض الجنه

وَ مِنْهُ الْحَدِیثُ: إِنَّ مِنْبَرِی عَلَی تُرْعَهٍ مِنْ تُرَعِ الْجَنَّهِ.

قوله حبوبه لعله مبالغه فی الحب أی محبوبه أو حبویه بالیاء المثناه التحتانیه من الحبوه و الهیام بالضم العطش و الجنون.

قوله رکام أی متراکم بعضها فوق بعض قوله به غلیلا أی بالحسام و الغلیل الضغن و الحقد قوله لم ترق أی لم تسکن و أصله مهموز و الأوام بالضم حر العطش و الغرام الولوع و قد أغرم بالشی ء علی بناء المفعول أی أولع به و الصبوه جهله الفتوه و الشوق و العشق قوله أهدیتها أی القصیده أو المرثیه.

و العیمه شهوه اللبن و العیمه بالکسر خیار المال و اعتام الرجل إذا أخذ العیمه قوله إنه غنم أی قبول القصد عنی.

**[ترجمه]کلمه «علق» به کسر عین، هر چیز نفیس را گویند. عبارت «اقام به السلام» شاید به کسر سین و به معنای سنگ باشد یا به این علت که حضرت در آن قبر مدفون است. عبارت «لذا و ذاک» یعنی به خاطر متمثل شدن محمد صلی اللّه علیه و آله و سلم و علی علیه السّلام یا به خاطر بودن حضرت علیه السّلام در آن یا به خاطر تمثیل مزبور. عبارت «خشع» یعنی انجام داد یا جمع کرد و «مهابه» مفعول «لاجله» یا «تمییز» است و عبارت «فی کنهها» استیناف است و عبارت «لتحیر» فعل مضارع باب تفعل است که یکی از تاهایش حذف شده و شاید «تتحیر» بوده است.

عبارت «الله عنده» یعنی خدا قبول کننده و ضامن است، «لهم» یعنی برای زائران و «به» یعنی به امنیت و «عنه» یعنی از امام علیه السّلام.

عبارت «ان یغن» یعنی با وجود بی نیازی از باران، به برکت او زمین ها آب می خورند. عبارت «یزهو» یعنی افتخار می کند و کلمه «قسما» یعنی خدا ضامن است و وفا کننده تر است به قسمی که می خورم و به این قسم منتهی می شود تمام قسم ها و آن قسم به ذات الهی است، و «همام» به ضم هاء، شاه بلندهمت را گویند .

عبارت «استسلم الاسلام» یعنی مطیع اسلام شد و کنایه از مغلوب بودن اوست. عبارت «ینبری» یعنی اصلاح می شود و از کلامشان که تیر را تراشیدم، پس تراشیده شد می آید. یا از عبارت «انبری» به معنای بر آنان اعتراض کرد می آید و معنا این می شود که ایام به طلب صلاح او متعرض او می شود. «اوغام» به معنای کینه ها و حقدهاست و «کهل» فاعل فعل «یستوی»

است و «علم» معطوف بر واژه «فضلها» است و «الاولی» عطف بر عبارت «الی الله الوسیله» است و عبارت «من لله» معطوف بر «ولاه الدین» یا خود «الدین» است و اولی اظهر است و «ذمام» به کسر ذال، حق و حرمت را گویند.

عبارت «و المقتدی» کسانی از اینان که به آنها اقتدا می کنند به منزله «ازلام» و تیرهای تراشیده در بطلان مرام و حرمت متابعت هستند. «منعام» به معنای خدای کثیر الانعام است که فاعل فعل «یحبو» است. یعنی محبت شما را به برگزیدگان از مخلوقاتش می دهد. کلمه «ترعه» یعنی باغی از باغ های بهشت و حدیث نبوی که منبر من بر باغی از باغ های بهشت است، از همین باب است. کلمه «حبوبه» شاید مبالغه در محبت باشد یا به معنای «محبوبه» باشد یا «حبوّیه» باشد و از «حبوه» بیاید، و «هیام» به ضم هاء، تشنگی و دیوانگی را گویند.

«رکام» یعنی فشرده که برخی لایه ها بالای برخی دیگر باشد. عبارت «به غلیلا» یعنی با شمشیر و «غلیل»، کینه و حقد را گویند. عبارت «لم ترق» یعنی ساکن نشد و ریشه آن با همزه است و «اوام» به ضم همزه، آتش تشنگی است و «غرام» ولع و حرص است و «اغرم بالشیء» مجهول خوانده می شود، یعنی نسبت به آن حریص شد. و «صبوه» جهالت جوانی و شوق و عشق را گویند و عبارت «اهدیتها» یعنی این قصیده و مرثیه را اهدا کردم و «عَیمه» شهوت به شیر را گویند و «عِیمه» مال برگزیده را گویند و «اعتام الرجل» یعنی مال برگزیده را گرفت، و عبارت «انه غنم» یعنی قبول قصیده از من غنیمت است.

**[ترجمه]

«۵»

جا، [المجالس] للمفید ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ وَ الْحَسَنُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ مَعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِمْرَانَ الْمَرْزُبَانِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یَحْیَی الْعَسْکَرِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ زَیْدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی

ص: ۳۲۲

بْنِ أَكْثَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَقْدَمَ الْمَأْمُونُ دِعْبِلَ بْنَ عَلِيٍّ الْخُزَاعِيَّ رَحِمَهُ اللَّهُ-(۱) وَ آمَنَهُ عَلَى نَفْسِهِ فَلَمَّا مَثُلَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ كُنْتُ جَالِساً بَيْنَ يَدَيِ الْمَأْمُونِ فَقَالَ أَنْشِدْنِي قَصِيدَتَكَ الْكَبِيرَةَ فَجَحَدَهَا دِعْبِلٌ وَ أَنْكَرَ مَعْرِفَتَهَا فَقَالَ لَهُ لَكَ الْأَمَانُ عَلَيْهَا كَمَا آمَنْتُكَ عَلَى نَفْسِكَ فَأَنْشَدَهُ

تَأَسَّفَتْ جَارَتِي لَمَّا رَأَتْ زَوْرِي***وَ عَدَّتِ الْحِلْمَ ذَنْباً غَيْرَ مُغْتَفِرٍ

تَرْجُو الصِّبَا بَعْدَ مَا شَابَتْ ذَوَائِبُهَا***وَ قَدْ جَرَتْ طِلْقاً فِي حَلْبَةِ الْكِبَرِ

أَ جَارَتِي إِنَّ شَيْبَ الرَّأْسِ يُعْلِمُنِي***ذِكْرَ الْمَعَادِ وَ إِرْضَائِي عَنِ الْقَدَرِ

لَوْ كُنْتُ أَرْكَنُ لِلدُّنْيَا وَ زِينَتِهَا***إِذاً بَكَيْتُ عَلَى الْمَاضِينَ مِنْ نَفَرٍ

أَخْنَى الزَّمَانُ عَلَى أَهْلِي فَصَدَّعَهُمْ***تَصَدُّعَ الشَّعْبِ لَاقَى صَدْمَةَ الْحَجَرِ

بَعْضٌ أَقَامَ وَ بَعْضٌ قَدْ أَصَاتَ بِهِمْ***دَاعِي الْمَنِيَّةِ وَ الْبَاقِي عَلَى الْأَثَرِ

أَمَّا الْمُقِيمُ فَأَخْشَى أَنْ يُفَارِقَنِي***وَ لَسْتُ أَوْبَهَ مَنْ وَلَّى بِمُنْتَظَرٍ

أَصْبَحْتُ أُخْبِرُ عَنْ أَهْلِي وَ عَنْ وَلَدِي***كَحَالِمٍ قَصَّ رُؤْيَا بَعْدَ مُدَّكَرٍ

لَوْ لَا تَشَاغُلُ عَيْنِي بِالْأُولَى سَلَفُوا***مِنْ أَهْلِ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ لَمْ أَقِرْ

۱- ۱. روى أبو الفرج فى الأغانى بإسناده عن عبد اللّه بن طاهر فى حديث: قال عبد اللّه ابن طاهر: و كتب المأمون الى أبى أن يكاتبه- يعنى دعبلا- بالامان و يحمل إليه مالا و ان شاء ان يقيم عنده أو يصير الى حيث شاء فكتب إليه أبى بذلك و كان واثقا به، فصار إليه فحمله و خلع عليه و أجازه و أعطاه المال و أشار عليه بقصد المأمون ففعل، فلما دخل و سلم عليه، تبسم فى وجهه، ثمّ قال: أنشدنى: مدارس آيات خلت من تلاوه***و منزل وحى مقفر العرصات فجزع فقال له: لك الأمان فلا تخف، و قد رويتها و لكنى أحبّ سماعها من فيك فأنشده اياها إلى آخرها، و المأمون يبكى حتّى اخضلت لحيته بدمعه. فو اللّه ما شعرنا الا و قد شاعت له أبيات يهجو بها المأمون بعد احسانه إليه، و انسه به، حتى كان أول داخل عليه و آخر خارج من عنده.

وَ فِی مَوَالِیکَ لِلتَّحْزِینِ مَشْغَلَهٌ***مِنْ أَنْ یَبِیتَ بِمَفْقُودٍ عَلَی أَثَرٍ

کَمْ مِنْ ذِرَاعٍ لَهُمْ بِالطَّفِّ بَائِنَهٌ***وَ عَارِضٍ بِصَعِیدِ التُّرْبِ مُنْعَفِرٌ

أَمْسَی الْحُسَیْنُ وَ مَسْرَاهُمْ بِمَقْتَلِهِ***وَ هُمْ یَقُولُونَ هَذَا سَیِّدُ الْبَشَرِ

یَا أُمَّهَ السَّوْءِ مَا جَازَیْتِ أَحْمَدَ فِی***حُسْنِ الْبَلَاءِ عَلَی التَّنْزِیلِ وَ السُّوَرِ

خَلَّفْتُموهُ عَلَی الْأَبْنَاءِ حِینَ مَضَی***خِلَافَهَ الذِّئْبِ فِی إِنْقَاذِ ذِی بَقَرٍ

قَالَ یَحْیَی بْنُ أَکْثَمَ وَ أَنْفَذَنِی الْمَأْمُونُ فِی حَاجَهٍ فَعُدْتُ وَ قَدِ انْتَهَی إِلَی قَوْلِهِ:

لَمْ یَبْقَ حَیٌّ مِنَ الْأَحْیَاءِ نَعْلَمُهُ***مِنْ ذِی یَمَانٍ وَ لَا بَکْرٍ وَ لَا مُضَرٍ

إِلَّا وَ هُمْ شُرَکَاءُ فِی دِمَائِهِمْ***کَمَا تَشَارَکَ أَیْسَارٌ عَلَی جُزُرٍ

قَتْلًا وَ أَسْراً وَ تَخْوِیفاً وَ مَنْهَبَهً***فِعْلَ الْغُزَاهِ بِأَهْلِ الرُّومِ وَ الْخَزَرِ

أَرَی أُمَیَّهَ مَعْذُورِینَ إِنْ قَتَلُوا***وَ لَا أَرَی لِبَنِی الْفَتَّاحِ مِنْ عُذْرٍ

قَوْمٌ قَتَلْتُمْ عَلَی الْإِسْلَامِ أَوَّلَهُمْ***حَتَّی إِذَا اسْتَمْکَنُوا جَازُوا عَلَی الْکُفْرِ

أَبْنَاءُ حَرْبٍ وَ مَرْوَانَ وَ أُسْرَتُهُمْ***بَنُو مُعَیْطٍ أُولَاهُ الْحِقْدِ وَ الْوَغْرِ

ارْبَعْ بِطُوسَ عَلَی قَبْرِ الزَّکِیِّ بِهَا***إِنْ کُنْتَ تَرْبَعُ مِنْ دِینٍ عَلَی وَطَرٍ

هَیْهَاتَ کُلُّ امْرِئٍ رَهْنٌ بِمَا کَسَبَتْ***لَهُ یَدَاهُ فَخُذْ مَا شِئْتَ أَوْ فَذَرْ

قَالَ فَضَرَبَ الْمَأْمُونُ بِعِمَامَتِهِ الْأَرْضَ وَ قَالَ صَدَقْتَ وَ اللَّهِ یَا دِعْبِلُ.

**[ترجمه]مجالس مفید و امالی شیخ طوسی: یحیی بن اکثم می گوید: دعبل بن علی خزاعی بر مأمون وارد شد و مأمون به جان او امان داد. من هم مقابل مأمون نشسته بودم. وقتی مقابل او قرار گرفت، مأمون به او گفت: قصیده بلندت را بخوان! دعبل آن را انکار کرد و گفت: من چیزی ندارم!! مأمون گفت: همان طور که به جانت امان دادم، در قبال آن قصیده هم در امانی! پس دعبل خواند:

همسایگانم وقتی دوری من از زنان را دیدند، و حلم و تأنی را گناهی نابخشودنی بر شمردند

از من امید داشتند که من خود را به این خاطر به کودکی بزنم، بعد از آنکه موهایم درآمد و رها شد در بین خیل اسبان بزرگ

ای همسایگان! موهای سفید به من یاد معاد را اعلام می کند و اینکه باید از مقدرات خدا راضی باشم

اگر به دنیا و زینت های آن اعتماد داشتم، بر کوچ و رحلت درگذشتگان می گریستم!

زمانه اهل مرا هلاک کرد و آنان را پراکنده نمود، مانند پراکنده شدن و تفرقه ای که در اثر صدمه سنگ ایجاد می شود

بعضی ماندند و برخی را دعوت کننده به مرگ دعوت کرد و بقیه نیز به همین ترتیب هستند که یا زنده اند یا در شرف مردن!

اما کسانی که مانده اند، می ترسم از من جدا شوند و من منتظر بازگشت کسی که رفت نیستم.

من مشغول خبر دادن از اهل و فرزندانم هستم، مثل شخص خوابی که بعد از بیداری رؤیایش را بازگو می کند!

اگر اشتغال چشمانم نبود به کسانی که درگذشتند از اهل بیت رسول الله صلی اللَّه علیه و آله و سلم، من نمی نشستم!

و برای دوستان شما، برای محزون بودن از مظلومیت شما مشغولیتی است، زیرا شما را پشت سر هم مفقود و از دست رفته می یابد

چقدر دستان آنها در کربلا از تن جدا شد و چهره ها که به خاک زمین مالیده شد!

حسین علیه السّلام کشته شد و خبر قتل او را شبانه آوردند، در حالی که می دانستند که این آقای بشر است .

ای امت بدکردار! پیغمبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم را در مورد امتحان نیکوی قرآن و سوره های آن خوب جزا ندادید!

وقتی پیغمبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم رفت، با فرزندان او معامله جانشین کردن گرگ در نجات وادی ذی بقر کردید (مثلی است.)

یحیی بن اکثم می گوید: مأمون مرا پی کاری فرستاد، وقتی برگشتم، دعبل به این بیت رسیده بود:

هیچ قبیله ای از قبایل نمانده که ما او را بشناسیم، از یمانی ها و بکری ها و مضری ها!

مگر آنکه در خون آنها شریک هستند، مانند شرکت کردن قوم قمار باز که بر تقسیم گوشت شتر جمع می شوند

کشتن و اسیر کردن و ترساندن و غارت کردن را جنگجویان گویی به اهل روم و خزر انجام می دادند!

اگر بنی امیه چنین کردند معذور بودند، ولی بنی الفتاح را من معذور نمی دانم!

قومی را شما بر اسلامشان کشتید که اول آنها اگر می توانست بر کفر عبور می کرد

پسران حرب و مروان و خانواده شان، پسران معیط بودند که صاحبان حقد و کینه بودند

بیا و کنار قبر انسان پاکی که در طوس مدفون است سکنی گزین، اگر در دین حاجتی داری!

هیهات که هر کس در گروی عمل خویش است و دو دست اختیار هم دارد، پس اگر می خواهی بگیر، وگرنه رها نما!

یحیی بن اکثم می گوید: مأمون عمامه اش را به زمین زد و گفت: ای دعبل! به خدا قسم راست گفتی! - . امالی مفید: ۳۲۴، امالی طوسی: ۱۰۰ -

**[ترجمه]

إيضاح

قوله زوری أی ازواری و بعدی عن النساء و الحلم الأناه و العقل قوله ترجو الصبی أی ترجو منی أن أتصابی لها و الحلبه بالتسکین خیل تجمع للسباق من کل أوب لا تخرج من إصطبل واحد و أخنی علیه الدهر أی أتی علیه و أهلکه و الشعب الصدع فی الشی ء و إصلاحه أیضا قوله أصات بهم أی صوت بهم و دعاهم.

قوله لم أقر من وقر یقر بمعنی جلس قوله للتحزین أی لموالیک بسبب مظلومیتکم و حزنه لها شغل من أن یبیت لأنه یتذکر مفقودا علی أثر مفقود منکم و فی بعض النسخ للخدین و یئول حاصل المعنی إلی ما ذکرناه و علی التقدیرین لا یخلو من تکلف و أثر التصحیف و التحریف فیه ظاهر.

ص: ۳۲۴

قوله و مسراهم بمقتله أی ساروا و رجعوا باللیل مخبرین بقتله أو مع صدور هذا الفعل عنهم و ذو بقر اسم واد(۱)

و هذا إشاره إلی مثل و الأیسار القوم المجتمعون علی المیسر و هو جمع الیاسر أیضا و هو الذی یلی قسمه جزور المیسر.

قوله إن کنت تربع أی تقف و تقیم من دین علی وطر أی حاجه أی إن کانت لک حاجه فی الدین.

**[ترجمه]کلمه «زوری» یعنی فاصله گرفتن و دوری من از زنان و حلم بردباری و عقل است و عبارت «ترجو الصبی» یعنی از من توقع دارد برای او خود را به کودکی بزنم. و «حلبه» به سکون لام، گله ای هستند که از هر جایی برای مسابقه جمع می شوند و از یک اصطبل خارج نمی شوند و عبارت «اخنی علیه الدهر» یعنی روزگار به سمت او آمد و او را هلاک کرد، و «شعب» پراکندگی در چیزی و همچنین اصلاح آن را گویند. عبارت «اصات بهم» یعنی آنان را صدا زد و دعوت کرد.

عبارت «لم اقر» از «وقر یقر» گرفته شده و به معنای نشستن است و کلمه «للتحزین» یعنی دوستان تو به سبب مظلومیت شما و اندوه آنان بر شما، دارای مشغله اند که مانع خوابیدن آنهاست. زیرا پشت سر هم مفقودی از شما در پی دیگری می آید و مفقود می شود و در بعضی نسخه ها «للخدین» دارد و بازگشت معنی به همین چیزی است که گفته شد و بر هر دو فرض، بیت خالی از تکلف نیست و آثار تصحیف یا تحریف در بیت ظاهر است.

کلمه «مسراهم بمقتله» یعنی رفتند و شبانه برگشتند و خبر از قتل او آوردند، یا معنا این باشد که با صدور فعل قتل امام حسین علیه السّلام از آنها، باز مدعی اند که او سید بشر است. و «ذو بقر» نام یک وادی است و این مصراع اشاره به یک مثل دارد و «ایسار» قومی هستند که بر قمار جمع می شوند و ایسار جمع یاسر است و او کسی است که متولی تقسیم شتر قمار شده می شود.

عبارت «ان کنت تربع» یعنی اگر بمانی و مقیم شوی. «من دین علی وطر»، «وطر» یعنی حاجت و معنا این است که اگر حاجت دینی داری.

**[ترجمه]

«۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: عَزَّی أَبُو الْعَیْنَا ابْنَ الرِّضَا علیه السلام عَنْ أَبِیهِ قَالَ لَهُ أَنْتَ تَجِلُّ عَنْ وَصْفِنَا وَ نَحْنُ نَقِلُّ عَنْ عِظَتِکَ وَ فِی عِلْمِ اللَّهِ مَا کَفَاکَ وَ فِی ثَوَابِ اللَّهِ مَا عَزَّاکَ (۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: ابو العینا امام جواد علیه السّلام را به خاطر شهادت پدر تسلیت داد و به او گفت: تو از وصف ما بزرگ تری و ما کمتر از آنیم که تو را نصیحت کنیم و در علم خدا هست آنچه تو را کفایت کند و در ثواب خدا هست آنچه تو را تعزیت و تسلیت دهد. - . مناقب ۴ : ۳۶۲ -

**[ترجمه]

کتاب المقتضب لابن عیاش، عن عبد الله بن محمد المسعودی عن المغیره بن محمد المهلبی قال: أنشدنی عبد الله بن أیوب الخریتی الشاعر و کان انقطاعه إلی أبی الحسن علی بن موسی الرضا علیه السلام یخاطب ابنه أبا جعفر محمد بن علی بعد وفاه أبیه الرضا علیه السلام

یا ابن الذبیح و یا ابن أعراق الثری***طابت أرومته و طاب عروقا

یا ابن الوصی وصی أفضل مرسل***أعنی النبی الصادق المصدوقا

ما لف فی خرق القوابل مثله***أسد یلف مع الخریق خریقا

یا أیها الحبل المتین متی أغد***یوما بعقوته أجده وثیقا

أنا عائذ بک فی القیامه لائذ***أبغی لدیک من النجاه طریقا

لا یسبقنی فی شفاعتکم غدا***أحد فلست بحبکم مسبوقا

یا ابن الثمانیه الأئمه غربوا***و أبا الثلاثه شرقوا تشریقا

إن المشارق و المغارب أنتم***جاء الکتاب بذلکم تصدیقا.

**[ترجمه]کتاب المقتضب: مغیره بن محمّد مهلبی می گوید: عبداللّه بن ایوب خریتی شاعر که خدمت حضرت رضا علیه السّلام رفت و آمد داشت، این اشعار را برایم خواند که پس از فوت حضرت رضا علیه السّلام، خطاب به فرزندش حضرت جواد علیه السّلام می کند:

ای پسر حسین ذبیح خدا و پسر رگ های زمین که اصل و نسبش طاهر و ریشه هایش پاکیزه است!

ای پسر وصیّ بهترین رسولان، یعنی پیامبر راستگوی تصدیق شده!

قابلگان فرزندی مانند او را در پارچه نپیچیدند که شیری است چون طوفان که در پارچه پیچیده می شود

ای ریسمان استوار! کی روزی بر من بیاید که ببینم او را که در اطراف خانه خود محکم ایستاده؟

من به تو پناهنده شدم و در قیامت به تو پناه می آورم و نزد تو برای خودم دنبال راه نجات می گردم

برای شفاعت فردای قیامت توسط شما کسی از من جلو نزند، زیرا من در محبت شما تابع نیستم و خودم محب شمایم

ای پسرائمه هشت گانه که وفات کردند و ای پدر سه امام بعدی که نورافشانی و ظهور کردند!

شما شرق و غرب عالم هستید و قرآن این امر را تصدیق کرده است

**[ترجمه]

بیان

الأرومه بالفتح الأصل و العقوه الساحه و ما حول الدار و تغریب الثمانیه لعله کنایه عن وفاتهم کما أن تشریق الثلاثه کنایه عن کونهم ظاهرین أو بمعرض الظهور و التغریب کنایه عن سکناهم غالبا أو ولادتهم فی بلاد الحجاز و یثرب و هی غربیه بالنسبه إلی العراق فالتشریق ظاهر.

۱- ۱. قال الفیروزآبادی: ذو بقر: واد بین أخیله حمی الربذه.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۲.

**[ترجمه]«ارومه» به فتح همزه، اصل را گويند و «عقوه» حياط و اطراف خانه را گويند. «تغريب ثمانيه» شايد كنايه از وفات هشت امام قبلى باشد، همان طور كه «تشريق ثلاثه» كنايه از ظاهر بودن يا در معرض ظهور بودن آنان است و «تغريب» كنايه است از سكناى غالبى يا ولادتشان در حجاز و مدينه كه نسبت به عراق در غرب واقع شده و «تشريق» نيز واضح است، چون عراق در شرق حجاز است .

**[ترجمه]

باب ۲۳ ما ظهر من بركات الروضه الرضويه على مشرفها ألف تحيه و معجزاته عليه السلام عندها على الناس

الأخبار

«۱»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو طَالِبٍ الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُنَانٍ الطَّائِيُّ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُمَرَ النُّوقَانِيَّ يَقُولُ: بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ بِنُوقَانَ فِي عِلِّيَّةٍ لَنَا فِي لَيْلَةٍ ظَلْمَاءَ إِذَا انْتَبَهْتُ فَنَظَرْتُ إِلَى النَّاحِيَةِ الَّتِي فِيهَا مَشْهَدُ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام بِسَنَابَادَ فَرَأَيْتُ نُوراً قَدْ عَلَا حَتَّى امْتَلَأَ مِنْهُ الْمَشْهَدُ وَ صَارَ مُضِيئاً كَأَنَّهُ نَهَارٌ فَكُنْتُ شَاكّاً فِي أَمْرِ الرِّضَا عليه السلام وَ لَمْ أَكُنْ عَلِمْتُ أَنَّهُ حَقٌّ فَقَالَتْ لِي أُمِّي وَ كَانَتْ مُخَالِفَةً مَا لَكَ فَقُلْتُ لَهَا رَأَيْتُ نُوراً سَاطِعاً قَدِ امْتَلَأَ مِنْهُ الْمَشْهَدُ بِسَنَابَادَ فَقَالَتْ أُمِّي لَيْسَ ذَلِكَ بِشَيْ ءٍ وَ إِنَّمَا هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ قَالَ فَرَأَيْتُ لَيْلَةً أُخْرَى مُظْلِمَةً أَشَدَّ ظُلْمَةً مِنَ اللَّيْلَةِ الْأُولَى و مِثْلَ مَا كُنْتُ رَأَيْتُ مِنَ النُّورِ وَ الْمَشْهَدُ قَدِ امْتَلَأَ بِهِ فَأَعْلَمْتُ أُمِّي ذَلِكَ وَ جِئْتُ بِهَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ حَتَّى رَأَتْ مَا رَأَيْتُ مِنَ النُّورِ وَ امْتَلَأَ الْمَشْهَدُ مِنْهُ فَاسْتَعْظَمَتْ ذَلِكَ وَ أَخَذَتْ فِي الْحَمْدِ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا أَنَّهَا لَمْ تُؤْمِنْ بِهِ كَإِيمَانِي فَقَصَدْتُ إِلَى الْمَشْهَدِ فَوَجَدْتُ الْبَابَ مُغْلَقاً فَقُلْتُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ أَمْرُ الرِّضَا عليه السلام حَقّاً فَافْتَحْ لِي هَذَا الْبَابَ ثُمَّ دَفَعْتُهُ بِيَدِي فَانْفَتَحَ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي لَعَلَّهُ لَمْ يَكُنْ مُغْلَقاً عَلَى مَا وَجَبَ فَغَلَّقْتُهُ حَتَّى عَلِمْتُ أَنَّهُ لَمْ يُمْكِنْ فَتْحُهُ إِلَّا بِمِفْتَاحٍ ثُمَّ قُلْتُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ أَمْرُ الرِّضَا حَقّاً فَافْتَحْ لِي هَذَا الْبَابَ ثُمَّ دَفَعْتُهُ بِيَدِي فَانْفَتَحَ فَدَخَلْتُ وَ زُرْتُ وَ صَلَّيْتُ وَ اسْتَبْصَرْتُ فِي

ص: ۳۲۶

أَمْرِ الرِّضَا علیه السلام فَكَنْتُ أَقْصِدُهُ بَعْدَ ذَلِکَ كُلَّ جُمُعَةٍ زَائِراً مِنْ نُوقَانَ وَ أَصَلِّی عِنْدَهُ إِلَی وَقْتِی هَذَا(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو طالب حسین بن عبداللّه بن بنان طایی می گوید: از محمّد بن عمر نوقانی شنیدم که می گفت: یک شب من در نوقان در بالاخانه خوابیده بودم و شب تاریکی بود. یک مرتبه از خواب بیدار شدم. نگاه کردم به آن طرف که محل دفن حضرت رضا علیه السّلام است. دیدم نوری بسیار زیاد تابیده، به طوری که تمام اطراف حرم مثل روز روشن است. من درباره امامت حضرت رضا علیه السّلام تردید داشتم. مادرم که مخالف این خانواده بود به من گفت: چه شده؟جریان را برایش شرح دادم که نوری تمام سناباد را روشن کرده. گفت: چیزی نیست، این از کارهای شیطان است.

محمّد گفت: شب دیگری که تاریک تر از آن شب بود، باز همان نور را دیدم که تمام اطراف حرم را روشن کرده است. مادرم را متوجه کردم و او را آوردم در همان جایی که خودم آن نور را می دیدم. او از دیدن آن نور در شگفت شد و شروع به حمد و ثنای پروردگار کرد، ولی او مثل من ایمان نیاورد! به جانب حرم رفتم. دیدم درب ها بسته است. گفتم: خدایا اگر واقعا حضرت رضا علیه السّلام امام است، این درب را برایم بگشا! همین که دست به درب زدم، باز شد! با خود گفتم شاید آن طور که باید بسته نبوده. درب را چنان بستم که جز به وسیله کلید باز نمی شد، باز گفتم: خدایا! اگر امامت حضرت رضا علیه السّلام واقعیت دارد، درب را برایم باز کن! تا با در را دست کشیدم، باز شد. وارد حرم شدم، زیارت کردم، نماز خواندم و عارف به مقام آن جناب شدم و هر روز جمعه، از نوقان به زیارت حضرت رضا علیه السّلام می رفتم و نماز را آنجا می خواندم و این کار را تا حالا نیز ادامه داده ام. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۷۸ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو طَالِبٍ الْحُسَیْنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُنَانٍ الطَّائِیُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا مَنْصُورِ بْنَ عَبْدِ الرَّزَّاقِ یَقُولُ لِحَاکِمِ طُوسَ الْمَعْرُوفِ بِالْبِیوَرْدِیِّ هَلْ لَکَ وَلَدٌ فَقَالَ لَا فَقَالَ لَهُ أَبُو مَنْصُورٍ لِمَ لَا تَقْصِدُ مَشْهَدَ الرِّضَا علیه السلام وَ تَدْعُو اللَّهَ عِنْدَهُ حَتَّی یَرْزُقَکَ وَلَداً فَإِنِّی سَأَلْتُ اللَّهَ تَعَالَی هُنَاکَ فِی حَوَائِجَ فَقُضِیَتْ لِی قَالَ الْحَاکِمُ فَقَصَدْتُ الْمَشْهَدَ عَلَی سَاکِنِهِ السَّلَامُ وَ دَعَوْتُ اللَّهَ تَعَالَی عِنْدَ الرِّضَا علیه السلام أَنْ یَرْزُقَنِی وَلَداً فَرَزَقَنِی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَلَداً ذَكَراً فَجِئْتُ إِلَی أَبِی مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَ أَخْبَرْتُهُ بِاسْتِجَابَةِ اللَّهِ تَعَالَی لِی فِی الْمَشْهَدِ فَوَهَبَ لِی وَ أَعْطَانِی وَ أَكْرَمَنِی عَلَی ذَلِکَ.

قال الصدوق رحمه الله لما استأذنت الأمیر السعید رکن الدوله فی زیاره مشهد الرضا علیه السلام أذن لی فی ذلک فی رجب من سنه اثنتین و خمسین و ثلاثمائه فلما انقلبت عنه ردنی فقال لی هذا مشهد مبارک قد زرته و سألت الله تعالی حوائج كانت فی نفسی فقضاها لی فلا تقصر فی الدعاء لی هناک و الزیاره عنی فإن الدعاء فیه مستجاب فضمنت ذلک له و وفیت به فلما عدت من المشهد علی ساکنه التحیه و السلام و دخلت إلیه قال لی هل دعوت لنا و زرت عنا فقلت نعم فقال لی قد أحسنت فقد صح لی أن الدعاء فی ذلک المشهد مستجاب (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو طالب حسین بن عبداللّه بن بنان طایی گفت: شنیدم که ابو منصور ابن عبدالرزاق به حاکم

طوس که معروف به ابیوردی بود می گفت: تو بچه داری؟ جواب داد: نه. گفت: پس چرا به زیارت حضرت رضا علیه السّلام نمی روی تا کنار قبر آن جناب از خدا بخواهی که به تو فرزندی بدهد؟ من در کنار قبر حضرت رضا علیه السّلام از خداوند حوائجی خواستم و برآورده شده.

فرماندار طوس گفت: من به زیارت آن جناب رفتم در کنار قبر حضرت رضا علیه السّلام، از خداوند تقاضای فرزندی کردم. خداوند به من پسری عنایت کرد. پیش ابو منصور عبدالرزاق آمدم و جریان را برایش شرح دادم که دعایم در کنار قبر امام مستجاب شد. او به من جایزه ای بزرگ بخشید و مرا به واسطه این کار، مورد لطف و عنایت خویش قرار داد.

شیخ صدوق (رحمه اللّه) می گوید: در ماه رجب سال ۳۵۲ که تصمیم زیارت حضرت رضا علیه السّلام را داشتم، برای کسب اجازه پیش امیر سعید رکن الدوله رفتم و اجازه خواستم. اجازه داد و همین که از پیش او خارج شدم، دو مرتبه مرا خواست. گفت: آنجا حرم مقدسی است که من زیارت کرده ام. از خداوند حاجت هایی در کنار قبر حضرت رضا علیه السّلام خواسته ام و تمام آنها برآورده شده. مبادا در دعا برای من در آنجا و زیارت از طرف من کوتاهی کنی. دعا کنار قبه آن جناب که مستجاب است. من ضمانت کردم که چنین کنم و به عهد خود نیز وفا کردم. وقتی از زیارت برگشتم و پیش امیر رفتم گفت: برایم دعا کردی و از طرف من زیارت نمودی؟ گفتم: آری. گفت برای من ثابت شده که دعا کنار قبر حضرت رضا علیه السّلام مستجاب است. -. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۷۹ -

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام]: حَدَّثَنَا أَبُو نَصْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَیْنِ الضَّبِّیُّ وَ مَا لَقِیتُ أَنْصَبَ مِنْهُ وَ بَلَغَ مِنْ نَصْبِهِ أَنَّهُ کَانَ یَقُولُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ فَرْداً وَ امْتَنَعَ مِنَ الصَّلَاهِ عَلَی آلِهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا بَکْرٍ الْحَمَّامِیَّ الْفَرَّاءَ فِی سِکَّهِ حَرْبٍ بِنَیْسَابُورَ وَ کَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْحَدِیثِ یَقُولُ أَوْدَعَنِی بَعْضُ النَّاسِ وَدِیعَهً فَدَفَنْتُهَا وَ نَسِیتُ مَوْضِعَهَا فَلَمَّا أَتَی عَلَی ذَلِکَ مُدَّهٌ جَاءَنِی صَاحِبُ الْوَدِیعَهِ یُطَالِبُنِی بِهَا فَلَمْ أَعْرِفْ مَوْضِعَهَا وَ تَحَیَّرْتُ وَ اتَّهَمَنِی صَاحِبُ الْوَدِیعَهِ فَخَرَجْتُ مِنْ بَیْتِی مَغْمُوماً مُتَحَیِّراً وَ رَأَیْتُ جَمَاعَهً مِنَ النَّاسِ یَتَوَجَّهُونَ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۷۸.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۷۹.

إِلَی مَشْهَدِ الرِّضَا علیه السلام فَخَرَجْتُ مَعَهُمْ إِلَی الْمَشْهَدِ وَ زُرْتُ وَ دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ یُبَیِّنَ لِی مَوْضِعَ الْوَدِیعَهِ فَرَأَیْتُ هُنَاکَ فِیمَا یَرَی النَّائِمُ کَأَنْ آتٍ أَتَانِی فَقَالَ لِی دَفَنْتَ الْوَدِیعَهَ فِی مَوْضِعِ کَذَا وَ کَذَا فَرَجَعْتُ إِلَی صَاحِبِ الْوَدِیعَهِ فَأَرْشَدْتُهُ إِلَی ذَلِکَ الْمَوْضِعِ الَّذِی رَأَیْتُهُ فِی الْمَنَامِ وَ أَنَا غَیْرُ مُصَدِّقٍ بِمَا رَأَیْتُ فَقَصَدَ صَاحِبُ الْوَدِیعَهِ ذَلِکَ الْمَکَانَ فَحَفَرَهُ وَ اسْتَخْرَجَ مِنْهُ الْوَدِیعَهَ بِخَتْمِ صَاحِبِهَا فَکَانَ الرَّجُلُ بَعْدَ ذَلِکَ یُحَدِّثُ النَّاسَ بِهَذَا الْحَدِیثِ وَ یَحُثُّهُمْ عَلَی زِیَارَهِ هَذَا الْمَشْهَدِ عَلَی سَاکِنِهِ التَّحِیَّهُ وَ السَّلَامُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: احمد بن حسین ضبی که دشمن تر از او با اولاد علی علیه السّلام ندیده بودم، به طوری که در صلوات فرستادن می گفت: «اللهمّ صلّ علی محمّد» و حاضر نبود «آل محمّد» را به زبان آورد، گفت: از ابوبکر حمامی پوستین فروش که مردی اهل حدیث بود، در بین راه جنگی در نیشابور شنیدم که می گفت: مردی به من امانتی سپرد. من آن امانت را دفن کردم، ولی محل دفینه را فراموش نمودم. مدتی که گذشت صاحب امانت آمد و امانت خود را خواست، ولی من که محل آن را نمی دانستم، در جواب او حیران شدم و بالاخره صاحب امانت مرا متهم کرد. با حالت تحیر و اندوه از خانه خارج شدم دیدم قافله ای عازم زیارت حضرت رضا علیه السّلام هستند. با آن قافله عازم مشهد شدم، زیارت کردم و از خدا خواستم که محل دفینه را به خاطرم آورد.

در مشهد در خواب دیدم یک نفر آمد و گفت: آن امانت را در فلان محل پنهان کرده ای. برگشتم پیش صاحب امانت و او را راهنمایی کردم به محلی که در خواب به من گفته بودند. خودم آنچه را که در خواب دیده بودم قبول نداشتم. صاحب امانت به آنجا رفت و امانت را با همان مهر خودش بیرون آورد. آن مرد این جریان را پیوسته نقل می کرد و مردم را به زیارت حضرت رضا علیه السّلام ترغیب می نمود. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۷۹ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ التَّمِیمِیُّ الْهَرَوِیُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِیَّ بْنَ الْحَسَنِ الْقُهَسْتَانِیَّ قَالَ: کُنْتُ بِمَرْوِالرُّودِ فَلَقِیتُ بِهَا رَجُلًا مِنْ أَهْلِ مِصْرَ مُجْتَازاً اسْمُهُ حَمْزَهُ فَذَکَرَ أَنَّهُ خَرَجَ مِنْ مِصْرَ زَائِراً إِلَی مَشْهَدِ الرِّضَا علیه السلام بِطُوسَ وَ أَنَّهُ لَمَّا دَخَلَ الْمَشْهَدَ کَانَ قُرْبَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَزَارَ وَ صَلَّی وَ لَمْ یَکُنْ ذَلِکَ الْیَوْمَ زَائِراً غَیْرُهُ فَلَمَّا صَلَّی الْعَتَمَهَ أَرَادَ خَادِمُ الْقَبْرِ أَنْ یُخْرِجَهُ وَ یُغْلِقَ الْبَابَ فَسَأَلَهُ أَنْ یُغْلِقَ عَلَیْهِ الْبَابَ وَ یَدَعَهُ فِی الْمَشْهَدِ لِیُصَلِّیَ فِیهِ فَإِنَّهُ جَاءَ مِنْ بَلَدٍ شَاسِعٍ وَ لَا یُخْرِجَهُ وَ أَنَّهُ لَا حَاجَهَ لَهُ فِی الْخُرُوجِ فَتَرَکَهُ وَ غَلَّقَ عَلَیْهِ الْبَابَ وَ أَنَّهُ کَانَ یُصَلِّی وَحْدَهُ إِلَی أَنْ أَعْیَا فَجَلَسَ وَ وَضَعَ رَأْسَهُ عَلَی رُکْبَتَیْهِ یَسْتَرِیحُ سَاعَهً فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ رَأَی فِی الْجِدَارِ مُوَاجَهَهَ وَجهِهِ رُقْعَهً عَلَیْهَا هَذَانِ الْبَیْتَانِ:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ یَرَی قَبْراً بِرُؤْیَتِهِ***یُفَرِّجُ اللَّهُ عَمَّنْ زَارَهُ کَرْبَهُ

فَلْیَأْتِ ذَا الْقَبْرَ إِنَّ اللَّهَ أَسْکَنَهُ***سُلَالَهً مِنْ نَبِیِّ اللَّهِ مُنْتَجَبَهً

قَالَ فَقُمْتُ وَ أَخَذْتُ فِی الصَّلَاهِ إِلَی وَقْتِ السَّحَرِ ثُمَّ جَلَسْتُ کَجِلْسَتِیَ الْأُولَی وَ وَضَعْتُ رَأْسِی عَلَی رُکْبَتَیَّ فَلَمَّا رَفَعْتُ رَأْسِی لَمْ أَرَ مَا عَلَی الْجِدَارِ شَیْئاً وَ کَانَ الَّذِی أَرَاهُ مَکْتُوباً رَطْباً کَأَنَّهُ کُتِبَ فِی تِلْکَ السَّاعَهِ قَالَ فَانْفَلَقَ الصُّبْحُ وَ فُتِحَ الْبَابُ وَ خَرَجْتُ مِنْ هُنَاکَ

(۲).

۱- ۱. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۷۹ و ۲۸۰.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۰ و ۲۸۱.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالحسن علی بن حسن قهستانی گفت: من در مرو رود بودم. مردی از اهالی مصر به نام حمزه را ملاقات کردم که از مرو می گذشت و به وطن خود می رفت. او گفت: من از مصر برای زیارت حضرت رضا علیه السّلام خارج شدم. وقتی وارد حرم شدم، نزدیک غروب بود. زیارت کردم و نماز خواندم. آن روز غیر من زائری در آنجا وجود نداشت. نماز عشا را که خواندم، خادم حرم خواست مرا بیرون کند و درب را ببندد. خواهش کردم مرا در حرم بگذارد و درب را ببندد تا نماز بخوانم. به او گفتم: من از راه دوری آمده ام و احتیاج به خارج شدن ندارم. خادم درب را بست و مرا همان جا گذاشت. گفت: آنقدر نماز خواندم تا خسته شدم. پس روی زمین نشستم و سرم را روی زانوان گذاشتم تا مختصر استراحتی کنم. همین که سر بلند کردم، دیدم در دیوار رو به رو، روی یک کاغذ این دو بیت شعر نوشته شده:

هر کس دوست دارد قبری را ببیند که با دیدن آن خدا اندوه زائر آن را بر طرف سازد باید به نزد این قبر بیاید که خدا فرزندی از پیامبر برگزیده خود را در آن ساکن فرموده است

گفت: از جای حرکت کردم و تا سحرگاه مشغول نماز شدم. باز مثل مرتبه قبل نشستم و سر روی زانوان گذاشتم. وقتی سر برداشتم، آنچه روی دیوار دیده بودم نبود و نوشته ای که دیدم، هنوز تر و مرطوب بود، مثل اینکه تازه نوشته شده باشد. اذان صبح که شد، درب را باز کردند و از حرم خارج شدم. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۰ -

**[ترجمه]

بیان

الشاسع البعید.

**[ترجمه]«شاسع» به معنای بعید و دور است.

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو عَلِیٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْمُعَاذِیُّ النَّیْسَابُورِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ النَّصْرِیُّ الْمُعَدِّلُ قَالَ: رَأَی رَجُلٌ مِنَ الصَّالِحِینَ فِیمَا یَرَی النَّائِمُ الرَّسُولَ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ أَزُورُ مِنْ أَوْلَادِکَ فَقَالَ إِنَّ مِنْ أَوْلَادِی مَنْ أَتَانِی مَسْمُوماً وَ إِنَّ مِنْ أَوْلَادِی مَنْ أَتَانِی مَقْتُولًا قَالَ فَقُلْتُ لَهُ فَمَنْ أَزُورُ مِنْهُمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَعَ تَشَتُّتِ أَمَاکِنِهِمْ أَوْ قَالَ مَشَاهِدِهِمْ قَالَ مَنْ هُوَ أَقْرَبُ مِنْکَ یَعْنِی بِالْمُجَاوَرَهِ وَ هُوَ مَدْفُونٌ بِأَرْضِ الْغُرْبَهِ قَالَ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ تَعْنِی الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ صلی الله علیه و آله قُلْ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [و آله] قُلْ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [و آله] قُلْ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [و آله] ثَلَاثاً(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالحسن علی بن احمد بن علی نصری معدل گفت: مردی از نیکوکاران، پیغمبر صلی اللّٰه علیه و

آله و سلم را در خواب دید و عرض کرد: یا رسول اللّه! به زیارت کدام یک از اولادت بروم؟ پیغمبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: بعضی از فرزندانم مسموم پیش من آمدند و بعضی شهید شده با شمشیر جفا. عرض کردم: با فاصله ای که آنها از هم دارند (یا گفت با فاصله ای که زیارتگاه های ایشان که از هم دارد)، کدام یک از آنها را زیارت کنم ؟ فرمود: هر کدام به تو نزدیک ترند و در دیار غربت دفن شده اند. گفتم: منظورتان حضرت رضا است؟ فرمود: بگو: صلی اللّه علیه (و آله) بگو: صلی اللّه علیه (و آله) بگو: صلی اللّه علیه (و آله). و سه مرتبه تکرار کرد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۱ -

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو عَلِیٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْمُعَاذِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَکَمِیُّ الْحَاکِمُ بِنُوقَانَ قَالَ: خَرَجَ عَلَیْنَا رَجُلَانِ مِنَ الرَّیِّ بِرِسَالَهٍ بَعْضِ السَّلَاطِینِ بِهَا إِلَی الْأَمِیرِ نَصْرِ بْنِ أَحْمَدَ بِبُخَارَی وَ کَانَ أَحَدُهُمَا مِنْ أَهْلِ رَیٍّ وَ الْآخَرُ مِنْ أَهْلِ قُمَّ وَ کَانَ الْقُمِّیُّ عَلَی الْمَذْهَبِ الَّذِی کَانَ قَدِیماً بِقُمَّ فِی النَّصْبِ وَ کَانَ الرَّازِیُّ مُتَشَیِّعاً فَلَمَّا بَلَغَا نَیْسَابُورَ قَالَ الرَّازِیُّ لِلْقُمِّیِّ أَ لَا نَبْدَأُ بِزِیَارَهِ الرِّضَا ثُمَّ نَتَوَجَّهُ إِلَی بُخَارَی فَقَالَ الْقُمِّیُّ قَدْ بَعَثَنَا سُلْطَانُنَا بِرِسَالَهٍ إِلَی الْحَضْرَهِ بِبُخَارَی فَلَا یَجُوزُ لَنَا أَنْ نَشْتَغِلَ بِغَیْرِهَا حَتَّی نَفْرُغَ مِنْهَا فَقَصَدَا بُخَارَی وَ أَدَّیَا الرِّسَالَهَ وَ رَجَعَا حَتَّی إِذَا حَاذَیَا طُوسَ فَقَالَ الرَّازِیُّ لِلْقُمِّیِّ أَ لَا نَزُورُ الرِّضَا علیه السلام قَالَ خَرَجْتُ مِنَ الرَّیِّ مُرْجِئاً لَا أَرْجِعُ إِلَیْهَا رَافِضِیّاً قَالَ فَسَلَّمَ الرَّازِیُّ أَمْتِعَتَهُ وَ دَوَابَّهُ إِلَیْهِ وَ رَکِبَ حِمَاراً وَ قَصَدَ مَشْهَدَ الرِّضَا علیه السلام وَ قَالَ لِخُدَّامِ الْمَشْهَدِ خَلُّوا الْمَشْهَدَ لِی هَذِهِ اللَّیْلَهَ وَ ادْفَعُوا إِلَیَّ مَفَاتِحَهُ فَفَعَلُوا ذَلِکَ قَالَ فَدَخَلْتُ الْمَشْهَدَ وَ غَلَّقْتُ الْبَابَ وَ زُرْتُ الرِّضَا علیه السلام ثُمَّ قُمْتُ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ صَلَّیْتُ مَا شَاءَ اللَّهُ تَعَالَی وَ ابْتَدَأْتُ فِی قِرَاءَهِ الْقُرْآنِ مِنْ أَوَّلِهِ

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۱.

قَالَ فَكُنْتُ أَسْمَعُ صَوْتاً بِالْقُرْآنِ كَمَا أَقْرَأُ فَقَطَعْتُ صَلَاتِي وَ زُرْتُ الْمَشْهَدَ كُلَّهُ وَ طَلَبْتُ نَوَاحِيَهُ فَلَمْ أَرَ أَحَداً فَعُدْتُ إِلَى مَكَانِي وَ أَخَذْتُ فِي الْقِرَاءَهِ مِنْ أَوَّلِ الْقُرْآنِ فَكُنْتُ أَسْمَعُ الصَّوْتَ كَمَا أَقْرَأُ لَا يَنْقَطِعُ فَسَكَتُّ هُنَيْئَهً وَ أَصْغَيْتُ بِأُذُنِي فَإِذَا الصَّوْتُ مِنَ الْقَبْرِ فَكُنْتُ أَسْمَعُ مِثْلَ مَا أَقْرَأُ حَتَّى بَلَغْتُ آخِرَ سُورَهِ مَرْيَمَ علیها السلام فَقَرَأْتُ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمنِ وَفْداً وَ نَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلى جَهَنَّمَ وِرْداً(۱) فَسَمِعْتُ الصَّوْتَ مِنَ الْقَبْرِ يَوْمَ يُحْشَرُ الْمُتَّقُونَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْداً وَ يُسَاقُ الْمُجْرِمُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْداً حَتَّى خَتَمْتُ الْقُرْآنَ وَ خَتَمَ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ رَجَعْتُ إِلَى نُوقَانَ فَسَأَلْتُ مَنْ بِهَا مِنَ الْمُقْرِءِينَ عَنْ هَذِهِ الْقِرَاءَهِ فَقَالُوا هَذَا فِي اللَّفْظِ وَ الْمَعْنَى مُسْتَقِيمٌ لَكِنَّ لَا نَعْرِفُ فِي قِرَاءَهِ أَحَدٍ قَالَ فَرَجَعْتُ إِلَى نَيْسَابُورَ فَسَأَلْتُ مَنْ بِهَا مِنَ الْمُقْرِءِينَ عَنْ هَذِهِ الْقِرَاءَهِ فَقُلْتُ مَنْ قَرَأَ- يَوْمَ يُحْشَرُ الْمُتَّقُونَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْداً وَ يُسَاقُ الْمُجْرِمُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْداً فَقَالَ لِي مِنْ أَيْنَ جِئْتَ بِهَذَا فَقُلْتُ وَقَعَ لِيَ احْتِيَاجٌ إِلَى مَعْرِفَتِهَا فِي أَمْرٍ حَدَثَ فَقَالَ هَذِهِ قِرَاءَهُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ رِوَايَهِ أَهْلِ الْبَيْتِ علیهم السلام ثُمَّ اسْتَحْكَانِيَ السَّبَبَ الَّذِي مِنْ أَجْلِهِ سَأَلْتُ عَنْ هَذِهِ الْقِرَاءَهِ فَقَصَصْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّهَ وَ صَحَّتْ لِيَ الْقِرَاءَهُ(۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو عمر و محمّد بن عبداللَّه حکمی که حاکم نوقان بود گفت: دو نفر از ری با پیغامی از طرف یکی از سلاطین برای امیر نصر بن احمد به بخارا آمدند. یکی از آنها اهل ری و دیگری از اهالی قم بود. مرد قمی دارای مذهب قبلی خود در قم بود یعنی ناصبی و دشمن اهل بیت بود، اما مرد رازی شیعه بود. به نیشابور که رسیدند، مرد رازی به رفیق قمی خود گفت: خوب است اول به زیارت حضرت رضا علیه السّلام برویم، بعد به جانب بخارا. قمی گفت: سلطان ما را مأمور کرده که پیغامی برای امیر خراسان به بخارا ببریم. صحیح نیست که قبل از انجام مأموریت، به کار دیگری بپردازیم .

پس به جانب بخارا رفتند و مأموریتشان را انجام دادند و برگشتند تا به طوس رسیدند. مرد رازی به قمی گفت: به زیارت حضرت رضا علیه السّلام نمی روی؟ در جواب گفت: من از ری با مذهب مرجئه (گروه مخصوصی از اهل سنت که قائل به جبر و دشمن اهل بیت علیهم السّلام هستند) خارج شدم. می خواهی با مذهب رافضی برگردم؟

مرد رازی اسباب و وسائل خود را به او سپرد، سوار الاغی شد و به جانب حرم حضرت رضا علیه السّلام رفت و به خدام حرم گفت: امشب مرا در حرم تنها بگذارید و کلیدها را به من بسپارید. آنها قبول کردند. گفت: وارد حرم شدم و درها را بستم و زیارت کردم. بعد بالای سر حضرت رضا علیه السّلام هر چه توانستم نماز خواندم و شروع کردم به خواندن قرآن از اول آن.

تا اینکه متوجه شدم همان طوری که من می خوانم، صدای قرائت قرآن می آید. نماز خود را قطع کردم و تمام اطراف حرم را جستجو نمودم، اما هیچ کس را ندیدم و برگشتم به جای اول و باز شروع به خواندن قرآن کردم. از اول همان طوری که من می خواندم، همان صدا را شنیدم. تا بالاخره رسیدم به آخر سوره مریم و این آیه را خواندم: «يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمنِ وَفْداً وَ نَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلى جَهَنَّمَ وِرْداً» - . مریم / ۸۵ - ۸۶ - ، {[یاد کن] روزی را که پرهیزگاران را به سوی [خدای] رحمان گروه گروه محشور می کنیم. و مجرمان را با حال تشنگی به سوی دوزخ می رانیم.} در این موقع از درون قبر صدای تلاوت قرآن را چنین شنیدم: «یوم یحشر المتقون الی الرحمن وفدا و یساق المجرمون الی جهنم وردا.» قرآن را تمام خواندم و آن صدا نیز با من آن را ختم کرد.

فردا صبح که به نوقان آمدم، از قاریان قرآن راجع به قرائت آن آیه به نحو مذکور جستجو کردم. گفتند: از نظر لفظ و معنی درست است، ولی ما ندیده ایم و سراغ نداریم کسی چنین خوانده باشد. به نیشابور آمدم و از یک قاری نیشابوری نیز پرسیدم.

گفتم: چه کسی این آیه را چنین خوانده: «یوم یحشر المتقون الی الرحمن وفدا و یساق المجرمون الی جهنم وردا.» گفت: تو از کجا این طرز قرائت را آموخته ای؟ گفتم: اتفاقی افتاده که باید بفهمم قرائت کیست. گفت: این قرائت پیغمبر اکرم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم است از روایت اهل بیت علیهم السّلام. بعد پرسید: جریان چیست که از این قرائت پرسیدی؟ جریان را شرح دادم و ریشه قرائت برایم کشف شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۲ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو عَلِیٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُعَاذِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْهَرَوِیُّ قَالَ: حَضَرَ الْمَشْهَدَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَلْخٍ وَ مَعَهُ مَمْلُوکٌ لَهُ فَزَارَ هُوَ وَ مَمْلُوکُهُ الرِّضَا علیه السلام وَ قَامَ الرَّجُلُ عِنْدَ رَأْسِهِ یُصَلِّی وَ مَمْلُوکُهُ عِنْدَ رِجْلَیْهِ فَلَمَّا فَرَغَا مِنْ صَلَاتِهِمَا سَجَدَا فَأَطَالا سُجُودَهُمَا فَرَفَعَ الرَّجُلُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ قَبْلَ الْمَمْلُوکِ وَ دَعَا بِالْمَمْلُوکِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ وَ قَالَ لَبَّیْکَ یَا مَوْلَایَ فَقَالَ لَهُ تُرِیدُ الْحُرِّیَّهَ فَقَالَ نَعَمْ فَقَالَ أَنْتَ حُرٌّ لِوَجْهِ اللَّهِ تَعَالَی وَ مَمْلُوکَتِی فُلَانَهُ بِبَلْخٍ حُرَّهٌ لِوَجْهِ اللَّهِ وَ قَدْ زَوَّجْتُهَا مِنْکَ بِکَذَا وَ کَذَا مِنَ الصَّدَاقِ وَ ضَمِنْتُ لَهَا ذَلِکَ عَنْکَ وَ ضَیْعَتِی الْفُلَانِیَّهُ وَقْفٌ عَلَیْکُمَا وَ عَلَی أَوْلَادِکُمَا وَ أَوْلَادِ أَوْلَادِکُمَا مَا تَنَاسَلُوا

ص: ۳۳۰

۱- ۱. مریم: ۸۵ و ۸۶.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۲.

بِشَهَادَهِ هَذَا الْإِمَامِ علیه السلام.

فَبَكَى الْغُلَامُ وَ حَلَفَ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ بِالْإِمَامِ أَنَّهُ مَا كَانَ يَسْأَلُ فِي سُجُودِهِ إِلَّا هَذِهِ الْحَاجَهَ بِعَيْنِهَا وَ قَدْ تَعَرَّفْتُ الْإِجَابَهَ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِهَذِهِ السُّرْعَهِ(۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالحسن محمّد بن ابی عبداللَّه هروی گفت: مردی با غلام خود از بلخ به زیارت حضرت رضا علیه السّلام آمد. پس از زیارت، آقا طرف سر مبارک و غلام، سمت پای مبارک امام علیه السّلام به نماز ایستادند. پس از نماز هر دو به سجده رفتند و سجده ای طولانی کردند. صاحب غلام قبل از غلام خود سر از سجده برداشت. او را صدا زد، غلام سر برداشت و گفت: چه بفرمایید! صاحبش گفت: میل داری تو را آزاد کنم؟ گفت: آری. گفت تو در راه خدا آزادی و کنیزم فلان کس در بلخ نیز در راه خدا آزاد است. او را به ازدواج تو درآوردم و مهر این عقد را به فلان مبلغ خودم متعهد پرداخت هستم و باغ فلان جا که ملک من است، وقف بر شما دو نفر و اولاد و اولاد اولاد شما کردم تا وقتی که نسلی از شما باشد و این امام علیه السّلام را گواه و شاهد می گیرم.

غلام شروع به گریه کرده و گفت: به خدا قسم و به همین امام سوگند که در سجده جز همین حاجت ها چیزی نخواستم. اکنون مستجاب شدن آن دعاها و نیازها را به این سرعت می بینم! – . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۲ –

**[ترجمه]

«۸»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُعَاذِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو النَّصْرِ الْمُؤَذِّنُ النَّيْسَابُورِيُّ قَالَ: أَصَابَتْنِي عِلَّهٌ شَدِيدَهٌ ثَقُلَ مِنْهَا لِسَانِي فَلَمْ أَقْدِرْ عَلَى الْكَلَامِ فَخَطَر بِبَالِي أَنْ أَزُورَ الرِّضَا عليه السلام وَ أَدْعُوَ اللَّهَ عِنْدَهُ وَ أَجْعَلَهُ شَفِيعِي إِلَيْهِ حَتَّى يُعَافِيَنِي مِنْ عِلَّتِي وَ يُطْلِقَ لِسَانِي فَرَكِبْتُ حِمَاراً وَ قَصَدْتُ الْمَشْهَدَ وَ زُرْتُ الرِّضَا عليه السلام وَ قُمْتُ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ وَ سَجَدْتُ وَ كُنْتُ فِي الدُّعَاءِ وَ التَّضَرُّعِ مُسْتَشْفِعاً بِصَاحِبِ هَذَا الْقَبْرِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ يُعَافِيَنِي مِنْ عِلَّتِي وَ يَحُلَّ عُقْدَهَ لِسَانِي فَذَهَبَ بِيَ النَّوْمُ فِي سُجُودِي فَرَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ الْقَبْرَ قَدِ انْفَرَجَ وَ خَرَجَ مِنْهُ رَجُلٌ كَهْلٌ آدَمُ شَدِيدُ الْأُدْمَهِ فَدَنَا مِنِّي وَ قَالَ لِي يَا أَبَا النَّصْرِ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ فَأَوْمَأْتُ إِلَيْهِ كَيْفَ أَقُولُ ذَلِكَ وَ لِسَانِي مُنْغَلِقٌ فَصَاحَ عَلَيَّ صَيْحَهً فَقَالَ تُنْكِرُ لِلَّهِ قُدْرَهً قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ فَانْطَلَقَ لِسَانِي فَقُلْتُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ رَجَعْتُ إِلَى مَنْزِلِي رَاجِلًا وَ كُنْتُ أَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ انْطَلَقَ لِسَانِي وَ لَمْ يَنْغَلِقْ بَعْدَ ذَلِكَ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو علی محمّد بن احمد معاذی گفت: ابو نصر مؤذن نیشابوری نقل کرد که من به یک بیماری شدید مبتلا شدم که زبانم بند آمد و دیگر نمی توانستم حرف بزنم. به دلم گذشت که به زیارت حضرت رضا علیه السّلام بروم و کنار قبر آن سرور از خداوند بخواهم و ایشان را شفیع قرار دهم تا از این گرفتاری نجات یابم و زبانم باز شود. سوار الاغ شدم و به جانب مشهد رهسپار شدم و حضرت رضا علیه السّلام را زیارت کردم. کنار سر مبارک امام دو رکعت نماز خواندم و به سجده رفتم و در دعا و تضرع، آن جناب را شفیع قرار دادم که خداوند مرا از این بیماری نجات بخشد و زبانم باز

شود .

در همان سجده به خواب رفتم. در خواب چنین دیدم که قبر شکافته شد و پیرمردی گندمگون از قبر خارج گردید، به من نزدیک شد و گفت: ابو نصر! بگو:لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ! با اشاره گفتم: چطور بگویم؟ زبانم بند آمده! با صدای بلند فریاد زد: منکر قدرت خدایی؟ بگو لا- إِلهَ إِلَّا اللَّهُ! زبانم باز شد و گفتم: لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ! پس در حالی که می گفتم لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ پای پیاده به منزل برگشتم. از همان وقت زبانم باز شد و دیگر بند نیامد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۳ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو عَلِیٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُعَاذِیُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا النَّصْرِ الْمُؤَذِّنَ یَقُولُ: امْتَلَأَ السَّیْلُ یَوْماً سَنَابَادَ وَ کَانَ الْوَادِی أَعْلَی مِنَ الْمَشْهَدِ فَأَقْبَلَ السَّیْلُ حَتَّی إِذَا قَرُبَ مِنَ الْمَشْهَدِ خِفْنَا عَلَی الْمَشْهَدِ مِنْهُ فَارْتَفَعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ قُدْرَتِهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ وَقَعَ فِی قَنَاهٍ أَعْلَی مِنَ الْوَادِی وَ لَمْ یَقَعْ فِی الْمَشْهَدِ مِنْهُ شَیْ ءٌ(۳).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابو علی محمّد بن احمد معاذی گفت: از ابو نصر مؤذن شنیدم که روزی سیل سناباد را فرا گرفت و سناباد بلندتر از حرم حضرت رضا علیه السّلام بود. این سیل آمد تا به نزدیکی حرم رسید. ما ترسیدیم که سیل حرم را ببرد، ولی زمین به قدرت خدا بالا آمد و سیل داخل قناتی در بالای این ناحیه وارد شد و ذره ای از آن داخل حرم نشد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۳ -

**[ترجمه]

«۱۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِسْمَاعِیلَ السَّلِیطِیُّ النَّیْسَابُورِیُّ قَالَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ السِّنَانِیُّ النَّیْسَابُورِیُّ قَالَ: کُنْتُ فِی خِدْمَهِ الْأَمِیرِ أَبِی

۱- ۱. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۲.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۳.

۳- ۳. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۳۸۳.

نَصْرِ بْنِ أَبِی عَلِیٍّ الصَّغَانِی (۱) صَاحِبِ الْجَیْشِ وَ کَانَ مُحْسِناً إِلَیَّ صَحِبْتُهُ إِلَی صَغَانِیَانَ وَ کَانَ أَصْحَابُهُ یَحْسُدُونَنِی عَلَی مَیْلِهِ إِلَیَّ وَ إِکْرَامِهِ لِی فَسَلَّمَ إِلَیَّ فِی بَعْضِ الْأَوْقَاتِ کِیساً فِیهِ ثَلَاثَهُ آلَافِ دِرْهَمٍ وَ خَتَمَهُ وَ أَمَرَنِی أَنْ أُسَلِّمَهُ فِی خِزَانَتِهِ فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ فَجَلَسْتُ فِی الْمَکَانِ الَّذِی یَجْلِسُ فِیهِ الْحُجَّابُ وَ وَضَعْتُ الْکِیسَ عِنْدِی وَ جَعَلْتُ أُحَدِّثُ النَّاسَ فِی شُغُلٍ لِی فَسُرِقَ ذَلِکَ الْکِیسُ وَ لَمْ أَشْعُرْ بِهِ وَ کَانَ لِلْأَمِیرِ أَبِی النَّصْرِ غُلَامٌ یُقَالُ لَهُ خطلخ تاش وَ کَانَ حَاضِراً فَلَمَّا نَظَرْتُ لَمْ أَرَ الْکِیسَ فَأَنْکَرَ جَمِیعُهُمْ أَنْ یَعْرِفُوا لَهُ خَبَراً وَ قَالُوا لِی مَا وَضَعْتَ هَاهُنَا شَیْئاً فَلِمَا وَضَعْتَ هَذَا الِافْتِعَالَ (۲)

وَ کُنْتُ عَارِفاً بِحَسَدِهِمْ لِی فَکَرِهْتُ (۳)

تَعْرِیفَ الْأَمِیرِ أَبِی النَّصْرِ الصَّغَانِیِّ لِذَلِکَ خَشْیَهَ أَنْ یَتَّهِمَنِی وَ بَقِیتُ مُتَحَیِّراً مُتَفَکِّراً لَا أَدْرِی مَنْ أَخَذَ الْکِیسَ وَ کَانَ أَبِی إِذَا وَقَعَ لَهُ أَمْرٌ یَحْزُنُهُ فَزِعَ إِلَی مَشْهَدِ الرِّضَا علیه السلام فَزَارَهُ وَ دَعَا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عِنْدَهُ وَ کَانَ یُکْفَی ذَلِکَ عِنْدَهُ وَ یُفَرَّجُ عَنْهُ فَدَخَلْتُ إِلَی الْأَمِیرِ أَبِی النَّصْرِ مِنَ الْغَدِ فَقُلْتُ أَیُّهَا الْأَمِیرُ تَأْذَنُ لِی فِی الْخُرُوجِ إِلَی طُوسَ فَلِی بِهَا شُغُلٌ فَقَالَ لِی وَ مَا هُوَ قُلْتُ لِی غُلَامٌ طُوسِیٌّ فَهَرَبَ مِنِّی وَ قَدْ فَقَدْتُ الْکِیسَ وَ أَنَا أَتَّهِمُهُ بِهِ فَقَالَ لِیَ انْظُرْ أَنْ لَا تُفْسِدَ حَالَکَ عِنْدَنَا بِخِیَانَهٍ فَقُلْتُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ ذَلِکَ فَقَالَ وَ مَنْ یَضْمَنُ لِیَ الْکِیسَ إِنْ تَأَخَّرْتَ فَقُلْتُ لَهُ إِنْ لَمْ أَعُدْ بَعْدَ أَرْبَعِینَ یَوْماً فَمَنْزِلِی وَ مِلْکِی بَیْنَ یَدَیْکَ اکْتُبْ إِلَی أَبِی الْحَسَنِ الْخُزَاعِیِّ بِالْقَبْضِ عَلَی جَمِیعِ

أَسْبَابِی بِطُوسَ فَأَذِنَ لِی وَ کُنْتُ أَکْتَرِی مِنْ مَنْزِلٍ إِلَی مَنْزِلٍ حَتَّی وَافَیْتُ الْمَشْهَدَ عَلَی سَاکِنِهِ السَّلَامُ فَزُرْتُ وَ دَعَوْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عِنْدَ رَأْسِ الْقَبْرِ أَنْ یَطَّلِعَنِی عَلَی مَوْضِعِ الْکِیسِ فَذَهَبَ

۱- ۱. قال الفیروزآبادی: صغانیان: کوره عظیمه بما وراء النهر، و النسبه صغانی و صاغانی معرب جغانیان.

۲- ۲. و ما هذا الا افتعال خ ل، فما وضعت هذا الا افتعالا، خ ل.

۳- ۳. فی المصدر و نسخه الکمبانیّ: فکرهت علی تعریف الامیر.

بِیَ النَّوْمُ هُنَاکَ فَرَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْمَنَامِ یَقُولُ لِی قُمْ فَقَدْ قَضَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ حَاجَتَکَ فَقُمْتُ وَ جَدَّدْتُ الْوُضُوءَ وَ صَلَّیْتُ مَا شَاءَ اللَّهُ فَذَهَبَ بِیَ النَّوْمُ فَرَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْمَنَامِ فَقَالَ الْکِیسُ سَرَقَهُ خطلخ تاش وَ دَفَنَهُ تَحْتَ الْکَانُونِ (۱) فِی بَیْتِهِ وَ هُوَ هُنَاکَ بِخَتْمِ أَبِی النَّصْرِ الصَّغَانِیِّ قَالَ فَانْصَرَفْتُ إِلَی الْأَمِیرِ أَبِی نَصْرٍ الصَّغَانِیِّ قَبْلَ الْمِیعَادِ بِثَلَاثَةِ أَیَّامٍ فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَیْهِ قُلْتُ قَدْ قَضَیْتُ حَاجَتِی فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَخَرَجْتُ وَ غَیَّرْتُ ثِیَابِی وَ عُدْتُ إِلَیْهِ فَقَالَ أَیْنَ الْکِیسُ فَقُلْتُ لَهُ الْکِیسُ مَعَ خطلخ تاش فَقَالَ مِنْ أَیْنَ عَلِمْتَ فَقُلْتُ أَخْبَرَنِی بِهِ رَسُولُ اللَّهِ فِی مَنَامِی عِنْدَ قَبْرِ الرِّضَا علیه السلام فَاقْشَعَرَّ بَدَنُهُ لِذَلِکَ وَ أَمَرَ بِإِحْضَارِ خطلخ تاش فَقَالَ لَهُ أَیْنَ الْکِیسُ الَّذِی أَخَذْتَهُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ فَأَنْکَرَ وَ کَانَ مِنْ أَعَزِّ غِلْمَانِهِ فَأَمَرَ أَنْ یُهَدَّدَ بِالضَّرْبِ فَقُلْتُ أَیُّهَا الْأَمِیرُ لَا تَأْمُرْ بِضَرْبِهِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ أَخْبَرَنِی بِالْمَوْضِعِ الَّذِی وَضَعَهُ فِیهِ قَالَ وَ أَیْنَ هُوَ قُلْتُ هُوَ فِی بَیْتِهِ مَدْفُونٌ تَحْتَ الْکَانُونِ بِخَتْمِ الْأَمِیرِ فَبَعَثَ إِلَی مَنْزِلِهِ بِثِقَةٍ لَهُ وَ أَمَرَهُ أَنْ یَحْفِرَ مَوْضِعَ الْکَانُونِ فَتَوَجَّهَ إِلَی مَنْزِلِهِ وَ حَفَرَ فَأَخْرَجَ الْکِیسَ مَخْتُوماً فَوَضَعَهُ بَیْنَ یَدَیْهِ فَلَمَّا نَظَرَ الْأَمِیرُ إِلَی الْکِیسِ وَ خَتْمِهِ عَلَیْهِ قَالَ لِی یَا أَبَا نَصْرٍ لَمْ أَکُنْ عَرَفْتُ فَضْلَکَ قَبْلَ هَذَا الْوَقْتِ وَ سَأَزِیدُ فِی بِرِّکَ وَ إِکْرَامِکَ وَ تَقْدِیمِکَ وَ لَوْ عَرَّفْتَنِی أَنَّکَ تُرِیدُ قَصْدَ الْمَشْهَدِ لَحَمَلْتُکَ عَلَی دَابَّةٍ مِنْ دَوَابِّی قَالَ أَبُو نَصْرٍ فَخَشِیتُ أُولَئِکَ الْأَتْرَاکَ أَنْ یَحْقِدُوا عَلَی مَا جَرَی فَیُوقِعُونِی فِی بَلِیَّةٍ فَاسْتَأْذَنْتُ الْأَمِیرَ وَ جِئْتُ إِلَی نَیْسَابُورَ وَ جَلَسْتُ فِی الْحَانُوتِ أَبِیعُ التِّینَ إِلَی وَقْتِی هَذَا وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: محمّد بن احمد سنایی نیشابوری گفت: در خدمت امیر ابو نصر ابو علی صغانی بودم. این سپهدار معروف خیلی به من لطف داشت. تا صغانیان (شهری است در ماوراء النهر) با او رفتم. همراهان امیر از اینکه امیر نسبت به من لطف و محبت دارد و احترام می کند بر من رشک می بردند.

یک روز به من کیسه ای سپرد که در آن سه هزار درهم بود. آن را مهر کرد و دستور داد کیسه را تحویل خزانه بدهم. از پیش او خارج شدم. در آن محلی که دربانان می نشستند نشستم و کیسه را جلوی خود گذاردم و با مردم در مورد کار خود شروع به صحبت کردم. در همین حین کیسه را دزدیدند و من هیچ متوجه نشدم. امیر ابو نصر غلامی به نام خطلخ تاش داشت که در همان جا نشسته بود. وقتی دیدم کیسه نیست، همه حاضرین منکر دیدن کیسه شدند و گفتند: تو چیزی اینجا نگذاشته بودی، ما کیسه ای ندیدیم! این حرف که می زنی دروغ است! من می دانستم آنها دشمنم هستند و بر من رشک می برند .

از ترس اینکه مبادا مرا متهم کند، نخواستم جریان را به امیر ابو نصر صغانی بگویم. سرگردان و متحیر شدم. نمی دانستم کی کیسه را برداشته است. پدرم هر وقت گرفتار می شد و جریانی او را محزون می کرد، به حرم حضرت رضا علیه السّلام پناه می برد، زیارت می کرد و کنار قبر آن جناب، حاجت خود را از خداوند می خواست تا ناراحتی و اندوهش برطرف می شد.

فردا پیش امیر ابو نصر رفته گفتم: اجازه می فرمایی به طوس بروم؟ آنجا کاری دارم. گفت: چکار داری؟ گفتم: غلامی طوسی داشتم که فرار کرده. من کیسه پول را گم کرده ام و خیال می کنم او برداشته باشد. گفت: مواظب باش که پیش ما به خیانت شناخته نشوی! گفتم: از چنین وضعی به خدا پناه می برم. گفت: اگر تو دیر آمدی چه کسی ضامن کیسه می شود؟ گفتم: اگر تا چهل روز نیامدم، منزل و ملک هر چه دارم در اختیار شما است. بنویس به ابوالحسن خزاعی هر چه در طوس دارم از من بگیرد. اجازه داد.

من منزل به منزل وسیله سواری کرایه می کردم تا بالاخره به مشهد مقدس رسیدم! زیارت نموده و در بالای سر مبارک امام، از

خدا درخواست کردم مرا از محل کیسه خبردار کند. خوابم برد و در خواب، پیامبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم را دیدم که فرمود: حرکت کن، خدا حاجتت را برآورد! از جای حرکت کردم، تجدید وضو نمودم و باز شروع به نماز و دعا کردم. دو مرتبه خوابم برد. باز پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم را در خواب دیدم. فرمود: کیسه را خطلخ تاش دزدیده و در زیر اجاق خانه اش دفن کرده. کیسه با مهر ابو نصر صغانی همان جاست.

سه روز قبل از قرار، پیش ابو نصر رسیدم. وقتی وارد شدم گفتم: خدا حاجتم را برآورد! گفت: الحمد للَّه! خارج شدم، لباسم را تغییر دادم و دو مرتبه برگشتم. گفت: کیسه کجاست؟ گفتم: کیسه پیش خطلخ تاش است! پرسید: از کجا فهمیدی؟ گفتم: پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم کنار قبر حضرت رضا علیه السّلام در خواب به من فرمود. از این حرف بدن امیر ابو نصر به لرزه افتاد و دستور داد خطلخ تاش را حاضر کنند. به او گفت کیسه ای که از جلوی این مرد دزدیدی کجا است؟ خطلخ که عزیزترین غلامان ابو نصر بود انکار کرد .

او را به چوب بستند. من گفتم: او را نزن! پیغمبر اکرم صلی اللَّه علیه و آله و سلم به من فرموده کجا کیسه را پنهان کرده. ابو نصر پرسید: کجا؟ گفتم: کیسه را همان طور با مهر در خانه زیر اجاق دفن کرده. امیر شخصی مورد اعتماد را به منزل او فرستاد و دستور داد همان محل را حفر کنند. آن مرد به جانب منزل خطلخ رفت و کیسه را با مهر امیر آورد و جلوی ابو نصر گذاشت.

همین که چشم امیر به کیسه و مهر خود افتاد، به من گفت: ابو نصر! مقام و موقعیت تو را تا حالا نمی دانستم. بعد از این بیشتر به تو لطف و محبت می کنم و تو را بر دیگران مقدم خواهم داشت. اگر به من می گفتی که قصد زیارت حضرت رضا علیه السّلام را داری، تو را سوار بر یکی از اسب های مخصوص خویش می کردم.

ابو نصر می گوید: من، بعد از این جریان ترسیدم این ترک ها بر من رشک برند و کینه توزی نمایند و برایم دامی بگسترانند. پس از امیر اجازه خواستم و به نیشابور رفتم، دکانی گرفتم و مشغول کاه فروشی شدم. هم اکنون نیز همان شغل را دارم، و لا قوه الا بالله. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۴ -

**[ترجمه]

«۱۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِسْمَاعِیلَ السَّلِیطِیُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ سَمِعْتُ الْحَاکِمَ الرَّازِیَّ صَاحِبَ أَبِی جَعْفَرٍ الْعُتْبِیِّ یَقُولُ: بَعَثَنِی رَسُولًا إِلَی

۱- ۱. الکانون: المصطلی و هو محل النار.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۴ و ۲۸۵.

أَبِی مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ فَلَمَّا کَانَ یَوْمُ الْخَمِیسِ اسْتَأْذَنْتُهُ فِی زِیَارَهِ الرِّضَا علیه السلام فَقَالَ اسْمَعْ مِنِّی مَا أُحَدِّثُکَ بِهِ فِی أَمْرِ هَذَا الْمَشْهَدِ کُنْتُ فِی أَیَّامِ شَبَابِی أَتَعَصَّبُ عَلَی أَهْلِ هَذَا الْمَشْهَدِ وَ أَتَعَرَّضُ الزُّوَّارَ فِی الطَّرِیقِ وَ أَسْلُبُ ثِیَابَهُمْ وَ نَفَقَاتِهِمْ وَ مُرَقَّعَاتِهِمْ فَخَرَجْتُ مُتَصَیِّداً ذَاتَ یَوْمٍ وَ أَرْسَلْتُ فَهْداً عَلَی غَزَالٍ فَمَا زَالَ یَتْبَعُهُ حَتَّی أَلْجَأَهُ إِلَی حَائِطِ الْمَسْجِدِ فَوَقَفَ الْغَزَالُ وَ وَقَفَ الْفَهْدُ مُقَابَلَهُ لَا یَدْنُو مِنْهُ فَجَهَدْنَا کُلَّ الْجَهْدِ بِالْفَهْدِ أَنْ یَدْنُوَ مِنْهُ فَلَمْ یَنْبَعِثْ وَ کَانَ مَتَی فَارَقَ الْغَزَالُ مَوْضِعَهُ یَتْبَعُهُ الْفَهْدُ فَإِذَا الْتَجَأَ إِلَی الْحَائِطِ وَقَفَ فَدَخَلَ الْغَزَالُ حِجْراً فِی حَائِطِ الْمَشْهَدِ فَدَخَلْتُ الرِّبَاطَ فَقُلْتُ لِأَبِی النَّصْرِ الْمُقْرِئِ أَیْنَ الْغَزَالُ الَّذِی دَخَلَ هَاهُنَا الْآنَ فَقَالَ لَمْ أَرَهُ فَدَخَلْتُ الْمَکَانَ الَّذِی دَخَلَهُ فَرَأَیْتُ بَعْرَ الْغَزَالِ وَ أَثَرَ الْبَوْلِ وَ لَمْ أَرَ الْغَزَالَ وَ فَقَدْتُهُ فَنَذَرْتُ لِلَّهِ تَعَالَی أَنْ لَا أُوذِیَ الزُّوَّارَ بَعْدَ ذَلِکَ وَ لَا أَتَعَرَّضَ لَهُمْ إِلَّا بِسَبِیلِ الْخَیْرِ وَ کُنْتُ مَتَی مَا دَهِمَنِی أَمْرٌ فَزِعْتُ إِلَی هَذَا الْمَشْهَدِ فَزُرْتُهُ وَ سَأَلْتُ اللَّهَ تَعَالَی فِی حَاجَتِی فَیَقْضِیهَا لِی وَ قَدْ سَأَلْتُ اللَّهَ تَعَالَی أَنْ یَرْزُقَنِی وَلَداً ذَکَراً فَرَزَقَنِی حَتَّی إِذَا بَلَغَ وَ قُتِلَ عُدْتُ إِلَی مَکَانِی مِنَ الْمَشْهَدِ وَ سَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ یَرْزُقَنِی وَلَداً ذَکَراً فَرَزَقَنِی ابْناً آخَرَ وَ لَمْ أَسْأَلِ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ هُنَاکَ حَاجَهً إِلَّا قَضَاهَا لِی فَهَذَا مَا ظَهَرَ لِی مِنْ بَرَکَهِ هَذَا الْمَشْهَدِ عَلَی سَاکِنِهَا السَّلَامُ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالفضل محمّد بن احمد بن اسماعیل سلیطی گفت: از حاکم رازی دوست ابی جعفر عتبی شنیدم که می گفت: مرا ابو جعفر به عنوان پیک پیش ابو منصور بن عبدالرزاق فرستاد. روز پنجشنبه اجازه خواستم تا به زیارت حضرت رضا علیه السّلام بروم. گفت: آنچه درباره حضرت رضا علیه السّلام و زیارت آن جناب برایت می گویم. گوش کن.

من در جوانی از اطرافیان حرم حضرت رضا خوشم نمی آمد و زائران آن حضرت را در راه آزار می کردم و لباس و پول ها و وسائل آنها را می گرفتم! یک روز به شکار رفتم و یوزپلنگ شکاری خود را از پی آهویی فرستادم. او آهو را تعقیب کرد تا بالاخره آهو خود را به دیوار مسجد چسبانید. اما یوزپلنگ جلو نرفت و نزدیک نشد، هر چه کوشش کردیم جلو برود، نرفت که نرفت. وقتی آهو از دیوار فاصله می گرفت او را تعقیب می کرد و همین که پناه به دیوار مسجد می آورد، می ایستاد! بالاخره آهو داخل یکی از غرفه های مسجد شد. من از پی او به درون ساختمان رفتم و به ابو نصر گفتم: این آهو که الان داخل شد کجا رفت؟ گفت: من ندیدم! داخل همان حجره رفتم. فضله آهو و اثر بول او بود، ولی خود آهو را ندیدم.

با خداوند پیمان بستم که دیگر زوار را اذیت نکنم و جز کمک و نیکی به آنها کاری دیگر ننمایم. از آن پس هر وقت یک گرفتاری برایم پیش می آمد، به حرم پناه می بردم و پس از زیارت، حاجت خود را از خداوند می خواستم و حاجتم برآورده می شد. از خداوند خواستم پسری به من عنایت کند. پسری لطف کرد که پس از بلوغ کشته شد. باز به حرم آمدم و پسر دیگری از خداوند خواستم که به من عنایت کرد. هر چه در این حرم از خدا خواسته ام لطف نموده. این تجربه ای است که برای من از روضه منوره حضرت رضا علیه السّلام حاصل شده است. - ۱. عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۵ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِسْمَاعِیلَ السَّلِیطِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الطَّیِّبِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی

الْفَضْلِ السَّلِيطِيُّ قَالَ: خَرَجَ حَمَّوَيْهِ صَاحِبُ جَيْشِ خُرَاسَانَ ذَاتَ يَوْمٍ بِنَيْسَابُورَ عَلَى مَيْدَانِ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ لِيَنْظُرَ إِلَى مَكَانٍ مَنْ كَانَ مَعَهُ مِنَ الْقُوَّادِ بِبَابِ عَقِيلٍ وَ كَانَ قَدْ أَمَرَ أَنْ يُبْنَى وَ يُجْعَلَ بيمارستان فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ فَقَالَ لِغُلَامٍ لَهُ اتَّبِعْ هَذَا الرَّجُلَ وَ رُدَّهُ إِلَى الدَّارِ حَتَّى أَعُودَ فَلَمَّا عَادَ الْأَمِيرُ حَمَّوَيْهِ إِلَى الدَّارِ أَجْلَسَ مَنْ كَانَ مَعَهُ مِنَ الْقُوَّادِ عَلَى الطَّعَامِ فَلَمَّا جَلَسُوا عَلَى الْمَائِدَةِ فَقَالَ لِلْغُلَامِ أَيْنَ الرَّجُلُ قَالَ هُوَ عَلَى الْبَابِ فَقَالَ أَدْخِلْهُ فَلَمَّا دَخَلَ أَمَرَ أَنْ يُصَبَّ عَلَى يَدِهِ الْمَاءُ وَ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى الْمَائِدَةِ فَلَمَّا فَرَغَ

۱- ۱. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۵ و ۲۸۶.

قَالَ لَهُ مَعَکَ حِمَارٌ قَالَ لَا فَأَمَرَ لَهُ بِحِمَارٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَعَکَ دَرَاهِمُ النَّفَقَهِ فَقَالَ لَا فَأَمَرَ لَهُ بِأَلْفِ دِرْهَمٍ وَ بِزَوْجِ جُوَالِقٍ خُوزِیَّهٍ وَ بِسُفْرَهٍ وَ بِآلَاتٍ ذَکَرَهَا فَأُتِیَ بِجَمِیعِ ذَلِکَ ثُمَّ الْتَفَتَ الْأَمِیرُ حَمَّوَیْهِ إِلَی الْقُوَّادِ فَقَالَ لَهُمْ أَ تَدْرُونَ مَنْ هَذَا قَالُوا لَا قَالَ اعْلَمُوا أَنِّی کُنْتُ فِی شَبَابِی زُرْتُ الرِّضَا علیه السلام وَ عَلَیَّ أَطْمَارٌ رَثَّهٌ وَ رَأَیْتُ هَذَا الرَّجُلَ هُنَاکَ وَ کُنْتُ أَدْعُو اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عِنْدَ الْقَبْرِ أَنْ یَرْزُقَنِی وِلَایَهَ خُرَاسَانَ وَ سَمِعْتُ هَذَا الرَّجُلَ یَدْعُو اللَّهَ تَعَالَی وَ یَسْأَلُهُ مَا قَدْ أَمَرْتُ لَهُ بِهِ فَرَأَیْتُ حُسْنَ إِجَابَهِ اللَّهِ لِی فِیمَا دَعَوْتُهُ فِیهِ بِبَرَکَهِ ذَلِکَ الْمَشْهَدِ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَرَی حُسْنَ إِجَابَهِ اللَّهِ تَعَالَی لِهَذَا الرَّجُلِ عَلَی یَدَیَّ وَ لَکِنَّ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ قِصَاصٌ (۱) فِی شَیْ ءٍ قَالُوا مَا هُوَ قَالَ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ لَمَّا رَآنِی وَ عَلَیَّ تِلْکَ الْأَطْمَارُ الرَّثَّهُ وَ سَمِعَ طَلَبِی بِشَیْ ءٍ عَظِیمٍ فَصَغُرَ عِنْدَهُ مَحَلِّی فِی الْوَقْتِ وَ رَکَلَنِی بِرِجْلِهِ وَ قَالَ لِی مِثْلُکَ یَطْمَعُ فِی وِلَایَهِ خُرَاسَانَ وَ قَوْدِ الْجَیْشِ بِهَذَا الْحَالِ فَقَالَ لَهُ الْقُوَّادُ أَیُّهَا الْأَمِیرُ اعْفُ عَنْهُ وَ اجْعَلْهُ فِی حِلٍّ حَتَّی تَکُونَ قَدْ أَکْمَلْتَ الصَّنِیعَهَ إِلَیْهِ فَقَالَ قَدْ فَعَلْتُ وَ کَانَ حَمَّوَیْهِ بَعْدَ ذَلِکَ یَزُورُ هَذَا الْمَشْهَدَ وَ زَوَّجَ ابْنَتَهُ مِنْ زَیْدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَیْدٍ الْعَلَوِیِّ بَعْدَ قَتْلِ أَبِیهِ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَیْهِ بِجُرْجَانَ وَ حَوَّلَهُ إِلَی قَصْرِهِ وَ سَلَّمَ إِلَیْهِ مَا سَلَّمَ مِنَ النِّعْمَهِ وَ کُلُّ ذَلِکَ لِمَا کَانَ یَعْرِفُهُ مِنْ بَرَکَهِ هَذَا الْمَشْهَدِ وَ لَمَّا خَرَجَ أَبُو الْحُسَیْنِ مُحَمَّدُ بْنُ زِیَادٍ الْعَلَوِیُّ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ بَایَعَ لَهُ عِشْرُونَ أَلْفَ رَجُلٍ بِنَیْسَابُورَ أَخَذَهُ الْخَلِیفَهُ بِهَا وَ أَنْفَذَهُ إِلَی بُخَارَی فَدَخَلَ حَمَّوَیْهِ وَ رَفَعَ قَیْدَهُ وَ قَالَ لِأَمِیرِ خُرَاسَانَ هَؤُلَاءِ أَوْلَادُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُمْ جِیَاعٌ فَیَجِبُ أَنْ تَکْفِیَهُمْ

حَتَّی لَا یَحُوجُوا إِلَی طَلَبِ مَعَاشٍ فَأَخْرَجَ لَهُ رَسْماً فِی کُلِّ شَهْرٍ وَ أَطْلَقَ عَنْهُ وَ رَدَّهُ إِلَی نَیْسَابُورَ فَصَارَ ذَلِکَ سَبَباً لِمَا جُعِلَ لِأَهْلِ الشَّرَفِ بِبُخَارَی مِنَ الرَّسْمِ وَ ذَلِکَ بِبَرَکَهِ هَذَا الْمَشْهَدِ عَلَی سَاکِنِهِ السَّلَامُ (۲).

ص: ۳۳۵

۱- ۱. تصافح خ ل.

۲- ۲. عیون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۶.

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: ابوالطیب محمّد بن ابی الفضل سلیطی گفت: حمویه فرمانروا و سپهدار خراسان، روزی در نیشابور از خانه خارج شد و به طرف میدان حسین بن زید رفت تا از سپهداران باب عقیل خبرگیری کند. او دستور داده بود که بیمارستانی بسازند. در این موقع مردی از کنارش گذشت. به غلام خود گفت: از پی این مرد برو و او را به خانه ببر تا من برگردم.

پس از بازگشت امیر حمویه به خانه، سپهداران و فرماندهانی را که حضور داشتند بر سر سفره نشاند و به غلام خود گفت: آن مرد کجا است؟ گفت: درب خانه است. گفت: بگو وارد شود! وقتی وارد شد، دستور داد روی دستش آب بریزد و سر سفره بنشیند. پس از غذا خوردن به آن مرد گفت: تو الاغ داری؟ جواب داد: نه. دستور داد الاغی به او بدهند. گفت: پول داری؟ جواب داد: نه. امر کرد هزار درهم به او بدهند، با یک جفت جوال خوزی، یک سفره و سایر لوازمی که گفت، همه را آوردند.

در این موقع امیر حمویه رو به جانب فرماندهان کرده به آنها گفت: می دانید این مرد کیست؟ گفتند: نه. گفت: من در جوانی با لباس هایی کهنه و پاره به زیارت حضرت رضا علیه السّلام رفته بودم که همین مرد را آنجا دیدم. دعا می کردم و از خدا درخواست نمودم که مرا فرمانروای خراسان کند. دیدم این شخص هم دعا می کند و از خداوند همین چیزها را که به او دادم می خواست. اکنون که می بینم خداوند به برکت حضرت رضا دعای مرا مستجاب کرده، خواستم دعای این مرد هم به وسیله من مستجاب شود، ولی باید در یک مورد از او قصاص کنم.

گفتند: در چه مورد؟ گفت: این مرد وقتی مرا با آن لباس های کهنه و پاره دید و شنید که درخواست بزرگی از خدا می نمایم، به چشم او کوچک آمدم! پس یک لگد به من زد و گفت: تو با این سر و وضع آرزوی فرمانروایی خراسان و سپهداری را می کنی؟

فرماندهان گفتند: امیر او را ببخش و حلالش کن تا نیکی و لطف را تکمیل کرده باشی! گفت: همین کار را می کنم. حمویه پس از آن به زیارت حضرت رضا علیه السّلام می رفت و دختر خود را به ازدواج محمّد بن زید علوی(پس از کشته شدن پدرش در گرگان) در آورد و او را به قصر خود آورد و هر چه داشت در اختیار او گذاشت. تمام این خدمت ها به واسطه عرفان به مقام امام علی بن موسی الرضا علیهما السّلام بود.

وقتی ابوالحسین محمّد بن زیاد علوی رحمه اللّٰه قیام کرد و بیست هزار نفر در نیشابور با او بیعت کردند، خلیفه او را گرفت و به بخارا فرستاد! حمویه داخل بخارا شد، بند از دست و پای او برداشت و به امیر خراسان گفت: اینها اولاد پیغمبرند و گرسنه هستند؛ باید به آنها رسیدگی کنی که محتاج نشوند و به دنبال گذران و لوازم زندگی این طرف و آن طرف بزنند. برای او یک ماهیانه قرار بده و آزادش کن و به نیشابور برگردان. همین کار موجب شد که در بخارا برای سادات ماهیانه قرار دادند! تمام اینها به برکت حضرت رضا علیه السّلام شد. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۶ -

**[ترجمه]

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ الْحَاكِمُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ عَامِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ البیرودی [الْبِيوَرْدِيَ] الْحَاكِمَ بِمَرْوَرُودَ وَ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْحَدِيثِ يَقُولُ: حَضَرْتُ مَشْهَدَ الرِّضَا علیه السلام بِطُوسَ فَرَأَيْتُ رَجُلًا تُرْكِيّاً قَدْ دَخَلَ الْقُبَّةَ وَ وَقَفَ عِنْدَ الرَّأْسِ وَ جَعَلَ يَبْكِي وَ يَدْعُو بِالتُّرْكِيَّةِ وَ يَقُولُ يَا رَبِّ إِنْ كَانَ ابْنِي حَيّاً فَاجْمَعْ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ وَ إِنْ كَانَ مَيِّتاً فَاجْعَلْنِي مِنْ خَبَرِهِ عَلَى عِلْمٍ وَ مَعْرِفَةٍ قَالَ وَ كُنْتُ أَعْرِفُ اللُّغَةَ التُّرْكِيَّةَ فَقُلْتُ لَهُ أَيُّهَا الرَّجُلُ مَا لَكَ فَقَالَ كَانَ لِيَ ابْنٌ وَ كَانَ مَعِي فِي حَرْبِ إِسْحَاقْ آبَادَ فَفَقَدْتُهُ وَ لَا أَعْرِفُ خَبَرَهُ وَ لَهُ أُمٌّ تُدِيمُ الْبُكَاءَ عَلَيْهِ فَأَنَا أَدْعُو اللَّهَ تَعَالَى هَاهُنَا فِي ذَلِكَ لِأَنِّي سَمِعْتُ أَنَّ الدُّعَاءَ فِي هَذَا الْمَشْهَدِ مُسْتَجَابٌ قَالَ فَرَحِمْتُهُ وَ أَخَذْتُهُ بِيَدِهِ وَ أَخْرَجْتُهُ لِأُضِيفَهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنَ الْمَسْجِدِ لَقِينَا رَجُلًا طَوِيلًا مُخْتَطّاً(۱) عَلَيْهِ مُرَقَّعَةٌ فَلَمَّا بَصُرَ بِذَلِكَ التُّرْكِيِّ وَثَبَ إِلَيْهِ فَعَانَقَهُ وَ بَكَى وَ عَرَفَ كُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ فَإِذَا ابْنُهُ الَّذِي كَانَ يَدْعُو اللَّهَ تَعَالَى أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ وَ يَجْعَلَهُ مِنْ خَبَرِهِ عَلَى عِلْمٍ عِنْدَ قَبْرِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ فَسَأَلْتُهُ كَيْفَ وَقَعْتَ إِلَى هَذَا الْمَوْضِعِ قَالَ قَالَ وَقَعْتُ إِلَى طَبَرِسْتَانَ بَعْدَ حَرْبِ إِسْحَاقْ آبَادَ وَ رَبَّانِي دَيْلَمِيٌّ هُنَاكَ فَالْآنَ لَمَّا كَبِرْتُ خَرَجْتُ فِي طَلَبِ أَبِي وَ أُمِّي فَقَدْ كَانَ خَفِيَ عَلَيَّ خَبَرُهُمَا وَ كُنْتُ مَعَ قَوْمٍ أَخَذُوا الطَّرِيقَ إِلَى هَاهُنَا فَجِئْتُ مَعَهُمْ فَقَالَ التُّرْكِيُّ قَدْ ظَهَرَ لِي مِنْ أَمْرِ هَذَا الْمَشْهَدِ مَا صَحَّ لِي بِهِ يَقِينِي وَ قَدْ آلَيْتُ عَلَى نَفْسِي أَنْ لَا أُفَارِقَ هَذَا الْمَشْهَدَ مَا بَقِيتُ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ أَوَّلًا وَ آخِراً وَ ظَاهِراً وَ بَاطِناً وَ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلَى نَبِيِّهِ وَ حَبِيبِهِ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى وَ آلِهِ وَ عِتْرَتِهِ مَصَابِيحِ الدُّجَى وَ سَلَّمَ تَسْلِيماً(۲).

**[ترجمه]عیون اخبارالرضا: عامر بن عبداللّه بیرودی که حاکم مرو رود و از اهل حدیث بود، گفت: به زیارت حضرت رضا علیه السّلام در طوس رفتم. مردی ترک را دیدم که وارد حرم شد، بالای سر آن جناب ایستاد و شروع به گریه و زاری و استغاثه به زبان ترکی کرد! می گفت: خدایا! اگر فرزند من زنده است مرا به دیدارش نائل کن و اگر مرده، از مردنش آگاهم نما! من به زبان ترکی وارد بودم و به او گفتم: تو را چه شده؟ گفت: پسری داشتم که همراه من بود. در جنگ اسحاق آباد او را گم کردم و خبری از بود و نبودش ندارم. مادرش پیوسته بر فرزند خود اشک می ریزد و من در این مکان شریف از خدا می خواهم از فرزندم با خبر شوم، زیرا شنیده ام دعا در کنار قبر حضرت رضا علیه السّلام مستجاب است.

من دلم به حالش سوخت! دستش را گرفتم و از حرم خارج شدیم. تصمیم داشتم آن روز میهمان من باشد. همین که از مسجد خارج شدیم، مردی قد بلند که در صورت خط هایی داشت و جامه پشمینه ای بر تن داشت را دیدیم. تا چشمش به آن مرد ترک افتاد، پرید و او را در آغوش گرفت. آنها یکدیگر را شناختند. او همان فرزندش بود که در حرم دعا می کرد پیدایش کند.

پرسیدم: چطور شد که تو به اینجا آمدی؟ گفت: پس از جنگ اسحاق آباد به طبرستان افتادم. مردی دیلمی مرا بزرگ کرد. وقتی بزرگ شدم در جستجوی پدر و مادرم بیرون آمدم. چون از آنها خبری نداشتم با قافله ای همراه شدم که به اینجا می آمدند. مرد ترک گفت: مقام و موقعیت حرم حضرت رضا علیه السّلام برایم ثابت شد! دیگر سوگند یاد می کنم که از کنار قبر آن آقا دور نشوم و ساکن مشهد باشم.

حمد و سپاس خدای جهان آفرین را سزاست که ازلی و ابدی و غالب و عالم است، سلام و صلوات بر پیامبر اکرم محمّد مصطفی و عترت پاکش. - . عیون اخبارالرضا ۲ : ۲۸۷ -

**[ترجمه]

«۱۵»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: الْأَصْلُ فِی مَسْجِدِ زَرْدَ فِی كُورَهِ مَرْوَ أَنَّهُ صَلَّى فِيهِ الرِّضَا عليه السلام

ص: ۳۳۶

۱- ۱. يقال: اختط وجه الرجل: إذا صار فيه خطوط.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۲ ص ۲۸۷ و ۲۸۸. و لا يخفى أن الحمد و الصلاه من كلام الصدوق رحمه اللّه فان هذا الحديث هو آخر كتاب العيون.

فَبُنِيَ مَسْجِداً ثُمَّ دُفِنَ فِيهِ وَلَدُ الرِّضَا علیه السلام وَ يُرْوَى فِيهِ مِنَ الْكَرَامَاتِ (١).

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: ریشه و اساس مسجد زرد که در مرو است، این است که حضرت رضا علیه السّلام در آنجا نماز خوانده و در آن محل مسجدی بنا کرده اند. بعد در آنجا فرزندی از حضرت رضا علیه السّلام دفن شده که کراماتی راجع به آن محل نقل کرده اند. -. مناقب ۴ : ۳۶۲ -

**[ترجمه]

«۱۶»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ الْحَافِظُ عَبْدُ الْعَزِيزِ الْجَنَابِذِيُّ فِي كِتَابِهِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَمَّالُ الرَّازِيُّ قَالَ: كُنْتُ وَ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى بْنِ بَابَوَيْهِ الْقُمِّيَّ وَفْدَ أَهْلِ الرَّيِّ فَلَمَّا بَلَغْنَا نَيْسَابُورَ قُلْتُ لِعَلِيِّ بْنِ مُوسَى الْقُمِّيِّ هَلْ لَكَ فِي زِيَارَةِ قَبْرِ الرِّضَا علیه السلام بِطُوسَ فَقَالَ خَرَجْنَا إِلَى هَذَا الْمَلِكِ وَ نَخَافُ أَنْ يَتَّصِلَ بِهِ عُدُولُنَا إِلَى زِيَارَةِ الْقَبْرِ وَ لَكِنَّا إِذَا انْصَرَفْنَا فَلَمَّا رَجَعْنَا قُلْتُ لَهُ هَلْ لَكَ فِي الزِّيَارَةِ فَقَالَ لَا يَتَحَدَّثُ أَهْلُ الرَّيِّ أَنِّي خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِمْ مُرْجِئاً وَ أَرْجِعُ إِلَيْهِمْ رَافِضِيّاً قُلْتُ فَتَنْتَظِرُنِي فِي مَكَانِكَ قَالَ أَفْعَلُ وَ

خَرَجْتُ فَأَتَيْتُ الْقَبْرَ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ وَ أَزْمَعْتُ الْمَبِيتَ عَلَى الْقَبْرِ فَسَأَلْتُ امْرَأَةً حَضَرَتْ مِنْ بَعْضِ سَدَنَةِ الْقَبْرِ هَلْ مَنْ حَذِرَ بِاللَّيْلِ قَالَتْ لَا فَاسْتَدْعَيْتُ مِنْهَا سِرَاجاً وَ أَمَرْتُهَا بِإِغْلَاقِ الْبَابِ وَ نَوَيْتُ أَنْ أَخْتِمَ الْقُرْآنَ عَلَى الْقَبْرِ فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ سَمِعْتُ قِرَاءَةً فَقَدَّرْتُ أَنَّهَا قَدْ أَذِنَتْ لِغَيْرِي فَأَتَيْتُ الْبَابَ فَوَجَدْتُهُ مُغْلَقاً وَ انْطَفَأَ السِّرَاجُ فَبَقِيتُ أَسْمَعُ الصَّوْتَ فَوَجَدْتُهُ مِنَ الْقَبْرِ وَ هُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ مَرْيَمَ يَوْمَ يُحْشَرُ الْمُتَّقُونَ إِلَى الرَّحْمنِ وَفْداً وَ يُسَاقُ الْمُجْرِمُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْداً(٢) وَ مَا كُنْتُ سَمِعْتُ هَذِهِ الْقِرَاءَةَ فَلَمَّا قَدِمْتُ الرَّيَّ بَدَأْتُ بِأَبِي الْقَاسِمِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ فَسَأَلْتُهُ هَلْ قَرَأَ أَحَدٌ بِذَلِكَ فَقَالَ نَعَمْ النَّبِيُّ وَ أَخْرَجَ إِلَيَّ قِرَاءَتَهُ ص فَإِذَا هِيَ كَذَلِكَ (٣).

**[ترجمه]کشف الغمه: عبدالله بن محمد جمّال رازی می گوید: من و علی بن موسی بن بابویه قمی مهمان اهل ری بودیم. وقتی به نیشابور رسیدیم، به علی بن موسی قمی گفتم: آیا به زیارت قبر امام رضا علیه السّلام در طوس می روی؟ ما به این سمت آمدیم. من می ترسم که دشمنی در راه زیارت به ما برسد؛ برویم و در وقت بازگشت از مقصد به زیارت بیاییم!

در راه بازگشت به او گفتم: آیا زیارت می روی؟ گفت: نمی خواهم اهل ری بگویند من مرجئی مذهب از نزدشان خارج شدم و شیعه به نزدشان بر می گردم! گفتم: همین جا منتظرم می مانی؟ گفت: تو برو! من هنگام غروب آفتاب به حرم مطهر رسیدم و تصمیم گرفتم شب را کنار قبر بمانم. از زن خادمه ای از خدام حرم پرسیدم: کسی شب را کشیک می دهد؟ گفت: نه! من از او چراغی گرفتم و گفتم در را ببندد و تصمیم گرفتم کنار قبر قرآنی ختم کنم.

وقتی پاسی از شب گذشت، صدای قرائتی را شنیدم و پنداشتم که آن زن به مرد دیگری غیر از من نیز اجازه داده که در حرم بماند. پشت در آمدم، ولی دیدم بسته است! چراغ خاموش شد و من صدا را از قبر می شنیدم که سوره مریم را می خواند: «یوم یحشر المتقون الی الرحمن وفدا و یساق المجرمون الی جهنم وردا.» و من این قرائت را نشنیده بودم! وقتی به ری آمدم، از ابوالقاسم عباس بن فضل بن شاذان پرسیدم: آیا احدی این قرائت را خوانده؟ گفت: بله! پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلم. و

قرائت حضرت را برایم نقل کرد و دیدم همان گونه بود و به جای «نحشر المتقین»، «یحشر المتقون» و به جای «نسوق المجرمین»، «یساق المجرمون» داشت. - . کشف الغمه ۳ : ۹۰ -

**[ترجمه]

«۱۷»

د، [العدد القویه] قَالَ الْحَاكِمُ بِخُرَاسَانَ صَاحِبُ كِتَابِ الْمُقْتَفِی: رَأَیْتُ فِی مَنَامِی وَ أَنَا فِی مَشْهَدِ الْإِمَامِ الرِّضَا علیه السلام وَ كَأَنَّ مَلَكاً نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ وَ عَلَیْهِ ثِیَابٌ خُضْرٌ وَ كَتَبَ عَلَی شَاذَرْوَانِ الْقَبْرِ بَیْتَیْنِ حَفِظْتُهُمَا وَ هُمَا:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ یَرَی قَبْراً بِرُؤْیَتِهِ**یُفَرِّجُ اللَّهُ عَمَّنْ زَارَهُ كَرْبَهُ

فَلْیَأْتِ ذَا الْقَبْرَ إِنَّ اللَّهَ أَسْكَنَهُ**سُلَالَهً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مُنْتَجَبَهً.

ص: ۳۳۷

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۶۲.

۲- ۲. مریم: ۸۵ و ۸۶.

۳- ۳. کشف الغمّه ج ۳ ص ۹۰ و ۹۱.

وفصل الخطاب وأعين الحي الذي لا تنام وأنتم حكماء الله وبكم حكم الله وبكم عرف حق الله
لا إله إلا الله محمد رسول الله أنتم نور الله من بين أيدينا ومن خلفنا أنتم سنة الله التي
بها سبق القضاء يا أمير المؤمنين أنا لكم مسلم تسليما لا أشرك بالله شيئا ولا أتخذ — وبكم وجب القضاء نخ
من دونه وليا الحمد لله الذي هداني بكم وما كنت لأهتدي لولا أن هداني الله الله
أكبر الله أكبر الحمد لله على ما هدانا ذكر الصلاة والدعاء على دكة القضاء ثم امض إلى دكة
القضاء فصل عليها ركعتين تقرأ فيهما بعد الحمد ما أردت فإذا فرغت منهما وسلمت وسبحت تسبيح الزهراء
عليها السلام وقل يا مالكي ومملكي ومتغمدي بالنعم الجسام من غير استحقاق وجهي خاضع لما تعلوه الأقدام
لجلال وجهك الكريم لا تجعل هذه الشدة ولا هذه المحنة متصلة باستيصال الشأفة
وامنحني من فضلك ما لم تمنح به أحدا من غيرها لأنت القديم الذي لم تزل ولا تزال صل — الاولياء
على محمد وآل محمد واغفر لي وارحمني وزك عملي وبارك لي في أجلي واجعلني من عتقائك
وطلقائك من النار برحمتك يا أرحم الراحمين ذكر الصلاة والدعاء في بيت الطشت المتصل
بدكة القضاء تصلي هناك ركعتين فإذا سلمت وسبحت فقل اللهم إني ذخرت توحيدي إياك
ومعرفتي بك وإخلاصي لك وإقراري بربوبيتك وذخرت ولاية من أنعمت علي بمعرفتهم
من بريتك محمد وعترته صلى الله عليهم ليوم فزعي إليك عاجلا وآجلا وقد فزعت إليك وإليهم
يا مولاي في هذا اليوم وفي موقفي هذا وسألتك ما زكى من نعمتك وإزاحة ما أخشاه من — ما ذكي خ ل
نقمتك والبركة فيما رزقتنيه وتحصين صدري من كل هم وجائحة ومعصية في ديني و
دنياي وآخرتي يا أرحم الراحمين ذكر الصلاة والدعاء في وسط المسجد تصلي هناك ركعتين تقرأ
في الأولى الحمد والصمد والثانية الحمد والكافرون فإذا سلمت وسبحت فقل اللهم أنت السلام ومنك
السلام وإليك يعود السلام ودارك دار السلام حينا ربنا منك بالسلام اللهم إني صليت
هذه الصلاة ابتغاء رحمتك ورضوانك ومغفرتك وتعظيما لمسجدك اللهم فصل على محمد
وآل محمد وارفعها في عليين وتقبلها مني يا أرحم الراحمين ثم امض إلى الأسطوانة السابعة
وقف عندها مستقبل القبلة وقل بسم الله وبالله وعلى ملة رسول الله صلى الله عليه وآله ولا إله إلا الله محمد
رسول الله السلام على أبينا آدم وأمنا حواء السلام على هابيل المقتول ظلما وعدوانا

أقول وجدت في بعض مؤلفات قدماء أصحابنا ويستحب أن تصلي في بيت الطشت بزنجير خ ل وهو متصل بدكة القضاء ركعتين فقد روي عن أبي عبد الله ع ذلك فإذا سلمت فقل وذكر الدعاء ثم قال السيد رحمه الله ص

صوره فتوغرافيه من الصفحه الاُولى للمجلد السابع من نسخه الأصل الّتى هى بخطّ يد المؤلّف العلّامه المجلسيّ رضوان الله عليه

لان في تخيل القبر او الاظهر هو الوجه لا ما فهمه الشيخ رحمه الله وغيره وحملوا على استقبال القبر مطلقا
وهو الموافق للاخبار الاخر الواردة في زيارة البعيد فانه روى في يب احمد بن محمد بن عيسى عن ابن ابي
عمير عمن رواه قال قال لي ابو عبد الله عم اذا بعدت باحدكم الشقة ونات به الدار فليعل على منزله وليصل
ركعتين وليوم بالصلوة الى قبورنا فان ذلك يصل الينا ويسلم على الائمة عليهم السلم من بعيد كما يسلم
عليهم من قريب غير انك لا يصح ان تقول عندك ولكن تقول في موضع قصدتك بقلبي زائرا اذ
عجزت عن حضور مشهدك ووجهت اليك سلامي لعلمي انه يبلغك صلى الله عليك فاشفع
لي عند ربك جل وعز وتدعو بما احببت اقول قوله ويسلم على الائمة عليهم السلم الى اخر الكلام من كلام
الشيخ وليس من تتمة الخبر كما يظهر من الكافي ومما اوردنا في اول الباب يب كا العدة عن احمد بن محمد
عن القاسم عن جده عن الحسين بن ثوير بن ابي فاختة قال كنت انا ويونس بن ظبيان والمفضل بن عمر
وابو سلمة السراج جلوسا عند ابي عبد الله عم وكان المتكلم يونس وكان اكبرنا سنا فقال له جعلت فداك
اني كثيرا ما اذكر الحسين صلوات الله عليه فاي شيء اقول فقال قل صلى الله عليك يا ابا عبد الله تعيد ذلك
ثلثا فان السلم عليه يصل اليه من قريب ومن بعيد اقول قال الشهيد رحمه الله في الذكرى قال ابن [illegible]
رحمه الله من زار وهو مقيم في بلده قدم الصلوة ثم زار عقيبها وقال رحمه الله في الدروس يستحب
زيارة النبي والائمة صلى الله عليهم كل يوم جمعة ولو من البعد واذا كان على مكان عال كان افضل اقول
لا يبعد القول بالتخيير للبعيد بين تقديم الصلوة وتاخيرها لورود الروايتين بهما كما عرفت وما ذكره رحمه الله
من جواز الزيارة في اي مكان تيسر وان لم يكن موضعا عاليا لا يخلو من قوة لعمومات بعض ما مر من الاخبار
وان كان الافضل والاحوط ايقاعها في سطح عال او صحراء ق زيارة للحسين صلوات الله عليه
من بعد البلاد السلام عليك يا ولي الله السلام عليك يا حجة الله السلام عليك يا نور الله في
ظلمات الارض السلام عليك يا امام المؤمنين وسلالة النبيين والوصيين وشاهد يوم الدين
السلام على جدك رسول الله سيد المرسلين وخاتم النبيين السلام على ابيك امير المؤمنين ووارث
علم النبيين السلام على امك فاطمة بنت رسول الله رب العالمين السلام على اخيك وشقيقك الحسن
امام المؤمنين وحجة رب العالمين اشهد انك وآباءك الذين كانوا من قبلك وابناءك
الذين من بعدك موالي واوليائي واشهد انكم اصفياء الله وحجته البالغة على خلقه انتجبكم

للمستقبل يكون قبر علي بن الحسين عم على يسار المستقبل كما اذا كان عند القبر واستقبل القبلة يكون كذلك ولا يبعد ان يكون القبلة تصحيف القبر عم

ثم اعلم انا قد اوردنا زيارة جامعة للبعيد في باب زيارة النبي صلعم من البعيد فلا نعيده

وخيرته م

صوره فتوغرافیه اُخری من المجلد السابع و هی بخطِّ ید المؤلّف العلّامه المجلسیِّ رضوان الله علیه

دائمة كثيرة متصلة لا انقطاع لها ولا زوال لها أسأله بكم وأقدمكم أمام حوائجي فكونوا
لي شفعاء يا سادتي في فكاك رقبتي من النار وأن يقضي لي بكم حوائجي كلها للآخرة والدنيا
وأن يكفيني وأهلي وولدي والمؤمنين والمؤمنات شر كل ذي شر من الجن والإنس
من صغير أو كبير فقد رجوت أن لا أنصرف من مشهدك يا مولاي صلوات الله عليك إلا
بقضاء حوائجي وما فزعت إليك فيه ورجوته من حسن معونته وبركته من زيارتك — بركة زيارتك خ ل
صلوات الله عليك وعلى الأئمة من آبائك والأئمة من ولدك ورحمة الله وبركاته
ثم قبل الضريح وقل السلام عليكم يا آل محمد يا آل الله وأنصاره وظلال الله وأولاده لابد
لكم مودتي ومحبتي ومواساتي ومالي فإنها مذخورة ونصرتي لكم معدة حتى يأذن الله
لكم فإن أمرتموني يا موالي أطعت وإن نهيتموني يا سادتي كففت وإن استنصرتموني
يا قادتي نصرت وإن استغثتموني يا سادتي أغثت وإن استنجدتموني يا هداتي أنجدت
وإن استعبدتموني يا ولاتي تعبدت فلكم يا أئمتي عبوديتي بعد الله تعالى طوعا
سرمدا وعليكم سلامي وتحياتي سلاما مجددا وصلوات الله عليكم ورحمة الله وبركاته
فإذا أردت الوداع فقل قد قضيت يا مولاي بعض الإرب من زيارتك ولو فعلت
يا مولاي ما يجب علي لجعلت عرصتك دار إقامة ولكنني من أبناء الدنيا الذي فيها
كما جرت عادة من مضى فأسأل الله البار الرحيم أن يصلي على محمد وآله وأن لا يجعله
آخر العهد من زيارتكم وجميع المؤمنين إنه يا أرحم الراحمين وهو على كل شيء قدير
ثم ادع الله كثيرا بما أردت إن شاء الله تعالى أقول أوردت في هذا الكتاب من الجوامع بعد المخصوص
صلوات الله عليهم أجمعين لكن أفضلها وأوثقها الثانية ثم الأولى والرابعة والخامسة والسادسة
والسابعة ثم العاشرة والثالثة ورأيت في بعض الكتب زيارات جامعة أخرى تركتها
إما لعدم الوثوق بها أو لتكرر مضامينها مع ما نقلناه وقد ذكر الكفعمي أيضا جامعة كبيرة
في البلد الأمين أوردتها في أعمال يوم الجمعة وفيما ذكرناه كفاية إن شاء الله تعالى باب — ومرت جامعة في باب زيارة النبي صلى من البعيد
آخر في زياراتهم عليهم السلام في أيام الأسبوع والصلوة والسلام عليهم مفصلا ثم بالإسناد
إلى الصدوق عن ابن المتوكل عن علي بن إبراهيم عن عبد الرحمن بن أحمد الموصلي عن الصقر بن أبي دلف

صوره فتوغرافيه من نسخه الأصل بخطِّ يد المؤلّف العلّامه المجلسيِّ رضوان الله عليه،تراها فى الصحيفه ۲۸۳ من هذا الجزء

**[ترجمه]العدد القویه: حاکم خراسان صاحب کتاب مقتفی می گوید: در مشهد الرضا علیه السّلام در خواب دیدم که گویی فرشته ای که لباسی سبز داشت، از آسمان نزول کرد و بر شاذروان قبر این دو بیت را می نوشت که من آن را حفظ نمودم و آن این بود:

هر کس دوست دارد قبری را ببیند که با دیدن آن خدا اندوه زائر آن را بر طرف سازد

باید به نزد این قبر بیاید که خدا فرزندی از پیامبر برگزیده خود را در آن ساکن فرموده است.

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

لفت نظر: [للمكتبه الإسلاميه]

بسم اللّه الرّحمن الرّحيم

نحمد اللّه حقّ حمده حيث أنعم علينا بولاء أهل بيت الرسول صلّى اللّه عليهم و جعلنا من المهتدين بأنوارهم، و المتمسّكين بحبل ولائهم، و نشكره حقّ شكره حيث اختارنا للقيام بنشر آثارهم الخالده، و نفائس أخبارهم الشريفه، و درر كلماتهم الطريفه فى شتّى علوم الدين.

فهذا كتاب بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمّه الأطهار: أجمع الكتب المؤلّفه لشتات الأحاديث، و أشملها لنوادر الأخبار: تلك الموسوعه الكبرى الّتى تضمّن فى أرجائها دائره المعارف الاسلاميّه من الفروع و الاصول بحيث لا يستغنى عنه أحد من علماء الدّين: سواء كان فقيهاً، أو متكلّما، أو محدّثا، أو مفسّرا، أو حكيما إلهيّا فإنّه بحر موّاج فى تيّاره، قد أحكم موارد المذهب و مصادره و سهّلها لطالبى الارتواء من عذب صافيه.

فقد شرعنا فى طبعه و نشره بهذه الصوره البهيّه الرائفه، تكميلا لطبعته الأخيره الّتى ضاق بها المجال، فبدأنا بطبع مجلّداته الّتى تختصّ بتاريخ أئمّتنا الأطهار تيمّنا و تبرّكا، مستمدّين من أنوارهم و إفاضاتهم عليهم السّلام فأخرجنا و المنّه للّه أربع مجلّدات منه (من المجلّد العاشر إلى المجلّد الثالث عشر) فى أحد عشر جزءا، فكمل بذلك تاريخ الأئمّه الأطيبين من هذه الطبعه النفيسه الرائقه.

فلمّا كان كمال الايمان و تمام المذهب بمعرفه الأئمّه من آل الرسول صلّى اللّه عليه و آله لقوله: «من مات و لم يعرف إمامه مات ميته جاهليّه» كان معرفه شؤونهم، و إثبات ولايتهم و وصايتهم بالنصّ، و البحث عن جهات علومهم و احتياج المسلمين إلى أنوار هدايتهم، ألزم و أقدم من معرفه تاريخهم و أخبارهم فى مدّه

حياتهم، فلذلک عزمنا بحول اللّه و قوّته أن نطبع المجلّد السابع من بحار الأنوار حيث تصدّى فيه مؤلّفه الفذّ للبحث عن الإمامه و معرفه شؤونها و سائر ما يتعلّق بها من جليل الأبحاث، حتّى أنّه قد ارتقى رقم أبوابها الباحثه عن شتّى النواحى إلى خمسين و مائه باب.

و من عظيم ما منّ اللّه علينا فى تيسير عزمتنا هذه أن أظفرنا على النسخه الأصيله الوحيده الّتى هى بخطّ يد المؤلّف رضوان اللّه عليه كما ترى صورتها الفتوغرافيّه من بعض صفحاتها فيما يلى، و هذه النسخه الشريفه لخزانه كتب الفاضل المنعام الوجيه المكرّم المرزا فخر الدين النصيرىّ الأمينىّ وفّقه اللّه لحفظ كتب سلفنا الصالحين من التلف و الضياع، فقد تفضّل سماحته بهذه النسخه الشريفه و أودعها عندنا للعرض و المقابله، شوقا منه إلى تحقيق الحقّ، و خدمه للعلم و الدّين، جزاه اللّه عنّا و عن المسلمين خير جزاء المحسنين.

فعرضنا نسختنا الّتى شرعنا فى طبعها على هذه النسخه الثمينه الأصيله، بعد عرضها على نسخه الكمبانىّ و النسخه المطبوعه بتبريز مع ما علّقنا عليها من شرح غوامضها و تحقيق ألفاظها و تصحيح أسانيدها و تخريج مصادر الكتاب و تعيين محلّ النصّ من المصادر المطبوعه، مضافا إلى ما علّق عليها العالم الفاضل، حاوى المعقول و المنقول، مولانا الحجّه الشيخ أبو الحسن الشعرانى دامت إفاداته، من نكته بديعه و احتجاج غريب، أو تفسير كلمه أو توضيح عباره و غير ذلک ممّا سيمرّ عليک من الطرائف.

فنرجو من فضل اللّه العزيز علينا أن يوفّقنا لاتمام ذلک فى مدّه يسيره إنّه ولىّ التوفيق.

المكتبه الاسلاميه

ص: ۳۴۲

**[ترجمه]ص: ۳۴۲

**[ترجمه]

كلمه المصحّح:

بسم اللّه الرّحمن الرّحيم

الحمد للّه. و الصلاه و السلام على رسول اللّه. و على آله الأطيبين امناء اللّه.

و بعد: فهذا هو الجزء الأوّل من المجلّد الثّانى عشر من كتاب بحار الأنوار حسب تجزئه المصنّف رضوان اللّه عليه، و الجزء التاسع و الأربعون حسب تجزئتنا يحتوى على أبواب تاريخ الإمام المرتجى، و السيّد المرتضى، ثامن أئمّه الهدى، أبى الحسن علىّ بن موسى الرّضا صلوات اللّه عليه و على آبائه و أولاده أعلام الورى.

و قد اعتمدنا فى التصحيح على النسخه المطبوعه المشهوره بطبع الكمبانىّ و راجعنا معذلك مصادر الكتاب و عيّنا مواضع النصّ من المصدر، و أما من أوّل الباب ۱۹ «باب إخباره و إخبار آبائه عليهم السّلام بشهادته» فقد قابلناها على نسخه الأصل بخطّ يد المؤلّف قدّس سرّه و هى لخزانه كتب الفاضل البحّاث الوجيه الموفّق، الميرزا فخر الدين النصيرىّ الأمينىّ أبقاه اللّه لحفظ كتب السلف عن الضياع و التلف.

فقد تفضّل بها سماحته خدمه للدين و أهله جزاه اللّه عن الاسلام و المسلمين خير جزاء المحسنين.

محمد الباقر البهبودى جمادى الثانيه ۱۳۸۵

ص: ۳۴۳

**[ترجمه]ص: ۳۴۳

**[ترجمه]

فهرس ما فی هذا الجزء من الأبواب

أبواب تاریخ الإمام المرتجی و السیّد المرتضی ثامن أئمه الهدی أبی الحسن علیّ بن موسی الرضا صلوات اللّه علیه و علی آبائه و أولاده أعلام الوری

«۱»

باب ولادته و ألقابه و کناه و نقش خاتمه و أحوال أمّه صلوات الله علیه ۱۱- ۲

«۲»

باب النصوص علی الخصوص علیه صلوات الله علیه ۲۸- ۱۱

«۳»

باب معجزاته و غرائب شأنه صلوات الله علیه ۷۲- ۲۹

«۴»

باب وروده علیه السلام البصره و الکوفه و ما ظهر منه علیه السلام فیهما من الاحتجاجات و المعجزات ۸۱- ۷۳

«۵»

باب استجابه دعواته علیه السلام ۸۵- ۸۱

«۶»

باب معرفته صلوات الله علیه بجمیع اللغات و کلام الطیر و البهائم و بعض غرائب أحواله ۸۹- ۸۶

«۷»

باب عبادته علیه السلام و مکارم أخلاقه و معالی أموره و إقرار أهل زمانه بفضله ۱۰۶- ۸۹

«۸»

باب ما أنشد علیه السلام من الشعر فی الحکم ۱۱۲- ۱۰۷

«۹»

باب ما کان بینه علیه السلام و بین هارون لعنه الله و ولاته و أتباعه ۱۱۶- ۱۱۳

ص: ۳۴۴

«۱۰»

باب طلب المأمون الرضا صلوات الله علیه من المدینه و ما کان عند خروجه منها و فی الطریق إلی نیسابور ۱۲۰- ۱۱۶

«۱۱»

باب وروده علیه السلام بنیسابور و ما ظهر فیه من المعجزات ۱۲۵- ۱۲۰

«۱۲»

باب خروجه علیه السلام من نیسابور إلی طوس و منها إلی مرو ۱۲۸- ۱۲۵

«۱۳»

باب ولایه العهد و العلّه فی قبوله علیه السلام لها و عدم رضاه بها و سائر ما یتعلق بذلک ۱۵۶- ۱۲۸

«۱۴»

باب سائر ما جری بینه علیه السلام و بین المأمون و أمرائه ۱۸۹- ۱۵۷

«۱۵»

باب ما کان یتقرب به المأمون إلی الرضا علیه السلام فی الاحتجاج علی المخالفین ۲۱۵- ۱۸۹

«۱۶»

باب أحوال أزواجه و أولاده و إخوانه علیه السلام و عشائره و ما جری بینه و بینهم صلوات الله علیه ۲۳۳- ۲۱۶

«۱۷»

باب مدّاحیه و ما قالوا فیه صلوات الله علیه ۲۶۰- ۲۳۴

«۱۸»

باب أحوال أصحابه و أهل زمانه و مناظراتهم و نوادر أخباره و مناظراته علیه السلام ۲۸۲- ۲۶۱

«۱۹»

باب إخباره و إخبار آبائه علیهم السلام بشهادته ۲۸۷- ۲۸۳

«۲۰»

باب أسباب شهادته صلوات الله علیه ۲۹۱- ۲۸۸

«۲۱»

باب شهادته و تغسیله و دفنه و مبلغ سنّه صلوات الله علیه ۳۱۳- ۲۹۲

«۲۲»

باب ما أنشد من المراثی فیه علیه السلام ۳۲۵- ۳۱۴

«۲۳»

باب ما ظهر من برکات الروضه الرضویه علی مشرّفها ألف تحیّه و معجزاته علیه السلام عندها علی الناس ۳۳۷- ۳۲۶

ص: ۳۴۵

**[ترجمه]ص: ۳۴۴

ص: ۳۴۵

ص: ۳۴۶

**[ترجمه]

تعريف مركز

بسم الله الرحمن الرحيم

هَلْ يَسْتَوِی الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

الزمر: ٩

المقدمة:

تأسّس مركز القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان بإشراف آیة الله الحاج السید حسن فقیه الإمامی عام ١٤٢٦ الهجری فی المجالات الدینیة والثقافیة والعلمیة معتمداً علی النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائیین والمثقفین فی الجامعات والحوزات العلمیة.

إجراءات المؤسسة:

نظراً لقلة المراکز القائمة بتوفیر المصادر فی العلوم الإسلامیة وتبعثرها فی أنحاء البلاد وصعوبة الحصول علی مصادرها أحیاناً، تهدف مؤسسة القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان إلی التوفیر الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلی الباحثین فی العلوم الإسلامیة وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الکترونیة من الکتب والمقالات العلمیة والدراسات المفیدة وهی منظمة فی برامج إلکترونیة وجاهزة فی مختلف اللغات عرضاً للباحثین والمثقفین والراغبین فیها.

وتحاول المؤسسة تقدیم الخدمة معتمدة علی النظرة العلمیة البحتة البعیدة من التعصبات الشخصیة والاجتماعیة والسیاسیة والقومیة وعلی أساس خطة تنوی تنظیم الأعمال والمنشورات الصادرة من جمیع مراکز الشیعة.

الأهداف:

نشر الثقافة الإسلامیة وتعالیم القرآن وآل بیت النبیّ علیهم السلام

تحفیز الناس خصوصا الشباب علی دراسة أدقّ فی المسائل الدینیة

تنزیل البرامج المفیدة فی الهواتف والحاسوبات واللابتوب

الخدمة للباحثین والمحققین فی الحوزت العلمیة والجامعات

توسیع عام لفکرة المطالعة

تهمید الأرضیة لتحریض المنشورات والکتّاب علی تقدیم آثارهم لتنظیمها فی ملفات الکترونیة

السیاسات:

مراعاة القوانین والعمل حسب المعاییر القانونیة

إنشاء العلاقات المترابطة مع المراکز المرتبطة

الاجتنباب عن الروتینیة وتکرار المحاولات السابقة

العرض العلمی البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فى نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولية العمل.

نشاطات المؤسسة:

طبع الكتب والملزمات والدوريات

إقامة المسابقات فى مطالعة الكتب

إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فى الأمكنة الدينية والسياحية

إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية

افتتاح موقع القائمية الانترنتى بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمى لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها

تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms

إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس

إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين

إنتاج آلاف برامج فى البحث والدراسة وتطبيقها فى أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛

JAVA.١

ANDROID.٢

EPUB.٣

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.٧

GHB.٨

إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية

ANDROID.١

IOS.٢

WINDOWS PHONE.٣

WINDOWS.۴

وتقدّم مجاناً فى الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقدم بكلمة الشكر والتقدير إلى مكاتب مراجع التقليد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة في تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.

عنوان المكتب المركزی
أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلی، الرقم ۱۲۹، الطبقة الأولی.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir
البريد الالكترونی : Info@ghbook.ir
هاتف المكتب المركزی ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵
هاتف المكتب فی طهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱
قسم البيع ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹شؤون المستخدمين ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹.